

Η μεγάλη γαλλική επανάσταση 1789-1793

Pyotr Kropotkin

Εκδότης: ΚΟΥΚΚΙΔΑ

Χρονολογία Έκδοσης: Μάρτιος 2015

Μετάφραση: ΚΑΣΤΑΝΑΡΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

Επιμέλεια: ΠΟΥΡΓΟΣ ΚΩΣΤΗΣ

Οι μεγάλες κατακτήσεις που χαρακτηρίζουν τα εκατό χρόνια που πέρασαν από το 1789-1793 μέχρι σήμερα είναι ουσιαστικά δύο. Και οι δύο έχουν τις ρίζες τους στη Γαλλική Επανάσταση, η οποία συνέχισε το έργο της Αγγλικής Επανάστασης διευρύνοντάς το και δίνοντάς του νέα πνοή με όλη την πρόοδο που είχε συντελεστεί αφότου οι μεσαίες τάξεις της Αγγλίας αποκεφάλισαν το βασιλιά τους και μετέφεραν τις εξουσίες του στο Κοινοβούλιο. Οι δύο μεγάλες αυτές νίκες είναι: η κατάργηση της δουλοπαροικίας και η κατάργηση της απολυταρχίας. Οι νίκες αυτές χάρισαν στον άνθρωπο προσωπικές ελευθερίες που ούτε να φανταστούν μπορούσαν ο δουλοπάροικος του άρχοντα ή ο υπήκοος του απόλυτου μονάρχη, ενώ ταυτόχρονα συνέβαλαν στην ανάπτυξη των μεσαίων τάξεων και του καπιταλιστικού καθεστώτος.

... Σε κάθε περίπτωση, αυτό που μας διδάσκει σήμερα η μελέτη της Μεγάλης Επανάστασης είναι ότι υπήρξε η πηγή και η καταγωγική ρίζα όλων των σημερινών κομμουνιστικών, αναρχικών και σοσιαλιστικών συλλήψεων. Έχουμε κατανοήσει λάθος την κοινή μας μήτρα, αλλά τώρα την ξαναβρήκαμε στους Αβράκωτους και θλέρουμε ότι έχουμε να μάθουμε από αυτήν. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα

Πρόλογος

1. Τα δυο μεγάλα ρεύματα της Επανάστασης
2. Η ιδέα
3. Η δράση
4. Ο λαός πριν την Επανάσταση
5. Το πνεύμα της εξέγερσης: οι ταραχές
6. Η σύγκληση των Γενικών Τάξεων γίνεται επιτακτική ανάγκη
7. Ο ξεσηκωμός των περιφερειών τους πρώτους μήνες του 1789
8. Ταραχές στο Παρίσι και στα περίχωρα
9. Οι Γενικές Τάξεις
10. Η προπαρασκευή του πραξικοπήματος
11. Το Παρίσι τις παραμονές της 14ης Ιουλίου
12. Η άλωση της Βαστίλλης
13. Οι συνέπειες της 14ης Ιουλίου στις Βερσαλλίες
14. Οι λαϊκές εξεγέρσεις
15. Οι πόλεις
16. Η εξέγερση των χωρικών
17. Η 4η Αυγούστου και οι συνέπειές της
18. Τα φεουδαρχικά δικαιώματα παραμένουν σε ισχύ
19. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
20. Η 5η και η 6η Οκτωβρίου 1789
21. Οι φόβοι των μεσαίων τάξεων - Η νέα δημοτική οργάνωση
22. Τα δημοσιονομικά προβλήματα - Η εκποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας
23. Η Γιορτή της Ομοσπονδίας
24. Τα "διαμερίσματα" και οι "τομείς" του Παρισιού
25. Οι τομείς του Παρισιού υπό το νέο δημοτικό νόμο
26. Καθυστερήσεις στην κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων
27. Η φεουδαρχική νομοθεσία το 1790

28. Η ανάσχεση της Επανάστασης το 1790
29. Η φυγή του βασιλιά - Η αντίδραση - Το τέλος της Συντακτικής Συνέλευσης
30. Η Νομοθετική Συνέλευση - Η αντίδραση το 1791-1792
31. Η αντεπανάσταση στη νότια Γαλλία
32. Η 20ή Ιουνίου 1792
33. Η 10η Αυγούστου και οι άμεσες συνέπειές της
34. Η μεσοβασίλεια - Οι προδοσίες
35. Οι μέρες του Σεπτέμβρη
36. Η Συμβατική Συνέλευση - Η Κομμούνα - Οι Ιακωβίνοι
37. Η κυβέρνηση - Συγκρούσεις με τη Συμβατική - Ο πόλεμος
38. Η δίκη του βασιλιά
39. Το "Όρος" και η Γιρόνδη
40. Οι προσπάθειες των Γιρονδίνων να σταματήσουν την Επανάσταση
41. Οι "αναρχικοί"
42. Τα αίτια της εξέγερσης της 31ης Μαΐου
43. Κοινωνικά αιτήματα - Οι διαθέσεις στο Παρίσι - Η Λυόν
44. Ο πόλεμος - Η εξέγερση στη Βανδέα - Η προδοσία του Ντυμουριέ
45. Μια νέα εξέγερση είναι αναπόφευκτη
46. Η εξέγερση της 31ης Μαΐου και της 2ας Ιουνίου
47. Η λαϊκή επανάσταση - Αυθαίρετη φορολογία
48. Η Νομοθετική Συνέλευση και η κοινοτική γη
49. Η γη επιστρέφει στις κοινότητες
50. Η οριστική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων
51. Η εθνική κτηματική περιουσία
52. Ο αγώνας ενάντια στην πείνα - Η μέγιστη τιμή - Το χαρτονόμισμα
53. Η αντεπανάσταση στη Βρετάνη - Η δολοφονία του Μαρά
54. Η Βανδέα - Η Λυόν - Οι εξεγέρσεις στη νότια Γαλλία
55. Ο πόλεμος - Η εισβολή αναχαιτίζεται
56. Το Σύνταγμα - Το επαναστατικό κίνημα
57. Το επαναστατικό πνεύμα εξαντλείται
58. Το κομμουνιστικό κίνημα

59. Σχέδια για την κοινωνικοποίηση της γης, των βιομηχανιών, των μέσων διαβίωσης και των συναλλαγών

60. Το τέλος του κομμουνιστικού κινήματος

61. Η συγκρότηση της κεντρικής κυβέρνησης - Τα αντίποινα

62. Η εκπαίδευση - Το μετρικό σύστημα - Το νέο ημερολόγιο - Το αντιθρησκευτικό κίνημα

63. Η καταστολή των τομέων

64. Ο αγώνας εναντίον των Εμπερτιστών

65. Η πτώση των Εμπερτιστών - Η εκτέλεση του Δαντόν

66. Ο Ροβεσπιέρος και η ομάδα του

67. Η Τρομοκρατία

68. Η 9η Θερμιδόρ - Η νίκη της αντίδρασης

69. Κατακλείδα

Γλωσσάρι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση είναι το πιο μακροσκελές βιβλίο του Κροπότκιν και, με εξαίρεση τα κεφάλαια στην Αλληλοβοήθεια που ασχολούνται με τις βαρβαρικές κοινωνίες και τις μεσαιωνικές πόλεις, είναι το σημαντικότερο ιστοριογραφικό έργο του. Ωστόσο, δεν πρόκειται απλώς για την εξιστόρηση ενός μεμονωμένου γεγονότος, όσο σημαντικό κι αν υπήρξε αυτό, διότι ο Κροπότκιν χρησιμοποιεί τις παρατηρήσεις του για τα γεγονότα στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης προκειμένου να στοχαστεί πάνω στους λόγους της τελικής αποτυχία της και για να αντλήσει από τα συμπεράσματά του διδάγματα σχετικά με τη φύση της επανάστασης και την ενδεχόμενη πορεία μιας μελλοντικής και επιτυχημένης επανάστασης. Θεώρησε αυτά τα συμπεράσματα πολύ σημαντικά για τον εαυτό του και για τους αναρχικούς συντρόφους του στην έρευνά τους για ένα μέσο μετασχηματισμού της κοινωνίας, προκειμένου η καταναγκαστική εργασία να αντικατασταθεί από μια συνεργατική τάξη. Επομένως, μολονότι σπανίως αναφέρεται αναλυτικά στον αναρχισμό, η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση κατέχει μια σημαντική θέση ανάμεσα στα ελευθεριακά επιχειρήματα, όπως και στην ιστοριογραφία της Επανάστασης, την οποία παρακολουθεί από μια σκοπιά που σπανίως παρατηρείται στους συγγραφείς της εποχής του Κροπότκιν, τη σκοπιά των συνηθισμένων ανθρώπων που παρείχαν το ανθρώπινο δυναμικό για την επανάσταση και το πάθος που την ενέπνευσε στη διάρκεια των πιο δυναμικών ημερών της.

Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση υπήρξε καρπός μισού αιώνα ενασχόλησης με τα γεγονότα που μετασχημάτισαν τη Γαλλία και την Ευρώπη στα τέλη του δεκάτου ογδόου αιώνα. Ο κύριος Ρουλαίη, ο παιδαγωγός του Κροπότκιν, ήταν βετεράνος της Μεγάλης Στρατιάς του Ναπολέοντα και είχε ξεμείνει στη Ρωσία μετά την υποχώρηση των Γάλλων από τη Μόσχα το 1812. Μολονότι Ορλεανιστής, δηλαδή, υποστηρικτής του εκθρονισμένου πλέον βασιλιά Λουδοβίκου Φιλίππου και μέγας θαυμαστής του Ναπολέοντα, ο Ρουλαίη είχε διατηρήσει το σεβασμό του για τα ιδεώδη της Γαλλικής Επανάστασης και αισθανόταν κατάπληξη επειδή στη Ρωσία εξακολουθούσε να ισχύει ο θεσμός της δουλοπαροικίας, ένας θεσμός που είχε καταργηθεί στη Γαλλία μετά τα γεγονότα του 1789. Είχε μιλήσει στον Κροπότκιν, και στον αδελφό του, Αλέξανδρο, για τους ευγενείς – και ιδιαίτερα τον Μιραμπό – που είχαν αποποιηθεί τους τίτλους τους στο όνομα της δημοκρατίας. Αυτό είχε εντυπωσιάσει τον Κροπότκιν σε σημείο να αποφασίσει ότι δεν ήθελε πλέον να αυτοαποκαλείται πρίγκιπας.

Επέμεινε σε αυτή την απόφαση παρά την αποδοκιμασία των ανωτέρων του όταν εισήχθη στο επίλεκτο Σώμα των Ακολούθων. Πράγματι, το 1860, ενώ ο νεαρός Πέτρος υπηρετούσε στο Σώμα, άρχισε για πρώτη φορά να διαβάζει για τη Γαλλική Επανάσταση στο σπίτι της αδελφής του, Ελένης, η οποία ζούσε πλέον στην Αγία Πετρούπολη και, μαζί με το σύζυγό της, είχε συγκεντρώσει μια βιβλιοθήκη γαλλικών βιβλίων που είχαν απαγορευτεί από τους λογοκριτές του τσάρου. Αργότερα, στη διάρκεια της στρατιωτικής του θητείας στη Σιβηρία, το ενδιαφέρον του Κροπότκιν για τις γαλλικές επαναστατικές ιδέες ενισχύθηκαν όταν μιλήθηκε στα γραπτά του Προυντόν από τον εξόριστο ναρόντνικο, Μ.Κ. Μιχαΐλοφ. Αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1860, ο Κροπότκιν και ο αδελφός του, Αλέξανδρος, παραιτήθηκαν από το στρατιωτικό βαθμό τους ως ένδειξη διαμαρτυρίας για τη βήναυση μεταχείριση σε βάρος Πολωνών αιχμαλώτων που είχαν προσπαθήσει να στασιάσουν.

Επιστρέφοντας στην Αγία Πετρούπολη, ο Κροπότκιν έγινε μέλος του κύκλου Τσαϊκόφσκι, ο οποίος είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τους Γάλλους σοσιαλιστές στοχαστές των μέσων του δεκάτου ενάτου αιώνα. Την εποχή εκείνη το ενδιαφέρον του για την επανάσταση αναζωπυρώθηκε όταν διάβασε μερικά βιβλία από τη βιβλιοθήκη του Νιζόβκιν, ενός φοιτητή, ο οποίος για ένα σύντομο διάστημα ανήκε στον κύκλο Τσαϊκόφσκι. Η ζωή του όμως ως προπαγανδιστής ριζοσπαστικών ιδεών ανάμεσα στους βιομηχανικούς εργάτες της Πετρούπολης, τον κρατούσε πολύ απασχολημένο ώστε να μελετάει σε βάθος και όταν το 1874 φυλακίστηκε τελικά στο Φρούριο Πέτρου και Παύλου, στάθηκε αδύνατον να εξασφαλίσει οποιοδήποτε βιβλίο που περιλάμβανε έστω και την ελάχιστη επαναστατική νύξη.

Εντούτοις, έπειτα από την εντυπωσιακή του απόδραση το 1876 και την απόφασή του να παραμείνει στη Δυτική Ευρώπη και να συμμετάσχει στο αναρχικό κίνημα, το ενδιαφέρον του Κροπότκιν για τη Γαλλική Επανάσταση ανανεώθηκε. Αρχικά έζησε στην Αγγλία και το 1877 άρχισε να μελετά σοβαρά την Επανάσταση στο Βρετανικό Μουσείο. Συνέχισε λιγότερο συστηματικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού, όπου έφτασε αργότερα τον ίδιο χρόνο. Πρόθεσή του σε εκείνη τη φάση ήταν να αποκτήσει περισσότερες γνώσεις σχετικά με το ξέσπασμα των επαναστάσεων. Ήδη αναζητούσε

τρόπους για να συνδυάσει το φαινόμενο της επανάστασης με την έννοια της ανθρώπινης κοινωνίας ως μιας εξελισσόμενης οντότητας, την οποία ο ίδιος είχε ήδη αναπτύξει διαβάζοντας Δαρβίνο στις αρχές τις δεκαετίας του 1860.

Αυτή ήταν μια πρακτική αλλά και μια θεωρητική πρόθεση, επειδή με την άφιξή του στο Παρίσι, ο Κροπότκιν ενεπλάκη στις δραστηριότητες των μυστικών αναρχικών ομάδων που επιχειρούσαν εκεί. Αργότερα τον ίδιο χρόνο μετακόμισε στην Ελβετία όπου, με τη βοήθεια μερικών εργατών της Γενεύης, άρχισε να εκδίδει την *Le Revolté*, ένα προπαγανδιστικό φυλλάδιο. Τον Οκτώβριο του 1878 μίλησε σε ένα συνέδριο των τμημάτων της Διεθνούς στην Ιούρα και αργότερα δημοσίευσε την ομιλία του στη *Le Revolté* με τίτλο «Η Αναρχική Ιδέα από την πλευρά της πρακτικής εφαρμογής». Αφορούσε κυρίως τις επαναστατικές τακτικές που έπρεπε να χρησιμοποιηθούν στη διεθνή εξέγερση, καθώς εκείνη την περίοδο ο Κροπότκιν τη θεωρούσε επικείμενη. Η έμφασή του στην ανάγκη της επανάστασης να βασίζεται στις δραστηριότητες των τοπικών κοινοτήτων που θα πραγματοποιούσαν απαλλοτριώσεις και θα μετασημάτιζαν την κοινωνία με την συλλογικοποίηση όλων των παραγωγικών μέσων, συνέπιπταν πολύ με τις απόψεις των θετικών πλευρών της επανάστασης, τις οποίες θα διατύπωνε στη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση, και δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το συγκεκριμένο άρθρο ήταν θεμελιωμένο στις μελέτες του πάνω στην επαναστατική ιστορία κατά τη διαμονή του στο Λονδίνο και στο Παρίσι το 1877.

Για άλλη μια φορά υπήρξε μια περίοδος έντονης προπαγανδιστικής δραστηριότητας, πρώτα στην Ελβετία και κατόπιν, μετά την απέλασή του από τη χώρα, στη Γαλλία. Για άλλη μια φορά η δράση του τον έστειλε στη φυλακή, αυτή τη φορά έπειτα από μια επεισόχουτα στημένη δίκη το 1883, στη διάρκεια της οποίας ο Κροπότκιν κατηγορήθηκε ως μέλος μιας παράνομης οργάνωσης, της Διεθνούς, η οποία στην ουσία είχε διαλυθεί το 1877. Παρά την εκτεταμένη κατακραυγή τόσο στη Γαλλία όσο και στο εξωτερικό, η άδικη καταδίκη, η οποία προκάλεσε μια ευρεία συγκέντρωση υπογραφών συμπαραστάσης από Βρετανούς επιστήμονες, συγγραφείς και καλλιτέχνες, ο Κροπότκιν παρέμεινε φυλακισμένος έως το 1886, οπότε απελευθερώθηκε και κατέφυγε στην Αγγλία, όπου και παρέμεινε μέχρι την επιστροφή του στη Ρωσία το 1917.

Παρά τα όσα είχε υπομείνει από το αντιδραστικό καθεστώς που κυβερνούσε τη Γαλλία την περίοδο της φυλάκισής του, ο Κροπότκιν δεν αισθανόταν πικρία απέναντι στο γαλλικό λαό ή στη Γαλλία ως έθνος. Ίσως επειδή ήταν ένας Ρώσος αριστοκράτης που είχε ανατραφεί με τον τρόπο που είχε εγκαινιάσει ο Μέγας Πέτρος, μιλούσε πάντα με ευφράδεια τα γαλλικά και στη Γαλλία αισθανόταν περισσότερο άνετα από ότι στην Αγγλία που τον είχε υποδεχτεί φιλικά και με τιμές. Παρά τη φυλάκισή του, εξακολουθούσε να θεωρεί τη Γαλλία ως μια χώρα που είχε αλλάξει αμετάκλητα από την επανάσταση. Μολονότι η επανάσταση δεν είχε κατακτήσει εντελώς τους αντικειμενικούς της στόχους, είχε δημιουργήσει μια νέα κοινωνία όπου, όπως έγραψε ο Κροπότκιν στις τελευταίες σελίδες της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης, «για πρώτη φορά έπειτα από αιώνες ο χωρικός γέμιζε το στομάχι του, όρθωνε το ανάστημά του και τολμούσε να μιλήσει έξω από τα δόντια». Η επανάσταση είχε διαλύσει τη φεουδαρχία, είχε δώσει στο λαό γη και, με αυτό τον τρόπο, είχε μετασηματίσει τη γαλλική κοινωνία και τη γαλλική οικονομία. Η Γαλλία, θα διακήρυσσε ο Κροπότκιν στις τελευταίες σελίδες της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης, είχε γίνει η πλουσιότερη χώρα στην Ευρώπη ως αποτέλεσμα των αλλαγών που είχε επιφέρει η επανάσταση, η οποία είχε προσφέρει τόσα κοινωνικά οφέλη που, κατά τη γνώμη του, η πολιτική εξαθλίωση της Γαλλίας των τελών του δεκάτου ενάτου αιώνα ήταν απλώς μια προσωρινή φάση που θα έμελλε να περάσει επειδή ο λαός είχε εντυφώσει πλέον στα διδάγματα της ελευθερίας. Συνεπώς, όπως ο Μπακούιν, έπαιρνε πάντα το μέρος της Γαλλίας στις επανειλημμένες αντιπαραθέσεις της με τη Γερμανία, την οποία θεωρούσε ως μια αθεράπευτα συντηρητική κοινωνία. Στο τέλος, αυτή η έντονη μετατόπιση πατριωτισμού θα τον οδηγούσε να εγκαταλείψει την αντιμιλιταριστική παράδοση των αναρχικών και, το 1914, να υποστηρίξει ενεργά την υπόθεση των Συμμάχων, με αποτέλεσμα να απομονωθεί από συντρόφους με τους οποίους αγωνιζόταν μια ολόκληρη ζωή. Στη δεκαετία του 1880 όμως, όλα αυτά ανήκαν στο απρόβλεπτο μέλλον.

Λίγο μετά την επιστροφή του Κροπότκιν στην Αγγλία, η επέτειος της πρώτης εκατονταετίας της Γαλλικής Επανάστασης αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον του και στη διάρκεια του 1889 έγινε η κύρια ενασχόλησή του, καθώς άρχισε να γράφει μια σειρά άρθρων και δοκιμών, τα οποία τελικά θα αποτελούσαν τη βάση για τη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση.

Το 1889 δημοσίευσε δυο άρθρα για το αφιέρωμα «*Le Centenaire de la revolution*» της γαλλικής αναρχικής επιθεώρησης *La Révolte* που είχε εμφανιστεί μετά την καταστολή της *Le Révolté*, με εκδότη τον Jean Grave και με κάποια

συνεργασία του Κροπότκιν εξ αποστάσεως. Την ίδια χρονιά ο Κροπότκιν έγραψε το άρθρο «The Great French Revolution and Its Lessons» (Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση και τα Διδάγματα της) που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό The Nineteenth Century, ο εκδότης του οποίου, James Knowles, ήταν ένας από τους πιο αφοσιωμένους μη αναρχικούς υποστηρικτές του. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1893, η La Révolte δημοσίευσε ένα φυλλάδιο (μια επέκταση των δοκιμών του 1899) με τίτλο Un Siècle d'attente, 1789-1889. Το 1894 η La Révolte απαγορεύτηκε με τη σειρά της στη διάρκεια του πανικού που επικράτησε στη Γαλλία εκείνη την περίοδο εναντίον των αναρχικών. Την αντικατέστησε η Temps Nouveaux, πάλι με εκδότη τον Jean Graves, και το 1903 ο Κροπότκιν δημοσίευσε δυο ακόμα άρθρα στις στήλες της, στο αφιέρωμα «Les Anarchistes et la grande revolution».

Κατά την προετοιμασία εκείνων των άρθρων και στην περειαίρω έρευνα που ήταν αναγκαία για το βιβλίο του, ο Κροπότκιν δεν μπορούσε να συμβουλευτεί τα χειρόγραφα και τις αρχαιακές πηγές στη Γαλλία, καθόσον εξακολουθούσε να είναι ανεπιθύμητος στη χώρα πολλά χρόνια μετά την αποφυλάκισή του. Το 1887 είχε επισκεφθεί πράγματι το Παρίσι και στις 20 Δεκεμβρίου είχε πραγματοποιήσει μια διάλεξη με θέμα «Η Ηθική Επιρροή των Φυλακών στους Φυλακισμένους» σε ένα μεγάλο ακροατήριο στην οδό ντε Ριβολί, μολονότι είναι άγνωστο εάν είχε κάποια άλλη δραστηριότητα πέρα από εκείνη τη διάλεξη. Πιθανόν όμως να τράβηξε την προσοχή της γαλλικής αστυνομίας, επειδή δεν προσπαθούσε να επαναλάβει την επίσκεψή του στη Γαλλία, παρά την αγάπη του για τη χώρα, μέχρι το 1896. Τότε είχε επισκεφθεί τη Διέπη με σκοπό να μιλήσει υπό την αιγίδα των αναρχικών στο Παρίσι, αλλά του απαγορεύτηκε η είσοδος επειδή ο γιος του τσάρου (ο μελλοντικός Νικόλαος Β΄) έτυχε να επισκέπτεται τη Νις και η είσοδος ενός τόσο διακεκριμένου αντιπάλου της απολυταρχίας όπως ο Κροπότκιν θα δυσερεστούσε τις αρχές στην Αγία Πετρούπολη, σε μια περίοδο που η Γαλλία επεδίωκε καλές σχέσεις με τη Ρωσία ως αντιστάθμισμα απέναντι στη Γερμανία.

Στην ουσία, ο Κροπότκιν κατάφερε να επιστρέψει στη Γαλλία χωρίς πρόβλημα μόλις το 1905. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, έπειτα από ένα ταξίδι στη βόρεια ακτή, επισκέφθηκε το Παρίσι και έμεινε με τον σπουδαίο ιμπρεσιονιστή ζωγράφο Καμίλ Πιζάρο, επίσης έναν αφοσιωμένο αναρχικό. Δεν υπάρχουν όμως στοιχεία ότι πέρασε εκεί τον καιρό του διεξάγοντας έρευνα και η δική του δήλωση ότι βασίστηκε στην πλούσια συλλογή έντυπου υλικού από το Βρετανικό Μουσείο μπορεί εν γένει να θεωρηθεί ακριβής. Οι λιγοστές πληροφορίες του από τα γαλλικά αρχεία προήλθαν από τον James Guillaume, τον τυπογράφο από την Ιούρα, ο οποίος το 1872 τον είχε συστήσει στους Ελβετούς αναρχικούς και ο οποίος έκτοτε είχε αναλάβει ενεργό ρόλο στο επαναστατικό συνδικαλιστικό κίνημα που έκανε την εμφάνισή του ανάμεσα στους Γάλλους εργοστασιακούς εργάτες εκείνη την περίοδο, με τους αναρχικούς να διαδραματίζουν ηγετικό ρόλο.

Ο Κροπότκιν δημοσίευσε τελικά τη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση είκοσι χρόνια μετά το πρώτο του άρθρο στη La Révolte. Την έγραψε στα γαλλικά και στη γλώσσα αυτή εκδόθηκε στο Παρίσι από τον Sock, ο οποίος είχε εκδώσει έργα του Μπακούνιν και άλλων αναρχικών. Η αγγλική έκδοση που δημοσιεύτηκε από τον Heinemann, μεταφράστηκε από τη Nannie Florence Dryhurst, μια φίλη του Κροπότκιν στην Αγγλία σε όλο το διάστημα που παρέμεινε εκεί μέχρι την αναχώρησή του για τη Ρωσία το 1917. Η Dryhurst ήταν σύζυγος ενός αξιωματούχου του Βρετανικού Μουσείου και ένα από τα πρόσωπα της ομάδας που είχε συγκεντρώσει γύρω του ο Κροπότκιν για την ίδρυση της αγγλικής αναρχικής εφημερίδας Freedom το 1886. Η Dryhurst παρέμεινε κοντά στην οικογένεια Κροπότκιν για τριάντα χρόνια. Είναι βέβαιο ότι ο Κροπότκιν επέβλεψε προσεκτικά τη μετάφρασή της, η οποία χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έκδοση. Λίγο αργότερα μια ιταλική μετάφραση δημοσιεύτηκε στην Ελβετία από τον Ticinese Luigi Bertoni, εκδότη πολλών αναρχικών βιβλίων που τότε δεν μπορούσαν να εκδοθούν στην Ιταλία. Ο Κροπότκιν εντυπωσιάστηκε ιδιαίτερα από εκείνη την «έξοχη μετάφραση» και η ειρωνεία είναι ότι μεταφραστής ήταν ο νεαρός Μπενίτο Μπουσολίνι, ένας δραστήριος σοσιαλιστής επαναστάτης εκείνη την εποχή.

Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση είναι ουσιαστικά μια λαϊκή ιστορία, απερίσπαστη από κάθε χαρακτηριστική τυπολατρική διάταξη και αυτός μπορεί να είναι ο λόγος για τον οποίο οι ακαδημαϊκοί της έχουν ασχοληθεί ελάχιστα με αυτή. Η προσέγγιση από την πλευρά του Κροπότκιν ήταν εσκεμμένη. Έγραψε πολύ συνειδητά για τον απλό αναγνώστη, επιδιώκοντας να αγγίξει τον εργάτη αλλά και να πείσει τον διανοούμενο, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στη διαύγεια της παρουσίας. Δεδομένου ότι έγραψε τα περισσότερα σημαντικά έργα του στα γαλλικά ή στα αγγλικά και όχι στα ρωσικά, κατάφερε με αξιοσημείωτο τρόπο (και με κάποια λιγοστή ομολογημένη βοήθεια από ντόπιους, οι οποίοι διόρθωναν τα

χειρόγραφα του) ώστε τα βιβλία του να έχουν μια αμεσότητα και να είναι εύκολα προσεγγίσιμα, κάτι σπάνιο για τους συγγραφείς πολιτικών έργων στην εποχή του. Ακόμα και ο πεζός λόγος του Προυττόν, όσο δυναμικός κι αν είναι, είναι περιεκτικός σε σύγκριση με του Κροπότκιν.

Ουσιαστικά, η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση επικεντρώνεται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός, τη σύνοψη του οποίου ο Κροπότκιν είχε ήδη αναπτύξει στα κεφάλαια της Αλληλοβοήθειας, ενός έργου που ασχολείται με την ανθρώπινη κοινωνία όταν φτάνει στο επίπεδο πέρα από τις πρωτόγονες φυλετικές ομαδοποιήσεις. Καθώς ανήκει στη γενιά των επιστημόνων, οι οποίοι δημιούργησαν τις μεγάλονες έννοιες που άλλαξαν τις απόψεις μας για το σύμπαν και το ανθρώπινο πεπρωμένο και που προηγήθηκαν της πιο σύγχρονης εποχής της εξειδίκευσης, ο Κροπότκιν set great store by generalization, την οποία θεώρησε ως αποτέλεσμα ενός διαισθητικού άλματος – αντί για αυτό που οι ποιητές αποκαλούν «έμπνευση» – μέσω του οποίου ο μελετητής αντιλαμβάνεται ξαφνικά το φυσικό νόμο που κρύβεται κάτω από ένα ολόκληρο σύμπλεγμα φαινομένων.

Σύμφωνα με τη γενίκευση που άντλησε από τα στοιχεία του όταν έγραφε την Αλληλοβοήθεια, υπάρχει μια φυσική τάση προς την κοινωνικότητα, η οποία παίζει το ρόλο της στην εξελικτική διαδικασία, διαπλάθοντας τις ανθρώπινες κοινωνίες αλλά και τα είδη των ζώων, και ότι σε μεγάλο βαθμό η τάση αυτή διέπει τις σχέσεις ανάμεσα σε πρωτόγονους λαούς, οι κοινωνίες των οποίων εξαρτώνται από τη διατήρηση των κοινοτικών θεσμών προκειμένου να διασφαλιστεί η επιβίωση στον αγώνα ενάντια σε αντίξοες φυσικές συνθήκες. Όταν οι συνθήκες διαβίωσης εξομαλύνονται και η ζωή γίνεται πιο εύκολη και μεγαλύτερη σε διάρκεια και εμφανίζονται οι τεχνολογικά προηγμένες κοινότητες, παρουσιάζεται μια εξειδίκευση των λειτουργιών με ως επί το πλείστον αρνητικά αποτελέσματα, καθώς εμφανίζονται οι τάξεις των πολεμιστών, των ιερέων και των κυβερνητών επιδιώκοντας να οικειοποιηθούν τη δύναμη και την εξουσία προς ίδιον όφελος. Ταυτόχρονα, η αληθινή δύναμη που κρατά ενωμένη την κοινωνία είναι η εθελοντική συνεργασία – ή αλληλοβοήθεια – που εξακολουθεί να διατηρείται σε μια μεγάλη κλίμακα ανάμεσα στους απλούς ανθρώπους. Συνεπώς, σε κάθε προηγμένη κοινωνία εμφανίζονται δυο ρεύματα, το ρεύμα προς μια ταξική ιεραρχία βασισμένη στην ιδιωτική περιουσία και σε μια ιεραρχία ισχύος, και το ρεύμα προς μια ελεύθερη συνεργασία, βασισμένη στις ανάγκες και τις φυσικές τάξεις των απλών ανθρώπων.

Στη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση ο Κροπότκιν διαπίστωσε ένα δραματικό παράδειγμα της δράσης και της αντίθεσης εκείνων των δυο ρευμάτων μέσω της κατάρρευσης μιας απολυταρχικής και σε μεγάλο βαθμό φεουδαρχικής τάξης.

Γιατί στην εξέγερση του Παρισιού που οδήγησε στην 14η Ιουλίου, όπως και σε ολόκληρη την Επανάσταση, υπήρχαν δυο ξεχωριστά ρεύματα με διαφορετική προέλευση: το πολιτικό ρεύμα της αστικής τάξης και το λαϊκό μαζικό κίνημα. Σε ορισμένες στιγμές στη διάρκεια των έβδομων ημερών της Επανάστασης, τα δυο αυτά ρεύματα ενώθηκαν σε μια προσωρινή συμμαχία και στη συνέχεια πέτυχαν μεγάλες νίκες εναντίον του Παλαιού Καθεστώτος. Οι αστοί όμως ήταν πάντα δύσπιστοι απέναντι στον προσωρινό τους σύμμαχο και αυτό το απέδειξαν περίτρανα τον Ιούλιο του 1789. Η συμμαχία αποφασίστηκε απρόθυμα από την αστική τάξη, η οποία την επομένη της 14 Ιουλίου, ακόμα και στη διάρκεια της εξέγερσης, έσπευσε να οργανωθεί προκειμένου να χαλιναγωγήσει τον εξεγερμένο λαό.

Από τη μια πλευρά ήταν οι αντιπρόσωποι της εξεγερμένης μεσαιάς τάξης, η αποκαλούμενη Τρίτη Τάξη, οι οποίοι ως επί το πλείστον είχαν αντλήσει έμπνευση από τους φιλελεύθερους στοχαστές του Διαφωτισμού, αλλά ταυτόχρονα ανυπομονούσαν να εκμεταλλευτούν τα γεγονότα για να πλουτίσουν σε βάρος της παλιάς αριστοκρατίας, ευνοώντας, κατά συνέπεια, είτε μια μοναρχία με περιορισμένες δικαιοδοσίες είτε μια ολιγαρχική δημοκρατία με βάση ένα εκλογικό σώμα ιδιοκτητών. Από την άλλη πλευρά ήταν οι φτωχοί που αντιπροσωπεύονταν από τους Αβράκωτους του Παρισιού (εκείνους που δεν φορούσαν τα κοντοβράκια και τις μεταξωτές κάλτσες των ευγενών), κυρίως εργάτες, τεχνίτες, μηχανουργοί και μικροί καταστηματάρχες, αλλά και χωρικοί της υπαίθρου. Οι εργάτες της πόλης – όχι ακόμα οι προλετάριοι με την μαρξιστική έννοια του όρου – αγωνίζονταν για μια ολοκληρωτική δημοκρατία, όπου κάθε άνθρωπος θα είχε πλήρη δικαιώματα ως πολίτης και θα μοιραζόταν την πολιτική εξουσία. Τα τοπικά «τμήματα», στα οποία συναθροίζονταν οι άνθρωποι μιας συνοικίας για να αποφασίζουν ζητήματα άμεσου ενδιαφέροντος, και η Κομμούνα του Παρισιού, ήταν τα μέσα για την οργάνωση της επανάστασης και της έκφρασης των αιτημάτων τους. Όπως πειστικά καταδεικνύει ο Κροπότκιν,

τα μέλη των διασήμων λεσχών που κατέχουν τόση σπουδαιότητα στις πολιτικές αφηγήσεις της επανάστασης, στη συντριπτική πλειοψηφία τους ανήκαν - μαζί και η Λέσχη των Ιακωβίνων – στις μεσαίες τάξεις, ακόμα και ως προς τον προσανατολισμό, εκτός από τις περιπτώσεις που ο λαός τα ωθούσε προς μια ριζοσπαστική κατεύθυνση. Όμως, ο πιο σημαντικός ρόλος στην Επανάσταση ήταν ίσως εκείνος των χωρικών, της τάξης που είχε καταπιεστεί περισσότερο από το Παλαιό Καθεστώς.

Η εξέγερση των χωρικών για την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και την ανακατάληψη της κοινόχρηστης που είχαν αφαιρέσει οι κοσμικοί και εκκλησιαστικοί άρχοντες από τις κοινότητες των χωριών από τον δέκατο έβδομο αιώνα, είναι η ουσία, ο θεμέλιος λίθος της μεγάλης Επανάστασης. Πάνω σε αυτήν οικοδομήθηκε ο αγώνας της αστικής τάξης για τα πολιτικά της δικαιώματα.

Καθώς ακολουθεί τα λαϊκά στοιχεία της επανάστασης, τις αγροτικές εξεγέρσεις με στόχο την ανάκτηση της γης και την καταστροφή των φεουδαρχικών μητρώων, και τις διάφορες εξεγέρσεις των φτωχών του Παρισιού που υπογράμμισαν τα επαναστατικά χρόνια, ο Κροπότκιν αναπτύσσει σε αυτό το ειδικό πλαίσιο αρκετά ζητήματα, τα οποία συνοψίζουν τον κορμό του έργου του.

Ένα από αυτά είναι η σημασία του τοπικού κέντρου της δραστηριότητας, της κοινότητας (κομμούνας), για τη διατήρηση του επαναστατικού πνεύματος. Όπως διαπίστωσε, οι άνθρωποι που εργάστηκαν σε αυτό το τοπικό επίπεδο – συχνά άγνωστοι στην ιστορία – υπήρξαν οι αληθινοί ριζοσπάστες που προσπάθησαν να συνδέσουν τα γεγονότα με τις πραγματικές ανάγκες της χώρας και του λαού.

Έκαναν μια τολμηρή προσπάθεια να οργανώσουν τη Γαλλία σαν ένα σύνολο σαράντα χιλιάδων κοινοτήτων που θα αλληλογραφούσαν τακτικά μεταξύ τους και που αντιπροσώπευαν πολλά κέντρα ακραίας δημοκρατίας, η οποία έπρεπε να εργάζεται για να εγκαθιδρύσει την πραγματική ισότητα - *l'égalité de fait*, όπως έλεγαν τότε – δηλαδή, την «εξίσωση των εισοδημάτων».

Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, ο απλός λαός που επεδίωκε να εγκαθιδρύσει κομμούνες ως βάσεις της Επανάστασης για την αποτροπή κάθε προσπάθειας παρεμπόδισης της προόδου της, στην ουσία επανεγκαθίδρυε το είδος του μεσαιωνικού κοινοτισμού, το οποίο ο ίδιος είχε ήδη εγκωμιάσει στο έργο του Αλληλοβοήθεια. Στη διάρκεια της Επανάστασης...

... η κομμούνα των χωρικών ήταν εκείνη που επέμεινε στην κατάργηση των φεουδαρχικών εισφορών και νομιμοποίησε την άρνηση της πληρωμής τους. Η Κομμούνα ήταν εκείνη που πήρε πίσω από τους άρχοντες τη γη που παλιότερα ήταν κοινοτική, αντιστάθηκε στους ευγενείς, αγωνίστηκε ενάντια στους ιερείς, προστάτευσε τους πατριώτες και αργότερα τους Αβράκωτους, συνέλαβε τους εμγκρέδες που επέστρεφαν και εμπόδιζε τη διαφυγή του βασιλιά.

Με αυτό τον τρόπο, οι κομμούνες έδρασαν εναντίον των συγκεντρωτικών τάσεων των μεσοαστών επαναστατών που στην ουσία επεδίωκαν να περιορίσουν τα κεκτημένα δικαιώματα του λαού ακόμα και υπό το μοναρχικό καθεστώς, έτσι ώστε οι νεόπλουτοι να καταλάβουν ανεμπόδιστα τη γη, την οποία ο λαός είχε κατάσχει από τους ευγενείς.

Όσο για τα χωριά, όπως έχουμε διαπιστώσει είχαν διατηρήσει υπό το Παλαιό Καθεστώς και μέχρι την Επανάσταση τη γενική συνέλευση των κατοίκων (όπως η *mir* στη Ρωσία) σχεδόν σε ολόκληρη τη Γαλλία. Αυτή η γενική συνέλευση διαχειριζόταν τις υποθέσεις της κοινότητας, όπως την εξ ανακατανομής και χρήσης της κοινόχρηστης γης (καλλιεργήσιμες, χορτολιβαδικές και δασικές εκτάσεις, καθώς επίσης και η ακαλλιέργητη γη). Τώρα όμως οι γενικές συνελεύσεις αυτών των κοινοτήτων είχαν απαγορευτεί σύμφωνα με το νόμο περί δήμων της 22-24 Δεκεμβρίου 1789.

Η ιδέα της κομμούνας ως θεσμού που πρόσφερε μια εναλλακτική λύση απέναντι στον κρατικό συγκεντρωτισμό, επαναλαμβάνεται σε ολόκληρη την αναρχική παράδοση: στον Προυντόν εμφανίζεται ως η βασική μονάδα ενός ομόσπονδου συστήματος, ενώ και ακόμα και ο Γκόντουνι την οραματίζεται ως μια ενορία, μια οργανική μονάδα στη βάση της οποίας θα μπορούσε να οργανωθεί η κοινωνία. Ήδη, στην Κατάκτηση του Ψωμιού, ο Κροπότκιν, είχε θεωρήσει την κομμούνα ως το θεμέλιο για τον αναρχοκομμουνισμό, το είδος του αναρχισμού που ανέκαθεν συνδέεται μαζί του και που βασίζεται περισσότερο στους οικονομικούς και κοινωνικούς παρά στους πολιτικούς παράγοντες και στην ανάγκη για την οργάνωση της παραγωγής και της κατανάλωσης σε μια ελεύθερη βάση, με στόχο την κινητοποίηση του παραγωγού και, ταυτόχρονα, την ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών του καταναλωτή.

Η ιδέα του ψωμιού, μιας πιεστικής ανάγκης στη διάρκεια μιας επανάστασης αλλά και ενός συμβολισμού για την ευημερία του λαού, συνδέεται στενά με το ενδιαφέρον του Κροπότκιν για την οργάνωση της παραγωγής και της κατανάλωσης. Ο Κροπότκιν ήταν Ρώσος και κατά συνέπεια το ψωμί είχε ξεχωριστή σημασία για αυτόν: το ψωμί και το αλάτι προσφέρονταν ως ένδειξη αδελφοσύνης και φιλοξενίας στις ρωσικές αγροτικές κοινότητες (ένα έθιμο που διατηρείται μέχρι σήμερα ανάμεσα στους Ντουκομπόρ του Καναδά). Όταν όμως αποφάσισε να δώσει τον τίτλο Η Κατάκτηση του Ψωμιού στο πιο καθοριστικό αναρχικό βιβλίο του, το έκανε έχοντας διαπιστώσει τη μέγιστη σημασία της εξασφάλισης μιας οικονομικής βάσης για την επανάσταση, προκειμένου να μην πεινάσει ο λαός πριν την επίτευξη οποιουδήποτε φιλόδοξου προγράμματος. Αυτή η πεποίθηση τον οδήγησε να γράψει άλλο ένα σημαντικό βιβλίο, το Αγροί, Εργοστάσια και Εργαστήρια, όπου εξηγεί πώς η σπατάλη των αγροτικών και βιομηχανικών εγχειρημάτων υπό ένα σύστημα ιδιωτικής ιδιοκτησίας, θα μπορούσε να αντικατασταθεί από επάρκεια για όλους υπό ένα σύστημα ελεγχόμενο από τους εργάτες με την πλήρη εκμετάλλευση της επιστημονικής γνώσης για την αύξηση της παραγωγής, αντί για τον περιορισμό της προς όφελος ειδικών συμφερόντων.

Στη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση γίνεται πολύς λόγος για το ψωμί και την αγροτική παραγωγή. Ο Κροπότκιν επισημαίνει ότι πριν από το 1789, «η έλλειψη του ψωμιού παρέμενε ανέκαθεν μια από τις κυριότερες αιτίες των εξεγέρσεων». Γενικεύοντας από την εμπειρία της Γαλλικής και άλλων επαναστάσεων, υπογραμμίζει ότι: «Μια από τις μεγαλύτερες δυσκολίες σε κάθε Επανάσταση είναι η τροφοδοσία των μεγάλων πόλεων», και υποστηρίζει ότι η απόγνωση, ακόμα και οι θηριωδίες εκδηλώσεων της λαϊκής οργής στο Παρίσι στη διάρκεια των χρόνων της Επανάστασης οφείλονταν στην αποτυχία εκείνων που προσπάθησαν να ελέγξουν τις εξελίξεις προκειμένου να ικανοποιήσουν στις πιεστικές υλικές ανάγκες του λαού. Και κατηγορεί την Τρίτη Τάξη που εκμεταλλεύτηκε τόσο έντονα την επανάσταση για να κατακτήσει την εξουσία προς όφελος των μεσαίων τάξεων, επειδή απέτυχε να αναγνωρίσει ότι:

υπήρχε ένα ακόμα πρόβλημα, απείρως σημαντικότερο ως προς τη λύση του: η επιστροφή της γης στο χωρικό προκειμένου να μπορέσει, κατέχοντας μια γη ελεύθερη από τους επαχθείς φεουδαρχικούς φόρους, να διπλασιάσει και να τριπλασιάσει την παραγωγή του και έτσι να βάλει τέλος στις αδιάκοπες περιόδους σιτοδείας που υπονόμειαν την ισχύ του γαλλικού έθνους.

Σύμφωνα με τον Κροπότκιν, η μοναδική ίσως νίκη της επανάστασης προέκυψε από το γεγονός ότι με την επιστροφή της γης στον χωρικό προκειμένου, μέσω της κατοχής της, να αποκτήσει μια γη ελεύθερη από τη βαριά φεουδαρχική φορολόγηση, θα μπορούσε να διπλασιάσει και να τριπλασιάσει την παραγωγή του εδάφους του και έτσι να βάλει ένα τέλος στις αδιάκοπες περιόδους σπάνης που υπονόμειαν την ισχύ του γαλλικού έθνους.

Ως συνήθως, στη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση ο Κροπότκιν επεδίωξε να γενικεύσει από τις επιμέρους πληροφορίες, και σε μεγάλο μέρος του βιβλίου του προσπαθεί – με ένα τρόπο σύμφωνο με το επιστημονικό ύφος της εποχής – να εντοπίσει τους «νόμους» με τους οποίους προοδεύει η επανάσταση, νόμους που κατά τη γνώμη του ενσωματώθηκαν στις αποτυχίες και τις επιτυχίες της Γαλλικής Επανάστασης. Για παράδειγμα, στην εξέλιξη μιας επανάστασης διέβλεψε ένα είδος συνοπτικής διαδικασίας παρόμοιας με εκείνη που είχαν διαπιστώσει οι σύγχρονοι οπαδοί της εξελιξιαρχίας στην ανάπτυξη του ανθρώπινου εμβρύου.

Από τη στιγμή που θα ξεκινήσει μια επανάσταση, κάθε επεισόδιό της δεν συνοψίζει απλώς τα γεγονότα που έχουν συμβεί μέχρι το ξέσπασμά της, αλλά περιλαμβάνει και τα βασικά στοιχεία για το τι μέλλει γενέσθαι.

Για τον Κροπότκιν οι επαναστάσεις ήταν μάλλον επιταχύνσεις της εξελικτικής διαδικασίας, παρά μεταλλαγές, μέσω των οποίων το είδος θα εκδηλώσει δραματικές αλλαγές σε σύντομη χρονική περίοδο.

Αυτή είναι η «αναρχική» εξέλιξη, ο μόνος τρόπος που συνδέεται με την ελεύθερη Φύση. Το ίδιο συμβαίνει και με τους θεσμούς όταν αποτελούν το οργανικό προϊόν της ζωής και για αυτό το λόγο οι επαναστάσεις είναι τόσο σημαντικές στη ζωή των κοινωνιών. Επιτρέπουν στους ανθρώπους να αρχίζουν με το οργανικό έργο της ανοικοδόμησης, χωρίς να τους εμποδίζει μια εξουσία, η οποία κατ' ανάγκη πάντα αντιπροσωπεύει τις περασμένες εποχές.

Σε άλλο σημείο φαίνεται να αντιστρέφει το περίφημο απόφθεγμα του Προυντόν ότι «η αναρχία είναι τάξη», διακηρύσσοντας την αναγκαιότητα εκείνου που θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς ως δημιουργική εξέγερση:

Στην πραγματικότητα, ο θρίαμβος των επιτροπών επί της Κομμούνας του Παρισιού ήταν ο θρίαμβος της τάξης και στη διάρκεια μιας επανάστασης ο θρίαμβος της τάξης σημαίνει το τέλος της επαναστατικής περιόδου. Μπορεί να υπήρχαν ακόμα μερικοί σπασμοί, αλλά η Επανάσταση βρισκόταν στο τέλος της.

Οι «επιτροπές» στις οποίες αναφερόταν ήταν η Επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας και η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, τα μοχθηρά δικαστήρια που σταδιακά κατεύθναν την Τρομοκρατία προς την εγκαθίδρυση μιας συγκεντρωτικής αυταρχικής δημοκρατίας, με κύριο εκπρόσωπό της τον αδιάλλακτο δογματικό Σεν Ζιστ. Ο Κροπότκιν πίστευε ότι οι Επιτροπές και τα συμφέροντα που εξυπηρετούσαν είχαν αποτρέψει σε καταστροφικό βαθμό τις φυσικές επαναστατικές διαδικασίες.

Είναι γεγονός ότι μια επανάσταση που δεν ολοκληρώνεται σύντομα ηττάται και στο τέλος του 1793 η Επανάσταση στη Γαλλία, έχοντας ανακοπεί κατά την εξέλιξή της, τώρα αποδυναμώνόταν από εσωτερικούς αγώνες.

Παρόλα αυτά, στη λειτουργία των επαναστάσεων υπήρχε ένα κεντρικό παράδοξο, με το οποίο ο Κροπότκιν ουδέποτε συμβιβάστηκε: εκείνο του αφοσιωμένου και, συχνά, μοναχικού επαναστάτη και των μαζών που μπορεί να ωφελούνταν από τη δράση του. Ο Κροπότκιν δεν τρέφει αυταπάτες ότι, ακόμα και όταν εμπλέκονται σε μια επανάσταση, οι μάζες μπορούν να οδηγήσουν τα γεγονότα σε θετικά συμπεράσματα χωρίς κάποιο είδος καθοδήγησης. Εκ πείρας είχε συνειδητοποιήσει πόσο επιφυλακτικός ήταν ανέκαθεν ο γενικός πληθυσμός απέναντι στους ανθρώπους της δράσης και πόσο λίγη υποστήριξη τους πρόσφερε, εκτός από τις πραγματικά κρίσιμες στιγμές.

Οφείλουμε να θυμόμαστε ότι οι επαναστάσεις πραγματοποιούνται πάντα από μειοψηφίες και ότι ακόμα και όταν έχει ξεκινήσει μια επανάσταση και ένα κομμάτι του έθνους αποδέχεται τις συνέπειές της, υπάρχει πάντα μια ισχνή μειοψηφία, η οποία αντιλαμβάνεται τι μένει να γίνει προκειμένου να εξασφαλιστεί ο θρίαμβος όσων έχουν επιτευχθεί και όσων έχουν το θάρρος να δράσουν.

Όπως πολύ καλά γνωρίζουμε, η κινητήρια δύναμη σε μια περίπτωση όπως η άλωση της Βασιλίας, όταν ο λαός βγήκε στους δρόμους στη χαραυγή της επανάστασης πλημμυρισμένος από ενθουσιασμό και αποφασιστικότητα, ήταν όλο και πιο απίθανο να επαναληφθεί καθώς η επανάσταση συνεχιζόταν. Κι όμως, κάθε ελάττωση της επαγρύπνησης, όχι μόνο των αγωνιστών, αλλά και γενικότερα του λαού, κάθε περιορισμός της μαξιμαλιστικής επιθυμίας προς μια κοινωνική και οικονομική ισότητα, έμελλε να παραδώσει την επανάσταση στα χέρια των πολιτικών, των ανθρώπων εκείνων που επεδίωκαν προσωπική δύναμη και πλούτο.

Μια επανάσταση πρέπει να περιλαμβάνει την ευημερία για όλους, ειδάλλως είναι βέβαιο ότι θα τη συντρίψουν τα ίδια εκείνα άτομα που τους έχει δώσει την ευκαιρία να πλουτίσουν σε βάρος του έθνους. Κάθε φορά που ο πλούτος μεταπορίζεται από μια επανάσταση, δεν πρέπει ποτέ να γίνεται προς το ατομικό συμφέρον αλλά προς το συμφέρον των κοινοτήτων.

Στο σημείο αυτό ο Κροπότκιν έγραφε με τη σκέψη του στραμμένη εν μέρει στην εμπειρία των αφοσιωμένων αναρχικών του δεκάτου ενάτου αιώνα: του Μαλατέστα και του Καφιέρο που είχαν προσπαθήσει να ξεσηκώσουν τους χωρικούς της νότιας Ιταλίας για να κάψουν τα φορολογικά μητρώα και να καταλάβουν τη γη· του Μπακούνιν που το 1870 είχε προσπαθήσει να αναβιώσει την επαναστατική κοινότητα στη Λυών· του Προυντόν στη δεκαετία του 1860 που είχε αποπειραθεί να πείσει τους εργάτες για τις δικές τους πολιτικές δυνατότητες που ακολουθούσαν διαφορετική κατεύθυνση από τις κομματικές τακτικές. Και παρόλο που η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση δεν είναι ανοιχτά ένα μανιφέστο για τον αναρχισμό, γίνεται απολύτως σαφές ότι στη Γαλλική Επανάσταση ο Κροπότκιν προσπαθεί να ανακαλύψει τις ρίζες του κινήματος στο οποίο ανήκει και να αντλήσει από εκείνη διδάγματα για τους σημερινούς αναρχικούς. Εξαιτίας της άσχημης κατάστασης της υγείας του μπορεί ο ίδιος να είχε αποτραβηχτεί από την ενεργό συμμετοχή του στο κίνημα, το οποίο στην Αγγλία ήταν μικρό σε κάθε περίπτωση και αφοσιωμένο κυρίως στη συντηρητική προπαγάνδα, αλλά εξακολουθούσε να πιστεύει στη δυνατότητα των επαναστατικών αλλαγών στην κοινωνία. Πίστευε ότι οι αναρχικοί ήταν οι μόνοι άνθρωποι που αυτοαποκαλούνταν επαναστάτες έχοντας τη σωστή θέληση και επίγνωση να αποφύγουν τα λάθη της Γαλλικής Επανάστασης και με τον τρόπο του επεδίωκε να τους προετοιμάσει για τις επαναστατικές ευκαιρίες στις οποίες ο ίδιος εξακολουθούσε να πιστεύει και οι οποίες, με ανανεωμένες προσδοκίες θα εμφανίζονταν σύντομα έπειτα από την αποτυχημένη ρωσική επανάσταση του 1905.

Στη δράση του γαλλικού λαού το 1789, ο Κροπότκιν διαπίστωσε τον αναρχισμό στην πράξη, πριν ακόμα οι αρχές του αποκτήσουν θεωρητικές βάσεις από τον Ουίλιαμ Γκόντουιν, τον πρώτο από τους αναρχικούς στοχαστές με βαθιές ρίζες στην αγγλική παράδοση των Άγγλων διαφωνούντων, τις οποίες ο Κροπότκιν επέλεξε να αγνοήσει. Για εκείνον, η Πολιτική Δικαιοσύνη ήταν ένα έξοχο έργο για την εποχή του και ακόμα πιο σημαντικό ως μια εξέλιξη των ιδεών που απέρρεαν από τη Γαλλική Επανάσταση.

Στην πραγματικότητα, όπως είχε ήδη κάνει λεπτομερώς στην αρχική ρωσική εκδοχή του Σύγχρονη Επιστήμη και Αναρχισμός (Λονδίνο, 1901), ακόμα και όταν έγραφε τη δική του εκδοχή για την ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης, ο Κροπότκιν επεδίωκε, να δώσει στον αναρχισμό μια καταγωγή, μια παράδοση. Αυτό, ασφαλώς, σύμφωνα με την προσέγγιση που απαραίτητως είχε ακολουθήσει στην Αλληλοβοήθεια, όπου παρουσίασε το ελευθεριακό κομμουνιστικό ιδεώδες μιας κοινωνίας ενωμένης με μεθελούσιους κοινωνικούς και οικονομικούς δεσμούς, ως μέρος μιας μεγάλης φυσικής διαδικασίας, η οποία είχε αρχίσει πολύ πριν τη χαρραγή της ιστορίας του ανθρώπου, ίσως πριν ακόμα από την ύπαρξη του ανθρώπινου είδους.

Όπως θα μπορούσαν να υποστηρίξουν πιο σύγχρονοι επιστήμονες, ο Κροπότκιν έβλεπε τον άνθρωπο ως μέρος ενός μεγάλου οικοσυστήματος, οι νόμοι του οποίου θα πρέπει να ανακαλυφθούν εκ νέου. Κατ' αυτό τον τρόπο διέφερε από το εσχατολογικό είδος του επαναστάτη που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει μια νέα Γη, αν όχι ένα νέο Παράδεισο, υποστηρίζοντας ότι δεν χρειαζόμαστε τον ριζικά αλλαγμένο κόσμο της Ουτοπίας, επειδή αυτό που αναζητούμε βρίσκεται ήδη εκεί και απλώς περιμένει την αναβίωσή του και την εκ νέου ενεργοποίησή του. Κατά την άποψή του, ο πραγματικός στόχος της Γαλλικής Επανάστασης ήταν να επαναφέρει τους ανθρώπους σε ένα παρελθόν από το οποίο είχαν ξεστρατίσει, να ξαναδώσει στο λαό αυτό που είχε χάσει: την κοινοκτημοσύνη στη γη, τις ελευθερίες που του είχε αφαιρέσει η φεουδαρχία, δίνοντάς του την ευκαιρία να αρχίσει εκ νέου τη δημιουργία μιας υγιούς κοινωνίας.

Ο Κροπότκιν αφιερώνει ένα κεφάλαιο σε εκείνους που οι εχθροί τους (κυρίως οι Γιρονδίνι) αποκαλούσαν «αναρχικούς» και δείχνει πώς οι άνθρωποι εκείνοι, όπως ο Ζακ Ρου και ο Ζαν Βαρλέ, είχαν προηγηθεί των μεταγενέστερων αναρχικών με τη συνεχή ανιδιοτελή ανατρεπτική δράση τους, έχοντας συνειδητοποιήσει ότι η επανάσταση δεν είχε τελειώσει και ότι θα συνεχιζόταν μόνο εάν ο λαός, τον οποίο εκείνοι – οι «αναρχικοί» - θεωρούσαν καθήκον τους να υποστηρίξουν και να υποκινούν, ασκούσε διαρκώς πιέσεις στη Συμβατική.

Στη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση αισθάνεται κανείς μια αγωνία και ένα δυσοίωμο προαίσθημα κάθε φορά που ο Κροπότκιν φαίνεται να χρησιμοποιεί ως παράδειγμα ένα γεγονός. Γράφει ότι την περίοδο της Τρομοκρατίας:

Το δημιουργικό και εποικοδομητικό πνεύμα της λαϊκής επανάστασης που έψαχνε το δρόμο της βρισκονταν πλέον απέναντι στο πνεύμα της αστυνομικής διοίκησης, η οποία σύντομα θα το συνέτριβε.

Με άλλα λόγια, έδειχνε μια επανάσταση που είχε αποτύχει. Γνώριζε πολύ καλά ότι με τον ίδιο τρόπο είχαν αποτύχει και άλλες επαναστάσεις, όπως είχε αποτύχει η αγγλική όταν ο Κρόμγουελ κατέστειλε τους Ισοπεδωτές, όπως επίσης είχαν αποτύχει οι επαναστάσεις του 1848 και η Κομμούνα του 1871, όπως είχε αποτύχει η ρωσική επανάσταση του 1905, η πιο πρόσφατη επανάσταση όταν εκδόθηκε η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση το 1909. Όπως γνωρίζουμε από την αλληλογραφία του, είχε προβλέψει μια ανανέωση της επαναστατικής αναταραχής στη Ρωσία και τα διδάγματα που είχε αντλήσει από τη γαλλική εμπειρία απευθύνονταν σε μεγάλο βαθμό στους Ρώσους συντρόφους του, μέλη ενός μικρού κινήματος που θα διαδραμάτιζε ασήμαντο ρόλο στα γεγονότα του 1917.

Όταν ο Κροπότκιν, ηλικιωμένος και ταλαιπωρημένος πλέον, επέστρεψε στη Ρωσία το 1917 για να παίξει όποιο ρόλο μπορούσε στην επανάσταση, διαπίστωσε – όπως έγραψε στο φίλο του Ζορζ Μπραντ το 1919 – ότι οι Μπολσεβίκοι ακολουθούσαν τον ίδιο δρόμο προς τον συγκεντρωτισμό και τον απολυταρχισμό όπως οι Ιακωβίνοι ανάμεσα στο 1792 και το 1974. Είχε την αίσθηση ότι, εάν η «κοινωνική επανάσταση» δεν έμενε ελεύθερη να βρει το «σωστό δρόμο», το δημιουργικό έργο του λαού θα ακυρωνόταν και θα ακολουθούσε «μια λυσσαλέα και μοχηρή αντίδραση», όπως τελικά συνέβη υπό τον Στάλιν. Ο Λένιν, ο οποίος έδειχνε να σέβεται κατά κάποιον τρόπο τον παλιό αναρχικό, προσπάθησε να τον πείσει να επιτρέψει την έκδοση της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης στα ρωσικά, αλλά ο Κροπότκιν αρνήθηκε επειδή δεν ήθελε την έκδοση του έργου του από έναν κρατικό εκδοτικό οίκο σε μια εποχή που δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική λύση.

Παραμένουν ωστόσο ορισμένες πλευρές της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης που φαίνεται να αμαυρώνουν τη συνεκτικότητα του έργου και που υποδηλώνουν τη σύγχυση των πεποιθήσεων του Κροπότκιν. Σε κάποιο σημείο επισημαίνει ότι «σε μια επανάσταση αυτό που έχει τελικά σημασία είναι μόνο τα ολοκληρωμένα γεγονότα». Ωστόσο, μερικές σελίδες προηγουμένως είχε παραπονεθεί ότι: «Αυτό που κυρίως έχουν μελετήσει για αυτή την περίοδο οι ιστορικοί είναι ο πόλεμος και η Τρομοκρατία. Και πάλι όμως αυτά δεν είναι τα πιο σημαντικά». Θα έλεγε όμως κανείς ότι, ακόμα και διαβάζοντας την αφήγηση του Κροπότκιν, ο Πόλεμος και η Τρομοκρατία δεν είναι μόνο «ολοκληρωμένα γεγονότα», αλλά και ουσιώδη στο βαθμό που εξηγούν τους βασικούς λόγους για την αποτυχία του λαϊκού κινήματος.

Η στάση του Κροπότκιν απέναντι στους επαναστατικούς πολέμους είναι αμφίσημη. Άλλοτε εγκωμιάζει τις ρομαντικές πλευρές της συγκρότησης ενός στρατού πολιτών - «η καμπάνα που σήμανε σε ολόκληρο το Παρίσι, τα τύμπανα που ηχούσαν στους δρόμους, το κανόνι του συναγεμμού που βροντούσε κάθε μισή ώρα, τα τραγούδια των εθελοντών που ξεκινούσαν για το μέτωπο...» - και άλλοτε αντιμετωπίζει τον πόλεμο ως ένα στοιχείο, το οποίο εξυπηρετούσε τόσο τους υποστηρικτές του Παλαιού Καθεστώτος όσο και τους αστούς ηγέτες που επεδίωκαν να εγκαθιδρύσουν τη δική τους εξουσία. Το γεγονός είναι ότι και ο ίδιος είχε παγιδευτεί ανάμεσα στην αφοσίωσή του προς τη Γαλλία, υιοθετώντας μιλιταριστικές θέσεις όταν υποστήριξε τους Συμμάχους κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και στον αντιμιλιταρισμό των αναρχικών. Ουδέποτε, σε κανένα σημείο δεν αντιμετώπισε ουσιαστικά το γεγονός ότι ο πόλεμος – ακόμα και ο αμυντικός – υπήρξε ανέκαθεν ο θάνατος των επαναστάσεων για τον απλό λόγο ότι, για να συνεχιστεί, ο πόλεμος περιφρονεί την ανθρώπινη ζωή και την ανθρώπινη ελευθερία, επαναφέροντας τελικά την εξουσία και την αντίδραση. Αυτό συνέβη στη διάρκεια των γαλλικών επαναστατικών πολέμων που κατέληξαν στον ιμπεριαλισμό του Βοναπάρτη, όπως και στη Ρωσία στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου που κατέληξε σε ένα κράτος διοικούμενο από τη μυστική αστυνομία, στην Ισπανία, όπου οι αναρχικοί ουδέποτε είχαν την ευκαιρία απέναντι στους αμειλικτους, αυταρχικούς και, στρατιωτικά, πολύ πιο αποτελεσματικούς δεξιούς όσο και αριστερούς αντιπάλους τους. «Ο πόλεμος», όπως είπε ο Ράντολφ Μπουρν, «είναι η υγεία του κράτους». Είναι η φθοροποιός ασθένεια της Επανάστασης.

Η αμφίσημη άποψη του Κροπότκιν για την τρομοκρατία στη Γαλλική Επανάσταση τροφοδοτήθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του 1890 από την αναποφασιστικότητα του απέναντι στους αναρχικούς δολοφόνους εκείνης της περιόδου. Θεωρούσε τις πράξεις τους αποκρουστικές, αλλά παρόλα αυτά λόγω πεποιθήσεων – εφόσον και ο ίδιος συνηγορούσε υπέρ των βίαιων μεθόδων – δεν μπορούσε να τις καταδικάσει, ιδίως από τη στιγμή που θαύμαζε το αυτοκαταστροφικό τους κουράγιο. Ο Τολστόι προσδιόρισε εύστοχα την αμείλικτη θέση του Κροπότκιν όταν επισήμανε στον κοινό τους φίλο Βλάντιμιρ Τσέρκκοφ:

Μου φαίνεται ότι τα επιχειρήματά του υπέρ της βίας δεν εκφράζουν τις πραγματικές του αντιλήψεις, αλλά μόνο την πίστη του σε μια ιδέα, την οποία έχει υπηρετήσει τόσο έντιμα σε όλη του τη ζωή.

Στην ουσία είναι δύσκολο να βρεθεί μια συνεπής γραμμή στη στάση του Κροπότκιν απέναντι στην τρομοκρατία στη διάρκεια της επανάστασης, αφού φαίνεται να καταδικάζει τη χρήση της από ορισμένα χέρια, αλλά όχι από άλλα. Για παράδειγμα, δικαίως καταγγέλλει τις γενικευμένες εκτελέσεις τόσο από τη δεξιά όσο και από την «αναρχική» αριστερά, αθώων και ενόχων, αντιτάλων και πρώην συντρόφων στη δράση, από την Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας και των ανελέητων πρωτοπαλικάρων της. Όμως, ως προς τις σφαγές τον Σεπτέμβριο του 1792 είναι πολύ πιο αναποφάσιτος, μολονότι πολλοί ανάμεσα στις χιλιάδες ανθρώπων που σφαγιάστηκαν στις παρισινές φυλακές εκείνη την εποχή ήταν αθώοι μηχανορραφιών σε βάρος της επανάστασης. Ανάμεσά τους ήταν τουλάχιστον τριακόσιοι κρατούμενοι του κοινού ποινικού δικαίου, οι οποίοι είχαν την ατυχία να φυλακιστούν μαζί με «υλόπτους» για πολιτικά εγκλήματα. Ο Κροπότκιν αντιμετωπίζει αυτές τις σφαγές ως μια λαϊκή εξέγερση εξαιτίας της οργής του λαού και κατηγορεί τη Συμβατική επειδή δεν είχε κινηθεί αρκετά γρήγορα προς την επίτευξη των στόχων της επανάστασης.

Σε αυτούς τους δισταγμούς, σε αυτή την ατολμία, σε αυτή την ανεντιμότητα των πολιτικών στην εξουσία, βρίσκεται η πραγματική αιτία της απόγνωσης που κυριέψει τον παρισινό λαό στις 2 Σεπτεμβρίου.

Δεν δίνει ωστόσο την οφειλόμενη προσοχή στο γεγονός – το οποίο παραθέτει ο ίδιος – ότι οι άνθρωποι που σφαγιάστηκαν, συχνά με πολύ βίαιο τρόπο, στις 2 Σεπτεμβρίου, δεν είχαν θανατωθεί από έναν οργανωμένο λαϊκό «όχλο» αλλά εν ψυχρώ από μια ομάδα τουλάχιστον τριακοσίων αυτόκλητων «εκτελεστών». Από τέτοιου είδους «λαϊκές» δολοφονίες ανθρώπων χωρίς να έχει αποδειχτεί η ενοχή τους, μέχρι τις κρατικές δολοφονίες «υλόπτων» από τους Ιακωβίνους δικτάτορες το 1783, η απόσταση δεν ήταν πολύ μεγάλη.

Ίσως ο Κροπότκιν απομακρύνεται περισσότερο από τις αναρχικές του απόψεις όταν ασχολείται με τη δίκη του Λουδοβίκου ΙΣΤ'. Εφόσον οι αναρχικοί δεν υποστηρίζουν το δικαίωμα της ύπαρξης του κράτους, θα περίμενε κανείς ότι ο Κροπότκιν θα αισθανόταν τουλάχιστον κάποια αμηχανία απέναντι σε μια δίκη για προδοσία. Τι σημαίνει, αλήθεια, προδοσία, για κάποιον που καταδικάζει τις πολιτικές πεποιθήσεις; Επιπλέον, έχοντας ήδη γράψει βιβλία, φυλλάδια και άρθρα, φαίνεται παράξενο που ο Κροπότκιν έπρεπε να περιγράψει με ψυχραιμία μια δίκη οποιουδήποτε είδους, ιδίως για μια δίκη που είχε ως κατάληξη τη θανατική ποινή. Κι όμως το έκανε, όχι μόνο χωρίς αποστροφή, αλλά και με κάποια χαρεκακία που δεν συμβαδίζει με τη φήμη του «ήπιου» αναρχικού, η οποία τον χαρακτήριζε.

Από νομικής πλευράς δεν υπάρχει λόγος να επικρίνουμε τη Συμβατική...

Απεναντίας, στέλνοντας τον Λουδοβίκο στο ικρίωμα, η Επανάσταση πέτυχε να συντρίψει μια αρχή, την οποία οι χωρικοί είχαν αρχίσει να συντρίβουν στη Βαρέν. Στις 21 Ιανουαρίου 1793, η επαναστατημένη μερίδα του γαλλικού λαού γνώριζε καλά ότι ο άξονας όλης της εξουσίας που επί ολόκληρους αιώνες καταπίεζε και εκμεταλλευόταν τις μάζες, επιτέλους είχε λυγίσει...

Οπωσδήποτε, για έναν συνεπή αναρχικό δεν μπορεί να υπάρξει «νομική πλευρά» και φαίνεται ότι υπάρχει κάποιο ολισθήμα στην ελευθεριακή λογική, όταν η δολοφονία μιας «αρχής» χρησιμοποιείται ως δικαιολογία για τη δολοφονία ενός ανθρώπου. Ο Κροπότκιν μπορεί να είχε κατά νου τα επιχειρήματα που είχε προβάλλει ο Thomas Paine το 1793 και μάλιστα με κίνδυνο της ίδιας του της ζωής (είχε γλιτώσει από τη λαϊμητόμο μόνο χάρη στην πτώση του Ροβεσπιέρου), ισχυριζόμενος ότι η θανάτωση του βασιλιά θα έβλαπτε την επανάσταση και ότι η εξορία ήταν προτιμότερη από μια εκτέλεση. Ο Κροπότκιν θα πρέπει να γνώριζε τα επιχειρήματα του Paine και τη θαρραλέα στάση του, ωστόσο δεν έκανε καμία αναφορά ούτε στο ένα ούτε στο άλλο.

Η στάση του Κροπότκιν πάνω σε αυτά τα κρίσιμα ζητήματα αναρχικής ηθικής δηλώνει ότι, μολονότι εκπλήρωσε θαυμάσια την αποστολή του υπογραμμίζοντας τις κοινωνικές και οικονομικές πλευρές των γεγονότων, και τη σημασία της κοινοκτημοσύνης ως μιας μεθόδου για την πρόκληση θεμελιωδών αλλαγών στη γαλλική κοινωνία, έστω κι αν η επανάσταση δεν ήταν απολύτως επιτυχημένη, παρέμεινε εν μέρει αιχμάλωτος των πολιτικών μύθων που έχουν διανθίσει τις απόψεις μας για τα δραματικά χρόνια από το 1789 έως το 1794. Παρά το μίσος του για τους Ιακωβίνους εξαιτίας του συγκεντρωτικού απολυταρχισμού τους, δεν κατάφερε να ξεφύγει εντελώς από τη σαγήνη τους.

George Woodcock

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όσο μελετά κανείς τη Γαλλική Επανάσταση τόσο περισσότερο διαπιστώνει πόσο ατελής είναι η ιστορία της σπουδαίας αυτής εποχής, πόσα κενά απομένουν να συμπληρωθούν, πόσα σημεία απαιτούν διευκρίνιση.

Και, άλλωστε, πώς θα μπορούσε να είναι διαφορετικά; Η Μεγάλη Επανάσταση που ξεσήκωσε ολόκληρη την Ευρώπη, που ανέτρεψε τα πάντα και ξεκίνησε το έργο μιας καθολικής ανοικοδόμησης στην διάρκεια λίγων ετών, έμοιαζε με έργο κοσμικών δυνάμεων που διέλυαν έναν κόσμο και τον δημιουργούσαν από την αρχή. Και εάν στα γραπτά των ιστορικών που ασχολούνται με εκείνη την περίοδο, και ιδιαίτερα του Michelet, θαυμάζουμε το τεράστιο έργο που έχουν επιτελέσει προκειμένου να ξεδιαλύνουν και να συντονίσουν τα αναρίθμητα γεγονότα των διαφόρων παράλληλων κινήματων που δημιούργησαν την Επανάσταση, ταυτόχρονα συνειδητοποιούμε το αχανές έργο που απομένει να γίνει.

Οι μελέτες που διεξήγαγε στη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων η σχολή της ιστορικής έρευνας που αντιπροσωπεύεται από τον κ. Aulard και την Εταιρεία της Γαλλικής Επανάστασης, οπωσδήποτε μας έχουν προμηθεύσει με πολύτιμο υλικό. Έχουν ρίξει άπλετο φως στο έργο της Επανάστασης, στα πολιτικές πλευρές της, και στους αγώνες των διαφόρων παρατάξεων για κυριαρχία. Ωστόσο, η μελέτη της οικονομικής πλευράς της Επανάστασης βρίσκεται ακόμα μπροστά μας και, όπως πολύ σωστά αναφέρει ο κ. Aulard, η συγκεκριμένη μελέτη απαιτεί μια ολόκληρη ζωή. Εντούτοις, χωρίς αυτή τη μελέτη, η ιστορία της περιόδου παραμένει ατελής και σε πολλά σημεία τελείως ακατανόητη. Στην ουσία, μόλις ο ιστορικός στρέψει την προσοχή του στην οικονομική πλευρά της επαναστατικής αναταραχής, βρίσκεται μπροστά σε μια σειρά από καινούργια προβλήματα.

Έχοντας αυτή ακριβώς την πρόθεση, δηλαδή να φωτίσω κάπως εκείνα τα οικονομικά προβλήματα, το 1886 ξεκίνησα να διεξάγω ξεχωριστές μελέτες πάνω στις πρώιμες επαναστατικές αναμοχλεύσεις μεταξύ των χωρικών: τις εξεγέρσεις των χωρικών το 1789, τους αγώνες υπέρ και ενάντια στους φεουδαρχικούς νόμους, τις πραγματικές αιτίες του κινήματος της 31 Μαΐου και ούτω καθεξής. Δυστυχώς δεν είχα την ευκαιρία να διεξάγω έρευνες στα Εθνικά Αρχεία της Γαλλίας και ως εκ τούτου οι μελέτες μου περιορίστηκαν στις συλλογές και το έντυπο υλικό του Βρετανικού Μουσείου, τα οποία παρόλα αυτά είναι εξαιρετικά πλούσια.

Πιστεύοντας ότι ο αναγνώστης δύσκολα θα μπορούσε να εκτιμήσει τις πλευρές ξεχωριστών μελετών τέτοιου είδους χωρίς να έχει μια γενική άποψη για τη συνολική εξέλιξη της Επανάστασης, σύντομα θεώρησα αναγκαίο να γράψω μια λίγο πολύ συνεχόμενη αφήγηση των κυριότερων γεγονότων της Επανάστασης. Στην αφήγηση αυτή, αντί να σταθώ στη δραματική πλευρά των επεισοδίων εκείνων των ταραγμένων χρόνων, προτίμησα να χρησιμοποιήσω ως αντικειμενικό μου στόχο τη σύγχρονη έρευνα, έτσι ώστε να αποκαλύψω τη βαθιά σύνδεση και ανεξαρτησία των διαφόρων γεγονότων, τα οποία συνδυάστηκαν για να παράγουν την κορύφωση του πιο συνταρακτικού γεγονότος του δεκάτου ογδόου αιώνα.

Η συγκεκριμένη μέθοδος μελέτης των διαφόρων μερών του έργου που επιτελέστηκε από την Επανάσταση ξεχωριστά, έχει αναπόφευκτα τα δικά της μειονεκτήματα: μερικές φορές συνεπάγεται επαναλήψεις. Προτίμησα, ωστόσο, να διακινδυνεύσω να μεμφθώ για αυτό το λάθος, με την ελπίδα να εντυπώσω πιο καθαρά στο μυαλό του αναγνώστη τα σπουδαία ρεύματα της σκέψης και της δράσης που συγκρούστηκαν στη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης – ρεύματα που είναι τόσο βαθιά ζυμωμένα με την ίδια την ουσία της ανθρώπινης φύσης, ώστε αναπόφευκτα πρέπει να επανεμφανιστούν στα ιστορικά γεγονότα του μέλλοντος.

Όλοι όσοι γνωρίζουν την ιστορία της Επανάστασης θα καταλάβουν πόσο δύσκολο είναι να αποφύγει κανείς σφάλματα σε γεγονότα όταν προσπαθεί να ανιχνεύσει την εξέλιξη των παθιασμένων αγώνων της. Συνεπώς, θα είμαι εξαιρετικά ευγνώμων απέναντι σε εκείνους που θα έχουν την καλοσύνη να υποδείξουν οποιαδήποτε λάθη στα οποία έχω υποπέσει. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω την πιο ειλικρινή ευγνωμοσύνη μου στους φίλους μου James Guillaume και Ernest Nys που είχαν την καλοσύνη να διαβάσουν το χειρόγραφο μου και να με βοηθήσουν σε αυτό το έργο με τις γνώσεις και την εύστοχη κριτική τους.

Πέτρος Κροπότκιν

Πρώτο κεφάλαιο: Τα δυο μεγάλα ρεύματα της επανάστασης.

Κύριες αιτίες της Μεγάλης Επανάστασης – Προηγούμενες εξεγέρσεις – Η ενότητα της αστικής τάξης και το λαού είναι αναγκαία – Η σημασία του ρόλου που διαδραμάτισε ο λαός.

Δυο ήταν τα μεγάλα ρεύματα προετοίμασαν και προκάλεσαν τη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση. Το ένα από αυτά, το ρεύμα των ιδεών που αφορούσαν την πολιτική αναδιοργάνωση των κρατών, προήλθε από την αστική τάξη. Το δεύτερο, το ρεύμα της δράσης, προήλθε από το λαό, από αγρότες και εργάτες σε πόλεις που ήθελαν να βελτιώσουν άμεσα και οριστικά την οικονομική τους κατάσταση. Η συνάντηση και η σύνδεση των δυο αυτών ρευμάτων σε μια περίοδο όπου το ένα βοήθησε το άλλο στην προσπάθεια να πετύχουν έναν κοινό στόχο έστω και για σύντομο χρονικό διάστημα, οδήγησε στην Επανάσταση.

Οι φιλόσοφοι του δέκατου ογδόου αιώνα υπονόμειαν από καιρό τα θεμέλια των κοινωνιών της έννομης τάξης εκείνης της περιόδου όπου η πολιτική εξουσία, όπως άλλωστε και η τεράστια μερίδα του πλούτου, ανήκε στην αριστοκρατία και στον κλήρο, ενώ η μάζα του λαού απλώς αποτελούσε το υποζύγιο των κυρίαρχων τάξεων. Διαλαλούσαν την αυτονομία της λογικής, κηρύσσοντας την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη φύση – η οποία, όπως υποστήριζαν, μολονότι διεφθαρμένη από τους θεσμούς που είχαν καθυποτάξει τον άνθρωπο στη δουλεία, ήταν σίγουροι ότι θα ανακούσε όλες τις αρετές της μόλις ο άνθρωπος ξανακέρδιζε την ελευθερία του - είχαν ανοίξει νέους ορίζοντες στην ανθρωπότητα. Διακήρυσσαν την ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους χωρίς διάκριση καταγωγής, απαιτώντας από κάθε πολίτη, βασιλιά ή χωρικό, υπακοή στους νόμους που υποτίθεται ότι εξέφραζαν τη θέληση του έθνους εφόσον ψηφίζονταν από τους εκπροσώπους του λαού. Τέλος, αξίωναν την ελευθερία της σύναψης συμβολαίων μεταξύ ελεύθερων ανθρώπων και την κατάργηση των φεουδαρχικών φόρων και υπηρεσιών. Προβάλλοντας όλες αυτές τις αξιώσεις που συνδέονταν μεταξύ τους με το αντιπροσωπευτικό σύστημα και τις μεθόδους της γαλλικής σκέψης, οι φιλόσοφοι είχαν αναμφίβολα προετοιμάσει, τουλάχιστον στη σκέψη των ανθρώπων, την πτώση του Παλαιού Καθεστώτος.

Εντούτοις, αυτό από μόνο του δεν θα ήταν αρκετό για να ξεσπάσει η Επανάσταση. Υπήρχε ακόμα το στάδιο τη μετάβασης από τη θεωρία στην πράξη, από τη σύλληψη ενός ιδεώδους μέχρι την εφαρμογή του. Και το πιο σημαντικό σημείο στη μελέτη της ιστορίας εκείνης της περιόδου είναι η εμφαση στις περιστάσεις που έδωσαν τη δυνατότητα στο γαλλικό έθνος να περάσει στην πραγμάτωση του ιδεώδους σε κάποια δεδομένη στιγμή – να επιχειρήσει, δηλαδή, τη μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη.

Από την άλλη πλευρά, πολύ πριν το 1789, η Γαλλία είχε ήδη μπει σε μια επαναστατική περίοδο. Η άνοδος του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ στο θρόνο το 1774 έδωσε το σύνθημα για μια ολόκληρη σειρά εξεγέρσεων πείνας που διήρκεσαν μέχρι το 1783. Ακολούθησε μια περίοδος σχετικής ηρεμίας. Όμως, μετά το 1786, και κυρίως μετά το 1788, οι εξεγέρσεις των χωρικών ξέσπασαν και πάλι με ανανεωμένη ορμή. Η πείνα είχε υπάρξει η κύρια πηγή των προηγούμενων ταραχών και η έλλειψη ψωμιού παρέμενε πάντα μια από τις κύριες αιτίες των εξεγέρσεων. Αυτό όμως που κυρίως παρακινούσε τους χωρικούς να ξεγερθούν ήταν η απροθυμία τους να πληρώνουν φεουδαρχικούς φόρους. Οι εξεγέρσεις συνεχίστηκαν με αυξανόμενο ρυθμό μέχρι το 1789 και τη χρονιά εκείνη γενικεύτηκαν στα ανατολικά, στα βορειοανατολικά και στα νοτιοανατολικά της Γαλλίας.

Με αυτό τον τρόπο προέκυψε ο διαχωρισμός του κοινωνικού σώματος. Ωστόσο, μια αγροτική εξέγερση δεν είναι επανάσταση ακόμα κι όταν προσλαμβάνει αποτρόπαιες μορφές όπως η εξέγερση των Ρώσων χωρικών το 1773 κάτω από το λάβαρο του Πουγκάτσσοφ. Μια επανάσταση είναι πολύ πιο εκτεταμένη από μια σειρά εξεγέρσεων σε πόλεις και στην ύπαιθρο. Όσο αιματηρή κι αν είναι, δεν πρόκειται για μια απλή αντιπαράθεση μεταξύ κομμάτων. Είναι μεγαλύτερη από τις απλές οδομαχίες και πολύ μεγαλύτερη από μια απλή αλλαγή κυβέρνησης, όπως συνέβη στη Γαλλία το 1830 και το 1848. Μια επανάσταση είναι η γρήγορη ανατροπή, σε διάστημα λίγων χρόνων, θεσμών που είναι ριζωμένοι για αιώνες και φαίνονται τόσο ακλόνητοι και σταθεροί, ώστε ακόμα και οι πλέον ένθερμοι μεταρρυθμιστές δύσκολα τους προσβάλλουν στα γραπτά τους. Είναι η πτώση, η κατάλυση μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, όλων εκείνων που μέχρι εκείνη τη στιγμή συνιστούν την ουσία της κοινωνικής, θρησκευτικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής ενός έθνους. Σημαίνει την ανατροπή

των κεκτημένων ιδεών και των ενδεδειγμένων αντιλήψεων που αφορούν καθέναν από τους σύνθετους θεσμούς και σχέσεις της αγέλης των ανθρώπων.

Με λίγα λόγια, είναι η γέννηση εντελώς νέων ιδεών που αφορούν τους πολύπλευρους δεσμούς τους ζητήματος της εθνικότητας – έννοιες που σύντομα εφαρμόζονται στην πράξη και στη συνέχεια αρχίζουν να εξαπλώνονται ανάμεσα στα γειτονικά έθνη, συνταράσσοντας τον κόσμο και δίνοντας στην επόμενη γενιά τα συνθήματά της, τα προβλήματά της, τις γνώσεις της, τις τακτικές της οικονομικής, πολιτικής και ηθικής της εξέλιξης.

Για να φτάσουμε όμως σε ένα τόσο σημαντικό αποτέλεσμα και για να αποκτήσει ένα κίνημα τις διαστάσεις μιας επανάστασης, όπως συνέβη ανάμεσα στο 1648 και το 1688 στην Αγγλία και ανάμεσα στο 1789 και το 1793 στη Γαλλία, δεν αρκεί η εμφάνιση ενός κινήματος ιδεών ανάμεσα στις μορφωμένες τάξεις, ανεξάρτητα πόσο βαθυστόχαστες μπορεί να είναι αυτές. Δεν αρκεί η ένθερμη συμμετοχή των ανθρώπων στις ταραχές, όσο πολλές ή μεγάλες κι αν είναι. Η επαναστατική δράση που προέρχεται από το λαό πρέπει να συμπέσει με ένα κίνημα επαναστατικής σκέψης προερχόμενο από τις μορφωμένες τάξεις. Πρέπει να ποκύψει μια ένωση αυτών των δυο.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η Γαλλική Επανάσταση, όπως η Αγγλική Επανάσταση τον προηγούμενο αιώνα, ξέσπασε σε μια στιγμή που η αστική τάξη, έχοντας εμβαπτισθεί στις πηγές της σύγχρονης φιλοσοφίας, απέκτησε συνείδηση των δικαιωμάτων της και συνέλαβε μια νέα δομή πολιτικής οργάνωσης. Όντας δυνατή ως προς τις γνώσεις και ανυπομονώντας για την αποστολή της, αισθάνθηκε ικανή να καταλάβει την κυβέρνηση αρπάζοντάς την από την αριστοκρατία του παλατιού η οποία, λόγω της ανικανότητας, της επιτολαιότητας και της διαφθοράς της, οδηγούσε το βασίλειο σε απόλυτη καταστροφή. Όμως η τάξη των αστών και των μορφωμένων δεν θα μπορούσε να καταφέρει τίποτα μόνη της εάν, σαν συνέπεια μιας ολόκληρης αλυσίδας περιστάσεων, δεν είχε ξεσηκωθεί η μάζα των χωρικών και με μια σειρά συνεχών εξεγέρσεων διάρκειας τεσσάρων χρόνων δεν έδινε στους δυσαρεστημένους αστούς τη δυνατότητα να πολεμήσουν το βασίλειο και την Αυλή, να ανατρέψουν παλιούς θεσμούς και να αλλάξουν την πολιτική δομή του βασιλείου.

Η ιστορία αυτού του διπλού κινήματος δεν έχει γραφτεί ακόμα. Η ιστορία της μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης έχει ειπωθεί επανειλημμένα από την πλευρά πολλών και διαφόρων πλευρών. Μέχρι σήμερα όμως, οι ιστορικοί έχουν περιοριστεί στην πολιτική ιστορία, στην ιστορία του θριάμβου της αστικής τάξης σε βάρος των αυλικών και των υπέρμαχων των θεσμών της παλαιάς μοναρχίας.

Για αυτό το λόγο γνωρίζουμε πολύ καλά τις αρχές που κυριάρχησαν στην Επανάσταση και ερμηνεύτηκαν στο νομοθετικό της έργο. Αισθανόμαστε δέος μπροστά στις εντυπωσιακές σκέψεις που σκόρπισε στον κόσμο, σκέψεις τις οποίες οι πολιτισμένες χώρες προσπάθησαν να εφαρμόσουν στη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα. Η κοινοβουλευτική ιστορία της Επανάστασης, οι πόλεμοί της και η διπλωματία της έχουν μελετηθεί και αναλυθεί με κάθε λεπτομέρεια. Όμως κανείς δεν έχει μιλήσει ακόμα για τη λαϊκή ιστορία της. Δεν υπάρχει καμία συνολική μελέτη ή εξιστόρηση για το ρόλο που έπαιξε ο λαός στην ύπαιθρο και σε πόλεις κατά την Επανάσταση. Από τα δυο ρεύματα που γέννησαν την Επανάσταση, το ρεύμα της σκέψης είναι γνωστό, όμως το άλλο, το ρεύμα της λαϊκής δράσης, ούτε καν έχει σκιαγραφηθεί ποτέ.

Απομένει σε εμάς, τους απογόνους εκείνων που οι σύγχρονοί τους αποκάλεσαν «αναρχικούς», να μελετήσουμε το λαϊκό ρεύμα και να προσπαθήσουμε να ανασυνθέσουμε, τουλάχιστον, τα κύρια χαρακτηριστικά του.

Δεύτερο κεφάλαιο: Η Ιδέα

Τα σύγχρονα κράτη – Η επίδραση της Αγγλικής και της Αμερικανικής Επανάστασης στη Γαλλική Επανάσταση. Οι προϋποθέσεις και οι στόχοι της αστικής τάξης. Ο συγκεντρωτισμός της εξουσίας – Η στάση απέναντι στους χωρικούς – Η επίδραση της φιλοσοφίας του δέκατου ογδόου αιώνα.

Για να κατανοήσουμε πλήρως την ιδέα που ενέπνευσε την αστική τάξη το 1789, πρέπει να την αναλύσουμε υπό το πρίσμα των αποτελεσμάτων της – των σύγχρονων κρατών.

Η δομή των κρατών της έννομης τάξης, τα οποία σήμερα βλέπουμε στην Ευρώπη, περιγράφηκε μόνο προς το τέλος του δεκάτου ογδόου αιώνα. Το σύστημα της συγκεντρωτικής εξουσίας που σήμερα βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία, τότε δεν είχε αποκτήσει ούτε την τελειότητα ούτε την ομοιομορφία που παρουσιάζει σήμερα. Ο φοβερός μηχανισμός, μέσω του οποίου μια διαταγή στέλνεται από κάποια πρωτεύουσα, κινητοποιεί το σύνολο των ανδρών ενός ετοιμοπόλεμου έθνους και τους στέλνει να καταστρέψουν άλλες χώρες και να βυθίσουν στο πένθος ολόκληρες οικογένειες· οι περιοχές που εξαπλώνονται με ένα δίκτυο αξιωματούχων που η προσωπικότητά τους έχει ξεθωριάσει τελείως από τη μαθητεία τους στη γραφειοκρατία υπακούοντας μηχανικά στις διαταγές της κεντρικής βούλησης· η παθητική υπακοή των πολιτών στο νόμο· η λατρεία του νόμου, του κοινοβουλίου, των δικαστών και των βοηθών τους, την οποία σήμερα βλέπουμε γύρω μας· η μάζα των ιεραρχικά οργανωμένων και πειθαρχημένων δημόσιων λειτουργών· το σύστημα των σχολείων που συντηρείται ή κατευθύνεται από το κράτος, όπου διδάσκονται η λατρεία της εξουσίας και η παθητική υπακοή· το βιομηχανικό σύστημα που συντρίβει κάτω από τους τροχούς του τον εργάτη, τον οποίο το κράτος παραδίδει στον έλεός του· το εμπόριο που συσσωρεύει αμύθητα πλούτη στα χέρια εκείνων που μονοπωλούν τη γη, τα ορυχεία, τους τρόπους επικοινωνίας και τον πλούτο της φύσης και χάρη στο οποίο ακμάζει το σύστημα· και τέλος, οι επιστήμες που απελευθερώνουν τη σκέψη και αυξάνουν στο μέγιστο βαθμό τις παραγωγικές δυνάμεις των ανθρώπων, ενώ ταυτόχρονα στοχεύουν να τους υποτάξουν στην εξουσία των ισχυρότερων και στο κράτος – όλα αυτά ήταν ανύπαρκτα πριν την Επανάσταση.

Ωστόσο, πολύ πριν οι ψίθυροι της Επανάστασης προαναγγείλουν τον ερχομό της, η γαλλική αστική τάξη – η Τρίτη Τάξη – είχε ήδη αναπτύξει μια αντίληψη για το πολιτικό οικοδόμημα που έπρεπε να ανεγερθεί πάνω στα ερείπια της αριστοκρατίας των φεουδαρχών. Πολύ πιθανόν η Αγγλική Επανάσταση να την είχε βοηθήσει στην κατανόηση του ρόλου που θα καλούνταν να διαδραματίσει σε μια κυβέρνηση του κοινωνικού συνόλου. Και είναι βέβαιο ότι η Αμερικανική Επανάσταση υποδαύλιζε τις ενέργειες των αστών επαναστατών. Χάρη στον Χομπς, τον Χιουμ, τον Μοντεσκιέ, τον Ρουσό, τον Βολταίρο, τον Μαπμλί, τον ντ'Αρξενσόν και άλλους, από τις αρχές του δεκάτου ογδόου αιώνα η μελέτη της πολιτικής και του συντάγματος των οργανωμένων κοινωνιών που βασιζόνταν στην εκλογή αντιπροσώπων είχε γίνει πολύ δημοφιλής. Σε αυτό, ο Τιρκό και ο Άνταμ Σμιθ είχαν μόλις προσθέσει τη μελέτη των οικονομικών ζητημάτων και τη θέση της ιδιοκτησίας στην πολιτική συγκρότηση ενός κράτους.

Για αυτό το λόγο πολύ πριν το ξέσπασμα της Επανάστασης, πολλά βιβλία και φυλλάδια, από τα οποία οι άνθρωποι της δράσης άντλησαν την έμπνευση και τη λογική δύναμη στη διάρκεια της Επανάστασης, είχαν ήδη προβλέψει την ιδέα ενός συγκεντρωτικού και οργανωμένου κράτους υπό τη διακυβέρνηση των τάξεων που κατείχαν κτηματική ή εργοστασιακή περιουσία ή των μορφωμένων επαγγελματιών.

Συνεπώς το 1789 οι Γάλλοι αστοί γνώριζαν πολύ καλά τι ήθελαν τη στιγμή που περνούσαν στην επαναστατική περίοδο. Σίγουρα δεν ήταν δημοκράτες – όπως άλλωστε δεν είναι και σήμερα. Το μόνο που ήθελαν ήταν να απαλλαγούν από τις αυθαίρετες εξουσίες του βασιλιά και να μην κυβερνώνονται πλέον από τους πρίγκιπες και την Αυλή, ενώ δεν αναγνώριζαν το δικαίωμα των ευγενών να κατέχουν τις καλύτερες κυβερνητικές θέσεις, τη στιγμή που το μόνο που έκαναν ήταν να λεηλατούν το κράτος, όπως είχαν λεηλατήσει τις τεράστιες περιουσίες τους χωρίς να προσθέσουν κάτι στην αξία τους. Οι αστοί μπορεί να μην έτρεφαν δημοκρατικά αισθήματα και να επιθυμούσαν τις απλούστερες δημοκρατικές διαδικασίες όπως στην αναπτυσσόμενη δημοκρατία της Αμερικής, αλλά αυτό που επιθυμούσαν πραγματικά ήταν μια κυβέρνηση των ιδιοκτητιών τάξεων.

Οι αστοί μπορεί να έρεπαν προς την ελεύθερη σκέψη χωρίς να είναι άθεοι, αλλά με κανένα τρόπο δεν αντιπαθούσαν τον καθολικισμό ως θρησκεία. Αυτό που απεχθάνονταν ήταν η εκκλησία με την ιεραρχία και τους επισκόπους της, οι οποίοι συμπορεύονταν με τους άρχοντες, και με τους ιερείς της, οι οποίοι είχαν καταστήσει πειθήνια όργανα των ευγενών.

Η αστική τάξη του 1789 καταλάβαινε ότι, όπως πριν από εκατόν σαράντα χρόνια στην Αγγλία, είχε έρθει και στη Γαλλία η στιγμή κατά την οποία η Τρίτη Τάξη θα καταλάμβανε την εξουσία που γλιστρούσε από τα χέρια των αριστοκρατών, και γνώριζε τι ήθελε να κάνει με αυτήν.

Το ιδανικό της ήταν να δώσει στη Γαλλία ένα σύνταγμα σύμφωνα με τα πρότυπα του αγγλικού συντάγματος, όπου ο βασιλιάς θα περιοριζόταν απλώς να εγκρίνει με την υπογραφή του τα όποια ζητήματα και ενίοτε θα είχε το δικαίωμα

μιας καθοριστικής ψήφου, αλλά στην ουσία θα λειτουργούσε σαν σύμβολο εθνικής ενότητας. Την πραγματική εξουσία θα ασκούσε ένα κοινοβούλιο όπου θα κυριαρχούσε μια μορφωμένη αστική τάξη, αντιπροσωπεύοντας το ενεργό και σκεπτόμενο κομμάτι του έθνους.

Ταυτόχρονα, το ιδεώδες των αστών ήταν η κατάργηση όλων των τοπικών δυνάμεων που εκείνη την εποχή συνιστούσαν πολυάριθμες αυτόνομες μονάδες στο κράτος. Ήθελαν να συγκεντρώσουν το σύνολο της κυβερνητικής εξουσίας σε μια κεντρική εκτελεστική αρχή, αυστηρά ελεγχόμενη από το κοινοβούλιο, η οποία όμως θα υπάκουε απόλυτα στο κράτος και θα συνδύαζε όλους τους τομείς – φόρους, δικαστήρια, αστυνομία, στρατό, σχολεία, πολιτικό έλεγχο, τις γενικές κατευθύνσεις του εμπορίου και της βιομηχανίας – τα πάντα. Παράλληλα με αυτό τον πολιτικό συγκεντρωτισμό, σκόπευαν να διακηρύξουν την απόλυτη ελευθερία των εμπορικών συναλλαγών και ταυτόχρονα να δώσουν το ελεύθερο στις βιομηχανικές επιχειρήσεις για την εκμετάλλευση κάθε είδους φυσικών πόρων, καθώς επίσης και των εργατών που στο εφεξής θα παραδίδονταν ανυπεράσπιστοι στον εκάστοτε εργοδότη τους.

Όλα αυτά έπρεπε να παραμείνουν υπό τον αυστηρό έλεγχο του κράτους, το οποίο θα ευνοούσε τον ατομικό πλουτισμό και τη συσσώρευση τεράστιων περιουσιών – δυο προϋποθέσεις υψίστης σημασίας για την αστική τάξη μετά τη διαπίστωση ότι οι Γενικές Τάξεις είχαν συγκληθεί για να αποτρέψουν οικονομική καταστροφή του κράτους.

Ως προς τα οικονομικά ζητήματα, οι άνθρωποι της δράσης που ανήκαν στην Τρίτη Τάξη είχαν εξίσου σχολαστικές ιδέες. Οι Γάλλοι αστοί είχαν μελετήσει τον Τυρκικό και τον Άνταμ Σμιθ, τους δημιουργούς της πολιτικής οικονομίας. Γνώριζαν ότι οι θεωρίες αυτών των συγγραφέων είχαν ήδη εφαρμοστεί στην Αγγλία και φθονούσαν την πανίσχυρη οικονομική οργάνωση των αστών γειτόνων τους στην άλλη πλευρά της Μάγχης, καθώς και την πολιτική εξουσία τους. Ονειρεύονταν την οικειοποίηση της γης από τις μεσαίες τάξεις, τόσο τις ανώτερες όσο και τις κατώτερες, και τα έσοδα από τη γη που μέχρι τότε παρέμενε ανταρπαγωγική στα χέρια των ευγενών και του κλήρου. Σε αυτό είχαν την υποστήριξη της κατώτερης μεσαίας τάξης που είχε εγκατασταθεί στην ύπαιθρο και είχε αποκτήσει δύναμη στα χωριά πριν ακόμα η Επανάσταση αυξήσει τον αριθμό των μελών της. Προέβλεψαν την ταχεία ανάπτυξη του εμπορίου και της παραγωγής εμπορικών προϊόντων σε μεγάλη κλίμακα με τη βοήθεια των μηχανημάτων. Προσέβλεπαν στο εξωτερικό υπερπόντιο εμπόριο σε αγορές που μπορεί να άνοιγαν στην Ανατολή, σε τεράστιες επιχειρήσεις και κολοσσιαίες περιουσίες.

Πριν όμως πραγματοποιηθούν όλα αυτά, γνώριζαν ότι πρώτα έπρεπε να διαρραγούν οι δεσμοί που έδεναν τον χωρικό με τη γη του. Έπρεπε απαιτητικώς να είναι ελεύθερος να αφήσει το καλύβι του, ακόμα και λόγω ανάγκης, ούτως ώστε να στραφεί στις πόλεις προς άγρια εργασία. Έτσι, αλλάζοντας αφέντες, θα έφερνε χρυσό για εμπορικές δραστηριότητες αντί να πληρώνει στους γαιοκτήμονες κάθε είδους ενοίκιο, δεκάτες και φόρους, πράγματα τα οποία σίγουρα τον βάραιναν αφόρητα αλλά δεν ήταν ιδιαίτερα προσοδοφόρα για τους αφέντες. Τέλος, έπρεπε να μπει μια τάξη στα οικονομικά του κράτους. Το σύστημα φορολόγησης θα γινόταν απλούστερο και, ταυτόχρονα, θα εξασφαλιζονταν περισσότερα έσοδα.

Με λίγα λόγια, ήθελαν αυτό που οι οικονομολόγοι είχαν αποκαλέσει ελευθερία της βιομηχανίας και του εμπορίου. Αυτό στην ουσία σήμαινε απαλλαγή της βιομηχανίας από την ενοχλητική και καταπιεστική εποπτεία του κράτους, ενώ θα της παρείχε πλήρη ελευθερία να εκμεταλλεύεται τον εργάτη, ο οποίος θα εξακολουθούσε να στερείται την ελευθερία του. Δεν θα υπήρχαν συντεχνίες, εμπορικές εταιρείες, επόπτες εμπορίου, αρχιτεχνίτες ούτε κάτι που θα εμπόδιζε την εκμετάλλευση των μισθωτών με οποιονδήποτε τρόπο. Δεν θα υπήρχε πλέον η κρατική εποπτεία που θα μπορούσε συγκρατήσει τον εργοστασιάρχη. Δεν θα υπήρχαν δασμοί στις εγχώριες βιοτεχνίες ούτε απαγορευτικοί νόμοι. Για όλες τις συναλλαγές των εργοδοτών θα υπήρχε απόλυτη ελευθερία και για τους εργάτες μια αυστηρή απαγόρευση ενάντια σε κάθε είδους συνενεργασία. *Laissez faire* για τους πρώτους και απόλυτη άρνηση του δικαιώματος της συνενεργασίας για τους δεύτερους.

Αυτό λοιπόν ήταν το διπλό σχέδιο που είχε επινοήσει η αστική τάξη. Επομένως, όταν ήρθε η ώρα για την εφαρμογή του οι αστοί, ενισχυμένοι από τη γνώση τους, τη διαύγεια των απόψεών τους και τις επιχειρηματικές τους συνήθειες, άρχισαν να εργάζονται για να το μετατρέψουν σε νόμο χωρίς να διστάσουν στο σύνολό του ή σε οποιαδήποτε λεπτομέρεια. Και αυτό το έπραξαν με μια επίμονη και επιδέξια ενεργητικότητα που ήταν τελείως αδύνατη για τις λαϊκές μάζες που δεν

είχαν σχεδιάσει ούτε εκπονήσει κάποιο άλλο ιδεώδες για να το αντιτάξουν απέναντι στις ραδιουργίες των κυρίων της Τρίτης Τάξης.

Σίγουρα πάντως θα ήταν άδικο να πούμε ότι οι αστοί είχαν καθαρά εγωιστικά κίνητρα. Εάν συνέβαινε αυτό η αποστολή τους θα είχε αποτύχει, καθώς για την επίτευξη των μεγάλων αλλαγών είναι πάντοτε απαραίτητη κάποια δόση ιδεαλισμού.

Στην πραγματικότητα, οι καλύτεροι εκπρόσωποι της Τρίτης Τάξης άντλησαν ιδέες από την έξοχη φιλοσοφική πηγή του δεκάτου ογδόου αιώνα, τη γενεσιουργό δύναμη όλων των μεγαλόπνων ιδεών που είχαν εμφανιστεί έκτοτε. Το εξαιρετικά επιστημονικό πνεύμα αυτής της φιλοσοφίας, ο βαθιά ηθικός της χαρακτήρας - ηθικός ακόμα και όταν χλεύαζε τη συμβατική ηθική - η εμπιστοσύνη της στην ευφυΐα, στη δύναμη και το μεγαλείο του ελεύθερου ανθρώπου όταν ζει ανάμεσα σε ίσους, το μίσος της για τους τυραννικούς θεσμούς – όλα αυτά ήταν αποδεκτά από τους επαναστάτες εκείνης της εποχής. Ειδάλλως, από πού αλλού θα είχαν αντλήσει τις δυνάμεις της πειθούς και της αφοσίωσης που επέδειξαν στη διάρκεια του αγώνα; Θα επίσης πρέπει να ομολογήσουμε ότι ανάμεσα σε εκείνους που εργάστηκαν σκληρά για την πραγμάτωση του προγράμματος πλουτισμού της αστικής τάξης, υπήρχαν και μερικοί που πίστευαν σοβαρά ότι η ενίσχυση του ατόμου θα ήταν ο καλύτερος τρόπος για την ενίσχυση του έθνους συνολικά. Εξάλλου, αυτή την άποψη κήρυσαν πειστικά οι καλύτεροι οικονομολόγοι, με πρώτο και καλύτερο τον Άνταμ Σμιθ.

Ωστόσο, όσο υψηλόφρονες κι αν ήταν οι ιδέες της ελευθερίας, της ισότητας και της ελεύθερης προόδου που ενέπνευσαν τους ειλικρινείς αστούς του 1789-1793, οφείλουμε να τους κρίνουμε με βάση το λειτουργικό τους πρόγραμμα και την εφαρμογή των θεωριών τους. Δηλαδή, με ποιες πράξεις ερμηνεύεται μια αφηρημένη ιδέα στην αληθινή ζωή; Μόνο έτσι μπορούμε να την εκτιμήσουμε πραγματικά.

Εάν λοιπόν είναι δίκαιο να παραδεχτούμε ότι η αστική τάξη του 1789 άντλησε έμπνευση από τις ιδέες της ελευθερίας, της ισότητας (ενώπιον του νόμου) και της πολιτικής και θρησκευτικής ελευθερίας, πρέπει επίσης να παραδεχτούμε ότι οι ιδέες αυτές, αμέσως μόλις πήραν μορφή, άρχισαν να αναπτύσσονται ακριβώς πάνω στις δυο γραμμές που έχουμε ήδη περιγράψει: την ελευθερία της εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου για προσωπική επιρροή καθώς και την ελευθερία της εκμετάλλευσης της ανθρώπινης εργασίας χωρίς καμία δικλείδα ασφαλείας για τα θύματα μιας τέτοιας εκμετάλλευσης, και μια πολιτική εξουσία οργανωμένη έτσι ώστε να διασφαλίζει την ελευθερία της εκμετάλλευσης προς όφελος της αστικής τάξης. Θα εξετάσουμε στη συνέχεια τους φοβερούς αγώνες που ξεσπλώθηκαν το 1793, όταν ένα από τα επαναστατικά κόμματα θέλησε να προχωρήσει πέρα από το πρόγραμμα αυτό.

Τρίτο κεφάλαιο: Η δράση

Ο λαός – Επανάσταση και σοσιαλισμός – Ίσα δικαιώματα σε όλη τη γη - «Κομμουνισμός» - Ο λαός δεν αντιλαμβάνεται ακριβώς την κατάσταση – Το μίσος των φτωχών απέναντι στην αριστοκρατία και τον κλήρο – Το μίσος απέναντι στη φεουδαρχία – Ο λαός έτοιμος να πάρει τα όπλα

Ο λαός, όμως; Ποιες ήταν οι δικές του ιδέες;

Και ο λαός όμως είχε αντιληφθεί μέχρι κάποιο βαθμό την επιρροή της σύγχρονης φιλοσοφίας. Οι μεγάλες αρχές της ελευθερίας και των πολιτικών δικαιωμάτων είχαν διεισδύσει μέσω χιλίων έμμεσων διαύλων στα χωριά και στα προάστια των μεγάλων πόλεων. Ο σεβασμός απέναντι στη Αυλή και στην αριστοκρατία έφθινε συνεχώς. Οι ιδέες της ελευθερίας διαπτόζαν ακόμα και τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Οι σπιθές της εξέγερσης άστραφταν στη σκέψη πολλών ανθρώπων. Η ελπίδα για την επερχόμενη αλλαγή παλλόταν στην καρδιά και των πιο ταπεινών ανθρώπων. «Κάποιος σημαντικός άνθρωπος θα έπρεπε να κάνει κάτι για τους φτωχούς», είτε το 1789 μια ηλικιωμένη γυναίκα στον Arthur Young,* [* Σημ. Arthur Young, Travels in France, σελ. 167 (Λονδίνο, 1892)] ο οποίος είχε ταξιδέψει στη Γαλλία τις

παραμονές της Επανάστασης, αλλά δεν ήξερε ποιος ή με ποιο τρόπο. «Μακάρι ο Θεός να μας στείλει κάποιον καλύτερο». Αυτό το «κάτι» έμελλε να ανακουφίσει τους εξαθλιωμένους.

Προσφάτως έχει συζητηθεί το θέμα κατά πόσον το κίνημα που προηγήθηκε της Επανάστασης, αλλά και η ίδια η Επανάσταση, εμπεριείχαν κάποιο στοιχείο σοσιαλισμού. Σίγουρα η λέξη «σοσιαλισμός» δεν εμφανίζεται πουθενά επειδή ο όρος αυτός χρησιμοποιείται μόλις από τα μέσα του δέκατου ενάτου αιώνα. Η ιδέα του καπιταλιστικού κράτους, με την οποία η σοσιαλδημοκρατική μερίδα του ευρύτερου σοσιαλιστικού κόμματος προσπαθεί σήμερα να υποβαθμίσει το σοσιαλισμό, σίγουρα δεν ήταν τόσο προφανής όσο στις μέρες μας, επειδή τα γραπτά των ιδρυτών του σοσιαλδημοκρατικού «κολεκτιβισμού» Βιντάλ και Πεκέρ ανάγονται στην περίοδο ανάμεσα στο 1840 και το 1849. Όμως είναι αδύνατο να διαβάσουμε τα έργα των προεπαναστατικών συγγραφέων χωρίς να μας εντυπωσιάσει το πλήθος των ιδεών τους, οι οποίες αποτελούν την ουσία του σύγχρονου σοσιαλισμού.

Δυο θεμελιώδεις ιδέες – τα ίσα δικαιώματα όλων των πολιτών στη γη και αυτό που σήμερα γνωρίζουμε με το όνομα «κομμουνισμός» – βρήκαν ένθερμους υποστηρικτές ανάμεσα στους πιο λαϊκούς συγγραφείς εκείνης της εποχής όπως ο Μαρπλί, ο ντ' Αρζενσόν, και άλλοι λιγότερο σημαντικοί. Η βιομηχανική παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα βρισκόταν ακόμα σε βρεφικό στάδιο και έτσι εκείνη την εποχή η γη ήταν η κύρια μορφή κεφαλαίου και το κύριο όργανο εκμετάλλευσης της ανθρώπινης εργασίας, ενώ τα εργοστάσια δεν είχαν εξελιχθεί ακόμα. Ήταν επομένως φυσικό οι σκέψεις των φιλοσόφων και αργότερα των επαναστατών να στρέφονταν προς την κοινοκτημοσύνη της γης. Μήπως ο Μαρπλί, ο οποίος ενέπνευσε τους επαναστάτες πολύ περισσότερο από τον Ρουσό, δεν ήταν εκείνος που το 1786 έγραψε στο έργο του *Doutes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés* ότι θα πρέπει να υπάρχουν ίσα δικαιώματα στη γη για όλους και να υπάρχει κοινοκτημοσύνη; Μήπως τα δικαιώματα του έθνους στο σύνολο της κτηματικής περιουσίας και στο συνολικό φυσικό πλούτο – δάση, ποτάμια, καταρράκτες κλπ. - δεν ήταν κυρίαρχη ιδέα των προεπαναστατικών συγγραφέων, αλλά και της αριστερής πτέρυγας των επαναστατημένων μαζών στη διάρκεια της περιόδου των ταραχών;

Δυστυχώς όμως, αυτές οι κομμουνιστικές φιλοδοξίες δεν ήταν συγκεκριμένες ούτε ξεκάθαρα διατυπωμένες στη σκέψη εκείνων που επιθυμούσαν την ευημερία του λαού. Ενώ ανάμεσα στους καλλιεργημένους αστούς οι ιδέες της χειραφέτησης είχαν πάρει τη μορφή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος για πολιτική και οικονομική οργάνωση, οι ίδιες ιδέες παρουσιάζονταν στο λαό μόνο με τη μορφή ακαθόριστων φιλοδοξιών. Συχνά ήταν απλές αρνήσεις. Εκείνοι που απευθύνονταν στο λαό δεν προσπαθούσαν να συμπεριλάβουν το συγκεκριμένο περιεχόμενο με το οποίο θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν οι επιθυμίες του. Δεν αποκλείεται μάλιστα να απέφευγαν την ακριβολογία. Συνειδητά ή όχι έμοιαζαν να λένε: «Ποιο το όφελος να μιλάμε στο λαό για τον τρόπο της μελλοντικής του οργάνωσης; Κάτι τέτοιο θα υπονόμει τον επαναστατικό του ζήλο. Το μόνο που ζητά είναι η δύναμη να επιτεθεί και να προσβάλλει τους παλιούς θεσμούς. Αργότερα θα δούμε τι μπορεί να γίνει γι' αυτόν».

Μήπως ακόμα και σήμερα δεν υπάρχουν πολλοί σοσιαλιστές και αναρχικοί που λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο; Στη βιάση τους να επισπεύσουν την ημέρα της εξέγερσης συμπεριφέρονται σαν υπνωτισμένοι, ανάγοντας σε θεωρία κάθε προσπάθεια διευκρίνησης του πραγματικού στόχου της Επανάστασης.

Πρέπει επίσης να πούμε ότι σε αυτό παίζει σημαντικό ρόλο η άγνοια των συγγραφέων που στην πλειοψηφία τους είναι άνθρωποι της πόλης. Ως εκ τούτου, στο σύνολο της συνάθροισης των μορφωμένων και έμπειρων επιχειρηματιών που συγκρότησαν την Εθνοσυνέλευση – δικηγόροι, δημοσιογράφοι, τεχνίτες και ούτω καθεξής – υπήρχαν μόνο δυο ή τρία νόμιμα μέλη που είχαν μελετήσει τους φεουδαρχικούς νόμους, ενώ γνωρίζουμε ότι ανάμεσά τους υπήρχαν ελάχιστα αντιπρόσωποι των χωρικών που γνώριζαν από πρώτο χέρι τις ανάγκες της ζωής στα χωριά.

Για αυτό το λόγο οι ιδέες των μαζών εκφράστηκαν κυρίως σαν απλές αρνήσεις. «Ας κάψουμε τα καταστικά όπου καταγράφονται οι φεουδαρχικές οφειλές! Κάτω η δεκάτη! Κάτω η Μαντάμ Βέτο!» [* Σ.τ.Μ. Προσωνύμιο της Μαρίας Αντουανέτας λόγω της επιρροής που ασκούσε στο βασιλιά για να χρησιμοποιεί το δικαίωμα του βέτο.] Κρεμάλα στους αριστοκράτες!» Σε ποιους όμως θα περνούσε η ελεύθερη γη; Ποιοι θα ήταν οι κληρονόμοι των καρατομημένων ευγενών; Ποιος έπρεπε να πάρει την πολιτική εξουσία μετά τον Μεσιέ Βέτο,* [Σ.τ.Μ. Προσωνύμιο του Λουδοβίκου ΙΣΤ.] μια εξουσία που στα χέρια της αστικής τάξης έγινε φοβερότερο όπλο από ότι στα χέρια του Παλαιού Καθεστώτος;

Αυτή η ανάγκη ξεκαθαρίσματος στη σκέψη του λαού για το τι θα έπρεπε να ελπίζουν από την Επανάσταση άφησε το αποτύπωμά της σε ολόκληρο το κίνημα. Ενώ η αστική τάξη προήλαυε με σταθερά και αποφασιστικά βήματα προς την εγκαθίδρυση της πολιτικής της εξουσίας σε ένα κράτος, το οποίο προσπαθούσε να διαμορφώσει σύμφωνα με τους προϋποθέσεις της, ο λαός στεκόταν διστακτικός. Ιδίως στις πόλεις δεν έδειχνε να αντιλαμβάνεται πώς έπρεπε να εκμεταλλευτεί προς όφελός του την εξουσία που είχε κατακτήσει. Και αργότερα, όταν οι ιδέες που αφορούσαν τους αγροτικούς νόμους και την εξίσωση των εισοδημάτων άρχισαν να παίρνουν διαφορετική μορφή, συγκρούστηκε με ένα σύνολο προκαταλήψεων περί ιδιοκτησίας, οι οποίες είχαν διαποτίσει ακόμα και εκείνους που ήταν ειλικρινά αφοσιωμένοι στην υπόθεση του λαού.

Μια παρόμοια σύγκρουση προκλήθηκε από τις αντιλήψεις για την πολιτική οργάνωση του κράτους. Αυτό το διαπιστώνουμε κυρίως στον ανταγωνισμό που ξέσπασε ανάμεσα στις κυβερνητικές προκαταλήψεις των δημοκρατών εκείνης της εποχής και στις ιδέες που ξεπρόβαλαν στην καρδιά του λαού ως προς την πολιτική αποκέντρωση, και στο σημαντικό ρόλο που ο λαός ήθελε να παίξουν οι δημοτικές αρχές τόσο στη διαίρεση(14) των μεγάλων πόλεων όσο και στις συνελεύσεις των χωριών. Αυτό ήταν το σημείο εκκίνησης για μια σειρά βίαιων αντιπαραθέσεων που ξέσπασαν στη Συνέλευση. Από εκεί επίσης ξεπήδησε και η αοριστία των αποτελεσμάτων της Επανάστασης για τη μεγάλη μάζα του λαού προς κάθε κατεύθυνση, πέρα από την ανάκτηση μέρους της γης από τους κοσμικούς και κληρικούς άρχοντες, και την απελευθέρωση της γης από τους φεουδαρχικούς φόρους που έπρεπε να καταβάλλονται μέχρι τότε.

Αν όμως οι ιδέες του λαού ήταν μπερδεμένες ως προς τη δομή τους, σε ορισμένα σημεία ήταν απολύτως ξεκάθαρες μέσα στην άρνησή τους.

Πρώτα απ' όλα ήταν το μίσος που αισθάνονταν οι φτωχοί για το σύνολο των αργόσχολων, οκνηρών και διεστραμμένων αριστοκρατών που τους κυβερνούσαν, ενώ στα χωριά και στα σκοτεινά σοκάκια των πόλεων βασιλευε η απόλυτη εξουσία. Έπειτα ήταν το μίσος απέναντι στους κληρικούς οι οποίοι, λόγω σύμπνοιας, ανήκαν περισσότερο στην αριστοκρατία παρά στο λαό που τους τάζε. Ήταν το μίσος απέναντι σε όλους τους θεσμούς του Παλαιού Καθεστώτος που έκαναν τη φτώχεια ακόμα πιο αβάσταχτη επειδή στερούσαν από τους φτωχούς το δικαίωμά τους να ζουν σαν άνθρωποι. Ήταν το μίσος για το φεουδαρχικό σύστημα και τους εκβιασμούς του που κρατούσε τον εργάτη υποδουλωμένο στους τσιφλικάδες πολύ καιρό μετά την κατάργηση της δουλείας. Τέλος, ήταν η απόγνωση του χωρικού που σε εκείνα τα χρόνια της ένδειας έβλεπε τη γη να παραμένει ακαλλέργη στα χέρια του άρχοντα ή να χρησιμοποιείται απλά σαν χώρος αναψυχής για τους ευγενείς ενώ η πείνα εξουθένωνε τα χωριά.

Ήταν όλο αυτό το μίσος που κορυφωνόταν έπειτα από πολλά χρόνια, καθώς η ιδιοτέλεια των πλουσίων γινόταν ολοένα και πιο προφανής στην πορεία του δέκατου όγδοου αιώνα. Αυτή η ανάγκη για γη – αυτή η δίψα για γη – έγινε η κραυγή των εξεγερμένων που λιμοκτονούσαν ενάντια στον άρχοντα που τους απαγόρευε την πρόσβαση σε αυτή Αυτή η ανάγκη που είχε αφυπνίσει το πνεύμα της εξέγερσης ήδη από το 1788. Και ήταν το ίδιο μίσος και η ίδια ανάγκη που παρακίνησαν τις αδιάκοπες εξεγέρσεις των χωρικών από το 1789 μέχρι το 1793 – εξεγέρσεις που έδωσαν την δυνατότητα στην αστική τάξη να ανατρέψει το Παλαιό Καθεστώς και να οργανώσει την εξουσία του με μια νέα μορφή: την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση.

Σίγουρα όμως η αστική τάξη δεν θα είχε πετύχει τίποτα χωρίς αυτές τις εξεγέρσεις, χωρίς την αποδιοργάνωση της εξουσίας στις επαρχίες με αποτέλεσμα συνεχείς jacqueries,* [* Σ.τ.Μ. Όρος για τις εξεγέρσεις των χωρικών του μεσαίωνα.] χωρίς την προτροπή του λαού του Παρισιού και άλλων πόλεων που έπαιρνε τα όπλα και προήλαυε ενάντια στα προπύργια των ευγενών κάθε φορά που οι επαναστάτες απηύθυναν έκκληση προς αυτόν. Όμως οι ιστορικοί της Επανάστασης δεν έχουν δικαίωμα ακόμα αυτή την αληθινή δεξαμενή της Επανάστασης – την ετοιμότητα του λαού να πάρει τα όπλα – και αυτή είναι μια δικαίωση που της την οφείλει η ιστορία του πολιτισμού.

Τέταρτο Κεφάλαιο: Ο λαός μπροστά στην Επανάσταση

Η κατάσταση του λαού πριν το 1789 – Η έκλυτη πολυτέλεια των αριστοκρατών – Η ανέχεια της πλειοψηφίας των χωρικών – Η άνοδος και σημασία της τάξης των ευκατάστατων χωρικών

Η περιγραφή στο προκείμενο των συνθηκών κάτω από τις οποίες ζούσαν οι χωρικοί στην ύπαιθρο και οι φτωχότερες τάξεις στις πόλεις τις παραμονές του 1789 θα ήταν χάσιμο χρόνου.

Για το θέμα αυτό έχουν αφιερώσει σελίδες επί σελίδων όλοι οι ιστορικοί συγγραφείς της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης. Ο λαός στέναζε κάτω από το βάρος των φόρων που επέβαλε το κράτος, των ενοικίων και των εισφορών που έπρεπε να πληρώνει στον άρχοντα, της δεκάτης που συνέλλεγε ο κλήρος, αλλά και κάτω από το βάρος των αγγαρειών που απαιτούσαν και οι τρεις. Ολόκληροι πληθυσμοί είχαν καταντήσει ζητιάνοι και σε κάθε επαρχία, πέντε, δέκα ή είκοσι χιλιάδες άνδρες, γυναίκες και παιδιά περιφέρονταν στους δρόμους. Το 1777, ένα εκατομμύριο εκατό χιλιάδες άτομα δηλώθηκαν επίσημα σαν ζητιάνοι. Στα χωριά η πείνα ήταν χρόνιο φαινόμενο με σύντομα διαλείμματα και αποδεκάτισε ολόκληρες επαρχίες. Οι χωρικοί συνέρρεαν κατά εκατοντάδες και χιλιάδες από τα μέρη τους κάπου αλλού με την απατηλή ελπίδα για καλύτερες συνθήκες ζωής. Ταυτόχρονα, χρόνο με το χρόνο αυξανόταν ο αριθμός των φτωχών στις πόλεις, ενώ συχνά υπήρχε έλλειψη τροφίμων. Καθώς οι δήμοι δεν μπορούσαν να ανεφοδιάσουν τις αγορές, οι ταραχές για το ψωμί γίνιαν ένα επίμονο χαρακτηριστικό στην καθημερινή ζωή του βασιλείου, μαζί με τις σφαγές που πάντα ακολουθούσαν.

Από την άλλη πλευρά υπήρχαν οι κομψοί αριστοκράτες του δέκατου όγδοου αιώνα που σπαταλούσαν τεράστιες περιουσίες – εκατοντάδες χιλιάδες και εκατομμύρια φράγκα το χρόνο – ζώντας μέσα σε αχαλίνωτη και παράλογη πολυτέλεια. Σήμερα ο *Taine* μπορεί να εκστασιάζεται με τη ζωή τους επειδή τη γνωρίζει μόνο έπειτα από τη μεσολάβηση εκατό χρόνων και μέσα από τα βιβλία. Στην πραγματικότητα όμως, πίσω από τις άψογες χορευτικές φιγούρες τους έκρυβαν μια αλόγιστη ασωτεία και τον πιο χυδαίο αισθησιασμό. Δεν είχαν ενδιαφέροντα, δεν σκέφτονταν, δεν βίωναν ακόμα και τα απλούστερα ανθρώπινα συναισθήματα. Κατά συνέπεια, η ανία χτυπούσε πάντα την πόρτα των πλουσίων - ανία στην Αυλή των Βερσαλλιών, ανία και στους πύργους τους. Μάταια προσπαθούσαν να την αποφύγουν με τους πιο άσκοπους και ανώρμους τρόπους. Γνωρίζουμε επίσης την αξία αυτών των αριστοκρατών όταν ξέσπασε η Επανάσταση, πώς εγκατέλειψαν ανυπεράσπιστους το βασιλιά «τους» και τη βασίλισσά «τους» και πώς έσπευσαν να μεταναστεύσουν ζητώντας την εισβολή ξένων για να προστατεύσουν τις περιουσίες και τα προνόμιά τους απέναντι στον εξεγερμένο λαό. Η αξία και η «ευγένεια» του χαρακτήρα τους μπορούν να εκτιμηθούν από τις αποικίες των εμγκρέδων που εγκαθίδρυσαν στο Γκόμπλετς, στις Βρυξέλες και στο Μίταου.

Οι ιστορικοί της Μεγάλης Επανάστασης έχουν περιγράψει θαυμάσια την έκλυτη πολυτέλεια και την εξαθλίωση που αφθονούσαν στη ζωή του δέκατου όγδοου αιώνα. Υπάρχει όμως ένα χαρακτηριστικό ιδιαίτερης σημασίας, ιδίως όταν εξετάζουμε τις συνθήκες της ζωής των χωρικών στη σημερινή Ρωσία τις παραμονές της μεγάλης Ρωσικής Επανάστασης.

Η δυστυχία τις μεγάλης μάζας των Γάλλων χωρικών ήταν αναμφίβολα τρομακτική. Είχε γνωρίσει ραγδαία αύξηση από την εποχή της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ', καθώς τα κρατικά έξοδα αυξήθηκαν και ο πολυτελής βίος των μεγάλων αρχόντων έγινε πιο έκλυτος, όπως αποκαλύπτουν μερικά απομνημονεύματα εκείνης της εποχής. Οι παράλογες απαιτήσεις των ευγενών έγιναν ακόμα πιο ανυπόφορες επειδή πολλοί από αυτούς, όταν καταστρέφονταν, φρόντιζαν να επιδεικνύουν ένα πολυτελή βίο για να κρύψουν τη φτώχεια τους, ενώ πάνω στην απελπισία τους προσπαθούσαν να αποσπάσουν τα ελάχιστα ενοίκια και τις πληρωμές σε είδος που είχαν καθιερωθεί μόνο λόγω παράδοσης. Μέσω των επιστατών τους συμπεριφέρονταν στους χωρικούς με την αυστηρότητα απλών μεσιτών. Η πτώχευση μετέτρεπε τους ευγενείς, στις σχέσεις με τους πρώην δουλοπάροικους τους, σε φιλοχρήματος αστούς που όμως ήταν ανίκανοι να βρουν άλλη πηγή εσόδων πέρα από την εκμετάλλευση αρχαίων προνομίων, κατάλοιπων της φεουδαρχίας. Για αυτό το λόγο σε ορισμένα έγγραφα στη διάρκεια της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ' που προηγήθηκε της Επανάστασης, βρίσκουμε τα αδιαμφισβήτητα ίχνη της επιστροφής στις φεουδαρχικές παράλογες απαιτήσεις.

Μολοντί όμως οι ιστορικοί σωστά περιγράφουν τις συνθήκες ζωής των χωρικών με πολύ μελανά χρώματα, θα ήταν λάθος να κατηγορήσουμε την ειλικρίνεια εκείνων που, όπως ο *Tocqueville*, αναφέρουν κάποια βελτίωση στις συνθήκες ζωής της υπαίθρου στη διάρκεια της προεπαναστατικής περιόδου. Είναι γεγονός ότι εκείνη την εποχή παρουσιάστηκε στα χωριά ένα διπλό φαινόμενο: η φτώχεια της μεγάλης μάζας των χωρικών αλλά και η βελτίωση της ζωής μερικών από αυτούς. Αυτό το διαπιστώνουμε σήμερα στη Ρωσία μετά την κατάργηση της δουλοπαροικίας.

Η μεγάλη μάζα των χωρικών γινόταν φτωχότερη. Χρόνο με το χρόνο τα μέσα βιοπορισμού της γίνονταν όλο και πιο επισφαλής. Και η παραμικρή ξηρασία επέφερε έλλειψη τροφίμων και πείνα. Την ίδια στιγμή όμως σχηματιζόταν μια νέα τάξη χωρικών, πιο εύπορων και πιο φιλόδοξων, ιδίως σε περιοχές όπου οι περιουσίες των αριστοκρατών διαλύονταν με ραγδαίους ρυθμούς. Εμφανίστηκε η μεσαία τάξη των χωρικών, οι εύποροι χωρικοί και, καθώς πλησίαζε η Επανάσταση, ανάμεσά της ξεπήδησαν οι πρώτοι ρήτορες ενάντια στα φεουδαρχικά δικαιώματα, απαιτώντας την κατάργησή τους. Στη διάρκεια των τεσσάρων ή πέντε χρόνων που διήρκεσε η Επανάσταση, η τάξη αυτή επέμεινε σταθερά στην κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση, διακηρύσσοντας ότι τα κτήματα των φιλομοναρχικών ευγενών έπρεπε να κατασχεθούν και να πουληθούν σε μικρά αγροτεμάχια. Η ίδια τάξη ήταν εκείνη που το 1793 τήρησε την πιο αδιάλλακτη στάση εναντίων των *cidevants*, των διωγμένων ευγενών, των πρώην γαιοκτημόνων.

Προς το παρόν όμως, καθώς η Επανάσταση πλησίαζε, η ελπίδα πλημμύρισε την καρδιά των ανθρώπων και ενέπνευσε το πνεύμα της εξέγερσης μέσω του χωρικού που κατά κάποιον τρόπο είχε γίνει σημαντικός στο χωριό του.

Τα ίχνη αυτής της αφύπνισης είναι προφανή, επειδή μετά την ενθρόνιση του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ το 1774, οι εξεγέρσεις αυξάνονταν συνεχώς. Μπορούμε ως εκ τούτου να πούμε ότι μπορεί η απόγνωση και η δυστυχία ώθησαν το λαό στην εξέγερση αλλά αυτό που τους υποκίνησε ήταν η ελπίδα κάποιας ανακούφισης.

Όπως και σε κάθε άλλη επανάσταση, αυτό που ενέπνευσε την Επανάσταση του 1789 ήταν η ελπίδα για την επίτευξη ορισμένων σημαντικών αποτελεσμάτων.

Πέμπτο Κεφάλαιο: Το πνεύμα της εξέγερσης: οι ταραχές

Οι μεταρρυθμίσεις στην αρχή της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΣΤ – Ο Τιργκό – Το ζήτημα της εθνικής αντιπροσώπευσης – Ο χαρακτήρας του Λουδοβίκου – Η επανάσταση στην Αμερική – Εξεγέρσεις με την ενθρόνιση του Λουδοβίκου – Οι συνέπειές τους – Οι μεγάλες πόλεις εξηγείρονται με τη σειρά τους - «Παρλαμέντα» και «Ολομελή Δικαστήρια» - Το κοινοβούλιο του Παρισιού αρνείται τη χορήγηση χρημάτων στην Αυλή – Οι ενέργειες του βασιλιά – Οι εξεγέρσεις στη Βρετάνη – Γκρενόμπλ – Η επιστολή της βασίλισσας στον κόμη ντε Μερσί – Η σταδιακή αφύπνιση του επαναστατικού πνεύματος – Ο Λουδοβίκος υποχρεώνεται να συγκαλέσει τη Συνέλευση των Προκρίτων και τη Συνέλευση των Τάξεων

Όπως συμβαίνει συνήθως με κάθε νέα περίοδο βασιλείας, η βασιλεία του Λουδοβίκου ΙΣΤ άρχισε με κάποιες μεταρρυθμίσεις. Δυο μήνες μετά την ενθρόνισή του, ο Λουδοβίκος κάλεσε τον Τιργκό στο υπουργείο και ένα μήνα αργότερα τον διόρισε Γενικό Ελεγκτή των Οικονομικών. Τον υποστήριξε μάλιστα στην αρχή απέναντι στη βίαια αντίδραση που ο Τιργκό, σαν οικονομολόγος, φειδωλός μεσοαστός και εχθρός της εξαντλημένης αριστοκρατίας, επρόκειτο να αντιμετωπίσει από την κλίκα της Αυλής.

Τον Σεπτέμβριο του 1774 εξαγγέλθηκε το ελεύθερο εμπόριο για τα δημητριακά* [* Πριν από αυτό ο αγρότης δεν μπορούσε να πουλήσει τα δημητριακά του για τρεις μήνες μετά τη συγκομιδή και μόνο ο άρχοντας του φέουδου είχε δικαίωμα να το κάνει. Ήταν ένα από τα φεουδαρχικά προνόμια που έδιναν τη δυνατότητα στον άρχοντα να το πουλάει σε υψηλή τιμή.] και το 1776 καταργήθηκε η θεσμοθετημένη αγγαρεία, όπως και οι παλιοί συνεταιρισμοί και συνεχνίες στις πόλεις που δεν είχαν πλέον καμία χρησιμότητα πέρα από το διατηρούν ένα είδος βιομηχανικής αριστοκρατίας. Με αυτά τα μέτρα οι ελπίδες για μεταρρύθμιση αφυπνίστηκαν ανάμεσα στο λαό. Οι φτωχοί είδαν με αγανάκτηση το γκρέμισμα των διαπυλίων που είχαν ανεγερθεί σε ολόκληρη της Γαλλία και εμπόδιζαν την ελεύθερη διακίνηση των δημητριακών, του αλατιού και άλλων ειδών πρώτης ανάγκης. Για αυτούς σήμαινε την πρώτη παραβίαση των μισητών φεουδαρχικών προνομίων. Οι πιο εύποροι χωρικοί είδαν με αγανάκτηση την κατάργηση της κοινής ευθύνης των φορολογούμενων.* [* Αυτή έχει καταργηθεί και στη Ρωσία.] Τέλος, τον Αύγουστο του 1779, το δικαίωμα του αναπαλλοτρίωτου και η προσωπική δουλεία καταργήθηκαν στα ιδιωτικά κτήματα του βασιλιά και τον επόμενο χρόνο αποφασίστηκε η κατάργηση των

βασανιστηρίων που χρησιμοποιούνταν στις πλέον ειδεχθείς μορφές σύμφωνα με το Διάταγμα του 1670.* [* Νόμος της 24 Αυγούστου 1780. Το βασανιστήριο του τροχού εξακολουθούσε να υπάρχει το 1785. Τα κοινοβούλια, παρά την επιρροή του Βολτέρου εκείνη την εποχή και τη γενική πρόοδο των αντιλήψεων περί της ανθρωπίνης ζωής, υπερασπίστηκαν θερμά τη χρήση βασανιστηρίων, τα οποία καταργήθηκαν οριστικά μόνον από την Εθνοσυνέλευση. Είναι ενδιαφέρουσα η διαπίστωση (E. Steigman, *La justice en France pendant la Révolution*, σελ. 97) ότι ο Μπρισό, ο Μαρά και ο Ροβεσπιέρος συνέβαλαν με τα γραπτά τους στο θόρυβο που ξεσηκώθηκε για τη μεταρρύθμιση του ποινικού κώδικα.] Επίσης είχε αρχίσει να γίνεται λόγος για την «Αντιπροσωπευτική Κυβέρνηση», όπως είχε εγκαθιδρυθεί από τους Άγγλους μετά την επανάστασή τους και είχε υποστηριχτεί από τα γραπτά των φιλοσόφων της εποχής. Με αυτό τον στόχο ο Τυγκό είχε επίσης προετοιμάσει ένα σχέδιο επαρχιακών συνελεύσεων για να επακολουθήσει μια αντιπροσωπευτική κυβέρνηση για όλη τη Γαλλία, όπου οι ιδιοκτήτριες τάξεις θα καλούνταν να συγκροτήσουν ένα κοινοβούλιο. Η πρόταση αυτή όμως ανησύχησε τον Λουδοβίκο και έτσι απέλυσε τον Τυγκό. Από εκείνη τη στιγμή όμως όλοι οι μορφωμένοι Γάλλοι άρχισαν να κουβεντιάζουν για ένα Σύνταγμα και μια εθνική αντιπροσώπευση.* (* Τα επιχειρήματα πάνω στα οποία βάσισε την απόφασή του ο Λουδοβίκος έχουν μεγάλο ενδιαφέρον. Τα συνοψίζω σύμφωνα με το *Les réformes sous Louis XIV: assemblées provinciales et parlements* του E. Samichon. Ο βασιλιάς έκρινε τα σχέδια του Τυγκό επικίνδυνα και έγραψε: «Μολονότι προέρχονταν από έναν άνθρωπο με καλές ιδέες, το σύνταγμα του θα ανέτρεπε το ισχύον καθεστώς». Και παρακάτω: «Το σύστημα ενός σώματος εκλεκτόρων που θα πλήρωνε ενοίκια θα έτεινε να προκαλέσει την αντίδραση των ιδιοκτητριών τάξεων και εάν τους επιτρέπαμε να συναθροίζονται θα δημιουργούσαν μια εστία αναταραχής... Θα πρέπει να εξετάσουμε τη μετάβαση από το καταργημένο σύστημα στο σύστημα που προτείνει σήμερα ο κ. Τυγκό: αντιλαμβανόμαστε αρκετά καλά τι είναι αυτό, αλλά μόνο στη φαντασία μας βλέπουμε αυτό που δεν υπάρχει ακόμα και πρέπει να αποφύγουμε τα επικίνδυνα πειράματα εάν δεν γνωρίζουμε την κατάληξή τους». Βλ. επίσης στο Παράρτημα Α του Samichon τον πολύ ενδιαφέροντα κατάλογο των βασικών νόμων επί Λουδοβίκου ΙΣΤ ανάμεσα στο 1774 και το 1789). Εντούτοις, δεν ήταν πλέον δυνατό να αποφεύγεται το ζήτημα της εθνικής αντιπροσώπευσης και έτσι τέθηκε ξανά υπό συζήτηση μετά την υπουργοποίηση του Νεκέρ τον Ιούλιο του 1777. Ο Νεκέρ αντιλαμβανόταν πολύ καλά τις επιθυμίες του αφέντη του και προσπάθησε να εναρμονίσει τις αυταρχικές ιδέες του με τις οικονομικές απαιτήσεις. Επιχείρησε έναν ελιγμό προτείνοντας τη σύσταση μόνο επαρχιακών συνελεύσεων και παρέπεμψε το ενδεχόμενο μιας εθνικής αντιπροσώπευσης στο απώτερο μέλλον. Όμως και εκείνος συνάντησε την επίσημη άρνηση του βασιλιά. «Δεν θα ήταν ένα ευτυχές ενδεχόμενο», έγραψε ο πανούργος οικονομολόγος, «εάν η Μεγαλειότητά σας μεσολαβούσε ανάμεσα στις τάξεις σας και το λαό σας και ασκούσατε την εξουσία σας μόνο και μόνο για να τεθούν τα όρια ανάμεσα στην αυστηρότητα και τη δικαιοσύνη;» Ο Λουδοβίκος του απάντησε: «Η ουσία της εξουσίας μου δεν είναι να είμαι μεσολαβητής αλλά επικεφαλής». Πέρα από το ανέμελο, ειρηνικό και καλοσυνάτο άτομο που ενδιαφερόταν μόνο για το κυνήγι, όπως ήθελαν να τον περιγράψουν, ο Λουδοβίκος ΙΣΤ κατάφερε να αντισταθεί για δεκαπέντε χρόνια, μέχρι το 1789, στην αναγκαιότητα, όπως αυτή είχε γίνει αισθητή και είχε εκφραστεί, για νέες πολιτικές μορφές που θα αντικαθιστούσαν το δεσποτισμό των ευγενών και τα αίσχη του Παλαιού Παθεστώτος.

Το όπλο που προτίμησε να χρησιμοποιήσει ο Λουδοβίκος ήταν η παραπλάνηση. Μόνο ο φόβος τον έκανε να υποχωρεί και χρησιμοποιώντας πάντα τα ίδια όπλα, την εξαπάτηση και την υποκρισία, δεν αντιστάθηκε μόνο μέχρι το 1789, αλλά ακόμα και την ύστατη στιγμή, τη στιγμή που άπτησε το πόδι του στο ικρίωμα. Σε κάθε περίπτωση, το 1778, σε μια στιγμή όπου λίγο πολύ όλοι, όπως ο Τυγκό και ο Νεκέρ, είχαν αντιληφθεί το τέλος της απολυταρχίας του βασιλιά και ότι είχε έρθει η ώρα για την αντικατάστασή της από κάποιο είδος εθνικής αντιπροσώπευσης, ο Λουδοβίκος παρέμεινε αμετάπειστος ακόμα και στις ελάχιστες παραχωρήσεις. Συγκάλεσε τις επαρχιακές συνελεύσεις των επαρχιών Μπερί και Οτ-Γκουιέν (το 1778 και το 1779). Όμως, μπροστά στην αντίδραση των εύπορων τάξεων, το σχέδιο επέκτασης αυτών των συνελεύσεων σε άλλες επαρχίες εγκαταλείφθηκε και ο Νεκέρ απολύθηκε το 1781.

Στο μεταξύ, η επανάσταση στην Αμερική είχε επίσης βοηθήσει στην αφύπνιση συνειδήσεων και στη διάδοση ενός ελεύθερου και δημοκρατικού πνεύματος. Στις 4 Ιουλίου 1776, οι αγγλικές αποικίες στη Βόρειο Αμερική είχαν διακηρύξει την ανεξαρτησία τους και το 1778 η Γαλλία αναγνώρισε τις νέες Ηνωμένες Πολιτείες, γεγονός που την οδήγησε σε πόλεμο με την Αγγλία μέχρι το 1783. Όλοι οι ιστορικοί αναφέρουν την επίδραση που είχε αυτός ο πόλεμος στη σκέψη των ανθρώπων. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η εξέγερση των αγγλικών αποικιών και η ίδρυση των Ηνωμένων Πολιτειών άσκησε πολύ μεγάλη επίδραση στη Γαλλία και βοήθησε σημαντικά στην αφύπνιση του

επαναστατικού πνεύματος. Γνωρίζουμε επίσης ότι η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων που σχεδίασαν οι νέες αμερικανικές πολιτείες επηρέασε σε βάθος τους Γάλλους επαναστάτες και υιοθετήθηκε σαν πρότυπο για τη δική τους. Θα μπορούσαμε επίσης να πούμε ότι ο πόλεμος στη Γαλλία, στη διάρκεια του οποίου η χώρα αναγκάστηκε να ναυπηγήσει ολόκληρο στόλο για να αντιμετωπίσει τον αγγλικό, ολοκλήρωσε την οικονομική καταστροφή του Παλαιού Καθεστώτος και επέσπευσε την πτώση του. Παρόλα αυτά είναι σίγουρο ότι αυτός ο πόλεμος υπήρξε η απαρχή των φοβερών πολέμων, τους οποίους σύντομα η Αγγλία θα διεξήγαγε εναντίον της Γαλλίας, καθώς και των συνασπισμών τους οποίους συγκρότησε εναντίον της Δημοκρατίας. Αμέσως μόλις η Αγγλία ανέκαμψε από τις ήττες της και αισθάνθηκε ότι οι εσωτερικές διαμάχες είχαν εξασθενήσει τη Γαλλία, χρησιμοποίησε κάθε μέσο, φανερό και κρυφό, για να προκαλέσει τους πολέμους που, όπως θα διαπιστώσουμε, διεξήχθησαν ακατάπαυστα από το 1793 έως το 1815.

Όλα αυτά τα αίτια της Μεγάλης Επανάστασης πρέπει να καταδειχθούν με σαφήνεια επειδή κάθε σημαντικό γεγονός υπήρξε αποτέλεσμα πολλών αιτίων που σε μια δεδομένη στιγμή συνέκλιναν και δημιούργησαν τους ανθρώπους που με τη σειρά τους συνέβαλαν στην ενίσχυση του αποτελέσματος αυτών των αιτίων. Πρέπει όμως να γίνει κατανοητό ότι παρά τα γεγονότα που προετοίμασαν την Επανάσταση και παρ' όλη την ευφυΐα και τις φιλοδοξίες της αστικής τάξης, εκείνοι οι μονίμως συντοί άνθρωποι θα περίμεναν πολύ καιρό για κάποια αλλαγή εάν ο λαός δεν είχε επισπεύσει τις εξελίξεις. Οι λαϊκές εξεγέρσεις που αναπτύσσονταν και αυξανόνταν λαμβάνοντας εντελώς απρόβλεπτες διαστάσεις, ήταν τα νέα στοιχεία που έδωσαν στην αστική τάξη τη δύναμη να επιτεθεί, μια δύναμη που η ίδια δεν κατείχε από μόνη της.

Στη διάρκεια της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΕ' ο λαός υπέφερε καρτερικά την εξαθλίωση και την καταπίεση, αλλά μόλις ο βασιλιάς αυτός πέθανε το 1774 άρχισε να εξεγείρεται γνωρίζοντας καλά ότι η αλλαγή αφεντικών στο παλάτι συνοδευόταν πάντα από μια αναπόφευκτη χαλάρωση της εξουσίας. Ανάμεσα στο 1775 και στο 1777 ξέσπασαν συνεχείς εξεγέρσεις.

Αυτές ήταν οι εξεγέρσεις λόγω πείνας που μέχρι τότε καταστέλλονταν μόνο με τη βία. Η σοδειά του 1774 ήταν κακή και υπήρχε έλλειψη ψωμιού. Έτσι, τον Απρίλιο του 1775 ξέσπασαν εξεγέρσεις. Στη Ντιζόν ο λαός κατέλαβε τις κατοικίες των μονοπωλητών, κατέστρεψε τα έπιπλα τους και διέλυσε τους αλευρόμυλους τους. Στην περίπτωση αυτή ο κυβερνήτης της πόλης – ένας από τους εκλεπτυσμένους κυρίους για τους οποίους ο Ταινέ έχει γράψει με τόση προσήνεια – εκστόμισε προς το λαό τα μοιραία λόγια που θα επαναλαμβάνονταν πολύ συχνά στη διάρκεια της Επανάστασης: «Το χορτάρι έχει βλαστήσει, τραβάτε στα χωράφια να το σκαλίσετε». Την Ντιζόν ακολούθησαν η Οσέρ, η Αμιέν και η Λιλ. Μερικές μέρες αργότερα οι «ληστές», όπως η πλειοψηφία των ιστορικών αναφέρει τους πεινασμένους χωρικούς που είχαν συγκεντρωθεί στο Ποντουάζ, το Πασιί και το Σεν Ζερμέν με σκοπό να λεηλατήσουν τις αποθήκες των δημητριακών, στράφηκαν προς τις Βερσαλλίες. Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' ήθελε να βγει στο μπαλκόνι του παλατιού για να τους μιλήσει και να τους πει ότι θα μείωνε την τιμή του ψωμιού. Όμως ο Τιργκό, σαν πραγματικός οικονομολόγος, τον εμπόδισε και έτσι η τιμή του ψωμιού παρέμεινε ως είχε. Στο μεταξύ οι «ληστές» εισέβαλαν στο Παρίσι και λεηλάτησαν τα αρτοποιεία, διανέμοντας στο πλήθος όσα τρόφιμα έπεσαν στα χέρια τους. Ο στρατός όμως τους διέλυσε και δυο από τους ταραξίες απαγχονίστηκαν στην Πλας ντε Γκρεβ. Τη στιγμή του απαγχονισμού φώναξαν ότι πέθαιναν για το λαό. Από τότε άρχισε να διαδίδεται στη Γαλλία ο θρύλος των «ληστών» που λυμαίνονταν την ύπαιθρο – ένα θρύλο που το 1789 οι αστοί στις πόλεις χρησιμοποίησαν αποτελεσματικά σαν πρόσχημα για να εξοπλιστούν. Από κείνη την εποχή μάλιστα είχαν εμφανιστεί προσβλητικές αφίσες εναντίον του βασιλιά και των υπουργών του, οι οποίες τοιχοκολλήθηκαν στις Βερσαλλίες με απειλές για εκτέλεση του βασιλιά την επομένη της στέψης του, ακόμα και για την εξολόθρευση ολόκληρης της βασιλικής οικογένειας, εάν δεν άλλαζε η τιμή του ψωμιού. Άρχισαν επίσης να κυκλοφορούν σε ολόκληρη τη χώρα πλαστά κυβερνητικά διατάγματα. Ένα από αυτά διαβεβαίωνε ότι το Συμβούλιο του Κράτους είχε μειώσει την τιμή του σιταριού στις δώδεκα λίβρες (γαλλικά φράγκα) το καντάρι.

Μολονότι, όπως ήταν φυσικό, οι εξεγέρσεις αυτές κατεστάλησαν, οι συνέπειές τους ήταν πολύ σημαντικές. Ο αγώνας επεκτάθηκε ανάμεσα στις διάφορα κόμματα. Τα φυλλάδια έπεφταν βροχή. Μερικά κατηγορούσαν τον υπουργό, ενώ άλλα αναφέρονταν σε κάποια συνωμοσία των αρχόντων εναντίον του βασιλιά, ή χλεύαζαν τη βασιλική εξουσία. Με λίγα λόγια, καθώς η σκέψη των ανθρώπων βρισκόταν ήδη σε αναταραχή, τα λαϊκά ξεσπάσματα ήταν η σπίθα που πυροδότησε το μπαρούτι. Γίνονταν συζητήσεις για άνευ προηγουμένου παραχωρήσεις, ξεκίνησαν δημόσια έργα και καταργήθηκε η φορολογία των αλεστηρίων. Τα μέτρα αυτά οδήγησαν το λαό της Ρουέν να διακηρύξει την κατάργηση όλων

των φεουδαρχικών εισφορών και για αυτό το λόγο ξεσηκώθηκε τον Ιούλιο ζητώντας για την οριστική τους κατάργηση. Οι δυσσαρεστημένοι προφανώς έσπευσαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση για να κλιμακώσουν τις λαϊκές εξεγέρσεις.

Δεν διαθέτουμε όλα τα απαραίτητα στοιχεία για να περιγράψουμε διεξοδικά τις λαϊκές εξεγέρσεις στη διάρκεια της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄. Οι ιστορικοί δεν μπόηκαν ποτέ στον κόπο να ασχοληθούν μαζί τους. Τα αρχεία δεν εξετάστηκαν και μόνο συμπτωματικά διαθέτουμε πληροφορίες ότι στο τάδε ή στο δείνα μέρος υπήρξαν «έκτροπα». Ως εκ τούτου, μετά την κατάργηση των εμπορικών συντεχνιών το 1776, ξέσπασαν αρκετά σοβαρές ταραχές στο Παρίσι – αλλά και σε ολόκληρη τη Γαλλία στη διάρκεια του ίδιου έτους – σαν αποτέλεσμα των ψευδών εκθέσεων που αφορούσαν την κατάργηση όλων των υποχρεώσεων στο ζήτημα της θεσμοθετημένης αγγαρείας και των οφειλών που διεκδικούσαν οι γαιοκτήμονες. Σύμφωνα όμως με τα έντυπα έγγραφα, φαίνεται ότι από το 1777 μέχρι το 1783 οι εξεγέρσεις μειώθηκαν, ίσως λόγω του πολέμου στην Αμερική.

Εντούτοις, το 1782 και το 1783 οι εξεγέρσεις επαναλήφθηκαν και από εκείνη τη στιγμή συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση μέχρι την Επανάσταση. Η Πουατιέ εξεγέρθηκε το 1782, και το 1786 ήρθε η σειρά της Βιζιλ. Από το 1783 μέχρι το 1789 ξέσπασαν εξεγέρσεις στη Σεβέν, στη Βιβαρέ και στη Ζεβοντάν. Οι δυσσαρεστημένοι, οι οποίοι ονομάστηκαν *mascarats* και ζητούσαν την τιμωρία των «επαγγελματιών» που έσπερναν τη διχόνοια ανάμεσα στους χωρικούς για να τους εξωθήσουν να καταφύγουν στο νόμο, εισέβαλαν στα δικαστήρια και στα σπίτια των συμβολαιογράφων και των δικηγόρων και έκαψαν όλες τις συμβολαιογραφικές πράξεις. Τρεις από τους ηγέτες απαγχονίστηκαν και ορισμένοι άλλοι καταδικάστηκαν σε καταναστασιακά έργα, αλλά οι ταραχές ανανεώθηκαν αμέσως μόλις το κλείσιμο των δικαστηρίων τους παρείχε ένα νέο πρόσχημα.* (* C. de Vic και J. de Vaissete, *Histoire générale du Languedoc*, συνεχίστηκε από τον du Mège, 10 τόμοι, 1840-1846) Το 1786 εξεγέρθηκε η Λυών.* (* Chassine *Genie de la Revolution*.) Οι υφαντουργοί κατέβηκαν σε απεργία. Παρά τις υποσχέσεις για μισθολογικές αυξήσεις κλήθηκε ο στρατός και η μάχη έληξε με τον απαγχονισμό τριών ηγετών. Από εκείνη τη στιγμή μέχρι την Επανάσταση η Λυών έγινε εστία εξέγερσης και το 1789 οι εξεγερμένοι του 1786 ήταν εκείνοι που επελέγησαν σαν εκλεκτορες.

Άλλοτε οι εξεγέρσεις είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα και άλλοτε ξεσπούσαν σαν αντίσταση στη στρατολόγηση – σύμφωνα με τον Τιργκό, κάθε στρατολόγηση κατέληγε σε εξέγερση. Μπορεί πάλι να ξεσπούσαν εξαιτίας της δεκάτης ή της φορολογίας στο αλάτι. Οι εξεγέρσεις συνεχίστηκαν ακατάπαυστα και οι περισσότερες ξεσπούσαν στα ανατολικά, στα νοτιοανατολικά και στα βορειοδυτικά – στις μελλοντικές εστίες της Επανάστασης. Η σημασία τους μεγάλωνε διαρκώς και, τελικά, το 1788, μετά τη διάλυση των δικαστηρίων, τα οποία ονομάζονταν *parlements*, και την αντικατάστασή τους από «Ολομελή Διαστήρια», ξέσπασαν εξεγέρσεις σε κάθε γωνιά της Γαλλίας.

Είναι προφανές ότι για τις λαϊκές μάζες δεν υπήρχε σημαντική διαφορά ανάμεσα στο *parlement* και το «Ολομελές Δικαστήριο». Μπορεί μερικές φορές τα *parlements* να είχαν αρνηθεί την καταγραφή βασιλικών ή υπουργικών διαταγμάτων, αλλά από την άλλη πλευρά αδιαφορούσαν πλήρως για το λαό. Τα *parlements* όμως είχαν εναντιωθεί στην Αυλή και αυτό ήταν αρκετό. Όταν μάλιστα οι απεσταλμένοι της αστικής τάξης ζήτησαν την υποστήριξη του λαού στην εξέγερση, την πήραν πρόθυμα επειδή αυτός ήταν ένας τρόπος για να εκδηλωθεί η εναντίωση απέναντι στην Αυλή και στους πλούσιους.

Τον Ιούνιο του 1787 το *parlement* του Παρισιού είχε αποκτήσει μεγάλη φήμη μετά την άρνησή του να χορηγήσει χρήματα στην Αυλή. Σύμφωνα με το νόμο της χώρας, τα βασιλικά διατάγματα έπρεπε να καταγράφονται από το *parlement* και το *parlement* του Παρισιού κατέγραψε χωρίς δισταγμό ορισμένα διατάγματα που αφορούσαν το εμπόριο των δημητριακών, τη σύγκληση επαρχιακών συνελεύσεων και τη θεσμοθετημένη αγγαρεία. Αρνήθηκε όμως να καταγράψει το διάταγμα που καθιέρωνε νέους φόρους – μια νέα «τοπική επιχορήγηση» και ένα νέο φόρο χαρτοσήμου. Σχετικά με αυτό, ο βασιλιάς συγκάλεσε αυτό που ονομάστηκε «Κλίνη της Δικαιοσύνης» και επέβαλε την καταγραφή των διαταγμάτων του. Το *parlement* διαμαρτυρήθηκε και έτσι κέρδισε τη συμπάθεια της αστικής τάξης και του λαού. Σε κάθε συνεδρίαση γύρω από τα *parlements* συγκεντρώνονταν πλήθη. Υπάλληλοι, περίεργοι αργόσχολοι και απλοί άνθρωποι συναθροίζονταν εκεί και χειροκροτούσαν τα μέλη. Για να σταματήσει αυτό, ο βασιλιάς εξόρισε το *parlement* στην Τρουά με συνέπεια να ξεσπάσουν βίαιες διαδηλώσεις στο Παρίσι. Τότε, το λαϊκό μίσος στράφηκε κυρίως ενάντια στους άρχοντες, ιδίως ενάντια στο δούκα της Αρτουά και στη βασίλισσα, που απέκτησε το παρατσούκλι «Μαντάμ Έλλειμμα».

Το Οικονομικό Δικαστήριο του Παρισιού (Cour des Aides) υποστηρίχθηκε από το λαϊκό ξέσπασμα καθώς επίσης και από τα επαρχιακά παραλαμμένα και τη Δικαιοσύνη και διαμαρτυρήθηκε ενάντια στη συγκεκριμένη επίδειξη της βασιλικής εξουσίας. Καθώς η αναταραχή μεγάλωνε, ο βασιλιάς αναγκάστηκε να ανακαλέσει το εξόριστο παραλαμμένο. Αυτό συνέβη στις 9 Σεπτεμβρίου και προκάλεσε νέες διαδηλώσεις στο Παρίσι, στη διάρκεια των οποίων πυρπολήθηκαν ομοιώματα του υπουργού Καλών.

Οι ταραχές αυτές περιορίστηκαν κυρίως στις κατώτερες μεσαίες τάξεις, αλλά σε άλλες περιοχές προσέλαβαν πιο λαϊκό χαρακτήρα.

Το 1788 ξέσπασαν εξεγέρσεις στη Βρετάνη. Όταν ο στρατιωτικός διοικητής της Ρεν και ο κυβερνήτης της επαρχίας επισκέφτηκαν το παραλαμμένο της Μπρετόν για να ανακοινώσουν το διάταγμα της κατάργησης αυτού του σώματος, ολόκληρη η πόλη ξεσηκώθηκε. Το πλήθος εξύβρισε και προπηλάκισε τους δυο αξιωματούχους. Ο λαός μισούσε θανάσιμα τον κυβερνήτη Μπερτράν ντε Μολβίλ και η αστική τάξη το εκμεταλλεύτηκε για να διαδώσει τη φήμη ότι το διάταγμα ήταν αποκλειστική απόφαση του κυβερνήτη. «Είναι ένα τέρας που αξίζει να στραγγαλιστεί», ανέφερε ένα από τα φυλλάδια που διανεμήθηκαν ανάμεσα στο πλήθος. Έτσι, όταν βγήκε από το μέγαρο πετροβολήθηκε και έπειτα από αρκετές προσπάθειες κάποιος πέταξε πάνω του μια θηλιά. Τη στιγμή που ξεπούσε σύγκρουση – οι νεαροί στο πλήθος έσπαγαν τις αλυσίδες των στρατιωτών – ένας αξιωματικός πέταξε το σπαθί του και συναδελφώθηκε με το λαό.

Βαθμηδόν, ανάλογες ταραχές ξέσπασαν σε αρκετές άλλες πόλεις της Βρετάνης και οι χωρικοί ξεσηκώθηκαν με τη σειρά τους όταν σιτηρά στάλθηκαν στην Κιμπέρ, στη Σεντ-Μπριέ, στη Μορλέ, στην Ποντ λ' Αμπέ, στην Λαμπάλ και σε άλλα μέρη. Αξίζει να επισημάσουμε τον ενεργό ρόλο που έπαιξαν σε αυτές τις ταραχές οι σπουδαστές στη Ρεν, οι οποίοι από εκείνη τη στιγμή συναδελφώθηκαν με τους ταραχοποιούς.* (* Du Châtellier, Histoire de la Révolution dans les départements de l' ancienne Bretagne, 6 τόμοι, 1836, τομ. ΙΙ, σελ. 60-70, 161 κ.ε.) Στο Δελφινάτο, ιδίως στη Γκρενόμπλ, η εξέγερση έλαβε ακόμα πιο σοβαρό χαρακτήρα. Μόλις ο στρατιωτικός διοικητής Κλερμόν-Τονέρ εξήγγειλε το διάταγμα για τη διάλυση του παραλαμμένου, ο λαός της Γκρενόμπλ ξεσηκώθηκε. Χτύπησε η καμπάνα και οι χωρικοί έσπευσαν μαζικά στην πόλη καθώς ο συναγερμός εξαπλώθηκε γρήγορα στα γειτονικά χωριά. Στην αιματηρή σύγκρουση που ακολούθησε σκοτώθηκαν πολλοί. Η φρουρά του διοικητή δεν μπόρεσε να αντιδράσει και το μέγαρό του λεηλατήθηκε. Ο Κλερμόν-Τονέρ, με έναν πέλεκυ πάνω από το κεφάλι του, αναγκάστηκε να ανακαλέσει το βασιλικό διάταγμα.

Στην περίπτωση αυτή εκείνος που έδρασε ήταν ο λαός και κυρίως οι γυναίκες. Όσο για τα μέλη του παραλαμμένου, ο λαός δυσκολεύτηκε πολύ να τα βρει. Κρύβονταν και έγραψαν στο Παρίσι ότι ο λαός είχε ξεσηκωθεί ενάντια στη θέλησή τους. Όταν ο λαός τα ανακάλυψε τα κράτησε σαν αιχμαλώτους – η παρουσία τους προσέδιδε στην εξέγερση έναν αέρα νομιμότητας. Οι γυναίκες ανέλαβαν τη φρούρησή τους καθώς ήταν απρόθυμες να τους εμπιστευτούν ακόμα και στους άνδρες φοβούμενες ότι θα τους επέτρεπαν να αποδράσουν.

Οι αστοί της Γκρενόμπλ ήταν τρομοκρατημένοι. Στη διάρκεια της νύχτας οργάνωσαν μια πολιτοφυλακή που κατέλαβε τις πύλες της πόλης καθώς και μερικά στρατιωτικά φυλάκια, τα οποία αμέσως μετά παρέδωσε στους στρατιώτες. Κανόνια στράφηκαν προς τους επαναστάτες, ενώ το παραλαμμένο εκμεταλλεύτηκε το σκοτάδι της νύχτας για να εξαφανιστεί. Από τις 9 έως τις 14 Ιουνίου η αντίδραση θριάμβευσε, αλλά στις 14 μαθεύτηκε ότι είχε η Μπεζανκόν είχε ξεσηκωθεί και ότι οι Ελβετοί στρατιώτες είχαν αρνηθεί να πυροβολήσουν το λαό. Το γεγονός αυτό αναπτέρωσε το ηθικό του λαού και ταότε προτάθηκε η σύγκληση των Τάξεων της επαρχίας. Σιγά σιγά η αναταραχή υποχώρησε όταν νέες στρατιωτικές ενισχύσεις στάλθηκαν από το Παρίσι. Ο αναβρασμός όμως που συνεχίστηκε κυρίως από τις γυναίκες διήρκεσε λίγο περισσότερο.* (* Vic και Vaissete, τομ. x, σελ. 637)

Εκτός από αυτές τις δυο εξεγέρσεις που αναφέρονται από την πλειοψηφία των ιστορικών, την ίδια περίοδο ξέσπασαν και άλλες στην Προβηγκία, στη Λανζεντόκ, στη Ρουσιγιόν, στη Μπεάρ, στη Φλάνδρα, στη Φρανς-Κομ και στη Βουργουνδία. Ακόμα όμως κι όταν δεν ξεπούσαν σοβαρές εξεγέρσεις, υπήρχε το πλεονέκτημα του ενθουσιασμού για να συντηρείται η δυσαρέσκεια και να πραγματοποιούνται διαδηλώσεις.

Μετά την καθάρση του αρχιεπισκόπου της Σεν, πραγματοποιήθηκαν πολυάριθμες διαδηλώσεις στο Παρίσι. Στην Πον Νεφ τοποθετήθηκε στρατιωτική φρουρά και ξέσπασαν αρκετές συγκρούσεις ανάμεσα σε αυτήν και το λαό, ηγέτες του

οποίου ήταν, όπως σημειώνει ο Bertrand de Moleville,* (* Vic και Vaissete, σελ. 136) «εκείνοι που αργότερα συμμετείχαν σε όλα τα λαϊκά κινήματα της Επανάστασης». Η επιστολή της Μαρίας Αντουανέτας προς τον κόμη ντε Μερσί επίσης αξίζει να αναγνωστεί σε σχέση με αυτό. Έχει ημερομηνία 24 Αυγούστου 1788 και του μιλάει για τους φόβους της, ενώ γνωστοποιεί την αποχώρηση του αρχιεπισκόπου της Σεν και τις κινήσεις που είχε κάνει για την ανάκληση του Νεκέρ. Ως εκ τούτου, γίνεται κατανοητή η εντύπωση που προάλεσε στην Αυλή αυτό το εξεγερμένο πλήθος. Η βασίλισσα προέβλεψε ότι η ανάκληση του Νεκέρ θα υποβάθμιζε την εξουσία του βασιλιά. Φοβόταν ότι «μπορεί να αναγκαστούν να διορίσουν πρωθυπουργό», αλλά «ο χρόνος πιέζει. Είναι πολύ σημαντικό να δεχθεί ο Νεκέρ».* (* J. Feullet de Conches, Lettres de Louis XVI, Marie-Antoinette et Madame Elisabeth (Παρίσι, 1864), τομ. i, σελ. 214-216. «Ο ηγούμενος σας έγραψε σήμερα το απόγευμα, κύριε, και σας ενημέρωσε για την επιθυμία μου», έγραφε η βασίλισσα. «Νομίζω ότι περισσότερο από ποτέ ο χρόνος πιέζει και είναι πολύ σημαντικό να δεχτεί (ο Νεκέρ). Ο βασιλιάς συμφωνεί απόλυτα μαζί μου και μου έφερε ένα ιδιόχειρο έγγραφο που περιέχει τις ιδέες του, του οποίου σας αποστέλλω αντίγραφο». Την επόμενη μέρα ξανάγραψε: «Δεν πρέπει να διατάζουμε άλλο. Αν μπορεί να πάσει δουλειά από αριστερά, τόσο το καλύτερο. Είναι κατεπείγον. Έχω την αίσθηση ότι μπορεί να αναγκαστούμε να διορίσουμε πρωθυπουργό».)

Τρεις εβδομάδες αργότερα, στις 14 Σεπτεμβρίου 1788, όταν έγινε γνωστή η αποχώρηση του Λαμοϊνιόν, οι ταραχές επαναλήφθηκαν. Ο όχλος έσπευσε να πυρπολήσει τις κατοικίες των δυο υπουργών, του Λαμοϊνιόν και του Μπριέν, καθώς και την κατοικία του Ντιμπούα. Κλήθηκε ο στρατός και στις οδούς Μελέ και ντε Γκρενέλ πραγματοποιήθηκε φοβερή σφαγή ανυπεράσπιστων αμάχων. Ο Ντιμπούα εγκατέλειψε το Παρίσι. «Ο ίδιος ο λαός θα αποδώσει δικαιοσύνη», ανέφερε το Les deux amis de la liberté. Αργότερα, τον Οκτώβριο του 1788, όταν ανακλήθηκε το παρλαμέντο που είχε εξοριστεί στην Τρουά, «οι υπάλληλοι και ο πληθυσμός» φωταγώγησαν την πλατεία Ντοφέν για αρκετά διαδοχικά βράδια. Απαιτούσαν χρήματα από τους περαστικούς για να τα ξοδέψουν σε πυροτεχνήματα και ανάγκαζαν τους ευγενείς να αποβιβάζονται από τις άμαξές τους για να χαιρετήσουν το άγαλμα του Ερρίκου Δ'. Πυρπολήθηκαν ομοιώματα που απεικόνιζαν τους Καλόν, Μπρετέιγ και τη δούκισσα ντε Πολινιάκ. Κάποιοι μάλιστα πρότειναν να καεί το ομοίωμα της βασίλισσας. Σταδιακά αυτές οι συνελύσεις των εξεγερμένων εξαπλώθηκαν σε άλλες γειτονιές και τότε στάλθηκαν στρατεύματα για να τις διαλύσουν. Χύθηκε αίμα και πολλοί σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν στην πλατεία του Δημαρχείου. Εκείνοι όμως που συνελήφθησαν καταδικάστηκαν από δικαστές του παρλαμέντου σε ελαφριές ποινές.

Με αυτό τον τρόπο αφυπνίστηκε και εκδηλώθηκε το επαναστατικό πνεύμα τις παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης.* (* Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Félix Roquain, L'esprit révolutionnaire avant la Révolution.) Οπωσδήποτε η πρωτοβουλία προήλθε από την αστική τάξη – κυρίως από τις κατώτερες μεσαιές τάξεις – αλλά σε γενικές γραμμές οι αστοί φρόντισαν να μην συμβιβαστούν και ο αριθμός εκείνων που αντιτάχθηκαν λίγο πολύ ανοιχτά στην Αυλή πριν τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων ήταν πολύ περιορισμένος. Μόνο με αυτές τις λιγοστές προσπάθειές τους να αντισταθούν, η Γαλλία μπορεί να περίμενε πολλά χρόνια για την ανατροπή της μοναρχικής τυραννίας. Ευτυχώς όμως υπήρξαν χιλιάδες περιστάσεις που εξώθησαν τις μάζες να ξεσηκωθούν. Και παρά το γεγονός ότι έπειτα από κάθε ξέσπασμα ακολουθούσαν συνοπτικοί απαγχονισμοί, αθρόες συλλήψεις, ακόμα και βασανιστήρια για όσους συλλαμβάνονταν, ο λαός εξεγέρθηκε πιεσμένος αφενός από την απελπιστική του εξαθλίωση και αφετέρου παρακινημένος από τις αόριστες ελπίδες, για τις οποίες η ηλικιωμένη γυναίκα είχε μιλήσει στον Arthur Young. Ξεσηκώθηκε μαζικά ενάντια στους κυβερνήτες των επαρχιών, στους φοροεισπράκτορες, στους πράκτορες που συγκέντρωναν τους φόρους για το αλάτι, ακόμα και ενάντια στο στρατό. Με αυτόν τον τρόπο αποδιοργάνωσε πλήρως τον κυβερνητικό μηχανισμό.

Από το 1788 οι εξεγέρσεις των χωρικών γενικεύτηκαν σε βαθμό που το κράτος αδυνατούσε πλέον να ανταπεξέλθει τα έξοδά του και ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ που επί δεκατέσσερα χρόνια αρνιόταν να συγκαλέσει τους αντιπροσώπους του έθνους φοβούμενος μήπως δοκιμαστεί η βασιλική εξουσία του, αναγκάστηκε τελικά να συγκαλέσει πρώτα τις δυο Συνελεύσεις των Προκρίτων και τέλος τις Γενικές Τάξεις.

Έκτο κεφάλαιο: Η σύγκληση των Γενικών Τάξεων γίνεται απαραίτητη

Η ανευθυνότητα του Παλαιού Καθεστώτος – Συνθήκες εξαθλίωσης για τους χωρικούς – Η δυσαρέσκεια της αστικής τάξης – Η αστική τάξη ενθαρρύνει τις εξεγέρσεις ανάμεσα στο λαό – Η αλλαγή στο πολιτικό σύστημα της Γαλλίας – Ο Νεκέρ – Η

οικονομική κρίση – Η σύγκληση της Συνέλευσης των Προκρίτων – Ο Λουδοβίκος συγκαλεί τις Γενικές Τάξεις – Παραχωρείται αυξημένη αντιπροσώπευση στην Τρίτη Τάξη.

Για όποιον γνώριζε την κατάσταση στη Γαλλία ήταν προφανές ότι το ανεύθυνο καθεστώς της Αυλής δεν μπορούσε να διαρκέσει. Η εξαθλίωση στις επαρχίες μεγάλωνε χρόνο με το χρόνο και η είσπραξη των φόρων γινόταν όλο και πιο δύσκολη, ενώ ταυτόχρονα οι χωρικοί αναγκάζονταν να πληρώνουν ενοίκιο στους γαιοκτήμονες και να ασκούν τις αναρίθμητες αγγαρείες που επέβαλε η επαρχιακή κυβέρνηση. Μόνον οι φόροι απορροφούσαν το μισό και, συχνά, τα δυο τρίτα από όσα μπορούσαν να εξοικονομήσουν ολόκληρο το χρόνο. Η επαιτεία και οι εξεγέρσεις έμοιαζαν φυσιολογικές για τη ζωή της υπαίθρου. Επιπλέον, εκτός από τους χωρικούς που διαμαρτύρονταν και εξεγείρονταν, οι αστοί επίσης εξέφραζαν έντονα τη δυσαρέσκειά τους. Σίγουρα αποκόμιζαν κέρδος από την εξαθλίωση των χωρικών για να τους προσλαμβάνουν στα εργοστάσιά τους, ενώ εκμεταλλεύονταν την διοικητική εξαχρέωση και τις οικονομικές αναταράξεις της στιγμής για να οικειοποιηθούν κάθε είδους μονοπώλιο και να πλουτίσουν δανείζοντας το κράτος.

Αυτό όμως δεν ικανοποιούσε τους αστούς. Για ένα διάστημα κατάφεραν να προσαρμοστούν στη τυραννία του βασιλιά και στην κυβέρνηση της Αυλής. Κάποια στιγμή όμως άρχισαν να φοβούνται για τα μονοπώλιά τους, για τα χρήματα που είχαν επενδύσει σε δάνεια προς το κράτος, για την κτηματική περιουσία που είχαν αποκτήσει, για τα εργοστάσια που είχαν ιδρύσει και έτσι άρχισαν να ενθαρρύνουν τις λαϊκές εξεγέρσεις προκειμένου να ρίξουν την κυβέρνηση της Αυλής και να εγκαθιδρύσουν τη δική τους πολιτική εξουσία. Η εξέλιξη αυτή αποτυπώνεται ξεκάθαρα στη διάρκεια των πρώτων δεκαεσάρων χρόνων της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄, από το 1774 έως το 1778.

Ήταν φανερό ότι σημειωνόταν μια σημαντική αλλαγή σε ολόκληρο το πολιτικό σύστημα της Γαλλίας. Όμως, ο Λουδοβίκος και η Αυλή του αντιτάχθηκαν σε αυτήν και αντιτάχθηκαν για τόσο διάστημα, ώστε όταν ο βασιλιάς αποφάσισε επιτέλους να ενδώσει, το έθνος ήδη έβρισκε ανεπαρκείς τις συντηρητικές μεταρρυθμίσεις που είχαν γίνει τόσο ευπρόσδεκτες στην αρχή της βασιλείας του. Δεδομένου ότι το 1775 ένα απολυταρχικό καθεστώς σε συνδυασμό με μια εθνική αντιπροσώπευση θα είχε ικανοποιήσει την αστική τάξη, δώδεκα ή δεκατρία χρόνια αργότερα ο βασιλιάς βρέθηκε αντιμέτωπος με μια ασυμβίβαστη κοινή γνώμη που απαιτούσε μια αντιπροσωπευτική κυβέρνηση με όλους τους περιορισμούς της βασιλικής εξουσίας που περιλάμβανε.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, ο Λουδοβίκος απέρριψε τις πολύ μετριοπαθείς προτάσεις του Τιργκό. Και μόνο η σκέψη για περιορισμό της βασιλικής εξουσίας του προκαλούσε αποτροπιασμό. Επομένως, οι μεταρρυθμίσεις του Τιργκό – η κατάργηση της θεσμοθετημένης αγγαρείας, η κατάργηση των επιτρόπων εμπορίου και μια άτολμη προσπάθεια για να αναγκαστούν οι δυο προνομιούχες τάξεις (οι ευγενείς και ο κλήρος) να πληρώσουν μερικούς φόρους – δεν είχαν ουσιαστικά αποτελέσματα. Σε ένα κράτος τα πάντα είναι αλληλοεξαρτώμενα και ό,τι υπάρχει υπό το Παλαιό Καθεστώς σωριάζεται σε ερείπια.

Ο Νεκέρ, ο οποίος ακολουθούσε τα βήματα του Τιργκό, ήταν περισσότερο οικονομολόγος παρά πολιτικός. Είχε τη ξεροκεφαλιά του οικονομολόγου που βλέπει τα πράγματα μόνο από τη στενή τους σκοπιά. Το πραγματικό στοιχείο του ήταν οι χρηματοοικονομικές συναλλαγές – η συγκέντρωση δανείων. Αν διαβάσει κανείς το βιβλίο του Rouverois executive, καταλαβαίνει πώς η σκέψη του που ήταν συνηθισμένη να σκέφτεται μόνο γύρω από θεωρίες κυβέρνησης αντί να αφουγκράζεται τους κραδασμούς των ανθρώπινων πόθων και παθών που βρίσκουν έκφραση σε μια κοινωνία σε κάποια δεδομένη στιγμή, ήταν ανίκανη να αντιληφθεί το τεράστιο πολιτικό, οικονομικό, θρησκευτικό και κοινωνικό πρόβλημα που ταλάνιζε τη Γαλλία το 1789.* [* Du rouverois executive dans les grands états, 2 τόμοι, 1792. Η κεντρική ιδέα του βιβλίου αυτού είναι ότι εάν η Γαλλία διερχόταν μια επαναστατική κρίση το 1792, αυτό ήταν σφάλμα της Εθνοσυνέλευσης που είχε αμελήσει να οπλίσει το βασιλιά με ισχυρή εκτελεστική εξουσία. «Όλα θα ακολουθούσαν την πορεία τους λίγο πολύ άψογα αν είχαμε φροντίσει να εγκαθιδρύσουμε στο μέσον μας μια κλημονική εξουσία», αναφέρει ο Νεκέρ στον πρόλογο για αυτό το έργο. Και σε αυτούς τους δυο τόμους αναπτύσσει διεξοδικά τα απεριόριστα δικαιώματα με τα οποία θα έπρεπε να επενδυθεί η βασιλική εξουσία. Είναι η αλήθεια ότι στο βιβλίο του Sur la legislation et le commerce des grains που δημοσιεύθηκε το 1776 είχε αναπτύξει, δίκην διαμαρτυρίας ενάντια σε ένα σύστημα ελεύθερου εμπορίου στα δημητριακά που υποστήριζε ο Τιργκό, μερικές ιδέες που φανέρωναν συμπάθεια προς τους φτωχούς, υποστηρίζοντας ότι το κράτος θα έπρεπε να μεσολαβεί για να ορίζει την τιμή των σιτηρών προς όφελός τους – αλλά έως εκεί ήταν το όριο του «κρατικο-

σοσιαλισμού» του. Η ουσία, κατά τη γνώμη του, ήταν μια ισχυρή κυβέρνηση, ένας θρόνος που θα τον σέβονταν και που θα περιβάλλεται για αυτό το λόγο από ανώτατους αξιωματούχους και μια ισχυρή εκτελεστική εξουσία.]

Επιπλέον ο Νεκέρ δεν τόλμησε ποτέ να χρησιμοποιήσει απέναντι στον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ την ειλικρινή, αιχμηρή και τολμηρή γλώσσα που απαιτούσε η κατάσταση. Του μίλησε πολύ διστακτικά για την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση και περιόρισε τις μεταρρυθμίσεις του με τέτοιο τρόπο ώστε ούτε μπορούσαν να λύσουν τα προβλήματα ούτε να ικανοποιήσουν κανένα, ενώ έκαναν τους πάντες να αισθάνονται μια ανάγκη για ριζικές αλλαγές.

Οι επαρχιακές συνελεύσεις, δεκαοκτώ από τις οποίες ο Νεκέρ πρόσθεσε στις ήδη υπάρχουσες από την υπουργία του Τιργκό και οι οποίες, με τη σειρά τους, είχαν οδηγήσει στην εγκαθίδρυση περιφερειακών και ενοριακών συμβουλίων, συνεδρίαζαν προφανώς για να συζητήσουν τα φλέγοντα ζητήματα και να εκθέσουν την απεχθή διαφθορά της απεριόριστης εξουσίας των ευγενών. Οι συζητήσεις αυτές, που όπως ήταν φυσικό εξαπλώθηκαν σε ολόκληρη τη χώρα μέχρι τα χωριά, βοήθησαν αναμφίβολα στην πτώση του Παλαιού Καθεστώτος. Με αυτόν τον τρόπο οι επαρχιακές συνελεύσεις που το 1776 μπορεί να ενήργησαν σαν αλεξικέραυνα και να μείωσαν την ισχύ της καταγίδας, συνέβαλαν προς την κατεύθυνση της εξέγερσης του 1788. Με τον ίδιο τρόπο η περίφημη Compte rendu, η έκθεση για την κατάσταση στις επαρχίες που δημοσίευσε ο Νεκέρ το 1781, λίγους μήνες πριν εγκαταλείψει το αξίωμά του, ήταν ένα ισχυρό πλήγμα σε βάρος της απολυταρχίας του βασιλιά. Όπως συμβαίνει πάντα σε ανάλογες περιπτώσεις, βοήθησε να κλονιστεί ένα ήδη ετοιμόρροπο σύστημα, αλλά ήταν ανήμπορος να εμποδίσει την εξέλιξη της πτώσης σε επανάσταση: ενδεχομένως δεν είχε προβλέψει ότι η επανάσταση ήταν επικείμενη.

Μετά την πρώτη αποπομπή του Νεκέρ, ακολούθησε η οικονομική κατάρρευση από το 1781 έως το 1787. Τα οικονομικά βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση και τα χρέη του κράτους, των επαρχιών, των υπουργείων, ακόμα και του βασιλικού οίκου, συσσωρεύονταν σε ανησυχητικό βαθμό. Ανά πάσα στιγμή το κράτος μπορούσε να κηρύξει πτώχευση, μια πτώχευση την οποία οι αστοί δεν ήθελαν με κανένα τρόπο καθώς ενδιαφέρονταν πλέον για τα οικονομικά του κράτους σαν πιστωτές. Με όλα αυτά, η εξαθλιωμένη μάζα του λαού αδυνατούσε να πληρώνει φόρους – δεν τους πλήρωνε και εξεγέρθηκε – ενώ ο κλήρος και οι ευγενείς αρνήθηκαν την οποιαδήποτε θυσία προς το συμφέρον του κράτους. Κάτω από αυτές αυτές τις συνθήκες, οι εξεγέρσεις στα χωριά έφεραν αναγκαστικά τη χώρα πιο κοντά στην Επανάσταση. Εν μέσω όλων αυτών των προβλημάτων, ο υπουργός Καλόν συγκάλεσε τη Συνέλευση των Προκρίτων στις Βερσαλλίες για τις 22 Φεβρουαρίου 1787.

Για τη σύγκληση αυτής της συνέλευσης έγινε αυτό ακριβώς που δεν έπρεπε να γίνει εκείνη τη στιγμή: ήταν ακριβώς το ημίμετρο που αφενός έκανε αναπόφευκτη την Εθνοσυνέλευση και αφετέρου ενέπνεε δυσπιστία για την Αυλή και μίσος για τις δυο προνομιούχες τάξεις, τους ευγενείς και τον κλήρο. Μέσω αυτής της συνέλευσης μαθεύτηκε ότι το εθνικό χρέος είχε διογκωθεί στο ένα δισεκατομμύριο εξακόσια σαράντα έξι εκατομμύρια – ένα ποσόν εξωφρενικό για την εποχή – και ότι το ετήσιο έλλειμμα αυξανόταν ετησίως κατά εκατόν σαράντα εκατομμύρια. Και αυτό σε μια χώρα κατεστραμμένη όπως η Γαλλία! Όλα αυτά έγιναν γνωστά – όλοι αναφέρθηκαν σε αυτά. Και αφού ο καθένας είχε εκφέρει τη γνώμη του, οι Εκλεκτοί που είχαν εκλεγεί από τις ανώτερες τάξεις και που στην ουσία αποτελούσαν μια υπουργική συνέλευση, χώρισαν στις 25 Μαΐου χωρίς να λάβουν καμία απόφαση. Στη διάρκεια των διαβουλεύσεων ο Καλόν αντικαταστάθηκε από τον Λομενί ντε Μπριέν, τον αρχιεπίσκοπο της Σεν. Ο νέος υπουργός όμως, με τις ίντριγκες και την αυστηρότητα που δοκίμασε να επιβάλλει, το μόνο που κατάφερε ήταν να αφυπνίσει τα παρλαμέντα, προκαλώντας εκτεταμένες ταραχές όταν θέλησε να τα διαλύσει, και να ξεσηκώσει κι άλλο την κοινή γνώμη ενάντια στην Αυλή. Μετά την αποπομπή του στις 25 Αυγούστου 1788, ο Λουδοβίκος αναγκάστηκε επιτέλους να συγκάλεσει τις Γενικές Τάξεις, ορίζοντας την έναρξη των διαδικασιών για την 1 Μαΐου 1789.

Ακόμα και σε αυτό όμως, η Αυλή και ο Νεκέρ, ο οποίος ανακλήθηκε στο υπουργείο το 1788, κατάφεραν να δυσανεστήσουν τους πάντες. Η γενική άποψη στη Γαλλία ήταν ότι στις Γενικές Τάξεις, όπου οι τρεις τάξεις θα αντιπροσωπεύονταν ξεχωριστά, η Τρίτη Τάξη έπρεπε να έχει διπλάσια μέλη από τις δυο άλλες και ότι η ψηφοφορία έπρεπε να γίνεται μεμονωμένα. Όμως, ο Λουδοβίκος και ο Νεκέρ αντιτάχθηκαν σε αυτό και μάλιστα συγκάλεσαν μια δεύτερη Συνέλευση των Προκρίτων στις 6 Νοεμβρίου 1788, η οποία ήταν σίγουροι ότι θα απέρριπτε τον διπλάσιο αριθμό εκπροσώπων στην Τρίτη Τάξη και τη μεμονωμένη ψήφο. Αυτό ακριβώς συνέβη. Όμως παρόλα αυτά, η κοινή γνώμη ήταν

τόσο προδιατεθειμένη υπέρ της Τρίτης Τάξης από τις επαρχιακές συνελεύσεις, ώστε ο Νεκέρ και η Αυλή τελικά αναγκάστηκαν να ενδώσουν. Η διπλάσια αντιπροσώπευση παραχωρήθηκε στην Τρίτη Τάξη – δηλαδή, από τους χίλιους αντιπροσώπους η Τρίτη Τάξη θα είχε όσους είχαν συνδυαστικά ο κλήρος και οι ευγενείς. Με λίγα λόγια, η Αυλή και ο Νεκέρ έκαναν τα πάντα για να στρέψουν την κοινή γνώμη εναντίον τους, χωρίς οι ίδιοι να εξασφαλίσουν κανένα πλεονέκτημα. Η αντίθεση της Αυλής στη σύγκληση μιας εθνικής αντιπροσωπευτικής συνέλευσης ήταν μάταιη. Οι Γενικές Τάξεις συνεδρίασαν στις Βερσαλλίες στις 5 Μαΐου 1789.

Έβδομο κεφάλαιο: Ο ξεσηκωμός των επαρχιακών περιφερειών στη διάρκεια των πρώτων μηνών του 1789

Η υπερεκτίμηση του ηρωισμού της αστικής τάξης στο αρχικό στάδιο της Επανάστασης – Η κατάργηση της δουλοπαροικίας – Η θεσμοθετημένη αγγαρεία και άλλες καταχρήσεις σε βάρος των χωρικών – Η καταστροφή της σοδειάς το 1789 – Ακολουθούν εξεγέρσεις – Η φύση των εξεγέρσεων - «Ζήτω η ελευθερία!» - Εξεγέρσεις στην Αγκντ – Παραχωρήσεις προς το λαό – Το αποτέλεσμα των εξεγέρσεων στις εκλογές – Αναταραχή στις αγροτικές περιφέρειες – Η σημασία της αγροτικής εξέγερσης

Το μεγαλύτερο λάθος είναι να φανταζόμαστε ή να περιγράφουμε τη Γαλλία σαν ένα έθνος ηρώων τις παραμονές του 1789 και ο Quinet είχε απόλυτο δίκιο όταν αποδόμησε αυτό τον μύθο που είχαν προσπαθήσει να διαδώσουν μερικοί ιστορικοί. Είναι προφανές ότι εάν θέλαμε να συγκεντρώσουμε σε μερικές σελίδες τα τυχαία περιστατικά, που άλλωστε είναι πολύ σπάνια, της ανοιχτής αντίστασης στο Παλαιό Καθεστώς εκ μέρους των αστών – όπως η εναντίωση του ντ' Εσπρεμενίλ – θα μπορούσαμε να συνθέσουμε μια αρκετά εντυπωσιακή εικόνα. Αυτό όμως που είναι ιδιαίτερα προφανές σε μια έρευνα για τις συνθήκες εκείνης της εποχής, είναι η απουσία σοβαρών διαμαρτυριών και ατομικών διεκδικήσεων, καθώς και η δουλοπρέπεια της αστικής τάξης. «Όλοι κρύβονται», αναφέρει πολύ σωστά ο Quinet. Ούτε τον εαυτό του δεν έχει την ευκαιρία να μάθει κανείς* [* Quinet, *La Révolution*, 1869, τόμ. Ι, σελ. 15.] Και αναρωτιέται: «Τι έκαναν όλοι αυτοί – ο Μπαρνάβ, ο Τουρέ, ο Σιεγιές, ο Βερνιό, ο Γκουαντέ, ο Ρολάν, ο Δαντόν, ο Ροβεσπιέρος, και όλοι οι άλλοι που σύντομα θα γίνονταν οι ήρωες της Επανάστασης;»

Στις επαρχίες και στις πόλεις επικρατούσε βουβαμάρα. Η κεντρική εξουσία έπρεπε να καλέσει τους άνδρες να ψηφίσουν και τους ενθάρρυνε να μιλήσουν ανοιχτά για όσα έλεγαν ψιθυριστά, πριν η Τρίτη Τάξη δημοσιεύσει τα περίφημα τετράδια παραπόνων τους (*cahiers*). Αλλά ακόμα και τότε! Εάν σε μερικά από αυτά βρίσκουμε τολμηρές λέξεις για εξέγερση, πόση ενδοτικότητα και ατομία εμφανίζεται στα περισσότερα από αυτά, πόση μετριοπάθεια στα αιτήματά τους! Επειδή, μετά το δικαίωμα της οπλοκατοχής και ορισμένες εγγυήσεις κατά των αυθαίρετων συλλήψεων, αυτό που κυρίως ζητούσαν τα τετράδια της Τρίτης Τάξης ήταν λίγο μεγαλύτερη ελευθερία ως προς τις δημοτικές υποθέσεις.* [* Για τα αιτήματα που αργότερα προκάλεσαν τη μήνιν των γαιοκτημόνων, αξίζει να σημειωθεί το εξής: Η Λυών, η Τρουά, το Παρίσι και η Σαλόν απαιτούσαν τον καθορισμό του φόρου στο ψωμί και στο κρέας σύμφωνα με τη μέση τιμή, η Ρεν απαιτούσε την περιοδική ρύθμιση των μισθών σύμφωνα με τις καθημερινές ανάγκες, ενώ αρκετές άλλες πόλεις απαιτούσαν εγγυημένη εργασία για όλους τους αρτιμελείς φτωχούς. Όσο για τους πολυάριθμους υποστηρικτές της συνταγματικής μοναρχίας, οι προτάσεις τους παρουσιάζονται στο *Cahier general*, σε μια ανάλυση του Σασέν (*Les élections et les cahiers de Paris en 1789*, τόμ. ΙΙΙ, 1889, σελ. 185). Ήθελαν να περιορίσουν τις επιφυλάξεις των Γενικών Τάξεων σε ερωτήσεις για τα οικονομικά και την περικοπή των δαπανών του βασιλικού οίκου και των ευγενών.] Η στάση των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης απέναντι στην Αυλή έγινε πιο τολμηρή μόνον αργότερα, όταν διαπίστωσαν ότι είχαν την υποστήριξη του παρισινού λαού και όταν πλέον είχαν αρχίσει να διαδίδονται οι φήμες για την εξέγερση των χωρικών.

Ευτυχώς όμως ο λαός άρχισε να εξεγείρεται παντού μετά τις ταραχές που είχαν προκληθεί από τα παρλαμέντα στη διάρκεια του καλοκαιριού και του φθινοπώρου του 1788, και τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1789 το ρεύμα της εξέγερσης συγκέντρωσε δύναμη και σάρωσε τα χωριά.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι συνθήκες των χωρικών και των εργατών στις πόλεις ήταν τέτοιες ώστε μια και μόνο κακή σοδειά μπορούσε να προκαλέσει ανησυχητική αύξηση της τιμής του ψωμιού στις πόλεις και φοβερή πείνα στα χωριά.

Οι χωρικοί δεν ήταν πλέον δουλοπάροικοι καθώς η δουλοπαροικία είχε καταργηθεί από καιρό στη Γαλλία, τουλάχιστον στα ιδιωτικά κτήματα. Μετά την κατάργησή της μέσα στα βασιλικά φέουδα από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ το 1779, το 1788 παρέμεναν μόνο γύρω στα 80.000 άτομα υπό το καθεστώς της αναπαλλοτριώτης κατοχής στην Ιούρα και το πολύ ένα εκατομμύριο, ίσως και λιγότερα, σε ολόκληρη τη Γαλλία. Ακόμα όμως και εκείνοι που υπόκειντο στο καθεστώς της αναπαλλοτριώτης κατοχής δεν ήταν δουλοπάροικοι με τη στενή έννοια του όρου. Όσο για την πλειοψηφία των Γάλλων χωρικών, αυτοί είχαν πάψει από καιρό να είναι δουλοπάροικοι. Συνέχιζαν όμως να πληρώνουν σε χρήμα και να εργάζονται για την ατομική τους ελευθερία σε θεσμοθετημένες αγγαρείες αλλά και σε άλλου είδους εργασίες. Οι υποχρεώσεις αυτές ήταν δυσβάσταχτες και μεταβάλλονταν, αλλά επειδή δεν ήταν αυθαίρετες θεωρούνταν ως πληρωμές για το δικαίωμα στην κατοχή γης, είτε συλλογικά από την κοινότητα είτε από ιδιώτες σαν αγροκτήματα. Κάθε αγροτεμάχιο είχε ποικίλες και πολυάριθμες υποχρεώσεις που καταγράφονταν ενδελεχώς στα φεουδαρχικά μητρώα, τα *terriers*.

Επιπλέον, το δικαίωμα της φεουδαρχικής δικαιοσύνης είχε διατηρηθεί και σε μεγάλες περιοχές ο άρχοντας ήταν και δικαστής ή διόριζε εκείνους τους δικαστές. Χάρη σε αυτό το αρχαίο προνόμιο, διατηρούσε κάθε προσωπικό δικαίωμα πάνω στους πρώην δουλοπάροικούς του.* [* Σε ένα έξοχο φυλλάδιο με τίτλο *Les fléaux de l'agriculture, ouvrage pour servir a l'arrui des cahiers des doléances des campagnes* του D... βρίσκουμε την εξής δήλωση για τα αίτια που εμπόδιζαν την ανάπτυξη της γεωργίας: Οι τεράστιοι φόροι, η δεκάτη, από κοινού και ατομικά, «solites» και «insolites», όλα αυξάνονταν συνεχώς. Το πλήθος των θηραμάτων διατηρήθηκε μέσω της κατάχρησης των προνομίων και της ψυχαγωγίας, και μέσω της παρενόχλησης και των καταχρήσεων από τα φεουδαρχικά δικαστήρια. Εδώ καταδεικνύεται ότι «χάρη στις στενές σχέσεις των φεουδαρχικών δικαστηρίων με το φέουδο, οι γαιοκτήμονες είχαν αυτοδιορισθεί τύραννοι και κρατούσαν τους κατοίκους της υπαίθρου υπόδουλους». (σελ. 95).] Όταν μια ηλικιωμένη γυναίκα κληροδότησε στην κόρη της δυο τρία δέντρα και μερικά παλιά ρούχα όπως – για παράδειγμα – «το μαύρο κεντητό μισοφόρι μου» – και έχω δει με τα μάτια μου ένα τέτοιο κληρονομητήριο – «ο ευγενικός και γενναιόδωρος άρχοντας ή η ευγενική και γενναιόδωρη αρχόντισσα του κάστρου κατάσχεσαν μεγάλο μέρος του κληροδοτήματος. Ο χωρικός πλήρωνε επίσης για το δικαίωμα στο γάμο, στη βάφτιση ή στην ταφή. Με τον ίδιο τρόπο πλήρωνε για ό,τι αγόραζε ή πουλούσε, ενώ το δικαίωμά του να πουλά τη σόδειά ή το κρασί του ήταν περιορισμένο. Δεν μπορούσε να πουλήσει εάν δεν είχε πουλήσει πρώτα ο άρχοντας. Τέλος, υπήρχαν κάθε είδους τέλη (*banalités*) – για τη χρήση του μύλου, του σταφυολπιεστηρίου, του δημόσιου αρτοποιείου, των πλυσταριών, ορισμένων δρόμων ή ειδικών διαβάσεων των ποταμών – και όλα αυτά είχαν διατηρηθεί από την εποχή της δουλοπαροικίας, όπως άλλωστε και οι υποχρεωτικές εισφορές στα καρύδια, στα μανιτάρια, στα λινά, στα νήματα, τα οποία μέχρι πρότινος θεωρούνταν δώρα σε γιορτινές περιστάσεις».

Όσο για τη θεσμοθετημένη αγγαρεία, αυτή προσλάμβανε αναρίθμητες μορφές: εργασία στα χωράφια του άρχοντα, εργασία στα πάρκα και στους κήπους του, εργασία για την ικανοποίηση της κάθε λογής ιδιοτροπίας του. Σε μερικά χωριά μάλιστα υπήρχε η υποχρέωση να ταραζούν τα νερά της λίμνης στη διάρκεια της νύχτας προκειμένου οι βάτραχοι να μην ενοχλούν τον ύπνο της αφεντιάς του.

Σε προσωπικό επίπεδο ο άνθρωπος ήταν ελεύθερος, αλλά όλο αυτό το δίκτυο εισφορών και φόρων, το οποίο είχε εξυφανθεί κομματάκι κομματάκι χάρη στην επιτηδειότητα των αρχόντων και των διαχειριστών τους στη διάρκεια αιώνων δουλοπαροικίας – όλος αυτός ο ιστός παρέμενε ασφυκτικά τυλιγμένος γύρω από τον χωρικό.

Επιπλέον, το κράτος ήταν παρόν με τους φόρους, τα πρόστιμα, τα εικοστά, τις θερμοθετημένες αγγαρείες που μονίμως αυξάνονταν, ενώ, όπως ο διαχειριστής του άρχοντα, ήταν πάντα έτοιμο να χρησιμοποιήσει πρωτότυπους τρόπους για να επινοήσει ένα νέο πρόσχημα προκειμένου να αναγγείλει κάποια νέα μορφή φορολόγησης.

Η αλήθεια είναι ότι από την εποχή των μεταρρυθμίσεων του Τιργκό οι χωρικοί είχαν πάψει να πληρώνουν ορισμένους φεουδαρχικούς φόρους και μάλιστα μερικοί επαρχιακοί κυβερνήτες είχαν αρνηθεί να καταφύγουν στη βία για να αποσπάσουν εισφορές, τις οποίες θεωρούσαν άδικες. Όμως τα κύρια φεουδαρχικά τέλη που αφορούσαν τη γη αξιώνονταν στο ακέραιο και γίνονταν όλο και πιο δυσβάσταχτα καθώς οι κρατικοί και επαρχιακοί φόροι στους οποίους προστίθεντο αυξάνονταν συνεχώς. Ως εκ τούτου δεν υπάρχει η παραμικρή υπερβολή στις ζοφερές εικόνες της ζωής των χωριών, όπως τις περιγράφουν όλοι οι ιστορικοί της Επανάστασης. Ωστόσο, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι σε κάθε χωριό υπήρχαν μερικοί χωρικοί που ευημερούσαν και ότι αυτοί ήταν εκείνοι που επιθυμούσαν διακαώς να αποτινάξουν

όλες τις φεουδαρχικές υποχρεώσεις και να κερδίσουν την ατομική τους ελευθερία. Οι δυο χαρακτήρες που περιγράφονται από τους Erckmann και Chatrian στο έργο τους Histoire d'un paysan – ο άνθρωπος της μεσαιάς τάξης του χωριού και ο χωρικός που συνθλίβεται κάτω από το βάρος της φτώχειας του – είναι υπαρκτά πρόσωπα. Ο πρώτος παρείχε πολιτική στήριξη στην Τρίτη Τάξη, ενώ οι ομάδες των ταραχοποιών οι οποίες, από το χειμώνα του 1788-1789 είχαν αρχίσει να πιέζουν τους ευγενείς να εγκαταλείψουν οι φεουδαρχικές εισφορές που περιγράφονταν στα terriers, στρατολογούνταν ανάμεσα στους πεινασμένους φτωχούς των χωριών, οι οποίοι ζούσαν σε καλύβες από λάσπη και τρέφονταν με λίγα κάστανα ή με ό,τι έβρισκαν στα χωράφια.

Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τις πόλεις, όπου τα φεουδαρχικά δικαιώματα είχαν επεκταθεί όπως στα χωριά. Οι φτωχότερες τάξεις στις πόλεις ασφυκτιούσαν κάτω από τους φεουδαρχικούς φόρους όπως οι χωρικοί. Το δικαίωμα της φεουδαρχικής δικαιοσύνης παρέμενε ακλόνητο σε πολλές αναπτυσσόμενες πόλεις και σε περιπτώσεις πώλησης ή κληρονομιάς οι τεχνίτες και οι μηχανουργοί πλήρωναν για τις τρώγλες τους τις ίδιες εισφορές που πλήρωναν οι χωρικοί για τις χαμοκέλες τους. Αρκετές πόλεις μάλιστα έπρεπε να πληρώνουν ένα διαρκή φόρο υποτέλειας σαν εξαγορά της προηγούμενης υποταγής τους σε φεουδάρχες. Πέραν τούτου, η πλειοψηφία των πόλεων κατέβαλε στο βασιλιά το don gratuit – το αυτοπροαίρετο δώρο – μόνο και μόνο για να διατηρεί κάποια σχεδόν ανύπαρκτη δημοτική ανεξαρτησία και αυτοί οι φόροι βάραιναν περισσότερο τους φτωχούς. Εάν σε όλα αυτά προσθέσουμε τους υπέρογκους βασιλικούς φόρους, τις επαρχιακές εισφορές, τα πρόστιμα, τα μεγάλα δικαστικά έξοδα και την αδυναμία ενός απλού ανθρώπου να εξασφαλίσει δικαιοσύνη έναντι ενός ευγενούς, ακόμα στην περίπτωση που ήταν εύπορο μέλος της αστικής τάξης, και εάν λάβουμε υπόψη τις πολλές μορφές καταπίεσης, προσβολών και ταπείνωσης που ταλάνιζαν τις κατώτερες τάξεις, θα είμαστε σε θέση να σχηματίσουμε κάποια ιδέα για τις συνθήκες ζωής των φτωχών τις παραμονές του 1789.

Εντούτοις, οι φτωχότερες τάξεις ήταν εκείνες που με την εξέγερσή τους στις πόλεις και τα χωριά, εθάρρυναν τους αντιπροσώπους της Τρίτης Τάξης στις Γενικές Τάξεις να αντιταχθούν στο βασιλιά και να κηρύξουν τη Συνέλευση συντακτικό σώμα.

Το 1788 οι σοδειές είχαν καταστραφεί λόγω της παρατεταμένης ανομβρίας και ο χειμώνας ήταν δριμύς. Αλλά και παλιότερα είχαν υπάρξει δριμείς χειμώνες και εξίσου κακές σοδειές, ακόμα και εξεγέρσεις ανάμεσα στο λαό. Κάθε χρόνο σε κάποιο μέρος της Γαλλίας υπήρχε έλλειψη τροφίμων και αυτό συχνά επηρέαζε το ένα τέταρτο ή το ένα τρίτο του βασιλείου. Αυτή τη φορά όμως οι ελπίδες είχαν αφυπνιστεί από προηγούμενα γεγονότα – από τις επαρχιακές συνελεύσεις, από τη Σύγκληση των Εκλεκτών, από τις ταραχές που συνδέονταν με τα παρλαμέντα στις πόλεις και οι οποίες, όπως έχουμε διαπιστώσει, εξαπλώθηκαν και στα χωριά, τουλάχιστον στη Βρετάνη. Το 1789 όμως οι εξεγέρσεις αυτές σύντομα προσέλαβαν ανησυχητική μορφή τόσο σε έκταση όσο και σε χαρακτήρα.

Μέσω του καθηγητού Karéeff, ο οποίος έχει μελετήσει τις συνέπειες της Μεγάλης Επανάστασης για τους Γάλλους χωρικούς, πληροφορήθηκα ότι στα Εθνικά Αρχεία υπάρχει μεγάλος όγκος εγγράφων που αφορούν τις εξεγέρσεις των χωρικών που προηγήθηκαν της άλωσης της Βασίλισσας.* [* Σήμερα είναι γνωστό ότι ο Taine, ο οποίος υποκρινόταν ότι είχε διαβάσει τις σχετικές εκθέσεις των κυβερνητών στις επαρχίες για αυτές τις εξεγέρσεις, είχε ρίξει μόνο μια ματιά σε είκοσι έξι από αυτές που αναφέρονταν στο 1770, όπως έχει υποδείξει ο κ. Aulard (Taine: historien de la Révolution française, Παρίσι, 1907).] Από την πλευρά μου, καθώς δεν είχα ποτέ την ευκαιρία να μελετήσω τα αρχεία στη Γαλλία, αλλά έχοντας ανατρέξει σε πολλές ιστορίες εκείνης της περιόδου από την ύπαιθρο,* (*La Jura (Vic και Vaissete), Castres (Combes) La Bretagne (dy Châtellier), La Franche-Compté (Clerc), L'Auvergne (Dulaure), Le Berry (Rgnal), Le Limousin (Leymarie), L'Alsace (Strobel) κ.α.) είχα ήδη, σε προηγούμενα έργα, καταλήξει στο συμπέρασμα(** La Grande Révolution (φυλλάδιο), Παρίσι, 1893, «The Great French Revolution and its Lesson», επετειακό άρθρο στο The Nineteenth Century, Ιούνιος 17889, άρθρα για την Επανάσταση στη La Révolte) ότι μετά τον Ιανουάριο του 1789, ακόμα και μετά τον Δεκέμβριο του 1788 είχαν ξεσπάσει πολλές εξεγέρσεις σε χωριά. Σε ορισμένες επαρχίες μάλιστα η κατάσταση ήταν δραματική λόγω των ελλείψεων και παντού το επαναστατικό πνεύμα, κάτι σχεδόν άγνωστο μέχρι τότε, κυριεύει το λαό. Την άνοιξη η συχνότητα των εξεγέρσεων εντάθηκε στην Πουατού, στη Βρετάνη, στην Τουρέν, στην Ορλεάνη, στη Νορμανδία, στην Ιλ ντ' Οβέρν, στη Λανγκεντόκ και στην Προβηγκία.

Σχεδόν όλες αυτές οι εξεγέρσεις είχαν παρόμοιο χαρακτήρα. Οπλισμένοι με μαχαίρια, δρεπάνια και ρόπαλα οι χωρικοί συνέρρεαν μαζικά στην πόλη και ανάγκαζαν τους εργάτες γης και τους κτηματίες που έφερναν δημητριακά στην αγορά να τα πουλούν σε «λογική» τιμή, όπως τρεις λίβρες το μπούσελ. Ειδάλλως, πήγαιναν στους εμπόρους των δημητριακών, άρπαζαν τους κόκκους και τους «μοιράζονταν μεταξύ τους σε μειωμένη τιμή» με την υπόσχεση να τους ξεπληρώσουν μετά την επόμενη σοδειά. Αλλού πάλι εξανάγκαζαν τον γαιοκτήμονα να δίνει παράταση λίγων μηνών στις εισφορές για το αλεύρι ή υποχρέωναν τη δημαρχία να φορολογήσει το ψωμί και μερικές φορές «να αυξήσει το μεροκάματο κατά τέσσερα σόλδια». Όπου η πείνα ήταν πολύ μεγάλη, όπως στην Τιέρ, οι εργάτες της πόλης έφευγαν για να συγκεντρώσουν σιτάρι από περιοχές της υπαίθρου. Συχνά παραβίαζαν σιταποθήκες που ανήκαν σε θρησκευτικές κοινότητες και σε εμπόρους που μονοπωλούσαν τα προϊόντα τους ή ακόμα και σε ιδιώτες, προμηθεύοντας τους αρτοποιούς με αλεύρι. Από την ίδια περίοδο χρονολογείται και η συγκρότηση ομάδων από χωρικούς, ξυλοκόπους, μερικές φορές ακόμα και λαθρεμπόρους, οι οποίοι γυρνούσαν από χωριό σε χωριό κατάσχοντας τα δημητριακά. Βαθμηδόν άρχισαν να καίνε τα υποθηκοφυλακεία και να αναγκάζουν τους γαιοκτήμονες να παρατούνται από τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα. Οι ομάδες εκείνες έδωσαν στους αστούς το πρόσχημα για να εξοπλίσουν τις πολιτοφυλακές τους το 1789.

Ήδη από τον Ιανουάριο στις εξεγέρσεις αυτές ακουγόταν η κραυγή «Ζήτω η Ελευθερία» και από τότε, και κυρίως μετά τον Μάρτιο, βρισκόμαστε σε διάφορα μέρη χωρικούς να αρνούνται να πληρώσουν τη δεκάτη και τα φεουδαρχικά τέλη, ακόμα και τους φόρους. Εκτός από τη Βρετάνη, την Αλσατία και το Δελφινότο, τις οποίες παραθέτει ο Τεν, ίχνη παρόμοιων κινημάτων μπορούν να βρεθούν σε ολόκληρη την ανατολική Γαλλία.

Στο νότο, στην Αγκντ, μετά τις εξεγέρσεις στις 19, 20 και 21 Απριλίου, «ο λαός πείστηκε βλακωδώς ότι ήταν το παν», όπως έγραψαν ο δήμαρχος και οι σύμβουλοι, «και νομίζει ότι μπορεί να κάνει τα πάντα σύμφωνα με την υποτιθέμενη επιθυμία του βασιλιά, όσον αφορά την ισότητα της κοινωνικής θέσης». Ο λαός απείλησε να επιτεθεί στην πόλη εάν δεν μειώνονταν οι τιμές όλων των προϊόντων και των επαρχιακών τελών στο κρασί, τα ψάρια και το κρέας. Επιπλέον – και εδώ ήδη διαπιστώνουμε την κομμουναλιστική προαίρεση των λαϊκών μαζών στη Γαλλία – «ήθελε να διορίζει συμβούλους, μερικούς από τους οποίους θα εξέλεγε από τις τάξεις του». Οι εξεγερμένοι συμφωνούσαν με αυτές τις αξιώσεις. Τρεις ημέρες αφότου ο λαός απαίτησε την μείωση των δασμών αλεστηρίου στο μισό, το αίτημά του έγινε δεκτό.* (* Ταινέ, τόμ. II, σελ. 22, 23)

Η εξέγερση αυτή αντιστοιχούσε σε άλλες εκατό. Αν και βασικός σκοπός του κινήματος ήταν η εξασφάλιση του ψωμιού, σύντομα υπήρξαν αιτήματα που αφορούσαν τις οικονομικές συνθήκες και την πολιτική οργάνωση, μια κατεύθυνση προς την οποία οι λαϊκές κινητοποιήσεις προχωρούν πάντα με μεγάλη αυτοπεποίθηση, εξασφαλίζοντας ορισμένα άμεσα αποτελέσματα.

Στην Προβηγκία, τουλάχιστον τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1789, περισσότερα από σαράντα μεγάλα χωριά και πόλεις, ανάμεσά τους η Εξ, η Μασσαλία και η Τουλόν, κατάργησαν το φόρο στο αλεύρι, ενώ εδώ κι εκεί ο όχλος λεηλάτησε τις κατοικίες των αξιωματούχων που ήταν υπεύθυνοι για την επιβολή των φόρων στο αλεύρι, στα δέρματα, στο κρέας του χασάπη κ.α. Οι τιμές των προϊόντων μειώθηκαν και καθιερώθηκε μια μέγιστη τιμή για όλα. Όταν κάποιοι κύριοι από την ανώτερη αστική τάξη διαμαρτυρήθηκαν, ο όχλος τους πετροβόλησε ή έσκαψε μπροστά τους ένα χαντάκι που μπορεί να γινόταν ο τάφος τους. Μερικές φορές μάλιστα μετέφεραν ένα φέρετρο για να εντυπωσιάσουν τους ανυπάκουους, οι οποίοι έσπευδαν να συμμορφωθούν. Όλα αυτά συνέβησαν τον Απρίλιο του 1789 δίχως να χυθεί σταγόνα αίμα. Ήταν «ένα είδος πολέμου εναντίον των ιδιοκτητών και της ιδιοκτησίας», αναφέρουν εκθέσεις από κυβερνήτες και δημοτικές αρχές. «Ο λαός εξακολουθεί να διακηρύσσει ότι δεν θα πληρώσει τίποτα, ούτε φόρους, ούτε εισφορές, ούτε χρέη».* (* Επιστολές στα Εθνικά Αρχεία, 1453, στον Ταινέ, τόμ. II, σελ. 24)

Πριν από αυτό, από τον Απρίλιο, οι χωρικοί άρχισαν να λεηλατούν τις μεγάλες εξοχικές κατοικίες και να αναγκάζουν τους ευγενείς να αποποιηθούν τα δικαιώματά τους. Στην Πεϊνιέ ανάγκασαν τον άρχοντα «να υπογράψει ένα έγγραφο δηλώνοντας παραίτηση από κάθε είδους φεουδαρχικού δικαιώματος»* (* Επιστολή στα Αρχεία.) Στη Ριέζ απαίτησαν από τον επίσκοπο να κάψει τα μητρώα. Στην Γιέρ και αλλού έκαψαν τα παλιά έγγραφα που συνδέονταν με φεουδαρχικά ενοίκια και φόρους. Με λίγα λόγια, από το μήνα Απρίλιο μπορούμε ήδη να διαπιστώσουμε στην Προβηγκία την αρχή της μεγάλης εξέγερσης των χωρικών που τους ευγενείς και τον κλήρο να κάνουν τις πρώτες τους παραχωρήσεις στις 4 Αυγούστου 1789.

Είναι εύκολο να διακρίνουμε την επιρροή αυτών των εξεγέρσεων και τον ενθουσιασμό που προκάλεσαν στις εκλογές για την Εθνοσυνέλευση. Στο έργο του *Génie de la Révolution* ο Chassin αναφέρει ότι σε μερικές περιοχές οι ευγενείς επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τις εκλογές και ότι σε αυτές τις περιοχές οι εκλέκτορες των χωρικών δεν τόλμησαν να εκφράσουν παράπονα. Αλλού, ιδίως τη Ρεν, οι ευγενείς εκμεταλλεύτηκαν ακόμα και τη συνεδρίαση των Γενικών Τάξεων της Βρετανής σε μια προσπάθεια να ξεσηκώσουν τον πεινασμένο λαό ενάντια στην αστική τάξη. Τι μπορούσαν όμως να πετύχουν αυτές οι ύστατες σπασμωδικές προσπάθειες των ευγενών απέναντι στη λαϊκή παλίρροια, η οποία μεγάλωνε σταθερά; Ο λαός έβλεπε τη μισή και πλέον γη να μένει ακαλλιέργητη στα χέρια των ευγενών και του κλήρου και καταλάβαινε καλύτερα, χωρίς τη βοήθεια στατιστικών, ότι οι χωρικοί δε θα γλίτωναν ποτέ από την πείνα εάν δεν καταλάμβαναν τη γη για να την καλλιεργήσουν.

Η ίδια η ανάγκη για να ζήσουν έκανε τους χωρικούς να ξεσηκωθούν ενάντια στους μονοπωλητές της γης. Σύμφωνα με τον Chassin, τον χειμώνα του 1788-1789 δεν περνούσε ούτε μια μέρα στην Ιούρα χωρίς να λεηλατούνται εφοδιοπομπές.* (* Chassin, σελ. 162.) Το μόνο που μπορούσαν να σκεφτούν οι στρατιωτικές αρχές ήταν η «καταστολή των ταραχών». Τα δικαστήρια όμως αρνούσαν να καταδικάσουν ή έστω να κρίνουν τους πεινασμένους εξεγερμένους. Σύμφωνα πάλι με τον Chassin, παρόμοιες εξεγέρσεις ξέσπασαν παντού, στο βορρά, στο νότο, στην ανατολή και στη δύση.* (* Chassin, σελ. 163)

Οι εκλογές ανανέωσαν τη ζωή και αναζωπύρωσαν τις ελπίδες στα χωριά. Η επιρροή των ευγενών υπήρχε παντού αλλά τώρα σε κάθε χωριό βρισκόταν κάποιος αστός γιατρός ή δικηγόρος που είχε διαβάσει Βολταίρο ή Σιεγές ή το περίφημο φυλλάδιο *Qu'est-ce que le tiers état?* Όλα άλλαζαν όπου υπήρχε κάποιος υφαντής ή οικοδόμος που γνώριζε ανάγνωση και γραφή, μόνο και μόνο χάρη στην τυπογραφία. Οι χωρικοί ανυπομονούσαν να εκφράσουν «γραπτώς» τα παράπονά τους. Είναι αλήθεια ότι αυτά τα παράπονα περιορίζονταν κυρίως σε ζητήματα ήσσονος σημασίας. Παντού όμως διαπιστώνουμε να εμφανίζεται, όπως κατά την εξέγερση των Γερμανών χωρικών το 1523, ένα αίτημα σύμφωνα με το οποίο οι άρχοντες έπρεπε να αποδείξουν το δικαίωμά τους στους φεουδαρχικούς φόρους.* (* Doniol, *La Révolution française et la féodalité*.) Οι χωρικοί έστειλαν τα τετράδια με τα παράπονά τους και περίμεναν υπομονετικά για τα αποτελέσματα. Όμως η αργοπορία των Γενικών Τάξεων και της Εθνοσυνέλευσης τους εξόργισε και με το τέλος εκείνου του φοβερού χειμώνα του 1788-1789, με το που έλαμψε ξανά ο ήλιος φέρνοντας μαζί του την ελπίδα της νέας σοδειάς, οι εξεγέρσεις ξέσπασαν εκ νέου, ιδίως όταν ολοκληρώθηκε η θερινή εργασία στα χωράφια.

Οι αστοί διανοούμενοι προφανώς εκμεταλλεύτηκαν τις εκλογές για να διαδώσουν επαναστατικές ιδέες. Συγκροτήθηκε μια «Συνταγματική Λέσχη» και τα πολυάριθμα παρακλάδια της εξαπλώθηκαν ακόμα και στις μικρότερες πόλεις. Η απάθεια που είχε εντυπωσιάσει τον Arthur Young στις ανατολικές πόλεις υπήρχε αναμφίβολα, αλλά σε μερικές από τις άλλες επαρχίες η αστική τάξη απέσπασε όλα τα κέρδη που επιθυμούσε από τον εκλογικό αναβρασμό. Μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε πώς τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τον Ιούνιο στην Εθνοσυνέλευση στις Βερσαλλίες είχαν προετοιμαστεί αρκετούς μήνες νωρίτερα στις επαρχίες. Ως εκ τούτου, κάτω από την πίεση των τοπικών εξεγέρσεων, οι Τάξεις της επαρχίας είχαν συμφωνήσει στην ένωση των Τριών Τάξεων και στην κατά κεφαλή ψήφο στο Δελφινάτο από τον Αύγουστο του 1788.

Θα πρέπει πάντως να ληφθεί υπόψη ότι οι αστοί που διαδραμάτισαν εξέχοντα ρόλο στις εκλογές, ήταν επαναστάτες στον ελάχιστο βαθμό. Ήταν μετριοπαθείς, «ειρηνικοί επαναστάτες», όπως αναφέρει ο Chassin. Για τα επαναστατικά μέτρα συνήθως ήταν ο λαός που μιλούσε για αυτούς, αφού ανάμεσα στους χωρικούς είχαν ιδρυθεί μυστικές εταιρείες και είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν άγνωστα άτομα καλώντας το λαό να σταματήσει την πληρωμή φόρων και να αναγκάσει τους ευγενείς να τους πληρώσουν. Σε άλλες περιπτώσεις, στέλνονταν απεσταλμένοι που δήλωναν ότι οι ευγενείς είχαν ήδη συμφωνήσει να πληρώσουν τους φόρους, όμως αυτό ήταν απλώς ένα πονηρό τέχνασμα από την πλευρά τους. «Ο λαός της Γενεύης χειραφετήθηκε μέσα σε μια μέρα... Τρέμετε, ευγενείς!» Υπήρχαν επίσης φυλλάδια που απευθύνονταν στους χωρικούς και διανέμονταν κρυφά, όπως το *L'Avis aux habitants des campagnes*, που διανεμήθηκε στη Σάρτρ. Με λίγα λόγια, όπως αναφέρει και ο Chassin, ένας άνθρωπος που έχει μελετήσει όσο κανείς αυτή την πλευρά της Επανάστασης: «Ήταν τέτοια η αναστάτωση στις αγροτικές περιοχές που ακόμα κι αν ο λαός του Παρισιού είχε κατατροπωθεί στις 4 Ιουλίου, θα ήταν αδύνατον να αποκατασταθούν οι συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα πριν τον

Ιανουάριο του 1789». Για να γίνει αυτό θα έπρεπε το κάθε χωριό να κατακτηθεί χωριστά. Μετά τον Μάρτιο, κανείς δεν πλήρωνε πλέον τους φεουδαρχικούς φόρους.* (* Chassin, σελ. 167.)

Η σημασία αυτής της μεγάλης κινητοποίησης στις επαρχιακές περιοχές γίνεται εύκολα κατανοητή. Μολονότι οι συγκρούσεις με την Αυλή και τα παρλαμέντα ωφέλησαν αναμφίβολα τους μορφωμένους αστούς στην πρόκληση πολιτικού αναβρασμού, και μολονότι οι αστοί εργάστηκαν σκληρά για να διαδώσουν συναισθήματα δυσαρέσκειας, είναι βέβαιο ότι η εξέγερση των χωρικών, κερδίζοντας και τις πόλεις, δημιούργησε την πραγματική βάση της Επανάστασης και πρόσφερε στους αντιπροσώπους της Τρίτης Τάξης την αποφασιστικότητα που έσπευσαν να εκφράσουν στις Βερσαλλίες προκειμένου να μεταρρυθμίσουν συνολικά τη οργάνωση της κυβέρνησης στη Γαλλία και να εγκαινιάσουν μια εκτεταμένη επανάσταση στην αναδιανομή του πλούτου.

Χωρίς την εξέγερση των χωρικών, η οποία άρχισε το χειμώνα και συνεχίστηκε να αναπτύσσεται μέχρι το 1793, η ανατροπή της βασιλικής τυραννίας δεν θα είχε επιτευχθεί τόσο ολοκληρωτικά ούτε θα είχε συνοδευτεί από τόσο μεγάλες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Πράγματι, η Γαλλία μπορεί να είχε ένα κοινοβούλιο με διακοσμητικό ρόλο, όπως η Πρωσία το 1848, αλλά αυτή η καινοτομία δεν θα είχε προσλάβει το χαρακτήρα μιας επανάστασης και θα παρέμενε επιφανειακή, όπως συνέβη στα γερμανικά κράτη μετά το 1848.

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΑΡΑΧΕΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙΧΩΡΑ ΤΟΥ

Η δραστηριότητα στο Παρίσι – «Υπόθεση Ρεβεγιόν» - Η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στον παρισινό λαό και στους πλουσίους – Ο «Αγγλικός Χρυσός» - Το Παρίσι γίνεται το κέντρο της Επανάστασης

Υπό αυτές τις συνθήκες εύκολα μπορούμε να φανταστούμε ότι το Παρίσι δεν μπορούσε να παραμείνει ήσυχο. Η πείνα στραγγάλιζε τις αγροτικές περιοχές γύρω από την μεγαλούπολη όπως αλλού. Οι προμήθειες ήταν τόσο σπάνιες στο Παρίσι όσο και στις άλλες μεγάλες πόλεις και όσοι έφταναν γυρεύοντας δουλειά το μόνο που έκαναν ήταν να αυξάνουν το πλήθος των φτωχών, ιδίως σε αναμονή των μεγάλων γεγονότων, τα οποία καθένας αισθανόταν ότι πλησίαζαν.

Προς το τέλος του χειμώνα – τον Μάρτιο και τον Απρίλιο – οι εκθέσεις των κυβερνητών στις επαρχίες Ορλεάνη, Κοσν, Ραμπουγιέ, Ζουί, Ποντ-Σεν-Μαζάνς, Μπράϊ-σιρ-Σεν, Σανς, Νανγκί, Βιροφλαϊ, Μοντεριί και αλλού, ανέφεραν μερικές εξεγέρσεις λόγω πείνας και λεηλασίες σιταποθηκών. Σε άλλα μέρη μέσα στην περιφέρεια, στα δάση γύρω από το Παρίσι, οι χωρικοί εξολόθρευαν ήδη από τις αρχές Μαρτίου όλα τα κουνέλια και τους λαγούς. Ακόμα και τα δάση που ανήκαν στο αβαείο του Σεντ-Ντενί αποφιλήθηκαν και τα δέντρα μεταφέρθηκαν σε κοινή θέα και προς γνώση όλων.

Το Παρίσι καταβρόχθιζε τα επαναστατικά φυλλάδια, από τα οποία τυπώνονταν καθημερινά δέκα, δώδεκα, ακόμα και είκοσι, και περνούσαν γρήγορα από εκείνους που μπορούσαν να τα πληρώσουν στους φτωχότερους. Ο κόσμος συζητούσε με ενθουσιασμό για το φυλλάδιο *Qu'est-ce le Tiers* του Σιεγές, το *Considerations sur les intérêts du tiers état* του Ραμπό ντε Σεντ-Ετιέν, το οποίο είχε μια σοσιαλιστική χροιά, το *Les droits des états-généraux* του *d'Entraigues* και άλλα λιγότερο γνωστά αλλά συχνά πιο καυστικά. Σύσσωμο το Παρίσι εξεγείροταν εναντίον της Αυλής και των ευγενών και πολύ σύντομα οι αστοί επαναστάτες επισκέπτονταν τα φτωχότερα προάστια και τις ταβέρνες στα περίχωρα για να επιστρατεύσουν τα χέρια και τα κοντάρια που χρειάζονταν για να χτυπήσουν τη μοναρχία. Στο μεταξύ, στις 28 Απριλίου ξέσπασε η εξέγερση που αργότερα έγινε γνωστή σαν «υπόθεση Ρεβεγιόν», μια υπόθεση που έμοιαζε προάγγελος των ένδοξων ημερών της Επανάστασης.

Στις 27 Απριλίου οι Συνελεύσεις των Εκλεκτόρων συνεδρίασαν στο Παρίσι και φαίνεται ότι στη διάρκεια της προετοιμασία των τετραδίων στο προάστιο Σεντ-Αντουάν υπήρξε κάποια διαφωνία ανάμεσα στην αστική τάξη και στους εργάτες. Οι εργάτες εξέφρασαν τα παράπονά τους και οι αντιπρόσωποι των αστών απάντησαν με ύβρεις. Ο Ρεβεγιόν, ένας βιομήχανος χάρτου και βιτρώ, ένας πρώην εργάτης, ο οποίος μέσω της εκμετάλλευσης είχε καταφέρει να απασχολεί του τριακόσιους εργαζόμενους, ξεχώρισε ιδιαίτερα για την ωμότητα των σχολίων του που έκτοτε αυτά έχουν επαναληφθεί

πολλές φορές. «Ο εργαζόμενος μπορεί να ζήσει με μαύρο ψωμί και φακές. Το στάρι δεν είναι για αυτόν και τους ομοίους του» κλπ.

Υπάρχει άραγε κάποια δόση αλήθειας στη σύνδεση που έγινε αργότερα από τους πλούσιους έπειτα από τη συστηματική έρευνα για την «υπόθεση Ρεβειγιόν», ανάμεσα στην ίδια την εξέγερση και σε αυτό το γεγονός που ανέφεραν οι εισπράκτορες των διοδίων, όταν υποστήριξαν ότι ένα τεράστιο πλήθος ρακένδυτων φτωχών με ύποπτη εμφάνιση, είχαν εισχωρήσει στο Παρίσι εκείνη την περίοδο; Για αυτό μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε, εικασίες που ούτως ή άλλως είναι ανώφελες. Μήπως η στάση του Ρεβειγιόν απέναντι στους εργάτες δεν ήταν αρκετή για να εξηγήσει από μόνη της αυτό που συνέβη την επόμενη ημέρα, δεδομένης της κυρίαρχης διάθεσης και με την εξέγερση να σιγοβράζει στα προάστια του Παρισιού;

Στις 27 Απριλίου, ο λαός, εξοργισμένος από την αντίδραση του πλούσιου βιομηχάνου και την ωμότητα των προσβολών του, μετέφερε το ομοίωμά του στην Πλατεία του Δημαρχείου για την καταδίκη και την εκτέλεσή του. Στην Πλας Ρουαγιαλ κυκλοφόρησε η φήμη ότι η Τρίτη Τάξη είχε ήδη καταδικάσει τον Ρεβειγιόν σε θάνατο. Όμως ήρθε το βράδυ και τα πλήθη διαλύθηκαν γεμίζοντας με τρόπο τους πλούσιους με τις κραυγές τους, οι οποίες αντηχούσαν στους δρόμους σε όλη τη διάρκεια της νύχτας. Τελικά, το πρωί της 28ης, τα πλήθη πήγαν στο εργοστάσιο του Ρεβειγιόν και ανάγκασαν τους εργάτες να σταματήσουν την εργασία τους. Κατόπιν επιτέθηκαν στην αποθήκη και τη λεηλάτησαν. Όταν έφτασαν οι στρατιώτες ο λαός τους αφήφησε πετώντας πέτρες, πλάκες και έπιπλα από τα παράθυρα και τη στέγη. Τότε οι στρατιώτες άνοιξαν πυρ αλλά για αρκετές ώρες ο κόσμος αντιστάθηκε λυσσαλέα. Ως αποτέλεσμα, σκοτώθηκαν δώδεκα στρατιώτες και ογδόντα τραυματίστηκαν, ενώ από την πλευρά του λαού σκοτώθηκαν διακόσιοι και τραυματίστηκαν τριακόσιοι. Οι εργάτες σήκωσαν τα πτώματα των συντρόφων τους και τα περιέφεραν στους δρόμους των προαστίων. Αρκετές μέρες αργότερα ένας έξαλλος όχλος πεντακοσίων ή εξακοσίων ατόμων συγκεντρώθηκε στο Βιλεζίφ και προσπάθησε να παραβιάσει την πύλη της φυλακής Μπιστέρ.

Εδώ έγινε η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στο λαό του Παρισιού και τους πλούσιους, μια σύγκρουση που προκάλεσε μεγάλη εντύπωση. Ήταν η πρώτη εικόνα ότι ο λαός είχε οδηγηθεί σε απόγνωση, μια εικόνα που άσκησε μεγάλη επιρροή στις εκλογές, κρατώντας μακριά τους αντιδραστικούς.

Περιττό να πούμε ότι οι κύριοι της αστικής τάξης προσπάθησαν να αποδείξουν ότι αυτό το ξέσπασμα είχε οργανωθεί εκ των προτέρων από τους εχθρούς της Γαλλίας. Γιατί ο καλός λαός του Παρισιού έπρεπε να ξεσηκωθεί εναντίον ενός βιομηχάνου; «Το αγγλικό χρήμα τους υποκίνησε να ξεσηκωθούν», είπαν μερικοί. «Ο χρυσός των αριστοκρατών», είπαν οι αστοί επαναστάτες. Κανείς όμως δεν ήταν πρόθυμος να παραδεχτεί ότι ο λαός είχε ξεσηκωθεί μόνο και μόνο επειδή υπέφερε και επειδή είχε ανεχθεί αρκετά την αλαζονεία των πλουσίων, οι οποίοι πρόσθεταν ακόμα και ύβρεις στα δεινά του.* [* Ο Droz (Histoire du régime de Louis XIV.), ένας αντιδραστικός ιστορικός έχει επισημάνει πολύ εύστοχα ότι τα χρήματα που βρέθηκαν σε μερικούς νεκρούς μπορεί να ήταν προϊόντα λεηλασίας].

Από εκείνη τη στιγμή βλέπουμε να εξαπλώνεται ο θρόλος που αργότερα θα γινόταν αντικείμενο εκμετάλλευσης για την υποβάθμιση του κοινοβουλευτικού έργου της Επανάστασης και για την παρουσίαση όλων των λαϊκών εξεγέρσεων στη διάρκεια των τεσσάρων χρόνων της σαν «τυχαίων περιστατικών» - έργο ληστών, έμμισθων πρακτόρων του Πιτ, ή των αντιδραστικών. Αργότερα μάλιστα οι ιστορικοί αναπαρήγαγαν το θρόλο: «Από τη στιγμή που η Αυλή κατάφερε να χρησιμοποιήσει την αναταραχή σαν πρόσχημα για να απορρίψει τις διαπραγματευτικές πρωτοβουλίες των Γενικών Τάξεων, η εξέγερση μπορεί να χαρακτηριστεί μόνο σαν έργο των αντιδραστικών». Πόσο συχνά δεν έχουμε ακούσει στην εποχή μας να χρησιμοποιούνται οι ίδιες μέθοδοι συλλογισμού!

Στην πραγματικότητα οι ημέρες από τις 24 έως τις 28 Απριλίου ήταν μόνο τα προεόρτια των ημερών από τις 11 έως τις 14 Ιουλίου. Από εκείνη τη στιγμή και μετά ανάμεσα στο λαό του Παρισιού άρχισε να εκδηλώνεται ένα επαναστατικό πνεύμα. Δυο βήματα από τα ανάκτορα, η επαναστατική εστία της αστικής τάξης ήταν τα προάστια, τα κέντρα των λαϊκών εξεγέρσεων. Στο εφεξής το Παρίσι έγινε εστία της Επανάστασης, και οι Γενικές Τάξεις που ετοιμάζονταν να συνεδριάσουν στις Βερσαλλίες, κατέληξαν να βασίζονται στο Παρίσι για την υποστήριξη που χρειαζόνταν προκειμένου να προβάλλουν επίμονα τα αιτήματά τους και τους αγώνες τους εναντίον της Αυλής.

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι Γενικές Τάξεις

Η συνέλευση των Γενικών Τάξεων – Η δυσπιστία του βασιλιά – Ο λαός δεν εκπροσωπείται – Η Τρίτη Τάξη – Η ίδρυση της Εθνοσυνέλευσης – Ο όρκος του Σφαιριστηρίου – Ο βασιλιάς ακυρώνει διατάγματα της Συνέλευσης – Η ομιλία του Μιραμπό – Ο λαός απειλεί να προσφύγει στη βία

Στις 4 Μαΐου 1789 χίλιοι διακόσιοι αντιπρόσωποι των Γενικών Τάξεων συγκεντρώθηκαν στις Βερσαλλίες, επισκέφτηκαν το ναό του Αγίου Λουδοβίκου για να παρακολουθήσουν τη λειτουργία και την τελετή έναρξης και την επόμενη μέρα ο βασιλιάς άνοιξε τη συνεδρίαση παρουσία πλήθους θεατών. Ήδη από αυτή την εναρκτήρια συνεδρίαση άρχισε να ξεδιπλώνεται το τραγικό αναπόφευκτο της Επανάστασης.

Ο βασιλιάς είχε συγκαλέσει τους αντιπροσώπους του έθνους, απέναντι στους οποίους αισθανόταν μόνο δυσπιστία. Τελικά είχε συμφωνήσει να τους καλέσει αλλά ενώπιόν τους εξέφρασε το παράπονο για «το ανήσυχο πνεύμα», τον γενικό αναβρασμό σε ολόκληρη τη χώρα, θαρρείς και η αναστάτωση ήταν πλασματική και όχι συνέπεια των πραγματικών συνθηκών που επικρατούσαν στη Γαλλία, θαρρείς και η συνάθροιση εκείνη ήταν μια ανώφελη και παρορμητική παραβίαση των δικαιωμάτων του βασιλιά.

Η Γαλλία, που για πολύ καιρό είχε μείνει πίσω σε μεταρρυθμίσεις, είχε αρχίσει επιτέλους να αισθάνεται την αναγκαιότητα μιας συνολικής αναθεώρησης όλων των θεσμών της – και ο βασιλιάς ανέφερε μόνο μερικές επουσιώδεις μεταρρυθμίσεις στα οικονομικά, για τις οποίες θα επαρκούσε λίγη εξοικονόμηση δαπανών. Απαίτησε «τη συμφωνία των Τάξεων» σε μια εποχή που οι επαρχιακές συνελεύσεις είχαν αποδείξει περίτρανα στη συνείδηση των ανθρώπων ότι η ύπαρξη διαφορετικών Τάξεων ήταν παρωχημένη – ένα νεκρό βάρος, κατάλοιπο του παρελθόντος. Εκτός αυτού, ο βασιλιάς εξέφρασε τους φόβους του για οποιαδήποτε «καινοτομία» σε μια εποχή όπου όλα, όπως σήμερα στη Ρωσία, χρειαζόνταν αναδόμηση. Ως εκ τούτου, στην ομιλία του ήδη προδιαγραφόταν η πάλη μεταξύ ζωής και θανάτου που θα ξεσπούσε ανάμεσα στην απολυταρχία του και την αντιπροσωπευτική εξουσία.

Όσο για τους αντιπροσώπους του έθνους, με τις διαφορές τους ήδη επεδείκνυαν τα σημάδια της βαθιάς διαίρεσης που θα εκδηλωνόταν σε όλη της διάρκεια της Επανάστασης ανάμεσα σε εκείνους που θα γαντζώνονταν από τα προνόμιά τους και εκείνους που θα αγωνίζονταν για να τα καταργήσουν.

Η αλήθεια είναι ότι ακόμα και τότε η εθνική αντιπροσωπεία φανέρωσε το βασικό της μειονέκτημα. Δεν υπήρχε καμία εκπροσώπηση του λαού και οι χωρικοί ήταν απόντες. Εκείνοι που ανέλαβαν να μιλήσουν γενικά για το λαό ήταν οι αστοί. Σε ό,τι δε αφορούσε τους χωρικούς, στο σύνολο εκείνης της συνέλευσης από δικηγόρους και συμβολαιογράφους, ήταν ζήτημα εάν πέντε, το πολύ έξι, γνώριζαν οτιδήποτε για την πραγματική κατάσταση και, πολύ λιγότερο, για τη νομική κατάσταση, της τεράστιας μάζας των χωρικών. Καθώς όλοι τους ήταν άνθρωποι της πόλης, μπορούσαν να υπερασπιστούν μόνο τον άνθρωπο της πόλης. Όσο για το χωρικό, δεν γνώριζαν καν τι χρειαζόταν ή τι θα ήταν επιζήμιο για αυτόν.

Ο εμφύλιος πόλεμος υπήρχε ήδη σε ένα περιβάλλον όπου ο βασιλιάς, περιστοιχισμένος από ευγενείς, απευθύνεται σαν αφέντης στην Τρίτη Τάξη και της υπενθυμίζει τα «προνόμιά» του. Ο σφραγιδοφύλακας Μπαρεντέν, αποκαλύπτοντας την πραγματική πρόθεση του βασιλιά, ασχολείται με το μέρος όπου οι Γενικές Τάξεις πρέπει να αυτοπεριοριστούν. Πρέπει να σκεφτούν τους φόρους τους οποίους θα τους ζητηθεί να ψηφίσουν, να συζητήσουν τη μεταρρύθμιση του αστικού και του ποινικού δικαίου, να ψηφίσουν ένα νόμο για τον Τύπο, να ελέγξουν τις ελευθερίες που προσφάτως είχαν διεκδικήσει – και αυτό είναι όλο. Δεν θα υπήρχαν επίφοβες μεταρρυθμίσεις: «Όλα τα δίκαια αιτήματα έχουν εκπληρωθεί. Οι αδιάκριτοι ψίθυροι δεν εμπόδισαν τον βασιλιά και καταδέχτηκε επιεικώς να τους αγνοήσει. Έχει συγχωρήσει ακόμα και την έκφραση εκείνων των ανυπόστατων και παράλογων ζητημάτων, υπό τη συγκάλυψη των οποίων υπήρξε πρόθεση αντικατάστασης των αμετάβλητων αρχών της μοναρχίας με επιζήμιες χίμαιρες. Κύριοι, θα απορρίψετε μετά βδελυγμίας αυτές τις επικίνδυνες καινοτομίες».

Στα λόγια αυτά κρύβονται όλοι οι αγώνες των τεσσάρων επόμενων χρόνων και ο Νεκέρ, ο οποίος πήρε το λόγο μετά τον βασιλιά και τον σφραγιδοφύλακα, μίλησε για τρεις ώρες χωρίς ωστόσο να προσθέσει τίποτα για να προωθήσει

είτε το μεγάλο ζήτημα της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης που απασχολούσε την αστική τάξη, είτε το ζήτημα της γης και των φεουδαρχικών φόρων που ενδιέφερε τους χωρικούς. Ο πανούργος υπουργός Οικονομικών γνώριζε πώς να μιλάει για τρεις ώρες χωρίς να συμβιβάζεται ούτε με την Αυλή ούτε με το λαό. Ο βασιλιάς, πιστός στις απόψεις που είχε ήδη εκφράσει στον Τυγκό, δεν αντιλήφθηκε τη σοβαρότητα της στιγμής και άφησε στη βασίλισσα και στους πρίγκιπες το έργο της δολοπλοκίας, προκειμένου να αποφύγει τις παραχωρήσεις που απαιτούσαν από αυτόν.

Όμως ούτε ο Νεκέρ αντιλήφθηκε ότι επρόκειτο για ζήτημα υπέρβασης όχι απλώς μιας οικονομικής κρίσης, αλλά μιας σοβαρότατης πολιτικής και κοινωνικής κρίσης, και ότι υπό αυτές τις συνθήκες μια τακτική ελιγμών ανάμεσα στην Αυλή και την Τρίτη Τάξη θα απέβαινε μοιραία. Διότι, εάν δεν ήταν ήδη αργά να εμποδίσει μια επανάσταση, τουλάχιστον ήταν αναγκαίο να κάνει κάποια προσπάθεια προς μια έντιμη, ξεκάθαρη πολιτική παραχωρήσεων στο ζήτημα της διακυβέρνησης. Είχε έρθει η στιγμή να τεθούν επί τάπητος και με τις ουσιαστικές διαστάσεις τους τα μεγάλα προβλήματα της γης από τα οποία εξαρτιόταν η δυστυχία ή η ευημερία ενός ολόκληρου έθνους.

Όσο για τους ίδιους τους αντιπροσώπους, ούτε οι δυο προνομιούχες τάξεις αλλά ούτε και η Τρίτη δεν αντιλήφθηκαν την πλήρη έκταση του προβλήματος που αντιμετώπιζε η Γαλλία. Οι ευγενείς ονειρεύονταν να ανακτήσουν την επιρροή τους στο Στέμμα. Ο κλήρος ήθελε απλώς να διατηρήσει τα προνόμιά του. Και η Τρίτη Τάξη, μολονότι γνώριζε πολύ καλά ποια βήματα έπρεπε να κάνει για να κατακτήσει την εξουσία προς όφελος της αστικής τάξης, δεν προέβλεψε ότι υπήρχε ένα ακόμα πρόβλημα, απείρως σημαντικότερο ως προς τη λύση του: η επιστροφή της γης στο χωρικό προκειμένου να μπορέσει, κατέχοντας μια γη ελεύθερη από τους επαχθείς φεουδαρχικούς φόρους, να διπλασιάσει και να τριπλασιάσει την παραγωγή του και έτσι να βάλει τέλος στις αδιάκοπες περιόδους σιτοδείας που υπονόμειαν την ισχύ του γαλλικού έθνους.

Υπήρχε άραγε τρόπος να ξεπεραστούν αυτές οι συνθήκες χωρίς τη σύγκρουση και τον αγώνα; Η εξέγερση του λαού, ο ξεσηκωμός των χωρικών, η *jacquerie*, η εξέγερση των εργατών στις πόλεις και, γενικότερα, των φτωχών, με μια λέξη, η Επανάσταση με όλους τους αγώνες, τα μίσια, τις φοβερές συγκρούσεις και την εκδικητική μανία της - μήπως όλα αυτά δεν ήταν τελικά αναπόφευκτα;

Για πέντε εβδομάδες οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης προσπάθησαν να διαπραγματευτούν προκειμένου να πείσουν τις άλλες δυο τάξεις να καθίσουν μαζί, ενώ οι βασιλικές επιτροπές εργαζόνταν από την πλευρά τους για να συντηρήσουν αυτή τη διάσπαση. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε αδιέξοδο. Καθώς όμως οι μέρες περνούσαν, η στάση του παρισινού λαού γινόταν όλο και πιο απειλητική. Στο Παρίσι, το βασιλικό ανάκτορο μετατράπηκε σε υπαίθρια λέσχη όπου καθένας είχε δικαίωμα να συμμετάσχει εκφράζοντας τη γενική αγανάκτηση. Τα φυλλάδια έπεφταν βροχή και ο λαός τα μάζευε για να τα διαβάσει. «Κάθε ώρα παράγει κάτι νέο», αναφέρει ο Arthur Young. «Δεκατρία κυκλοφόρησαν σήμερα, δεκαέξι χθες και ενενήντα δυο την περασμένη εβδομάδα... Τα είκοσι από αυτά είναι υπέρ της ελευθερίας... Ο αναβρασμός στο Παρίσι είναι απεριγράφτος».* [* Arthur Young, *Travels in France*, σελ. 152, 176 (Λονδίνο, 1892)] Οι ρήτορες που αγόρευαν ανοιχτά στους δρόμους πάνω σε μια καρέκλα μπροστά από ένα καφέ, μιλούσαν ήδη ανοιχτά για καταλήψεις των παλατιών και των πύργων των ευγενών γαιοκτημόνων. Άκουγε ήδη κανείς, σαν τη βουή μιας καταιγίδας που πλησιάζει, απειλές για την επερχόμενη Τρομοκρατία, ενώ στις Βερσαλλίες ο λαός συγκεντρωνόταν στις πύλες της Συνέλευσης για να εξυβρίσει τους αριστοκράτες.

Οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης αισθάνθηκαν ότι είχαν υποστήριξη. Σιγά σιγά έγιναν πιο τολμηροί και στις 17 Ιουνίου, έπειτα από πρόταση του Σιεγές, χαρακτηρίστηκαν επιτέλους «Εθνοσυνέλευση». Με αυτό τον τρόπο έγινε το πρώτο βήμα για την κατάργηση των προνομιούχων τάξεων και ο λαός του Παρισιού χαίρεται το γεγονός με θυελλώδεις επευφημίες. Ενθαρρυσμένη η Συνέλευση ψήφισε ότι οι καθιερωμένοι φόροι, όντας παράνομοι, έπρεπε να επιβληθούν μόνο προσωρινά και μόνον εφόσον συνεδρίαζε η Συνέλευση. Ο λαός δεν ήταν πλέον υποχρεωμένος να τους πληρώνει μετά τη διάλυση της Συνέλευσης. Διορίστηκε μια «Επιτροπή Προμηθειών» για την καταπολέμηση της πείνας και η Συνέλευση καθυσάχασε τους καπιταλιστές συγχωνεύοντας το Εθνικό Χρέος – μια πράξη πολύ συνετή εκείνη τη στιγμή αφού η εθνική αντιπροσωπεία έπρεπε να διατηρηθεί με κάθε κόστος και να αφοπλίσει μια εξουσία, την εξουσία των τοκογλύφων που θα ήταν επικίνδυνοι εάν συντάσσονταν με την Αυλή.

Αυτό όμως σήμαινε εξέγερση ενάντια στη βασιλική εξουσία και έτσι οι πρίγκιπες ντ' Αρτουά, Κοντέ και Κόντι, μαζί με το σφραγιδοφύλακα, άρχισαν να σχεδιάζουν ένα πραξικόπημα. Μια συγκεκριμένη μέρα ο βασιλιάς θα εμφανιζόταν με όλο του το κύρος προστά στη Συνέλευση. Εκεί θα ακύρωνε όλα τα ψηφίσματά της, θα διέτασσε το χωρισμό των τάξεων και θα καθόριζε τις μεταρρυθμίσεις, τις οποίες θα ψήφιζαν οι Τρεις Τάξεις συνεδριάζοντας χωριστά. Τι έκανε τότε ο Νεκέρ, εκείνος ο άψογος εκπρόσωπος της αστικής τάξης της εκείνη την εποχή, απέναντι σε αυτή την αυθαίρετη εξουσία, απέναντι στο πραξικόπημα που είχε οργανώσει η Αυλή; Συμβιβάστηκε! Και εκείνος ήθελε μια επίδειξη εξουσίας, μια Βασιλική Συνεδρία όπου ο βασιλιάς θα χορηγούσε την κατά κεφαλή ψήφο χωρίς διάκριση ανάμεσα στις Τρεις Τάξεις στο ζήτημα των φόρων. Σε ό,τι όμως αφορούσε τα προνόμια των ευγενών και του κλήρου, έπρεπε να διατηρηθούν οι ξεχωριστές συνεδριάσεις των Τάξεων. Σήμερα είναι πλέον προφανές ότι το μέτρο αυτό ήταν πιο ανεδαφικό από το σχέδιο των πριγκίπων. Δεν αποφασίζεις να ρισκάρεις ένα πραξικόπημα για ένα ημίμετρο το οποίο, επιπλέον, δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί περισσότερο από ένα δεκαπενθήμερο. Πώς θα γινόταν φορολογική μεταρρύθμιση χωρίς να θιγούν τα προνόμια των δυο ανώτερων Τάξεων;

Ως εκ τούτου, στις 20 Ιουνίου οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης, ενθαρρυνόμενοι από την όλο και πιο απειλητική στάση του λαού στο Παρίσι αλλά και στις Βερσαλλίες, αποφάσισαν να αντισταθούν στα σχέδια απαξίωσης της Συνέλευσης και για αυτό το λόγο πρότειναν να δεσμευτούν μεταξύ τους με ιερό όρκο. Βλέποντας την αίθουσα της Συνέλευσης να κλείνει λόγω των προετοιμασιών για τη Βασιλική Συνεδρία, μεταφέρθηκαν εν είδη πομπής σε μια ιδιωτική αίθουσα, την αίθουσα του Σφαιριστηρίου, στην οδό Σεν Φρανσουά. Την πομπή ακολούθησε ένα πλήθος από τους δρόμους των Βερσαλλιών με επικεφαλής τον Μπαγί. Μερικοί στρατιώτες προσέφεραν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους για τη φρούρηση τους. Ο ενθουσιασμός του πλήθους που τους κύκλωνε από παντού τόνωσε το ηθικό των αντιπροσώπων.

Μόλις έφθασαν στην αίθουσα, ενθουσιασμένοι και βαθιά συγκινημένοι, ορκίστηκαν όλοι, εκτός από έναν, να μη χωριστούν πριν δώσουν στη Γαλλία ένα σύνταγμα.

Δίχως αμφιβολία, αυτά ήταν λόγια του αέρα. Στον όρκο μάλιστα υπήρχε κάτι το θεατρικό. Αλλά αυτό έχει ελάχιστη σημασία. Υπάρχουν στιγμές που χρειάζονται οι λέξεις για να ξεσηκώσουν τις καρδιές. Και ο όρκος που πάρηκε στην αίθουσα του Σφαιριστηρίου έκανε την καρδιά των επαναστατημένων νέων να πάλλεται σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Γαλλίας. Αλίμονο στις συνελεύσεις που δεν μπορούν να τηρήσουν τέτοια στάση και να προφέρουν τέτοιες λέξεις.

Επιπλέον, αυτή η θαρραλέα πράξη εκ μέρους της Συνέλευσης έφερε άμεσα αποτελέσματα. Δυο μέρες αργότερα η Τρίτη Τάξη που ήταν υποχρεωμένη να συνεδριάζει στο ναό του Αγίου Λουδοβίκου, είδε τον κλήρο να έρχεται για να συμμετάσχει στις συνεδριάσεις της.

Το μεγάλο πλήγμα για τη Βασιλική Συνεδρία δόθηκε την επόμενη μέρα, 23 Ιουνίου, αλλά η επίδρασή της είχε ήδη εξασθενήσει μετά τον όρκο του Σφαιριστηρίου και τη συνεδρίαση στο ναό του Αγίου Λουδοβίκου. Ο βασιλιάς εμφανίστηκε ενώπιον των αντιπροσώπων. Ακύρωσε όλα τα διατάγματα της Συνέλευσης, ή μάλλον της Τρίτης Τάξης, και αποφάσισε τη διατήρηση των Τάξεων καθορίζοντας τα όρια των μεταρρυθμίσεων που θα γίνονταν, απείλησε τις Γενικές Τάξεις με διάλυση εάν δεν υπάκουαν και διέταξε όλους τους αντιπροσώπους να χωριστούν επί του παρόντος. Στη συνέχεια οι ευγενείς και ο κλήρος αποχώρησαν υπάκουα από την αίθουσα, αλλά οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης παρέμειναν στις θέσεις τους. Τότε ο Μιραμπό εκφώνησε με ευφράδεια και περίφημη ομιλία του, λέγοντας ότι ο βασιλιάς ήταν απλώς ο εντολέας τους, ότι διατηρούσαν την εξουσία που τους είχε δώσει ο λαός και ότι λόγω του όρκου δεν μπορούσαν να χωριστούν χωρίς να έχουν σχεδιάσει ένα σύνταγμα. Βρίσκονταν εκεί με τη θέληση του λαού και θα αποχωρούσαν μόνο με τη βία της ξιφολόγης.

Αυτή ακριβώς ήταν η βία που δεν μπορούσε να ασκήσει πλέον η Αυλή. Τον Φεβρουάριο ο Νεκέρ είχε ήδη πει όλη την αλήθεια: ότι παντού υπήρχε έλλειψη πειθαρχίας και ότι δεν μπορούσαν πλέον να βασίζονται στους στρατιώτες.

Όσο για τον παρισινό λαό, έχουμε διαπιστώσει τη χιουμοριστική διάθεση που είχε στις 27 Απριλίου. Στο Παρίσι υπήρχε ο φόβος ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί να ξεσπούσε γενική λαϊκή εξέγερση εναντίον των πλουσίων και μερικοί ένθερμοι επαναστάτες δεν είχαν διστάσει να εισέλθουν στα καταθλιπτικά προάστια, αναζητώντας ενισχύσεις εναντίον της Αυλής. Ακόμα και στις Βερσαλλίες την παραμονή της Βασιλικής Συνεδρίας, ο λαός κόντεψε να σκοτώσει έναν αντιπρόσωπο

του κλήρου, τον Αβά Μορί, καθώς επίσης τον ντ' Εσπρεμενίλ, έναν εκπρόσωπο της Τρίτης Τάξης που είχε εγκαταλείψει τους ευγενείς. Τη μέρα της Βασιλικής Συνεδρίας, ο σφραγιδοφύλακας και ο αρχιεπίσκοπος του Παρισιού δέχτηκαν τόσες «αποδοκιμασίες, προσβολές και χλευασμούς, καταβλημένοι από τη ντροπή και την οργή», που ο Πασερέ, ο γραμματέας του βασιλιά, ο οποίος συνόδευε τον υπουργό, «πέθανε την ίδια ημέρα από καταπληξία». Στις 24 Ιουνίου, ο επίσκοπος του Μποβέ παραλίγο να χάσει τη ζωή του όταν δέχτηκε πέτρα στο κεφάλι. Στις 25 Ιουνίου, το πλήθος αποδοκίμασε με σφυρίγματα τους αντιπροσώπους των ευγενών και του κλήρου. Στο μέγαρο του αρχιεπισκόπου του Παρισιού έσπασαν όλα τα παράθυρα. «Οι στρατιώτες αρνήθηκαν να πυροβολήσουν το λαό», αναφέρει ωμά ο Arthur Young. Επομένως, η απειλή του βασιλιά δεν είχε κανένα νόημα. Η Αυλή δεν μπορούσε να καταφύγει στις ξιφολόγχες καθώς η στάση του λαού ήταν πολύ απειλητική και για αυτό το λόγο ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' αναφώνησε: «Σε τελική ανάλυση, αφήστε τους να μείνουν!»

Όσο για τη Συνέλευση της Τρίτης Τάξης, εκείνη συνεδρίαζε κάτω από τα άγρυπνα μάτια και τις απειλές του λαού που πλημμύριζε τους εξώστες. Ήδη από τις 17 Ιουνίου, όταν η Τρίτη Τάξη αυτοανακηρύχτηκε Εθνοσυνέλευση, αυτή η αξέχαστη απόφαση πάρθηκε εν μέσω επευφημιών από τους εξώστες και από τις δυο-τρεις χιλιάδες άτομα που είχαν κυκλώσει την Αίθουσα της Συνέλευσης. Ο κατάλογος με τα ονόματα των τριακοσίων αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης που ήταν αντίθετοι σε αυτήν κυκλοφόρησε σε όλο το Παρίσι και ακούστηκαν μάλιστα κουβέντες για την πυρπόληση των κατοικιών τους. Όταν ο όρκος πάρθηκε στην αίθουσα του Σφαιριστηρίου και ο Μαρτέν Ντος αντιτάχθηκε, ο Μπαγί, ο πρόεδρος της Συνέλευσης, φρόντισε να τον απομακρύνει από μια πίσω πόρτα για να αποφύγει τον κόσμο που ήταν συγκεντρωμένος μπροστά στην αίθουσα, ενώ χρειάστηκε να παραμείνει κρυμμένος για αρκετές μέρες.

Χωρίς αυτή την πίεση του λαού στη Συνέλευση, ίσως οι γενναίοι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης, τα ονόματα των οποίων έχουν μείνει στην ιστορία, να μην είχαν λυγίσει ποτέ την αντίσταση των λιτόψυχων που είχαν ευθυγραμμιστεί με τον Μαλούε.

Όσο για το λαό του Παρισιού, προετοιμάστηκε για την εξέγερση σαν απάντησή στο στρατιωτικό πραξικόπημα που προετοίμαζε η Αυλή εναντίον του Παρισιού για τις 16 Ιουλίου.

ΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι προετοιμασίες για το πραξικόπημα

Η 14 Ιουλίου – Η αστική τάξη δεν εμπιστεύεται το λαό – Οι μοναρχικοί ετοιμάζουν πραξικόπημα – Οι αστοί παροτρύνουν το λαό να πάρει τα όπλα – Ο λαός καταλαμβάνει τη Βασίλη – Οι αστοί αποκαθιστούν την τάξη – Ο βασιλιάς και τα φεουδαρχικά δικαιώματα – Το αποτέλεσμα της Βασιλικής Συνεδρίας – Ατμόσφαιρα Συνωμοσίας στην Αυλή – Η ίδρυση της Λέσχης των Βρετόνων – Ο Μιραμπό και ο λαός – Ο Νεκέρ προσπαθεί να αποτρέψει το λιμό – Ανικανότητα της Εθνοσυνέλευσης – Οι μοναρχικοί συνεχίζουν τις μηχανορραφίες τους – Η έκκληση της Συνέλευσης

Η επίσημη εξιστόρηση της 14 Ιουλίου έχει ως εξής: Η Εθνοσυνέλευση συνεδρίαζε. Στο τέλος Ιουνίου, έπειτα από δυο μήνες διασκέψεων και διαταγμών, οι Τρεις Τάξεις επιτέλους ενώθηκαν. Η εξουσία γλιστρούσε από τα χέρια της Αυλής που, ως εκ τούτου, άρχισε να προετοιμάζει πραξικόπημα. Κλήθηκαν στρατεύματα και έλαβαν θέσεις γύρω από τις Βερσαλλίες. Θα διέλυαν τη Συνέλευση και θα επανέφεραν το Παρίσι στα λογικά του.

Σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή, στις 11 Ιουλίου η Αυλή αποφάσισε να δράσει. Ο Νεκέρ απολύθηκε και εξορίστηκε. Το Παρίσι το πληροφορήθηκε την επόμενη μέρα και οι πολίτες πραγματοποίησαν πορεία που διέσχισε τους δρόμους μεταφέροντας ένα άγαλμα του απολυμένου υπουργού. Στα ανάκτορα ο Καμίλ Ντεμουλέν εκφώνησε την περιφνημητική ομιλία του και κατέληξε με μια έκκληση προς το λαό να πάρει τα όπλα. Τα προάστια ξεσηκώθηκαν και μέσα σε τριάντα έξι ώρες κατασκευάστηκαν 50.000 κοντάρια. Στις 14 Ιουλίου ο λαός προήλασε εναντίον της Βασίλης και η φρουρά της κατέβασε αμέσως τη γέφυρα και παραδόθηκε. Η Επανάσταση είχε πετύχει την πρώτη της νίκη.

Αυτή είναι η συνήθης περιγραφή που επαναλαμβάνεται στις γιορτές της Δημοκρατίας. Εντούτοις, αυτή είναι μόνο η μισή αλήθεια. Ισχύει στο βαθμό που αποτελεί μια στεγνή δήλωση για τα γεγονότα, αλλά δεν αναφέρει το ρόλο του λαού στην

εξέγερση, ούτε την αληθινή σύνδεση ανάμεσα στα δυο στοιχεία του κινήματος, το λαό και την αστική τάξη. Γιατί στην εξέγερση του Παρισιού που οδήγησε στην 14η Ιουλίου, όπως και σε ολόκληρη την Επανάσταση, υπήρχαν δυο ξεχωριστά ρεύματα με διαφορετική προέλευση: το πολιτικό ρεύμα της αστικής τάξης και το λαϊκό μαζικό κίνημα. Σε ορισμένες στιγμές στη διάρκεια των ένδοξων ημερών της Επανάστασης, τα δυο αυτά ρεύματα ενώθηκαν σε μια προσωρινή συμμαχία και στη συνέχεια πέτυχαν μεγάλες νίκες εναντίον του Παλαιού Καθεστώτος. Οι αστοί όμως ήταν πάντα δύσπιστοι απέναντι στον προσωρινό τους σύμμαχο και αυτό το απέδειξαν περίτρανα τον Ιούλιο του 1789. Η συμμαχία αποφασίστηκε απρόθυμα από την αστική τάξη, η οποία την επομένη της 14 Ιουλίου, ακόμα και στη διάρκεια της εξέγερσης, έσπευσε να οργανωθεί προκειμένου να χαλιναγωγήσει τον εξεγερμένο λαό.

Από την υπόθεση Ρεβιγιόν και μετά ο λαός του Παρισιού είχε προσπαθήσει να επαναστατήσει καθώς υπέφερε από έλλειψη τροφίμων, βλέποντας το ψωμί να γίνεται καθημερινά όλο και πιο σπάνιο, και νιώθοντας εξαπατημένος από τις κενές υποσχέσεις. Όμως, επειδή ακριβώς αισθανόταν ότι δεν είχε καμία υποστήριξη ούτε καν από εκείνους τους αστούς που είχαν διακριθεί για τον αγώνα τους ενάντια στη βασιλική εξουσία, αδημονούσε πραγματικά. Στο μεταξύ, οι αυλικοί με επικεφαλής τη βασίλισσα και τους πρίγκιπες, αποφάσισαν να καταφέρουν ένα μεγάλο χτύπημα που θα έβαζε τέλος στη Συνέλευση και στη λαϊκή αναταραχή στο Παρίσι. Συγκέντρωσαν στρατεύματα που προσπάθησαν με κάθε τρόπο να τα κρατήσουν πιστά στο βασιλιά και τη βασίλισσα και προετοίμασαν ανοιχτά ένα πραξικόπημα εναντίον της Συνέλευσης και εναντίον του Παρισιού. Τότε η Συνέλευση, νιώθοντας να απειλείται, έδωσε το ελεύθερο στα μέλη και στους υποστηρικτές της που ήταν υπέρ «της έκκλησης προς το λαό», της έκκλησης για μια λαϊκή εξέγερση. Και ο λαός των προαστίων ανταποκρίθηκε επειδή ζητούσε ακριβώς αυτό. Χωρίς να περιμένει την απόλυση του Νεκέρ, είχε αρχίσει να ξεσηκώνεται ήδη από τις 8 Ιουλίου, ακόμα και από τις 27 Ιουνίου. Οι αστοί το εκμεταλλεύτηκαν για τον να ωθήσουν σε ανοιχτή εξέγερση και του επέτρεψαν να εξοπλιστεί. Ταυτόχρονα, φρόντισαν να εξοπλιστούν και εκείνοι για να μπορέσουν να ελέγξουν το λαϊκό ξέσπασμα και να το εμποδίσουν να «ξεπεράσει τα όρια». Καθώς όμως η εξέγερση δυνάμωνε, ο λαός παρέκαμψε την επιθυμία των αστών και κατέλαβε τη Βασίλη, το σύμβολο και στήριγμα της βασιλικής εξουσίας. Κατόπιν τούτου, οι αστοί που στο μεταξύ είχαν οργανώσει τις πολιτοφυλακές τους, δεν έχασαν χρόνο για να καταστείλουν τη δράση των ανθρώπων με τα κοντάρια και να επαναφέρουν την τάξη.

Αυτό είναι το διπλό κίνημα που πρέπει να περιγράψουμε.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, ο σκοπός της Βασιλικής Συνεδρίας που πραγματοποιήθηκε στις 23 Ιουνίου ήταν να ξεκαθαριστεί στις Γενικές Τάξεις ότι δεν ήταν εκείνες η εξουσία, ότι η απόλυτη εξουσία του βασιλιά παρέμενε αναλλοίωτη, ότι οι Γενικές Τάξεις δεν μπορούσαν να την αλλάξουν.* [* Σύμφωνα με τον Louis Blanc, το αρχικό σχέδιο του Νεκέρ επέτρεπε στη Συνέλευση το δικαίωμα να προχωρήσει την Επανάσταση μέχρι την θέσπιση ενός καταστατικού χάρτη παρόμοιο με τον αγγλικό. Φρόντισαν να αποκλείσουν από κάθε κοινή διαπραγμάτευση τη μορφή του συντάγματος που θα καθοριζόταν από τις επόμενες Γενικές Τάξεις (Histoire de la Révolution française, τομ. i, σελ. 120.)] και ότι οι δυο προνομιούχες τάξεις, οι ευγενείς και ο κλήρος, θα προέβαιναν σε όποιες παραχωρήσεις θεωρούσαν τις πλέον κατάλληλες για μια πιο δίκαιη κατανομή των φόρων. Ως εκ τούτου, τα οφέλη απέναντι στο λαό θα προέρχονταν προσωπικά από το βασιλιά και αυτά τα οφέλη θα ήταν η κατάργηση της θεσμοθετημένης αγγαρείας, κάτι που σε μεγάλο μέρος είχε ήδη επιτευχθεί, η κατάργηση του καθεστώτος της αναπαλλοτρίωτης κατοχής και του franc-fief* [* Σ.τ.Μ. Ειδικός φόρος που κατέβαλαν οι μη ευγενείς ιδιοκτήτες φέουδων στον κυριάρχη.], ο περιορισμός της θηρευτικής νομοθεσίας, η οργάνωση μιας τακτικής στρατολογίας αντί για την πρόσληψη πολιτοφυλάκων με κλήρωση, η απαγόρευση της λέξης taille (έγγειος φόρος που πλήρωναν οι χωρικοί και οι μη ευγενείς) και η οργάνωση των επαρχιακών αρχών. Όλα αυτά όμως ήταν κούφια λόγια, ή μεταρρύθμιση απλώς κατ' όνομα, γιατί όλα όσα προϋπέθεταν αυτές οι μεταρρυθμίσεις, τα απαραίτητα συστατικά για την πραγματοποίηση αυτών των αλλαγών δεν υπήρχαν. Και δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν χωρίς να θιγούν τα προνόμια των δυο ανώτερων τάξεων; Το σημαντικότερο όμως σημείο στην ομιλία του βασιλιά – καθώς η όλη Επανάσταση σύντομα επικεντρώθηκε γύρω από αυτό το ζήτημα – ήταν η διακήρυξή του που αφορούσε το απαράβατο των φεουδαρχικών δικαιωμάτων. Διακήρυξε ότι η δεκάτη, οι εξαγορές, τα ενοίκια κάθε είδους και τα φεουδαρχικά δικαιώματα ήταν αναμφίβολα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και εσσαιέ απαράβιαστα.

Με τη δήλωση αυτή προφανώς ο βασιλιάς έπαιρνε τους ευγενείς με το μέρος του ενάντια στην Τρίτη Τάξη. Για να δώσει όμως μια τόσο σοβαρή υπόσχεση, έπρεπε να περιορίσει προκαταβολικά την Επανάσταση και μάλιστα με τέτοιο

τρόπο ώστε να την καταστήσει ανίσχυρη να επιτύχει οποιαδήποτε ουσιαστική μεταρρύθμιση στα οικονομικά του κράτους και σε ολόκληρη την εσωτερική οργάνωση της Γαλλίας. Σήμαινε ότι έπρεπε να αφήσει άθικτη την παλιά Γαλλία και το Παλαιό Καθεστώς και, όπως θα διαπιστώσουμε αργότερα στην πορεία της Επανάστασης, τα βασιλικά προνόμια και η διατήρηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων – η παλιά πολιτική και οικονομική μορφή – κατέληξαν να συνδέονται στη σκέψη του έθνους.

Πρέπει να ομολογήσουμε ότι μέχρι ενός σημείου αυτός ο ελιγμός της Αυλής πέτυχε. Μετά τη Βασιλική Συνεδρία οι ευγενείς επευφήμησαν το βασιλιά και ιδίως τη βασίλισσα στο παλάτι, ενώ την επόμενη μέρα είχαν παραμείνει μόνο σαράντα επτά ευγενείς που υποστήριζαν τις δυο άλλες τάξεις. Μόνο μερικές μέρες αργότερα, όταν διαδόθηκε η φήμη ότι εκατό χιλιάδες Παριζιάνοι προήλαυαν προς τις Βερσαλλίες, οι άνθρωποι του παλατιού έχασαν τη γη κάτω από τα πόδια τους. Κατόπιν διαταγής του βασιλιά, την οποία επιβεβαίωσε κλαίγοντας η βασίλισσα – αφού οι ευγενείς δεν βασίζονταν πλέον στο βασιλιά – οι περισσότεροι ευγενείς ενώθηκαν πάλι με τους αντιπροσώπους του κλήρου και της Τρίτης Τάξης. Ακόμα και τότε όμως δεν έκρυβαν την ελπίδα τους ότι σύντομα οι επαναστάτες θα διαλύονταν δια της βίας.

Στο μεταξύ, οι επαναστάτες μάθαιναν γρήγορα όλους τους ελιγμούς της Αυλής, όλες τις συνωμοσίες της, ακόμα και τις συζητήσεις του ενός ή του άλλου πρίγκιπα ή ευγενή. Όλα έφθναν στο Παρίσι με χιλιάδες μυστικούς διαύλους επικοινωνίας που είχαν επινοηθεί προσεκτικά και οι φήμες που προέρχονταν από τις Βερσαλλίες βοήθησαν στη γιγάντωση του αναβρασμού στην πρωτεύουσα. Πάντα έρχεται μια στιγμή όπου οι άνθρωποι της εξουσίας δεν μπορούν να βασίζονται ούτε στους υπηρέτες τους και αυτή η στιγμή είχε φθάσει στις Βερσαλλίες. Συνεπώς, την ώρα που οι ευγενείς χαιρόνταν για τη μικρή επιτυχία τους κατά τη Βασιλική Συνεδρία, μερικοί αστοί επαναστάτες ίδρυσαν στις Βερσαλλίες μια λέσχη, τη Λέσχη των Βρετόνων, η οποία σύντομα έγινε σημαντικός πόλος συσπείρωσης και αργότερα μετασηματίστηκε στη Λέσχη των Ιακωβίνων. Στη λέσχη αυτή οι υπηρέτες, ακόμα και οι υπηρέτες του βασιλικού ζεύγους, ανέφεραν όσα διαμείβονταν πίσω από κλειστές πόρτες στην Αυλή. Μερικοί αντιπρόσωποι από τη Βρετάνη, ανάμεσά τους ο Λε Σαπελιέ, ο Γκλεζάν και ο Λανζουινέ, ήταν οι ιδρυτές της Λέσχης των Βρετόνων, ενώ μέλη της ήταν ο Μιραμπό, ο δούκας ντ'Εγκιγιόν, ο Σιεγές, ο Μπαρνάβ, ο Πετιόν, ο αβάς Γκρεγκουάρ και ο Ροβεσπιέρος.

Από τότε που οι Γενικές Τάξεις συνεδρίαζαν στις Βερσαλλίες στο Παρίσι επικρατούσε μεγάλη αναταραχή. Το βασιλικό ανάκτορο, με τους κήπους και τα καφέ του, είχε μετατραπεί σε υπαίθρια λέσχη και κάθε μέρα το επισκέπτονταν δέκα χιλιάδες άτομα όλων των τάξεων για να ανταλλάξουν ειδήσεις, να αναλύσουν τα φυλλάδια, να ανανεώσουν το πάθος τους για μελλοντική δράση ανάμεσα στο πλήθος, να γνωριστούν και να συνεννοηθούν μεταξύ τους. Εδώ συνέρρεαν οι κατώτερες μεσαίες τάξεις και οι διανοούμενοι. Όλες οι φήμες, όλες οι ειδήσεις που συγκεντρώνονταν από τη Λέσχη των Βρετόνων στις Βερσαλλίες, μεταφέρονταν αμέσως σε αυτή την υπαίθρια λέσχη των Παριζιάνων. Από εκεί διαδίδονταν στα προάστια και μολονότι μερικές φορές, στην πορεία τα πραγματικά γεγονότα ενισχύονταν με κάποιες δόσεις φαντασίας όπως συμβαίνει συνήθως με τους λαϊκούς θρύλους, ήταν πιο αληθινά κι από την ίδια την αλήθεια, αφού απλώς προλάμβαναν και αποκάλυπταν κάτω από το μανδύα του θρύλου τις μυστικές πηγές δράσης και ενστικτωδώς έκριναν συχνά ανθρώπους και καταστάσεις πιο σωστά και από τους καλύτερα πληροφορημένους. Ποιος γνώριζε καλύτερα από τις αφανείς μάζες των προαστίων τη Μαρία Αντουανέτα, τη δούκισσα ντε Πολινιάκ, τον άπιστο βασιλιά και τους αναξιόπιστους πρίγκιπες; Ποιος τους καταλάβαινε καλύτερα από το λαό;

Από την επομένη της Βασιλικής Συνεδρίας η εξέγερση υπέβασκε στη μεγαλούπολη. Το Οτέλ ντε Βιλ είχε στείλει συγχαρητήρια στη Συνέλευση. Το βασιλικό ανάκτορο είχε στείλει μια εκκληση διατυπωμένη με στρατιωτικούς όρους. Για τον πεινασμένο λαό που μέχρι τότε αισθανόταν περιφρονημένος και παραμελημένος, ο λαϊκός θρίαμβος ήταν μια αναλαμπή ελπίδας και η εξέγερση αντιπροσώπευε στα μάτια του το μέσον για να προμηθευτεί το ψωμί που χρειαζόταν. Σε μια περίοδο που η πείνα γινόταν ολοένα και πιο έντονη, όταν ακόμα και η προμήθεια του μπαγατάτικου, κιτρινωμένου και καμένου αλευριού που προοριζόταν για τους φτωχούς, ήταν αδύνατη, ο λαός ήξερε ότι στο Παρίσι και στα περίχωρα υπήρχαν αρκετά τρόφιμα για να θρέψουν τους πάντες και οι φτωχοί έλεγαν μεταξύ τους ότι χωρίς μια εξέγερση οι μονοπωλητές θα άφηναν τον κόσμο μονίμως πεινασμένο.

Καθώς όμως οι ψίθυροι του λαού στα σκοτεινά προάστια δυνάμωναν, η ανησυχία για έναν ενδεχόμενο ξεσηκωμό του στις επαρχίες προκαλούσε ολοένα και μεγαλύτερη ανησυχία στην αστική τάξη του Παρισιού και στους αντιπροσώπους

του λαού στις Βερσαλλίες. Προτιμότερος ο βασιλιάς και η Αυλή παρά ένας εξεγερμένος λαός.* [* Όσοι εκφωνούν ομιλίες στις επετείους της Επανάστασης προτιμούν να σιωπούν σχετικά με αυτό το ευαίσθητο θέμα και μιλούν για τη συγκινητική ομοφωνία που δόθηκε υπήρχε ανάμεσα στο λαό και τους αντιπροσώπους του. Όμως ο Louis Blanc έχει ήδη επισημάνει τους φόβους των αστών καθώς πλησίαζε η 14 Ιουλίου και η σύγχρονη έρευνα απλώς επιβεβαιώνει αυτή την άποψη. Τα επιπρόσθετα στοιχεία που παραθέτω εδώ και αφορούν τις μέρες από τις 2 μέχρι τις 12 Ιουλίου, δηλώνουν επίσης ότι η εξέγερση του παρισινού λαού μετά τις 12 Ιουλίου ακολούθησε δική της γραμμή, ανεξάρτητη από τα μέλη της Τρίτης Τάξης που ανήκαν στις μεσαίες τάξεις.] Στις 27 Ιουνίου, την ημέρα που οι τρεις Τάξεις ενώθηκαν μετά την πρώτη νίκη της Τρίτης Τάξης, ο Μιραμπλό, ο οποίος μέχρι τότε απηύθυνε εκκλήσεις προς το λαό, διαχώρισε τη θέση του από αυτόν και συνηγόρησε υπέρ του χωρισμού των αντιπροσώπων από το λαό. Προειδοποίησε μάλιστα τα μέλη να έχουν το νου τους για τυχόν «ανατρεπτικούς εφέδρους». Εδώ μπορούμε ήδη να διαπιστώσουμε το μελλοντικό πρόγραμμα «της Γιρόνδης» που αναπτυσσόταν στη Συνέλευση. Ο Μιραμπλό ευχήθηκε στη Συνέλευση να συμβάλει «στη διατήρηση της τάξης, στο δημόσιο κατευνασμό, στην ισχύ των νόμων και των υπουργών τους». Προχώρησε μάλιστα ακόμα περισσότερο. Ζήτησε από τους αντιπροσώπους να συσπειρωθούν γύρω από το βασιλιά, λέγοντας ότι ο βασιλιάς είχε καλές προθέσεις. Εάν είχε κάνει κάποιο σφάλμα ήταν μόνο επειδή τον είχαν εξαπατήσει και του είχαν δώσει λανθασμένες συμβουλές!

Η Συνέλευση χειροκρότησε με ενθουσιασμό αυτή την ομιλία. «Η αλήθεια είναι», αναφέρει πολύ εύστοχα ο Louis Blanc, «ότι η αστική τάξη όχι μόνο δεν ήθελε να ανατρέψει το θρόνο αλλά, απεναντίας, προσπαθούσε ήδη να προστατευτεί πίσω από αυτόν. Αφού οι ευγενείς τον είχαν εγκαταλείψει, ο Λουδοβίκος θα έβρισκε τους πιο πιστούς και πιο ανήσυχους υπηρέτες του στις τάξεις των πάλα ποτέ πεισμώνων απλών υπηκόων του. Έπαυε να είναι ο βασιλιάς των αριστοκρατών και γινόταν ο βασιλιάς των ιδιοκτητών».

Όπως θα διαπιστώσουμε, αυτό το αρχέγονο μειονέκτημα υπονόμειε διαρκώς την Επανάσταση μέχρι τη στιγμή που η αντίδραση πήρε το πάνω χέρι.

Εντούτοις, η εξαθλίωση στην πόλη μεγάλωσε από μέρα σε μέρα. Είναι αλήθεια ότι ο Νεκέρ είχε άβει μέτρα για να αποτρέψει τους κινδύνους ενός λιμού. Στις 7 Σεπτεμβρίου 1788 είχε αναστείλει τις εξαγωγές των δημητριακών και προστάτευε τις εισαγωγές με επιδοτήσεις. Δαπανήθηκαν εβδομήντα εκατομμύρια λίβρες για την αγορά κόκκων δημητριακών από το εξωτερικό. Ταυτόχρονα έδωσε μεγάλη δημοσιότητα στο διάταγμα της Βασιλικής Συνεδρίας της 23 Απριλίου 1789, το οποίο εξουσιοδοτούσε δικαστές και αξιωματούχους της αστυνομίας να επισκέπτονται ιδιωτικές σιταποθήκες για να απογράψουν τα σιτηρά, τα οποία, σε περίπτωση ανάγκης, θα στέλνονταν στην αγορά. Όμως η εκτέλεση αυτών των διαταγών ανατέθηκε στις παλιές αρχές και – περιττό να πούμε περισσότερα!

Τώρα, τον Ιούλιο, η κυβέρνηση επιδοτούσε εκείνους που έφερναν σιτηρά στο Παρίσι. Όμως τα εισαγόμενα σιτηρά εξαγόταν ξανά κρυφά για να εισαχθούν εκ νέου και η επιδότηση να επαναληφθεί για δεύτερη φορά. Στις επαρχίες οι κάτοχοι των μονοπωλίων αγόραζαν τα δημητριακά αποβλέποντας σε τέτοιου είδους κερδοσκοπία. Αγόραζαν ακόμα και ολόκληρα χωράφια.

Τότε αποκαλύφθηκε ο αληθινός χαρακτήρας της Εθνοσυνέλευσης. Μολονότι τα μέλη της που είχαν ορκιστεί στην Αίθουσα του Σφαιριστηρίου να ήταν πράγματι αξιέπαινα, εξακολουθούσαν να τηρούν μια αφ' υψηλού στάση απέναντι στο λαό. Στις 4 Ιουλίου, όταν παρουσιάστηκε η έκθεση της «Επιτροπής Κατανάλωσης», η Συνέλευση συζήτησε τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν σαν εγγύηση για την παροχή τροφίμων και εργασίας στο λαό. Η συζήτηση διήρκεσε πολλές ώρες με διαδοχικές προτάσεις. Ο Πετιόν πρότεινε ένα δάνειο και κάποιοι άλλοι πρότειναν την εξουσιοδότηση των επαρχιακών συνελεύσεων για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων. Τελικά όμως δεν πάρθηκε καμία απόφαση ούτε υπήρξε κάποια δέσμευση. Και όταν ένα μέλος έθιξε το ζήτημα των κερδοσκόπων και κατήγγειλε μερικούς από αυτούς, ολόκληρη η Συνέλευση στράφηκε εναντίον του. Δυο μέρες αργότερα, στις 6 Ιουλίου, ο Μπους ανακοίνωσε ότι οι ένοχοι ήταν γνωστοί και ότι την επομένη θα συντασσόταν ένα επίσημο κατηγορητήριο. «Γενικευμένος πανικός κυριέυσε τη Συνέλευση», αναφέρει ο Gorsas στο *Courrier de Versailles et de Paris*, το οποίο μόλις είχε αρχίσει να γράφει. Ξημέρωσε όμως η επόμενη μέρα χωρίς να ακουστεί ούτε λέξη για αυτό το θέμα. Η υπόθεση καταπνίγηκε στο μεσοδιάστημα. Για ποιο λόγο άραγε; Από το φόβο – όπως έμελλε να αποδείξουν τα γεγονότα που ακολούθησαν – ταπεινωτικών αποκαλύψεων.

Σε κάθε περίπτωση, ήταν τέτοιος ο φόβος της Συνέλευσης για ένα λαϊκό ξέσπασμα ώστε, με αφορμή μια εξέγερση στο Παρίσι στις 30 Ιουνίου μετά τη σύλληψη ένδεκα Γάλλων Φρουρών που είχαν αρνηθεί να γεμίσουν τα όπλα τους και να πυροβολήσουν το λαό, η Συνέλευση ψήφισε μια απόλυτα ταπεινωτική έκκληση προς το βασιλιά και διατράνωσε τους «άρρηκτους δεσμούς της με τη βασιλική εξουσία».* [* «Η Εθνοσυνέλευση αποδοκιμάζει τα έκτροπα που σήμερα ταρασσουν το Παρίσι... Θα στείλει αντιπροσωπεία στο βασιλιά με σκοπό να παρακαλέσει την εξοχότητά του να χρησιμοποιήσει για την αποκατάσταση της τάξης τα αλάνθαστα μέτρα της επιείκειας και της καλοσύνης που είναι έμφυτα στην καρδιά του, με όλη την εμπιστοσύνη που αξίζει πάντα ο καλός λαός του»].]

Παρά την απρόθυμη συνέναιση του βασιλιά να παραχωρήσει στους αστούς έστω και ένα ελάχιστο μερίδιο στην διακυβέρνηση, εκείνοι θα συσπειρώνονταν στο πλευρό του και θα βοηθούσαν με όλες τις οργανωτικές τους δυνάμεις στην υποταγή του λαού. Όμως – και αυτό ας γίνει μια προειδοποίηση προς τις μελλοντικές επαναστάσεις – στη ζωή του ατόμου, των κομμάτων, ακόμα και των Θεσμών, υπάρχει μια λογική την οποία κανείς δεν έχει τη δύναμη να αλλάξει. Η απολυταρχία του βασιλιά δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με τους αστούς που απαιτούσαν μερίδιο στην κυβέρνηση. Από την πλευρά της λογικής, ήταν προορισμένη να τους πολεμήσει και από τη στιγμή που άρχισε η μάχη έπρεπε να υποκύψει και να παραχωρήσει τη θέση της σε μια αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, η μορφή της οποίας εξυπηρετούσε καλύτερα την κυριαρχία της αστικής τάξης. Από την άλλη πλευρά, χωρίς να προδίδει τους φυσικούς υποστηρικτές της, τους ευγενείς, δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με τη δημοκρατία, με το κόμμα του λαού, και έκανε ό,τι μπορούσε για να υπερασπιστεί τους ευγενείς και τα προνόμιά τους για να βρεθεί αργότερα με τη σειρά της προδομένη από τα ίδια τα άτομα που ήταν εκ γενετής προνομιούχα.

Στο μεταξύ, οι πληροφορίες που αφορούσαν τις ραδιουργίες της Αυλής έφταναν από κάθε γωνιά τόσο στους υποστηρικτές του Δούκα της Ορλεάνης, οι οποίοι είχαν σαν τόπο συνάντησης το Μοντρούζ, όσο και στους επαναστάτες που σύχναζαν στη Λέσχη των Βρετόνων. Στις Βερσαλλίες, καθώς και στο δρόμο Βερσαλλιών-Παρισιού, συγκεντρώνονταν στρατεύματα. Στο ίδιο το Παρίσι είχαν καταλάβει τα κείρια σημεία προς την κατεύθυνση των Βερσαλλιών. Λεγόταν μάλιστα ότι τριάντα πέντε χιλιάδες στρατιώτες είχαν αναπτυχθεί σε αυτή την περιοχή και ότι σε μερικές μέρες θα ενισχύονταν από άλλες είκοσι χιλιάδες. Σύμφωνα με φήμες, οι πρίγκιπες και η βασίλισσα σχεδίαζαν να διαλύσουν τη Συνέλευση, να συντρίψουν το Παρίσι σε περίπτωση εξέγερσης, να συλλάβουν και να σκοτώσουν όχι μόνο τους βασικούς ηγέτες και τον Δούκα της Ορλεάνης, αλλά και μέλη της Συνέλευσης όπως ο Μιραμπό, ο Μουνιέ και ο Λαλί-Τολεντάλ, οι οποίοι ήθελαν να μετατρέψουν τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ σε συνταγματικό μονάρχη. Όπως ανέφερε αργότερα ο Λαφαγιέτ, δώδεκα μέλη θα θυσιάζονταν. Ο βαρόνος ντε Μπρετέιγ και ο στρατάρχης ντε Μπρολί είχαν κληθεί να εκτελέσουν αυτό το σχέδιο – και οι δυο τους ήταν έτοιμοι να το φέρουν σε πέρας. «Αν χρειάζεται να καεί το Παρίσι, τότε θα καεί», δήλωσε ο πρώτος. Όσο για τον στρατάρχη ντε Μπρολί, αυτός είχε γράψει στον πρίγκιπα ντε Κοντέ ότι σύντομα η οσμή από τις οβίδες «θα διαλύσει αυτούς τους ταραχοποιούς και θα αποκαταστήσει την απολυταρχία που αποχωρεί στη θέση του δημοκρατικού πνεύματος που έρχεται».* [* Louis Blanc, Histoire de la Révolution française.]

Δεν πρέπει να πιστέψουμε ότι αυτές οι φήμες ήταν απλώς επιπόλαιες όπως διαβεβαιώνουν ορισμένοι αντιδραστικοί ιστορικοί. Η επιστολή που έστειλε η δούκισσα ντε Πολινιάκ στις 12 Ιουλίου στον Φλεσέλ, τον έφορο της συντεχνίας των εμπόρων, η οποία βρέθηκε αργότερα και στην οποία όλα τα εμπλεκόμενα πρόσωπα αναφέρονται με ψευδώνυμα, είναι επαρκής απόδειξη της συνομοσίας που σχεδίαζε η Αυλή για τις 16 Ιουλίου. Εάν υπάρχει η παραμικρή αμφιβολία για το ζήτημα αυτό, τα λόγια που απηύθυνε η δούκισσα ντε Μπορβρόν προς τον Ντιμουριέ στην Καέν στις 10 Ιουλίου, ενώπιον εξήντα ενθουσιασμένων ευγενών, αρκεί για να το αποδείξει:

«Λοιπόν, Ντιμουριέ», είπε η δούκισσα, «έμαθες τα σπουδαία νέα; Ο φίλος σου ο Νεκέρ απολύεται, πομένως ο βασιλιάς ανακαταλαμβάνει το θρόνο και η Συνέλευση διαλύεται. Οι φίλοι σου, 'οι σαράντα επτά', βρίσκονται αυτή τη στιγμή στη Βασίλη και ίσως τους κάνουν παρέα ο Μιραμπό, ο Τιργκό και καμιά εκατοστή από εκείνους τους θρασυτάτους τύπους της Τρίτης Τάξης, ενώ είναι σίγουρο ότι ο στρατάρχης de Μπρολί βρίσκεται στο Παρίσι με τριάντα χιλιάδες άνδρες».* [* Dumuriez, Mémoires, τόμ. II, σελ. 35.]

Η δούκισσα όμως έκανε λάθος. Ο Νεκέρ τελικά απολύθηκε στις 11 Ιουλίου και ο Μπρολί αμέλησε να εισέλθει στο Παρίσι.

Τι έκανε όμως τότε η Συνέλευση; Έκανε αυτό που πάντα έκαναν και θα κάνουν οι Συνελεύσεις. Δεν έλαβε καμία απόφαση. Και τι άλλωστε μπορούσε να αποφασίσει;

Τη μέρα που ο παρισινός λαός άρχισε να εξεγείρεται, δηλαδή στις 8 Ιουλίου, η Συνέλευση ανέθεσε στον Μιραμπό, τον υπέρμαχο του λαού, να συντάξει μια ταπεινή έκκληση προς το βασιλιά και ενώ τον παρακαλούσε να αποσύρει τα στρατεύματά του, η Συνέλευση στόλισε την έκκλησή της με τις χυδαιότερες κολακειές. Αναφέρθηκε σε ένα λαό που αγαπούσε το βασιλιά του και ευχαριστούσε το Θεό για το δώρο της αγάπης που τους είχε προσφέρει. Πόσες φορές οι αντιπρόσωποι θα απηύθυναν παρόμοιες λέξεις και κολακειές προς το βασιλιά του λαού στη διάρκεια της Επανάστασης; Το γεγονός είναι ότι η Επανάσταση δεν είναι κατανοητή εάν περάσουν απαρατήρητες οι επανειλημμένες προσπάθειες των ιδιοκτητριών τάξεων για να κερδίσουν την υποστήριξη του βασιλιά σαν ασπίδα προστασίας απέναντι στο λαό. Όλα τα δραματικά γεγονότα που θα συνέβαιναν αργότερα, το 1793, στους κόλπους της Συνέλευσης, περιέχονταν σαν ψήγματα σε αυτή την έκκληση, την οποία υπέγραψε η Εθνοσυνέλευση λίγες μέρες πριν την 14 Ιουλίου.

ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το Παρίσι τις παραμονές της 14 Ιουλίου

Επανάσταση με επίκεντρο το Παρίσι και όχι την Συνέλευση - Το Παρίσι ετοιμάζεται να ξεσηκωθεί – Τα προάστια οργανώνουν το λαό – Η σύλληψη στρατιωτών της Γαλλικής Φρουράς – Η έλλειψη ψωμιού – Η οργή του λαού δυναμώνει – Ο Νεκέρ απολύεται – Ο Καμίλ Ντεμουλέν καλεί στα όπλα – Ο αγώνας αρχίζει – Συναγεμμός! – Ο λαός προμηθεύεται όπλα και τρόφιμα – Η θέσπιση της Διαρκούς Επιτροπής – Ο σχηματισμός της Εθνοφρουράς – Οι αστοί προσπαθούν να αφοπλίσουν το λαό.

Η Εθνοσυνέλευση μονοπωλεί εν γένει το ενδιαφέρον των ιστορικών. Οι αντιπρόσωποι του λαού που συγκεντρώθηκαν στις Βερσαλλίες εμφανίζονται ως η προσωποποίηση της Επανάστασης και τα τελευταία λόγια ή οι πράξεις τους εξιστορούνται με ευλαβική προσήλωση. Εντούτοις, εκείνες τις μέρες του Ιουλίου η παθιασμένη καρδιά της Επανάστασης δεν παλλόταν εκεί: παλλόταν στο Παρίσι.

Χωρίς το Παρίσι, χωρίς το λαό, η Συνέλευση δεν ήταν τίποτα. Εάν ο φόβος του εξεγερμένου Παρισιού δεν είχε περιορίσει την Αυλή, η Συνέλευση σίγουρα θα είχε διαλυθεί, όπως έχει συμβεί τόσες φορές έκτοτε στη Γαλλία - στις 18 Μπριμέρ και στις 2 Δεκεμβρίου – και, πρόσφατα, στην Ουγγαρία και τη Ρωσία. Δίχως αμφιβολία οι αντιπρόσωποι θα είχαν διαμαρτυρηθεί, θα είχαν εκφωνήσει μερικές συγκινητικές ομιλίες και μερικοί από αυτούς ίσως είχαν προσπαθήσει να ξεσηκώσουν τις επαρχίες. Χωρίς όμως ένα λαό έτοιμο να ξεσηκωθεί, χωρίς να έχουν γίνει προκαταρκτικές επαναστατικές διεργασίες ανάμεσα στις μάζες, χωρίς κάποια έκκληση προς το λαό για εξέγερση, άμεση, από τον ένα στον άλλο και όχι μέσω μανιφέστων, η αντιπροσωπευτική Συνέλευση είναι σχεδόν ανίσχυρη απέναντι σε μια καλά εδραιωμένη κυβέρνηση που υποστηρίζεται από το στρατό της και από λεγεώνες κρατικών λειτουργιών.

Ευτυχώς όμως το Παρίσι είχε αφυπνιστεί. Ενώ η Εθνοσυνέλευση ήταν βυθισμένη στο λήθαργο της οικονομικής ασφάλειας και μόλις στις 10 Ιουλίου επανέλαβε τη συζήτηση για το σχέδιο ενός συντάγματος, ο παρισινός λαός, στον οποίο είχαν επιτέλους απευθυνθεί οι πιο τολμηροί και πιο διορατικοί αστοί, ετοιμάστηκε να εξεγερθεί. Στα προάστια επαναλαμβάνονταν οι λεπτομέρειες της στρατιωτικής παγίδας, την οποία προετοίμαζε η Αυλή για τις 16 Ιουλίου. Όλα ήταν γνωστά, ακόμα και η απειλή του βασιλιά να αποσυρθεί στην Σοϊσόν και να παραδώσει το Παρίσι στο έλεος του στρατού. Και το Παρίσι, αυτό το μεγάλο καμίνι, αυτοοργανώθηκε στους διάφορους τομείς του για να απαντήσει στη βία με βία. Πράγματι, είχε γίνει έκκληση προς τους «ανατρεπτικούς εφέδρους», με τους οποίους ο Μιραμπό είχε απειλήσει την Αυλή και μέσα στα σκοτεινά καπηλιά των παρισινών προαστίων οι προλετάριοι συζητούσαν τους τρόπους για «τη σωτηρία της χώρας» και εξοπλιζόνταν όσο καλύτερα μπορούσαν.

Εκατοντάδες πατριώτες ακιτάτορες, «άγνωστα πρόσωπα», φυσικά, έκαναν τα πάντα για να συντηρήσουν τον αναβρασμό και να παρασύρουν τον κόσμο στους δρόμους. Σύμφωνα με τον Arthur Young, ένα από τα μέσα που χρησιμοποίησαν ήταν βεγγαλικά και κροτίδες που πωλούνταν μισοτιμής. Κάθε φορά που το πλήθος συγκεντρωνόταν για

να παρακολουθήσει τα βεγγαλικά να απογειώνονται σε μια γωνιά του δρόμου, κάποιος άρχιζε να ρητορεύει – να μιλά για τις συνωμοσίες της Αυλής. «Ένας λόχος Ελβετών θα συνέτριβε αυτές τις συναθροίσεις, το ίδιο και ένα σύνταγμα με έναν αποφασισμένο διοικητή. Εάν όμως αυτή η κατάσταση διαρκέσει για ένα δεκαπενθήμερο, θα χρειαστεί ολόκληρος στρατός»,* [* Arthur Young, Travels in France, σελ. 184 (Λονδίνο, 1892).] έγραψε ο Arthur Young την παραμονή της 14ης Ιουλίου.

Η αλήθεια είναι ότι στα τέλη Ιουνίου ο παρισινός λαός βρισκόταν σε πλήρη αναβρασμό και προετοιμαζόταν για εξέγερση. Στις αρχές του μήνα ήδη είχαν ξεσπάσει ταραχές λόγω της έλλειψης δημητριακών, όπως γράφει ο Άγγλος βιβλιοπώλης Hardy. Και εάν το Παρίσι παρέμεινε ήρεμο μέχρι τις 25 του μηνός ήταν επειδή μέχρι τη Βασιλική Συνεδρία ο λαός ήλπιζε ότι η Συνέλευση θα έκανε κάτι. Από τις 25 Ιουνίου όμως η πόλη είχε ήδη καταλάβει ότι η εξέγερση ήταν η μόνη ελπίδα.

Τη μέρα εκείνη μια ομάδα Παριζιάνων προήλασε προς τις Βερσαλλίες, έτοιμη να πολεμήσει με το στρατό. Στο ίδιο το Παρίσι σχηματίστηκαν ομάδες «έτοιμες να προβούν στις χειρότερες ακρότητες», όπως διαβάζουμε στις μυστικές σημειώσεις προς τον υπουργό Εξωτερικών Υποθέσεων που δημοσιεύτηκαν από τον Chassin.* [* Chassin. Les elections et les cahiers de Paris (Παρίσι, 1889), τόμ. iii, σελ. 453.] «Όλη νύχτα ο λαός βρισκόταν σε αναβρασμό, άναψε υπαίθριες φωτιές και εκτόξευσε πολλά πυροτεχνήματα μπροστά από το βασιλικό ανάκτορο και το γραφείο του γενικού οικονομικού ελεγκτή. Ακούστηκε η κραυγή 'Ζήτω ο δούκας της Ορλεάνης!'

Την ίδια μέρα, στις 25 Ιουνίου, στρατιώτες των Γάλλων Φρουρών λιποτάκτησαν από τους στρατώνες τους, συναδελφώθηκαν και ήπιαν μαζί με το λαό, ο οποίος τους περιέφερε στα χέρια σε διάφορα προάστια κραυγάζοντας στο πέρασμά του «A bas la calotte!» [Σ.τ.Μ. («Κάτω η καλότα!» Καλότα: ο σκούφος των καθολικών ιερέων.)]

Στο μεταξύ, τα «διαμερίσματα» του Παρισιού, δηλαδή τα κύρια εκλεκτορικά σώματα, ιδίως εκείνα των εργατικών προαστίων, συνεδρίαζαν τακτικά και λάμβαναν μέτρα για την οργάνωση της αντίστασης στο Παρίσι. Τα διαμερίσματα βρισκόταν σε επαφή μεταξύ τους και οι αντιπρόσωποί τους έκαναν επανειλημμένες προσπάθειες για τη σύσταση ενός ανεξάρτητου δημοτικού σώματος. Ακόμα και στις 25 Ιουνίου, σε μια συνέλευση εκλεκτόρων, ο Μπονβίλ κάλεσε στα όπλα και πρότεινε τη σύσταση μιας Κομμούνας, παραθέτοντας ιστορικά προηγούμενα για να δώσει βαρύτητα στην πρότασή του. Την επόμενη μέρα, αφού συνεδρίασαν πρώτα στο Μουσείο της οδού Ντοφέν, οι αντιπρόσωποι των διαμερισμάτων μεταφέρθηκαν επιτέλους στο Οτέλ ντε Βιλ και την 1 Ιουλίου πραγματοποίησαν τη δεύτερη συνεδρίασή τους, μια έκθεση της οποίας παραθέτει αυτολεξεί ο Chassin.* [* Chassin, τόμ. III, σελ. 439-444, 458, 460.] Έτσι συστήθηκε η «Διαρκής Επιτροπή» που θα τη δούσε σε δράση στις 14 Ιουλίου.

Στις 30 Ιουνίου ένα απλό περιστατικό, η σύλληψη ένδεκα στρατιωτών των Γάλλων Φρουρών που είχαν σταλεί στη φυλακή Αμπαγί επειδή είχαν αρνηθεί να οπλίσουν τα μουσκέτα τους, ήταν αρκετό για να προκαλέσει μια σειρά εξεγέρσεων στο Παρίσι. Όταν ο Λουσταλό, ο εκδότης του Révolutions de Paris, ανέβηκε σε μια καρέκλα μπροστά από το καφέ Φουά στο Παλαί Ρουαγιαίλ και μίλησε στο πλήθος για το περιστατικό αυτό, τέσσερις χιλιάδες άνδρες έσπευσαν αμέσως στην Αμπαγί και απελευθέρωσαν τους συλληφθέντες στρατιώτες. Βλέποντας το πλήθος, οι δεσμοφύλακες συνειδητοποίησαν ότι κάθε αντίσταση ήταν μάταιη και έτσι παρέδωσαν τους κρατούμενους, ενώ οι δραγόνι, που χίμηξαν με τα άλογά τους για να πετσοκόψουν το λαό, έβαλαν τα ξίφη τους στις θήκες και συναδελφώθηκαν με το πλήθος. Την επόμενη μέρα ένα ρίγος διέτρεξε όλη τη Συνέλευση όταν έγινε γνωστή αυτή η συναδέλφωση του στρατού με τους εξεγερμένους. «Μα θα γίνουμε υπέρμαχοι ενός εξεγερμένου λαού;» ρωτούσαν ο ένας τον άλλο αυτοί οι κύριοι.

Η εξέγερση όμως ήδη δυνάμωνε στα προάστια του Παρισιού. Στη Νανγκί ο λαός είχε αρνηθεί να πληρώσει τους φόρους καθώς δεν είχαν καθοριστεί από τη Συνέλευση και καθώς υπήρχε έλλειψη ψωμιού (μόνο δυο μπούσσελ σιταριού πωλούνταν σε κάθε αγοραστή). Ο λαός βρισκόταν σε αναταραχή και η αγορά ήταν περικυκλωμένη από δραγόνους. Όμως, παρά την παρουσία του στρατού, στη Νανγκί και σε άλλες μικρές πόλεις στα περίχωρα ξέσπασαν αρκετές ταραχές. «Ο κόσμος καβγαδίζει με τους αρτοποιούς», αναφέρει ο Young, «και κατόπιν φεύγει τρέχοντας με ψωμί και σιτάρι χωρίς να πληρώσει».* [* Arthur Young, σελ. 189.]

Η *Mercure de France* (27 Ιουλίου, σελ. 70) αναφέρει μάλιστα μερικές προστάθειες που έγιναν σε διάφορα μέρη, ιδίως στη Σεν Κοντάν, να κοπούν άγουρα σπαρτά - τόσο μεγάλη ήταν η έλλειψη.

Στις 30 Ιουνίου στο Παρίσι, οι πατριώτες κατατάσσονταν ήδη στο καφέ ντι Καβό για την εξέγερση και όταν, σύμφωνα με μυστικές εκθέσεις, την επόμενη μέρα ο λαός έμαθε ότι ο Μπορλί είχε αναλάβει τη διοίκηση του στρατού, ανήρτησε παντού αφίσες που έγραφαν ότι «εάν οι στρατιώτες τολμήσουν να ρίξουν έστω και έναν πυροβολισμό, τα πάντα θα περάσουν δια πυρός και σιδήρου». Και ο αξιωματούχος προσθέτει: «Ευώθησαν και πολλά άλλα, πολύ σκληρότερα πράγματα. Κανένας εχέφρων άνθρωπος δεν τολμά να εμφανιστεί».

Στις 2 Ιουλίου η οργή του πληθυσμού ξέσπασε εναντίον του κόμη ντ'Αρτουά και των Πολινιάκ. Λεγόταν ότι θα τους σκότωναν και θα λεηλατούσαν τα παλάτια τους. Μιλούσαν επίσης για κατάληψη όλων των κανονιών που είχαν τοποθετηθεί σε διάφορα σημεία του Παρισιού. Οι ίδιες εκθέσεις αναφέρουν ότι τα πλήθη στους δρόμους ήταν μεγαλύτερα και η οργή του κόσμου απερίγραπτη. «Σήμερα», σημειώνει ο βιβλιοπώλης ο Hardy στο ημερολόγιό του, «ένα οργισμένο πλήθος ήταν έτοιμο να ξεκινήσει από το βασιλικό ανάκτορο για να σώσει τους αντιπρόσωπους της Τρίτης Τάξης, επειδή οι ευγενείς ίσως προσπαθούσαν να τους δολοφονήσουν». Ο λαός ελιχε αρχίσει να μιλά πλέον για αρπαγή των όπλων στον Οίκο των Απομάχων.

Η οργή που πήγαζε από την πείνα ήταν παράλληλη με την οργή εναντίον της Αυλής. Κατά συνέπεια, στις 4 και στις 6 Ιουλίου, από το φόβο επιθέσεων εναντίον των αρτοποιών, στάλθηκαν αποσπάσματα των Γάλλων Φρουρών για να περιπολούν στους δρόμους και να επιβλέπουν τη διανομή του ψωμιού.

Στις 8 Ιουλίου ξέσπασε στο Παρίσι ένα προοίμιο της εξέγερσης στον καταυλισμό των είκοσι χιλιάδων άνεργων εργατών, τους οποίους η κυβέρνηση απασχολούσε σε έργα οδοποιίας στη Μονμάρτη. Δυο μέρες αργότερα, στις 10 Ιουλίου, το αίμα ήδη κυλούσε και την ίδια μέρα ο κόσμος άρχισε να πυρπολεί τα διαπύλια. Το ένα στη Σοσέ ντ'Αντάν κήκε και ο λαός εκμεταλλεύτηκε το γεγονός για να επιτρέψει την ελεύθερη διέλευση προμηθειών και κρασιού.

Άραγε ο Ντεμουλέν θα είχε κάνει την έκκλησή του στα όπλα στις 12 Ιουλίου, εάν δεν ήταν σίγουρος ότι ο λαός θα τον άκουγε, εάν δεν γνώριζε ότι το Παρίσι ήταν ήδη εξεγερμένο, ότι μόλις δώδεκα μέρες νωρίτερα ο Λουσταλό είχε ξεσηκώσει το πλήθος με ένα ζήτημα ήσσονος σημασίας και ότι το Παρίσι και τα προάστια του ακόμα και τότε περίμεναν ένα σύνθημα, κάποιον να κάνει την αρχή που θα πυροδοτούσε την εξέγερση;

Οι πρίγκιπες ήταν βέβαιοι για την επιτυχία και η παρορμητικότητά τους επέσπευσε το πραξικόπημα που ήταν σχεδιασμένο για τις 16 Ιουλίου. Έτσι ο βασιλιάς αναγκάστηκε να κινηθεί πριν φθάσουν στις Βερσαλλίες οι στρατιωτικές ενισχύσεις.* [* Βλ. τις επιστολές του Salmour, του πρέσβη της Σαξονίας, προς τον Stutterheim στις 19 Ιουλίου και στις 20 Αυγούστου (Αρχεία Δρέσδης) που παραθέτει ο Flammermont. *La journée du 14 Juillet* του Pitra (Publications de la Societé de l'Histoire de la Révolution française, 1892.)

Ο Νεκέρ απολύθηκε στις 11 του μηνός με τον κόμη ντ'Αρτουά να κουνάει απειλητικά τη γροθιά του στο πρόσωπό του τη στιγμή που ο υπουργός τον προσπερνούσε στην αίθουσα του υπουργικού συμβουλίου και με τον βασιλιά, διπρόσωπο ως συνήθως, να υποκρίνεται τον ανήξερο για το γεγονός μολονότι είχε ήδη υπογράψει την απόλυσή του. Ο Νεκέρ υπέκυψε στις εντολές του αφέντη του δίχως να αρθρώσει λέξη. Μάλιστα, στην ουσία διευκόλυνε τον βασιλιά και ρύθμισε την αναχώρησή του για τις Βρυξέλλες με τρόπο που πέρασε απαρατήρητος στις Βερσαλλίες.

Το Παρίσι πληροφορήθηκε το γεγονός προς το μεσημέρι της επόμενης μέρας, Κυριακής 12 Ιουλίου. Όλοι περίμεναν αυτή την απόλυση που θα σηματοδοτούσε την έναρξη του πραξικοπήματος. Ο λαός ήδη επαναλάμβανε τα λόγια του δούκα ντε Μπορλί ο οποίος, με τις τριάντα χιλιάδες στρατιώτες του συγκεντρωμένους ανάμεσα στο Παρίσι και τις Βερσαλλίες, ήταν «υπόλογος για το Παρίσι». Καθώς όλο το πρωί διαδίδονταν δυσοίωνες φήμες σχετικά με τις σφαγές που προετοίμαζε η Αυλή, «όλο το επαναστατημένο Παρίσι» έσπευσε σύσσωμο στα ανάκτορα. Εκείνη τη στιγμή έφτασε και ο αγγελιοφόρος με την είδηση της εξορίας του Νεκέρ. Η Αυλή είχε αποφασίσει την έναρξη των εχθροπραξιών... Κατόπιν τούτου, ο Καμίλ Ντεμουλέν βγήκε από το καφέ Φουά, ένα από τα καφέ στα ανάκτορα και κραδαίνοντας ένα σπαθί στο ένα χέρι και ένα πιστόλι στο άλλο, ανέβηκε σε μια καρέκλα καλώντας το λαό στα όπλα. Όπως είναι γνωστό, έσπασε το κλαρί ενός δέντρου

και τότε εκείνος έκοψε σαν έμβλημα ένα πράσινο φύλο – ήταν το σύνθημα για τη συσπείρωση του λαού. Η κραυγή του «Δεν υπάρχει στιγμή για χάσιμο, γρήγορα στα όπλα!» διαδόθηκε σε ολόκληρο το Παρίσι.

Το απόγευμα μια τεράστια πομπή που μετέφερε τις προτομές του δούκα της Ορλεάνης και του Νεκέρ, καλυμμένες με μαύρο ύφασμα (σύμφωνα με φήμες, ο δούκας της Ορλεάνης είχε επίσης εξοριστεί), διέσχισε τα ανάκτορα, κατά μήκος της οδού Ρισελιέ και έστριψε προς την πλατεία Λουδοβίκου ΙΔ΄ (τη σημερινή πλατεία Ομονοίας), η οποία είχε καταληφθεί από στρατεύματα – Ελβετούς, γαλλικό πεζικό, ουσάρους και δραγόνους – με επικεφαλής τον μαρκήσιο ντε Μπεςενβάλ. Σύντομα οι στρατιώτες βρέθηκαν περικυκλωμένοι από το λαό. Προσπάθησαν να απωθήσουν τον κόσμο με τα σπαθιά τους και μάλιστα πυροβόλησαν εναντίον του, αλλά μπροστά στο αναρίθμητο πλήθος που πίεζε και έσπρωχνε διασπώντας παντού τις γραμμές τους, οι στρατιώτες αναγκάστηκαν να αποσυρθούν. Από άλλες πηγές μαθαίνουμε ότι οι Γάλλοι Φρουροί έριξαν μερικούς πυροβολισμούς εναντίον του «βασιλικού γερμανικού» συντάγματος, το οποίο ήταν προσκολλημένο στο βασιλιά, και ότι οι Ελβετοί αρνήθηκαν να πυροβολήσουν το λαό. Για αυτό το λόγο ο Μπεςενβάλ, ο οποίος έδειχνε να μην τρέφει μεγάλη εμπιστοσύνη στην Αυλή, αποσύρθηκε μπροστά στην λαϊκή πλημύρα και αναχώρησε για να στρατοπεδεύσει στο Πεδίο του Άρεως.* [* «Οι Γάλλοι Φρουροί είχαν συνταχθεί με το πλήθος και πυροβόλησαν εναντίον ενός αποσπάσματος του βασιλικού γερμανικού συντάγματος που ήταν παρατεταγμένο στη λεωφόρο κάτω από τα παράθυρά μου. Δυο άνδρες και δυο άλογα σκοτώθηκαν», έγραψε στις 13 Ιουλίου ο Simolin, ο πληρεξούσιος της Αικατερίνης Β΄ στο Παρίσι, προς τον καγκελάριο Osterman. Και πρόσθεσε: «Χθες και προχθές πυρπόλησαν το διαπύλιο και το άλλο του προαστίου Πουασονιέ» (Conches, Lettres de Louis XVI, σελ. 223)]

Έτσι λουπόν άρχισε ο αγώνας. Ποια όμως θα ήταν η τελική του έκβαση σε περίπτωση που τα στρατεύματα, όντας ακόμα πιστά στο βασιλιά, διατάσσονταν να προελάσουν εναντίον του Παρισιού; Μπροστά σε αυτό το ενδεχόμενο η αστική τάξη αποφάσισε, έστω και απρόθυμα, να κάνει δεκτό το υπέρτατο μέτρο: την έκκληση προς το λαό. Η καμπάνα του συναγερμού αντήχησε σε ολόκληρο το Παρίσι και στα προάστια άρχισαν να κατασκευάζονται κοντάρια.* [* Από αυτά κατασκευάστηκαν πενήντα χιλιάδες καθώς και «κάθε λογής μικρά όπλα, με έξοδα της πόλης», αναφέρει ο Dusaulx («L' oeuvre de sept jours», σελ. 103.)]

Βαθμηδόν, ένοπλοι άνδρες άρχισαν να εμφανίζονται στους δρόμους. Σε όλη τη διάρκεια της νύχτας άνθρωποι του λαού ανάγκαζαν τους διαβάτες να τους δίνουν χρήματα για να αγοράσουν μπαρούτι. Τα διαπύλια ήταν τυλιγμένα στις φλόγες. Όλες οι πύλες στη δεξιά όχθη, από το προάστιο Σεντ Αντουάν μέχρι το προάστιο Σεν Ονορέ, καθώς επίσης και στα προάστια Σεν Μαρσέλ και Σεν Ζακ, πυρπολήθηκαν και οι προμήθειες και το κρασί πέρασαν ελεύθερα στο Παρίσι. Η καμπάνα ηκούσε όλη νύχτα και οι αστοί έτρεμαν για τις περιουσίες τους επειδή οι ένοπλοι με τα κοντάρια και τα ρόπαλα ήταν ακροβολισμένοι σε κάθε γωνιά, λεηλατώντας τα σπίτια μερικών μονοπωλητών, γνωστών εχθρών του λαού, και χτυπώντας τις πόρτες των πλουσίων για να ζητήσουν επίμονα χρήματα και όπλα.

Την επομένη, 13 Ιουλίου, ο λαός επισκέφτηκε πρώτα απ΄ όλα τα μέρη όπου υπήρχαν τρόφιμα. Επιτέθηκε στη μονή Σεν Λαζάρ κραυγάζοντας, «Ψωμί, ψωμί!». Πενήντα δυο κάρα φορτώθηκαν με αλεύρι που, αντί να το αδειάσουν επιτόπου, το έσυραν μέχρι το προάστιο Αλ έτσι ώστε τα τρόφιμα να μοιραστούν σε όλους. Ο λαός έστειλε επίσης στο Αλ προμήθειες που είχαν περάσει αδασμολόγητα στο Παρίσι.* [* «Αναρίθμητες άμαξες, δίτροχα και κάρα έφταναν στο Οτέλ ντε Βιλ από όλα τα μέρη, σταματούσαν στις πύλες της πόλης και φορτώνονταν με κάθε είδους προμήθειες, πιάτα, μαγειρικά σκεύη, έπιπλα, τρόφιμα κλπ. Ο λαός, ο οποίος το μόνο που ζητούσε κραυγάζοντας ήταν όπλα και πυρομαχικά ... μας πλησίαζε κατά πλήθη και κάθε λεπτό που περνούσε γινόταν όλο και πιο επίμονος. Ήταν 13 Ιουλίου». (*Dusaulx, «L' oeuvre de sept jours» στο Memoirs sur la Bastille, εκδ. H. Monin, Παρίσι, 1889, σελ 397).]

Ταυτόχρονα ο λαός κατέλαβε τη φυλακή Λα Φορς όπου κρατούνταν οι οφειλέτες και οι απελευθερωμένοι κρατούμενοι περιδιάβηκαν όλη την πόλη ευχαριστώντας το λαό. Όμως, μια εξέγερση των κρατούμενων στο Σατελέ κατεστάλη, προφανώς από κάποιους αστούς, οι οποίοι είχαν εξοπλιστεί βιαστικά και ήδη περιπολούσαν στους δρόμους. Στις έξι το απόγευμα είχε ήδη σχηματιστεί η πολιτοφυλακή των αστών και βάδιζε προς το Οτέλ ντε Βιλ. Σύμφωνα με τον Chassin μέχρι τις δέκα το βράδυ είχε αναλάβει υπηρεσία.

Ο Taine και οι υποστηρικτές του, πιστά φερέφωνα των φόβων της αστικής τάξης, προσπαθούν να μας πείσουν ότι στις 13 Ιουλίου το Παρίσι βρισκόταν στα χέρια ληστών. Ο ισχυρισμός αυτός όμως είναι αντίθετος με όλα τα σύγχρονα

στοιχεία. Δίχως αμφιβολία, υπήρχαν άνδρες οπλισμένοι με κοντάρια που σταματούσαν τους διαβάτες και τους ζητούσαν χρήματα για να εξασφαλίσουν όπλα. Επίσης, τις νυκτερινές ώρες ανάμεσα στις 12 και στις 14 του μηνός, ένοπλοι χτύπησαν τις πόρτες εύπορων πολιτών ζητώντας φαγητό και ποτό ή όπλα και χρήματα.

Είναι επίσης διαπιστωμένο ότι έγιναν προσπάθειες λεηλασίας, καθώς δυο αξιόπιστοι μάρτυρες αναφέρουν εκτελέσεις ατόμων στη διάρκεια της νύχτας ανάμεσα στις 13 και 15 Ιουλίου για τέτοιου είδους απόπειρες.* [* Τα στοιχεία που παραθέτει ο M. Jules Flammermont σε μια σημείωση του έργου του για τις 14 Ιουλίου (Le journée du 14 Juillet 1789) είναι αδιάψευστα σχετικά με το ζήτημα – πιο αδιάψευστα από το κείμενό του, το οποίο μέχρις ενός σημείου φαίνεται να αντιφάσκει στις σελίδες cxxxii και cxxxiii. «Το απόγευμα», γράφει ο κόμης de Salmour, «είχε ήδη συγκροτηθεί η φρουρά των αστών και άρχισε να αφοπλίζει όλους τους περιπλανώμενους. Αυτή ήταν που με την επαγρύπνησή της έσωσε το Παρίσι εκείνη τη νύχτα μαζί με τους ένοπλους άνδρες της αστικής τάξης... Η νύχτα κύλησε ήρεμα και με τάξη: συνελήφθησαν κλέφτες και αλήτες και για τα σοβαρότερα αδικήματα απαγχονίστηκαν επιτόπου». (Επιστολή του κόμη de Salmour με ημερομηνία 10 Ιουλίου 1789 στα Αρχεία της Δρέσδης). Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από μια επιστολή του δρος Rigby, την οποία ο M. Flammermont αναφέρει σαν σημείωση (σελ. cxxxiii) και μνημονεύει το ίδιο: «Όταν νύχτωσε δεν έβλεπες παρά ελάχιστα από τα άτομα που είχαν εξοπλιστεί το προηγούμενο βράδυ. Μερικοί ωστόσο είχαν αρνηθεί να παραδώσουν τα όπλα τους και στη διάρκεια της νύχτας οι υποψίες των κατοίκων σε βάρος τους αποδείχτηκαν σωστές, καθώς άρχισαν τις λεηλασίες. Ήταν όμως ήδη πολύ αργά να το κάνουν χωρίς να τιμωρηθούν. Σύντομα τους ανακάλυψαν και τους συνέλαβαν και το επόμενο πρωί μας πληροφόρησαν ότι αρκετοί από εκείνους τους δύστυχους φουκαράδες που είχαν λάβει μέρος σε τέτοιες ενέργειες είχαν εκτελεστεί». (Επιστολές δρος Rigby, σελ. 56-57). Διαβάζοντας αυτές τις σελίδες παραδεχόμαστε ότι υπάρχει κάποια αλήθεια στη μαρτυρία του Morellet, σύμφωνα με την οποία, «τη νύχτα της 13 προς 14 Ιουλίου έγιναν ορισμένες υπερβολές εναντίον προσώπων και περιουσιών».] την προκειμένη περίπτωση όμως, όπως και αλλού, ο Taine υπερβάλλει.

Ασχέτως αν αρέσει ή όχι στους σύγχρονους αστούς δημοκράτες, η αλήθεια είναι ότι οι επαναστάτες του 1789 έκαναν πράγματι έκκληση προς τους «ανατρεπτικούς εφέδρους» για τους οποίους μιλούσε ο Μιραμπό. Για να τους βρουν επισκέφτηκαν τις καλύβες στα προάστια. Και έκαναν πολύ καλά επειδή, ακόμα κι αν υπήρχαν μερικές περιπτώσεις λεηλασίας, οι «έφεδροι» αντιλαμβάνονταν τη σοβαρότητα της κατάστασης και έτσι έθεσαν τα όπλα τους στην υπηρεσία της γενικής υπόθεσης αντί να τα χρησιμοποιήσουν για να ικανοποιήσουν προσωπικά μίση ή για να βελτιώσουν τις άθλιες συνθήκες ζωής τους.

Σε κάθε περίπτωση είναι βέβαιο ότι οι περιπτώσεις λεηλασίας ήταν εξαιρετικά σπάνιες. Απεναντίας, ένοπλο πλήθος επέδειξε μεγάλη υπευθυνότητα όταν πληροφορήθηκε την εμπλοκή με το στρατό και με την αστική τάξη. Προφανώς οι άνδρες με τα κοντάρια θεωρούσαν τον εαυτό τους σαν υπερασπιστή της πόλης με πολύ μεγάλες ευθύνες. Εντούτοις, ο Μαρμοντέλ, ένας δηλωμένος εχθρός της Επανάστασης, επισημαίνει το εξής ενδιαφέρον χαρακτηριστικό. «Οι ίδιοι οι κλέφτες που είχαν καταληφθεί από τον γενικότερο φόβο δεν προέβησαν σε αρπαγές. Διαρρήξεις έγιναν μόνο σε οπλοπωλεία και εκλάπησαν μόνο όπλα», αναφέρει στα απομνημονεύματά του. Και όταν ο λαός μετέφερε την άμαξα του πρίγκιπα ντε Λαμπέσκ στην Πλας ντε Γκρεβ για να την κάψει, έστειλε το μπαούλο και όλο το περιεχόμενο της άμαξας στο Οτέλ ντε Βιλ. Στο Μονή Λαζαριστών ο λαός αρνήθηκε να δεχτεί χρήματα και πήρε μόνο αλεύρι, όπλα και κρασί, τα οποία μεταφέρθηκαν στην Πλας ντε Γκρεβ. «Εκείνη τη μέρα δεν άγγιξαν τίποτα, ούτε στο Θησαυροφυλάκιο ούτε στην Τράπεζα», σχολιάζει στην έκθεσή του ο Άγγλος πρέσβης.

Αυτό που αληθεύει απόλυτα ήταν ο φόβος των αστών στη θέα εκείνων των κουρελήδων ανδρών και γυναικών που ήταν οπλισμένοι με ρόπαλα και κοντάρια «κάθε σχήματος». Ο τρόμος που ενέπνεαν εκείνα τα φαντάσματα της πείνας καθώς περιφέρονταν κατά πλήθη στους δρόμους ήταν τόσο μεγάλος που οι αστοί δεν μπορούσαν να τον ξεπεράσουν. Αργότερα, το 1791 και το 1792, ακόμα και εκείνοι ανάμεσά τους που ήθελαν το τέλος της μοναρχίας προτιμούσαν την αντίδραση παρά μια νέα έκκληση στην λαϊκή επανάσταση. Τους στοιχειώνει η ανάμνηση των πεινασμένων που πλημμύριζαν τους δρόμους και τους οποίους είχαν δει φευγαλέα στις 12, 13 και 14 Ιουλίου.

«Όπλα!», αυτή ήταν η κραυγή του λαού μόλις βρήκε λίγο ψωμί. Τα έψαχνε παντού χωρίς όμως να βρίσκει, ενώ μέρα νύχτα στα προάστια κατασκευάζονταν κοντάρια από κάθε κομμάτι σιδήρου που έπεφτε στα χέρια τους.

Στο μεταξύ οι αστοί, χωρίς να χάσουν στιγμή, εγκαθίδρυσαν την εκτελεστική εξουσία τους στο δημαρχιακό μέγαρο στο Οτέλ ντε Βιλ και οργάνωναν την πολιτοφυλακή τους.

Γνωρίζουμε ότι οι εκλογές για την Εθνοσυνέλευση πραγματοποιήθηκαν σε δυο βαθμίδες. Μόλις όμως ολοκληρώθηκαν, οι εκλέκτορες της Τρίτης Τάξης, στους οποίους είχαν προστεθεί μερικοί εκλέκτορες του κλήρου και των ευγενών, συνέχισαν να συνεδριάζουν στο Οτέλ ντε Βιλ από τις 27 Ιουνίου με εξουσιοδότηση του δημοτικού συμβουλίου και των «υπουργών για το Παρίσι». Τώρα, οι εκλέκτορες αυτοί ανέλαβαν την πρωτοβουλία να οργάνωσουν την πολιτοφυλακή των αστών. Τους έχουμε ήδη δει να πραγματοποιούν τη δεύτερη συνεδρίασή τους την 1η Ιουλίου.

Στις 12 Ιουλίου καθιέρωσαν μια Διαρκή Επιτροπή με πρόεδρο τον Φλεσέλ, τον έφορο της συνεχίας των εμπόρων, και αποφάσισαν ότι κάθε μια από τις εξήντα εννέα περιφέρειες έπρεπε να επιλέξει διακόσιους πολύ γνωστούς πολίτες, ικανούς να φέρουν όπλα, οι οποίοι θα συνιστούσαν ένα σώμα πολιτοφυλακής από δώδεκα χιλιάδες άνδρες για την επιτήρηση της δημόσιας ασφάλειας. Σε τέσσερις μέρες η πολιτοφυλακή θα αυξανόταν σε σαράντα οκτώ χιλιάδες άνδρες. Στο μεταξύ, η ίδια επιτροπή επιχειρούσε να αφοπλίσει το λαό.

Όπως πολύ σωστά αναφέρει ο Louis Blanc, η αστική τάξη εξασφάλισε με αυτό τον τρόπο μια φρουρά δώδεκα χιλιάδων πραιτοριανών και, με κίνδυνο να ενισχύσει την Αυλή, ήθελε να αφοπλίσει τις λαϊκές μάζες.

Αντί για το πράσινο έμβλημα των πρώτων ημερών, η πολιτοφυλακή φορούσε την κόκκινη και γαλάζια κονκάρδα και η Διαρκής Επιτροπή έλαβε μέτρα για να εμποδίσει το λαό, ο οποίος εξοπλιζόταν μόνος του, να προσχωρήσει στις τάξεις της πολιτοφυλακής. Αποφασίστηκε ότι όποιος ένοπλος έφερε τη συγκεκριμένη κονκάρδα χωρίς να είναι καταχωρημένος σε κάποια από τις περιφέρειες, έπρεπε να οδηγείται ενώπιον της Επιτροπής για να δικαστεί. Τη νύχτα 13 προς 14 Ιουλίου η Διαρκής Επιτροπή διόρισε τον γενικό διοικητή αυτής της Εθνοφρουράς. Ήταν ένας ευγενής, ο δούκας ντ'Ομόν. Εκείνος όμως αρνήθηκε το διορισμό και αντικαταστάθηκε από έναν άλλο ευγενή, τον μαρκήσιο ντε λα Σαλ, που αρχικά είχε διοριστεί υποδιοικητής.

Με λίγα λόγια, ο λαός κατασκεύαζε κοντάρια και εξοπλιζόταν μόνος του, λάμβανε μέτρα για να αποτρέψει την αποστολή πυρομαχικών έξω από το Παρίσι, προέβαινε σε κατασχέσεις τροφίμων που τα έστελνε στην Αλ ή στην Πλας ντε Γκρεβ, ενώ στις 14 Ιουλίου κατασκεύαζε οδοφράγματα για να εμποδίσει την είσοδο του στρατού στο Παρίσι, καταλάμβανε το οπλοστάσιο στον Οίκο των Απομάχων, και προήλαυε σύσσωμος προς τη Βασίλη για να αναγκάσει τους υπερασπιστές της σε παράδοση. Αυτό όμως που απασχολούσε τους αστούς ήταν η λήψη μέτρων για να κρατήσουν αποκλειστικά για λογαριασμό τους την εξουσία που είχαν αποκτήσει μόλις πρόσφατα. Θέσπισαν την Κομμούνα του Παρισιού των αστών, η οποία προσπάθησε να αναχαιτίσει το λαϊκό κίνημα και ως επικεφαλής της διόρισαν τον Φλεσέλ, τον έφορο των εμπόρων, ο οποίος αλληλογραφούσε με τη δούκισσα ντε Πολινιάκ για τον περιορισμό της εξέγερσης στο Παρίσι. Πράγματι, γνωρίζουμε ότι στις 13 Ιουλίου, όταν ο λαός ζήτησε από τον Φλεσέλ όπλα, εκείνος έστειλε κιβώτια που περιείχαν παλιά υφάσματα αντί για μουσκέτα και την επόμενη μέρα χρησιμοποίησε όλη του επιρροή για να εμποδίσει την άλωση της Βασίλης από το λαό.

Έτσι άρχισε η μεθόδευση για την προδοσία της Επανάστασης από την πλευρά των επιτήδειων ηγετών της αστικής τάξης, μια μεθόδευση που, όπως θα διαπιστώσουμε, αναπτύχθηκε ιδιαιτέρως στη διάρκεια των αμέσως επόμενων χρόνων.

Δωδέκατο Κεφάλαιο: Η άλωση της Βασίλης

«Στη Βασίλη!» - Η σημασία της Βασίλης – Το λαϊκό μένος για τη φυλακή – Όπλα κατάσχονται από τον Οίκο των Απομάχων – Αποστολή αντιπροσωπειών στον ντε Λονέ – Αρχίζει η επίθεση κατά της Βασίλης – Οι υπερασπιστές της πυροβολούν το λαό – Στέλνεται νέα αντιπροσωπεία – Τα πυρά συνεχίζονται – Η άφιξη κανονιών για το λαό – Η φρουρά συνθηκολογεί – Θάνατος του ντε Λονέ και του Φλεσέλ – Η πρώτη νίκη του λαού

Από το ξημέρωμα της 14ης Ιουλίου όλη η προσοχή της παρισινής εξέγερσης ήταν στραμμένη στη Βασίλη, εκείνο το ζοφερό φρούριο με τους συμπαγείς, πανύψηλους πύργους που υψωνόταν ανάμεσα στα σπίτια μιας πυκνοκατοικημένης

συνοικίας, στην είσοδο του προαστίου Σεν Αντουάν. Οι ιστορικοί ακόμα αναρωτιούνται πώς οι σκέψεις του λαού στράφηκαν προς αυτή την κατεύθυνση και μερικοί αφήνουν να εννοηθεί ότι η Διαρκής Επιτροπή στο Οτέλ ντε Βιλ ήταν εκείνη που ήθελε δώσει έναν αντικειμενικό στόχο για την εξέγερση κατευθύνοντάς την εναντίον ενός συμβόλου της μοναρχίας. Εντούτοις, δεν υπάρχει κάτι που να επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση, ενώ αρκετά σημαντικά στοιχεία την αντικρούουν. Το πιθανότερο είναι ότι το λαϊκό ένστικτο αποφάσισε τελικά να την καταλάβει, καθώς από τις 12 ή 13 Ιουλίου είχε αντληφθεί ότι η Βαστίλη έπαιζε σημαντικό ρόλο στα σχέδια της Αυλής για τη συντριβή του παρισινού λαού.

Γνωρίζουμε πράγματι ότι στα δυτικά η Αυλή είχε δώσει εντολή στον Μπεςενβάλ να στρατοπεδεύσει με τριάντα χιλιάδες άνδρες στο Πεδίο του Άρεως και ότι στα ανατολικά βασιζόταν για υποστήριξη στους πύργους της Βαστίλης που είχαν στραμμένα τα κανόνια τους προς το επαναστατημένο προάστιο Σεν Αντουάν και την κύρια οδό του, καθώς και στην άλλη μεγάλη οδική αρτηρία, την οδό Σεν Αντουάν, η οποία οδηγεί στο Οτέλ ντε Βιλ, στο Παλαί Ρουαγιαί και στα ανάκτορα του Κεραμεικού. Συνεπώς, η σημασία της Βαστίλης ήταν προφανής και από το πρωινό της 14 Ιουλίου, σύμφωνα με το *Deux amis de la liberté*, οι λέξεις «A la Bastille!» («Στη Βαστίλη!») διαδόθηκαν από στόμα σε στόμα από τη μια άκρη της πόλης στην άλλη.* [* Σε αρκετά cahiers οι εκλέκτορες είχαν ήδη απαιτήσει «το γκρέμισμα και την καταστροφή της Βαστίλης» - *Cahiers des Halles*. Το ίδιο και εκείνα των *Les Mathurins, Cordeliers, Sépulcre* κ.α. που παραθέτει ο Chassin (*Les elections et les cahiers de Paris*, τομ. ii, σελ. 449 κ.ε.) Οι εκλέκτορες είχαν λόγο για το αίτημά τους καθώς, μετά την υπόθεση Ρεβεγιόν είχε δοθεί εντολή να οχυρωθεί η Βαστίλη. Συνεπώς, ήδη από τη νύχτα της 30 Ιουνίου γίνονταν κάποιες συζητήσεις για κατάληψη του φρουρίου (*Récit de l'élargissement ... des gardes françaises*, πρθ. από τον Chassin, σελ. 452, σημείωση.]

Είναι αλήθεια ότι τη φρουρά της Βαστίλης αποτελούσαν μόνον εκατόν δεκατέσσερις άνδρες, από τους οποίους οι ογδόντα τέσσερις ήταν μισθοφόροι και οι τριάντα Ελβετοί, και ότι ο φρούραρχος δεν είχε κάνει τίποτα για να εφοδιάσει το μέρος. Αυτό απλώς αποδεικνύει ότι το ενδεχόμενο μιας σοβαρής επίθεσης εναντίον του οχυρού είχε θεωρηθεί παράλογο. Ο λαός όμως γνώριζε ότι οι μοναρχικοί συνωμότες υπολόγιζαν στο φρούριο και από κατοίκους της συνοικίας πληροφορήθηκε ότι τη νύχτα της 12 προς 13 Ιουλίου είχαν μεταφερθεί στη Βαστίλη πυρομαχικά από το οπλοστάσιο. Διέβλεψε επίσης ότι το πρωί της 14 Ιουλίου ο φρούραρχος, μαρκήσιος ντε Λονέ, είχε τοποθετήσει τα κανόνια σε θέσεις για να χτυπήσουν το λαό, σε περίπτωση που συγκεντρωνόταν προς την κατεύθυνση του Οτέλ ντε Βιλ.

Πρέπει επίσης να πούμε ότι ο λαός ανέκαθεν έτρεφε απέχθεια για φυλακές όπως η Μπισέτρ, το κάστρο Βενσάν και η Βαστίλη. Στη διάρκεια των ταραχών του 1783, όταν οι ευγενείς είχαν διαμαρτυρηθεί για τις αυθαίρετες φυλακίσεις, ο υπουργός Μπρετέιγ αποφάσισε να καταργήσει τη φυλάκιση στη Βενσάν. Το διάσημο κάστρο μετατράπηκε στη συνέχεια σε σιταποθήκη και για να καθυστερήσει την κοινή γνώμη ο Μπρετέιγ επέτρεψε σε επισκέπτες να επιθεωρήσουν τα φοβερά μπουντρούμια. Σύμφωνα με τον Droz, ακούστηκαν πολλά για τη φρίκη που αντίκρισαν εκεί, ενώ έλεγαν ότι στη Βαστίλη η κατάσταση ήταν ακόμα χειρότερη.* [* Droz, *Histoire de Louis XVI*, τομ. i, σελ. 417.]

Σε κάθε περίπτωση, είναι βέβαιο ότι την παραμονή της 13 Ιουλίου υπήρξε ανταλλαγή πυρών από μουσκέτα ανάμεσα στα αποσπάσματα ένοπλων Παριζιάνων που είχαν περάσει κοντά από το φρούριο και τους υπερασπιστές του, και ότι από τις πρώτες πρωινές ώρες της 14ης Ιουλίου τα λίγο πολύ οπλισμένα πλήθη, τα οποία περιφέρονταν στους δρόμους σε όλη τη διάρκεια της προηγούμενης νύχτας, άρχισαν να συγκεντρώνονται στους δρόμους που οδηγούσαν στη Βαστίλη. Στη διάρκεια της νύχτας είχε ήδη διαδοθεί η φήμη ότι στρατεύματα του βασιλιά προήλαυαν από την πλευρά του Μπαριέρ ντι Τρόν στο προάστιο Σεν Αντουάν, και έτσι τα πλήθη μετακινήθηκαν ανατολικά και έκλεισαν με οδοφράγματα τους δρόμους βορειοανατολικά του Οτέλ ντε Βιλ.

Μια επιτυχημένη επίθεση στον Οίκο των Απομάχων έδωσε στο λαό την ευκαιρία να εξοπλιστεί και να εξασφαλίσει μερικά κανόνια. Από την προηγούμενη μέρα, αστοί απεσταλμένοι των περιφερειών τους είχαν επισκεφθεί τον Οίκο των Απομάχων ζητώντας όπλα και λέγοντας ότι τα σπίτια τους κινδύνευαν να λεηλατηθούν από κλέφτες. Ο βαρόνος ντε Μπενσεβάλ, ο διοικητής των μοναρχικών στρατευμάτων στο Παρίσι, έτυχε να βρίσκεται εκεί και υποσχέθηκε να εξασφαλίσει σχετική εξουσιοδότηση από τον στρατάρχη ντε Μπρολί. Η εξουσιοδότηση δεν είχε φθάσει ακόμα όταν, στις 7 το πρωί της 14 Ιουλίου και ενώ οι μισθοφόροι υπό τον Σομπρέιγ βρίσκονταν στα κανόνια τους με ένα πυρείο στο χέρι έτοιμοι να χτυπήσουν, ένας όχλος επτά ή οκτώ χιλιάδων ανθρώπων ξεχύθηκε ξαφνικά με γοργό βήμα από τους τρεις γειτονικούς δρόμους. Βοηθώντας ο ένας τον άλλο, διέσχισαν «σε χρόνο μηδέν» την τάφρο γύρω από τον Οίκο των

Απομάχων που είχε δυόμιση μέτρα βάθος και τρισήμιση πλάτος και πήραν στην κατοχή τους δώδεκα κανόνια των 24, 18 και 10 λιβρών και έναν όλμο. Η φρουρά που ήδη είχε μολυνθεί από ένα «στασιαστικό πνεύμα» δεν αμύνθηκε και έτσι ο όχλος απλώθηκε παντού. Σύντομα βρήκε το δρόμο του για τα υπόγεια και το ναό, όπου ανακάλυψε τριάντα δυο χιλιάδες μουσκέτα και ορισμένη ποσότητα μπαρουτιού.* [* Στο σημείο αυτό ακολουθώ τις επιστολές του κόμη de Salmour και του Mathieu Dumas, όπως τις παραθέτει ο M. Flammeumont.] Τα μουσκέτα και τα κανόνια αυτά χρησιμοποιήθηκαν την ίδια μέρα στην άλωση της Βασιλίας. Όσο για το μπαρουτί, την προηγούμενη μέρα ο λαός είχε ήδη σταματήσει τριάντα έξι βαρέλια με προορισμό τη στη Ρουέν. Είχαν μεταφερθεί στο Οτέλ ντε Βιλ και όλη τη νύχτα γινόταν διανομή του μπαρουτιού στο λαό, ο οποίος εξοπλιζόταν μόνος του.

Η αφαίρεση των όπλων από τον Οίκο των Απομάχων πραγματοποιήθηκε με πολύ αργούς ρυθμούς και στις δυο το απόγευμα δεν είχε ακόμα ολοκληρωθεί. Ως εκ τούτου υπήρχε αρκετός χρόνος για να φτάσουν στρατεύματα και να διαλύσουν το λαό, ιδίως καθώς πεζικό, ιππικό, ακόμα και πυροβολικό ήταν παραταγμένα κοντά στη Στρατιωτική Σχολή και στο Πεδίο του Άρεως. Όμως οι αξιωματικοί αυτών των στρατευμάτων δεν εμπιστεύονταν τους στρατιώτες τους. Εκτός αυτού, και οι ίδιοι πρέπει να είχαν διατάξει απέναντι σε αυτό το αναρίθμητο πλήθος από άτομα κάθε ηλικίας και κάθε τάξης, από τα οποία πάνω από διακόσιες χιλιάδες είχαν πλημμυρίσει τους δρόμους τις δυο τελευταίες μέρες. Ο λαός στα προάστια, οπλισμένος με μερικά μουσκέτα, κοντάρια, σφουριά, τσεκούρια, ακόμα και με απλά ρόπαλα, περιφερόταν στους δρόμους συρρέοντας κατά πλήθη στην πλατεία Λουδοβίκου ΙΕ' (σημερινή πλατεία Ομονοίας), περικυκλώνοντας το Οτέλ ντε Βιλ και τη Βασιλία και πλημμυρίζοντας τους ενδιάμεσους δρόμους. Βλέποντας τις μάζες των ένοπλων ανθρώπων στο δρόμο η αστική τάξη κυριεύτηκε από τρόμο.

Όταν το πρωί της 14 Ιουλίου η Διαρκής Επιτροπή στο Οτέλ ντε Βιλ, για την οποία έχει γίνει ήδη αναφορά, πληροφορήθηκε ότι οι προσβάσεις προς τη Βασιλία είχαν καταληφθεί από κόσμο, έστειλε ορισμένα άτομα να διαπραγματευτούν με τον φρούραρχο ντε Λονέ για να τον παρακαλέσουν να αποσύρει τα κανόνια που ήταν στραμμένα στους δρόμους και να μην προβεί σε εχθρικές ενέργειες εναντίον του λαού. Σε αντάλλαγμα η Επιτροπή, υιοθετώντας εξουσίες που δεν ήταν της αρμοδιότητάς της, υποσχέθηκε ότι ο λαός «δεν θα προέβαινε σε καμία δυσάρεστη ενέργεια εναντίον της φυλακής». Ο φρούραρχος δέχτηκε τους αντιπροσώπους με χαρά και μάλιστα προγευμάτισε μαζί τους μέχρι το μεσημέρι. Ο ντε Λονέ μάλλον προσπαθούσε να κερδίσει χρόνο περιμένοντας συγκεκριμένες εντολές από τις Βερσαλλίες, οι οποίες όμως δεν έφτασαν ποτέ καθώς είχαν εμποδιστεί το πρωί από το λαό. Όπως κάθε άλλος στρατιωτικός διοικητής, ο ντε Λονέ πρέπει να είχε συνειδητοποιήσει πόσο δύσκολο θα ήταν να σταθεί απέναντι σε ολόκληρο τον παρισινό λαό που ήταν συγκεντρωμένος στους δρόμους και έτσι προσπάθησε να κερδίσει χρόνο. Προς το παρόν διέταξε την απόσυρση των κανονίων ενάμιση μέτρο πιο πίσω και έκλεισε τις πολεμίστρες με σανίδες έτσι ώστε ο κόσμος στο δρόμο να μη βλέπει μέσα.

Γύρω στο μεσημέρι το προάστιο Σεν Λουί ντε Κουλιέρ έστειλε με δική του πρωτοβουλία δυο απεσταλμένους να μιλήσουν στο φρούραρχο εξ ονόματός του. Ο ένας από αυτούς, ο δικηγόρος Τιριό ντε λα Ροσιέρ, εξασφάλισε από τον μαρκήσιο ντε Λονέ την υπόσχεση ότι δεν θα έδινε εντολή για πυρ χωρίς να δεχτεί επίθεση. Η Διαρκής Επιτροπή έστειλε στο φρούραρχο άλλες δυο αντιπροσωπείες στις μια και στις τρεις το απόγευμα, αλλά δεν έγιναν δεκτές. Και οι δυο απαίτησαν από το φρούραρχο την παράδοση του φρουρίου σε ένα σώμα πολιτοφυλακής των αστών που θα το φρουρούσε μαζί με τους στρατιώτες και τους Ελβετούς.

Ευτυχώς όμως όλες αυτές οι συμβιβαστικές διαπραγματεύσεις εμποδίστηκαν από το λαό που κατάλαβε ότι έπρεπε να κυριεύσει τη Βασιλία με κάθε κόστος. Χάρη στα μουσκέτα και στα κανόνια που είχε κυριεύσει από τον Οίκο των Απομάχων ο ενθουσιασμός του μεγάλωνε διαρκώς.

Ο όχλος συνωστιζόταν στους δρόμους γύρω από τη Βασιλία καθώς και στα προάστια που περιέβαλαν το φρούριο. Αμέσως άρχισε ανταλλαγή πυρών ανάμεσα στο λαό και στους στρατιώτες που ήταν ακροβολισμένοι στις επάλξεις. Και ενώ η Διαρκής Επιτροπή πάσχιζε να κατευνάσει το πάθος των επιτιθέμενων και να προβεί σε διευθετήσεις για να ανακοινώσει στην Πλας ντε Γκρεβ την υπόσχεση του ντε Λονέ ότι δεν θα πυροβολούσε χωρίς να δεχτεί επίθεση, τα πλήθη χίμηξαν προς το φρούριο κραυγάζοντας «Θέλουμε τη Βασιλία! Κάτω οι γέφυρες!» Λέγεται ότι όταν ο φρούραρχος, ο οποίος είχε ανέβει στο τείχος μαζί με τον Τιριό, είδε από ψηλά ολόκληρο το προάστιο Σεν Αντουάν και τους δρόμους που οδηγούσαν σε αυτό

κατάμαυρα από το λαό που προήλαυε προς τη Βασίλισσα, κόντεψε να λιποθυμίσει. Φαίνεται μάλιστα ότι ήταν έτοιμος να παραδώσει αμέσως το φρούριο στην Επιτροπή της Πολιτοφυλακής, αλλά τον εμπόδισαν οι Ελβετοί.* [* Επιστολή του De Hue στους αδελφούς του, γερμανικό κείμενο, όπως παρατίθεται από τον Flammeurmont, σελ. cxviii, σημ.]

Οι πρώτες κινητές γέφυρες του εξωτερικού τμήματος της Βασίλισας, το οποίο ονομαζόταν Περίβολος (l' Avançée), έπεσαν σύντομα χάρη σε μια από τις τολμηρές ενέργειες μερικών ατόμων που είναι πάντα διαθέσιμα σε τέτοιες στιγμές. Οκτώ ή δέκα άνδρες, με τη βοήθεια του παντοπώλη Πανιετιέ, ενός ψηλού και γεροδεμένου παλικαριού, εκμεταλλεύτηκαν ένα σπίτι που ήταν κτισμένο κολλητά στο εξωτερικό τείχος του Περιβόλου και αφού σκαρφάλωσαν, μπήκαν μέσα, προχώρησαν σε ένα φυλάκιο κοντά στη γεφυρούλα του Προαυλίου και από εκεί πήδησαν μέσα στο πρώτο προαύλιο της Βασίλισας, το Προαύλιο του Φρουράρχου, όπου βρισκόταν η κατοικία του. Το προαύλιο ήταν άδειο, καθώς μετά την αναχώρηση του Τιριό οι στρατιώτες και ο ντε Λονέ είχαν αποσυρθεί στο εσωτερικό του φρουρίου.

Οι οκτώ ή δέκα άνδρες που πήδηξαν στην αυλή κατέβασαν τη γεφυρούλα του Προαυλίου με μερικά χτυπήματα τεσκουριού και, αφού άνοιξαν την πύλη της, στη συνέχεια άνοιξαν τη μεγαλύτερη. Περισσότεροι από τριακόσιοι άνδρες χιμήξαν στο Προαύλιο του Φρουράρχου και έτρεξαν προς τις δυο άλλες κινητές γέφυρες, τη μεγαλύτερη και τη μικρότερη, οι οποίες, μόλις χαμήλωσαν, χρησίμευσαν σαν διάβαση πάνω από την πλατιά τάφρο του κυρίως φρουρίου. Ασφαλώς, εκείνες οι δυο γέφυρες είχαν σηκωθεί.

Στο σημείο αυτό συνέβη το περιστατικό που ξεσήκωσε ολοκληρωτικά την οργή του παρισινού λαού με αποτέλεσμα ο ντε Λονέ να χάσει τη ζωή του. Όταν το πλήθος πλημμύρισε το Προαύλιο του Φρουράρχου, οι υπερασπιστές της Βασίλισας άρχισαν να πυροβολούν εναντίον του, ενώ έγινε και μια προσπάθεια να σηκωθεί η μεγάλη γέφυρα στον Περίβολο ώστε το πλήθος να εγκλωβιστεί στο Προαύλιο του Φρουράρχου με προφανή πρόθεση τη σύλληψη ή τη σφαγή του.* [* Σήμερα λέγεται ότι η απόπειρα αυτή δεν έγινε κατά διαταγή του ντε Λονέ, αλλά αυθόρμητα από μερικούς στρατιώτες που είχαν βγει για να αγοράσουν προμήθειες και εκείνη την ώρα επέστρεφαν. Προσωπικά, μου φαίνεται απίθανο δυο ή τρεις στρατιώτες, απομονωμένοι καθώς ήταν, να το προσπαθήσουν εν μέσω του πλήθους. Εκτός αυτού, η φυλάκιση του πλήθους θα είχε νόημα μόνο εάν υπήρχε πρόθεση οι κρατούμενοι να χρησιμοποιηθούν σαν όμηροι απέναντι στο λαό.] Έτσι λοιπόν, τη στιγμή που ο Τιριό και ο Κορνί ανακοίνωναν στο λαό στην Πλας ντε Γκρεβ την υπόσχεση του φρουράρχου να μην ανοίξει πυρ, το Προαύλιο του Φρουράρχου είχε σαρωθεί από τα μουσκέτα των στρατιωτών που ήταν τοποθετημένοι στις επάλξεις και τα κανόνια της Βασίλισας άρχισαν να εκτοξεύουν οβίδες στους παρακείμενους δρόμους. Έπειτα από όλες τις συζητήσεις που είχαν γίνει το πρωί, το πυρ εναντίον του λαού προφανώς ερμηνεύτηκε σαν πράξη προδοσίας εκ μέρους του ντε Λονέ, τον οποίο ο λαός κατηγορήσε ότι είχε χαμηλώσει τις δυο πρώτες γέφυρες του Περιβόλου με σκοπό να παρασύρει τον κόσμο στα πυρά από τις επάλξεις.* [* Για αυτή την ξαφνική έναρξη εχθροπραξιών έχουν δοθεί διάφορες εξηγήσεις. Λέγεται ότι οι υπερασπιστές της Βασίλισας αποφάσισαν να ανοίξουν πυρ βλέποντας τον κόσμο να συρρέει στην Κερ ντε λ'Ορμ και στο Προαύλιο του Φρουράρχου και να λεηλατεί την κατοικία του και τους κοιτώνες των στρατιωτών. Για το στρατό όμως, η κατάληψη του Περιβόλου με έφοδο, η οποία έδωσε στον κόσμο πρόσβαση στις γέφυρες του φρουρίου και τελικά στις πύλες, ήταν αρκετός λόγος. Δεν αποκλείεται όμως η εντολή για υπεράσπιση της Βασίλισας μέχρι τέλους να μεταφέρθηκε στον ντε Λονέ εκείνη τη στιγμή. Γνωρίζουμε ότι μια εντολή είχε εμποδιστεί να φτάσει, αλλά αυτό δεν αποδεικνύει ότι δεν παραδόθηκε κάποια άλλη. Στην πραγματικότητα εικάζεται ότι ο ντε Λονέ είχε λάβει αυτή την εντολή.]

Ήταν γύρω στις μια το μεσημέρι. Η είδηση ότι τα κανόνια της Βασίλισας χτυπούσαν το λαό μεταδόθηκε σε ολόκληρο το Παρίσι και είχε δυτλό αντίκτυπο. Η Διαρκής Επιτροπή της παρισινής πολιτοφυλακής έσπευσε να στείλει νέα αντιπροσωπεία στο φρούραρχο για να τον ρωτήσει εάν σκόπευε να δεχτεί ένα απόσπασμα πολιτοφυλάκων που θα φρουρούσε τη Βασίλισσα μαζί με το στρατό. Η αντιπροσωπεία αυτή όμως δεν έφτασε ποτέ στο φρούραρχο επειδή ανταλλάσσονταν συνεχώς πυρά ανάμεσα στους στρατιώτες και στους επιτιθέμενους οι οποίοι, στριμωγμένοι κατά μήκος μερικών τοίχων, πυροβολούσαν τους στρατιώτες που επάνδρωναν τα κανόνια. Εκτός αυτού, ο λαός ήξερε ότι οι αντιπροσωπείες της Διαρκούς Επιτροπής απλώς θα πάγωναν την επίθεση. «Δεν θέλουν άλλες αντιπροσωπείες. Αυτό που ζητούν κραυγάζοντας είναι η πολιορκία της Βασίλισας, η καταστροφή αυτής της φρικτής φυλακής, ο θάνατος του φρουράρχου», ανέφεραν οι αντιπρόσωποι μόλις επέστρεψαν πίσω.

Αυτό, ωστόσο, δεν εμπόδισε την Επιτροπή στο Οτέλ ντε Βιλ να στείλει και τρίτη αντιπροσωπεία. Ο πληρεξούσιος του βασιλιά και της πόλης Ετίς ντε Κορνί και αρκετοί πολίτες ανέλαβαν για άλλη μια φορά να κατευνάσουν το πάθος του λαού, να σταματήσουν την επίθεση και να συζητήσουν με τον ντε Λονέ για να τον πείσουν να δεχτεί φρουρά από την Επιτροπή μέσα στο φρούριο. Ήταν προφανής ο σκοπός τους να εμποδίσουν την κατάληψη της Βασιλίας από το λαό.* [* «Ανέλαβαν να πείσουν όλους όσους βρίσκονταν κοντά στη Βασιλία να αποσυρθούν καθένας στην περιφέρειά του προκειμένου να βρίσκονται εκεί σε περίπτωση που κληθούν από την πολιτοφυλακή του Παρισιού, και να υπενθυμίσουν στο ντε Λονέ τις υποσχέσεις που είχε δώσει στους κυρίου Τιριό ντε λα Ροζιέρ και Μπελόν...» (Flammermont, οπ. παρ. σελ. cίνiii). Μόλις η αντιπροσωπεία μπήκε στον Περίβολο που ήταν γεμάτο ανθρώπους οπλισμένους με μουσκέτα, τσεκούρια κλπ., προσπάθησε να πείσει τον κόσμο να το κάνει (Boucheron, όπως παρατίθεται από τον Flammermont, σελ. ccxv, σημ.) Ευτυχώς όμως ο λαός ήταν αρκετά συνετός και δεν συμμορφώθηκε με την επιθυμία της. Συνέχισε την επίθεση. Καταλάβαινε πολύ καλά ότι δεν υπήρχε πλέον χρόνος για συζητήσεις και ότι είχε συμπεριφερθεί στους κυρίου της αντιπροσωπείας μάλλον άσχημα. Μάλιστα έλεγαν να τους σκοτώσουν σαν προδότες. (Flammermont, σελ. ccxvi, σημ. και Procès-verbal des électeurs.)]

Όσο για το λαό, αμέσως μόλις πληροφορήθηκε ότι η ανταλλαγή πυρών είχε εξαπλωθεί σε ολόκληρη την πόλη, ενήργησε αυθόρμητα με οδηγό το επαναστατικό ένστικτο. Έσυρε τα κανόνια που είχε πάρει από τον Οίκο των Απομάχων στο Οτέλ ντε Βιλ και, γύρω στις τρεις το απόγευμα, όταν η αντιπροσωπεία του Κορνί επέστρεφε για να ανακοινώσει την αποτυχία της, συνάντησε περίπου τριακόσιους Γάλλους Φρουρούς και αρκετούς ένοπλους που ανήκαν στην αστική τάξη με επικεφαλής ένα βετεράνο στρατιώτη ονόματι Ουλέν, να προελαύνουν προς τη Βασιλία μαζί με πέντε κανόνια. Ήδη η ανταλλαγή πυρών συνεχιζόταν για περισσότερο από τρεις ώρες. Ο λαός, χωρίς να πτοηθεί στιγμή από τους πολυάριθμους νεκρούς και τραυματίες,* [* Ογδόντα τρεις είχαν σκοτωθεί επιτόπου, δεκαπέντε από τα τραύματά τους, δεκατρείς είχαν σακατευτεί και εξήντα ήταν τραυματίες.] συνέχισε την πολιορκία καταφεύγοντας σε διάφορα μέσα. Σε μια περίπτωση μάλιστα μετέφερε δυο κάρα γεμάτα άχυρο και άναψε φωτιά για να εκμεταλλευτεί το προπέτασμα καπνού και να επιτεθεί στις δυο εισόδους, στη μεγαλύτερη και στη μικρότερη κινητή γέφυρα. Τα κτίρια στο Προαύλιο του Φρουράρχου βρίσκονταν ήδη στις φλόγες.

Τα κανόνια έφτασαν ακριβώς την κατάλληλη στιγμή. Τα έσυραν στο Προαύλιο του Φρουράρχου και τα τοποθέτησαν μπροστά στις γέφυρες και στις πύλες, σε μια απόσταση μόλις τριάντα μέτρων. Εύκολα μπορεί να φανταστεί κανείς το αποτέλεσμα που πρέπει να προκάλεσαν στους πολιορκημένους εκείνα τα κανόνια στα χέρια του λαού. Ήταν προφανές ότι σύντομα οι γέφυρες θα έπεφταν και ότι οι πύλες θα παραβιάζονταν. Ο όχλος έγινε ακόμα πιο απειλητικός και αυξανόταν συνεχώς.

Σύντομα έφτασε η στιγμή που οι υπερασπιστές κατάλαβαν ότι κάθε περεταίρω αντίσταση θα ήταν η καταστροφή τους. Ο ντε Λονέ αποφάσισε να συνθηκολογήσει. Οι στρατιώτες, βλέποντας ότι η κατάστασή τους δεν επρόκειτο να βελτιωθεί καθώς ολόκληρο το Παρίσι ερχόταν να τους πολιορκήσει, είχαν ήδη προτείνει τη συνθηκολόγηση. Έτσι, κατά τις τέσσερις, ή ανάμεσα στις τέσσερις και στις πέντε, ο φρούραρχος κατέβηκε από τις επάλξεις αφού πρώτα έδωσε εντολή να υψωθεί η λευκή σημαία και να ηχήσουν τα τύμπανα για την κατάπαυση του πυρός.

Η φρουρά παραδόθηκε και οι στρατιώτες ζήτησαν να αποχωρήσουν με τάξη μαζί με τα όπλα τους. Ίσως ο Ουλέν και ο Ελί που στέκονταν κοντά στη μεγάλη γέφυρα να συμφωνούσαν σε αυτό το αίτημα στο όνομα του λαού. Όμως ο λαός δεν άκουγε κανέναν. Η οργισμένη κραυγή «Κάτω οι γέφυρες!» υψώθηκε στον αέρα. Έτσι, στις πέντε το απόγευμα, ο φρούραρχος πέρασε μέσα από μια πολεμίστρα κοντά στη μικρότερη γέφυρα ένα σημείωμα στο οποίο έγραφε: «Διαθέτουμε είκοσι χιλιάδες βαρέλια μπαρούτι. Θα ανατινάξουμε ολόκληρη τη συνοικία μαζί με τη φρουρά εάν δεν δεχθείτε τους όρους της συνθηκολόγησης». Όμως, ακόμα κι αν ο ντε Λονέ είχε πράγματι σκοπό να το κάνει, η φρουρά δεν θα του επέτρεπε ποτέ να πραγματοποιήσει την απειλή του. Σε κάθε περίπτωση, είναι γεγονός ότι ο ντε Λονέ παρέδωσε προσωπικά το κλειδί που άνοιγε την είσοδο της μικρότερης γέφυρας.

Αμέσως, η μάζα των πολιορκητών κατέλαβε το φρούριο. Αφόπλισε τους Ελβετούς και τους Απόμαχους και συνέλαβε τον ντε Λονέ, τον οποίο έσυρε μέχρι το Οτέλ ντε Βιλ. Στη διαδρομή ο όχλος, οργισμένος από την προδοσία του, ξεστόμιζε εναντίον του κάθε είδους προσβολή. Είκοσι φορές κόντεψαν να τον σκοτώσουν, παρά τις ηρωικές προσπάθειες

του Τσιλά και ενός άλλου.* [* Μήπως ο άλλος ήταν ο Μαγιάρ; Γνωρίζουμε ότι εκείνος ήταν που συνέλαβε τον ντε Λονέ.] Οι δυο άνδρες τον προστάτευσαν με τα σώματά τους αλλά μόλις εκατό βήματα από το Οτέλ ντε Βιλ κάποιος τον απέσπασαν από τα χέρια τους και τον αποκφάλισαν. Ο ντε Ουέ, ο διοικητής των Ελβετών, γλίτωσε διακηρύσσοντας την αφοσίωσή του στην Πόλη και στο Έθνος και πίνοντας στην υγεία τους, όμως τρεις αξιωματικοί από το προσωπικό της Βασίλισς και τρεις στρατιώτες σφαγιάστηκαν. Όσο για τον Φλεσεέλ, τον έφορο των εμπόρων που αλληλογραφούσε με τον Μπεσενβάλ και τη δούκισσα ντε Πολινιάκ και που, όπως φαίνεται στο απόσπασμα μιας επιστολής του, είχε να κρύψει πολλά άλλα μυστικά ιδιαιτέρως ενοχοποιητικά για τη βασίλισσα, ο λαός ήταν έτοιμος να τον εκτελέσει, αλλά ένας άγνωστος άνδρας τον πυροβόλησε και τον σκότωσε. Μήπως αυτός ο άγνωστος νόμιζε ότι οι νεκροί δεν μιλούν;

Αμέσως μόλις οι γέφυρες της Βασίλισς χαμήλωσαν, το πλήθος χίμηξε στα προαύλια και άρχισε να ερευνά το φρούριο και να ελευθερώνει τους κρατούμενους που ήταν θαμμένοι στα μπουντρούμια. Υπήρξε μεγάλη συγκίνηση και δάκρια χύθηκαν στη θέα των φαντασμάτων που έβγαιναν από τα κελιά τους, ζαλισμένα από το φως του ήλιου και από την ενθουσιώδη υποδοχή του πλήθους. Ο λαός μετέφερε θριαμβευτικά τους δυστυχείς μάρτυρες της βασιλικής τυραννίας στους δρόμους του Παρισιού. Σύντομα ολόκληρη η πόλη παραληρούσε από ενθουσιασμό μαθαίνοντας ότι η Βασίλη βρισκόταν στα χέρια του λαού και αυτή η αποφασιστικότητα για τη διατήρηση των κεκτημένων της διπλασιάστηκε. Το πραξικόπημα της Αυλής είχε αποτύχει.

Έτσι άρχισε η Επανάσταση. Ο λαός είχε κερδίσει την πρώτη του νίκη. Και μια υλική νίκη τέτοιου είδους ήταν ουσιώδης. Η Επανάσταση έπρεπε να υπομείνει απαραίτητως έναν αγώνα και να βγει θριαμβεύτρια από αυτόν. Έπρεπε να δοθεί κάποια απόδειξη της δύναμης του λαού για να εντυπωσιάσει τους εχθρούς του, να εξυψώσει το ηθικό σε ολόκληρη τη Γαλλία και να πιέσει παντού προς την εξέγερση, προς την κατάκτηση της ελευθερίας.

Δέκατο τρίτο κεφάλαιο: Ο αντίκτυπος της 14ης Ιουλίου στις Βερσαλλίες

Η γιορτή στις Βερσαλλίες – Οι συνθήκες στην Αυλή – Η αστική τάξη – Ο βασιλιάς επισκέπτεται το Παρίσι – Τα σχέδιά του για ένοπλη αντίσταση αποτυγχάνουν παταγωδώς – Η εξέγερση στο Παρίσι εξαπλώνεται – Οι ευγενείς μεταναστεύουν – Ο Φουλόν και άλλοι θανατώνονται

Από τη στιγμή που θα ξεκινήσει μια επανάσταση, κάθε επεισόδιό της δεν συνοψίζει απλώς τα γεγονότα που έχουν συμβεί μέχρι το ξέσπασμά της, αλλά περιλαμβάνει και τα βασικά στοιχεία για το τι μέλλει γενέσθαι. Επομένως, το πρωινό της 14 Ιουλίου οι σύγχρονος της Γαλλικής Επανάστασης μπορεί να ήταν σε θέση να προβλέψουν τη συνολική κατεύθυνση των γεγονότων εάν μπορούσαν να αποδεσμευτούν από τις στιγμιαίες εντυπώσεις και να διαχωρίσουν το ουσιώδες από το τυχαίο.

Ωστόσο η Αυλή δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στο κίνημα του Παρισιού ούτε το βράδυ της 13 Ιουλίου. Εκείνο το βράδυ στις Βερσαλλίες γινόταν μια γιορτή. Γινόταν χορός στον Προτοκαλεώνα και όλοι γέμιζαν τα ποτήρια τους για την επερχόμενη νίκη εναντίον της εξεγερμένης πρωτεύουσας. Η βασίλισσα, η φίλη της, δούκισσα ντε Πολινιάκ, και οι υπόλοιπες καλλονές της Αυλής παρείχαν αφειδώς χάρες στους ξένους στρατιώτες στους στρατώνες προκειμένου να τονώσουν το ηθικό τους για την επερχόμενη μάχη.* [* Στην ομιλία του ενώπιον της Συνέλευσης, η οποία επανέλαβε τη συνεδρίασή της στις οκτώ το πρωί της 15 Ιουλίου, ο Μιραμπό μίλησε θαρρείς και η γιορτή αυτή είχε γίνει την προηγούμενη μέρα. Ασφαλώς αναφερόταν στη γιορτή που είχε γίνει στις 13 Ιουλίου.] Μέσα στην τρέλα του και στην επιτολαιότητά του, κανείς μέσα σε εκείνο τον κόσμο της υποκρισίας και των συμβατικών ψευδών που συνιστούν κάθε Αυλή δεν προέβλεψε ότι ήταν ήδη πολύ αργά για μια επίθεση στο Παρίσι και ότι η ευκαιρία είχε πλέον χαθεί. Ούτε ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ ήταν καλύτερα πληροφορημένος από τη βασίλισσα και τους πρίγκιπες. Όταν η Συνέλευση, ανήσυχη από τον ξεσηκωμό του λαού, τον επισκέφθηκε εσπευσμένα το βράδυ της 14 Ιουλίου για να τον ικετέψει με δουλοπρέπεια να ανακαλέσει τους υπουργούς και να απομακρύνει τα στρατεύματα, εκείνος απάντησε με τη γλώσσα ενός αφέντη βέβαιου για τη νίκη. Είχε εμπιστοσύνη στο σχέδιο που του είχαν προτείνει να τοποθετήσει μερικούς αξιόπιστους αξιωματικούς επικεφαλής της πολιτοφυλακής των αστών και να συντρίψει το λαό με τη βοήθειά τους. Στη συνέχεια θα έστελνε μερικές διφορούμενες

διαταγές για την απόσυρση του στρατού. Αυτός ήταν ο κόσμος της πλάνης και των ονείρων μέσα στον οποίο ζούσαν ο βασιλιάς και η Αυλή και μέσα στον οποίο, παρά τα σύντομα διαλείμματα διαύγειας, συνέχισαν να ζουν μέχρι τη στιγμή της ανόδου τους στο ικρίωμα.

Πόσο καθαρά όμως ακόμα και τότε αποκάλυπταν το χαρακτήρα τους! Ο βασιλιάς ήταν υπνωτισμένος από την απόλυτη εξουσία του και εξαιτίας της ήταν μονίμως έτοιμος να κάνει τα απαραίτητα βήματα προς την καταστροφή του. Στη συνέχεια θα αντιμετώπιζε τα γεγονότα με απάθεια, εντελώς αδρανής, και τελικά θα ενέδιδε προς χάριν των τύπων, ενώ που ολοι θα περίμεναν τη σθεναρή του αντίσταση. Η βασίλισσα, άκρω διαφθαρμένη και απόλυτα εξασθενωμένη από την απολυταρχία, επέσπευσε την καταστροφή με τις οξύθυμες αντιδράσεις της, υποχωρώντας ξαφνικά μόνο και μόνο για να επανέλθει αμέσως δριμύτερη: παιδιάστικα κατώματα μιας πόρνης πολυτελείας. Όσο για τους πρίγκιπες, αυτοί ήταν οι εμπνευστές των πιο μοιραίων αποφάσεων του βασιλιά, εκείνοι που λιποψύχησαν με την πρώτη τους αποτυχία και εγκατέλειψαν τη χώρα φεύγοντας αμέσως μετά την άλωση της Βασιλίας για να συνεχίσουν τις δολοπλοκίες τους στη Γερμανία ή στην Ιταλία. Τόσο ευδιάκριτα ήταν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά που αποκαλύφθηκαν ανάμεσα στις 8 και στις 15 Ιουλίου.

Στην απέναντι όχθη βλέπουμε το λαό πλημμυρισμένο με πάθος, ενθουσιασμό και γενναιοδωρία, έτοιμο να σφαγιαστεί για το θρίαμβο της Ελευθερίας και ταυτόχρονα να ζητά καθοδήγηση. Ήταν έτοιμος να επιτρέψει να τον κυβερνήσουν οι νέοι αφέντες που μόλις είχαν εγκατασταθεί στο Οτέλ ντε Βιλ. Αντιλαμβανόταν πολύ καλά τα σχέδια της Αυλής και βλέποντας ξεκάθαρα τη συνομοσία που εξυφαινόταν από τα τέλη Ιουνίου, αφέθηκε να εμπλακεί σε μια νέα: εκείνη των ιδιοκτητριών τάξεων που σύντομα θα έστελναν πίσω στις τρώγλες του τον πεινασμένο λαό, «τους ανθρώπους με τα κοντάρια», προς τους οποίους είχαν απευθύνει έκκληση για μερικές ώρες, όταν χρειάστηκε να στρέψουν το ποτάμι της λαϊκής εξέγερσης εναντίον του στρατού.

Τέλος, εάν αναλογιστούμε τη συμπεριφορά των αστών στη διάρκεια εκείνων των πρώτων ημερών, αμέσως διαπιστώνουμε ότι προδιέγραφε τις επερχόμενες μεγάλες δραματικές στιγμές της Επανάστασης. Στις 14 Ιουλίου, ενώ η βασιλική εξουσία έκανε σταδιακά τον απειλητικό της χαρακτήρα, ο λαός ήταν εκείνος που ενέπνεε σε αντίστοιχο βαθμό τον τρόπο στους αντιπροσώπους της Τρίτης Τάξης, οι οποίοι ήταν συγκεντρωμένοι στις Βερσαλλίες. Παρά τη χειμαρρώδη ομιλία του Μιραμπό για τη γιορτή στον Πορτοκαλέωνα, το μόνο που έκανε ο βασιλιάς ήταν να παρουσιαστεί ενώπιον της Συνέλευσης, να αναγνωρίσει την εξουσία των αντιπροσώπων και να τους υποσχεθεί το απαράβατο, για να εισπράξει το ενθουσιώδες και παραληρηματικό χειροκρότημά τους. Μάλιστα έσπευσαν να σχηματίσουν τιμητική φρουρά στους δρόμους που αντήχησαν από την κραυγή «Vive le Roi!» Και όλα αυτά ενώ στο Παρίσι ο λαός σφαιριζόταν στο όνομα του ίδιου βασιλιά, ενώ στις Βερσαλλίες το πλήθος εκτόξευε ύβρεις προς τη βασίλισσα και προς τη δούκισσα ντε Πολινιάκ και ο λαός αναρωτιόταν μήπως επρόκειτο για κάποιο από τα παλιά τεχνάσματα του βασιλιά.

Στο Παρίσι η υπόσχεση για την απόσυρση του στρατού δεν εξαπάτησε το λαό. Δεν πίστεψε ούτε λέξη. Προτίμησε να αυτοργανωθεί σε μια μεγάλη επαναστατική κομμούνα και η κομμούνα αυτή, όπως οι αντίστοιχες μεσαιωνικές, έλαβε όλα τα αναγκαία αμυντικά μέτρα εναντίον του βασιλιά. Οι δρόμοι ήταν γεμάτοι χαρακώματα και οδοφράγματα και λαϊκές περίπολοι τριγύριζαν μέσα στην πόλη έτοιμες να χτυπήσουν την καμπάνα του συναγερμού σε περίπτωση κινδύνου.

Ούτε όμως η επίσκεψη του βασιλιά στο Παρίσι καθυστέρησε το λαό. Όταν διαπίστωσε ότι είχε ηττηθεί και ότι τον είχαν εγκαταλείψει, αποφάσισε να πάει στο Παρίσι και στο Οτέλ ντε Βιλ για να συμφιλιωθεί με την πρωτεύουσά του, ενώ η αστική τάξη προσπάθησε να μετατρέψει την επίσκεψή του σε μια εντυπωσιακή πράξη συμβιβασμού ανάμεσα σε εκείνη και τον βασιλιά. Με την άφιξη του βασιλιά στο Οτέλ ντε Βιλ, οι αστοί επαναστάτες, πολλοί από τους οποίους ανήκαν στους Ελευθεροτέκτονες, σχημάτισαν μια «ατσάλινη αψίδα» προς τιμήν του. Ο δε Μπαϊγί, ο εκλεγμένος δήμαρχος του Παρισιού, στερέωσε την τρίχρωμη κονκάρδα στο καπέλο του βασιλιά. Έγιναν μάλιστα συζητήσεις για την ανέγερση ενός αγάλματος του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ στο σημείο της κατεδαφισμένης Βασιλίας. Ωστόσο, η μάζα του λαού κράτησε μια επιφυλακτική και δύσπιστη στάση, που διατηρήθηκε και μετά την επίσκεψη στο Οτέλ ντε Βιλ. Βασιλιάς της αστικής τάξης, εάν προτιμάτε, σίγουρα όμως όχι βασιλιάς του λαού.

Οι αυλικόι, από την πλευρά τους, γνώριζαν πολύ καλά ότι μετά την εξέγερση της 14 Ιουλίου η ειρηνική περίοδος ανάμεσα στις προνομιούχες τάξεις και στο λαό είχε λήξει οριστικά. Παρά τα δάκρυα της Μαρίας Αντουανέτας, η δούκισσα

ντε Πολινιάκ πείστηκε να φύγει για την Ελβετία και την επόμενη μέρα η πριγκίπισσα πήρε το δρόμο της μετανάστευσης. Εκείνοι που είχαν υπάρξει η ψυχή του αποτυχημένου πραξικοπήματος έσπευσαν να εγκαταλείψουν τη Γαλλία. Ο κόμης ν'Αρτουά απέδρασε νύχτα φοβούμενος τόσο πολύ για τη ζωή του ώστε, αφού πέρασε κλεφτά μέσα από την πόλη, πήρε ένα σύνταγμα και δυο κανόνια σαν συνοδεία για το υπόλοιπο της διαδρομής. Ο βασιλιάς υποσχέθηκε να επανενωθεί με τους αγαπημένους του εμικρέδες με την πρώτη ευκαιρία και άρχισε να σχεδιάζει τη φυγή του εξωτερικό προκειμένου να επιστρέψει στη Γαλλία επικεφαλής ενός στρατού.

Και πράγματι, στις 16 Ιουλίου όλα ήταν έτοιμα για την αναχώρησή του. Σκόπευε να μεταβεί στη Μετς, να τεθεί επικεφαλής των στρατευμάτων, και να προελασεί εναντίον του Παρισιού. Ενώ όμως τα άλογα ζεύονταν στην άμαξα που θα μετέφερε τον Λουδοβίκο στο στράτευμα που ήταν συγκεντρωμένο ανάμεσα στις Βερσαλλίες και τα σύνορα, ο ντε Μπρογκ αρνήθηκε να τον συνοδεύσει στη Μετς. Οι πρίγκιπες μάλιστα βιάζονταν τόσο πολύ να φύγουν ώστε ο βασιλιάς, όπως ανέφερε αργότερα ο ίδιος, βλέποντας τους πρίγκιπες και τους ευγενείς να τον εγκαταλείπουν, παραιτήθηκε από το σχέδιο μιας ένοπλης αντίστασης, όπως του υπεδείκνυε η ιστορία του Καρόλου του Α', και μετέβη στο Παρίσι για να υποβάλλει τους όρους της συνθηκολόγησής του.

Μερικοί φιλομοναρχικοί ιστορικοί έχουν προσπαθήσει να αμφισβητήσουν τις προετοιμασίες του πραξικοπήματος της Αυλής εναντίον της Συνέλευσης και του Παρισιού. Υπάρχουν όμως πολλά στοιχεία που αποδεικνύουν την αυθεντικότητα του γεγονότος. Ο Mignet, γνωστός για την μετριοπάθειά του, είχε το πλεονέκτημα να γράψει αμέσως μετά τα γεγονότα και ήταν απόλυτα βέβαιος για αυτό, ενώ μεταγενέστεροι ερευνητές επιβεβαίωσαν τη θέση του. Στις 13 Ιουλίου ο βασιλιάς θα είχε επαναφέρει τη διακήρυξη της 23 Ιουνίου και η Συνέλευση θα είχε διαλυθεί. Σαράντα χιλιάδες αντίτυπα της διακήρυξης αυτής τυπώνονταν ήδη για να αποσταλούν σε ολόκληρη τη Γαλλία. Ο διοικητής των στρατευμάτων που ήταν συγκεντρωμένα ανάμεσα στις Βερσαλλίες και το Παρίσι είχε εξουσιοδοτηθεί με απεριόριστες εξουσίες για τη σφαγή του παρισινού λαού και τη λήψη ακραίων μέτρων εναντίον της Συνέλευσης σε περίπτωση αντίστασης.

Εκατό εκατομμύρια σε χαρτονομίσματα είχαν τυπωθεί για τις ανάγκες της Αυλής. Τα πάντα ήταν έτοιμα και όταν η Αυλή πληροφορήθηκε ότι το Παρίσι είχε εξεγερθεί, θεώρησε την εξέγερση σαν ένα ξέσπασμα που βοηθούσε τα σχέδιά της. Όταν λίγο αργότερα έγινε γνωστό ότι η εξέγερση εξαπλωνόταν, ο βασιλιάς σκέφτηκε να φύγει και να αφήσει στους υπουργούς του το έργο της διάλυσης της Συνέλευσης με τη βοήθεια του στρατού. Όταν όμως οι ίδιοι οι υπουργοί διαπίστωσαν την παλίρροια της εξέγερσης, δεν τόλμησαν να θέσουν αυτό το σχέδιο σε εφαρμογή. Αυτός ήταν ο λόγος για τον πανικό που κυριέψε την Αυλή μετά τις 14 Ιουλίου, όταν πληροφορήθηκε την άλωση της Βασίλης και την εκτέλεση του ντε Λονέ και για τον ίδιο λόγο η δούκισσα ντε Πολινιάκ, οι πρίγκιπες, και τόσοι πολλοί άλλοι ευγενείς που είχαν πρωτοστατήσει στο πραξικόπημα, είχαν αναγκαστεί να μεταναστεύσουν εσπευσμένα φοβούμενοι μήπως τους καταγγείλουν.

Ο λαός όμως επαγρυπνούσε. Δεν καταλάβαινε τι περίμεναν να βρουν οι εμικρέδες στην άλλη πλευρά των συνόρων και οι χωρικοί συνέλαβαν τους φυγάδες, ανάμεσα τους τον Φουλόν και τον Μπερτιέ.

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην εξαθλίωση που βασιλεύε στο Παρίσι και στα περίχωρα, καθώς και στους μονοπωλητές, τα εγκλήματα των οποίων είχε αρνηθεί να ερευνηθεί σε βάθος η Συνέλευση. Λεγόταν ότι ο επικεφαλής αυτών των κερδοσκόπων στην εξαθλίωση του λαού ήταν ο Φουλόν που είχε κάνει τεράστια περιουσία σαν χρηματιστής και αναλαμβάνοντας εργολαβίες για το στρατό και το ναυτικό. Η απέχθειά του απέναντι στο λαό και στην επανάσταση ήταν επίσης γνωστή. Ο Μπρολί τον προόριζε για υπουργική θέση όταν προετοιμάζε το πραξικόπημα για τις 16 Ιουλίου και μολονότι ο πανούργος επενδυτής είχε αρνηθεί τη θέση, ενεργούσε σαν σύμβουλος. Η συμβουλή του ήταν η εξόντωση μονομιάς όλων εκείνων που είχαν αποκτήσει επιρροή στο επαναστατικό στρατόπεδο.

Μετά την άλωση της Βασίλης, όταν πληροφορήθηκε ότι είχαν περιφέρει το κεφάλι του ντε Λονέ στους δρόμους, κατάλαβε ότι το καλύτερο που είχε να κάνει ήταν να ακολουθήσει τους πρίγκιπες και τους εμικρέδες. Επειδή όμως αυτό ήταν πολύ δύσκολο λόγω της Περιφερειακής Κομμούνας που βρισκόταν διαρκώς σε επαγρύπνηση, εκμεταλλεύτηκε το θάνατο ενός υπηρέτη του για να προσποιηθεί ότι ήταν νεκρός και θαμμένος. Έτσι εγκατέλειψε το Παρίσι και κατέφυγε στην κατοικία ενός φίλου του στο Φοντανεμπλό.

Εκεί όμως τον ανακάλυψαν και τον συνέλαβαν χωρικοί που ξέσπασαν πάνω του για όλα τα χρόνια της εξαθλίωσής τους. Του φόρτωσαν ένα δεμάτι χορτάρι στην πλάτη σαν υπενθύμιση για το χορτάρι που είχε υποσχεθεί να βάλει να φάνε οι κάτοικοι του Παρισιού και ο αξιοθρήνητος μονοπωλητής σύρθηκε στο Παρίσι από ένα εξοργισμένο πλήθος. Στο Οτέλ ντε Βιλ ο Λαφαγέτ προσπάθησε να τον σώσει αλλά ο οργισμένος λαός τον κρέμασε από ένα φανάρι του δρόμου.

Ο γαμπρός του, ο Μπερτιέ, εξίσου ένοχος για το πραξικόπημα και εργολάβος για το στρατό του δούκα ντε Μπρολί, συνελήφθη στην Κομπιέν και επίσης σύρθηκε στο Παρίσι, όπου σκόπευαν να τον κρεμάσουν με τον ίδιο τρόπο. Στην προσπάθειά του όμως να γλιτώσει τον ποδοπάτησαν μέχρι θανάτου.

Στο βορρά και στα βορειοανατολικά συνελήφθησαν και άλλα άτομα που ετοιμάζονταν να διαφύγουν στο εξωτερικό και μεταφέρθηκαν πίσω στο Παρίσι.

Εύκολα μπορούμε να φανταστούμε τον τρόπο που ενέπνευσαν στην καρδιά των στενών φίλων της Αυλής αυτές οι εκτελέσεις από την πλευρά του λαού. Η περηφάνια και η αντίστασή τους στην Επανάσταση είχαν συντριβεί και το μόνο που ήθελαν ήταν να ξεχαστούν.

ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι λαϊκές εξεγέρσεις

Η αναγκαιότητα των λαϊκών εξεγέρσεων έξω από το Παρίσι – Υπερεκτίμηση των συνεπειών από την άλωση της Βασίλης – Η διαφορά ανάμεσα στις γαλλικές και στις αγγλικές εξεγέρσεις – Η σημασία της εξέγερσης των χωρικών

Με τη ματαίωση των σχεδίων της Αυλής το Παρίσι είχε καταφέρει ένα θανάσιμο πλήγμα στην εξουσία του βασιλιά. Εκτός αυτού, η εμφάνιση τωσων κουρελήδων στους δρόμους σαν αποφασιστική δύναμη της Επανάστασης έδινε ένα νέο χαρακτήρα, μια νέα πνοή ισότητας σε ολόκληρο το κίνημα. Οι πλούσιοι και οι ισχυροί αντιλήφθηκαν απόλυτα το νόημα των γεγονότων του Παρισιού στη διάρκεια εκείνων των ημερών και η μετανάστευση, πρώτα των πριγκίπων και στη συνέχεια των ευνοούμενων και των μονοπωλητών, υπογράμμισε ακόμα περισσότερο τη νίκη. Η Αυλή ήδη αναζητούσε τη βοήθεια των ξένων ενάντια στην επαναστατημένη Γαλλία.

Εάν όμως η εξέγερση είχε περιοριστεί μόνο στην πρωτεύουσα, η Επανάσταση δεν θα είχε εξελιχθεί ποτέ σε βαθμό ώστε να προκαλέσει την κατάρρευση των παλαιών προνομίων. Η εξέγερση στο κέντρο υπήρξε αναγκαία για να πλήξει την κεντρική κυβέρνηση, να την κλονίσει και να υπονομεύσει το ηθικό των υπερασπιστών της. Για να καταστραφεί όμως η εξουσία της κυβέρνησης στις επαρχίες και να πληγεί το Παλαιό Καθεστώς μέσω των κυβερνητικών και οικονομικών προνομίων του ήταν αναγκαία μια εκτεταμένη εξέγερση του λαού σε πόλεις και χωριά. Αυτό ακριβώς συνέβη στη διάρκεια του Ιουλίου σε όλο το μήκος και το πλάτος της Γαλλίας.

Οι ιστορικοί οι οποίοι στο σύνολό τους, συνειδητά ή όχι, έχουν μελετήσει διεξοδικά το *Deux amis de la liberté*, παρουσιάζουν εν γένει το κίνημα αυτό στις πόλεις και στις αγροτικές περιοχές σαν αποτέλεσμα της άλωσης της Βασίλης. Η είδηση αυτής της επιτυχίας υποτίθεται ότι ξεσήκωσε την επαρχία. Οι πύργοι πυρπολήθηκαν και η εξέγερση των χωρικών ενέπνευσε τέτοιο τρόπο, ώστε οι ευγενείς και ο κλήρος αναγκάστηκαν τελικά να παρατηθούν από τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα στις 4 Αυγούστου.

Η εκδοχή αυτή όμως είναι μόνο η μισή αλήθεια. Όσον αφορά τις πόλεις, είναι αλήθεια ότι η άλωση της Βασίλης έδωσε το έναυσμα για πολυάριθμες εξεγέρσεις. Μερικές από αυτές, όπως στην Τρουά στις 18 Ιουλίου, στο Στρασβούργο στις 19, στο Χερβούργο στις 21, στη Ρουέν στις 24 και στη Μομπούζ στις 27, ακολούθησαν την παρισινή εξέγερση ενώ οι άλλες συνεχίστηκαν στη διάρκεια των επόμενων τριών ή τεσσάρων μηνών, μέχρι την επικύρωση του νόμου περί δήμων που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση στις 14 Δεκεμβρίου 1789, η οποία νομιμοποιούσε τη σύσταση μιας δημοκρατικής αστικής δημοτικής κυβέρνησης ανεξάρτητης, σε σημαντικό βαθμό, από την Κεντρική Κυβέρνηση.

Όσον αφορά τους χωρικούς, είναι σαφές ότι με τους αργούς ρυθμούς επικοινωνίας της εποχής το διάστημα των είκοσι ημερών ανάμεσα στις 14 Ιουλίου και τις 4 Αυγούστου δεν επαρκεί για εξηγήσει τις συνέπειες από την άλωση της Βασίλης στις αγροτικές περιοχές και το συνακόλουθο αντίκτυπο στις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης από την εξέγερση των χωρικών. Στην ουσία, το να περιγράψουμε γεγονότα με τέτοιο τρόπο είναι σαν να υποβαθμίζουμε τη μεγάλη σημασία του κινήματος στην ύπαιθρο.

Η εξέγερση των χωρικών για την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και την ανακατάληψη της κοινόχρηστης που είχαν αφαιρέσει οι κοσμικοί και εκκλησιαστικοί άρχοντες από τις κοινότητες των χωριών από τον δέκατο έβδομο αιώνα, είναι η ουσία, ο θεμέλιος λίθος της μεγάλης Επανάστασης. Πάνω σε αυτήν οικοδομήθηκε ο αγώνας της αστικής τάξης για τα πολιτικά της δικαιώματα. Χωρίς αυτό η Επανάσταση δεν θα είχε προχωρήσει τόσο όσο τελικά εξελίχτηκε στη Γαλλία. Χάρη στο μεγάλο ξεσηκωμό των αγροτικών περιοχών, ο οποίος άρχισε μετά τον Ιανουάριο του 1789, ακόμα και το 1788, και διήρκεσε πέντε χρόνια, η Επανάσταση κατάφερε να πραγματοποιήσει το τεράστιο έργο της κατεδάφισης που της οφείλουμε. Αυτό ώθησε την Επανάσταση να δημιουργήσει τα πρώτα ορόσημα ενός συστήματος ισότητας, να αναπτύξει στη Γαλλία το δημοκρατικό πνεύμα, το οποίο έκτοτε τίποτα δεν έχει καταφέρει να το υποτάξει, και να διακηρύξει τις μεγάλες αρχές του αγροτικού κομμουνισμού που θα δούμε να αναδύεται το 1793. Ο ξεσηκωμός αυτός προσδίδει ουσιαστικά στη Γαλλική Επανάσταση τον αληθινό της χαρακτήρα και την διαχωρίζει ριζικά από την Αγγλική Επανάσταση του 1648-1657.

Στη διάρκεια εκείνων των εννέα χρόνων η αστική τάξη συνέτριψε και εκεί την απολυταρχία του βασιλιά και τα πολιτικά προνόμια των αυλικών. Πέρα όμως από αυτό, τα ευδιάκριτα χαρακτηριστικά της Αγγλικής Επανάστασης ήταν ο αγώνας για το δικαίωμα κάθε ατόμου να πιστεύει σε όποιο θρησκευτικό δόγμα επιθυμούσε, να ερμηνεύει της Βίβλο σύμφωνα με την προσωπική του αντίληψη, να επιλέγει δικούς του ιερείς – με μια λέξη, το δικαίωμα του ατόμου στην πνευματική και θρησκευτική εξέλιξη που θεωρούσε την πλέον κατάλληλη για τον εαυτό του. Επιπλέον, διεκδίκησε το δικαίωμα κάθε εννοίας και, κατά συνέπεια, των κωμοπόλεων, στην αυτονομία. Όμως, οι εξεγέρσεις των χωρικών στην Αγγλία δεν στόχευαν τόσο στην κατάργηση των φεουδαρχικών εισφορών και της δεκάτης, ή στην ανάκτηση της κοινόχρηστης όπως στη Γαλλία. Κι αν τα λεφούσια του Κρόμβελ είχαν καταστρέψει ορισμένα κάστρα που αντιπροσώπευαν τα πραγματικά προπύργια της φεουδαρχίας, τα ίδια λεφούσια δυστυχώς δεν έθιξαν τις φεουδαρχικές φιλοδοξίες των αρχόντων στη γη, ούτε το δικαίωμα της φεουδαρχικής δικαιοσύνης, την οποία οι άρχοντες ασκούσαν στους επίμορτους αγρότες τους. Η Αγγλική Επανάσταση μπορεί να κατέκτησε ορισμένα πολύτιμα ατομικά δικαιώματα αλλά τελικά δεν κατέστρεψε την φεουδαρχική εξουσία του άρχοντα. Απλώς την τροποποίησε διατηρώντας τα δικαιώματά του πάνω στη γη – δικαιώματα που ισχύουν μέχρι σήμερα.

Δίχως αμφιβολία η Αγγλική Επανάσταση καθιέρωσε την πολιτική εξουσία της αστικής τάξης, αλλά η εξουσία αυτή ήταν εξασφαλισμένη μόνον εφόσον τη μοιραζόταν με την αριστοκρατία των γαιοκτημόνων. Κι αν η επανάσταση χάρισε στην αγγλική αστική τάξη μια αποδοτική εποχή για το εμπόριό της, η ευημερία αυτή ήταν εξασφαλισμένη μόνον εφόσον οι αστοί δεν θα την εκμεταλλεύονταν για να θίξουν τα προνόμια των ευγενών πάνω στην έγγειο ιδιοκτησία. Απεναντίας, οι αστοί συνέβαλαν στην ενίσχυση αυτών των προνομίων, τουλάχιστον όσον αφορά την αξία. Βοήθησαν τους ευγενείς να πάρουν νόμιμα στην κατοχή τους την κοινόχρηστη γη μέσω των Νόμων της Περίφραξης, ο οποίος καταδίκασε τους αγρότες σε εξαθλίωση, τους παρέδωσε στο έλεος των γαιοκτημόνων και ανάγκασε πολλούς από αυτούς να μεταναστεύσουν στις πόλεις όπου, σαν προλετάριοι πλέον, παραδόθηκαν στο έλεος των αστών βιομηχάνων. Επίσης, η αγγλική αστική τάξη βοήθησε τους ευγενείς να κάνουν τα απέραντα κτήματά τους όχι μόνο πηγές αμύθητων εσόδων όπως συνέβαινε συχνά, αλλά και δικαστικής εξουσίας σε πολιτικό και τοπικό επίπεδο, επαναφέροντας το δικαίωμα της φεουδαρχικής δικαιοσύνης με νέες μορφές. Συνέβαλε επίσης στην αύξηση των εσόδων τους στο δεκαπλάσιο καθώς τους επέτρεψε, μέσω των νόμων για τη γη που εμπόδιζαν την εκποίηση της κτηματικής περιουσίας, να μονοπωλούν τη γη, μια γη όλο και πιο αναγκαία για έναν πληθυσμό με σταθερή εξέλιξη σε εμπορικό επίπεδο.

Σήμερα γνωρίζουμε ότι η γαλλική αστική τάξη, ιδίως οι ανώτερες μεσαιές τάξεις που περιλάμβαναν τους βιομηχάνους και τους εμπόρους, ήθελε να μιμηθεί την αγγλική όσον αφορούσε τη δική της επανάσταση. Γνωρίζουμε επίσης ότι θα είχε συγκρουστεί με το βασιλιά και τους ευγενείς, προκειμένου να φτάσει στην εξουσία. Ευτυχώς όμως απέτυχε επειδή η βάση της Γαλλικής Επανάστασης ήταν πολύ ευρύτερη από την αντίστοιχη της Αγγλικής. Στη Γαλλία το

κίνημα δεν ήταν απλώς μια εξέγερση με στόχο τη θρησκευτική ελευθερία ή την εγκαθίδρυση μιας εξουσίας σε επίπεδο δήμων στα χέρια των αστών. Πάνω απ' όλα ήταν μια αγροτική εξέγερση, ένα κίνημα του λαού για να ανακτήσει την κατοχή της γης και να την ελευθερώσει από τις φεουδαρχικές υποχρεώσεις που τη βάραιναν. Και ενώ το ατομικό στοιχείο – η επιθυμία για κατοχή ατομικής εγγείου ιδιοκτησίας – ήταν παντού έντονο, υπήρχε και το κομμουνιστικό στοιχείο, το δικαίωμα ολόκληρου του έθνους στη γη, ένα δικαίωμα που όπως θα διαπιστώσουμε διακήρυξαν βροντερά οι φτωχότερες τάξεις το 1793.

Για αυτό το λόγο θα υποβαθμιζαμε τη σημασία της αγροτικής εξέγερσης το καλοκαίρι του 1789 αν την παρουσιάζαμε απλώς σαν ένα επεισόδιο σύντομης διάρκειας συνεπεία του ενθουσιασμού από την άλωση της Βασιλίας.

Δέκατο πέμπτο κεφάλαιο: Οι πόλεις

Η κατάσταση των δημοτικών θεσμών – Τα φεουδαρχικά δικαιώματα παραμένουν – Η ανάγκη για δημοτική μεταρρύθμιση – Η εξέγερση των κατοίκων – Ψηφίζεται νέα δημαρχία – Η σημασία του κινήματος της κοινοκτημοσύνης – Η Παρισινή Κομμούνια – Ακολουθούν και άλλες πόλεις – Ταραχές στο Στρασβούργο – Η συγκρότηση νέου θεσμού – Η αστική τάξη ελεύθερη από τη φεουδαρχία – Ταραχές στην Τρουά, στην Αμιέν και σε άλλες πόλεις – Η σημασία της δράσης του λαού στη διάρκεια της Επανάστασης

Κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα οι δημοτικοί θεσμοί είχαν παρακμάσει εξαιτίας των πολυάριθμων μέτρων που λάμβανε σε βάρος τους η μοναρχία επί διακόσια χρόνια.

Μετά την κατάρρευση της ολομέλειας των κατοίκων, η οποία προηγουμένως έλεγχε την αστική δικαιοσύνη και διοίκηση, οι υποθέσεις των μεγάλων πόλεων πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο. Οι θέσεις των «δημοτικών συμβούλων» που είχαν εδραιωθεί τον δέκατο όγδοο αιώνα έπρεπε να αγοράζονται από την κοινότητα και αρκετά συχνά η κατοχύρωση της θέσης που αγοράζόταν ήταν δια βίου.* [* Babeu, La ville sous l'ancien régime, σελ. 153 κ.ε.] Οι συνεδριάσεις των συμβουλίων ήταν σπάνιες – σε ορισμένες πόλεις μόλις μια φορά το εξάμηνο – αλλά ακόμα και τότε η παρουσία των μελών δεν ήταν τακτική. Ο αρχαιοφύλακας διαχειριζόταν την όλη υπόθεση και κατά κανόνα πληρωνόταν αδρά από τους ενδιαφερόμενους. Οι παρεμβάσεις των νομικών και, κυρίως, του κυβερνήτη της επαρχίας, ήταν συνεχείς, εμποδίζοντας κάθε έννοια αυτονομίας του δήμου.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι υποθέσεις της πόλης παραδίδονταν όλο και περισσότερο στα χέρια πέντε ή έξι οικογενειών που μοιράζονταν τα έσοδα μεταξύ τους. Τα πατρογονικά έσοδα που είχαν διατηρήσει μερικές πόλεις, όλες οι εισπράξεις από τα προϊόντα (octrois), το εμπόριο της πόλης και οι φόροι, όλα αυτά προοριζόνταν για τον πλουτισμό τους. Εκτός αυτού, οι δήμαρχοι και οι αξιωματούχοι άρχισαν να εμπορεύονται σιτηρά και κρέας και σύντομα απέκτησαν το μονοπώλιο. Κατά κανόνα, ο εργαζόμενος πληθυσμός τους μισούσε. Η δουλοπρέπεια των αξιωματούχων, των συμβούλων και των δημάρχων προς τον «Monsieur l'Intendant» (τον κυβερνήτη) ήταν τέτοια, ώστε οι ιδιοτροπίες του έγιναν νόμος. Και οι εισφορές της πόλης υπέρ της κατοικίας του κυβερνήτη, υπέρ της αύξησης του μισθού του, τα δώρα των πολιτών για να τον τιμήσουν σαν ανάδοχο των παιδιών τους και ούτω καθεξής, αυξάνονταν συνεχώς – εκτός από τα δώρα που έπρεπε να στέλνονται κάθε χρόνο σε διάφορα πρόσωπα στο Παρίσι.

Στις πόλεις όπως και στην ύπαιθρο εξακολουθούσαν να ισχύουν τα φεουδαρχικά δικαιώματα. Ήταν συνδεδεμένα με την ιδιοκτησία. Ο επίσκοπος ήταν ακόμα ένας φεουδάρχης ενώ οι άρχοντες, κοσμικοί και εκκλησιαστικοί – όπως για παράδειγμα οι πενήντα εφημέριοι της Μπριούντ – όχι μόνον διατηρούσαν τα τιμητικά τους δικαιώματα ή ακόμα και το δικαίωμά τους να παρεμβαίνουν στο διορισμό ενός δημάρχου αλλά, σε μερικές πόλεις, ασκούσαν το δικαίωμα της απονομής δικαιοσύνης. Στην Ανζέ υπήρχαν δεκαέξι γαιοκτήμονες δικαστές. Εκτός από τους δημοτικούς δικαστές, η Ντιζόν είχε διατηρήσει έξι εκκλησιαστικά δικαστήρια – «την επισκοπή, την αδελφότητα, τους μοναχούς του Σεν Μπενίν, της Σεν Σαπέλ, της Σαρτροζ και τη στοά της Λα Μαντλέν». Όλοι αυτοί θησαύριζαν εν μέσω των μισοπεινασμένων ανθρώπων. Η Τρουά είχε εννέα τέτοιους δικαστές, πέρα από τα «δυο βασιλικά δημαρχιακά δικαστήρια». Επομένως η αστυνομία δεν

ανήκε πάντα στις πόλεις αλλά στους διαχειριστές της «δικαιοσύνης». Με λίγα λόγια, επρόκειτο για ένα φεουδαρχικό σύστημα σε πλήρη άνθιση.* [* Βλ. Babeau, La Ville, σελ. 323, 331 κ.ε. Στο L'Alsace pendant la Révolution, τομ. i, ο Rodolphe Reuss δημοσιεύει το τετράδιο παραπόνων της Τρίτης Τάξης του Στρασβούργου - πολύ ενδιαφέρον ως προς αυτή τη σύνδεση.]

Αυτό όμως που κυρίως προκαλούσε την οργή των πολιτών ήταν ότι όλα τα είδη των φεουδαρχικών φόρων, ο κεφαλικός φόρος, οι εικοστές, οι άμεσοι έγγειοι φόροι (tailles) και τα «εθελούσια δώρα» (που επιβλήθηκαν το 1758 και καταργήθηκαν μόλις το 1789), καθώς επίσης και τα lods et ventes (οι εισφορές που επέβαλε ο άρχοντας σε όλες τις αγοραπωλησίες των υποτελών του), βάραιναν υπερβολικά τα νοικοκυριά των πολιτών, ιδίως εκείνων που ανήκαν στην εργατική τάξη. Μπορεί να μην ήταν τόσο επαχθή όσο στην ύπαιθρο, σίγουρα όμως ήταν επαχθή συνυπολογίζοντας τους άλλους αστικούς φόρους.

Αυτό που έκανε απεχθέστερες αυτές τις εισφορές ήταν ότι όταν η πόλη έκανε τις οικονομικές εκτιμήσεις της, εκατοντάδες προνομιοχόι αξίωναν να εξαιρεθούν. Ο κλήρος, οι ευγενείς και οι αξιωματικοί του στρατού εξαιρούνταν από το νόμο, όπως και οι «αξιωματούχοι του βασιλικού Οίκου», οι «επίτιμοι σταβλάρχες» και άλλοι που πλήρωναν για αυτά τα αξιώματα χωρίς να προσφέρουν υπηρεσίες, μόνο και μόνο για να ικανοποιούν τη ματαιοδοξία τους και να αποφεύγουν τους φόρους. Μια ένδειξη των τίτλων τους χαραγμένη πάνω από την πόρτα τους αρκούσε για να τους απαλλάξει από κάθε πληρωμή απέναντι στην πόλη. Εύκολα λοιπόν μπορεί να φανταστεί κανείς το μίσος που ενέπνεαν στο λαό αυτά τα προνομιοχά άτομα.

Κατά συνέπεια λοιπόν, το δημοτικό σύστημα έπρεπε να μεταρρυθμιστεί. Ποιος ξέρει όμως πόσα χρόνια θα χρειάζονταν εάν το έργο της μεταρρύθμισης είχε αφεθεί στην Συντακτική Συνέλευση. Ευτυχώς όμως ο ίδιος ο λαός ανέλαβε πρωτοβουλίες και το καλοκαίρι του 1789 μια νέα αιτία δυσαρέσκειας προστέθηκε σε όλες εκείνες που μόλις απαριθμήσαμε. Η αιτία αυτή ήταν η πείνα – ο εκτροχιασμός της τιμής του ψωμιού, από την έλλειψη του οποίου υπέφεραν οι φτωχότερες τάξεις στις περισσότερες πόλεις. Ακόμα και σε μέρη όπου οι δημοτικές αρχές έκαναν ό,τι μπορούσαν για να μειώσουν την τιμή του αγοράζοντας σιτηρά ή καθιερώνοντας μια σταθερή τιμή, το ψωμί ήταν πάντα σπάνιο και ο πεινασμένος λαός σχημάτιζε ουρές έξω από τις πόρτες των αρτοποιιών.

Σε πολλές πόλεις όμως ο δήμαρχος και οι αντιδήμαρχοι ακολουθούσαν το παράδειγμα της Αυλής και των πριγκίπων και εκμεταλλεύονταν αυτή την ανεπάρκεια για να κερδοσκοπούν. Για αυτό το λόγο, μόλις διαδόθηκε στις επαρχίες η είδηση για την άλωση της Βασίλης και την εκτέλεση των Φουλόν και Μπερτιέ, ο λαός άρχισε να εξεγείρεται λίγο πολύ παντού στις πόλεις. Πρώτα πρώτα αποσπούσε μια σταθερή τιμή για το ψωμί και το κρέας. Κατέστρεφε τις κατοικίες των βασιικών μονοπωλητών και συχνά των αξιωματούχων του δήμου, καταλάμβανε το Δημαρχείο και διόριζε μέσω της λαϊκής ψήφου νέα δημαρχία χωρίς να λαμβάνει υπόψη τους περιορισμούς του νόμου ή τα νόμιμα δικαιώματα του παλιού δημοτικού σώματος, αλλά ούτε και τα αξιώματα που είχαν εξαγοράσει οι «σύμβουλοι». Έτσι ξεκίνησε ένα κίνημα υψίστης επαναστατικής σημασίας επειδή η πόλη όχι μόνον επιβεβαίωσε την αυτονομία της, αλλά και την αποφασιστικότητά της να λάβει ενεργό μέρος στη γενική διακυβέρνηση του έθνους. Όπως πολύ εύστοχα σχολίασε ο Aulard, ήταν ένα κομμουναλιστικό κίνημα υψίστης σημασίας,* [* Aulard, Histoire politique de la Révolution française, 2η έκδοση, 1903.] όπου η παλιά δημαρχία του Παλαιού Καθεστώτος αναγκάστηκε να υποταχθεί στη θέληση του λαού ή, τουλάχιστον, στη θέληση των εκλεκτόρων στις τοπικές συνελεύσεις.

Έτσι λοιπόν ολοκληρώθηκε από την αρχή, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο η μεγάλη Κομμουναλιστική Επανάσταση που νομιμοποιήθηκε αργότερα από τη Συντακτική Συνέλευση με τους νόμους περί δήμων της 14 Δεκεμβρίου 1789 και της 21 Ιουνίου 1790. Προφανώς το κίνημα αυτό πρόσφερε στην Επανάσταση έναν παροξυσμό ζωής και σθένους. Όπως θα διαπιστώσουμε, το 1792 και το 1793 ολόκληρη η δύναμη της Επανάστασης συγκεντρώθηκε στις δημοτικές αρχές των πόλεων και των χωριών, πρότυπο των οποίων υπήρξε η επαναστατική Κομμούνα του Παρισιού.

Το σύνθημα για αυτή την αναδόμηση ήρθε από το Παρίσι. Χωρίς να περιμένει τους νόμους για τους δήμους που θα ψήφισε κάποια μέρα η Συνέλευση, το Παρίσι πρόσφερε από μόνο του μια Κομμούνα. Εξελέγησαν το δημοτικό του συμβούλιο, ο δήμαρχός του (Μπαγι) και ο διοικητής της Εθνοφρουράς του (Λαφαγιέτ). Ακόμα καλύτερα, οργανώθηκαν τα εξήντα διαμερίσματά του – οι «εξήντα δημοκρατίες», όπως πολύ εύστοχα τις ορίζει ο Montjoie: αυτά τα διαμερίσματα

εκχωρούσαν εξουσίες στους συγκεντρωμένους αντιπροσώπους της Κομμούνας και στο δήμαρχο, ενώ ταυτόχρονα διατηρούσαν μέρος αυτών των εξουσιών. «Η εξουσία είναι το παν», δήλωσε ο Μπαγί, «και δεν υπάρχει κανείς στο κέντρο». «Κάθε διαμέρισμα είναι μια ανεξάρτητη αρχή», διακήρυξαν απογοητευμένοι οι φίλοι της ευταξίας χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι με αυτό τον τρόπο πραγματοποιούνται οι επαναστάσεις.

Καθώς όμως η Εθνοσυνέλευση έπρεπε να αγωνιστεί σκληρά για να μη διαλυθεί και καθώς είχε αναλάβει ένα σωρό υποχρεώσεις, τότε θα μπορούσε να ξεκινήσει τη συζήτηση για ένα νόμο που θα αφορούσε την αναδιοργάνωση των δικαστηρίων; Δεν πρόφθασε να φτάσει τόσο μακριά στη διάρκεια της δεκάμηνης ύπαρξής της. Όμως «το διαμέρισμα Πετί-Ογκιστέν αποφάσισε από μόνο της ότι έπρεπε να συσταθούν ειρηνοδικεία», γράφει ο Μπαγί στα απομνημονεύματά του. Και βάλθηκε αμέσως να τα εκλέξει. Το ίδιο έκαναν άλλα διαμερίσματα και άλλες πόλεις, ιδίως το Στρασβούργο, και όταν έφθασε η νύχτα της 4 Αυγούστου και οι ευγενείς έπρεπε να παραιτηθούν από τα δικαιώματά τους στη φεουδαρχική δικαιοσύνη, την είχαν ήδη χάσει σε αρκετές πόλεις όπου ο λαός είχε διορίσει νέους δικαστές. Ως εκ τούτου, το μόνο που μπορούσε να κάνει η Συντακτική Συνέλευση ήταν να ενσωματώσει το τετελεσμένο γεγονός στο Σύνταγμα του 1791.

Ο Ταινε και όλοι οι θαυμαστές της διοικητικής τάξης των νωθρών υπουργών σίγουρα εκπλήσσονται στη σκέψη ότι αυτά τα διαιρέσματα προλάμβαναν τη Συνέλευση με τις ψήφους τους και υπογράμμιζαν τη θέληση του λαού με τις αποφάσεις τους. Αυτός όμως είναι ο τρόπος με τον οποίο εξελίσσονται οι ανθρώπινοι θεσμοί όταν δεν αποτελούν προϊόν γραφειοκρατίας. Με αυτό τον τρόπο έχουν κτιστεί όλες οι σπουδαίες πόλεις. Ακόμα τις βλέπουμε να κτίζονται έτσι. Εδώ ένα σύμπλεγμα κατοικιών και από κάτω τους μερικά καταστήματα. Αυτό θα είναι πολύ σημαντικό στην πόλη του μέλλοντος. Αλλού ένα μονοπάτι που μολοντί ακόμα δυσδιάκριτο, κάποια μέρα θα γίνει ένας από τους μεγάλους δρόμους. Αυτή είναι η «αναρχική» εξέλιξη, ο μόνος τρόπος που συνδέεται με την ελεύθερη Φύση. Το ίδιο συμβαίνει και με τους θεσμούς όταν αποτελούν το οργανικό προϊόν της ζωής και για αυτό το λόγο οι επαναστάσεις είναι τόσο σημαντικές στη ζωή των κοινωνιών. Επιτρέπουν στους ανθρώπους να αρχίζουν με το οργανικό έργο της ανοικοδόμησης, χωρίς να τους εμποδίζει μια εξουσία, η οποία κατ' ανάγκη πάντα αντιπροσωπεύει τις περασμένες εποχές.

Επομένως, ας εξετάσουμε μερικές από αυτές τις κοινοτικές επαναστάσεις.

Το 1789 οι ειδήσεις διαδίδονταν με σχεδόν άπιστευτα αργούς ρυθμούς για την εποχή μας. Ως εκ τούτου, στο Σατό Τιερί, στις 12 Ιουλίου, και στην Μπεςανσόν, στις 27 του μηνός, ο Arthur Young δεν βρήκε ούτε ένα καφέ, ούτε μια εφημερίδα. Οι ειδήσεις που κουβεντιάζονταν ήταν ήδη ενός δεκαπενθημέρου. Εννέα μέρες αργότερα στη Ντιζόν όλοι αγνοούσαν τη μεγάλη εξέγερση στο Στρασβούργο και την κατάληψη του δημαρχείου από τους εξεγερμένους. Και πάλι, οι ειδήσεις από το Παρίσι, ακόμα κι όταν μεταφέρονταν σαν θρύλος, δεν μπορούσαν να ξεσηκώσουν το λαό σε εξέγερση. Έλεγαν ότι όλοι οι υπουργοί είχαν φυλακιστεί στη Βαστίλη. Όσο για τις «θηριωδίες» που είχε διαπράξει η Μαρία Αντουανέτα, όλοι τις συζητούσαν με απόλυτη βεβαιότητα.

Στο Στρασβούργο οι ταραχές άρχισαν στις 19 Ιουλίου, μόλις διαδόθηκε στην πόλη η είδηση για την άλωση της Βαστίλης και την εκτέλεση του ντε Λονέ. Ο λαός ήδη αισθανόταν οργή απέναντι στο δημοτικό συμβούλιο επειδή καθυστέρουσε να ανακοινώσει στους «αντιπροσώπους» του λαού – (δηλαδή τους εκλέκτορες), τα αποτελέσματα των συζητήσεών πάνω στο cahiere de doléances, το «τετράδιο παραπόνων» που είχαν συντάξει οι φτωχότερες τάξεις. Σαν αποτέλεσμα, ο λαός επιτέθηκε στην κατοικία του δημάρχου Λεμπ και την κατέστρεψε.

Μέσω του οργάνου του «Συνέλευση των Δημοτών», ο λαός απαιτούσε τη λήψη μέτρων – τα παραθέτω από το αυθεντικό κείμενο – «για την εξασφάλιση της πολιτικής ισότητας των πολιτών και της επιρροής τους στις εκλογές των διαχειριστών της δημόσιας περιουσίας και των ελεύθερα εκλεγμένων δικαστών».* [* Lettre des représentants de bourgeoisie aux deputes de Strasbourg á Versailles, 28 Ιουλίου 1789 (R. Reuss, L'Alsace pendant la Révolution française, Παρίσι, 1881, «Documents, xxvii.)]

Επέμειναν να μη ληφθεί καθόλου υπόψη ο ισχύων νόμος και να εκλέξουν με καθολική ψηφορία νέο δημοτικό συμβούλιο και δικαστές. Από την πλευρά της, η δημαρχία ήθελε να το αποφύγει, «και πρόβαλε σαν αντίρρηση το έθιμο πολλών αιώνων». Για αυτόν το λόγο ο λαός συγκεντρώθηκε για να πολιορκήσει το Δημαρχείο και ένας καταϊγισμός από

πέτρες άρχισε να πέφτει στο διαμέρισμα όπου γίνονταν οι διαπραγματεύσεις της δημαρχίας με τους επαναστάτες αντιπροσώπους. Μόνο τότε η δημαρχία αναγκάστηκε να υποχωρήσει.

Στο μεταξύ οι αστοί, βλέποντας το φτωχό και πεινασμένο λαό να συγκεντρώνεται στους δρόμους πήραν τα όπλα εναντίον του και κατευθύνθηκαν προς την κατοικία του κυβερνήτη της επαρχίας, κόμη Ροσαμπό. Του ζήτησαν την άδεια να φέρουν όπλα οι ευυπόληπτοι πολίτες και να σχηματίσουν ένα αστυνομικό σώμα μαζί με τους στρατιώτες, αίτημα το οποίο ο επικεφαλής αξιωματικός, «εμφορούμενος από αριστοκρατικές ιδέες», αρνήθηκε χωρίς δισταγμό, όπως είχε κάνει και ο ντε Λονέ στη Βασιλίη.

Την επόμενη μέρα, όταν στην πόλη διαδόθηκε η φήμη ότι η δημαρχία είχε ανακαλέσει τις παραχωρήσεις της, ο λαός επιτέθηκε εκ νέου εναντίον του Δημαρχείου ζητώντας την κατάργηση των δημοτικών εισφορών και των επιδοτήσεων (octroix και bureaux des aides). Αφού αυτό είχε συμβεί στο Παρίσι, μπορούσε να επαναληφθεί στο Στρασβούργο. Γύρω στις έξι το απόγευμα μάζες «εργαζόμενων, οπλισμένων με τσεκούρια και σφυριά», προήλασαν από τρεις δρόμους προς το Δημαρχείο. Γκρέμισαν τις πόρτες με τα τσεκούρια τους, εισέβαλαν στο θησαυροφυλάκιο και πάνω στην οργή τους κατέστρεψαν τα παλιά έγγραφα που συσσωρεύονταν πάνω στα γραφεία. «Ξέσπασαν την εκδικητική μανία τους στα έγγραφα: τα πέταξαν από τα παράθυρα και τα κατέστρεψαν», έγραψε η νέα δικαστική αρχή. Οι δίφυλλες πόρτες όλων των αρχείων παραβιάστηκαν προκειμένου να καούν όλα τα παλιά έγγραφα και, εκφράζοντας το μίσος του προς τη δημαρχία, ο λαός έσπασε τα έπιπλα του Δημαρχείου και τα εκσφενδόνισε στο δρόμο. Την ίδια τύχη είχε το Αρχαιοφυλακείο, «η αποθήκη των κτηματικών περιουσιών υπό αμφισβήτηση. Στο γραφείο του φοροεισπράκτορα οι πόρτες παραβιάστηκαν και οι αποδείξεις μεταφέρθηκαν έξω. Ο στρατός που ήταν παραταγμένος μπροστά από το Δημαρχείο δεν μπορούσε να αντιδράσει: ο λαός έκανε ό,τι ήθελε.

Έντρομη η δημαρχία έσπευσε να μειώσει την τιμή του κρέατος και του ψωμιού. Σταθεροποίησε το καρβέλι του ενάμιση κιλού στα δώδεκα σόλδια.* [* Τότε η τιμή του σιταριού ήταν 29 λίβρες το σακί. Στα τέλη Αυγούστου οι τιμές αυξήθηκαν σε 28 και 30 λίβρες, ώστε να απαγορευτεί στους αρτοποιούς να ψήνουν κέικ ή ψωμί πολυτελείας.] Στη συνέχεια ξεκίνησε φιλικές διαπραγματεύσεις με τις είκοσι συνεχινές της πόλης για την εκπόνηση ενός νέου δημοτικού καταστατικού. Έπρεπε να βιαστεί καθώς οι ταραχές συνεχίζονταν στο Στρασβούργο και στις γειτονικές περιοχές, όπου ο λαός εκδίωκε τους «θεσμοθετημένους» προκρίτους των κοινοτήτων και διόριζε άλλους κατά βούληση, ενώ πρόβαλε διεκδικήσεις στα δάση διεκδικώντας ταυτόχρονα και άλλα δικαιώματα, εντελώς αντίθετα προς την νόμιμα εδραιωμένη ιδιοκτησία. «Αυτή τη στιγμή καθένας θεωρεί ότι έχει δικαίωμα να διασφαλίσει την αποκατάσταση των διεκδικήσεών του με δίκαιο τρόπο», έγραψε ο δήμαρχος σε μια επιστολή με ημερομηνία 5 Αυγούστου. Συν τους άλλους, η είδηση για τη νύχτα της 4 Αυγούστου στη Συνέλευση έφθασε στο Στρασβούργο στις 11 του μηνός και η αναταραχή έγινε ακόμα πιο απειλητική καθώς ο στρατός συναδελφωνόταν με το λαό. Έτσι, η παλιά δημαρχία αποφάσισε να παραιτηθεί.* [* Reuss, L'Alsace, σελ. 147.] Την επόμενη μέρα, 12 Αυγούστου, οι τριακόσιοι κοινοτάρχες παραιτήθηκαν με τη σειρά τους από τα «αξιώματά» τους ή, καλύτερα, από τα προνόμιά τους. Εξελέγησαν νέοι και εκείνοι διόρισαν δικαστές.

Συνεπώς, στις 14 Αυγούστου συστήθηκε μια νέα δημαρχία, μια Προσωρινή Γερουσία, η οποία θα διεύθυνε τις υποθέσεις της πόλης έως ότου η Συνέλευση στις Βερσαλλίες θεσμοθετούσε νέο δημοτικό καταστατικό. Χωρίς καν να περιμένει αυτό το καταστατικό, το Στρασβούργο είχε εγκαθιδρύσει με τον ίδιο τρόπο μια Κομμούνα με δικαστές της επιλογής του.

Έτσι κατέρρευσε το Παλιό Καθεστώς στο Στρασβούργο και στις 17 Αυγούστου ο κ. Ντίτριχ συνεχάρη τους νέους κοινοτάρχες ως εξής:

«Κύριοι, η επανάσταση που μόλις πραγματοποιήθηκε στην πόλη μας θα σηματοδοτήσει την εποχή για την ανάκτηση της εμπιστοσύνης που θα ενώσει το λαό της ίδιας κοινότητας. Αυτή η σεβάσµια συνέλευση μόλις έχει εκλεγεί από τους συμπολίτες της για να τους αντιπροσωπεύει... Η πρώτη εφαρμογή των εξουσιών σας ήταν ο διορισμός των δικαστών σας... Πόση δύναμη μπορεί να πηγάσει από αυτή την ένωση!» Επιπλέον, ο Ντίτριχ πρότεινε την καθιέρωση της 14 Αυγούστου, την ημέρα της επανάστασης στο Στρασβούργο, σαν ετήσια επίσημη γιορτή της πόλης.

Από την επανάσταση αυτή ξεχωρίζει ένα σημαντικό γεγονός. Η αστική τάξη του Στρασβούργου είχε απελευθερωθεί από το φεουδαρχικό σύστημα. Είχε αποκτήσει μια δημοκρατική δημαρχία. Ωστόσο, δεν είχε καμία πρόθεση να εκχωρήσει τα φεουδαρχικά (πατρογονικά) δικαιώματα που ασκούσε σε ορισμένα κτήματα γύρω από την πόλη. Όταν τη νύχτα της 4 Αυγούστου δυο αντιπρόσωποι στην Εθνοσυνέλευση από το Στρασβούργο πίεσαν τους συναδέλφους τους να παραιτηθούν από τα δικαιώματά τους, εκείνοι αρνήθηκαν. Κι όταν αργότερα ο Σβέντ, ο ένας από τους δυο αντιπροσώπους, έθεσε το θέμα ενώπιον των αστών του Στρασβούργου εκλιπαρώντας τους να μην αντιταχθούν στο ρεύμα της επανάστασης, οι συμπολίτες του επέμειναν στη διατήρηση των φεουδαρχικών τους δικαιωμάτων. Έτσι βλέπουμε να διαμορφώνεται σε αυτή την πόλη από το 1789 ένα κόμμα που θα συσπειρωνόταν γύρω από το βασιλιά, «τον καλύτερο των βασιλέων», «τον συμβιβαστικότερο των μοναρχών», με σκοπό τη διατήρηση των δικαιωμάτων τους πάνω «στα πλούσια φέουδα» που σύμφωνα με τον φεουδαρχικό νόμο ανήκαν στην πόλη. Η επιστολή,* [* Δημοσιεύτηκε από τον Reuss.] την οποία ο Τέρκχαϊμ, ο άλλος αντιπρόσωπος του Στρασβούργου, συνόδευσε την παραίτησή του όταν διέφυγε από τις Βερσαλλίες στις 5 Οκτωβρίου, συνιστά τεκμήριο υψίστης σημασίας ως προς αυτή τη σύνδεση. Διαπιστώνουμε πώς και γιατί η Γιρόνδη θα συσπειρώσει κάτω από τη μικρομεσαία σημαία της τους «υπερασπιστές της ιδιοκτησίας», καθώς επίσης και τους μοναρχικούς.

Αυτό που συνέβη στο Στρασβούργο μας παρέχει μια αρκετά καθαρή ιδέα για το τι συνέβαινε στις άλλες μεγάλες πόλεις. Για παράδειγμα στην Τρουά, μια πόλη για την οποία επίσης διαθέτουμε αρκετά τεκμήρια, διαπιστώνουμε ότι το κίνημα δημιουργήθηκε από τα ίδια στοιχεία. Ο λαός με τη βοήθεια χωρικών από τα πέριξ είχε επαναστατήσει από τις 18 Ιουλίου, έπειτα από τις πληροφορίες για την πυρπόληση των διαπυλίων στο Παρίσι. Στις 20 Ιουλίου μερικοί χωρικοί οπλισμένοι με δίκρανα, δρεπάνια και ρόπαλα, εισέβαλαν στην πόλη πιθανόν για να κατάσχουν το σιτάρι που χρειαζόνταν για τροφή και για την σπορά. Περίμεναν ότι θα το έβρισκαν στις αποθήκες των μονοπωλητών, αλλά οι αστοί σχημάτισαν εθνοφρουρά και τους απώθησαν αποκαλώντας τους «ληστές». Στη διάρκεια των δέκα-δεκαπέντε επόμενων ημερών, πεντακόσιοι «ληστές» εκμεταλλεύτηκαν το πλεονέκτημα του πανικού που εξαπλωνόταν και σχεδίαζαν να έρθουν από το Παρίσι για να καταστρέψουν τα πάντα. Οι αστοί οργάνωσαν την Εθνοφρουρά τους και με τον ίδιο τρόπο εξοπλίστηκαν όλες οι μικρές πόλεις. Αυτό όμως δυσαρέστησε το λαό. Στις 8 Αυγούστου, πιθανόν μαθαίνοντας την είδηση για τη νύχτα της 4 Αυγούστου, ο λαός ζήτησε όπλα για όλους τους εθελοντές και την καθιέρωση μιας μέγιστης τιμής για το ψωμί. Η δημαρχία δίστασε. Σαν συνέπεια, στις 19 Αυγούστου ο λαός έπαυσε τα μέλη της και, όπως είχε συμβεί στο Στρασβούργο, εξέλεξε νέα δημαρχία.

Ο λαός εισέβαλε στο Δημαρχείο, άρπαξε τα όπλα και τα διένειμε στον κόσμο. Εισέβαλε και στις κυβερνητικές αποθήκες άλατος. Ούτε σε αυτή την περίπτωση λεηλάτησε, «απλώς επέβαλαν την πώληση του αλατιού στα έξι σόλδια». Τέλος, στις 9 Σεπτεμβρίου, η αναταραχή που συνεχιζόταν ασταμάτητα από τις 19 Αυγούστου, κορυφώθηκε. Ο λαός συνέλαβε το δήμαρχο (Ουέζ), τον κατηγορήσε ότι είχε προσπαθήσει να προστατεύσει τους μονοπωλητές εμπόρους και τον σκότωσε. Λεηλάτησε την κατοικία του, την κατοικία του συμβολαιογράφου και παλιού διοικητή Σεν Ζορζ, οποίος ένα δεκαπενθήμερο νωρίτερα είχε δώσει εντολή να ανοιχθεί πυρ εναντίον του λαού, καθώς και την κατοικία του υπολοχαγού της έφιππης αστυνομίας, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τον απαγχονισμό ενός ανθρώπου στη διάρκεια της προηγούμενης εξέγερσης. Τέλος απείλησε, όπως είχε κάνει στο Παρίσι μετά τις 14 Ιουλίου, να λεηλατήσει και πολλούς άλλους. Μετά από αυτό και για ένα δεκαπενθήμερο περίπου, ο τρόμος βασίλευε ανάμεσα στις ανώτερες μεσαίες τάξεις. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου όμως κατάφεραν να αναδιοργανώσουν την Εθνοφυλακή τους και στις 26 Σεπτεμβρίου υπέταξαν τελικά τον άοπλο λαό.

Κατά κανόνα η οργή του λαού στρεφόταν κυρίως εναντίον των αντιπροσώπων της αστικής τάξης που μονοπωλούσαν τα τρόφιμα παρά εναντίον των ευγενών που μονοπωλούσαν τη γη. Ως εκ τούτου, στην Αμιέν όπως και στην Τρουά, ο εξεγερμένος λαός κόντεψε να σκοτώσει τρεις εμπόρους. Μπορούμε ακόμα να πούμε ότι η συγκρότηση των πολιτοφυλακών στις πόλεις, οι οποίες οργάνωνονταν παντού τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο, ίσως να μην είχε γίνει ποτέ εάν ο λαϊκός ξεσηκωμός είχε περιοριστεί σε μέρη της υπαίθρου και είχε στραφεί αποκλειστικά εναντίον των ευγενών.

Σχεδόν το ίδιο συνέβη στο Χερβούργο στις 21 Ιουλίου, στη Ρουέν στις 24, αλλά και σε πολλές άλλες μικρότερες πόλεις. Ο πεινασμένος λαός ξεσηκώθηκε κραυγάζοντας «Ψωμί! Θάνατος στους μονοπωλητές! Κάτω τα διαπύλια!», το οποίο σήμαινε ελεύθερη είσοδο όλων των προμηθειών που έρχονταν από την ύπαιθρο. Εξανάγκασε τη δημαρχία να

μειώσει την τιμή του ψωμιού με την απειλή ότι σε αντίθετη περίπτωση θα καταλάμβανε τις αποθήκες των μονοπωλητών και θα έπαιρνε τα σιτηρά. Ληηλάτησε τις κατοικίες εκείνων που ήταν γνωστοί για λαθρεμπόριο αλεύρων. Οι αστοί εκμεταλλεύτηκαν την κίνηση αυτή για να εκδιώξουν την παλιά δημαρχία που ήταν εμποτισμένη με το πνεύμα της φεουδαρχίας και να συστήσουν νέα, εκλεγμένη σε δημοκρατική βάση. Ταυτόχρονα εκμεταλλεύτηκαν τον πανικό που είχε προκληθεί από την εξέγερση των «χαμηλότερων τάξεων» και των «ληστών» στην ύπαιθρο για να εξοπλιστούν και για να οργανώσουν τη Δημοτική Φρουρά τους. Αφού «αποκατέστησαν» την τάξη, εκτέλεσαν τους ηγέτες του λαού, ενώ πολύ συχνά αναχωρούσαν για την ύπαιθρο προκειμένου να αποκαταστήσουν και εκεί την τάξη πολεμώντας του χωρικούς και απαγχονίζοντας τους «ηγέτες» των εξεγέρσεων.

Μετά τη νύχτα της 4 Αυγούστου, αυτές οι αστικές εξεγέρσεις εξαπλώθηκαν περισσότερο. Ενδείξεις υπάρχουν παντού. Δεν πληρώνονταν πλέον φόροι, δημοτικά τέλη, εισφορές, ούτε ο φόρος κατανάλωσης. «Οι φοροεισπράκτορες κάνουν την τελευταία τους βάρδια», επεσήμανε στις 7 Αυγούστου στην έκθεσή του ο Νεκέρ. «Σε δυο από τις εξεγερμένες περιοχές η τιμή του αλατιού έχει μειωθεί καταναγκαστικά στο μισό». Η συλλογή των φόρων «δεν γίνεται πλέον», και ούτω καθεξής. «Άπειρα μέρη» εξεγείρονταν εναντίον των υπαλλήλων του υπουργείου Οικονομικών. Ο λαός δεν πλήρωνε πλέον τον έμμεσο φόρο. Όσο για τους άμεσους φόρους, δεχόταν μεν να τους πληρώσει αλλά επέβαλε όρους για την καταβολή τους. Στην Αλσατία, για παράδειγμα, «ο κόσμος εν γένει αρνήθηκε να πληρώσει οτιδήποτε πριν προστεθούν στους καταλόγους των φορολογούμενων τα προνομιά και εξαιρούμενα πρόσωπα».

Με αυτό τον τρόπο ο λαός, πολύ πριν τη Συνέλευση, δημιουργούσε επιτόπου την Επανάσταση. Αποφάσιζε μόνος του χρησιμοποιώντας επαναστατικά μέσα, για τη νέα δημαρχία, έκανε διαχωρισμό ανάμεσα στους φόρους που έπρεπε να πληρώσει ή όχι, και καθόριζε τον τρόπο του ίσου καταμερισμού των φόρων που συμφωνούσε να πληρώσει στο κράτος ή στην κοινότητα.

Είναι ουσίως να μελετήσουμε αυτή τη μέθοδο δράσης ανάμεσα στο λαό αντί να αφιερώνουμε χρόνο για τη μελέτη του νομοθετικού έργου της Συνέλευσης, προκειμένου να αντιληφθούμε πλήρως την ευφυΐα της Μεγάλης Επανάστασης – την Ευφυΐα όλων γενικώς των επαναστάσεων που έγιναν και μέλλει να γίνουν.

Δέκατο έκτο κεφάλαιο: Η εξέγερση των χωρικών

Οι χωρικοί αρχίζουν να εξεγείρονται – Τα αίτια των εξεγέρσεων – Καταστρέφονται πύργοι – Η εξέγερση στην Αλσατία, στην Φρανς-Κομπτ, στην Καστρ και στην Οβέρν – Τα χαρακτηριστικά της εξέγερσης – Τρομοκρατία σε ολόκληρη τη Γαλλία – Η αστική τάξη και οι φόβοι της – Η Πικαρδία εξεγείρεται – Η Εθνοσυνέλευση συνεδριάζει

Από το χειμώνα του 1788 και ιδίως από τον Μάρτιο του 1789, ο λαός, όπως προείπαμε, δεν πλήρωνε ενοίκιο στους άρχοντες. Αναμφίβολα αληθεύει το γεγονός ότι σε αυτό τους ενθάρρυναν οι επαναστάτες αστοί. Ανάμεσα στην αστική τάξη του 1789 υπήρχαν πολλοί που αντιλαμβάνονταν ότι χωρίς μια λαϊκή εξέγερση δεν θα μπορούσαν να έχουν ποτέ το πλεονέκτημα απέναντι στην απολυταρχία του βασιλιά. Είναι επίσης σαφές ότι οι συζητήσεις στην Συνέλευση των Προκρίτων, όπου ήδη γίνονταν κουβέντες για την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, ενθάρρυναν την εξέγερση, και ότι η σύνταξη των τετραδίων στις ενορίες, τα οποία θα λειτουργούσαν σαν οδηγοί για τις συνελεύσεις των εκλεκτόρων, έτεινε προς την ίδια κατεύθυνση. Οι επαναστάσεις ποτέ δεν είναι αποτέλεσμα απελπισίας όπως συχνά πιστεύουν οι νεαροί επαναστάτες, οι οποίοι νομίζουν ότι το καλό μπορεί να προκύψει μέσα από μια υπερβολή του κακού. Απεναντίας, το 1789 ο λαός είχε δει να πλησιάζει μια αναλαμπή ελευθερίας και για αυτό το λόγο ξεσηκώθηκε ολόψυχα. Η ελπίδα όμως δεν ήταν αρκετή – έπρεπε να δράσει. Οι πρώτοι επαναστάτες που προετοιμάζουν την επανάσταση πρέπει να δίνουν τη ζωή τους – και αυτό ακριβώς έκανε ο λαός.

Μολονότι η τιμωρία για εξέγερση ήταν η διαπόμπευση, τα βασανιστήρια και ο απαγχονισμός, οι χωρικοί είχαν ήδη εξεγερθεί. Από τον Νοέμβριο του 1788 οι έπαρχοι έγραφαν στους υπουργούς ότι ακόμα και να επιθυμούσαν να

καταστειλούν όλες τις εξεγέρσεις, δεν ήταν πλέον σε θέση να το κάνουν. Κάθε μια δεν είχε μεγάλη σημασία από μόνη της, αλλά όλες μαζί υπέσκαπταν τα θεμέλια του κράτους.

Τον Ιανουάριο του 1789 σχεδιάστηκαν τα τετράδια παραπόνων (cahiers de doléances), εξελέγησαν οι εκλέκτορες και από εκείνη τη στιγμή οι χωρικοί άρχισαν να αρνούνται την αγγαρείες προς τους άρχοντες και το κράτος. Ανάμεσά τους σχηματίστηκαν μυστικές εταιρείες και εδώ κι εκεί οι «Ζακ Μπονόνι» εκτελούσαν κάποιον άρχοντα. Σε μερικά μέρη υποδέχτηκαν τους φοροεισπράκτορες με ρόπαλα, ενώ αλλού οι χωρικοί καταλάμβαναν γη που ανήκε στους ευγενείς και την καλλιεργούσαν.

Από μήνα σε μήνα αυτές οι εξεγέρσεις πολλαπλασιάστηκαν. Τον Μάρτιο είχε εξεγερθεί ολόκληρη η ανατολική Γαλλία. Οφείλουμε ωστόσο να ομολογήσουμε ότι το κίνημα δεν ήταν ούτε συνεχές ούτε γενικευμένο. Αυτό δεν συμβαίνει ποτέ σε μια αγροτική εξέγερση. Είναι επίσης πολύ πιθανό, όπως στην περίπτωση των εξεγέρσεων των χωρικών, ότι τον Απρίλιο, την εποχή των αγροτικών εργασιών, οι εξεγέρσεις χαλάρωναν όπως και λίγο αργότερα, στις αρχές του θερισμού. Όμως, μετά τη συγκομιδή της πρώτης σοδειάς κατά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιουλίου του 1789, και τον Αύγουστο, οι εξεγέρσεις ξέσπασαν με ανανεωμένη ορμή, ιδίως στα ανατολικά, τα βορειοανατολικά και τα νοτιοανατολικά της Γαλλίας.

Δεν υπάρχουν λεπτομερή στοιχεία για αυτή την εξέγερση. Όσα έχουν δημοσιευτεί είναι ημιτελή και ως επί το πλείστον διαπνέονται από ένα φατριαστικό πνεύμα. Εάν πάρουμε την *Moniteur*, η οποία όπως γνωρίζουμε άρχισε να κυκλοφορεί μόλις στις 24 Νοεμβρίου 1789 και της οποίας τα ενενήντα τρία τεύχη, από τις 8 Μαΐου μέχρι τις 23 Νοεμβρίου 1789, συγκεντρώθηκαν αργότερα στο Τέταρτο Έτος,* [* Επιπλέον, τα τεύχη από τις 24 Νοεμβρίου 1789 μέχρι τις 3 Φεβρουαρίου 1790, επίσης ενσωματώθηκαν στο Τέταρτο Έτος.] διαπιστώνουμε μια τάση που φανερώνει ότι ολόκληρο το κίνημα ήταν έργο των εχθρών της Επανάστασης – μερικά παλιότομα που εκμεταλλεύτηκαν την άγνοια των ανθρώπων της υπαίθρου. Κάποιοι μάλιστα φτάνουν σε σημείο να λένε ότι εκείνοι που υποκίνησαν τους χωρικούς να εξεγερθούν ήταν οι ευγενείς, οι άρχοντες, ακόμα και οι Άγγλοι. Όσο για τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν από την Επιτροπή Διερεύνησης τον Ιανουάριο του 1790, τείνουν κυρίως να παρουσιάζουν την όλη υπόθεση σαν αποτέλεσμα μιας ατυχούς συγκυρίας – σαν έργο «ληστών» που είχαν καταστρέψει περιοχές της υπαίθρου και εναντίον των οποίων η αστική τάξη είχε πάρει τα όπλα και τους είχε πλέον εξολοθρεύσει.

Σήμερα γνωρίζουμε πόσο εσφαλμένη είναι αυτή η περιγραφή και είναι βέβαιο ότι εάν ένας ιστορικός έμπαινε στον κόπο να μελετήσει προσεκτικά τα έγγραφα στα αρχεία, θα παρήγαγε ένα έργο ύψιστης αξίας, ένα έργο απολύτως αναγκαίο, καθώς οι εξεγέρσεις των χωρικών συνεχίστηκαν μέχρι την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων από τη Συνέλευση τον Αύγουστο του 1793 και μέχρις ότου οι κοινότητες των χωριών να αποκτήσουν τα δικαιώματα για την ανάκτηση της κοινόχρηστης γης που τους είχε αφαιρεθεί στη διάρκεια των δυο προηγούμενων αιώνων. Προς το παρόν όμως, καθώς το έργο της διερεύνησης των αρχείων δεν έχει γίνει, πρέπει να περιοριστούμε σε όσα μπορούμε να σταχυολογήσουμε από μερικές τοπικές ιστορίες, από μερικά απομνημονεύματα και από μερικούς συγγραφείς, εξηγώντας την εξέγερση του 1789 υπό το φως που ρίχνουν για αυτό το πρώτο ξέσπασμα τα πιο γνωστά κινήματα του επόμενου έτους.

Είναι βέβαιο ότι μεγάλο ρόλο σε αυτές τις εξεγέρσεις έπαιξε η έλλειψη τροφίμων. Το βασικό τους κίνητρο όμως ήταν η επιθυμία για κατοχή της γης και για την απαλλαγή από τις φεουδαρχικές εισφορές και τη δεκάτη.

Εκτός αυτού υπάρχει ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα σε αυτές τις εξεγέρσεις. Εμφανίζονται μόνο σποραδικά στο κέντρο της Γαλλίας, στο νότο και στη δύση, εκτός από τη Βρετάνη. Είναι όμως πολύ γενικές στα ανατολικά, στα βορειοανατολικά και στα νοτιοανατολικά. Οι εξεγέρσεις επηρέασαν ιδιαίτερα το Δελφινάτο, την Φρανς-Κομπτ και τη Μακονέ. Σύμφωνα με τον Doniol, στην Φρανς-Κομπτ πυρπολήθηκαν σχεδόν όλοι οι πύργοι.* [* *La révolution française*, σελ. 48.] Στο Δελφινάτο λεηλατήθηκαν οι τρεις στους πέντε. Αμέσως μετά έρχονται κατ' αναλογία η Αλσατία, η Νιβερνέ, η Μποζολέ, η Βουργουνδία και η Οβέρν. Όπως έχω επισημάνει αλλού, εάν αναζητήσουμε σε ένα χάρτη τις περιοχές όπου συνέβησαν αυτές οι εξεγέρσεις, ο χάρτης αυτός σε γενικές γραμμές θα μοιάζει εντυπωσιακά με το χάρτη «των τριακοσίων εξήντα τριών» που δημοσιεύτηκε το 1877, μετά τις εκλογές που έδωσαν στη Γαλλία την Τρίτη Δημοκρατία. Την υπόθεση της Επανάστασης ασπάζστηκαν κυρίως οι ανατολικές περιοχές της Γαλλίας και αυτές ακριβώς είναι σήμερα οι πιο προοδευτικές.

Ο Doniol έχει επισημάνει πολύ εύστοχα ότι η πηγή των εξεγέρσεων είχε ήδη ανοίξει με τα τετράδια παραπόνων που είχαν γραφτεί για τις εκλογές του 1789. Από τη στιγμή που οι χωρικοί είχαν ζητήσει να δηλώσουν τα παράπονά τους, ήταν σίγουροι ότι κάτι θα γινόταν για αυτούς. Πίστευαν ακράδαντα ότι ο βασιλιάς, προς τον οποίο τα είχαν απευθύνει, η Συνέλευση, ή κάποια άλλη αρχή θα έσπευδε να τους βοηθήσει και να διορθώσει αυτά τα λάθη. Αυτό ήταν που τους υποκίνησε να εξεγερθούν αμέσως μόλις πραγματοποιήθηκαν οι εκλογές και πριν συνεδριάσει η Συνέλευση. Όταν οι Γενικές Τάξεις άρχισαν να συνεδριάζουν, οι φήμες από το Παρίσι, μολονότι ασαφείς, έπεισαν τους χωρικούς ότι είχε έρθει η στιγμή για την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και την ανάκτηση της γης.

Και η παραμικρή ενθάρρυνση, είτε εκ μέρους των επαναστατών είτε εκ μέρους των Ορλεανιστών ή διαφόρων ακριτωμένων, σε συνδυασμό με τις ανησυχητικές ειδήσεις από το Παρίσι και από τις εξεγερμένες πόλεις, ήταν αρκετή για να ξεσηκώσει τα χωριά. Δεν υπάρχει πλέον η παραμικρή αμφιβολία ότι στις επαρχίες το όνομα του βασιλιά χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από μια φορά, όπως και το όνομα της Συνέλευσης. Πράγματι, πολλά έγγραφα υπαινίσσονται τη διανομή ψευδών διαταγμάτων του βασιλιά και της Συνέλευσης ανάμεσα στα χωριά. Σε όλες τις εξεγέρσεις τους, στη Ρωσία, στη Γαλλία και στη Γερμανία, οι χωρικοί προσπάθησαν πάντα να πείσουν τους πιο επιφυλακτικούς – θα έλεγα μάλιστα ότι προσπάθησαν να πείσουν τον εαυτό τους ισχυριζόμενοι ότι πίσω τους υπήρχε κάποια δύναμη που θα τους υποστήριζε. Αυτό τους πρόσφερε μια συνάφεια και, στη συνέχεια, σε περίπτωση ήττας και διώξεων σε βάρος τους, υπήρχε πάντα μια ασφαλής δικαιολογία. Πίστευαν – και η πλειοψηφία τους το πίστευε ειλικρινά – ότι υπάκουαν στις επιθυμίες, εάν όχι στις διαταγές, του βασιλιά ή της Συνέλευσης. Συνεπώς, αμέσως μετά τη συγκομιδή της σοδειάς το 1789, μόλις ο λαός στα χωριά άρχισε να τρώει ξανά έπειτα από πολλούς μήνες σιτοδείας και όταν οι φήμες από τις Βερσαλλίες άρχισαν να εμπνέουν ελπίδα, οι χωρικοί ξεσηκώθηκαν. Στράφηκαν εναντίον των πύργων προκειμένου να καταστρέψουν τις συμβολαιογραφικές πράξεις, τους καταλόγους και τους τίτλους ιδιοκτησίας. Πυρπολήθηκαν ακόμα και κατοικίες σε περιπτώσεις όπου οι αφέντες δεν παραιτούνταν αδιαμαρτύρητα από τα φεουδαρχικά δικαιώματα, τα οποία ήταν καταγεγραμμένα σε συμβόλαια, σε μητρώα κλπ.

Στα περίεξη της Βεσούλ και της Μπελφόρ ο πόλεμος στις εξοχικές κατοικίες άρχισε στις 16 Ιουλίου, όταν λεηλατήθηκε ο πύργος της Σανσί και, στη συνέχεια, της Λουσ, της Μπιτέν και της Μολάν. Σύντομα είχε εξεγερθεί ολόκληρη η Λωρραίνη. «Οι χωρικοί πίστευαν ότι η Επανάσταση θα εξίσωνε τον πλούτο και τις τάξεις και έτσι στράφηκε με ενθουσιασμό εναντίον των αρχόντων», αναφέρει η *Courrier français*.* [* σελ. 242 κ.ε.] Στη Σαρλουά, στη Φορμπάκ, στη Σαρκεμέν, στη Φαλσμπούργκ και στην Τιονβίλ οι υπεύθυνοι για τους ειδικούς φόρους εκδιώχθηκαν και τα γραφεία τους λεηλατήθηκαν και πυρπολήθηκαν. Η πώληση του αλατιού ήταν στα τρία σόλδια η λίβρα. Τα γειτονικά χωριά ακολούθησαν το παράδειγμα των πόλεων.

Στην Αλσατία η εξέγερση των χωρικών ήταν σχεδόν καθολική. Έχει καταγραφεί ότι σε διάστημα οκτώ ημερών προς το τέλος Ιουλίου καταστράφηκαν τρία αβαεία, λεηλατήθηκαν ένδεκα πύργοι και ότι οι χωρικοί απομάκρυναν και κατέστρεψαν όλα τα αρχεία που αφορούσαν κτηματικές περιουσίες. Τα μητρώα των φεουδαρχικών φόρων, των αγγαρειών και των εισφορών επίσης απομακρύνθηκαν και κάηκαν. Σε μερικά μέρη μάλιστα σχηματίστηκαν ταχυκίνητες φάλαγγες από αρκετές εκατοντάδες ή και χιλιάδες χωρικούς από τα γύρω χωριά. Προήλασαν εναντίον των ισχυρότερων πύργων, τους πολιορκήσαν, κατάσχεσαν όλα τα παλιά έγγραφα και τα έκαψαν σε υπαίθριες φωτιές. Για τον ίδιο λόγο λεηλατήθηκαν τα αβαεία καθώς και κατοικίες πλούσιων εμπόρων στις πόλεις. Στο Αβαείο του Μίρμπαχ καταστράφηκαν τα πάντα, πιθανόν επειδή υπήρχε αντίσταση.* [* Σύμφωνα με τον Strobel (*Vaterländische Geschichte des Elsass*), η εξέγερση συνήθως εξελισσόταν ως εξής: όταν ένα χωριό ξεσηκωνόταν, οι κάτοικοι από διάφορα χωριά σχημάτιζαν αμέσως μια ομάδα για να επιτεθούν σύσσωμοι εναντίον του πύργου. Μερικές φορές οι ομάδες αυτές κρύβονταν στα δάση.]

Στην Φρανς-Κομπτ οι πρώτες εξεγέρσεις ξέσπασαν στη Λον-ντε-Σολνιέ στις 19 Ιουλίου, όταν μαθεύτηκε η είδηση των προετοιμασιών για το πραξικόπημα και της αποπομπής του Νεκέρ. Όμως η άλωση της Βαστίλης δεν είχε γίνει ακόμα γνωστή, σύμφωνα με τον Sommier.* [* *Histoire de la Révolution dans le Jura* (Παρίσι 1864), σελ. 22. Η τάση του λαού στην Ιούρα αποκαλύπτεται σε ένα τραγούδι που δημοσιεύτηκε στο *Cahier d'Aval*.] Σύντομα ξέσπασε η εξέγερση και ταυτόχρονα οι αστοί εξόπλισαν τους πολιτοφύλακές τους (όλοι φορούσαν την τριχρωμή κονκάρδα) για να αντισταθούν «στις επιδρομές των ληστών που λυμαίνονται το βασίλειο».* [* Sommier, σελ. 24-25.] Σύντομα η εξέγερση εξαπλώθηκε στα χωριά. Οι χωρικοί μοιράστηκαν μεταξύ τους τα λιβάδια και τα δάση των αρχόντων. Συν τοις άλλοις, εξανάγκασαν τους άρχοντες να

αποκηρύζουν το δικαίωμά τους στη γη που προηγουμένως ανήκε στις κοινότητες. Σε διαφορετική περίπτωση καταλάμβαναν χωρίς πολλές διατυπώσεις το δάσος που κάποτε ανήκε στην κοινότητα. Όλοι οι τίτλοι ιδιοκτησίας που κατείχε το αβαείο των Βερναρδίνων στις γειτονικές κοινότητες εξαφανίστηκαν.* [* Edouard Clerc, Essai sur l'histoire de la Franche-Comptés, 2η έκδοση (Μπεζανσόν, 1870).] Στην Καστρ οι εξεγέρσεις ξέσπασαν μετά την 4η Αυγούστου. Σε όλα τα σιτηρά που εισάγονταν στην επαρχία επιβλήθηκε ένας φόρος σε είδος. Ήταν ένας φεουδαρχικός φόρος που ο βασιλιάς είχε παραχωρήσει σε ιδιώτες. Μόλις λουπόν ο λαός της Καστρ πληροφορήθηκε την είδηση ξεσηκώθηκε απαιτώντας την κατάργηση του συγκεκριμένου φόρου. Αμέσως οι αστοί, οι οποίοι είχαν σχηματίσει μια Εθνοφρουρά εξακοσίων ανδρών, άρχισαν να αποκαθιστούν την «τάξη». Στις αγροτικές περιοχές όμως η εξέγερση εξαπλώθηκε από χωριό σε χωριό και οι πύργοι της Ζεξ και της Μοντλεντιέ, η καρθουσιανή μονή στην Φε, το αβαείο της Βιελμέρ και άλλα μέρη λεηλατήθηκαν και τα μητρώα καταστράφηκαν.* [* Anacharsis Combes, Histoire de la cille de Castres et de ses environs pendant la Révolution française (Καστρ, 1875).]

Στην Οβέρν οι χωρικοί έλαβαν πολλές προφυλάξεις για να πάρουν το νόμο με το μέρος τους και όταν πήγαν στον πύργο για να κάψουν τα μητρώα δεν δίστασαν να πουν στους άρχοντες ότι ενεργούσαν κατόπιν βασιλικής εντολής.* [* Ο Μ. Xavier Roux, ο οποίος το 1891 δημοσίευσε το Mémoire sur la marche des brigandages dans le Dauphiné en 1789, τις πλήρεις καταθέσεις μιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 1879 σχετικά με το θέμα, αποδίδει ολόκληρο το κίνημα σε ελάχιστους ηγέτες. «Το κάλεσμα του λαού να ξεσηκωθεί ενάντια στον βασιλιά δεν θα είχε αποτέλεσμα...», αναφέρει ο συγκεκριμένος συγγραφέας. «Πέτυχαν όμως το σκοπό τους με έμμεσο τρόπο. Υιοθετήθηκε ένα ιδιαίτερα τολμηρό σχέδιο και εφαρμόστηκε σε ολόκληρη την επαρχία. Συνοψίστηκε στις εξής λέξεις: ο λαός θα ξεσηκωθεί εναντίον των ευγενών στο όνομα του βασιλιά. Μετά τη συντριβή τους, ο ανυπεράσπιστος πλέον θρόνος θα δεχτεί επίθεση και θα καταστραφεί» (σελ. iv της εισαγωγής). Επομένως υιοθετούμε την παραδοχή του κ. Roux, ότι οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν μπορεί να μην οδηγούσαν ποτέ «στην αποκάλυψη έστω και ενός από τα ονόματα των ηγετών» (σελ. v). Στη συνωμοσία αυτή ήταν αναμειγμένος όλος ο λαός.] Στις ανατολικές επαρχίες όμως δεν δίστασαν να διακηρύξουν ανοιχτά ότι είχε έρθει η στιγμή που η Τρίτη Τάξη δεν θα επέτρεπε πλέον να την κυβερνούν οι ευγενείς και οι ιερείς. Η εξουσία αυτών των δυο τάξεων είχε διαρκέσει πάρα πολύ και είχε έρθει η στιγμή να παραιτηθούν. Οι εξεγερμένοι χωρικοί σεβάστηκαν πολλούς από τους φτωχότερους ευγενείς που κατοικούσαν στην ύπαιθρο και ενδεχομένως είχαν τη συμπάθεια των γύρω τους. Δεν τους έβλαψαν αλλά δεν λυπήθηκαν τα μητρώα και τους φεουδαρχικούς τίτλους ιδιοκτησίας. Τα έκαιγαν αφού υποχρέωναν τον άρχοντα να ορκιστεί παραίτηση από τα δικαιώματά του.

Όπως η αστική τάξη των πόλεων γνώριζε πολύ καλά τι ήθελε και τι προσδοκούσε από την Επανάσταση έτσι και οι χωρικοί γνώριζαν πολύ καλά τι ήθελαν. Η γη που είχε κλαπεί από τις κοινότητες έπρεπε να επιστραφεί σε αυτές και όλες οι εισφορές που είχαν επιβληθεί από τη φεουδαρχία έπρεπε να καταργηθούν. Η ιδέα ότι όλοι οι πλούσιοι έπρεπε να εξοντωθούν μπορεί επίσης να ανάγεται σε εκείνη την περίοδο. Προς το παρόν όμως η jacquerie περιόριζε το ενδιαφέρον της σε πράγματα και εάν υπήρξαν περιστατικά κακομεταχείρισης μερικών αρχόντων, ήταν μεμονωμένα και εν γένει εξηγούνται από το γεγονός ότι υπήρχαν κερδοσκόποι, άνθρωποι, οι οποίοι είχαν θησαυρίσει εξαιτίας της έλλειψης αγαθών. Εάν παρέδιδαν τα κτηματολόγια και ορκίζονταν ότι αποκήρυσσαν τα δικαιώματά τους, όλοι αποχωρούσαν ειρηνικά: οι χωρικοί έκαιγαν τα κτηματολόγια, φύτευαν ένα δέντρο στο χωριό, κρεμούσαν στα κλωνάρια του τα εμβλήματα της φεουδαρχίας και χόρευαν γύρω του.* [* Μερικές φορές αναρτούσαν την εξής επιγραφή: «Μια οριστική εξόφληση των νοικοίων κατ' εντολή του βασιλιά και της Εθνοσυνέλευσης».]

Σε διαφορετική περίπτωση, εφόσον προβαλλόταν αντίσταση ή εάν ο άρχοντας ή ο οικονόμος του καλούσαν την αστυνομία, εάν, πάλι, ρίχνονταν πυροβολισμοί – τότε ο λαός λεηλατούσε ολοσχερώς τον πύργο και συχνά τον έβαζε φωτιά. Έτσι θεωρείται ότι τριάντα πύργοι λεηλατήθηκαν ή πυρπολήθηκαν στο Δελφινάτο, σχεδόν σαράντα στην Φρανς-Κομπτ, εξήντα δυο στη Μακονέ και στη Μποζολέ, εννέα μόνο στην Οβέρν και δώδεκα μοναστήρια και πέντε πύργοι στη Βιενουά. Με την ευκαιρία μπορούμε να σημειώσουμε ότι οι χωρικοί δεν έκαναν πολιτικές διακρίσεις και ως εκ τούτου πραγματοποιούσαν επιθέσεις σε κατοικίες «πατριωτών» αλλά και «αριστοκρατών».

Τι έκανε όμως η αστική τάξη στη διάρκεια αυτών των ταραχών;

Στην Εθνοσυνέλευση πρέπει να υπήρχαν κάποιοι που αντιλαμβάνονταν ότι η εξέγερση των χωρικών εκείνη τη στιγμή αντιπροσώπευε μια επαναστατική δύναμη. Η πλειοψηφία όμως των αστών στις επαρχίες έβλεπε μόνο ένα κίνδυνο απέναντι στον οποίο αισθανόταν την ανάγκη να εξοπλιστεί. Αυτό που την εποχή εκείνη ονομάστηκε la grande peur («ο μεγάλος τρόμος») κατέλαβε στην ουσία πολλές από τις πόλεις στην περιοχή των εξεγέρσεων. Στην Τρουά, για παράδειγμα, μερικοί χωρικοί οπλισμένοι με δρεπάνια και ρόπαλα είχαν εισβάλει στην πόλη και ενδέχεται να είχαν λεηλατήσει τις κατοικίες των κερδοσκόπων εάν οι αστοί, «που στο σύνολό τους ήταν οι εντιμότεροι ανάμεσα στις μεσαιές τάξεις» [* Moniteur, σελ. 378.], δεν έπαιρναν τα όπλα και δεν καταδίωκαν τους «ληστές». Το ίδιο συνέβη και σε πολλές άλλες πόλεις. Ο πανικός είχε κυριέψει τους αστούς. Περίμεναν τους «ληστές». Κάποιος είχε δει «έξι χιλιάδες» να προελαύνουν για να λεηλατήσουν τα πάντα και έτσι οι αστοί έπαιρναν τα όπλα που έβρισκαν στο Δημαρχείο ή στα οπλοστάσια και οργάνωναν την Εθνοφρουρά τους φοβούμενοι μήπως οι φτωχοί της πόλης συνταυτιστούν με τους «ληστές» και επιτεθούν στους πλούσιους.

Στην Περόν, την πρωτεύουσα της Πικαρδίας, οι κάτοικοι εξεγέρθηκαν το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιουλίου. Πυρπόλησαν τα διαπύλια, έριξαν τους αξιωματούχους του Τελωνείου στο νερό, μετέφεραν όλες τις αποδείξεις από τα κυβερνητικά γραφεία και τις έκαψαν, και απελευθέρωσαν όλους τους φυλακισμένους. Όλα αυτά συνέβησαν πριν τις 28 Ιουλίου. «Μόλις πληροφορήθηκαν τις ειδήσεις από το Παρίσι τη νύχτα της 28 Ιουλίου», έγραψε ο δήμαρχος της Περόν, «η Εινό, η Φλάνδρα και όλη η Πικαρδία πήραν τα όπλα. Η καμπάνα του συναγερμού αντηχεί σε όλες τις πόλεις και τα χωριά». Τριακόσιες χιλιάδες αστοί σχημάτισαν μόνιμα περίπολα, και όλα αυτά προκειμένου να είναι προετοιμασμένοι εναντίον δυο χιλιάδων «ληστών», οι οποίοι, όπως έλεγαν, καταλάμβαναν χωριά και έκαιγαν τη σοδειά. Στην πραγματικότητα, όπως κάποιος σχολίασε εύστοχα στον Arthur Young, όλοι αυτοί οι «ληστές» δεν ήταν παρά απλοί χωρικοί* [Travels in France, σελ. 225.] που όντως είχαν ξεσηκωθεί και, οπλισμένοι με δίκρανα, ρόπαλα και δρεπάνια, εξανάγκαζαν τους άρχοντες να αποποιηθούν τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα και σταματούσαν περαστικούς για να τους ρωτήσουν εάν είναι «υπέρ του έθνους». Ο δήμαρχος της Περόν, επίσης εύστοχα, ανέφερε: «Είμαστε πρόθυμοι να είμαστε μέρος της τρομοκρατίας. Χάρη στις δυσοίωνες φήμες, μπορούμε να συνηρήσουμε έναν στρατό τριών εκατομμυρίων αστών και χωρικών σε ολόκληρη τη Γαλλία».

Ο Αντριάν Ντιπό, ένα γνωστό μέλος της Συνέλευσης και της Λέσχης των Βρετόνων, καυχήθηκε ότι, διερχόμενος από πολλές πόλεις, είχε εξοπλίσει τους αστούς. Είχε δυο ή τρεις πράκτορες «αποφασισμένους αλλά άγνωστους», οι οποίοι απέφευγαν τις πόλεις αλλά όταν έφταναν σε κάποιο χωριό ανήγγελλαν ότι «έρχονται οι ληστές». «Υπάρχουν πεντακόσιοι, χίλιοι, τρεις χιλιάδες από δαύτους», έλεγαν οι απεσταλμένοι. «Καίνε όλη τη σοδειά για να πεινάσει ο κόσμος». Έτσι θα σήμαινε η καμπάνα του συναγερμού και τα χωριά θα έπαιρναν τα όπλα. Μέχρι δε οι δυσοίωνες φήμες να φτάσουν στις πόλεις, ο αριθμός των ληστών θα είχε φτάσει τις έξι χιλιάδες. Τους είχαν δει μια λεύγα μακριά, στο τάδε δάσος. Τότε οι κάτοικοι της πόλης, ιδίως οι αστοί, θα εξοπλίζονταν και θα έστελναν περιπόλους στο δάσος – όπου δεν υπήρχε τίποτα. Το σημαντικό όμως είναι ότι με αυτό τον τρόπο εξοπλίστηκαν οι χωρικοί. Ας το φροντίσει ο βασιλιάς! Όταν το 1791 θα προσπαθούσε να διαφύγει θα έβρισκε στο δρόμο του τους ένοπλους χωρικούς.

Μπορούμε να φανταστούμε τον τρόπο που ενέπνευσαν αυτές οι εξεγέρσεις στη Γαλλία. Μπορούμε να φανταστούμε την εντύπωση που έκαναν στις Βερσαλλίες και υπό το καθεστώς αυτού του τρόμου η Εθνοσυνέλευση συνεδρίασε το βράδυ της 4 Αυγούστου για να συζητήσει τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την καταστολή της jacquerie.

Δέκατο έβδομο κεφάλαιο: Η 4 Αυγούστου και οι συνέπειές της

Η νύχτα της 4 Αυγούστου – Οι αριστοκράτες υποκρίνονται ότι παραιτούνται από τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα – Η Συνέλευση εκλιπαρεί τον βασιλιά να αναλάβει δράση – Οι ντ'Εγκιγιόν και ντε Νοάιγ συντάσσονται με την υπόθεση των χωρικών – Οι σημαντικές ομιλίες τους – Ο Λε Γκεν ντε Κερανζάλ – Σκηνή στη Συνέλευση – Η έκταση των πραγματικών παραχωρήσεων – Ο αντίκτυπος των ειδήσεων στην επαρχία – Οι αστοί παίρνουν τα όπλα εναντίον των χωρικών

Η νύχτα της 4 Αυγούστου είναι μια από τις σπουδαιές ημερομηνίες της Επανάστασης. Όπως η 14 Ιουλίου και η 15 Οκτωβρίου 1789, η 21 Ιουνίου 1791, η 10 Αυγούστου 1792 και η 31 Μαΐου 1793, υπήρξε η αφετηρία για ένα από τα μεγάλα στάδια του επαναστατικού κινήματος και καθόρισε το χαρακτήρα της περιόδου που ακολούθησε.

Ο ιστορικός θρόλος χρησιμοποιείται για να διανθίσει γλαφυρά αυτή τη νύχτα, και η πλειοψηφία των ιστορικών, αντιγράφοντας την ιστορία σύμφωνα με τις αφηγήσεις μερικών συγχρόνων, την παρουσιάζουν σαν μια νύχτα γεμάτη ενθουσιασμό και καταναυκτική αυταπάτηση.

Σύμφωνα με τους ιστορικούς, με την άλωση της Βασιλίας η Επανάσταση είχε κερδίσει την πρώτη της νίκη. Η είδηση διαδόθηκε στις επαρχίες και κατά κάποιον τρόπο προκάλεσε παντού παρόμοιες εξεγέρσεις. Εισχώρησε στα χωριά και με την υποκίνηση κάθε λογής περιπλανώμενου οι χωρικοί επιτέθηκαν στους αφέντες τους και πυρπόλησαν τους πύργους. Κατόπιν τούτου, εκείνη την αξιωματική νύχτα ο κλήρος και οι ευγενείς, πλημμυρισμένοι από μια πατριωτική παρόρμηση και βλέποντας ότι δεν είχαν κάνει ακόμα τίποτα για τους χωρικούς, άρχισαν να παραιτούνται από τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα. Οι ευγενείς, ο κλήρος, ο φτωχότερος ιερέας της ενορίας και ο πλουσιότερος των φεουδαρχών, αποποιήθηκαν τα κοσμικά τους προνόμια πάνω στην Αγία Τράπεζα της περιοχής τους. Ένα κύμα ενθουσιασμού διαπέρασε τη Συνέλευση. Όλοι ανυπομονούσαν να προβούν σε θυσίες. «Η συνεδρίαση ήταν μια άγια γιορτή, το βήμα ένας βωμός, η αίθουσα της Συνέλευσης ένας ναός», αναφέρει ένας από τους ιστορικούς που συνήθως είναι αρκετά ψύχραμοι. «Ήταν μια νύχτα Αγίου Βαρθολομαίου για την ιδιοκτησία», αναφέρουν κάποιοι άλλοι. Και όταν την επομένη οι πρώτες ακτίνες του ήλιου έλαμψαν πάνω από τη Γαλλία, το παλιό φεουδαρχικό σύστημα είχε πάψει να υπάρξει. «Η Γαλλία ήταν μια αναγεννημένη χώρα που είχε καταδικάσει όλες τις καταχρήσεις των προνομιούχων τάξεων της».

Αυτά σύμφωνα με το θρόλο. Είναι αλήθεια ότι η Συνέλευση ρίγησε από ενθουσιασμό όταν δυο ευγενείς, ο υποκόμης ντε Νοάιγ και ο δούκας ντ'Εγκιγιόν υπέβαλαν ένα αίτημα για την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και των διαφόρων προνομίων των ευγενών και όταν δυο επίσκοποι – της Νανσί και της Σαρτρ – πήραν το λόγο απαιτώντας την κατάργηση της δεκάτης. Είναι αλήθεια ότι ο ενθουσιασμός συνέχισε να μεγαλώνει και ότι στη διάρκεια εκείνης της ολονύχτιας συνεδρίασης ευγενείς και κληρικοί διαδέχτηκαν ο ένας τον άλλο στο βήμα φιλονικώντας για το ποιος θα απαρνιόταν πρώτος τα φεουδαρχικά δικαστικά δικαιώματά του. Ακούστηκαν εκκλήσεις από τους προνομιούχους για ελεύθερη, αδέκαστη και ίση δικαιοσύνη για όλους. Παρουσιάστηκαν άρχοντες, κοσμικοί και κληρικοί, οι οποίοι παραιτήθηκαν από τα δικαιώματά τους στο κυνήγι. Ο ενθουσιασμός συνεπήρε τη Συνέλευση και μέσα σε αυτόν τον ενθουσιασμό κανείς δεν επεσήμανε τη διάταξη για την εξαγορά των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και της δεκάτης, την οποία οι δυο ευγενείς και οι δυο επίσκοποι είχαν συμπεριλάβει στις ομιλίες τους – μια φοβερή διάταξη ακόμα και μέσα στην ασάφειά της εφόσον μπορούσε να σήμαινε όλα ή τίποτα και στην ουσία ανέβαλε, όπως θα διαπιστώσουμε, την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων για τέσσερα χρόνια, μέχρι τον Αύγουστο του 1793. Και ποιος όμως από εμάς, με τη σειρά του, δεν πλημμύρισε από ενθουσιασμό διαβάζοντας την γοητευτική ιστορία εκείνης της νύχτας, γραμμένη από την πένα των συγχρόνων της; Και ποιος δεν έχει παραλείψει εκείνες τις ύπουλες λέξεις, «gachat au denier 30» (εξόφληση έπειτα από τριάντα χρόνια), χωρίς να καταλαβαίνει τη φοβερή σημασία τους; Το ίδιο συνέβη και στη Γαλλία το 1789.

Η εσπερινή συνεδρίαση της 4 Αυγούστου είχε αρχίσει εν μέσω πανικού και όχι ενθουσιασμού. Γνωρίζουμε ότι στη διάρκεια του προηγούμενου δεκαπενθημέρου είχαν πυρποληθεί ή λεηλατηθεί αρκετοί πύργοι. Αρχίζοντας από τα ανατολικά, η εξέγερση των χωρικών εξαπλώθηκε προς το νότο, το βορρά και το κέντρο. Απειλούσε να γενικευτεί. Σε πολύ λίγα μέρη οι χωρικοί είχαν φερθεί βίαια στους αφέντες τους και οι ειδήσεις από τις επαρχίες διόγκωναν τα πραγματικά γεγονότα. Αμήσυχτοι οι ευγενείς διαπίστωσαν ότι δεν υπήρχε δύναμη ικανή να ελέγξει τις εξεγέρσεις.

Επομένως η συνεδρίαση άρχισε με την ανάγνωση ενός σχεδίου για την έκδοση μιας διακήρυξης εναντίον των εξεγέρσεων. Η Συνέλευση κλήθηκε να καταδικάσει ρητά τους ταραχοποιούς και να απαιτήσει με τη μεγαλύτερη έμφαση το σεβασμό απέναντι στην ιδιοκτησία, φεουδαρχική ή όχι, εν αναμονή μιας σχετικής νομοθετικής ρύθμισης από τη Συνέλευση.

«Φαίνεται ότι η ιδιοκτησία, ανεξαρτήτως φύσεως, γίνεται βορά της πλέον αξιοκατάκριτης ληστείας», δήλωσε η Επιτροπή Διερεύνησης. «Παντού πυρπολούνται πύργοι, καταστρέφονται μονές και λεηλατούνται αγροκτήματα. Οι φόροι

και οι χωροδεσποτικές εισφορές δεν καταβάλλονται. Οι νόμοι είναι ανίσχυροι και οι αξιωματούχοι δεν έχουν καμία εξουσία...» Σύμφωνα με την έκθεση, η Συνέλευση έπρεπε να καταδικάσει απεριφραστα τις ταραχές και να διακηρύξει «ότι οι παλιοί νόμοι (της φεουδαρχίας) ισχύουν μέχρι να ανακληθούν ή τροποποιηθούν από την εξουσία του έθνους και ότι όλες οι συνήθεις εισφορές και πληρωμές πρέπει να καταβάλλονται έως ότου η Συνέλευση αποφασίσει διαφορετικά».

«Μα οι ληστές δεν το κάνουν αυτό!» αναφώνησε ο δούκας ντ'Εγκιγιόν. «Σε αρκετές επαρχίες όλος ο λαός έχει συσπειρωθεί για να καταστρέψει πύργους, να ερημώσει τη γη και, πάνω απ' όλα, να πάρει στην κατοχή του τα αρχαιοφυλακεία όπου βρίσκονται αποθηκευμένοι οι τίτλοι ιδιοκτησίας των φεουδαρχικών περιουσιών». Στην προκειμένη περίπτωση σίγουρα δεν μιλά ο ενθουσιασμός, αλλά ο φόβος.* [* «Να ερημώσει τη γη»: αυτό μάλλον σήμαινε ότι σε ορισμένα μέρη οι χωρικοί θέριζαν τη σοδειά που ανήκε στους άρχοντες ενώ ήταν ακόμα ανώριμη. Εκτός αυτού, ήταν τέλος Ιουλίου, τα δημητριακά ήταν σχεδόν ώριμα και ο λαός, που δεν είχε τίποτα για να φάει, θέριζε αυτά που ανήκαν στους άρχοντες.】

Η συνέλευση συνέχισε παρακαλώντας τον βασιλιά να λάβει αυστηρά μέτρα εναντίον των επαναστατημένων χωρικών. Αυτό είχε ήδη αναφερθεί την προηγούμενη μέρα, 3 Αυγούστου. Όμως για μερικές ημέρες νωρίτερα αρκετοί ευγενείς - που είχαν πιο προοδευτικές ιδέες από τους υπόλοιπους της τάξης τους και που έβλεπαν πιο καθαρά όλα όσα συνέβαιναν, όπως ο υποκόμης ντε Νοάιγ, ο δούκας ντ'Εγκιγιόν, ο δούκας Λα Ροσφουκό, ο Αλεξάντρ ντε Λαμότ και μερικοί άλλοι - συσκέπτονταν μυστικά μεταξύ τους για τη στάση που έπρεπε να τηρήσουν απέναντι στην *jacquerie*. Είχαν καταλάβει ότι ο μόνος τρόπος για να περιώσουν τα φεουδαρχικά δικαιώματα ήταν να θυσιάσουν τιμητικά δικαιώματα και προνόμια ήσσονος αξίας και να απαιτήσουν την εξαγορά των φεουδαρχικών εισφορών που συνδέονταν με τη γη και είχαν πραγματική αξία από τους χωρικούς. Ανέθεσαν την αξιοποίηση των ιδεών αυτών στον δούκα ντ'Εγκιγιόν και αυτό πράγματι έκαναν ο δούκας και ο υποκόμης ντε Νοάιγ.

Από την αρχή της Επανάστασης ο κόσμος της υπαίθρου είχε απαιτήσει την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων.* [* «Οι ζωηρές εντυπώσεις του παραληρημάτος και της εξωτερικούσης των συναισθημάτων μεγαθυμίας που από ώρα σε ώρα έκαναν την εικόνα που παρουσιαζόταν από τη Συνέλευση πιο ζωντανή, δεν επέτρεψαν κάποια συμφωνία σχετικά με τα συνετά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την ευόδωση των ευεργετικών σχεδίων, τα οποία είχαν ψηφιστεί σε τόσα υπομνήματα επαρχιακών και κοινοτικών συνελεύσεων - όπου οι πολίτες είχαν την ευκαιρία να συνεδριάζουν τους δεκαοκτώ τελευταίους μήνες - ανάμεσα σε συγκινητικές εκφορές γνώμης και φλογερές διαμαρτυρίες.】 Προς το παρόν, είπαν οι δυο ομιλητές των φιλελεύθερων ευγενών, οι αγροτικές περιοχές είναι δυσχερή και εξολερώνονται επειδή στη διάρκεια των τριών τελευταίων μηνών δεν έχει γίνει τίποτα προς όφελός τους. Είναι πλέον ανεξέλεγκτες και τώρα έχουν να επιλέξουν ανάμεσα στην «καταστροφή της κοινωνίας και σε ορισμένες παραχωρήσεις». Τις παραχωρήσεις αυτές διατύπωσε ο υποκόμης ντε Νοάιγ ως εξής: ισότητα για όλους τους φορολογούμενους, οι οποίοι πρέπει να πληρώνουν ανάλογα με το εισόδημά τους. Όλοι πρέπει να συμβάλλουν στα δημόσια έξοδα. Όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα θα εξαγοραστούν από τις κοινότητες (των χωριών) μέσω ετήσιου ενοικίου. Τέλος, «κατάργηση χωρίς αποζημίωση των χωροιδεσποτικών θεσμοθετημένων αγγαρειών, της αναπαλοτριώτης κατοχής, και άλλων προσωπικών υπηρεσιών».* [* «Όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα θα εξαγοράζονταν από τις κοινότητες είτε με χρήματα είτε μέσω ανταλλαγής», είπε ο υποκόμης ντε Νοάιγ. «Όλοι αδιακρίτως θα συμμετέχουν σε όλα τα κρατικά και δημόσια έξοδα», δήλωσε ο ντ'Εγκιγιόν. «Ζητώ την εξαγορά για τα εκκλησιαστικά ταμεία», είπε ο Λαφάρ, ο επίσκοπος της Νανσί, «και ζητώ η εξαγορά αυτή να μην είναι προς όφελος του εκκλησιαστικού άρχοντα αλλά να επενδύεται κατά τρόπο επωφελή προς τους φτωχούς». Ο επίσκοπος της Σαρτρ ζήτησε την κατάργηση της θρησκευτικής νομοθεσίας και ο ίδιος παραιτήθηκε από τα συγκεκριμένα δικαιώματα. Κατόπιν τούτου, τόσο οι ευγενείς όσο και οι κληρικοί σηκώθηκαν ταυτόχρονα για να ακολουθήσουν το παράδειγμά του. Ο ντε Ρισέ δεν ζήτησε μόνο την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαστηρίων, αλλά και τη μεροληπτική απονομή της δικαιοσύνης. Αρκετοί ιερείς ζήτησαν να τους επιτραπεί να θυσιάσουν τις έκτακτες παροχές τους (*casuel*), αλλά η δεκάτη έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα χρηματικό φόρο.】 Πρέπει επίσης να πούμε ότι για ένα διάστημα οι χωρικοί δεν πλήρωναν πλέον για προσωπικές υπηρεσίες. Ως προς αυτό διαθέτουμε πολύ συγκεκριμένα στοιχεία από τους κυβερνήτες των επαρχιών. Μετά την εξέγερση του Ιουλίου ήταν σαφές ότι δεν θα πλήρωναν ξανά, ανεξάρτητα αν τους κατήγγειλε ο άρχοντας ή όχι.

Εντούτοις, αυτές οι παραχωρήσεις που προτάθηκαν από τον υποκόμη ντε Νοάιγ περιορίστηκαν από τους ευγενείς και από τους αντιπροσώπους των αστών, μεγάλος αριθμός των οποίων κατείχε έγγεια ιδιοκτησία μαζί με φεουδαρχικά δικαιώματα. Ο δούκας ντ'Εγκιγιόν, ο οποίος ακολούθησε τον ντε Νοάιγ στο βήμα και τον οποίο οι προαναφερθέντες ευγενείς είχαν επιλέξει σαν εκπρόσωπό τους, μίλησε με συμπάθεια για τους χωρικούς. Δικαιολόγησε την εξέγερσή τους αλλά σύμφωνα με τα συμπεράσματά του «τα βάρβαρα κατάλοιπα των φεουδαρχικών νόμων που εξακολουθούν να ισχύουν στη Γαλλία είναι – και δεν υπάρχει λόγος να κρυβόμαστε – ένα είδος ιδιοκτησίας και η ιδιοκτησία είναι ιερή. Η ισότητα», είπε, «μας απαγορεύει να απαιτήσουμε την αποκήρυξη οποιασδήποτε ιδιοκτησίας χωρίς να αποζημιώσουμε δίκαια τον ιδιοκτήτη». Επίσης, άμβλυσε τη φράση του υποκόμη ντε Νοάιγ σχετικά με τους φόρους, λέγοντας ότι όλοι οι πολίτες πρέπει να συμβάλλουν «ανάλογα με τα εισοδήματά τους». Όσο για τα φεουδαρχικά δικαιώματα είπε ότι όλα – τα προσωπικά καθώς και τα άλλα – μπορούσαν να εξαγοραστούν από τους υποτελείς «εφόσον το επιθυμούν», με την αποζημίωση να είναι «au denier 30», δηλαδή τριάντα φορές η ετήσια πληρωμή. Έτσι όμως η αποζημίωση θα ήταν απλά κοροϊδία, επειδή τα ενοίκια για τη γη ήταν αρκετά μεγάλα στα είκοσι πέντε χρόνια και στις εμπορικές συναλλαγές το ενοίκιο υπολογίζεται εν γένει στα είκοσι ή ακόμα και στα δεκαεπτά χρόνια.

Οι κύριοι της Τρίτης Τάξης υποδέχτηκαν τις δυο αυτές ομιλίες με ενθουσιασμό και έχουν μείνει στην ιστορία σαν έξοχες πράξεις παραίτησης εκ μέρους των ευγενών, ενώ στην πραγματικότητα η Εθνοσυνέλευση, η οποία ακολούθησε το πρόγραμμα του δούκα ντ'Εγκιγιόν, δημιούργησε με αυτό τον τρόπο τις συνθήκες για το φοβερό αγώνα που αργότερα πότισε με αίμα την Επανάσταση. Οι ελάχιστοι χωρικοί που βρίσκονταν σε αυτή τη Συνέλευση δεν μίλησαν και κανείς δεν επέστησε την προσοχή στη μικρή αξία που είχαν οι «αποκηρύξεις» των ευγενών. Όσο για τη μάζα των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης που στην πλειοψηφία τους ήταν άνθρωποι της πόλης και ως εκ τούτου ίσως είχαν μόνο μια αμυδρή ιδέα για τα φεουδαρχικά δικαιώματα στο σύνολό τους, καθώς επίσης και για την εξέγερση των χωρικών, η αποκήρυξη των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, έστω και με όρους αποζημίωσης, σήμαινε μια ανυπέρβλητη θυσία για την Επανάσταση.

Κατόπιν, ο Γκεν ντε Κερανζάλ, ένας αντιπρόσωπος από τη Βρετάνη «με ρούχα χωρικού», πρόφερε μερικά όμορφα και συγκινητικά λόγια. Όταν μίλησε για τις «διαβόητες περγαμνές», οι οποίες κατέγραφαν τις υποχρεώσεις των προσωπικών υπηρεσιών, ενός κατάλοιπου της φεουδαρχίας, τα λόγια του έκαναν, και ακόμα κάνουν, τις καρδιές να πάλλονται. Ούτε όμως εκείνος μίλησε εναντίον της εξαγοράς όλων των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των «διαβόητων» υπηρεσιών που είχαν επιβληθεί «σε εποχές σκότους και άγνοιας» και την αδικία των οποίων είχε καταγγείλει με τόση ευλωτία.

Είναι βέβαιο ότι το θέαμα που παρουσίαζε η Συνέλευση στη διάρκεια εκείνης της νύχτας πρέπει να ήταν εντυπωσιακό – οι αντιπρόσωποι των ευγενών και του κλήρου να αποκηρύσσουν προνόμια που απολάμβαναν αδιαφιλονίκητα επί αιώνες. Οι πράξεις και τα λόγια ήταν υπέροχα όταν οι ευγενείς σηκώθηκαν για να αποκηρύξουν τα προνόμιά τους ως προς τους φόρους και οι ιερείς για να αποκηρύξουν τη δεκάτη, με τους φτωχότερους εφημέριους ανάμεσά τους να παραιτούνται από τις έκτακτες παροχές τους, με τους μεγαλύτερους άρχοντες να παραδίδουν τα δικαστικά φεουδαρχικά προνόμιά τους, και με όλους μαζί να εγκαταλείπουν τα θηρευτικά τους δικαιώματα, ζητώντας το κλείσιμο των περιστερών, μιας πραγματικής μάστιγας για τους χωρικούς. Ήταν επίσης όμορφο να βλέπεις ολόκληρες επαρχίες να αποκηρύσσουν προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί λόγω της ξεχωριστής τους θέσης στο βασίλειο. Με αυτό τον τρόπο εξαφανίστηκε η κατηγορία των *païs d' états* που είχαν προικιστεί με ειδικά δικαιώματα, ενώ καταργήθηκαν τα προνόμια των πόλων, αρκετές από τις οποίες κατείχαν φεουδαρχικά δικαιώματα στη γειτονική ύπαιθρο. Οι αντιπρόσωποι του Δελφινάτου (όπου όπως έχουμε δει, η εξέγερση εκεί ήταν σφοδρή και εκτεταμένη) είχαν ανοίξει το δρόμο για την κατάργηση των επαρχιακών διακρίσεων για να τους κολουθήσουν οι υπόλοιποι.

Όλοι οι αυτόπτες μάρτυρες αυτής της αξέχαστης συνεδρίασης την έχουν περιγράψει με τα γλαφυρότερα χρώματα. Όταν οι ευγενείς δέχτηκαν κατ' αρχήν την εξαγορά των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, κλήθηκαν οι κληρικοί να κάνουν δηλώσεις. Δέχτηκαν πλήρως την εξαγορά των εκκλησιαστικών φεουδαρχικών προνομίων υπό τον όρο ότι η τιμή της εξαγοράς δεν θα δημιουργούσε προσωπικές περιουσίες ανάμεσα στους κληρικούς και ότι το συνολικά έπρεπε να απασχολούνται σε έργα κοινής ωφέλειας. Στη συνέχεια, ένας επίσκοπος αναφέρθηκε στις αδικίες σε βάρος των κτημάτων των χωρικών από τις αγέλες σκύλων των αρχόντων και όταν απαιτήσε την κατάργηση των θηρευτικών προνομίων οι ευγενείς συναίνεσαν αμέσως με μια δυνατή και παθιασμένη κραυγή. Ο ενθουσιασμός κορυφώθηκε κατά τη διάρκεια της

συνεδρίασης και όταν η Συνέλευση διαλύθηκε στις δυο το πρωί, όλοι είχαν την αίσθηση ότι είχαν τεθεί τα θεμέλια μιας νέας κοινωνίας.

Θα ήταν άδικη μια προσπάθεια να υποβαθμιστεί η σημασία εκείνης της νύχτας. Ένας τέτοιος ενθουσιασμός είναι αναγκαίος για να δώσει ώθηση στα γεγονότα. Θα ξαναχρειαστεί όταν έρθει η ώρα της Κοινωνικής Επανάστασης. Σε μια επανάσταση πρέπει να προκαλείται ενθουσιασμός και πρέπει να εκστομίζονται λόγια που κάνουν τις καρδιές να πάλλονται. Το γεγονός ότι στη διάρκεια της συνεδρίασης εκείνης της νύχτας οι ευγενείς, ο κλήρος και οι κάθε λογής προνομιούχοι είχαν αναγνωρίσει την πρόοδο της Επανάστασης, το γεγονός ότι αποφάσισαν να υποταχθούν σε αυτήν αντί να πάρουν τα όπλα εναντίον της – αυτό το γεγονός ήταν ήδη από μόνο του μια κατάκτηση του ανθρώπινου πνεύματος. Και ήταν πράγματι σπουδαίο, καθώς η αποκήρυξη έγινε με ενθουσιασμό. Η αλήθεια είναι ότι έγινε υπό το φως των καιόμενων πύργων, αλλά πολλές φορές το ίδιο φως είχε πεισώσει τις προνομιούχες τάξεις για να αντισταθούν και είχε οδηγήσει σε μίσος και σφαγές. Εκείνη την αυγουσιτιάτικη νύχτα όμως, εκείνες οι μακρινές φλόγες ενέπνευσαν άλλα λόγια – λόγια συμπάθειας για τους επαναστάτες – και άλλες πράξεις – πράξεις συμβιβασμού.

Από τις 14 Ιουλίου, το πνεύμα της Επανάστασης που πήγαζε μέσα από τη μαγιά που ζυμωνόταν σε ολόκληρη τη Γαλλία, πλανιόταν πάνω από κάθε ζωντανό οργανισμό. Το ίδιο πνεύμα πρόσφερε την έμπνευση που απουσιάζει σε συνηθισμένους καιρούς, σφυρηλατημένο από τη θέληση εκατομμυρίων.

Όμως ο ιστορικός, έχοντας επισημάνει τα αποτελέσματα του ενθουσιασμού που μόνο μια επανάσταση θα μπορούσε να εμπνεύσει, οφείλει να λάβει υπόψη του με ψυχραιμία μέχρι ποιο σημείο έφτασε στην πραγματικότητα αυτός ο ενθουσιασμός και ποιο ήταν το όριο που δεν τόλμησε να ξεπεράσει. Οφείλει να υπογραμμίσει τι έδωσε στο λαό και τι του αρνήθηκε.

Το όριο αυτό λυτόν μπορεί να περιγραφεί με ελάχιστες λέξεις. Η Συνέλευση απλώς ενέκρινε κατ' αρχήν και κατόπιν επέκτεινε συνολικά στη Γαλλία αυτό που ο λαός είχε κατορθώσει μόνος του σε ορισμένες περιοχές. Δεν προχώρησε όμως πιο πέρα.

Έχουμε αναφερθεί σε αυτά που είχε κάνει ήδη ο λαός στο Στρασβούργο και σε πολλές άλλες πόλεις. Είχε αναγκάσει τους πολίτες, ευγενείς και αστούς, να μοιραστούν τα φορολογικά βάρη και αυτό έγινε δεκτό από τη Συνέλευση. Ο λαός είχε καταργήσει όλα τα τιμητικά αξιώματα και στις 4 Αυγούστου οι ευγενείς συμφώνησαν τελικά να τα αποκηρύξουν. Με αυτή την ενέργεια χαιρέτισαν και πάλι την επαναστατική δράση. Ο λαός είχε καταργήσει επίσης τα φεουδαρχικά δικαστήρια και είχε διορίσει δικαστές μέσω εκλογικών διαδικασιών. Και αυτό έγινε δεκτό από τη Συνέλευση. Τέλος, ο λαός είχε καταργήσει τα προνόμια των πόλεων και των επαρχιακών διαφυλιών – στην ουσία αυτό είχε συμβεί στις ανατολικές επαρχίες – και τώρα η Συνέλευση επέβαλε σαν γενική αρχή ένα γεγονός που είχε ήδη πραγματοποιηθεί σε ένα μέρος του βασιλείου.

Για τις αγροτικές περιοχές ο κλήρος αναγνώρισε κατ' αρχήν ότι η δέκατη θα έπρεπε να εξαγοραστεί. Σε πόσα και πόσα μέρη όμως την πλήρωνε ο λαός! Και όταν αργότερα η Συνέλευση προσπάθησε να αποσπάσει πληρωμές μέχρι το 1791, αναγκάστηκε να απειλήσει τους χωρικούς με εκτέλεση προκειμένου να υπακούσουν. Σίγουρα μπορούμε να χαϊρόμαστε επειδή ο κλήρος ενέδωσε στην κατάργηση της δεκάτης – υπό τον όρο ότι θα εξαγοραζόταν – αλλά πρέπει να πούμε ότι οι κληρικοί θα τα είχαν καταφέρει απείρως καλύτερα αν δεν είχαν επιμείνει στην εξαγορά. Πόσοι αγώνες, πόσο μίσος, πόση αιματοχυσία θα είχαν αποφευχθεί εάν είχαν παραιτηθεί από τη δεκάτη και είχαν προσφέρει το μισθό τους στο έθνος ή στους ενορίτες τους! Όσο για τα φεουδαρχικά δικαιώματα, πόσες και πόσες διαμάχες θα είχαν αποφευχθεί αν η Συνέλευση, αντί να ενστερνιστεί την άποψη του δούκα ντ'Εγκιγιόν, είχε απλώς υιοθετήσει στις 4 Αυγούστου 1789 την πρόταση του υποκόμη ντε Νοάιγ, η οποία στο κάτω κάτω ήταν πολύ μετριοπαθής: κατάργηση των προσωπικών εισφορών για τα ενοίκια που συνδέονταν με τη γη χωρίς αποζημίωση. Όμως, για να φτάσουμε αργότερα σε αυτό το μέτρο το 1792, πόσο και πόσο αίμα έπρεπε να χυθεί μέσα σε μια τριετία, χωρίς να αναφέρουμε τους ανελέητους αγώνες που έπρεπε να δοθούν μέχρι την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση το 1793;

Όμως, φανταστούμε για μια στιγμή τι έκαναν οι άνδρες του 1789. Μετά τη συνεδρίαση όλοι ήταν πλημμυρισμένοι από χαρά. Συνέχαيران ο ένας τον άλλο για την κατάργηση όλων εκείνων των αποκρουστικών φεουδαρχικών καταχρήσεων,

γεγονός που αποδεικνύει πόσο σημαντική είναι η αναγνώριση, ή έστω η διακήρυξη, μιας νέας αρχής στη διάρκεια μιας επανάστασης. Αγγελιοφόροι στάλθηκαν από το Παρίσι μεταφέροντας τη σπουδαία είδηση σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Γαλλίας: «Όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα καταργήθηκαν!» Επειδή έτσι αντιλαμβανόταν ο λαός τις αποφάσεις της Συνέλευσης και έτσι αναφερόταν με σαφήνεια στο πρώτο άρθρο του διατάγματος της 5 Αυγούστου. Όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα καταργήθηκαν! Όχι άλλες δεκάτες! Όχι άλλες εξοφλητικές μορτές! Όχι άλλες εισφορές στις πωλήσεις κληρονομιάς, όχι άλλες πληρωμές σε είδος σε είδος, όχι άλλες αγγαρείες ούτε επιδοτήσεις! Τέλος στη θρησκευτική νομοθεσία! Τέλος στους περισσότερους: στο εφεξής το κυνήγι είναι ελεύθερο για όλους! Τέλος στους ευγενείς και στους προνομιούχους κάθε είδους: όλοι ήταν ίσοι ενώπιον του δικαστή που είχε εκλεγεί από όλους!

Αυτό τουλάχιστον κατάλαβαν οι επαρχίες τη νύχτα της 4 Αυγούστου. Και πριν ακόμα δημοσιευτούν τα διατάγματα της 5 και της 11 Αυγούστου, πριν ακόμα χαραχτεί η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο τι θα έπρεπε να εξαγοραστεί και τι θα έπρεπε να εξαφανιστεί από εκείνη τη μέρα – πολύ πριν αυτές οι πράξεις και αποκηρύξεις διατυπωθούν σε νομοθετικές παραγράφους, οι αγγελιοφόροι είχαν ήδη μεταφέρει τις χαρμόσυνες ειδήσεις στο χωρικό. Επομένως, είτε τον εκτελούσαν είτε όχι, ο χωρικός δεν θα πλήρωνε πλέον τίποτα.

Ως εκ τούτου, η εξέγερση των χωρικών απέκτησε νέα ορμή. Εξαπλώθηκε στις επαρχίες όπως στη Βρετάνη που μέχρι τότε παρέμενε ήσυχη. Και εάν ο γαιοκτήμονας απαιτούσε πληρωμή για οποιαδήποτε εισφορά, οι χωρικοί εισέβαλαν στον πύργο του και έκαιαν όλα τα αρχεία και τα μητρώα. Σύμφωνα με τον Du Châtelier, δεν τους ενδιέφερε να υπακούσουν στα διατάγματα του Αυγούστου και να κάνουν διαχωρισμό ανάμεσα στα εξαγοράσιμα και τα καταργημένα δικαιώματα.* [* Histoire de la Révolution dans les départements de l'ancienne Bretagne, 8 τόμοι, τόμ. i, σελ. 422.] Παντού, σε ολόκληρη τη Γαλλία, οι περισσότερες καταστράφηκαν. Επομένως οι χωρικοί στα χωριά γέμιζαν τα στομάχια τους και καταλάμβαναν τα κτήματα που είχαν καταλάβει οι άρχοντες παρόλο που προηγούμενως ανήκαν στις κοινότητες των χωριών.

Στην ανατολική Γαλλία μπορούσε να διαπιστώσει κανείς τι θα συνέβαινε αργότερα λίγο πολύ σε ολόκληρη τη Γαλλία – δηλαδή, τους αστούς να μεσολαβούν προς όφελος των γαιοκτημόνων σε βάρος των χωρικών. Οι φιλελεύθεροι ιστορικοί έχουν αποσιωπήσει αυτό το θέμα, αλλά είναι ένα γεγονός υψίστης σημασίας για την κατανόηση της ιστορίας των αμέσως επόμενων χρόνων.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, η εξέγερση των χωρικών απέκτησε τη μεγαλύτερη ισχύ της στο Δελφινάτο και γενικότερα στην ανατολική Γαλλία. Οι πλούσιοι και οι άρχοντες διέφυγαν αφήνοντας τον Νεκέρ να παραπονιέται ότι είχε χρειαστεί να χορηγήσει έξι χιλιάδες διαβατήρια στους πλούσιους κατοίκους μέσα σε ένα δεκαπενθήμερο. Η Ελβετία είχε πλημμυρίσει από αυτούς. Οι αστοί όμως παρέμεναν οπλισμένοι και οργάνωναν την πολιτοφυλακή τους και σύντομα η Εθνοσυνέλευση ψήφισε δρακόντεια μέτρα εναντίον των χωρικών (10 Αυγούστου).* [* Buchez και Roux, Histoire parlementaire, σελ. 254.] Με το πρόσχημα ότι η εξέγερση ήταν έργο ληστών, εξουσιοδότησε τις δημοτικές αρχές να καλούν το στρατό, να αφοπλίζουν όλους τους ανεπάγγελτους και άστεγους άνδρες, να διαλύουν τις ομάδες και να δικάζουν τα μέλη τους με συνοπτικές διαδικασίες. Οι νόμοι αυτοί ωφέλησαν ιδιαίτερα την αστική τάξη του Δελφινάτου. Όταν ομάδες εξεγερμένων χωρικών πέρασαν από τη Βουργουνδία πυρπολώντας τους πύργους, οι αστοί στις πόλεις και στα χωριά συσπειρώθηκαν εναντίον τους. Σύμφωνα με το Les deux amis de la liberté, μια από αυτές τις ομάδες ηττήθηκε στην Κορματέν στις 27 Ιουλίου, όταν σκοτώθηκαν είκοσι μέλη της και αιχμαλωτίστηκαν εξήντα. Στο Κλινί σκοτώθηκαν εκατό και αιχμαλωτίστηκαν εκατόν εξήντα. Η δημαρχία της Μακόν διεξήγαγε κανονικό πόλεμο εναντίον των χωρικών που είχαν αρνηθεί να πληρώσουν τη δεκάτη και απαγχόνισε είκοσι από αυτούς. Δώδεκα χωρικοί απαγχονίστηκαν στην Ντουέ. Στη Λυών οι αστοί πολέμησαν τους χωρικούς, σκοτώνοντας ογδόντα και αιχμαλωτίζοντας εξήντα. Στο Δελφινάτο ο φρούραρχος αλώνισε όλη την ύπαιθρο απαγχονίζοντας τους επαναστατημένους χωρικούς.* [* Σύμφωνα με τους Buchez και Roux, μετά την ήττα δυο μεγάλων ομάδων χωρικών, μια από τις οποίες απειλούσε να επιτεθεί στον πύργο της Κορματέν, της άλλης πόλης του Κλινί, και αφού είχαν επιβληθεί αυστηρότατες τιμωρίες, ο πόλεμος συνεχίστηκε αλλά με διάσπαρτες πλέον εστίες. «Παρόλα αυτά, η Διαρκής Επιτροπή της Μακόν αυτοδιορίστηκε παρανόμως σαν δικαστήριο και κατόπιν εντολής της απαγχονίστηκαν είκοσι από αυτούς τους δυστυχείς χωρικούς για το έγκλημα της πείνας και επειδή είχαν εξεγερθεί εναντίον της δεκάτης και των φεουδαρχικών νόμων» (σελ. 244). Ήταν φανερό ότι παντού η εξέγερση είχε προκληθεί από πράξεις ήσσονος σημασίας, εξαιτίας διαφωνιών με τον άρχοντα ή με τους ιερείς για ένα λιβάδι ή για μια πηγή. Σε ένα πύργο, στον οποίο ανήκαν τα δικαιώματα της πλήρους δικαιοδοσίας, απαγχονίστηκαν αρκετοί υποτελείς με την κατηγορία

της λεηλασίας κ.α. Τα φυλλάδια της εποχής, τα οποία συμβουλευτήκαν οι Buchez και Roux, αναφέρουν ότι το παρλαμέντο (δικαστήριο) της Ντουέ διέταξε την εκτέλεση δώδεκα ηγετών των ομάδων. Η Επιτροπή των Εκλεκτόρων (άτομα από την αστική τάξη) της Λυών έστειλε μια ταχυκίνητη φάλαγγα εθελοντών Εθνοφρουρών. Σύμφωνα με ένα από τα φυλλάδια, αυτός ο μικρός στρατός σε μια και μόνη εμπλοκή σκότωσε ογδόντα από τους αποκαλούμενους ληστές και συνέλαβε εξήντα αιχμαλώτους. Ο φρούραρχος του Δελφινάτου προήλασε στην ύπαιθρο επικεφαλής ενός σώματος αστών πολιτοφυλάκων εκτελώντας κόσμο στη διαδρομή (Buchez και Roux, τόμ. ii, σελ. 245).] Στη Ρουέργκ η πόλη Μιγιά έκανε έκκληση προς τις γειτονικές πόλεις καλώντας τις να πάρουν τα όπλα εναντίον των ληστών και όσων αρνούσαν να πληρώσουν τους φόρους.* [* Courrier Parisien, συνεδρίαση της 19 Αυγούστου 1789, σελ. 1729.]

Με λίγα λόγια, όπως διαπιστώνουμε από αυτές τις ενέργειες – και θα μπορούσαμε να παραθέσουμε άφθονες – κάθε φορά που η εξέγερση των χωρικών ξεσπούσε πιο βίαιη, η αστική τάξη αναλάμβανε να τη συντρίψει. Και σίγουρα θα είχε σημαντική βοήθεια σε αυτό, εάν οι ειδήσεις από το Παρίσι μετά τη νύχτα της 4 Αυγούστου δεν είχαν δώσει νέα ώθηση στην εξέγερση.

Προφανώς η εξέγερση των χωρικών χαλάρωσε μόνο τον Σεπτέμβριο ή τον Οκτώβριο, ίσως λόγω του οργώματος. Από τον απολογισμό της Φεουδαρχικής Επιτροπής όμως μαθαίνουμε ότι τον Ιανουάριο του 1790 η εξέγερση είχε αρχίσει να δυναμώνει και πάλι, πιθανόν εξαιτίας των διεκδικήσεων για τις πληρωμές. Οι χωρικοί ήταν απρόθυμοι να δεχτούν το διαχωρισμό της Συνέλευσης ανάμεσα στις εισφορές που συνδέονταν με τη γη και τις προσωπικές υπηρεσίες και έτσι εξσηκώθηκαν προκειμένου να μην πληρώσουν δεκάρα.

Θα επανέλθουμε σε αυτό το πολύ σημαντικό θέμα σε ένα από τα επόμενα κεφάλαια.

Δέκατο όγδοο κεφάλαιο: Τα φεουδαρχικά δικαιώματα παραμένουν σε ισχύ

Η Συνέλευση και τα φεουδαρχικά προνόμια – Οι επιζώντες της δουλοπαροικίας – Οι υποχρεώσεις προς τον φεουδάρχη άρχοντα – Οι άρχοντες προσπαθούν να παραβούν τις υποσχέσεις τους – Η εκκλησιαστική δεκάτη καταργείται στη θεωρία αλλά όχι στην πράξη – Απογοήτευση των χωρικών – Η θρησκευτική νομοθεσία – Τα φεουδαρχικά δικαιώματα – Καταργείται μόνο η προσωπική υποχρεωτική προσφορά υπηρεσιών – Άλλες εισφορές παραμένουν – Η εξαγορά της γης καθίσταται αδύνατη – Το αποτέλεσμα της ασάφειας της Συνέλευσης – Το άρθρο της 4 Αυγούστου 1789 δεν λαμβάνεται κυριολεκτικά υπόψη – Οι χωρικοί αρνούνται να πληρώσουν – Ο βασιλιάς πόλος συσπείρωσης της φεουδαρχίας – Οι τακτικές της Συνέλευσης – Ο βασιλιάς τελικά δημοσιεύει τα ψηφίσματά της.

Όταν η Συνέλευση επανέλαβε τη συνεδρίασή της στις 5 Αυγούστου για να σχεδιάσει υπό τη μορφή διαταγμάτων τον κατάλογο των αποκηρύξεων που είχαν γίνει στη διάρκεια της ιστορικής συνεδρίασης κατά τη νύχτα της 4 Αυγούστου, ο καθένας μπορούσε να διαπιστώσει μέχρι ποιου σημείου η Συνέλευση ήταν υπέρ της ιδιοκτησίας και πώς επρόκειτο να υπερασπιστεί όλα τα οικονομικά πλεονεκτήματα που συνδέονταν με τα ίδια εκείνα φεουδαρχικά δικαιώματα που είχε ήδηθεν εγκαταλείψει μερικές ώρες νωρίτερα.

Στη Γαλλία υπήρχαν ακόμα μερικοί επιζώντες της παλαιάς δουλοπαροικίας που λέγονταν *mainmortes banalités*.* [* Ο κοινόχρηστος φούρνος, ο μύλος, το πατητήρι κλπ. ανήκαν στον άρχοντα και για να τα χρησιμοποιούν οι χωρικοί έπρεπε να πληρώνουν, μολοντί υπέφεραν από έλλειψη τροφής, δημητριακών και κρασιού.] Υπήρχαν ακόμα χωρικοί που υπόκειντο σε καθεστώς αναπαλλοτρίωτης κατοχής στη Φρανς Κομπτ, στη Νιβερνέ και στη Μπουρμπονέζ. Ήταν δουλοπάροικοι με την κυριολεκτική έννοια της λέξης. Δεν μπορούσαν να πουλήσουν τα αγαθά τους ούτε να τα μεταβιβάσουν μέσω κληρονομιάς, εκτός από εκείνους που συγκατοικούσαν με τα παιδιά τους. Ως εκ τούτου, ήταν προσκολλημένοι στη γη.* [* Το γεγονός αυτής της προσκόλλησης συνιστά την ουσία της δουλοπαροικίας. Κάθε φορά που η δουλοπαροικία ίσχυε για αρκετούς αιώνες, οι άρχοντες εξασφάλιζαν από το κράτος δικαιώματα επί του δουλοπάροικου

και αυτό συνιστούσε τη δουλοπαροικία (στη Ρωσία, για παράδειγμα, στις αρχές του δέκατου όγδοου αιώνα), μια κατάσταση παρόμοια με τη δουλεία που σύμφωνα με τη φρασεολογία της εποχής επέτρεπε στη δουλοπαροικία να συγχέεται με τη δουλεία.) Είναι άγνωστο πόσοι ακριβώς ήταν, αλλά ο αριθμός των τριακοσίων χιλιάδων που δίνει ο Boncerf είναι ο πιο πιθανός.* [* Sagnac, La législation civile de la Révolution française, σελ. 59, 60.]

Εκτός από αυτούς τους *mainmortables* υπήρχε ένας πολύ μεγάλος αριθμός χωρικών και ελεύθερων κατοίκων πόλης που παρόλα αυτά εξακολουθούσαν να περιορίζονται από προσωπικές υποχρεώσεις είτε απέναντι στους πρώην αφέντες τους είτε απέναντι στον άρχοντα της γης που είχαν αγοράσει ή ενοικιάσει.

Υπολογίζεται ότι κατά κανόνα οι προνομιούχες τάξεις – οι ευγενείς και ο κλήρος – κατείχαν τη μισή γη κάθε χωριού αλλά πέρα από τη γη που τους ανήκε διατηρούσαν ακόμα διάφορα φεουδαρχικά δικαιώματα στη γη που ανήκε στους χωρικούς. Ακόμα και έτσι όμως οι μικροϊδιοκτήτες ήταν πολλοί στη Γαλλία, αλλά όπως προσθέτει ο κ. Sagnac, ελάχιστοι από αυτούς «είχαν την κυριότητα ή δεν ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν τουλάχιστον την εξοφλητική μορτή ή κάποιον άλλο φόρο προς τη χωροδεσποτεία». Σχεδόν όλοι πλήρωναν κάτι για τη γη είτε σε χρήμα είτε σε μερίδιο από τη σοδειά στον ένα ή τον άλλο άρχοντα.

Οι υποχρεώσεις αυτές ήταν πολλές και διάφορες αλλά μπορούν να διαιβρεθούν σε πέντε κατηγορίες: (1) Οι προσωπικές υποχρεώσεις – συνήθως ταπεινωτικά κατάλοιπα της δουλοπαροικίας.* [* Γράφοντας για τις ξωφρενικές και καταστροφικές εισφορές, ο Arthur Young αναφέρει: «Ποια είναι αυτά τα βάσανα των χωρικών στη Βρετάνη, τα οποία αποκαλούν *chevancés, quintaines, soule, saut, de poisson, baiser de mariées, chansons, transporte d'oeuf sur un charette, silence des grenouilles, corvée à miséricorde, milode, leide, couponage, cartilage, barrage, forage, maréchaussé, bauvin, ban d'août, trousse, gelinage, coverage, taillabilité, vintain, sterlage, borgalag, minage, ban de vendages, droit d'accapt...*; Οι όροι αυτοί ... είναι άγνωστοι στην Αγγλία και κατά συνέπεια αμετάφραστοι» (Travels in France, σελ. 319, Λονδίνο, 1892.) (2) Πληρωμές κάθε είδους σε χρήμα ή σε εργασία για ένα πραγματικό ή υποτιθέμενο δικαίωμα εκμετάλλευσης της γης. Αυτές ήταν η αναπαλλοτρίωτη κατοχή και οι αληθινές θεσμοθετημένες αγγαρείες.* [* «Αληθινές» σε αντίθεση με τις «προσωπικές» στην προκειμένη περίπτωση σημαίνει μια υποχρέωση συνδεδεμένη με πράγματα, δηλαδή με την κατοχή της γης.] (3) Διάφορες πληρωμές που προέρχονταν από το μονοπώλιο των αρχόντων. Δηλαδή, οι άρχοντες εισέπρατταν ορισμένα εθιμοτυπικά έσοδα, ορισμένες εισφορές της πόλης, ή ορισμένα ενοίκια από εκείνους που χρησιμοποιούσαν τις αγορές ή τα μέσα τους, τους μύλους, τα πατητήρια, τους κοινόχρηστους φούρνους και τα λοιπά. (4) Οι αμοιβές για την απονομή δικαιοσύνης εισπράττονταν από τον άρχοντα όπου το δικαστήριο του ανήκε, οι φόροι, τα πρόστιμα και ούτω καθεξής. (5) Ο άρχοντας κατείχε τα αποκλειστικά θρησκευτικά δικαιώματα στη γη του και στα εδάφη των γειτονικών χωρικών. Είχε επίσης δικαίωμα να διατηρεί περισσότερες και κουνελοφωλιές, πράγμα που του εξασφάλιζε μια αξιολύγυητη υπόληψη μαζί με το προνόμιο.

Όλα αυτά τα δικαιώματα ήταν πέρα για πέρα εξοργιστικά και κόστιζαν πανάκριβα στο χωρικό, ακόμα κι όταν είχαν ελάχιστη ή και καμία σημασία για τον άρχοντα. Και είναι γεγονός, πάνω στο οποίο ο Boncerf δίνει έμφαση στο αξιόλογο έργο του *Les inconvénients des droits féodaux*,* [* σελ. 52.] ότι από το 1776 οι άρχοντες που είχαν περιέλθει σε ένδεια και ιδίως οι διαχειριστές τους, άρχισαν να απομυζούν τους κτηματίες, τους ενοικιαστές και τους χωρικούς εν γένει, προκειμένου να αποκομίσουν όσα περισσότερα μπορούσαν από αυτούς. Το 1786 μάλιστα υπήρξε μια αρκετά ευρεία αναθεώρηση των κτηματολογίων με στόχο την αύξηση των φεουδαρχικών εισφορών.

Η Συνέλευση, συνεπώς, αφού ανακοίνωσε την κατάργηση όλων των καταλοίπων του φεουδαρχικού συστήματος, αμφιταλαντεύτηκε όταν τέθηκε το ζήτημα της φραστικής διατύπωσης των αποκηρύξεων αυτών και τη συμπερίληψή τους σε γραπτό νόμο.

Ως εκ τούτου δόθηκε η εντύπωση ότι εφόσον οι άρχοντες είχαν θυσιάσει τις *mainmortes* τους, δεν χρειαζόταν να προστεθεί τίποτα άλλο σχετικά με το θέμα. Το μόνο που απέμενε ήταν η διατύπωση της αποκήρυξης των προνομίων τους σε μορφή διατάγματος. Όμως ακόμα και σε αυτό το ζήτημα ήθελαν διαπραγματεύσεις. Προσπάθησαν να κατοχυρώσουν το διαχωρισμό ανάμεσα στην προσωπική δουλοπαροικία της αναπαλλοτρίωτης κατοχής, μια κατάσταση που έπρεπε να καταργηθεί χωρίς αποζημίωση, και στην αληθινή δουλοπαροικία λόγω αναπαλλοτρίωτης κατοχής που συνδεόταν με τη γη και μεταβιβαζόταν με την εκμίσθωση ή την αγορά της: οι δουλοπάροικοι της τελευταίας κατηγορίας μπορούσαν να

αποδεσμευτούν. Και μπορεί τελικά η Συνέλευση να αποφάσισε την κατάργηση χωρίς αποζημίωση όλων των δικαιωμάτων και εισφορών, φεουδαρχικών και τιμαριωτικών, «που αφορούσαν την αναπαλλοτρίωτη κατοχή, αληθινή ή προσωπική, και τις προσωπικές υπηρεσίες», αλλά κατάφερε να ρίξει ακόμα και σε αυτό μια σκιά αμφιβολίας – ιδίως σε κάθε περίπτωση που υπήρχε δυσκολία στο διαχωρισμό των δικαιωμάτων της αναπαλλοτρίωτης κατοχής από τα φεουδαρχικά δικαιώματα γενικότερα.

Οι ίδιες υπεκφυγές παρουσιάστηκαν σχετικά με το ζήτημα της εκκλησιαστικής δεκάτης. Είναι γνωστό ότι οι δεκάτες πολύ συχνά ανέρχονταν στο ένα πέμπτο ακόμα και στο ένα τέταρτο της συνολικής σοδειάς και ότι ο κλήρος διεκδικούσε μερίδιο από τα χορταρικά και τους ξηρούς καρπούς που συγκέντρωναν οι χωρικοί. Οι δεκάτες αυτές βάραιναν τις πλάτες των χωρικών, ειδικότερα τους φτωχότερους. Στις 4 Αυγούστου όμως ο κλήρος είχε δηλώσει ότι αποκήρυσσε όλες τις δεκάτες σε είδος υπό τον όρο ότι θα τις εξαγόραζαν εκείνοι που τις πλήρωναν. Καθώς όμως δεν υποδεικνύονταν οι όροι της εξαγοράς αλλά ούτε και οι κανόνες της διαδικασίας για την εξαγορά, στην πραγματικότητα η αποκήρυξη είχε καταντήσει μια απλή διακήρυξη αρχής. Ο κλήρος αποδέχτηκε την εξαγορά και επέτρεψε στους χωρικούς να εξαγοράσουν τις δεκάτες εφόσον το επιθυμούσαν και να διαπραγματευτούν την τιμή με τους κατόχους τους. Όμως, στις 6 Αυγούστου, όταν προτάθηκε ο σχεδιασμός των διαταγμάτων που αφορούσαν τις δεκάτες, παρουσιάστηκε μια δυσκολία.

Υπήρχαν δεκάτες που με την πάροδο των αιώνων είχαν πουληθεί από τον κλήρο σε μεμονωμένα πρόσωπα και οι δεκάτες αυτές ονομάζονταν κοσμικές ή τιμαριοδοτημένες. Για τις συγκεκριμένες η εξαγορά θεωρείτο απολύτως απαραίτητη προκειμένου ο τελευταίος αγοραστής να διατηρήσει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Και το χειρότερο, ορισμένοι ομιλητές στη Συνέλευση περιέγραφαν τις δεκάτες που πλήρωναν οι χωρικοί στους ίδιους τους κληρικούς σαν ένα φόρο που πλήρωνε το έθνος για τη συντήρηση των κληρικών του. Βαθμηδόν μάλιστα, στη διάρκεια της συζήτησης, επικράτησε η γνώμη ότι μπορεί να προέκυπτε ζήτημα στην εξαγορά των δεκατών αν το έθνος αναλάμβανε να δίνει στους κληρικούς κανονικό μισθό. Η συζήτηση αυτή διήρκεσε πέντε μέρες, μέχρι τις 11 Αυγούστου, και κατόπιν αρκετοί ιερείς, με την υποστήριξη των επισκόπων, διακήρυξαν ότι παραιτούνταν από τις δεκάτες στην ύπαιθρο και ότι επαφίονταν στη δικαιοσύνη και στη γενναιοδωρία του έθνους.

Ως εκ τούτου αποφασίστηκε ότι οι δεκάτες υπέρ των κληρικών έπρεπε να καταργηθούν αλλά μέχρι να βρεθεί τρόπος για τη συντήρησή τους έπρεπε να καταβάλλονται όπως προηγουμένως. Όσο για τις τιμαριοδοτημένες δεκάτες, εκείνες θα καταβάλλονταν μέχρι την εξαγορά τους.

Μπορούμε να φανταστούμε την απογοήτευση των αγροτικών πληθυσμών και την αναταραχή που προκλήθηκε από αυτό. Θεωρητικά οι δεκάτες είχαν καταργηθεί αλλά στην πραγματικότητα θα συλλέγονταν ως συνήθως. «Μέχρι τότε;» ρωτούσαν οι χωρικοί και η απάντηση ήταν: «Μέχρι να βρούμε κάποιους άλλους τρόπους πληρωμής των κληρικών». Καθώς μάλιστα τα οικονομικά του βασιλείου πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο, ο χωρικός ρωτούσε δικαιολογημένα εάν οι δεκάτες θα καταργούνταν ποτέ. Ήταν πασιφανές ότι η διακοπή της εργασίας και ο επαναστατικός αναβρασμός εμπόδιζαν τη συλλογή των φόρων, ενώ το κόστος του νέου νόμου και της νέας διοίκησης έτεινε απαραίτητως να αυξάνει αυτή τη δυσκολία. Οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις κοστίζουν ακριβά και μόνο με την πάροδο του χρόνου ένα επαναστατημένο έθνος μπορεί να αναπληρώσει το κόστος των μεταρρυθμίσεών του. Στο μεταξύ, ο χωρικός έπρεπε να πληρώνει τις δεκάτες και μέχρι το 1791 το έκανε με πολύ μεγάλη δυσκολία. Καθώς όμως δεν ήθελε να τις πληρώνει, η Συνέλευση ψήφισε τον ένα νόμο μετά τον άλλο και επέβαλε τη μια ποινή πάνω στην άλλη σε βάρος των εκπρόθεσμων οφειλετών.

Η ίδια επισήμανση ισχύει και για τη θρησκευτική νομοθεσία. Τη νύχτα της 4 Αυγούστου οι ευγενείς είχαν αποκηρύξει τα θρησκευτικά τους δικαιώματα. Όταν όμως ήρθε η στιγμή για τη διατύπωση όσων είχαν ειπωθεί, έγινε αντιληπτό ότι αυτό θα έδινε στον καθένα το δικαίωμα να κυνηγά. Έτσι η Συνέλευση έκανε πίσω και απλώς επέκτεινε τα θρησκευτικά δικαιώματα σε όλους τους ιδιοκτήτες ή, μάλλον, στους κατόχους κτηματικής περιουσίας στη δική τους γη. Στην προκειμένη περίπτωση όμως άφησε και πάλι ασαφή τη συνταγή χωρίς να προχωρήσει περισσότερο. Η Συνέλευση κατάργησε το αποκλειστικό θρησκευτικό δικαίωμα και το δικαίωμα των μη περιφραγμένων εκτάσεων, δηλώνοντας όμως ότι κάθε ιδιοκτήτης είχε δικαίωμα να θανατώνει και να προκαλεί τη θανάτωση όλων των θηραμάτων αλλά μόνο στη γη που είχε κληρονομήσει. Είναι όμως πολύ αμφίβολο κατά πόσον αυτό το δικαίωμα ίσχυε και για τους αγρότες. Οι χωρικοί πάντως δεν περίμεναν

ούτε ζήτησαν την άδεια των πανούργων δικηγόρων. Αμέσως μετά την 4 Αυγούστου άρχισαν να θανατώνουν παντού τα θηράματα που ανήκαν στους άρχοντες. Αφού για πολλά χρόνια έβλεπαν τη σοδειά τους να καταστρέφεται από τα θηράματα, τώρα θανάτωναν τους άρπαγες χωρίς να περιμένουν κανενός είδους εξουσιοδότηση.

Τέλος, όσον αφορούσε την ουσία, το μεγάλο ζήτημα που απασχολούσε περισσότερους από είκοσι εκατομμύρια Γάλλους, δηλαδή τα φεουδαρχικά δικαιώματα, όταν η Συνέλευση διατύπωνε σε διατάγματα τις αποκηρύξεις της 4 Αυγούστου, απλώς περιορίστηκε στην περιγραφή μιας αρχής.

«Η Εθνοσυνέλευση καταστρέφει εντελώς το φεουδαρχικό σύστημα», ανέφερε το πρώτο άρθρο των διαταγμάτων της 5 Αυγούστου. Τα επόμενα άρθρα όμως, από τις 5 έως τις 11 Αυγούστου, εξηγούν ότι μόνον η προσωπική υποτέλεια που εξευτέλιζε την τιμή του ατόμου έπρεπε να εξαφανιστεί εντελώς. Όλες οι άλλες εισφορές παρέμειναν, ανεξαρτήτως προέλευσης ή φύσης. Κάποια μέρα μπορεί να εξαγοράζονταν, αλλά τα διατάγματα του Αυγούστου δεν συμπεριλάμβαναν τίποτε που να δηλώνει πότε ή υπό ποιες συνθήκες μπορούσε να γίνει αυτό. Δεν καθορίστηκε κανένα όριο ούτε υπήρξε η παραμικρή υπόδειξη ως προς τη νομική διαδικασία μέσω της οποίας θα μπορούσε να γίνει η εξαγορά. Τίποτα – τίποτα, πέρα από την αρχή, το ευκαίο. Στο μεταξύ ο χωρικός έπρεπε να πληρώνει τα πάντα όπως προηγουμένως.

Υπήρχε όμως κάτι χειρότερο στα διατάγματα του Αυγούστου του 1789. Άνοιξαν την πόρτα σε ένα μέτρο μέσω του οποίου η εξαγορά θα γινόταν αδύνατη και αυτό το μέτρο ψηφίστηκε από τη Συνέλευση αρκετούς μήνες αργότερα. Τον Φεβρουάριο του 1790 κατέστησε την εξαγορά εντελώς αδύνατη για να τη δεχτεί ο χωρικός, επιβάλλοντας την από κοινού εξαγορά όλων των ενοικίων γης, προσωπικών και αληθινών. Στη σελίδα 90 του έξοχου έργου του, ο κ. Sagnac επισημαίνει ότι στις 6 ή στις 7 Αυγούστου ο Ντεμονιέ είχε ήδη προτείνει ένα παρόμοιο μέτρο. Και όπως θα διαπιστώσουμε, τον Φεβρουάριο του 1790 η Συνέλευση ψήφισε ένα νόμο που καθιστούσε την εξαγορά των εισφορών στη γη αδύνατη χωρίς την ταυτόχρονη εξαγορά στην ίδια έκταση γης των προσωπικών υπηρεσιών, μολονότι αυτές είχαν καταργηθεί από τις 5 Αυγούστου 1789.

Συνεπαρμένοι από τον ενθουσιασμό με τον οποίο το Παρίσι και η Γαλλία είχαν δεχτεί την είδηση της ολονύχτιας συνεδρίασης της 4 Αυγούστου, οι ιστορικοί δεν έχουν δώσει αρκετή σημασία στην έκταση των περιορισμών που επέβαλε τη Συνέλευση απέναντι στο πρώτο άρθρο του διατάγματός της μέσω των διατάξεων που ψήφισε στις συνεδριάσεις της από τις 5 έως τις 11 Αυγούστου. Ακόμα και ο Luis Blanc, ο οποίος εντούτοις παρέθεσε στο κεφάλαιό του *La propriété devant la Révolution*,* [* Βιβλίο II, κεφ. i.] τις ιδέες που ήταν αναγκαίες για την εκτίμηση της σημασίας των διαταγμάτων που ψηφίστηκαν τον Αύγουστο, φαίνεται να διστάζει απέναντι στην κατάρρευση του όμορφου μύθου και σχολιάζει τους περιορισμούς ή προσπαθεί ακόμα και να τους δικαιολογήσει, λέγοντας ότι «η λογική συνέπεια των γεγονότων στην ιστορία δεν λειτουργεί τόσο γρήγορα όσο οι ιδέες στο μυαλό ενός διανοητή». Παραμένει ωστόσο το γεγονός ότι αυτή η ασάφεια, αυτές οι αμφιβολίες, αυτοί οι δισταγμοί τους οποίους η Συνέλευση εκσφενδόνισε προς τους χωρικούς όταν ζήτησαν τη λήψη μέτρων, έγινε η αιτία για τους φοβερούς αγώνες που ακολούθησαν τα τέσσερα επόμενα χρόνια. Μόνο μετά την έξωση των Γιρονδίνων ενέσκηψε ξανά δυναμικά και συνολικά το ζήτημα των φεουδαρχικών δικαιωμάτων με την έννοια του πρώτου άρθρου του διατάγματος της 4 Αυγούστου.* [* Οι Buchez και Roux (*Histoire parlementaire de la Révolution française*, τομ. ii, σελ. 243) διαπιστώνουν στις αποποιήσεις της 4 Αυγούστου μόνο παραχωρήσεις που κατέστησαν αναγκαίες κατά τις συζητήσεις για τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Καθώς η πλειοψηφία ήταν υπέρ αυτής της διακήρυξης, η ψήφος τους σίγουρα θα είχε συνοδευτεί από την κατάργηση των προνομίων. Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως η κυρία Elisabeth ανακοίνωσε τη νύχτα της 4 Αυγούστου στη φίλη της, κυρία de Mombelles: «Οι ευγενείς», γράφει, «με τον ενθουσιασμό που αρμόζει στη γαλλική ψυχή, έχουν αποκηρύξει τα πάντα, τα φεουδαρχικά και θηρευτικά τους δικαιώματα. Νομίζω ότι θα συμπεριληφθεί και η αλιεία. Με τον ίδιο τρόπο οι κληρικοί αποκήρυξαν τις δεκάτες και τις έκτακτες παροχές, και τη δυνατότητα να διαθέτουν αρκετά περιουσιακά στοιχεία. Το διάταγμα αυτό έχει σταλεί προς όλες τις επαρχίες. Ελπίζω ότι αυτό θα βάλει τέλος στις πυρπολήσεις των πύργων. Έχουν πυρπολήσει εβδομήντα». (Conches όπ. παρ. σελ. 238).]

Δεν υπάρχει λόγος σήμερα, έπειτα από εκατό χρόνια, να καταφερόμαστε εναντίον της Εθνοσυνέλευσης. Πράγματι, η Συνέλευση έκανε όλα όσα θα μπορούσε να ελπίζει κανείς από μια συνέλευση ιδιοκτητών και εύπορων αστών. Ίσως μάλιστα να έκανε ακόμα περισσότερα. Ανακοίνωσε μια αρχή και με αυτόν τον τρόπο έδωσε το έναυσμα για ένα ακόμα

βήμα. Είναι όμως πολύ σημαντικό να λάβουμε υπόψη αυτούς τους περιορισμούς, γιατί αν το άρθρο που αναφέρει την ολοκληρωτική καταστροφή του φεουδαρχικού συστήματος ληφθεί κυριολεκτικά υπόψη δεν μπορούμε να κατανοήσουμε πλήρως τα τέσσερα χρόνια της Επανάστασης που ακολούθησαν ούτε τις διαμάχες που ξέσπασαν εν μέσω της Συμβατικής Συνέλευσης το 1793.

Η αντίδραση σε αυτά τα διατάγματα ήταν πολύ μεγάλη. Εάν δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τους χωρικούς και εάν γίνονταν το σύνθημα για μια δυναμική υποτροπή στις εξεγέρσεις των χωρικών, για τους ευγενείς, τον ανώτερο κλήρο και το βασιλιά, σήμαιναν την καταστροφή της Εκκλησίας και των ευγενών. Από εκείνη τη μέρα ξεκίνησε «ο κρυφός αναβρασμός, ο οποίος υποδαυλιζόταν ακατάπαυστα και με ολοένα και εντεινόμενο ζήλο εναντίον της Επανάστασης. Η Συνέλευση πίστεψε ότι μπορούσε να διαφυλάξει τα δικαιώματα της εγγείου ιδιοκτησίας και σε συνηθισμένους καιρούς ένας νόμος όπως αυτός ίσως να πετύχαινε αυτό το στόχο. Όμως στα χωριά ο λαός αντιλαμβανόταν ότι η νύχτα της 4 Αυγούστου είχε καταφέρει ένα τρομακτικό πλήγμα σε όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα και ότι τα διατάγματα από τις 5 έως τις 11 Αυγούστου τα είχαν αφαιρέσει από τους γαιοκτήμονες, έστω κι αν η εξαγορά τους επιβάρυνε τελικά τους ίδιους τους χωρικούς. Το γενικότερο πνεύμα των διαταγμάτων αυτών, τα οποία συμπεριλάμβαναν την κατάργηση των δεκατών, των θρησκευτικών δικαιωμάτων και άλλων προνομίων, έδειχνε σαφώς στο λαό ότι το συμφέρον του ήταν μεγαλύτερο από τα δικαιώματα τα οποία μπορεί να είχαν αποκτήσει οι κάτοχοι περιουσιών στην πορεία της ιστορίας. Στο όνομα της δικαιοσύνης περιλάμβαναν την καταγγελία όλων των κληρονομικών προνομίων της φεουδαρχίας. Και στο εφεξής τίποτα δεν μπορούσε να αποκαταστήσει αυτά τα δικαιώματα στη σκέψη του χωρικού.

Οι χωρικοί καταλάβαιναν ότι τα δικαιώματα αυτά ήταν καταδικασμένα και πολύ σωστά αρνήθηκαν να τα εξαγοράσουν. Πολύ απλά, σταμάτησαν να πληρώνουν. Η Συνέλευση όμως δεν τόλμησε να καταργήσει συνολικά τα φεουδαρχικά δικαιώματα ούτε είχε την διάθεση να επεξεργαστεί μια μέθοδο εξαγοράς που θα γινόταν αποδεκτή από τους χωρικούς και έτσι δημιούργησε τις διφορούμενες συνθήκες, οι οποίες θα προκαλούσαν τον εμφύλιο πόλεμο σε ολόκληρη τη Γαλλία. Από τη μια πλευρά, οι χωρικοί καταλάβαιναν ότι δεν χρειαζόταν να αγοράσουν ή να πληρώσουν τίποτα και ότι η Επανάσταση έπρεπε να προχωρήσει προκειμένου να καταργήσει τα φεουδαρχικά δικαιώματα χωρίς εξαγορά. Από την άλλη, οι πλούσιοι καταλάβαιναν ότι τα διατάγματα του Αυγούστου δεν είχαν καταργήσει ακόμα τίποτα εκτός από τους καθεστώδες της αναπαλλοτρίωτης κατοχής και τα θρησκευτικά δικαιώματα. Έτσι, συσπειρωμένοι γύρω από την αντεπανάσταση και με το βασιλιά σαν αντιπρόσωπό της, μπορεί να πετύχαιναν τη διατήρηση των φεουδαρχικών τους δικαιωμάτων και να διατηρούσαν τη γη που εκείνοι και οι πρόγονοί τους είχαν κλέψει από τις κοινότητες των χωριών με διάφορα προσχήματα.

Ο βασιλιάς, ίσως κατόπιν παρίνεσης των συμβούλων του, είχε αντιληφθεί πολύ καλά το ρόλο που του είχε ανατεθεί στην αντεπανάσταση: ένας πόλος συσπείρωσης για την υπεράσπιση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων. Έτσι έσπευσε να γράψει στον αρχιεπίσκοπο της Αρλ για να τον ενημερώσει ότι δεν θα έδινε ποτέ τη συγκατάθεσή του στα διατάγματα του Αυγούστου εκτός κι αν τον ανάγκαζαν δια της βίας. «Η θυσία των δυο πρώτων τάξεων του κράτους είναι έξοχη», έγραψε, «αλλά μπορώ να εκφράσω μόνο το θαυμασμό μου. Δεν θα συναινέσω ποτέ στη λεηλασία του κλήρου και των ευγενών μου. Δεν θα δώσω ποτέ τη συγκατάθεσή μου σε διατάγματα που θα τους καταστρέψουν».

Έτσι εξακολούθησε να αρνείται τη συγκατάθεσή του μέχρις ότου ο λαός τον αιχμαλωτίσει και τον οδηγήσει στο Παρίσι. Ακόμα όμως και όταν τελικά ενέδωσε, έκανε τα πάντα σε συνεργασία με τους ιδιοκτήτες κληρικούς, ευγενείς και αστούς για να διατυπώσει τη συγκατάθεσή του έτσι ώστε να καταστήσει τα διατάγματα της Συνέλευσης νεκρό γράμμα.

Ο φίλος μου James Guillaume που είχε την καλοσύνη να διαβάσει το χειρόγραφό μου, έχει κάνει μια επισήμανση σχετικά με το ζήτημα της επικύρωσης των διαταγμάτων (arrêtes) της 4 Αυγούστου, την οποία αναπαράγω αυτούσια:

Εκείνη την περίοδο η Συνέλευση ασκούσε συντακτική και νομοθετική εξουσία και αρκετές φορές είχε εξαγγείλει ότι τα θεσπίσματά της σαν συντακτική εξουσία, ήταν ανεξάρτητα από τη βασιλική εξουσία. Μόνο οι νόμοι χρειάζονταν τη συγκατάθεση του βασιλιά (ονομάζονταν διατάγματα πριν τη συγκατάθεση και νόμοι μετά).

Οι νομοθετικές πράξεις της 4 Αυγούστου ήταν συντακτικής φύσης: η Συνέλευση τις είχε διατυπώσει σαν διατάγματα (arrêtes), αλλά δεν θεώρησε ούτε για μια στιγμή ότι ήταν αναγκαίο να εξασφαλίσει την άδεια του βασιλιά για να δηλώσει ότι οι προνομιοῦχοι είχαν αποκηρύξει τα προνόμιά τους. Ο χαρακτήρας αυτών των διαταγμάτων – ή αυτού του διατάγματος, επειδή άλλοτε το αναφέρουν στον ενικό και άλλοτε στον πληθυντικό – δηλώνεται στο 19ο και τελευταίο άρθρο, το οποίο αναφέρει: «Αμέσως μετά το σύνταγμα, η Εθνοσυνέλευση θα ασχοληθεί με το σχεδιασμό των νόμων που είναι αναγκαίοι για την ανάπτυξη των αρχών, όπως τους έχει καθορίσει δια του παρόντος διατάγματος, το οποίο οι κύριοι Αντιπρόσωποι θα αποστείλουν αμέσως σε όλες τις επαρχίες» κλπ. Η δημοσίευση των διαταγμάτων υιοθετήθηκε οριστικά στις 11 Αυγούστου. Ταυτόχρονα, η Συνέλευση προσέδωσε στο βασιλιά τον τίτλο του «Ανασθηλωτή της Γαλλικής Ελευθερίας» και έδωσε εντολή να ψαλλεί δοξολογία στο παρεκκλήσιο του ανακτόρου.

Στις 12 Αυγούστου ο πρόεδρος (Λε Σαπελιέ) επισκέφτηκε τον βασιλιά για να τον ρωτήσει πότε θα δεχόταν τη Συνέλευση για τη δοξολογία. Ο βασιλιάς απάντησε ότι αυτό θα γινόταν το απόγευμα της επομένης. Στις 13 Αυγούστου σύσσωμη η Συνέλευση μετέβη στο ανάκτορο. Ο πρόεδρος εκφώνησε μια ομιλία χωρίς να ζητήσει καμία επικύρωση. Εξήγησε στον βασιλιά τι είχε κάνει η Συνέλευση και του ανήγγειλε τον τίτλο που του είχαν δώσει. Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ απάντησε ότι τον δεχόταν με ευγνωμοσύνη. Συνεχάρη τη Συνέλευση και εξέφρασε την εμπιστοσύνη του σε αυτήν. Έπειτα ψάλλθηκε η δοξολογία στο παρεκκλήσιο.

Δεν είχε σημασία ότι ο βασιλιάς είχε γράψει κρυφά στον αρχιεπίσκοπο για να εκφράσει ένα διαφορετικό συναίσθημα: εκείνη τη στιγμή μόνο οι δημόσιες πράξεις είχαν σημασία.

Ως εκ τούτου, στη διάρκεια των πρώτων ημερών δεν υπήρξε η παραμικρή δημόσια αντίδραση από το βασιλιά ενάντια στα διατάγματα της 4 Αυγούστου.

Όμως, το Σάββατο 12 Σεπτεμβρίου, ανήσυχο από τις ταραχές που υποδουλιζόνταν σε ολόκληρη τη Γαλλία, το κόμμα των «πατριωτών» έκρινε ότι για να τερματιστούν ήταν αναγκαία μια επίσημη διακήρυξη των διαταγμάτων της 4 Αυγούστου και για το λόγο αυτό η πλειοψηφία αποφάσισε ότι τα διατάγματα έπρεπε να υποβληθούν για επικύρωση από τον βασιλιά, παρά την αντίθεση σε αυτή την απόφαση των αντεπαναστατών, οι οποίοι θα προτιμούσαν να μη γίνει καμία περεταίρω αναφορά τους.

Εντούτοις, τη Δευτέρα 14 Αυγούστου, οι πατριώτες προέβλεψαν ότι μπορεί να υπήρχε κάποια παρανόηση ως προς τη λέξη «επικύρωση». Σε εκείνο ακριβώς το σημείο η Συνέλευση συζήτησε το «ανασταλτικό βέτο» του βασιλιά και ο Μπαρνάβ σχολίασε ότι το βέτο δεν μπορούσε να εφαρμοστεί στα διατάγματα της 4 Αυγούστου. Ο Μιραμπό μίλησε με το ίδιο αποτέλεσμα. «Τα διατάγματα της 4 Αυγούστου», είπε, «θεσπίστηκαν από τη συντακτική εξουσία και έτσι δεν μπορούν να υποβληθούν για επικύρωση. Τα διατάγματα της 4 Αυγούστου δεν είναι νόμοι αλλά αρχές και συνταγματικές βάσεις. Συνεπώς, όταν στείλατε τους νόμους της 4 Αυγούστου για επικύρωση έπρεπε να το κάνετε μόνο για τη δημοσιοποίησή τους». Πράγματι ο Λε Σαπελιέ πρότεινε την αντικατάσταση της λέξης «επικύρωση» σε ό,τι αφορούσε αυτά τα διατάγματα με τη λέξη «δημοσιοποίηση» και πρόσθεσε: «Θεωρώ ανώφελο να λάβουμε τη βασιλική επικύρωση για κάτι που η Μεγαλειότητά του έχει ήδη δώσει επίσημη έγκριση και με την επιστολή που μου έστειλε όταν είχα την τιμή να είμαι εκπρόσωπος της Συνέλευσης (σαν πρόεδρος) αλλά και με τις επίσημες πράξεις χάριτος και τη δοξολογία που ψάλλθηκε στο παρεκκλήσιο του βασιλιά».

Ως εκ τούτου προτάθηκε να αποφασιστεί ότι η Συνέλευση έπρεπε να αναβάλλει την ημερήσια διάταξη (το ζήτημα του βέτο) μέχρις ότου ο βασιλιάς δημοσιοποιήσει τα διατάγματα της 4 Αυγούστου. (Πολύς θόρυβος και αναταραχή). Η συνεδρίαση έληξε χωρίς να καταλήξει σε κάποια απόφαση.

Στις 15 του μηνός έγινε νέα συνεδρίαση αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Στις 16 και 17 Αυγούστου συζητήθηκαν άλλα πράγματα με κυρίαρχο θέμα τη διαδοχή στο θρόνο.

Τελικά ο βασιλιάς απάντησε στις 18 Αυγούστου. Ενέκρινε το γενικό πνεύμα των άρθρων της 4 Αυγούστου, αλλά σε μερικά μπορούσε να δώσει μόνο συμβατική συγκατάθεση. Ολοκλήρωσε μάλιστα με τους εξής όρους: «Ως εκ τούτου, εγκρίνω τα περισσότερα από αυτά τα άρθρα και θα τα επικυρώσω όταν θα διατυπωθούν σαν νόμοι». Αυτή η αναβλητική απάντηση προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια. Επαναλήφθηκε ότι είχε ζητηθεί από τον βασιλιά μόνο να τα δημοσιοποιήσει,

κάτι που δεν μπορούσε να αρνηθεί. Αποφασίστηκε ότι ο πρόεδρος έπρεπε να επισκεφθεί τον βασιλιά για να τον παρακαλέσει να διατάξει άμεσα τη δημοσιοποίηση. Μόλις ο Λουδοβίκος βρέθηκε αντιμέτωπος με την απειλητική φρασεολογία των ομιλητών στη Συνέλευση, κατάλαβε ότι έπρεπε να υποχωρήσει. Ενώ όμως το έκανε, διαμαρτυρήθηκε ως προς τη διατύπωση: το βράδυ της 20 Σεπτεμβρίου έστειλε στον πρόεδρο (Κλερμόν Τονέρ) μια απάντηση λέγοντας: «Μου ζητήσατε να επικυρώσω τα διατάγματα της 4 Αυγούστου ... Σας έχω κοινοποιήσει τις αντιρρήσεις μου επί του θέματος ... Τώρα μου ζητάτε να δημοσιοποιήσω τα ίδια διατάγματα. Η δημοσιοποίηση υπάγεται στους νόμους ... Όμως έχω ήδη δηλώσει ότι εγκρίνω το γενικό χαρακτήρα αυτών των διαταγμάτων ... Θα διατάξω τη δημοσίευσή τους σε ολόκληρο το βασίλειο ... Δεν αμφιβάλω ότι θα μπορέσω να επικυρώσω όλους τους νόμους, τους οποίους θα ψηφίσετε για τα διάφορα θέματα που περιέχονται σε αυτά τα διατάγματα».

Εάν τα διατάγματα της 4 Αυγούστου περιείχαν μόνο αρχές ή θεωρίες, εάν αναζητούμε μάταια σε αυτά εφαρμόσιμα μέτρα κλπ., είναι επειδή αυτός πρέπει να είναι ο χαρακτήρας τους, όπως επεσήμανε ξεκάθαρα η Συνέλευση στο Άρθρο 19. Στις 4 Αυγούστου η Συνέλευση είχε διακηρύξει σε θεωρητικό επίπεδο την καταστροφή του φεουδαρχικού συστήματος. Προστέθηκε μάλιστα ότι η Συνέλευση θα ψήφιζε τους νόμους, για την εφαρμογή της αρχής, και ότι θα τους ψήφιζε όταν ολοκληρωνόταν το Σύνταγμα. Εάν θέλουμε μπορούμε να κατηγορήσουμε τη Συνέλευση για τη μέθοδο αυτή, αλλά οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι δεν εξαπάτησε κανένα και ότι με κανένα τρόπο δεν παραβίασε την υπόσχεσή της όταν δεν ψήφισε αμέσως τους νόμους, εφόσον είχε υποσχεθεί να τους ψηφίσει μετά το Σύνταγμα. Μόλις όμως ολοκληρώθηκε το Σύνταγμα, η Συνέλευση έπρεπε να διαλυθεί και να μεταβιβάσει το έργο της στη Νομοθετική Συνέλευση.

Το παραπάνω σημείωμα του James Guillaume ρίχνει νέο φως στις τακτικές της Συντακτικής Συνέλευσης. Όταν ο πόλεμος εναντίον των πύργων είχε εγείρει το ζήτημα των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, η Συνέλευση είχε να ακολουθήσει δυο διαδρομές. Είτε μπορούσε να επεξεργαστεί κάποια σχέδια νόμων σχετικά με τα φεουδαρχικά δικαιώματα, σχέδια που θα απαιτούσαν μήνες ή μάλλον χρόνια για να συζητηθούν. Και η διαπίστωση της διχονομίας των αντιπροσώπων σχετικά με το θέμα θα είχε απλώς διχάσει τελικά τη Συνέλευση. Ειδήλλως, οι προτάσεις της Συνέλευσης μπορεί να είχαν περιοριστεί μόνο σε μερικές αρχές, οι οποίες θα λειτουργούσαν σαν βάσεις για τη θέσπιση μελλοντικών νόμων.

Αυτή τη δεύτερη εναλλακτική λύση ακολούθησε η Συνέλευση. Σε διάφορες συνεδριάσεις έσπευσε να καταρτίσει τα διατάγματα που τελικά ο βασιλιάς υποχρεώθηκε να δημοσιεύσει. Και στις επαρχίες, αυτές οι διακηρύξεις της Συνέλευσης ήταν τόσο συγκλονιστικές για το φεουδαρχικό σύστημα ώστε, τέσσερα χρόνια αργότερα, η Συμβατική Συνέλευση ήταν σε θέση να ψηφίσει την ολοκληρωτική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς εξαγορά. Δεν γνωρίζουμε κατά πόσον αυτό είχε προβλεφθεί ή όχι, αλλά σίγουρα η λύση αυτή ήταν προτιμότερη από την πρώτη.

Δέκατο ένατο κεφάλαιο: Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Το νόημα και η σημασία της Διακήρυξης – Στα πρότυπα της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας – Τα μειονεκτήματά της – Η επίδρασή της - «Προοίμιο στο Σύνταγμα» - Η περιφρόνηση της φεουδαρχίας

Μερικές μέρες μετά την άλωση της Βασιλίας η Συνταγματική Επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης συνεδρίασε για να συζητήσει τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη». Η ιδέα για την κυκλοφορία μιας τέτοιας διακήρυξης, εμπνευσμένης από την περίφημη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών, ήταν απολύτως σωστή. Εφόσον μια επανάσταση βρισκόταν στην πορεία της ολοκλήρωσης και το αποτέλεσμά της θα ήταν μια συνολική αλλαγή στις σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις, έπρεπε πρώτα να διατρανώσει τις γενικές αρχές της πριν η αλλαγή αυτή

εκφραστεί με τη μορφή ενός Συντάγματος. Με τον τρόπο αυτό θα φανεωνόταν στη μάζα του λαού πώς οι επαναστατικές μειοψηφίες φαντάζονταν την επανάσταση και για ποιες νέες αρχές ο λαός καλούνταν να αγωνιστεί.

Δεν θα ήταν μόνο ωραίες φράσεις, αλλά μια σύνοψη των προτάσεων για την κατάκτηση του μέλλοντος. Και κάτω από την επίσημη μορφή μιας διακήρυξης των δικαιωμάτων εκ μέρους του λαού, η σύνοψη αυτή θα επενδυόταν με τη σημασία ενός εθνικού όρκου. Μέσα σε λίγες λέξεις, οι αρχές που θα έμπαιναν σε εφαρμογή θα αναζωπύρωναν την ευψυχία του λαού. Πάντα οι ιδέες κυβερνούν τον κόσμο και οι μεγάλες ιδέες που παρουσιάζονται με δυναμική μορφή ανέκαθεν γοήτευαν τη σκέψη των ανθρώπων. Στην πραγματικότητα, την εποχή που οι νέοι Βορειοαμερικανοί δημοκράτες σκόπευαν να κατακτήσουν την ανεξαρτησία τους, είχαν εκδώσει τέτοιες διακηρύξεις και έκτοτε η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών είχε γίνει ο καταστατικός χάρτης, ο Δεκάλογος θα έλεγε κανείς, του νεότευκτου αμερικανικού έθνους.* [* «Όταν κατά την πορεία των ανθρωπίνων γεγονότων», ανέφερε η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών, «γίνεται απαραίτητο για έναν λαό να λύσει τους πολιτικούς δεσμούς οι οποίοι τον συνδέουν με έναν άλλον και να αναλάβει ανάμεσα στις δυνάμεις της γης την ξεχωριστή και ίση θέση την οποία δικαιούται από τους Νόμους της Φύσης και τον Θεό της Φύσης, ο στοιχειώδης σεβασμός προς τη γνώμη της ανθρωπότητας επιβάλλει [στο λαό αυτό] να διακηρύξει τα αίτια που τον ωθούν στον διαχωρισμό.

» Δεχόμαστε τις εξής αλήθειες ως αυταπόδεικτες, πως όλοι οι άνθρωποι δημιουργούνται ίσοι, και προικίζονται από τον Δημιουργό τους με συγκεκριμένα απαραβίαστα Δικαιώματα, μεταξύ των οποίων είναι το δικαίωμα στη Ζωή, το δικαίωμα στην Ελευθερία, και το δικαίωμα στην επιδίωξη της Ευτυχίας: Ότι για να εξασφαλιστούν αυτά τα δικαιώματα, ιδρύονται Κυβερνήσεις μεταξύ των Ανθρώπων, αντλώντας τις εύλογες εξουσίες τους από την συναίνεση των κυβερνημένων. Ότι όποτε μια Μορφή Κυβέρνησης γίνεται καταστροφική για τους σκοπούς αυτούς, είναι Δικαίωμα του Λαού να την αλλάξει ή να την καταργήσει, και να εγκαταστήσει νέα Κυβέρνηση θέτοντας τα θεμέλιά της σε τέτοιες αρχές και οργανώνοντας τις εξουσίες της σε τέτοια μορφή, ώστε να φανεί πιθανότερο να επιφέρει την Ασφάλεια και την Ευτυχία του». (Διακήρυξη που έγινε στη Φιλαδέλφεια στις 4 Ιουλίου 1776). Οπωσδήποτε η διακήρυξη αυτή δεν ανταποκρίνεται στις κομμουνιστικές φιλοδοξίες που είχαν εξαγγείλει διάφορες ομάδες πολιτών. Όμως εκφράζει και δηλώνει ακριβώς τις ιδέες τους όσον αφορά την πολιτική μορφή που επιθυμούσαν να εξασφαλίσουν και διαπότισε την Αμερική με ένα περήφανο πνεύμα ανεξαρτησίας.]

Συνεπώς, αμέσως μόλις η Συνέλευση διόρισε (στις 9 Ιουλίου) μια επιτροπή για το προπαρασκευαστικό έργο του Συντάγματος, θεώρησε αναγκαίο το σχεδιασμό μιας Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και οι σχετικές εργασίες άρχισαν μετά τις 14 Ιουλίου. Η επιτροπή χρησιμοποίησε σαν πρότυπο τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών που ήταν ήδη γνωστή από το 1776 σαν μια δήλωση δημοκρατικών πεποιθήσεων.* [* Ο James Guillaume ανακαλεί το γεγονός αυτό στο έργο του *La declaration des droits de l'homme et du citoyen*, Παρίσι, 1900, σελ. 9. Ο πρακτικογράφος της Συνταγματικής Επιτροπής είχε πράγματι αναφέρει αυτό το γεγονός. Για να βεβαιωθεί κανείς, αρκεί να συγκρίνει τα κείμενα των γαλλικών προσεδών με εκείνα της αμερικανικής διακήρυξης που περιέχονται στο βιβλίο του Guillaume.] Δυστυχώς όμως αντέγραψε και τα μειονεκτήματά της: όπως οι Αμερικανοί Συνταγματικοί που συγκεντρώθηκαν στο Συνέδριο της Φιλαδέλφειας έτσι και η Εθνοσυνέλευση παρέλειψε από τη διακήρυξή της κάθε νύξη σχετικά με τις οικονομικές σχέσεις ανάμεσα στους πολίτες. Περιορίστηκε να επιβεβαιώσει την ισότητα όλων ενώπιον του νόμου, το δικαίωμα του έθνους να επιλέγει την κυβέρνηση που επιθυμούσε και τις συνταγματικές ελευθερίες του ατόμου. Όσο για την ιδιοκτησία, η γαλλική Διακήρυξη φρόντισε να επιβεβαιώσει τον «απαράβατο και ιερό» χαρακτήρα της και πρόσθετε ότι «κανείς δεν μπορεί να τη στερηθεί παρά μόνο σε περίπτωση δημόσιας ανάγκης που έχει καθορισθεί από το νόμο και φυσικά με την προϋπόθεση να καταβληθεί προηγουμένως στον κάτοχο μια δίκαιη αποζημίωση». Και αυτό προκειμένου να απορριφθεί το δικαίωμα των χωρικών στη γη και η κατάργηση των φόρων που ήταν κατάλοιπα της φεουδαρχίας.

Με αυτό τον τρόπο η αστική τάξη διατύπωσε το φιλελεύθερο πρόγραμμα που περιλάμβανε την ισότητα απέναντι στο νόμο και προέβλεπε μια κυβέρνηση ελεγχόμενη από το έθνος και υπόλογη μόνο σε αυτό. Και όπως σε όλα τα στοιχειώδη προγράμματα, αυτό σήμαινε ανεπιφύλακτα ότι το έθνος έπρεπε να σταματήσει εκεί. Δεν έπρεπε να θίξει τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα που είχαν εδραιωθεί από τη φεουδαρχία και την τυραννική μοναρχία.

Πιθανόν στη διάρκεια των συζητήσεων που προκλήθηκαν από το σχεδιασμό της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να ακούστηκαν μερικές ιδέες κοινωνικού και εξισωτικού χαρακτήρα. Θα πρέπει όμως να απορρίφθηκαν. Σε κάθε περίπτωση πάντως, δεν βρίσκουμε κάποιο ίχνος τους στη Διακήρυξη του 1789.* [* Στην Αμερική ο λαός ορισμένων Πολιτειών απαίτησε την εξαγγελία του κοινού δικαιώματος ολόκληρου του έθνους σε ολόκληρη τη γη, αλλά καθώς οι μεσαιές τάξεις αποστρέφονταν την ιδέα, αυτό παραλήφθηκε από τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας.] Η πρόταση του Σιεγές ότι «μπορεί οι άνθρωποι να μην είναι ίσοι στα μέσα, δηλαδή στα πλούτη, στη νοημοσύνη και στη δύναμη, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να είναι ίσοι ως προς τα δικαιώματα».* [* Άρθο 16 της πρότασης του Σιεγές (La déclaration des droits de l'homme et du citoyen, Guillaume, σελ. 30.) – ακόμα και αυτή η τόσο μετριοπαθής ιδέα, δεν περιλαμβάνεται στη Διακήρυξη της Συνέλευσης. Αντί για τις προαναφερθείσες λέξεις του Σιεγές, το πρώτο άρθρο της Διακήρυξης περιλάμβανε την εξής φραστική διατύπωση: «Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι, με ίσα δικαιώματα. Κοινωνικές διακρίσεις γίνονται μόνο με γνώμονα το κοινό συμφέρον». Αυτό όμως επιτρέπει την καθιέρωση κοινωνικών διακρίσεων δια νόμου προς το συμφέρον της κοινότητας και μέσω αυτού του εφευρήματος ανοίγει την πόρτα σε όλες τις ανισότητες.

Συνολικά, όταν διαβάζουμε σήμερα τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη», μπαίνουμε στον πειρασμό να ρωτήσουμε εάν η συγκεκριμένη διακήρυξη είχε επηρεάσει τη σκέψη της εποχής, όπως υποστηρίζουν οι ιστορικοί. Είναι προφανές ότι το Άρθρο 1 επιβεβαιώνει την ισότητα των δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων· το Άρθρο 6 αναφέρει ότι ο νόμος πρέπει να ισχύει το ίδιο για όλους και ότι «όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα, προσωπικά ή με αντιπροσώπους τους, να μετέχουν στη θέσπιση του νόμου»· το Άρθρο 10 ότι «κανείς δεν πρέπει να διώκεται για τις πεποιθήσεις του, ακόμη και τις θρησκευτικές, εφόσον η εκδήλωσή τους δεν διαταράσσει τη δημόσια τάξη που ο νόμος έχει επιβάλλει» και, τέλος, το Άρθρο 12, το οποίο διακηρύσσει ότι η δημόσια εξουσία είχε «θεσπιστεί για το καλό όλων και όχι για την ιδιωτική ωφέλεια αυτών στους οποίους έχει ανατεθεί» - όλες αυτές οι επιβεβαιώσεις που δόθηκαν εν μέσω μιας κοινωνίας όπου ίσχυε ακόμα η φεουδαρχική υποτέλεια και ενώ η βασιλική οικογένεια θεωρούσε τον εαυτό της ιδιοκτήτη της Γαλλίας, διαμόρφωσαν μια ολοκληρωμένη επανάσταση στη σκέψη των ανθρώπων.

Είναι επίσης βέβαιο ότι η Διακήρυξη του 1789 δεν θα ασκούσε ποτέ την επιρροή που άσκησε αργότερα στην πορεία του δέκατου ενάτου αιώνα, εάν η Επανάσταση είχε περιοριστεί στα όρια αυτής της αστικής φιλελεύθερης ομολογίας. Ευτυχώς όμως η Επανάσταση προχώρησε πολύ παραπέρα. Και όταν, δυο χρόνια αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1791, η Εθνοσυνέλευση σχεδίασε το Σύνταγμα, πρόσθεσε στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ένα «Προοίμιο στο Σύνταγμα», το οποίο περιείχε της εξής λέξεις: «Η Εθνοσυνέλευση ... καταργεί αμετάκλητα τους θεσμούς που βλάπτουν την ελευθερία και την ισότητα των δικαιωμάτων». Και πιο κάτω: «Δεν υπάρχουν πλέον ευγενείς, αριστοκράτες, κληρονομικές ή ταξικές διακρίσεις, ούτε φεουδαρχικό σύστημα, κληρονομικά δικαστήρια, ούτε τίτλοι και προνόμια που να πηγάζουν από αυτά, ούτε τάξη υποτών, ούτε ενώσεις που να απαιτούν τεκμήρια ευγενείας για τη συμμετοχή σε αυτές, ούτε τιμητικές διακρίσεις που να προϋποθέτουν χαρακτηριστικά καταγωγής, ούτε κάτι άλλο που να δηλώνει ανωτερότητα εκτός από εκείνη των δημόσιων λειτουργών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Δεν υπάρχουν πλέον συντεχνίες, ούτε επαγγελματικοί φορείς, τέχνες και επαγγέλματα [σε αυτές τις δυο παραγράφους εμφανίζεται το αστικό κλασικό ιδεώδες της κρατικής παντοδυναμίας]. Ο νόμος δεν αναγνωρίζει πλέον θρησκευτικούς όρκους ή κάθε άλλη δέσμευση που έρχεται σε αντίθεση προς τους φυσικούς νόμους και το Σύνταγμα».

Όταν σκεφτόμαστε ότι αυτή η απειθια εξακοντιζόταν σε μια Ευρώπη που ήταν ακόμα βυθισμένη σε πανίσχυρα μοναρχικά καθεστώτα και υποταγμένη στη φεουδαρχία, καταλαβαίνουμε γιατί η γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που συχνά συγχέεται με το Προοίμιο του Συντάγματος το οποίο ακολούθησε, ενέπνευσε το λαό στη διάρκεια των πολέμων της δημοκρατίας και αργότερα έγινε το σύνθημα της προόδου για όλα τα ευρωπαϊκά έθνη στη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα. Ας μη λησμονούμε όμως ότι εκείνοι που εξέφρασαν τις επιθυμίες τους σε αυτό το Προοίμιο δεν ήταν ούτε η Συνέλευση ούτε η αστική τάξη του 1789. Ήταν η λαϊκή επανάσταση, η οποία τις ανάγκασε σιγά σιγά να αναγνωρίσουν τα δικαιώματα του λαού και να διακόψουν τους δεσμούς τους με τη φεουδαρχία – προσεχώς θα διαπιστώσουμε το κόστος των θυσιών που απαιτήθηκαν για αυτό.

Εικοστό κεφάλαιο: Η 5 και 6 Οκτωβρίου 1789

Ο βασιλιάς αρνείται να επικυρώσει τη Διακήρυξη – Η αστική τάξη και ο λαός ενάντια στη μοναρχία – Η επιρροή των ανθρώπων από τις ανώτερες τάξεις – Η ισχύς του βασιλικού βέτο στη διάρκεια της Επανάστασης – Η Συνέλευση απορρίπτει το βέτο του βασιλιά αλλά του αναγνωρίζει το ανασταλτικό βέτο – Η αδυναμία της Συνέλευσης – Έλλειψη τροφίμων στο Παρίσι – Κατηγορίες σε βάρος της βασιλικής οικογένειας και των αυλικών – Κίνδυνος εθνικής χρεοκοπίας – Τα σχέδια για τη διαφυγή του βασιλιά – Η επίδραση της ιστορίας του Καρόλου Α΄ στον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ – Ο τρόμος του απέναντι στην Επανάσταση – Η συνωμοσία συνεχίζεται – Προετοιμασίες για προέλαση στις Βερσαλλίες – Προληπτικά μέτρα του βασιλιά – Το ξέσπασμα εξέγερσης – Η προέλαση εναντίον των Βερσαλλιών – Η βασίλισσα στόχος του λαϊκού μίσους – Η εισβολή των γυναικών στις Βερσαλλίες – Ο βασιλιάς επικυρώνει τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Ο Λαφαγιέτ ξεκινά για τις Βερσαλλίες – Το τέλος της μοναρχίας των Βερσαλλιών

Είναι προφανές ότι για τον βασιλιά και την Αυλή η «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη» πρέπει να έμοιαζε σαν μια εγκληματική απόπειρα εναντίον όλων των νόμων, ανθρώπινων και θείων. Ως εκ τούτου ο βασιλιάς αρνήθηκε κατηγορηματικά να δώσει την έγκρισή του. Είναι αλήθεια ότι, όπως τα «διατάγματα που είχαν ψηφιστεί από τις 4 έως τις 11 Σεπτεμβρίου, έτσι και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων αντιπροσώπευε μόνο μια επιβεβαίωση αρχών. Συνεπώς, όπως έλεγαν τότε, είχε «συντακτικό χαρακτήρα» (un caractére constituant) και επομένως δεν χρειαζόταν η επικύρωση του βασιλιά. Ο βασιλιάς έπρεπε απλώς να την δημοσιοποιήσει.

Αυτό προσπάθησε να το αποφύγει με διάφορες προφάσεις. Στις 5 Οκτωβρίου έγραψε ξανά στη Συνέλευση για να δηλώσει ότι προκειμένου να δώσει τη συγκατάθεσή του ήθελε πρώτα να διαπιστώσει πώς θα εφαρμόζονταν οι αρχές της Διακήρυξης.* [* «Δεν αντιλαμβάνομαι ακριβώς τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: περιέχει πολύ καλές αρχές, κατάλληλες για να καθοδηγήσουν το έργο σας. Περιέχει όμως μερικές αρχές που απαιτούν επεξήγηση και μάλιστα υπόκεινται σε διαφορετικές ερμηνείες, οι οποίες δεν μπορούν να εκτιμηθούν πλήρως μέχρι τη στιγμή που το πραγματικό τους νόημα θα παγιωθεί από τους νόμους, βάση των οποίων θα αποτελεί η Διακήρυξη. Υπογραφή: Λουδοβίκος.».]

Όπως έχουμε διαπιστώσει είχε αντιταχθεί με μια παρόμοια άρνηση στα διατάγματα από τις 4 έως τις 11 Αυγούστου που αφορούσαν την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και μπορούμε να φανταστούμε το σοβαρό πλεονέκτημα που πρόσφεραν οι δυο αυτές αρνήσεις στη Συνέλευση. Η Συνέλευση καταργούσε το φεουδαρχικό σύστημα, την προσωπική υποτέλεια και τα ολέθρια προνόμια των αρχόντων, διακήρυξε την ισότητα όλων ενώπιον του νόμου – και ιδού πώς εναντιώνονταν ο βασιλιάς, αλλά κυρίως οι πρίγκιπες, η βασίλισσα, η Αυλή, οι Πολιτικά, οι Λαμπάλ και όλοι οι υπόλοιποι από δαύτους! Εάν επρόκειτο απλώς για ζήτημα αγορεύσεων προς όφελος της ισότητας, η δημοσίευση των οποίων είχε εμποδιστεί! Όμως όχι, σύσσωμη η Συνέλευση, συμπεριλαμβανομένων των ευγενών και των επισκόπων, συμφωνούσε για μια νομοθεσία ευνοϊκή απέναντι στο λαό μαζί με την κατάργηση των προνομίων (για το λαό, ο οποίος δεν δίνει ιδιαίτερη σημασία στη νομική ορολογία, τα «διατάγματα» ήταν εξίσου καλά όπως οι «νόμοι»). Τώρα η κλίκα της Αυλής επρόκειτο να εμποδίσει την ισχύ αυτών των νόμων! Ο βασιλιάς όμως θα τους είχε δεχθεί. Μετά τις 14 Ιουλίου είχε μεταβεί στο Παρίσι για να συναδελφωθεί με το λαό. Εκείνοι όμως που ήταν αντίθετοι στην προσπάθεια της Συνέλευσης να διασφαλίσει την ευημερία του λαού ήταν η Αυλή, οι πρίγκιπες και η βασίλισσα.

Με αυτό τον τρόπο η αστική τάξη πήρε με το μέρος της το λαό στη μεγάλη της σύγκρουση με τις προνομιούχες τάξεις. Τη δεδομένη στιγμή η κοινή γνώμη ήταν εξοργισμένη με τους πρίγκιπες, τη βασίλισσα και τις ανώτερες τάξεις εξαιτίας της Συνέλευσης, τις προσπάθειες της οποίας είχε αρχίσει να παρακολουθεί με ενδιαφέρον.

Ταυτόχρονα ο ίδιος ο λαός ήταν επηρεασμένος από εκείνες τις προσπάθειες με μια δημοκρατική έννοια. Ως εκ τούτου, η Συνέλευση μπορεί να δεχόταν το σχέδιο των δυο Κοινοβουλίων «σύμφωνα με τα αγγλικά πρότυπα». Όχι όμως και ο λαός, καθώς καταλάβαινε ενστικτωδώς εκείνο που έκτοτε έχουν εξηγήσει πολύ εύστοχα οι διακεκριμένοι νομομαθείς: ότι στην επανάσταση ένα δεύτερο κοινοβούλιο ήταν κάτι ανέφικτο. Αυτό θα μπορούσε να λειτουργήσει μόνον όταν η επανάσταση είχε πλέον εξαντληθεί και είχε αρχίσει μια περίοδος αντίδρασης.

Με τον ίδιο τρόπο, ο λαός του Παρισιού ήταν εκείνος που αντιτάχθηκε στο βασιλικό βέτο περισσότερο από τα μέλη της Συνέλευσης. Και σε αυτή την περίπτωση οι μάζες καταλάβαιναν πολύ καλά την κατάσταση. Για εκείνες, στη φυσιολογική εξέλιξη των πραγμάτων, η δικαιοδοσία του βασιλιά να εμποδίζει μια απόφαση του κοινοβουλίου χάνει μεγάλο μέρος από τη σημασία της. Είναι εντελώς διαφορετικό πράγμα σε μια επαναστατική περίοδο. Όχι ότι μακροπρόθεσμα η βασιλική εξουσία γίνεται λιγότερο επικίνδυνη. Σε συνηθισμένους καιρούς όμως ένα κοινοβούλιο, όντας όργανο των προνομιάτων, πολύ σπάνια θα ψηφίσει κάτι στο οποίο ο βασιλιάς θα ασκήσει βέτο προς το συμφέρον των προνομιάτων τάξεων. Στη διάρκεια μιας επαναστατικής περιόδου όμως, οι αποφάσεις ενός κοινοβουλίου, έχοντας επηρεαστεί από το λαϊκό πνεύμα της στιγμής, συχνά τείνουν προς την καταστροφή παμπάλαιων προνομίων και κατά συνέπεια θα αντιμετωπίσουν την αντίδραση του βασιλιά. Θα χρησιμοποιήσει το βέτο του, εάν έχει το δικαίωμα και την ισχύ να το χρησιμοποιήσει. Αυτό στην ουσία συνέβη με τα αυγουσιτιάτικα «διάτάγματα» της Συνέλευσης, αλλά και με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων.

Παρόλα αυτά, στη Συνέλευση υπήρχε μια μεγάλη μερίδα που επιθυμούσε το απόλυτο βέτο, δηλαδή ήθελε να δώσει στο βασιλιά τη δυνατότητα να εμποδίζει νόμιμα και κατά το δοκούν οποιοδήποτε μέτρο. Έτσι χρειάστηκαν παρατεταμένες συζητήσεις προκειμένου να υπάρξει κάποιος συμβιβασμός. Η Συνέλευση αρνήθηκε το απόλυτο βέτο αλλά δέχτηκε, ενάντια στη λαϊκή θέληση, το ανασταλτικό βέτο, το οποίο επέτρεπε στο βασιλιά να αναστείλει ένα διάταγμα για ορισμένο χρονικό διάστημα χωρίς ωστόσο να το ακυρώνει συνολικά.

Έπειτα από εκατό χρόνια, είναι φυσιολογικό ότι οι ιστορικοί τείνουν να εξιδανικεύουν τη Συνέλευση και να την παρουσιάζουν σαν ένα σώμα έτοιμο να πολεμήσει για την Επανάσταση. Στην πραγματικότητα όμως δεν ήταν έτσι. Είναι γεγονός ότι ακόμα και με τους πιο προοδευτικούς αντιπροσώπους της, η Εθνοσυνέλευση στάθηκε πολύ κατώτερη των περιστάσεων. Και πρέπει να είχε συνείδηση την αδυναμία της. Δεν ήταν ομοιογενής αλλά περιλάμβανε περισσότερους από τριακόσιους αντιπροσώπους – τετρακόσιους, σύμφωνα με άλλες εκτιμήσεις. Δηλαδή, πάνω από το ένα τρίτο ήταν έτοιμο να συμβιβαστεί με το βασιλιά. Ως εκ τούτου, χωρίς να αναφερθούμε σε εκείνα τα μέλη που ήταν αφοσιωμένα στην Αυλή (και υπήρχαν αρκετά), υπήρχαν πολλοί που φοβόντουσαν την επανάσταση περισσότερο από τη βασιλική εξουσία. Η επανάσταση όμως είχε αρχίσει, υπήρχε άμεση πίεση από το λαό, καθώς και ο φόβος της οργής του. Υπήρχε επίσης εκείνη η πνευματική ατμόσφαιρα που κυριαρχεί στους άτολμους και αναγκάζει τους συνετούς να ακολουθούν τους πιο προοδευτικούς. Επιπλέον, ο λαός είχε διατηρήσει τις απειλητικές διαθέσεις του και η μνήμη των ντε Λονέ, Φουλόν και Μπερτιέ ήταν ακόμα νωπή στη μνήμη του. Στα προάστια του Παρισιού μάλιστα μιλούσαν για σφαγιασμό των μελών της Συνέλευσης που ο λαός θεωρούσε ύποπτα για διασυνδέσεις με την Αυλή.

Στο μεταξύ η έλλειψη τροφίμων στο Παρίσι ήταν πάντα τρομακτική. Ήταν Σεπτέμβριος και μολονότι η σοδειά είχε συγκεντρωθεί υπήρχε ακόμα έλλειψη ψωμιού. Ατέλειωτες ουρές από άνδρες και γυναίκες στέκονταν κάθε βράδυ στις πόρτες των αρτοποιιών και έπειτα από πολύωρη αναμονή οι φτωχοί έφευγαν συχνά άπραγοι. Παρά τα δημητριακά που είχε αγοράσει η κυβέρνηση από το εξωτερικό και παρά την επιπλέον αμοιβή που είχε καταβάλλει στους εισαγωγείς σιτηρών στο Παρίσι, το ψωμί σπάνιζε στην πρωτεύουσα αλλά και σε όλες τις μεγάλες πόλεις και κωμοπόλεις κοντά στο Παρίσι. Τα μέτρα που είχαν ληφθεί για τον ανεφοδιασμό ήταν ανεπαρκή και ό,τι γινόταν παρέλυε εξαιτίας των καταχρήσεων. Όλα τα ελαττώματα του Παλαιού Καθεστώτος, του συγκεντρωτικού κράτους που αναπτύσσονταν από τον δέκατο έκτο αιώνα, έγιναν προφανή στο ζήτημα του ψωμιού. Στις ανώτερες τάξεις η βελτίωση της πολυτέλειας είχε φτάσει στα όριά της, αλλά η ανελέητα απογυμνωμένη μάζα του λαού είχε φτάσει σε σημείο που δεν μπορούσε πλέον να παράγει την τροφή της στο πλούσιο έδαφος και στο παραγωγικό κλίμα της Γαλλίας!

Επιπλέον, διαδίδονταν οι φοβερότερες κατηγορίες σε βάρος των πριγκίπων της βασιλικής οικογένειας και των αυλικών που κατείχαν ανώτατα αξιώματα. Λεγόταν ότι είχαν επαναφέρει τη «συμπαγή πείνα» και κερδοσκοπούσαν με την αύξηση της τιμής των αλεύρων. Και όπως διαπιστώθηκε αργότερα οι φήμες αυτές δεν ήταν τελείως αβάσιμες.

Και μαζί με όλα αυτά, ο κίνδυνος της εθνικής χρεοκοπίας ήταν άμεσος. Ο τόκος του κρατικού χρέους έπρεπε να καταβληθεί αμέσως αλλά τα έξοδα αυξάνονταν και το Θησαυροφυλάκιο ήταν άδειο. Κανείς πλέον δεν τολμούσε να καταφύγει στα αποκρουστικά μέσα για αύξηση των φόρων, κάτι σύνηθες υπό το Παλαιό Καθεστώς, όταν ο φοροεισπράκτορας έπαιρνε τα πάντα από τα σπίτια των χωρικών. Από την πλευρά τους οι χωρικοί προσδοκούσαν σε μια

πιο δίκαιη επιβολή φόρων και προτιμούσαν να μην πληρώνουν, ενώ οι πλούσιοι, οι οποίοι μισούσαν την Επανάσταση, απέφευγαν με κρυφή χαρά να πληρώνουν οτιδήποτε. Ο Νεκέρ είχε επιστρέψει στο υπουργείο από τις 17 Ιουλίου 1789 και είχε δοκιμάσει διάφορες πρακτικές μεθόδους για την αποφυγή της χρεοκοπίας αλλά χωρίς επιτυχία. Στην πραγματικότητα δεν ήταν δυνατόν να αποφευχθεί η χρεοκοπία χωρίς ένα αναγκαστικό δάνειο από τους πλούσιους ή χωρίς την κατάσχεση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Η αστική τάξη το αντιλαμβανόταν και έτσι παρατηρήθηκε από τέτοιου είδους δραστικά μέτρα, καθώς δεν επιθυμούσε να χάσει τα χρήματα που είχε δανείσει στο κράτος. Όμως ο βασιλιάς, η Αυλή και οι ανώτεροι κληρικοί θα συμφωνούσαν ποτέ στην κατάσχεση των περιουσιών τους από το κράτος;

Στη διάρκεια του Αυγούστου και του Σεπτεμβρίου του 1789 ένα παράξενο συναίσθημα θα πρέπει να είχε καταλάβει τις σκέψεις των ανθρώπων. Είχε πραγματοποιηθεί επιτέλους η επιθυμία τόσων και τόσων χρόνων. Υπήρχε μια Εθνοσυνέλευση που κρατούσε στα χέρια της τη νομοθετική εξουσία. Μια Συνέλευση που είχε ήδη αποδείξει ότι δεν ήταν τελείως εχθρική απέναντι σε ένα δημοκρατικό, μεταρρυθμιστικό πνεύμα. Να όμως που τώρα είχε καταστήσει ανίκανη και περίεργως εξαιτίας αυτής της ανικανότητάς της. Μπορούσε να εκδίδει διατάγματα για να αποφύγει τη χρεοκοπία, αλλά ο βασιλιάς, η Αυλή και οι πρίγκιπες αρνούσαν να τα επικυρώσουν. Όπως τόσα και τόσα φαντάσματα του παρελθόντος, είχαν την εξουσία να στραγγαλίσουν την αντιπροσωπευση του γαλλικού λαού, να παραλύσουν τη θέλησή του, να παρατείνουν επ' αόριστον την προσωρινή αναταραχή.

Επιπλέον, αυτά τα φαντάσματα προετοίμαζαν ένα μεγάλο πραξικόπημα. Στον βασιλικό οίκο σχεδίαζαν την απόδρασή του από τις Βερσαλλίες. Σύντομα ο βασιλιάς θα μεταφερόταν στο Ραμπουιγιέ ή στην Ορλεάνη όπου θα έπαινε επικεφαλής των στρατευμάτων και έτσι θα μπορούσε να απειλήσει τις Βερσαλλίες και το Παρίσι. Ειδάλλως θα μπορούσε να διαφύγει προς τα ανατολικά σύνορα και εκεί να περιμένει στην άφιξη του γερμανικού και του αυστριακού στρατού, όπως του είχαν υποσχεθεί οι εμικρέδες. Συνεπώς, στο παλάτι υπήρχε κάθε λογής επιρροή: εκείνη του δούκα της Ορλεάνης που ονειρευόταν να καταλάβει το θρόνο μετά την αναχώρηση του Λουδοβίκου ή του «Μεσιέ», του αδελφού του Λουδοβίκου, που θα αισθανόταν πραγματική αγαλλίαση εάν ο αδελφός του και η Μαρία Αντουανέτα, την οποία μισούσε προσωπικά, είχαν εξαφανιστεί.

Ήδη από τον Σεπτέμβριο η Αυλή σχεδίαζε την απόδραση του βασιλιά. Εάν όμως συζητούσε διάφορα σχέδια, δεν τολμούσε να εφαρμόσει κανένα από αυτά. Είναι πολύ πιθανόν ότι ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ και η σύζυγός του οραματίζονταν την ιστορία του Καρόλου Α΄ και τη διεξαγωγή ενός πολέμου εναντίον του κοινοβουλίου αλλά με μεγαλύτερη επιτυχία. Όμως τη διάβαζαν όπως οι κρατούμενοι που εν αναμονή της δίκης τους διαβάζουν αστυνομικά μυθιστορήματα. Δεν άντησαν από αυτήν κανένα δίδαγμα ως προς την αναγκαιότητα της έγκαιρης υποχώρησης και είπαν απλώς στον εαυτό τους: «Εδώ όφειλαν να αντισταθούν, εκεί ήταν αναγκαίο να συνωμοτήσουν, παρακάτω έπρεπε να τολμήσουν». Κι έτσι έκαναν σχέδια, τα οποία όμως ούτε εκείνοι ούτε οι αυλικοί τους είχαν το κουράγιο να θέσουν σε εφαρμογή.

Η Επανάσταση τους είχε υπνωτίσει. Έβλεπαν το τέρας που επρόκειτο να τους καταβροχθίσει αλλά δεν τολμούσαν ούτε να υποταχθούν ούτε να προβάλλουν αντίσταση. Το Παρίσι, το οποίο ήδη προετοιμαζόταν να προελάσει εναντίον των Βερσαλλιών, τους γέμιζε με τρόμο και παρέλυε τις προσπάθειές τους. «Κι αν ο στρατός διστάσει την ύστατη στιγμή, όταν αρχίσει η μάχη; Κι αν οι διοικητές προδώσουν τον βασιλιά, όπως ήδη είχαν κάνει πολλοί από αυτούς; Τι θα τους έμενε να κάνουν τότε πέρα από το να μοιραστούν την τύχη του Καρόλου Α΄;

Παρόλα αυτά επέμεναν να συνωμοτούν. Ούτε ο βασιλιάς, ούτε οι αυλικοί του, αλλά ούτε και οι προνομιούχες τάξεις ήταν συνολικά σε θέση να αντιληφθούν ότι ο καιρός του συμβιβασμού ήταν πλέον μακριά και ότι η μόνη λύση ήταν να υποταχθούν ειλικρινά στη νέα δύναμη και να θέσουν τη βασιλική εξουσία υπό τη σκέπη της – γιατί αυτό που κυρίως ζητούσε η Συνέλευση ήταν να προσφέρει προστασία στο βασιλιά. Εκείνοι όμως συνωμοτούσαν και με αυτό τον τρόπο ανάγκαζαν τα μέλη της Συνέλευσης που, στο κάτω κάτω ήταν πολύ μετριοπαθή, να συνωμοτούν με τη σειρά τους εναντίον τους: τα εξώθησαν προς την επαναστατική δράση. Για αυτό το λόγο ο Μιραμπό και άλλοι, οι οποίοι θα είχαν εργαστεί πρόθυμα για την εγκαθίδρυση μιας μετριοπαθούς συνταγματικής μοναρχίας, αναγκάστηκαν να ταχθούν με το μέρος της πιο προοδευτικής μερίδας της Συνέλευσης. Και για αυτό το λόγο μετριοπαθείς όπως ο Ντιπόρ συνιστούσαν «τη συνομοσπονδία των λεσχών», επειδή αντιλαμβάνονταν ότι σύντομα θα είχαν ανάγκη τις μάζες.

Η προέλαση εναντίον των Βερσαλλιών στις 5 Οκτωβρίου 1789 δεν ήταν τόσο αυθόρμητη όσο πιθανολογείται. Ακόμα και στην Επανάσταση κάθε λαϊκό κίνημα πρέπει να έχει προετοιμαστεί από ανθρώπους του λαού και το συγκεκριμένο είχε τους προδρόμους του. Ήδη στις 30 Αυγούστου, ο μαρκήσιος Σεντ Ουρούζ, ένας από τους λαϊκούς ρήτορες στο βασιλικό ανάκτορο, ήθελε να προελάσει εναντίον των Βερσαλλιών με χίλιους πεντακόσιους άνδρες για να απαιτήσει την αποπομπή των «αδαών, διεφθαρμένων και ύποπτων» εκπροσώπων που υπερασπίζονταν το ανασταλτικό βέτο του βασιλιά. Στο μεταξύ απειλούσαν να πυρπολήσουν τους πύργους των συγκεκριμένων εκπροσώπων και τους προειδοποίησαν ότι για το λόγο αυτό είχαν αποσταλεί στις επαρχίες δυο χιλιάδες επιστολές. Η συγκέντρωση διαλύθηκε αλλά η ιδέα της προέλασης εναντίον των Βερσαλλιών είχε τεθεί και οι σχετικές συζητήσεις συνεχίζονταν.

Στις 31 Αυγούστου τα ανάκτορα έστειλαν στο Οτέλ ντε Βιλ πέντε αντιπροσωπείες, τη μια με επικεφαλής τον Λουσταλό, τον δημοκρατικότερο από τους συγγραφείς, ζητώντας από τη δημαρχία του Παρισιού να ασκήσει πίεση στη Συνέλευση για να την προλάβει πριν κάνει δεκτό το βασιλικό βέτο. Μερικοί από εκείνους που συμμετείχαν στις αντιπροσωπείες πήγαν για να απειλήσουν τους εκπροσώπους και άλλοι για να τους θερμοπαρακαλέσουν. Στις Βερσαλλίες το πλήθος ικέτευσε με δάκρια στα μάτια τον Μιραμπό να εγκαταλείψει την υπεράσπιση του απόλυτου βέτο, επισημαίνοντας ευλόγως ότι εάν ο βασιλιάς διατηρούσε αυτό το δικαίωμα, δεν υπήρχε πλέον λόγος ύπαρξης της Συνέλευσης.* [* Bouchez και Roux, σελ. 368 κ.ε., Bailly, Mémoires, ii, 326, 341.]

Από εκείνη τη στιγμή άρχισε να αναπτύσσεται η ιδέα ότι θα ήταν καλό εάν η Συνέλευση και ο βασιλιάς βρίσκονταν διαθέσιμοι στο Παρίσι. Στην ουσία, από τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου στα ανάκτορα μιλούσαν ήδη ανοιχτά για τη μεταφορά του βασιλιά και του «κυρίου Δελφίνου» στο Παρίσι και για αυτό το σκοπό όλοι οι καλοί πολίτες παροτρύνθηκαν να βαδίσουν εναντίον των Βερσαλλιών. Η *Mercurie de France* το ανέφερε στις 5 Σεπτεμβρίου (σελ. 84) ενώ και ο Μιραμπό είχε αναφερθεί για γυναίκες που θα βάνιζαν εναντίον των Βερσαλλιών ένα δεκαπενθήμερο πριν το γεγονός.

Το δείπνο που παρατέθηκε στους Φρουρούς στις 3 Οκτωβρίου και οι συνωμοσίες της Αυλής επέσπευσαν τα γεγονότα. Όλοι είχαν ένα δυσσιώπιο προαίσθημα για το πλήγμα που ετοιμαζόταν να καταφέρει η κλίκα της αντίδρασης. Η αντίδραση σήκωνε κεφάλι και το Δημοτικό Συμβούλιο του Παρισιού, στην ουσία αστοί, έγινε τολμηρό με αντιδραστικούς τρόπους. Οι βασιλικοί οργανώναν τις δυνάμεις τους χωρίς να κάνουν τίποτα για να αποκρύψουν το γεγονός. Ο δρόμος από το Παρίσι στη Μετς ήταν γεμάτος στρατό και η μεταφορά του βασιλιά στη Μετς συζητιόταν ανοιχτά. Ο διοικητής των στρατευμάτων στην ανατολή, μαρκήσιος ντε Μπουιγέ, ο ντε Μπρετέιγ και ο ντε Μερσί συμμετείχαν στη συνωμοσία, τη εποπτεία της οποίας είχε αναλάβει ο ντε Μπρετέιγ. Για αυτό το λόγο η Αυλή συγκέντρωσε όσα χρήματα μπορούσε και η 5η Οκτωβρίου αναφερόταν σαν η πιθανή ημερομηνία για τη φυγή του βασιλιά. Εκείνη τη μέρα ο βασιλιάς θα αναχωρούσε για τη Μετς και θα έθετε τον εαυτό του ανάμεσα στο στράτευμα που διοικούσε ο μαρκήσιος ντε Μπουιγέ. Εκεί θα καλούσε τους ευγενείς και τα στρατεύματα που του ήταν ακόμα πιστά και θα κατήγγειλε τα μέλη της Συνέλευσης σαν στασιαστές.

Εν όψει αυτής της κίνησης ο αριθμός των σωματοφυλάκων στα ανάκτορα είχε διπλασιαστεί (επρόκειτο για νεαρά μέλη της αριστοκρατίας επιφορτισμένα με τη φύλαξη του ανακτόρου) και είχε κληθεί το σύνταγμα της Φλάνδρας καθώς επίσης και οι δραγόννοι. Το σύνταγμα ήρθε και την 1 Οκτωβρίου παρατέθηκε ένα μεγάλο δείπνο από τους σωματοφύλακες στο σύνταγμα της Φλάνδρας, ενώ κλήθηκαν να παραστούν οι αξιωματικοί των δραγόνων και οι Ελβετοί της φρουράς των Βερσαλλιών.

Στη διάρκεια του δείπνου η Μαρία Αντουανέτα και οι κυρίες της Αυλής, μαζί με τον βασιλιά, έβαλαν τα δυνατά τους για να να εμψυχώσουν τους αξιωματικούς. Οι κυρίες διένειμαν λευκές κονκάρδες και η εθνική κονκάρδα ποδοπατήθηκε. Δυο μέρες αργότερα, στις 3 Οκτωβρίου, παρατέθηκε άλλο ένα παρόμοιο δείπνο.

Τα δείπνα αυτά επέσπευσαν τα γεγονότα. Τα νέα τους σύντομα έφτασαν στο Παρίσι – ίσως με κάποιες δόσεις υπερβολής κατά τη διαδρομή – και ο λαός της πρωτεύουσας κατάλαβε ότι εάν δεν προήλαυνε αμέσως εναντίον των Βερσαλλιών, οι Βερσαλλίες θα προήλαυαν εναντίον του Παρισιού.

Ήταν προφανές ότι η Αυλή προετοίμαζε ένα μεγάλο χτύπημα. Από τη στιγμή που ο βασιλιάς θα είχε εγκαταλείψει τις Βερσαλλίες και θα βρισκόταν ασφαλής κάπου ανάμεσα στα στρατεύματά του, το πιο εύκολο θα ήταν να διαλύσει τη Συνέλευση ή να την εξαναγκάσει να επιστρέψει στις Τρεις Τάξεις – δηλαδή, στην κατάσταση που βρισκόταν πριν τη

Βασιλική Συνεδρία της 23 Ιουνίου. Στην ίδια τη Συνέλευση υπήρχε μια ισχυρή μερίδα περίπου τετρακοσίων ανδρών, οι επικεφαλής των οποίων είχαν ήδη συζητήσει με τον Μαλούε για τη μεταφορά της Συνέλευσης στην Τουρ, μακριά από τον επαναστατημένο λαό του Παρισιού. Εάν πετύχαινε η συνωμοσία της Αυλής, όλα τα μέχρι τώρα αποτελέσματα θα ανατρέπονταν. Οι καρποί της 14 Ιουλίου θα χάνονταν μαζί με τα αποτελέσματα της εξέγερσης των χωρικών και τον πανικό της 4 Αυγούστου.

Τι έπρεπε να γίνει λοιπόν για να αποφευχθεί μια τέτοια καταστροφή; Ο λαός έπρεπε να αφυπνιστεί – αυτό και μόνο θα ήταν αρκετό! Και εκεί ακριβώς βρίσκεται η δόξα των διακεκριμένων επαναστατών εκείνης της στιγμής. Αντιλαμβάνονταν την αναγκαιότητα μιας λαϊκής εξέγερσης και τη δέχονταν, παρόλο που συνήθως οι αστοί κάνουν πίσω μπροστά σε ένα τέτοιο μέτρο. Αυτό που ανέλαβαν να κάνουν οι επαναστάτες στις 4 Οκτωβρίου ήταν να αφυπνίσουν το λαό – τις καταθλιπτικές, εξαθλωμένες μάζες του παρισινού λαού. Ο Δαντόν, ο Μαρά και ο Λουσταλό, τα ονόματα των οποίων έχουμε ήδη μνημονεύσει, ήταν οι πιο παθιασμένοι υπέρμαχοι αυτής της αποστολής. Μια χούφτα συνωμοτών δεν μπορεί να πολεμήσει ένα στρατό. Η αντίδραση δεν μπορεί να ηττηθεί από μια ομάδα ανδρών, όσο αποφασισμένοι κι αν είναι αυτοί. Σε ένα στρατό πρέπει να αντιπαραθέσεις ένα στρατό και εάν δεν υπάρχει στρατός τότε σύσσωμο το λαό, τις εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες, γυναίκες και παιδιά μιας πόλης. Μόνο αυτοί μπορούν να νικήσουν, αυτοί έχουν έχουν κατατροπώσει μόνοι τους στρατούς υποσκάπτοντας το ηθικό τους και παραλύοντας τη στυγνή δύναμή τους.

Στις 5 Οκτωβρίου η εξέγερση ξέσπασε στο Παρίσι με την κραυγή «Ψωμί! Ψωμί!» Ο ήχος από το τύμπανο που χτυπούσε μια νεαρή κοπέλα βοήθησε στη συγκέντρωση των γυναικών. Σύντομα σχηματίστηκε μια στρατιά από γυναίκες. Βάδισαν προς το Οτέλ ντε Βιλ, παραβίασαν τις πόρτες της αίθουσας συνεδριάσεων απαιτώντας ψωμί και όπλα και, καθώς για πολλές μέρες ακούγονταν συζητήσεις για προέλαση προς τις Βερσαλλίες, η κραυγή «Προς τις Βερσαλλίες!» προσέκλυσε πλήθη γυναικών. Ο Μαγιάρ που ήταν γνωστός στο Παρίσι από τις 14 Ιουλίου για τη συμμετοχή του στην πολιορκία της Βαστίλης, ανακηρύχτηκε επικεφαλής της φάλαγγας και οι γυναίκες ξεκίνησαν.

Δίχως αμφιβολία χιλιάδες ιδέες περνούσαν από το μυαλό τους αλλά το ψωμί πρέπει να κυριάρχησε πάνω από όλες. Στις Βερσαλλίες είχαν εκκολαφθεί οι συνωμοσίες σε βάρος της ευδαιμονίας του λαού. Εκεί είχε γίνει το σύμφωνο της πείνας* [* Σ.τ.Μ. Θεωρία συνωμοσίας της εποχής, σύμφωνα με την οποία η έλλειψη τροφίμων που υπήρχε αποδιδόταν στο γεγονός ότι οι χωρικοί παρακρατούσαν τρόφιμα και δεν τα απέδιδαν στον φεουδάρχη], εκεί είχε εμποδιστεί η κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, και έτσι οι γυναίκες προήλασαν προς τις Βερσαλλίες. Είναι πολύ πιθανόν ότι η μάζα του λαού θεωρούσε τον βασιλιά, όπως και όλους τους βασιλιάδες, ένα μάλλον καλοπροαίρετο πλάσμα που επιθυμούσε την ευημερία του λαού του. Το κύρος του βασιλιά ήταν ακόμα βαθιά ριζωμένο στη σκέψη των ανθρώπων. Όμως ακόμα και το 1789 μισούσαν τη βασίλισσα. Έλεγαν για αυτήν φοβερά πράγματα. «Που είναι αυτό το παλιόλαλο; Δέστε την άθλια πόρνη, πρέπει να αρπαξουμε αυτή τη σκρόφα και να της κόψουμε το λαρύγγι», έλεγαν οι γυναίκες και μένει κανείς κατάπληκτος με το πάθος, την ικανοποίηση, θα έλεγα, με την οποία τα σχόλια αυτά καταγράφησαν στην έρευνα στο Σατλέ. Και σε αυτή την περίπτωση ο λαός έκρινε λογικά. Εάν, μαθαίνοντας το φιάσκο της Βασιλικής Συνεδρίας στις 23 Ιουνίου, ο βασιλιάς είχε πει, «Σε τελική ανάλυση, αφήστε αυτούς τους φουκαράδες να μείνουν!» - η Μαρία Αντουανέτα πληγώθηκε κατάκαρδα. Είχε υποδεχτεί με πρωτοφανή περιφρόνηση τον «πληβείο» βασιλιά όταν επέστρεψε από την επίσκεψή του στο Παρίσι στις 17 Ιουλίου φορώντας την τρίχρωμη κονκάρδα και έκτοτε είχε γίνει η ψυχή όλων των ραδιουργιών. Τότε ξεκίνησε η αλληλογραφία της με τον Σουηδό κόμη Φέρσεν σχετικά με τη μεταφορά ξένων στρατευμάτων στο Παρίσι, η οποία αργότερα συνεχίστηκε. Ακόμα και εκείνη τη νύχτα, στις 5 Οκτωβρίου, όταν οι γυναίκες εισέβαλαν στα ανάκτορα – την ίδια ακριβώς νύχτα, σύμφωνα με την άκρως αντιδραστική μαντάμ Καμπάν – η βασίλισσα δέχτηκε τον Φέρσεν στην κρεβατοκάμαρά της.

Όλα αυτά ήταν γνωστά στο λαό, εν μέρει μέσω των υπηρετών του ανακτόρου. Και τότε το πλήθος, η συλλογική σκέψη του παρισινού λαού, κατάλαβε αυτό που μεμονωμένα άτομα άργησαν να καταλάβουν: ότι το μίσος της Μαρίας Αντουανέτας για την Επανάσταση θα έφτανε στα άκρα και ότι προκειμένου να σταματήσουν όλες οι συνωμοσίες της Αυλής ο βασιλιάς, η οικογένειά του, αλλά και η Συνέλευση, έπρεπε να κρατηθούν στο Παρίσι κάτω από το άγρυπνο μάτι του λαού.

Στην αρχή, όταν οι γυναίκες εισέβαλαν στις Βερσαλλίες κατάκοπες, πεινασμένες και μουσκεμένες ως το κόκαλο από τη νεροποντή, περιορίστηκαν να ζητήσουν ψωμί. Και όταν τελικά εισέβαλαν στη Συνέλευση, κατέρρευσαν

εξαντλημένες στα έδρανα των αντιπροσώπων. Παρόλα αυτά όμως και μόνο με την παρουσία τους εκεί είχαν ήδη πετύχει μια πρώτη νίκη. Η Συνέλευση εκμεταλλεύτηκε την πορεία τους εναντίον των Βερσαλλιών για να εξασφαλίσει την επικύρωση της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από τον βασιλιά.

Μετά την αναχώρηση των γυναικών από το Παρίσι άρχισαν να προελαύνουν και οι άνδρες και γύρω στις επτά το απόγευμα ο Λαφαγιέτ ξεκίνησε για τις Βερσαλλίες επικεφαλής της Εθνοφρουράς για να εμποδίσει οποιοδήποτε ατυχές περιστατικό στα ανάκτορα.

Τότε ο τρόμος κυριέψε την Αυλή. «Μα καλά, ολόκληρο το Παρίσι προελαύνει εναντίον του ανακτόρου;» Η Αυλή οργάνωσε συμβούλιο χωρίς ωστόσο να καταλήξει σε κάποια απόφαση. Δόθηκε εντολή να σταλούν άμαξες για να απομακρύνουν τον βασιλιά και την οικογένειά του, αλλά τις ανακάλυψε μια ομάδα Εθνοφρουρών και τις έστειλε πίσω στους στάβλους.

Η άφιξη της Εθνοφρουράς των αστών, οι προσπάθειες του Λαφαγιέτ αλλά κυρίως μια νεροποντή, ανάγκασαν το πλήθος που είχε πλημμυρίσει τους δρόμους των Βερσαλλιών, τη Συνέλευση και τη γύρω περιοχή να αραιώσει. Όμως, γύρω στις πέντε ή έξι το πρωί μερικοί άνδρες και γυναίκες βρήκαν τελικά μια μικρή πύλη ανοιχτή και από εκεί εισέβαλαν τα ανάκτορα. Μέσα σε ελάχιστο διάστημα ανακάλυψαν την κρεβατοκάμαρα της βασίλισσας, η οποία μόλις και μετά βίας είχε καταφέρει να διαφύγει στο διαμέρισμα του βασιλιά. Διαφορετικά μπορεί να την είχαν κομματιάσει. Το ίδιο κινδύνευσαν και οι σωματοφύλακες που σώθηκαν χάρη στην έγκαιρη άφιξη του Λαφαγιέτ.

Η εισβολή του πλήθους στα ανάκτορα ήταν από τις ήττες από τις οποίες ο βασιλικός θεσμός δεν συνήλθε ποτέ. Ο Λαφαγιέτ εμφανίστηκε σε ένα μπαλκόνι και έπεισε τα πλήθη να ζητωκραυγάζουν τον βασιλιά. Κατάφερε μάλιστα να αποσπάσει μερικές ζητωκραυγές και για τη βασίλισσα, όταν την ανάγκασε να εμφανιστεί στο μπαλκόνι μαζί με τον γιο της, φιλώντας το χέρι εκείνης την οποία ο λαός αποκαλούσε «Αντουανέτα των Μεδίκων». Όμως όλα αυτά ήταν απλώς θεατρινισμοί. Ο λαός είχε συνειδητοποιήσει τη δύναμή του και έτσι τη χρησιμοποίησε για να εξαναγκάσει τον βασιλιά να αναχωρήσει για το Παρίσι. Τότε οι αστοί προσπάθησαν να οργανώσουν κάθε είδους βασιλικών επιδείξεων για την περίπτωση της εισόδου του βασιλιά στην πρωτεύουσα, αλλά ο λαός είχε πλέον καταλάβει ότι στο εφεξής ο βασιλιάς θα ήταν αιχμάλωτος του και ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ μπήκε στα ανάκτορα του Κεραμικού, τα οποία είχαν εγκαταλειφθεί από τη βασιλεία του Λουδοβίκου ΙΔ΄, χωρίς την παραμικρή αυταπάτη για αυτό. «Ας κάνει καθένας ό,τι του αρέσει!», απάντησε όταν του ζήτησαν να δώσει εντολές και ζήτησε να του φέρουν από τη βιβλιοθήκη του την ιστορία του Καρόλου Α΄.

Η τριανή μοναρχία των Βερσαλλιών είχε φτάσει στο τέλος της. Στο μέλλον θα υπήρχαν «πολίτες βασιλιάδες» ή αυτοκράτορες που θα κατακούσαν το θρόνο με δόλο. Όμως η κυριαρχία των «ελέω Θεού βασιλέων» είχε λήξει.

Για άλλη μια φορά όπως στις 14 Ιουλίου, ο λαός, με την αλληλεγγύη και τη δράση του, είχε παραλύσει τις συνωμοσίες της Αυλής και είχε καταφέρει ένα ισχυρό πλήγμα στο Παλαιό Καθεστώς. Η Επανάσταση έκανε ένα άλμα μπροστά.

Εικοστό πρώτο κεφάλαιο: Οι φόβοι της αστικής τάξης – Η νέα δημοτική οργάνωση

Απρόσμενη αντίδραση – Οι πανηγυρισμοί των επαναστατών – Παρανόηση της κατάστασης – Η αντίδραση ενάντια στην Επανάσταση – Οι στόχοι της αστικής τάξης – Φοβούμενη το λαό, η Συνέλευση ενισχύει τη θέση της – Το Συμβούλιο των Τριακοσίων εδραϊώνει την εξουσία του – Η σημασία των Μπαϊγί και Λαφαγιέτ – Η ψήφιση στρατιωτικού νόμου – Οι μόνιμοι που διαμαρτύρονται είναι ο Μαρά, ο Ροβεσπιέρος και ο Μπουζό – Οι μηχανορραφίες του δούκα της Ορλεάνης και του κόμη ντε Προβάνς – Ο Μιραμπό – Οι στόχοι των μορφωμένων αστών – Συναγερμός της αστικής τάξης σε εξέγερση – Γίνεται δεκτό η πρόταση του Σειγές – Κατάργηση των φέουδων – Η Γαλλία χωρίζεται σε τμήματα – Οι εκλεκτορικές συνελεύσεις – Διαχωρισμός ανάμεσα σε παθητικούς και ενεργούς πολίτες – Απαγόρευση των γενικών συνελεύσεων στα χωριά – Η σημασία της Επανάστασης στα αστικά κέντρα – Η κατάργηση των παρλαμέντων – Φοβερή αντίδραση στη νέα οργάνωση

Για άλλη μια φορά θα νόμιζε κανείς ότι η Επανάσταση θα αναπτυσσόταν πλέον ελεύθερα από μόνη της. Η βασιλική αντίδραση είχε κατατρωπωθεί. «Ο κύριος και η κυρία Βέτο» είχαν παραδοθεί και κρατούνταν αιχμάλωτοι στο Παρίσι, και η Εθνοσυνέλευση θα χρησιμοποιούσε σίγουρα το τσεκούρι για να κόψει το δάσος των καταχρήσεων, να καταργήσει τη φεουδαρχία και να εφαρμόσει τις μεγαλόπνοες αρχές που είχε εξαγγείλει στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η απλή ανάγνωση της οποίας έκανε τις καρδιές όλων να πάλλονται.

Ωστόσο, δεν συνέβη τίποτα τέτοιο. Σε πείσμα όλων των προσδοκιών, μετά τις 5 Οκτωβρίου ξέσπασε η αντίδραση. Οργάνωσε τις δυνάμεις της και συνέχισε να ενισχύεται μέχρι τον Ιούνιο του 1792.

Μετά την ολοκλήρωση της αποστολής του, ο λαός του Παρισιού επέστρεψε στις χαμοκέλες του. Η αστική τάξη τον διέλυσε και τον ανάγκασε να εγκαταλείψει τους δρόμους. Και εάν δεν υπήρχε η εξέγερση των χωρικών που ακολούθησε την πορεία της μέχρι την ουσιαστική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων τον Ιούλιο του 1793, εάν δεν υπήρχαν οι πολυάριθμες εξεγέρσεις στις επαρχιακές πόλεις για να εμποδίσουν την εδραίωση της κυβέρνησης των αστών, η αντίδραση που τελικά θριάμβευσε το 1794 μπορεί να είχε θριαμβεύσει από το 1791, ακόμα και από το 1790.

«Ο βασιλιάς είναι στο Λούβρο, η Εθνοσυνέλευση στον Κεραμεικό, οι δίαυλοι κυκλοφορίας είναι ανοιχτοί, η αγορά είναι γεμάτη σακιά με δημητριακά, το κρατικό θησαυροφυλάκιο έχει ξαναγεμίσει, τα αλεστήρια λειτουργούν, οι προδότες έχουν διαφύγει, το παπαδαριό έχει ηττηθεί, η αριστοκρατία πνέει τα λοίσθια». Αυτά έγραψε ο Καμίλ Ντεμουλέν στο πρώτο τεύχος της εφημερίδας του (28 Νοεμβρίου). Στην πραγματικότητα όμως η αντίδραση βρισκόταν παντού και σήκωνε κεφάλι. Ενώ οι επαναστάτες θριαμβολογούσαν, οι αντιδραστικοί γνώριζαν ότι ο μεγάλος αγώνας, ο αληθινός αγώνας ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν μόλις άρχιζε σε κάθε μεγάλη και μικρή επαρχιακή πόλη, σε κάθε χωριουδάκι και ότι τώρα ήταν η στιγμή να δράσουν προκειμένου να αποκτήσουν το πλεονέκτημα στην επανάσταση.

Οι αντιδραστικοί όμως καταλάβαιναν και κάτι άλλο. Έβλεπαν ότι οι αστοί που μέχρι τότε είχαν επιδιώξει την υποστήριξη του λαού για να εξασφαλίσουν συνταγματικούς νόμους και να κυριαρχήσουν στην ανώτερη τάξη των ευγενών είχαν διαπιστώσει και αισθανθεί τη λαϊκή δυναμική και θα έκαναν ό,τι μπορούσαν για να κυριαρχήσουν στο λαό, να τον αποπλίσουν και να τον επαναφέρουν σε καθεστώς υποτελής.

Η Συνέλευση ένιωσε το φόβο του λαού αμέσως μετά τις 5 Οκτωβρίου. Περισσότεροι από διακόσιοι αντιπρόσωποι αρνήθηκαν να μεταβούν στο Παρίσι και ζήτησαν διαβατήρια για να επιστρέψουν στις ιδιαίτερες πατρίδες τους τους. Μολονότι συνάντησαν άρνηση και αντιμετώπιστηκαν σαν προδότες, αρκετοί από αυτούς υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους: δεν πίστευαν ότι έπρεπε να τραβήξουν τόσο πολύ το σχοινί! Ακολούθησε και νέο κύμα μετανάστευσης όπως μετά τις 14 Ιουλίου. Αυτή τη φορά όμως το σύνθημα δεν δόθηκε από την Αυλή αλλά από τη Συνέλευση.

Εντούτοις, στους κόλπους της Συνέλευσης υπήρχε ένας ισχυρός πυρήνας αστών αντιπροσώπων που γνώριζαν πώς να αποκομίσουν οφέλη από τις πρώτες κιόλας στιγμές της επιτυχίας οικοδομώντας την εξουσία της τάξης τους πάνω σε γερά θεμέλια. Συνεπώς, πριν ακόμα μεταφερθεί στο Παρίσι, στις 19 Οκτωβρίου η Συνέλευση ψήφισε το νόμο περί ευθύνης υπουργών καθώς επίσης και των διοικητικών αξιωματούχων ενώπιον της εθνικής αντιπροσώπευσης, καθώς και την αξιολόγηση όλων των φόρων από τη Συνέλευση. Έτσι καθιερώθηκαν οι δυο πρώτες προϋποθέσεις μιας Συνταγματικής Κυβέρνησης. Ο τίτλος «βασιλιάς της Γαλλίας» επίσης άλλαξε σε «βασιλιάς των Γάλλων».

Ενώ με αυτό τον τρόπο η Συνέλευση εκμεταλλεόταν το κίνημα της 5 Οκτωβρίου για να εδραιωθεί σαν μια ανώτατη εξουσία, η αστική δημαρχία του Παρισιού, δηλαδή το Συμβούλιο των Τριακοσίων που είχε συσταθεί μετά τις 14 Ιουλίου, εκμεταλλεύτηκε επίσης τα γεγονότα για να εδραιώσει την εξουσία της. Εξήντα διευθυντές που είχαν επιλεγεί ανάμεσα στους Τριακοσίους και είχαν χωριστεί σε οκτώ διευθύνσεις – τροφίμων, αστυνομίας, δημοσίων έργων, νοσοκομείων, παιδείας, γης και εσόδων και Εθνοφρουράς – θα αναλάμβαναν όλους αυτούς τους σημαντικούς διοικητικούς τομείς και έτσι θα επιβάλλονταν σαν μια αξιοσέβαστη εξουσία, και μάλιστα τη στιγμή που η δημαρχία είχε υπό τις διαταγές της μια Εθνοφρουρά εξήντα χιλιάδων ανδρών, στρατολογημένων αποκλειστικά από εύπορους πολίτες.

Ο δήμαρχος του Παρισιού Μπαίγι και ο διοικητής της Εθνοφρουράς Λαφαγιέτ εξελίσσονταν σε σημαντικές προσωπικότητες. Όσο για τις λειτουργίες της δημοτικής αστυνομίας, η αστική τάξη απέκτησε το δικαίωμα της εποπτείας

των πάντων: συναντήσεων, εφημερίδων, πώλησης βιβλίων στο δρόμο, διαφημιστικών αφισών και ούτω καθεξής, έτσι ώστε να μπορεί να καταστέλλει ό,τι θεωρούσε εχθρικό προς τα συμφέροντά της.

Τέλος, το Συμβούλιο των Τριακοσίων εκμεταλλεύτηκε τη δολοφονία ενός αρτοποιού στις 21 Οκτωβρίου και επισκέφθηκε τη Συνέλευση παρακαλώντας την να επιβάλλει στρατιωτικό νόμο, ο οποίος ψηφίστηκε αμέσως. Στο εξής αρκούσε ένας δημοτικός αξιωματούχος να υψώσει την κόκκινη σημαία για να επιβληθεί στρατιωτικός νόμος. Μετά από αυτό το πλήθος έπρεπε να διαλυθεί και οι στρατιώτες, κατόπιν αίτησης του αξιωματούχου, μπορούσαν να πυροβολούν εναντίον του λαού εάν δεν διαλυόταν έπειτα από τρεις συστάσεις. Εάν ο λαός διαλυόταν ειρηνικά χωρίς αντίσταση πριν την τελευταία σύσταση, συλλαμβάνονταν μόνο οι ηγέτες της αναταραχής και φυλακίζονταν για τρία χρόνια – εφόσον το πλήθος ήταν άοπλο. Ειδάλλως η καταδίκη ήταν θάνατος. Στην περίπτωση όμως διάπραξης βίαιων ενεργειών εκ μέρους των συγκεντρωμένων, η καταδίκη ήταν θάνατος για όλους τους εμπλεκόμενους στη διασάλευση της τάξης. Θανατική καταδίκη επιβαλλόταν επίσης για κάθε στρατιώτη ή αξιωματικό της Εθνοφρουράς που θα ξεσήκωνε τον κόσμο.

Έτσι, μια δολοφονία που κάποιος θα διέπραττε στο δρόμο αρκούσε για την επιβολή του συγκεκριμένου νόμου και, όπως πολύ εύστοχα έχει παρατηρήσει ο Louis Blanc, σε ολόκληρο τον Τύπο του Παρισιού η μοναδική φωνή που διαμαρτυρόταν ενάντια σε αυτόν τον απάνθρωπο νόμο ήταν ο Μαρά, ο οποίος έλεγε ότι ο στρατιωτικός νόμος δεν έχει κανένα δικαίωμα ύπαρξης σε μια επαναστατική περίοδο, όταν ένα έθνος είναι ακόμα αλυσοδεμένο και διεξάγει ένα σκληρό αγώνα μέχρι εσχάτων εναντίον των εχθρών του. Στη Συνέλευση οι μόνοι που διαμαρτυρήθηκαν ήταν ο Ροβεσπιέρος και ο Μπουζό, αλλά κι εκείνοι όχι σε ζήτημα αρχής. Δήλωσαν ότι η επιβολή στρατιωτικού νόμου δεν ήταν ενδεδειγμένη πριν την καθιέρωση ενός δικαστηρίου που θα μπορούσε να δικάζει τους εγκληματίες για κακουργήματα σε βάρος του έθνους.

Οι αστοί εκμεταλλεύτηκαν τη χαλάρωση του λαϊκού ενθουσιασμού, η οποία όπως ήταν φυσικό ακολούθησε μετά το κίνημα της 5 και της 6 Οκτωβρίου και άρχισαν, στη Συνέλευση αλλά και στη δημαρχία, να οργανώνουν τη νέα τους εξουσία – όχι πάντως χωρίς ορισμένες έντονες αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις προσωπικές φιλοδοξίες ανθρώπων που συγκρούονταν και συνωμοτούσαν ο ένας σε βάρος του άλλου.

Από την πλευρά της η Αυλή δεν έβλεπε για ποιο λόγο έπρεπε να παραιτηθεί. Συνωμοτούσε και αγωνιζόταν και εκείνη και εκμεταλλεόταν τους πεινασμένους και τους φιλόδοξους, όπως ο Μιραμπό, επιστρατεύοντάς τους στην υπηρεσία της.

Αφού ο δούκας της Ορλεάνης ενέδωσε στο κίνημα της 5 Οκτωβρίου, το οποίο είχε υποστηρίξει κρυφά, στάλθηκε ταπεινωμένος από την Αυλή σαν πρέσβης στην Αγγλία. Τότε όμως ο «Μεσιέ», ο κόμης ντε Προβάνς και αδελφός του βασιλιά, ήταν εκείνος που άρχισε να ραδιουργεί για την απομάκρυνση του βασιλιά - «του κούτσουρου» (soliveau), όπως έγραψε σε ένα φίλο. Μόλις ο βασιλιάς θα έφευγε, ο δούκας της Ορλεάνης θα μπορούσε να εμφανιστεί σαν υποψήφιος για το θρόνο της Γαλλίας. Ο Μιραμπό που ήταν πάντα σε ζήτηση και από τις 23 Ιουνίου είχε αποκτήσει πολύ μεγάλη επιρροή στη Συνέλευση, ραδιουργούσε από την πλευρά του για να μπει στην κυβέρνηση. Όταν όμως η Συνέλευση ματαίωσε τις μηχανορραφίες του αποφασίζοντας ότι κανένα μέλος της δεν θα δεχόταν θέση στην κυβέρνηση, ρίχτηκε στις αγκάλες του κόμη ντε Προβάνς ελπίζοντας ότι με τη μεσολάβησή του θα έφτανε στην εξουσία. Τελικά πούλησε την ψυχή του στο βασιλιά και δέχτηκε εκ μέρους του μια μηνιαία σύνταξη πενήντα χιλιάδων φράγκων για τέσσερις μήνες, καθώς και την υπόσχεση μιας πρεσβείας. Σε ανταπόδοση ο κ. Μιραμπό δεσμεύτηκε «να βοηθήσει τον βασιλιά με τις γνώσεις, την επιρροή και την ευγλωττία του σε ό,τι ο Μεσιέ θα έκρινε ωφέλιμο για το κράτος και για το συμφέρον του βασιλιά». Όλα αυτά όμως έγιναν γνωστά αργότερα, το 1792, μετά την άλωση του Κεραμεικού. Στο μεταξύ ο Μιραμπό διατήρησε τη φήμη του σαν υπέρμαχος του λαού μέχρι το θάνατό του στις 2 Απριλίου 1791.

Οι ιστορικοί δεν θα ξετυλίξουν ποτέ το κουβάρι με τις δολοπλοκίες που εξυφαίνονταν τότε γύρω από το Λούβρο και τα πριγκιπικά παλάτια, αλλά και στις Αυλές του Λονδίνου, της Βιέννης και της Μαδρίτης, καθώς και στα διάφορα γερμανικά πριγκιπάτα. Ένας ολόκληρος κόσμος έβραζε γύρω από τη μοναρχία που έπνεε τα λείψια. Ακόμα και μέσα στους κόλπους της Συνέλευσης πόσες και πόσες φιλοδοξίες δεν πάλευαν να αδράξουν την εξουσία! Αυτά όμως είναι περιστατικά ήσσονος σημασίας. Συμβάλλουν βέβαια στην εξήγηση ορισμένων γεγονότων αλλά δεν μπορούσαν να αλλάξουν τίποτα

στην πορεία των γεγονότων που ξεχώριζαν από την ίδια τη λογική της κατάστασης και τις δυνάμεις που εμπλέκονταν στη σύγκρουση.

Η Συνέλευση εκπροσωπούσε τους μορφωμένους αστούς στην πορεία τους για να κατακτήσουν και να οργανώσουν την εξουσία που χανόταν από τα χέρια της Αυλής, του ανώτερου κλήρου και των ισχυρών ευγενών. Στους κόλπους της περιλάμβανε αρκετούς άνδρες που προχωρούσαν ακάθεκτοι προς αυτό το στόχο με ευφυΐα και με κάποια αποκοτιά που μεγάλωνε κάθε φορά που ο λαός κατακούσε μια καινούργια νίκη σε βάρος του Παλαιού Καθεστώτος. Στη Συνέλευση υπήρχε μια «τριανδρία» από τους Ντυτόρ, Σαρλ ντε Λαμέθ και Μπαρνάβ, ενώ στο Παρίσι υπήρχε ο δήμαρχος Μπαϊγί και ο διοικητής της Εθνοφρουράς Λαφαγιέτ, πάνω στους οποίους ήταν στραμμένα όλα τα βλέμματα. Όμως την πραγματική εξουσία της στιγμής εκπροσωπούσαν οι συμπαγείς δυνάμεις της Συνέλευσης που επεξεργάζονταν τους νόμους για τη σύσταση της κυβέρνησης των αστών.

Αυτό ήταν ένα έργο, το οποίο η Συνέλευση επανέλαβε με πάθος αμέσως μετά την εγκατάστασή της στο Παρίσι και τη συνέχιση των εργασιών της με κάποια σχετική ηρεμία.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, το έργο ξεκίνησε την ίδια μέρα μετά την άλωση της Βασιλίας. Οι αστοί ανησύχησαν βλέποντας το λαό να εξοπλίζεται με κοντάρια σε διάστημα λίγων ημερών, να πυρπολεί τα διαπύλια, να καταλαμβάνει τις αποθήκες των δημητριακών όπου τις έβρισκε, χωρίς ταυτόχρονα να κρύβει τις εχθρικές διαθέσεις του τόσο απέναντι στις εύπορες μεσαίες τάξεις όσο και απέναντι στα «κόκκινα καλσόν» (talons rouges). Έσπευσαν λοιπόν να εξοπλιστούν και να οργανώσουν τη δική τους Εθνοφρουρά – να παρατάξουν τα «ημίψηλα καπέλα» απέναντι στους «μάλλιινους σκούφους» και στα κοντάρια, έτσι ώστε να μπορέσουν να ελέγξουν τις λαϊκές εξεγέρσεις. Μετά την εξέγερση της 5 Οκτωβρίου, ψήφισαν χωρίς καθυστέρηση τον προαναφερθέντα νόμο περί ταραχών.

Ταυτόχρονα έσπευσαν να νομοθετήσουν με τέτοιο τρόπο ώστε η πολιτική εξουσία που γλιστρούσε από τα χέρια της Αυλής να μην πέσει στα χέρια του λαού. Ως εκ τούτου, οκτώ μέρες μετά τις 14 Ιουλίου, ο Σιεγές, ο ξακουστός υπέρμαχος της Τρίτης Τάξης, είχε ήδη προτείνει στη Συνέλευση να χωρίσει τους Γάλλους σε δυο τάξεις, από τις οποίες μόνο η μια, οι ενεργοί πολίτες, έπρεπε να συμμετέχει στην κυβέρνηση, ενώ η άλλη, η μεγάλη μάζα του λαού κάτω από την ονομασία παθητικοί πολίτες, θα στερείτο όλα τα πολιτικά δικαιώματα. Πέντε εβδομάδες αργότερα η Συνέλευση αποδέχτηκε αυτό το διαχωρισμό σαν βάση του Συντάγματος. Με αυτό τον τρόπο η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων, πρώτη αρχή της οποίας ήταν η ισότητα των δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες, παραβιάστηκε κατάφωρα αμέσως μετά την εξαγγελία της.

Επαναλαμβάνοντας το έργο της πολιτικής οργάνωσης για τη Γαλλία, η Συνέλευση κατάργησε τον παλαιό φεουδαρχικό διαχωρισμό σε επαρχίες, κάθε μια από τις οποίες διατηρούσε ορισμένα προνόμια για τους ευγενείς και τα παρλαμέντα. Χώρισε τη Γαλλία σε νομούς και ανέστειλε τη λειτουργία των παλιών παρλαμένων, δηλαδή των παλιών δικαστηρίων που επίσης είχαν ορισμένα δικαστικά προνόμια, και προχώρησε στην οργάνωση μιας εντελώς νέας και ενιαίας διοίκησης, διατηρώντας πάντα την αρχή του αποκλεισμού των φτωχότερων τάξεων από την κυβέρνηση.

Παρόλα αυτά η Εθνοσυνέλευση, η οποία είχε εκλεγεί επί Παλαιού Καθεστώτος με ένα εκλογικό σύστημα δυο βαθμίδων, ήταν αποτέλεσμα μιας σχεδόν καθολικής ψήφου. Δηλαδή, οι πρωτοβάθμιες συνελεύσεις που είχαν συγκεληθεί σε κάθε εκλογική περιφέρεια απαρτιζόνταν σχεδόν από όλους τους πολίτες της περιοχής. Αυτές οι συνελεύσεις είχαν διορίσει τους εκλεκτορες, οι οποίοι σε κάθε περιφέρεια αποτελούσαν μια εκλεκτορική συνέλευση που με τη σειρά της επέλεγε τον αντιπρόσωπό της στην Εθνοσυνέλευση. Αξίζει να επισημάνουμε ότι μετά τις εκλογές, οι εκλεκτορικές συνελεύσεις συνέχισαν να συνεδριάζουν, λαμβάνοντας επιστολές από τους αντιπροσώπους και παρακολουθώντας τις ψήφους τους.

Αφού οι αστοί εξασφάλισαν την εξουσία, προέβησαν σε δυο ενέργειες. Επέκτειναν τα προνόμια των εκλεκτορικών συνελεύσεων με το να τους εμπιστευτούν την εκλογή των τοπικών συμβουλίων (των διευθυντηρίων κάθε νομού), των δικαστών και ορισμένων άλλων δημόσιων λειτουργιών. Με αυτό τον τρόπο τους παρείχαν μεγάλη εξουσία. Ταυτόχρονα όμως απέκλεισαν από τις πρωτοβάθμιες συνελεύσεις τη μάζα του λαού που με τον τρόπο αυτό στερήθηκε όλα τα πολιτικά του δικαιώματα. Δέχτηκαν σαν μέλη τους μόνο τους ενεργούς πολίτες, δηλαδή εκείνους που πλήρωναν σε άμεσες εισφορές τουλάχιστον τρεις μέρες εργασίας.* [* Κάθε δήμος όριζε σε χρήμα την αξία της κάθε μέρας και σαν βάση

συμφωνήθηκε το ημερομίσθιο ενός ειδικευμένου τεχνίτη.] Οι υπόλοιποι έγιναν παθητικοί πολίτες που δεν μπορούσαν πλέον να συμμετέχουν στις πρωτοβάθμιες συνελεύσεις και επομένως δεν είχαν δικαίωμα να διορίζουν τους εκλέκτορες, τη δημαρχία, ή οποιαδήποτε τοπική αρχή. Εκτός αυτού, δεν μπορούσαν πλέον να συμμετέχουν στην Εθνοφρουρά.* [* Ο νόμος περί δήμων της 14 Δεκεμβρίου 1789 όχι μόνον απέκλειε τους παθητικούς πολίτες από όλες τις εκλογικές διαδικασίες για την ανάδειξη δημοτικών αξιωματούχων (παράγραφοι 5, 6, 8 κ.ο.κ), αλλά απαγόρευε στις εκλεκτορικές συνελεύσεις να συνεδριάζουν «κατά συντεχνίες ή κατά επαγγέλματα». Μπορούσαν να συνεδριάζουν μόνο κατά συνοικίες ή κατά διαμερίσματα.]

Επιπλέον, για να γίνει κανείς εκλέκτορας έπρεπε να πληρώσει σε άμεσους φόρους την αξία δέκα ημερομισθίων, κάτι που έκανε αυτές τις συνελεύσεις αποκλειστική υπόθεση των αστών. Αργότερα, το 1792, όταν η αντίδραση αναθάρρησε μετά τη σφαγή στο Πεδίον του Άρεως, η Συνέλευση επέβαλε έναν ακόμα περιορισμό: οι εκλέκτορες έπρεπε να κατέχουν κτηματική περιουσία. Και για να διοριστεί ένας αντιπρόσωπος του λαού στην Εθνοσυνέλευση, ήταν απαραίτητο να πληρώσει σε άμεσο φόρο την αξία ενός ασημένιου μάρκου (οκτώ ουγγιές), δηλαδή, πενήντα λίβρες.* [* Η αξία της λίβρας ήταν περίπου ένα γαλλικό φράγκο.]

Τέλος, απαγορεύτηκε η μονιμότητα των εκλεκτορικών συνελεύσεων. Μετά το τέλος των εκλογών οι συνελεύσεις αυτές δεν συνεδρίαζαν ξανά. Μετά το διορισμό τους οι αστοί κυβερνήτες δεν έπρεπε να ελέγχονται πολύ αυστηρά. Σύντομα αφαιρέθηκε ακόμα και το δικαίωμα υποβολής αιτήσεων και ψήφισης διαταγμάτων - «Ψήφιζε και μην αρθρώνεις λέξη!»

Όσο για τα χωριά, όπως έχουμε διαπιστώσει είχαν διατηρήσει υπό το Παλαιό Καθεστώς και μέχρι την Επανάσταση τη γενική συνέλευση των κατοίκων (όπως η *mir* στη Ρωσία) σχεδόν σε ολόκληρη τη Γαλλία. Αυτή η γενική συνέλευση διαχειριζόταν τις υποθέσεις της κοινότητας, όπως την εξ ανακατανομής και χρήσης της κοινόχρηστης γης (καλλιεργήσιμες, χορτολιβαδικές και δασικές εκτάσεις, καθώς επίσης και η ακαλλιεργητή γη). Τώρα όμως οι γενικές συνελεύσεις αυτών των κοινοτήτων είχαν απαγορευτεί σύμφωνα με το νόμο περί δήμων της 22-24 Δεκεμβρίου 1789. Στο εφεξής μόνο οι εύποροι χωρικοί, οι ενεργοί πολίτες, είχαν δικαίωμα να συνεδριάζουν μια φορά το χρόνο για να διορίζουν το δήμαρχο και τη δημαρχία που απαρτιζόταν από τρεις ή τέσσερις άνδρες από τη μεσαία τάξη του χωριού.

Παρόμοια δημοτική οργάνωση υπήρξε και στις πόλεις, όπου οι ενεργοί πολίτες συνεδρίαζαν για να διορίσουν το γενικό συμβούλιο της πόλης και τη δημαρχία, δηλαδή τη νομοθετική εξουσία για τα δημοτικά ζητήματα και την εκτελεστική εξουσία που επωμιζόταν τη διοίκηση της κοινοτικής αστυνομίας και της Εθνοφρουράς.

Έτσι το κίνημα το οποίο όπως περιγράψαμε έλαβε χώρα στις πόλεις τον Ιούλιο του 1789 και το οποίο συνίστατο στην εξασφάλιση με επαναστατικά μέσα μιας αιρετής δημοτικής διοίκησης σε μια εποχή που ίσχυαν ακόμα οι νόμοι του Παλαιού Καθεστώτος, δεν είχε πλέον καμία αρμοδιότητα - αυτό το κίνημα επικυρώθηκε από τον νόμο περί δήμων και διοίκησης της 22-24 Δεκεμβρίου 1789. Και όπως θα διαπιστώσουμε, η αντίδραση παραχώρησε τεράστια εξουσία στην Επανάσταση με τη δημιουργία, στην αρχή της, αυτών των τριάντα χιλιάδων δημοτικών κέντρων που ήταν ανεξάρτητα σε χίλια ζητήματα από την κεντρική κυβέρνηση και ικανά να αναλάβουν επαναστατική δράση, όταν οι επαναστάτες κατάφεραν να τα πάρουν στα χέρια τους.

Είναι αλήθεια ότι οι αστοί έλαβαν κάθε προληπτικό μέτρο προκειμένου να διατηρήσουν τη δημοτική εξουσία στα χέρια των εύπορων μελών της κοινότητας, ενώ οι ίδιες οι δημοτικές αρχές τέθηκαν υπό την εποπτεία των συμβουλίων του τμήματος, τα οποία, έχοντας επιλεγεί από εκλέκτορες σε δεύτερο βαθμό, αντιπροσώπευαν το πιο εύπορο κομμάτι της αστικής τάξης και ήταν το στήριγμα και το δεξί χέρι των αντεπαναστατών στη διάρκεια της Επανάστασης. Από την άλλη πλευρά, η ίδια η δημαρχία, η οποία είχε εκλεγεί αποκλειστικά από ενεργούς πολίτες, επίσης αντιπροσώπευε κυρίως την αστική τάξη παρά τις λαϊκές μάζες, ενώ σε πόλεις όπως η Λυών και ένα σωρό άλλες έγινε κέντρο αντίδρασης. Με αυτά και με αυτά όμως, οι δήμοι δεν ήταν ανεξάρτητοι από τη βασιλική εξουσία και πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο νόμος περί δήμων του Δεκεμβρίου του 1789 συνέβαλε στην επιτυχία της Επανάστασης περισσότερο από κάθε άλλον. Στη διάρκεια της εξέγερσης εναντίον των φεουδαρχών τον Αύγουστο του 1789, πολλοί δήμοι ήταν εχθρικά διακείμενοι απέναντι στους εξεγερμένους χωρικούς και έχουμε διαπιστώσει πώς οι δημοτικές αρχές του Δελφινάτου πολέμησαν εναντίον των χωρικών και απαγχόνισαν επαναστάτες χωρίς έλεος. Αναλογικά όμως, καθώς η Επανάσταση εξελισσόταν, ο λαός πήρε στα χέρια

του τους δήμους που το 1793 και το 1794 σε αρκετά μέρη της Γαλλίας έγιναν τα αληθινά κέντρα δράσης για τους λαϊκούς επαναστάτες.

Η Εθνοσυνέλευση προέβη σε ένα ακόμα πολύ σημαντικό βήμα όταν κατάργησε τα παλιά δικαστήρια – τα παρλαμέντα – και καθιέρωσε δικαστές εκλεγμένους από το λαό. Στις αγροτικές περιοχές κάθε καντόνι που αποτελείτο από πέντε ή έξι ενορίες διόρισε μέσω των ενεργών πολιτών του τους δικούς δικαστικούς λειτουργούς. Στις μεγάλες πόλεις αυτό το δικαίωμα παραχωρήθηκε στις εκλεκτορικές συνελεύσεις. Όπως ήταν φυσικό, τα παλιά παρλαμέντα προσπάθησαν να διατηρήσουν τα προνόμιά τους. Στο νότο, για παράδειγμα στην Τουλούζ, ογδόντα μέλη των παρλαμένων με την υποστήριξη ογδόντα εννέα ευυπόληπτων πολιτών, ξεκίνησαν ένα κίνημα για να αποκαταστήσουν τη νόμιμη εξουσία και «ελευθερία» του μονάρχη και «τη χρήσιμη επιρροή της» στη θρησκεία. Στο Παρίσι, στη Ρουέν, στη Μετς και στη Βρετάνη, τα παρλαμέντα αποφάσισαν να μην υποταχθούν στην ισοπεδωτική εξουσία της Συνέλευσης και άρχισαν να συνωμοτούν προς όφελος του Παλαιού Καθεστώτος.

Ωστόσο δεν βρήκαν υποστήριξη ανάμεσα στο λαό και αναγκάστηκαν να υποταχθούν στο διάταγμα της 3 Νοεμβρίου 1789, με το οποίο ανέστειλαν τις δραστηριότητές τους μέχρι νεωτέρας. Οι προσπάθειες για αντίσταση κατέληξαν απλώς σε ένα νέο διάταγμα που ψηφίστηκε στις 11 Ιανουαρίου 1790, το οποίο δήλωνε ότι η αντίσταση των δικαστικών της Ρεν στο νόμο «τους απέκλειε από την εκπλήρωση οποιασδήποτε ενασχόλησης σαν ενεργοί πολίτες έως ότου στείλουν το αίτημά τους στο νομοθετικό σώμα και τους επιτραπεί να δώσουν τον όρκο νομιμοφροσύνης στο Σύνταγμα, όπως έχει αποφασιστεί από την Εθνοσυνέλευση με τη συγκατάθεση του βασιλιά».

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, η Εθνοσυνέλευση ήθελε να γίνουν σεβαστές οι αποφάσεις της σχετικά με τη νέα διοικητική οργανωτική δομή της Γαλλίας. Όμως αυτή η νέα δομή αντιμετώπισε φοβερή αντίδραση εκ μέρους των ανώτερων κληρικών, των ευγενών και της ανώτερης μεσαίας τάξης και χρειάστηκαν χρόνια μιας επανάστασης πολύ πιο εκτεταμένης από εκείνη που επεδίωκε η αστική τάξη, για να διαλυθεί η παλιά οργανωτική δομή και να εγκαινιαστεί η νέα.

Εικοστό δεύτερο κεφάλαιο: Τα δημοσιονομικά προβλήματα – Η εκποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας

Η ανάγκη να αποφευχθεί η χρεοκοπία – Η Συνέλευση αποφασίζει να κατάσχει την εκκλησιαστική περιουσία – Η αξία των εκκλησιαστικών εσόδων – Η άνιση κατανομή τους – Οι προτάσεις του επισκόπου της Οτόν – Συναγερμός των εύπορων κληρικών – Αγαλλίαση της αστικής τάξης – Η ψήφιση της απαλλοτρίωσης – Η καταστολή των μοναχικών ταγμάτων – Τα χαρτονομίσματα – Η διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας περιέρχεται στους δήμους – Στο εφεξής οι κληρικοί γίνονται θανάσιμοι εχθροί της Επανάστασης – Η οργάνωση της γαλλικής Εκκλησίας – Τα αποτελέσματα της νέας οργάνωσης – Η Συντακτική Συνέλευση εργάζεται ουσιαστικά για την αστική τάξη – Η ανάγκη του «ανέμου από το δρόμο»

Η μεγαλύτερη δυσκολία για την Επανάσταση ήταν ο δρόμος που έπρεπε να ανοίξει εν μέσω εξαιρετικών οικονομικών περιστάσεων. Η κρατική χρεοκοπία κρεμόταν ακόμα απειλητικά πάνω από τα κεφάλια εκείνων που είχαν αναλάβει τη διακυβέρνηση της Γαλλίας και εάν τελικά ξεσπούσε η χρεοκοπία θα συνοδευόταν από την εξέγερση ολόκληρης της ανώτερης αστικής τάξης εναντίον της Επανάστασης. Εάν το έλλειμμα ήταν μια από τις αιτίες που ανάγκασαν τη μοναρχία να προβεί στις πρώτες συνταγματικές παραχωρήσεις και ενθάρρυνε τους αστούς να απαιτήσουν σοβαρά το μερίδιό τους στην κυβέρνηση, το ίδιο έλλειμμα βάραινε σαν εφιάλτης εκείνους που διαδοχικά ανελίχθηκαν στην εξουσία σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης.

Είναι αλήθεια ότι καθώς εκείνη την εποχή τα κρατικά δάνεια δεν ήταν διεθνή, η Γαλλία δεν φοβόταν την εισβολή ξένων κρατών που ενδεχομένως να καταλάμβαναν τις επαρχίες της με τη μορφή πιστωτών, όπως θα συνέβαινε σήμερα εάν ένα ευρωπαϊκό κράτος κήρυσσε πτώχευση σε επαναστατική περίοδο. Έπρεπε όμως να ληφθούν υπόψη οι ντόπιοι δανειστές και εάν η Γαλλία είχε προβεί σε αναστολή πληρωμών, θα καταστρέφονταν τόσες πολλές περιουσίες αστών που το σύνολο της αστικής τάξης, ανώτερης και κατώτερης, θα στρεφόταν εναντίον της Επανάστασης – στην ουσία οι πάντες εκτός από τους εργάτες και τους φτωχότερους χωρικούς. Επομένως, η Συντακτική Συνέλευση, η Νομοθετική Συνέλευση, η

Συμβατική Συνέλευση και, αργότερα, το Διευθυντήριο, έπρεπε να προβούν σε πρωτοφανείς προσπάθειες για αρκετά χρόνια προκειμένου να αποφύγουν την χρεοκοπία.

Η λύση στην οποία κατέληξε η Συνέλευση στο τέλος του 1789 ήταν η κατάσχεση της εκκλησιαστικής περιουσίας, η προσφορά της προς εκποίηση και, σαν ανταπόδοση, η πληρωμή των κληρικών με πάγιους μισθούς. Το 1789 τα εκκλησιαστικά έσοδα υπολογίζονταν σε εκατόν είκοσι εκατομμύρια λίβρες από τις δεκάτες, σε ογδόντα εκατομμύρια από άλλα έσοδα από διάφορα περιουσιακά στοιχεία (κατοικίες και έγγεια ιδιοκτησία, η αξία των οποίων υπολογιζόταν λίγο περισσότερο από διακόσια εκατομμύρια) και σε περίπου τριάντα εκατομμύρια από την ετήσια κρατική επιχορήγηση. Συνολικά, δηλαδή, γύρω στα διακόσια τριάντα εκατομμύρια το χρόνο. Προφανώς, αυτά τα έσοδα κατανέμονταν με τον πιο άδικο τρόπο ανάμεσα στα διάφορα μέλη του κλήρου. Οι επίσκοποι ζούσαν μέσα στη χλιδή και ανταγωνίζονταν σε έξοδα τους πλουσιότερους άρχοντες και πρίγκιπες, ενώ οι ιερείς στις πόλεις και στα χωριά, «περιορισμένοι σε ένα πρόσφορο μερίδιο», ζούσαν μέσα στην ένδεια. Έτσι λοιπόν ο Ταλεϊράνδος, ο επίσκοπος της Οτόν πρότεινε μετά τις 10 Οκτωβρίου την κατάσχεση όλης της εκκλησιαστικής περιουσίας στο όνομα του κράτους, την εκποίηση της, και την επαρκή ετήσια επιχορήγηση κάθε κληρικού με 1200 λίβρες, συν τα έξοδα για τη στέγασή του. Το υπόλοιπο θα κάλυπτε μέρος του δημόσιου χρέους, το οποίο είχε φτάσει στα πενήντα εκατομμύρια σε ισόβια επικαρπία και εξήντα εκατομμύρια σε ενοίκια εσσαιέ. Το μέτρο αυτό επέτρεψε την αντικατάσταση του ελλείμματος, την κατάργηση του υπόλοιπου φόρου για το αλάτι (gabelle), ενώ σταμάτησε η πώληση των θέσεων για αξιωματούχους και δημόσιους λειτουργούς, τις οποίες εκμεταλλεύτηκε το κράτος για να πουληθούν σε εργολάβους.

Όπως ήταν φυσικό, το σχέδιο αυτό αναστάτωσε τους κατόχους έγγειας ιδιοκτησίας. «Μας οδηγείτε σε έναν αγροτικό νόμο!» είπαν στη Συνέλευση. «Κάθε φορά που ανατρέχετε στην προέλευση της ιδιοκτησίας, το έθνος θα θα οπισθοδρομεί μαζί σας!». Αυτό ήταν μια παραδοχή ότι τα θεμέλια όλης της εγγείου ιδιοκτησίας βασιζόνταν στην αδικία, στην τοκογλυφία, στην απάτη ή στην κλοπή.

Όμως αυτό το σχέδιο ενθουσίασε τους αστούς που δεν κατείχαν γη. Χάρη σε αυτό αποφεύχθηκε η χρεοκοπία και οι αστοί ήταν πλέον σε θέση να αγοράσουν έγγεια ιδιοκτησία. Καθώς όμως η λέξη «απαλλοτρίωση» τρομοκρατούσε τις ευλαβικές ψυχές των γαιοκτημόνων, βρέθηκαν μέτρα για να την αποφύγουν. Λεγόταν ότι η εκκλησιαστική περιουσία «είχε τεθεί στη διάθεση του έθνους» και είχε αποφασιστεί να τεθεί προς δημόσια εκποίηση έναντι τετρακοσίων εκατομμυρίων. Η 2 Νοεμβρίου 1789 είναι μια αξιομνημόνευτη ημερομηνία καθώς εκείνη την μέρα η Συνέλευση ψήφισε αυτή την τεράστια απαλλοτρίωση με πεντακόσιες εξήντα οκτώ ψήφους υπέρ και τριακόσιες σαράντα έξι κατά. Τριακόσιοι σαράντα έξι τάχθηκαν κατά και στο εφεξής έγιναν αδιάλλακτοι εχθροί της Επανάστασης, κάνοντας τα αδύνατα δυνατά για να βλάψουν όσο το δυνατόν περισσότερο το συνταγματικό καθεστώς και αργότερα τη Δημοκρατία.

Όμως οι αστοί, από τη μια πλευρά ενημερωμένοι από τους Εγκυκολπαιδιστές και από την άλλη στοιχειωμένοι από το αναπόφευκτο της χρεοκοπίας, δεν ποθήθηκαν. Όταν η τεράστια πλειοψηφία του κλήρου και των μοναστικών ταγμάτων άρχισε να συνωμοτεί σε βάρος της απαλλοτρίωσης της εκκλησιαστικής περιουσίας, στις 12 Φεβρουαρίου 1790 η Συνέλευση ψήφισε την απαγόρευση των μόνιμων όρκων των μοναστικών ταγμάτων και για τα δυο φύλα. Το μόνο που προς το παρόν δεν τόλμησε να αγγίξει ήταν τα θρησκευτικά σώματα που είχαν αναλάβει τη δημόσια εκπαίδευση και τη φροντίδα των ασθενών. Αυτά καταργήθηκαν μόλις στις 18 Αυγούστου 1792, μετά την κατάληψη του Κεραμεικού.

Μπορούμε να καταλάβουμε το μίσος που προκάλεσαν αυτά τα διατάγματα στους κληρικούς καθώς και σε εκείνους – και στις επαρχίες υπήρχαν πολυάριθμοι – που επηρεάζονταν από αυτούς. Αλλά ήταν τέτοια η ελπίδα του κλήρου και των θρησκευτικών ταγμάτων ότι θα διατηρούσαν τη διαχείριση των τεράστιων περιουσιών τους, οι οποίες σε μια τέτοια περίπτωση θα θεωρούνταν σαν εγγύηση για τα κρατικά δάνεια, που στην αρχή δεν εξωτερίκευαν όλη τους την εχθρότητα. Ωστόσο, αυτή η κατάσταση δεν μπορούσε να διαρκέσει. Το Θησαυροφυλάκιο ήταν άδειο και οι φόροι δεν εισπράττονταν. Ένα δάνειο τριάντα εκατομμυρίων που ψηφίστηκε στις 9 Αυγούστου 1789 δεν είχε επιτυχία και ένα άλλο ογδόντα εκατομμυρίων που ψηφίστηκε στις 27 του ίδιου μήνα είχε ακόμα λιγότερη τύχη. Τέλος, στις 26 Σεπτεμβρίου, έπειτα από άλλη μια περίφημη ομιλία του Μιραμπό, ψηφίστηκε ένας έκτακτος φόρος για το ένα τέταρτο των εσόδων. Ο φόρος αυτός όμως απορροφήθηκε αμέσως μέσα στη δίνη των τόκων από παλιά δάνεια και τότε ακολούθησε η ιδέα ενός

καταναγκαστικού χαρτονομίσματος. Εγγύηση για την αξία του θα ήταν η εθνική περιουσία που είχε κατασχεθεί από τον κλήρο και το χαρτονόμισμα θα εξαγγυωνόταν αναλόγως, καθώς η εκποίηση της γης θα απέφερε χρήμα.

Μπορεί να φανταστεί κανείς την κολοσσιαία κερδοσκοπία που εμφανίστηκε από τα μέτρα για την εκποίηση των εθνικής περιουσίας σε μεγάλη κλίμακα. Εύκολα μπορεί να υποθέσει κανείς το στοιχείο, το οποίο εισήγαγαν στην Επανάσταση. Παρόλα αυτά, ακόμα και σήμερα οι οικονομολόγοι και οι ιστορικοί αναρωτιούνται κατά πόσον υπήρχε κάποια άλλη μέθοδος για την αντιμετώπιση των πειστικών αναγκών του κράτους. Τα εγκλήματα, οι υπερβολές, οι κλοπές και οι πόλεμοι του Παλαιού Καθεστώτος βάραιναν αφόρητα την Επανάσταση. Και αρχής γενομένης από το δυσβάστακτο χρέος που είχε κληρονομήσει από το Παλιό Καθεστώς, ήταν αναγκασμένη να υπομείνει τις συνέπειες. Υπό την απειλή ενός εμφυλίου πολέμου ακόμα χειρότερου από αυτόν που είχε ήδη ξεσπάσει, υπό την απειλή της αντίδρασης των αστών – της τάξης η οποία, μολονότι επεδίωκε τους δικούς της στόχους, επέτρεπε μεν στο λαό να απελευθερωθεί από τους αφέντες του, αλλά θα στρεφόταν ενάντια σε κάθε απόπειρα παραχωρήσεων εάν το κεφάλαιο που είχε επενδύσει στα δάνεια διέτρεχε κίνδυνο – εν μέσω λουπών αυτών των δυο κινδύνων, η Επανάσταση υιοθέτησε το σχέδιο για ένα χρεώγραφο (ασινιάτο) με εγγύηση την εθνική περιουσία.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1789, κατόπιν πρότασης των διαμερισμάτων του Παρισιού,* [* Βλ. 24ο κεφάλαιο.] η διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας μετατέθηκε στους δήμους που ανέλαβαν να πουλήσουν μέρος αυτής της περιουσίας αξίας τετρακοσίων εκατομμυρίων. Έτσι καταφέρθηκε το μεγάλο πλήγμα. Στο εφεξής ο κλήρος, με εξαίρεση μερικούς ιερείς στα χωριά που ήταν γνήσιοι φίλοι του λαού, αφιερώθηκε σε ένα θανάσιμο μίσος ενάντια στην Επανάσταση – ένα μίσος, το οποίο μολιάστηκε ακόμα περισσότερο εξαιτίας της κατάργησης των μοναστικών ταγμάτων. Από εκεί και μετά σε ολόκληρη τη Γαλλία ο κλήρος γίνεται το επίκεντρο των συνωμοσιών για την αποκατάσταση του Παλαιού Καθεστώτος και της φεουδαρχίας. Ήταν η καρδιά και η ψυχή της αντίδρασης που, όπως θα διαπιστώσουμε, ξέσπασε το 1790 και το 1791 απειλώντας να βάλει τέλος στην Επανάσταση πριν αυτή πραγματοποιήσει κάτι ουσιαστικό.

Οι αστοί όμως αντιτάθηκαν και δεν επέτρεψαν στον εαυτό τους να αφοπλιστεί. Τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1790 η Συνέλευση άνοιξε συζήτηση πάνω σε ένα σημαντικό ζήτημα – την εσωτερική οργάνωση της Εκκλησίας της Γαλλίας. Καθώς το κράτος πλήρωνε πλέον τους κληρικούς, οι νομοθέτες συνέλαβαν την ιδέα να τους αποδεσμεύσουν από τη Ρώμη και να τους θέσουν συνολικά υπό το Σύνταγμα. Οι επισκοπές ταυτίστηκαν με τους νέους νομούς: έτσι ο αριθμός τους μειώθηκε και τα δυο όρια, η επισκοπή και ο νομός, απέκτησαν ταυτόσημη σημασία. Αυτό το μέτρο μπορεί να είχε ψηφιστεί, αλλά η εκλογή των επισκόπων σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία είχε ανατεθεί στις συνελεύσεις των εκλεκτόρων – σε εκείνες τις συνελεύσεις που εξέλεξαν τους αντιπροσώπους, τους δικαστές και τους κρατικούς αξιωματούχους.

Αυτό έγινε για να απογυμνωθεί ο επίσκοπος από τον ιερατικό του χαρακτήρα και να μετατραπεί σε κρατικό λειτουργό. Είναι αλήθεια ότι στις πρώιμες Εκκλησίες ο λαός διόριζε τους επισκόπους και τους ιερείς. Όμως οι εκλεκτορικές συνελεύσεις που συνεδριάζαν για την εκλογή πολιτικών αντιπροσώπων και αξιωματούχων δεν ήταν οι αρχαίες συνελεύσεις του λαού – ή των πιστών. Συνεπώς, οι πιστοί το είδαν σαν μια προσπάθεια σε βάρος των αρχαίων δογμάτων της Εκκλησίας και οι ιερείς φρόντισαν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο αυτή τη δυσανεξία. Ο κλήρος χωρίστηκε σε δυο μεγάλες παρατάξεις: στον συνταγματικό κλήρο, ο οποίος, τουλάχιστον προς όφελος της μορφής, υποτάχτηκε στους νέους νόμους και ορκίστηκε πίστη στο Σύνταγμα, και στους κληρικούς που αρνήθηκαν να ορκιστούν και τάχθηκαν ανοιχτά επικεφαλής ενός αντεπαναστατικού κινήματος. Έτσι σε κάθε επαρχία, σε κάθε πόλη, χωριό και οικισμό το ερώτημα που τέθηκε στους κατοίκους ήταν κατά πόσον ήταν υπέρ ή κατά της Επανάστασης. Ως εκ τούτου οι πιο σκληροί αγώνες σε κάθε περιοχή έγιναν για να αποφασιστεί ποια από τις δυο παρατάξεις θα έπαιρνε το πάνω χέρι. Η Επανάσταση μεταφέρθηκε από το Παρίσι σε κάθε χωριό: από κοινοβουλευτική έγινε λαϊκή.

Οπωσδήποτε το έργο της Συντακτική Συνέλευση ήταν έργο της αστικής τάξης. Όμως για να εδραιωθεί η αρχή της πολιτικής ισότητας στις συνήθειες του έθνους, για να καταργηθούν τα κατάλοιπα των δικαιωμάτων του ενός ανθρώπου πάνω στον άλλο, για να αφυπνιστεί το πνεύμα της ισότητας και της επανάστασης ενάντια στις ανισότητες, το έργο που έπρεπε να γίνει ήταν τεράστιο. Όπως έχει επισημάνει ο Louis Blanc, πρέπει να θυμόμαστε ότι για να διατηρηθεί και να διεγερθεί αυτό το φοβερό πνεύμα στη Συνέλευση, «ήταν αναγκαίος ο άνεμος που φυσούσε από το δρόμο». «Ακόμα και η εξέγερση», προσθέτει, «εκείνες τις απαραμίλλες μέρες παρήγαγε πολλές εμπνευσμένες ιδέες! Κάθε εξέγερση ήταν γεμάτη

ιδέες!» Με άλλα λόγια, ο δρόμος, ο άνθρωπος στο δρόμο ήταν εκείνος που κάθε φορά ανάγκαζε τη Συνέλευση να προχωρήσει στο έργο της αναδόμησης. Ακόμα και μια επαναστατική Συνέλευση, ή τουλάχιστον μια Συνέλευση που είχε επιβληθεί επί της μοναρχίας με επαναστατικό τρόπο όπως η Συντακτική Συνέλευση, δεν θα είχε κάνει τίποτα αν οι λαϊκές μάζες δεν την ανάγκαζαν να προχωρήσει και εάν δεν είχαν συντρίψει την αντεπαναστατική αντίσταση με τις εξεγέρσεις τους.

Εικοστό τρίτο κεφάλαιο: Η γιορτή της Ομοσπονδίας

Το τέλος της πρώτης επαναστατικής περιόδου – Η αναμέτρηση του βασιλιά με τη Συνέλευση – Ο βασιλιάς δωροδοκεί τον Μιραμπό – Βρίσκει συνεργάτες στους κόλπους των αστών – Εχθροί της Επανάστασης ανάμεσα σε όλες τις τάξεις – Η περίοδος των συνωμοσιών – Η Γιορτή της Ομοσπονδίας – Το νόημα της γιορτής – Ο λαός αγαλλιάζει

Με την μετακόμιση του βασιλιά και της Συνέλευσης από τις Βερσαλλίες στο Παρίσι έληξε η πρώτη περίοδος της Μεγάλης Επανάστασης – η ηρωική περίοδος, θα λέγαμε. Η συνεδρίαση των Γενικών Τάξεων, η Βασιλική Συνεδρία της 23 Ιουνίου, ο Όρκος του Σφαιριστηρίου, η άλωση της Βασίλης, η εξέγερση των πόλεων και των χωριών τον Ιούλιο και τον Αύγουστο, η νύχτα της 4 Αυγούστου και, τέλος, η πορεία των γυναικών στις Βερσαλλίες και η θριαμβευτική επιστροφή τους με τον βασιλιά σαν αιχμάλωτο – αυτά ήταν τα κύρια στάδια εκείνης της περιόδου.

Τώρα που η «νομοθετική» και η «εκτελεστική» εξουσία – η Συνέλευση και ο βασιλιάς – είχαν εγκατασταθεί στο Παρίσι, άρχισε μια περίοδος ενός μυστικού, διαρκούς αγώνα ανάμεσα στην ετοιμοθάνατη μοναρχία και τη νέα συνταγματική εξουσία, η οποία εδραιωνόταν σιγά σιγά χάρη στο νομοθετικό έργο της Συνέλευσης και το εποικοδομητικό έργο που γινόταν επιτόπου σε κάθε πόλη και χωριό.

Με την Εθνοσυνέλευση η Γαλλία είχε πλέον μια συνταγματική εξουσία και ο βασιλιάς είχε αναγκαστεί να την αναγνωρίσει. Όμως, αν και το έκανε επίσημα, τη θεωρούσε σφετεριστική, μια προσβολή στην βασιλική του εξουσία, για την οποία δεν ήταν διατεθειμένος να επιτρέψει καμία υποβάθμιση. Έτσι ήταν πάντα σε εγρήγορση βρίσκοντας χίλια ασημαντά μέσα προκειμένου να μειώνει το κύρος της Συνέλευσης και να διαφωνεί μαζί της ως προς τα ελάχιστα ψήγματα εξουσίας. Ακόμα και την ύστατη στιγμή δεν εγκατέλειψε ποτέ την ελπίδα ότι κάποια μέρα θα υπέτασσε τη νέα αυτή εξουσία και κατηγορούσε τον εαυτό του επειδή της είχε επιτρέψει να αναπτυχθεί δίπλα στη δική του.

Σε αυτόν τον αγώνα κάθε μέτρο φαινόταν καλό για τον βασιλιά. Εκ πείρας γνώριζε ότι οι άνθρωποι του περιβάλλοντός του μπορούσαν εύκολα να εξαγοραστούν – μερικοί για κάτι ασημαντό και άλλοι απαιτώντας υψηλότερη τιμή – και έτσι προσπάθησε να εξασφαλίσει χρήματα, άφθονα χρήματα, δανειζόμενος από το Λονδίνο για να μπορέσει να εξαγοράσει τους ηγέτες των κομμάτων στη Συνέλευση και αλλού. Και τα κατάφερε μια χαρά με τον Μιραμπό, έναν από εκείνους που βρίσκονταν στο προσκήνιο, ο οποίος έναντι μεγάλων χρηματικών ποσών έγινε σύμβουλος της Αυλής και υπέρμαχος του βασιλιά, διάγοντας της τελευταίες μέρες του βίου του μέσα σε μια εξωφρενική πολυτέλεια. Όμως ο βασιλιάς δεν βρήκε συνεργάτες μόνο μέσα στη Συνέλευση αλλά και ανάμεσα σε εκείνους που εξαιτίας της Επανάστασης είχαν στερηθεί τα προνόμιά τους, τις μεγάλες συντάξεις που τους είχαν παραχωρηθεί παλιότερα και τα κολοσσιαία εισοδήματά τους· ανάμεσα στους κληρικούς που έβλεπαν την επιρροή τους να χάνεται· ανάμεσα στους ευγενείς που μαζί με τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα έχαναν τις προνομιούχες θέσεις τους· ανάμεσα στους αστούς που ανησυχούσαν για το κεφάλαιο που είχαν επενδύσει σε εργοστάσια, εμπόριο και κρατικά δάνεια – ανάμεσα σε εκείνες τις πανομοιότυπες μεσαίες τάξεις που είχαν πλουτίσει στη διάρκεια της Επανάστασης και μέσω αυτής.

Πράγματι, οι εχθροί της Επανάστασης ήταν πολυάριθμοι. Περιλάμβαναν όλους εκείνους που μέχρι πρότινος είχαν ζήσει προνομιακά σαν κληρικοί, τους ευγενείς και τα προνομιούχα μέλη των ανώτερης μεσαίας τάξης. Περισσότεροι από τους μισούς ενεργούς και σκεπτόμενους ανθρώπους του έθνους που περιλαμβάνονται στους δημιουργούς της ιστορικής ζωής του ανήκαν στις τάξεις αυτών των εχθρών. Κι αν ανάμεσα στο λαό του Παρισιού, του Στρασβούργου, τις Ρουέν και πολλών άλλων μεγάλων και μικρών πόλεων η Επανάσταση βρήκε θερμούς υπέρμαχους, υπήρχαν πόλεις όπως η Λυών

όπου η επί ολόκληρους αιώνες η επιρροή του κλήρου και η οικονομική υποτέλεια των εργατών ήταν τέτοια, ώστε οι ίδιοι οι φτωχοί υποστήριζαν τους ιερείς εναντίον της Επανάστασης. Πόλεις όπως τα μεγάλα λιμάνια της Ναντ, της Μπορντό, του Σεντ-Μαλό, όπου οι μεγαλέμποροι και όλοι όσοι εξαρτώνταν από αυτούς είχαν ήδη ταχθεί υπέρ της αντίδρασης.

Ακόμα και ανάμεσα στους χωρικούς όμως, τα συμφέροντα των οποίων έπρεπε να συμβαδίζουν με την Επανάσταση, υπήρχαν πολλοί άνθρωποι της κατώτερης μεσαίας τάξης στα χωριά που την έτρεμαν, για να μην αναφέρουμε εκείνους τους χωρικούς που τα λάθη των ίδιων των επαναστατών τους είχαν αποξενώσει από τη μεγάλη υπόθεση. Ανάμεσα στους ηγέτες της Επανάστασης υπήρχαν πάρα πολλοί θεωρητικοί, πάρα πολλοί λάτρεις της ομοιομορφίας και της ομαλότητας που, ως εκ τούτου, ήταν ανίκανοι να κατανοήσουν τις πολυάριθμες μορφές της εγγείου ιδιοκτησίας σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Από την άλλη πλευρά υπήρχαν πάρα πολλοί οπαδοί του Βολταίρου που δεν έδειχναν καμία ανοχή απέναντι στις προκαταλήψεις των εξαθλιωμένων μαζών. Πάνω απ' όλα όμως υπήρχαν πάρα πολλοί πολιτικοί για να αντιληφθούν τη σημασία που έδιναν οι χωρικοί στο ζήτημα της γης. Σαν αποτέλεσμα, στη Βανδέα, στη Βρετάνη και στα νοτιοανατολικά οι ίδιοι οι χωρικοί στράφηκαν εναντίον της Επανάστασης.

Οι αντεπαναστάτες ήξεραν πώς να αντλήσουν υποστηρικτές από όλα αυτά τα στοιχεία. Μια 14 Ιουλίου ή μια 5 Οκτωβρίου οπωσδήποτε μπορούσε να μετατοπίσει το κέντρο βάρους της κυρίαρχης εξουσίας, αλλά η Επανάσταση έπρεπε να πραγματοποιηθεί σε τριάντα έξι χιλιάδες κοινότητες της Γαλλίας και αυτό απαιτούσε κάποιο χρόνο. Οι αντεπαναστάτες εκμεταλλεύτηκαν αυτό το διάστημα για να κερδίσουν τους αναρίθμητους δυσαρεστημένους των εύπορων τάξεων υπέρ της υπόθεσής τους. Γιατί εάν οι ριζοσπάστες αστοί έβαζαν στην Επανάσταση μια μεγάλη ποσότητα του εντυπωσιακ

ού πνεύματος που είχε αναπτυχθεί από την ίδια την Επανάσταση, η ευστροφία, η επιδεξιότητα και η εμπειρία δεν έλειπαν ούτε ανάμεσα στους ευγενείς των επαρχιών ούτε ανάμεσα στους πλούσιους εμπόρους και κληρικούς, οι οποίοι ένωσαν τις δυνάμεις τους για να προσφέρουν στη μοναρχία μια εντυπωσιακή δύναμη αντίστασης.

Αυτός ο αδυσώπητος αγώνας των συνωμοσιών, των επί μέρους εξεγέρσεων στις επαρχίες και του κοινοβουλευτικού ανταγωνισμού στη Συντακτική και, αργότερα, στη Νομοθετική Συνέλευση – αυτός ο κρυφός αγώνας διήρκεσε σχεδόν τρία χρόνια, από τον Οκτώβριο του 1789 έως τον Ιούνιο του 1792, όταν η Επανάσταση έκανε επιτέλους ένα νέο ξεκίνημα. Ήταν μια περίοδος γεγονότων άνευ ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας – τα μόνα αξιωμακρινόμενα σε αυτό το μεσοδιάστημα είναι η υποτροπή της εξέγερσης των χωρικών τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1790, η Γιορτή της Ομοσπονδίας στις 14 Ιουλίου 1790, η σφαγή στη Νανσί στις 31 Αυγούστου 1790, η φυγή του βασιλιά στις 20 Ιουνίου 1791 και η σφαγή του παρισινού λαού στο Πεδίον του Άρεως στις 17 Ιουλίου 1791.

Για τις εξεγέρσεις των χωρικών θα αναφερθούμε σε προσεχές κεφάλαιο, αλλά στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να αναφέρουμε λίγα πράγματα για τη Γιορτή της Ομοσπονδίας, η οποία συνοψίζει το πρώτο μέρος της Επανάστασης. Ο ξέχειλος ενθουσιασμός και η αρμονία που παρουσιάστηκε στη διάρκεια της δηλώνουν πώς μπορεί να είχε εξελιχθεί η Επανάσταση εάν οι προνομιούχες τάξεις και η μοναρχία καταλάβαιναν πόσο ακαταμάχητη ήταν η αλλαγή και υποτάσσονταν με συμπάθεια σε αυτό που ήταν ανίσχυρες να αποτρέψουν.

Ο Ταινε υποτιμά τις γιορτές της Επανάστασης και είναι αλήθεια ότι το θεατρικό στοιχείο δεν έλειπε από εκείνες του 1793 και του 1794. Είχαν γίνει για το λαό όχι όμως από το λαό. Όμως η γιορτή της 14 Ιουλίου 1790 ήταν μια από τις πιο όμορφες λαϊκές γιορτές που έχει καταγράψει η ιστορία.

Πριν το 1789 η Γαλλία δεν ήταν ενοποιημένη. Ήταν μια ιστορική οντότητα αλλά τα διάφορα κομμάτια της γνωρίζονταν ελάχιστα μεταξύ τους και ενδιαφέρονταν ακόμα λιγότερο το ένα για το άλλο. Έπειτα όμως από τα γεγονότα του 1789 και αφού ο πέλεκυς είχε σφηνωθεί στα θεμέλια των καταλοίπων της φεουδαρχίας, έπειτα από τις πολλές ένδοξες στιγμές που είχαν ζήσει μαζί οι αντιπρόσωποι από όλα τα μέρη της Γαλλίας, είχε γεννηθεί ένα συναίσθημα ενότητας και αλληλεγγύης ανάμεσα στις επαρχίες, οι οποίες είχαν πλέον συνδεθεί ιστορικά μεταξύ τους. Όλη η Ευρώπη παλλόταν από ενθουσιασμό χάρη στα λόγια και τις πράξεις της Επανάστασης – πώς άλλωστε μπορούσαν να αντισταθούν οι επαρχίες σε αυτή την ενοποίηση προς ένα καλύτερο μέλλον; Αυτό ακριβώς συμβόλιζε η Γιορτή της Ομοσπονδίας.

Περιλάμβανε στόσο και ένα άλλο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό. Για τη γιορτή ήταν αναγκαίες κάποιες σημαντικές εργασίες όπως η εξομάλυνση του εδάφους, η κατασκευή πεζούλων και η οικοδόμηση μιας αψίδας θριάμβου. Τι έκανε

όμως το Παρίσι όταν οκτώ μέρες πριν από τη γιορτή έγινε προφανές ότι οι δεκαπέντε χιλιάδες εργάτες που απασχολούνταν σε αυτό το έργο δεν θα μπορούσαν να το ολοκληρώσουν εγκαίρως; Κάποιος άγνωστος πρότεινε ότι όλοι έπρεπε να εργαστούν στο Πεδίο του Άρεως και έτσι όλο το Παρίσι, πλούσιοι και φτωχοί, καλλιτέχνες και εργάτες, μοναχοί και στρατιώτες, έσπευσαν να εργαστούν με ανάλαφρη καρδιά. Η Γαλλία, με τους χιλιάδες αντιπροσώπους που είχαν φτάσει από τις επαρχίες, βρήκε την εθνική της ενότητα σκάβοντας τη γη – ένα σύμβολο για το πού έμελλε να οδηγήσει κάποτε η ισότητα και η αδελφότητα ανάμεσα στους ανθρώπους.

Η πίστη που οι δεκάδες χιλιάδες παρόντες ορκίστηκαν «στο Σύνταγμα όπως είχε ψηφιστεί από την Εθνοσυνέλευση και είχε γίνει δεκτό από τον βασιλιά», ο όρκος που πήρε ο βασιλιάς και επιβεβαιώθηκε αυθόρμητα από τη βασίλισσα για λογαριασμό του γιου της, έχουν ελάχιστη σημασία. Όλοι ορκίστηκαν με κάποιες «πνευματικές επιφυλάξεις» και όλοι ορκίστηκαν υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Ο βασιλιάς ορκίστηκε με τα εξής λόγια: «Εγώ, ο βασιλιάς των Γάλλων, ορκίζομαι να χρησιμοποιήσω όλη την εξουσία που μου παρέχει ο συνταγματικός Νόμος του Κράτους για να διατηρήσω το Σύνταγμα που ψηφίστηκε από την Εθνοσυνέλευση και έκανα δεκτό». Αυτό σήμαινε ότι πράγματι θα διατηρούσε το Σύνταγμα αλλά ότι αυτό θα παραβιαζόταν και εκείνος δεν θα ήταν σε θέση να το αποτρέψει. Στην πραγματικότητα, την ίδια στιγμή που ο βασιλιάς ορκιζόταν η μόνη του σκέψη ήταν πώς να διαφύγει από το Παρίσι με πρόσχημα μια επίσκεψη για να επιθεωρήσει τα στρατεύματα. Υπολόγιζε τα μέσα για την εξαγορά σημαντικών μελών της Συνέλευσης και προεξοφλούσε τη βοήθεια των ξένων για την ανάσχεση της Επανάστασης, την εξάλειψη της οποίας είχε επιτρέψει ο ίδιος εξαιτίας της αντίδρασής του στις αναγκαίες αλλαγές και του δόλου του κατά τις διαπραγματεύσεις του με την Εθνοσυνέλευση.

Οι όρκοι μπορεί να μην έχουν καμία αξία, αλλά αυτό που είναι σημαντικό να επισημάνουμε σε αυτή τη γιορτή – πέρα από τη διακήρυξη ενός νέου έθνους με κοινά ιδεώδη – είναι το πρόσχαρο πνεύμα της Επανάστασης. Ένα χρόνο μετά την άλωση της Βασιλίας ο Μαρά είχε κάθε λόγο για να γράφει: «Προς τι όλη αυτή η αχαλίνωτη χαρά; Προς τι όλες αυτές οι αποδείξεις μιας βλακώδους ζωντανίας; Η Επανάσταση είναι ακόμα μόνο ένα θλιμμένο όνειρο για το λαό!» Όμως, παρόλο που δεν είχε γίνει ακόμα τίποτα για να ικανοποιηθεί τις ανάγκες του εργαζόμενου λαού και παρόλο που όλα είχαν γίνει, όπως θα διαπιστώσουμε αμέσως, για να εμποδιστεί η ουσιαστική κατάργηση των φεουδαρχικών καταχρήσεων, παρόλο που ο λαός είχε πληρώσει παντού με τη ζωή του και με φοβερά δεινά κάθε πρόοδο που είχε γίνει στην πολιτική Επανάσταση – παρόλα αυτά, ο λαός ξέσπασε σε ένα παραληρηματικό χαράς μπροστά στο θέαμα του νέου δημοκρατικού καθεστώτος που επικυρωνόταν σε αυτή τη γιορτή. Όπως πενήντα χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1848, ο λαός του Παρισιού θα πρόσφερε «τρία χρόνια δυστυχίας στην υπηρεσία της Δημοκρατίας», έτσι και τώρα ο λαός φάνηκε έτοιμος να υπομείνει τα πάντα, δεδομένου ότι το νέο Σύνταγμα υποσχόταν να του προσφέρει κάποια ανακούφιση, δεδομένου ότι περιείχε έστω και λίγες καλές προθέσεις για αυτόν.

Εάν τρία χρόνια αργότερα, ο ίδιος λαός που ήταν έτοιμος να ικανοποιηθεί με ελάχιστα, που ήταν έτοιμος να περιμένει, θα γινόταν βίαιος και θα άρχιζε την εξολόθρευση των εχθρών της Επανάστασης, ήταν επειδή ήλπιζε να περισώσει τουλάχιστον ένα κομμάτι της, καταφεύγοντας σε ακραία μέτρα επειδή έβλεπε την Επανάσταση να αποτυγχάνει προτού ολοκληρωθεί κάποια ουσιαστική οικονομική αλλαγή προς όφελος των λαϊκών μαζών. Τον Ιούλιο του 1790 όμως δεν υπήρχε τίποτα που να προοιωνίζει αυτό τον σκοτεινό και βίαιο χαρακτήρα. «Μέχρι τώρα η Επανάσταση έχει υπάρξει μόνο ένα θλιμμένο όνειρο για το λαό». «Δεν έχει εκπληρώσει τις υποσχέσεις της. Αλλά αυτό δεν έχει σημασία. Κινείται. Και αυτό αρκεί». Παντού η καρδιά των ανθρώπων παλλόταν από ζωντανία.

Όμως η πάντα καλά εξοπλισμένη αντίδραση επαγρυπνούσε και σε ένα ή δυο μήνες θα εκδηλωνόταν σε όλο της το μεγαλείο. Μετά την επόμενη επέτειο της 14 Ιουλίου, στις 17 Ιουλίου 1791, ήταν ήδη αρκετά ισχυρή για να πυροβολήσει το λαό του Παρισιού μέσα στο ίδιο το Πεδίο του Άρεως.

Εικοστό τέταρτο κεφάλαιο: Τα «διαμερίσματα» και τα «τμήματα» του Παρισιού

Η δημιουργία των κομμούνων – Η εξουσία τους – Οι κομμούνες των χωριών – Οι κομμούνες των δήμων – Η Κομμούνα του Παρισιού – Η Ψυχή της Επανάστασης – Οι εσφαλμένες αντιλήψεις για τις κομμούνες – Οι εκλογικές περιφέρειες του Παρισιού – Τα διαμερίσματα χρησιμεύουν για την οργάνωση της Επανάστασης – Η ποικίλη δομή των διαμερισμάτων – Ο

σπόρος της Κομμούνας – Ο Lacroix για τα διαμερίσματα – Η ανεξαρτησία των διαμερισμάτων – Σύνδεση ανάμεσα στο Παρίσι και τις επαρχιακές πόλεις – Τα τμήματα γίνονται ομόσπονδα όργανα

Όπως έχουμε διαπιστώσει, η Επανάσταση ξεκίνησε με λαϊκές εξεγέρσεις από τους πρώτους κιόλας μήνες του 1789. Όμως, για να γίνει μια επανάσταση δεν αρκεί να υπάρχουν λίγο πολύ επιτυχημένες εξεγέρσεις. Μετά τις εξεγέρσεις είναι αναγκαίο να διατηρηθεί κάτι νέο στους θεσμούς, το οποίο θα επιτρέπει την επεξεργασία και την εδραίωση νέων δομών ζωής.

Ο λαός του Παρισιού φαίνεται ότι το είχε καταλάβει πολύ καλά και αυτό το νέο που είχε εισαχθεί στη ζωή της Γαλλίας από τις πρώτες εξεγέρσεις ήταν η λαϊκή κομμούνα. Ο κυβερνητικός συγκεντρωτισμός ήρθε αργότερα, αλλά η Επανάσταση άρχισε δημιουργώντας την Κομμούνα που ήταν αυτόνομη σε πολύ μεγάλο βαθμό, και μέσω αυτού του θεσμού απέκτησε, όπως θα διαπιστώσουμε, τεράστια επιρροή.

Στην ουσία, στα χωριά η κομμούνα των χωρικών ήταν εκείνη που επέμεινε στην κατάργηση των φεουδαρχικών εισφορών και νομιμοποίησε την άρνηση της πληρωμής τους. Η Κομμούνα ήταν εκείνη που πήρε πίσω από τους άρχοντες τη γη που παλιότερα ήταν κοινοτική, αντιστάθηκε στους ευγενείς, αγωνίστηκε ενάντια στους ιερείς, προστάτευσε τους πατριώτες και αργότερα τους Αβράκωτους, συνέλαβε τους εμικρέδες που επέστρεφαν και εμπόδιζε τη διαφυγή του βασιλιά.

Στις πόλεις η δημοτική Κομμούνα ήταν εκείνη που αναστύλωσε συνολικά την άποψη για τη ζωή, οικειοποιήθηκε το διορισμό των δικαστών, άλλαξε με δική της πρωτοβουλία την κατανομή των φόρων και, επιπρόσθετα, ανάλογα με την εξέλιξη της επανάστασης, έγινε το όπλο των Αβράκωτων στον αγώνα τους εναντίον της μοναρχίας και εναντίον των μοναρχικών συνωμοτών και των Γερμανών εισβολέων. Αργότερα πάλι, το Δεύτερο Έτος της Δημοκρατίας, οι Κομμούνες ήταν εκείνες που ανέλαβαν το έργο της εξίσωσης του πλούτου.

Και όπως γνωρίζουμε, η Κομμούνα του Παρισιού ήταν εκείνη που εκθρόνισε τον βασιλιά και μετά τις 10 Αυγούστου έγινε το πραγματικό κέντρο και η πραγματική εξουσία της Επανάστασης, η οποία διατήρησε το δυναμισμό της μόνο για όσο διάστημα υπήρχε αυτή η Κομμούνα.

Επομένως, η ψυχή της Επανάστασης ήταν οι κομμούνες και χωρίς αυτά τα κέντρα που ήταν διασκορπισμένα σε ολόκληρη τη χώρα η Επανάσταση δεν θα αποκτούσε ποτέ τη δύναμη για να ανατρέψει το Παλιό Καθεστώς, να αποκρούσει τη γερμανική εισβολή και να δώσει νέα προή στη Γαλλία.

Ωστόσο θα ήταν λάθος να παρουσιάσουμε τις κομμούνες εκείνης της εποχής σαν σύγχρονα δημοτικά σώματα, στα οποία οι πολίτες, έπειτα από μερικές μέρες ενθουσιασμού στη διάρκεια των εκλογών, εμπιστεύονταν με αφέλεια τη διαχείριση όλων τους των υποθέσεων παραμένοντας αμέτοχοι. Η αφέλης εμπιστοσύνη στην αντιπροσωπευτική κυβέρνηση που χαρακτηρίζει την εποχή μας δεν υπήρχε στη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης. Η κομμούνα που ξεπήδησε μέσα από το λαϊκό κίνημα, δεν ήταν ξεχωριστή από το λαό. Με τη μεσολάβηση των «διαμερισμάτων», των «τμημάτων» ή των «φατριών» της που είχαν συσταθεί όπως τόσα και τόσα μέσα λαϊκής διαχείρισης, διατηρήθηκε σε λαϊκή βάση και αυτό ήταν στοιχείο που συνιστούσε την επαναστατική δύναμη αυτών των οργανώσεων.

Καθώς η οργάνωση και η ζωή των «διαμερισμάτων» και των «τμημάτων» είναι πιο γνωστή όσον αφορά το Παρίσι,* [* Τα «διαμερίσματα» περιγράφονταν σαν «τμήματα» μετά την ψήφιση του νόμου περί δήμων τον Ιούνιο του 1790.] θα μιλήσουμε για την πόλη του Παρισιού. Μελετώντας μάλιστα τη ζωή των «τμημάτων» του Παρισιού μαθαίνουμε αρκετά καλά τη ζωή των χιλιάδων επαρχιακών κομμούνων.

Από την αρχή της Επανάστασης και ιδίως από τη στιγμή που τα γεγονότα είχαν ξεσηκώσει το Παρίσι για να αναλάβει την πρωτοβουλία της εξέγερσης κατά τις πρώτες μέρες του Ιουλίου του 1789, ο λαός, με το θαυμασίο χάρισμά του για επαναστατική οργάνωση, ήδη οργανωνόταν εν όψει του αγώνα που έπρεπε να διατηρήσει, έχοντας αντιληφθεί αμέσως τη σημασία του.

Για εκλογικούς λόγους η πόλη του Παρισιού είχε χωριστεί σε εξήντα διαμερίσματα που θα διόριζαν τους δευτεροβάθμιους εκλέκτορες. Μετά το διορισμό τους, τα διαμερίσματα όφειλαν να εξαφανιστούν αλλά τελικά διατηρήθηκαν και αυτό-οργανώθηκαν με δική τους πρωτοβουλία σαν μόνιμα όργανα δημοτικής διαχείρισης, αναλαμβάνοντας διάφορες λειτουργίες και ιδιότητες που προηγουμένως ανήκαν στην αστυνομία ή στα δικαστήρια, ή ακόμα και σε διαφορετικές κυβερνητικές διευθύνσεις υπό το Παλαιό Καθεστώς.

Έτσι θεωρούσαν ότι ήταν απαραίτητα και σε μια εποχή που ολόκληρο το Παρίσι φλεγόταν από ενθουσιασμό καθώς πλησίαζε η 14 Ιουλίου, άρχισαν να εξοπλίζουν το λαό και να ενεργούν σαν ανεξάρτητες αρχές σε τέτοιο βαθμό ώστε η Διαρκής Επιτροπή που σχηματίζεται στο Οτέλ ντε Βιλ από σημαντικά μέλη της αστικής τάξης,* [*Βλ. δωδέκατο κεφάλαιο.] αναγκάστηκε να συγκαλέσει τα διαμερίσματα προκειμένου να έρθουν σε συνεννόηση μαζί της. Τα διαμερίσματα απέδειξαν τη χρησιμότητά τους και επέδειξαν μεγάλη δραστηριότητα εξοπλίζοντας το λαό, οργανώνοντας την Εθνοφρουρά και, ειδικότερα, παρέχοντας στην πρωτεύουσα τη δυνατότητα να απωθήσει μια επίθεση εναντίον της.

Μετά την άλωση της Βασιλίας διαπιστώνουμε ότι τα διαμερίσματα ενήργησαν σαν αποδεκτά όργανα της δημαρχίας. Κάθε διαμέρισμα διόριζε δική του Πολιτική Επιτροπή από δεκαέξι έως είκοσι τέσσερα μέλη για να διευθετεί τις υποθέσεις του. Εντούτοις, όπως έχει αναφέρει ο Sigismond Lacroix στον πρώτο τόμο του έργου του Actes de la Commune de Paris pendant la Révolution,* [* Τόμ. i, Παρίσι 1894, σελ. vii.] κάθε διαμέρισμα οργανωνόταν «όπως ήθελε». Υπήρχε μάλιστα μεγάλη ποικιλία στην οργάνωση. Ένα διαμέρισμα, «προεξοφλώντας τα διατάγματα της Εθνοσυνέλευσης που αφορούσαν την οργάνωση της δικαιοσύνης, διόρισε δικούς του ειρηνοδίκες και επιτροπές διαίτησας». Για να υπάρξει όμως μια κοινή συνεννόηση μεταξύ τους, «σχημάτισαν ένα γραφείο κεντρικής αλληλογραφίας όπου συνεδρίαζαν και αντάλλασσαν πληροφορίες ειδικού αντιπρόσωποι». Έτσι, η πρώτη απόπειρα για την οργάνωση της Κομμούνας έγινε από κάτω προς τα πάνω, από την ομοσπονδία των οργανισμών του διαμερίσματος που προέκυψε με επαναστατικό τρόπο μέσω της λαϊκής πρωτοβουλίας. Κατά συνέπεια, η Κομμούνα της 10 Αυγούστου εμφανιζόταν σε σπερματική μορφή από εκείνη την εποχή, ιδίως από το Δεκέμβριο του 1789, όταν οι αντιπρόσωποι των διαμερισμάτων προσπάθησαν να σχηματίσουν μια Κεντρική Επιτροπή στο μέγαρο της Επισκοπής.* [* Τα περισσότερα «τμήματα» οργάνωναν τις γενικές συνελεύσεις τους σε ναούς και συχνά οι επιτροπές και τα σχολεία τους στεγάζονταν σε κτήρια που ανήκαν στον κλήρο ή σε μοναστικά τάγματα. Η Επισκοπή έγινε κεντρικό σημείο για τις συνεδριάσεις των αντιπροσώπων από τα τμήματα.]

Στο εφεξής, μέσω των «διαμερισμάτων» ο Δαντόν, ο Μαρά και τόσο άλλοι κατάφεραν να εμφυσήσουν στις λαϊκές μάζες του Παρισιού το πνεύμα της εξέγερσης και οι εκείνες, έχοντας εθιστεί στη δράση χωρίς να δέχονται εντολές από τους αντιπροσώπους του έθνους, εξασκούσαν σε αυτό που αργότερα περιέγραψαν σαν Άμεση Αυτοδιοίκηση.* [Sigismond Lacroix, Actes de la Commune de Paris pendant la Révolution, τόμ. iii, σελ. 625. Ernest Mellié, Les Sections de Paris pendant la Révolution, Παρίσι, 1898, σελ. 9]

Αμέσως μετά την άλωση της Βασιλίας, τα διαμερίσματα είχαν δώσει εντολή στους αντιπροσώπους τους να προετοιμάσουν, σε συνεργασία με τον δήμαρχο του Παρισιού Μπαϊγί, ένα σχέδιο δημοτικής οργάνωσης, το οποίο στη συνέχεια θα έπρεπε να το υποβάλλουν στα ίδια τα διαμερίσματα. Ενώ όμως περίμεναν αυτό το σχέδιο, τα διαμερίσματα διέυρναν τη σφαίρα των λειτουργιών τους καθώς αυτό γινόταν απαραίτητο.

Όταν η Εθνοσυνέλευση άρχισε να συζητά το νόμο περί δήμων, το έκανε με οδυνηρή καθυστέρηση. «Στο τέλος των δυο μηνών», γράφει ο Lacroix, «δεν είχε γραφτεί ούτε καν το πρώτο άρθρο για τη νέα δημαρχία.* [* Lacroix, Actes, τόμ. ii, σελ. xiv.] Όπως ήταν φυσικό οι καθυστερήσεις αυτές προκάλεσαν την καχυποψία των διαμερισμάτων και από εκείνη τη στιγμή άρχισε να αναπτύσσεται κάποια εχθρότητα, η οποία έγινε όλο και πιο προφανής από μια μερίδα του παρισινού πληθυσμού και του επίσημου Συμβουλίου της Κομμούνας. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ενώ προσπαθούσαν να προσδώσουν μια νομική μορφή στη δημοτική κυβέρνηση, τα διαμερίσματα αγωνίστηκαν σκληρά για τη διατήρηση της ανεξαρτησίας τους. Επεδίωξαν την ενότητα της δράσης τους, όχι την υποταγή τους σε μια Κεντρική Επιτροπή αλλά σε μια ομόσπονδη ένωση.

Σύμφωνα με τον Lacroix: «Η νοοτροπία των διαμερισμάτων ... εμφανίζει ένα πολύ έντονο συναίσθημα κοινοτικής ενότητας και ταυτόχρονα μια εξίσου έντονη τάση προς την άμεση αυτοδιοίκηση. Το Παρίσι δεν επιθυμούσε μια ομοσπονδία εξήντα δημοκρατιών, αποκομμένων και ανοργάνωτων καθεμιά στην περιοχή της. Η Κομμούνα είναι μια ενιαία

οντότητα αποτελούμενη από τα ενωμένα διαμερίσματά της ... Δεν υπάρχει το παραμικρό παράδειγμα που να δηλώνει ότι έστω και ένα διαμέρισμα ήθελε να λειτουργεί ξεχωριστά από τα άλλα ... Ωστόσο, μαζί με αυτή την αδιαμφισβήτητη αρχή, αποκαλύπτεται και μια άλλη ... ότι η Κομμούνα πρέπει να νομοθετεί και να διοικεί από μόνη της όσο πιο άμεσα μπορεί. Η κυβέρνηση μέσω της αντιπροσώπευσης πρέπει να ελαττωθεί στο μικρότερο βαθμό. Όλα όσα μπορεί να κάνει άμεσα η Κομμούνα πρέπει να γίνονται από την Κομμούνα χωρίς άλλη διαμεσολάβηση, χωρίς άλλη αντιπροσώπευση, ειδάλως αυτό μπορεί να γίνεται μέσω αντιπροσώπων υποβαθμισμένων σε ρόλο ειδικών εντεταλμένων, οι οποίοι θα ενεργούν κάτω από τον διαρκή έλεγχο εκείνων που τους έχουν διορίσει ... ενώ το τελικό δικαίωμα της θέσπισης νόμων και της διοίκησης για την Κομμούνα ανήκει στα διαμερίσματα – στους πολίτες, οι οποίοι συνέρχονται στις γενικές συνελεύσεις των διαμερισμάτων».

Με αυτό τον τρόπο διαπιστώνουμε ότι οι αρχές του αναρχισμού που διατυπώθηκαν μερικά χρόνια αργότερα στην Αγγλία από τον William Godwin, χρονολογούνταν ήδη από το 1789 και ότι δεν εκπορεύονταν από θεωρητικές εικασίες αλλά από τις πράξεις της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης.

Υπάρχει ακόμα ένα εντυπωσιακό γεγονός που επεσήμανε ο Lacroix, που δηλώνει μέχρι ποιο σημείο τα διαμερίσματα ήξεραν να διαχωρίζονται από τη δημαρχία και πώς την εμπόδιζαν να παραβιάζει τα δικαιώματά τους. Όταν στις 30 Νοεμβρίου 1789 ο Μπρισό εμφανίστηκε με ένα σχέδιο δημοτικού συντάγματος για το Παρίσι «μαγειρεμένο» ανάμεσα στην Εθνοσυνέλευση και σε μια επιτροπή εκλεγμένη από τη Συνέλευση των Αντιπροσώπων (τη Διαρκή Επιτροπή της Κομμούνας του Παρισιού που είχε ιδρυθεί στις 12 Ιουλίου 1789), τα διαμερίσματα αντιτάχθηκαν αμέσως. Τίποτα δεν μπορούσε να γίνει χωρίς την άμεση έγκριση των ίδιων των διαμερισμάτων,* [* Lacroix, Actes, τόμ. iii, σελ. iv.] και έτσι το σχέδιο του Μπρισό εγκαταλείφθηκε. Αργότερα, τον Απρίλιο του 1790, όταν η Εθνοσυνέλευση άρχισε να συζητά το νόμο περί δήμων, έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα σε δυο προτάσεις: εκείνη μιας συνέλευσης – ούτως ή άλλως, ελεύθερης και παράνομης – αντιπροσώπων από τα διαμερίσματα που συνεδρίαζαν στην Επισκοπή, μια πρόταση την οποία υιοθέτησε η πλειοψηφία των διαμερισμάτων και υπέγραψε ο Μπαϊλί, και εκείνη του νόμιμου Συμβουλίου της Κομμούνας, την οποία υποστήριξαν μόνο ορισμένα διαμερίσματα. Η Εθνοσυνέλευση αποφάσισε υπέρ της πρώτης. Περιττό να πούμε ότι τα διαμερίσματα δεν περιορίστηκαν μόνο σε υποθέσεις του δήμου, αλλά συμμετείχαν πάντα στα μεγάλα πολιτικά ζητήματα της ημέρας. Το βασιλικό βέτο, η ανακούφιση των φτωχών, το εβραϊκό ζήτημα, το ζήτημα του «ασημένιου μάρκου»,* [* Βλ. εικοστό πρώτο κεφάλαιο.] – όλα αυτά τα συζητούσαν τα διαμερίσματα. Όσο για το «ασημένιο μάρκο», τα διαμερίσματα ανέλαβαν τη σχετική πρωτοβουλία ανταλλάσσοντας απόψεις μεταξύ τους και διορίζοντας επιτροπές. «Ψηφίζουν τις δικές τους αποφάσεις», σημειώνει ο Lacroix, «και αγνοώντας τους αντιπροσώπους της Κομμούνας, στις 8 Φεβρουαρίου (1790) πρόκειται να παρουσιάσουν στην Εθνοσυνέλευση την πρώτη Προσαγόρευση της Παρισινή Κομμούνας στα τμήματά της. Είναι μια προσωπική επίδειξη των διαμερισμάτων που έγινε ανεξάρτητα από οποιαδήποτε επίσημη αντιπροσώπευση, για να υποστηρίξουν την πρόταση του Ροβεσπιέρου στην Εθνοσυνέλευση κατά του «ασημένιου μάρκου».* [* Lacroix, Actes, τόμ. iii, σελ. xii και xiii.]

Ακόμα πιο ενδιαφέρον είναι ότι από εκείνη τη στιγμή οι επαρχιακές πόλεις άρχισαν να επικοινωνούν με την Κομμούνα του Παρισιού για όλα τα ζητήματα. Από αυτή την επικοινωνία αναπτύχθηκε η τάση για την καθιέρωση μιας άμεσης σύνδεσης ανάμεσα στις γαλλικές πόλεις έξω από το εθνικό κοινοβούλιο, και αυτή η άμεση και αυθόρμητη ενέργεια που αργότερα εκδηλώθηκε εντονότερα, έδωσε ακαταμάχητη δύναμη στην Επανάσταση.

Εκεί όμως που τα διαμερίσματα έκαναν αισθητή την επιρροή τους και απέδειξαν τις οργανωτικές τους ικανότητες ήταν σε μια υπόθεση ύψιστης σημασίας – τη ρευστοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Η Εθνοσυνέλευση είχε διατάξει εγγράφως την κατάσχεση της εκκλησιαστικής περιουσίας και την εκποίησή της προς όφελος του έθνους, αλλά δεν είχε υποδείξει κάποιο πρακτικό μέσο για την εφαρμογή του συγκεκριμένου νόμου. Σε εκείνη τη φάση τα παρισινά διαμερίσματα ήταν εκείνα που πρότειναν να αναλάβουν τη μεσολάβηση για την αγορά της περιουσίας και κάλεσαν όλες τις δημοτικές αρχές της Γαλλίας να πράξουν το ίδιο. Ως εκ τούτου βρήκαν μια πρακτική μέθοδο για να εφαρμόσουν το νόμο.

Ο συντάκτης του Actes de la Commune έχει περιγράψει πλήρως τον τρόπο με τον οποίο τα διαμερίσματα κατάφεραν να πείσουν τη Συνέλευση να τους εμπιστευτεί αυτό το σημαντικό έργο: «Ποιος μιλάει και πράττει στο όνομα

της μεγάλης εκείνης προσωπικότητας, της Κομμούνας του Παρισιού;» ρωτά επιτακτικά ο Lacroix. Και απαντά: «Κατ' αρχήν το Δημοτικό Συμβούλιο από όπου προέκυψε αυτή η ιδέα, και κατόπιν τα διαμερίσματα, τα οποία την έχουν εγκρίνει και τα οποία, μετά την έγκρισή τους, έχουν αναλάβει να την εφαρμόσουν στη θέση του Δημοτικού Συμβουλίου, την έχουν διαπραγματευτεί και επεξεργαστεί απευθείας με το κράτος, δηλαδή με την Εθνοσυνέλευση και τέλος, έχουν υλοποιήσει άμεσα την προτεινόμενη αγορά χωρίς κάποια επίσημη απόφαση αλλά με τη συναίνεση της Κυρίαρχης Συνέλευσης».

Το πιο ενδιαφέρον είναι ότι μόλις τα διαμερίσματα ανέλαβαν αυτό το έργο αγνόησαν την παλιά Συνέλευση των Αντιπροσώπων της Κομμούνας που ήταν ήδη πολύ παλιά για να αναλάβει σοβαρή δράση και απέρριψαν δυο φορές την παρέμβαση του Δημοτικού Συμβουλίου. «Όσον αφορά αυτό το ειδικό αντικείμενο, τα διαμερίσματα», γράφει ο Lacroix, «προτιμούν να συνιστούν μια ειδική ενσυνείδητη συνέλευση εξήντα αντιπροσώπων και ενός δωδεκαμελούς εκτελεστικού συμβουλίου εκλεγμένου από αυτούς τους αντιπροσώπους».* [* Lacroix, Actes, iv, σελ. xix.]

Με αυτές τις ενέργειες – και οι ελευθεριακοί σήμερα θα έκαναν σίγουρα το ίδιο – τα διαμερίσματα του Παρισιού έθεσαν τα θεμέλια μιας νέας και ελεύθερης κοινωνικής οργάνωσης.* [* Στην εισαγωγή του στον τέταρτο τόμο του Actes de la Commune, ο S. Lacroix δίνει μια πλήρη περιγραφή αυτής της υπόθεσης. Ωστόσο, στο σημείο αυτό δεν μπορώ να μην παραθέσω κατά γράμμα τις ακόλουθες γραμμές από την «Προσφώνηση των αντιπροσώπων των εξήντα τμημάτων του Παρισιού στην Εθνοσυνέλευση, σχετικά με την απόκτηση εθνικών γαιών στο όνομα της Κομμούνας». Όταν τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου θέλησαν να παρέμβουν σε αυτή την υπόθεση αγοράς στη θέση των τμημάτων, τα τμήματα διαμαρτυρήθηκαν και εξέφρασαν την ακόλουθη δίκαιη ιδέα που αφορούσε τους αντιπροσώπους ενός λαού: «Πώς θα ήταν δυνατόν η απόκτηση που θα ολοκληρωθεί από την ίδια την Κομμώνα μέσω επιτρόπων της, διορισμένων επί τούτου, να είναι λιγότερο νόμιμη από ό,τι θα ήταν εάν αυτό γινόταν από τους γενικούς αντιπροσώπους... Μήπως δεν αναγνωρίζετε πλέον την αρχή σύμφωνα με την οποία οι αρμοδιότητες του αναπληρωτή παύουν παρουσία του αντιπροσώπου;») Υπερήφανα και αληθινά λόγια που σήμερα δυστυχώς είναι θαμμένα κάτω από κυβερνητικά εφευρήματα.]

Συνεπώς διαπιστώνουμε ότι ενώ η αντίδραση κέρδιζε ολοένα και περισσότερο έδαφος το 1790, στην άλλη πλευρά τα διαμερίσματα του Παρισιού αποκτούσαν ολοένα και μεγαλύτερη επιρροή κατά την εξέλιξη της Επανάστασης. Ενώ η εξουσία της Συνέλευσης εξασθενεί βαθμιαία, τα διαμερίσματα και στη συνέχεια τα «τμήματα» του Παρισιού διευρύναν βαθμιαία τη σφαίρα των εργασιών τους εν μέσω του λαού. Ως εκ τούτου προετοίμασαν το έδαφος για την επαναστατική Κομμώνα της 10 Αυγούστου και ταυτόχρονα εδραίωσαν τη σταθερή σύνδεση ανάμεσα στο Παρίσι και τις επαρχίες.

«Η ιστορία του δήμου», γράφει ο Lacroix, «γράφεται έξω από τις επίσημες συνελεύσεις. Μέσω των διαμερισμάτων πραγματοποιήθηκαν οι σημαντικές ενέργειες στην κοινωνική ζωή, πολιτική και διοικητική: η απόκτηση και εκποίηση των εθνικών εκτάσεων (biens nationaux) συνεχίζεται σύμφωνα με την επιθυμία των διαμερισμάτων, μέσω της μεσολάβησης των ειδικών επιτρόπων τους. Η εθνική ομοσπονδία έχει προετοιμαστεί από μια συνεδρίαση αντιπροσώπων, στους οποίους τα διαμερίσματα έχουν αναθέσει μια συγκεκριμένη εντολή... Η ομοσπονδία της 14 Ιουλίου είναι επίσης αποκλειστικό και άμεσο έργο των διαμερισμάτων» - στη συγκεκριμένη περίπτωση ο μεσολαβητής τους ήταν μια συνέλευση αντιπροσώπων από τα τμήματα για την ολοκλήρωση μιας ομόσπονδης συνθήκης. [* Lacroix, τόμ. i, σελ. ii, iv και 729, σημείωση.]

Συχνά έχει λεχθεί ότι η Εθνοσυνέλευση αντιπροσώπευε την εθνική ενότητα της Γαλλίας. Όταν όμως προέκυψε το ζήτημα της Γιורתής της Ομοσπονδίας, οι πολιτικοί, όπως έχει παρατηρήσει ο Michelet, τρομοκρατήθηκαν βλέποντας να συρρέουν στο Παρίσι άνθρωποι από κάθε γωνιά της Γαλλίας για τη γιορτή και η Κομμώνα του Παρισιού έπρεπε να σπάσει την πόρτα της Εθνοσυνέλευσης για να εξασφαλίσει την έγκρισή της για τη γιορτή. «Καλώς ή κακώς, η Συνέλευση έπρεπε να δώσει τη συγκατάθεσή της», προσθέτει ο Michelet.

Εκτός αυτού, αξίζει να σημειωθεί ότι το κίνημα γεννήθηκε αρχικά (όπως ήδη έχουν επισημάνει οι Buchez και Roux) από την ανάγκη της διασφάλισης των τροφίμων στο Παρίσι και προκειμένου να ληφθούν μέτρα απέναντι σε μια ξένη εισβολή. Δηλαδή, το κίνημα αυτό ήταν εν μέρει αποτέλεσμα μιας πράξης τοπικής διακυβέρνησης, η οποία στα τμήματα του Παρισιού* [* Lacroix, Les Actes de la Commune, πρώτη έκδοση, τόμ. vi, 1897, σελ. 273 κ.ε.] πήρε το χαρακτήρα μιας εθνικής ομοσπονδίας, με αντιπροσώπους από όλα τα καντόνια των νομών της Γαλλίας και από όλα τα συντάγματα του στρατού. Τα τμήματα που είχαν δημιουργηθεί από την εξατομίκευση των διαφόρων συνοικιών του Παρισιού έγιναν με αυτό τον τρόπο το όργανο για την ομόσπονδη ενοποίηση ολόκληρου του έθνους.

Εικοστό πέμπτο κεφάλαιο: Τα τμήματα του Παρισιού υπό το νέο δημοτικό νόμο

Η Κομμούνα του Παρισιού – Η μονιμότητα των συνελεύσεων των τμημάτων - Η δυσπιστία της εκτελεστικής εξουσίας – Η τοπική εξουσία είναι αναγκαία για την υλοποίηση της Επανάστασης – Η Εθνοσυνέλευση προσπαθεί να υποβαθμίσει την εξουσία των διαμερισμάτων – Ο δημοτικός νόμος του Μαΐου-Ιουνίου 1790 – Οι ανίσχυρες επιθέσεις της Συνέλευσης – Ο δημοτικός νόμος αγνοείται – Τα τμήματα κέντρα της επαναστατικής πρωτοβουλίας – Οι πολιτικές επιτροπές – Η αύξηση της εξουσίας των τμημάτων – Τα τμήματα οργανώνουν φιλανθρωπικό γραφείο και φιλανθρωπικά εργαστήρια – Η καλλιέργεια των άγονων εδαφών

Οι ιδέες της υποταγής στο συγκεντρωτικό κράτος γοητεύουν τόσο πολύ τους συγχρόνους μας, ώστε καθαυτή η ιδέα της κοινοτικής ανεξαρτησίας– η λέξη «αυτονομία» δεν επαρκεί – που εφαρμόστηκε το 1789 σήμερα φαίνεται παράξενη. Όταν ο M. L. Foubert,* [* L'idée autonomiste dans les districts de Paris en 1789 et en 1790, στην επιθεώρηση La Révolution française Έτος XIV, No. 8, 14 Φεβρουαρίου 1895, σελ. 141 κ.ε.] αναφερόταν στο σχέδιο της δημοτικής οργάνωσης που είχε αποφασιστεί από την Εθνοσυνέλευση στις 21 Μαΐου 1790, είχε δίκιο λέγοντας ότι «η εφαρμογή αυτού του νέου σχεδίου σήμερα θα έμοιαζε σαν επαναστατική πράξη, ακόμα και αναρχική – τόσο πολύ έχουν αλλάξει οι ιδέες». Και προσθέτει ότι εκείνη την εποχή οι Παριζιάνοι, οι οποίοι από τις 14 Ιουλίου 1789 είχαν συνηθίσει στην πολύ μεγάλη ανεξαρτησία των «διαμερισμάτων» τους, θεωρούσαν το συγκεκριμένο νόμο ανεπαρκή.

Εκείνη την εποχή η ακριβής οριοθέτηση των εξουσιών στο κράτος, στην οποία σήμερα δίνεται μεγάλη σημασία, φαινόταν στους Παριζιάνους, ακόμα και στις νομοθέτες της Εθνοσυνέλευσης, ένα ζήτημα ανάξιο αναφοράς και μια καταστρατήγηση της ελευθερίας. Όπως ο Προυντόν που δήλωσε ότι «Η Κομμούνα θα είναι όλα ή τίποτα», τα διαμερίσματα του Παρισιού δεν κατάλαβαν ότι η Κομμούνα δεν ήταν τα πάντα. «Μια Κομμούνα», έλεγαν, «είναι μια κοινωνία με κοινούς ιδιοκτήτες και κατοίκους, περιορισμένη από ένα συγκεκριμένο και στενό όριο, που έχει συλλογικά τα ίδια δικαιώματα σαν πολίτης». Αρχίζοντας από τον ορισμό αυτόν επέμεναν ότι η Κομμούνα του Παρισιού, όπως κάθε άλλος πολίτης, «έχοντας ελευθερία, περιουσία, ασφάλεια και το δικαίωμα της αντίστασης στην καταπίεση, έχει κάθε αρμοδιότητα να διαθέσει την περιουσία της, καθώς επίσης και την αρμοδιότητα που εγγυάται τη διαχείριση αυτής της περιουσίας, της ασφάλειας του ατόμου, της αστυνομίας, των στρατιωτικών δυνάμεων – των πάντων». Στην ουσία η Κομμούνα πρέπει να είναι κυρίαρχη μέσα στην επικράτειά της: η μόνη προϋπόθεση, θα πρόσθετα, της αληθινής ελευθερίας για μια Κομμούνα.

Επιπλέον, το τρίτο μέρος της εισαγωγής στο δημοτικό νόμο του Μαΐου του 1790 καθιέρωνε μια αρχή η οποία σήμερα σπανίως γίνεται κατανοητή αλλά την εποχή εκείνη εκτιμήθηκε δεόντως. Αφορά την άμεση άσκηση εξουσιών χωρίς διαμεσολαβητές. «Η Κομμούνα του Παρισιού», αναφέρει η εισαγωγή αυτή, «απορρέει από την ελευθερία της και, καθώς κατέχει όλα τα δικαιώματα και τις εξουσίες της, τα ασκεί πάντα η ίδια – όσο το δυνατόν πιο άμεσα και όσο το δυνατόν λιγότερο μέσω αντιπροσώπων».

Με άλλα λόγια, η Κομμούνα του Παρισιού δεν προοριζόταν για ένα συντεταγμένο κράτος αλλά για έναν άμεσα αυτοκυβερνώμενο λαό χωρίς διαμεσολαβητές και χωρίς αφέντες.

Η υπέρτατη αρχή για όλα όσα αφορούσαν τους κατοίκους του Παρισιού ήταν η Γενική Συνέλευση του τμήματος και όχι το εκλεγμένο Κοινοτικό Συμβούλιο. Κι αν τα τμήματα αποφάσιζαν να πειθαρχήσουν στην απόφαση μιας πλειοψηφίας μεταξύ τους σε γενικά ζητήματα, δεν παραιτούνταν από το δικαίωμά τους να συνενώνονται σε ομοσπονδία μέσω ελεύθερα συναπτομένων συμμαχιών, ούτε από το δικαίωμα να περνούν από το ένα τμήμα στο άλλο με σκοπό να επηρεάζουν τις αποφάσεις των γειτόνων τους και συνεπώς να προσπαθούν να καταλήξουν σε ομοφωνία με κάθε τρόπο.

Όπως έλεγαν, η «μονιμότητα» των γενικών συνελεύσεων των τμημάτων – δηλαδή η δυνατότητα να συγκαλούν τη γενική συνέλευση κάθε φορά που το ζητούσαν τα μέλη του τμήματος και να συζητούν τα πάντα σε αυτήν – θα εκπαίδευε πολιτικά κάθε πολίτη και θα του επέτρεπε, όταν κρινόταν αναγκαίο, «να εκλέγει, με πλήρη συνείδηση, εκείνους που θα έχει εκτιμήσει τη νοημοσύνη τους και θα έχει επισημάνει το ζήλο τους».* [* Sections des Mathurins, παρατίθ. από τον Foubert, σελ. 155.]

Επέμειναν ότι το μόνιμο τμήμα – με το βήμα πάντα ελεύθερο – ήταν ο μόνος τρόπος για να διασφαλιστεί μια έντιμη και λογική διοίκηση.

Τελικά, όπως επίσης αναφέρει ο Foubert, η δυσπιστία ήταν αυτό που ενέπνευσε τα τμήματα: η δυσπιστία σε βάρος του συνόλου της εκτελεστικής εξουσίας. «Όποιος ασκεί την εκτελεστική εξουσία που είναι η αποθήκη της βίας πρέπει απαραίτητα να την καταχράται». Αυτή είναι η άποψη των Μοντεσκιέ και Ρουσό», προσθέτει ο Foubert – αυτή είναι και η δική μου!

Η ισχύς που η άποψη αυτή πρόσφερε στην Επανάσταση γίνεται εύκολα κατανοητή κυρίως σε συνδυασμό με μια άλλη, την οποία επίσης επισημαίνει ο Foubert. «Το επαναστατικό κίνημα», γράφει, «είναι τόσο αντίθετο στο συγκεντρωτισμό όσο και στην τυραννία». Ως εκ τούτου ο γαλλικός λαός φαίνεται να είχε αντιληφθεί από την αρχή της Επανάστασης ότι το τεράστιο έργο του μετασχηματισμού που είχε αναλάβει δεν θα ολοκληρωνόταν ούτε σε συνταγματικό επίπεδο ούτε από κάποια κεντρική κυβέρνηση. Αυτό έπρεπε να γίνει από τις τοπικές δυνάμεις και για να το φέρουν σε πέρας έπρεπε να είναι ελεύθερες.

Δεν αποκλείεται επίσης να σκέφτηκαν ότι η αφετηρία για την αποκατάσταση των δικαιωμάτων και την κατάκτηση της ελευθερίας, ήταν κάθε χωριό και κάθε πόλη. Με αυτό τον τρόπο η βασιλική εξουσία θα περιοριζόταν πιο εύκολα.

Είναι προφανές ότι η Εθνοσυνέλευση προσπάθησε να υποβαθμίσει την επιρροή των διαμερισμάτων και να τα θέσει υπό την κηδεμονία μιας κοινοτικής κυβέρνησης, την οποία θα μπορούσαν να ελέγχουν οι εθνικοί αντιπρόσωποι. Ως εκ τούτου, ο δημοτικός νόμος της 27 Μαΐου έως τις 27 Ιουνίου 1790 κατέστειλε τα διαμερίσματα. Πρόθεση ήταν να μπει ένα τέλος σε εκείνα τα θερμικήτσια της Επανάστασης και για αυτό το σκοπό ο νέος νόμος προέβλεπε τη νέα υποδιαίρεση του Παρισιού σε σαράντα οκτώ τμήματα. Στις εκλεκτορικές και διοικητικές συνελεύσεις των νέων «τμημάτων» μπορούσαν να συμμετέχουν μόνο ενεργοί πολίτες.

Επιπλέον ο νόμος είχε φροντίσει να περιορίσει τα καθήκοντα των τμημάτων διακηρύσσοντας ότι στις συνελεύσεις τους δεν θα έπρεπε να ασχολούνται «με τίποτα άλλο πέρα από τις εκλογές και τη διαχείριση του κοινοτικού όρκου».* [* Μέρος I, άρθρο 2.] Αυτό όμως δεν έγινε δεκτό. Το αλέτρι είχε οργώσει πριν από ένα και πλέον χρόνο και τα «τμήματα» συνέχισαν να λειτουργούν όπως και τα διαμερίσματα. Εξάλλου, καθαυτός ο δημοτικός νόμος δεσμευόταν να παρέχει στα τμήματα τις διοικητικές ιδιότητες που τα διαμερίσματα είχαν ήδη οικειοποιηθεί από μόνα τους. Επομένως, κάτω από τον ίδιο νόμο βρίσκουμε τους ίδιους δεκαέξι επιτρόπους τους οποίους είχαμε δει στα διαμερίσματα – εκλεγμένους και επιφορτισμένους όχι μόνο με αστυνομικά και δικαστικά καθήκοντα αλλά, έχοντας την εμπιστοσύνη της διοίκησης, «με την επανεξέταση των φόρων στα αντίστοιχα τμήματά τους».* [* Μέρος IV, άρθρο 12.] Επιπλέον, εάν η Συντακτική Συνέλευση καταργούσε τη «μονιμότητα» - δηλαδή το δικαίωμα των τμημάτων να συνεδριάζουν όποτε επιθυμούσαν – ήταν αναγκασμένη να αναγνωρίσει το δικαίωμά τους στη σύγκληση γενικών συνελεύσεων κατόπιν αιτήματος πενήντα ενεργών πολιτών. * [* Ο Δαντόν αντιλαμβανόταν πολύ καλά την αναγκαιότητα της διαφύλαξης όλων των δικαιωμάτων για τα τμήματα, δικαιωμάτων που είχαν διεκδικήσει και πετύχει κατά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης, για αυτό το λόγο και η Γενική Διακυβέρνηση για την Κομμούνα του Παρισιού, την οποία επεξεργάστηκαν οι αντιπρόσωποι των τμημάτων στην Επισκοπή, εν μέρει υπό την επήρεια του Δαντόν που υιοθετήθηκε στις 7 Απριλίου 1790 από σαράντα διαμερίσματα, κατήγγειλε το Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας. Επέτρεψε τη λήψη όλων των αποφάσεων από όλους τους πολίτες που συγκεντρώνονταν στα τμήματά τους και τα τμήματα διατήρησαν το δικαίωμα της μονιμότητας. Αντίθετα, στο σχέδιό του για το δήμο, ο Κοντορσέτ, παραμένοντας πιστός στην ιδέα του περί αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, προσωποποίησε την Κομμούνα στο εκλεγμένο Γενικό Συμβούλιό της και του παρείχε όλα τα δικαιώματα (Lacroix, Actes, 2η σειρά, τόμ. i, σελ. xii.)

Αυτό ήταν αρκετό και οι πολίτες φρόντισαν να το εκμεταλλευτούν. Για παράδειγμα, πριν περάσει ένας μήνας από την εγκατάσταση της νέας δημαρχίας, ο Δαντόν και ο Μπαϊλί μετέβησαν στην Εθνοσυνέλευση εκ μέρους σαράντα τριών τμημάτων από τα σαράντα οκτώ για να απαιτήσουν την άμεση απόλυση των υπουργών και την παραπομπή τους ενώπιον εθνικού δικαστηρίου.

Τα τμήματα χωρίστηκαν χωρίς καμία από τις κυριαρχικές εξουσίες τους. Παρότι όμως τους τις είχε στερήσει ο νόμος, τις διατήρησαν και τις ασκούσαν με περηφάνια. Στην ουσία η αίτησή τους δεν είχε καμία σχέση με τα του δήμου αλλά ανέλαβαν δράση και αυτό ήταν όλο. Εκτός αυτού τα τμήματα, λόγω των διαφόρων εργασιών που είχαν αναλάβει, απέκτησαν τόσο μεγάλη σημασία ώστε η Εθνοσυνέλευση τα έλαβε τελικά υπόψη και αντέδρασε συγκαταβατικά.

Το ίδιο συνέβη και με τη διάταξη του δημοτικού νόμου του 1790, η οποία υπέτασσε εξ ολοκλήρου τους δήμους «στη διαχείριση της διοίκησης και του διαμερίσματος για όλα όσα αφορούσαν τις λειτουργίες που έπρεπε να ασκούνται από αντιπροσωπεία της γενικής διοίκησης».* [* Άρθρο 55.] Ήταν μια διάταξη που δεν θα αποδέχονταν ούτε τα τμήματα ούτε η Κομμούνα, αλλά ούτε και οι περιφερειακές κομμούνες. Απλώς την αγνόησαν και διατήρησαν την ανεξαρτησία τους.

Μιλώντας γενικά, τα τμήματα ανέλαβαν βαθμιαία από μόνα τους το ρόλο των κέντρων της επαναστατικής πρωτοβουλίας που ανήκε στα «διαμερίσματα». Κι αν η δράση τους χαλάρωσε στη διάρκεια της αντιδραστικής περιόδου που πέρασε η Γαλλία το 1790 και το 1791, τα τμήματα ήταν εκείνα που, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, ξεσήκωσαν το Παρίσι το 1792 και προετοίμασαν την επαναστατική Κομμούνα της 10 Αυγούστου.

Λόγω του νόμου της 21 Μαΐου 1790, κάθε τμήμα έπρεπε να διορίζει δεκαέξι επιτρόπους για τις πολιτικές του επιτροπές και οι επιτροπές αυτές, ενώ αρχικά επιφορτίστηκαν μόνο με αστυνομικά καθήκοντα, δεν έπαψαν ποτέ να διευρύνουν τις αρμοδιότητές τους προς κάθε κατεύθυνση σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης. Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 1790 η Συνέλευση αναγκάστηκε να χορηγήσει στα τμήματα το δικαίωμα που είχαν κατακτήσει τα τμήματα του Στρασβούργου τον Αύγουστο του 1789, δηλαδή το δικαίωμα να διορίζουν ειρηνοδίκες και τους βοηθούς τους, καθώς επίσης και τους *prud'hommes* (πρωτοδίκες-μεσολαβητές). Και αυτό το δικαίωμα διατηρήθηκε από τα τμήματα μέχρι την κατάργησή του από την επαναστατική κυβέρνηση των Ιακωβίνων, η οποία εγκαθιδρύθηκε στις 4 Δεκεμβρίου 1793.

Από την άλλη πλευρά, προς το τέλος του 1790 και έπειτα από σκληρό αγώνα, οι πολιτικές επιτροπές των τμημάτων πέτυχαν να εξασφαλίσουν την αρμοδιότητα της διαχείρισης των υποθέσεων του φιλανθρωπικού γραφείου, καθώς επίσης και το σημαντικό δικαίωμα της επιθεώρησης και οργάνωσης της κατανομής βοήθειας, το οποίο τους έδινε τη δυνατότητα να αντικαταστήσουν τα φιλανθρωπικά εργαστήρια του Παλαιού Καθεστώτος από εργαστήρια αρωγής υπό τη διεύθυνση των ίδιων των τμημάτων. Με αυτό τον τρόπο εξασφάλισαν πολλά. Βαθμιαία ανέλαβαν να προμηθεύουν το στρατό με είδη ρουχισμού και μπότες. Οργάνωσαν μάλιστα τόσο καλά τα αλεστήρια και άλλες βιομηχανίες ώστε το 1793 κάθε πολίτης που κατοικούσε σε ένα τμήμα αρκούσε να παρουσιαστεί στο εργαστήριο του τμήματος για να βρει εργασία.* [* Meillé, σελ. 289.] Από αυτές τις πρώτες απόπειρες ξεπήδησε αργότερα μια πολύ ισχυρή οργάνωση και έτσι κατά το Δεύτερο Έτος (1793-1794) τα τμήματα προσπάθησαν να αναλάβουν εξ ολοκλήρου την κατασκευή και την προμήθεια ειδών ρουχισμού για το στρατό.

Συνεπώς, το «Δικαίωμα στην Εργασία» που απαίτησε ο λαός των μεγάλων πόλεων το 1848 ήταν απλώς μια υπενθύμιση όλων όσων είχαν συμβεί στη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης στο Παρίσι. Το 1792-1793 όμως, ο λαός οργανώθηκε από τη βάση και όχι από την κορυφή, όπως ήταν η πρόθεση του Louis Blanc, του Vidal και των άλλων εξουσιαστών που είχαν την έδρα τους στο Λουξεμβούργο από τον Μάρτιο μέχρι τον Ιούνιο του 1848.* [* Οφείλουμε να αναφερθούμε σε απλή «πρόθεση» επειδή το 1848 δεν έγινε τίποτα πέρα από συζητήσεις και συνομιλίες.]

Υπήρχε όμως κάτι ακόμα καλύτερο από αυτό. Στη διάρκεια ολόκληρης της Επανάστασης τα τμήματα όχι μόνον επέβλεπαν τον ανεφοδιασμό και την πώληση του ψωμιού, τις τιμές των προϊόντων πρώτης ανάγκης και την εφαρμογή της μέγιστης τιμής σύμφωνα με το νόμο, αλλά προχώρησαν στην καλλιέργεια των άγονων περιοχών του Παρισιού προκειμένου να αυξήσουν την αγροτική παραγωγή μέσω της καλλιέργειας κηπευτικών.

Αυτό μπορεί να φαίνεται ασήμαντο σε εκείνους που σκέφτονται μόνο τις σφαίρες και τα οδοφράγματα σε μια επαναστατική περίοδο, αλλά η ενασχόληση με τις μικρολεπτομέρειες της καθημερινής ζωής των ανθρώπων του μόχθου ήταν αυτό που βοήθησε τα τμήματα του Παρισιού να αξιοποιήσουν την πολιτική τους επιρροή και την επαναστατική τους πρωτοβουλία.

Ας μην προεξοφλούμε όμως τις εξελίξεις και ας επανέλθουμε στη ροή των γεγονότων. Θα επανέλθουμε στα τμήματα του Παρισιού όταν θα ασχοληθούμε με την Κομμούνα της 10 Αυγούστου.

Εικοστό έκτο κεφάλαιο: Καθυστερήσεις στην κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων

Ο λαός επιθυμεί την κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος – Οι στόχοι της αστικής τάξης – Οι αστοί αποξενώνονται βαθμιαία από το λαό – Οι «Αναρχικοί» - Οι «Γιρονδίνιοι» - Η σημασία του φεουδαρχικού ζητήματος στην Επανάσταση – Η 4 Αυγούστου 1789 – Τα αντιδραστικά κόμματα κερδίζουν έδαφος – Τιμητικά δικαιώματα και αποδοτικά δικαιώματα – Τα διατάγματα της 27 Φεβρουαρίου 1790 – Η φεουδαρχία εξακολουθεί να καταδυναστεύει τους χωρικούς – Οι δυσκολίες των χωρικών

Καθώς η Επανάσταση προχωρούσε, τα δυο ρεύματα στα οποία αναφερθήκαμε στην αρχή του παρόντος βιβλίου, του λαού και των αστών, έγιναν πιο συγκεκριμένα – ιδίως σε ό,τι αφορούσε οικονομικές υποθέσεις.

Ο λαός πάλευε για να βάλει ένα τέλος στο φεουδαρχικό σύστημα και επιθυμούσε διακαώς την ισότητα και την ελευθερία. Συνεπώς, μόλις διαπίστωσε καθυστερήσεις ακόμα και στον αγώνα τους εναντίον του βασιλιά και των ιερέων, έχασε την υπομονή του και προσπάθησε να κατευθύνει την Επανάσταση προς τη λογική της εξέλιξη. Προέβλεψε ότι ο επαναστατικός ενθουσιασμός θα κόπαζε σχετικά γρήγορα και αγωνίστηκε για να καταστήσει μια για πάντα αδύνατη την επιστροφή των μεγάλων γαιοκτημόνων, της βασιλικής τυραννίας και της κυριαρχίας των πλούσιων και των ιερέων. Και για αυτό το λόγο επιθυμούσε – τουλάχιστον σε πάρα πολλά μέρη της Γαλλίας – να ανακτήσει τη γη που είχε κλαπεί από τις κοινότητες των χωριών και απαιτήσε αγροτικούς νόμους που θα επέτρεπαν στον καθένα να εργάζεται στη γη εφόσον το επιθυμούσε και ισονομία ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, σύμφωνα με τα δικαιώματά τους ως πολίτες.

Εξεγέρθηκε όταν αναγκάστηκε να πληρώσει τις δεκάτες και κατέλαβε τους δήμους έτσι ώστε να είναι σε θέση να πλήξει ιερείς και γαιοκτήμονες. Με λίγα λόγια διατήρησε τις επαναστατικές συνθήκες στο μεγαλύτερο μέρος της Γαλλίας, ενώ στο Παρίσι παρακολουθούσε στενά τους νομοθέτες από τα θεωρεία της Συνέλευσης, αλλά και μέσω των συνεδριάσεων στις λέσχες και στα «τμήματά» του. Τέλος, όταν έκρινε αναγκαίο να καταφέρει ένα ισχυρό πλήγμα στη βασιλεία, ο λαός οργάνωσε την εξέγερση και πολέμησε με το όπλο στο χέρι στις 14 Ιουλίου 1789 και στις 10 Αυγούστου 1792.

Από την πλευρά τους οι αστοί εργάστηκαν με όλη τους τη δύναμη για να ολοκληρώσουν «την κατάκτηση της εξουσίας» - μια φράση που χρονολογείται από εκείνη την εποχή. Καθώς η εξουσία του βασιλιά και της Αυλής κατέρρευε και γινόταν αντικείμενο περιφρόνησης, οι αστοί οργάνωσαν τη δική τους. Κατέλαβαν σταθερές θέσεις στις επαρχίες και ταυτόχρονα έσπευσαν να εδραιώσουν τον υφιστάμενο και μελλοντικό πλούτο τους.

Μολονότι σε ορισμένες περιοχές το μεγαλύτερο μέρος των περιουσιών που είχε κατασχεθεί από τους εμικρέδες και τους ιερείς πέρασε με τη μορφή μικρών κληρών στα χέρια των φτωχών (αυτό τουλάχιστον δείχνουν οι έρευνες του Loutchitzky*) [* Izvestia (Δελτίο) του Πανεπιστημίου του Κιέβου, Έτος XXXVII, Τεύχη 3 και 8 (στα ρωσικά)] – σε κάποιες άλλες μια τεράστια μερίδα αυτών των περιουσιών συνέβαλε στον πλουτισμό των αστών, ενώ κάθε λογής οικονομική κερδοσκοπία έθεσε τα θεμέλια για την απόκτηση μεγάλων περιουσιών ανάμεσα στην Τρίτη Τάξη.

Αυτό όμως που είχαν κυρίως στο μυαλό τους οι μορφωμένοι αστοί έχοντας ως πρότυπο την αγγλική επανάσταση του 1648, ήταν ότι είχε έρθει πλέον η στιγμή να καταλάβουν την κυβέρνηση της Γαλλίας και ότι η τάξη που θα κυβερνούσε θα είχε τον πλούτο – κυρίως από τη στιγμή που η σφαίρα δράσης του κράτους ετοιμαζόταν να διευρυνθεί σε τεράστιο βαθμό με το σχηματισμό ενός μεγάλου τακτικού στρατού και με τη αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης, της δικαιοσύνης, της είσπραξης φόρων και όλων των υπολοίπων. Αυτό είχε φανεί καθαρά μετά την επανάσταση στην Αγγλία.

Μπορούμε συνεπώς να καταλάβουμε ότι μια άβυσσος που διευρυνόταν συνεχώς χώριζε την αστική τάξη από το λαό στη Γαλλία, ότι οι αστοί που είχαν επιδιώξει την επανάσταση και είχαν ωθήσει το λαό σε αυτήν δεν αισθάνονταν ότι «η κατάκτηση της εξουσίας» είχε ολοκληρωθεί ακόμα προς όφελός τους, και ότι ο λαός θεωρούσε την Επανάσταση σαν ένα μέσο για να ξεφορτωθεί το διπλό ζυγό της φτώχειας και της ανικανότητας των πολιτικών.

Εκείνοι τους οποίους εκείνη την εποχή οι «άνθρωποι της τάξης» και οι «πολιτικοί» περιέγραφαν σαν «αναρχικούς», με τη βοήθεια μερικών αστών – μερικοί ανάμεσά τους ήταν μέλη της Λέσχης των Κορδελιέρων και κάποιοι λίγοι μέλη της Λέσχης των Ιακωβίνων – βρέθηκαν στη μια πλευρά. Όσο για τους «πολιτικούς», τους «υπέρμαχους της ιδιοκτησίας» όπως αποκαλούνταν τότε, βρήκαν την πλήρη τους έκφραση στο πολιτικό κόμμα εκείνων που αργότερα έγιναν γνωστοί σαν «οι Γιρονδίνιοι»: δηλαδή, σε εκείνους τους πολιτικούς που το 1792 συσπειρώθηκαν γύρω από τον Μπρισό και τον υπουργό Ρολάν.

Στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο διαπιστώσαμε πώς η δήμευση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων τη νύχτα της 4 Αυγούστου υποβαθμίστηκε βαθμιαία όταν ψηφίστηκε από τη Συνέλευση από τις 5 έως τις 11 Αυγούστου. Τώρα διαπιστώνουμε ποιες επιπλέον ήταν οι εξελίξεις ως προς τη νομοθεσία αυτή το 1790 και το 1791.

Καθώς όμως το ζήτημα των φεουδαρχικών δικαιωμάτων κυριαρχεί σε ολόκληρη την Επανάσταση και παρέμεινε άλυτο μέχρι το 1793, όταν οι επικεφαλής των Γιρονδίνων εκδιώχθηκαν από τη Συμβατική Συνέλευση, θα συνοψίσω για άλλη μια φορά, με κίνδυνο να επαναληφθώ, τη νομοθεσία του Αυγούστου του 1789, πριν ασχοληθώ με τα γεγονότα των δυο επόμενων χρόνων. Αυτό είναι αναγκαίο, καθώς γύρω από αυτό το θέμα εξακολουθεί να κυριαρχεί μια θλιβερή σύγχυση, παρόλο που η κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων ήταν το κυριότερο έργο της Μεγάλης Επανάστασης. Πάνω σε αυτό το ζήτημα ξέσπασαν οι μεγαλύτερες αντιπαραθέσεις τόσο στην αγροτική Γαλλία όσο και στη Συνέλευση και από το συνολικό έργο της Επανάστασης επιβίωσε σχεδόν μόνο η κατάργηση των συγκεκριμένων δικαιωμάτων, παρά τις πολιτικές μεταπτώσεις που πέρασε η Γαλλία στη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα.

Είναι βέβαιο ότι εκείνοι που έκαναν έκκληση για κοινωνική ανανέωση πριν το 1789, δεν είχαν στο μυαλό τους την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων. Πρόθεσή τους ήταν απλώς η διόρθωση των καταχρήσεων από αυτά. Ορισμένοι μάλιστα μεταρρυθμιστές ρωτούσαν κατά πόσον ήταν δυνατόν «να μειωθούν τα φεουδαρχικά προνόμια», όπως είχε πει ο Νεκέρ. Η Επανάσταση ήταν εκείνη που έθεσε καθαρά και ξάστερα το ζήτημα της κατάργησης.

«Όλη ανεξαιρέτως η περιουσία θα είναι πάντοτε σεβαστή». Αυτό είχε αναγκαστεί να δηλώσει ο βασιλιάς κατά την έναρξη της συνεδρίασης των Γενικών Τάξεων. Και προστέθηκε ότι «με τη λέξη ιδιοκτησία η Αυτού Μεγαλειότητα αντιλαμβάνεται σαφώς τις φεουδαρχικές δεκάτες, φόρους, ενοίκια, δικαιώματα και εισφορές, και εν γένει όλα τα δικαιώματα και τα προνόμια, προσοδοφόρα ή τιμητικά, τα οποία συνδέονται με τη κτηματική περιουσία και με τα φέουδα που ανήκουν στον καθένα».

Τότε κανείς από τους μελλοντικούς επαναστάτες δεν διαμαρτυρήθηκε για αυτή την ερμηνεία των δικαιωμάτων των αρχόντων και των γαιοκτημόνων συνολικά.

«Ωστόσο», αναφέρει ο Dalloz, ο πολύ γνωστός συγγραφέας του Répertoire de juris prudence, τον οποίο σίγουρα κανείς δεν μπορεί να κατηγορήσει σαν υπερεπαναστάτη, «οι αγροτικοί πληθυσμοί δεν ερμήνευσαν κατ' αυτόν τον τρόπο τις ελευθερίες που τους είχαν υποσχεθεί. Παντού τα χωριά ξεσηκώθηκαν, οι πύργοι πυρπολήθηκαν και τα αρχεία και τα αρχειοφυλακεία όπου φυλάσσονταν τα μητρώα των φεουδαρχικών εισφορών καταστράφηκαν. Σε πάρα πολλές περιοχές οι γαιοκτήμονες απαρνήθηκαν τα δικαιώματά τους υπογράφοντας σχετικά έγγραφα».* [* Dalloz, άρθρο Féodalisme.]

Τότε, μέσα στη θλιβερή λάμψη των καίμενων πύργων και της εξέγερσης των χωρικών που απειλούσε να λάβει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις, πραγματοποιήθηκε η συνεδρίαση της 4 Αυγούστου 1789.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, στη διάρκεια εκείνης της αξιομημόνευτης νύχτας η Εθνοσυνέλευση ψήφισε ένα διάταγμα ή μάλλον μια διακήρυξη αρχών, το πρώτο άρθρο της οποίας είχε τίτλο «Η Εθνοσυνέλευση καταστρέφει συθέμελα το φεουδαρχικό σύστημα».

Η εντύπωση που προκάλεσαν αυτές οι λέξεις ήταν τεράστια. Συντάραξαν τη Γαλλία και την Ευρώπη. Περιέγραψαν εκείνη τη νύχτα σαν έναν «Άγιο Βαρθολομαίο της ιδιοκτησίας». Την επόμενη μέρα όμως, όπως ήδη διαπιστώσαμε, η Συνέλευση άλλαξε γνώμη. Με μια σειρά διαταγμάτων ή μάλλον ψηφισμάτων που ψήφισε στις 5, 6, 8, 10 και 11 Αυγούστου αποκατάστησε και έθεσε υπό την προστασία του Συντάγματος όλα όσα είχαν σημασία σχετικά με τα φεουδαρχικά δικαιώματα. Αποκηρύσσοντας με ορισμένες εξαίρεσεις τις προσωπικές υπηρεσίες που τους αποδίδονταν, οι άρχοντες

προστάτευσαν με όλη τους τη δύναμη εκείνα από τα, συχνά τερατώδη, δικαιώματά τους που θα μπορούσαν με τον πιο ασήμαντο τρόπο να αντιπροσωπεύουν ενοίκια για την κατοχή ή τη χρήση της γης – τα πραγματικά δικαιώματα, όπως δήλωναν οι νομοθέτες. Αυτά δεν ήταν μόνο τα ενοίκια για την έγγειο ιδιοκτησία αλλά και πολλές πληρωμές που αφορούσαν εισφορές, σε χρήμα και είδος ανάλογα με την επαρχία, ο οποίος είχαν καθιερωθεί την περίοδο της κατάργησης της δουλοπαροικίας και έκτοτε είχαν συνδεθεί με την κατοχή της γης. Όλες αυτές οι υπερβολικές φορολογήσεις είχαν καταγραφεί στα *terriers* (μητρώα εγγείου ιδιοκτησίας) και έκτοτε αυτά τα δικαιώματα είχαν πουληθεί ή εκχωρηθεί σε τρίτους.

Τα *champarts*, τα *terriers*, τα *agriers comptants* και όλα τα υπόλοιπα [* Μερίδια από την παραγωγή της γης, φόροι για αυτήν, μητρώα κλπ.] καθώς και οι δεκάτες – με λίγα λόγια όλα όσα είχαν χρηματική αξία – διατηρήθηκαν στο ακέραιο. Οι χωρικοί εξασφάλισαν μόνο το δικαίωμα της εξαγοράς αυτών των εισφορών, εφόσον κάποια μέρα κατέληγαν σε συμφωνία με τον γαιοκτήμονα σχετικά με την τιμή της εξαγοράς. Η Συνέλευση όμως φρόντισε να μην ορίσει κάποια συγκεκριμένη τιμή για την εξαγορά ούτε καθόρισε κάποιο ποσοστό.

Στην πραγματικότητα, πέρα από το ότι η ιδέα της φεουδαρχικής περιουσίας κλονίστηκε από το Πρώτο Άρθρο των διαταγμάτων της 5-11 Αυγούστου, όλα όσα αφορούσαν εισφορές που υποτίθεται ότι συνδέονταν με τη χρήση της γης παρέμειναν ως είχαν και δόθηκε εντολή στους δήμους να συνετίσουν όσους χωρικούς δεν πλήρωναν. Έχουμε διαπιστώσει με πόση λύσσα ορισμένοι δήμοι εκτέλεσαν αυτές τις οδηγίες.* [* Τα γεγονότα αυτά έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τα υπερβολικά εγκώμια που έχουν πλέξει πολλοί ιστορικοί για τη Συνέλευση και τα δημοσίευσαν για πρώτη φορά σε ένα άρθρο για την επέτειο της Μεγάλης Επανάστασης στο *Nineteen Century* (Ιούνιος 1889) και κατόπιν σε μια σειρά άρθρων στη *La Révolte* για το 1892 και το 1893, τα οποία αναδημοσιεύτηκαν σε ένα φυλλάδιο με τίτλο *La Grande Révolution* (Παρίσι, 1893). Το λεπτομερές έργο του M. Ph. Sagnac *La législation civile de la Révolution française, 1789-1804: Essai d'histoire sociale*, Παρίσι 1898) έχει έκτοτε επιβεβαιώσει αυτή την άποψη. Εξάλλου, δεν επρόκειτο για ζήτημα σωστότερης ερμηνείας των γεγονότων, αλλά για ζήτημα των ίδιων των γεγονότων. Για να πειστεί κάποιος για αυτό, αρκεί να συμβουλευτεί οποιαδήποτε συλλογή των νόμων του γαλλικού κράτους – όπως περιέχονται για παράδειγμα στο πασίγνωστο *Répertoire de jurisprudence* του Dalloz. Εκεί περιλαμβάνονται σε πλήρη μορφή ή σε μια πιστή σύνοψη όλοι οι νόμοι που αφορούσαν την έγγειο ιδιοκτησία, ιδιωτική και κοινοτική, οι οποίοι δεν αναφέρονται στις εξιστορήσεις της Επανάστασης. Από την πηγή αυτή έχω αντλήσει στοιχεία και από τη μελέτη αυτών των νόμων έχω κατανοήσει το αληθινό νόημα της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης και των εσωτερικών αγώνων της.]

Επιπλέον, όπως έχουμε διαπιστώσει από το σημείωμα που έγραψε ο φίλος μου James Guillaume* [* Βλ. δέκατο όγδοο κεφάλαιο.] η Συνέλευση διασαφήνισε σε έναν από τους νόμους της του 1789 ότι αυτά ήταν απλώς «διατάγματα» και τους πρόσφερε το πλεονέκτημα να μην χρειάζονται την έγκριση του βασιλιά. Ταυτόχρονα όμως, με αυτό τον τρόπο οι νόμοι στερήθηκαν το χαρακτήρα του νόμου στο βαθμό που οι διατάξεις τους δεν είχαν προσλάβει τη μορφή συνταγματικών διαταγμάτων. Δεν είχαν κανένα υποχρεωτικό χαρακτήρα: επομένως, νομικά δεν είχε γίνει τίποτα.

Εντούτοις, ακόμα και αυτά τα «διατάγματα» φαίνονταν υπερβολικά προοδευτικά για τους γαιοκτήμονες και τον βασιλιά. Ο τελευταίος προσπάθησε να κερδίσει χρόνο για να μην τα δημοσιεύσει και στις 18 Σεπτεμβρίου διαμαρτυρόταν ακόμα στην Εθνοσυνέλευση, ζητώντας την αναθεώρηση των ψηφισμάτων της. Αποφάσισε να τα δημοσιεύσει μόλις στις 6 Οκτωβρίου, όταν οι γυναίκες τον έφεραν πίσω στο Παρίσι και τον έθεσαν υπό λαϊκή επιτήρηση. Τότε όμως η Συνέλευση αδιαφόρησε. Αποφάσισε να δημοσιεύσει τα διατάγματα μόλις στις 3 Νοεμβρίου 1789, όταν τα έστειλε για δημοσίευση στα επαρχιακά παρλαμέντα (δικαστήρια). Έτσι, στην πραγματικότητα τα διατάγματα της 5-11 Αυγούστου δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες η εξέγερση των χωρικών έπρεπε να συνεχιστεί και όπως και έγινε. Η έκθεση της Φεουδαρχικής Επιτροπής που συνέταξε ο αβάς Γκρεγκουάρ τον Φεβρουάριο του 1790, στην ουσία δήλωνε ότι η εξέγερση των χωρικών συνεχιζόταν και ότι από τον Ιανουάριο είχε ενταθεί. Εξαπλωνόταν από τα ανατολικά προς τα δυτικά.

Στο Παρίσι όμως το κόμμα της αντίδρασης είχε ήδη κερδίσει πολύ έδαφος μετά τις 6 Οκτωβρίου. Ως εκ τούτου, όταν η Εθνοσυνέλευση άρχισε να συζητά για τα φεουδαρχικά δικαιώματα μετά την έκθεση του Γκρεγκουάρ, νομοθέτησε

με αντιδραστικό πνεύμα. Στην πραγματικότητα τα διατάγματα που ψηφίστηκαν από τις 28 Φεβρουαρίου έως τις 5 Μαρτίου και στις 18 Ιουνίου 1790 είχαν ως συνέπεια την επαναφορά όλων όσων ήταν σημαντικά για το φεουδαρχικό σύστημα.

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα στοιχεία της περιόδου, αυτή ήταν η γνώμη εκείνων που επιθυμούσαν την κατάργηση της φεουδαρχίας. Περιέγραψαν τα διατάγματα του 1790 σαν αποκατάσταση της φεουδαρχίας.

Κατ' αρχήν, ο διαχωρισμός ανάμεσα στα τιμητικά δικαιώματα που είχαν καταργηθεί χωρίς αποζημίωση και στα αποδοτικά δικαιώματα, τα οποία οι χωρικοί έπρεπε να εξαγοράσουν, διατηρήθηκε στο ακέραιο και επικυρώθηκε. Και το χειρότερο, αρκετά προσωπικά φεουδαρχικά δικαιώματα που είχαν ταξινομηθεί ως αποδοτικά, τώρα «συγχωνεύονται πλήρως με τα απλά ενοίκια και τις χρεώσεις για τη γη».* [* «Όλες οι τιμητικές διακρίσεις, τα πλεονεκτήματα και η εξουσία που πηγάζουν από το φεουδαρχικό σύστημα καταργούνται. Όσο για τα αποδοτικά δικαιώματα, τα οποία θα συνεχίσουν να ισχύουν μέχρι την εξαγορά τους, συγχωνεύονται πλήρως με τα απλά ενοίκια και τις χρεώσεις για τη γη» (Νόμος της 24 Φεβρουαρίου 1790, Άρθρο 1 του πρώτου κεφαλαίου.) Συνεπώς, μερικά δικαιώματα που ήταν απλώς σφετεριστικά και κατάλοιπα της προσωπικής δουλείας τέθηκαν στην ίδια βάση ως υποχρεώσεις που προέκυπταν από την τοποθεσία του κτήματος, ενώ θα έπρεπε να έχουν καταγγελθεί λόγω της προέλευσής τους.

Μολονότι ο άρχοντας είχε χάσει το δικαίωμα της «φεουδαρχικής κατάσχεσης»* [* Άρθρο 6.], μπορούσε να ασκήσει κάθε είδους καταναγκασμό για την μη καταβολή αυτών των εισφορών σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο. Αυτό επιβεβαιώνεται από το ακόλουθο άρθρο: «Οι φεουδαρχικές εισφορές και οι φόροι, μαζί με όλες τις πωλήσεις, ενοικιάσεις και δικαιώματα που είναι εξαγοράσιμα από τη φύση τους, θα υπόκεινται στους κανόνες που έχουν θεσπιστεί από τους διάφορους νόμους και έθιμα του βασιλείου μέχρι την εξαγορά τους».

Η Συντακτική Συνέλευση προχώρησε ακόμα παραπέρα. Στη συνεδρίαση της 27 Φεβρουαρίου συμφώνησε με την άποψη του Μερλέν και επικύρωσε σε ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων το δικαίωμα της δουλοπαροικίας σε αναπαλλοτρίωτη κατοχή. Αποφάσισε ότι «έπρεπε να διατηρηθούν τα έγγεια δικαιώματα των οποίων η αναπαλλοτρίωτη κατοχή είχε μετατραπεί σε κατοχή μέσω ετήσιου ενοικίου που δεν ήταν αντιπροσωπευτικό της αναπαλλοτρίωτης κατοχής».

Οι αστοί γαντζώθηκαν από αυτή την κληρονομιά της δουλοπαροικίας σε τέτοιο βαθμό, ώστε το Άρθρο 4 του τρίτου κεφαλαίου του νέου νόμου όριζε ότι «εάν μετά την απόκτηση της ιδιοκτησίας από τον ενοικιαστή η αναπαλλοτρίωτη κατοχή, πραγματική ή μεικτή, έχει μετατραπεί σε εισφορές πάνω στη γη ή σε δικαιώματα μεταβίβασης, η οφειλή των εισφορών αυτών παραμένει σε ισχύ».

Συνολικά, η ανάγνωση της συζήτησης στη Συνέλευση σχετικά με τα φεουδαρχικά δικαιώματα εγείρει το ερώτημα κατά πόσον αυτές οι συζητήσεις πραγματοποιήθηκαν τον Μάρτιο του 1790, μετά την άλωση της Βασίλης, και στις 4 Αυγούστου, ή εάν πραγματοποιήθηκαν το 1775, στην αρχή της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΣΤ'.

Ως εκ τούτου, την 1 Μαρτίου 1790 καταργήθηκαν ορισμένα δικαιώματα όπως «της αποψίλωσης μέσω καύσης, της κατοχής σκύλων φύλαξης, του φόρου για τη χρήση νομίσματος, και της συγκρότησης ομάδων επιφυλακής», καθώς επίσης και ορισμένα δικαιώματα που αφορούσαν πωλήσεις και αγορές από υποτελείς τιμαριούχους. Παρόλα αυτά θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς ότι αυτά τα δικαιώματα είχαν καταργηθεί χωρίς αποζημίωση στη διάρκεια της νύχτας της 4 Αυγούστου. Όμως τίποτα τέτοιο δεν είχε συμβεί. Από νομικής πλευράς, το 1790 σε πολλές περιοχές της Γαλλίας οι χωρικοί δεν τολμούσαν ακόμα να αγοράσουν μια αγελάδα ή να πουλήσουν το σιτάρι τους χωρίς πρώτα να πληρώσουν τις εισφορές προς τον άρχοντα. Δεν μπορούσαν να πουλήσουν ούτε τα δημητριακά τους πριν ο άρχοντας πουλήσει τα δικά του και αποκομίσει κέρδη από τις υψηλές τιμές που κυριαρχούσαν προτού αλωνιστεί μεγάλο μέρος των δημητριακών.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι τα δικαιώματα αυτά είχαν καταργηθεί την 1 Μαρτίου, όπως και όλες οι εισφορές που επέβαλαν οι άρχοντες για τον κοινόχρηστο φούρνο, το μύλο ή το πατητήρι. Ας μην βιαζόμαστε όμως να βγάζουμε συμπεράσματα. Είναι αλήθεια ότι είχαν καταργηθεί αλλά με εξαίρεση τις περιπτώσεις κατά τις οποίες υπήρχε εκ των προτέρων γραπτή συμφωνία ανάμεσα στον άρχοντα και στην κοινότητα των χωρικών ή θεωρούνταν ως πληρωτέα με αντάλλαγμα τη μια ή την άλλη παραχώρηση.

Πλήρωνε, χωρικό! Μια ζωή πλήρωνε! Και μην προσπαθείς να εξοικονομήσεις χρόνο γιατί θα υπάρξει άμεση κατάσχεση και τότε θα σωθείς μόνον εάν δικαιωθείς στο δικαστήριο.

Όσο κι αν είναι δύσκολο να το πιστέψει κανείς, αυτή ήταν η αλήθεια. Παραθέτω το κείμενο του Άρθρου 2 από το τρίτο κεφάλαιο της νέας φεουδαρχικής νομοθεσίας. Είναι μάλλον μακρύ αλλά αξίζει να αναπαραχθεί επειδή μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε το είδος της σκλαβιάς που εξακολουθούσε να συνθλίβει τον χωρικό σύμφωνα με το φεουδαρχικό νόμο της 24 Φεβρουαρίου έως 15 Μαρτίου 1790.

«Άρθρο 2. Θεωρούνται εξοφλημένα, εκτός εάν υπάρχει απόδειξη για το αντίθετο (που σημαίνει ότι «θα πληρώνονται από το χωρικό έως ότου τα εξοφλήσει»):

1. Όλες οι ετήσιες φεουδαρχικές εισφορές σε χρήματα, γεννήματα, πουλερικά, σε όλα τα είδη διατροφής και τους καρπούς της γης που πληρώνονται υπό την ονομασία αντιπαροχές απαλλαγής, υπερενοικιάσεις, φεουδαρχικά ενοίκια, τιμαριωτικές ή εμφυτευτικές μισθώσεις, champerty, tasque, terrage, agrier (δικαιώματα πάνω στα παράγωγα της γης και των αγρών ή στην εργασία του ενοικιαστή), soete, καταναγκαστική εργασία ή υπό οποιαδήποτε άλλη ονομασία, τα οποία είναι πληρωτέα ή οφειλόμενα μόνο από τον ιδιοκτήτη ή κάτοχο ενός κομματιού γης, εφόσον αυτός είναι ο ιδιοκτήτης ή ο κάτοχος και έχει το δικαίωμα συνέχισης στην κατοχή.
2. Όλα τα περιστασιακά τέλη (casuels) υπό ονομασίες όπως quint (πέμπτο), requint (εικοστό πέμπτο), treizains (τριακοστό), lods (εισφορές στις πωλήσεις κληρονομιάς), lods-et-ventes, mi-lods, εξαγορές, venteolles, reliefs, relevoisons, pleas και υπό οποιαδήποτε άλλη ονομασία, τα οποία οφείλονται εξαιτίας παρατυπιών που έχουν προκύψει στην ιδιοκτησία ή στην κατοχή ενός κομματιού γης.
3. Το δικαίωμα των acapts (δικαιώματα διαδοχής), τα acapts με εκπρόθεσμες οφειλές (arrière-acapts) και άλλα παρόμοια δικαιώματα που έχουν προκύψει εξαιτίας παρατυπιών των πρώην αρχόντων».

Από την άλλη πλευρά, στις 9 Μαΐου η Συνέλευση περιέστειλε διάφορα δικαιώματα διοδίων σε κεντρικές οδούς, σε κανάλια κλπ, τα οποία εισέπρατταν οι άρχοντες. Αμέσως μετά όμως φρόντισε να προσθέσει την ακόλουθη διάταξη:

«Εντούτοις, δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι, όσον αφορά το παρόν, η Εθνοσυνέλευση περιλαμβάνει στην περιστολή που εξαγγέλθηκε στο προηγούμενο άρθρο, τα εξουσιοδοτημένα διαπύλια ... κλπ και τους δασμούς που αναφέρθηκαν στο προαναφερθέν άρθρο, τα οποία μπορεί να έχουν αποκτηθεί σαν αποζημίωση». Αυτό σήμαινε ότι πολλοί από τους άρχοντες είχαν πουλήσει ή υποθηκεύσει ορισμένα από τα δικαιώματά τους. Ειδικά, σε περιπτώσεις κληρονομιάς, ο μεγαλύτερος γιος, έχοντας διαδεχθεί στο κτήμα ή στον πύργο τους άλλους, κυρίως τις θυγατέρες, λάμβανε ως αποζημίωση ορισμένα δικαιώματα σε διόδια κεντρικών οδικών αρτηριών, σε κανάλια ή σε γέφυρες. Επομένως, στις περιπτώσεις αυτές όλα τα δικαιώματα διατηρούνταν, παρόλο που είχαν αναγνωριστεί σαν άδικα, επειδή σε διαφορετική περίπτωση αυτό θα σήμαινε απώλειες για ορισμένα μέλη της αριστοκρατίας ή της αστικής τάξης.

Ανάλογες υποθέσεις επανελήφθησαν σε όλο το διάστημα που ίσχυσε ο φεουδαρχικός νόμος. Έπειτα από την περιστολή ενός φεουδαρχικού δικαιώματος υπήρχε πάντα κάποια πρόφαση για να την αποφυγή της. Επομένως, το αποτέλεσμα θα ήταν δικαστικές αγωγές χωρίς τέλος.

Μόνο σε ένα σημείο η πνοή της Επανάστασης έγινε πραγματικά αισθητή και αυτό αφορούσε στο ζήτημα της δεκάτης. Αποφασίστηκε ότι όλες οι δεκάτες, εκκλησιαστικές και τιμαριοδοτημένες (δηλαδή, πουλημένες σε κοσμικούς) θα έπρεπε να είχαν καταργηθεί από τον Ιανουάριο του 1790. Για άλλη μια φορά όμως η Συνέλευση αποφάσισε ότι για το έτος 1790 έπρεπε να πληρωθούν όπου οφείλονταν και μάλιστα «στο ακέραιο».

Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Φρόντισε να επιβάλλει ποινές σε εκείνους που μπορεί να μην πειθαρχούσαν σε αυτό το διάταγμα και έτσι κατά την έναρξη της συζήτησης για το τρίτο κεφάλαιο του φεουδαρχικού νόμου η Συνέλευση αποφάσισε: «Καμία δημοτική ή περιφερειακή διοικητική αρχή δεν θα μπορεί, με την ποινή της ακύρωσης, τη δίωξή της και την

καταβολή αποζημίωσης, να απαγορεύει τη συλλογή οποιασδήποτε φεουδαρχικής εισφοράς, η καταβολή της οποίας θα πρέπει να γίνεται υπό το πρόσχημα της ρητής ή της εν δυνάμει περιστολής της χωρίς αποζημίωση».

Δεν υπήρχε κανένας φόβος ούτε από τους αξιωματούχους ούτε από τα διαμερίσματα ή τα τμήματα. Ήταν, ιδίως τα τελευταία, ψυχή τε και σώματι με τους άρχοντες και τους αστούς γαιοκτήμονες. Υπήρχαν όμως οι δήμοι, ιδίως στην ανατολική Γαλλία, οι οποίοι είχαν καταληφθεί από τους επαναστάτες που ενημέρωναν τους χωρικούς ότι η τάδε και η δείνα φεουδαρχική εισφορά είχε καταργηθεί και ότι εάν την απαιτούσαν οι άρχοντες οι χωρικοί δεν ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν.

Τώρα όμως, μπροστά στον κίνδυνο της δίωξης ή της κατάσχεσης, οι δημοτικοί σύμβουλοι ενός χωριού δεν τολμούσαν να μιλήσουν και επομένως ο χωρικός θα έπρεπε να πληρώσει ειδάλλως τα περιουσιακά του στοιχεία κατάσχονταν. Το μόνο που του επιτρεπόταν σε περίπτωση ληξιπρόθεσμης οφειλής ήταν να διεκδικήσει αργότερα κάποια αποζημίωση από τον άρχοντα, ο οποίος όμως μέχρι τότε μπορεί να είχε μεταναστεύσει στην Κόμπλεντς.

Όπως πολύ σωστά έχει επισημάνει ο κ. Sagnac, αυτό εισήγαγε μια φοβερή διάταξη. Οι αποδείξεις ότι ο χωρικός δεν όφειλε πλέον ορισμένες προσωπικές φεουδαρχικές εισφορές που δεν συνδέονταν με τη γη – αποδείξεις που δύσκολα μπορούσαν να βρεθούν – ήταν πρόβλημα του χωρικού. Εάν δεν τις προσκόμιζε, εάν δεν μπορούσε να τις προσκομίσει – όπως σχεδόν συνέβαινε πάντα – ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει!

Εικοστό έβδομο κεφάλαιο: Η φεουδαρχική νομοθεσία το 1790

Νέοι νόμοι στηρίζουν το φεουδαρχικό σύστημα – Η γνώμη του Sagnac για αυτούς – Η αντίσταση σε προσπάθειες συλλογής φεουδαρχικών εισφορών – Η εξέγερση εξαπλώνεται – Ψευδή διατάγματα προκαλούν περεταίρω εξεγέρσεις – Οι χωρικοί απαιτούν τη «μέγιστη τιμή» και την αποκατάσταση της κοινοτικής γης – Η Επανάσταση καθορίζει την τιμή του ψωμιού. Δρακόντειοι νόμοι σε βάρος των χωρικών (Ιούνιος 1790) – Η πληρωμή της δεκάτης παρατείνεται για ένα χρόνο – Σύνοψη των νόμων για την προστασία της ιδιοκτησίας – Άρθρα για τα αιτήματα των χωρικών

Με αυτό τον τρόπο λοιπόν η Εθνοσυνέλευση εκμεταλλεύτηκε την προσωρινή κάμψη των εξεγέρσεων των χωρικών στη διάρκεια του χειμώνα και το 1790 ψήφισε νόμους που στην πραγματικότητα παρείχαν μια νέα νομική βάση στο φεουδαρχικό σύστημα

Για να μη νομίσει κανείς ότι αυτή είναι η δική μας ερμηνεία της νομοθεσίας που θέσπισε η Συνέλευση, αρκεί ο αναγνώστης να διαβάσει τους ίδιους τους νόμους ή όσα γράφει ο Dalloz για αυτούς. Ιδού όμως τι αναφέρει για αυτούς ένας σύγχρονος συγγραφέας, ο καθηγητής Sagnac, ο οποίος είναι αδύνατον να κατηγορηθεί σαν υποστηρικτής των Αβράκωτων εφόσον θεωρεί την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση που αργότερα επιτεύχθηκε από τη Συμβατική Συνέλευση ως μια «αχρεία και ανώφελη λεηλασία». Ας δούμε λοιπόν πώς ο κ. Sagnac εκτιμά τους νόμους που ψηφίστηκαν τον Μάρτιο του 1790.

«Ο αρχαίος νόμος», γράφει, «βαρύνει με όλη του τη δύναμη το έργο της Συντακτικής Συνέλευσης όσον αφορά το νέο νόμο που επεξεργάζεται. Αυτός που πρέπει να προσκομίσει αποδείξεις ότι το αίτημα του άρχοντα είναι παράνομο είναι ο χωρικός – εφόσον δεν επιθυμεί να πληρώσει ένα φόρο, να εργαστεί καταναγκαστικά, ή να παραδώσει μέρος της σοδειάς του στην αποθήκη του άρχοντα. Εάν όμως ο άρχοντας διατηρεί κάποιο δικαίωμα επί σαράντα χρόνια – ανεξάρτητα από την προέλευσή του σύμφωνα με το παλιό σύστημα – το δικαίωμα αυτό νομιμοποιείται σύμφωνα με το νόμο της 15 Μαρτίου. Η κατοχή και μόνον αρκεί. Δεν έχει σημασία τι είναι ακριβώς αυτό που διατηρεί και τη νομιμότητα που οποίου αμφισβητεί ο εκμισθωτής: ούτως ή άλλως ο τελευταίος πρέπει να πληρώσει. Και εάν οι χωρικοί με την εξέγερσή τους τον Αύγουστο του 1789 έχουν υποχρεώσει τον άρχοντα να αποκηρύξει ορισμένα δικαιώματά του ή εάν έχουν κάψει τους τίτλους ιδιοκτησίας του, ο άρχοντας αρκεί να προσκομίσει αποδείξεις περιουσιακών στοιχείων κατά τη διάρκεια τριάντα

χρόνων για να αποκαταστήσει τα δικαιώματά του». [* Καθ. Sagnac, La législation civile de la Révolution française (Παρίσι, 1898), σελ. 106-106.]

Η αλήθεια είναι ότι οι νέοι νόμοι επέτρεπαν στον καλλιεργητή να αγοράζει την εκμίσθωση της γης. Όμως, «όλες οι ρυθμίσεις υπέρ εκείνου που όφειλε να καταβάλλει τις πραγματικές εισφορές (droits reels), τώρα στράφηκαν σε βάρος του», αναφέρει ο κ. Sagnac, «επειδή το σημαντικό για αυτόν ήταν πρώτα απ' όλα να πληρώνει μόνο τις νόμιμες εισφορές, ενώ τώρα, εφόσον δεν μπορούσε να προσκομίσει αποδείξεις για το αντίθετο, έπρεπε να εξοφλήσει και να εξαγοράσει ακόμα και τα σφετεριστικά δικαιώματα». [* Sagnac, σελ. 120.]

Με άλλα λόγια, δεν μπορούσε να γίνει καμία εξαγορά χωρίς την καταβολή όλων των εισφορών: των εισφορών για την κατοχή της γης που διατηρούνταν από το νόμο, καθώς και των προσωπικών εισφορών που είχαν καταργηθεί από αυτόν. Επιπλέον, από τον ίδιο και κατά τα άλλα πολύ μετριοπαθή συγγραφέα ως προς τις εκτιμήσεις του, διαβάζουμε τα εξής:

«Το πλαίσιο της Συντακτικής Συνέλευσης δεν διατηρεί τη συνοχή του. Ήταν μια Συνέλευση από γαιοκτήμονες και δικηγόρους, τελείως απρόθυμη να αφανίσει το φεουδαρχικό και περιουσιακό σύστημα παρά τις όποιες υποσχέσεις. Αφού φρόντισε να διατηρήσει τα σημαντικότερα δικαιώματα [όλα όσα είχαν κάποια πραγματική αξία], στάθηκε τόσο γενναϊόδωρη ώστε να επιτρέψει την εξαγορά... Ο αγρότης είχε κάνει έκκληση για μεταρρυθμίσεις και είχε επιμείνει σε αυτές, ή μάλλον στην επικύρωση από το νόμο μιας επανάστασης που είχε ήδη πραγματοποιηθεί στη σκέψη του και είχε επισφραγιστεί, όπως τουλάχιστον νόμιζε, με έργα. Όμως οι νομοθέτες ήταν μόνο λόγια. Για άλλη μια φορά όμως είχε την αίσθηση ότι το πλεονέκτημα ήταν στα χέρια των αρχόντων». [* Sagnac, σελ. 120.]

«Ουδέποτε η νομοθεσία δεν είχε προκαλέσει μεγαλύτερη αγανάκτηση», συνεχίζει ο κ. Sagnac. «Είναι προφανές ότι κάποιοι και από τις δυο πλευρές είχαν αποφασίσει να μην τη σεβαστούν». [* Sagnac, σελ. 121.] Οι άρχοντες αντιλαμβάνονταν ότι είχαν τη στήριξη της Εθνοσυνέλευσης και έτσι άρχισαν να αποσπούν με οργή όλες τις φεουδαρχικές εισφορές που οι χωρικοί πίστευαν ότι είχαν καταργηθεί οριστικά. Διεκδίκησαν την καταβολή όλων των εκπρόθεσμων οφειλών. Οι δικαστικές εντολές και οι κλητεύσεις έπεφταν βροχή στα χωριά.

Από την πλευρά τους οι χωρικοί, μόλις διαπίστωσαν ότι δεν επρόκειτο να πάρουν τίποτα από τη Συνέλευση, συνέχισαν τον πόλεμο εναντίον των αρχόντων σε ορισμένες περιοχές. Πολλοί πύργοι λεηλατήθηκαν ή πυρπολήθηκαν, ενώ αλλού οι τίτλοι ιδιοκτησίας καταστράφηκαν και τα γραφεία των φοροιακών, των δικαστικών κλητήρων και των αρχειογράφων λεηλατήθηκαν ή πυρπολήθηκαν. Η εξέγερση εξαπλώθηκε και στα δυτικά και τον Φεβρουάριο του 1790 στη Βρετάνη πυρπολήθηκαν τριάντα επτά πύργοι.

Όταν όμως τα διατάγματα που ψηφίστηκαν από τον Φεβρουάριο έως τον Μάρτιο του 1790 έγιναν γνωστά στις επαρχιακές περιοχές, ο πόλεμος εναντίον των αρχόντων εντάθηκε ακόμα περισσότερο και εξαπλώθηκε σε περιοχές που το προηγούμενο καλοκαίρι δεν είχαν τολμήσει να ξεσηκωθούν. Συνεπώς, κατά τη συνεδρίαση της Συνέλευσης που πραγματοποιήθηκε στις 5 Ιουνίου, έγινε αναφορά για εξεγέρσεις στην Μπουρμπόν-Λανσί και στην Σαρολέ, όπου είχαν διαδοθεί ψευδή διατάγματα της Συνέλευσης και υπήρξε απαίτηση για αγροτικό νόμο. Στη συνεδρίαση της 2 Ιουνίου αναγνώστηκαν εκθέσεις για τις εξεγέρσεις στη Μπουρμπονέ, στη Νιβερνέ και στην επαρχία Μπερί. Σε αρκετούς δήμους επιβλήθηκε στρατιωτικός νόμος, ενώ υπήρξαν μερικοί νεκροί και τραυματίες. Οι «ληστές» είχαν εξαπλωθεί στην Καμπέν και την ίδια στιγμή πολιορκούσαν τη Ντεσίζ. Μεγάλες «ακρότητες» αναφέρθηκαν επίσης από τη Λιμουζέν, όπου οι χωρικοί ζητούσαν να οριστεί μέγιστη τιμή για το ψωμί. «Το σχέδιο για την ανάκτηση της που είχαν παραχωρηθεί στους άρχοντες τα τελευταία εκατόν είκοσι χρόνια είναι ένα από τα άρθρα των αιτημάτων τους», αναφέρει η έκθεση. Προφανώς οι χωρικοί ήθελαν να ανακτήσουν την κοινόχρηστη γη, την οποία οι άρχοντες είχαν κλέψει από τις κοινότητες των χωριών.

Παντού παρουσιάζονταν ψευδή διατάγματα της Εθνοσυνέλευσης. Τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1790 κυκλοφόρησαν αρκετά στις επαρχίες που έδιναν εντολή στο λαό να μη πληρώνει περισσότερο από ένα sou για μισό κιλό ψωμί. Ως εκ τούτου, η Επανάσταση προπορεύτηκε της Συμβατικής, η οποία ψήφισε το νόμο περί της «μέγιστης τιμής» μόλις το 1793.

Τον Αύγουστο οι λαϊκές εξεγέρσεις συνεχίζονταν. Για παράδειγμα, στην Σεν Ετιέν αν Φορέζ ο λαός σκότωσε έναν από τους μονοπωλητές και διόρισε νέα δημαρχία, η οποία αναγκάστηκε να μειώσει την τιμή του ψωμιού. Αμέσως μετά όμως οι αστοί εξοπλίστηκαν και συνέλαβαν είκοσι δυο επαναστάτες. Αυτή είναι μια εικόνα για το τι συνέβαινε λίγο πολύ παντού – χωρίς να αναφέρουμε τους σημαντικότερους αγώνες στη Λυών και στα νότια της Γαλλίας.

Τι έκανε όμως η Συνέλευση; Μήπως δικαίωσε τα αιτήματα των χωρικών; Μήπως έσπευσε να καταργήσει χωρίς αποζημίωση τα φεουδαρχικά δικαιώματα που τόσο μισούσαν οι αγρότες και που δεν δέχονταν να τα πληρώσουν παρά μόνο δια της βίας;

Και βέβαια όχι! Η Συνέλευση απλώς ψήφισε δρακόντειους νόμους σε βάρος των χωρικών. Στις 2 Ιουνίου 1790, «η Συνέλευση, όντας ενήμερη και εξαιρετικά ανήσυχη για τις ακρότητες που έχουν διαπράξει ομάδες ληστών» [διάβαζε, «χωρικών»] σε περιοχές της Σερ, της Νιέβρ και της Αλιέρ, και που εξαπλώνονταν σχεδόν μέχρι την Κορέζ, θέσπισε μέτρα εναντίον αυτών των «οργανωτών της αταξίας» και κατέστησε τις κοινότητες από κοινού υπεύθυνες για τις βιαιοπραγίες που είχαν διαπραχθεί.

Σύμφωνα με το Άρθρο 1 του νόμου αυτού, «Όλοι όσοι εξωθούν το λαό των πόλεων και της υπαίθρου στη διάπραξη βίαιων ενεργειών και εγκλημάτων σε βάρος περιουσιών, περιουσιακών στοιχείων και περιφρακτων χώρων, σε βάρος της ζωής και της ασφάλειας των πολιτών, ή σε βάρος της συλλογής φόρων, της ελεύθερης πώλησης και διακίνησης ειδών διατροφής, κηρύσσονται εχθροί του Συντάγματος, του έργου της Εθνοσυνέλευσης, της Φύσης και του Βασιλιά. Σε βάρος τους θα επιβληθεί στρατιωτικός νόμος». [* Moniteur, 6 Ιουνίου.]

Ένα δεκαπενθήμερο αργότερα η Συνέλευση υιοθέτησε ένα ακόμα πιο αυστηρό διάταγμα. Αξίζει να το παραθέσουμε.

Το πρώτο άρθρο του ορίζει ότι όλες οι δεκάτες, εκκλησιαστικές ή κοσμικές, ισχύουν «για πληρωμή στη διάρκεια του τρέχοντος έτους μόνο σε εκείνους στους οποίους ανήκει το δικαίωμα κατά τον συνήθη τρόπο...» Κατόπιν τούτου είναι βέβαιο ότι οι χωρικοί θα ζήτησαν να μάθουν εάν δεν επρόκειτο να ψηφιστεί έπειτα από λίγο ένα νέο διάταγμα για άλλο ένα ή δυο χρόνια και έτσι δεν πλήρωσαν.

Σύμφωνα με το Άρθρο 2, «όσοι οφείλουν πληρωμές σε αγροτικά προϊόντα (champart, terriers), σε μετρητά και σε άλλες εισφορές πληρωτέες σε είδος που δεν έχουν καταργηθεί χωρίς αποζημίωση, θα πρέπει να πληρώσουν εντός του τρέχοντος έτους αλλά και τα επόμενα με τον συνήθη τρόπο...σύμφωνα με τα διατάγματα που ψηφίστηκαν στις 3 Μαρτίου και στις 4 Μαΐου».

Το Άρθρο 3 διακηρύσσει ότι κανείς δεν είχε δικαίωμα να αρνηθεί την καταβολή της δεκάτης ή των εισφορών στην αγροτική παραγωγή κλπ. με το πρόσχημα της αντιδικίας.

Πάνω απ' όλα όμως, απαγορευόταν «η πρόκληση ταραχών κατά διάρκεια της συλλογής» της δεκάτης και των εισφορών. Σε περίπτωση αναταραχής, όταν συγκροτούνται συνελεύσεις, η δημαρχία έπρεπε να προβαίνει στη λήψη αυστηρών μέτρων σύμφωνα με το διάταγμα της 20-23 Φεβρουαρίου.

Το συγκεκριμένο διάταγμα της 20-23 Φεβρουαρίου 1790 ήταν πολύ χαρακτηριστικό. Επέτασε ότι η δημαρχία μπορούσε να παρεμβαίνει και να κηρύσσει στρατιωτικό νόμο κάθε φορά που οργανωνόταν μια συνέλευση. Εάν δεν το έκανε, οι δημοτικοί αξιωματούχοι θεωρούνταν υπόλογοι για κάθε ζημία σε βάρος των κατόχων της περιουσίας. Και όχι μόνον οι αξιωματούχοι, αλλά και «όλοι οι πολίτες που είναι σε θέση να λάβουν μέρος στην αποκατάσταση της δημόσιας τάξης, δηλαδή το σύνολο της κοινότητας, θα θεωρούνται υπεύθυνοι για τα δυο τρίτα της ζημίας που έχει προκληθεί». Κάθε πολίτης θα είχε δικαίωμα να απαιτεί την εφαρμογή του στρατιωτικού νόμου και μόνο τότε θα απαλλασσόταν της ευθύνης του.

Το διάταγμα αυτό θα ήταν ακόμα χειρότερο εάν οι θιασώτες του δεν είχαν κάνει ένα λάθος τακτικής. Αντιγράφοντας έναν αγγλικό νόμο, ήθελαν να εισαγάγουν μια διάταξη που θα έδινε το δικαίωμα να καλούνται ο στρατός ή η πολιτοφυλακή. Σε μια τέτοια περίπτωση όμως, η περιοχή έπρεπε να τελεί υπό «βασιλική δικτατορία». Οι αστοί εξέφρασαν τη δυσφορία τους για τη διάταξη αυτή και έπειτα από παρατεταμένες συζητήσεις η κήρυξη στρατιωτικού νόμου

ανατέθηκε στους δήμους, χωρίς κάποια ανακοίνωση στο όνομα του βασιλιά. Επιπλέον, οι κοινότητες των χωριών θα ήταν υπεύθυνες για τις όποιες καταστροφές μπορεί να υφίστατο ο άρχοντας, εάν δεν είχαν εκτελέσει ή απαγονώσει σε εύθετο χρόνο τους χωρικούς που αρνούσαν να πληρώσουν τις φεουδαρχικές εισφορές.

Ο νόμος της 18 Ιουνίου 1790 απλώς επικύρωσε όλα τα παραπάνω. Όλα όσα είχαν αληθινή αξία για τα φεουδαρχικά δικαιώματα, όλα όσα μπορεί να αντιπροσώπευαν κάθε είδους νομική στρεψιδικία σε σχέση με την κατοχή της γης, πληρώνονταν όπως και πριν. Και όποιος δεν ήθελε να πληρώσει, ήταν αναγκασμένος να υποκύψει σε αυτές τις υποχρεώσεις υπό την απειλή του μουσκέτου ή της αγχόνης. Ακόμα και να μιλήσει κανείς ενάντια στην πληρωμή των φεουδαρχικών εισφορών θεωρείτο έγκλημα, το οποίο επέσυρε τη θανατική ποινή σε περίπτωση κήρυξης στρατιωτικού νόμου.* [* Στη διάρκεια αυτής της συζήτησης, ο Ροβεσπιέρος μίλησε πολύ δίκαια ξεστομίζοντας κάτι που θα ήρθε να θυμούνται οι επαναστάτες όλων των χωρών: «Όσο για μένα», φώναξε, «το λέω και το δηλώνω ότι καμία επανάσταση δεν κόστισε τόσο λίγο σε αίμα και βία». Η αλήθεια είναι ότι η αιματοχυσία θα ακολουθούσε αργότερα, χάρη στην αντεπανάσταση.]

Αυτή ήταν η κληρονομιά της Συντακτικής Συνέλευσης, για την οποία μας έχουν πει τόσα και τόσα ωραία πράγματα. Τίποτα δεν άλλαξε από τότε μέχρι το 1792. Οι φεουδαρχικοί νόμοι θίχτηκαν μόνο και μόνο προκειμένου να διευκρινιστούν ορισμένοι κανόνες για την εξαγορά των φεουδαρχικών εισφορών, ή σαν διαμαρτυρία ότι οι χωρικοί ήταν απρόθυμοι να εξαγοράσουν στιδήποτε,* [* Νόμος 3-9 Μαΐου 1790.] ή για να επαναληφθούν οι απειλές σε βάρος των χωρικών που δεν πλήρωναν.* [* Νόμος 15-19 Ιουνίου 1790.]

Τα διατάγματα του Φεβρουάριου του 1790 ήταν το μόνο που έκανε η Συντακτική Συνέλευση για την κατάργηση του απεχθούς φεουδαρχικού συστήματος και μόνο τον Ιούνιο του 1793, μετά την εξέγερση της 31 Μαΐου, ο λαός του Παρισιού εξανάγκασε τη Συμβατική, στην πλέον «εξαγνιασμένη» μορφή της, να κηρύξει την πραγματική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων.

Επομένως, ας έχουμε υπόψη μας τις εξής ημερομηνίες:

4 Αυγούστου 1789 – Κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος επί της αρχής, κατάργηση της προσωπικής αναπαλλοτρίωτης κατοχής, των θρησκευτικών νόμων και του κληρονομικού δικαίου.

5-11 Αυγούστου 1789 – Μερική αποκατάσταση αυτού του συστήματος με νόμους που επέβαλαν την εξαγορά για όλες τις φεουδαρχικές εισφορές οιασδήποτε αξίας.

Τέλη 1789 και 1790 – Επιχειρήσεις των δήμων εναντίον των εξεγερμένων χωρικών και απαγονήσιοι.

Φεβρουάριος 1790 – Έκθεση της Φεουδαρχικής Επιτροπής που δήλωνε ότι η εξέγερση των χωρικών εξαπλώνεται.

Μάρτιος και Ιούνιος 1790 – Δρακόντειοι νόμοι σε βάρος των χωρικών που δεν πλήρωναν τις φεουδαρχικές εισφορές τους ή κήρυσαν την κατάργησή τους. Οι εξεγέρσεις των χωρικών εξαπλώνονται.

Ιούνιος 1791 – Οι νόμοι αυτοί ενισχύονται για άλλη μια φορά. Αντιδράσεις παντού. Οι εξεγέρσεις των χωρικών συνεχίζονται.

Όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, μόνο τον Ιούλιο του 1792, την παραμονή της εισβολής του λαού στα ανάκτορα του Κεραμεικού, και τον Αύγουστο του 1792, μετά την πτώση της μοναρχίας, η Συνέλευση προέβη στα πρώτα αποφασιστικά βήματα ενάντια στα φεουδαρχικά δικαιώματα.

Τέλος, μόνο τον Αύγουστο του 1793, έπειτα από την αποπομπή των Γιρονδίνων, τέθηκε σε ισχύ η οριστική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς εξαγορά. Αυτή είναι η αληθινή εικόνα της Επανάστασης.

Ένα άλλο ζήτημα υψίστης σημασίας για τους χωρικούς ήταν καθαρά εκείνο της κοινόχρηστης γης.

Παντού, στα ανατολικά, στα βορειοανατολικά και στα νοτιοανατολικά της Γαλλίας, σε κάθε μέρος που οι χωρικοί αισθάνονταν αρκετά δυνατοί, προσπάθησαν να ανακτήσουν την κατοχή της κοινόχρηστης γης, το μεγαλύτερο μέρος της

οποίας τους είχε αφαιρεθεί είτε μέσω απάτης είτε με το πρόσχημα του χρέους με τη βοήθεια του κράτους, κυρίως από την εποχή της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΔ'. Άρχοντες, κληρικοί, μοναχοί και αστοί από πόλεις και χωριά – όλοι είχαν μερίδιο σε αυτή.

Εντούτοις, μεγάλο μέρος αυτής της γης ήταν ακόμα κοινόχρηστη και οι αστοί την έβλεπαν με απληστία. Έτσι, την 1 Αυγούστου 1791 η Νομοθετική Συνέλευση έσπευσε να ψηφίσει ένα νόμο που ενέκρινε την εκποίηση κοινόχρηστης γης σε ιδιώτες. Αυτό θα έδινε το ελεύθερο για την αρπαγή αυτών των γαιών.

Την περίοδο εκείνη, λόγω του δημοτικού νόμου που είχε ψηφιστεί από την Εθνοσυνέλευση τον Δεκέμβριο του 1789, οι συνελεύσεις των κοινοτήτων στα χωριά απαρτιζόνταν αποκλειστικά από άνδρες των μεσαίων τάξεων του χωριού – τους ενεργούς πολίτες – δηλαδή από τους πιο εύπορους χωρικούς με αποκλεισμό των φτωχότερων νοικοκύρηδων. Προφανώς, όλες αυτές οι συνελεύσεις ανυπομονούσαν να πουλήσουν την κοινόχρηστη γη, μεγάλο μέρος της οποίας μπορούσε τελικά να αποκτηθεί σε χαμηλή τιμή από τους πλουσιότερους χωρικούς και αγρότες.

Η μάζα των φτωχών χωρικών αντιτάχθηκε με όλη της τη δύναμη στην καταστροφή της συλλογικής κατοχής της γης, όπως συμβαίνει σήμερα στη Ρωσία.

Από την άλλη πλευρά, πλούσιοι και φτωχοί χωρικοί έκαναν ό,τι μπορούσαν για να ανακτήσουν την κοινόχρηστη γη για τα χωριά. Οι πιο πλούσιοι με την ελπίδα να εξασφαλίσουν μέρος της προς όφελός τους, οι δε φτωχοί με την ελπίδα να κρατήσουν αυτή τη γη προς όφελος της κοινότητας. Πρέπει όμως να γίνει αντιληπτό ότι όλα αυτά διέφεραν από τη μια περιοχή της Γαλλίας στην άλλη.

Ωστόσο, μέχρι τον Ιούνιο του 1793 η Συντακτική και η Νομοθετική Συνέλευση, ακόμα και η ίδια η Εθνοσυνέλευση, αντιτάχτηκαν σε αυτήν ακριβώς την ανακατάληψη της κοινόχρηστης γης από τις κοινότητες που τους είχε κλαπεί στη διάρκεια δυο αιώνων. Για να ολοκληρωθεί αυτό έπρεπε να φυλακιστεί ο βασιλιάς και να αποπεμφθούν οι Γιρονδίνι από τη Συμβατική.

Εικοστό όγδοο κεφάλαιο: Η αναχαίτιση της Επανάστασης

Αναγκαίες εξεγέρσεις – Η εξάπλωση της αντίδρασης – Το έργο της Συντακτικής και της Νομοθετικής Συνέλευσης – Το νέο Σύνταγμα – Οι τοπικές κυβερνήσεις αντιδρούν στο συγκεντρωτισμό – Δυσκολίες στην εφαρμογή νέων νόμων – Τα Διευθυντήρια στο πλευρό της αντίδρασης – «Ζητείται αταξία» - Ενεργοί και παθητικοί πολίτες – Τα οφέλη της εξέγερσης – Ισότητα και αγροτικός νόμος – Η κατάργηση των τιμαριωτικών δικαστηρίων - Τα αιτήματα των εργατών απαντώνται με σφαίρες – Η αγάπη της αστικής τάξης για τάξη και ευημερία – «Διανοούμενοι» εναντίον του λαού – Η επιτυχία της αντεπανάστασης – Η πλουτοκρατία – Η εναντίωση στη δημοκρατική μορφή διακυβέρνησης – Ο Δαντόν και ο Μαρά διώκονται και εξορίζονται – Δυσaréσκεια και ανυποληψία στο στρατό – Σφαγές στη Νανσί – Η «έξοχη συμπεριφορά» του Μπουιγέ

Έχουμε διαπιστώσει ποιες ήταν οι οικονομικές συνθήκες στα χωριά στη διάρκεια του 1790. Ήταν τέτοιες που εάν οι εξεγέρσεις των χωρικών δεν είχαν συνεχιστεί, παρά τα όσα είχαν συμβεί, οι χωρικοί θα είχαν μεν απελευθερωθεί σαν άτομα αλλά από οικονομικής άποψης θα παρέμεναν κάτω από το ζυγό του φεουδαρχικού συστήματος, όπως συνέβη στη Ρωσία όταν το 1861 η φεουδαρχία καταργήθηκε με νόμο και όχι από μια επανάσταση.

Επιπλέον, όλο το πολιτικό έργο της Επανάστασης όχι μόνον παρέμενε ανολοκλήρωτο το 1790, αλλά στην ουσία υπέφερε από ένα απόλυτο πιασμάρισμα. Αμέσως μόλις κόπησε ο πρώτος πανικός που είχε προκληθεί από το αναπάντεχο ξέσπασμα του λαού, η Αυλή, οι ευγενείς και ο κλήρος ενώθηκαν αμέσως για την αναδιοργάνωση των δυνάμεων της αντίδρασης. Σύντομα μάλιστα αισθάνθηκαν ότι είχαν μεγάλη υποστήριξη και δύναμη και έτσι άρχισαν να εξετάζουν κατά πόσον θα ήταν δυνατόν να συντρίψουν την Επανάσταση και να αποκαταστήσουν τα δικαιώματα της Αυλής και των ευγενών.

Αναμφίβολα όλοι οι ιστορικοί αναφέρουν αυτή την αντίδραση χωρίς ωστόσο να την παρουσιάζουν σε όλο της το βάθος και σε όλη της την έκταση. Η αλήθεια είναι ότι για δυο χρόνια, από το καλοκαίρι του 1790 έως το καλοκαίρι του 1792, το συνολικό έργο της Επανάστασης αναστάλη. Ο κόσμος αναρωτιόταν αν η πλάστιγγα θα έγερνε προς το μέρος της Επανάστασης ή της αντεπανάστασης. Η ισορροπία ανάμεσα ήταν αμφίρροπη. Και υπήρχε τόση απόγνωση, ώστε τον Ιούνιο του 1792 οι επαναστάτες «διαμορφωτές της κοινής γνώμης» αποφάσισαν επιτέλους να προβούν για άλλη μια φορά σε έκκληση προς τη λαϊκή εξέγερση.

Ασφαλώς οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι μολονότι η Συντακτική και στη συνέχεια η Νομοθετική Συνέλευση αντιτάχθηκαν στην επαναστατική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και στη λαϊκή επανάσταση, έφεραν σε πέρας ένα τεράστιο έργο για την καταστροφή των εξουσιών του βασιλιά και της Αυλής και για τη δημιουργία της πολιτικής εξουσίας της αστικής τάξης. Κι όταν οι νομοθέτες των δυο αυτών Συνελεύσεων ανέλαβαν να διατυπώσουν με τη μορφή νόμων το νέο Σύνταγμα της Τρίτης Τάξης, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι το έκαναν με κάποιο δυναμισμό και σύνεση.

Γνώριζαν πώς να υπονομεύσουν την εξουσία των ευγενών και πώς να διατυπώσουν τα δικαιώματα του πολίτη σε ένα αστικό Σύνταγμα. Προώθησαν μια τοπική αυτοδιοίκηση ικανή να ελέγχει τον κυβερνητικό συγκεντρωτισμό και τροποποίησαν τους νόμους περί κληρονομιάς για τον εκδημοκρατισμό της ιδιοκτησίας και τη διανομή της σε μεγαλύτερο αριθμό ατόμων.

Κατέστρεψαν για πάντα τους πολιτικούς διαχωρισμούς ανάμεσα στις διάφορες τάξεις – κλήρος, ευγενείς, Τρίτη Τάξη, κάτι που για εκείνη την εποχή ήταν πολύ σημαντικό. Αρκεί να θυμηθούμε με πόσο αργούς ρυθμούς γίνεται αυτό στη Γερμανία και στη Ρωσία. Κατάργησαν όλους τους τίτλους ευγενείας και τα αναρίθμητα προνόμια που υπήρχαν τότε και έθεσαν τα θεμέλια για μια φορολογία σε πιο ίση βάση. Απέφυγαν επίσης το σχηματισμό μιας Άνω Βουλής, η οποία θα γινόταν προπύργιο της αριστοκρατίας. Και με τον διοικητικό νόμο τον Δεκέμβριο του 1789 έκαναν κάτι που βοήθησε σε υπερβολικό βαθμό την Επανάσταση: κατάργησαν κάθε αντιπρόσωπο της κεντρικής εξουσίας στις επαρχίες.

Τέλος, στέρησαν από την Εκκλησία τα πλούσια περιουσιακά στοιχεία της και μετέτρεψαν τα μέλη του κλήρου σε απλούς κρατικούς λειτουργούς. Ο στρατός αναδιοργανώθηκε, το ίδιο και τα δικαστήρια. Η εκλογή των δικαστών ανατέθηκε στο λαό. Και όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις των αστών νομοθετών απέφυγαν τον υπερβολικό συγκεντρωτισμό. Με λίγα λόγια, κρίνοντας από νομοθετική άποψη, φάνηκε ότι ήταν έξυπνοι, δυναμικοί άνθρωποι που στο έργο τους διαπιστώνουμε ορισμένα στοιχεία εκδημοκρατισμού και μια τάση προς την τοπική αυτονομία, την οποία τα σημερινά προοδευτικά κόμματα δεν εκτιμούν όσο θα έπρεπε.

Εντούτοις, παρ' όλους αυτούς τους νόμους, τίποτα δεν είχε γίνει ακόμα. Η πραγματικότητα δεν βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με τη θεωρία για τον απλό λόγο ότι πάντα υπάρχει μια άβυσσος ανάμεσα σε ένα νόμο που μόλις έχει δημοσιευτεί και στην πρακτική εφαρμογή του – ένας λόγος που συνήθως παραβλέπεται από εκείνους που δεν αντιλαμβάνονται σε βάθος και εκ πείρας τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού.

Είναι εύκολο να λέμε: «Η παρουσία των θρησκευτικών φορέων θα περάσει στα χέρια του κράτους». Πώς όμως εφαρμόζεται αυτό; Ποιος, για παράδειγμα, θα πάει στο αβαείο του Αγίου Βερνάρδου στην Κλερβό για να ενημερώσει τον αβά και τους μοναχούς ότι πρέπει να το εγκαταλείψουν; Ποιος θα τους εκδιώξει εάν δεν θέλουν να φύγουν; Ποιος θα τους αποτρέψει να επιστρέψουν την επομένη με τη βοήθεια των ευσεβών πιστών από τα γύρω χωριά και να ψάλλουν τη λειτουργία στο αβαείο; Ποιος θα οργανώσει την αποτελεσματική εκποίηση της τεράστιας κτηματικής περιουσίας τους; Και, τέλος, ποιος θα μετατρέψει τα κτήρια του αβαείου σε νοσοκομείο για ηλικιωμένους, όπως συνέβη αργότερα από την επαναστατική κυβέρνηση; Γνωρίζουμε πράγματι ότι εάν τα «τμήματα» του Παρισιού δεν είχαν αναλάβει την εκποίηση των εκκλησιαστικών κτημάτων, ο νόμος που αφορούσε αυτές τις πωλήσεις δεν θα εφαρμοζόταν ποτέ.

Το 1790, το 1791 και το 1792 το Παλαιό Καθεστώς ήταν ακόμα εκεί, άθικτο και έτοιμο να ανασυσταθεί στην πλήρη μορφή του – με ελάχιστες τροποποιήσεις – όπως ακριβώς η Δεύτερη Αυτοκρατορία του Ναπολέοντα Γ' ήταν έτοιμη να αναβιώσει ανά πάσα στιγμή επί Θιέρσου και Μακμαόν. Ο κλήρος, οι ευγενείς, η παλιά γραφειοκρατία και πάνω απ' όλα η παλιά νοστροπία, ήταν έτοιμα να σηκώσουν πάλι κεφάλι και να κλείσουν στη φυλακή όλους όσους είχαν τολμήσει να φορέσουν την τρίχρωμη ταινία. Περιμέναμε την κατάλληλη ευκαιρία και προετοιμάζονταν. Επιτέλειον, τα νέα Διευθυντήρια

των νομών που είχαν ιδρυθεί από την Επανάσταση αλλά καθοδηγούνταν από τις εύπορες τάξεις, ήταν το πλαίσιο, πάντα έτοιμα για την αποκατάσταση του Παλαιού Καθεστώτος. Αυτά ήταν τα προπύργια της αντεπανάστασης.

Τόσο η Συντακτική όσο και η Νομοθετική Συνέλευση σίγουρα είχαν ψηφίσει αρκετούς νόμους, τους οποίους ο κόσμος θαυμάζει ακόμα και σήμερα για τη διαύγεια και το πνεύμα τους. Εντούτοις, η μεγάλη πλειοψηφία των νόμων αυτών παρέμεινε σε αχρηστία. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δεν έγινε καμία απόπειρα εφαρμογής των δυο τρίτων και πλέον από τους θεμελιώδεις νόμους που ψηφίστηκαν ανάμεσα στο 1789 και το 1793.

Είναι γεγονός ότι δεν αρκεί η δημιουργία ενός νέου νόμου. Σχεδόν πάντα είναι αναγκαία και η δημιουργία του μηχανισμού για την εφαρμογή του. Μόλις ο νέος νόμος πλήξει κάποιο κεκτημένο συμφέρον, συνήθως απαιτείται κάποιο είδος επαναστατικής οργάνωσης για την εφαρμογή του, με όλες τις συνέπειες. Αρκεί να θυμόμαστε τα ισχνά αποτελέσματα των νόμων της Συμβατικής για την εκπαίδευση, οι οποίοι παρέμειναν νεκρό γράμμα στο σύνολό τους.

Ακόμα και σήμερα, παρά τον παρόντα γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό και τις στρατιές των αξιωματούχων που συνωστίζονται προς το κέντρο τους στο Παρίσι, διαπιστώνουμε ότι κάθε καινούργιος νόμος, όσο ασήμαντος κι αν είναι, χρειάζεται χρόνια μέχρι να αρχίσει να εφαρμόζεται. Και πάλι όμως, πολύ συχνά ακρωτηριάζεται κατά την εφαρμογή του. Αυτός ο γραφειοκρατικός μηχανισμός δεν υπήρχε την εποχή της Μεγάλης Επανάστασης. Θα περνούσαν πενήντα και πλέον χρόνια μέχρι την ουσιαστική του εξέλιξη.

Πώς όμως οι νόμοι της Συνέλευσης θα μπορούσαν να ισχύσουν στην καθημερινή ζωή χωρίς μια πραγματική επανάσταση σε κάθε πόλη, σε κάθε χωριό, σε κάθε μια από τις τριάντα έξι χιλιάδες κοινότητες ολόκληρης της Γαλλίας;

Κι όμως, τόση ήταν η τυφλότητα των αστών επαναστατών ώστε αφενός έλαβαν κάθε προφύλαξη για να εμποδίσουν το λαό – το φτωχό λαό που ριχνόταν εθελοντικά και ολόψυχα στην Επανάσταση – να έχει όσο το δυνατόν λιγότερο μερίδιο στη διαχείριση των κοινοτικών υποθέσεων, και αφετέρου αντιτάχθηκαν με όλη τους τη δύναμη στην καταγιστική πρόοδο και στην επιτυχημένη ολοκλήρωση της Επανάστασης σε κάθε πόλη και χωριό.

Για να προκύψει κάποιο αποτέλεσμα από τα διατάγματα της Συνέλευσης έπρεπε πρώτα να επικρατήσει αταξία. Ακόμα και στο μικρότερο οικισμό ήταν αναγκαίο οι άνθρωποι της δράσης, οι πατριώτες που μισούσαν το Παλαιό Καθεστώς, να καταλάβουν το δήμο. Στον οικισμό αυτό έπρεπε να πραγματοποιηθεί μια επανάσταση και να ανατραπεί το σύνολο της κοινωνικής ζωής. Έπρεπε να αγνοήσουν όλη την εξουσία. Και η επανάσταση αυτή έπρεπε να είναι κοινωνική εφόσον επιθυμούσαν να προωθήσουν την πολιτική επανάσταση.

Ο χωρικός έπρεπε οπωσδήποτε να καταλάβει τη γη και να αρχίσει να την οργώνει χωρίς να περιμένει εντολές από κάποια αρχή, εντολές που προφανώς δεν θα δίνονταν ποτέ. Ήταν αναγκαίο να αρχίσει μια καινούργια ζωή στο χωριό. Αλλά αυτό ήταν αδύνατο να συμβεί χωρίς να έχει προηγηθεί μια μεγάλη κοινωνική αναταραχή.

Και τώρα, αυτή ακριβώς την αναταραχή ήθελαν να αποτρέψουν οι νομοθέτες.

Όχι μόνο είχαν εξοστρακίσει το λαό από τη διαχείριση με το δημοτικό νόμο του Δεκεμβρίου του 1789, ο οποίος παρέδιδε τη διοικητική εξουσία αποκλειστικά στα χέρια των ενεργών πολιτών, αποκλείοντας με τον όρο παθητικοί πολίτες τους φτωχούς χωρικούς και σχεδόν όλους τους εργάτες στις πόλεις. Όχι μόνο είχαν παραδώσει όλη την περιφερειακή εξουσία στις μεσαίες τάξεις, αλλά τις είχαν εφοδιάσει με τις πλέον φοβερές εξουσίες αποβλέποντας να εμποδίσουν τη συνέχιση των εξεγέρσεων από το φτωχό λαό.

Παρόλα αυτά, μόνο οι εξεγέρσεις των φτωχών τους επέτρεψαν αργότερα να καταφέρουν θανάσιμα πλήγματα στο Παλαιό Καθεστώς το 1792 και το 1793.* [* Αξίζει να διαβάσει κανείς τις σελίδες 55-60 από το έργο του κ. Aulard Histoire politique de la Révolution française (2η έκδοση, Παρίσι, 1903) για να διαπιστώσει με ποιο τρόπο ενήργησε η Συνέλευση πεοκειμένου να εμποδίσει το λαό να πάρει την εξουσία. Τα σχόλια του συγγραφέα σχετικά με το νόμο της 14 Οκτωβρίου 1790 που απαγόρευε στις συνελεύσεις των πολιτών στις κοινότητες να συζητούν τις υποθέσεις τους περισσότερο από μια φορά το χρόνο για τις εκλογές, είναι πέρα για πέρα αληθινά.]

Συνολικά, σε αυτή την περίοδο η Επανάσταση εμφανίζεται υπό την εξής διάσταση: οι χωρικοί είχαν συνειδητοποιήσει ότι τίποτα δεν είχε γίνει ακόμα. Η κατάργηση των προσωπικών υπηρεσιών είχε απλώς ξυπνήσει τις ελπίδες τους και τώρα διεκδικούσαν την κατάργηση της οικονομικής τους δουλειάς, για τα καλά και χωρίς εξαγορά. Πέραν τούτου, ήθελαν να ανακτήσουν την κατοχή της κοινόχρηστης γης τους.

Ήθελαν να διατηρήσουν αυτά που είχαν ήδη κατακτήσει σποραδικά το 1789 μέσω των εξεγέρσεων και επιθυμούσαν την επικύρωση των κατακτήσεών τους από την Εθνοσυνέλευση. Και ό,τι δεν είχαν ακόμα κατακτήσει, ήθελαν να το αποκτήσουν χωρίς να ζουν με το φόβο του στρατιωτικού νόμου.

Όμως οι αστοί αντιτάχθηκαν με όλη τους τη δύναμη στις δυο αυτές επιθυμίες του λαού. Είχαν εκμεταλλευτεί τις εξεγέρσεις εναντίον της φεουδαρχίας για να αρχίσουν την πρώτη τους επίθεση κατά της εξουσίας του βασιλιά, των ευγενών και του κλήρου. Μόλις όμως τέθηκαν οι βάσεις για το πρώτο περίγραμμα ενός αστικού Συντάγματος, το οποίο αποδέχτηκε ο βασιλιάς – με κάθε πρόθεση να το παραβιάσει – οι αστοί σταμάτησαν, τρομοκρατημένοι από τις γοργές κατακτήσεις που είχε εμφυσήσει στην καρδιά του λαού το πνεύμα της επανάστασης.

Επιπλέον γνώριζαν ότι η έγγραφη ιδιοκτησία των ευγενών θα περνούσε στα χέρια τους και ήθελαν άθικτη αυτή την περιουσία, με όλα τα επιπρόσθετα οφέλη που ίσχυαν για τις παλιές φεουδαρχικές υπηρεσίες, μεταμορφωμένα σε χρηματικές απολαβές. Κάποια μέρα αργότερα θα διαπίστωναν ότι η κατάργηση των υπολοίπων από αυτές τις εισφορές δεν ήταν επωφελής και τότε θα το έκαναν νόμιμα, «μεθοδικά» και «με τάξη», επειδή κανείς δεν ήξερε πού θα σταματούσε ο λαός εάν ανέχονταν την αταξία. Μήπως δεν μιλούσαν ήδη για «ισότητα», για «αγροτικό νόμο», για «εξίσωση των περιουσιών» και για «αγροκτήματα που δεν θα ξεπερνούσαν τα εκατόν είκοσι acres»;

Όσο για τις πόλεις και τους τεχνίτες, και για ολόκληρο τον εργαζόμενο πληθυσμό τους, συνέβαινε ό,τι ακριβώς και στα χωριά. Οι συντεχνίες και οι ενώσεις από τις οποίες η μοναρχία είχε καταφέρει να δημιουργήσει τόσα και τόσα όργανα καταπίεσης είχαν καταρτηθεί. Στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο, οι επιζώντες του φεουδαρχικού συστήματος που ίσχυε ακόμα είχαν παταχθεί μετά τις καλοκαιρινές λαϊκές εξεγέρσεις του 1789. Τα τιμαριωτικά δικαστήρια είχαν εξαφανιστεί και οι δικαστές εκλέγονταν πλέον από το λαό, προερχόμενοι από τις μεσαίες τάξεις των ιδιοκτητών.

Όλα αυτά όμως δεν είχαν τελικά μεγάλη σημασία. Δεν υπήρχε εργασιακός συντονισμός και το ψωμί πουλιόταν σε τιμές πείνας. Η μεγάλη μάζα των εργατών θα μπορούσε να κάνει υπομονή μόνο εφόσον υπήρχε κάποια ευκαιρία να εγκαθιδρυθούν η Ελευθερία, η Ισότητα και η Αδελφότητα. Καθώς όμως κάτι τέτοιο δεν είχε συμβεί, έχασε την υπομονή της. Οι εργάτες άρχισαν να απαιτούν την ανάληψη του ανεφοδιασμού από την Κομμούνα του Παρισιού έτσι ώστε το σιτάρι και η σίκαλη να πωλούνται σε τιμή κόστους, όπως στους δήμους της Ρουέν, της Νανσί, της Λυών και αλλού. Απαιτούσαν την καθιέρωση μέγιστης τιμής για την πώληση των αλεύρων και την ψήφιση ρυθμιστικών νόμων για τη φορολόγηση των πλουσίων από έναν υποχρεωτικό και κλιμακούμενο φόρο. Τότε όμως εμφανίστηκαν οι αστοί που ήταν εξοπλισμένοι από το 1789 και, καθώς οι παθητικοί πολίτες είχαν αφοπλιστεί, ξεδίπλωσαν την κόκκινη σημαία, κάλεσαν το λαό να διαλυθεί και εκτέλεσαν όσους δεν υπάκουσαν αμέσως. Αυτό συνέβη στο Παρίσι, όπως σχεδόν και σε ολόκληρη την υπόλοιπη Γαλλία.

Κατ' αυτό τον τρόπο ανακόπηκε η πρόοδος της Επανάστασης. Η βασιλεία άρχισε να συνέρχεται και οι ευγενείς που είχαν μεταναστεύσει στην Κόμπλεντς, στο Τορίνο και στο Μίτταου έτριβαν τα χέρια τους. Συγκέντρωσαν το κουράγιο τους και επιδόθηκαν σε μια αχαλίνωτη κερδοσκοπία. Από το καλοκαίρι του 1790 έως τον Ιούνιο του 1792 η αντεπανάσταση είχε κάθε λόγο να πιστεύει ότι σύντομα θα στεφόταν νικήτρια.

Εξάλλου, ήταν απόλυτα φυσικό ότι μια τόσο σημαντική επανάσταση όπως εκείνη που είχε πραγματοποιηθεί ανάμεσα στο 1789 και το 1793 θα είχε περιόδους επιβράδυνσης, ακόμα και οπισθοδρόμησης. Οι δυνάμεις που είχε στη διάθεσή του το Παλαιό Καθεστώς ήταν τεράστιες και καθώς είχαν βιώσει μια πρώτη ήττα, δεν μπορούσαν παρά να προσπαθήσουν να ανασυγκροτηθούν προκειμένου να οικοδομήσουν ένα τείχος απέναντι στο νέο πνεύμα. Ως εκ τούτου το κύμα της αντίδρασης που εμφανίστηκε το 1790 ήταν απολύτως προβλεπόμενο. Η αντίδραση αυτή όμως ήταν τόσο ισχυρή ώστε κατάφερε να διαρκέσει έως τον Ιούνιο του 1792 και, παρόλα τα εγκλήματα της Αυλής, απέκτησε τόση δύναμη το 1791, ώστε ολόκληρη η Επανάσταση οπισθοδρόμησε επειδή η αστική τάξη είχε συμπράξει με τους ευγενείς και τον κλήρο, οι οποίοι είχαν συσπειρωθεί γύρω από το λάβαρο της βασιλικής εξουσίας. Η νέα δύναμη που είχε συγκροτηθεί από

την ίδια την Επανάσταση – οι μεσαίες τάξεις – πρόβαλε τις επιχειρηματικές της ικανότητες, την αγάπη της για την «τάξη» και την ιδιοκτησία και για το μίσος της απέναντι στο λαϊκό αναβρασμό προκειμένου να υποστηρίξει τις δυνάμεις του Παλαιού Καθεστώτος. Επιπλέον, η πλειοψηφία των «διανοούμενων» τους οποίους ο λαός είχε εμπιστευτεί, μόλις διέβλεψε τις πρώτες αναλαμπές μιας εξέγερσης, έστρεψε την πλάτη της στις μάζες και έσπευσε να συνταχθεί στις γραμμές των υπερασπιστών της «τάξης» για να υποτάξει το λαό και να αντιταχθεί στις λαϊκές τάξεις προς την ισότητα.

Ενισχυμένοι με αυτόν τον τρόπο, οι αντεπαναστάτες τα κατάφεραν τόσο καλά ώστε εάν οι χωρικοί δεν είχαν συνεχίσει τις εξεγέρσεις τους στις επαρχίες και εάν ο λαός στις πόλεις, βλέποντας τους ξένους να εισβάλουν στη Γαλλία, δεν είχε ξεσηκωθεί ξανά το καλοκαίρι του 1792, η πρόοδος της Επανάστασης θα είχε ανακοπεί χωρίς να έχει επιτευχθεί κάποιο μακροχρόνιο αποτέλεσμα.

Το 1790 η κατάσταση ήταν πολύ ζοφερή από κάθε άποψη. «Η πλουτοκρατία έχει ήδη εδραιωθεί ξεδιάντροπα», έγραψε ο Λουσταλό στις 28 Νοεμβρίου 1789 στο *Révolution de Paris*. «Ποιος ξέρει εάν δεν αποτελεί ήδη έγκλημα προδοσίας να λέμε, ‘Το έθνος είναι κυρίαρχο’».* [*Aulard, *Histoire politique de la Révolution française*, σελ. 72. Μια λεπτομερής ανάλυση των ενεργειών της Συνέλευσης ενάντια στο πνεύμα της δημοκρατίας θα βρεθεί στον Aulard.] Από τότε όμως η αντίδραση είχε ανακτήσει αρκετό από το χαμένο της έδαφος και κέρδιζε συνεχώς κι άλλο.

Στο σπουδαίο του έργο για την πολιτική ιστορία της Μεγάλης Επανάστασης, ο κ. Aulard έχει περιγράψει εκτενώς την αντίδραση στην ιδέα μια δημοκρατικής μορφής διακυβέρνησης ανάμεσα στους αστούς και τους «διανοούμενους» της περιόδου – ακόμα και όταν η κατάργηση της μοναρχίας καθίστατο αναπόφευκτη από τις προδοσίες της Αυλής και των μοναρχικών. Στην πραγματικότητα, ενώ το 1789 οι επαναστάτες είχαν ενεργήσει σαν να ήθελαν να ξεφορτωθούν πέρα για πέρα τη βασιλεία, τώρα είχε αρχίσει να αναπτύσσεται ένα καθοριστικά φιλομοναρχικό κίνημα ανάμεσα στους ίδιους τους επαναστάτες, αναλογικά καθώς εδραιωνόταν η συνταγματική εξουσία της Συνέλευσης.* [*Μεταξύ άλλων, μια πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση αυτού μπορεί να βρεθεί στις επιστολές της μαντάμ Jullien (de la Drôme): «Συνεπώς, έχω θεραπευτεί από τη μαλάρια, η οποία εντούτοις δεν είναι χειρότερη από τον εμφύλιο πόλεμο που φοβούνται οι δημοκρατικοί. Είμαι αποκλεισμένη με κάθε λογής ζώα στην ιερή Κιβωτό του Συντάγματος... Μια γυναίκα μοιάζει με γυναίκα των Χιούρον (Ινδιάνοι της Βόρειας Αμερικής) όταν παριστάνει τη Σπαρτιάτισσα ή τη Ρωμαία στο Παρίσι». Σε άλλη επιστολή ρωτάει το γιο της: «Πες μου εάν οι Ιακωβίνοι έχουν γίνει Φεγιαντίνοι (Η λέσχη των Φεγιαντίνων ήταν η φιλομοναρχική λέσχη). *Journal d'une bourgeoise pendant la Révolution*, δημοσιευμένο από τον Edouard Lockroy, Παρίσι, 1881, δεύτερη έκδοση, σελ. 31, 32, 35.] Μπορούμε όμως να πούμε και άλλα. Μετά τις 5 και τις 6 Οκτωβρίου 1789, ιδίως μετά τη φυγή του βασιλιά τον Ιούνιο του 1791, κάθε φορά που ο λαός εμφανιζόταν σαν επαναστατική δύναμη, οι αστοί και οι «διαμορφωτές της κοινής γνώμης» της Επανάστασης γίνονταν όλο και πιο φιλομοναρχικοί.

Αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο. Όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ουσία για τους αστούς και τους διανοούμενους ήταν η «διατήρηση της ιδιοκτησίας», όπως συνήθιζαν να λένε εκείνη την εποχή. Στην πραγματικότητα διαπιστώνουμε ότι το ζήτημα της διατήρησης της ιδιοκτησίας διατρέχει σαν ένα μαύρο νήμα όλη την Επανάσταση μέχρι την πτώση των Γιρονδίνων.* [*Μόνο ο Μαρά είχε τολμήσει να προσθέσει στην εφημερίδα του την ακόλουθη επικεφαλίδα: «Ut redeat miseris abeat fortuna superbis» (Είθε η τύχη να εγκαταλείψει τους πλούσιους και να επιστρέψει στους φτωχούς).] Είναι επίσης βέβαιο ότι εάν η ιδέα μιας Δημοκρατίας τρομοκρατούσε τους αστούς, ακόμα και τους ένθερμους Ιακωβίνους (όταν οι Κορδελιέροι την ασπάζονταν πρόθυμα), ήταν επειδή οι λαϊκές μάζες τη συνέδεαν με την ισότητα κάτι που για εκείνες σήμαινε ισότητα στην περιουσία και στον αγροτικό νόμο – δηλαδή το ιδεώδες των Ισοπεδωτών, των Κομμουνιστών, των Απαλλοτριωτών, των «Αναρχικών» της περιόδου.

Συνεπώς, επειδή ακριβώς οι αστοί αγωνιούσαν να αναχαιτίσουν την Επανάσταση, ήταν πρωταρχικό τους μέλημα να εμποδίσουν την επίθεση του λαού στην απαραβίαστη αρχή της ιδιοκτησίας. Μετά τον Οκτώβριο του 1789 η Συνέλευση είχε ψηφίσει τον περίφημο στρατιωτικό νόμο που επέτρεψε την εκτέλεση εξεγερμένων χωρικών και αργότερα, τον Ιούλιο του 1791, τη σφαγή του παρισινού λαού. Έβαλε επίσης εμπόδια στο δρόμο των ανθρώπων από τα λαϊκά στρώματα που επισκέπτονταν το Παρίσι για τη Γιορτή της Ομοσπονδίας στις 14 Ιουλίου 1790. Έλαβε δε μια σειρά μέτρων σε βάρος των τοπικών επαναστατικών ενώσεων, οι οποίες ενδυνάμωναν τη λαϊκή επανάσταση, ακόμα και με κίνδυνο να εξοντώσει το σπέρμα της ίδιας της εξουσίας της.

Από το ξέσπασμα κιάλας της Επανάστασης είχαν ξεφυτρώσει μερικές χιλιάδες πολιτικές ενώσεις σε ολόκληρη τη Γαλλία. Δεν ήταν μόνο οι πρωταρχικές ή οι εκλεκτορικές συνελεύσεις, ούτε οι πολυάριθμες ενώσεις των Ιακωβίνων, παρακλάδια της κύριας ένωσης στο Παρίσι – ήταν κυρίως τα τμήματα, οι Λαϊκές Ενώσεις και οι Αδελφότητες που άρχισαν να εμφανίζονται αυθόρμητα και συχνά χωρίς καμία επισημότητα, ήταν οι χιλιάδες σχεδόν ανεξάρτητες επιτροπές και τοπικές δυνάμεις που υποκαθιστούσαν τη βασιλική εξουσία. Όλα αυτά βοήθησαν να διαδοθεί ανάμεσα στο λαό η ιδέα της κοινωνικής ισότητας μέσω μιας επανάστασης.

Συνεπώς η αστική τάξη ανέλαβε με ζήλο την αποστολή να συντρίψει, να παραλύσει ή, τουλάχιστον, να αποθαρρύνει τα χιλιάδες αυτά τοπικά κέντρα και τα κατάφερε τόσο καλά ώστε οι μοναρχικοί, ο κλήρος και οι ευγενείς πήραν το πάνω χέρι σε πόλεις και αστικά κέντρα στη μισή και πλέον Γαλλία.

Αμέσως οι αστοί κατέφυγαν σε δικαστικές διώξεις και τον Ιανουάριο του 1790 ο Νεκέρ εξασφάλισε την εντολή σύλληψης σε βάρος του Μαρά, ο οποίος ενστερνιζόταν ανοιχτά την υπόθεση του λαού, των φτωχότερων τάξεων. Από το φόβο ενός λαϊκού ξεσπάσματος, έστειλαν πεζικό και ιππικό να συλλάβει τον υπέρμαχο του λαού. Το τυπογραφείο του καταστράφηκε και ο Μαρά, στην κορύφωση της Επανάστασης, αναγκάστηκε και καταφύγει στην Αγγλία. Όταν επέστρεψε τέσσερις μήνες αργότερα, έπρεπε να παραμείνει συνεχώς κρυμμένος και τον Δεκέμβριο του 1791 αναγκάστηκε για άλλη μια φορά να διασχίσει τη Μάγχι.

Με λίγα λόγια, οι αστοί και οι «διανοούμενοι», αμφότεροι προστάτες της ιδιοκτησίας, έκαναν πολλά για να συντρίψουν το λαϊκό κίνημα και τελικά αναχαίτισαν την ίδια την Επανάσταση. Όπως εδραιώθηκε η εξουσία των αστών έτσι και η εξουσία του βασιλιά φάνηκε να ανακτά το ορμητικό της σφρίγος.

«Η πραγματική Επανάσταση, ο εχθρός της ασυδοσίας, αποκτά καθημερινά μεγαλύτερη δύναμη», έγραψε ο μοναρχικός Mallet du Pan τον Ιούνιο του 1790. Και είχε δίκιο. Τρεις μήνες αργότερα η αντεπανάσταση αισθανόταν ήδη τόσο δυνατή ώστε να γεμίσει με πτώματα τους δρόμους της Νανσί.

Στην αρχή το επαναστατικό πνεύμα είχε αγγίξει σε μικρή έκταση το στρατό καθώς τον αποτελούσαν εν μέρει ξένοι μισθοφόροι – Γερμανοί ή Ελβετοί. Βαθμιαία όμως άρχισε να διεισδύει και εκεί. Σε αυτό συνέβαλε η Γιορτή της Ομοσπονδίας όπου είχαν προσκληθεί αντιπρόσωποι από τους στρατιώτες για να συμμετάσχουν σαν πολίτες, ενώ στη διάρκεια του Αυγούστου ένα πνεύμα δυσαρέσκειας άρχισε να εκδηλώνεται παντού, ιδίως στις ανατολικές φρουρές, σε μια σειρά κινήσεων ανάμεσα στους στρατιώτες. Ήθελαν να αναγκάσουν τους αξιωματικούς τους να δώσουν λογαριασμό για τα ποσά που είχαν περάσει από τα χέρια τους και να επιστρέψουν όσα είχαν παρακρατήσει από τους στρατιώτες. Τα ποσά αυτά ήταν τεράστια. Στο σύνταγμα της Μπος υπερέβαιναν συνολικά τις 240.000 λίβρες, ενώ σε άλλες φρουρές κυμαίνονταν από 100.000 έως δυο εκατομμύρια. Ο αναβρασμός μεγάλωνε, αλλά όπως ήταν αναμενόμενο από άνδρες που είχαν αποκτηνωθεί εξαιτίας της μακρόχρονης θητείας, μέρος από αυτούς παρέμεναν πιστοί στους αξιωματικούς και αυτό το εκμεταλλεύτηκαν οι αντεπαναστάτες για να προκαλέσουν συγκρούσεις και αιματηρές φιλονικίες ανάμεσα στους ίδιους τους στρατιώτες. Κατά συνέπεια, στη Λιλ τέσσερα συντάγματα πολέμησαν μεταξύ τους – μοναρχικοί εναντίον πατριωτών – με θύματα πενήντα νεκρούς και τραυματίες.

Είναι πολύ πιθανό ότι καθώς οι συνωμοσίες των μοναρχικών είχαν διπλασιαστεί από τα τέλη του 1789, ιδίως ανάμεσα στους αξιωματικούς της Στρατιάς της Ανατολής του Μπουιγέ, οι συνωμότες σχεδίαζαν να εκμεταλλευτούν το πρώτο ξέσπασμα των στρατιωτών καταπνίγοντάς το στο αίμα και βοηθώντας έτσι τα μοναρχικά συντάγματα να παραμείνουν πιστά στους διοικητές τους.

Η ευκαιρία αυτή παρουσιάστηκε σύντομα στη Νανσί.

Στις 6 Αυγούστου 1790, όταν η Εθνοσυνέλευση πληροφορήθηκε την αναταραχή ανάμεσα στους στρατιώτες, ψήφισε ένα νόμο υποβαθμίζοντας τους μάχιμους στο στρατό και απαγορεύοντας τις «εσκεμμένες συναναστροφές» των στρατιωτών σε υπηρεσία. Ταυτόχρονα όμως διέταξε τους αξιωματικούς να παραδώσουν άμεσα τα χρήματα που όφειλαν στα αντίστοιχα συντάγματα.

Μόλις το διάταγμα αυτό γνωστοποιήθηκε στη Νανσί στις 9 Αυγούστου, οι στρατιώτες, κυρίως οι Ελβετοί του συντάγματος Σατοβιέ που κατόντωναν στην πλειοψηφία τους από τα καντόνια της Βοντ και της Γενεύης, απαίτησαν τα χρήματα από τους αξιωματικούς τους. Μετέφεραν το κιβώτιο του συντάγματος με τα χρήματα και το τοποθέτησαν στο χρηματοκιβώτιο εγκαθιστώντας δικούς τους φρουρούς. Απειλήσαν μάλιστα τους αξιωματικούς τους με βία και έστειλαν οκτώ αντιπροσώπους στο Παρίσι για να εξηγήσουν την υπόθεσή τους στην Εθνοσυνέλευση. Η συγκέντρωση αυστριακών στρατευμάτων στα σύνορα συνέβαλε στην ένταση της αναταραχής.

Στο μεταξύ η Συνέλευση ενήργησε βασισμένη σε εσφαλμένες εκθέσεις από τη Νανσί και στις 16 Αυγούστου, κατόπιν προτροπής του διοικητή της Εθνοφρουράς Λαφαγιέτ, ο οποίος έχαιρε της πλήρους εμπιστοσύνης των αστών, ψήφισε ένα διάταγμα καταδικάζοντας τους στρατιώτες για απειθαρχία και διέταξε τις μονάδες της Εθνοφρουράς στο διαμέρισμα της Μέρτε να «πατάξουν τους πρωταίτιους της ανταρσίας». Οι αντιπρόσωποί τους συνελήφθησαν και ο Λαφαγιέτ εξέδωσε από την πλευρά του μια εγκύκλιο καλώντας τους Εθνοφρουρούς των πόλεων γύρω από τη Νανσί να πάρουν τα όπλα εναντίον της εξεγερμένης φρουράς στην πόλη.

Στη Νανσί πάντως όλα έμοιαζαν ότι θα κυλούσαν ήρεμα αφού μάλιστα η πλειοψηφία των ανδρών που είχαν στασιάσει είχε υπογράψει «μια πράξη μετανοίας». Προφανώς όμως δεν ήταν αυτό που ήθελαν οι μοναρχικοί.* [* Βλ. Grands détails par pièces authentiques de l'affaire de Nancy (Παρίσι, 1790), Détail très exact des ravages commis ...à Nancy (Παρίσι, 1790), Relation exacte de ce qui s'est passé à Nancy le 31 août 1790, Le sens commun du banhomme Richard sur l'affaire de Nancy (Φιλαδέλφεια (:)), l' an second de la liberté française, και άλλα φυλλάδια στην πλούσια συλλογή του Βρετανικού Μουσείου, τόμ. vii, σελ. 326, 327, 328, 962.]

Ο Μπουιγέ ξεκίνησε από τη Μετς στις 28 Αυγούστου επικεφαλής τριών χιλιάδων έμπιστων στρατιωτών και αποφασισμένος να καταφέρει στους στασιαστές το συντριπτικό πλήγμα που επιθυμούσε η Αυλή.

Η διπροσωπία του Διευθυντηρίου του τμήματος βοήθησε τον Μπουιγέ και ενώ το ζήτημα μπορούσε να επιλυθεί ειρηνικά, ο Μπουιγέ πρότεινε στη φρουρά απαράδεκτους όρους και αμέσως επιτέθηκε εναντίον της. Οι στρατιώτες του διέπραξαν την πιο φρικτή σφαγή: σκότωσαν τους αμάχους μαζί με τους στασιαστές στρατιώτες και λεηλάτησαν τα σπίτια.

Τρεις χιλιάδες πτώματα παρέμειναν διάσπαρτα στους δρόμους της Νανσί σαν αποτέλεσμα της μάχης για να ακολουθήσουν τα «νόμιμα» αντίποινα. Τριάντα δυο στασιαστές εκτελέστηκαν στον τροχό και σαράντα ένας καταδικάστηκαν σε καταναγκαστικά έργα.

Ο βασιλιάς εξέφρασε αμέσως την επιδοκμασία του μέσω επιστολής για την «έξοχη συμπεριφορά του κ. Μπουιγέ», η Εθνοσυνέλευση ευχαρίστησε τους δολοφόνους, και η δημαρχία του Παρισιού οργάνωσε κηδεία για να τιμήσει τους κατακτητές που είχαν πέσει στο πεδίο της μάχης. Κανείς δεν τόλμησε να διαμαρτυρηθεί, ούτε ο Ροβεσπιέρος ούτε κανείς άλλος. Έτσι έκλεισε το 1790, με την ένοπλη αντίδραση να υπερισχύει.

Εικοστό ένατο κεφάλαιο: Η φυγή του βασιλιά – Η αντίδραση – Το τέλος της Συντακτικής Συνέλευσης

Η 21 Ιουνίου 1791 – Η συνομοσία των μοναρχικών – Φυγή στη Βαρέν – Ο Ντουέ καταδιώκει τον βασιλιά – Η απόφαση του λαού – Οι συνέπειες αυτής της απόφασης – Η Γαλλία χωρίς βασιλιά – Οι αστοί αποκηρύσσουν – Τα αίτια της αντίδρασής τους – Ανακοινώνεται η αποκατάσταση του βασιλιά – Η σφαγή των δημοκρατικών – Ο Δαντόν καταφεύγει στην Αγγλία – Οι Ρομπέρ, Μαρά και Φερόν κρύβονται – Νέοι περιορισμοί στα εκλογικά δικαιώματα του λαού – Ο βασιλιάς ορκίζεται πίστη στο Σύνταγμα – Η διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης – Η Νομοθετική Συνέλευση αποκτά εξουσία – Οι απόψεις των Μαρά και Ντεμουλνέν – Η αντίδραση συνεχίζεται – Η προδοσία πλανιέται στον αέρα

Η Μεγάλη Επανάσταση είναι γεμάτη περιστατικά, ως επί το πλείστον τραγικά σε υπερθετικό βαθμό. Η άλωση της Βασιλείας, η πορεία των γυναικών στις Βερσαλλίες, η επίθεση στον Κεραμεικό, η εκτέλεση του βασιλιά αντηχούν σε ολόκληρο τον κόσμο – έχουμε διδαχτεί τις ημερομηνίες τους στα παιδικά μας χρόνια. Εντούτοις, υπάρχουν τόσες πολλές άλλες

ημερομηνίες που συνήθως λησμονούνται, μολονότι είναι εξίσου σημαντικές καθώς συνοψίζουν το νόημα της Επανάστασης σε μια δεδομένη στιγμή και την περεταίρω εξέλιξή της.

Ως εκ τούτου, όσον αφορά την πτώση της μοναρχίας, τη σημαντικότερη στιγμή της Επανάστασης – τη στιγμή που συνοψίζει καθαρά το πρώτο μέρος της και επιπλέον προσδίδει στην περεταίρω εξέλιξή της ένα λαϊκό χαρακτήρα – η ημερομηνία είναι η 21 Ιουνίου 1791. Είναι εκείνη η αξιοσημείωτη νύχτα, όταν κάποιοι άγνωστοι, απλοί άνθρωποι του λαού συνέλαβαν τον φυγά βασιλιά και την οικογένειά του στη Βαρέν, τη στιγμή που ήταν έτοιμοι να διασχίσουν τα σύνορα και να πάνε στις αγκάλες των ξένων. Εκείνη τη νύχτα η βασιλεία ναυάγησε στη Γαλλία. Και από εκείνη τη νύχτα ο λαός παραγκώνισε τους πολιτικούς και πέρασε στο προσκήνιο.

Το συμβάν είναι πολύ γνωστό. Στο Παρίσι είχε οργανωθεί μια συνωμοσία για να διευκολύνει τη φυγή του βασιλιά και το πέρασμά του πέρα από τα σύνορα, όπου θα έθετε τον εαυτό του επικεφαλής των εμικρέδων και των γερμανικών στρατιών. Η Αυλή είχε εξυφάνει τη συνωμοσία αυτή από τον Σεπτέμβριο του 1789 και όπως φαίνεται ο Λαφαγιέ ήταν ενήμερος.* [* Στην επιστολή του κόμη ντ'Εστρέν προς τη βασίλισσα, το προσχέδιο της οποίας ανακαλύφθηκε αργότερα και δημοσιεύτηκε στο *Histoire de la Révolution* από τους *Deux amis de la liberté*, 1792, τόμ. iii. σελ. 101–104. Επίσης *Louis Blanc*, 1832, τόμ. iii. σελ. 175–176.]

Όπως είναι φυσικό, οι μοναρχικοί πρέπει να έβλεπαν τη φυγή αυτή σαν μέσο για την ασφάλεια του βασιλιά και ταυτόχρονα για τη συντριβή της Επανάστασης. Υπήρχαν όμως πολλοί ανάμεσα στους αστούς που επίσης ευνοούσαν αυτό το σχέδιο: πίστευαν ότι μόλις οι Βουρβόνοι θα έβγαιναν από τη Γαλλία, ο δούκας της Ορλεάνης Φίλιππος θα στεφόταν βασιλιάς και θα μπορούσε να αναγνωρίσει ένα αστικό Σύνταγμα χωρίς ανάγκη βοήθειας από τις πάντα επικίνδυνες λαϊκές εξεγέρσεις.

Η συνωμοσία αυτή εξόργισε το λαό.

Ένας άγνωστος άνδρας, ο πρώην ταχυδρομικός διευθυντής Ντρουέ, αναγνώρισε το βασιλιά ενώ διέσχιζε κάποιο χωριό. Η βασιλική άμαξα όμως ανέπτυσσε ήδη μεγάλη ταχύτητα. Χωρίς να χάσει χρόνο ο Ντρουέ και ένας φίλος του, ο Γκιγιόμ, ξεκίνησαν μέσα στο σκοτάδι για να καταδιώξουν την άμαξα. Γνώριζαν ότι τα δάση κατά μήκος του δρόμου ήταν γεμάτα ουσάρους που είχαν έρθει για να συναντήσουν τους βασιλικούς φυγάδες στο Πον-ντε-Σομ-Βεσλ, αλλά επειδή δεν είχαν δει την άμαξα και επειδή φοβούνταν τις εχθρικές διαθέσεις του λαού είχαν αποσυρθεί στο δάσος. Πάντως, ο Ντρουέ και ο Γκιγιόμ κατάφεραν να αποφύγουν εκείνες τις περιπολίες ακολουθώντας μονοπάτια που γνώριζαν μόνον εκείνοι. Τελικά πρόφθασαν τη βασιλική άμαξα στη Βαρέν όπου είχε σταματήσει λόγω κάποιας απρόσμενης καθυστέρησης – τα ξεκούραστα άλογα και οι ουσάροι δεν βρίσκονταν στο προκαθορισμένο σημείο. Ο Ντρουέ προπορεύτηκε και την τελευταία στιγμή πρόφθασε να φτάσει στο σπίτι ενός φίλα προσκείμενου πανδοχέα. «Είσαι καλός πατριώτης, έτσι δεν είναι;» τον ρώτησε. «Έτσι λέω!» «Πολύ καλά λουπόν, ας συλλάβουμε τον βασιλιά».

Τότε, χωρίς τον παραμικρό θόρυβο, απέκλεισαν πρώτα απ' όλα το δρόμο για τη βαριά βασιλική άμαξα, τοποθετώντας κατά μήκος της γέφυρας, πάνω από τον ποταμό Ερ, ένα κάρο φορτωμένο με έπιπλα, το οποίο βρήκαν τυχαία. Στη συνέχεια, ακολουθούμενοι από τέσσερις ή πέντε πολίτες οπλισμένους με μουσκέτα, σταμάτησαν τους φυγάδες τη στιγμή που η άμαξά τους κατηφόριζε από την πόλη προς τη γέφυρα και διέσχιζε την αψίδα του ναού του αγίου Ζενκούλ.* [* Σύμφωνα με τα αυθεντικά έγγραφα που συγκέντρωσε και ανέλυσε ο κ. G. Lenôtre (*Le Drame de Varennes*, Juin 1791, Παρίσι, 1905, σελ. 151 κ.ε.), και το φυλλάδιο *Rapport sommaire et exact de l'arrestation du roi a Varennes, près Clermont*, του Βαγον (Συλλογή του Βρετανικού Μουσείου, F. 893, 13), φαίνεται ότι ο Ντρουέ αρχικά είχε μόνο υποψίες όσον αφορά τους ταξιδιώτες, ότι είχε διστάσει, και ότι είχε αρχίσει την καταδίωξη στο δάσος όταν οι υποψίες του επιβεβαιώθηκαν από τον Ζαν ντε Λανί. Το δεκατριάχρονο αγόρι, ο πατέρας του οποίου ήταν ο ταχυδρομικός διευθυντής Ζ. Μπ. Λανί, έφτασε στη Σεν-Μενούλ καλπάζοντας ξέφρενα για να μεταφέρει την εντολή της σύλληψης της βασιλικής άμαξας υπογεγραμμένη από τον Μπαγιόν, έναν από τους εθελοντές που είχαν σταλεί από το Παρίσι για να καταδιώξουν τον βασιλιά. Ο Μπαγιόν είχε καλύψει εκατόν σαράντα χιλιόμετρα μέσα σε έξι ώρες αλλάζοντας δέκα φορές άλογα, και όντας εξαντλημένος, πιθανόν σταμάτησε για μια στιγμή στο Ζαντριξ στέλλοντας έναν αγγελιοφόρο να προπορευτεί. Είναι επίσης πολύ πιθανό ότι ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' είχε ήδη αναγνωριστεί στο Ζαντριξ από τον Γκαμπριέλ Βαλέ που μόλις παντρευτεί μια από τις κόρες του

Ζ. Μπ. Λανί και είχε βρεθεί στο Παρίσι στη διάρκεια της Γιορτής της Ομοσπονδίας. Αυτός ο Βαλέ οδήγησε τη βασιλική άμαξα μέχρι το Σαλόν, όπου σίγουρα αποκάλυψε το μυστικό.]

Ο Ντρουέ και οι φίλοι του ανάγκασαν τους ταξιδιώτες να αποβιβαστούν παρά τις διαμαρτυρίες τους και, ενώ περίμενε κάποιον από το δήμο να επαληθεύσει τα διαβατήριά τους, τους ανάγκασε να μπουν στο παντοπωλείο του Σος. Εκεί ο βασιλιάς αναγνωρίστηκε καθαρά από ένα δικαστή που ζούσε στη Βαρέν και αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη μεταμφιέσή του σαν υπηρέτης της «μαντάμ Κορφ» (αυτό το όνομα αναγραφόταν στο διαβατήριο που είχε εξασφαλίσει η βασίλισσα από τον Ρώσο πρέσβη). Με τη συνήθη διπροσωπία του άρχισε να επικαλείται τους κινδύνους στους οποίους ήταν εκτεθειμένη η οικογένειά του στο Παρίσι από τον δούκα της Ορλεάνης για να δικαιολογήσει τη φυγή του.

Ο λαός της Βαρέν όμως δεν εξαπατήθηκε. Αμέσως αντιλήφθηκε το τέχνασμα του βασιλιά. Σήμανε η καμπάνα και ο συναγερμός διαδόθηκε γρήγορα μέσα στη νύχτα από τη Βαρέν προς όλα τα γύρω χωριά. Χωρικοί οπλισμένοι με δικράνια και ραβδιά έσπευσαν από κάθε πλευρά. Φρούρησαν τον βασιλιά μέχρι το ξημέρωμα τοποθετώντας σαν σκοπούς δυο χωρικούς με δικράνι στα χέρια.

Χιλιάδες χωρικοί από τα γειτονικά χωριά συνέρρεαν στο δρόμο που οδηγούσε από τη Βαρέν στο Παρίσι και όλα αυτά τα πλήθη παρέλυσαν τελείως τους ουσάρους και τους δραγόνους του Μπουιγέ, στους οποίους ο βασιλιάς είχε εμπιστευτεί τη διαφυγή του. Στη Σεν-Μενούλ η καμπάνα σήμανε αμέσως μετά την άφιξη της βασιλικής άμαξας. Το ίδιο συνέβη και στην Κλερμόν-αν-Αργκόν. Στη Σεν-Μενούλ μάλιστα ο λαός αφόπλισε τους δραγόνους που είχαν φτάσει για να σχηματίσουν το απόσπασμα συνοδείας του βασιλιά και στη συνέχεια συναδελφώθηκε μαζί τους. Στη Βαρέν εξήντα Γερμανοί ουσάροι με επικεφαλής τον υπολοχαγό Ρόρικ που είχαν έρθει για να συνοδέψουν τον βασιλιά μέχρι το σημείο συνάντησης με τον Μπουιγέ και που είχαν τοποθετηθεί στην κάτω πόλη προς την πλευρά του Ερ, δεν τόλμησαν να εμφανιστούν. Ο αξιωματικός τους εξαφανίστηκε χωρίς να γνωρίζει κανείς τι είχε απογίνει και οι άνδρες του έχασαν το ενδιαφέρον τους για τον βασιλιά, πίνοντας όλη μέρα με τους κατοίκους οι οποίοι, αντί να τους κακοποιήσουν, τους αντιμετώπιζαν σαν αδέρφια και τους κέρδιζαν με το μέρος τους. Σύντομα, ενώ έπιναν, άρχισαν να φωνάζουν «Ζήτω το έθνος!» ενώ ολόκληρη η πόλη είχε ξεσηκωθεί από την καμπάνα και συνωστίζονταν κατά πλήθη στη γειτονιά όπου βρισκόταν το παντοπωλείο του Σος.

Οι προσβάσεις προς τη Βαρέν έκλεισαν με οδοφράγματα για να εμποδιστεί η είσοδος των ουσάρων του Μπουιγέ στην πόλη. Μόλις ξημέρωσε, το πλήθος άρχισε να κραυγάζει «Στο Παρίσι! Στο Παρίσι!»

Οι κραυγές έγιναν πιο απειλητικές όταν γύρω στις δέκα το πρωί έφτασαν στη Βαρέν οι δυο επίτροποι που είχαν σταλεί το πρωί της 21 Αυγούστου, ο ένας από τον Λαφαγιέτ και ο άλλος από την κυβέρνηση, για να σταματήσουν τον βασιλιά και την οικογένειά του. «Ας ξεκινήσουμε. Πρέπει να ξεκινήσουμε. Θα τους σύρουμε στην άμαξα με τη βία!» φώναζαν οι χωρικοί που είχαν αρχίσει να εξοργίζονται βλέποντας τον Λουδοβίκο να προσπαθεί να κερδίσει χρόνο περιμένοντας την άφιξη του Μπουιγέ και των λοχιοφόρων του. Ο βασιλιάς και η οικογένειά του αναγκάστηκαν να υπακούσουν και αφού κατέστρεψαν τα ενοχοποιητικά έγγραφα που μετέφεραν μαζί τους στην άμαξα, κατάλαβαν ότι το μόνο που τους απέμενε ήταν να επιστρέψουν στο Παρίσι.

Ο λαός τους μετέφερε στο Παρίσι ως αιχμαλώτους. Όλα είχαν τελειώσει για τη βασιλική εξουσία. Ήταν πλέον βυθισμένη στο όνειδος.

Στις 4 Ιουλίου 1789 η βασιλεία είχε χάσει το σιχρό της αλλά είχε διατηρήσει την ηθική ισχύ της, το κύρος της. Τρεις μήνες αργότερα, στις 6 Οκτωβρίου, ο βασιλιάς έγινε όμηρος της Επανάστασης, αλλά η αρχή της μοναρχίας παρέμενε ακλόνητη. Ο Λουδοβίκος ο ΙΣΤ΄ γύρω από τον οποίο είχαν συσπειρωθεί οι ιδιοκτήτριες τάξεις, ήταν ακόμα ισχυρός. Ούτε οι Ιακωβίνοι δεν είχαν τολμήσει να του επιτεθούν.

Εκείνη τη νύχτα όμως, όταν ο βασιλιάς, μεταμφιεσμένος σε υπηρέτη, πέρασε τη νύχτα στο πίσω μέρος ενός ταπεινού παντοπωλείου, με τους «πατριώτες» να τον σπρώχνουν κι έχοντας σαν φως ένα κερί μέσα σε ένα φανάρι – εκείνη τη νύχτα, όταν η καμπάνα σήμανε για να εμποδίσει την προδοσία του έθνους από τον βασιλιά, και τα πλήθη των χωρικών τον έφεραν πίσω στο λαό του Παρισιού ως αιχμάλωτο – εκείνη τη νύχτα ο θεσμός της βασιλείας συντρίφτηκε για πάντα. Ο βασιλιάς που σε παλαιότερες εποχές είχε υπάρξει το σύμβολο της εθνικής ενότητας, είχε χάσει πλέον αυτό το δικαίωμα

και έγινε σύμβολο της διεθνούς ένωσης των τυράνων εναντίον των λαών. Η δόνηση έγινε αισθητή από όλους τους λαούς της Ευρώπης.

Επιτέλλον, την ίδια νύχτα ο λαός πέρασε στον πολιτικό στίβο για να πειθαναγκάσει το χέρι των πολιτικών ηγετών. Ο πρώην ταχυδρομικός διευθυντής Ντρουέ που με δική του πρωτοβουλία είχε σταματήσει τον βασιλιά αποθαρρύνοντας τις σκοτεινές σκευωρίες των πολιτικών, αυτός ο χωρικός ο οποίος, υπακούοντας στη διαίσησή του μέσα στη νύχτα, σπιρούνισε το άλογο του και το ανάγκασε να διασχίσει λόφους και κοιλάδες καταδιώκοντας τον κοσμικό προδότη – τον βασιλιά – είναι ένα σύμβολο του λαού που από εκείνη τη μέρα και σε κάθε κρίσιμη καμπή της Επανάστασης, πήρε το προβάδισμα και κυριάρχησε πάνω στους πολιτικούς.

Η εισβολή του λαού στον Κεραμεικό στις 20 Ιουνίου 1792, η πορεία των παρισινών συνοικιών και πάλι εναντίον του Κεραμεικού στις 10 Αυγούστου 1792, η εκθρόνιση του Λουδοβίκου ΙΣΤ' με όλες τις συνέπειές της – όλα αυτά τα σπουδαία γεγονότα έμελλε να διαδεχτούν το ένα το άλλο σαν μια ιστορική αναγκαιότητα.

Όταν ο βασιλιάς προσπάθησε να διαφύγει σκόπευε να τεθεί επικεφαλής ενός στρατού με διοικητή τον Μπουιγέ και να προελάσει εναντίον του Παρισιού με την υποστήριξη μιας γερμανικής στρατιάς. Γνωρίζουμε πολύ καλά τις προθέσεις των μοναρχικών μόλις θα ανακτούσαν την πρωτεύουσα. Θα συλλάμβαναν όλους τους «πατριώτες» και ήδη είχαν συνταχθεί οι κατάλογοι των προγραμμάτων. Θα εκτελούσαν μερικούς και θα εκτόπιζαν ή θα φυλάκιζαν τους υπόλοιπους. Θα καταργούσαν όλα τα διατάγματα που είχε ψηφίσει η Συνέλευση για την εδραίωση του Συντάγματος ή σε βάρος του κλήρου. Θα αποκαθιστούσαν το Παλαιό Καθεστώς με τα τάγματα και τις τάξεις του. Θα επανέφεραν τη σιδηρόφρακτη πυγμή και, μέσω συνοπτικών εκτελέσεων, τις δεκάτες, τους φεουδαρχικούς και θρησκευτικούς νόμους, ενώ θα αποκαθιστούσαν όλα τα φεουδαρχικά δικαιώματα του Παλαιού Καθεστώτος.

Αυτό ήταν το σχέδιο των μοναρχικών και δεν φοβόντουσαν να το δηλώνουν ανοιχτά. «Περιμένετε, κύριοι πατριώτες, και σύντομα θα πληρώσετε για τα εγκλήματά σας», έλεγαν σε όποιον είχε τη διάθεση να τους ακούσει.

Όπως όμως έχουμε διαπιστώσει ο λαός ματαίωσε αυτό το σχέδιο. Ο βασιλιάς συνελήφθη, επέστρεψε στο Παρίσι και τέθηκε υπό τη φρούρηση των πατριωτών από τις συνοικίες.

Θα έλεγε κανείς ότι είχε φτάσει η στιγμή που η Επανάσταση έπρεπε να επιδιώξει τη λογική της εξέλιξη με γιγαντιαία βήματα. Αφού η προδοσία του βασιλιά είχε πλέον αποδειχθεί, δεν έπρεπε να εξαγγελίουν την εκθρόνισή του, να ανατρέψουν τους παλιούς φεουδαρχικούς θεσμούς και να εγκαθιδρύσουν τη δημοκρατία;

Ωστόσο δεν συνέβη τίποτα τέτοιο. Απεναντίας, μερικές εβδομάδες μετά τη φυγή του βασιλιά στη Βαρέν, ο θρίαμβος της αντίδρασης ήταν αποφασιστικός και η αστική τάξη κατοχύρωσε εκ νέου την ασυλία της μοναρχίας.

Ο λαός είχε αντιληφθεί αμέσως την κατάσταση. Ήταν προφανές ότι ο βασιλιάς δεν μπορούσε να παραμείνει στο θρόνο. Εάν επέστρεφε στο παλάτι είναι βέβαιο ότι θα συνέχιζε να εξυφαίνει τον ιστό των συνομωσιών και των σκευωριών με την Αυστρία και την Πρωσία. Εφόσον τον είχαν εμποδίσει να εγκαταλείψει τη Γαλλία, ήταν βέβαιο ότι θα επέσπευδε με μεγαλύτερο ζήλο την ξένη εισβολή. Αυτό ήταν φανερό και μάλιστα τη στιγμή που δεν είχε διδαχθεί τίποτε από την περιπέτειά του στη Βαρέν. Συνέχισε να αρνείται την υπογραφή των διαταγμάτων σε βάρος του κλήρου και των προνομίων των ευγενών. Προφανώς, η μόνη δυνατή λύση ήταν η άμεση εξαγγελία της εκθρόνισής του.

Έτσι τουλάχιστον αντιλαμβάνονταν την κατάσταση ο παρισινός λαός και μεγάλο μέρος των επαρχιών. Την επομένη της 21 Ιουνίου στο Παρίσι άρχισαν να καταστρέφουν τις προτομές του Λουδοβίκου και να σβήνουν τις βασιλικές επιγραφές. Το πλήθος έσπευσε αμέσως στον Κεραμεικό μιλώντας ανοιχτά εναντίον της μοναρχίας και απαιτώντας την εκθρόνιση. Όταν ο δούκας της Ορλεάνης περιφέρθηκε χαμογελαστός στους δρόμους του Παρισιού πιστεύοντας ότι θα του πρόσφεραν το στέμμα, ο λαός του γύρισε την πλάτη. Δεν ήθελε κανένα βασιλιά. Οι Κορδελιέροι απαίτησαν ανοιχτά ένα δημοκρατικό πολίτευμα και υπέγραψαν μια προκήρυξη διακηρύσσοντας ότι τάσσονταν σύσσωμοι εναντίον του βασιλιά – ήταν όλοι «τυραννοκτόνοι». Η δημαρχία του Παρισιού εξέδωσε μια παρόμοια διακήρυξη. Τα τμήματα του Παρισιού διακήρυξαν τη μονιμότητά τους. Οι μάλλινι σκούφοι και οι άνδρες με τα κοντάρια έκαναν και πάλι την εμφάνισή τους στους δρόμους

και όλοι είχαν την αίσθηση ότι βρίσκονταν στις παραμονές μιας νέας 14 Ιουλίου. Στην ουσία, ο λαός του Παρισιού ήταν έτοιμος να ξεσηκωθεί για την οριστική ανατροπή της μοναρχίας.

Υπό την πίεση του λαϊκού κινήματος, η Εθνοσυνέλευση προχώρησε μπροστά: ενήργησε σαν να μην υπήρχε πλέον βασιλιάς. Και πράγματι, μήπως δεν είχε υποβάλλει ο ίδιος την παραίτησή του με τη φυγή του; Κατέλαβαν λοιπόν την εκτελεστική εξουσία, έδωσαν εντολές στους υπουργούς και ανέλαβαν τη διπλωματική αλληλογραφία. Για ένα δεκαπενθήμερο περίπου η Γαλλία υπήρχε χωρίς βασιλιά.

Ξαφνικά όμως οι αστοί άλλαξαν γνώμη, έκαναν πίσω και τάχθηκαν ανοιχτά εναντίον του δημοκρατικού κινήματος. Με τον ίδιο τρόπο άλλαξε και η στάση της Εθνοσυνέλευσης. Ενώ όλες οι λαϊκές ενώσεις και αδελφότητες τάχθηκαν υπέρ της εκθρόνισης, η Λέσχη των Ιακωβίνων, αποτελούμενη από αστούς πολιτικούς, απέρριψε την ιδέα μιας δημοκρατίας και τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της συνταγματικής μοναρχίας. «Η λέξη δημοκρατία τρώμαξε τους υπερόπτες Ιακωβίνους», δήλωσε ο Ρεάλ από το βήμα της λέσχης τους. Οι πιο προοδευτικοί ανάμεσά τους, όπως ο Ροβεσπιέρος, φοβόντουσαν να συμβιβαστούν. Δεν τόλμησαν να ταχθούν υπέρ της εκθρόνισης και δήλωσαν ότι τους συκοφαντούσαν όταν τους αποκαλούσαν δημοκρατικούς.

Η Συνέλευση που στις 22 Ιουνίου ήταν τόσο αντιμοναρχική ξαφνικά αναθεώρησε τις αποφάσεις της και στις 15 Ιουλίου έσπευσε να δημοσιεύσει ένα διάταγμα με το οποίο θεωρούσε άμεμπτο τον βασιλιά. Τάχθηκε κατά της εκθρόνισης και, συνενών, εναντίον του λαού. Από εκεί και μετά, η απαίτηση για δημοκρατία θεωρήθηκε έγκλημα.

Τι είχε συμβεί όμως στη διάρκεια εκείνου του εικοσαήμερου και οι ηγέτες άλλαξαν τόσο ξαφνικά στάση συντάσσοντας το ψήφισμα για τη διατήρηση του Λουδοβίκου στο θρόνο; Μήπως ο βασιλιάς είχε δείξει κάποια σημάδια μεταμέλειας; Μήπως είχε ορκιστεί υποταγή στο Σύνταγμα; Όχι, τίποτα τέτοιο δεν είχε συμβεί! Η εξήγηση βρίσκεται στο γεγονός ότι οι αστοί ηγέτες είχαν δει και πάλι το φάντασμα που τους στοιχειωνε από τις 14 Ιουλίου και τις 6 Οκτωβρίου 1789: την εξέγερση του λαού! Οι άνδρες με τα κοντάρια είχαν βγει στους δρόμους και οι επαρχίες φαίνονταν έτοιμες να εξεγερθούν, όπως τον Αύγουστο του 1789. Χιλιάδες χωρικοί είχαν σπεύσει από τα χωριά τους στο άκουσμα της καμπάνας, παίρνοντας το δρόμο για το Παρίσι και μεταφέροντας τον βασιλιά πίσω στην πρωτεύουσα. Και μόνο η θέα τους θα είχε συγκλονίσει τους αστούς. Τώρα έβλεπαν πάλι το λαό του Παρισιού έτοιμο να ξεσηκωθεί, να εξοπλίζεται και να απαιτεί τη συνέχιση της Επανάστασης. Ζητούσε δημοκρατία, την κατάργηση των φεουδαρχικών νόμων, ζητούσε ισότητα και τίποτα άλλο. Ο αγροτικός νόμος, ο νόμος για το ψωμί, η φορολόγηση των πλουσίων δεν θα γίνονταν τελικά πραγματικότητα;

Όχι, καλύτερα ο προδότης βασιλιάς, καλύτερα η εισβολή των ξένων, παρά η επιτυχία της λαϊκής Επανάστασης.

Για αυτό το λόγο η Εθνοσυνέλευση βιάστηκε να βάλει τέλος σε κάθε προπαγάνδα υπέρ της δημοκρατίας, επισπεύδοντας στις 15 Ιουλίου το διάταγμα που απάλλαξε τον βασιλιά, τον αποκαθιστούσε στο θρόνο και χαρακτήριζε σαν εγκληματίες όλους όσους επιθυμούσαν τη συνέχιση της Επανάστασης.

Κατόπιν τούτου οι Ιακωβίνοι, αυτοί οι δήθεν ηγέτες της Επανάστασης, έπειτα από δισταγμό μιας ημέρας, εγκατέλειψαν τους δημοκρατικούς, οι οποίοι πρότειναν την οργάνωση μιας τεράστιας λαϊκής διαδήλωσης εναντίον της μοναρχίας στις 17 Ιουλίου στο Πεδίο του Άρεως. Τότε, οι αστοί αντεπαναστάτες, όντας σίγουροι για τη θέση τους, συγκέντρωσαν την Εθνοφρουρά τους υπό τον Λαφαγιέτ και την παρέταξαν απέναντι στις μάζες που συγκεντρώνονταν άοπλες στο Πεδίο του Άρεως, γύρω από το «βωμό της πατρίδας», για να υπογράψουν μια έκκληση για δημοκρατία. Ξεδιπλώθηκε η κόκκινη σημαία, κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος και ο λαός, οι δημοκρατικοί, σφαγιασθηκε.

Από τη στιγμή εκείνη άρχισε μια περίοδος ανοιχτής αντίδρασης που συνέχισε να ντείνεται μέχρι την άνοιξη του 1792.

Οι δημοκρατικοί συγγραφείς της έκκλησης του Πεδίου του Άρεως που απαιτούσαν την εκθρόνιση του βασιλιά διώχτηκαν ανηλεώς. Ο Δαντόν αναγκάστηκε να καταφύγει στην Αγγλία (Αύγουστος 1791), ενώ ο Ρομπέρ, ένας δηλωμένος δημοκρατικός και εκδότης της Révolution de Paris, ο Φρερόν και, κυρίως, ο Μαρά, αναγκάστηκαν να κρυφτούν.

Οι αστοί επωφελήθηκαν από αυτή την περίοδο τρομοκρατίας και ανέλαβαν να περιστεύουν ακόμα περισσότερο τα εκλεκτορικά δικαιώματα του λαού. Στο εφεξής, για να γίνει κάποιος εκλέκτορας έπρεπε να πληρώνει άμεση εισφορά

δέκα εργάσιμων ημερών και να κατέχει, είτε ως ιδιοκτήτης είτε ως επικαρπωτής, περιουσία αξίας 150 έως 200 εργάσιμων ημερών, ή ως καλλιεργητής περιουσία αξίας 400 εργάσιμων ημερών. Όπως λοιπόν διαπιστώνουμε, οι χωρικοί στερήθηκαν κάθε πολιτικό δικαίωμα.

Μετά τις 17 Ιουλίου 1791 ήταν επικίνδυνο για κάποιον να αυτοαποκαλείται ή να χαρακτηρίζεται δημοκρατικός και σύντομα μερικοί από τους επαναστάτες, οι οποίοι «δεν είχαν να χάσουν τίποτα αλλά να κερδίσουν τα πάντα από την αταξία και την αναρχία», άρχισαν να αντιμετωπίζονται σαν «εξαχρειωμένους» εκείνους που ζητούσαν δημοκρατία αντί για βασιλιά.

Βαθμηδόν οι αστοί έγιναν ακόμα πιο τολμηροί και στις 14 Σεπτεμβρίου 1791, στο μέσον μιας έκδηλης βασιλικής κίνησης που συνοδεύτηκε από τις ενθουσιώδεις κραυγές των αστών του Παρισιού προς τον βασιλιά και τη βασίλισσα, ο βασιλιάς παρουσιάστηκε ενώπιον της Συνέλευσης για να αποδεχτεί το Σύνταγμα να ορκιστεί επίσημα πίστη σε αυτό, και να το προδώσει την ίδια μέρα.

Δεκαπέντε μέρες αργότερα, η Συντακτική Συνέλευση διαλύθηκε και έτσι δόθηκε άλλη μια ευκαιρία στους συνταγματικούς προκειμένου να ανανεώσουν τις εκδηλώσεις πίστης προς τιμήν του Λουδοβίκου. Η κυβέρνηση πέρασε τότε στα χέρια της Νομοθετικής Συνέλευσης που είχε εκλεγεί με περιορισμένη ψηφοφορία και είχε πιο αστικό προσανατολισμό από τη Συντακτική.

Και πάλι όμως η αντίδραση μεγάλωνε. Προς το τέλος του 1791 οι καλύτεροι επαναστάτες είχαν απογοητευτεί πλήρως από την Επανάσταση. Ο Μαρά πίστευε ότι όλα είχαν χαθεί. «Η Επανάσταση», έγραψε στο *Ami du peuple* που εξέδιδε, «έχει αποτύχει...» Ζήτησε να γίνει μια έκκληση προς το λαό αλλά οι πολιτικοί δεν τον άκουσαν. «Εκείνοι που γκρέμισαν τα τείχη της Βαστίλης ήταν μια χούφτα φτωχαδάκια», έγραψε στις 21 Ιουλίου. «Στρώστε τους στη δουλειά και θα δείξουν τις ικανότητές τους όπως έκαναν εκείνη την πρώτη ημέρα. Το μόνο που ζητούσαν ήταν να πολεμήσουν εναντίον των τυράννων τους. Τότε όμως ήταν ελεύθεροι να δράσουν ενώ σήμερα είναι αλυσσοδεμένοι». Δηλαδή, αλυσσοδεμένοι από τους ηγέτες τους. «Οι πατριώτες δεν τολμούν να εμφανιστούν», γράφει ξανά ο Μαρά στις 15 Οκτωβρίου 1791, «και οι εχθροί της ελευθερίας συνωστίζονται στις γαλαρίες της Γερουσίας και είναι πανταχού παρόντες».

Παρόμοια λόγια απόγνωσης πρόφερε ο Καμίλ Ντεμουλέν στη Λέσχη των Ιακωβίνων στις 24 Οκτωβρίου 1791. Οι «αντιδραστικοί», είπε, «έχουν μετατρέψει το λαϊκό κίνημα του Ιουλίου και του Αυγούστου του 1789 προς όφελός τους. Σήμερα η Αυλή αρέσκεται να μιλά για τη λαϊκή κυριαρχία και τα δικαιώματα του ανθρώπου, για την ισονομία μεταξύ των πολιτών, να εξαπατά το λαό και παρελαύνει με τη στολή της Εθνοφρουράς για να καταλάβει ή να εξαγοράσει θέσεις ηγετών. Γύρω της είναι συγκεντρωμένα τα όργανα του θρόνου. Οι αριστοκράτες δαίμονες έχουν επιδείξει μια καταχθόνια ευφυΐα».

Ο Προυντόμ δήλωσε ανοιχτά ότι το έθνος είχε προδοθεί από τους αντιπροσώπους του και ο στρατός από τους επικεφαλής του.

Όμως ο Προυντόμ και ο Ντεμουλέν μπορούσαν τουλάχιστον να εμφανίζονται δημόσια, ενώ ένας δημοφιλής επαναστάτης όπως ο Μαρά ήταν αναγκασμένος να κρύβεται για αρκετούς μήνες, μερικές φορές μη γνωρίζοντας πού να καταφύγει για να περάσει τη νύχτα. Πολύ σωστά έχουν πει για αυτόν ότι έκανε έκκληση για την υπόθεση του λαού με το κεφάλι του κάτω από το τσεκούρι του δημίου. Ο Δαντόν, για να αποφύγει τη σύλληψη, είχε καταφύγει στο Λονδίνο.

Η ίδια η βασίλισσα στην αλληλογραφία της με τον Φέρσεν, με τον μεσολαβητή του οποίου οργάνωνε την εισβολή και προετοιμαζόταν για την είσοδο των γερμανικών στρατιών στην πρωτεύουσα, υπήρξε μάρτυρας «μιας αξιοσημείωτης αλλαγής στο Παρίσι». «Ο κόσμος», έγραψε στις 31 Οκτωβρίου 1791, «δεν διαβάζει πλέον τις εφημερίδες. Το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι η ακρίβεια του ψωμιού και τα διατάγματα».

Η ακρίβεια του ψωμιού – και τα διατάγματα! Το ψωμί για να μπορούν να ζήσουν και να συνεχίσουν την Επανάσταση, αφού τον Οκτώβριο το ψωμί ήταν ήδη κάτι σπάνιο! Και τα διατάγματα εναντίον των ιερών και των μιγκρέδων, τα οποία ο βασιλιάς αρνιόταν να επικυρώσει!

Η προδοσία ήταν διάχυτη παντού και γνωρίζουμε ότι ακριβώς εκείνη την εποχή, στα τέλη του 1791, ο Ντιμουριέ, ο Γιρονδίνος στρατηγός που διοικούσε τις στρατιές στα ανατολικά της Γαλλίας, συνωμοτούσε ήδη με τον βασιλιά. Σχεδίαζε

ένα μυστικό υπόμνημα για τον Λουδοβίκο για τα μέσα αναχαίτισης της Επανάστασης, το οποίο μετά την κατάληψη του Κεραμεικού βρέθηκε στο σιδερένιο χρηματοκιβώτιο του Λουδοβίκου.

Τριακοστό κεφάλαιο: Η Νομοθετική Συνέλευση – Η αντίδραση το 1791-1792

Ο βασιλιάς και η Συνέλευση – Ο φόβος της ξένης εισβολής – Φεγιαντίνοι και Γιρονδίνιοι – Ο κόμης ντ'Αρτουά και ο κόμης ντε Προβάνς – Οι ευγενείς μεταναστεύουν – Κήρυξη πολέμου εναντίον της Αυστρίας – Η πτώση της μοναρχικής κυβέρνησης – Οι Γιρονδίνιοι στην εξουσία – Ήταν τελικά αναγκαίος ο πόλεμος; - Η εξίσωση του πλούτου – Οι σοσιαλιστικές ιδέες του λαού – Οι χωρικοί σκοτώνουν τον δήμαρχο της Ετάμπ – Ο Ροβεσπιέρος και ο αγροτικός νόμος – Οι αστοί συσπειρώνονται γύρω από τη μοναρχία – Το επικείμενο πραξικόπημα των μοναρχικών – Επιστολή του Λαφαγιέτ προς τη Συνέλευση

Η νέα Εθνοσυνέλευση που εκλέχτηκε μόνο από ενεργούς πολίτες και ονομάστηκε Εθνική Νομοθετική Συνέλευση, συνεδρίασε την 1 Οκτωβρίου 1791 και από την πρώτη στιγμή ο βασιλιάς, παίρνοντας θάρρος από τις εκδηλώσεις προθυμίας των αστών που συσπειρώνονταν γύρω του, τήρησε υπεροπτική στάση απέναντί της. Όπως είχε συμβεί κατά τις πρώτες ημέρες των Γενικών Τάξεων έτσι και τώρα άρχισε μια σειρά κακόβουλων οχλήσεων από την πλευρά της Αυλής, με χλιαρές απόπειρες αντίστασης από την πλευρά των αντιπροσώπων. Παρόλα αυτά, μόλις ο βασιλιάς μπήκε στη Συνέλευση έγινε δεκτός με τις πλέον δουλοπρεπείς εκδηλώσεις ενθουσιασμού. Σε ανάλογες περιπτώσεις ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ μιλούσε για μια διαρκή αρμονία και για την ακλόνητη εμπιστοσύνη ανάμεσα στο νομοθετικό σώμα και τον βασιλιά. «Είθε η αγάπη της χώρας να μας ενώσει και το δημόσιο συμφέρον να μη μας χωρίσει ποτέ», θα έλεγε και την ίδια στιγμή θα συντόνιζε την ξένη εισβολή που θα ενέπνεε δέος στους συνταγματικούς και θα αποκαθιστούσε την εκπροσώπηση των Τριών Τάξεων και τα προνόμια των ευγενών και του κλήρου.

Μιλώντας γενικά, από τον Οκτώβριο του 1791 – στην πραγματικότητα, από τη φυγή του βασιλιά και τη σύλληψή του στη Βαρών τον Ιούνιο – ο φόβος μιας ξένης εισβολής στοιχείων τις σκέψεις όλων και αποτελούσε το κύριο αντικείμενο ενδιαφέροντος. Η αλήθεια είναι ότι στη Νομοθετική Συνέλευση υπήρχαν δυο κόμματα: η φιλομοναρχική Δεξιά, την οποία εκπροσωπούσαν οι Φεγιαντίνοι και η Αριστερά, την οποία εκπροσωπούσαν οι Γιρονδίνιοι, ενεργώντας σαν ενδιάμεση τάση ανάμεσα στους αστούς που ήταν εν μέρει συνταγματικοί και σε εκείνους που ήταν εν μέρει δημοκράτες. Όμως ούτε οι μεν ούτε οι δε έδειξαν κάποιο ενδιαφέρον για τα μεγάλα προβλήματα που τους είχε κληροδοτήσει η Συντακτική Συνέλευση. Ούτε η εγκαθίδρυση μιας δημοκρατίας ούτε η κατάργηση των φεουδαρχικών προνομίων συνάρπαζε τη Νομοθετική Συνέλευση. Φαίνεται ότι υπήρχε από κοινού συμφωνία ανάμεσα στους Ιακωβίνους και τους Κορδελιέρους για να μη γίνεται καμία αναφορά περί δημοκρατίας και έτσι τα πάθη των επαναστατών και των αντεπαναστατών συγκρούστηκαν γύρω από ζητήματα ήσσονος σημασίας, όπως για το ποιος έπρεπε να γίνει δήμαρχος του Παρισιού.

Τα δυο φλέγοντα ζητήματα αφορούσαν τους ιερείς και τους εμικρέδες ευγενείς. Κυριάρχησαν πάνω από όλα τα άλλα λόγω των προσπαθειών για αντεπαναστατικές εξεγέρσεις που ήταν οργανωμένες από τους ιερείς και τους εμικρέδες και επειδή ήταν βαθιά συνδεδεμένα με τον πόλεμο από το εξωτερικό, ο οποίος, όπως αισθάνονταν όλοι, δεν θα αργούσε να ξεσπάσει.

Όπως ήδη γνωρίζουμε, ο νεότερος αδελφός του βασιλιά κόμης ντ'Αρτουά είχε μεταναστεύσει αμέσως μετά τις 14 Ιουλίου 1789. Ο άλλος αδελφός, ο κόμης ντε Προβάνς, είχε διαφύγει την ίδια εποχή με τον Λουδοβίκο, τον Ιούνιο του 1791, και είχε καταφέρει να φτάσει στις Βρυξέλλες. Και οι δυο τους είχαν ταχθεί ενάντια στην αποδοχή του Συντάγματος από τον βασιλιά. Διακήρυξαν ότι ο βασιλιάς δεν μπορούσε να μεταβιβάσει τα δικαιώματα της παλιάς μοναρχίας και ότι κατά συνέπεια η πράξη του ήταν άκυρη. Η διαμαρτυρία τους δημοσιεύτηκε από τους μοναρχικούς πράκτορες σε ολόκληρη τη Γαλλία και προκάλεσε μεγάλη αίσθηση.

Οι ευγενείς εγκατέλειψαν τα συντάγματα ή τους πύργους τους και μετανάστευσαν μαζικά, ενώ οι μοναρχικοί απείλησαν εκείνους που δεν ακολούθησαν το παράδειγμά τους λέγοντας ότι μετά τη νικηφόρα επιστροφή των ευγενών θα υποβιβάζονταν σε αστούς. Οι εμικρέδες που είχαν συγκεντρωθεί στην Κόμπλεντς, στη Βορμς και στις Βρυξέλλες

προετοίμαζαν ανοιχτά αντεπανάσταση με την υποστήριξη μιας ξένης εισβολής. Έτσι γινόταν όλο και πιο προφανές ότι ο βασιλιάς έπαιξε διπλό παιχνίδι, καθώς καθένας μπορούσε να διαπιστώσει ότι όλα όσα έκαναν οι ευγενείς είχαν τη συγκατάθεσή του.

Στις 30 Οκτωβρίου 1791 η Νομοθετική Συνέλευση αποφάσισε να προχωρήσει εναντίον του Λουδοβίκου Στανισλάς Ξαβιέ, του νεότερου αδελφού του βασιλιά, ο οποίος είχε λάβει από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄, την εποχή της φυγής του, ένα διάταγμα που του απένειμε τον τίτλο του αντιβασιλέα σε περίπτωση σύλληψης του βασιλιά. Ως εκ τούτου η Συνέλευση κάλεσε τον κόμη ντε Προβάνς να επιστρέψει στη Γαλλία σε διάστημα δυο μηνών ειδάλλως θα έχανε το δικαίωμά του στην αντιβασιλεία. Μερικές μέρες αργότερα, στις 9 Νοεμβρίου, η Συνέλευση διέταξε επίσης όλους τους εμικρέδες να επιστρέψουν πριν το τέλος του έτους, ειδάλλως θα αντιμετώπιζονταν σαν συνωμότες, θα καταδικάζονταν ερήμην και τα εισοδήματά τους θα κατάσχονταν προς όφελος του έθνους - «χωρίς, ωστόσο, να θιγούν τα δικαιώματα των συζύγων, των τέκνων και των νόμιμων πιστωτών τους».

Ο βασιλιάς επικύρωσε το διάταγμα που αφορούσε τον αδελφό του αλλά αντιτάχθηκε με το βέτο του στο δεύτερο που αφορούσε τους εμικρέδες. Άσκησε επίσης βέτο σε ένα διάταγμα, το οποίο υπαγόρευε στους ιερείς να ορκιστούν στο Σύνταγμα υπό την απειλή της σύλληψης σε περίπτωση θρησκευτικών ταραχών στις κοινότητες όπου υπηρετούσαν.

Η σημαντικότερη ενέργεια της Νομοθετικής Κυβέρνησης ήταν η κήρυξη πολέμου εναντίον της Αυστρίας, η οποία ετοιμαζόταν ανοιχτά για εισβολή προκειμένου να αποκαταστήσει τα δικαιώματα που ο Λουδοβίκος κατείχε πριν το 1789. Ο βασιλιάς και η Μαρία Αντουανέτα ασκούσαν σχετικές πιέσεις στον αυτοκράτορα της Αυστρίας και μετά την αποτυχημένη φυγή τους οι εκκλήσεις τους είχαν γίνει πιο επίμονες. Είναι όμως πολύ πιθανό ότι οι πολεμικές προετοιμασίες της Αυστρίας ίσως να είχαν παραταθεί μέχρι την επόμενη άνοιξη εάν οι Γιρονδίνιοι δεν ασκούσαν πιέσεις για πόλεμο.

Η έλλειψη συνοχής στην μοναρχική κυβέρνηση είχε οδηγήσει στην πτώση της, καθώς ο Μπετράν ντε Μολβίλ, ένα από τα μέλη της, ήταν κάθετα αντίθετος προς το συνταγματικό καθεστώς, ενώ ο Ναρμπόν ήθελε να το μετατρέψει σε ένα από τα στηρίγματα του θρόνου. Έτσι, τον Μάρτιο του 1792 ο Λουδοβίκος ανέθεσε την εξουσία σε μια κυβέρνηση των Γιρονδίνων με υπουργό Εξωτερικών τον Ντιμουριέ, υπουργό Εσωτερικών τον Ρολάν (δηλαδή την ματανάμ Ρολάν), υπουργό Πολέμου τον Γκραβ (που σύντομα αντικαταστάθηκε από τον Σερβάν), υπουργό Οικονομικών τον Κλαβέρ, υπουργό Δικαιοσύνης τον Ντιραντόν και υπουργό Ναυτικών τον Λακόστ.

Περιττό να πούμε, όπως έσπευσε να αποκαλύψει ο Ροβεσπιέρος, ότι αντί η άφιξη των Γιρονδίνων στην εξουσία να επισπεύσει την Επανάσταση, στην πραγματικότητα έγειρε περισσότερο την πλάστιγγα προς όφελος της αντίδρασης. Στο εφεξής όλα είχαν να κάνουν με τη μετριοπάθεια, αφού ο βασιλιάς είχε αποδεχτεί αυτό που η Αυλή αποκάλεσε «Κυβέρνηση των Αβράκωτων». Ήταν μια κυβέρνηση που έδειξε κάποια πυγμή μόνο ως προς το ζήτημα του πολέμου, αντίθετα με τη συμβουλή του Μαρά και του Ροβεσπιέρου, και στις 20 Απριλίου 1792 οι Γιρονδίνιοι θριάμβευσαν. Κηρύχτηκε πόλεμος κατά της Αυστρίας ή, όπως είπαν τότε, «εναντίον του βασιλιά της Βοημίας και της Ουγγαρίας».

Ήταν όμως αναγκαίος ο πόλεμος; Ο Jaurés* [* Histoire socialiste, La Législative, σελ. 815 κ.ε.] έχει υποβάλλει το ερώτημα και, απαντώντας, έχει παραθέσει ενώπιον του αναγνώστη πολλά έγγραφα εκείνης της περιόδου. Το συμπέρασμα που πρέπει να αντληθεί από αυτά τα έγγραφα, όπως άλλωστε συμπέρανε και ο Jaurés, είναι το ίδιο με εκείνο που υπερασπίστηκαν ο Μαρά και ο Ροβεσπιέρος. Ο πόλεμος δεν ήταν αναγκαίος. Δίχως αμφιβολία οι ξένοι ηγεμόνες φοβόντουσαν την εξάπλωση των δημοκρατικών ιδεών στη Γαλλία, αλλά αυτό απείχε πολύ από τη βιασύνη τους να βοηθήσουν τον Λουδοβίκο. Απείχαν πολύ από την εμπλοκή τους σε έναν πόλεμο τέτοιου είδους. Οι Γιρονδίνιοι ήταν αυτοί που ήθελαν τον πόλεμο, επειδή τον θεωρούσαν σαν το μέσον για να καταπολεμήσουν την εξουσία του βασιλιά.

Ο Μαρά είπε ξεκάθαρα την αλήθεια σχετικά με το ζήτημα. «Θέλετε τον πόλεμο», είπε, «επειδή δεν θέλετε να κάνετε έκκληση προς το λαό προκειμένου να καταφέρει ένα αποφασιστικό πλήγμα κατά της μοναρχίας». Πράγματι, οι Γιρονδίνιοι και μεγάλη μερίδα των Ιακωβίνων επιθυμούσαν μια ξένη εισβολή η οποία, αφυπνίζοντας τον πατριωτισμό και αποκαλύπτοντας καθαρά την προδοσία του βασιλιά, θα οδηγούσε στην πτώση της μοναρχίας χωρίς καμία λαϊκή εξέγερση.

«Χρειαζόμαστε μια μεγάλη προδοσία», δήλωσε ο Μπρισό που μισούσε το λαό, τις ταραχώδεις εξεγέρσεις του, και τις επιθέσεις του εναντίον της ιδιοκτησίας.

Κατά συνέπεια, η Αυλή από τη μια μεριά και οι Γρονδίνιοι από την άλλη κατέληξαν να συμφωνούν στην ενθάρρυνση μιας εισβολής στη Γαλλία. Υπό τέτοιες συνθήκες ο πόλεμος ήταν αναπόφευκτος. Ξέσπασε και συνεχίστηκε για είκοσι τρία χρόνια με όλες τις μοιραίες του συνέπειες, μοιραίες για την Επανάσταση και για την ευρωπαϊκή πρόοδο. «Δεν θέλετε να κάνετε έκκληση προς το λαό, δε θέλετε τη λαϊκή επανάσταση – πολύ καλά, τότε θα έχετε πόλεμο και πιθανόν τη διάλυση των πάντων!» Πόσες φορές από τότε δεν έχει επαληθευτεί αυτή η αλήθεια.

Το φάντασμα του εξοπλισμένου και εξεγερμένου λαού που απαιτούσε από την αστική τάξη μερίδιο στον εθνικό πλούτο δεν έπαψε ποτέ να στοιχειώνει εκείνα τα μέλη της Τρίτης Τάξης που είχαν κατακτήσει την εξουσία ή που είχαν, μέσω των λεσχών και των εφημερίδων, αποκτήσει κάποια επιρροή στην πορεία των γεγονότων. Πρέπει να πούμε επίσης ότι η επαναστατική εκπαίδευση του λαού ολοκληρωνόταν βαθμιαία μέσω της Επανάστασης και ότι σιγά σιγά οι μάζες ενθαρρύνονταν να ζητούν μέτρα διαποταμμένα από ένα κομμουνιστικό πνεύμα, το οποίο ως ένα βαθμό θα συνέβαλε στην εξάλειψη των οικονομικών ανισοτήτων.

Η «εξίσωση του πλούτου» ήταν αγαπημένο θέμα συζήτησης ανάμεσα στο λαό. Οι χωρικοί που κατείχαν μόνο μικρά, άθλια κομμάτια γης, και οι εργάτες των πόλεων που είχαν απολυθεί άρχισαν να διατρανώνουν το δικαίωμά τους στη γη. Στα χωριά οι χωρικοί απαιτούσαν να μην κατέχει κανείς ένα αγρόκτημα έκτασης μεγαλύτερης των τετρακοσίων ογδόντα στρεμμάτων, ενώ στις πόλεις έλεγαν ότι όποιος επιθυμούσε να καλλιεργεί τη γη έπρεπε να είχε δικαίωμα σε κάποια έκταση.* [* Μετά τα διατάγματα της 15 Μαρτίου υπήρξαν πολυάριθμες αντιρρήσεις γύρω από αυτά. Έχουν επισημανθεί από τον Doniol (La Révolution, σελ. 104 κ.ε. και από τον καθηγητή N. Kareiev (Les paysans et la question paysanne en France dans le dernier quart du XVIII Siècle (Παρίσι, Giard, 1899) σελ. 489 κ.ε. και Παράρτημα No 33.)

Οι ιδέες που συζητούσε ο λαός και έβρισκαν το δρόμο τους για τον Τύπο ήταν η φορολόγηση των ειδών διατροφής για την παρεμπόδιση της κερδοσκοπίας σε είδη πρώτης ανάγκης, οι νόμοι ενάντια στους μονοπωλητές, η αγορά ειδών διατροφής από το δήμο που θα παραδίδονταν στους κατοίκους σε τιμή κόστους, η επιβολή ενός προοδευτικού φόρου για τους πλούσιους, ένα αναγκαστικό δάνειο και η βαριά φορολόγηση όλων των κληρονομιών. Η αμεσότητα με την οποία εκδηλώνονταν αυτές οι ιδέες κάθε φορά που ο λαός κέρδιζε μια νίκη στο Παρίσι ή στις επαρχίες, ήταν απόδειξη ότι κυκλοφορούσαν ευρέως ανάμεσα στους απόκληρους, μολονότι οι επαναστάτες συγγραφείς δεν τολμούσαν να τις εκφράσουν πολύ ανοιχτά. «Δεν αντιλαμβάνεστε λοιπόν», έγραψε ο Robert στο Révolutions de Paris τον Μάιο του 1791, «ότι η Γαλλική Επανάσταση για την οποία πολεμάτε, όπως υποστηρίζετε, σαν ένας πολίτης, είναι ένας γνήσιος αγροτικός νόμος που θα εφαρμοστεί από το λαό. Επαναφέρουν τα δικαιώματά τους. Ένα ακόμα βήμα και θα ανακτήσουν τις περιουσίες τους...»* [* Παρατίθεται από τον Aulard, σελ. 91.]

Εύκολα μπορεί να φανταστεί κανείς τον τρόπο που ενέπνεαν οι ιδέες αυτές στους αστούς, οι οποίοι ανυπομονούσαν να απολαύσουν με την ησυχία τους τον πλούτο που είχαν αποκτήσει καθώς και τη νέα, προνομιούχο θέση τους στο κράτος. Μπορούμε να φανταστούμε την οργή τους το 1792, όταν έφτασε στο Παρίσι η είδηση ότι οι χωρικοί μόλις είχαν σκοτώσει τον Σιμονό, τον δήμαρχο της Ετάμ. Αυτός, όπως και πολλοί άλλοι αστοί δήμαρχοι, είχε εκτελέσει εξεγερμένους χωρικούς χωρίς την παραμικρή νόμιμη διαδικασία και κανείς δεν είχε αρθρώσει λέξη. Όταν όμως οι πεινασμένοι χωρικοί που ζητούσαν απλώς κάποια ρύθμιση στην τιμή του ψωμιού, σκότωσαν αυτόν τον δήμαρχο με τα κοντάρια τους, μια βουή αγανάκτησης υψώθηκε ανάμεσα στους αστούς του Παρισιού.

«Ήρθε η ημέρα που οι γαιοκτήμονες όλων των τάξεων πρέπει να νιώσουν επιτέλους ότι πέφτουν κάτω από το δρέπανο της αναρχίας», μούγκρισε ο Μαλέ ντι Παν στο έντυπό του Mercure de France, απαιτώντας ένα «συνασπισμό των γαιοκτημόνων» εναντίον του λαού, εναντίον των «ληστών», των ιεροκηρύκων του αγροτικού νόμου. Όλοι άρχισαν να μακρηγορούν εναντίον του λαού – ο Ροβεσπιέρος αλλά και οι άλλοι. Ο μόνος που ύψωσε τη φωνή του για υποστηρίξει τις μάζες ήταν ο ιερέας Ντολιβιέ, που κήρυξε ότι «το έθνος είναι ο πραγματικός ιδιοκτήτης της γης του». «Δεν υπάρχει νόμος», δήλωσε, «που να μπορεί δικαίως να εμποδίσει το χωρικό από το να φάει όταν είναι πεινασμένος τη στιγμή που οι υπηρέτες, ακόμα και τα ζώα, των πλούσιων έχουν ό,τι χρειάζονται».

Όσο για τον Ροβεσπιέρο, αυτός διακήρυξε ότι «ο αγροτικός νόμος ήταν ένας παράλογος μπαμπούλας που κάποιος αχρείος τον παρουσίασαν σε ανόητους». Και απέρριψε εκ των προτέρων κάθε προσπάθεια που γινόταν προς την κατεύθυνση της «εξίσωσης του πλούτου». Πάντα προσεκτικός ώστε να μην προχωρήσει πέρα από τη γνώμη εκείνων που εκπροσωπούσαν την κυρίαρχη δύναμη σε μια δεδομένη στιγμή, φρόντισε να μην ταχθεί με όσους συμπορεύονταν με το λαό αλλά γνώριζαν ότι μόνον οι ιδέες της ισότητας και του κομμουνισμού μπορούσαν να δώσουν στην Επανάσταση την απαραίτητη δύναμη για την τελική καταστροφή του φεουδαρχικού συστήματος.

Αυτός ο φόβος των λαϊκών εξεγέρσεων και των οικονομικών τους συνεπειών παρότρυνε επίσης τους αστούς να συσπειρώνονται όλο και πιο κοντά στη μοναρχία και να δέχονται όποιο είδος Συντάγματος προερχόταν από τη Συντακτική Συνέλευση, με όλα του τα ψευδία και τη συμμόρφωσή του προς τις επιθυμίες του βασιλιά. Αντί να προχωρήσουν στο δρόμο των δημοκρατικών ιδεών οι αστοί και οι «διανοούμενοι» ακολούθησαν αντίθετη κατεύθυνση. Αν το 1789 σε όλες τις ενέργειες της Τρίτης Τάξης διαφαινόταν ένα καθοριστικά δημοκρατικό πνεύμα, τώρα, καθώς ο λαός επεδείκνυε κομμουνιστικές και εξισωτικές τάσεις, οι ίδιοι άνθρωποι έγιναν υπέρμαχοι της μοναρχίας, ενώ ελικρινείς δημοκράτες όπως ο Τόμας Πέιν και ο Κοντορόσέ αντιπροσώπευαν μια ισχνή μειοψηφία ανάμεσα στα μορφωμένα μέλη της αστικής τάξης. Όσο ο λαός εκδημοκρατιζόταν τόσο οι «διανοούμενοι» οπισθοχωρούσαν προς τη συνταγματική μοναρχία.

Στις 13 Ιουνίου 1792, μόλις οκτώ μέρες πριν την εισβολή του λαού στον Κεραμεικό, ο Ροβεσπιέρος εξακολουθούσε να καταφέρεται εναντίον της δημοκρατίας. «Ματαιοπονεί», κρούγασε εκείνη τη μέρα, «όποιος επιθυμεί να παρασύρει φλογερά και απαίδευτα μυαλά με το δόλωμα μιας πιο ελεύθερης κυβέρνησης κάτω από το όνομα της δημοκρατίας: αυτή τη στιγμή η ανατροπή του Συντάγματος μπορεί να υποδαυλίσει μόνο έναν εμφύλιο πόλεμο που θα οδηγήσει στην αναρχία και την τυραννία».

Μήπως φοβόταν την εγκαθίδρυση ενός είδους αριστοκρατικής δημοκρατίας όπως στην Ολλανδία; Αυτή, τουλάχιστον, είναι η εικασία του Louis Blanc και δεν είναι καθόλου απίθανο. Εμείς όμως θεωρούμε πιθανότερο ότι εκείνη τη στιγμή, έχοντας παραμείνει μέχρι τότε ένας δυναμικός υπέρμαχος της ιδιοκτησίας, ο Ροβεσπιέρος, όπως άλλωστε και όλοι οι Ιακωβίνοι, φοβόταν την οργή του λαού και τις προσπάθειές του να ισοπεδώσει περιουσίες, να τις «απαλλοτριώσει», όπως λέμε σήμερα. Φοβόταν μήπως η Επανάσταση καταστραφεί τείνοντας προς τον κομμουνισμό. Η αλήθεια είναι ότι ακόμα και τις παραμονές της 10 Αυγούστου, σε μια περίοδο κατά την οποία η ανολοκλήρωτη Επανάσταση είχε αναχαιτιστεί συνολικά πάνω στην ορμή της και είχε δεχτεί επιθέσεις από χιλιάδες συνωμοσίες, βρέθηκε πολύ κοντά στην ήττα και το μόνο που θα μπορούσε να τη σώσει ήταν η ανατροπή της μοναρχίας από μια λαϊκή εξέγερση. Όπως όλοι οι Ιακωβίνοι, ο Ροβεσπιέρος προτιμούσε να διατηρήσει τον βασιλιά και την Αυλή παρά να διακινδυνεύσει με μια νέα έκκληση προς τον επαναστατικό ζήλο του λαού. Όπως ακριβώς οι σημερινοί Ιταλοί και Ισπανοί δημοκράτες προτιμούν να διατηρούν τη μοναρχία παρά να διακινδυνεύσουν μια λαϊκή επανάσταση που, όπως προβλέπουν, θα εμπνέεται από κομμουνιστικές τάσεις.

Συνεπώς, η ιστορία επαναλαμβάνεται και πόσες φορές θα επαναληφθεί ακόμα, όταν η Ρωσία, η Γερμανία και η Αυστρία αρχίσουν τη μεγάλη τους επανάσταση!

Το πιο εντυπωσιακό στη σκέψη των πολιτικών της περιόδου διαπιστώνεται από το γεγονός ότι εκείνη ακριβώς τη στιγμή, τον Ιούλιο του 1792, η Επανάσταση βρέθηκε να απειλείται από ένα φοβερό μοναρχικό πραξικόπημα που προετοιμαζόταν από καιρό και που έμελλε να υποστηριχτεί από εκτεταμένες εξεγέρσεις στο νότο και στη δύση, καθώς και από εισβολή στρατευμάτων από τη Γερμανία, την Αγγλία, τη Σαρδηνία και την Ισπανία.

Έτσι, τον Ιούνιο του 1792, μετά την απόλυση των τριών Γιρονδίνων υπουργών Ρολάν, Κλαβιέ και Σερβάν από το βασιλιά, ο Λαφαγιέτ, ο επικεφαλής των Φεγιαντίνων και κατά βάθος μοναρχικός, συνέγραψε αμέσως την περίφημη επιστολή του προς τη Νομοθετική Συνέλευση με ημερομηνία 18 Ιουνίου, στην οποία προσφερόταν να πραγματοποιήσει ένα πραξικόπημα εναντίον των επαναστατών. Ζήτησε ανοιχτά την εκκαθάριση των «Ιακωβίνων» από τη Γαλλία και πρόσθεσε ότι στο στρατό «οι αρχές της ελευθερίας και της ισότητας είναι προσφύλιες, οι νόμοι σεβαστοί και η ιδιοκτησία ιερή» - όχι όπως, για παράδειγμα, στο Παρίσι, όπου γίνονταν ανοιχτά επιθέσεις εναντίον της στην Κομμούνα και στη Λέσχη των Κορδελιέρων.

Ο Λαφαγιέτ απαίτησε – και αυτό ήδη δηλώνει την έκταση της πρόοδου των αντιδραστικών – ότι η εξουσία του βασιλιά έπρεπε να παραμείνει «άθικτη και ανεξάρτητη». Επιθυμούσε «έναν αξιοσέβαστο βασιλιά» - και αυτό μετά τη φυγή του στη Βαρέν. Και αυτό τη στιγμή που ο βασιλιάς συνέχιζε να αλληλογραφεί δραστήρια με την Αυστρία και την Πρωσία, περιμένοντας από αυτές την «απελευθέρωσή» του, και συμπεριφερόμενος λίγο πολύ με περιφρόνηση απέναντι στη Συνέλευση, ανάλογα με το περιεχόμενο των ειδήσεων που λάμβανε σχετικά με την πρόοδο της γερμανικής εισβολής.

Και να σκεφτεί κανείς ότι η Συνέλευση ήταν έτοιμη να στείλει τη συγκεκριμένη επιστολή του Λαφαγιέτ στους ογδόντα τρεις νομούς και ότι την εμπόδισε μόνο ένα τέχνασμα των Γιρονδίνων – ο Γκοντέ υποκρίθηκε ότι η επιστολή ήταν πλαστή και ότι δεν υπήρχε περίπτωση να την είχε συντάξει ο Λαφαγιέτ! Και όλα αυτά μόλις δυο μήνες πριν τις 10 Αυγούστου.

Την εποχή εκείνη οι μοναρχικοί συνωμότες είχαν πλημμυρίσει το Παρίσι. Οι εμικρέδες κυκλοφορούσαν ελεύθερα ανάμεσα στην Κόμπλενς και τον Κεραμεικό, από όπου επέστρεφαν έχοντας δεχτεί τις φροντίδες της Αυλής και πολλά χρήματα. «Χίλιοι οίκοι ανοχής ήταν ανοιχτοί για τους συνωμότες», έγραψε ο Σομέτ, ο τότε δημόσιος κατήγορος της παρισινής Κομμούνας, στις Σημειώσεις του.* [* Memoires sur la Révolution du 10 août, 1792 με πρόλογο του F. A. Aulard (Παρίσι, 1893). Ο Σομέτ κατηγορήσε ακόμα και το Διευθυντήριο του νομού ότι είχε συγκεντρώσει και στεγάσει εξήντα χιλιάδες αντεπαναστάτες. Ο αριθμός αυτός μπορεί να φαίνεται υπερβολικός αλλά είναι βέβαιο ότι στο Παρίσι είχε συγκεντρωθεί μεγάλος αριθμός αντεπαναστατών.] Η διοίκηση του νομού του Παρισιού, η οποία περιλάμβανε τον Ταλεϊράνδο και τον Λα Ροσφουκό, ήταν εξ ολοκλήρου πιστή στην Αυλή. Η δημαρχία, πάρα πολλοί ειρηνοδίκες, «η πλειοψηφία της Εθνοφρουράς και όλο το γενικό επιτελείο της ήταν με το μέρος της Αυλής, υπηρετώντας την σαν συνοδεία και σαν κέρβεροι στις συχνές εξόδους των βασιλέων στους δρόμους και στα θέατρα». Προφανώς η 21 Ιουνίου είχε ξεχαστεί.

Ο ημιστρατιωτικός βασιλικός οίκος αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από παλιούς σωματοφύλακες, εμικρέδες που είχαν επιστρέψει, και από μερικούς από τους ήρωες της 28 Φεβρουαρίου 1791, γνωστούς με το όνομα «ιππότες του εγχειριδίου» (chevaliers du rignard). Εξόργιζαν το λαό με την αυθάδειά τους, πρόσβαλαν τους αντιπροσώπους του έθνους και διακήρυσαν τις «ελευθεροκτόνες προθέσεις τους», συνεχίζει ο Chaumette.

Οι μοναχοί, οι καλόγριες και η τεράστια πλειοψηφία των ιερέων τάχθηκαν στο πλευρό των αντεπαναστατών.* [* Και μια είδηση για την οποία εκείνη την εποχή μιλούσε όλο το Παρίσι, όπως την εξιστόρησε η μαντάμ Jullien: «Η Ηγουμένη των Φαιών Αδελφών της Ρουέλ έχασε τον χαρτοφύλακά της, ο οποίος βρέθηκε και ανοίχτηκε από τη δημαρχία της περιοχής. Υπολογίζεται ότι από την 1 Ιανουαρίου είχαν στείλει 48.000 λίβρες στους εμικρέδες». (Journal d'une burgeoise, σελ. 203.)

Όσο για τη Συνέλευση, ιδού πώς τη χαρακτήρισε ο Σομέτ: «Μια Εθνοσυνέλευση χωρίς ισχύ, χωρίς σεβασμό, εσωτερικά διχασμένη, υποβαθμισμένη στα μάτια της Ευρώπης από ασήμαντες και εκνευριστικές συζητήσεις, ταπεινωμένη από μια αυθάδη Αυλή, που απαντούσε στις προσβολές αναδιπλασιάζοντας την υποτέλειά της. Χωρίς εξουσία, χωρίς κανένα στόχο σταθερότητας». Στην πραγματικότητα, η Συνέλευση αυτή, η οποία συνήθιζε να συζητά επί ώρες ολόκληρες για το πόσα μέλη έπρεπε να απαρτίζουν την τάδε ή τη δείνα αντιπροσωπεία στο βασιλιά και κατά πόσον το ένα ή τα δυο φύλλα της πτυσσόμενης πόρτας έπρεπε να είναι ανοιχτά – που ουσιαστικά σπαταλούσε το χρόνο της, όπως έγραψε ο Σομέτ, «ακούγοντας στομφώδεις ομιλίες που όλες κατέληγαν με ... την αποστολή ενός νέου μηνύματος προς τον βασιλιά». – μια τέτοια Συνέλευση μόνο περιφρόνηση μπορούσε να εμπνεύσει στην ίδια την Αυλή.

Στο μεταξύ, σε όλη τη δυτική και νοτιοανατολική Γαλλία, μέχρι τις πύλες των επαναστατημένων πόλεων όπως η Μασσαλία, εργάζονταν μυστικές φιλομοναρχικές επιτροπές συγκεντρώνοντας όπλα στους πύργους, επιστρατεύοντας αξιωματικούς και άνδρες, και προετοιμάζοντας έναν ισχυρό στρατό που θα προήλαυε εναντίον του Παρισιού με επικεφαλής σταλμένους από την Κόμπλενς.

Αυτές οι κινήσεις στο νότο είναι πολύ χαρακτηριστικές και είναι αναγκαίο να τους ρίξουμε τουλάχιστον μια γενική ματιά.

Τριακοστό πρώτο κεφάλαιο: Η αντεπανástαση στη Νότια Γαλλία

Η κατάσταση των επαρχιών – Η Κόμπλενς κέντρο των μοναρχικών συνωμοσιών – Η αντεπαναστατική ομοσπονδία – Οι δραστηριότητες των νομιμοφρόνων – Οι μοναρχικοί λαμβάνουν χρήματα από τον Πιτ και βοήθεια από άλλες Δυνάμεις – Εξεγέρσεις και αντεξεγέρσεις στις επαρχίες

Όταν μελετά κανείς τη Μεγάλη Επανάσταση γοητεύεται τόσο πολύ από το μεγαλείο των αγώνων που εκτυλίχτηκαν στο Παρίσι ώστε μπαίνει στον πειρασμό να αγνοεί τις συνθήκες στις επαρχίες και να παραβλέπει τη δύναμη που συνεχώς αποκτούσε εκεί η αντεπανástαση. Η δύναμη αυτή όμως ήταν τεράστια. Η αντεπανástαση είχε τη συνδρομή των περασμένων αιώνων και των συμφερόντων του παρόντος και είναι αναγκαία η μελέτη της προκειμένου να κατανοήσουμε πόσο μικρή είναι η δύναμη μιας αντιπροσωπευτικής συνέλευσης στη διάρκεια μιας επανάστασης – ακόμα και στο ενδεχόμενο τα μέλη της να εμπνέονται αποκλειστικά από τις καλύτερες προθέσεις. Όταν όμως διεξάγεται ένας αγώνας σε κάθε πόλη και σε κάθε χωριουδάκι ενάντια στις δυνάμεις του Παλαιού Καθεστώτος οι οποίες, έπειτα από ένα στιγμιαίο σάστισμα, αναδιοργανώνονται για να αναχαιτίσουν την επανάσταση, μόνο η παρόρμηση των επαναστατών που βρίσκονται επιτόπου μπορεί να υπερνικήσει αυτή την πανίσχυρη αντίσταση.

Θα χρειαστούν πολύχρονες μελέτες στα τοπικά αρχεία για να εντοπιστούν όλες οι ενέργειες των μοναρχικών στη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης. Ωστόσο, μερικά επεισόδια θα μας επιτρέψουν να πάρουμε κάποια ιδέα.

Η εξέγερση στη Βανδέα είναι λίγο πολύ γνωστή. Ως επί το πλείστον όμως τείνουμε να πιστεύουμε ότι εκεί, εν μέσω ενός μισοπεινασμένου πληθυσμού που αντλούσε έμπνευση από το θρησκευτικό φανατισμό, βρίσκεται η μοναδική πραγματική εστία της αντεπανástασης. Η νότια Γαλλία αντιπροσώπευε μια παρόμοια, όλο και πιο επικίνδυνη εστία καθώς οι επαρχιακές περιοχές και πόλεις εκεί είχαν εφοδιάσει την Επανάσταση με μερικά από τα καλύτερα πληθυσμιακά στοιχεία.

Η κατεύθυνση των διαφόρων αυτών κινήσεων ξεκίνησε από την Κόμπλενς, τη μικρή γερμανική πόλη που βρίσκεται στο Ελεκτοράτο της Τρεβ, το κύριο κέντρο της μετανάστευσης των μοναρχικών. Από το καλοκαίρι του 1791, όταν ο κόμης ντ'Αρτουά, ακολουθούμενος από τον πρώην υπουργό Καλόν και αργότερα από τον αδελφό του, κόμη ντε Προβάνς, εγκαταστάθηκε εκεί, η πόλη είχε γίνει η βασική εστία των μοναρχικών συνωμοσιών. Από εκεί ξεκινούσαν οι απεσταλμένοι που οργάνωναν αντεπαναστατικές εξεγέρσεις σε ολόκληρη τη Γαλλία. Παντού επιστρατεύονταν στρατιώτες για την Κόμπλενς, ακόμα και στο Παρίσι, όπου ο εκδότης της Gazette de Paris πρόσφερε ανοιχτά εξήντα λίβρες για κάθε επίστρατο. Για κάποιο διάστημα οι άνδρες αυτοί στέλνονταν σχεδόν απροκάλυπτα στη Μετς και κατόπιν στην Κόμπλενς.

«Η κοινωνία τους ακολούθησε», αναφέρει ο Ernest Daudet στη μονογραφία του Les Conspirations royalistes dans le Midi. «Οι ευγενείς μιμήθηκαν τους πρίγκιπες και πολλοί από τους απλούς ανθρώπους και τις μεσαίες τάξεις μιμήθηκαν τους ευγενείς. Μετανάστευσαν λόγω μόδας, λόγω φτώχειας ή από φόβο. Όταν ένας μυστικός πράκτορας ρώτησε μια νεαρή γυναίκα που συνάντησε σε μια ταχυδρομική άμαξα, εκείνη του απάντησε: «Είμαι μοδίστρα. Όλοι οι πελάτες μου έφυγαν για τη Γερμανία κι έτσι μεταναστεύω για να πάω να τους βρω».

Γύρω από τους αδελφούς του βασιλιά αναπτύχθηκε η καθιερωμένη Αυλή, με υπουργούς, θαλαμηπόλους, επίσημες δεξιώσεις, αλλά και με δολοπλοκίες και αχρειότητες. Οι Ευρωπαίοι άρχοντες την αναγνώρισαν, την εκμεταλλεύτηκαν και συνωμότησαν μαζί της. Στο μεταξύ, περίμεναν την άφιξη του Λουδοβίκου για να τεθεί επικεφαλής των στρατευμάτων που είχαν σχηματίσει οι εμιγκρέδες. Τον περίμεναν τον Ιούνιο του 1791, όταν διέφυγε στη Βαρέν και, αργότερα, τον Νοέμβριο του 1791 και τον Ιανουάριο του 1792. Τελικά, αποφασίστηκε η προετοιμασία για ένα μεγάλο χτύπημα τον Ιούλιο του 1792, όταν οι μοναρχικές στρατιές της δυτικής και νότιας Γαλλίας, με την υποστήριξη εισβολέων από την Αγγλία, τη Σαρδηνία, τη Γερμανία και την Ισπανία, θα προήλυναν προς το Παρίσι ξεσηκώνοντας στο δρόμο τους τη Λυών και άλλες μεγάλες πόλεις, ενώ οι μοναρχικοί του Παρισιού θα κατάφεραν το μεγάλο τους πλήγμα, θα διέλυαν τη Συνέλευση και θα τιμωρούσαν τους θερμοκέφαλους Ιακωβίνους,

Πρόθεσή τους ήταν «η παλινρόθωση του βασιλιά στο θρόνο», δηλαδή η αναγόρευσή του και πάλι σε απόλυτο μονάρχη, και η επάνοδος του Παλαιού Καθεστώτος όπως ήταν την εποχή της Σύγκλησης των Γενικών Τάξεων. Κι όταν ο βασιλιάς της Πρωσίας, ένας άνθρωπος πιο έξυπνος από εκείνα τα φαντάσματα των Βερσαλλιών, τους ρώτησε: «Δεν θα ήταν δίκαιο και πιο συνετό εάν το έθνος θυσίαζε ορισμένες καταχρήσεις της παλιάς κυβέρνησης;», εκείνοι του απάντησαν, «Μεγαλειότατε, ούτε η παραμικρή αλλαγή, ούτε η παραμικρή χάρη!».* [*Εγγραφο στα Archives des affaires étrangères, παρατίθεται από τον E. Daudet.]

Περιττό να πούμε ότι στην Κόμπλενς αναπαρήχθησαν όλες οι σκευωρίες, όλες οι σπερμολογίες και όλες οι αντιζηλίες που χαρακτήριζαν της Βερσαλλίες. Καθένας από τους αδελφούς είχε την Αυλή του, την επίσημη ερωμένη του, τις δεξιώσεις του, τον κύκλο του, ενώ οι ευγενείς εντρυφούσαν στα κουτσομπολιά της Αυλής, τα οποία γίνονταν όλο και πιο κακεντρεχή καθώς γίνονταν όλο και φτωχότεροι.

Γύρω από αυτό το κέντρο έλκονταν πολύ ανοιχτά πλέον οι φανατικοί ιερείς, οι οποίοι προτιμούσαν τον εμφύλιο πόλεμο από τη υπακοή στο Σύνταγμα όπως πρότειναν τα νέα διατάγματα, καθώς και οι τυχοδιώκτες ευγενείς, οι οποίοι είχαν επιλέξει να διακινδυνεύσουν μια συνωμοσία παρά να εγκαταλείψουν την προνομακική τους θέση. Πήγαιναν στην Κόμπλενς προκειμένου να εξασφαλίσουν την έγκριση του πρίγκιπα για τις συνωμοσίες τους και επέστρεφαν στις ορεινές περιοχές της Σεβάν ή στις ακτές τις Βανδέας για να υποδαυλίσουν το θρησκευτικό φανατισμό των χωρικών και να οργανώσουν εξεγέρσεις των μοναρχικών.

Κατά κανόνα, οι ιστορικοί που συμπαθούν την Επανάσταση αντιπαρέχονται πολύ γρήγορα αυτές τις αντεπαναστατικές αντιστάσεις με αποτέλεσμα πολλοί αναγνώστες να τις θεωρούν ασήμαντα γεγονότα ή έργο μερικών φανατικών, οι οποίοι θα υποτάσσονταν εύκολα από την Επανάσταση. Στην πραγματικότητα όμως οι συνωμοσίες των μοναρχικών επεκτάθηκαν σε ολόκληρες περιοχές και καθώς βρήκαν υποστήριξη ανάμεσα στους σημαντικούς ανθρώπους των μεσαίων τάξεων, στις μεγάλες εμπορικές πόλεις – και σε ορισμένες περιοχές στο θρησκευτικό μίσος ανάμεσα στους Καθολικούς και τους Διαμαρτυρόμενους, όπως στο νότο – οι επαναστάτες έπρεπε να διεξάγουν ένα σκληρό αγώνα επιβίωσης σε κάθε πόλη και σε κάθε μικρή κοινότητα, προκειμένου να σώσουν την Επανάσταση από την ήττα.

Συνεπώς, ενώ ο λαός του Παρισιού προετοιμαζόταν για τις 14 Ιουλίου 1790, τη μεγάλη Γιορτή της Ομοσπονδίας, στην οποία συμμετείχε όλη η Γαλλία και η οποία έμελλε να δώσει στην Επανάσταση μια σταθερή κοινοτική βάση – οι μοναρχικοί προετοιμαζαν στα νοτιοανατολικά την ομοσπονδία των αντεπαναστατών. Στις 18 Αυγούστου του ίδιου έτους, σχεδόν 20.000 αντυρόσωποι από 185 κοινότητες της Βιβαρέ συγκεντρώθηκαν στην πεδιάδα της Ζαλέ, φορώντας ένα λευκό σταυρό στα καπέλα τους. Με επικεφαλής ευγενείς, εκείνη τη μέρα σχημάτισαν τον πυρήνα της μοναρχικής ομοσπονδίας του νότου, η οποία συγκροτήθηκε επίσημα τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους.

Αρχικά η ομοσπονδία αυτή προετοίμασε μια σειρά εξεγέρσεων για το καλοκαίρι του 1791 και στη συνέχεια τη μεγάλη εξέγερση που θα ξεσπούσε τον Ιούλιο του 1792, ταυτόχρονα με την ξένη εισβολή και που αναμενόταν να καταφέρει το τελικό πλήγμα την Επανάσταση. Η συνομοσπονδία της Ζαλέ υπήρξε κατ' αυτό τον τρόπο για δυο χρόνια, διατηρώντας τακτική αλληλογραφία με τα ανάκτορα του Κεραμεικού και την Κόμπλενς. Ο όρκος της ήταν «να αποκατασταθεί ο βασιλιάς σε όλη του τη δόξα, η παρουσία των κληρικών και η τιμή των ευγενών». Όταν οι πρώτες προσπάθειες απέτυχαν, οργάνωσε με τη βοήθεια του Κλοντ Αλιέ, του ηγούμενου του Σαμπονάζ, μια εκτεταμένη συνωμοσία που θα συγκέντρωνε περισσότερους από πενήντα χιλιάδες άνδρες. Με επικεφαλής πολλούς ιερείς ο στρατός αυτός θα προήλανε κάτω από τις πτυχές της λευκής σημαίας με την υποστήριξη της Σαρδηνίας, της Ισπανίας και της Αυστρίας και θα εισέβαλε στο Παρίσι για να «απελευθερώσει» τον βασιλιά, να διαλύσει τη Συνέλευση και να τιμωρήσει τους πατριώτες.

Στη Λοζέρ, ο κόμης ντ'Αρτουά ανέθεσε την ανώτατη διοίκηση στον Σαριέ, ένα συμβολαιογράφο και πρώην αντυρόσωπο στην Εθνοσυνέλευση, η σύζυγος του οποίου ανήκε στην τάξη των ευγενών. Εκείνος οργάνωσε ανοιχτά μια αντεπαναστατική πολιτοφυλακή και μάλιστα συγκέντρωσε και λίγο πυροβολικό.

Το Σαμπερί, μια πόλη που την εποχή εκείνη ανήκε στο βασίλειο της Σαρδηνίας, ήταν άλλο ένα κέντρο των εμικρέδων. Ο Μπουσί μάλιστα είχε συγκροτήσει μια λεγεώνα μοναρχικών που έκανε ασκήσεις μέρα μεσημέρι. Με αυτό

τον τρόπο η αντεπανάσταση οργανωνόταν στο νότο, ενώ στη δύση οι ιερείς και οι ευγενείς προετοιμάζονταν για την εξέγερση στη Βανδέα με τη βοήθεια της Αγγλίας.

Θα έλεγε κανείς ότι ο συνολικός αριθμός των συνωμοτών και των ομοσπονδιών της νοτιοανατολικής Γαλλίας ήταν μάλλον μικρός. Το ίδιο όμως ίσχυε και για τους επαναστάτες, τουλάχιστον εκείνους που ήταν αποφασισμένοι να δράσουν. Παντού και σε όλες τις εποχές οι άνθρωποι της δράσης υπήρξαν μια ασήμαντη μειοψηφία. Χάρη όμως στην αδράνεια, στις προκαταλήψεις, στα κληρονομικά συμφέροντα, στο χρήμα και στη θρησκεία, η αντεπανάσταση έλεγχε ολόκληρες επαρχίες. Και αυτή ακριβώς η φοβερή δύναμη της αντίδρασης εξηγεί τη μανία της Επανάστασης το 1793 και το 1794, όταν χρειάστηκε να κάνει μια υπέρτατη προσπάθεια για να γλιτώσει από τη μέγγενη που τη στραγγάλιζε.

Το κατά πόσον οι οπαδοί του Κλοντ Αλιέ που ήταν έτοιμοι να πάρουν τα όπλα αριθμούσαν πράγματι τις εξήντα χιλιάδες άνδρες, όπως ο ίδιος δήλωσε όταν επισκέφτηκε την Κόμπλεντς τον Ιανουάριο του 1792, είναι κάτι που μπορεί να αμφισβητηθεί. Το σίγουρο πάντως είναι ότι σε κάθε πόλη του νότου ο αγώνας ανάμεσα στους επαναστάτες και τους αντεπαναστάτες συνεχίστηκε αδιαλείπτως, με την ισορροπία να γέρνει τότε προς τη μια πλευρά και τότε προς την άλλη.

Στην Περινιάν, οι μοναρχικοί στρατιωτικοί ήταν έτοιμοι να ανοίξουν τα σύνορα στον ισπανικό στρατό. Στην Αρλ, ο τοπικός αγώνας ανάμεσα στους *monnetiers* και τους *chiffonistes*, δηλαδή ανάμεσα στους πατριώτες και στους αντεπαναστάτες, έληξε με νίκη των τελευταίων. «Όταν τους προειδοποίησαν», αναφέρει ένας συγγραφέας, «ότι η Μασσαλία οργάνωσε εκστρατεία εναντίον τους και μάλιστα είχαν λεηλατήσει το οπλοστάσιο στη Μασσαλία για την εκστρατεία, προετοιμάστηκαν να αντισταθούν. Οχυρώθηκαν, έχτισαν τις πύλες της πόλης, βάθυσαν την τάφρο κατά μήκος της περιφράξης, διασφάλισαν την επικοινωνία τους με τη θάλασσα και αναδιοργάνωσαν την Εθνοφρουρά με τέτοιο τρόπο ώστε να αποδυναμώσουν τους πατριώτες».

Αυτές οι λίγες αράδες που δανείστηκα από τον Ernest Daudet* [* Histoire des Cospirations royalistes du Midi sous la Révolution (Παρίσι, 1881). Ο Daudet είναι μετριοπαθής ή μάλλον αντιδραστικός, αλλά η ιστορία του βασίζεται σε ντοκουμέντα και έχει συμβουλευτεί τα τοπικά αρχεία.] είναι χαρακτηριστικές. Δίνουν μια εικόνα του τι συνέβαινε λίγο πολύ σε ολόκληρη τη Γαλλία. Τέσσερα χρόνια επανάστασης, δηλαδή η απουσία μιας ισχυρής κυβέρνησης επί τέσσερα χρόνια, και ο συνεχής αγώνας εκ μέρους των επαναστατών, ήταν αναγκαίες προϋποθέσεις για να παραλύσει μέχρι κάποιο βαθμό η αντίδραση.

Στη Μονπελιέ οι πατριώτες είχαν ιδρύσει μια αμυντική ένωση εναντίον των μοναρχικών προκειμένου να προστατεύσουν τους ιερείς που είχαν ορκιστεί πίστη στο Σύνταγμα, αλλά και τους ενορίτες εκείνους που παρακολουθούσαν τη λειτουργία όταν λειτουργούσαν οι συγκεκριμένοι ιερείς. Συχνά ξεσπούσαν οδομαχίες. Το ίδιο συνέβαινε στη Λουνέλ, στην Ερόλ, στην Ισινζό της Οτ Λουάρ και στην Μεντ της Λοζέρ. Ο λαός παρέμενε οπλισμένος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε κάθε πόλη αυτής της περιοχής ξεσπούσαν παρόμοιες συγκρούσεις ανάμεσα στους μοναρχικούς ή στους «Φεγιαντίνους» και στους «πατριώτες», και αργότερα ανάμεσα στους Γιρονδίνους και τους «αναρχικούς». Μπορούμε επίσης να προσθέσουμε ότι στη συντριπτική πλειοψηφία των πόλεων στο κέντρο και στη δύση οι αντιδραστικοί πήραν το πάνω χέρι και ότι η Επανάσταση είχε σοβαρή υποστήριξη μόνο στους τριάντα από τους ογδόντα τρεις νομούς. Επιπλέον, οι ίδιοι οι επαναστάτες άρχισαν ως επί το πλείστον να αψηφούν τους μοναρχικούς μόνο βαθμιαία και αναλογικά, καθώς τα γεγονότα επηρέαζαν την επαναστατική τους εκπαίδευση.

Σε όλες αυτές τις πόλεις οι αντεπαναστάτες ενώθηκαν στον κοινό αγώνα. Οι πλούσιοι διέθεταν χίλια μέσα, τα οποία εν γένει έλειπαν από τους πατριώτες, για να μετακινούνται, να αλληλογραφούν μέσω ειδικών αγγελιοφόρων, να κρύβονται στους πύργους τους και να συγκεντρώνουν όπλα εκεί. Είναι βέβαιο ότι οι πατριώτες αλληλογραφούσαν με τις Λαϊκές Εταιρείες και τις Αδελφότητες του Παρισιού, με την Εταιρεία των Απόρων, καθώς επίσης και με τη μητρική εταιρεία των Ιακωβίνων. Ήταν όμως πολύ φτωχοί! Τα όπλα και τα μέσα μεταφοράς που είχαν στη διάθεσή τους ήταν ανεπαρκή.

Εκτός αυτού, οι πολέμιοι της Επανάστασης είχαν υποστήριξη από το εξωτερικό. Η Αγγλία ανέκαθεν ακολουθούσε πιστά την πολιτική που επιδιώκει μέχρι σήμερα, δηλαδή των αποδυνάμωση των ανταγωνιστών της και τη δημιουργία φατριαστών ανάμεσά τους. «Τα χρήματα του Πιτ» δεν ήταν φανταστικά. Απεναντίας μάλιστα. Με τη βοήθεια αυτών των χρημάτων οι μοναρχικοί περνούσαν με πολλή άνεση από το Τζέρεϊ, το κέντρο και το οπλοστάσιό τους, στη Σεντ Μαλό, στη

Νάντη. Σε όλα τα μεγάλα λιμάνια της Γαλλίας ιδίως σε εκείνα της Σεντ Μαλό, της Νάντης και της Μπορντό, το αγγλικό χρήμα κέρδιζε υποστηρικτές και είχε τη στήριξη των επαγγελματιών εμπόρων (les commerçants), οι οποίοι είχαν ταχθεί εναντίον της Επανάστασης. Η Αικατερίνη Β΄ της Ρωσίας έκανε ό,τι και ο Πιτ. Στην πραγματικότητα, όλοι οι Ευρωπαίοι μονάρχες συμμετείχαν σε αυτό. Εάν στη Βρετανία, στη Βανδέα, στην Μπορντό και στην Τουλόν οι μοναρχικοί βασιζόνταν στην Αγγλία, στην Αλσατία και στη Λορένη βασιζόνταν στη Γερμανία και στο νότο στην ένοπλη βοήθεια που τους είχε υποσχεθεί η Σαρδηνία, καθώς και στον ισπανικό στρατό που θα αποβιβαζόταν στην Εζ-Μορτ. Ακόμα και οι Ιππότες της Μάλτας θα συνέβαλαν στην εκστρατεία αυτή με δυο φρεγάτες.

Στις αρχές του 1792, οι νομοί της Λοζέρ και της Αρντές, κατόπιν συνάντησης με αντιδραστικούς ιερείς, δημιούργησαν ένα δίκτυο μοναρχικών συνωμοσιών με κέντρο τη Μεντ, μια κωμόπολη κρυμμένη στα βουνά της Βιβαρέ, όπου ο πληθυσμός ήταν πολύ οπισθοδρομικός και όπου οι ευγενείς και οι πλούσιοι κατείχαν το δέημο. Οι απεσταλμένοι τους γύρισαν όλα τα χωριά της επαρχίας επιβάλλοντας στους χωρικούς να εξοπλιστούν με τουφέκια, δρεπάνια και δικράνια ώστε να είναι έτοιμοι να τρέξουν στο πρώτο κάλεσμα. Με αυτό τον τρόπο προετοιμάζονταν για την εξέγερση η οποία ήλπιζαν ότι θα ξεσήκωναν την Ζεβοντάν και την Βελέ και θα ανάγκαζαν τη Βιβαρέ να ακολουθήσει.

Είναι αλήθεια ότι όλες οι μοναρχικές εξεγέρσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1791 και το 1792 στην Περγινιάν, στην Αρλ, στη Μεντ, στην Ισινζό και στη Βιβαρέ απέτυχαν. Δεν ακούσε η κραυγή «Κάτω οι πατριώτες!» για να συσπειρώσει επαρκή αριθμό εξεγερμένων και οι πατριώτες διέλυσαν αμέσως τις ομάδες των μοναρχικών. Ωστόσο, στη διάρκεια των δυο εκείνων χρόνων ο αγώνας ήταν αδιάκοπος. Υπήρξαν στιγμές όπου ολόκληρη η χώρα ήταν λεία του εμφυλίου πολέμου και η καμπάνα του συναγερμού ηχούσε ακατάπαυστα στα χωριά.

Υπήρξε επίσης μια στιγμή κατά την οποία οι ένοπλες ομάδες των Μαρσεγιέζων αναγκάστηκαν να βγουν στο κυνήγι των αντεπαναστατών σε εκείνη την περιοχή, να καταλάβουν την Αρλ και την Εζ-Μορτ και να εγκαινιάσουν ένα κλίμα τρομοκρατίας που αργότερα έλαβε μεγάλες διαστάσεις στα νότια της Λυών και στην Αρντές. Όσο για την εξέγερση που ξέσπασε τον Ιούλιο του 1792, ταυτόχρονα με την εξέγερση στη Βανδέα, και που ήταν οργανωμένη από τον κόμη ντε Σείγιάν, σε μια στιγμή που οι γερμανικές στρατιές βιάζονταν εναντίον του Παρισιού, σίγουρα θα είχε μοιραία επίπτωση στην πρόοδο της Επανάστασης εάν δεν είχε κατασταλεί άμεσα από το λαό. Ευτυχώς, ο λαός ανέλαβε δράση μόνος του, ενώ το Παρίσι από την πλευρά του έκανε προετοιμασίες για να καταλάβει επιτέλους το κέντρο όλων των μοναρχικών συνωμοσιών – τα ανάκτορα του Κεραμεικού.

Τριακοστό δεύτερο κεφάλαιο: Η 20 Ιουνίου 1792

Η κατάσταση της Επανάστασης στις αρχές του 1792 – Σύνταγμα χωρίς ισχύ – Η Νομοθετική Συνέλευση – Οι προετοιμασίες των αντεπαναστατών – Ο λαός αναγνωρίζει τους κινδύνους της Επανάστασης – Οι φόβοι των Ιακωβίνων – Η μεγάλη διαδήλωση των δημοκρατικών – Ο αντίκτυπος της διαδήλωσης – Δημοκρατικοί ηγέτες στη φυλακή – Συνέλευση και Επανάσταση – Ο «ασπασμός του Λαμουρέτ» 96- Ο λαός αποφασίζει να ξεμπερδέψει με τη μοναρχία – Κρίσιμη καμπή της Επανάστασης – Οι Γιρονδίνιοι προειδοποιούν τον βασιλιά – Οι φόβοι τους για λαϊκή επανάσταση – Η απόγνωση του Μαρά και των πατριωτών – Οι ελπίδες των μοναρχικών – Μικροδιενέξεις των επαναστατών

Από όσα έχουμε πει μέχρι στιγμής, διαπιστώνουμε την ελεινική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Επανάσταση τους πρώτους μήνες του 1792. Εάν οι επαναστάτες αστοί αισθάνονταν ικανοποιημένοι επειδή είχαν κατακτήσει ένα μερίδιο στην κυβέρνηση και είχαν θέσει τα θεμέλια για τις περιουσίες που σύντομα έμελλε να αποκτήσουν με τη βοήθεια του κράτους, ο λαός έβλεπε ότι ακόμα δεν είχε γίνει τίποτα για αυτόν. Η φεουδαρχία στεκόταν ακόμα όρθια και στις πόλεις μεγάλες μάζες προλεταρίων δεν είχαν κερδίσει απολύτως τίποτα. Οι έμποροι και οι μονοπωλητές αποκτούσαν τεράστιες περιουσίες σαν εργολάβοι και χρηματομεσάιτες της κυβέρνησης και μέσω κερδοσκοπίας των χαρτονομισμάτων από την εκποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και της αγοράς κοινοτικών γαιών, αλλά η τιμή του ψωμιού και όλων των άλλων ειδών πρώτης ανάγκης ανέβαινε σταθερά και η πείνα γινόταν μόνιμος βραχνάς στις φτωχογειτονιές των μεγαλουπόλεων.

Στο μεταξύ οι αριστοκράτες γίνονταν ολοένα και πιο τολμηροί. Οι ευγενείς, οι πλούσιοι, σήκωναν κεφάλι και καυχόντουσαν ότι σύντομα θα λογίκευαν τους αβράκωτους. Καθημερινά περίμεναν την είδηση μιας γερμανικής εισβολής που θα προήλαυε θριαμβευτικά εναντίον του Παρισιού για να αποκαταστήσει το Παλαιό Καθεστώς σε όλο του το μεγαλείο. Στις επαρχίες, όπως έχουμε διαπιστώσει, η αντίδραση οργάνωνε ανοιχτά τους υποστηρικτές της για μια γενική εξέγερση.

Όσο για το Σύνταγμα, το οποίο οι αστοί αλλά και οι επαναστάτες διανοούμενοι έλεγαν ότι θα υπερασπιζόνταν με κάθε κόστος, υπήρχε μόνο για την ψήφιση ασήμαντων μέτρων, ενώ όλες οι σοβαρές μεταρρυθμίσεις εκκρεμούσαν. Η εξουσία του βασιλιά είχε μεν περιοριστεί, αλλά με πολύ συντηρητικό τρόπο. Με τις εξουσίες που του είχε εμπιστευτεί το Σύνταγμα – χρηματικές απολαβές, στρατιωτική διοίκηση, επιλογή υπουργών και όλα τα υπόλοιπα – αλλά πάνω απ’ όλα με την εσωτερική οργάνωση της τοπικής διακυβέρνησης που άφηνε τα πάντα στα χέρια των πλουσίων, ο λαός δεν μπορούσε να κάνει τίποτα.

Σίγουρα κανείς δεν θα υποπευόταν τη Νομοθετική Συνέλευση για ριζοσπαστισμό και είναι προφανές ότι τα διατάγματά της που αφορούσαν τις φεουδαρχικές εισφορές και τους ιερείς ήταν επαρκώς διαποτισμένα από αστική μετριопάθεια. Κι όμως ο βασιλιάς αρνιόταν να υπογράψει ακόμα και αυτά. Όλοι είχαν την αίσθηση ότι το έθνος ζούσε απλώς από τη μια μέρα στην άλλη, κάτω από ένα σύστημα που δεν πρόσφερε καμία σταθερότητα και που ανά πάσα μπορούσε στιγμή να ανατραπεί προς όφελος του Παλιού Καθεστώτος.

Στο μεταξύ, η συνωμοσία που εξυφαινόταν στα ανάκτορα του Κεραμεικού εξαπλώθηκε βαθιά στη Γαλλία και έφτασε στις Αυλές του Βερολίνου, της Βιέννης, της Στοκχόλμης, του Τορίνου, της Μαδρίτης και της Αγίας Πετρούπολης. Πλησίαζε η ώρα που οι αντεπαναστάτες θα κατάφεραν το μεγάλο πλήγμα που είχαν προετοιμάσει για το καλοκαίρι του 1792. Ο βασιλιάς και η βασίλισσα παρότρυναν τις γερμανικές στρατιές να προελάσουν εναντίον του Παρισιού και μάλιστα όρισαν τη μέρα που έπρεπε να εισέλθουν στην πρωτεύουσα και τότε οι οπλισμένοι και οργανωμένοι μοναρχικοί θα τις υποδέχονταν με ανοιχτές αγκάλες.

Ο λαός και εκείνοι από τους επαναστάτες οι οποίοι, όπως ο Μαρά και οι Κορδελιέροι, πειθαρχούσαν στο λαό – εκείνοι που είχαν συγκροτήσει την Κομμούνα της 10 Αυγούστου – αντιλαμβάνονταν απόλυτα τους κινδύνους που περιέβαλαν την Επανάσταση. Ο λαός ανέκαθεν είχε κάποια ιδέα για την κατάσταση, ακόμα κι όταν δεν μπορούσε να την εκφράσει με ακρίβεια ούτε να υποστηρίξει τα προαισθήματά του με σοβαρά επιχειρήματα. Και η μάζα του γαλλικού λαού μάντευε πολύ καλύτερα από τους πολιτικούς τις συνωμοσίες που εξυφαινόνταν στον Κεραμεικό και στους πύργους των ευγενών. Ήταν όμως αφοπλισμένος, ενώ οι αστοί είχαν οργανώσει τάγματα Εθνοφρουράς. Και το χειρότερο, εκείνοι από τους «διανοούμενους», τους οποίους η Επανάσταση είχε ωθήσει στο προσκήνιο, εκείνοι οι οποίοι θεωρούνταν οι εκπρόσωποι της Επανάστασης – ανάμεσά τους έντιμοι άνδρες όπως ο Ροβεσπιέρος – δεν είχαν την απαραίτητη εμπιστοσύνη στην Επανάσταση και ακόμα λιγότερη στο λαό. Όπως ακριβώς οι κοινοβουλευτικοί ριζοσπάστες της εποχής μας που τρέμουν στην ιδέα του λαού στους δρόμους εκτός κι αν τεθούν εκείνοι επικεφαλής, δεν τολμούσαν να ομολογήσουν ανοιχτά το φόβο τους απέναντι στην ισότητα που κήρυσσε η Επανάσταση. Εξήγησαν ότι με τη αυτή στάση ενδιαφέρονταν τουλάχιστον να διατηρήσουν τις λίγες ελευθερίες που είχαν αποκτηθεί από το Σύνταγμα. Έλεγαν ότι προτιμούσαν μια συνταγματική μοναρχία παρά τις απροσδιόριστες αλλαγές μιας νέας εξέγερσης.

Σημαντικά γεγονότα όπως η κήρυξη του πολέμου (στις 21 Απριλίου 1792) και η γερμανική εισβολή ήταν αναγκαία για να αλλάξει η κατάσταση. Τότε μόνον ο λαός, διαπιστώνοντας ότι είχε προδοθεί από όλες τις πλευρές, ακόμα και από τους ηγέτες που είχε εμπιστευτεί, άρχισε να δρα από μόνος του και να ασκεί πιέσεις στους «διαμορφωτές της κοινής γνώμης». Το Παρίσι άρχισε να προετοιμάζεται για μια μεγάλη εξέγερση, η οποία θα επέτρεπε στο λαό να εκθρονίσει τον βασιλιά. Την αποστολή αυτή ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας τα τμήματα, οι λαϊκές Εταιρείες και οι Αδελφότητες – δηλαδή, οι «άγνωστοι», το πλήθος, με την υποστήριξη της Λέσχης των Κορδελιέρων. Οι πιο ένθερμοι και πιο διαφωτισμένοι πατριώτες, σύμφωνα με τον Σομέτ,* [* Mémoires, σελ. 13.] συγκεντρώθηκαν στη Λέσχη των Κορδελιέρων όπου πενούσαν τη νύχτα προετοιμάζοντας τη λαϊκή εξέγερση. Μεταξύ άλλων, υπήρχε μια επιτροπή που σήκωσε μια κόκκινη σημαία με την επιγραφή «Στρατιωτικός Νόμος του Λαού ενάντια στην Ανταρσία της Αυλής». Κάτω από αυτή τη σημαία θα

συσπειρώνονταν όλοι οι ελεύθεροι άνθρωποι – οι πραγματικοί δημοκράτες, εκείνοι που ήθελαν να εκδικηθούν κάποιο φίλο, το γιο κάποιου συγγενή που είχε δολοφονηθεί στο πεδίο του Άρεως στις 17 Ιουλίου 1791.

Οι περισσότεροι ιστορικοί που αποτίνουν φόρο τιμής στην αυταρχική τους εκπαίδευση, παρουσιάζουν τη Λέσχη των Ιακωβίνων σαν τον μυσταγωγό και πρωτοπόρο όλων των επαναστατικών κινημάτων στο Παρίσι και στις επαρχίες – και για δυο γενιές όλοι το είχαν πιστέψει. Σήμερα όμως γνωρίζουμε ότι αυτό δεν ισχύει. Η πρωτοβουλία της 20 Ιουνίου και της 10 Αυγούστου δεν προήλθε από τους Ιακωβίνους. Απεναντίας, για έναν ολόκληρο χρόνο ακόμα και οι πιο επαναστάτες από αυτούς ήταν αντίθετοι σε μια νέα έκκληση προς το λαό. Μόνο ότι είδαν να τους υπερφαλαγγίζει το λαϊκό κίνημα αποφάσισαν, και πάλι μόνο ένα κομμάτι τους, να το ακολουθήσουν.

Όμως, οποία ατολμία! Επιθυμούσαν να δουν το λαό στους δρόμους να μάχεται τους μοναρχικούς αλλά έτρεμαν τις συνέπειες. Κι αν ο λαός δεν έμενε ικανοποιημένος από την ανατροπή της βασιλικής εξουσίας; Αν η λαϊκή οργή στρεφόταν εναντίον των πλουσίων, των ισχυρών, των επιτήδειων που έβλεπαν την Επανάσταση μόνο ως μέσον για να πλουτίσουν; Αν μετά τον Κεραμεικό ο λαός σάρωνε τη Νομοθετική Συνέλευση; Αν η Κομμούνα του Παρισιού, οι εξτρεμιστές, οι «αναρχικοί» - εκείνοι που ο ίδιος Ροβεσπιέρος στόλιζε ανοιχτά με ύβρεις – οι δημοκρατικοί που κήρυσαν την «ισότητα των τάξεων» - τι θα συνέβαινε αν αυτοί έπαιρναν το πάνω χέρι;

Για αυτό το λόγο σε όλες τις διασκέψεις που πραγματοποιήθηκαν πριν τις 20 Ιουνίου διαπιστώνουμε τόση διστακτικότητα εκ μέρους των διακεκριμένων επαναστατών. Για αυτό το λόγο οι Ιακωβίνοι ήταν τόσο απρόθυμοι να εγκρίνουν την αναγκαιότητα μιας νέας λαϊκής εξέγερσης. Μόνο τον Ιούλιο, όταν ο λαός, αφήνοντας κατά μέρος τους συνταγματικούς νόμους, διακήρυξε τη «μονιμότητα» των τμημάτων, διέταξε το γενικό εξοπλισμό και υποχρέωσε τη Συνέλευση να κηρύξει «τη χώρα σε κατάσταση κινδύνου» - μόνο τότε ο Ροβεσπιέρος, ο Δαντόν και, την τελευταία στιγμή, οι Γιρονδίνιοι, αποφάσισαν να ακολουθήσουν το λαό και να ταχθούν λίγο πολύ με το μέρος της εξέγερσης.

Ήταν απολύτως φυσικό ότι υπό τέτοιες συνθήκες, το κίνημα της 20 Ιουνίου δεν μπορούσε να έχει ούτε το πνεύμα ούτε την ενότητα που ήταν αναγκαία για την επιτυχία μιας εξέγερσης εναντίον του Κεραμεικού. Ο λαός βγήκε στους δρόμους αλλά καθώς οι μάζες δεν ήταν σίγουρες για τη στάση των αστών, δεν τόλμησαν να συμβιβαστούν ιδιαίτερα. Ενήργησαν σαν να ήθελαν πρώτα να διαπιστώσουν μέχρι ποιου σημείου μπορούσαν να φτάσουν κατά την επίθεση τους εναντίον του ανακτόρου – αφήνοντας όλα τα άλλα στις συγκυρίες όλων των μεγάλων λαϊκών διαδηλώσεων. Εάν έβγαине κάτι από αυτό, έχει καλώς. Ειδάλλως, θα είχαν τουλάχιστον δει από κοντά τον Κεραμεικό και θα υπολόγιζαν τη δύναμή του.

Και πράγματι αυτό συνέβη. Η διαδήλωση ήταν ειρηνική σε άψογο βαθμό. Με πρόσημα μια έκκληση προς τη Συνέλευση να γιορτάσει την επέτειο του Όρκου του Σφαιριστηρίου και να φυτέψει το δένδρο της Ελευθερίας στην είσοδο της Εθνοσυνέλευσης, ένα τεράστιο πλήθος εμφανίστηκε εκείνη τη μέρα. Σύντομα πλημμύρισε όλους τους δρόμους από τη Βασίλη μέχρι τη Συνέλευση, ενώ η Αυλή γέμισε με τους υποστηρικτές της την Πλας ντε Καρουσέλ, τον μεγάλο προαύλιο χώρο του Κεραμεικού, και τους χώρους γύρω από το ανάκτορο. Όλες οι πύλες του Κεραμεικού ήταν κλειστές και κανόνια είχαν στραφεί εναντίον του λαού. Διανεμήθηκαν σφαίρες στους στρατιώτες και η σύγκρουση ανάμεσα στα δυο σώματα φαινόταν αναπόφευκτη.

Εντούτοις, στη θέα του πλήθους που ολοένα αυξανόταν, οι υπερασπιστές της Αυλής παρέλυσαν. Οι εξωτερικές πύλες άνοιξαν γρήγορα, κάποιες με τη βία, και ο λαός κατέκλυσε την Πλας ντε Καρουσέλ και τα προαύλια. Πολλοί ήταν οπλισμένοι με κοντάρια ή με ραβδιά στην άκρη των οποίων ήταν στερεωμένο ένα μαχαίρι, ένα τσεκούρι ή ένα πριόνι, αλλά το τμήμα είχε επιλέξει με προσοχή εκείνους που θα έπαιρναν μέρος στη διαδήλωση.

Το πλήθος είχε αρχίσει να σπάει μια από τις πύλες του ανακτόρου με ένα τσεκούρι, όταν ο ίδιος ο Λουδοβίκος ΙΖ΄ έδωσε εντολή να την ανοίξουν. Αμέσως χιλιάδες άνδρες εισέβαλαν στα εσωτερικά προαύλια και στο ίδιο το ανάκτορο. Η βασίλισσα με το γιο της είχε οδηγηθεί εσπευσμένα από τους φίλους της σε μια αίθουσα, μέρος της οποίας ήταν οχυρωμένο με ένα μεγάλο τραπέζι. Ο βασιλιάς ανακαλύφθηκε σε ένα άλλο δωμάτιο που σε μερικά λεπτά γέμισε από το πλήθος. Απαίτησαν να εγκρίνει τα διατάγματα στα οποία είχε ασκήσει βέτο, να αποκαταστήσει τους «πατριώτες υπουργούς» - δηλαδή τους Γιρονδίνους – που είχε αποπέμψει στις 13 Ιουνίου, να εξορίσει τους στασιαστές ιερείς από τη Γαλλία, ενώ τον

ανάγκασαν να επιλέξει ανάμεσα στην Κόμπλενς και στο Παρίσι. Ο βασιλιάς έβγαλε το καπέλο του και τους επέτρεψε να τοποθετήσουν στο κεφάλι του ένα μάλλινο σκούφο. Το πλήθος τον υποχρέωσε να πει και ένα ποτήρι κρασί στην υγεία του έθνους. Για δυο ώρες όμως ήταν αναγκασμένος να ανέχεται το πλήθος, επαναλαμβάνοντας ότι θα υπάκουε στο Σύνταγμα.

Σαν μια επίθεση εναντίον της μοναρχίας το κίνημα είχε αποτύχει. Δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.

Εξαιτίας όμως αυτού του γεγονότος η οργή των εύπορων τάξεων εναντίον του λαού μεγάλωσε. Από τη στιγμή που οι μάζες δεν είχαν τολμήσει να επιτεθούν στο ανάκτορο δείχνοντας με αυτό τον τρόπο την αδυναμία τους, έπεσαν πάνω τους με όλο εκείνο το μίσος που μόνο ο φόβος μπορεί να εμπνεύσει.

Όταν στη συνεδρίαση της Συνέλευσης αναγνώστηκε μια επιστολή διαμαρτυρίας του Λουδοβίκου για την εισβολή στο ανάκτορό του, τα μέλη ξέσπασαν σε δουλοπρεπή χειροκροτήματα όπως έκαναν οι αυλικοί πριν το 1789. Ιακωβίνοι και Γιρονδικοί αποκήρυξαν ομόφωνα οποιαδήποτε συμμετοχή στη διαδήλωση. Αυτή την εκδήλωση συμπαράστασης σίγουρα ενθάρρυνε την Αυλή που οργάνωσε δικαστήριο στο ανάκτορο του Κεραμεικού για να τιμωρήσει εκείνους που ήταν ένοχοι για το κίνημα. Ως εκ τούτου, όπως αναφέρει στα απομνημονεύματά του ο Σομέτ, επανέφεραν τις μισητές μεθόδους μιας διαδικασίας στην οποία είχαν καταφύγει μετά τις 5 και 6 Οκτωβρίου 1789 και μετά τις 17 Ιουλίου 1791. Το δικαστήριο αυτό συγκροτήθηκε από έμμισθους ειρηνοδίκες του βασιλιά. Η Αυλή τους έστειλε τρόφιμα και ο Ιματιοφύλακας του Στέμματος έλαβε εντολή να ικανοποιήσει όλες τις ανάγκες τους.* [* Journal de Perlet, 27 Ιουνίου. Παρατίθεται από τον Aulard σε ένα σημείωμα που προσέθεσε ο Σομέτ στο Mémoires του.] Οι πιο δραστήριοι συγγραφείς δικάστηκαν και στάλθηκαν στη φυλακή. Την ίδια τύχη μοιράστηκαν αρκετοί πρόεδροι και γραμματείς των τμημάτων. Ο χαρακτηρισμός κάποιου σαν δημοκράτη ήταν και πάλι επικίνδυνος.

Τα Διευθυντήρια των νομών και πολλές δημοτικές αρχές ένωσαν τη φωνή τους με τις δουλοπρεπείς διαμαρτυρίες της Συνέλευσης και έστειλαν επιστολές αγανάκτησης εναντίον της «φατριάς». Στην πραγματικότητα, τριάντα τρία από τα ογδόντα τρία Διευθυντήρια των νομών – δηλαδή, ολόκληρη η δυτική Γαλλία – είχαν ταχθεί ανοιχτά υπέρ της μοναρχίας και της αντεπανάστασης.

Οφείλουμε να θυμόμαστε ότι οι επαναστάσεις πραγματοποιούνται πάντα από μειοψηφίες και ότι ακόμα και όταν έχει ξεκινήσει μια επανάσταση και ένα κομμάτι του έθνους αποδέχεται τις συνέπειές της, υπάρχει πάντα μια ισχνή μειοψηφία, η οποία αντιλαμβάνεται τι μένει να γίνει προκειμένου να εξασφαλιστεί ο θρίαμβος όσων έχουν επιτευχθεί και όσων έχουν το θάρρος να δράσουν. Για αυτό το λόγο μια Συνέλευση που πάντα αντιπροσωπεύει το μέσο όρο της χώρας, ή μάλλον κάτι λιγότερο από το μέσο όρο, ανέκαθεν αποτέλεσε και θα αποτελέσει εμπόδιο για την εξέλιξη της επανάστασης. Ουδέποτε μπορεί να γίνει όργανό της.

Η Νομοθετική Συνέλευση μας παρέχει μια εντυπωσιακά σχετική εικόνα. Στις 7 Ιουλίου, δηλαδή τέσσερις μέρες πριν η χώρα κηρυχτεί σε κατάσταση κινδύνου συνεπεία της γερμανικής εισβολής και μόλις ένα μήνα πριν από την πτώση της μοναρχίας, συνέβη στη Συνέλευση το εξής περιστατικό. Ενώ συζητούσαν επί αρκετές μέρες τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για τη γενική ασφάλεια, κατόπιν παρότρυνσης της Αυλής ο Λαμουρέτ, ο επίσκοπος της Λυών πρότεινε σαν ζήτημα τάξης τη συμφιλίωση όλων των κομμάτων και για την επίτευξή της πρότεινε ένα πολύ απλό μέτρο: «Το ένα κομμάτι της Συνέλευσης επιρρίπτει στο άλλο την ευθύνη του ανατρεπτικού σχεδιασμού για την καταστροφή της μοναρχίας. Τα άλλα επιρρίπτουν στους συνεργάτες τους προθέσεις για το σχεδιασμό της καταστροφής της συνταγματικής ισότητας, και της αριστοκρατικής κυβέρνησης που είναι γνωστή με το όνομα Δυο Κοινοβούλια. Λοιπόν, κύριοι, ας αφανίσουμε δια της κοινής μας καταδίκης και με έναν αμετάκλητο όρκο, ας αφανίσουμε, λοιπόν, τόσο τη Δημοκρατία όσο και τα Δυο Κοινοβούλια». Καπέλα πετάχτηκαν στον αέρα, τα μέλη αγκάλιαζαν το ένα το άλλο, η Δεξιά συναδελφώθηκε με την Αριστερά και αμέσως στάλθηκε μια αντιπροσωπεία στο βασιλιά, ο οποίος έσπευσε να συμμετάσχει στη γενική ιλαρότητα. Η σκηνή αυτή έχει μείνει στην ιστορία σαν «ο ασπασμός του Λαμουρέτ». Ευτυχώς όμως σκηνές όπως αυτή δεν συγκινούσαν την κοινή γνώμη. Το ίδιο βράδυ ο Μπιγιό-Βαρέν διαμαρτυρήθηκε στη Λέσχη των Ιακωβίνων ενάντια σε αυτή την υποκριτική προσπάθεια συμφιλίωσης και αποφασίστηκε να σταλεί η ομιλία του στις εταιρείες που συνδέονταν με τους Ιακωβίνους. Από την πλευρά της πάντως η Αυλή δεν είχε καμία πρόθεση να αφοπλιστεί. Την ίδια μέρα το φιλομοναρχικό Διευθυντήριο του νομού Σεν είχε θέσει σε διαθεσιμότητα τον δήμαρχο του Παρισιού Πετιόν για την αμέλεια που είχε επιδείξει στις 20 Ιουνίου. Ο

παρισινός λαός όμως υποστήριξε με πάθος την υπόθεση του δημάρχου του και έξι μέρες αργότερα, στις 13 Ιουλίου, η Συνέλευση έκρινε σκόπιμο να ακυρώσει την διαθεσιμότητα.

Ο λαός είχε πάρει πια τις αποφάσεις του. Καταλάβαινε ότι είχε φτάσει πλέον η στιγμή για να ξεφορτωθεί τη μοναρχία και ότι, εάν μετά τις 20 Ιουνίου δεν ακολουθούσε γρήγορα μια λαϊκή εξέγερση, η Επανάσταση θα έφτανε στο τέλος της. Όμως οι πολιτικοί της Συνέλευσης έκριναν διαφορετικά. «Ποιος θα μπορούσε να προβλέψει το αποτέλεσμα μιας εξέγερσης;» αναρωτιόντουσαν τα μέλη και, με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι νομοθέτες της Συνέλευσης αναζητούσαν ήδη κάποιο τρόπο απεμπλοκής σε περίπτωση νίκης της αντεπανάστασης.

Ο κίνδυνος κάθε επανάστασης βρίσκεται στους φόβους εκείνων που σκοπεύουν να γίνουν «δημόσιοι άνδρες» και στην επιθυμία τους να γλιτώσουν το τομάρι τους σε περίπτωση ήττας.

Για όλους εκείνους που αναζητούν διδάγματα από την ιστορία, οι επτά εβδομάδες που πέρασαν από τη διαδήλωση της 20 Ιουνίου μέχρι την άλωση του Κεραμεικού στις 10 Αυγούστου 1792 είναι υψίστης σημασίας.

Μολονότι η διαδήλωση της 20 Ιουνίου δεν είχε άμεσο αποτέλεσμα, αφύπνισε σε μεγάλο βαθμό ολόκληρη τη Γαλλία. «Η εξέγερση μεταδόθηκε από πόλη σε πόλη», αναφέρει ο Louis Blanc. Οι ξένοι βρίσκονταν προ των πυλών του Παρισιού και στις 11 Ιουλίου η χώρα κηρύχθηκε σε κατάσταση κινδύνου. Στις 14 του μηνός πραγματοποιήθηκε η Γιορτή της Ομοσπονδίας και με την ευκαιρία αυτή ο λαός σχημάτισε μια τεράστια διαδήλωση εναντίον της μοναρχίας. Από κάθε πλευρά οι επαναστατικές δημοτικές αρχές έστειλαν εκκλήσεις προς τη Συνέλευση καλώντας την να αναλάβει δράση. Εφόσον ο βασιλιάς είχε προδώσει τη χώρα του, απαιτήσαν να εκθρονιστεί ή, τουλάχιστον, να τεθεί σε διαθεσιμότητα. Ωστόσο, δεν γίνονταν ακόμα καμιά αναφορά της λέξης δημοκρατία και μάλλον υπήρχε μια τάση υπέρ της αντιβασιλείας. Η Μασσαλία αποτέλεσε εξαίρεση καθώς είχε απαιτήσει την κατάργηση της μοναρχίας από τις 27 Ιουνίου και είχε στείλει πεντακόσιους εθελοντές, οι οποίοι έφθασαν στο Παρίσι τραγουδώντας τη «Μασσαλιώτιδα». Μερικούς εθελοντές έστειλαν επίσης η Βρέστη και κάποιες άλλες πόλεις, ενώ τα τμήματα του Παρισιού που συνεδρίαζαν πλέον μονίμως, εξόπλισαν και οργάνωσαν τα λαϊκά τους τάγματα.

Όλες οι πλευρές είχαν την αίσθηση ότι η Επανάσταση πλησίαζε σε μια κρίσιμη καμπή.

Και τι έκανε τότε η Συνέλευση; Κι εκείνοι οι αστοί δημοκράτες – οι Γιρονδίνιοι;

Όταν αναγνώστηκε στη Συνέλευση η δυναμική έκκληση από τη Μασσαλία που απαιτούσε τη λήψη μέτρων ανάλογων με τη σοβαρότητα της κατάστασης, σχεδόν το σύνολο της Συνέλευσης διαμαρτυρήθηκε. Και όταν στις 27 Ιουλίου ο Ντιέμ ζήτησε να συζητηθεί η εκθρόνιση του βασιλιά, η πρότασή του έγινε δεκτή με άναρθρες κραυγές.

Η Μαρία Αντουανέτα σίγουρα είχε δίκιο όταν στις 7 Ιουλίου έγραψε σε οικείους της στο εξωτερικό ότι οι πατριώτες ήταν τρομαγμένοι και ήθελαν να διαπραγματευτούν – κάτι που πράγματι συνέβη μερικές ημέρες αργότερα.

Δίχως αμφιβολία εκείνοι που ήταν με το λαό, στα τμήματα, είχαν την αίσθηση ότι βρίσκονταν στις παραμονές ενός σημαντικού γεγονότος. Τα τμήματα του Παρισιού είχαν αυτοανακηρυχτεί νόμιμα, το ίδιο και αρκετοί δήμοι. Χωρίς να λογαριάζουν το νόμο που αφορούσε τους παθητικούς πολίτες, τους συμπεριέλαβαν στις συνεδριάσεις τους και τους εξόπλισαν με κοντάρια. Ήταν προφανές ότι γίνονταν προετοιμασίες για μια μεγάλη εξέγερση.

Ταυτόχρονα όμως οι Γιρονδίνιοι, το κόμμα των «πολιτικών», έστειλαν στο βασιλιά με τον Τιερί, τον θαλαμηπόλο του, μια επιστολή για να τον προειδοποιήσουν ότι ετοιμαζόταν μια φοβερή εξέγερση, ότι υπήρχε ο κίνδυνος της εκθρόνισης (ίσως και κάτι ακόμα χειρότερο), και ότι απέμενε μόνο ένας τρόπος για να αποσοβηθεί αυτή η καταστροφή – η ανάκληση των υπουργών Ρολάν, Σερβάν και Κλαβιέρ το αργότερο σε διάστημα οκτώ ημερών.

Εκείνο που ανάγκασε τους Γιρονδίνιους να προβούν σε αυτό το βήμα σίγουρα δεν ήταν «τα δώδεκα εκατομμύρια που είχαν υποσχεθεί στον Μπρισό». Ούτε, όπως έγραψε ο Louis Blanc, η φιλοδοξία τους να αδράξουν την εξουσία. Η αιτία ήταν πολύ βαθύτερη και το φυλλάδιο του Μπρισό A ses commettants αποκαλύπτει τις πραγματικές ανησυχίες των Γιρονδίνιων εκείνη τη στιγμή. Ήταν ο φόβος μιας λαϊκής επανάστασης – μιας επανάστασης που θα έβαζε χέρι στην ιδιοκτησία – ήταν ο φόβος τους και η περιφρόνησή τους για το λαό, τον κουρελιάρικο όχλο, ο οποίος την καθοδηγούσε. Ο

φόβος τους για ένα σύστημα όπου η ιδιοκτησία και, κυρίως, η αυταρχική εκπαίδευση και η «ικανότητα διαχείρισης» θα χάνονταν μαζί με τα προνόμια που απολάμβαναν μέχρι τότε – ο φόβος μήπως έβλεπαν τον εαυτό τους να υποβαθμίζεται στο ίδιο επίπεδο με την «πλέμπα».

Αυτός ο φόβος παρέλυσε τους Γιρονδίνους όπως σήμερα παραλύει όλα τα κόμματα που κατέχουν κυβερνητικές θέσεις σε κοινοβούλια, ανάλογες με των Γιρονδίνων εκείνη την εποχή.

Ως εκ τούτου μπορούμε να κατανοήσουμε την απόγνωση που είχε καταλάβει τους γνήσιους πατριώτες και που ο Μαρά εξέφρασε με τα εξής λόγια:

«Για τρία χρόνια», γράφει, «παλέψαμε για να ανακτήσουμε την ελευθερία μας και τώρα απέχουμε από αυτό το στόχο όσο απείχαμε πάντα. Η Επανάσταση έχει στραφεί εναντίον του λαού. Για την Αυλή και τους υποστηρικτές της είναι ένα διαρκές κίνητρο για δολοπλοκίες και διαφθορά και για τους νομοθέτες μια ευκαιρία για υπεκφυγές και εξαπάτηση... Ήδη για τους πλούσιους και τους άπληστους δεν είναι παρά μια ευκαιρία για παράνομα κέρδη, μονοπώλια, απάτες και λαφυραγωγίες, ενώ ο λαός είναι κατεστραμμένος και οι αναρίθμητοι πένητες ζουν ανάμεσα στο φόβο της λιμοκτονίας και στην ανάγκη να πουλήσουν τον εαυτό τους... Ας μη φοβόμαστε να το επαναλαμβάνουμε: απέχουμε από την ελευθερία όσο απείχαμε πάντα. Γιατί όχι μόνον είμαστε σκλάβοι, αλλά είμαστε σκλάβοι σύμφωνα με το νόμο».

«Όσον αφορά το κράτος, το σκηνικό έχει αλλάξει», αναφέρει παρακάτω. «Παραμένουν όμως οι ίδιοι ηθοποιοί, οι ίδιες δολοπλοκίες, τα ίδια κίνητρα». «Το ότι οι χαμηλότερες τάξεις του έθνους έμειναν μόνες στον αγώνα εναντίον των ανώτερων ήταν μοιραίο», συνεχίζει ο Μαρά. «Τη στιγμή μιας εξέγερσης, ο λαός θα συντρίψει τα πάντα κάτω από το βάρος του, αλλά όποιο και να είναι το πλεονέκτημα που ενδέχεται να κερδίσει στην αρχή, τελικά θα καταλήξει να υποκύψει στα τεχνάσματα των ανώτερων τάξεων που είναι γεμάτα πανουργία, επιτηδειότητα και σκευωρίες. Οι μορφωμένοι, οι εύποροι, και οι έξυπνοι άνθρωποι των ανώτερων τάξεων αρχικά τάχθηκαν εναντίον του τυράννου. Αυτό όμως έγινε μόνο και μόνο για να στραφούν εναντίον του λαού, αφού πρώτα εκμεταλλεύτηκαν την εμπιστοσύνη του και χρησιμοποίησαν τις δυνάμεις του για να βουλευτούν στη θέση των προνομιούχων τάξεων, τις οποίες έχουν θέσει εκτός νόμου».

«Συνεπώς», συνεχίζει ο Μαρά – και τα λόγια του είναι ανεκτίμητα αφού θα μπορούσε να πει κανείς ότι έχουν γραφτεί σήμερα, στον εικοστό αιώνα – «ισχύει ότι η επανάσταση έχει γίνει και έχει διατηρηθεί μόνο από τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, τους εργάτες, τους μικρεμπόρους, τους αγρότες, τους πληβείους, από εκείνους τους άτυχους που οι ξεδιάντροποι πλούσιοι αποκαλούν 'κανάνιες' και που η ρωμαϊκή αυθάδεια αποκαλούσε προλετάρους. Ποιος όμως θα φανταζόταν ποτέ ότι θα γινόταν μόνο προς όφελος των μικρών γαιοκτημόνων, των ανθρώπων του νόμου, των θιασωτών της απάτης».

Την επομένη της άλωσης της Βασιλίας οι αντιπρόσωποι του λαού εύκολα «θα είχαν εκδιώξει από τα αξιώματα τον τύραννο και τους πράκτορές του», γράφει παρακάτω ο Μαρά. «Για να το κάνουν όμως θα έπρεπε να διέθεταν οξυδέρκεια και αρετή». Όσο για το λαό, αντί να τον εξοπλίσουν καθολικά, επέτρεψαν τον εξοπλισμό μόνο ενός μέρους του (ενοώντας την Εθνοφρουρά που απαρτιζόταν από ενεργούς πολίτες). Και αντί να επιτεθεί αμέσως στους εχθρούς της Επανάστασης, ο λαός εγκατέλειψε τα πλεονεκτήματά της νίκης του και απλώς τήρησε αμυντική στάση.

«Σήμερα», γράφει ο Μαρά, «έπειτα από τρία χρόνια ατέλειωτων ομιλιών από τους πατριωτικούς συλλόγους και έναν κατακλυσμό γραπτών ... ο λαός απέχει ακόμα περισσότερο από το να συνειδητοποιήσει τι θα πρέπει να κάνει έτσι ώστε να μπορέσει να αντισταθεί στους καταπιεστές του από ότι την πρώτη κιόλας ημέρα της Επανάστασης. Τότε είχε ακολουθήσει τα φυσικά του ένστικτα, την απλή λογική που τον έκανε να σκεφτεί έναν αυθεντικό τρόπο για να υποτάξει τους άσπονδους εχθρούς του. Και δείτε τον σήμερα – αλυσοδεμένο στο όνομα του νόμου, να υποφέρει στο όνομα της δικαιοσύνης. Είναι σκλάβος του Συντάγματος!»

Αυτό θα μπορούσε να έχει γραφτεί μόλις χθες, ωστόσο περιέχεται στο 657ο τεύχος του *Ami de peuple*.

Φαίνεται ότι η απογοήτευση είχε κυριέψει τον Μαρά και για αυτόν υπήρχε μόνο μια διέξοδος: «ένας παροξυσμός πολιτικής οργής» εκ μέρους του λαού, όπως στις 13 και στις 14 Ιουλίου και στις 5 και 6 Οκτωβρίου 1789. Η απόγνωση τον κατέκλυζε μέχρις ότου οι ομόσπονδοι προσήλθαν στο Παρίσι από τους νομούς. Αυτό ανανέωσε τις ελπίδες του.

Στα τέλη Ιουλίου του 1792 οι συνθήκες για την αντεπανάσταση ήταν πολύ ευνοϊκές και ο Λουδοβίκος απέρριψε ευγενικά την πρόταση των Γιρονδίνων. Όμως οι Πρώσοι δεν προήλυναν ήδη εναντίον του Παρισιού και ο Λικνέρ δεν ήταν έτοιμοι να στρέψουν τις στρατιές τους εναντίον των Ιακωβίνων, εναντίον του Παρισιού. Ποιος; Ο Λαφαγιέτ που είχε μεγάλη δύναμη στο βορρά και ήταν το είδωλο των αστών Εθνοφρουρών στο Παρίσι!

Στην πραγματικότητα ο βασιλιάς είχε πολλούς λόγους για να περιμένει μια νίκη. Οι Ιακωβίνοι δεν τολμούσαν να δράσουν. Και όταν στις 18 Ιουλίου ο Μαρά, μετά την αποκάλυψη της προδοσίας των Λαφαγιέτ και Λικνέρ – ήθελαν να μεταφέρουν τον βασιλιά στις 16 Ιουλίου και να τον τοποθετήσουν εν μέσω των στρατιών του – πρότεινε να πάρουν τον βασιλιά σαν όμηρο του έθνους εναντίον της ξένης εισβολής, όλοι του γύρισαν την πλάτη και του συμπεριφέρθηκαν σαν να ήταν τρελός. Οι μόνοι που τον επικρότησαν ήταν οι Αβράκωτοι στις καλύβες τους. Επειδή εκείνη τη στιγμή ο Μαρά είχε τολμήσει να πει αυτό που σήμερα γνωρίζουμε σαν αλήθεια και επειδή είχε τολμήσει να καταγγείλει τις συνωμοσίες του βασιλιά με τους ξένους, όλοι τον είχαν εγκαταλείψει, ακόμα και οι ελάχιστοι πατριώτες Ιακωβίνοι τους οποίους είχε εμπιστευτεί μολοντί περιγράφεται σαν ένας ιδιαίτερα φιλόποπος άνθρωπος. Αρνήθηκαν να του δώσουν άσυλο όταν τον καταδίωκαν για να τον συλλάβουν και χτυπούσε την πόρτα τους ζητώντας καταφύγιο.

Όσο για τους Γιρονδίνους, μετά την απόρριψη της πρότασής τους από το βασιλιά, διαπραγματεύτηκαν ξανά μαζί του μέσω ενός ενδιάμεσου, του ζωγράφου Μποζ. Στις 25 Ιουλίου του έστειλαν νέο μήνυμα.

Μόνο δεκαπέντε μέρες χώριζαν το Παρίσι από τις 10 Αυγούστου. Η επαναστατημένη Γαλλία βρισκόταν σε αναβρασμό. Γνώριζε ότι είχε φτάσει η υπέρτατη στιγμή. Εάν η μοναρχία δεν δεχόταν ένα ολοκληρωτικό πλήγμα η Επανάσταση θα παρέμενε ανολοκλήρωτη. Πώς μπορούσε να επιτρέψει στο βασιλιά να περιοριζόταν από στρατεύματα και να οργανώνει τη μεγάλη συνωμοσία για να παραδώσει το Παρίσι στους Γερμανούς; Και ποιος ξέρει για πόσα χρόνια θα κυριαρχούσε ακόμα στη Γαλλία η μοναρχία, ίσως με ορισμένες μεταρρυθμίσεις αλλά σχεδόν το ίδιο απόλυτη.

Και πάλι, εκείνη την ύπνιστη στιγμή, η μόνη ενασχόληση των πολιτικών ήταν να διαφωνούν μεταξύ τους για το ποιος θα έπαιρνε την εξουσία σε περίπτωση που την έχανε ο βασιλιάς! Οι Γιρονδίνοι ήθελαν να καταλήξει στη δική τους Επιτροπή των Δώδεκα που στη συνέχεια θα αναλάμβανε την Εκτελεστική Εξουσία. Από την πλευρά του, ο Ροβεσπιέρος ζητούσε νέες εκλογές: μια ανανεωμένη Συνέλευση, μια Συνέλευση που θα έδινε στη Γαλλία ένα νέο δημοκρατικό Σύνταγμα.

Όσο για το κομμάτι της δράσης, για την προετοιμασία της εκθρόνισης, ο μόνος που τα σκέφθηκε ήταν ο λαός: οι Ιακωβίνοι το σκέφτονταν ελάχιστα όπως και όλοι οι άλλοι πολιτικοί. Για άλλη μια φορά ήταν «οι άγνωστοι», οι ευνοούμενοι του λαού – ο Σαντέρ, ο Φουρνιέ, ο Αμερικανός, ο Πολωνός, ο Λαζόφσκι, ο Καρά, ο Σιμόν* [* Ο J. F. Simon ήταν ένα Γερμανός που παρέδιδε ιδιαίτερα μαθήματα, παλιός συνεργάτης του Μπάσενταου στο Philanthropium του Ντεσάου.], ο Βεστερμάν (που εκείνη την εποχή ήταν ένας απλός νομικός υπάλληλος). Όλοι αυτοί συγκεντρώθηκαν στο ξενοδοχείο Σολέιλ Ντ'Ορ για να σχεδιάσουν την πολιορκία του ανακτόρου και τη γενική εξέγερση βάζοντας μπροστά την κόκκινη σημαία. Ήταν τα τμήματα, η πλειοψηφία των παρισινών τμημάτων και μερικά σκόρπια στο γαλλικό βορρά – στο νομό του Μεν ετ Λουάρ και στη Μασσαλία. Και τέλος, ήταν οι εθελοντές από τη Μασσαλία και τη Βρέστη, στους οποίους ο παρισινός λαός είχε αναθέσει την υπόθεση της εξέγερσης.

Ο λαός, πάντα ο λαός!

«Εδώ (στην Εθνοσυνέλευση) έμοιαζαν με δικηγόρους που καβγαδίζουν έξαλλα και ακατάπαυστα για ανούσια ζητήματα, κάτω από το μαστίγιο των αφενάδων τους...»

«Εκεί (στις συνελεύσεις των τμημάτων) στρώνονται τα πραγματικά θεμέλια της Δημοκρατίας», όπως το ερμήνευσε στις 10 Αυγούστου ο Chaumette στις σημειώσεις του.

Τριακοστό τρίτο κεφάλαιο: Η 10 Αυγούστου και οι άμεσες συνέπειές της

Οι αγρότες αγνοούν το φεουδαρχικό σύστημα – Αλλαγή στην κατάσταση της Γαλλίας – Τα σχέδια των μοναρχικών – Διοίκηση – Στρατός – Ο Λαφαγιέτ – Οι φεουδαρχικοί νόμοι – Ο βασιλιάς και οι Γερμανοί – Οι επαναστάτες φοβούνται

λαϊκές εξεγέρσεις – Ο Ροβεσπιέρος – Οι επαναστάτες ηγέτες τελικά ενώνονται – Ο λαός έτοιμος να χτυπήσει – Μια νέα «κομμούνα» αναδύεται – Η 10 Αυγούστου – Οι μοναρχικοί προεξοφλούν τη νίκη τους – Αναποφασιστικότητα της Συνέλευσης – Η κατάργηση της μοναρχίας – Ο Θρίαμβος της λαϊκής επανάστασης – Η Συνέλευση ψηφίζει διατάγματα υπό πίεση – Η γη των εμικρέδων – Η πρόταση του Μελ – Η Νομοθετική Συνέλευση διαλύεται – Η Κομμούνα του Παρισιού

Έχουμε διαπιστώσει ποια κατάσταση επικρατούσε στη Γαλλία το καλοκαίρι του 1792. Για τρία χρόνια η χώρα βρισκόταν σε ανοιχτή επανάσταση και μια επιστροφή στα προηγούμενα ήταν απολύτως αδύνατη. Επειδή, μολονότι το φεουδαρχικό σύστημα εξακολουθούσε να ισχύει σύμφωνα με τη νομοθεσία, οι χωρικοί δεν το αναγνώριζαν πλέον. Δεν πλήρωναν τις φεουδαρχικές εισφορές, κατείχαν τη γη των κληρικών και των εμικρέδων ευγενών και σε ορισμένα μέρη ανακαταλάμβαναν από τον γαιοκτήμονα τη γη που παλιότερα ανήκε στις κοινότητες των χωριών. Στις κοινότητές τους θεωρούσαν ότι εκείνοι έπρεπε να διαφεντεύουν τις υποθέσεις τους.

Με τον ίδιο τρόπο είχαν αναστατωθεί και οι κρατικοί θεσμοί. Το σύνολο της διοικητικής δομής που έμοιαζε τόσο φοβερό κάτω από το παλαιό καθεστώς, τώρα κατέρρεε κάτω από την πνοή της λαϊκής επανάστασης. Ποιος έτρεφε πλέον σεβασμό για τον πρώην κυβερνήτη της επαρχίας ή για τα δικαστήρια και τους δικαστές του παλιού παρλαμέντου; Η νέα δημοκρατία που τελούσε υπό τη στενή παρακολούθηση των τοπικών Αβράκωτων, η Λαϊκή Ένωση της περιοχής, η πρωτοβάθμια συνέλευση και οι άνδρες με τα κοντάρια – όλα αυτά αντιπροσώπευαν τις νέες δυνάμεις της Γαλλίας. Η Επανάσταση είχε αλλάξει ολόκληρη την εικόνα της χώρας, ολόκληρο το πνεύμα του λαού, τη γλώσσα του, τους τρόπους του, τις ιδέες του. Ένα νέο έθνος γεννιόταν και ως προς τις πολιτικές και κοινωνικές του αντιλήψεις διέφερε τελείως από εκείνο που υπήρχε μόλις πριν από δώδεκα μήνες.

Ωστόσο, το Παλαιό Καθεστώς στεκόταν ακόμα όρθιο. Η μοναρχία εξακολουθούσε να υπάρχει και αντιπροσώπευε μια τεράστια δύναμη γύρω από την οποία ήταν έτοιμοι να συσπειρωθούν οι αντεπαναστάτες. Το έθνος βρισκόταν σε μεταβατική κατάσταση. Κανείς δεν πίστευε πλέον στην παλινόρθωση της μοναρχικής εξουσίας εκτός από μερικούς φανατικούς αυλικούς. Όμως, οι διαβολικές δυνάμεις της μοναρχίας ήταν ακόμα τεράστιες. Εάν δεν μπορούσε να αποκαταστήσει τη φεουδαρχία, θα ήταν εξίσου διαβολικό να αφήσει τους απελευθερωμένους χωρικούς να πάρουν το πάνω χέρι και μετά να βάλει τους υποστηρικτές της να επαναδιεκδικήσουν σε κάθε χωριό της γη και τις ελευθερίες που είχαν κατακτήσει οι χωρικοί. Στην πραγματικότητα αυτό ήταν που πρότειναν να κάνουν ο βασιλιάς και αρκετοί από τους συνταγματικούς μοναρχικούς όπως οι «Φεγιαντίνοι», μόλις του κόμμα της Αυλής θα συνέτριβε εκείνους που αποκαλούσε «Ιακωβίτους».

Όσο για τον τομέα της διοίκησης στα δυο τρίτα των νομών, ακόμα και στο Παρίσι, η νομαρχιακή και η περιφερειακή διοίκηση ήταν εναντίον του λαού, εναντίον της Επανάστασης και ήταν έτοιμες να προσαρμοστούν σε οποιαδήποτε επίφαση ενός Συντάγματος που θα επέτρεπε στην αστική τάξη να μοιράζεται την κυβερνητική εξουσία με τον βασιλιά και την Αυλή.

Ο στρατός, υπό τη διοίκηση ανδρών όπως ο Λαφαγιέτ και ο Λικνέρ, μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ανά πάσα στιγμή εναντίον του έθνους. Πράγματι, όπως έχουμε διαπιστώσει μετά τις 20 Ιουνίου ο Λαφαγιέτ εγκατέλειψε το στρατόπεδό του και επισκέφτηκε το Παρίσι για να προσφέρει στον βασιλιά τη στήριξη του στρατού «του» εναντίον του λαού, να διαλύσει τις πατριωτικές ενώσεις και να πραγματοποιήσει ένα πραξικόπημα προς όφελος της Αυλής.

Και σαν επιστέγασμα όλων αυτών, οι φεουδαρχικοί νόμοι παρέμεναν ακόμα σε ισχύ. Η άρνηση των χωρικών να πληρώνουν τις φεουδαρχικές εισφορές τους ήταν παράβαση του νόμου. Τη στιγμή που ο βασιλιάς θα ανακτούσε την εξουσία του οι χωρικοί θα ήταν αναγκασμένοι να πληρώνουν τα πάντα, εφόσον δεν είχαν αποδεσμευτεί από τη μέγερνη του φεουδαρχικού παρελθόντος εξαγοράζοντας τη δουλεία τους - θα έπρεπε να επιστρέψουν όχι μόνον όλη τη γη που είχαν απαλλοτριώσει από τον γαιοκτήμονα, αλλά και ό,τι είχαν αγοράσει από το κράτος.

Ήταν σαφές ότι αυτή η προσωρινή κατάσταση δεν μπορούσε να διαρκέσει για πολύ. Κανένα έθνος δεν μπορεί να συνεχίσει να ζει με τη δαμόκλειο σπάθη πάνω από το κεφάλι του. Επιπλέον ο λαός, κατευθυνόμενος από τα αλάθητα ένστικτά του, γνώριζε πολύ καλά ότι ο βασιλιάς συνεργούσε με τους Γερμανούς καλώντας τους να βαδίσουν εναντίον του

Παρισιού. Είναι αλήθεια ότι την εποχή εκείνη δεν είχαν γίνει ακόμα γνωστές οι γραπτές αποδείξεις για αυτή την προδοσία. Η αλληλογραφία του βασιλιά και της Μαρίας Αντουανέτας δεν είχε ανακαλυφθεί ακόμα και δεν ήταν γνωστό ότι αυτοί οι δυο προδότες παρότρυναν τους Αυστριακούς και τους Πρώσους να επισπεύσουν την προέλασή τους προς το Παρίσι. Ούτε ήταν γνωστό ότι τους πληροφορούσαν για όλες τις κινήσεις των γαλλικών στρατευμάτων, τους μετέδιδαν όλα τα στρατιωτικά μυστικά, παραδίδοντας με αυτό τον τρόπο τη Γαλλία στους εισβολείς. Όλα αυτά έγιναν αργότερα γνωστά, αλλά ακόμα και τότε μάλλον συγκεχυμένα, μετά την άλωση του Κεραμεικού, όταν ορισμένα έγγραφα του βασιλιά κατασχέθηκαν από ένα μυστικό ερμάριο που είχε κατασκευάσει ειδικά για αυτόν ο κλειδαράς Γκαμέν. Όμως η προδοσία δύσκολα κρύβεται και οι χίλιες ενδείξεις που πολύ γρήγορα έγιναν αντιληπτές από τους άνδρες και τις γυναίκες του λαού, έπεισαν ότι η Αυλή είχε προβεί σε συμφωνία με τους Γερμανούς και ότι η Γαλλία επρόκειτο να παραδοθεί σε αυτούς.

Τότε διαδόθηκε σταδιακά στο Παρίσι και στις επαρχίες η άποψη ότι ήταν αναγκαίο ένα μεγάλο πλήγμα εναντίον του Κεραμεικού και ότι το Παλιό Καθεστώς θα παρέμενε μια μόνιμη απειλή για τη Γαλλία όσο ο Λουδοβίκος παρέμενε στο θρόνο.

Προκειμένου όμως να δοθεί αυτό το πλήγμα, έπρεπε πρώτα να γίνει έκκληση για εξέγερση προς τον λαό του Παρισιού – στους άνδρες με τα κοντάρια – όπως είχε γίνει το 1789, πριν τις 14 Ιουλίου. Οι αστοί όμως είχαν αρνηθεί να το κάνουν επειδή αυτό ήταν που φοβόντουσαν περισσότερο. Πράγματι, στα γραπτά της περιόδου διαπιστώνουμε ένα είδος τρόμου για «τους άνδρες με τα κοντάρια». Θα έκαναν άραγε ξανά την εμφάνισή τους οι άνθρωποι που είχαν τρομοκρατήσει κυριολεκτικά τους πλούσιους;

Το χειρότερο είναι ότι τον φόβο αυτό δεν τον αισθάνονταν μόνο οι ιδιοκτήτριες τάξεις αλλά και οι προοδευτικοί πολιτικοί. Μέχρι τον Ιούνιο του 1792 ο Ροβεσπιέρος ήταν επίσης αντίθετος σε μια έκκληση για λαϊκή εξέγερση. «Η ανατροπή του Συντάγματος αυτή τη στιγμή», δήλωσε, «μπορεί να υποδαυλίσει μόνο έναν εμφύλιο πόλεμο που θα οδηγήσει στην αναρχία και στην τυραννία». Δεν πίστευε στο ενδεχόμενο μιας δημοκρατίας. «Τι σημαίνει που εν μέσω τώσων μοιραίων διαφωνιών ξαφνικά θέλουν να μας αφήσουν χωρίς Σύνταγμα;» αναφώνησε. Κατά τη γνώμη του η δημοκρατία θα ήταν «η αυθαίρετη θέληση των ολίγων». Ενοούσε τους Γτρονδίνους. «Αυτός είναι ο σκοπός όλων των μηχανορραφιών που μας αναστατώνουν εδώ και λίγο καιρό». Και προκειμένου να αποτρέψει αυτές τις μηχανορραφίες, προτίμησε να διατηρήσει τον βασιλιά και τις μηχανορραφίες της Αυλής! Αυτά δήλωσε τον Ιούνιο, δυο μήνες πριν τις 10 Αυγούστου.

Προκειμένου οι επαναστάτες «διαμορφωτές της κοινής γνώμης» να πειστούν για την αναγκαιότητα ενός πλήγματος εναντίον του Κεραμεικού και, συνεπώς, για μια έκκληση σε λαϊκή εξέγερση, το μόνο που χρειαζόταν ήταν η κατάφωρη μαρτυρία της αντίδρασης που άρχισε μετά τις 20 Ιουνίου – ο ερχομός του Λαφαγιέτ στο Παρίσι για να προσφέρει τον στρατό «του» σε ένα μοναρχικό πραξικόπημα, οι Γερμανοί που ήταν έτοιμοι να προελάσουν εναντίον του Παρισιού για να «ελευθερώσουν τον βασιλιά» και «να τιμωρήσουν τους Ιακωβίνους» και, τέλος, οι δραστήριες στρατιωτικές προετοιμασίες της Αυλής για την επίθεση εναντίον του Παρισιού. Μόνο τότε αντιλήφθηκαν τι συνέβαινε και αποφάσισαν την αναγκαιότητα της εξέγερσης. Μόλις όμως πήραν την απόφαση, τα υπόλοιπα τα ανέλαβε ο λαός.

Είναι βέβαιο ότι ο Δαντόν, ο Ροβεσπιέρος, ο Μαρά, ο Ρομπέρ και μερικοί άλλοι είχαν καταλήξει σε μια αρχική συνεννόηση. Ο Ροβεσπιέρος απεχθανόταν ό,τι είχε σχέση με τον Μαρά: το στρατιωτικό του πάθος, το οποίο χαρακτήριζε υπερβολικό, το μίσος του για τους πλούσιους, την απόλυτη δυσπιστία του απέναντι στους πολιτικούς – τα πάντα, ακόμα και τα φτωχικά και λερωμένα ρούχα του ανθρώπου εκείνου, ο οποίος από το ξέσπασμα της Επανάστασης έτρωγε μόνο το φαγητό που έτρωγε ο λαός, ψωμί και νερό, και είχε αφοσιωθεί ολόψυχα στην υπόθεση του λαού. Παρόλα αυτά, ο κομψός και σχολαστικός Ροβεσπιέρος, καθώς και ο Δαντόν, προσέγγισαν τον Μαρά και τους υποστηρικτές του, προσέγγισαν τους ανθρώπους των παρισινών τμημάτων της Κομμούνας, προκειμένου να συνεννοηθούν μαζί τους για ένα νέο λαϊκό ξεσηκωμό, όπως στις 14 Ιουλίου. Είχαν καταλάβει, επιτέλους, ότι εάν η προσωρινή κατάσταση κρατούσε περισσότερο, η Επανάσταση θα έσβηνε χωρίς να έχει επιτύχει οτιδήποτε στέρεο.

Είτε θα έπρεπε να γίνει κάποια έκκληση προς τον λαό και κατόπιν να δοθεί πλήρης ελευθερία στους φτωχούς να χτυπήσουν τους εχθρούς τους όπως καλύτερα μπορούσαν και να κατασχέσουν ό,τι μπορούσαν από την ιδιοκτησία των πλούσιων, είτε η βασιλική εξουσία θα νικούσε στον αγώνα, πράγμα που θα σήμαινε το θρίαμβο της αντεπανάστασης, την

καταστροφή των ελάχιστων κεκτημένων προς την κατεύθυνση της ισότητας. Η Λευκή Τρομοκρατία του 1794 θα είχε ήδη αρχίσει από το 1792.

Ως εκ τούτου, επιτεύχθηκε μια συμφωνία ανάμεσα σε μερικούς από τους πιο προοδευτικούς Ιακωβίνους και εκείνους που ήθελαν ένα αποφασιστικό πλήγμα εναντίον του Κεραμεικού. Όμως, από τη στιγμή που κατέληξαν σε αυτή τη συνεννόηση, από τη στιγμή που οι «διαμορφωτές της κοινής γνώμης» – ο Ροβεσπιέρος, ο Δαντόν και οι υποστηρικτές τους – υποσχέθηκαν να μην αντιταχθούν πλέον σε μια λαϊκή εξέγερση και διακήρυξαν την προθυμία τους να την υποστηρίξουν, τα υπόλοιπα τα ανέλαβε ο λαός, ο οποίος αντιλαμβάνονταν πολύ καλύτερα από τους ηγέτες των κομμάτων την αναγκαιότητα για κοινή δράση όταν η Επανάσταση βρήκε την ευκαιρία να καταφέρει ένα τόσο αποφασιστικό πλήγμα.

Ο λαός λοιπόν, αυτός ο Μέγας Άγνωστος, άρχισε να προετοιμάζεται για την εξέγερση και για τις ανάγκες του κινήματος δημιούργησε αυθόρμητα το είδος της οργάνωσης των τμημάτων που έκρινε σαν το πιο κατάλληλο για να δώσει την αναγκαία συνοχή στο κίνημα. Όσο για τις λεπτομέρειες, αυτές αφήθηκαν στο οργανωτικό πνεύμα του λαού των προαστίων και όταν ο ήλιος ανέτειλε πάνω από το Παρίσι κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει πώς θα τελείωνε εκείνη η σημαντική ημέρα. Τα δυο τάγματα των ομόσπονδων από τη Μασσαλία και τη Βρέστη ήταν καλά οργανωμένα και εξοπλισμένα αλλά αριθμούσαν μόλις χίλιους άνδρες. Εκτός όμως από εκείνους που τα προηγούμενα μερόνυχτα είχαν εργαστεί στους πυρακτωμένους κλιβάνους των προαστίων, κανείς δεν γνώριζε εάν τα προάστια θα ξεσηκώνονταν σαν μια γροθιά ή όχι.

«Πού βρίσκονταν όμως και τι έκαναν οι συνηθισμένοι ηγέτες;» αναρωτιέται ο Louis Blanc, για να δώσει ο ίδιος την απάντηση: «Δεν υπάρχει η παραμικρή ένδειξη ότι ο Ροβεσπιέρος ανέλαβε κάποια δράση εκείνη τη μεγαλειώδη νύχτα ούτε ότι προέβη σε οποιαδήποτε ενέργεια». Ούτε ο Δαντόν φαίνεται να συμμετείχε ενεργά στις προετοιμασίες για την εξέγερση ή στη μάχη της 10 Αυγούστου.

Είναι ξεκάθαρο ότι από τη στιγμή που αποφασίστηκε αυτό το κίνημα, ο λαός δεν είχε πλέον ανάγκη τους πολιτικούς. Αυτό που ήταν αναγκαίο ήταν ο εξοπλισμός του λαού, η διανομή των όπλων ανάμεσα σε εκείνους που ήξεραν να τα χρησιμοποιούν, η οργάνωση του πυρήνα κάθε τάγματος και η συγκρότηση μιας φάλαγγας σε κάθε δρόμο των προαστίων. Για το έργο αυτό οι πολιτικοί απλώς θα αποτελούσαν εμπόδιο και οι άνθρωποι του λαού τους είπαν να πέσουν για ύπνο, ενώ το κίνημα οργανωνόταν με αποφασιστικότητα τη νύχτα της 9 προς 10 Αυγούστου. Αυτό έκανε ο Δαντόν και κομήθηκε ήσυχα, όπως γνωρίζουμε από το ημερολόγιο της Λουσίλ Ντεμουλέν.

Εκείνες τις μέρες εμφανίστηκαν στο προσκήνιο νέοι, «άγνωστοι», άνδρες, όταν τα τμήματα διόρισαν ένα νέο Γενικό Συμβούλιο, την Επαναστατική Κομμούνα της 10 Αυγούστου. Το κάθε τμήμα πήρε το νόμο στα χέρια του και διόρισε τρεις επιτρόπους «για να σώσουν τη χώρα» και, όπως αφηγούνται οι ιστορικοί, η επιλογή του λαού ήταν κάποιοι σκοτεινοί άνθρωποι. Ένας από αυτούς ήταν ο «εξτρεμιστής» Εμπέρ, αλλά στην αρχή δεν βρίσκουμε ανάμεσά τους ούτε τον Μαρά ούτε τον Δαντόν.

Συνεπώς, μια νέα «Κομμούνα», η επαναστατική Κομμούνα, αναδύθηκε μέσα από το λαό και ανέλαβε τη διεύθυνση της εξέγερσης. Όπως μάλιστα θα διαπιστώσουμε, η Κομμούνα αυτή άσκησε ισχυρή επιρροή στην πορεία των όσων επακολούθησαν. Κυριάρχησε στη Συμβατική και προέτρεψε τους «Ορεινούς» σε επαναστατική δράση για να διασφαλιστούν τουλάχιστον οι κατακτήσεις που είχε ήδη διεκδικήσει η Επανάσταση.

Στο σημείο αυτό θα ήταν ανώφελο να αφηγηθούμε τι συνέβη στη διάρκεια της 10 Αυγούστου. Η δραματική πλευρά της Επανάστασης είναι αυτή που την έχουν αφηγηθεί με τον καλύτερο τρόπο οι ιστορικοί, ενώ έξοχες περιγραφές των γεγονότων της βρίσκονται στον Michelet και στον Louis Blanc. Επομένως, θα περιοριστούμε την περιγραφή των κύριων χαρακτηριστικών εκείνης της μέρας.

Από τότε που η Μασσαλία είχε ταχθεί υπέρ της εκθρόνισης του βασιλιά, στη Συνέλευση κατέφθαναν πολυάριθμες σχετικές αιτήσεις και εκκλήσεις. Στο Παρίσι είχαν ταχθεί υπέρ της σαράντα δυο τμήματα. Στις 4 Αυγούστου μάλιστα είχε γίνει αίτηση για την κατάθεση αυτού του ψηφίσματος των τμημάτων στην αίθουσα της Συνέλευσης.

Οι πολιτικοί δεν συνειδητοποίησαν στο ελάχιστο τη σοβαρότητα της κατάστασης, μολονότι σε επιστολές της Μαντάμ Ζιλιέν από το Παρίσι στις 7 και 8 Αυγούστου βρίσκουμε περικοπές όπως αυτή: «Μια φοβερή καταγίδα διαφαίνεται στον ορίζοντα... Αυτή τη στιγμή ο ορίζοντας είναι βαρύς από τις αναθυμιάσεις που μάλλον προκάλεσε κάποια φοβερή έκρηξη». Στη συνεδρίασή της στις 5 του μηνός η Συνέλευση ψήφισε με ηρεμία την απαλλαγή του Λαφαγιέτ για την επιστολή του, θαρρείς και δεν υπήρχε κανένα κίνημα μίσους εναντίον της μοναρχίας.

Στο μεταξύ ο λαός του Παρισιού προετοιμαζόταν για μια αποφασιστική μάχη. Εντούτοις, η επαναστατική επιτροπή φρόντισε να μην ορίσει εκ των προτέρων κάποια ημερομηνία για την εξέγερση. Απλώς βολιδοσκοπούσε τις διαθέσεις του παρισινού πληθυσμού, έκανε το καλύτερο για να τον προετοιμάσει και επαγρυπνούσε για τη στιγμή που θα γινόταν η έκκληση για όπλα. Ως εκ τούτου, προφανώς είχε προσπαθήσει να προκαλέσει μια εξέγερση στις 26 Ιουνίου, έπειτα από ένα λαϊκό φαγοπότη ανάμεσα στα ερείπια της Βασίλης με τη συμμετοχή όλου του προαστίου – ο κόσμος είχε φέρει τα τραπέζια και τις προμήθειες. Είχε δοκιμάσει να προκαλέσει άλλη μια εξέγερση στις 30 Ιουλίου, αλλά και πάλι η απόπειρα είχε αποτύχει.

Συνολικά πάντως οι προετοιμασίες για την εξέγερση, με ελάχιστη ενθάρρυνση από τους «διαμορφωτές της κοινής γνώμης», θα είχαν ίσως παραταθεί για κάποιο διάστημα εάν οι συνωμοσίες της Αυλής δεν διευκόλυναν την επίσπευση των γεγονότων. Με τη βοήθεια των αυλικών που είχαν ορκιστεί να πεθάνουν για τον βασιλιά, μαζί με μερικά τάγματα της Εθνοφρουράς που είχαν παραμείνει πιστά στην Αυλή, και με τους Ελβετούς, οι μοναρχικοί αισθάνονταν σίγουροι για τη νίκη. Είχαν ορίσει τον Αύγουστο για το πραξικόπημά τους. «Αυτή ήταν η μέρα που είχε οριστεί για την αντεπανάσταση», διαβάζουμε σε μια από τις επιστολές της εποχής. «Την επομένη, όλοι οι Ιακωβίνοι του βασιλείου θα πνίγονταν μέσα στο ίδιο τους το αίμα».

Επομένως η εξέγερση δεν έπαιρνε άλλη αναβολή. Γύρω στα μεσάνυχτα της νύχτας 9-10 Αυγούστου η καμπάνα του συναγερμού σήμανε στο Παρίσι. Στην αρχή δεν φάνηκε να δίνεται προσοχή στο κάλεσμά της και στην Κομμούνα αναρωτιόντουσαν μήπως έπρεπε να αναβληθεί η εξέγερση. Στις επτά το πρωί ε ορισμένες συνοικίες επικρατούσε ακόμα ησυχία. Στην πραγματικότητα όμως φαίνεται ότι ο παρισινός λαός, με το θαυμάσιο επαναστατικό του ένστικτο, δεν ήθελε να συγκρουστεί με τις δυνάμεις των μοναρχικών μέσα στο σκοτάδι, επειδή σε μια τέτοια μάχη εύκολα θα μπορούσε να κατατροπωθεί.

Στο μεταξύ, στη διάρκεια της νύχτας η Επαναστατική Κομμούνα είχε καταλάβει το Οτέλ ντε Βιλ, ενώ το νόμιμο συμβούλιο της Κομμούνας της είχε παραιτηθεί λόγω της παρουσίας αυτής της νέας επαναστατικής δύναμης, η οποία έδωσε αμέσως ώθηση στην εξέγερση.

Γύρω στις επτά το πρωί μόνο μερικοί άνδρες με κοντάρια έχοντας ως επικεφαλής τους ομόσπονδους από τη Μασσαλία αναπτύχθηκαν στην Πλας ντε Κρουσέλ. Μια ώρα αργότερα όμως, μεγάλες μάζες λαού άρχισαν να κινούνται και ο βασιλιάς πληροφορήθηκε ότι «σύσσωμο το Παρίσι» προήλαυε προς τον Κεραμεικό.

Και πράγματι ήταν όλο το Παρίσι, δηλαδή όλοι οι φτωχοί του Παρισιού, με τη συνδρομή των Εθνοφρουρών από τις συνοικίες των εργατών και των τεχνιτών.

Γύρω στις οκτώ και μισή και καθώς οι μάζες πλησίαζαν το ανάκτορο, ο βασιλιάς, στοιχειωμένος από την πρόσφατη ανάμνηση των γεγονότων της 20 Ιουνίου και φοβούμενος μήπως αυτή τη φορά ο λαός τον σκότωνε, εγκατέλειψε τον Κεραμεικό και αναζήτησε καταφύγιο στη Συνέλευση, αφήνοντας τους πιστούς υπηρέτες τους να υπερασπιστούν το ανάκτορο και να σφαιγιαστούν από τους επιτιθέμενους. Μόλις όμως ο βασιλιάς έφυγε, ολόκληρα τάγματα Εθνοφρουρών από τις συνοικίες των πλούσιων αστών διαλύθηκαν για να μην βρεθούν αντιμέτωπα τον εξεγερμένο λαό.

Κατόπιν, συμπαγείς μάζες του λαού συνέρρευσαν πέριξ του Κεραμεικού και η εμπροσθοφυλακή τους, με την ενθάρρυνση των Ελβετών Φρουρών που πέταξαν τις σφαίρες τους από τα παράθυρα του ανακτόρου, διείσδυσαν σε ένα από τα προαύλια του ανακτόρου. Εκεί όμως, άλλοι Ελβετοί που ήταν παραταγμένοι στη μεγάλη σκάλα της κυρίας εισόδου με επικεφαλής τους αξιωματικούς της Αυλής, πυροβόλησαν εναντίον του πλήθους και μέσα σε λίγα λεπτά τετρακόσιοι από τους επιτιθέμενους κείτονταν νεκροί, σωριασμένοι στη βάση της σκάλας.

Οι πυροβολισμοί αυτοί καθόρισαν την έκβαση της μέρας. Οι κραυγές «Προδοσία! Θάνατος στο βασιλιά! Θάνατος στην Αυστριακή!» διαδόθηκαν γρήγορα σε ολόκληρη την πόλη και ο λαός του Παρισιού έτρεξε από κάθε γωνιά προς τον Κεραμεικό – ο πληθυσμός των συνοικιών Σεντ Αντουάν και Σεν Μαρσό έσπευσε σύσσωμος εκεί – και σύντομα οι Ελβετοί, χάρη στην οργισμένη επίθεση του λαού, είτε αφοπλίστηκαν είτε σφαγιαστάθηκαν.

Περιττό να αναφέρουμε ότι ακόμα και εκείνη τη μεγαλειώδη στιγμή η Συνέλευση παρέμεινε αναποφάσιστη μη ξέροντας τι να κάνει. Αποφάσισε να δράσει μόνο όταν ο ένοπλος λαός ξεχύθηκε στην αίθουσα που συνεδρίαζε απειλώντας να σκοτώσει το βασιλιά και την οικογένειά του, καθώς και τους αντιπροσώπους που δεν τολμούσαν να διακηρύξουν την εκθρόνιση. Ακόμα και μετά την άλωση του Κεραμεικού, όταν στην ουσία η μοναρχία είχε πλέον καταρριφθεί, οι Γιρονδίνιοι, οι οποίοι μέχρι πρότινος αρέσκονταν σε ρητορείες υπέρ της Δημοκρατίας, ακόμα δίσταζαν να αναλάβουν κάποια αποφασιστική δράση. Το μόνο που τόλμησε να ζητήσει ο Βερνιό ήταν «η προσωρινή διαθεσιμότητα του επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας» - ο οποίος, στο εφεξής, θα εγκαθίστατο στο Ανάκτορο του Λουξεμβούργου.

Μόλις δυο ή τρεις μέρες αργότερα, η Επαναστατική Κομμούνα μετέφερε τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ και την οικογένειά του από το Λουξεμβούργο, από όπου εύκολα θα μπορούσαν να διαφύγουν, στον πύργο του Ναού και δεσμεύτηκε να τους κρατήσει εκεί σαν αιχμαλώτους του λαού.

Με αυτό τον τρόπο λοιπόν η μοναρχία καταργήθηκε εκ των πραγμάτων. Στο εφεξής η Επανάσταση ήταν σε θέση να αναπτυχθεί για ένα διάστημα χωρίς το φόβο μιας ξαφνικής ανάσχεσης της προόδου της από ένα μοναρχικό πραξικόπημα ή από μια σφαγή των επαναστατών από τη «Λευκή Τρομοκρατία».

Για τους πολιτικούς το κύριο ενδιαφέρον της επανάστασης της 10 Αυγούστου βρισκόταν στο πλήγμα που είχε καταφέρει στη μοναρχία. Για το λαό όμως βρισκόταν κυρίως στην κατάργηση της δύναμης εκείνης, η οποία εμπόδιζε την εφαρμογή των διαταγμάτων σε βάρος των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, των εμικρέδων ευγενών και των ιερέων, και η οποία ταυτόχρονα είχε κάνει έκκληση για μια γερμανική εισβολή με στόχο την αποκατάσταση της φεουδαρχικής μοναρχίας. Βρισκόταν στο θρίαμβο μιας λαϊκής επανάστασης, σε ένα θρίαμβο των μαζών που μπορούσαν επιτέλους να προωθήσουν την Επανάσταση προς την Ισότητα – το όνειρο και το στόχο των φτωχών. Συνεπώς, την επομένη κιόλας της 10 Αυγούστου η ούτως ή άλλως αντιδραστική Νομοθετική Συνέλευση αναγκάστηκε να ψηφίσει κάτω από έξωθεν πίεση μερικά διατάγματα, τα οποία θα έστελναν την Επανάσταση ένα βήμα μπροστά.

Κάθε ιερέας που δεν είχε ορκιστεί ακόμα (σύμφωνα με αυτά τα διατάγματα) και που εντός του επόμενου δεκαπενθημέρου δεν θα ορκιζόταν υπακοή στο Σύνταγμα και μετά το πέρας της προθεσμίας θα βρισκόταν σε γαλλικό έδαφος, θα μεταφερόταν στην Καγιέν.

Όλη η γη των εμικρέδων ευγενών στη Γαλλία και στις αποικίες θα δημευόταν και θα πουλιόταν σε μικρούς κλήρους.

Όλες οι διακρίσεις ανάμεσα στους παθητικούς πολίτες (τους φτωχούς) και τους ενεργούς (τις ιδιοκτήτριες τάξεις) καταργήθηκαν. Καθένας έγινε εκλογέας αρκεί να είχε κλείσει τα εικοσιένα του χρόνια, ενώ μπορούσε να εκλέγεται στα είκοσι πέντε.

Όσο για τους φεουδαρχικούς νόμους, έχουμε διαπιστώσει ότι η Συντακτική Συνέλευση είχε ψηφίσει ένα διάταγμα στις 15 Μαρτίου 1790, σύμφωνα με το οποίο οι φεουδαρχικές εισφορές υποτίθεται ότι θα αντιπροσώπευαν το αντίτιμο για κάποια παραχώρησης γης που είχε οριστεί κάποτε από τον γαιοκτήμονα προς τον ενοικιαστή, κάτι που ήταν φυσικά ανυπόστατο. Επομένως, όλες οι φεουδαρχικές εισφορές έπρεπε να πληρώνονται κανονικά εφόσον που δεν είχαν εξαγοραστεί από τον ενοικιαστή. Το διάταγμα αυτό που περιόριζε τις προσωπικές εισφορές, δηλαδή το αποτέλεσμα του ενοικίου, καταργούσε εκ των πραγμάτων το διάταγμα της 4 Αυγούστου 1789, το οποίο είχε καταργήσει το προηγούμενο. Με το διάταγμα της 15 Μαρτίου 1790, τα διατάγματα αυτά εμφανίστηκαν ξανά κάτω από ένα εφεύρημα που τα παρουσίαζε σαν πληρωμή για την κατοχή της γης. Αυτό είχε θεωρήσει αυτονόητο ο Κουτόν στην έκθεσή του που αναγνώστηκε ενώπιον της Συνέλευσης στις 29 Φεβρουαρίου 1792.

Όμως στις 14 Ιουνίου 1792, δηλαδή όταν πλησίαζε η 20 Ιουνίου και ήταν αναγκαίος ο κατευνασμός του λαού, η Αριστερά εκμεταλλεύτηκε την τυχαία απουσία ορισμένων μελών της Δεξιάς και κατάργησε χωρίς αποζημίωση μερικές από τις προσωπικές φεουδαρχικές εισφορές, με κυριότερη την *casuel*, δηλαδή το δικαίωμα του άρχοντα να επιβάλλει εισφορές σε περιπτώσεις κληρονομιών που άφηναν οι ενοικιαστές, σε γάμους, σε πωλήσεις και σε πατητήρια, σε μύλους και σε άλλα αναγκαία για την κοινότητα.

Συνεπώς, έπειτα από τρία χρόνια επανάστασης ήταν αναγκαίο ένα τέχνασμα για να εξασφαλιστεί από τη Συνέλευση η κατάργηση αυτών των απεχθών εισφορών. Στην πραγματικότητα όμως ούτε αυτό το διάταγμα δεν τις καταργούσε οριστικά: σε ορισμένες περιπτώσεις έπρεπε να καταβληθεί αποζημίωση. Αλλά ως το αντιπαρέλθουμε.

Όσο για τους ετήσιους φεουδαρχικούς φόρους όπως το αντισήκωμα, οι φόροι για τα κτήματα και ούτω καθεξής που καταβάλλονταν επιπρόσθετα στο ενοίκιο και αντιπροσώπευαν λείψανα της παλιάς δουλοπαροικίας, αυτοί παρέμειναν σε πλήρη ισχύ.

Τώρα όμως είχε έρθει η 10 Αυγούστου. Ο λαός είχε καταλάβει τον Κεραμεικό και ο βασιλιάς είχε εκθρονιστεί και φυλακιστεί. Αμέσως μόλις η είδηση διαδόθηκε στα χωριά, οι χωρικοί πλημμύρισαν τη Συνέλευση με εκκλήσεις απαιτώντας την πλήρη κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων.

Αυτές ήταν οι ημέρες πριν τις 2 Σεπτεμβρίου, όταν η Νομοθετική Συνέλευση ανησυχούσε για τη στάση του παρισινού λαού, καθώς την κατηγορούσε ότι συνωμοτούσε με τη μοναρχία. Μόλις λοιπόν η Συνέλευση διαπίστωσε ότι ήταν αναγκασμένη να κάνει μερικά βήματα προς τα εμπρός, εξέδωσε τα διατάγματα από τις 16 έως τις 25 Αυγούστου 1792.

Σαν συνέπεια αυτών των διαταγμάτων αναστάλθηκαν όλες οι διώξεις για τη μη καταβολή των φεουδαρχικών εισφορών. Τα φεουδαρχικά και χωροδεοποτικά δικαιώματα κάθε είδους που δεν συμπεριλαμβάνονταν στην τιμή της αρχικής παραχώρησης της γης καταργήθηκαν χωρίς αποζημίωση.

Με το διάταγμα της 20 Αυγούστου επιτράπηκε η αποζημίωση ξεχωριστά, είτε των *casuel* είτε των ετήσιων δικαιωμάτων, η νομιμότητα των οποίων μπορούσε να αποδειχθεί με την επίδειξη του αρχικού τίτλου για την παραχώρηση της γης. Όλα αυτά όμως, μόνο σε περίπτωση νέας αγοράς από νέο ιδιοκτήτη.

Η ακύρωση των διώξεων ήταν οπωσδήποτε ένα μεγάλο βήμα προόδου. Παρόλα αυτά όμως τα φεουδαρχικά δικαιώματα παρέμεναν. Έπρεπε και πάλι να καταβληθεί αποζημίωση. Ο νέος νόμος απλώς επέτεινε τη σύγχυση και ως αποτέλεσμα στο εφεξής οι χωρικοί δεν μπορούσαν ούτε να πληρώσουν ούτε να εξαγοράσουν τίποτα. Και αυτό έκαναν περιμένοντας κάποια νέα νίκη για το λαό και κάποια νέα παραχώρηση εκ μέρους των κυρίαρχων τάξεων.

Την ίδια στιγμή όλες οι δεκάτες και τα διόδια, ή η υποχρεωτική απλήρωτη εργασία για τον κλήρο, η οποία είχε διατηρηθεί από την εποχή της δουλοπαροικίας ή της αναπαλλοτρίωτης κατοχής, καταργήθηκαν χωρίς αποζημίωση. Αυτή ήταν μια σημαντική κατάκτηση. Εάν η Συνέλευση προστάτευε τη γη και τους αστούς μονοπωλητές, τουλάχιστον είχε καταφέρει ένα πλήγμα σε βάρος των ιερών, εφόσον δεν υπήρχε πλέον ο βασιλιάς για να τους υπερασπιστεί.

Ταυτόχρονα όμως η Συνέλευση έλαβε ένα μέτρο που εάν τελικά είχε εφαρμοστεί θα είχε ξεσηκώσει το σύνολο των Γάλλων χωρικών εναντίον της Δημοκρατίας. Κατήργησε την από κοινού ευθύνη για πληρωμές, οι οποίες ίσχυαν στις αγροτικές κοινότητες και, δεχόμενη την πρόταση του Φρανσουά ντε Νοφσατό, έδωσε εντολή για τη διανομή των κοινοτικών γαιών ανάμεσα στους πολίτες. Φαίνεται όμως ότι το διάταγμα αυτό διατυπώθηκε σε μερικές γραμμές και με πολύ ασαφείς όρους, με αποτέλεσμα να μη ληφθεί ποτέ στα σοβαρά. Πέρα από τις μεγάλες πρακτικές δυσκολίες, η εφαρμογή του παρέμεινε νεκρό γράμμα. Και όταν το ζήτημα προέκυψε εκ νέου, η Νομοθετική Συνέλευση είχε πλέον ολοκληρώσει τη θητεία της και διαλύθηκε χωρίς να καταλήξει σε κάποια απόφαση.

Σχετικά με τη γη των εμγκρέδων ευγενών, αποφασίστηκε να πωληθεί σε μικρούς κλήρους, οκτώ, δώδεκα, ή το πολύ δεκαέξι στρεμμάτων. Και η πώληση αυτή έπρεπε να είναι πάντα εξαγοράσιμη «σε εκμίσθωση, έναντι χρηματικού ενοικίου». Δηλαδή, όποιος δεν διέθετε τα χρήματα μπορούσε και πάλι να αγοράσει αρκεί να πλήρωνε ένα διαρκές ενοίκιο, το οποίο κάποια μέρα ίσως μπορούσε να εξαγοράσει. Αυτό ασφαλώς ήταν προς όφελος του φτωχού χωρικού αλλά ήταν

προφανές ότι κάθε είδους δυσκολία έμπαινε στο δρόμο των μικροαγοραστών. Οι εύποροι αστοί προτιμούσαν να αγοράζουν τα κτήματα των εμικρέδων ευγενών και αργότερα να κερδοσκοπούν πουλώντας τα χωρισμένα σε κλήρους.

Τέλος, και αυτό επίσης ήταν χαρακτηριστικό, ένα από τα μέλη, ο Μελ, εκμεταλλεύτηκε εκείνη τη στιγμή το κοινό αίσθημα και πρότεινε ένα μέτρο, το οποίο ήταν πράγματι επαναστατικό και υιοθετήθηκε αργότερα, το 1793, μετά την πτώση των Γιρονδίνων. Απαίτησε την κατάργηση των βασιλικών διαταγμάτων του 1669 και είπε ότι οι άρχοντες έπρεπε να υποχρεωθούν να επιστρέψουν στις κοινότητες των χωριών τη γη που τους είχαν αποσπάσει στη βάση αυτής της διάταξης. Η πρότασή του εντούτοις δεν έγινε δεκτή. Για να γίνει αυτό χρειαζόταν μια νέα επανάσταση.

Αυτά ήταν τα αποτελέσματα της 10 Αυγούστου. Η μοναρχία είχε ανατραπεί και έτσι η Επανάσταση μπορούσε να γυρίσει πλέον σελίδα προς την κατεύθυνση της ισότητας, αρκεί να μην έβρισκε απέναντί της τη Συνέλευση και την άρχουσα τάξη.

Ο βασιλιάς και η οικογένειά του βρίσκονταν στη φυλακή. Συγκλήθηκε μια νέα Συνέλευση, μια Εθνική Συμβατική Συνέλευση. Οι εκλογές θα γίνονταν με καθολική ψηφοφορία αλλά και πάλι σε δυο βαθμίδες.

Λήφθηκαν μερικά μέτρα σε βάρος των ιερών που είχαν αρνηθεί να αναγνωρίσουν το Σύνταγμα και σε βάρος των εμικρέδων ευγενών. Δόθηκαν διαταγές για την εκποίηση της γης των τελευταίων, η οποία είχε δημευτεί με το διάταγμα της 30 Μαρτίου 1792.

Ο πόλεμος εναντίον των εισβολέων έπρεπε να διεξαχθεί με σθένος από τους εθελοντές Αβράκωτους.

Όμως τα μεγάλα ζητήματα - «τι έπρεπε να γίνει με τον προδότη βασιλιά» και το ζήτημα των φεουδαρχικών δικαιωμάτων που ήταν ζωτικής σημασίας για δεκαπέντε εκατομμύρια χωρικούς παρέμεναν σε εκκρεμότητα. Προκειμένου να καταργηθούν αυτά τα δικαιώματα ήταν αναγκαίο να εξαγοραστούν. Και ο νέος νόμος που αφορούσε τη διαίρεση των κοινοτικών γαιών ξεσήκωσε τους χωρικούς.

Πάνω σε αυτό διαλύθηκε η Νομοθετική Συνέλευση, έχοντας κάνει τα αδύνατα δυνατά για να εμποδίσει τη φυσιολογική εξέλιξη της Επανάστασης και να διατηρήσει δυο από τα κληροδοτήματα του παρελθόντος: την απόλυτη εξουσία του βασιλιά και τους φεουδαρχικούς νόμους.

Ωστόσο, παράλληλα με τη Νομοθετική Συνέλευση, από τις 10 Αυγούστου είχε αναπτυχθεί μια νέα δύναμη, η Κομμούνα του Παρισιού, η οποία ανέλαβε την επαναστατική πρωτοβουλία και, όπως αμέσως θα διαπιστώσουμε, κατάφερε να τη διατηρήσει για δυο σχεδόν χρόνια.

Τριακοστό τέταρτο κεφάλαιο: Το μεσοδιάστημα – Οι προδοσίες

Ο λαός απαιτεί δικαιοσύνη – Ο βασιλιάς σε διαθεσιμότητα – Ο κίνδυνος της γερμανικής εισβολής – Ο ηρωισμός του λαού – Μοναρχικοί και Γερμανοί – Ο λαός σε απόγνωση – Η δημοτικότητα του Λαφαγιέτ – Η θέση των αστών γαιοκτημόνων – Η συνωμοσία των μοναρχικών για την απόδραση του βασιλιά – Οι δραστηριότητες της Κομμούνας – Η οργάνωση του επαναστατικού στρατού – Ο χαρακτήρας της Επανάστασης αλλάζει – Η διαμάχη ανάμεσα στη Συνέλευση και την Κομμούνα – Η παράδοση της Λονγκβί – Αγαλλίαση των μοναρχικών – Οι μοναρχικοί συνωμότες απαλλάσσονται – Έρευνες σε κατοικίες μοναρχικών – Σχεδόν δυο χιλιάδες συλλήψεις – Η Συνέλευση διατάσσει τη διάλυση του Μεγάλου Συμβουλίου της Κομμούνας – Η Κομμούνα αρνείται να υπακούσει – Αποκαλύπτεται το σχέδιο των μοναρχικών – Η πολιορκία του Βερντέν – Οι επαναστάτες αγανακτούν

Ο λαός του Παρισιού θρήνησε τους νεκρούς του και απαίτησε βροντερά δικαιοσύνη και την τιμωρία εκείνων που είχαν προκαλέσει τη σφαγή γύρω από τον Κεραμεικό.

Χίλιοι εκατό άνδρες, σύμφωνα με τον Michelet, τρεις χιλιάδες σύμφωνα με τη λαϊκή φημολογία, είχαν σφαγιαστεί από τους υπερασπιστές του ανακτόρου. Εκείνοι που είχαν υποφέρει ήταν κυρίως οι άνδρες με τα κοντάρια, ο πάμφτωχος λαός των προαστίων. Είχαν σπεύσει κατά πλήθη εναντίον του Κεραμεικού και είχαν πέσει από τις σφαίρες των Ελβετών και των ευγενών που προστατεύονταν από τα ισχυρά τείχη του ανακτόρου.

Ο Michelet αναφέρει ότι κάρα φορτωμένα με πτώματα κατευθύνθηκαν προς τα προάστια όπου ξεφόρτωσαν τους νεκρούς για να γίνει η αναγνώρισή τους. Το πλήθος συγκεντρώθηκε γύρω τους και οι κραυγές των ανδρών για εκδίκηση αναμινγούνταν με τους λυγμούς των γυναικών.

Το βράδυ της 10 Αυγούστου και την επόμενη μέρα η λαϊκή οργή στράφηκε κυρίως εναντίον των Ελβετών. Μήπως μερικοί Ελβετοί δεν είχαν πετάξει τις σφαίρες τους από τα παράθυρα, προσκαλώντας έτσι το πλήθος να εισβάλει στο ανακτορο; Μήπως ο λαός δεν είχε προσπαθήσει να συναδελφωθεί με τους Ελβετούς, οι οποίοι ήταν παραταγμένοι στη μεγάλη σκάλα της εισόδου, όταν εκείνοι άνοιξαν από κοντά ένα σταθερό και δολοφονικό πυρ εναντίον του πλήθους;

Σύντομα όμως ο λαός αντιλήφθηκε ότι εάν ήθελε να αγγίξει τους υποκνητές της σφαγής ήταν αναγκαίο να χτυπήσει ψηλότερα, : τον βασιλιά, τη βασίλισσα και την «Επιτροπή των Αυστριακών» στον Κεραμεικό.

Τώρα όμως η Συνέλευση προστάτευε με την εξουσία της τον βασιλιά, την βασίλισσα και τους πιστούς υποστηρικτές τους. Είναι αλήθεια ότι ο βασιλιάς, η βασίλισσα, τα παιδιά τους και οι στενοί φίλοι της Μαρίας Αντουανέτας είχαν φυλακιστεί στον πύργο του Ναού. Η Κομμούνα είχε εξασφαλίσει τη μεταφορά τους σε αυτόν τον πύργο από τη Συνέλευση, έχοντας αποποιηθεί από κάθε ευθύνη σε περίπτωση που παρέμεναν στο ανακτορο του Λουξεμβούργου. Στην πραγματικότητα όμως δεν έγινε τίποτα... Μέχρι τις 4 Σεπτεμβρίου.

Στις 10 Αυγούστου η Συνέλευση είχε αρνηθεί ακόμα και να ανακοινώσει την εκθρόνιση του Λουδοβίκου. Χάρη στην επιρροή των Γιρονδίνων, είχε απλώς διακηρύξει τη διαθεσιμότητα του βασιλιά και είχε φροντίσει να διορίσει έναν επίτροπο για τον Δελφίνο. Τώρα όμως οι Γερμανοί που είχαν εισβάλει στη Γαλλία στις 19 του μηνός προήλαυαν προς το Παρίσι για να καταργήσουν το Σύνταγμα, να αποκαταστήσουν τον βασιλιά και το απολυταρχικό καθεστώς του, να ακυρώσουν όλα τα διατάγματα των δυο Συνελεύσεων και να θανατώσουν τους «Ιακωβίνους», δηλαδή όλους τους επαναστάτες.

Εύκολα μπορούμε να αντιληφθούμε την ψυχολογία που πρέπει να επικρατούσε στο Παρίσι κάτω από αυτές τις συνθήκες. Κάτω από ένα ήρεμο παρουσιαστικό, μια ανησυχητική κατήφεια είχε κυριεύσει τα προάστια, τα οποία μετά την νίκη τους επί του Κεραμεικού που τους είχε κοστίσει τόσο πολύ, αισθάνονταν προδομένα από τη Συνέλευση και από τους επαναστάτες «διαμορφωτές της κοινής γνώμης», οι οποίοι επίσης δίσταζαν να ταχθούν ανοιχτά εναντίον του βασιλιά και της εξουσίας του.

Καθημερινά παρουσιάζονταν στον πρόεδρο της Συνέλευσης, στις συνεδριάσεις της Κομμούνας και στον τύπο νέες αποδείξεις της συνωμοσίας που είχε εξυφανθεί στον Κεραμεικό πριν τις 10 Αυγούστου και συνέχιζε να εξυφανίνεται στο Παρίσι και στις επαρχίες. Όμως δεν έγινε τίποτα για να τιμωρηθούν οι ένοχοι ή για να εμποδιστούν να επαναλάβουν τα συνωμοτικά τους σχέδια.

Καθημερινά οι ειδήσεις από τα σύνορα γίνονταν ολοένα και πιο ανησυχητικές. Τα οχυρά δεν ήταν έτοιμα για άμυνα και δεν είχε ληφθεί κανέναν μέτρο για να εμποδιστεί η προέλαση του εχθρού. Ήταν προφανές ότι οι ανίσχυρες γαλλικές επαρχίες, υπό τη διοίκηση αναξίπιστων αξιωματικών, δεν θα μπορούσαν να σταματήσουν ποτέ τις διπλάσιες γερμανικές στρατιές που ήταν συνηθισμένες στον πόλεμο και είχαν στρατηγούς, τους οποίους εμπιστευόνταν οι στρατιώτες. Οι μοναρχικοί υπολόγιζαν τις μέρες και τις ώρες που οι εισβολείς θα χτυπούσαν τις πύλες του Παρισιού.

Οι λαϊκές μάζες αντιλαμβάνονταν τον κίνδυνο. Όσοι ήταν νέοι, υγιείς και ενθουσιώδεις στο δημοκρατικό Παρίσι έσπευσαν να καταταγούν για να υπηρετήσουν στα σύνορα. Ο ενθουσιασμός έλαβε ηρωικές διαστάσεις. Χρήματα, κοσμήματα και κάθε λογής δώρα από πατριώτες πλημμύρισαν τα στρατολογικά γραφεία.

Όμως, ποιο το όφελος από όλη αυτή την αφοσίωση, όταν καθημερινά έφταναν ειδήσεις για κάποια νέα προδοσία και όταν όλες αυτές οι προδοσίες αποδίδονταν στον βασιλιά και στη βασίλισσα οι οποίοι, μολοντί έγκλειστοι στο Ναό,

εξακολουθούσαν να καθοδηγούν τις συνωμοσίες; Μήπως η Μαρία Αντουανέτα δεν μάθαινε τι ακριβώς συνέβαινε έξω, μολοντί τελούσε υπό τη στενή παρακολούθηση της Κομμούνας; Την ενημέρωναν για κάθε κίνηση των γερμανικών στρατιών και όταν οι εργάτες άρχισαν να τοποθετούν κάγκελα στα παράθυρα του Ναού, εκείνη είπε, «Ποιο το όφελος; Σε μια εβδομάδα δεν θα βρισκόμαστε εδώ». Στην πραγματικότητα οι μοναρχικοί ανέμεναν την είσοδο ογδόντα χιλιάδων Πρώσων στο Παρίσι ανάμεσα στις 5 και 6 Σεπτεμβρίου.

Ποιο όμως ήταν το όφελος από τον εξοπλισμό και την εσπευσμένη αποστολή ανδρών στα σύνορα, όταν η Νομοθετική Συνέλευση και το κόμμα που βρισκόταν στην εξουσία ήταν δηλωμένοι εχθροί της Δημοκρατίας; Έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διατηρήσουν τη μοναρχία. Μήπως στις 24 Ιουλίου, ένα δεκαπενθήμερο πριν τις 10 Αυγούστου, ο Μπρισό δεν είχε μιλήσει εναντίον των Κορδελιέρων που ήθελαν τη Δημοκρατία; Δεν είχε απαιτήσει την τιμωρία τους από το νόμο;* [* «Εάν υπάρχουν», είπε, «άνδρες, οι οποίοι εργάζονται για να εγκαθιδρύσουν τη Δημοκρατία πάνω στα ερείπια του Συντάγματος, το χέρι του νόμου πρέπει να τους τιμωρήσει, όπως και τους ενεργούς θιασώτες των δυο Κοινοβουλίων και τους αντεπαναστάτες στην Κόμπλεντς.] Και τώρα, μετά τις 10 Αυγούστου, μήπως η Λέσχη των Ιακωβίνων, ένας τόπος συνάντησης των εύπορων αστών, δεν παρέμεινε σιωπηλή μέχρι τις 27 Αυγούστου, γύρω από το ζήτημα που ξεσήκωνε το λαό: «Πρέπει τελικά να διατηρηθεί η μοναρχία που στηρίζεται στις γερμανικές ξιφολόγχες – ναι ή όχι;»

Η αδυναμία των κυρίαρχων τάξεων, η δειλία των «διαμορφωτών της κοινής γνώμης» σε αυτή την κρίσιμη στιγμή, δεν μπορούσε παρά να φέρει το λαό σε απόγνωση. Και το βάθος αυτής της απόγνωσης μπορεί να εκτιμηθεί εάν διαβάσει κανείς τις εφημερίδες εκείνων των ημερών, τα απομνημονεύματα, και τις προσωπικές επιστολές, και προσπαθήσει να βιώσει τα διάφορα συναισθήματα που έζησε το Παρίσι μετά την κήρυξη του πολέμου. Για αυτό το λόγο θα συνοψίσω τα κυριότερα γεγονότα.

Όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος, ο Λαφαγιέτ εκθιαζόταν ακόμα, ιδίως στους αστικούς κύκλους. Χαίρονταν να τον βλέπουν επικεφαλής ενός στρατού. Η αλήθεια είναι ότι από τη σφαγή στο Πεδίο του Άρεως τον Ιούλιο του 1791 είχαν διατυπωθεί ορισμένες αμφιβολίες σε βάρος του και ότι στις αρχές Ιουνίου του 1792 ο Σαμπό τις είχε εκφράσει στη Συνέλευση. Η Συνέλευση όμως τον είχε αντιμετωπίσει σαν ταραξία, σαν προδότη και τον είχε φιμώσει.

Κατόπιν, στις 18 Ιουνίου, η Συνέλευση έλαβε την περίφημη επιστολή του Λαφαγιέτ, στην οποία κατήγγειλε τους Ιακωβίνους και απαιτούσε το σφράγισμα όλων των λεσχών. Η επιστολή αυτή είχε φθάσει μερικές μέρες αφότου ο βασιλιάς είχε απολύσει την κυβέρνηση των Γιρονδίνων – την κυβέρνηση των Ιακωβίνων, όπως την αποκαλούσαν τότε – και η σύμπτωση αυτή είχε προκαλέσει την αντίδραση του λαού. Παρόλα αυτά η Συνέλευση το είχε παραβλέψει αμφισβητώντας την αυθεντικότητα της επιστολής και, όπως ήταν φυσικό, ο λαός αναρωτιόταν μήπως τελικά η Συνέλευση είχε συμμαχήσει με τον Λαφαγιέτ.

Εντούτοις η αναταραχή συνεχίστηκε και στις 20 Ιουνίου ο λαός ξεσηκώθηκε. Οργανώθηκε θαυμάσια από τα «τμήματα» και εισέβαλε στον Κεραμεικό. Όπως έχουμε διαπιστώσει, μολοντί δεν συνέβησαν υπερβολές, ο φόβος κυριέυσε τους αστούς και η Συνέλευση έπεσε στις αγκάλες της αντίδρασης ψηφίζοντας έναν αυστηρό νόμο ενάντια στις δημόσιες συναθροίσεις στους δρόμους. Σαν συνέπεια, ο Λαφαγιέτ έφτασε στο Παρίσι στις 23 του μηνός και επισκέφτηκε τη Συνέλευση όπου παραδέχτηκε και επέμεινε στην επιστολή που είχε στείλει στις 18 Ιουνίου. Επέκρινε με δριμείς χαρακτηρισμούς τα γεγονότα της 20 Ιουνίου και κατήγγειλε τους «Ιακωβίνους» με ακόμα πιο έντονα λόγια. Ο Λικνέρ, ο επικεφαλής τις άλλης στρατιάς, ενώθηκε με τον Λαφαγιέτ επικρίνοντας την 20 Ιουνίου και διατράνωσε την πίστη του στον βασιλιά. Κατόπιν, ο Λαφαγιέτ διέσχισε το Παρίσι «με εξακόσιους ή οκτακόσιους αξιωματικούς της παρισινής φρουράς που είχαν κυκλώσει την άμαξά του».* [* Η μαντάμ Ζιλιέν στο γιο της (*Journal d'une bourgeoise*, σελ. 170). Μολοντί οι επιστολές της μαντάμ Ζιλιέν είναι ανακριβείς σε ορισμένες λεπτομέρειες ήσσονος σημασίας, εξακολουθούν να είναι πολύτιμες για τη συγκεκριμένη περίοδο επειδή αναφέρουν τι ακριβώς έλεγε και σκεφτόταν το επαναστατημένο Παρίσι την τάδε ή τη δείνα ημέρα.] Σήμερα γνωρίζουμε ότι είχε επισκεφτεί το Παρίσι για να πείσει τον βασιλιά να επιτρέψει τη μεταφορά του και να τεθεί υπό την προστασία του στρατού. Μόλις σήμερα το γνωρίζουμε με βεβαιότητα, αλλά εκείνη την εποχή η συμπεριφορά του Λαφαγιέτ γινόταν ήδη ύποπτη. Στη Συνέλευση παρουσιάστηκε μάλιστα μια κοινοποίηση ζητώντας τη δίωξή του, αλλά η πλειοψηφία ψήφισε την αθώωσή του. Τι έπρεπε να σκεφθεί λοιπόν ο λαός σχετικά με αυτό το ζήτημα;* [* Ο Lally-Tollendal, σε μια επιστολή προς τον βασιλιά της Πρωσίας το 1793 που ζητούσε την απελευθέρωση του Λαφαγιέτ,

απαρίθμησε τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει στην Αυλή ο πανούργος στρατηγός. Όταν ο βασιλιάς είχε μεταφερθεί στο Παρίσι από τη Βαρέν τον Ιούνιο του 1791, οι κυριότεροι ηγέτες της Συντακτική Συνέλευσης συναντήθηκαν για να αποφασίσουν κατά πόσον έπρεπε να δικαστεί ή όχι ο βασιλιάς και εάν έπρεπε να εγκαθιδρυθεί η Δημοκρατία. Ο Λαφαγιέ τους είπε: «Εάν σκοτώσετε τον βασιλιά, σας προειδοποιώ ότι την επόμενη μέρα εγώ και η Εθνοφρουρά θα ανακηρύξουμε βασιλιά τον διάδοχο του θρόνου». «Μας ανήκει και πρέπει να ξεχάσουμε τα πάντα», είπε η μαντάμ Elisabeth (η αδελφή του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄) τον Ιούνιο του 1792 στην μαντάμ de Tonnere, μιλώντας για τον Λαφαγιέ. Και στις αρχές Ιουλίου του 1792, ο Λαφαγιέ έγραψε στον βασιλιά, ο οποίος του απάντησε. Στην επιστολή αυτή με ημερομηνία 8 Ιουλίου, πρότεινε να οργανώσει την απόδραση του βασιλιά. Θα κατέφθανε στις 15 του μηνός με δεκαπέντε ίλες και οκτώ ομάδες έφιππου πυροβολικού για να υποδεχτεί τον βασιλιά στην Κομπιέν. Ο Lally-Tollendal, ένα μοναρχικός συνεπεία κάποιου θρησκευτικού συναισθήματος που είχε κληρονομήσει από την οικογένειά του, όπως δήλωνε για τον εαυτό του, επιβεβαίωσε στη συνείδησή του αυτό που ακολουθεί: «Οι διακηρύξεις [του Λαφαγιέ] προς το στρατό, η περιφρήμη επιστολή του προς το Νομοθετικό Σώμα, η απροσδόκητη εμφάνισή του στην αίθουσα μετά τη φοβερή ημέρα της 20 Ιουνίου – όλα αυτά ήταν εις γνώση μου, τίποτα δεν θα συνέβαινε χωρίς τη συμμετοχή μου... Την επομένη της άφιξής του στο Παρίσι, πέρασα μαζί του μέρος της νύχτας συζητώντας κατά πόσον έπρεπε να κηρυχθεί πόλεμος εναντίον των Ιακωβίνων μέσα στο ίδιο το Παρίσι – ένας πόλεμος με όλη τη σημασία της λέξης». Το σχέδιό τους ήταν να ενώσουν «όλους τους δυσαρεστημένους γαιοκτήμονες και όλους τους καταπιεσμένους που ήταν πολυάριθμοι» και να διακηρύξουν Ούτε Ιακωβίνοι ούτε Κόμπλεντς, να οδηγήσουν το λαό στη Λέσχη των Ιακωβίνων, «να συλλάβουν τους ηγέτες τους, να κατασχέσουν τις εφημερίδες τους και να γκρεμίσουν τη λέσχη τους». Αυτή ήταν η έντονη επιθυμία του κ. Λαφαγιέ. Είχε πει στον βασιλιά, 'Πρέπει να καταστρέψουμε φυσικά και ηθικά τους Ιακωβίνους'. Οι άτολμοι φίλοι του όμως ήταν αντίθετοι σε αυτό. Μου ορκίστηκε ότι επιστρέφοντας στο στρατεύμα θα προσπαθούσε τουλάχιστον να βρει αμέσως μέσα για την απελευθέρωση του βασιλιά». Η επιστολή του Lally-Tollendal δημοσιεύεται ολόκληρη από τους Buchez και Roux, τόμ. xvii, σελ. 227 κ.ε. Παρόλα αυτά όμως, «οι επίτροποι που στάλθηκαν στον Λαφαγιέ μετά τις 10 Αυγούστου από τους ηγέτες της Συνέλευσης, είχαν οδηγίες να του προσφέρουν την πρωτοκαθεδρία στη νέα τάξη πραγμάτων». Συνεπώς, η προδοσία της Συνέλευσης ανάμεσα στους Γρονδίνους ήταν πολύ πιο σοβαρή από όσο θα πίστευε κανείς].

«Mone dieu, φίλε μου, η κατάσταση πάει από το κακό στο χειρότερο», έγραψε η μαντάμ Jullien στον σύζυγό της στις 30 Ιουνίου 1793. «Σημείωσε πώς η στάση της Συνέλευσης εξοργίζει το λαό. Τόσο πολύ μάλιστα που όταν ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ θελήσει να πάρει με χαρά στα χέρια του το μαστίγιο του Λουδοβίκου ΙΔ΄ για να εκδιώξει αυτό το υποτονικό κοινοβούλιο, θα ακουστούν ζητωκραυγές από όλες τις πλευρές, έστω και με διαφορετικό νόημα. Αυτό είναι αλήθεια. Τι σημασία όμως θα έχει αυτό για τους τυράννους όταν έχουν αποτύχει τα σχέδιά τους! Οι αριστοκράτες αστοί πετούν από τη χαρά τους και ο λαός βρίσκεται σε βαθιά απόγνωση. Συνεπώς, υποβόσκει μια καταιγίδα».* [* Journal d'une bourgeoise, σελ. 164.]

Εάν συγκρίνουμε αυτά τα λόγια με τα λόγια του Σομέτ που παραθέσαμε προηγουμένως θα μπορέσουμε να καταλάβουμε ότι για το επαναστατικό στοιχείο του παρισινού πληθυσμού η Συνέλευση πρέπει να έμοιαζε σαν μια μπάλα κανονιού δεμένη στα πόδια της Επανάστασης.* [* «Αυτή τη στιγμή ο ορίζοντας είναι φορτισμένος με τις αναθυμιάσεις που θα πρέπει να προκαλέσουν μια έκρηξη», έγραψε η μαντάμ Jullien στις 8 Αυγούστου. «Η Συνέλευση μου φαίνεται πολύ αδύναμη για να στηρίξει τη θέληση του λαού και ο λαός μου φαίνεται πολύ ισχυρός για να επιτρέψει να τον υποτάξουν. Κάτι πρέπει να αναδυθεί μέσα από αυτή τη σύγκρουση, από αυτό τον αγώνα: ελευθερία ή σκλαβιά για είκοσι πέντε εκατομμύρια ανθρώπους» (σελ. 211). Και παρακάτω: «Η εκθρόνιση του βασιλιά που απαιτείται από την πλειοψηφία και απορρίπτεται από τη μειοψηφία που κυριαρχεί στη Συνέλευση, θα προκαλέσει μια φοβερή σύγκρουση, η οποία προετοιμάζεται. Η Γερουσία δεν θα έχει το θράσος να την εξαγγείλει και ο λαός δεν θα έχει την ευτέλεια να υπομείνει την περιφρόνηση, η οποία εκδηλώνεται στην κοινή γνώμη». Και όταν η Συνέλευση απάλλαξε τον Λαφαγιέ, η μαντάμ Jullien έκανε την εξής πρόβλεψη: «Όλα αυτά όμως μας οδηγούν σε μια καταστροφή που θα κάνει τους φίλους της ανθρωπότητας να ανατριχιάσουν. Πρόκειται να χυθεί αίμα. Και δεν υπερβάλλω καθόλου» (σελ. 213).]

Ήρθε όμως η 10 Αυγούστου και ο λαός του Παρισιού στα τμήματά του ανέλαβε δράση. Με επαναστατικό πνεύμα είχε εκλέξει δικό του Συμβούλιο της Κομμούνας για να προσδώσει ενότητα στον ξεσηκωμό. Εκδίωξε τον βασιλιά από τον Κεραμεικό, κατέλαβε το ανάκτορο έπειτα από σφοδρή μάχη και η Κομμούνα φυλάκισε τον βασιλιά στον πύργο του Ναού.

Όμως η Νομοθετική Συνέλευση εξακολουθούσε να υπάρχει και σύντομα έγινε πόλος συσπείρωσης των φιλομοναρχικών στοιχείων.

Οι αστοί γαιοκτήμονες αντιλήφθηκαν αμέσως τη νέα λαϊκή και εξισωτική στροφή που είχε γίνει με την εξέγερση και έτσι προσκολλήθηκαν ακόμα περισσότερο στη μοναρχία. Χίλια σχέδια καταστρώθηκαν για τη μεταβίβαση του Στέμματος στον Δελφίνο – κάτι που θα είχε συμβεί εάν η αντιβασιλεία της Μαρίας Αντουανέτας δεν αντιμετωπιζόταν με τόση απέχθεια – ή σε κάποιον άλλο υποψήφιο, Γάλλο ή ξένο. Όπως μετά τη φυγή στη Βαρέν, υπήρχε μια υποτροπή των συναισθημάτων υπέρ της μοναρχίας και όταν ο λαός απαίτησε βροντερά ότι η Συνέλευση έπρεπε να ταχθεί ανοιχτά εναντίον της μοναρχίας, η Συνέλευση, όπως όλες οι συνελεύσεις των κοινοβουλευτικών πολιτικών, όντας αβέβαιη προς ποια πλευρά έπρεπε να γείρει η πλάστιγγα, φρόντισε να μη συμβιβαστεί. Έτεινε μάλλον προς τη μοναρχία και προσπάθησε να δώσει άφεση στα προηγούμενα εγκλήματα του Λουδοβίκου. Δεν ήθελε να έρθουν στο φως από κάποιες σοβαρές κατηγορίες των συνεργών του.

Η Κομμούνα χρειάστηκε να απειλήσει με κάλεσμα για ξεσηκωμό και τα τμήματα με μια σφαγή όλων των μοναρχικών* [* «Είναι σαν να μην έχετε ιδέα για το τι συμβαίνει στο Παρίσι», δήλωσε προς τη Συνέλευση ο εκπρόσωπος μιας αντιπροσωπείας από την Κομμούνα.] πριν η Συνέλευση αποφασίσει να υποχωρήσει. Τελικά, στις 17 Αυγούστου διέταξε τη συγκρότηση ενός ποινικού δικαστηρίου από οκτώ δικαστές και οκτώ ενόρκους, εκλεγμένους από τους αντιπροσώπους του τμήματος. Και πάλι όμως προσπάθησε να περιορίσει τις εξουσίες του δικαστηρίου. Δεν θα προσπαθούσε να ερευνησει εξονυχιστικά τη συνωμοσία που είχε εξυφανθεί στον Κεραμεικό πριν από τις 10 Αυγούστου, αλλά θα περιοριζόταν στην έρευνα για τους υπεύθυνους των γεγονότων της 10 Αυγούστου.

Εντούτοις, οι αποδείξεις για τη συνωμοσία ήταν άφθονες και καθημερινά γίνονταν όλο και πιο συγκεκριμένες. Ανάμεσα στα έγγραφα, τα οποία μετά την άλωση του Κεραμεικού είχαν βρεθεί στο γραφείο του υπουργού Μοντιμόν, υπήρχαν πολλά ενοχοποιητικά έγγραφα. Μεταξύ άλλων, υπήρχε μια επιστολή από τους πρίγκιπες που αποδείκνυε ότι ενεργούσαν σε συμφωνία με τον Λουδοβίκο όταν έστειλαν τον αυστριακό και πρωσικό στρατό εναντίον της Γαλλίας και οργάνωσαν ένα σώμα ιππικού ανάμεσα στους εμιγκρέδες, το οποίο προήλαυε μαζί με αυτές τις στρατιές εναντίον του Παρισιού. Βρέθηκε επίσης ένας μακρύς κατάλογος από φυλλάδια και λιβελογραφήματα σε βάρος της Εθνοσυνέλευσης και των Ιακωβίνων – λιβελογραφήματα πληρωμένα από τα χρήματα των εισφορών προς την κυβέρνηση, ανάμεσά τους εκείνα που αποσκοπούσαν στην πρόκληση εξέγερσης με την άφιξη των ομόσπονδων από τη Μασσαλία και που υποκινούσαν την Εθνοφρουρά να τους σφαγιάσει.* [* Σε μια επιστολή από την Ελβετία, αναφερόταν διεξοδικά η τιμωρία των Ιακωβίνων. «Θα κριθούν από τη δικαιοσύνη, θα αποτελέσουν ένα φοβερό παράδειγμα... Πόλεμος εναντίον των χαρτονομισμάτων – εκεί θα αρχίσει η χρεοκοπία. Ο κλήρος και τα παρλαμέντα θα αποκατασταθούν... Τόσο το χειρότερο για εκείνους που αγόρασαν την περιουσία του κλήρου...» Σε μια άλλη επιστολή διαβάζουμε: «Δεν υπάρχει στιγμή για χάσιμο. Πρέπει να κάνουμε τους αστούς να νιώσουν ότι μόνο ο βασιλιάς μπορεί να τους σώσει.»]

Τέλος, υπήρχε απόδειξη ότι η «συνταγματική» μειοψηφία της Συνέλευσης είχε υποσχεθεί να ακολουθήσει τον βασιλιά σε περίπτωση που θα εγκατέλειπε το Παρίσι, χωρίς ωστόσο να υπερβεί την απόσταση που υπαγόρευε το Σύνταγμα. Υπήρχαν και πολλά άλλα πράγματα, τα οποία όμως αποσιωπήθηκαν από φόβο μήπως η λαϊκή οργή στρεφόταν εναντίον των κρατούμενων στο Ναό. Ίσως και εναντίον της Συνέλευσης, μπορούμε να προσθέσουμε.

Τελικά οι από καιρό προβλεπόμενες προδοσίες ξέσπασαν και μέσα στο στρατό. Στις 22 Αυγούστου έγινε γνωστή η προδοσία του Λαφαγιέτ. Είχε προσπαθήσει να εξαναγκάσει τους στρατιώτες του να τον ακολουθήσουν και να προελάσουν εναντίον του Παρισιού. Στην πραγματικότητα το σχέδιό του είχε κανονιστεί δυο μήνες νωρίτερα, όταν είχε επισκεφτεί το Παρίσι για να διαπιστώσει την κατάσταση μετά τις 20 Ιουνίου. Τώρα πια είχε πετάξει τη μάσκα. Διέταξε τη σύλληψη τριών επιτρόπων που του είχε στείλει η Συνέλευση για να του ανακοινώσουν την επανάσταση της 10 Αυγούστου, και εκείνη η γριά αλεπού, ο Λικνέρ, είχε εγκρίνει την ενέργειά του. Ευτυχώς όμως οι στρατιώτες του Λαφαγιέτ δεν ακολούθησαν το στρατηγό τους και στις 19 του μηνός αναγκάστηκε να διασχίσει τα σύνορα μαζί με τους επιτελείς του ελπίζοντας να φτάσει στην Ολλανδία. Όμως έπεσε στα χέρια των Αυστριακών που τον έκλεισαν στη φυλακή και του συμπεριφέρθηκαν με μεγάλη σκληρότητα, γεγονός που φανερώνει ποια θα ήταν η συμπεριφορά τους απέναντι σε κάθε επαναστάτη που θα είχε την

ατυχία να πέσει στα χέρια τους. Εκτελούσαν επιτόπου τους «πατριώτες» δημοτικούς αξιωματούχους που κατάφεραν να συλλάβουν. Οι λογχοφόροι Ουλάνοι έκοβαν τα αυτιά μερικών από αυτούς και τα κάρφωναν τα μέτωπά τους.

Την επομένη της προδοσίας του Λαφαγιέτ έφτασε στο Παρίσι η είδηση ότι η Λονγκβί, η οποία είχε περικυκλωθεί στις 20 Αυγούστου, είχε παραδοθεί αμέσως και ότι ανάμεσα στα έγγραφα του διοικητή Λαβέρν είχε βρεθεί μια επιστολή με προτάσεις προδοσίας εκ μέρους του Λουδοβίκου και του δούκα του Μπρούνσβικ.

«Εκτός κι αν συμβεί κάποιο θαύμα, δεν μπορούμε να εξαρτιόμαστε πλέον από το στρατό», ήταν η κυρίαρχη άποψη.

Όσο για το Παρίσι, αυτό ήταν γεμάτο από Noirs.* [* Έτσι αποκαλούσαν εκείνους που αργότερα χαρακτηρίστηκαν σαν Blancs.] Ένα πλήθος εμγκρέδων είχε επιστρέψει και οι στρατιωτικοί αναγνωρίζονταν συχνά μεταμφιεσμένοι σε καθολικούς ιερείς. Γύρω από το Ναό εξυφάνονταν κάθε λογής συνωμοσίες, τις οποίες τσάκιζε αμέσως ο λαός που παρακολουθούσε με ανησυχία τον φυλακισμένο βασιλιά. Οι μοναρχικοί σκόπευαν να απελευθερώσουν τον βασιλιά και τη βασίλισσα είτε με κάποια απόδραση είτε με μια αιφνιδιαστική επίθεση στη φυλακή και οργάνωναν γενική εξέγερση για τις 5 ή 6 Σεπτεμβρίου, όταν πλέον οι Πρώσοι θα βρίσκονταν στα περικόχια του Παρισιού. Δεν έκαναν καμία προσπάθεια για να το κρύψουν. Οι επτακόσιοι Ελβετοί που απέμεναν στο Παρίσι θα χρησίμευαν σαν το στρατιωτικό πλαίσιο της εξέγερσης. Θα προήλαυαν εναντίον του Ναού, θα απελευθέρωναν τον βασιλιά και θα τον έθεταν επικεφαλής του κινήματος. Όλες οι φυλακές θα ανοίγονταν και οι φυλακισμένοι θα στέλνονταν να λεηλατήσουν την πόλη, ενισχύοντας την αναταραχή, στη διάρκεια της οποίας θα καιγόταν το Παρίσι.* [* Οι έγκλειστοι στη φυλακή Λα Φορς είχαν ήδη προσπαθήσει να της βάλουν φωτιά, αναφέρει ο Michelet, σύμφωνα με την έρευνα που διεξήχθη για τις ημέρες του Σεπτεμβρίου.]

Αυτά τουλάχιστον έλεγαν οι φήμες που διέδιδαν οι ίδιοι οι μοναρχικοί. Και όταν ο Κερσέν διάβασε την έκθεση για τις 10 Αυγούστου, η ίδια η έκθεση επιβεβαίωσε τις φήμες. Σύμφωνα με τα λόγια ενός ανθρώπου της εποχής, «σε έκαναν να τρέμεις... τόσο καλά και τόσο πυκνά ήταν τα δίκτυα που είχαν απλωθεί» γύρω από τους επαναστάτες. Παρόλα αυτά, δεν είχε ακόμα ειπωθεί ολόκληρη η αλήθεια.

Εν μέσω όλων αυτών των δυσκολιών, μόνο η Κομμούνα και τα τμήματά της ανταποκρίθηκαν με τη δράση τους στη σοβαρότητα της κατάστασης. Με την υποστήριξη της Λέσχης των Κορδελιέρων ενήργησαν αποβλέποντας στην αφύπνιση του λαού προκειμένου να τους βοηθήσει σε μια υπέρτατη προσπάθεια για να σωθεί η Επανάσταση και η χώρα, καθώς εκείνη τη στιγμή η υπόθεση και των δυο ήταν ταυτόσημη.

Το Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας που είχε εκλεγεί με επαναστατικό τρόπο από τα τμήματα στις 9 Αυγούστου, ενεργώντας αρμονικά μαζί τους, εργάστηκε με πάθος και ενθουσιασμό για να εξοπλίσει και να εφοδιάσει αρχικά τριάντα χιλιάδες και κατόπιν εξήντα χιλιάδες εθελοντές, οι οποίοι αναχώρησαν για τα σύνορα. Με τη βοήθεια του Δαντόν βρήκε τα κατάλληλα λόγια για τις εκκλήσεις της που ηλέκτρισαν τη Γαλλία, καθώς η Κομμούνα του Παρισιού άφησε κατά μέρος τα δημοτικά χαρακτηριστικά της και απευθύνθηκε αφενός προς ολόκληρη τη Γαλλία και αφετέρου, μέσω των εθελοντών της, στο στρατό. Τα τμήματα οργάνωσαν το δύσκολο έργο του εφοδιασμού των εθελοντών και η Κομμούνα διέταξε την εκσκαφή των μολύβδινων φέρετρων και το λιώσιμό τους για την κατασκευή σφαιρών και την κατάσχεση των χάλκινων ιερών σκευών από τις εκκλησίες για την κατασκευή κανονιών. Τα τμήματα μετατράπηκαν σε καμίνια για την επισκευή των όπλων με τα οποία η Επανάσταση ήταν έτοιμη να καταικήσει τους εχθρούς της και να κάνει ακόμα ένα βήμα – ένα βήμα προς την Ισότητα.

Στην ουσία, μια νέα λαϊκή επανάσταση βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη – μια επανάσταση με στόχο την Ισότητα. Και προς μεγάλη του τιμή ο παρισινός λαός κατάλαβε ότι με την προετοιμασία του να απωθήσει την εισβολή δεν ενεργούσε απλώς από μια παρόρμηση εθνικής υπερηφάνειας ούτε επρόκειτο για ένα απλό ζήτημα με στόχο να αποτραπεί η παλινόρθωση της τυραννίας του βασιλιά. Ήταν ζήτημα εδραίωσης της Επανάστασης προκειμένου να καταλήξει σε κάποιο πρακτικό αποτέλεσμα προς όφελος των λαϊκών μαζών, εγκαινιάζοντας μια επανάσταση με κοινωνικό αλλά και πολιτικό χαρακτήρα. Και αυτό σήμαινε το άνοιγμα μιας νέας σελίδας στην ιστορία του πολιτισμού που θα γινόταν με μια υπέρτατη προσπάθεια από την πλευρά των μαζών.

Η αστική τάξη όμως είχε μαντέψει πολύ σωστά το νέο χαρακτήρα της Επανάστασης, όργανο της οποίας γινόταν η ίδια η Κομμούνα του Παρισιού. Επομένως η Συνέλευση, με τη συμμετοχή ως επί το πλείστον αστών, εργάστηκε με πάθος για να εξουδετερώσει την επιρροή της Κομμούνας.

Ήδη στις 11 Αυγούστου, ενώ ο καπνός της φωτιάς πλανιόταν ακόμα πάνω από τον πυρπολημένο Κεραμεικό και τα πτώματα εξακολουθούσαν να κείτονται στα προαύλια του ανακτόρου, η Συνέλευση είχε δώσει εντολή για την εκλογή ενός νέου Διευθυντηρίου των νομών που ήθελαν να αντιπαρατεθούν στην Κομμούνα. Η Κομμούνα όμως δεν το δέχτηκε και η Συνέλευση αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει. Ο αγώνας όμως συνεχίστηκε – ένας ανένδοτος αγώνας, στον οποίο οι Γιρονδίνιοι και η Συνέλευση προσπάθησαν άλλοτε να αποσπάσουν τα τμήματα από την Κομμούνα και άλλοτε να πετύχουν τη διάλυση του Γενικού Συμβουλίου που είχε εκλεγεί από τους επαναστάτες στις 9 Αυγούστου. Ποταπές δολοπλοκίες εν όψει ενός εχθρού που καθημερινά πλησίαζε όλο και πιο κοντά στο Παρίσι λεηλατώντας ξεδιάντροπα στο διάβα του.

Στις 24 Αυγούστου έφτασε στο Παρίσι η είδηση ότι η Λονγκβί είχε παραδοθεί αμαχητί και τότε το θράσος των μοναρχικών μεγάλωσε. Τραγουδούσαν για τη «Νίκη». Οι άλλες πόλεις θα έκαναν ό,τι η Λονγκβί και ήδη ανακοίνωναν ότι οι Γερμανοί σύμμαχοι θα έφταναν σε μια εβδομάδα. Προετοιμάζαν μάλιστα τα καταλύματά τους. Πλήθη μοναρχικών συγκεντρώνονταν γύρω από το Ναό και η βασιλική οικογένεια ένωσε μαζί τους τις ευχές της για την επιτυχία των Γερμανών. Το πιο φοβερό όμως ήταν ότι εκείνοι που είχαν αναλάβει τη διακυβέρνηση της Γαλλίας δεν είχαν το θάρρος να λάβουν το παραμικρό μέτρο για να εμποδίσουν το Παρίσι να συνθηκολογήσει όπως η Λονγκβί. Η Επιτροπή των Δώδεκα, η οποία αντιπροσώπευε τον κύριο μοχλό δράσης της Συνέλευσης, έμεινε εμβρόντητη. Και οι Γιρονδίνιοι υπουργοί – ο Ρολάν, ο Κλαβιέ, ο Σερβάν και οι άλλοι – ήταν της γνώμης ότι έπρεπε απαραίτητως να διαφύγουν και να αποσυρθούν στην Μπλουά ή στη νότια Γαλλία, εγκαταλείποντας τον παρισινό λαό στην οργή των Αυστριακών, του δούκα του Μπρούνσβικ και των εμπυκρέδων. «Οι αντιπρόσωποι ήδη τρέπονταν σε φυγή ο ένας μετά τον άλλο»* [* Aulard, Etudes et leçons sur la Révolution française, 2η σειρά, 1898, σελ. 49.] και η Κομμούνα διαμαρτυρήθηκε ανοιχτά για αυτό στη Συνέλευση. Αυτό το γεγονός πρόσθεσε ακόμα μια ποταπή ενέργεια στην προδοσία και ο μόνος από όλους τους υπουργούς που αντιτάχθηκε κάθετα σε αυτό ήταν ο Δαντόν.

Μόνο τα επαναστατικά τμήματα και η Κομμούνα αντιλήφθηκαν ότι έπρεπε να νικήσουν με κάθε κόστος και ότι για να νικήσουν έπρεπε να χτυπήσουν τον εχθρό στα σύνορα και τους αντεπαναστάτες στο Παρίσι – και τους δυο ταυτόχρονα.

Αυτό ακριβώς δεν ήθελε να παραδεχτεί η άρχουσα τάξη. Μολονότι το ποινικό δικαστήριο που είχε διοριστεί για να δικάσει τους ενόχους των ενεργειών της 10 Αυγούστου είχε συγκροτηθεί με μεγάλη επισημότητα, σύντομα έγινε προφανές ότι δεν το ενδιέφερε να τιμωρήσει τους ενόχους περισσότερο από το Ανώτατο Δικαστήριο της Ορλεάνης, το οποίο – για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Μπρισό – είχε καταντήσει «η δικλείδα ασφαλείας των συνωμοτών». Θυσίασε στην αρχή δυο ή τρεις αποδιοπομπαίους τράγους για τον Λουδοβίκο, αλλά αμέσως μετά απάλλαξε έναν από τους σημαντικότερους συνωμότες, τον πρώην υπουργό Μοντμορέν, καθώς και τον Ντεσονβίλ, ο οποίος εμπλεκόταν στη συνωμοσία του ντ'Ανγκρεμόν, ενώ δίστασε να τιμωρήσει τον Μπάκμαν, τον διοικητή των Ελβετών. Έπειτα από όλα αυτά, δεν μπορούσες να περιμένεις τίποτα από αυτό.

Μερικοί συγγραφείς έχουν προσπαθήσει να παρουσιάσουν τον παρισινό λαό σαν κανίβαλους διψασμένους για αίμα που εξοργίζονταν όταν έβλεπαν ένα θύμα να τους ξεφεύγει. Αυτό όμως είναι τελείως αναληθές. Αυτές τις αθώωσεις ο λαός καταλάβαινε ότι η άρχουσα τάξη ήθελε να συγκαλύψει τις συνωμοσίες που είχαν εξυφανθεί στον Κεραμεικό, επειδή γνώριζε ότι πολλά μέλη της εμπλέκονταν σε αυτές και επειδή οι συνωμοσίες αυτές δεν είχαν σταματήσει. Ο πάντα καλά ενημερωμένος Μαρά είχε δίκιο όταν έλεγε ότι η Συνέλευση φοβόταν το λαό και ότι δεν θα στενοχωριόταν καθόλου εάν ο Λαφαγιέτ είχε σπεύσει με το στρατό του προς αποκατάσταση της μοναρχίας.

Αυτό πράγματι αποδεικνύεται από τις ανακαλύψεις που έγιναν τρεις μήνες αργότερα, όταν ο Γκαμέν έδωσε την πληροφορία για την ύπαρξη του σιδερένιου ερμαρίου με τα μυστικά έγγραφα του Λουδοβίκου. Η δύναμη της μοναρχίας βρισκόταν στη Συνέλευση.

Συνεπώς ο λαός, έχοντας διαπιστώσει ότι ήταν απολύτως αδύνατο να αποδοθούν ευθύνες σε καθένα από τους μοναρχικούς συνωμότες και έχοντας συνειδητοποιήσει τον κίνδυνο που παρουσίαζαν οι συνωμότες αυτοί εν όψει της

γερμανικής εισβολής, αποφάσισε να χτυπήσει αδιακρίτως όλους όσους είχαν καταλάβει θέσεις εμπιστοσύνης στην Αυλή και τους οποίους τα τμήματα θεωρούσαν επικίνδυνους, καθώς επίσης και εκείνους που στα σπίτια τους μπορεί να έκρυβαν όπλα. Για να το πετύχει ανάγκασε την Κομμούνα και εκείνη με τη σειρά της τον Δαντόν, ο οποίος είχε διοριστεί υπουργός Δικαιοσύνης από τις 10 Αυγούστου, να διατάξει τη διεξαγωγή γενικής έρευνας σε ολόκληρο το Παρίσι, προκειμένου να κατασχεθούν τα όπλα που κρύβονταν στις κατοικίες των μοναρχικών και των ιερέων και να συλληφθούν οι πλέον ύποπτοι για συνεργασία με τον εισβολέα εχθρό. Η Συνέλευση αναγκάστηκε να υποκύψει και να εκδώσει τα εντάλματα έρευνας.

Η έρευνα για όπλα πραγματοποιήθηκε τη νύχτα της 29 και της 30 Αυγούστου και η Κομμούνα την πραγματοποίησε με υπερβολικό ζήλο προκαλώντας τρόμο στους συνωμότες. Το απόγευμα της 29 Αυγούστου το Παρίσι έμοιαζε νεκρό, θύμα του ζοφερού τρόμου. Η κυκλοφορία απαγορεύτηκε μετά τις έξι το απόγευμα και μόλις νύχτωσε όλοι οι δρόμοι καταλήφθηκαν από ισχυρές περιπόλους, τα μέλη των οποίων έφεραν σπαθί ή ένα αυτοσχέδιο κοντάρι. Προς τις μια τα ξημερώματα οι έρευνες άρχισαν σε ολόκληρο το Παρίσι. Οι περίπολοι εισέβαλαν σε κάθε διαμέρισμα ερευνώντας για όπλα και συλλαμβάνοντας εκείνους που έβρισκαν στις κατοικίες των μοναρχικών.

Σχεδόν τρεις χιλιάδες άτομα συνελήφθησαν και κατασχέθηκαν περίπου δυο χιλιάδες μουσκέτα. Μερικές φορές η έρευνα διαρκούσε για ώρες αλλά κανείς δεν διαμαρτυρήθηκε για την εξαφάνιση κάποιου αντικειμένου αξίας, ενώ στους Εντιστές, - τους ιερείς που είχαν αρνηθεί να ορκιστούν πίστη στο Σύνταγμα – όλα τα ασημένια σκεύη που είχαν εξαφανιστεί από το Σεν Σαπέλ βρέθηκαν κρυμμένα στα σιντριβάνια.

Την επομένη οι περισσότεροι από τους συλληφθέντες απελευθερώθηκαν κατόπιν εντολής της Κομμούνας ή κατ' απαίτηση των τμημάτων. Όσο για εκείνους που κρατήθηκαν στη φυλακή, είναι πολύ πιθανό ότι θα γινόταν κάποια επιλογή και ότι θα συγκροτούνταν δικαστήρια για να τους δικάσουν με συνοπτικές διαδικασίες εάν τα γεγονότα δεν είχαν επισπευστεί στο θέατρο του πολέμου και στο ίδιο το Παρίσι.

Ενώ όλο το Παρίσι εξοπλιζόταν μετά τη δυναμική έκκληση της Κομμούνας, ενώ σε κάθε δημόσιο χώρο ανεγείρονταν «βωμοί για τη χώρα» ενώπιον των οποίων κατατάσσονταν οι νεολαίοι του Παρισιού και πάνω στους οποίους οι πολίτες, πλούσιοι και φτωχοί, απέθεταν την προσφορά τους για τη χώρα, ενώ η Κομμούνα και τα τμήματα επεδείκνυαν μια εντυπωσιακή ενεργητικότητα εφοδιάζοντας και εξοπλίζοντας εξήντα χιλιάδες εθελοντές για τα σύνορα (μολονότι έλειπαν τα πάντα για αυτό το σκοπό, είχαν καταφέρει να προωθούν καθημερινά δυο χιλιάδες άνδρες) – η Συνέλευση επέλεξε εκείνη τη στιγμή για να επιτεθεί στην Κομμούνα. Βασισμένη στην έκθεση του Γιρονδίνου Γκαντέ, στις 30 Αυγούστου εξέδωσε ένα διάταγμα διατάζοντας την άμεση διάλυση του Γενικού Συμβουλίου της Κομμούνας και προκηρύσσοντας νέες εκλογές.

Εάν η Κομμούνα είχε υπακούσει, αυτό θα σήμαινε, προς όφελος τόσο των μοναρχικών όσο και των Αυστριακών, την άμεση διάλυση της οργάνωσης και της αποστολής των εθελοντών, δηλαδή της μοναδικής ευκαιρίας για την απόκρουση της εισβολής και την ήττα της μοναρχίας. Είναι προφανές ότι η μόνη απάντηση που μπορούσε να δώσει η Επανάσταση ήταν η άρνηση να υπακούσει διακηρύσσοντας ότι οι υποκινητές του μέτρου αυτού ήταν προδότες. Και αυτό έκανε η Κομμούνα μερικές μέρες αργότερα διατάζοντας έρευνα στις κατοικίες του Ρολάν και του Μπρισό. Όσο για τον Μαρά, εκείνος ζήτησε με πάθος την εξολόθρευση εκείνων των προδοτικών νομοθετών.

Την ίδια μέρα το Ποινικό Δικαστήριο απάλλαξε τον Μοντμορέν και αυτό αφού μερικές μέρες νωρίτερα είχε πληροφορηθεί μέσω της δίκης του ντ'Αρζεμόν ότι μοναρχικοί συνωμότες που είχαν πληρωθεί καλά και στρατολογηθεί, είχαν χωριστεί σε ταξιαρχίες υπό τη διεύθυνση μιας κεντρικής επιτροπής και το μόνο που περίμεναν ήταν το σύνθημα για να ξεχυθούν στους δρόμους και να επιτεθούν εναντίον των πατριωτών στο Παρίσι και σε κάθε επαρχιακή πόλη.

Δυο μέρες αργότερα, την 1 Σεπτεμβρίου, προέκυψε μια νέα αποκάλυψη. Το επίσημο όργανο της κυβέρνησης των Γιρονδίνων, η *Moniteur*, δημοσίευσε ένα «Σχέδιο για τις δυνάμεις που έχουν συσπειρωθεί εναντίον της Γαλλίας» το οποίο, σύμφωνα με την εφημερίδα, είχε ληφθεί από έμπιστη πηγή στη Γερμανία. Στο σχέδιο αυτό αναφερόταν ότι, ενώ ο δούκας του Μπρούνσβικ θα πολεμούσε τις στρατιές των πατριωτών, ο βασιλιάς της Πρωσίας θα προήλαυνε κατευθείαν εναντίον του Παρισιού, ότι αφού θα γινόταν κυρίαρχος της πόλης, οι κάτοικοι θα χωρίζονταν σε δυο κομμάτια, σε επαναστάτες και σε μοναρχικούς, και ότι όλοι οι επαναστάτες θα θανατώνονταν. Σε περίπτωση που η κατάληψη κάποιας πόλης θα ήταν

αδύνατη, η πόλη αυτή θα καιγόταν - «Η έρημος είναι προτιμότερη για τους εξεγερμένους» - αυτό είχαν ήδη διατρανώσει στο μανιφέστο τους οι συνασπισμένοι βασιλείς. Και για να επιβεβαιώσει αυτό το σχέδιο, ο Γκαντέ ενημέρωσε τη Συνέλευση για τη μεγάλη συνωμοσία που είχε ανακαλυφθεί στην Γκρενόμπλ και στα περίχωρά της. Στην κατοικία του πράκτορα των εμπκρέδων Μονιέ είχε κατασχεθεί ένας κατάλογος με περισσότερους από εκατό τοπικούς ηγέτες της συνωμοσίας που υπολόγιζαν στην υποστήριξη τριάντα χιλιάδων ανδρών. Οι επαρχιακές περιοχές της Ντε Σερν και της Μορμπιάν είχαν εξεγερθεί αμέσως μετά την πληροφορία για την παράδοση της Λονγκβί. Και πράγματι, αυτά συμπεριλάμβανε το σχέδιο των μοναρχικών και της Ρώμης.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας μαθεύτηκε η είδηση για την πολιορκία του Βερντέν και όλοι κατάλαβαν ότι η πόλη αυτή επρόκειτο να παραδοθεί όπως η Λονγκβί, ότι δεν θα απέμενε πλέον τίποτα για να αναχαιτίσει τη ραγδαία προέλαση των Πρώσων προς το Παρίσι και ότι η Συνέλευση είτε θα εγκατέλειπε το Παρίσι, αφήνοντας την πόλη στον εχθρό, είτε θα διαπραγματευόταν την αποκατάσταση του βασιλιά στο θρόνο και θα του έδινε πλήρεις εξουσίες για να ικανοποιήσει την εκδικητική του μανία με την εξολόθρευση των πατριωτών.

Τέλος, και πάλι την 1 Σεπτεμβρίου, ο υπουργός Ρολάν εξέδωσε μια έκκληση προς τα διοικητικά σώματα, η οποία τοιχοκολλήθηκε στο Παρίσι και μιλούσε για μια τεράστια συνωμοσία των μοναρχικών προκειμένου να εμποδίσουν την ελεύθερη διέλευση των τροφίμων. Η Νεβέρ και η Λυών ήδη υπέφεραν από αυτό.* [* Granier de Cassagnac, Histoire des Girondins et des massacres de September (Παρίσι, 1860).]

Έτσι η Κομμούνα έκλεισε τα οδοφράγματα της και διέταξε να ηχήσει η καμπάνα και το κανόνι του συναγερμού. Σε μια διακήρυξη ζήτησε με σκληρά λόγια από όλους τους εθελοντές που ετοιμάζονταν για αναχώρηση να κοιμηθούν εκείνη τη νύχτα στο Πεδίο του Άρεως ώστε να είναι έτοιμοι να βαδίσουν χωρίς την άλλη ημέρα.

Ταυτόχρονα, η οργισμένη κραυγή «Όλοι στη φυλακή!» αντήχησε σε όλο το Παρίσι. Εκεί βρίσκονταν οι συνωμότες που απλώς περίμεναν την άφιξη των Γερμανών για να περάσουν την πόλη δια πυρός και σιδήρου. Μερικά από τα τμήματα, της Πουαζονιέ, της Ποστ και του Λουξεμβούργου, ψήφισαν και αποφάσισαν ότι εκείνοι οι συνωμότες έπρεπε να θανατωθούν. «Πρέπει να ξεμπερδεύουμε με αυτούς σήμερα!» Έτσι ώθησαν την Επανάσταση προς ένα νέο δρόμο.

Τριακοστό πέμπτο κεφάλαιο: Οι μέρες του Σεπτεμβρίου

Ο λαός εξοργίζεται – Σφαγές στη φυλακή Αμπαγί – Η Κομμούνα προσπαθεί να βάλει τέλος στις σφαγές – Η στάση των Γιρονδίνων – Η εξήγηση για τις σφαγές – Έκκληση της Συνέλευσης προς το λαό – Το τέλος των σφαγών

Η καμπάνα που σήμανε σε ολόκληρο το Παρίσι, τα τύμπανα που ηχούσαν στους δρόμους, το κανόνι του συναγερμού που βροντούσε κάθε μισή ώρα, τα τραγούδια των εθελοντών που ξεκινούσαν για το μέτωπο, όλα αυτά συνέβαλαν εκείνη την Κυριακή, 2 Σεπτεμβρίου στη μετατροπή του λαϊκού θυμού σε μανία.

Λίγο μετά το μεσημέρι πλήθη άρχισαν να συγκεντρώνονται γύρω από τις φυλακές. Μερικοί – είκοσι πέντε* [* Δεκαέξι σύμφωνα με το Méhéé fils (Felhémési, La vérité toute entière sur les vrais acteurs de la journée du 2 septembre, et sur plusieurs journées et nuits secrètes des anciens comités de gouvernement, Παρίσι, 1794) Διατηρώ την ίδια ακριβώς ορθογραφία του τυπωμένου τίτλου, όπου Felhémési είναι αναγραμματισμός του Méhéé fils.] – ιερείς που είχαν μεταφερθεί από το Δημαρχείο στη φυλακή Αμπαγί μέσα σε κλειστές άμαξες δέχτηκαν επίθεση στους δρόμους από τους Ομόσπονδους της Μασσαλίας ή της Αβινιόν. Τέσσερις ιερείς σκοτώθηκαν πριν προλάβουν να φτάσουν στη φυλακή. Άλλοι δυο σφαγιάστηκαν μόλις έφτασαν εκεί, στην πύλη. Οι υπόλοιποι διέσχισαν την πύλη αλλά μόλις άρχισαν να υποβάλλονται σε κάποια απλή μορφή ανάκρισης, ένα πλήθος οπλισμένο με κοντάρια, ξίφη και σπάθες άνοιξε με τη βία την πόρτα της φυλακής και σκότωσε όλους τους ιερείς, με εξαίρεση τον επικεφαλής του Ινστιτούτου Κωφαλάλων αβιά Πικάρ και τον βοηθό του.

Έτσι ξεκίνησαν οι σφαγές στην Αμπαγί – μια ιδιαίτερα κακόφημη φυλακή στη συνοικία όπου βρισκόταν. Το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί γύρω από τη φυλακή και το αποτελούσαν κυρίως μικρέμποροι από εκείνη τη συνοικία, απαίτησε τη θανάτωση όσων μοναρχικών είχαν συλληφθεί από τις 10 Αυγούστου. Η συνοικία γνώριζε ότι το χρήμα έρρεε άφθονο ανάμεσά τους, ότι γλεντοκοπούσαν και ότι δέχονταν συχνές επισκέψεις από συζύγους και φίλους. Οι κρατούμενοι είχαν φωταγωγήσει τη φυλακή μετά την ήττα του γαλλικού στρατού στη Μονς και τραγουδούσαν επινίκια τραγούδια μετά την άλωση της Λονγκβί. Εξύβριζαν του περαστικού πίσω από τα κάγκελα και επαγγέλονταν την άμεση άφιξη των Πρώσων και τη σφαγή των επαναστατών. Ολόκληρο το Παρίσι μιλούσε για τις συνωμοσίες που εξυφαίνονταν στις φυλακές, για τα όπλα που περνούσαν στο εσωτερικό τους, ενώ ήταν ευρέως γνωστό ότι οι φυλακές είχαν μετατραπεί στην ουσία σε εργαστήρια κατασκευής πλαστών χαρτονομισμάτων και πλαστών συναλλαγματικών σε μια προσπάθεια να πληγεί ανεπανόρθωτα η αξιοπιστία του δημοσίου.

Όλα αυτά έλεγε και επαναλάμβανε το πλήθος που είχε συγκεντρωθεί γύρω από την Αμπαγί, τη Λα Φορς και την Κονσιερζερι. Σύντομα τα πλήθη αυτά παραβίασαν τις πόρτες και άρχισαν να θανατώνουν τους αξιωματικούς των ελβετικών συνταγμάτων, τους φρουρούς του βασιλιά, τους ιερείς που είχαν εκποιστεί λόγω της άρνησής τους να ορκιστούν πίστη στο Σύνταγμα, και τους μοναρχικούς συνωμότες που είχαν συλληφθεί μετά τις 10 Αυγούστου.

Ο αυθορμητισμός αυτής της επίθεσης φαίνεται ότι έπιασε τους πάντες εξ απροόπτου. Απέχοντας πολύ από το να έχουν οργανωθεί από την Κομμούνα και τον Δαντόν, όπως αρέσκονται να δηλώνουν οι φιλομοναρχικοί ιστορικοί,* [* Για να το αποδείξουν αναφέρουν ότι μεταξύ 30 Αυγούστου και 2 Σεπτεμβρίου απελευθερώθηκαν διάφορα άτομα χάρη στην παρέμβαση του Δαντόν και άλλων προσωπικοτήτων της Επανάστασης και λένε «Βλέπετε πολύ καλά πώς έσωσαν τους φίλους τους!» Εντούτοις λησμονούν ότι από τις τρεις χιλιάδες άτομα που είχαν συλληφθεί στις 30 Αυγούστου απελευθερώθηκαν τελικά περισσότερα από δυο χιλιάδες. Αρκεί κάποιος πατριώτης από το τμήμα των φυλακών να διεκδικούσε την απελευθέρωσή του. Για το ρόλο του Δαντόν κατά τις μέρες του Σεπτεμβρίου, βλέπε την ενδελεχή μελέτη του A. Aulard στο έργο του *Etudes et leçons sur la Révolution française, 1893–1897*, τρίτη σειρά.] οι σφαγές ήταν απρόβλεπτες και έτσι η Κομμούνα αναγκάστηκε να λάβει εσπευσμένα μέτρα για να προστατεύσει το Ναό και να γλιτώσει εκείνους που ήταν φυλακισμένοι για χρέη ή για καθυστερούμενες οφειλές, καθώς και τις κυρίες που φρόντιζαν τη Μαρία Αντουανέτα. Οι συγκεκριμένες κυρίες διασώθηκαν υπό την κάλυψη της νύχτας από επιτρόπους της Κομμούνας που εκτέλεσαν την αποστολή τους με μεγάλη δυσκολία και με κίνδυνο να χαθούν κι οι ίδιοι στα χέρια του πλήθους που περικύκλωνε τις φυλακές ή γέμιζε τους γειτονικούς δρόμους.* [* Η γκουβερνάντα του Δελφίνου μαντάμ ντε Τουρζέλ και η Πολίν, η νεαρή κόρη της, τρεις από τις κυρίες επί των τιμών της βασιλίσσας, η μαντάμ ντε Λαμπάλ και η κυρία επί των τιμών της, είχαν μεταφερθεί από το Ναό στη Λα Φορς. Από εκείνη τη φυλακή σώθηκαν όλες από τους επιτρόπους της Κομμούνας, εκτός από την μαντάμ ντε Λαμπάλ. Στις δυο και μισή τη νύχτα της 2-3 Σεπτεμβρίου οι επίτροποι Τρουσό, Ταλιέν και Γκιρό επισκέφθηκαν τη Συνέλευση για να εξηγήσουν τις προσπάθειές τους. Στις φυλακές Λα Φορς και Σεν Πελαζί είχαν απελευθερώσει όλους τους κρατούμενους για χρέη. Μετά την αναφορά του στην Κομμούνα, ο Τρουσό επέστρεψε στη Λα Φορς γύρω στα μεσάνυχτα για να βγάλει έξω όλες τις γυναίκες. «Κατάφερα να βγάλω είκοσι τέσσερις», είπε. «Είχαμε θέσει υπό την προστασία μας κυρίως τη δεσποινίδα ντε Τουρζέλ και την μαντάμ Σεν Μπρις... Για τη δική μας ασφάλεια αποσυρθήκαμε επειδή απειλούσαν κι εμάς. Οδηγήσαμε τις κυρίες στο τμήμα των 'Δικαιωμάτων του Ανθρώπου' για να μείνουν εκεί μέχρι να δικαστούν». (Bouchez και Roux, xvii, σελ. 353). Οι συγκεκριμένες λέξεις του Τρουσό είναι απολύτως αξιόπιστες επειδή από την αφήγηση της Πολίν ντε Τουρζέλ με γνωρίζουμε με πόση δυσκολία ο επίτροπος της Κομμούνας (δεν ήξερε ποιος ήταν κι έτσι έγραψε για αυτόν σαν να ήταν ξένος) κατάφερε να την περάσει μέσα από τους δρόμους κοντά στη φυλακή που ήταν γεμάτοι άνθρωποι, οι οποίοι επαγρυπνούσαν για να μη μεταφερθεί κανένας κρατούμενος. Και η μαντάμ ντε Λαμπάλ θα σωζόταν από τον Πετιόν, το δήμαρχο, αλλά υπήρξαν αντιρρήσεις από μερικές άγνωστες δυνάμεις. Αναφέρονται απεσταλμένοι του δούκα της Ορλεάνης, οι οποίοι επιθυμούσαν το θάνατό της και παρατίθενται μάλιστα και ονόματα. Εντούτοις, ένα πράγμα είναι βέβαιο: υπήρχαν πάρα πολλά σημαντικά πρόσωπα που ενδιαφέρονταν να κρατήσουν κλειστό το στόμα αυτής της έμπιστης της βασιλίσσας ήδη από την υπόθεση του Διαμαντένιου Περιδέβαιου και επομένως δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι τελικά δεν κατάφερε να σωθεί.]

Αμέσως μόλις ξεκίνησαν οι σφαγές στην Αμπαγί, και είναι γνωστό ότι ξεκίνησαν γύρω στις 2 π.μ.,* [* *Mon agonie de trente-huit heures* του Jourgniac de Saint-Méard.] η Κομμούνα έλαβε άμεσα μέτρα για να τις εμποδίσει. Ενημέρωσε

αμέσως σχετικά τη Συνέλευση που διόρισε Επιτρόπους για να απευθυνθούν στο λαό.* [* Ανάμεσά τους ήταν οι Μπαζίρ, Ντισαλό, Φρανσουά ντε Νεφσατό, ο διάσημος Γιρονδίνος Ισνάρ, και ο Λακινιό. Ο Μπαζίρ προσκάλεσε τον Σαμπό που έχαιρε μεγάλη εκτίμηση στα προάστια να ενωθεί μαζί τους. (Louis Blanc, τέταρτη έκδοση, ii, σελ. 19.) Ήδη στις έξι η ώρα, κατά τη συνεδρίαση του Γενικού Συμβουλίου της Κομμούνας που είχε αρχίσει το απόγευμα, ο δικηγόρος Μανουέλ εξήγησε τις μάταιες προσπάθειές του να σταματήσει τις σφαγές. «Δήλωσε ότι οι προσπάθειες των δώδεκα επιτρόπων της Εθνοσυνέλευσης, οι δικές του και των συνεργατών του από το δήμο, είχαν υπάρξει αναποτελεσματικές για τη διάσωση των εγκληματιών από το θάνατο». Κατά τη βραδινή συνεδρίαση η Κομμούνα έλαβε την αναφορά των επιτρόπων που είχαν σταλεί στη Λα Φορς και αποφάσισε ότι έπρεπε να σταλούν ξανά εκεί για να ηρεμήσουν το λαό.* [* Βλ. τα πρακτικά της Κομμούνας όπως τα παραθέτουν οι Buchez και Roux, xvii, σελ. 368. Στην έκθεση που παρουσίασε στη Συνέλευση ο Ταλιέν αργότερα, στη διάρκεια της νύχτας, επιβεβαιώνει τα λόγια του Μανουέλ: «Ο αντιπρόσωπος της Κομμούνας», εξήγησε, «πήγε αρχικά στην Αμπαγί και χρησιμοποίησε κάθε μέσον που του υπαγόρευαν ο ζήλος και η ανθρωπιά του. Δεν μπορούσε όμως να προκαλέσει καμία εντύπωση και είδε αρκετά θύματα να θανατώνονται μπροστά στα πόδια του. Καθώς κινδύνευε και ο ίδιος, αναγκάστηκαν να τον απομακρύνουν φοβούμενοι μήπως πέσει θύμα εξαιτίας του ζήλου του». Τα μεσάνυχτα, όταν ο λαός πήγε στη Λα Φορς, «οι επίτροποί μας», αναφέρει ο Ταλιέν, «τον ακολούθησαν εκεί αλλά δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα. Τους ακολούθησαν μερικές αντιπροσωπείες και όταν τελικά αποχωρήσαμε για να επιστρέψουμε εδώ, μια άλλη αντιπροσωπεία ήδη πήγαινε προς τα εκεί».]

Στη διάρκεια της νύχτας 2 προς 3 Σεπτεμβρίου η Κομμούνα είχε διατάξει τον Σαντέρ, τον διοικητή της Εθνοφρουράς, να στείλει αποσπάσματα για να σταματήσουν τις σφαγές. Η Εθνοφρουρά όμως δεν ήθελε να επέμβει. Ειδάλλως, είναι ξεκάθαρο ότι τα τάγματα των μετριοπαθών τμημάτων θα είχαν πάει εκεί. Προφανώς στο Παρίσι σχηματιζόταν η άποψη ότι εάν η Εθνοφρουρά είχε προελάσει εναντίον του πλήθους θα είχε υποδαυλίσει εμφύλιο πόλεμο σε μια στιγμή που ο εχθρός βρισκόταν σε απόσταση μόλις λίγων ημερών και όταν εκείνο που χρειαζόταν περισσότερο ήταν η ενότητα. «Σας χωρίζουν, διασπείρουν το μίσος, θέλουν να υποδαυλίσουν εμφύλιο πόλεμο», δήλωσε η Συνέλευση στη διακήρυξη της στις 3 Σεπτεμβρίου καλώντας το λαό να μείνει ενωμένος. Υπό αυτές τις περιστάσεις δεν υπήρχε άλλο όπλο πέρα από την πειθώ. Όμως, στις προτροπές των απεσταλμένων της Κομμούνας που προσπαθούσαν να σταματήσουν τις σφαγές, ένας από τους ανθρώπους του λαού στην Αμπαγί απάντησε κατάλληλα στον Μανουέλ ότι, «Εάν αυτά τα καθάρματα, οι Πρώσοι και οι Αυστριακοί, έμπαιναν στο Παρίσι θα προσπαθούσαν να κάνουν διαχωρισμό ανάμεσα στους αθώους και τους ενόχους;»* [* «Πείτε μου, κύριε πολίτη, εάν εκείνα τα καθάρματα, οι Πρώσοι και οι Αυστριακοί έρχονταν στο Παρίσι, θα αναζητούσαν μόνο τους ενόχους; Δεν θα χτυπούσαν αριστερά και δεξιά όπως οι Ελβετοί στις 10 Αυγούστου; Όσο για μένα, δεν είμαι κανένας ρήτορας, δεν βάζω κανένα για ύπνο, και σου λέω πως είμαι οικογενειάρχης και πατέρας. Έχω σύζυγο και πέντε παιδιά και θέλω να τους αφήσω εδώ, στο τμήμα, για να μπορέσω να πάω και να πολεμήσω τον εχθρό. Όμως δεν σκοπεύω να αφήσω αυτά τα καθάρματα που βρίσκονται στη φυλακή και εκείνα τα άλλα καθάρματα που έρχονται για να τους ανοίξουν τις πόρτες, να σφάζουν τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου». Το παραθέτω από το Felhémési (Méhée fils), La vérité toute entière...] Κι ένας άλλος, πιθανόν ο ίδιος, πρόσθεσε: «Αυτό είναι το αίμα του Μοντμορέν και των συντρόφων του! Εμείς είμαστε στο πόστο μας, τραβάτε κι εσείς στο δικό σας. Εάν όλοι εκείνοι που τους έχουμε αναθέσει την απονομή της δικαιοσύνης έκαναν το καθήκον τους, εμείς δεν θα ήμασταν εδώ».* [* Στο ημερολόγιο του ο Προυντόμ αναφέρει με αυτά τα λόγια την απάντηση ενός ανθρώπου από το λαό, όταν μια αντιπροσωπεία από τη Νομοθετική Συνέλευση και το δήμο επισκέφθηκε για πρώτη φορά την Αμπαγί.] Αυτό το είχε καταλάβει πολύ καλά εκείνη την ημέρα ο λαός του Παρισιού και όλοι οι επαναστάτες.

Σε κάθε περίπτωση, η Επιτροπή Επαγρύπνησης της Κομμούνας,* [* Η Επιτροπή Επαγρύπνησης της Κομμούνας, η οποία είχε αντικαταστήσει την προηγούμενη διοίκηση και την αποτελούσαν αρχικά δεκαπέντε μέλη της δημοτικής αστυνομίας, είχε αναδιοργανωθεί με διάταγμα του Γενικού Συμβουλίου της Κομμούνας στις 30 Αυγούστου. Τότε συγκροτήθηκε από τέσσερα μέλη, τον Πανίς, τον Σερζάν, τον Ντιπτιάν και τον Σουρντέιλ, οι οποίοι με εξουσιοδότηση του Συμβουλίου και «διαπιστώνοντας την κρισιμότητα των περιστάσεων και το σημαντικό έργο στο οποίο ήταν ανάγκη να αφοσιωθούν», στις 2 Σεπτεμβρίου πρόσθεσαν άλλα επτά μέλη: τον Μαρά, τον Λενφάν, τον Λεκλέρ, τον Ντιρφό, τον Καϊλί και τον Γκερμέρ (Buchez και Roux, τόμ. xvii, σελ. 405, 433, τόμ. xviii, σελ. 186, 187). Ο Michelet που είχε δει το αυθεντικό έγγραφο αναφέρει μόνον έξι. Δεν αναφέρει τον Ντιρφό. Ο Ροβεσπιέρος ήταν μέλος του Γενικού Συμβουλίου και ο Μαρά συμμετείχε σε αυτό «σαν δημοσιογράφος», καθώς η Κομμούνα είχε αποφασίσει ότι στην αίθουσα του Συμβουλίου έπρεπε

να κατασκευαστεί ένας εξώστης για ένα δημοσιογράφο (Michelet, τόμ. vii, κεφ. iv.) Ο Δαντόν προσπάθησε να συμβιβάσει την Κομμούνια με την εκτελεστική επιτροπή της Συνέλευσης, δηλαδή με την κυβέρνηση της οποίας ήταν μέλος.] μόλις πληροφορήθηκε το αποτέλεσμα της αποστολής του Μανουέλ το απόγευμα της 2 Σεπτεμβρίου, δημοσίευσε την ακόλουθη ανακοίνωση: «Στο Όνομα του Λαού. Σύντροφοι, επιβάλλεται να δικάσετε εσείς όλους αδιακρίτως τους φυλακισμένους στην Αμπαγί, εκτός από τον αβιά Λενφάν, τον οποίο πρέπει να βάλετε σε ασφαλές μέρος. Οτέλ ντε Βιλ, 2 Σεπτεμβρίου (υπογραφή: Πανίς, Σερζάν, Διαχειριστές)».

Αμέσως συγκροτήθηκε ένα προσωρινό δικαστήριο δώδεκα ενόρκων εκλεγμένων από το λαό και ο κλητήρας Μαγιάρ, ο οποίος είχε γίνει πολύ γνωστός στο Παρίσι μετά τις 14 Ιουλίου και τις 5 Οκτωβρίου 1789, διορίστηκε πρόεδρος. Ένα παρόμοιο δικαστήριο συγκροτήθηκε πρόχειρα στη Λα Φορς από δυο ή τρία μέλη της Κομμούνιας, και τα δυο αυτά δικαστήρια προσπάθησαν να σώσουν όσο το δυνατόν περισσότερους κρατούμενους. Με αυτό τον τρόπο ο Μαγιάρ κατάφερε να σώσει τον Γκαζότ που είχε εκτεθεί σε μεγάλο βαθμό,* [Michelet, τόμ. vii, κεφ. v.] και τον Σομπρέιν, ένα δηλωμένο εχθρό της Επανάστασης. Εκμεταλλεύτηκε την παρουσία των θυγατέρων τους, της δεσποινίδας Γκαζότ και της δεσποινίδας Σομπρέιν που είχαν εξασφαλίσει άδεια να μοιραστούν τη φυλακή με τον πατέρα τους, αλλά και την προχωρημένη ηλικία του Σομπρέιν και τελικά κατάφερε να τους απαλλάξει. Αργότερα, σε ένα έγγραφο, το οποίο ο Granier de Cassagnac* [* Histoire des Girondines et les massacres de Septembre, 2 τόμοι, 1860.] έχει αναπαραγάγει σε αντίγραφο, ο Μαγιάρ μπορούσε να δηλώνει με υπερηφάνεια ότι με τον ίδιο τρόπο έσωσε τη ζωή σαράντα τριών ατόμων. Περιττό να πούμε ότι «το ποτήρι του αίματος» που λέγεται ότι είχε πει η δεσποινίς Σομπρέιν για να σώσει τον πατέρα της, είναι ένα από τα διαβόητα μυθεύματα των φιλομοναρχικών συγγραφέων.* [* Βλ. Louis Blanc, Βιβλίο viii, κεφ. ii και L. Combes, Episodes et curiosités révolutionnaires, 1872.]

Στη φυλακή Λα Φορς επίσης υπήρξαν πολλές απαλλαγές και, σύμφωνα με τον Tallien, θανατώθηκε μόνο μια γυναίκα, η μαντάμ ντε Λαμπάλ. Κάθε απαλλαγή χαιρετίστηκε με την κραυγή «Ζήτω το έθνος!» και ο απαλλαγμένος μεταφερόταν με τη συνοδεία ανδρών από το πλήθος στην κατοικία του εν μέσω εκδηλώσεων συμπάθειας. Οι συνοδοί του όμως δεν ήθελαν να δεχτούν χρήματα από τον ίδιο ή από την οικογένειά του. Συνεπώς, απάλλαξαν τους μοναρχικούς σε βάρος των οποίων δεν υπήρχαν αδιάσειστα στοιχεία όπως, για παράδειγμα, τον αδελφό του υπουργού Μπερτράν ντε Μολβίλ και έναν ακόμα άσπονδο εχθρό της Επανάστασης, τον Αυστριακό Βέμπερ, ο οποίος ήταν θετός αδελφός της βασίλισσας. Τους συνόδευσαν θριαμβευτικά, μέσα σε ένα παραλήρημα χαράς, στις κατοικίες συγγενών ή φίλων τους.

Στη μονή των Καρμηλιτών η φυλάκιση των ιερέων είχε ξεκινήσει από τις 11 Αυγούστου. Ανάμεσά τους ήταν ο διάσημος αρχιεπίσκοπος της Αρλ που είχε κατηγορηθεί σαν υπαίτιος για τη σφαγή των πατριωτών σε εκείνη την πόλη. Όλοι τους θα εκτοπίζονταν, αλλά τους πρόλαβαν τα γεγονότα της 2 Σεπτεμβρίου. Εκείνη τη μέρα αρκετοί άνδρες με σπάθες είχαν εισβάλει στη μονή και έπειτα από συνοπτική δίκη θανάτωσαν τον αρχιεπίσκοπο και αρκετούς από τους ιερείς που αρνήθηκαν να πάρουν τον πολιτικό όρκο. Ωστόσο, αρκετοί σώθηκαν πηδώντας πάνω από ένα τοίχο, ενώ άλλοι γλίτωσαν, όπως φαίνεται από την αφήγηση του αβιά Μερτολέ ντε Μπαρμπό, από μέλη του τμήματος του Λουξεμβούργου και από μερικούς άνδρες με κοντάρια που εκτελούσαν υπηρεσία στη φυλακή.

Οι σφαγές συνεχίστηκαν και στις 3 του μηνός, και το βράδυ η Επιτροπή Επαγρύπνησης διαβίβασε στους νομούς μέσα σε φακέλους του υπουργείου Δικαιοσύνης, μια εγκύκλιο, την οποία είχε συντάξει ο Μαρά και στην οποία η Συνέλευση δεχόταν επίθεση, υπήρχε εξιστόρηση των γεγονότων και γινόταν σύσταση προς τους νομούς να μιμηθούν το Παρίσι.

Σύμφωνα πάντως με τον Saint-Meard, η αναταραχή ανάμεσα στο λαό τελικά κόπασε και γύρω στις οκτώ το βράδυ της 3 Σεπτεμβρίου άκουσε αρκετούς να φωνάζουν: «Έλεος, έλεος για αυτούς που απομένουν!» Εκτός αυτού, ελάχιστοι πολιτικοί κρατούμενοι παρέμειναν στις φυλακές. Τότε όμως συνέβη το αναπόφευκτο. Μαζί με εκείνους που είχαν επιτεθεί στις φυλακές εκ πεποιθήσεως άρχισαν να αναμιγνύονται άλλα, ύποπτα, στοιχεία. Και τελικά συνέβη αυτό που ο Michelet αποκάλεσε πολύ εύστοχα «μανία των εκκαθαρίσεων» - η επιθυμία να εκκαθαριστεί το Παρίσι όχι μόνον από τους μοναρχικούς συνωμότες αλλά και από τους κιβδηλοποιούς, τους παραχαράκτες χαρτονομισμάτων, τους απατεώνες, ακόμα και από τις πόρνες, οι οποίες, όπως έλεγαν, ήταν όλες φιλομοναρχικές. Στις 3 Σεπτεμβρίου οι κλέφτες στη Γκραν Σατελέ και οι κατάδικοι στη Μπερναρτέν είχαν ήδη σφαγιαστεί και την επομένη μια ομάδα ανδρών βγήκε στους δρόμους για να σκοτώσει στην Σαλπετριέρ και στη Μπισέτρ, ακόμα και στο «Σωφρονιστικό Κατάστημα» της Μπισέτρ που ο λαός έπρεπε

να το σέβεται σαν τόπο μαρτυρίου των φτωχών, ιδίως παιδιών. Τελικά, σύμφωνα με τον Maton de la Varenne, στις 4 του μηνός η Κομμούνια κατάφερε να θέσει τέλος σε αυτές τις σφαγές.* [M. de la Varenne, Histoire particulière des événements qui ont eu lieu en France pendant les moi de j uin, de juillet, d'août et de septembre, et qui ont opéréré la chute du trône royal (Παρίσι, 1806). Στις 5 Σεπτεμβρίου σημειώθηκαν μερικές ακόμα σφαγές.]

Συνολικά θανατώθηκαν περισσότερα από χίλια άτομα, από τα οποία διακόσια δυο ήταν ιερείς, είκοσι έξι μέλη της Βασιλικής Φρουράς, περίπου τριάντα Ελβετοί που ανήκαν στο επιτελείο και περισσότεροι από τριακόσιοι κρατούμενοι του κοινού ποινικού δικαίου, μερικοί από τους οποίους ήταν φυλακισμένοι στην Κονσιερζερι και στη διάρκεια της κράτησής τους πλαστογραφούσαν χαρτονομίσματα. Ο Maton de la Varenne που έχει συντάξει* [*Histoire particulière σελ. 419-460.] έναν αλφαβητικό κατάλογο των ατόμων που θανατώθηκαν στη διάρκεια εκείνων των ημερών του Σεπτεμβρίου, δίνει συνολικά χίλια ογδόντα ονόματα, συν τα ονόματα τριών αγνώστων που σκοτώθηκαν τυχαία. Πάνω σε αυτά οι φιλομοναρχικοί ιστορικοί στήριξαν τα μυθεύματά τους και έγραψαν ότι σκοτώθηκαν οκτώ χιλιάδες, ακόμα και δώδεκα χιλιάδες οκτακόσιοι πενήντα δυο.* [* Ο φανατικός μοναρχικός συγγραφέας και μυθοπλάστης Peltier ανέφερε με κάθε λεπτομέρεια χίλιους πέντε νεκρούς, αλλά πρόσθεσε ότι μερικοί είχαν σκοτωθεί στην Μπισέτρ και στους δρόμους, κάτι που του επέτρεψε να διογκώσει τον αριθμό στους οκτώ χιλιάδες! (Dernier tableau de Parts, ou récit historique de la Révolution du 10 août, 2 τόμοι, Λονδίνο, 1792- 1793). Σχετικά με αυτό οι Buchez και Roux έχουν σχολιάσει πολύ εύστοχα ότι «ο Peltier είναι ο μόνος που αναφέρει ότι άνθρωποι σκοτώθηκαν σε άλλα σημεία πέρα από τις φυλακές», σε αντίθεση με όλους τους συγχρόνους του.]

Όλοι οι ιστορικοί της Μεγάλης Επανάστασης, αρχίζοντας με τους Bouchez και Roux, έχουν παραθέσει τη γνώμη διαφόρων γνωστών επαναστατών όσον αφορά αυτές τις σφαγές και μέσα από τις πολυάριθμες παραπομπές που έχουν δημοσιευτεί ξεχωρίζει ένα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό: εκείνες τις μέρες οι Γιρονδίνιοι, οι οποίοι αργότερα χρησιμοποίησαν τις μέρες του Σεπτεμβρίου για να επιτεθούν βίαια και επίμονα στους «Ορεινούς», δεν παρέκκλιναν καθόλου από τη στάση του laissez faire με την οποία αργότερα κατέκριναν τον Δαντόν, τον Ροβεσπιέρο και την Κομμούνια. Μόνο η Κομμούνια, με το Γενικό Συμβούλιο και την Επιτροπή Επαγρύπνησης, έλαβε λίγο πολύ αποτελεσματικά μέτρα για να σταματήσει τις σφαγές ή, τουλάχιστον, να τις περιορίσει και να τις νομιμοποιήσει όταν πλέον κατάλαβε ότι ήταν αδύνατο να τις αποτρέψει. Οι άλλοι αντέδρασαν υποτονικά ή νόμισαν ότι όφειλαν να μην εμπλακούν, ενώ η πλειοψηφία τους τελικά τις ενέκρινε. Αυτό αποδεικνύει μέχρις ποίου σημείου, παρά την οργισμένη κατακραυγή που προκλήθηκε αναγκαστικά από αυτές τις σφαγές, έγινε εν γένει κατανοητό ότι ήταν η αναπόφευκτη συνέπεια της 10 Αυγούστου και των πολιτικών αμφιλογιών των κυρίαρχων τάξεων στη διάρκεια των είκοσι ημερών που ακολούθησαν την άλωση του Κεραμεικού.

Στην επιστολή του της 3 Σεπτεμβρίου, η οποία παρατίθεται πολύ συχνά, ο Roland, αναφέρθηκε στις σφαγές με όρους που αναγνώριζαν την αναγκαιότητά τους.* [* «Γνωρίζω ότι οι επαναστάσεις δεν κρίνονται με γνώμονα τους συνηθισμένους κανόνες. Γνωρίζω όμως ότι η δύναμη που τις προκαλεί σύντομα πρέπει να πάρει τη θέση της υπό την αιγίδα του νόμου, εφόσον είναι ανεπιθύμητη μια συνολική εξόντωση. Η οργή του λαού και η αρχή της εξέγερσης συγκρίνονται με την ορμή ενός χειμάρρου που ανατρέπεται εμπόδια, τα οποία καμία άλλη δύναμη δεν θα μπορούσε να παραβιάσει, ενώ η ερήμωση και η καταστροφή που θα προκαλέσει θα μεταφερθούν πολύ μακριά εάν δεν επιστρέψουν σύντομα στα κανάλια τους. Χθες ήταν μια μέρα με γεγονότα που ίσως θα έπρεπε να συγκαλύψουμε. Γνωρίζω ότι η εκδικητική μανία του λαού κατά κάποιον τρόπο δικαιολογείται. Δεν προκάλεσε θύματα ανάμεσα σε εκείνους που βρέθηκαν στο δρόμο της οργής του, αλλά την κατεύθυνε εναντίον εκείνων που πίστευε ότι για τόσο καιρό γλίτωναν από τον πέλεκυ της δικαιοσύνης και που, όπως είχε πειστεί από τον κίνδυνο των περιστάσεων, έπρεπε να θυσιαστούν χωρίς καθυστέρηση. Η ασφάλεια του Παρισιού όμως απαιτεί την άμεση επιστροφή όλων των δυνάμεων στα αντίστοιχα όριά τους.] Η ουσία για αυτόν ήταν να αναπτύξει μια θεωρία, η οποία θα γινόταν η αγαπημένη θεωρία των Γιρονδίνων: ότι μπορεί η αταξία να ήταν αναγκαία πριν τις 10 Αυγούστου αλλά τώρα όλα έπρεπε να επανέλθουν στην τάξη. Σε γενικές γραμμές, οι Γιρονδίνιοι, όπως πολύ σωστά έχουν γράψει οι Buchez και Roux,* [* Σελ. 397. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Γιρονδίνιοι υπουργοί γνώριζαν πολύ καλά τι συνέβαινε στις φυλακές. Γνωρίζουμε ότι το απόγευμα της 2 Σεπτεμβρίου ο υπουργός Πολέμου Σερβάν επισκέφτηκε την Κομμούνια όπου είχε κανονίσει ένα ραντεβού για τις οκτώ με τους Σαντέρ, Πετιόν, Ερμπέ, Μπιγιό-Βαρέν και άλλους, προκειμένου να συζητήσουν στρατιωτικά ζητήματα. Είναι προφανές ότι οι σφαγές πρέπει να είχαν αναφερθεί στην

Κομμούνα και ότι ο Ρολάν ήταν ενημερωμένος για αυτές. Ο Σερβάν όμως, αλλά και κάποιος άλλος, πίστευαν ότι έπρεπε να ασχοληθούν με πιο φλέγοντα ζητήματα – με τον πόλεμο στα σύνορα – και να αποφύγουν πάση θυσία έναν εμφύλιο πόλεμο στο Παρίσι.] «ήταν κυρίως απασχολημένοι με τον εαυτό τους... Έβλεπαν με θλίψη την εξουσία να περνά από τα χέρια τους στα χέρια των αντιπάλων τους ... ωστόσο δεν βρήκαν κάποιο κίνητρο για να καταδικάσουν την κίνηση που είχε γίνει ... δεν αρνήθηκαν ότι μόνον αυτή μπορούσε να σώσει την εθνική ανεξαρτησία και να τους προστατέψει από την εκδίκηση του στρατού, τον οποίο καθοδηγούσαν οι εμικρέδες».

Οι μεγάλες εφημερίδες, όπως η *Moniteur* και η *Révolutions de Paris* του Πrountόμ ενέκριναν, ενώ άλλες, όπως η *Annales patriotiques*, η *Chronique de Paris*, ακόμα και η *Patriote français* του Μπρισό, περιορίστηκαν σε μερικές ψυχρές και αδιάφορες λέξεις σχετικά με εκείνες τις μέρες. Όσο για τον φιλομοναρχικό τύπο, είναι προφανές ότι εκμεταλλεύτηκε εκείνα τα γεγονότα για να διαδώσει τις πιο φανταστικές ιστορίες επί έναν ολόκληρο αιώνα. Δεν θα μπούμε στον κόπο να τον διαψεύσουμε. Υπάρχει όμως ένα λάθος εκτίμησης που αξίζει να μνημονευτεί και που μπορεί να εντοπιστεί ανάμεσα στους δημοκρατικούς ιστορικούς.

Είναι αλήθεια ότι ο αριθμός εκείνων που διέπραξαν τις δολοφονίες στις φυλακές δεν ξεπερνούσε τους τριακόσιους άνδρες. Για αυτό το λόγο μερικοί συγγραφείς έχουν κατηγορήσει όλους τους δημοκρατικούς για δειλία, επειδή δεν προσπάθησαν να τις σταματήσουν. Η άποψη αυτή όμως είναι τελείως εσφαλμένη. Ο αριθμός των τριακοσίων ή τετρακοσίων είναι σωστός. Αρκεί ωστόσο να διαβάσει κάποιος τις αφηγήσεις του Weber, της δεσποινίδας de Tourzel, του Maton de la Varenne και άλλων για να διαπιστώσει ότι μπορεί οι δολοφονίες να ήταν έργο ενός περιορισμένου αριθμού ατόμων, αλλά γύρω από κάθε συγκεκριμένο άτομο και στους γειτονικούς δρόμους υπήρχαν πλήθη ανθρώπων που ενέκριναν τις σφαγές και που θα έπαιρναν τα όπλα εναντίον οποιουδήποτε θα προσπαθούσε να τις εμποδίσει. Εκτός αυτού, οι ανακοινώσεις των τμημάτων, η στάση της Εθνοφρουράς, ακόμα και των πιο γνωστών επαναστατών, απέδειξαν αυτό που αντιλαμβανόταν ο καθένας: ότι η στρατιωτική παρέμβαση θα έδινε το έναυσμα για έναν εμφύλιο πόλεμο και ότι ανεξάρτητα από το πού θα έγενε η πλάστιγγα της νίκης ο πόλεμος αυτός θα είχε οδηγήσει σε ακόμα πιο εκτεταμένες και ανελέητες σφαγές από εκείνες που τελικά διαπράχθηκαν στις φυλακές.

Από την άλλη πλευρά, ο Michelet έχει πει – και έκτοτε τα λόγια του έχουν επαναληφθεί – ότι αυτό που είχε εμπνεύσει τις μάζες ήταν ο φόβος, ο αβάσιμος φόβος που είναι θηριώδης. Λίγες εκατοντάδες μοναρχικοί στο Παρίσι σίγουρα δεν αποτελούσαν κίνδυνο για την Επανάσταση. Όμως αυτές οι λίγες εκατοντάδες είχαν στο πλευρό τους την πλειοψηφία, την συντριπτική πλειοψηφία των εύπορων αστών, όλη την αριστοκρατία, τη Νομοθετική Συνέλευση, το Διευθυντήριο του νομού, τους περισσότερους δικαστικούς και τη μεγάλη πλειοψηφία των αξιωματούχων. Αυτή η συμπαγής μάζα των στοιχείων που ήταν ενάντια στην Επανάσταση απλώς περίμενε την προσέγγιση των Γερμανών για να τους υποδεχτεί με ανοικτές αγκάλες και να εγκαινιάσει με τη βοήθειά τους την αντεπαναστατική Τρομοκρατία, τη Μαύρη Σφαγή. Αρκεί να θυμόμαστε τη Λευκή Τρομοκρατία όταν, το 1814, έγινε η παλινόρθωση των Βουρβόνων με την ισχυρή προστασία ένοπλων ξένων.

Εκτός αυτού, υπάρχει ένα γεγονός το οποίο δεν εκτιμάται επαρκώς από τους ιστορικούς αλλά συνοψίζει συνολικά την κατάσταση και αποκαλύπτει τον πραγματικό λόγο για το κίνημα της 2 Σεπτεμβρίου.

Το πρωί της 4 Σεπτεμβρίου και ενώ οι σφαγές συνεχίζονταν, η Συνέλευση αποφάσισε επιτέλους, έπειτα από πρόταση του Σαμπό, να εκστομίσει τη λέξη που για τόσο καιρό περίμενε ο λαός από τους νομοθέτες. Σε μια ανακοίνωση προς το γαλλικό λαό διακήρυξε ότι ο σεβασμός στις αποφάσεις της μελλοντικής Συμβατικής εμπόδιζε τα μέλη της «να αποτρέψουν με το ψήφισμά τους αυτό που πρέπει να αναμένουν από το γαλλικό έθνος» και ότι τώρα έπαιρναν, σαν άτομα, τον όρκο που δεν μπορούσαν να πάρουν σαν αντιπρόσωποι του λαού: «να πολεμήσουν με όλη τους τη δύναμη το βασιλιά και τη μοναρχία! – Όχι στο βασιλιά! Καμία συνθηκολόγηση! Ποτέ ξένος βασιλιάς!» - αυτό φώναζαν τα μέλη. Και αμέσως μόλις ψηφίστηκε αυτή η πρόταση, παρά τον προαναφερθέντα περιορισμό, ορισμένοι επίτροποι της Συνέλευσης τη μετέφεραν αμέσως στα τμήματα, όπου έγιναν δεκτοί με ενθουσιασμό. Έτσι τα τμήματα ανέλαβαν να βάλουν αμέσως τέλος στις σφαγές.

Η πρόταση αυτή όμως ψηφίστηκε στη Συνέλευση μόνον αφότου ο Μαρά είχε συμβουλευτεί το λαό να σφαγιάσει τους μοναρχικούς λακέδες της Νομοθετικής Συνέλευσης και μόνον αφότου ο Ροβεσπιέρος είχε καταγγείλει τον Καρά και,

εν γένει, τους Γιρονδίνους ότι ήταν έτοιμοι να δεχτούν ένα ξένο βασιλιά Η Κομμούνα μάλιστα είχε διατάξει την έρευνα των κατοικιών του Ρολάν και του Μπρισό. Στις 4 Σεπτεμβρίου – και μόνο τότε – ο Γιρονδίνος Γκαντέ κάλεσε τους αντιπροσώπους και ορκίστηκε ότι ήταν έτοιμοι να πολεμήσουν με όλη τους τη δύναμη τους βασιλιάδες και την εξουσία τους. Εάν αμέσως μετά τις 10 Αυγούστου είχε ψηφιστεί μια τέτοια ειλικρινής διακήρυξη και εάν ο Λουδοβίκος είχε οδηγηθεί επιτόπου σε δίκη, είναι σίγουρο ότι οι σφαγές θα είχαν αποφευχθεί. Από τη στιγμή που η Συνέλευση και η κυβέρνηση θα διακήρυσσαν την προθυμία τους να πολεμήσουν τους υποστηρικτές του θρόνου, ο λαός θα συνειδητοποιούσε την αδυναμία της συνωμοσίας των μοναρχικών.

Επιπλέον, οι υποψίες του Ροβεσπιέρου δεν απλώς φαντασιώσεις. Ωστόσο, στο *Chronique de Paris*, ο Κοντορσέ, ο παλιός δημοκρατικός και ο μοναδικός αντιπρόσωπος στη Νομοθετική Συνέλευση που από το 1791 είχε ταχθεί ανοιχτά υπέρ της Δημοκρατίας ενώ αποκήρυσσε για λογαριασμό του – αλλά μόνο για λογαριασμό του – κάθε ιδέα ότι επιθυμούσε τον δούκα του Μπρούνσβικ στο θρόνο της Γαλλίας, παραδέχτηκε ότι μερικές φορές του είχαν αναφέρει το δούκα.* [* Ο Καρά, ο εκδότης της *Annales patriotiques*, ενός από τα βασικά όργανα του κόμματος των Γιρονδίνων, ανέφερε ως εξής τον Μπρούνσβικ στο τεύχος με ημερομηνία 19 Ιουλίου 1792: «Αυτός ο δούκας του Μπρούνσβικ είναι ο μεγαλύτερος πολεμιστής και ο εξυπνότερος πολιτικός στην Ευρώπη. Είναι πολύ μορφωμένος, πολύ φωτισμένος και πολύ προσηνής. Το μόνο ίσως που θέλει είναι να γίνει βασιλιάς. Δεν λέω ο καλύτερος βασιλιάς στη γη, αλλά να γίνει ο πραγματικός αναστηλωτής της ελευθερίας στην Ευρώπη. Εάν έρθει στο Παρίσι, στοιχηματίζω ότι θα πάει γραμμή στους Ιακωβίνους και θα φορέσει τον κόκκινο σκούφο.»] Είναι γεγονός ότι στη διάρκεια εκείνων των ημερών της μεσοβασιλείας είχε συζητηθεί αναμφίβολα το όνομα αρκετών υποψηφίων για το θρόνο της Γαλλίας – ο δούκας της Υόρκης, ο δούκας της Ορλεάνης, ο δούκας της Σαρτρ (ο υποψήφιος του Ντιμουριέ) – όχι μόνο από πολιτικούς οι οποίοι, όπως οι Φεγιαντίνοι, δεν επιθυμούσαν τη δημοκρατία, αλλά και από εκείνους οι οποίοι, όπως οι Γιρονδίνους, δεν πίστευαν στο ενδεχόμενο μιας γαλλικής νίκης.

Σε αυτούς τους διαταγμούς, σε αυτή την ατομία, σε αυτή την ανεντιμότητα των πολιτικών στην εξουσία, βρίσκεται η πραγματική αιτία της απόγνωσης που κυριέψε τον παρισινό λαό στις 2 Σεπτεμβρίου.

Τριακοστό Έκτο Κεφάλαιο: Η Συμβατική Συνέλευση – Η Κομμούνα – Οι Ιακωβίνοι

Ο σχηματισμός της Συμβατικής – Η σύνθεσή της – Οι Γιρονδίνους – Οι Ορεινοί - «Πεδιάδα» ή «Έλος» - Οι δραστηριότητες των τμημάτων από το σχηματισμό τους – Η επαναστατική Κομμούνα – Η Λέσχη των Ιακωβίνων και το «Όρος» - Οι Ιακωβίνοι υποστηρίζουν το «Όρος» αλλά αντιτίθενται στους Γιρονδίνους

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1792, λειτούργησε επιτέλους η Συμβατική, η Συνέλευση που τόσο συχνά περιγράφεται σαν το αληθινό πρότυπο, το ιδεώδες μιας επαναστατικής Συνέλευσης. Οι εκλογές είχαν πραγματοποιηθεί με τη συμμετοχή όλων των πολιτών, ενεργών και παθητικών, αλλά και πάλι σε δυο βαθμίδες, πράγμα που σημαίνει ότι όλοι οι πολίτες είχαν εκλέξει αρχικά τις εκλεκτορικές συνελεύσεις και εκείνες είχαν διορίσει τους αντιπροσώπους για τη Συμβατική. Μια τέτοια εκλογική μέθοδος ήταν σαφώς υπέρ των εύπορων τάξεων, αλλά η κατάσταση δεν ήταν τόσο άσχημη παρά το φόβο που επικρατούσε, καθώς οι εκλογές διεξάγονταν τον Σεπτέμβριο εν μέσω της γενικής αναταραχής που απέρρευε από το θρίαμβο του λαού στις 10 Αυγούστου και, επομένως, πολλοί που ήταν αντίθετοι με την Επανάσταση και είχαν τρομοκρατηθεί από τα γεγονότα της 2 Σεπτεμβρίου προτίμησαν να μην εμφανιστούν καθόλου κατά τη διάρκεια των εκλογών. Στο Παρίσι, η λίστα του Μαρά που περιλάμβανε όλους τους γνωστούς επαναστάτες από τις λέσχες των Κορδελιέρων και των Ιακωβίνων, έγινε δεκτή στο σύνολό της. Οι πεντακόσιοι είκοσι πέντε εκλέκτορες του Παρισιού που συνεδρίασαν στις 2 Σεπτεμβρίου στη Λέσχη των Ιακωβίνων, εξέλεξαν τον Κολότ ντ' Ερμουά και τον Ροβεσπιέρο σαν πρόεδρο και αντιπρόεδρο αντίστοιχα. Ψήφισαν υπέρ της λίστας του Μαρά, αποκλείοντας από τους καταλόγους όλους όσους είχαν υπογράψει τις δυο φιλομοναρχικές εκκλήσεις που έγιναν γνωστές σαν Εκκλήσεις των Οκτώ Χιλιάδων και των Είκοσι Χιλιάδων.

Εντούτοις και στη νέα Συνέλευση επικράτησε το μετριοπαθές στοιχείο και μετά την πρώτη συνεδρίαση ο Μαρά έγραψε ότι αισθάνθηκε απόγνωση για τη σωτηρία της Γαλλίας μόλις διαπίστωσε το ποιόν της πλειοψηφίας των

αντιπροσώπων. Προέβλεψε ότι η αντίθεσή τους στο επαναστατικό πνεύμα θα ενέπλεκε τη χώρα σε ατέλειωτους αγώνες: «Θα καταλήξουν να καταστρέψουν τα πάντα», δήλωσε «εάν οι λίγοι υπερασπιστές του λαού, οι οποίοι θα πρέπει να τους αντιμετωπίσουν, δεν αναλάβουν την πρωτοβουλία και δεν τους συντρίψουν». Θα διαπιστώσουμε αμέσως πόσο σωστές ήταν οι προβλέψεις του.

Τα γεγονότα όμως ωθούσαν τη Γαλλία προς τη Δημοκρατία και οι τάσεις του λαού ήταν τέτοιες, ώστε οι μετριοπαθείς της Συμβατικής δεν τόλμησαν να αντιταχθούν στο ρεύμα που σάρωνε τη μοναρχία. Στην πρώτη της κιάλας συνεδρίαση η Συμβατική διακήρυξε ομόφωνα την κατάργηση της βασιλείας στη Γαλλία. Όπως έχουμε διαπιστώσει, η Μασσαλία και αρκετές άλλες επαρχιακές πόλεις ήδη απαιτούσαν τη Δημοκρατία πριν τις 10 Αυγούστου. Το ίδιο ζητούσε και το Παρίσι με κάθε επισημότητα από την πρώτη μέρα των εκλογών. Στη συνεδρίαση της στις 27 Αυγούστου, η Λέσχη των Ιακωβίνων είχε επιτέλους ταχθεί υπέρ της Δημοκρατίας μετά τη δημοσίευση των εγγράφων που είχαν βρεθεί στον Κεραμεικό. Η Συμβατική Συνέλευση ακολούθησε το αίσθημα του Παρισιού. Στην πρώτη της συνεδρίαση στις 21 Σεπτεμβρίου 1792 κατήργησε τη μοναρχία. Την επομένη, με ένα δεύτερο διάταγμα, αποφάσισε ότι στο εφεξής όλες οι δημόσιες πράξεις έπρεπε να χρονολογούνται από το πρώτο έτος της Δημοκρατίας.

Στη Συμβατική Συνέλευση συνεδρίαζαν τρία πολύ διαφορετικά κόμματα. Το Όρος, η Γιρόνδη και η Πεδιάδα ή Βάλτος. Κυριαρχούσαν ωστόσο οι Γιρονδίνι μοιλονότι λιγότεροι από διακόσιοι. Στη Νομοθετική Συνέλευση είχαν ήδη προτείνει στον βασιλιά να διορίσει υπουργό των Ρολάν και τους άρεσε να παριστάνουν τους «πολιτικάντηδες». Το κόμμα των Γιρονδίνων συγκροτούσαν μορφωμένοι, εκλεπτυσμένοι και ενθουσιώδεις πολιτικοί και αντιπροσώπευε τα συμφέροντα των μεσοαστών εμπόρων και ιδιοκτητών, οι οποίοι υπό το νέο καθεστώς εμφανίζονταν πολύ γρήγορα στο προσκήνιο. Με την υποστήριξη των μετριοπαθών από το Βάλτο, οι Γιρονδίνι αρχικά ήταν οι ισχυρότεροι και έτσι η πρώτη δημοκρατική κυβέρνηση εξελέγη ανάμεσά τους. Από την κυβέρνηση που είχε έρθει στην εξουσία στις 10 Αυγούστου, μόνο ο Δαντόν είχε εκπροσωπήσει τη λαϊκή επανάσταση. Υπέβαλε όμως την παραίτησή του στις 21 Σεπτεμβρίου, όταν συνεδρίασε η Συντακτική, και έτσι η εξουσία πέρασε στα χέρια των Γιρονδίνων.

Το «Όρος» απάρτιζαν Ιακωβίνοι όπως ο Ροβεσπιέρος, ο Σεν Ζιστ και ο Κουτόν, Κορδελιέροι, όπως ο Δαντόν και ο Μαρά. Το υποστήριζαν λαϊκοί επαναστάτες όπως ο Σομέ και ο Ερμπέ, και δεν είχε ακόμα συγκροτηθεί σαν πολιτικό κόμμα: αυτό συνέβη αργότερα, κατά την πορεία των γεγονότων. Επί του παρόντος οι Ορεινοί ήταν συσπειρωμένοι γύρω από εκείνους που ήθελαν να προχωρήσουν και να ολοκληρώσουν την Επανάσταση με μερικά απτά αποτελέσματα – δηλαδή, την καταστροφή της μοναρχίας και της ιδέας της, τη συντριβή της εξουσίας των αριστοκρατών και του κλήρου, και την κατάργηση της φεουδαρχίας για την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας.

Τέλος, την «Πεδιάδα» ή «Βάλτο» αποτελούσαν οι αναποφάσιστοι – άνθρωποι χωρίς κατασταλαγμένες πεποιθήσεις που από ένστικτο παρέμεναν ανέκαθεν «ιδιοκτήτες» και συντηρητικοί – εκείνοι που αποτελούν την πλειοψηφία σε όλες τις αντιπροσωπευτικές συνελεύσεις. Στη Συντακτική ήταν περίπου πεντακόσιοι. Αρχικά υποστήριζαν τους Γιρονδίνους αλλά στη συνέχεια τους εγκατέλειψαν τη στιγμή του κινδύνου. Για ένα διάστημα ο φόβος τους έκανε να υποστηρίξουν την Κόκκινη Τρομοκρατία με τον Σεν Ζιστ και τον Ροβεσπιέρο, κατόπιν όμως, όταν πλέον το πραξικόπημα του Θερμιδώρ είχε στείλει τον Ροβεσπιέρο και τους φίλους τους στο ικρίωμα, έγιναν υποστηρικτές της Λευκής Τρομοκρατίας.

Θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς ότι η Επανάσταση επρόκειτο πλέον να εξελιχθεί χωρίς άλλα εμπόδια και να ακολουθήσει τη φυσιολογική της πορεία όπως υπαγόρευε η λογική των γεγονότων. Η δίκη και η καταδίκη του βασιλιά, ένα δημοκρατικό Σύνταγμα στη θέση εκείνου του 1791, ο πόλεμος μέχρι εσχάτων εναντίον των εισβολέων και, ταυτόχρονα, η κατάργηση όλων όσων συγκροτούσαν την εξουσία του παλαιού καθεστώτος – φεουδαρχικοί νόμοι, εξουσία του κλήρου, η διοικητική οργάνωση των επαρχιακών σύμφωνα με το μοναρχικό σύστημα – όλα αυτά έπρεπε να ληφθούν υπόψη σαν αναγκαία έκβαση της κατάστασης.

Όμως οι αστοί που είχαν έρθει στην εξουσία και εκπροσωπούσαν στη Συμβατική από τους «πολιτικάντηδες» της Γιρόνδης, είχαν διαφορετική άποψη.

Ο λαός είχε εκθρονίσει τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄, αλλά η Γιρόνδη αντιδρούσε σθεναρά στην απαλλαγή από τον προδότη που είχε οδηγήσει τους Γερμανούς σχεδόν μέχρι τις πύλες του Παρισιού και στην εκτέλεση του Λουδοβίκου. Καλύτερα ένας εμφύλιος πόλεμος παρά αυτό το αποφασιστικό βήμα! Όχι επειδή οι Γιρονδίνιοι φοβόντουσαν την εκδίκηση των ξένων, εφόσον οι ίδιοι ήταν εκείνοι που είχαν αναλάβει να διεξάγουν πόλεμο εναντίον όλης της Ευρώπης, αλλά από το φόβο της Επανάστασης, του γαλλικού λαού και, κυρίως, των επαναστατών του Παρισιού, οι οποίοι θεωρούσαν την εκτέλεση του βασιλιά σαν την έναρξη της αληθινής επανάστασης.

Εντούτοις, ο λαός του Παρισιού, με τα τμήματα και την Κομμούνα του, είχε καταφέρει να συγκροτήσει, παράλληλα με την Εθνοσυνέλευση, μια γνήσια αρχή που ενσάρκωσε τις επαναστατικές τάσεις του παριζιάνικου πληθυσμού και τελικά κυριάρχησε στη Συμβατική. Ως εκ τούτου, πριν ασχοληθούμε με τους αγώνες που προκάλεσαν ρήξη στην εθνική αντιπροσωπεία, ας κάνουμε μια μικρή παύση για να ριζώσουμε μια αναδρομική ματιά στις μεθόδους μέσω των οποίων είχε συσταθεί η συγκεκριμένη αρχή, η Κομμούνα του Παρισιού.

Στο εικοστό τέταρτο και στο εικοστό πέμπτο κεφάλαιο διαπιστώσαμε πώς τα τμήματα του Παρισιού είχαν αποκτήσει σημασία σαν όργανα της ζωής στην πόλη, αναλαμβάνοντας, πέρα από τα αστυνομικά καθήκοντα και την εκλογή των δικαστών που ανήκαν σε αυτά σύμφωνα με το νόμο, διάφορα οικονομικά καθήκοντα υψίστης σημασίας, όπως η διανομή τροφίμων, η δημόσια αρωγή, η εκποίηση της εθνικής γης και ούτω καθεξής. Τώρα διαπιστώσαμε πώς τα καθήκοντα αυτά τους έδωσαν τη δυνατότητα να ασκήσουν σημαντική επιρροή στις συζητήσεις πάνω σε καυτά πολιτικά ζητήματα γενικότερου χαρακτήρα.

Όντας σημαντικά όργανα του δημόσιου βίου, τα τμήματα προσπάθησαν κατ' ανάγκη να καθιερώσουν μια ομόσπονδη σύνδεση μεταξύ τους. Ήδη αρκετές φορές, το 1790 και το 1791, είχαν διορίσει ειδικούς επιτρόπους με στόχο να έρθουν σε συνεννόηση μεταξύ τους για κοινή δράση έξω από το τακτικό Δημοτικό Συμβούλιο. Ωστόσο, από τις προσπάθειες αυτές δεν προέκυψε τίποτα μόνιμο.

Τον Απρίλιο του 1792 όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος, τα καθήκοντα των τμημάτων ξαφνικά αυξήθηκαν σημαντικά. Έπρεπε να αναλάβουν τη στρατολόγηση και την επιλογή των εθελοντών, τη συλλογή των πατριωτικών δωρεών, τον εξοπλισμό και τις προμήθειες των ταγμάτων που στέλνονταν στα μέτωπα, τη διοικητική και πολιτική αλληλογραφία με τα τάγματα αυτά, τη φροντίδα των αναγκών για τις οικογένειες των εθελοντών κ.ο.κ., χωρίς να αναφέρουμε τον συνεχή καθημερινό αγώνα τους εναντίον των μοναρχικών συνωμοτών που προσπαθούσαν να εμποδίσουν το έργο τους. Με αυτά τα νέα καθήκοντα, η αναγκαιότητα για μια άμεση σύνδεση των τμημάτων έγινε περισσότερο αισθητή από ποτέ.

Σήμερα, διαβάζοντας την αλληλογραφία και τις εκτενείς εκθέσεις των τμημάτων, δεν μπορούμε παρά να θαυμάσουμε το πνεύμα της αυθόρμητης οργάνωσης που επέδειξε ο λαός του Παρισιού και την αφοσίωση των ανθρώπων που με προθυμία έφεραν σε πέρας όλη αυτή την αποστολή – συνήθως μετά το τέλος της καθημερινής εργασίας τους. Στο σημείο αυτό μπορούμε να εκτιμήσουμε την, περισσότερο από θρησκευτική, αφοσίωση που ενέπνευσε η Επανάσταση στο γαλλικό λαό. Γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι εάν κάθε τμήμα διόριζε τη δική του στρατιωτική και πολιτική επιτροπή, όλα τα σημαντικά ζητήματα παραπέμπονταν εν γένει στις Γενικές Συνελεύσεις, οι οποίες συνεδρίαζαν το βράδυ.

Μπορούμε επίσης να καταλάβουμε γιατί εκείνοι οι άνδρες, οι οποίοι δεν αντιμετώπιζαν τη φρίκη του πολέμου θεωρητικά αλλά πραγματικά, και βρίσκονταν σε καθημερινή επαφή με τα δεινά που είχε επωμισθεί ο λαός εξαιτίας της εισβολής, πρέπει να μισούσαν τους υποκινητές της εισβολής – το βασιλιά, τη βασίλισσα, την Αυλή, τους πρώην ευγενείς και πλούσιους, όλους τους πλούσιους που είχαν συνασπιστεί με την Αυλή. Κατά συνέπεια, ο παριζιάνος λαός ενώθηκε με τους χωρικούς των παραμεθόριων νομών στο μίσος τους για τους υποστηρικτές του θρόνου που είχαν καλέσει τους ξένους στη Γαλλία. Ως εκ τούτου, όταν προτάθηκε μια ειρηνική διαδήλωση για τις 20 Ιουνίου, τα τμήματα ήταν εκείνα που ανέλαβαν να την οργανώσουν – εκείνα ήταν που στη συνέχεια οργάνωσαν την επίθεση εναντίον του Κεραμεικού στις 10 Αυγούστου, βρίσκοντας στο μεταξύ την ευκαιρία να σχηματίσουν επιτέλους την πολυπόθητη και αναπόφευκτη ενότητα μεταξύ των τμημάτων για επαναστατική δράση.

Όταν έγινε προφανές ότι από τη διαδήλωση της 20 Ιουνίου δεν είχε προκύψει τίποτα – ότι η Αυλή ούτε είχε μάθει ούτε και ήθελε να μάθει τίποτα – τα ίδια τα τμήματα ανέλαβαν την πρωτοβουλία και απαίτησαν από τη Συνέλευση την

εκθρόνιση του Λουδοβίκου. Στις 23 Ιουλίου, το τμήμα της Μοκονσέλ εξέδωσε σχετικό ψήφισμα ενημερώνοντας τη Συνέλευση και άρχισε να προετοιμάζεται για εξέγερση τις 5 Αυγούστου. Άλλα τμήματα έσπευσαν να εγκρίνουν ένα παρόμοιο ψήφισμα και όταν η Συνέλευση, κατά τη συνεδρίασή της στις 5 Αυγούστου, απέρριψε το ψήφισμα των πολιτών της Μοκονσέλ σαν παράνομο, ήδη το είχαν προσυπογράψει δεκατέσσερα τμήματα. Την ίδια μέρα μερικά μέλη του τμήματος της Γκραβιγιέ επισκέφθηκαν τη Συνέλευση για να διακηρύξουν ότι συνέχιζαν να εμπιστεύονται στους νομοθέτες «την τιμή για τη διάσωση της χώρας», αλλά πρόσθεσαν: «Εάν όμως εσείς αρνηθείτε να το κάνετε τότε θα πρέπει να το κάνουμε μόνοι μας». Από την πλευρά του, το τμήμα της Κινς-Βενγκτ χαρακτήρισε «σαν ύστατο όριο της υπομονής του λαού το πρωινό της 10 Αυγούστου» και το τμήμα της Μοκονσέλ διακήρυξε ότι «θα περίμενε ειρηνικά και θα επαγρυπνούσε μέχρι τις ένδεκα το βράδυ της επόμενης Πέμπτης (9 Αυγούστου) εν αναμονή της απόφασης της Εθνοσυνέλευσης. Εάν όμως το νομοθετικό σώμα δεν απέδιδε δικαιοσύνη στο λαό, μια ώρα αργότερα, δηλαδή τα μεσάνυχτα, θα ηχούσε το τύμπανο του συναγερμού και όλοι θα ξεσηκώνονταν».* [* Mortimer Ternaux, La Terreur, τομ. ii, σελ. 178, 216, 393. Bouchez και Roux, τομ. xvi, σελ. 247. Ernest Mellié, Les Sections de Paris, σελ. 144 κ.ε.]

Τέλος, στις 7 Αυγούστου, το ίδιο τμήμα ζήτησε από όλα τα άλλα να διορίσουν «έξι επιτρόπους το καθένα, όχι τόσο ρήτορες όσο καλούς πολίτες, οι οποίοι θα συνεδρίαζαν και θα συγκροτούσαν μια κεντρική αιχμή στο Οτέλ ντε Βιλ», κάτι που έγινε στις 9 Αυγούστου.* [* Μια «επιτροπή αλληλογραφίας είχε ήδη συγκροτηθεί για την επικοινωνία ανάμεσα σε διαφορετικά τμήματα και στις 23 Ιουλίου είχε πραγματοποιηθεί μια συνάντηση επιτρόπων από αρκετά τμήματα.] Όταν τα είκοσι οκτώ ή τριάντα από τα σαράντα έξι τμήματα είχαν πλέον προσχωρήσει στο κίνημα, οι επιτροποί τους συνεδρίασαν στο Οτέλ ντε Βιλ, σε μια αίθουσα δίπλα από εκείνη όπου συνεδρίαζε τακτικά το Δημοτικό Συμβούλιο – εκείνη τη νύχτα ήταν λίγοι και ανέλαβαν δράση με επαναστατικό τρόπο σαν μια νέα Κομμούνα. Ανέστειλαν προσωρινά τις εργασίες του Δημοτικού Συμβουλίου, έκλεισαν σε μια αίθουσα το δήμαρχο Πετιόν, απέλυσαν το προσωπικό των ταγμάτων της Εθνοφυλακής και ανέλαβαν όλες τις εξουσίες της Κομμούνας, καθώς επίσης και τη γενική διεύθυνση της εξέγερσης.* [* Ο Ernest Mellié έχει βρει το βιβλίο πρακτικών του τμήματος της Πουασονιέρ. Η συνεδρίαση πραγματοποιήθηκε στο ναό του Σεν Λαζάρ στις οκτώ το βράδυ της 9 Αυγούστου σε μόνιμη επιτροπή. Εκεί απέλυσε όλους τους αξιωματικούς του τάγματος Σεν Λαζάρ που δεν είχαν διοριστεί από τους ίδιους το Εθνοφρουρούς και διόρισε «επιτόπου άλλους αξιωματικούς, υπό τις διαταγές των οποίων σκόπευε να προελάσει το τμήμα». Συνεννοήθηκε με άλλα τμήματα για την τάξη της προέλασης και στις τέσσερις το πρωί, αφού είχε διορίσει τη μόνιμη επιτροπή του για να παρακολουθεί τις προετοιμασίες για τον εξοπλισμό και για να εκδώσει διαταγές για την ασφάλεια που κατά την κρίση της θεωρούσε απαραίτητη», το τμήμα ενώθηκε με «τα αδελφά τμήματα από το προάστιο Σεν Αντουάν» και άρχισε να προελαύνει εναντίον του Κεραμεικού. Μέσω αυτών των πρακτικών παίρνουμε μια ζωντανή εικόνα του τρόπου με τον οποίο ο λαός του Παρισιού έδρασε εκείνη την αξιομνημόνευτη νύχτα.]

Με αυτό τον τρόπο συγκροτήθηκε η νέα εξουσία, η Επαναστατική Κομμούνα, και εγκαταστάθηκε στο Οτέλ ντε Βιλ.

Το ανάκτορο του Κεραμεικού καταλήφθηκε, ο βασιλιάς εκθρονίστηκε και η νέα Κομμούνα κατέστησε αμέσως σαφές ότι η 10 Αυγούστου δεν ήταν το αποκορύφωμα της Επανάστασης που είχε ξεκινήσει στις 14 Ιουλίου 1789, αλλά η αρχή μιας νέας λαϊκής επανάστασης που απέβλεπε στην Ισότητα. Στο εφεξής χρονολογούσε τα έγγραφά της από «το Τέταρτο Έτος της Ελευθερίας και το Πρώτο Έτος της Ισότητας». Ένας ολόκληρος όγκος νέων καθηκόντων άρχισε να μεταβιβάζεται στη νέα Κομμούνα.

Στη διάρκεια του τελευταίου εικοσήμερου του Αυγούστου, ενώ η Νομοθετική Συνέλευση ταλαντευόταν ανάμεσα στα διάφορα ρεύματα, το μοναρχικό, το συνταγματικό και το δημοκρατικό που παρέσυραν τα μέλη της εδώ κι εκεί, και καθώς αποδεικνυόταν τελείως ανίκανη να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, τα τμήματα του Παρισιού και η Κομμούνα έγιναν η πραγματική καρδιά του γαλλικού έθνους για την αφύπνιση της Δημοκρατικής Γαλλίας, για τη σύγκρουσή της με το συνασπισμό των βασιλιάδων και για την οργάνωση του μεγάλου κινήματος των εθελοντών του 1792, σε συνεργασία με τις άλλες Κομμούνες. Κι όταν εκείνες τις μέρες του Σεπτεμβρίου οι δισταγμοί της Συνέλευσης, η επιθυμία της πλειοψηφίας των μελών για τη μοναρχία, και το μίσος τους για την επαναστατική Κομμούνα είχαν οδηγήσει τον παρισινό λαό στην κορύφωση μιας ασυγκράτητης οργής, τα τμήματα και η Κομμούνα ήταν και πάλι εκείνα που προσπάθησαν να τον κατευνάσουν. Μόλις η Νομοθετική Συνέλευση αποφάσισε επιτέλους να ταχθεί ανοιχτά κατά της μοναρχίας και των διαφόρων μνηστήρων του θρόνου στις 4 Σεπτεμβρίου και μόλις ανακοίνωσε την απόφασή της στα τμήματα, αυτά

ενώθηκαν αμέσως μεταξύ τους για να βάλουν τέλος στις σφαγές που απειλούσαν να επεκταθούν από τις φυλακές στους δρόμους, και να εγγυηθούν την ασφάλεια όλων των κατοίκων.

Με τον ίδιο τρόπο, όταν συνεδρίασε η Συμβατική και μολοντί είχε αποφασίσει την κατάργηση της μοναρχίας στη Γαλλία το πρωινό της 21 Σεπτεμβρίου, τελικά «δεν τόλμησε να προφέρει την καθοριστική λέξη “Δημοκρατία”» και «φάνηκε να περιμένει κάποια ενθάρρυνση από τα έξω». * [* Aulard, Histoire politique de la Révolution, 2η έκδοση, σελ. 272 κ.ε.] Αυτή η ενθάρρυνση ήρθε από το λαό του Παρισιού. Διακήρυξε την απόφαση στους δρόμους με κραυγές «Ζήτω η Δημοκρατία!» ενώ οι πολίτες του τμήματος της Κατρ-Νασιόν πήγαν στη Συμβατική για να την αναγκάσουν να κάνει ένα βήμα μπροστά, λέγοντας ότι με χαρά τους θα έχνουν το αίμα τους για τη «Δημοκρατία», η οποία δεν είχε ακόμα αναγγελθεί και την οποία η Συμβατική αναγνώρισε μόλις την επόμενη μέρα.

Έτσι η Κομμούνα του Παρισιού εξελίχτηκε σε μια δύναμη που ανέλαβε να γίνει ο εμπνευστής, αν όχι ο ανταγωνιστής, της Συμβατικής και ο σύμμαχος του κόμματος που ονομαζόταν «Όρος».

Στο Παρίσι το «Όρος» είχε με το μέρος του άλλη μια δύναμη που είχε διαμορφωθεί κατά την πορεία της Επανάστασης: τη Λέσχη των Ιακωβίνων, με τις πολυάριθμες επαρχιακές εταιρείες που συνδέονταν μαζί της. Είναι αλήθεια ότι η συγκεκριμένη λέσχη δεν είχε καμία από τις εξουσίες ούτε και την επαναστατική πρωτοβουλία με τα οποία την επενδύουν οι σύγχρονοι πολιτικοί συγγραφείς. Τα ίδια τα πρόσωπα που συνέθεταν τη μητρική εταιρεία στο Παρίσι ήταν κυρίως εύποροι αστοί. Πώς θα μπορούσαν λοιπόν να καθοδηγήσουν την Επανάσταση;

Σύμφωνα με τον Michelet, σε κάθε περίοδο οι Ιακωβίνοι είχαν πιστέψει ότι ήταν οι πιο έξυπνοι και οι πολιτικοί φωστήρες της Επανάστασης, εκείνοι που κρατούσαν την όλη ισορροπία. Ωστόσο, δεν ηγήθηκαν της Επανάστασης αλλά την ακολούθησαν. Σε κάθε κρίση που παρουσιαζόταν η λέσχη μετέβαλε το ύφος της. Η λέσχη όμως έγινε αμέσως ο εκφραστής της τάσης που είχε προκύψει σε μια δεδομένη στιγμή ανάμεσα στις μορφωμένες, μετριοπαθώς δημοκρατικές μεσαιές τάξεις. Υποστήριξε αυτή την τάση καλλιεργώντας στο Παρίσι διάφορες απόψεις κατά το δοκούν και παρείχε τους σημαντικότερους αξιωματούχους υπό κάθε νέο καθεστώς. Ο Ροβεσπιέρος ο οποίος, για να χρησιμοποιήσουμε τη προνομιακή φράση του Michelet, ήταν «ο χρυσός κακός του Όρους», ήθελε οι Ιακωβίνοι «να λειτουργούν σαν ένας ενδιάμεσος κρίκος ανάμεσα στη Συνέλευση και στο Δρόμο, από τη μια να φοβίζει και από την άλλη να καθησυχάζει τη Συμβατική». Ωστόσο αντιλαμβανόταν ότι η πρωτοβουλία έπρεπε να πηγάζει από το Δρόμο, από το Λαό.

Όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, η επιρροή των Ιακωβίνων στα γεγονότα της 10 Αυγούστου ήταν ανύπαρκτη και έτσι παρέμεινε μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1792, σε μια περίοδο που η λέσχη είχε σχεδόν εγκαταλειφθεί. Βαθμιαία όμως, στη διάρκεια του φθινοπώρου, η μητρική εταιρεία στο Παρίσι ενισχύθηκε από πολλούς Κορδελιέρους και τότε η λέσχη αναστήθηκε και έγινε πόλος συσπείρωσης όλης της μετριοπαθούς παράταξης ανάμεσα στους δημοκράτες. Εκεί ο Μαρά απέκτησε μεγάλη δημοτικότητα, κάτι που όμως δεν συνέβη με τους «οι εξτρεμιστές», δηλαδή με εκείνους που σήμερα θα αποκαλούσαμε «κομμουνιστές». Σε αυτούς η λέσχη αντιτάχθηκε και αργότερα πολέμησε εναντίον τους.

Την άνοιξη του 1793, όταν ο αγώνας των Γιρονδίνων εναντίον της Κομμούνας του Παρισιού είχε φτάσει σε κρίσιμο σημείο, οι Ιακωβίνοι υποστήριξαν την Κομμούνα και το Όρος στη Συμβατική, και τους βοήθησαν να νικήσουν τους Γιρονδίνους και να εδραιώσουν τη νίκη τους. Μέσω της αλληλογραφίας τους με τις θυγατρικές λέσχες στις επαρχίες, οι Ιακωβίνοι υποστήριξαν τους επαναστάτες εκεί και τους βοήθησαν να κατατροπώσουν την επιρροή όχι μόνο των Γιρονδίνων αλλά και των μοναρχικών που κρύβονταν πίσω τους. Αυτό επέτρεψε στους Ιακωβίνους να στραφούν αργότερα εναντίον των δημοφιλών επαναστατών της Κομμούνας και να ανοίξουν το δρόμο για την αντίδραση της αστικής τάξης, προκειμένου να φέρει σε πέρας το πραξικόπημα της 9 Θερμιδόρ.

Τριακοστό Έβδομο Κεφάλαιο: Η κυβέρνηση – Συγκρούσεις με τη Συμβατική – Ο Πόλεμος

Το νέο υπουργικό συμβούλιο - Ο Δαντόν, αρχικά επικεφαλής του, αργότερα αναγκάζεται να παραιτηθεί – Τον διαδέχεται ο Ρολάν – Ανενεργό συμβούλιο – Η αληθινή εξουσία στα χέρια του Δαντόν, της Κομμούνας, των Τμημάτων και των Ιακωβίνων – Το συμβούλιο επιτίθεται στους Δαντόν, Μαρά και Ροβεσπιέρο – Οι επαρχίες εχθρικά διακείμενες κατά της Κομμούνας και του παρισιού λαού – Οι Γιρονδίνοι επιτίθενται στα παρισινά τμήματα – Πόλεμος και Επανάσταση – Οι Γιρονδίνοι επιθυμούν τον πόλεμο – Ενθουσιασμός των χωρικών στα σύνορα – Η δυτική Γαλλία απρόθυμη – Η χώρα

απροετοίμαστη – Το σχέδιο των Ντιμουριέ και Λαφαγιέτ – Οι Γερμανοί προελαύνουν – Μάχη της Βαλμί – Ο Δαντόν διαπραγματεύεται με το Δούκα του Μπρούνσβικ – Νέες επιτυχίες των δημοκρατικών – Μάχη της Ζεμάπ – Η Αγγλία – Συνέπειες του πολέμου – Η Βανδέα

Το πρώτο μέλημα της Συμβατικής δεν ήταν να αποφασίσει τι έπρεπε να γίνει με τον εκθρονισμένο βασιλιά αλλά να καθορίσει ποιο κόμμα έπρεπε να ωφεληθεί από τη νίκη του λαού κατά του Κεραμεικού – ποιος, δηλαδή, έπρεπε να διευθύνει την Επανάσταση. Πάνω σε αυτό ξέσπασαν οι συγκρούσεις που επί οκτώ μήνες εμπόδιζαν τη φυσιολογική εξέλιξη της Επανάστασης και μέχρι τον Ιούνιο του 1793 κράτησαν σε αναστολή τα μεγάλα ζητήματα όπως το ζήτημα της γης, των φεουδαρχικών εισφορών και ούτω καθεξής, με τελικό αποτέλεσμα την εξάντληση της ενεργητικότητας του λαού, την αδιαφορία του – εκείνη την κόπωση που έκανε την καρδιά παρατηρητών να ματώσει, όπως πολύ εύστοχα το διατύπωσε ο Michelet.

Στις 10 Αυγούστου, μετά την ανακοίνωση της «διαθεσιμότητας» του βασιλιά, η νομοθετική Συνέλευση είχε παραδώσει όλες τις λειτουργίες της κεντρικής εκτελεστικής εξουσίας σε ένα εξαμελές συμβούλιο υπουργών – επιλεγμένων εκτός της Συνέλευσης και στην πλειοψηφία τους Γιρονδίνων – του Ρολάν, του Σερβάν, του Κλαβιέρ, του Μονζ και του Λε Μπρεν – με την προσθήκη του Δαντόν, τον οποίο η Επανάσταση είχε διορίσει σαν υπουργό Δικαιοσύνης. Το συμβούλιο δεν είχε μόνιμο πρόεδρο και κάθε υπουργός αναλάμβανε με τη σειρά του την προεδρία για μια εβδομάδα.

Η Συμβατική επικύρωσε αυτό το διακανονισμό αλλά ο Δαντόν, ο οποίος είχε γίνει η ψυχή της εθνικής άμυνας και διπλωματίας ασκώντας κυρίαρχη επιρροή στο συμβούλιο, αναγκάστηκε να παραιτηθεί εξαιτίας των επιθέσεων των Γιρονδίνων. Παραιτήθηκε από την κυβέρνηση στις 9 Οκτωβρίου 1792 και αντικαταστάθηκε από τον ασήμαντο Γκαρά. Κατόπιν τούτου ο υπουργός Εσωτερικών Ρολάν έγινε ο σημαντικότερος άνδρας του υπουργικού συμβουλίου και διατήρησε τη θέση του μέχρι τον Ιανουάριο του 1793, όταν παραιτήθηκε μετά την εκτέλεση του βασιλιά. Από τη θέση αυτή άσκησε όλη του την επιρροή και επέτρεψε στους Γιρονδίνους να συσπειρωθούν γύρω του και στη σύζυγό του να εκμεταλλευτεί όλη της την ενεργητικότητα για να εμποδίσει την Επανάσταση να εξελιχθεί πάνω στις γραμμές που είχαν χαραχτεί από το 1789: την εγκαθίδρυση μιας δημοκρατίας, την ολοκληρωτική κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος και μερικά βήματα προς μια εξίσωση των συνθηκών ζωής. Εντούτοις, ο Δαντόν ήταν ακόμα ο εμπνευστής της διπλωματίας και όταν τον Απρίλιο του 1793 εγκαθιδρύθηκε η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, έγινε ο πραγματικός υπουργός Εξωτερικών σε αυτή την επιτροπή.* [* Στο Histoire politique ο Aulard δίνει μια έξοχη σύνοψη των διάφορων αλλαγών (2η έκδοση, σελ. 15-317.)]

Παρά την εξουσία και την κυριαρχία στη Συμβατική, η Γιρόνδη δεν ήξερε τι ακριβώς έπρεπε να κάνει. Όπως αναφέρει ο Michelet, «μακρηγορούσε» αλλά δεν έκανε τίποτε. Δεν είχε αρκετό θάρρος για να λάβει επαναστατικά μέτρα αλλά ούτε για να υποστηρίξει ανοιχτά την αντίδραση. Συνεπώς η πραγματική εξουσία, τόσο για τις πρωτοβουλίες όσο και για τη δράση, αφέθηκε στα χέρια του Δαντόν ως προς τον πόλεμο και τη διπλωματία και στα χέρια της Κομμούνας του Παρισιού, των τμημάτων, των λαϊκών εταιρειών και εν μέρει της Λέσχης των Ιακωβίνων ως προς τα επαναστατικά μέσα στο εσωτερικό. Ανήμπορη να δράσει από μόνη της, η Γιρόνδη εστιάστηκε σε λυσσαλέες επιθέσεις εναντίον εκείνων που αναλάμβαναν δράση, κυρίως εναντίον της «τριανδρίας» των Δαντόν, Μαρά και Ροβεσπιέρου, τους οποίους κατηγορήσε σφοδρά για δικτατορικές τάσεις. Υπήρξαν φορές που αναρωτιόταν κανείς εάν οι επιθέσεις αυτές θα κορυφώνονταν – εάν θα εξοστράκιζαν τον Δαντόν ή εάν θα έστελναν τον Μαρά στη λαμητόμο.

Εντούτοις, καθώς το σφρίγος της Επανάστασης δεν είχε ακόμα εξαντληθεί, όλες οι επιθέσεις απέτυχαν. Το μόνο που πέτυχαν ήταν να στρέψουν το λαό ολόθερμα υπέρ του Μαρά, ιδίως στις συνοικίες Σεντ Αντουάν και Σεντ Μαρσό. Ενίσχυσαν την επιρροή του Ροβεσπιέρου στα μάτια των Ιακωβίνων και των δημοκρατικών αστών και εξύψωσαν ακόμα περισσότερο τον Δαντόν στα μάτια όλων εκείνων που ήθελαν να δουν τη Δημοκρατική Γαλλία να αψηφά τους βασιλιάδες. Για εκείνους, ο Δαντόν ήταν ένας άνθρωπος της δράσης, ήταν ικανός να αποκρούσει την εισβολή ή να ματαιώσει τις μοναρχικές συνωμοσίες στο εσωτερικό και να εγκαθιδρύσει με ασφάλεια τη δημοκρατία, χωρίς να λογαριάζει τη ζωή του ή τη φήμη του σαν πολιτικός.

Από τις πρώτες κιόλας συνεδιάσεις της Συμβατικής, η Δεξιά της, αποτελούμενη από τους Γιρονδίνους, επανέλαβε την επαίσχυντη σύγκρουση με την Κομμούνα του Παρισιού, την οποία καθοδηγούσαν στη Νομοθετική Συνέλευση από τις 11 Αυγούστου. Μολονότι όφειλαν τη δύναμή τους στην εξέγερση που είχε οργανωθεί από την Κομμούνα, της επιτέθηκαν με ένα μίσος που δεν ουδέποτε είχαν φανερώσει για τους συνωμότες της Αυλής.

Θα ήταν κουραστικό να αφηγηθούμε εδώ όλες τις επιθέσεις των Γιρονδίνων εναντίον της Κομμούνας. Αρκεί να αναφέρουμε μερικές από αυτές.

Η πρώτη αφορούσε τον έλεγχο των οικονομικών. Στόχευε την Κομμούνα και την Επιτροπή Επαγρύπνησης αλλά και τον Δαντόν. Είναι προφανές ότι στη διάρκεια εκείνων των ταραγμένων μηνών του Αυγούστου και του Σεπτεμβρίου του 1792, κάτω από τις ασυνήθιστες περιστάσεις που είχαν δημιουργηθεί από το κίνημα της 10 Αυγούστου και την ξένη εισβολή, ο Δαντόν, ο μόνος ενεργητικός άνδρας στην κυβέρνηση, πρέπει να είχε δαπανήσει τα χρήματα χωρίς να δώσει ιδιαίτερη σημασία στον απολογισμό είτε για τις διπλωματικές διαπραγματεύσεις που τελικά κατέληξαν στην υποχώρηση των Πρώσων, είτε για την αποτροπή των απειλών της συνωμοσίας που εξύφαινε ο μαρκήσιος ντε Λα Ροθερί στη Βρετάνη και οι πρίγκιπες στην Αγγλία και σε άλλα μέρη. Είναι επίσης εξάκθαρτο ότι η Επιτροπή Επαγρύπνησης της Κομμούνας δύσκολα μπορούσε να κρατήσει ακριβείς λογαριασμούς καθώς καθημερινά εφοδίαζε και έστελνε εσπευσμένα χιλιάδες εθελοντές για τα σύνορα. Όμως σε αυτό ακριβώς το ευαίσθητο σημείο οι Γιρονδίνοι έστρεψαν την πρώτη τους επίθεση και τους υπαιτιοποίησαν, απαιτώντας την απόδοση πλήρους απολογισμού από τις 30 Σεπτεμβρίου και μετά. Το εκτελεστικό όργανο της Κομμούνας, δηλαδή η Επιτροπή Επαγρύπνησης, έστειλε μια διαφανή έκθεση των λογαριασμών της* [* Από τις 713.885 λίβρες είχαν δαπανηθεί μόνο 85.529, για τις οποίες είχε αποδοθεί πλήρης λογαριασμός (Louis Blanc, ii, 62). Σχετικά με την κατηγορία της Τρομοκρατίας, ο Giraut απέδειξε αργότερα ότι μέσα σε τέσσερις μήνες η επιτροπή είχε συλλάβει μόνο 320 άτομα. Μακάρι οι Γιρονδίνοι να είχαν υπάρξει εξίσου μετριοπαθείς μετά τον Θερμιδór!] και δικαιολόγησε την πολιτική δράση της.

Στις επαρχίες όμως παρέμεναν οι αμφιβολίες ως προς την εντιμότητα του Δαντόν και της Κομμούνας και στις επιστολές προς τους φίλους και τους πράκτορές τους οι Γιρονδίνοι έκαναν ό,τι μπορούσαν για να τις ενισχύουν.

Ταυτόχρονα οι Γιρονδίνοι προσπάθησαν να προσφέρουν στη Συμβατική ένα είδος προσοστατίας αντεπαναστατικού χαρακτήρα. Ηθελαν να σταλούν από κάθε Διευθυντήριο των νομών (όπως γνωρίζουμε, τα Διευθυντήρια ήταν αντιδραστικά) τέσσερις πεζικάριοι και τρεις υπεείς, συνολικά 2270 άνδρες, για να φρουρούν τη Συνέλευση απέναντι σε ενδεχόμενες επιθέσεις του λαού του Παρισιού και της Κομμούνας! Επομένως τα τμήματα χρειάστηκε να παρέμβουν δυναμικά διορίζοντας ειδικούς επιτρόπους προκειμένου να αντισταθούν στην ψήφιση αυτής της απόφασης και να αποτρέψουν τη συγκρότηση μιας αντιδραστικής φρουράς στο Παρίσι.

Αυτό όμως που οι Γιρονδίνοι δεν έπαψαν στιγμή να εκμεταλλεύονται για να επιτεθούν στον Δαντόν, ο οποίος εκείνες τις μέρες ενεργούσε σε αβυσσική συνεργασία με την Κομμούνα και τα τμήματα, ήταν κυρίως οι σφαγές του Σεπτεμβρίου. Αφού λοιπόν «τράβηξαν το πέπλο» και σχεδόν δικαιολόγησαν εκείνες τις μέρες δια στόματος Ρολάν* [* Βλ. τριακοστό πέμπτο κεφάλαιο.] όπως είχαν δικαιολογήσει προηγουμένως τις σφαγές στη Λα Γκλασιέρ της Λυών διά στόματος Μπαρμπαρού,* [* Έπειτα από μακροχρόνιους αγώνες ανάμεσα στον επαναστατημένο πληθυσμό της Λυών και στους υποστηρικτές των κληρικών, και έπειτα από τη δολοφονία του πατριώτη Λεσκιγιέ επειδή είχε θελήσει να εκποιήσει την εκκλησιαστική περιουσία σύμφωνα με το νόμο, ακολούθησε μια εξέγερση του επαναστατημένου εργαζόμενου πληθυσμού που έληξε με τη δολοφονία εξήντα μοναρχικών, τα πτώματα των οποίων ρίχτηκαν στα βάθη του πύργου της Γκλασιέρ. Ο Μπαρμπαρού, ένας αντιπρόσωπος των Γιρονδίνων, είχε δικαιολογήσει τότε εκείνες τις σφαγές.], τώρα ελίσσονταν τόσο καλά στη Συμβατική ώστε στις 20 Ιανουαρίου 1793 εξασφάλισαν ένα ένταλμα δίωξης σε βάρος των εμπνευστών των σφαγών του Σεπτεμβρίου, με την ελπίδα να σπιλώσουν μέσω αυτής της έρευνας τη φήμη των Δαντόν, Ροβεσπιέρου και Μαρά.

Βαθμιαία οι Γιρονδίνοι εκμεταλλεύτηκαν το συνταγματικό και μοναρχικό ρεύμα, το οποίο επικράτησε επιβεβαιώθηκε ανάμεσα στις μεσαίες τάξεις μετά τις 10 Αυγούστου προκειμένου να υποδαυλίσουν στις επαρχίες ένα αίσθημα εχθρότητας απέναντι το Παρίσι και στην Κομμούνα του, καθώς επίσης και απέναντι στο κόμμα του «Όρους».

Αρκετά τμήματα μάλιστα έστειλαν αποσπάσματα ομόσπονδων για την υπεράσπιση της Συμβατικής εναντίον «των αγκιτατόρων που ήθελαν να γίνουν δήμαρχοι και δικτάτορες» - εννοώντας τον Δαντόν, τον Μαρά και τον Ροβεσπιέρο – και εναντίον του παρισινού λαού. Κατόπιν έκκλησης του Μπαρμπαρού, η Μασσαλία – αυτή τη φορά η «εμπορευματοποιημένη» Μασσαλία – έστειλε τον Οκτώβριο του 1792 στο Παρίσι ένα τάγμα ομόσπονδων εύπορων νεαρών από την εμπορική πόλη, οι οποίοι παρέλασαν μέσα από τους δρόμους του Παρισιού απαιτώντας το κεφάλι του Ροβεσπιέρου και του Μαρά. Αυτοί ήταν οι προπομποί της αντίδρασης του Θερμιδór. Ευτυχώς όμως, ο λαός του Παρισιού νίκησε τη συνωμοσία κερδίζοντας εκείνους τους ομόσπονδους προς όφελος της Επανάστασης.

Στο μεταξύ οι Γιρονδίνιοι έσπευσαν να κάνουν μια άμεση επίθεση εναντίον της ομόσπονδης οργάνωσης των παρισινών τμημάτων. Ήθελαν πάση θυσία να καταστρέψουν την επαναστατική Κομμούνα της 10 Αυγούστου και πέτυχαν την οργάνωση νέων εκλογών για το Γενικό Συμβούλιο του δήμου της πρωτεύουσας. Την ίδια στιγμή ο Πετιόν, ο Γιρονδίνος δήμαρχος, υπέβαλε την παραίτησή του. Και σε αυτή την περίπτωση όμως τα τμήματα ματαίωσαν αυτούς τους ελιγμούς. Το κόμμα του Όρους δεν κέρδισε μόνο την πλειοψηφία στις εκλογές, αλλά τη θέση του προέδρου της Κομμούνας κατέλαβε ο Σομέτ, ένας πολύ προσοδευτικός και δημοφιλής επαναστάτης και εκδότης του *Père Duchesne*. Αντιπρόεδρος έγινε ο Εμπέρ (12 Δεκεμβρίου 1792). Ο Πετιόν, ο οποίος διαφωνούσε πλέον με τα επαναστατικά αισθήματα του λαού, δεν επανεξελέγη και τον αντικατέστησε ο μετριοπαθής Σαμπόν. Κι αυτός όμως παρέμεινε στη θέση μόλις για δυο μήνες και στις 14 Φεβρουαρίου 1793 αντικαταστάθηκε από τον Πας, τον πρώην υπουργό Πολέμου.

Με αυτό τον τρόπο συγκροτήθηκε η Κομμούνα του 1793 – η Κομμούνα των Πας, Σομέτ και Εμπέρ που ανταγωνίστηκε τη Συμβατική και έπαιξε πολύ δυναμικό ρόλο στο κίνημα της 31 Μαΐου – 2 Ιουνίου 1793 που έληξε με την εκδίωξη των Γιρονδίνων από τη Συμβατική και προώθησε με ενθουσιασμό τη λαϊκή επανάσταση του Δεύτερου Έτους της Δημοκρατίας, υπερασπιζόμενη την Ισότητα και τελικά τον κομμουνισμό.

Το κυρίαρχο ζήτημα της στιγμής όμως ήταν ο πόλεμος, καθώς από τα στρατεύματα εξαρτιόταν η μελλοντική εξέλιξη της Επανάστασης.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, οι νεωτεριστές επαναστάτες όπως ο Μαρά και ο Ροβεσπιέρος δεν ήθελαν τον πόλεμο. Η Αυλή όμως είχε καλέσει τους Γερμανούς εισβολείς να σώσουν τη μοναρχική τυραννία. Οι ιερείς και οι ευγενείς ήθελαν με λύσσα τον πόλεμο ελπίζοντας ότι θα ανακτούσαν τα αρχαία προνόμιά τους, ενώ οι γειτονικές κυβερνήσεις είδαν τον πόλεμο εναντίον της Γαλλίας σαν ένα μέσο για να καταπολεμήσουν το επαναστατικό πνεύμα που άρχιζε να εμφανίζεται στις επικράτειές τους αλλά και σαν μια καλή ευκαιρία για να αποσπάσουν από τη Γαλλία μερικές επαρχίες και αποικίες. Από την άλλη πλευρά οι Γιρονδίνιοι επιθυμούσαν τον πόλεμο επειδή έβλεπαν ότι ήταν ο μόνος τρόπος για να περιορίσουν την εξουσία του βασιλιά χωρίς να καταφύγουν σε ένα λαϊκό ξεσηκωμό. «Επιθυμείτε τον πόλεμο επειδή δεν επιθυμείτε να κάνετε έκκληση προς το λαό», δήλωσε ο Μαρά και είχε δίκιο.

Όσο για το λαό, όταν οι χωρικοί στους παραμεθόριους νομούς είδαν τις γερμανικές στρατιές να συγκεντρώνονται στο Ρήνο και στις Κάτω Χώρες με επικεφαλής εμγκρέδες ευγενείς, κατάλαβαν ότι επρεπε να πάρουν τα όπλα για να προασπίσουν τα δικαιώματά τους στη γη που είχαν ανακτήσει από τους ευγενείς και τον κλήρο. Ως εκ τούτου, όταν στις 20 Αυγούστου 1792 κηρύχτηκε ο πόλεμος με την Αυστρία, ένας φλογερός ενθουσιασμός κατέλαβε τους κατοίκους των τμημάτων που ήταν κοντά στα ανατολικά σύνορα. Η κατάταξη εθελοντών για ένα χρόνο έγινε με μεγάλο ενθουσιασμό και συνοδευόταν από το τραγούδι *Ça ira!*, ενώ τα δώρα των πατριωτών έρεαν από κάθε πλευρά. Δεν συνέβαινε όμως το ίδιο στις περιοχές της δυτικής και νοτιοδυτικής Γαλλίας: εκεί ο λαός δεν ήθελε καθόλου τον πόλεμο.

Επιπλέον, τύποτα δεν ήταν έτοιμο για τον πόλεμο. Οι δυνάμεις της Γαλλίας δεν αριθμούσαν περισσότερους από εκατόν τριάντα χιλιάδες άνδρες, απλωμένους από τη Βόρρεια Θάλασα έως την Ελβετία και ανεπαρκώς εξοπλισμένου. Επομένως δεν ήταν σε θέση να αντισταθούν σε μια εισβολή.

Αρχικά, ο Ντιμουριέ και ο Λαφαγιέτ είχαν συλλάβει το τολμηρό σχέδιο μιας κεραυνοβόλου εισβολής στο Βέλγιο, το οποίο είχε προσπαθήσει να αποσπαστεί από την Αυστρία ήδη από το 1790, αλλά είχε ηττηθεί. Οι Βέλγιοι φιλελεύθεροι είχαν κάνει έκκληση στους Γάλλους αλλά η προσπάθειά τους απέτυχε και έκτοτε οι Γάλλοι στρατηγοί τηρούσαν αμυντική στάση, κυρίως επειδή η Πρωσία είχε συμμαχήσει με την Αυστρία και με τους Γερμανούς ηγεμόνες για να εισβάλουν στη Γαλλία.

Επιπλέον, ο συνασπισμός αυτός είχε την ένθερμη και ανοιχτή υποστήριξη της Αυλής του Τορίνου και την παρασκηνιακή των Αυλών της Αγίας Πετρούπολης και του Λονδίνου.

Στις 26 Ιουλίου, ο δούκας του Μπρούνσβικ, ο διοικητής των στρατιών εισβολής από εβδομήντα χιλιάδες Πρώσους και εξήντα οκτώ χιλιάδες Αυστριακούς, στρατιώτες της Έσσης και εμιγκρέδες, άρχισε να προελαύνει εναντίον της Κόμπλεντς, δημοσιεύοντας στην πορεία ένα μανιφέστο που προκάλεσε αγανάκτηση σε ολόκληρη τη Γαλλία. Απειλώς να πυρπολήσει τις πόλεις που θα τολμούσαν να αμυνθούν και να εξολοθρεύσει τους κατοίκους τους σαν στασιαστές. Εάν το Παρίσι τολμούσε να εισβάλει στο ανάκτορο του Λουδοβίκου, η τιμωρία της πόλης θα ήταν τόσο παραδειγματική που θα έμενε αλησμόνητη για πάντα.

Τρεις γερμανικές στρατιές επρόκειτο να εισέλθουν στη Γαλλία και να προελάσουν εναντίον του Παρισιού. Στις 19 Απριλίου, ο πρωσικός στρατός διέσχισε τα σύνορα και κατέλαβε αμαχητί τη Λονγκβί και τη Βερντέν.

Έχουμε δει τον ενθουσιασμό που κατάφερε να ξεσηκώσει η Κομμούνα στο Παρίσι με αυτές τις ειδήσεις και πώς αντέδρασε λιώνοντας τα μολυβένια φέρετρα των πλουσίων για την κατασκευή οβίδων, καθώς επίσης και των μπρούτζινων εκκλησιαστικών επίπλων για τη μετατροπή τους σε κανόνια, ενώ οι ναοί χρησιμοποιήθηκαν ως τεράστια εργαστήρια όπου χιλιάδες άνθρωποι εργάζονταν για το ράψιμο των στολών των εθελοντών τραγουδώντας το *Ça ira* και τη Μασσαλιώτιδα, τον ενθουσιώδη ύμνο του Ρουζέ ντε λ'Ιλ.

Οι εμιγκρέδες είχαν πείσει τους συμμάχους βασιλιάδες ότι η Γαλλία ήταν έτοιμη να τους υποδεχτεί με ανοιχτές αγκάλες. Όμως η καθαρά εχθρική συμπεριφορά των χωρικών και οι μέρες του Σεπτεμβρίου στο Παρίσι ανάγκασαν τους εισβολείς να σταματήσουν. Οι κάτοικοι των πόλεων και οι χωρικοί των ανατολικών νομών καταλάβαιναν πολύ καλά ότι ο εχθρός είχε έρθει για να αποσπάσει τους καρπούς όλων των κατακτήσεών τους και κυρίως στις ανατολικές περιοχές ήταν που οι εξεγέρσεις μέρους των πόλεων και της υπαίθρου το 1789 και το 1790 είχαν επιτύχει πιο αποτελεσματικά την καταστροφή της φεουδαρχίας.

Όμως για τη νίκη δεν αρκούσε μόνο ο ενθουσιασμός. Ο πρωσικός στρατός προέλαυνε και μαζί με τον αυστριακό στρατό είχε ήδη εισέλθει στο δάσος της Αργκόν, το οποίο εκτεινόταν σε ένα μήκος πενήντα δυο χιλιομέτρων χωρίζοντας την κοιλάδα του ποταμού Μεύση από την άγονη Καμπανία. Μάταια ο στρατός του Ντιμουριέ προσπάθησε με αναγκαστικές πορείες να αναχαιτίσει την εισβολή. Το μόνο που κατάφερε ήταν να καταλάβει εγκαίρως μια πλεονεκτική θέση στη Βαλμί, στην έξοδο του μεγάλου δάσους. Εκεί, στις 20 Σεπτεμβρίου, οι Πρώσοι αναχαιτίστηκαν για πρώτη φορά, ενώ προσπαθούσαν να καταλάβουν τους λόφους όπου ήταν οχυρωμένοι οι στρατιώτες του Ντιμουριέ. Υπό τις περιστάσεις η μάχη της Βαλμί ήταν μια σημαντική νίκη – η πρώτη νίκη των λαών εναντίον των βασιλιάδων – και σαν τέτοια χαϊρετίστηκε από τον Γκαίτε, ο οποίος συνόδευε το στρατό του Μπρούνσβικ.

Οι καταρρακτώδεις βροχές ανάγκασαν τον πρωσικό στρατό να σταματήσει στο δάσος της Αργκόν και καθώς υπήρχε έλλειψη των πάντων στις άγονες πεδιάδες που εκτεινόταν μπροστά, έπεσε θύμα της δυσεντερίας με ολέθριες συνέπειες μεταξύ των ανδρών. Οι δρόμοι ήταν λασπωμένοι, οι χωρικοί καιροφυλακτούσαν και τα πάντα προοίωνιζαν μια καταστροφική εκστρατεία.

Τότε λοιπόν ο Δαντόν άρχισε διαπραγματεύσεις με τον δούκα του Μπρούνσβικ για την υποχώρηση των Πρώσων, ότοι που παραμένουν άγνωστοι μέχρι σήμερα. Μήπως ο Δαντόν του υποσχέθηκε, όπως ισχυρίστηκε αργότερα, ότι θα έσωζε τη ζωή του Λουδοβίκου; Πολύ πιθανόν. Εάν όμως δόθηκε αυτή η υπόσχεση, θα πρέπει να έγινε υπό προϋποθέσεις και δεν γνωρίζουμε ποιες δεσμεύσεις ανέλαβαν σε αντάλλαγμα οι εισβολείς, πέρα από την άμεση υποχώρηση των Πρώσων. Μήπως δόθηκε υπόσχεση για την ταυτόχρονη υποχώρηση των Αυστριακών; Μήπως έγιναν κουβέντες για μια επίσημη αποκήρυξη του θρόνου από τον Λουδοβίκο; Μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε.

Το μόνο που γνωρίζουμε σίγουρα είναι ότι την 1 Οκτωβρίου ο δούκας του Μπρούνσβικ άρχισε την υποχώρησή του μέσω του Γκραντ-Πρε και του Βερντόν. Προς το τέλος του μήνα διέσχισε ξανά το Ρήνο στην Κόμπλεντς συνοδευόμενος από τις κατάρες των εμιγκρέδων.

Αμέσως μετά, ο Ντιμουριέ έδωσε εντολές στον Βέστερμαν να «συνοδεύσει τους Πρώσους πίσω ευγενικά» χωρίς να τους πιέσει ιδιαίτερα και στις 11 Οκτωβρίου μετέβη στο Παρίσι, προφανώς για να διαπιστώσει πώς ήταν χωρισμένα τα κόμματα και να καθορίσει τη στάση του. Το κανόνισε μάλιστα με τέτοιο τρόπο ώστε, παρόλο που δεν είχε ορκιστεί πίστη στη Δημοκρατία, έγινε πολύ καλά δεκτός από τους Ιακωβίνους και από εκείνη τη στιγμή άρχισε αναμφίβολα να ασκεί έντονες πιέσεις για την υποψηφιότητα του δούκα της Σαρτρ στο θρόνο της Γαλλίας.

Ούτε όμως η εξέγερση που είχε οργανώσει στη Βρετανία ο μαρκήσιος ντε λα Ρουερί για να ξεσπάσει την εποχή που οι Γερμανοί θα βιάζαν προς το Παρίσι είχε κανένα αποτέλεσμα. Υστερα από πληροφορίες ο Δαντόν είχε καταφέρει να ανακαλύψει τα νημάτα της στη Βρετανία αλλά και στο Λονδίνο. Το Λονδίνο όμως παρέμενε το κέντρο των συνωμοσιών των πριγκίπων και η νήσος του Τζέρσι είχε γίνει η κεντρική αποθήκη όπλων για τους μοναρχικούς. Πρόθεσή τους ήταν να αποβιβάσουν ένα μικρό στρατό κάπου στις ακτές της Βρετανίας, να καταλάβουν τη Σεντ Μαλό με τη βοήθεια ντόπιων μοναρχικών και να παραδώσουν στους Αγγλούς αυτό το υψίστης στρατιωτικής και εμπορικής σημασίας λιμάνι.

Την ίδια στιγμή, ο γαλλικός στρατός στο νότο υπό τον Μοντεσεκί εισήλθε στη Σαβοΐα, την ίδια μέρα που η Συμβατική πραγματοποίησε την πρώτη της συνεδρίαση. Τέσσερις μέρες αργότερα κατέλαβε τη Σαμπερί και εγκαινίασε την επανάσταση των χωρικών εναντίον των φεουδαρχών γαιοκτημόνων στη Σαβοΐα.

Στο τέλος του Σεπτεμβρίου μια από τις στρατιές της Δημοκρατίας υπό τους Λοζάν και Κουστέν διάβηκε το Ρήνο και στις 30 του μηνός κατέλαβε με έφοδο το Σπιρ. Τέσσερις μέρες αργότερα υπέκυψε η Βορμς και στις 23 Οκτωβρίου η Μαγιάνς και η Φρανκφούρτη κατελήφθησαν από τις στρατιές των Αβράκωτων.

Στο βορρά υπήρξε άλλη μια σειρά από επιτυχίες. Προς το τέλος Οκτωβρίου η στρατιά του Ντιμουριέ εισήλθε στο Βέλγιο και στις 6 Νοεμβρίου πέτυχε μεγάλη νίκη εναντίον των Αυστριακών στη Ζεμάπ, στα περίχωρα της Μονς – μια νίκη, την οποία ο Ντιμουριέ είχε ρυθμίσει κατά με τέτοιο τρόπο ώστε να δοξαστεί ο γιος του δούκα της Σαρτρ και να θυσιαστούν δυο τάγματα Παριζιάνων εθελοντών.

Η νίκη αυτή άνοιξε το Βέλγιο στους Γάλλους. Στις 8 του μηνός κατελήφθη η Βορμς και στις 14 ο Ντιμουριέ εισήλθε στις Βρυξέλλες. Ο λαός υποδέχτηκε τους στρατιώτες της Δημοκρατίας με ανοιχτές αγκάλες. Περίμενε ότι θα εγκαινιάζαν μια σειρά από επαναστατικά μέτρα, κυρίως ως προς το ζήτημα της ιδιοκτησίας. Την ίδια εντύπωση είχε και το «Όρος» - τουλάχιστον ο Καμπόν, ο άνθρωπος που είχε οργανώσει την τεράστια επιχείρηση της εκποίησης της γης του κλήρου σαν εγγύηση για τα ασινιάτα και που εκείνη τη στιγμή οργάνωνε τις πωλήσεις της κτηματικής περιουσίας των εμγκρέδων μοναρχικών και που το μόνο που ζητούσε ήταν η εφαρμογή του ίδιου μέτρου και στο Βέλγιο. Όμως είτε το «Όρος» δεν είχε το απαραίτητο θάρρος εξαιτίας των επιθέσεων που δεχόταν από τους Γιρονδίνους για έλλειψη σεβασμού απέναντι στην ιδιοκτησία, είτε οι στόχοι της Επανάστασης δεν είχαν βρει την αναγκαία υποστήριξη στο Βέλγιο, όπου μόνο οι προλετάριοι ήταν με το μέρος της, ενώ οι οι εύποροι αστοί και η φοβερή επιρροή των ιερέων ήταν αντίθετοι. Σε κάθε περίπτωση, παραμένει το γεγονός ότι η ενδεχόμενη ένωση των Βέλγων με τους Γάλλους χάρη στην Επανάσταση δεν επιτεύχθηκε ποτέ.

Όλες αυτές τις επιτυχίες και νίκες ήταν αρκετές για να μεθύσουν τους εραστές του πολέμου και έτσι οι Γιρονδίνοι θριάμβευσαν. Στις 15 Δεκεμβρίου η Συμβατική εξέδωσε ένα διάταγμα με το οποίο αφηφούσε όλες τις μοναρχίες και διακήρυξε ότι η ειρήνη δεν θα έπρεπε να συμπεριλάβει καμία από τις Δυνάμεις, έως ότου οι στρατιές τους εκδιωχθούν από την επικράτεια της Δημοκρατίας. Στην πραγματικότητα όμως, η κατάσταση στο εσωτερικό έμοιαζε μάλλον ζοφερή και οι νίκες της Δημοκρατίας απλώς σφράγισαν την ενότητα ανάμεσα στις μοναρχίες.

Η εισβολή στο Βέλγιο καθόρισε και το ρόλο της Αγγλίας. Η χαραυγή των δημοκρατικών και των κομμουνιστικών ιδεών ανάμεσα στους Άγγλους που είχε εκδηλωθεί με τις δημοκρατικές ενώσεις και είχε βρει τη λογοτεχνική της έκφραση μέσω του αξιόλογου έργου «Περί Πολιτικής Δικαιοσύνης» του Godwin για τον ελεύθερο κομμουνισμό, είχε εμπνεύσει στους Γάλλους δημοκράτες, ιδίως στον Δαντόν, την ελπίδα ότι θα έβρισκαν υποστήριξη σε ένα αγγλικό επαναστατικό κίνημα*. [* Το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων του Μπρισό στην Αγγλία τον Ιανουάριο του 1793, πριν από την εκτέλεση του βασιλιά, παραμένει άγνωστο. Σχετικά με τις διαπραγματεύσεις του Δαντόν, βλ. το άρθρο του Georges Avenel Danton et les positivists religieux στο έντυπο του Lundis révolutionnaires, 1875 σελ. 248 κ.ε. και το έργο του Albert Sorel, L' Europe et la Révolution française (Παρίσι).]

Τελικά όμως τα βιομηχανικά και εμπορικά συμφέροντα θριάμβευσαν στα βρετανικά νησιά και η πολιτική της Αγγλίας αποφασίστηκε όταν η δημοκρατική Γαλλία εισέβαλε στο Βέλγιο και οχυρώθηκε στην κοιλάδα του Σκάλδη και του Ρήνου απειλώντας με κατοχή την Ολλανδία.

Η κυρίαρχη πολιτική στην Αγγλία ήταν αρπαγή των γαλλικών αποικιών, η καταστροφή της ναυτικής δύναμης της Γαλλίας, και η αναχαίτιση της βιομηχανικής της ανάπτυξης και της επέκτασης των αποικιών της. Έκτοτε η Αγγλία, με τον ισχυρό στόλο της και την ισχυρή της οικονομία, με την οποία επιδοτούσε της ηπειρωτικές δυνάμεις – ανάμεσά τους την Ρωσία, την Πρωσία και την Αυστρία – έγινε και παρέμεινε για ένα τέταρτο του αιώνα ο επικεφαλής ενός ευρωπαϊκού συνασπισμού. Ήταν ένας πόλεμος απόλυτης εξάντλησης ανάμεσα στα δυο έθνη. Και αυτός ο πόλεμος οδήγησε με τη βία τη Γαλλία σε μια στρατιωτική δικτατορία.

Επιπλέον, εάν το Παρίσι υπό την απειλή της εισβολής κυριεύτηκε από έναν ασυγκράτητο ενθουσιασμό και τα καλύτερα στοιχεία του έσπευσαν να ενωθούν με τους εθελοντές από τους νομούς της ανατολικής Γαλλίας, ο πόλεμος ήταν αυτό που έδωσε το πρώτο κίνητρο για την εξέγερση της Βανδέας. Παρείχε στους ιερείς ένα πρόσχημα για να εκμεταλλευτούν την απροθυμία του πληθυσμού προκειμένου να εγκαταλείψει τα σιερά δάση του και να πάει να πολεμήσει κάπου στα σύνορα: βοήθησε στην αφύπνιση του φανατισμού των κατοίκων της Βανδέας και τους ξεσήκωσε την ίδια στιγμή που οι Γερμανοί εισέβαλαν στη Γαλλία. Αργότερα θα διαπιστώσουμε πόσο κακό προκάλεσε στη Δημοκρατία αυτή η εξέγερση.

Όμως δεν ήταν μόνο η Βανδέα! Σε ολόκληρη τη Γαλλία ο πόλεμος προκάλεσε τόσο φοβερές καταστάσεις για τη μεγάλη μάζα του φτωχού λαού, ώστε είναι απορίας άξιον πώς η Δημοκρατία κατάφερε να διέλθει με ασφάλεια μέσα από μια τόσο φοβερή κρίση.

Η σοδειά του 1792 ήταν καλή για το σιτάρι. Όσο για τις βροχές, ήταν απλώς αρκετά καλές για το κριθάρι και τη βρώμη. Μολονότι η εξαγωγή δημητριακών απαγορεύτηκε, η πείνα δεν αποφεύχθηκε. Για τις πόλεις και για ένα μεγάλο διάστημα αυτό ήταν πρωτοφανές. Ατέλειωτες ουρές από άνδρες και γυναίκες πολιορκούσαν τους αρτοποιούς και τους κρεοπώλες περνώντας όλη τη νύχτα μέσα στο χιόνι και τη βροχή, χωρίς να είναι βέβαιοι ότι θα αγοράσουν ένα κομμάτι ψωμί το πρωί, έστω και σε υπέρογκη τιμή. Και αυτό σε μια περίοδο όπου αρκετές βιομηχανίες είχαν διακόψει τελείως τη λειτουργία τους, πράγμα που σήμαινε ανεργία.

Είναι γεγονός ότι δεν μπορείς να πάρεις ατιμώρητα από ένα έθνος είκοσι πέντε εκατομμυρίων σχεδόν ένα εκατομμύριο άνδρες στον ανθό της ηλικίας τους και, ίσως, μισό εκατομμύριο υποζύγια, χωρίς σημαντικό αντίκτυπο για τις αγροτικές εργασίες. Ούτε τα αγαθά ενός έθνους μπορεί να περιλαμβάνονται στις αναπόφευκτες απώλειες του πολέμου χωρίς να ενταθεί η εξαθλίωση των φτωχών, την ίδια στιγμή που μια ορδή από εκμεταλλευτές πλουτίζουν σε βάρος της δημόσιας οικονομίας.* [* Οι ληστείες που πραγματοποιήθηκαν από αρκετούς αξιωματικούς στην επιμελητεία των στρατιών της Δημοκρατίας ήταν σκανδαλώδεις. Μερικά παραδείγματα βρίσκονται στο Histoire socialiste, La Convention του Jaures. Μπορεί κανείς να φανταστεί το βαθμό της κερδοσκοπίας τους από το γεγονός ότι οι αξιωματικοί της επιμελητείας αγόραζαν τεράστιες ποσότητες σιτηρών σε εκείνους τους νομούς όπου η σοδειά ήταν κακή και οι τιμές ήταν πολύ υψηλές. Η κερδοσκοπία στην αύξηση της τιμής των σιτηρών που είχε γίνει από τον Σεπτίλ προς όφελος του «καλού βασιλιά», Λουδοβίκου ΙΣΤ', τώρα γινόταν από την αστική τάξη.]

Τα ερωτήματα σχετικά με όλα αυτά τα ζωτικής σημασίας γεγονότα έπεφταν βροχή στις λαϊκές εταιρείες των επαρχιών και σε κάθε τμήμα των μεγάλων πόλεων, και από εκεί μεταφέρονταν στη Συμβατική. Πάνω από όλα όμως υπήρχε το σημαντικότερο ερώτημα από το οποίο εξαρτιώνταν όλα τα άλλα: «Ποια θα ήταν η τύχη του βασιλιά;»

Τριακοστό όγδοο κεφάλαιο: Η δίκη του βασιλιά

Αναποφασιστικότητα για την τύχη του βασιλιά – Οι λόγοι της καθυστέρησης – Καθορίζεται η ημερομηνία της δίκης – Ο Γκαμόν προδίδει το βασιλιά – Εμπόδια στο δρόμο της δίκης – Η δικαιολόγηση της δίκης – Η Μαρία Αντουανέτα και ο Φερσέν – Οι Γυρονδικοί επιτίθενται στο «Όρος» προσπαθώντας να εμποδίσουν τη δίκη – Ο βασιλιάς ενώπιον της Συμβατικής – Η ανακοίνωση της θανατικής καταδίκης – Η εκτέλεση του βασιλιά

Το διάστημα των δυο μηνών που μεσολάβησε από την εναρκτήρια συνεδρίαση της Συμβατικής έως τη δίκη του βασιλιά παραμένει μέχρι σήμερα ιστορικό αίνιγμα.

Το πρώτο ζήτημα που αντιμετώπισε η Συμβατική μετά την πρώτη της συνεδρίαση ήταν φυσικά κάποια απόφαση για την τύχη του βασιλιά και της οικογένειάς του που βρίσκονταν φυλακισμένοι στο Ναό. Ήταν αδύνατον να παραμείνουν εκεί για αόριστο χρονικό διάστημα μέχρι να αποκρουστεί η εισβολή και να ψηφιστεί ένα σύνταγμα αποδεκτό από το λαό. Πώς ήταν δυνατόν να εδραιωθεί η Δημοκρατία τη στιγμή που κρατούσε αιχμαλώτους το βασιλιά και το νόμιμο διάδοχό του χωρίς να τολμά να τους αγγίξει;

Εκτός αυτού, καθώς ήταν πλέον απλοί πολίτες που είχαν οδηγηθεί οικογενειακώς από τα ανάκτορα στη φυλακή, ο Λουδοβίκος, η Μαρία Αντουανέτα και τα παιδιά τους, είχαν γίνει σημαίνοντα θύματα με αφοσιωμένους υποστηρικτές, για τα οποία αισθάνονταν οίκτο όχι μόνον οι αστοί αλλά ακόμα και οι Αβράκωτοι που τους φρουρούσαν στο Ναό.

Μια τέτοια κατάσταση ήταν αδύνατον να συνεχιστεί. Κι όμως πέρασαν σχεδόν δυο μήνες, στη διάρκεια των οποίων η Συμβατική έδειχνε ενδιαφέρον για όλα τα άλλα πράγματα χωρίς να θίξει ποτέ το πρώτο επακόλουθο της 10 Αυγούστου – την τύχη του βασιλιά. Κατά τη γνώμη μας, η καθυστέρηση αυτή πρέπει να ήταν σκόπιμη και εξηγείται μόνο εάν υποθέσουμε ότι μέσα σε αυτό το διάστημα γίνονταν μυστικές διαβουλεύσεις με τις ευρωπαϊκές Αυλές – διαβουλεύσεις που δεν έχουν ακόμα αποκαλυφθεί και που σίγουρα αφορούσαν την εισβολή και την τροπή που θα έπαιρνε ο πόλεμος.

Όπως ήδη γνωρίζουμε, ο Δαντόν και ο Ντιμουριέ είχαν συζητήσεις με τον επικεφαλής του πρωσικού στρατού, ο οποίος τελικά αποφάσισε να χωριστεί από τους Αυστριακούς και να υποχωρήσει. Γνωρίζουμε επίσης ότι ένας από τους όρους που έθεσε ο δούκας του Μπρούνσβικ – μολονότι πιθανότατα απορρίφθηκε – ήταν ότι δεν έπρεπε να βλάψουν τον Λουδοβίκο. Θα πρέπει όμως να υπήρχαν κι άλλα. Παρόμοιες διαπραγματεύσεις ίσως έγιναν και με την Αγγλία. Πώς άλλωστε πορεί να εξηγηθεί η σιωπή της Συμβατικής και η υπομονή των τμημάτων χωρίς να υποθέσουμε ότι το «Όρος» και η Γιρόνδη είχαν καταλήξει σε κάποια συνεννόηση;

Σήμερα πάντως είναι σαφές ότι τέτοιου είδους συνομιλίες δεν θα κατέληγαν πουθενά για δυο λόγους. Η τύχη του Λουδοβίκου δεν ενδιέφερε τόσο τον βασιλιά της Πρωσίας, τον βασιλιά της Αγγλίας, αλλά ούτε και τον αυτοκράτορα της Αυστρίας και αδελφό της Μαρίας Αντουανέτας, ούτως ώστε να θυσιάσουν τα εθνικά πολιτικά τους συμφέροντα για το προσωπικό συμφέρον των κρατούμενων στο Ναό. Αυτό έγινε ξεκάθαρα μέσω των διαπραγματεύσεων που πραγματοποιήθηκαν αργότερα σχετικά με την απελευθέρωση της Μαρίας Αντουανέτας και της μαντάμ Ελίζαμπεθ. Από την άλλη πλευρά, οι σύμμαχοι βασιλιάδες δεν βρήκαν ανάμεσα στους μορφωμένους Γάλλους την ενότητα του δημοκρατικού συναισθήματος, το οποίο θα εκμηδένιζε τις ελπίδες τους για παλινόρθωση της μοναρχίας. Απεναντίας, διαπίστωσαν ότι οι «διανοούμενοι» των μεσαίων τάξεων έτειναν να αποδεχτούν τον δούκα της Ορλεάνης (τον Μέγα Διδάσκαλο της Αδελφότητας των Ελευθεροτεκτόνων, όπου ανήκαν όλοι οι γνωστοί επαναστάτες), ή τον γιο του, δούκα της Σαρτρ και μελλοντικό Λουδοβίκο Φίλιππο, ή ακόμα και τον Δελφίνο.

Όμως ο λαός αδημονούσε. Οι λαϊκές εταιρείες σε ολόκληρη τη Γαλλία εξέφρασαν την απαίτησή τους ότι η δίκη του βασιλιά δεν έπαιρνε άλλη αναβολή και στις 19 Οκτωβρίου η Κομμούνα παρέστη στο εντευκτήριο της Συμβατικής για να εκφράσει με αυτό τον τρόπο ότι αυτή ήταν και η επιθυμία του Παρισιού. Τελικά, το πρώτο βήμα έγινε στις 3 Νοεμβρίου. Αναγνώστηκε ένα ανακοινθέν σύμφωνα με το οποίο ο Λουδοβίκος έπρεπε να δικάστεί και την επόμενη μέρα διατυπώθηκαν οι βασικές κατηγορίες. Η συζήτηση για το ζήτημα άνοιξε στις 13 του μηνός. Η υπόθεση θα παρατεινόταν πολύ περισσότερο αλλά στις 20 Νοεμβρίου ο κλειθροποιός Γκαμέν που παλαιότερα είχε μάθει στον Λουδοβίκο να κατασκευάζει κλειδαριές, αποκάλυψε στον Ρολάν την ύπαρξη ενός μυστικού ερμαρίου στον Κεραμεικό που ο ίδιος είχε βοηθήσει το βασιλιά να τοποθετήσει σε έναν από τους τοίχους για να φυλάσσει τα έγγρατά του.

Η ιστορία αυτή είναι πολύ γνωστή. Μια μέρα, τον Αύγουστο του 1792, ο Λουδοβίκος κάλεσε τον Γκαμέν από τις Βερσαλλίες, προκειμένου να τον βοηθήσει να στερεώσει μέσα σε ένα τοίχο και κάτω από ένα χώρισμα, μια σιδερένια πόρτα που είχε κατασκευάσει ο ίδιος για να κλείνει ένα μυστικό ερμάρειο. Όταν τέλειωσε η δουλειά, ο Γκαμέν αναχώρησε τη νύχτα για τις Βερσαλλίες αφού πρώτα ήπιε ένα ποτήρι κρασί και έφαγε ένα μπισκότο που του είχε δώσει η βασίλισσα. Στο δρόμο όμως

έπεσε υποφέροντας από φοβερό κολικό και έκτοτε ήταν άρρωστος. Είτε επειδή πίστευε ότι τον είχαν δηλητηριάσει είτε από φόβο μήπως κάποια μέρα διωχθεί από τους δημοκρατικούς, έδωσε την πληροφορία για το ερμάριο στον Ρολάν ο οποίος, χωρίς να το αποκαλύψει σε κανένα, πήρε στην κατοχή του τα έγγραφα που βρίσκονταν μέσα, τα μετέφερε στην κατοικία του και τα εξέτασε μαζί με τη σύζυγό του. Αφού σφράγισε το καθένα από αυτά με την προσωπική του σφραγίδα, τα προσκόμισε στη Συμβατική.

Καθένας μπορεί να καταλάβει τη βαθιά αίσθηση που προκάλεσε αυτή η ανακάλυψη, ιδίως όταν μέσω αυτών των εγγράφων αποκαλύφθηκε ότι ο βασιλιάς είχε εξαγοράσει τις υπηρεσίες του Μιραμπό, ότι οι πράκτορές του τού είχαν προτείνει την εξαγορά ένδεκα σημαντικών μελών της Νομοθετικής Συνέλευσης (ήταν ήδη γνωστό ότι ο Μπαρνάβ και ο Λαμέτ είχαν δεχτεί), και ότι ο Λουδοβίκος μισθοδοτούσε ακόμα τα μέλη της διαλυμένης φρουράς του που αρχικά είχαν θέσει εαυτούς στην υπηρεσία των αδελφών του στην Κόμπλεντς και στη συνέχεια είχαν προελάσει με τους Αυστριακούς εναντίον της Γαλλίας.

Σήμερα έχουμε πλέον στη διάθεσή μας πάρα πολλά έγγραφα που επιβεβαιώνουν τις προδοσίες του Λουδοβίκου και είμαστε σε θέση να εντοπίσουμε τις δυνάμεις οι οποίες, παρόλα αυτά, αντιδρούσαν στην καταδίκη του. Επομένως, αντιλαμβανόμαστε πόσο δύσκολο ήταν για την Επανάσταση να οδηγήσει το βασιλιά ενώπιον της δικαιοσύνης και να τον εκτελέσει.

Όλες οι προκαταλήψεις, η φανερή και κρυφή δουλοπρέπεια στην κοινωνία, ο φόβος των πλούσιων για την ιδιοκτησία τους και η δυσπιστία του λαού, αυτά συνδυάστηκαν προκειμένου να αποτρέψουν τη δίκη. Οι Γιρονδίνοι εξέφραζαν με πείσμα όλους αυτούς τους φόβους και έκαναν ό,τι ήταν δυνατό για να εμποδίσουν τη διεξαγωγή τη δίκης και, στη συνέχεια, να εμποδίσουν μια καταδικαστική απόφαση ή, εάν αποτύγχανε αυτό, να φροντίσουν ώστε να μην υπάρξει θανατική καταδίκη και, τέλος, ότι η καταδίκη αυτή θα παρέμενε ανεκτέλεστη.* [* Στη διάρκεια της δίκης μερικοί Γιρονδίνοι αντιπρόσωποι στη συνέλευση, ιδίως από τον νομό Καλβαντός, έγραψαν προς τους εκλογείς τους ότι το «Όρος» επιθυμούσε την θανατική καταδίκη του βασιλιά μόνο και μόνο για να τον αντικαταστήσει στο θρόνο με τον δούκα της Ορλεάνης.] Το Παρίσι χρειάστηκε να απειλήσει τη Συμβατική με εξέγερση για να την εξαναγκάσει να εκφέρει την απόφασή της στην έναρξη της δίκης και να μην αναβάλλει την εκτέλεση. Κι όμως, ακόμα και σήμερα οι ιστορικοί κλαίγονται και χύνουν δάκρυα όταν αναφέρονται σε αυτή τη δίκη!

Και λοιπόν; Εάν οποιοσδήποτε στρατηγός είχε καταδικαστεί έχοντας κάνει αυτά που είχε κάνει ο Λουδοβίκος – εάν είχε καλέσει ξένους εισβολείς και τους είχε στηρίξει – ποιος ανάμεσα στους σύγχρονους ιστορικούς που στο σύνολό τους αναφέρονται σε «πολιτικούς λόγους», θα είχε διστάσει έστω και για μια στιγμή να ζητήσει επίμονα το θάνατο του εν λόγω στρατηγού; Επομένως, προς τι όλος αυτός ο θρήνος τη στιγμή που ο επικεφαλής όλων των γαλλικών στρατιών είχε διαπράξει εσχάτη προδοσία;

Σύμφωνα με όλες τις παραδόσεις και τα εφευρήματα στα οποία καταλήγουν οι ιστορικοί και οι νομομαθείς μας προκειμένου να κατοχυρώσουν τα δικαιώματα του «επικεφαλής του Κράτους», εκείνη τη στιγμή η Συμβατική ήταν η ανώτατη αρχή. Εκείνη και μόνον εκείνη είχε το δικαίωμα να κρίνει την ανώτατη αρχή που είχε εκθρονίσει ο λαός, όπως μόνον εκείνη είχε το δικαίωμα της νομοθεσίας, το οποίο είχε χάσει ο βασιλιάς. Δικαζόμενος από τα μέλη της Συμβατικής, ο Λουδοβίκος δικαζόταν από τους ομότιμους του – για να χρησιμοποιήσουμε τη δική τους γλώσσα. Και ήταν η μόνη τους επιλογή εφόσον είχαν διαπιστώσει την ηθική βασιμότητα της προδοσίας του. Έπρεπε να απαγγείλουν τη θανατική καταδίκη. Σε μια εποχή που το αίμα έρρεε στα σύνορα η επιείκεια δεν είχε καμία απολύτως θέση. Και αυτό το γνώριζαν οι συνασπισμένοι βασιλιάδες και το κατανοούσαν απόλυτα.

Όσο για τη θεωρία που είχαν αναπτύξει ο Ροβεσπιέρος και ο Σεντ Ζιστ, σύμφωνα με την οποία η Δημοκρατία είχε το δικαίωμα να θανατώσει τον Λουδοβίκο σαν εχθρό της, ο Μαρά είχε απόλυτο δίκιο να διαφωνεί. Αυτό έπρεπε να είχε γίνει στη διάρκεια ή αμέσως μετά τη σύγκρουση της 10 Αυγούστου και όχι τρεις μήνες μετά τη μάχη. Τώρα, το μόνο που απέμεινε ήταν να δικάσουν τον Λουδοβίκο με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη δημοσιότητα έτσι ώστε οι λαοί και οι μεταγενέστεροι να είναι σε θέση να τον κρίνουν για τις ατιμίες και τις απάτες του.

Σε ό,τι αφορά τη διάπραξη εσχάτης προδοσίας από την πλευρά του Λουδοβίκου και της συζύγου του, εμείς που έχουμε στη διάθεσή μας την αλληλογραφία της Μαρίας Αντουανέτας με τον Φερσέν και τις επιστολές του Φερσέν προς διάφορες άλλες προσωπικότητες, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι η Συμβατική έκρινε δίκαια, μολονότι δεν είχε στη διάθεσή της τα συντριπτικά στοιχεία που διαθέτουμε σήμερα. Στη διάρκεια όμως των τριών τελευταίων ετών είχαν συσσωρευτεί τόσα πολλά στοιχεία, τόσες πολλές ομολογίες εκ μέρους των μοναρχικών και της βασίλισσας, τόσες πολλές ενέργειες του βασιλιά από τη φυγή του στη Βαρέν οι οποίες, μολονότι είχαν αμνηστευτεί από το Σύνταγμα του 1791, παρόλα αυτά χρησίμευαν ως εξήγηση των μελλοντικών του ενεργειών – ώστε ο καθένας ήταν ηθικά βέβαιος για την προδοσία του. Ούτε ο λαός του Παρισιού είχε την παραμικρή αμφιβολία σχετικά με το ζήτημα.

Στην πραγματικότητα, η προδοσία είχε αρχίσει με μια επιστολή του Λουδοβίκου προς τον αυτοκράτορα της Αυστρίας την ίδια μέρα που ορκίστηκε πίστη στο Σύνταγμα τον Σεπτέμβριο του 1791, εν μέσω ενθουσιωδών επιδοκιμασιών από τους αστούς του Παρισιού. Ακολούθησε η αλληλογραφία της Μαρίας Αντουανέτας με τον Φερσέν, γραμμένη εν γνώσει του βασιλιά. Τίποτα δεν είναι πιο ειδηχθές από αυτή την αλληλογραφία. Προστατευμένοι στον Κεραμεικό, οι δυο προδότες, ο βασιλιάς και η βασίλισσα, επιδίωξαν την εισβολή, τη σχεδίασαν, έδειξαν το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει, έστειλαν πληροφορίες για τις δυνάμεις και τα στρατιωτικά σχέδια. Η θριαμβευτική είσοδος των Γερμανών συμμάχων στο Παρίσι και η ολοκληρωτική σφαγή όλων των επαναστατών είχαν σχεδιαστεί από το κομψό και επιδέξιο χέρι της Μαρίας Αντουανέτας. Ο λαός είχε εκτιμήσει σωστά τη γυναίκα που αποκαλούσε «Μαρία Αντουανέτα των Μεδίκων», τη γυναίκα που σήμερα οι ιστορικοί θέλουν να παρουσιάζουν σαν μια αξιολύπητη τρελή.* [* Ο Φερσέν, ο φίλος της Μαρίας Αντουανέτας, έχει σημειώσει στο προσωπικό του ημερολόγιο ότι εκείνοι οι συνωμότες ετοιμάζονταν για τους Γάλλους πατριώτες. Ο Αυστριακός υπουργός βαρόνος ντε Μπεκ – έγραψε ο Φερσέν – διαμαρτυρήθηκε έντονα επειδή δεν είχαν εξολοθρεύσει τους Ιακωβίνους στις πόλεις από όπου είχαν περάσει, και επειδή είχαν δείξει τόσο μεγάλη επιεικεία. Ο δε κόμης ντε Μερσί είπε στον Φερσέν ότι η μεγάλη αυστηρότητα ήταν αναγκαία και ότι το Παρίσι έπρεπε να πυρποληθεί στις τέσσερις γωνιές του. Στις 11 Σεπτεμβρίου ο Φερσέν έγραψε στον βαρόνο ντε Μπρετέιγ ότι, καθώς τα εδάφη που είχαν κατακτηθεί από τις γερμανικές στρατιές υποτάσσονται μόνο με τη βία, «το έλεος μου φαίνεται απολύτως ολέθριο στην προκειμένη περίπτωση. Αυτή είναι η κατάλληλη στιγμή για να καταστρέψουμε τους Ιακωβίνους». Η εξολόθρευση των ηγετών σε κάθε μέρος από το οποίο θα περνούσαν οι σύμμαχοι, του φαίνεται σαν η καλύτερη λύση: «Ας μην ελπίζουμε ότι θα τους κατακτήσουμε με την καλοσύνη. Πρέπει να εξολοθρευτούν και αυτή είναι η κατάλληλη στιγμή». Ο Μπρετέιγ του απαντά ότι έχει μιλήσει σχετικά στο δούκα του Μπρούνσβικ. Όμως ο δούκας παραείναι ήπιος. Ο βασιλιάς της Πρωσίας φαίνεται να είναι καλύτερος: «Η Βαρέν, για παράδειγμα, θα τιμωρηθεί μια από αυτές τις μέρες». Βλ. *Le Comte de Fersen et la Cour de France. Extrait de papiers ... publié par son petit-neveu, le Baron R. M. de Klinckowström* (Παρίσι, 1877), τόμ. ii. σελ. 360 κ.ε.]

Από νομικής πλευράς δεν υπάρχει λόγος να επικρίνουμε τη Συμβατική. Όσο για το πολυσυζητημένο ζήτημα κατά πόσον η εκτέλεση του βασιλιά δεν θα έβλαπτε τόσο όσο η παρουσία του εν μέσω των γερμανικών ή των αγγλικών στρατιών, υπάρχει μόνο ένα σχόλιο: η τάξη των ιδιοκτητών θεωρούσε τη βασιλική εξουσία σαν τον καλύτερο τρόπο για να ελέγχει εκείνους που ήθελαν να εκδιώξουν τους πλούσιους και να υποβαθμίσουν τη επιρροή των ιερών. Επομένως, νεκρός ή ζωντανός, ελεύθερος ή φυλακισμένος, αποκεφαλισμένος και αγιοποιημένος, ένας περιπλανώμενος υπόπτης εν μέσω των άλλων βασιλιάδων, ο Λουδοβίκος θα ήταν για πάντα ο ήρωας ενός αξιοθρήνητου μύθου που θα είχε επινοήσει ο κλήρος και από όλοι όσοι είχαν συμφέρον.

Απεναντίας, στέλνοντας τον Λουδοβίκο στο ικρίωμα, η Επανάσταση πέτυχε να συντρίψει μια αρχή, την οποία οι χωρικοί είχαν αρχίσει να συντρίβουν στη Βαρέν. Στις 21 Ιανουαρίου 1793, η επαναστατημένη μερίδα του γαλλικού λαού γνώριζε καλά ότι ο άξονας όλης της εξουσίας που επί ολόκληρους αιώνες καταπίεζε και εκμεταλλευόταν τις μάζες, επιτέλους είχε λυγίσει. Η κατεδάφιση εκείνου του πανίσχυρου οργανισμού που συνέτριβε το λαό είχε αρχίσει. Ο πυρήνας του είχε θρυμματιστεί και η λαϊκή επανάσταση έκανε μια νέα αρχή.

Έκτοτε το δικαίωμα ελέω Θεού των βασιλιάδων δεν αποκαταστάθηκε ποτέ ξανά στη Γαλλία, ούτε με την υποστήριξη της συνασπισμένης Ευρώπης ούτε με τη βοήθεια της φοβερής «Λευκής Τρομοκρατίας» της Παλινόρθωσης. Ούτε οι μοναρχικοί που βγήκαν μέσα από τα οδοφράγματα ή χάρη σε ένα πραξικόπημα, όπως ο Ναπολέων ο Γ', κατάφεραν να την αποκαταστήσουν όπως διαπιστώσαμε το 1848 και το 1870. Η ίδια η ιδέα της μοναρχίας σφαγιάστηκε στη Γαλλία.

Παρόλα αυτά οι Γιρονδίνοι έκαναν τα πάντα για να αποτρέψουν την καταδίκη του Λουδοβίκου. Πρόβαλαν κάθε δικανικό επιχείρημα και κατέφυγαν σε κάθε κοινοβουλευτικό τέχνασμα. Υπήρξαν μάλιστα στιγμές που η δίκη του βασιλιά μεταβαλλόταν σε δίκη των Ορεινών. Εις μάτην όμως. Ο ορθολογισμός που επέβαλε η κατάσταση θριάμβευσε απέναντι σε όλους τους ελιγμούς των κοινοβουλευτικών τακτικών.

Στην αρχή οι Γιρονδίνοι πρόβαλαν σαν πρόσχημα το απαραβίαστο του βασιλιά που είχε εδραιωθεί από το Σύνταγμα, αλλά η απάντηση ήταν ότι από τη στιγμή που ο βασιλιάς είχε προδώσει το Σύνταγμα και τη χώρα του αυτό το απαραβίαστο δεν υπήρχε πλέον.

Κατόπιν ζήτησαν τη συγκρότηση ενός ειδικού δικαστηρίου από αντιπροσώπους των ογδόντα τριών νομών. Και όταν έγινε προφανές ότι και αυτή η πρόταση θα έπεφτε στο κενό, οι Γιρονδίνοι ζήτησαν την επικύρωση της καταδίκης από τις τριάντα έξι χιλιάδες κοινότητες και από όλες τις πρωτοβάθμιες συνελεύσεις με προσκλητήριο όλων των πολιτών. Αυτό θα έθετε και πάλι σε αμφισβήτηση τα αποτελέσματα της 10 Αυγούστου και της Δημοκρατίας.

Όταν κρίθηκε πως η δίκη ήταν αδύνατον να βαρύνει τους ώμους των πρωτοβάθμιων συνελεύσεων, οι Γιρονδίνοι, οι οποίοι είχαν υποστηρίξει με πάθος τον πόλεμο μέχρις εσχάτων και εναντίον όλης της Ευρώπης, άρχισαν πλέον να μιλούν για τις επιπτώσεις που θα είχε η εκτέλεση του βασιλιά στην Ευρώπη. Θαρρείς και η Αγγλία, η Πρωσία, η Αυστρία και η Σαρδηνία θα περίμεναν το θάνατο του Λουδοβίκου για να συνασπιστούν. Θαρρείς και η Δημοκρατία δεν τους προκαλούσε αρκετή απέχθεια, θαρρείς και το δέλεαρ των μεγάλων εμπορικών λιμανιών της Γαλλίας και οι αποικίες της στην Ανατολή, δεν ήταν αρκετά για να συνενώσουν τους βασιλιάδες εναντίον της ούτως ώστε να μπορέσουν να αποκομίσουν οφέλη, τη στιγμή που η γέννηση μιας νέας κοινωνίας θα είχε εξασθενήσει τις δυνάμεις της στρατιωτικής της αντίστασης έξω από τα εδάφη της.

Όταν οι Ορεινοί τους αποδοκίμασαν και ως προς αυτό το σημείο, οι Γιρονδίνοι άλλαξαν σχέδιο και επιτέθηκαν εναντίον των Ορεινών, υποστηρίζοντας ότι αρκετά μέλη του συγκεκριμένου κόμματος έπρεπε να δικαστούν σαν «αρωγοί και συνένοχοι των σφαγών του Σεπτεμβρίου», εννοώντας στην ουσία τους Δαντόν, Μαρά και Ροβεσπιέρο, τους «δικτάτορες», την «τριανδρία».

Εν μέσω όλων αυτών των αντιπαραθέσεων, στις 3 Δεκεμβρίου η Συμβατική αποφάσισε ότι θα δίκαιζε η ίδια τον Λουδοβίκο. Μόλις όμως ανακοινώθηκε αυτό, όλα τέθηκαν υπό αμφισβήτηση από τον Γιρονδινό Ντικό και έτσι η συνέλευση έστρεψε την προσοχή της σε άλλη κατεύθυνση. Ζητώντας τη θανατική ποινή για «κάθε άτομο που θα προτείνει την παλινόρθωση του βασιλιά ή της μοναρχίας στη Γαλλία, ανεξαρτήτως ονόματος», οι Γιρονδίνοι υπαινίχθηκαν ότι οι Ορεινοί προσπαθούσαν να ενθρονίσουν τον δούκα της Ορλεάνης. Η επιδίωξή τους ήταν να υποκαταστήσουν τη δίκη του βασιλιά με μια δίκη των Ορεινών.

Τελικά, στις 11 Δεκεμβρίου ο Λουδοβίκος εμφανίστηκε ενώπιον της Συμβατικής. Τον υπέβαλαν σε ερωτήσεις και οι απαντήσεις του θα πρέπει να διέλυσαν και το τελευταίο ίχνος της όποιας συμπάθειας προς το πρόσωπό του. Ο Michelet απορεί πώς ένας άνθρωπος σαν τον Λουδοβίκο ήταν δυνατόν να πει τόσα ψέματα. Και ο μόνος τρόπος για να εξηγήσει τα ψεύδη του είναι το γεγονός ότι οι παραδόσεις της μοναρχίας και η επιρροή που είχαν ασκήσει οι Ιησουίτες στον Λουδοβίκο, του είχαν εμφυσήσει την ιδέα ότι ο βασιλιάς μπορούσε να κάνει ό,τι ήθελε για κρατικούς λόγους.

Η εντύπωση από αυτή την ανάκριση ήταν τόσο επιζήμια για τον Λουδοβίκο ώστε οι Γιρονδίνοι, έχοντας καταλάβει ότι θα ήταν αδύνατον να σώσουν τον βασιλιά, προέβησαν σε νέο αντεπισπασμό, απαιτώντας την εξορία του δούκα της Ορλεάνης. Η Συμβατική επέτρεψε την πραγματοποίηση σχετικής ψηφοφορίας και αποφάσισε την εξορία αλλά την επόμενη μέρα η απόφαση ανακλήθηκε όταν αποδοκίμαστηκε από τη Λέσχη των Ιακωβίνων.

Η δίκη πάντως ακολούθησε τη δέουσα πορεία της. Ο Λουδοβίκος παρουσιάστηκε για δεύτερη φορά ενώπιον της Συμβατικής στις 26 Δεκεμβρίου με συνηγόρους τους Μαλεσέρμπ, Τρονσέ και Ντεσέζ. Αγόρευσε η υπεράσπισή του αλλά ήταν προφανές ότι θα καταδικαζόταν. Δεν υπήρχε πλέον καμία πιθανότητα ερμηνείας των ενεργειών του σαν ένα σφάλμα κρίσης ή σαν μια ανόητη πράξη. Ήταν προδοσία, εσκεμμένη και δολερή, όπως απέδειξε την επόμενη μέρα ο Σεν-Ζιστ.

Εάν όμως η Συμβατική και ο λαός του Παρισιού μπορούσαν με αυτό τον τρόπο να σχηματίσουν μια ξεκάθαρη γνώμη για τον Λουδοβίκο σαν άνθρωπο και σαν βασιλιά, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι δεν συνέβαινε το ίδιο με τις επαρχιακές πόλεις και τα χωριά. Και μπορούμε να φανταστούμε την έξαρση των παθών σε περίπτωση που η ανακοίνωση της ποινής παρέπεμπε στις πρωτοβάθμιες συνελεύσεις. Καθώς η πλειοψηφία των επαναστατών βρισκόταν στα σύνορα, είτε ο Ροβεσπιέρος, η απόφαση θα έμενε «στους πλούσιους, τους φυσικούς φίλους της μοναρχίας, στους ιδιοτελείς, στους αδύναμους και στους δειλούς, σε όλους τους υπερόπτες αριστοκράτες της ανώτερης μεσαίας τάξης, στους ανθρώπους που είχαν γεννηθεί για να ευημερούν και να καταπιέζουν με τη συγκάλυψη ενός βασιλιά».

Δεν θα ανακαλύψουμε ποτέ όλες τις ραδιουργίες που σχεδιάστηκαν εκείνη την εποχή στο Παρίσι ανάμεσα στους «πολιτικάντηδες». Αρκεί να πούμε ότι την 1 Ιανουαρίου 1793 ο Ντιμουριέ έσπευσε στο Παρίσι όπου παρέμεινε έως τις 20 του μηνός, απασχολούμενος σε μυστικές διαβουλεύσεις με τα διάφορα κόμματα, ενώ ο Δαντόν παρέμεινε με το στράτευμα του Ντιμουριέ μέχρι τις 14 Ιανουαρίου.* [*Στο σημείο αυτό ο Jaureès έχει επισημάνει ένα σημαντικό λάθος στον Michelet. Ο Ντονό ήταν εκείνος που στις 14 Ιανουαρίου εκφώνησε την ομιλία υπέρ του βασιλιά, την οποία ο Michelet αποδίδει στον Δαντόν. Απεναντίας, επιστρέφοντας στο Παρίσι στις 15 Ιανουαρίου, ο Δαντόν εκφώνησε ένα δυναμικό λόγο απαιτώντας την καταδίκη του Λουδοβίκου. Θα ήταν σημαντικό να επαληθευτεί η κατηγορία εναντίον των Μπρισό, Ζενσόν, Γκουαντέ και Πετιόν, όπως τη διατύπωσε ο Μπιγιό-Βαρέν κατά την ομιλία του στις 15 Ιανουαρίου 1793. (Φυλλάδιο 32 σελίδων δημοσιευμένο κατόπιν εντολής της Συμβατικής Συλλογή Βρετανικού Μουσείου, τόμ. F, 1097.)]

Τελικά, στις 14 του μηνός και έπειτα από θυελλώδη συζήτηση, η Συμβατική αποφάσισε να ψηφίσει ονομαστικά για τα τρία ζητήματα, δηλαδή κατά πόσον ο Λουδοβίκος ήταν ένοχος «συννομωσίας σε βάρος της ελευθερίας του έθνους και εγκληματικών ενεργειών σε βάρος της γενικής ασφάλειας του κράτους», κατά πόσον η ποινή έπρεπε να υποβληθεί στην έγκριση του λαού και, τέλος, ποια θα ήταν αυτή η ποινή.

Η ψηφοφορία άρχισε την επόμενη μέρα, 15 Ιανουαρίου. Από τα 749 μέλη της Συνέλευσης, τα 716 αποφάσισαν την ενοχή του Λουδοβίκου. Δώδεκα μέλη απουσίαζαν λόγω ασθένειας ή κρατικών υποθέσεων και πέντε απείχαν της ψηφοφορίας. Κανείς δεν είπε «αθώος». Η έκκληση προς το λαό απορρίφθηκε από 423 ψήφους σε σύνολο 709 ψήφων. Όλο αυτό το διάστημα το Παρίσι βρισκόταν σε κατάσταση βαθιάς αναταραχής, ιδίως στις συνοικίες.

Η ονομαστική ψηφοφορία για το τρίτο ζήτημα – την ποινή – διήρκεσε είκοσι πέντε συνεχόμενες ώρες. Και στην προκειμένη περίπτωση, προφανώς μέσω της επιρροής του Ισπανού πρέσβη, και ίσως με τη βοήθεια των χρημάτων του, ένας αντιπρόσωπος, ο Μελ, προσπάθησε να προκαλέσει σύγχυση ψηφίζοντας υπέρ της αναστολής, και το παράδειγμα του ακολούθησαν είκοσι έξι μέλη. Η θανατική καταδίκη, χωρίς κανέναν ελαφρυντικό, απαγγέλθηκε από 387 από τους 721 που ψήφισαν. Πέντε απείχαν και δώδεκα απουσίαζαν. Επομένως η καταδίκη απαγγέλθηκε μόνο με πλειοψηφία πενήντα τριών ψήφων – είκοσι έξι, εάν αποκλείσουμε τις ψήφους που περιλάμβαναν τους όρους της αναστολής. Αυτή ήταν η στιγμή που αποκαλύφθηκαν όλα τα στοιχεία για τη προδοτική συννομωσία του βασιλιά. Εάν τον άφηναν να ζήσει θα ήταν σαν να όπλιζαν τη μισή Γαλλία εναντίον της άλλης, σαν να παραχωρούσαν μεγάλο μέρος της Γαλλίας τους ξένους, σαν να σταματούσαν την Επανάσταση σε μια στιγμή όταν, έπειτα από δισταγμούς τριών χρόνων στη διάρκεια των οποίων δεν είχε επιτευχθεί τίποτα σταθερό, είχε παρουσιαστεί επιτέλους μια ευκαιρία για την ενασχόληση με τα κρίσιμα ζητήματα που απασχολούσαν τόσο έντονα τη χώρα.

Όμως οι φόβοι των αστών ήταν τόσο μεγάλοι που την μέρα της εκτέλεσης περίμεναν μια γενικευμένη σφαγή.

Στις 21 Ιανουαρίου ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ θανατώθηκε στο ικρίωμα. Ένα από τα κύρια εμπόδια για όλη την κοινωνική αναγέννηση στους κόλπους της Δημοκρατίας δεν υπήρχε πλέον. Υπάρχουν στοιχεία ότι ο Λουδοβίκος περίμενε μέχρι την τελευταία στιγμή να απελευθερωθεί από μια εξέγερση και ότι είχε οργανωθεί μια απόπειρα για την απομάκρυνσή του καθ' οδόν προς το ικρίωμα. Όμως απέτυχε χάρη στην επαγρύπνηση της Κομμούνας.

Τριακοστό τέταρτο κεφάλαιο: Το «Όρος» και η Γιρόνδη

Η πολιτική του «Όρους» – Οι φιλομοναρχικές τάσεις των Γιρονδίνων – Απορρίπτουν τον αγροτικό νόμο και ορκίζονται σεβασμό προς την ιδιοκτησία – Συνεχείς προστριβές ανάμεσα σε Γιρονδίνους και «Όρος» – Οι σοσιαλιστικοί στόχοι των Ορεινών – Μπρισό και Ροβεσπιέρος – Η τάξη εναντίον της Επανάστασης

Από τις 10 Αυγούστου η Κομμούνα του Παρισιού χρονολογούσε τα έγγραφά της από «το Τέταρτο Έτος της Ελευθερίας και το Πρώτο της Ισότητας». Η Συμβατική χρονολόγησε τις ενέργειές της από «το Τέταρτο Έτος της Ελευθερίας και το Πρώτο Έτος της Γαλλικής Δημοκρατίας». Και από αυτή τη μικρή λεπτομέρεια φάνηκε ότι αυτές οι δυο ιδέες αντιμάχονταν η μια την άλλη.

Θα γινόταν άραγε μια νέα επανάσταση μπολιασμένη από την προηγούμενη ή η Γαλλία θα περιοριζόταν στην εδραίωση και τη νομιμοποίηση των πολιτικών ελευθεριών που είχαν κατακτηθεί από το 1789; Θα ήταν ικανοποιημένη με την εδραίωση μιας ελαφρώς εκδημοκρατισμένης αστικής κυβέρνησης, χωρίς να ζητήσει από τις λαϊκές μάζες να εκμεταλλευτούν την τεράστια αναδιάρθρωση του πλούτου που είχε πραγματοποιηθεί από την Επανάσταση;

Δυο τελείως διαφορετικές ιδέες, οι οποίες αντιπροσωπεύονταν στη Συμβατική, η μια από το «Όρος» και η άλλη από τη Γιρόνδη.

Στη μια πλευρά ήταν εκείνοι που αντιλαμβάνονταν ότι για την καταστροφή του παλιού φεουδαρχικού συστήματος δεν αρκούσε να γίνει απλώς μια αρχή για την κατάργησή του με τη μορφή νόμων, και ότι για να εξαλειφθεί η κυριαρχία της απολυταρχίας δεν αρκούσε η εκθρόνιση ενός βασιλιά, η ανάρτηση του εμβλήματος της Δημοκρατίας στα δημόσια κτήρια, και το τύπωμα του ονόματός της στις επικεφαλίδες των επίσημων εγγράφων. Ότι αυτά ήταν μόνο μια αρχή, η δημιουργία ορισμένων συνθηκών που ίσως επέτρεπαν την αναδιάρθρωση των θεσμών. Όσοι αντιλαμβάνονταν με αυτό τον τρόπο την Επανάσταση είχαν την υποστήριξη όλων εκείνων που επιθυμούσαν το λυτρωμό της μεγάλης μάζας του λαού από τη φριχτή φτώχεια της, την τόσο εξευτελιστική και αποκτηνωτική, στην οποία την είχε καταδικάσει το Παλαιό Καθεστώς – όλοι εκείνοι που επεδίωκαν, που πάσχιζαν να ανακαλύψουν στα διδάγματα της Επανάστασης τα αληθινά νοήματα της εξύψωσης εκείνων των μαζών, τόσο σε φυσικό όσο και σε ηθικό επίπεδο. Στο πλευρό τους στέκονταν οι πολυπληθείς φτωχοί που είχαν μάθει να σκέφτονται χάρη στην Επανάσταση.

Απέναντι σε αυτούς ήταν οι Γιρονδίνιοι – ένα κόμμα με πάρα πολλούς υποστηρικτές: υπέρ των Γιρονδίνων δεν ήταν μόνο τα διακόσια μέλη που συσπειρώνονταν γύρω από τον Βερνιό, τον Μπρισό και τον Ρολάν αλλά και μια τεράστια μερίδα του γαλλικού έθνους. Οι περισσότεροι ήταν εύποροι αστοί και το σύνολό τους συνταγματικοί που είχαν γίνει δημοκράτες εξαιτίας των περιστάσεων, αλλά φοβόντουσαν τη Δημοκρατία επειδή φοβόντουσαν την επικράτηση των μαζών. Πίσω τους, έτοιμοι να τους υποστηρίξουν μέχρι τη στιγμή που θα τους συνέτριβαν κι αυτούς για την παλινόρθωση της μοναρχίας, ήταν όλοι εκείνοι που έτρεμαν για τα πλούτη τους αλλά και για τα προνόμιά τους στην εκπαίδευση – όλοι εκείνοι που είχαν στερηθεί τα προνόμιά τους λόγω της Επανάστασης και που λαχταρούσαν την επάνοδο του Παλαιού Καθεστώτος.

Στην πραγματικότητα βλέπουμε ξεκάθαρα ότι όχι μόνον η «Πεδιάδα» αλλά και τα τρία τέταρτα των Γιρονδίνων ήταν εξίσου φιλομοναρχικοί με τους Φεγιαντίνους. Γιατί, μπορεί μερικοί από τους ηγέτες τους να ονειρεύονταν ένα είδος αρχαίας δημοκρατίας χωρίς βασιλιά αλλά με ένα λαό υπάκουο στους νόμους που θα είχαν ψηφίσει οι πλούσιοι και οι μορφωμένοι, αλλά η πλειοψηφία τους θα δεχόταν πολύ πρόθυμα ένα βασιλιά. Και αυτό το απέδειξαν περίτρανα διατηρώντας καλές σχέσεις με τους μοναρχικούς μετά το πραξικόπημα του Θερμιδόρ. Τηρουμένων των αναλογιών, αυτή η στάση των Γιρονδίνων είναι απόλυτα κατανοητή επειδή το ουσιώδες για αυτούς ήταν η εγκαθίδρυση μιας κυβέρνησης από τις ραγδαία αναπτυσσόμενες εμπορικά μεσαίες τάξεις πάνω στα ερείπια της φεουδαρχίας. Όπως έλεγε και ο Μπρισό, ο βασικός στόχος για αυτούς ήταν «η διατήρηση της ιδιοκτησίας».

Εξ ου το μίσος τους για το λαό και η αγάπη τους για την «τάξη».

Αυτά που είχαν σημασία εκείνη τη στιγμή για τους Γιρονδίνους ήταν η αποτροπή μιας λαϊκής εξέγερσης, η εγκαθίδρυση ισχυρής κυβέρνησης και η προστασία της ιδιοκτησίας. Και ο λόγος για τον οποίο οι περισσότεροι ιστορικοί έχουν αποτύχει να κατανοήσουν αυτό τον θεμελιώδη χαρακτήρα του γιρονδισμού, είναι επειδή έχουν αναζητήσει ένα σωρό άλλες δευτερεύουσες περιστάσεις προκειμένου να εξηγήσουν τη σύγκρουση που ξέσπασε ανάμεσα στο «Όρος» και τη Γιρόνδη.

Όταν βλέπουμε τους Γιρονδίνους να «αποκηρύσσουν το νόμο», «να αρνούνται να αναγνωρίσουν την ισότητα σαν μια θεμελιώδη δημοκρατική νομοθεσία» και «να ορκίζονται σεβασμό προς την ιδιοκτησία» - όλα αυτά ίσως μας φαίνονται

κάπως αφηρημένα έπειτα από τη μεσολάβηση εκατό ετών. Εντούτοις, την εποχή της Επανάστασης οι συνταγές αυτές είχαν ένα πολύ συγκεκριμένο νόημα.

Η απόρριψη του αγροτικού νόμου εκείνη την εποχή σήμαινε την απόρριψη των προσπαθειών για να περάσει η γη σε εκείνους που την καλλιεργούσαν. Σήμαινε την απόρριψη μιας πολύ δημοφιλούς ιδέας ανάμεσα στους επαναστάτες που προέρχονταν από το λαό, ότι καμία έγγειος ιδιοκτησία – κανένα αγρόκτημα – δεν έπρεπε να ξεπερνά τα 120 arpents (περίπου επτακόσια είκοσι στρέμματα), ότι όλοι οι πολίτες είχαν δικαίωμα στη γη και ότι ήταν αναγκαία η κατάσχεση της γης των εμικρέδων, όπως άλλωστε και της τεράστιας κτηματικής περιουσίας των πλούσιων και η διανομή της ανάμεσα στους φτωχούς και άκληρους εργάτες γης.

Ο όρκος σεβασμού προς την ιδιοκτησία σήμαινε την άρνηση του δικαιώματος των αγροτικών κοινοτήτων να ανακτήσουν τη γη που είχαν στερηθεί για δυο αιώνες εξαιτίας του βασιλικού διατάγματος του 1669. Σήμαινε την αντίθεση στην κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση προς όφελος των αρχόντων και των νέων αστών αγοραστών.

Τέλος, σήμαινε αντίσταση σε κάθε απόπειρα για την επιβολή μιας προοδευτικής φορολογίας σε βάρος των πλούσιων εμπόρων και των χρηματομεσιτών. Σήμαινε ότι μόνο οι φτωχοί θα επιβαρύνονταν με το επαχθές κόστος του πολέμου και της Επανάστασης.

Όπως λοιπόν διαπιστώνουμε, η αφηρημένη συνταγή είχε ένα πολύ συγκεκριμένο νόημα.

Στην πραγματικότητα το «Όρος» έπρεπε να διεξάγει έναν σκληρό αγώνα εναντίον των Γιρονδίνων πάνω σε αυτά τα ζητήματα και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ώστε, προκειμένου να κάνει έστω και μερικά βήματα προς την προαναφερθείσα κατεύθυνση, αναγκάστηκε τελικά να κάνει έκκληση προς το λαό, να εγκρίνει μια εξέγερση, και να αποβάλλει τους Γιρονδίνους από τη Συμβατική.

Προς το παρόν όμως, αυτός «ο σεβασμός προς την ιδιοκτησία» επιβεβαιώθηκε από τους Γιρονδίνους σε πράγματα ήσσονος σημασίας, ακόμα και στην αναγραφή των λέξεων Ελευθερία, Ισότητα, Ιδιοκτησία στη βάση των αγαλμάτων που μετέφεραν σε μια γιορτή, και στην αποδοχή του Δαντόν όταν κατά την πρώτη συνεδρίαση της Συμβατικής δήλωσε: «Ας διακηρύξουμε ότι κάθε μορφή ιδιοκτησίας, εδαφική, ατομική και βιομηχανική θα είναι για πάντα σεβαστή». Στα λόγια αυτά, ο Γιρονδίνος Κερσέν σχεδόν τον αγκάλιασε, λέγοντας: «Μετανιώνω επειδή σήμερα το πρωί σας αποκάλεσα αρχιστσιασιστή». Ήταν σαν να του έλεγε: «Αφού υπόσχαστε να σεβαστείτε την ιδιοκτησία των αστών, ας λησμονήσουμε τις ευθύνες σας για τις σφαγές του Σεπτεμβρίου!»

Ενώ οι Γιρονδίνοι προσπαθούσαν με αυτό τον τρόπο να οργανώσουν μια αστική δημοκρατία και να θέσουν τα θεμέλια για τον πλουτισμό των αστών κατά τα πρότυπα της Αγγλίας μετά την επανάσταση του 1646, τα μέλη του «Όρους» - ή, μάλλον, το πιο προοδευτικό κομμάτι τους που για ένα σύντομο διάστημα κυριάρχησε των μετριοπαθέστερων του Ροβεσπιέρου – σχεδίασαν το περίγραμμα για αυτό που έμελλε να γίνει η βάση μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας, χωρίς να θέλω να προσβάλλω εκείνους από τους συγχρόνους μας που ισχυρίζονται εσφαλμένα ότι το έκαναν πρώτοι. Κατ' αρχήν οι Ορεινοί ήθελαν να καταργήσουν και τα τελευταία υπολείμματα της φεουδαρχίας και κατόπιν να εξισώσουν την ιδιοκτησία, να καταστρέψουν τις μεγάλες κτηματικές περιουσίες και να δώσουν γη σε όλους, ακόμα και στους φτωχότερους εργάτες γης. Ταυτόχρονα είχαν πρόθεση να οργανώσουν τη διανομή των προϊόντων πρώτης ανάγκης σε εθνικό επίπεδο, σταθμίζοντάς τα σύμφωνα με τη δίκαιη τιμή τους, και, μέσω της σωστής φορολογικής διαχείρισης, να καταπολεμήσουν την εμπορική κερδοσκοπία – δηλαδή, όλη τη φάρα των χρηματομεσιτών, των τραπεζιτών, των εμπόρων και των μεγαλοβιομηχάνων που πολλαπλασιάζονταν ραγδαία και συσσωρεύουν μεγάλες περιουσίες.

Ταυτόχρονα, από το 1793 είχαν διακηρύξει «το καθολικό δικαίωμα στην ευημερία – την ευημερία για όλους», δηλαδή το «δικαίωμα στην εργασία», σύμφωνα με τους μεταγενέστερους σοσιαλιστές. Αυτό το δικαίωμα είχε ήδη αναφερθεί το 1789 (στις 27 Αυγούστου) και, ξανά, στο Σύνταγμα του 1791. Ωστόσο, η μεσοαστική παιδεία ακόμα και των πιο προοδευτικών Γιρονδίνων τους εμπόδιζε να συλλάβουν αυτό το δικαίωμα της καθολικής ευημερίας που υποδήλωνε το δικαίωμα όλων στη γη και μια συνολική αναδιοργάνωση στη διανομή των προϊόντων, η οποία ήταν αναγκαία για τη διαβίωση χωρίς κερδοσκόπους.

Οι σύγχρονοι περιγράφουν τους Γιρονδίνους σαν «ένα κόμμα από εκλεπτυσμένους, οξυδερκείς, ενδιαφέροντες και, πάνω απ' όλα, φιλόδοξους ανθρώπους», άστατους και μαχητικούς, αλλά με τον τρόπο των δικηγόρων. «Θέλουν τη Δημοκρατία», έγραψε ο Κουτόν, «αλλά θέλουν και την αριστοκρατία». «Επέδειξαν μεγάλη ευαισθησία», δήλωσε ο Ροβεσπιέρος, «αλλά μια σχεδόν νοσταλγική ευαισθησία αποκλειστικά για τους εχθρούς της ελευθερίας».

Αισθάνονταν ένα είδος αποστροφής προς τις μάζες, τις φοβόντουσαν.* [* Είναι αναγκαίο να διαβάσουμε το Mémoires του Buzot για να καταλάβουμε το μίσος και την περιφρόνηση των Γιρονδίνων απέναντι στο λαό. Συνεχώς συναντούμε φράσεις του είδους: «Το Παρίσι συμφιλώθηκε με τους δολοφόνους του Σεπτεμβρίου», «Εδώ θρηνεί κανείς για τα αίσχη αυτής της διεφθαρμένης πόλης», «Πρέπει να έχεις την ίδια φαυλότητα με τον παρισινό λαό για να τον ευχαριστήσεις» κ.ο.κ. Βλ. Buzot, Mémoires sur la Révolution française, précedés d'un précis de sa vie, του κ. Gaudet (Παρίσι, 1828), σελ. 32, 45, 141, κ.ε. Βλ. επίσης την επιστολή της 6 Φεβρουαρίου 1792 του Pétion προς τον Buzot (δημοσιεύτηκε στο Révolutions de Paris, τόμ. xi, σελ. 263, αποσπάσματα του οποίου παραθέτει ο Aulard.)

Την εποχή που συνεδρίαζε η Συμβατική, το χάσμα που χώριζε τους Γιρονδίνους από τους Ορεινούς δεν ήταν ευδιάκριτο. Πολλοί διαπίστωναν μια προσωπική αντιπαράθεση ανάμεσα στον Μπρισό και τον Ροβεσπιέρο. Η μαντάμ Jullien, για παράδειγμα, μια αληθινή φίλη του «Ορους» με γνήσια δημοκρατικά φρονήματα, κάλεσε στις επιστολές της τους δυο αντιπάλους να σταματήσουν το φατριαστικό αγώνα τους. Όμως αυτό είχε ήδη γίνει ένας αγώνας ανάμεσα σε δυο αντίθετες αρχές: του κόμματος της τάξης και του κόμματος της Επανάστασης.

Ο λαός, σε μια περίοδο συγκρούσεων και, αργότερα, οι ιστορικοί, ανέκαθεν αρέσκονται να προσωποποιούν κάθε διαμάχη σε δυο ανταγωνιστές. Αυτό είναι πιο σύντομο, πιο εύκαμπο για συζήτηση, αλλά και πιο «ρομαντικό», πιο «δραματικό». Αυτός είναι ο λόγος που ο αγώνας ανάμεσα στα δυο κόμματα περιγράφεται τόσο συχνά σαν μια σύγκρουση δυο φιλόδοξων ανδρών, του Μπρισό και του Ροβεσπιέρου. Όπως συμβαίνει πάντα, οι δυο ήρωες στα πρόσωπα των οποίων ο λαός εστίασε τη σύγκρουση, ήταν σωστά διαλεγμένοι. Αποτελούσαν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στην πραγματικότητα όμως ο Ροβεσπιέρος δεν δεχόταν την αρχή της ισότητας στο βαθμό που έγινε αποδεκτή από τους Ορεινούς μετά την πτώση των Γιρονδίνων. Ανήκε στην ομάδα των μετριοπαθών. Τον Μάρτιο και τον Μάιο του 1793 κατάλαβε ότι εάν ήθελε να θριαμβώσει η Επανάσταση έπρεπε να διαχωρίσει τη θέση του από εκείνους που ζητούσαν μέτρα απαλλοτρίωσης και ενήργησε αναλόγως – αργότερα επέτρεψε στον εαυτό του να οδηγήσει στη λαμητόμο την αριστερή πτέρυγα, τους Εμπερτικούς, και να συντριψίσει τους «εξτρεμιστές». Από την άλλη πλευρά, ο Μπρισό δεν ήταν πάντα υποστηρικτής της τάξης. Δεχόταν την «αταξία» μέχρι τη στιγμή που το κόμμα του ήρθε στην εξουσία. Τηρουμένων των αναλογιών όμως, οι δυο άνδρες εκπροσωπούσαν πολύ καλά τα κόμματά τους.

Κατά συνέπεια, ένας αγώνας μέχρις εσχάτων ήταν αναπόφευκτος ανάμεσα στο κόμμα των αστών και στο κόμμα της λαϊκής επανάστασης.

Η επιθυμία του κόμματος των Γιρονδίνων όταν ήρθε στην εξουσία και πήρε στα χέρια του την κατάσταση, ήταν να επανέλθουν όλα στην τάξη, να σταματήσει η Επανάσταση με τις επαναστατικές διαδικασίες της. Να μπει ένα τέλος στις αναταραχές στο δρόμο. Στο εφεξής όλα θα γίνονταν σύμφωνα με τις εντολές ενός προέδρου διορισμένου από ένα πειθίνο κοινοβούλιο.

Άπό την πλευρά τους, αυτό που ήθελαν οι Ορεινοί από την Επανάσταση ήταν η ολοκλήρωση των αλλαγών για θεμελιώδη αλλαγή όλων των συνθηκών που επικρατούσαν στη Γαλλία: κυρίως προς όφελος των χωρικών, οι οποίοι αντιπροσώπευαν πάνω από τα δυο τρίτα του πληθυσμού, και του άμφωτου λαού στις πόλεις. Με αυτές τις αλλαγές θα ήταν αδύνατη η επιστροφή στο μοναρχικό και φεουδαρχικό παρελθόν.

Κάποια μέρα, ένα ή δυο χρόνια αργότερα, η Επανάσταση θα καταλάγιαζε. Ο εξαντλημένος λαός θα επέστρεφε στις καλύβες και στις χαμοκέλες του. Οι εμιγκρέδες θα επέστρεφαν. Οι ιερείς και οι ευγενείς θα αποκούσαν ξανά τον έλεγχο. Ως εκ τούτου, το σημαντικότερο ήταν να βρουν τα πάντα αλλαγμένα στη Γαλλία. Τη γη σε άλλα χέρια να ποτίζεται ήδη με τον ιδρώτα των νέων ιδιοκτητών της που δεν θα θεωρούνταν καταπατητές αλλά θα είχαν το δικαίωμα να την οργώνουν και να τη θερίζουν. Έπρεπε να βρουν τη Γαλλία αλλαγμένη ως προς τους τρόπους και τη γλώσσα της – μια χώρα όπου ο καθένας

θα θεωρούσε τον εαυτό του ίσο με τους συνανθρώπους του από τη στιγμή που θα χειριζόταν το αλέτρι, το φτυάρι ή τα εργαλεία. Για αυτό και ήταν απαραίτητη η συνέχιση της Επανάστασης, έστω κι αν θυσιάζονταν πολλοί από εκείνους που είχαν διοριστεί από το λαό σαν εκπρόσωποι του στη Συμβατική.

Ασφαλώς, ένας τέτοιος αγώνας θα ήταν αγώνας μέχρι θανάτου, καθώς δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Γιρονδικοί, οι άνθρωποι της τάξης και της κυβέρνησης, θεωρούσαν τα επαναστατικά δικαστήρια και τη λαϊκή δύναμη σαν τους πιο αποδοτικούς τροχούς της κυβέρνησης. Ωστόσο ήταν αναπόφευκτος.

Ήδη, από τις 24 Οκτωβρίου 1792, όταν ο Μπρισό δημοσίευσε το πρώτο του φυλλάδιο ζητώντας ένα πραξικόπημα εναντίον των αποδιοργανωτών, των «αναρχικών» και τη θανατική ποινή για τον Ροβεσπιέρο.* [* «Τρεις Επανάστασεις», έγραψε, «ήταν απαραίτητες για να σώσουν τη Γαλλία. Η πρώτη για την ανατροπή της τυραννίας, η δεύτερη για την καταστροφή της μοναρχίας και η τρίτη για τη συντριβή της αναρχίας! Και σε αυτή την τελευταία Επανάσταση έχω επικεντρώσει την πένα μου και όλες μου τις προσπάθειες από τις 11 Αυγούστου». (J. P. Brissot, député a la Convention Nationale, A tous les républicains de France, sur la Société des Jacobins de Paris. Φυλλάδιο με ημερομηνία 24 Οκτωβρίου 1792).] και από τις 29 Οκτωβρίου, όταν ο Λουβέ εκστόμισε τις κατηγορίες του στη Συμβατική και απαίτησε το κεφάλι του Ροβεσπιέρου, οι Γιρονδικοί κρατούσαν τη λεπίδα της λαϊκής δύναμης πάνω από τα κεφάλια των «ισοπεδωτών, των υποκινητών της αταξίας, των αναρχικών», οι οποίοι είχαν το θράσος να ταχθούν στο πλευρό του παρισινού λαού και της επαναστατικής Κομμούνας του.* [* Ο Λουβέ δεν έκρυψε καθόλου το αληθινό νόημα της επίθεσής του εναντίον του Ροβεσπιέρου. Όταν διαπίστωσε ότι το βόλι που είχε ρίξει αυτός και οι φίλοι του είχε αστοχήσει και ότι η Συμβατική δεν είχε περάσει από δίκη τον Ροβεσπιέρο, επέστρεψε σπίτι του και είπε στη Λοντόσκα, τη σύζυγό του: «Πρέπει να προετοιμαστούμε ή για το ικρίωμα ή για την εξορία». Το αναφέρει στο Mémoires του (σελ. 74). Είχε την αίσθηση ότι το όπλο που είχε στρέψει κατά του «Όρους» τώρα στρεφόταν εναντίον του.]

Από εκείνη τη μέρα οι Γιρονδικοί δεν είχαν σταματήσει τις προσπάθειές τους να στείλουν το κόμμα του «Όρους» στη λαϊκή δύναμη. Επομένως, στις 21 Μαρτίου 1793, όταν το Παρίσι πληροφορήθηκε την ήττα του Ντιμουριέ στη Νέερβιντεν και ο Μαρά πήρε το λόγο κατηγορώντας τον για προδοσία, οι Γιρονδικοί κόντεψαν να τον σκοτώσουν μέσα στη Συμβατική. Σώθηκε μόνο χάρη στην ψυχραιμία του. Τρεις εβδομάδες αργότερα, στις 12 Απριλίου, επέστρεψαν με την κατηγορία και αυτή τη φορά ανάγκασαν τη Συμβατική να οδηγήσει τον Μαρά ενώπιον του επαναστατικού δικαστηρίου. Έξι εβδομάδες αργότερα, στις 24 Μαΐου, ήταν η σειρά του αντιπροέδρου της Κομμούνας Εμπέρ, του εργάτη και κήρυκα του σοσιαλισμού Βαρλέ, και άλλων «αναρχικών» που είχαν συλληφθεί με την ελπίδα να σταλούν στο ικρίωμα. Με λίγα λόγια, ήταν μια ενοχλημένη εκστρατεία για την αποβολή των μελών του «Όρους» από τη Συμβατική και τη θανατική τους καταδίκη.

Ταυτόχρονα οι Γιρονδικοί οργάνωναν παντού αντεπανάστατικές επιτροπές και συνέχιζαν ασταμάτητα να στέλνουν εκκλήσεις εναντίον των Ορεινών, προερχόμενες από κάποιους που υπέγραφαν σαν «φίλοι του νόμου και της ελευθερίας» - σήμερα γνωρίζουμε τι ακριβώς σημαίνει αυτό - ενώ οι Γιρονδικοί που βρίσκονταν στη Συμβατική έγραφαν προς τους φίλους τους στις επαρχίες επιστολές γεμάτες συκοφαντίες, ιδίως εναντίον του επαναστατημένου πληθυσμού του Παρισιού. Και ενώ οι επιτροπείς της Συμβατικής κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες για να απωθήσουν την εισβολή και προσπαθούσαν να αφυπνίσουν το πάθος του λαού εφαρμόζοντας μέτρα ισότητας, οι Γιρονδικοί τους αντιμάχονταν σε κάθε σημείο και προς κάθε κατεύθυνση μέσω των μηνυμάτων που έστελναν στους εκλογείς τους. Προσπάθησαν μάλιστα να εμποδίσουν τη συλλογή αναγκών πληροφοριών για την κτηματική περιουσία των εμικρέδων που έπρεπε να κατασχεθεί και να διατεθεί προς εκποίηση.

Στον Patriote française, ο Μπρισό διεξήγαγε μια αμείλικτη εκστρατεία εναντίον των επαναστατών και συνολικά οι Γιρονδικοί απαίτησαν - ή μάλλον επέμεναν - να διαλυθεί η επαναστατική Κομμούνα του Παρισιού. Μάλιστα δεν δίστασαν να απαιτήσουν τη διάλυση της Συμβατικής και την εκλογή νέας Συνέλευσης, στην οποία κανένα από τα παρόντα μέλη της Συμβατικής δεν θα μπορούσε να επανεκλεγεί. Τέλος, σύστησαν μια «Επιτροπή των Δώδεκα», η οποία περιέμενε τη στιγμή που ένα πραξικόπημα θα της έδινε την ευκαιρία να στείλει τα βασικά μέλη του «Όρους» στο ικρίωμα.

Τεσσαρακοστό κεφάλαιο: Οι προσπάθειες των Γιρονδίων να σταματήσουν την Επανάσταση

Οι Γιρονδίνοι εκπροσωπούν την αστική τάξη – Υποστηρίζουν την ελευθερία αλλά αντιτίθενται στην Ισότητα – Οι απόψεις του Μπρισό – Γιρονδίνοι και αναρχικοί

Στο βαθμό που επρόκειτο για το ζήτημα της ανατροπής του Παλαιού Καθεστώτος της απόλυτης μοναρχίας οι Γιρονδίνοι βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή. Εμπνευσμένοι, ατρόμητοι ποιητές έγραφαν με θαυμασμό για τις δημοκρατίες της αρχαιότητας και ταυτόχρονα έτρεφαν φιλοδοξίες για την εξουσία – πώς, δηλαδή, θα μπορούσαν να προσαρμοστούν στο Παλιό Καθεστώς.

Συνεπώς, ενώ οι χωρικοί πυρπολούσαν τους πύργους των γαιοκτημόνων και τα φορολογικά αρχεία, ενώ ο λαός διέλυε τα λείψανα της φεουδαρχικής δουλείας, οι Γιρονδίνοι ήταν απασχολημένοι κυρίως με την εγκαθίδρυση νέων πολιτικών μορφών διακυβέρνησης. Θεωρούσαν ότι ήδη βρίσκονταν στην εξουσία, ότι εκείνοι ήταν οι κύριοι του πεπρωμένου της Γαλλίας που θα έστελναν στρατιές για να διαδώσουν την ιδέα της Ελευθερίας στις τέσσερις γωνιές της γης.

Όσο για το ψωμί για το λαό – άραγε σκέφτονταν κάτι για αυτό; Το βέβαιο είναι ότι ουδέποτε συνειδητοποίησαν τη δύναμη της αντίστασης που κατείχε το Παλιό Καθεστώς και ουδέποτε σκέφτηκαν ότι για να καταβάλλουν τη δύναμη αυτή θα έπρεπε να κάνουν έκκληση προς το λαό. Ο λαός έπρεπε να πληρώνει φόρους, να ψηφίζει στις εκλογές, να τροφοδοτεί το κράτος με στρατιώτες. Όσο για τη δημιουργία και τη διάλυση πολιτικών μορφών διακυβέρνησης – αυτό έπρεπε να είναι έργο των διανοούμενων, της κυρίαρχης τάξης, των πολιτικών.

Ως εκ τούτου, όταν ο βασιλιάς είχε καλέσει σε βοήθεια τους Γερμανούς και εκείνοι όδευαν προς το Παρίσι, οι Γιρονδίνοι, οι οποίοι επιθυμούσαν τον πόλεμο για να ξεφορτωθούν την Αυλή, είχαν αρνηθεί να καλέσουν το λαό σε εξέγερση για να αποκρούσει την εισβολή και να εκδιώξει τους προδότες από τον Κεραμεικό. Ακόμα και μετά τις 10 Αυγούστου η ιδέα της απόκρουσης των ξένων μέσω της Επανάστασης τους φαινόταν τόσο απεχθής, ώστε ο Ρολάν συγκάλυψε τους ηγέτες, συμπεριλαμβανομένου του Δαντόν και των φίλων του, για να τους εξηγήσει το σχέδιό του. Σύμφωνα με αυτό, θα τρέπονταν σε φυγή, θα μετέφεραν τη Συνέλευση και τον αιχμάλωτο βασιλιά στο Μπλουά και από εκεί στο νότο, παραδίδοντας έτσι τρόπο τη βόρεια Γαλλία στους εισβολείς και εγκαθιδρύοντας μια μικρή δημοκρατία κάπου στη Γιρόνδη.

Για εκείνους ο λαός που είχε σώσει τη Γαλλία με τον επαναστατικό ενθουσιασμό του ήταν ανύπαρκτος. Ήταν απλώς γραφειοκράτες.

Συνολικά οι Γιρονδίνοι ήταν οι πιστοί εκπρόσωποι των αστών. Αναλόγως, καθώς ο λαός αποκτούσε περισσότερη τόλμη και επέμενε ότι οι πλούσιοι έπρεπε να φορολογηθούν και να δοθούν σε όλους ίσες ευκαιρίες για πλούτο, αμέσως μόλις ζήτησε την ισότητα σαν απαραίτητη προϋπόθεση για την ελευθερία, οι αστοί άρχισαν να λένε ότι αυτή ήταν η κατάλληλη στιγμή για να χαράξουν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε εκείνους και στο λαό και να υποβιβάσουν τις λαϊκές μάζες σε «τάξη».

Αυτή την πορεία ακολούθησαν οι Γιρονδίνοι. Όταν ήρθαν στην εξουσία αυτοί οι αστοί επαναστάτες που μέχρι τότε είχαν δοθεί ολόψυχα στην Επανάσταση, διαχώρισαν τη θέση τους από το λαό. Πίστευαν ότι οι προσπάθειες του λαού που πάλευε για να συγκροτήσει τη δική του πολιτική οργάνωση στους κόλπους των τμημάτων των μεγάλων πόλεων, και των λαϊκών εταιρειών σε ολόκληρη τη Γαλλία που επιθυμούσαν να βαδίσουν στο δρόμο της Ισότητας, αποτελούσε κίνδυνο για το σύνολο των ιδιοκτητριών τάξεων και συνιστούσε έγκλημα.

Στο εφεξής οι Γιρονδίνοι αποφάσισαν να ανακόψουν την Επανάσταση: να εγκαθιδρύσουν μια ισχυρή κυβέρνηση και να υποτάξουν το λαό – μέσω της λαϊμητόμου, εάν ήταν ανάγκη. Για να κατανοήσει κανείς το μεγάλο δράμα της Επανάστασης που τελείωσε με την εξέγερση του Παρισιού στις 31 Μαΐου και με την «κάθαρση» της Συμβατικής, πρέπει να διαβάσει αυτά που έλεγαν οι ίδιοι οι Γιρονδίνοι. Και ως προς αυτό, τα δυο φυλλάδια του Μπρισό είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικά.* [* Brissot “ses commettants (23 Μαΐου 1793), και A tous les républicains de France (24 Οκτωβρίου 1792).]

«Με την είσοδό μου στη Συμβατική», αναφέρει ο Μπρισό, «σκέφτηκα ότι εφόσον η μοναρχία έχει πλέον εξολοθρευτεί, και ότι σχεδόν όλη η εξουσία έχει συγκεντρωθεί στα χέρια του λαού ή των αντιπροσώπων του, οι πατριώτες έπρεπε να αλλάξουν τον τρόπο των διαδικασιών αφού η θέση τους είχε αλλάξει».

«Σκέφτηκα ότι το επαναστατικό κίνημα πρέπει να σταματήσει επειδή όταν δεν υπάρχει πλέον κάποια τυραννία για να συντριβεί, δεν πρέπει να υπάρχουν εξεγερμένες δυνάμεις».* [*J. P. Brissot ses commettants, σελ. 7.]

«Σκέφτηκα», συνεχίζει ο Μπρισό, «ότι η τάξη από μόνη της δεν θα μπορούσε να προσφέρει γαλήνη. Ότι η τάξη συνίσταται από μια θρησκευτική ευλάβεια απέναντι στους νόμους, στους δικαστές και στην ασφάλεια του ατόμου... Συνεπώς, σκέφτηκα ότι η τάξη επίσης είναι ένα πραγματικά επαναστατικό μέσον... Συνεπώς σκέφτηκα ότι οι αληθινοί εχθροί του λαού και της Δημοκρατίας ήταν οι αναρχικοί, οι κήρυκες του αγροτικού νόμου, οι υπονομευτές της ανταρσίας».* [* Όπ. παραπ. Σελ 8, 9.].

«Είκοσι αναρχικοί», λέει στη συνέχεια ο Μπρισό, «έχουν σφετεριστεί κάποια επιρροή στη Συμβατική, η οποία θα έπρεπε να ανήκει αποκλειστικά στη σφαίρα της λογικής. Παρακολούθηστε τις συζητήσεις και θα διαπιστώσετε αφενός ανθρώπους που είναι μονίμως απασχολημένοι μεριμνώντας για το σεβασμό απέναντι στους νόμους, στις θεσμικές αρχές και στην ιδιοκτησία, και αφετέρου ανθρώπους που είναι μονίμως απασχολημένοι κρατώντας το λαό σε αναταραχή, δυσφημίζοντας με συκοφαντίες τις θεσμικές αρχές, προσπατεύοντας την ατιμωρησία των εγκλημάτων και χαλαρώνοντας όλους τους κοινωνικούς δεσμούς».* [* Όπ. παραπ. σελ. 13.]

Είναι αλήθεια ότι εκείνοι τους οποίους ο Μπρισό αποκάλεσε «αναρχικούς» περιλάμβαναν στους κόλπους τους πολύ ανομοιογενή στοιχεία. Και για αυτό το λόγο οργάνωσαν τη λαϊκή εξέγερση. Στο Παρίσι διακήρυξαν την απόλυτη εξουσία της Κομμούνας, και προσπάθησαν να εδραιώσουν την εθνική ενότητα όχι μέσω μιας κεντρικής κυβέρνησης, αλλά με απευθείας σχέσεις ανάμεσα στη δημαρχία και στα τμήματα του Παρισιού, και στις τριάντα έξι χιλιάδες κοινότητες της Γαλλίας.

Αυτό ακριβώς θα απέτρεπαν οι Γιρονδίνοι.

«Από την έναρξη της Συμβατικής», λέει ο Μπρισό «έχω διακηρύξει ότι στη Γαλλία υπάρχει ένα κόμμα αποδιοργανωτών που τείνει προς τη διάλυση της Δημοκρατίας από τη γέννησή της... Σήμερα μπορώ να αποδείξω: πρώτον, ότι το συγκεκριμένο κόμμα των αναρχικών έχει κυριαρχήσει και εξακολουθεί να κυριαρχεί σχεδόν σε όλες τις συζητήσεις της Συμβατικής και στις εργασίες του Εκτελεστικού Συμβουλίου· δεύτερον, ότι αυτό το κόμμα υπήρξε και εξακολουθεί να είναι η μοναδική πηγή όλων των εσωτερικών και εξωτερικών δεινών που πλήττουν τη Γαλλία· και, τρίτον, ότι η Δημοκρατία μπορεί να σωθεί μόνο λαμβάνοντας αυστηρά μέτρα προκειμένου να απομακρύνει τους αντιπροσώπους του έθνους από την τυραννία αυτής της φατρίας».

Για όποιον γνωρίζει τις ιδιαιτερότητες της εποχής, η γλώσσα αυτή είναι πολύ απλή. Ο Μπρισό απλώς ζητούσε τη λαϊμητόμο για εκείνους που αποκαλούσε αναρχικούς, οι οποίοι ήθελαν να συνεχίσουν την Επανάσταση και να ολοκληρώσουν την κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος, εμποδίζοντας τους αστούς και, κυρίως, τους Γιρονδίνους να χειραγωγούν τη Συμβατική προς ίδιον όφελος.

«Κατά συνέπεια, είναι αναγκαίο να προσδιορίσουμε αυτή την αναρχία», αναφέρει ο Γιρονδίνος αντιπρόσωπος, και ιδού ο ορισμός που έδωσε:

«Οι νόμοι δεν εφαρμόζονται, οι αρχές είναι αδύναμες και περιφρονημένες, το έγκλημα παραμένει ατιμώρητο, η ιδιοκτησία δέχεται επίθεση, η ασφάλεια του ατόμου παραβιάζεται, η ηθική του λαού διαφθείρεται, δεν υπάρχει κυβέρνηση, ούτε δικαιοσύνη – όλα αυτά είναι τα χαρακτηριστικά της αναρχίας!»

Μα έτσι ακριβώς δεν γίνονται όλες οι επαναστάσεις; Ξαν να μην το γνώριζε ο Μπρισό και σαν να μην το είχε εφαρμόσει πριν αποκτήσει εξουσία! Για τρία χρόνια, από τον Μάιο του 1789 έως τις 10 Αυγούστου 1792, η περιφρόνηση προς το βασιλιά ήταν αναγκαία και έπρεπε να υπάρχει μια «αδύναμη εξουσία», προκειμένου να ανατραπεί στις 10 Αυγούστου.

Το μόνο που ήθελε ο Μπρισό μόλις γινόταν αυτό και ανατρεπόταν η εξουσία του βασιλιά ήταν η ανάσχεση της Επανάστασης από την ίδια κιάλας μέρα.

Όπως μας λέει, από τη στιγμή που ανατράπηκε η μοναρχία και η Συμβατική έγινε η ανώτατη εξουσία, «όλο το επαναστατικό κίνημα έπρεπε να σταματήσει».

Αυτό που απεχθάνονταν πάνω απ' όλα οι Γιρονδίνιοι ήταν η τάση της Επανάστασης προς την Ισότητα – η κυρίαρχη τάση στην Επανάσταση εκείνη τη στιγμή, όπως σωστά έχει αποδείξει ο κ. Faguet.* [* L'oeuvre sociale de la Rchâvolution française, επιμέλ. με εισαγωγή του Emile Faguet, Παρίσι, χωρίς ημερομηνία, 1900(;)]. Συνεπώς, ο Μπρισό δεν θα μπορούσε να συγχωρήσει τη Λέσχη των Ιακωβίνων επειδή δεν είχε υιοθετήσει το όνομα «Φίλοι της Δημοκρατίας» αλλά το «Φίλοι της Ελευθερίας και της Ισότητας» - κυρίως της Ισότητας. Και σίγουρα δεν θα μπορούσε να συγχωρήσει τους «αναρχικούς» επειδή είχαν εμπνεύσει τα αιτήματα «εκείνων των εργατών στον καταυλισμό του Παρισιού που αυτοαποκαλούνταν το έθνος και που ήθελαν να εξισώσουν το μισθό τους με το μισθό των αντιπροσώπων»* [* Brissot, όπ. παραπ. σελ. 29.]

«Οι αποδιοργανωτές», αναφέρει σε άλλο σημείο, «είναι εκείνοι που θέλουν να ισοπεδώσουν τα πάντα – την ιδιοκτησία, τις ανέσεις, την τιμή των αγαθών, τις διάφορες κρατικές υπηρεσίες κ.ο.κ., εκείνοι που θέλουν ο εργάτης στον καταυλισμό να παίρνει ίδιο μισθό με το νομοθέτη, εκείνοι που θέλουν να ισοπεδώσουν ακόμα και το ταλέντο, τη γνώση, τις αρετές, επειδή δεν διαθέτουν τίποτα από αυτά».* [* Brissot, φυλλάδιο με ημερομηνία 24 Οκτωβρίου 1792.]

Τεσσαρακοστό πρώτο κεφάλαιο: Οι «Αναρχικοί»

Οι αναρχικοί δεν αποτελούν κόμμα – Οι στόχοι και οι τακτικές τους – Παραθέματα από τον Μπρισό – Ο Μπρισό επιτίθεται στους αναρχικούς – Το πρόγραμμα των Γιρονδίνων

Ποιοι όμως ήταν εκείνοι αναρχικοί για τους οποίους μιλούσε τόσο πολύ ο Μπρισό και είχε ζητήσει την εξόντωσή τους με τόση μνησικακία; Στη Συμβατική υπήρχαν τα κόμματα του «Ορους», της Γιρόνδης, της «Πεδιάδας» ή μάλλον του «Βάλτου» (ενίοτε με την ονομασία La Ventre), αλλά δεν υπήρχαν «αναρχικοί». Ο Δαντόν, ο Μαρά, ακόμα και ο Ροβεσπιέρος, ή κάποιος άλλος Ιακωβίνος ανάλογου χαρακτήρα, μπορεί να συνεργάζονταν κάπου κάπου με αυτούς. Εκείνοι όμως παρέμεναν πάντα εκτός της Συμβατικής. Θα έλεγε κανείς ότι ήταν πάνω από αυτήν: της επιβάλλονταν.

Οι «αναρχικοί» ήταν επαναστάτες διασκορπισμένοι σε ολόκληρη τη Γαλλία. Ήταν δοσμένοι ψυχή τε και σώματι στην Επανάσταση. Αντιλαμβάνονταν την αναγκαιότητά της, την αγαπούσαν και μόχθησαν για αυτή.

Πολλοί από αυτούς ήταν συσπειρωμένοι γύρω από την Κομμούνα του Παρισιού επειδή είχε ακόμα επαναστατικό χαρακτήρα. Ορισμένοι ήταν μέλη της Λέσχης των Κορδελιέρων και μερικοί ανήκαν στη Λέσχη των Ιακωβίνων. Η πραγματική τους επικράτεια όμως ήταν τα τμήματα και ακόμα περισσότερο οι δρόμοι. Στη Συμβατική τους έβλεπε κανείς να καθοδηγούν τις συζητήσεις από τους εξώστες, εγκρίνοντας ή αποδοκιμάζοντας. Το αποτελεσματικό μέσον δράσης τους ήταν η γνώμη του λαού και, όχι η «κοινή γνώμη» των αστών. Το πραγματικό τους όπλο ήταν η εξέγερση και με αυτό το όπλο επηρέαζαν τους αντιπροσώπους και την εκτελεστική εξουσία.

Όταν έγινε αναγκαία μια νέα προσπάθεια για να ξεσηκωθεί ο λαός και να βαδίσει μαζί τους εναντίον του Κεραμεικού, εκείνοι ήταν που προετοίμασαν την επίθεση και πολέμησαν στις πρώτες γραμμές. Κι όταν ο επαναστατικός ενθουσιασμός του λαού είχε πλέον υποχωρήσει – εκείνοι επέστρεψαν στο σκοτάδι από όπου είχαν ξεπηδήσει, αφήνοντας πίσω τους μόνο τα φυλλάδια με τις μνησικακίες των αντιπάλων τους, μέσω των οποίων μπορούμε να ανακαλύψουμε το τεράστιο επαναστατικό έργο που είχαν επιτελέσει.

Οι ιδέες τους ήταν ξεκάθαρες και τολμηρές. Βεβαίως, Δημοκρατία! Πίστευαν σε αυτή. Η Ισονομία ήταν άλλος ένας από τους κανόνες τους. Δεν ήταν όμως μόνον αυτοί: κάθε άλλο, μάλιστα.

Η πρόταση των αστών ήταν η εκμετάλλευση της πολιτικής ελευθερίας σαν μέσον για την απόκτηση της οικονομικής ελευθερίας! Εκείνο όμως γνώριζαν ότι αυτό ήταν ανέφικτο. Ως εκ τούτου, ήθελαν την ουσία: «Γη για όλους» – αυτό που αποκαλούσαν «αγροτικό νόμο» - και οικονομική ισότητα, ή, για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα εκείνης της περιόδου, «ισοκατανομή του πλούτου».

Ας ακούσουμε όμως τι έχει να πει για αυτούς ο Μπρισό: «Είναι οι άνθρωποι που έχουν χωρίσει την κοινωνία σε δυο τάξεις, στους έχοντες και στους μη έχοντες, στους Αβράκωτους και στους ιδιοκτήτες, και που έχουν ξεσηκώσει τη μια εναντίον της άλλης».

«Είναι εκείνοι», συνεχίζει, «οι οποίοι κάτω από το όνομα των τμημάτων καταπονούν διαρκώς τη Συμβατική με αιτήματα, ζητώντας τη μέγιστη τιμή για τα δημητριακά».

Είναι οι άνθρωποι πίσω από «την έκκληση εκείνων των δέκα χιλιάδων ανδρών που δηλώνουν έτοιμοι να εξεγερθούν εάν δεν καθοριστεί η τιμή για το σιτάρι», εκείνοι που έχουν υποδαυλίσει εξεγέρσεις σε ολόκληρη τη Γαλλία.

Να, λοιπόν, ποια ήταν τα εγκλήματα των ανθρώπων που ο Μπρισό χαρακτηρίζει «αναρχικούς»: είχαν χωρίσει το έθνος σε δυο τάξεις, τους έχοντες και τους μη έχοντες, είχαν ξεσηκώσει τον έναν εναντίον του άλλου, είχαν απαιτήσει ψωμί – και πάνω απ’ όλα ψωμί για τους εργαζόμενους.

Σίγουρα ήταν μεγάλοι εγκληματίες. Ποιος όμως από τους μορφωμένους σοσιαλιστές του δεκάτου ενάτου αιώνα έχει επινοήσει κάτι καλύτερο από αυτό το αίτημα των προγόνων μας το 1793: «Ψωμί για όλους»; Σήμερα πολλά λόγια ακούγονται αλλά υπάρχει λιγότερη δράση!

Να ποιες ήταν οι τακτικές τους προκειμένου να εφαρμοστούν οι ιδέες τους, σύμφωνα πάντα με τον Μπρισό: «τα πολλαπλά εγκλήματα τους παραμένουν ατιμώρητα – ατιμωρησία λόγω της παράλυσης των δικαστηρίων. Και οι αναρχικοί υπερασπίζονται αυτή την ατιμωρησία και βοηθούν στην παράλυση των δικαστηρίων είτε με την τρομοκρατία είτε καταγγέλλοντας και κατηγορώντας την αριστοκρατία».

«Με επανειλημμένες εξοργιστικές πράξεις σε βάρος της ιδιοκτησίας και της ατομικής ασφάλειας, οι αναρχικοί του Παρισιού δίνουν καθημερινά παραδείγματα. Και οι ιδιωτικοί απεσταλμένοι τους, καθώς και εκείνοι που ξεχωρίζουν από τον τίτλο των επιτρόπων της Συμβατικής, κηρύσσουν παντού αυτή την παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου».

Στη συνέχεια ο Μπρισό αναφέρεται στις «αδιάκοπες καταγγελίες των αναρχικών σε βάρος των ιδιοκτητών και των εμπόρων, τους οποίους περιγράφουν με τον όρο «μονοπωλητές». Μιλάει για «τους κατόχους ιδιοκτησίας που συνεχώς χαρακτηρίζονται σαν ληστές», για το μίσος που αισθάνονται οι αναρχικοί ενάντια σε κάθε κρατικό αξιωματούχο. «Από τη στιγμή», γράφει, «που κάποιος αναλαμβάνει ένα αξίωμα, οι αναρχικοί τον μισούν, τον θεωρούν ένοχο». Και όχι αδικώς, συμπληρώνουμε εμείς.

Ο Μπρισό όμως εντυπωσιάζει πραγματικά όταν απαριθμεί τα οφέλη της «τάξης». Πρόκειται για ένα εδάφιο που πρέπει να διαβάσει κανείς εάν θέλει να καταλάβει τι θα είχαν προσφέρει στο λαό οι Γιρονδίνιοι αστοί εάν οι «αναρχικοί» δεν προάγει ακόμα περισσότερο την Επανάσταση. «Σκεφτείτε», λέει, «τους νομούς όπου έχει αναχαιτιστεί το μένος αυτών των ανθρώπων. Πάρτε για παράδειγμα το νομό της Γιρόνδης. Εκεί βασιλεύει μονίμως η τάξη. Εκεί ο λαός έχει δεχτεί αδιαμαρτύρητα το νόμο, μολονότι πληρώνει δέκα σόλδια για μισό κιλό ψωμί... Ο λόγος είναι ότι οι πολίτες του συγκεκριμένου νομού έχουν εκδώσει τους κήρυκες του αγροτικού νόμου και έχουν σφραγίσει τις πόρτες εκείνης της λέσχης* [* Των Ιακωβίνων] όπου κηρύσσουν...» κλπ.

Όλα αυτά τα είχε γράψει δυο μήνες μετά τις 10 Αυγούστου, όταν και ο πλέον τυφλός αντιλαμβανόταν ότι εάν ο λαός σε ολόκληρη τη Γαλλία είχε «δεχτεί αδιαμαρτύρητα το νόμο, μολονότι πληρώνει δέκα σόλδια για μισό κιλό ψωμί», δεν θα υπήρχε Επανάσταση και η μοναρχία, την οποία ο Μπρισό υποκρίνεται ότι πολεμούσε, καθώς και η φεουδαρχία, ίσως κυριαρχούσαν για έναν ακόμα αιώνα, όπως στη Ρωσία.* [* Ο Louis Blanc έχει περιγράψει πολύ σωστά τον Μπρισό, λέγοντας ότι ήταν ένας από τους ανθρώπους εκείνους που «σήμερα είναι δημοκρατικοί μπροστά από την εποχή τους και αύριο επαναστάτες πριν από αυτήν»· από τους ανθρώπους εκείνους που δεν είχαν το σθένος να ακολουθήσουν τον αιώνα τους, αφού πρώτα είχαν το θράσος να τον προσπεράσουν. Μολονότι στα νιάτα του είχε γράψει ότι «η ιδιοκτησία είναι κλοπή», τελικά απέκτησε τόσο μεγάλο σεβασμό για την ιδιοκτησία, ώστε την επομένη της 4 Αυγούστου κατηγορήσε τη Συνέλευση γιας τη βιασύνη της να δημοσιεύσει τα διατάγματα εναντίον της φεουδαρχίας. Και αυτό σε μια στιγμή που οι πολίτες αγκαλιάζονταν στο δρόμο, εκφράζοντας τον ενθουσιασμό τους για αυτά.]

Πρέπει να διαβάσουμε τον Μπρισό για να καταλάβουμε τι εξύφαιναν οι αστοί για τη Γαλλία και τι εξακολουθούν να εξυφαινούν οι «Μπρισονικοί» του εικοστού αιώνα κάθε φορά που πρόκειται να ξεσπάσει μια επανάσταση.

«Τα κηρύγματα σε βάρος των πλουσίων, σε βάρος των μονοπωλητών, τα στασιαστικά κηρύγματα της αναγκαιότητας για μια μέγιστη τιμή για τα δημητριακά και στα είδη διατροφής ευθύνονται για τις ταραχές στην Ορ, στην Ορν και αλλού», γράφει ο Μπρισό.

Για την Ορλεάνη λέει: «Από την αρχή της Επανάστασης η πόλη αυτή βίωσε μια ηρεμία που δεν είχε διαταραχτεί από τις ταραχές που ξεσπούσαν αλλού εξαιτίας της έλλειψης δημητριακών, μολονότι αυτά ήταν ένα από τα βασικά αγαθά της πόλης... Εντούτοις, αυτή η αρμονία ανάμεσα σε φτωχούς και πλούσιους δεν συμφωνούσε με τις αρχές της αναρχίας και έτσι ένας από εκείνους τους ανθρώπους που αισθάνονται απόγνωση με την τάξη, έσπευσε να διαλύσει αυτή την ευτυχή αρμονία ξεσηκώνοντας τους Αβράκωτους εναντίον των ιδιοκτητών».

«Και πάλι», διαμαρτύρεται ο Μπρισό, «αυτή η αναρχία είναι που έχει επηρεάσει επαναστατικά το στρατό». «Ποιος μπορεί πλέον να αμφισβητήσει τα φοβερά δεινά που έχει επιφέρει στα στρατεύματά μας αυτό το αναρχικό δόγμα, το οποίο εδραίωσε υπό το πρόσχημα της ισότητας απέναντι στο νόμο μια ισότητα καθολική όσο και ουσιαστική, δηλαδή μια πραγματική πληγή για την κοινωνία, ενώ αυτή ακριβώς η ισότητα απέναντι στο νόμο είναι το στήριγμα της; Ένα αναρχικό δόγμα που θα εξισώσει την άγνοια με τη γνώση, την αρετή με τη φαυλότητα, τα αξιώματα, τους μισθούς, τις υπηρεσίες».

Αυτό είναι που οι υποστηρικτές του Μπρισό ουδέποτε θα συγχωρήσουν στους αναρχικούς: η ισότητα απέναντι στο νόμο μπορεί να συγχωρηθεί, αλλά στην πραγματικότητα δεν πρέπει να γίνει ποτέ ισότητα. Επιπλέον, εάν ο Μπρισό δεν ήταν ήδη επαρκώς οργισμένος από τους ανειδίκευτους εργάτες στον καταυλισμό του Παρισιού που κάποια μέρα θα ζητούσαν την εξίσωση του μισθού τους με το μισθό των αντιπροσώπων; Ωραία ιδέα κι αυτή! Ο Μπρισό και ένας ανειδίκευτος εργάτης στο ίδιο επίπεδο όχι σε νομοθετικό επίπεδο αλλά σε «ουσιαστικό»! Άθλια υποκείμενα!

Πώς όμως οι αναρχικοί κατάφεραν να ασκήσουν τόσο μεγάλη επιρροή στη φοβερή Συμβατική, ακόμα και να κυριαρχήσουν σε αυτήν υπαγορεύοντας τις αποφάσεις της;

Ο Μπρισό μας το εξηγεί στα φυλλάδιά του. «Κάθε φορά που λαμβάνεται κάποιο επαναστατικό μέτρο, εκείνοι που κυριαρχούν και εκβιάζουν το χέρι της Συμβατικής, είναι οι εξώστες της Συμβατικής, ο λαός του Παρισιού».

Ο Μπρισό μας πληροφορεί ότι στην αρχή η Συμβατική ήταν ιδιαιτέρως συνετή. «Όπως θα διαπιστώσετε», γράφει, «τα περισσότερα μέλη της Συμβατικής είναι ειλικρινή, λογικά, φίλοι των αρχών, με το βλέμμα τους πάντα σταθερά προσηλωμένο στο νόμο». Χαιρέτιζαν, «σχεδόν ομόφωνα», κάθε πρόταση που έτεινε να ταπεινώνει και να συντρίβει «τους υποκινητές της αταξίας».

Μπορεί να μαντέψει κανείς τα αναμενόμενα αποτελέσματα από εκείνους τους αντιπροσώπους που ήταν σταθερά προσηλωμένοι στο νόμο – στο νόμο της μοναρχίας και της φεουδαρχίας. Ευτυχώς όμως οι «αναρχικοί» είχαν κάτι να πουν σχετικά με το ζήτημα. Εκείνοι οι «αναρχικοί» όμως γνώριζαν ότι η θέση τους δεν ήταν στη Συμβατική, ανάμεσα στους αντιπροσώπους, αλλά τους στο δρόμο. Αντιλαμβάνονταν ότι εάν ποτέ πατούσαν πόδι μέσα στη Συμβατική, σίγουρα δεν θα ήταν για να συζητήσουν με τα «μέλη της Δεξιάς» ή με τους «Βατράχους του Βάλτου». Έπρεπε να αποσπάσουν κάτι, είτε από τους εξώστες όπου καθόταν το κοινό, είτε εισβάλλοντας στη Συμβατική με την υποστήριξη του λαού.

«Με αυτόν τον τρόπο, σιγά σιγά οι ληστές» (ο Μπρισό αναφέρεται στους «αναρχικούς»), «έχουν σηκώσει ξεδιάντροπα κεφάλι. Από κατηγορούμενοι έχουν μεταμορφωθεί σε κατήγορους. Αντί να παραμένουν σιωπηλοί θεατές στις συζητήσεις μας, έχουν γίνει οι κριτές». Ποια όμως ήταν η απάντηση των «αναρχικών» σε όλα αυτά: «Βρισκόμαστε στη μέση μιας επανάστασης».

Στην πραγματικότητα, εκείνοι τους οποίους ο Μπρισό αποκάλεσε «αναρχικούς» έβλεπαν μακριά και έδιναν αποδείξεις μιας πολιτικής σύλληψης που υπερέβαινε κατά πολύ εκείνων που υποκρίνονταν ότι κυβερνούσαν τη Γαλλία. Εάν η Επανάσταση είχε τελειώσει με το θρίαμβο των «Μπρισωτών», χωρίς να έχει καταργήσει το φεουδαρχικό σύστημα και χωρίς να έχει δώσει τη γη πίσω στις κοινότητες – πού θα βρισκόμασταν σήμερα;

Ίσως όμως ο Μπρισό να έχει διατυπώσει κάπου ένα πρόγραμμα στο οποίο να εξηγεί πώς οι Γιρονδίνιοι πρότειναν να μπει ένα τέλος στο φεουδαρχικό σύστημα και τους αγώνες που προκάλεσε αυτό. Την υπέρτατη στιγμή, όταν ο λαός του Παρισιού ζήτησε την αποπομπή των Γιρονδίνων από τη Συμβατική, ίσως θα μπορούσε να μας εξηγήσει τις προτάσεις των Γιρονδίνων για να ικανοποιηθούν, έστω και εν μέρει, τις πλέον πιεστικές ανάγκες του λαού.

Ποτέ του όμως δεν λέει τίποτα, ούτε μια σχετική κουβέντα. Το κόμμα της Γιρόνδης πετσόκοψε το όλο ζήτημα, επαναλαμβάνοντας ότι το έργο του «ισοπεδωτή», «του αρωγού και υποκινητή της αταξίας», του «αναρχικού», θα ήταν πιο εύκολο εάν θιγόταν η ιδιοκτησία, φεουδαρχική ή αστική. Τέτοιοι άνθρωποι θα έπρεπε απλώς να εξολοθρευτούν.

«Πριν από τις 10 Αυγούστου, οι αποδιοργανωτές ήταν γνήσιοι επαναστάτες», γράφει ο Μπρισό, «επειδή ένας δημοκράτης όφειλε να είναι αποδιοργανωτής. Όμως, οι σημερινοί αποδιοργανωτές είναι οι αληθινοί αντεπαναστάτες. Είναι εχθροί του λαού, επειδή σήμερα ο λαός είναι κυρίαρχος. Τι άλλο μπορεί να θέλει; Εσωτερική γαλήνη, εφόσον η γαλήνη αυτή διασφαλίζει από μόνη της την περιουσία του ιδιοκτήτη, την εργασία του εργάτη, τον άρτο τον επιούσιο του φτωχού και όλα τα προνόμια της ελευθερίας».* [* Φυλλάδιο με ημερομηνία 24 Οκτωβρίου 1792.]

Ο Μπρισό δεν κατάλαβε καν ότι σε εκείνη την εποχή της σπάνης, όταν η τιμή του ψωμιού είχε ανέβει στα έξι ή επτά σόλδια το μισόκιλο, ο λαός μπορεί να απαιτούσε κάποιο διάταγμα που θα καθόριζε την τιμή του ψωμιού. Μόνον οι «αναρχικοί» μπορούσαν να προβάλλουν ένα τέτοιο αίτημα!* [Στο ίδιο, σελ. 19.]

Για αυτόν και για ολόκληρη τη Γιρόνδη, η Επανάσταση είχε τελειώσει από τη στιγμή που το κίνημα της 10 Αυγούστου έφερε το κόμμα τους στην εξουσία. Το μόνο που απέμενε ήταν η αποδοχή της κατάστασης και η υπακοή σε όποιο πολιτικό νόμο θέσπιζε η Συμβατική. Δεν καταλάβαιναν καν τον άνθρωπο του λαού ο οποίος, βλέποντας τη λυσσαλέα αντίσταση που πρόβαλε το Παλαιό Καθεστώς σε κάθε απόπειρα για τη λήψη αποφασιστικών μέτρων, διακήρυσσε ότι εφόσον παρέμεναν οι φεουδαρχικοί νόμοι, εφόσον η γη δεν είχε επιστραφεί στις κοινότητες, εφόσον όλα όσα αφορούσαν το ζήτημα της γης ήταν απλώς μια προσωρινή συμφωνία, εφόσον οι φτωχοί έπρεπε να σηκώσουν όλο το βάρος του πολέμου, η Επανάσταση δεν είχε τελειώσει και θα ολοκληρωνόταν μόνο μέσω της επαναστατικής δράσης.

Αυτό δεν μπορούσε να το αντιληφθεί το κόμμα της Γιρόνδης. Αναγνώριζε μόνο μια τάξη δυσαρεστημένων – εκείνους τους πολίτες που φοβόντουσαν «είτε για τα πλούτη και τις ανέσεις τους, είτε για τη ζωή τους».* [* Φυλλάδιο με ημερομηνία 24 Οκτωβρίου 1792, σελ. 127.] Κανένας άλλος δεν είχε δικαίωμα να είναι δυσαρεστημένος. Και όταν γνωρίζουμε σε ποια κατάσταση αβεβαιότητας είχε αφήσει η Νομοθετική Συνέλευση όλα τα ζητήματα που αφορούσαν στη γη, απορούμε πράγματι με μια τέτοια νοοτροπία. Σε τι είδους φανταστικό κόσμο πολιτικών συνωμοσιών ζούσαν αυτοί οι άνθρωποι; Δεν θα μπορούσαμε να τους καταλάβουμε καθόλου εάν δεν γνωρίζαμε τόσους πολλούς ομοίους τους στη σημερινή εποχή.

Το συμπέρασμα του Μπρισό έγινε δεκτό από όλους τους Γιρονδίνους και είχε ως εξής: «Πρέπει να πραγματοποιήσουμε ένα πραξικόπημα, μια τρίτη επανάσταση που 'θα πατάξει την αναρχία'. Θα διαλύσει την Κομμούνα του Παρισιού και θα καταστρέψει τα τμήματά της, θα διαλύσει τις λέσχες που κηρύσσουν την αταξία και την ισότητα! Θα κλείσει τη Λέσχη των Ιακωβίνων και θα σφραγίσει τα έγγρατά της! Θανατική ποινή, δηλαδή λαμητόμος, για την 'τριανδρία' των Ροβεσπιέρου, Δαντόν και Μαρά, αλλά και για όλους τους 'ισοπεδωτές' – για όλους τους 'αναρχικούς'. Κατόπιν θα εκλεγεί μια νέα Συμβατική, όπου δεν θα συμμετέχει κανένα από τα παρόντα μέλη» (αυτό ασφαλώς σήμαινε το σίγουρο θρίαμβο της αντεπαναστάσεως). Μια ισχυρή κυβέρνηση και αποκατάσταση της τάξης! Αυτό ήταν το πρόγραμμα των Γιρονδίνων από τότε που η πτώση του βασιλιά τους είχε φέρει στην εξουσία και είχε καταστήσει «αχρείαστους τους αποδιοργανωτές».

Επομένως, το μόνο που απέμενε στους επαναστάτες ήταν να συνεχίσουν τον αγώνα και να αγωνιστούν για ζωή ή για θάνατο. Είτε η Επανάσταση έπρεπε να σταματήσει, ανολοκλήρωτη όπως ήταν, οπότε η αντεπανάσταση του Θερμιδór θα είχε αρχίσει δεκαπέντε μήνες νωρίτερα (την άνοιξη του 1793, πριν ολοκληρωθεί η κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων), είτε οι Γιρονδίνιοι έπρεπε να αποπεμφθούν από τη Συμβατική παρ' όλες τις υπηρεσίες που είχαν προσφέρει στην Επανάσταση στην καταπολέμηση της μοναρχίας. Και αυτές οι υπηρεσίες ήταν αδύνατον να αγνοηθούν. «Δίχως αμφιβολία» διακήρυξε ο Ροβεσπιέρου στην περίφημη συνεδρίαση της 10 Απριλίου, «έχουν πλήξει την Αυλή, τους εμπικρέδες, και τους ιερείς – και μάλιστα αμείλικτα. Σε ποια περίοδο όμως; Όταν δεν απολάμβαναν ακόμα την εξουσία. Μόλις όμως την κέρδισαν το πάθος τους δεν άργησε να σβύσει. Πόσο γρήγορα άλλαξαν τα αντικείμενα του μίσους τους!»

Η Επανάσταση δεν μπορούσε να μείνει ανολοκλήρωτη. Έπρεπε να συνεχιστεί ακόμα και πάνω από τα πτώματά τους, εάν ήταν ανάγκη. Κατά συνέπεια, από τον Φεβρουάριο του 1793 το Παρίσι και οι επαναστατημένοι νομοί βίωσαν μια αναταραχή, η οποία κορυφώθηκε στο κίνημα της 31 Μαΐου.

Τεσσαρακοστό δεύτερο κεφάλαιο: Τα αίτια για την εξέγερση της 31 Μαΐου

Η διαμάχη ανάμεσα στο «Όρος» και τη «Γιρόνδη» - Μνημειώδη ερωτήματα – Η αδράνεια της Συμβατικής – Οι Ορεινοί – Η αντεπανάσταση του Ροβεσπιέρου κερδίζει έδαφος – Τα διευθυντήρια των νομών και των διαμερισμάτων – Η νέα Κομμούνα – Η ανάπτυξη των Λαϊκών Εταιρειών, των Αδελφοτήτων και των Επαναστατικών Επιτροπών – Φεντεραλισμός – Συγκεντρωτισμός – Η Γιρόνδη και το «Όρος»

Στη διάρκεια του πρώτου μέρους του 1793, η διαμάχη ανάμεσα στο «Όρος» και στη «Γιρόνδη» γινόταν καθημερινά πιο σκληρή, καθώς υπήρχαν τρία μεγάλα ζητήματα που απασχολούσαν τη Γαλλία.

Πρώτον: έπρεπε τελικά να καταργηθούν όλες οι φεουδαρχικές εισφορές χωρίς αποζημίωση ή τα κατάλοιπα της φεουδαρχίας θα συνέχιζαν να καταδικάζουν σε ασιτία τον αγρότη και να παραλύουν τη γεωργία; Αυτό ήταν το φλέγον ζήτημα που σήμαινε τόσα πολλά για έναν αγροτικό πληθυσμό σχεδόν είκοσι εκατομμυρίων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων οι οποίοι είχαν αγοράσει το μεγαλύτερο μέρος της εθνικής γης που είχε απαλλοτριωθεί από τον κλήρο και τους εμγκρέδες ευγενείς.

Δεύτερον: τα χωριά θα διατηρούσαν στην κατοχή τους την κοινοτική γη που είχαν ανακαταλάβει από τους αφέντες; Θα αναγνωριζόταν το δικαίωμα της κατοχής για τις κοινότητες εκείνες που δεν το είχαν κάνει ακόμα; Θα γινόταν αποδεκτό το δικαίωμα του κάθε πολίτη στη γη;

Τρίτον: θα αναγγελόταν η μέγιστη τιμή, που σήμαινε τον καθορισμό της τιμής του ψωμιού και άλλων αγαθών πρώτης ανάγκης;

Αυτά ήταν τα τρία μεγάλα ζητήματα που είχαν αναστατώσει τη Γαλλία και την είχαν διχάσει σε δυο εχθρικά στρατόπεδα. Από τη μια πλευρά ήταν οι κάτοχοι ιδιοκτησίας και από την άλλη εκείνοι που δεν κατείχαν τίποτα – οι πλούσιοι και οι φτωχοί. Εκείνοι που πλούτιζαν παρά την εξαθλίωση, την έλλειψη αγαθών και τον πόλεμο, και εκείνοι που υπέμεναν όλο το βάρος του πολέμου και που έπρεπε να περιμένουν για ώρες, ενίοτε για ολόκληρες νύχτες, έξω από την πόρτα του φούρναρη, χωρίς τελικά να καταφέρνουν να φέρουν στο σπίτι τους ούτε μια μπουκιά φαγητό.

Κι όμως πέρασαν μήνες – πέντε έως οκτώ μήνες – και η Συμβατική δεν έκανε τίποτα για να αλλάξει την κατάσταση ή να λύσει τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα που είχε αναδείξει η ίδια η Επανάσταση. Σπαταλήθηκε χρόνος σε ατέλειωτες συζητήσεις και το μίσος ανάμεσα στα δυο κόμματα, το ένα που υποστήριζε τους πλούσιους και το άλλο τους φτωχούς, μεγάλωσε, ενώ καμία συμφωνία, κανένας συμβιβασμός δεν μπορούσε να γίνει ανάμεσα στους υποστηρικτές της ιδιοκτησίας και τους πολέμιούς της.

Είναι αλήθεια ότι ούτε οι Ορεινοί είχαν πολύ συγκεκριμένες ιδέες για τα οικονομικά ζητήματα και ήταν κι εκείνοι διχασμένοι σε δυο ομάδες. Η μια, που ήταν γνωστή σαν «Λυσοασμένοι», ήταν η πιο προχωρημένη από τις δυο. Η άλλη ομάδα στην οποία ανήκε ο Ροβεσπιέρος έτεινε σε απόψεις που υπερασπιζονταν την ιδιοκτησία, ανάλογες με εκείνες των Γιρονδίνων ως προς τα τρία προαναφερθέντα φλέγοντα ζητήματα. Όμως, παρά την αντιπάθειά μας προς τον Ροβεσπιέρο, οφείλουμε να του αναγνωρίσουμε ότι εξελίχθηκε μαζί με την Επανάσταση και ότι ανέκαθεν αισθανόταν συμπάθεια για τα βάσανα του λαού. Στην Εθνοσυνέλευση, ήδη από το 1792, είχε μιλήσει θετικά για την επιστροφή της κοινοτικής γης στις κοινότητες. Όσο περισσότερο έβλεπε την ιδιοτέλεια των αστών απέναντι στην κατοχή ιδιοκτησίας και στο εμπόριο, τόσο περισσότερο τασσόταν στο πλευρό του λαού και της επαναστατικής Κομμούνας του Παρισιού – με εκείνους, δηλαδή, που τότε αποκαλούσαν «αναρχικούς».

«Τα τρόφιμα που είναι αναγκαία για το λαό», διακήρυξε στη Συμβατική, «είναι τόσο σπάνια όσο και η ίδια η ζωή... Αυτό που χρειάζεται για τη συντήρηση της ζωής είναι μια ιδιοκτησία κοινή για το σύνολο της κοινωνίας. Μόνο ό,τι είναι πλεονασματικό μπορεί να γίνει ατομική ιδιοκτησία και να παραδοθεί στις βιομηχανικές δραστηριότητες των εμπόρων».

Είναι κρίμα που αυτή η ειλικρινά κομμουνιστική ιδέα δεν επικράτησε ανάμεσα στους σοσιαλιστές του δεκάτου ενάτου αιώνα, έναντι του «κολλεκτιβισμού» που κήρυξαν οι Πεκέρ και Βιντάλ το 1848 και που σήμερα επανεμφανίζεται υπό τον όρο «επιστημονικός σοσιαλισμός». Ποια θα ήταν άραγε η τάση του κομμουνιστικού κινήματος το 1871 εάν είχε αναγνωρίσει σαν αρχή του ότι «όλα τα αναγκαία για τη διαβίωση είναι ιερά όσο και η ζωή και αντιπροσωπεύουν την κοινή ιδιοκτησία ολόκληρου του έθνους» - εάν το πολιτικό του σύνθημα ήταν: Η Κομμούνα οργανώνει την κατανάλωση και εγγυάται την καθολική ευημερία ».

Παντού και πάντα η επανάσταση πραγματοποιείται από μειοψηφίες. Ακόμα και ανάμεσα σε εκείνους που ενδιαφέρονται ολόψυχα για την Επανάσταση, μόνο μια μειοψηφία είναι εκείνη που αφοσιώνεται ολοκληρωτικά σε αυτήν. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση της Γαλλίας το 1793.

Αμέσως μετά την ανατροπή της μοναρχίας ξεκίνησε ένα γιγαντιαίο κίνημα σε όλες τις επαρχίες εναντίον των επαναστατών που είχαν τολμήσει να κόψουν το κεφάλι ενός βασιλιά αφιψώντας όλους τους αντιδραστικούς στην Ευρώπη. Στους πύργους των τσιφλικιών, στα σαλόνια, στα εξομολογητήρια, η κραυγή ήταν: «ποιοι κανόνες τόλμησαν να το κάνουν; Τώρα τίποτα δεν θα τους σταματήσει, θα ληστέψουν όλο τον πλούτο μας, ή θα μας στείλουν στη λαιμητόμο!» Κι έτσι οι αντεπαναστάτες διπλασίασαν τις συνωμοτικές τους ενέργειες.

Η Εκκλησία, όλες οι ευρωπαϊκές Αυλές, οι Άγγλοι αστοί – όλοι αυτοί συμμετείχαν στο έργο των ραδιουργιών, της προπαγάνδας και της διαφθοράς για την οργάνωση της αντεπανάστασης.

Οι παραθαλάσσιες πόλεις, ιδίως η Νάντη, η Μπορντό και η Μασσαλία, όπου υπήρχαν πολλοί πλούσιοι έμποροι, η Λυών, ο κατασκευαστής ειδών πολυτελείας, η Ρουέν, το κέντρο του εμπορίου και της βιομηχανίας, έγιναν πανίσχυρα κέντρα της αντίδρασης. Ολόκληρες περιοχές επηρεάστηκαν από τους ιερείς και τους εμμεκρέδες που είχαν επιστρέψει με ψεύτικο όνομα, αλλά και από το χρυσάφι των Άγγλων και των Ορλεανιστών, καθώς επίσης και με τη συνδρομή Ιταλών, Ισπανών και Ρώσων απεσταλμένων.

Το κόμμα της «Γιρόνδης» λειτούργησε σαν πόλος συσπείρωσης για αυτή τη μάζα των αντιδραστικών, επειδή οι μοναρχικοί γνώριζαν πολύ καλά ότι οι Γιρονδίνιοι, παρά τα προφανή δημοκρατικά τους φρονήματα, στην ουσία ήταν σύμμαχοί τους και ότι αυτό τους υπαγόρευε η λογική του κόμματός τους, η οποία είναι πάντα πολύ πιο ισχυρή από τον τίτλο του κόμματος. Και ο λαός, από την πλευρά του, καταλάβαινε άψογα την κατάσταση. Γνώριζε ότι στο βαθμό που οι Γιρονδίνιοι παρέμεναν στη Συμβατική δεν θα εφαρμοζόταν κανένα επαναστατικό μέτρο και ότι ο πόλεμος που συνεχιζόταν τόσο άνευρα από εκείνους τους μαλθακούς επαναστάτες θα παρατεινόταν επ' αόριστον μέχρι την τελική εξάντληση της Γαλλίας. Επομένως, καθώς η αναγκαιότητα για τον «εξαγνισμό της Συμβατικής» με την εξόντωση των Γιρονδίνων γινόταν όλο και πιο προφανής, ο λαός προσπάθησε από την πλευρά του να αυτοοργανωθεί για τις τοπικές διαμάχες που ήταν έτοιμες να ξεσπάσουν σε κάθε μεγάλη και μικρή πόλη και σε κάθε χωριό.

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, τα Διευθυντήρια των τμημάτων ήταν ως επί το πλείστον αντεπανάστατικά. Το ίδιο και τα Διευθυντήρια των περιφερειών. Οι δημοτικές αρχές όμως που είχαν εγκαθιδρυθεί με το νόμο του 1789 ήταν πολύ πιο δημοκρατικές. Είναι αλήθεια ότι όταν συστάθηκαν για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1789, κατέστειλαν αμείλικτα τις εξεγέρσεις των χωρικών. Όμως, με την εξέλιξη της Επανάστασης, οι δήμοι που είχαν εκλεγεί από το λαό συχνά εν μέσω αναταραχών και υπό την επίβλεψη των Λαϊκών Εταιρειών, απέκτησαν σταδιακά πιο επαναστατικό χαρακτήρα.

Πριν τις 10 Αυγούστου το συμβούλιο της Κομμούνας του Παρισιού αποτελείτο από αστούς δημοκράτες. Όμως, στη διάρκεια της νύχτας της 10 Αυγούστου τα σαράντα οκτώ τμήματα είχαν εκλέξει μια νέα επαναστατική Κομμούνα και παρόλο που η Συμβατική είχε διαλύσει αυτή την Κομμούνα κατόπιν υπόδειξης των Γιρονδίνων, η νέα Κομμούνα εξελέγη στις 2 Δεκεμβρίου 1792 με πρόεδρο τον μέχρι τότε αντιπρόεδρο Ερμπέ και δήμαρχο τον Πας (που διορίστηκε κάποια στιγμή αργότερα), ήταν ένα καθαρά δημοκρατικό σώμα.

Είναι σίγουρο ότι ένα εκλεγμένο σώμα αξιωματούχων επενδυμένο με τόσο εκτεταμένες και διαφορετικές εξουσίες όπως εκείνες που ανατέθηκαν στο συμβούλιο της Επαναστατικής Κομμούνας, θα είχε παρεκκλίσει σημαντικά προς μια μετριοπαθή πολιτική. Στα τμήματα όμως, ο λαός του Παρισιού διέθετε κέντρα για επαναστατική δράση. Τα τμήματα αυτά όμως, αφού συμφώνησαν να οικειοποιηθούν διαφόρων ειδών πολιτικές εξουσίες, όπως το δικαίωμα της διανομής καρτών ιθαγένειας που δήλωναν ότι οι κάτοχοί τους δεν είναι μοναρχικοί συνωμότες, ο διορισμός εθελοντών για να πολεμήσουν στη Βανδέα και ούτω καθεξής - αυτά τα τμήματα, λυπόν, με την Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας και την Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας που εργάζονταν για να τα μετατρέψουν σε πολιτικά όργανα, έτειναν με τη σειρά τους προς τη γραφειοκρατία και το συντηρητισμό. Το 1795 κατάντησαν στην ουσία πόλοι συσπείρωσης της αστικής αντίδρασης.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ένα δίκτυο Λαϊκών Εταιρειών, Αδελφοτήτων και Επαναστατικών Επιτροπών, δημιουργήθηκαν πλάι στην Κομμούνα και στα τμήματα για να γίνει, μετά την αποπομπή των Γιρονδίνων κατά το Δεύτερο Έτος της Δημοκρατίας, μια πραγματική δύναμη για δράση. Όλες αυτές οι ομάδες ενώθηκαν σαν ομοσπονδία μεταξύ τους, είτε για σύντομο χρονικό διάστημα προκειμένου να εξυπηρετήσουν κάποιο σκοπό είτε για διαρκή δράση, και προσπάθησαν να έρθουν σε επαφή με τις τριάντα έξι χιλιάδες κοινότητες της Γαλλίας. Για αυτό το σκοπό οργάνωσαν ειδικό γραφείο αλληλογραφίας.

Με αυτό τον τρόπο εμφανίστηκε μια νέα, ελεύθερα δομημένη Οργάνωση. Και όταν μελετούμε αυτές τις ομαδοποιήσεις – «ελεύθερες συνεννοήσεις» οφείλουμε να τις αποκαλούμε σήμερα – διαπιστώνουμε την πραγμάτωση εκείνου υπέρ του οποίου συνηγορούν οι σύγχρονες αναρχικές ομάδες στη Γαλλία, αγνοώντας ότι οι πρόγονοί τους το είχαν ήδη εφαρμόσει εμπράκτως στη διάρκεια μιας τόσο τραγικής στιγμής για την Επανάσταση όπως ήταν το πρώτο μέρος του 1793.* [* Στο *Histoire de la Terreur*, τόμ. vii, ο φανατικός αντιδραστικός Mortimer-Ternaux έχει επισημάνει αυτή τη διπλή οργάνωση. Ο Jaurès (*La Convention*, τόμ. ii, σελ. 1254) επίσης έχει αφιερώσει μια σελίδα στο θέμα, ενώ ο Aulard αναφέρεται κάπως εκτεταμένα σε αυτό στο έργο του *Histoire politique de la Révolution*, μέρος ii, κεφ. v.]

Κατά τη γνώμη μου η πλειοψηφία των ιστορικών που συμπαθούν την Επανάσταση, όταν φτάνουν στην τραγική αντιπαράθεση ανάμεσα στο «Όρος» και στη «Γιρονδία» το 1793, στέκονται κυρίως σε δευτερεύουσες όψεις της. Αποδίδουν πολύ μεγάλη σημασία στον αποκαλούμενο φεντεραλισμό των Γιρονδίνων.

Είναι αλήθεια ότι μετά τις 31 Μαΐου, όταν σε αρκετούς νομούς ξέσπασαν εξεγέρσεις των Γιρονδίνων και των μοναρχικών, η λέξη «φεντεραλισμός» συμπεριλάμβανε σε έγγραφα της εποχής τον κύριο στόχο της κατηγορίας που χρησιμοποίησε το κόμμα του «Όρους» σε βάρος των Γιρονδίνων. Αυτή η λέξη όμως είχε καταντήσει ένας φανταχτερός όρος, ένα έμβλημα για το κόμμα, ενώ στην πραγματικότητα ήταν απλώς μια πολεμική ιαχρή αρκετά δυνατή ώστε να χρησιμοποιηθεί από τον έναν αντίπαλο σε βάρος του άλλου, και σαν τέτοια εξυπηρετήσε καλά το σκοπό της. Στην πραγματικότητα, όπως έχει επισημάνει ο Louis Blanc, ο «φεντεραλισμός των Γιρονδίνων συνίστατο κυρίως στο μίσος τους για το Παρίσι και στην επιθυμία τους να αντιπαρατάξουν τις αντιδραστικές επαρχίες απέναντι στην επαναστατημένη πρωτεύουσα. Φοβόντουσαν το Παρίσι και εκεί επικεντρωνόταν όλος ο φεντεραλισμός τους».* [* Louis Blanc, 4, τόμ. ii, σελ. 42.]

Απεχθάνονταν και φοβόντουσαν την επιρροή που είχαν ασκήσει στην Επανάσταση η Κομμούνα του Παρισιού, οι παρισινές επαναστατικές επιτροπές και ο παρισινός λαός. Όταν συζήτησαν τη μεταφορά της έδρας της Νομοθετικής Συνέλευσης, και αργότερα της ίδιας της Συμβατικής, σε κάποια επαρχιακή πόλη, δεν το έκαναν από αγάπη για την αυτονομία των επαρχιών. Το έκαναν μόνο και μόνο για να θέσουν το νομοθετικό σώμα και την εκτελεστική εξουσία εν μέσω ενός πληθυσμού με τάσεις λιγότερο επαναστατικές από εκείνες του Παρισιού - ανάμεσα σε ανθρώπους λιγότερο δραστήριους απέναντι στις τις δημόσιες υποθέσεις. Με αυτό τον τρόπο λειτουργούσε η μοναρχία το Μεσαίωνα, όταν προτιμούσε μια αναπτυσσόμενη πόλη, μια «βασυλική πόλη», αντί για τις παλιότερες πόλεις που ήταν εξοικειωμένες με τη διακίνηση ιδεών. Το ίδιο θέλησε να κάνει ο Θιέρρος το 1871.* [* Όταν οι Γιρονδίνιοι μιλούσαν για τη συγκέντρωση των επιτρόπων των νομών στην Μπουρζ, δεν σκόπευαν να σταματήσουν μόνο σε αυτή την μετακίνηση, όπως αναφέρει ο Thibaudeau στα απομνημονεύματά του. Ο σκοπός τους ήταν να συγκροτήσουν μια δεύτερη Συμβατική».]

Αντί για φεντεραλισμό, με όλα όσα έκαναν οι Γιρονδίνιοι παρουσιάζονταν εξίσου συγκεντρωτικοί και αυταρχικοί με τους Ορεινούς, ίσως και περισσότερο επειδή, οι τελευταίοι τουλάχιστον, όταν αναλάμβαναν αποστολές στις επαρχίες βασίζονταν στις λαϊκές Εταιρείες και όχι σε γραφειοκρατικά όργανα – στα συμβούλια των νομών και των διαμερισμάτων.

Όταν οι Γιρονδίνοι απηύθυναν έκκληση προς τις επαρχίες εναντίον του Παρισιού, το έκαναν για να υποκινήσουν τις αντεπαναστατικές δυνάμεις των αστών στις βιομηχανικές πόλεις και το φανατισμό των χωρικών στη Νορμανδία και τη Βρετανία εναντίον των επαναστατών του Παρισιού. Όταν τελικά οι αντιδραστικοί νίκησαν και οι Γιρονδίνοι επέστρεψαν στην εξουσία μετά την 9 Θερμιδोर, απέδειξαν, όπως αρμόζει σε ένα κόμμα της τάξης, ότι ήταν πολύ πιο συγκεντρωτικοί από τους Ορεινούς.

Ο κ. Aulard έχει γράψει εκτεταμένα για το φεντεραλισμό των Γιρονδίνων και σχολιάζει εύστοχα ότι πριν από την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας κανένας από τους Γιρονδίνους δεν είχε εκδηλώσει φεντεραλιστικές τάσεις. Ο Μπαρμπαρού, για παράδειγμα, ήταν ένας πρόδηλος οπαδός του συγκεντρωτισμού κι είχε διακηρύξει ενώπιον της συνέλευσης της Μπουσ-ντι-Ρον ότι μια φεντεραλιστική κυβέρνηση δεν είναι κατάλληλη για ένα σπουδαίο λαό, λόγω της βραδύτητας στη λειτουργία της και του πολλαπλού και σύνθετου μηχανισμού της.* [*Aulard, Histoire politique, σελ. 264. «Δεν γνωρίζω εάν κάποιος θα διεκδικούσε τα εύσημα για αυτό», έγραψε ο Thibaudeau αναφερόμενος στο φεντεραλισμό των Γιρονδίνων στο έργο του Mémoires sur la Convention et la Directoire, τόμ. i. σελ. 38 (Παρίσι, 1824). Όσο για τον Μαρά, εκείνος ήταν κάθετος ως προς αυτό σε ένα έγγραφό του με ημερομηνία 24 Μαΐου 1793: «Για μεγάλο διάστημα έχουν κατηγορήσει τους ηγέτες αυτής της καταραμένης φάρας για φεντεραλισμό. Ομολογώ ότι ουδέποτε είχα τέτοια γνώμη για αυτούς, μολονότι μερικές φορές έχω επαναλάβει κι εγώ αυτή την κατηγορία.»] Στην πραγματικότητα, στο σχέδιο Συντάγματος που πρότειναν οι Γιρονδίνοι το 1793δεν βρίσκουμε καμία σοβαρή προσπάθεια προς μια ομόσπονδη οργάνωση. Μέσα από αυτό παρουσιάζονται βαθύτατα συγκεντρωτικοί.

Από την άλλη πλευρά, έχω την εντύπωση ότι ο Louis Blanc δίνει υπερβολική σημασία στη «φοβερή ορμητικότητα» των Γιρονδίνων, στη φιλοδοξία του Μπρισό στη σύγκρουσή του με τον Ροβεσπιέρο, και στον πληγωμένο αυτοσεβασμό του Ροβεσπιέρου από τους ριψοκίνδυνους Γιρονδίνους – κάτι για το οποίο ο Ροβεσπιέρος ουδέποτε τους συγχώρησε. Ο Jaurès διατυπώνει παρόμοιες ιδέες, τουλάχιστον στο πρώτο μέρος του έργου του για τη Συμβατική,* [* La Convention, σελ. 388, 394, 396 και 1458.], αλλά αυτό δεν τον εμποδίζει να υποδείξει αργότερα και άλλες αιτίες – όταν αρχίζει να εξηγεί τον αγώνα ανάμεσα στο λαό του Παρισιού και την μπουρζουαζία – αιτίες πολύ πιο σοβαρές από τον πληγωμένο αυτοσεβασμό και «τον εγωισμό της εξουσίας».

Ασφαλώς, η «φοβερή ορμητικότητα» των Γιρονδίνων που τόσο εύστοχα περιγράφει ο Louis Blanc, και η σύγκρουση των φιλοδοξιών όντως υπήρχαν και οπωσδήποτε βοήθησαν στην ένταση του αγώνα. Ωστόσο, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, στη διαμάχη ανάμεσα στη «Γιρόνδη» και στο «Όρος» υπήρχε μια γενική αιτία σύγκρουσης απείρως πιο σοβαρή από όλες μαζί τις προσωπικές συγκρούσεις. Την αιτία αυτή είχε ήδη επισημάνει ο Louis Blanc παραθέτοντας από τον Garat τη γλώσσα που χρησιμοποίησε η «Γιρόνδη» προς το «Όρος» και την απάντηση του «Όρους» προς τη «Γιρόνδη».

«Δεν σας αξίζει», είπε η Γιρόνδη, «να κυβερνήσετε τη Γαλλία, εσείς που είστε λουσμμένοι με το αίμα του Σεπτεμβρίου. Οι νομοθέτες μιας πλούσιας και βιομηχανικής αυτοκρατορίας πρέπει να θεωρούν την ιδιοκτησία σαν μια από τις ιερότερες βάσεις της κοινωνικής τάξης, και η αποστολή της θέσπισης νόμων για τη Γαλλία δεν μπορεί να εκπληρωθεί από εσάς που κηρύσσετε την αναρχία, προσπατείτε τη λεηλασία και τρομοκρατείτε τους ιδιοκτήτες... Εσείς προσκαλείτε εναντίον μας όλους τους πληρωμένους δολοφόνους του Παρισιού και εμείς προσκαλούμε εναντίον σας όλους τους έντιμους ανθρώπους του».

Αυτή είναι η γλώσσα του κόμματος των ιδιοκτητών— le parti des honnêtes gens — εκείνης που σφαγίασε το λαό του Παρισιού το 1848 και το 1871, που υποστήριξε το πραξικόπημα του Ναπολέοντα Γ΄ και που τώρα είναι έτοιμη να το επαναλάβει.

Σε αυτές τις κατηγορίες το «Όρος» απάντησε: «Καταγγέλλουμε ότι θέλετε να χρησιμοποιήσετε τα προσόντα σας αποκλειστικά για τη δική σας ανέλιξη και όχι προς όφελος της Ισότητας. Ο βασιλιάς φάνηκε αρκετά έντιμος απέναντί σας αφού σας επέτρεψε να κυβερνήσετε μέσω των υπουργών που του δώσατε... Ο κρυφός σας πόθος ποτέ δεν εξύψωσε τη Γαλλία στο ένδοξο πεπρωμένο μιας Δημοκρατίας, αλλά θέλετε να την κρατάτε υπό την εξουσία ενός βασιλιά, καθώς κι εσείς οι ίδιοι θα θέλατε να είστε αξιωματούχοι στο ανάκτορό του».

Θα διαπιστώσουμε πόσο δίκαιη ήταν αυτή η κατηγορία όταν θα βρούμε τον Μπαρμπαρού στο νότο και τον Λουβέ στη Βρετάνη να συνεργάζονται αρμονικά με τους μοναρχικούς, και όταν ένα σωρό Γιρονδίνιοι θα προέβαιναν αργότερα σε συμφωνία με τους υποστηρικτές της Λευκής Τρομοκρατίας, επιστρέφοντας στην εξουσία μέσω της αντίδρασης του Θερμιδώρα. Ας συνεχίσουμε όμως με τις παραθέσεις.

«Θέλετε ελευθερία χωρίς ισότητα», είτε το «Όρος», «και εμείς επιθυμούμε την ισότητα επειδή δεν μπορούμε να συλλάβουμε την έννοια της ελευθερίας χωρίς αυτήν. Εσείς που αυτοαποκαλείστε πολιτικοί, θέλετε να οργανώσετε τη Δημοκρατία για τους πλούσιους. Εμείς όμως δεν υποκρινόμαστε ότι είμαστε πολιτικοί και αγωνιζόμαστε για νόμους που θα βγάλουν τους φτωχούς από την εξαθλίωσή τους και θα μετατρέψουν τους ανθρώπους σε ευτυχισμένους πολίτες και παθιασμένους υπέρμαχους μιας δημοκρατίας που θα υμνείται από όλους, κάτω από ένα καθεστώς καθολικής ευημερίας».

Στο σημείο αυτό διαπιστώνουμε δυο εντελώς διαφορετικές αντιλήψεις για την κοινωνία. Και με αυτό τον τρόπο η διαμάχη αυτή έγινε κατανοητή από τους συγχρόνους τους.* [* Αυτό αποδεικνύεται από αναρίθμητα παραθέματα. Τα δυο επόμενα μπορούν να χρησιμεύσουν σαν παραδείγματα: «Οι Γιρονδίνιοι ήθελαν να σταματήσει η Επανάσταση απότομα στους αστούς», αναφέρει ο Baudot. Ήθελαν «να εγκαθιδρύσουν αθόρυβα μια αστική αριστοκρατία, η οποία θα αντικαθιστούσε τους ευγενείς και τον κλήρο», λέει ο Bourdon de l’Oise στη Λέσχη των Ιακωβίνων στις 31 Μαΐου. (La Société des Jacobins, έκδοση του Aulard, τόμ. v. σελ. 220.)]

Μέχρι εκείνη τη στιγμή η Επανάσταση είχε περιοριστεί στην ανατροπή του βασιλιά, χωρίς καν να διασφαλίσει το έργο της με μια ολοκληρωτική αλλαγή των αντιλήψεων του έθνους προς μια δημοκρατική κατεύθυνση. Αναγκάστηκε να σταματήσει μετά την πρώτη νίκη της και να αφήσει τη Γαλλία να μάχεται όσο καλύτερα μπορούσε εναντίον Γερμανών, Άγγλων, Ισπανών, Ιταλών και Σαβόιων εισβολέων που στο εσωτερικό υποστηρίζονταν από οπαδούς της μοναρχίας. Ειδάλλως, η Επανάσταση, αφού ξεφορτώθηκε το βασιλιά, έπρεπε αμέσως, χωρίς την παραμικρή καθυστέρηση, να κάνει μια προσπάθεια προς την «Ισότητα», όπως το αποκαλούσαν τότε – προς τον «κομμουνισμό», όπως πρέπει να το λέμε σήμερα. Έπρεπε να ολοκληρώσει το έργο της κατάργησης των φεουδαρχικών δικαιωμάτων, το έργο της επιστροφής της γης στις κοινότητες, το έργο της εθνικοποίησης του εδάφους και παράλληλα να αναγνωρίσει το δικαίωμα όλων στη γη. Έπρεπε να σταθεροποιήσει το έργο που είχε ήδη πραγματοποιηθεί από τους εξεγερμένους χωρικούς στη διάρκεια των τεσσάρων εκείνων χρόνων και να προσπαθήσει, με τη βοήθεια του λαού, «να βγάλει τους φτωχούς από την εξαθλίωσή τους». Εάν μάλιστα ήταν δυνατόν, έπρεπε να προσπαθήσει να μην εδραιώσει την απόλυτη ισότητα του πλούτου, αλλά να δημιουργήσει συνθήκες ευημερίας για όλους – την «καθολική ευημερία». Και αυτό θα το πετύχαινε αρπάζοντας με τη βία την κυβερνητική εξουσία από τους πλούσιους και μεταφέροντάς την στις κοινότητες και στις Λαϊκές Εταιρείες.

Αυτές οι εναλλακτικές λύσεις αρκούν για να εξηγήσουν τον αιματηρό αγώνα που δίχασε τη Συμβατική και, μαζί με αυτό, ολόκληρη τη Γαλλία μετά την πτώση της μοναρχίας. Όλα τα άλλα είναι δευτερεύουσας σημασίας.

Τεσσαρακοστό τρίτο κεφάλαιο: Κοινωνικά αιτήματα – Τα συναισθήματα στο Παρίσι – Η Λυών

Οι συνέπειες από την εκτέλεση του βασιλιά – Η Επανάσταση αλλάζει προσανατολισμό – Η εμφάνιση της αντεπανάστασης – Η Κομμούνια του Παρισιού προσπαθεί να κρατήσει χαμηλά την τιμή του ψωμιού – Ο Βαρλέ – Ο Ζακ Ρου – Το κίνημα εναντίον των μεγαλοιδιοκτητών – Έκκληση προς τη Συμβατική – Ο Μαρά προσπαθεί να σταματήσει την αναταραχή – Οι συνέπειες της εξέγερσης – Η ανάγκη για τη συντριβή της «Γιρόνδης» γίνεται προφανής

Η βία που μερικές φορές παρουσιάστηκε στην κοινοβουλευτική διαμάχη ανάμεσα στο «Όρος» και τη «Γιρόνδη» σίγουρα θα συνεχιζόταν εάν δεν είχε περιοριστεί αυστηρά στους κόλπους της Συμβατικής. Μετά την εκτέλεση του Λουδοβίκου όμως τα γεγονότα επιταχύνθηκαν και το χάσμα ανάμεσα στους επαναστάτες και τους αντεπανάστατες μεγάλωνε τόσο, ώστε δεν υπήρχε πλέον καμία πιθανότητα για την εμφάνιση ενός ακαθόριστου, απροσδιόριστου κόμματος, κάπου

ανάμεσα τα δυο άλλα. Καθώς αυτά ήταν αντίθετα προς τη φυσιολογική εξελικτική πορεία της Επανάστασης, σύντομα οι Γιρονδίνοι βρέθηκαν μαζί με τους Φεγιαντίνους και τους μοναρχικούς στις τάξεις των αντεπαναστατών και επομένως αναγκάστηκαν να υποκύψουν. Η Επανάσταση βρισκόταν ακόμα σε ανοδική φάση.

Η εκτέλεση του βασιλιά είχε προκαλέσει βαθιά εντύπωση στη Γαλλία. Εάν η θρασύτητα των Ορεινών είχε τρομοκρατήσει τους αστούς που έτρεμαν για την παρουσία τους και για τη ζωή τους, το ανοιχτόμυαλο κομμάτι του πληθυσμού είχε διαπιστώσει τη χαρραγή μιας νέας εποχής – το ζύγωμα εκείνης της «καθολικής ευημερίας», την οποία οι επαναστάτες είχαν υποσχεθεί στους φτωχούς.

Πόσο μεγάλη όμως ήταν η ψευδαίσθησή τους! Ο βασιλιάς ήταν νεκρός, η μοναρχία είχε εξαφανιστεί, αλλά το θράσος των πλούσιων μεγάλωνε. Το θράσος τους ακτινοβολούσε στις εύπορες συνοικίες και μάλιστα έκανε έντονη την παρουσία του στους εξώστες της Συμβατικής, ενώ στις φτωχές συνοικίες η εξαθλίωση γινόταν ολοένα και πιο ζοφερή καθώς αργοσάλευε ο θλιβερός χειμώνας του 1793, φέρνοντας έλλειψη ψωμιού, ανεργία, μια αύξηση στις τιμές και την υποτίμηση των χαρτονομισμάτων. Στο μεταξύ, άσχημες ειδήσεις έφταναν από παντού: από το μέτωπο, όπου τα στρατεύματα είχαν λιώσει σαν το χιόνι, από τη Βρετάνη όπου προετοιμαζόταν μια γενική εξέγερση με τη βοήθεια των Άγγλων, από τη Βανδέα, όπου εκατό χιλιάδες εξεγερμένοι χωρικοί δολοφονούσαν τους πατριώτες με τις ευλογίες του κλήρου, από τη Λυών που είχε γίνει προπύργιο των αντεπαναστατών, από το υπουργείο Οικονομικών που υπήρχε πλέον για να εκδίδει νέα χαρτονομίσματα (σινιάτα) και, τέλος, από τη Συμβατική, η οποία είχε φτάσει σε αδιέξοδο και εξαντλούσε τις δυνάμεις της σε θυελλώδεις εσωτερικές διαμάχες.

Όλα αυτά ενίσχυαν την παράλυση του επαναστατικού πνεύματος. Στο Παρίσι, οι φτωχοί εργάτες, οι Αβράκωτοι, δεν συνέρρεαν πλέον στα τμήματα και αυτό το εκμεταλλεύτηκαν οι αστοί αντεπαναστάτες. Τον Φεβρουάριο του 1793 οι *culottes dorées* εισέβαλαν στα τμήματα. Κατέφθασαν σε μεγάλους αριθμούς στη διάρκεια των βραδινών συνεδριάσεων, ενίσχυσαν τις αντιδραστικές ψήφους – χρησιμοποιώντας ακόμα και τα ραβδιά τους, εάν ήταν ανάγκη – εκτόπισαν τα στελέχη των Αβράκωτων και τους αντικατέστησαν οι ίδιοι. Μάλιστα, οι επαναστάτες αναγκάστηκαν να αναδιοργανώσουν τις δυνάμεις τους προκειμένου να σπεύσουν προς σωτηρία τους από γειτονικά τμήματα κάθε φορά που κάποιο τμήμα δεχόταν εισβολή από τους αντεπαναστάτες.

Στο Παρίσι και στις επαρχίες μερικά τμήματα αναγκάστηκαν να ζητήσουν από το δημοτικό συμβούλιο να εγγυηθεί μια πληρωμή δυο λιβρών την ημέρα για τη βοήθειά τους κατά τις συνεδριάσεις. Κατόπιν τούτου οι Γιρονδίνοι έσπευσαν να ζητήσουν από τη Συμβατική να διαλύσει όλες εκείνες τις οργανώσεις των τμημάτων, των Λαϊκών Εταιριών και των Αδελφοτήτων των νομών. Δεν αντιλαμβάνονταν πόση δύναμη αντίστασης διέθετε ακόμα το Παλιό Καθεστώς και δεν συνειδητοποιούσαν ότι ένα τέτοιο βήμα και, μάλιστα, τη δεδομένη στιγμή, θα είχε εξασφαλίσει τον άμεσο θρίαμβο της αντεπανάστασης και τη θανατική καταδίκη για τους ίδιους.

Εντούτοις, η μάζα του λαού δεν είχε ακόμα αποθαρρυνθεί. Είναι γεγονός ότι νέες ιδέες γεννιόντουσαν σε πολλά μυαλά, νέα ρεύματα αναδύονταν στην επιφάνεια και αναζητούσαν ένα τρόπο καλύτερης έκφρασης.

Αφού η Κομμούνα του Παρισιού εξασφάλισε μεγάλες χορηγίες από τη Συμβατική για την αγορά αλεύρων, κατάφερε λίγο πολύ να διατηρήσει την τιμή του ψωμιού στα τρία μισόπενα το μισόκιλο. Για να εξασφαλίσει όμως ψωμί σε αυτή την τιμή ο λαός έπρεπε να ξενυχτάει μπροστά από τις πόρτες των αρτοποιιών σχηματίζοντας ουρές στα πεζοδρόμια. Τότε ο λαός συνειδητοποίησε ότι με το να αγοράζει σιτάρι στην εκβιαστική τιμή των μονοπωλητών η Κομμούνα απλώς βοηθούσε στον πλουτισμό των κερδοσκόπων σε βάρος του κράτους. Αυτό σήμαινε έναν αέναο κύκλο για το κέρδος των απατεώνων. Οι κερδοσκοπικές συναλλαγές αυξάνονταν σε ανησυχητικό βαθμό. Με αυτό τον τρόπο, η νέα μπουρζουαζία πλούτιζε γρήγορα. Δεν κέρδιζαν μόνο οι προμηθευτές του στρατού παράνομα αποκτημένες περιουσίες αλλά οι περιουσίες αυξάνονταν απροκάλυπτα από το τίποτα με μια ασυνήθιστη ταχύτητα, καθώς όλα τα αγαθά – το σιτάρι, το αλεύρι, ο χαλκός, το λάδι, το σαπούνι, τα κεριά, ο ψευδάργυρος κλπ – επέφεραν κερδοσκοπία χωρίς να κάνουμε λόγο για την τεράστια κερδοσκοπία από την εκποίηση των εθνικών κτηματικών περιουσιών.

Τότε τέθηκε το ερώτημα «Τι πρέπει να γίνει;», με όλη την τραγική σημασία που αποκτά σε περιόδους κρίσης.

Εκείνοι που πίστευαν ότι η ριζική θεραπεία για όλα τα κοινωνικά δεινά είναι πάντα «η τιμωρία των ενόχων», μπορούσαν προτείνουν μόνο την ποινή του θανάτου για τους κερδοσκόπους, την αναδιοργάνωση του αστυνομικού συστήματος της «κοινής σωτηρίας», και ένα επαναστατικό δικαστήριο, το οποίο στην πραγματικότητα ήταν απλώς μια επιστροφή στο δικαστήριο του Μαγιάρ χωρίς την ευθύτητά του. Οπωσδήποτε όμως αυτό δεν αποτελούσε λύση στο πρόβλημα.

Στα προάστια πάντως σχηματιζόταν ένα βαθύτερο ρεύμα απόψεων ζητώντας επικοδομητικές λύσεις. Αυτό το ρεύμα βρήκε την έκφρασή του στις προβλέψεις ενός εργάτη των προαστίων, του Βαρλέ, και ενός πρώην ιερέα, του Ζακ Ρου, με την υποστήριξη όλων εκείνων των «ανώνυμων» που στην ιστορία έχουν καταγραφεί ως «Les Enragés» (οι Λυσσασμένοι, οι εξτρεμιστές). Οι άνθρωποι αυτοί αντιλαμβάνονταν ότι οι θεωρίες περί ελευθερίας του εμπορίου, τις οποίες στη Συμβατική υπερασπιζόνταν άνθρωποι όπως ο Κοντορσέ και ο Σιεγιές, δεν ήταν αληθινές: ότι τα αγαθά που υπήρχαν σε έλλειψη στην αγορά έπεφταν πολύ εύκολα στα χέρια των κερδοσκόπων, ιδίως στη διάρκεια μιας περιόδου που η Επανάσταση συνεχιζόταν. Έτσι άρχισαν να διαδίδουν ιδέες για την εθνικοποίηση και την κοινωνικοποίηση του εμπορίου και για την οργάνωση της ανταλλαγής προϊόντων σε τιμές κόστους. Οι ιδέες αυτές αργότερα ενέπνευσαν τον Godwin, τον Robert Owen, τον Προυντόν και τους μεταγενέστερους σοσιαλιστές οπαδούς τους.

Οι Λυσσασμένοι είχαν καταλάβει – και αργότερα θα διαπιστώσουμε πώς μια αρχή πρακτικής εφαρμογής προστέθηκε στις ιδέες τους – ότι μια απλή εγγύηση για το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην εργασία ή ακόμα και για το δικαίωμά του στη γη δεν ήταν αρκετή. Διαπίστωσαν ότι εφόσον υπήρχε εμπορική εκμετάλλευση δεν μπορούσε να γίνει τίποτα. Επέμεναν ότι για να αποτραπεί αυτό, το εμπόριο έπρεπε να κοινωνικοποιηθεί.

Ταυτόχρονα, ανάμεσα στις μάζες αναπτυσσόταν ένα αποφασιστικό κίνημα εναντίον των μεγαλοιδιοκτητών – ένα κίνημα παρόμοιο με εκείνο που σήμερα υπάρχει στις Ηνωμένες Πολιτείες εναντίον της ραγδαίας συσσώρευσης περιουσιών από τα «τραστ». Τα πιο φωτεινά μυαλά της εποχής κατάλαβαν ότι η εδραίωση μιας πραγματικής δημοκρατίας ήταν αδύνατη χωρίς κάποια προστασία εναντίον της τεράστιας εισοδηματικής ανισότητας, η οποία ήδη ξεπρόβαλλε δυναμικά και απειλούσε να προσλάβει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις.* [* Η οξύνιοια του Michelet τον οδήγησε να διαπιστώσει ξεκάθαρα τη σημασία αυτού του κομμουνιστικού κινήματος των μαζών και είχε ήδη παρατηρήσει τα βασικά του σημεία. Ο Jaurés (Histoire socialiste, τόμ. iv.σελ. 1003 κ.ε.) έχει δώσει επαρκέστερες και πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες για αυτό το κίνημα στο Παρίσι και στη Λυών, όπου ο Λ'Ανζ ήταν πρόδρομος του Fourier.]

Το κίνημα ενάντια στους μονοπωλητές και στους χρηματομεσίτες έμελλε να παράγει και ένα κίνημα ενάντια στην κερδοσκοπία των χαρτονομισμάτων και στις 3 Φεβρουαρίου 1792 αντιπρόσωποι από την Κομμούνα, από τα σαράντα οκτώ τμήματα και από τους «Ενωμένους Υπερασπιστές των ογδόντα τεσσάρων νομών» προσήλθαν ενώπιον της Συμβατικής ζητώντας την επιβολή ενός ορίου στην υποτίμηση του χαρτονομίσματος λόγω των χρηματιστηριακών συναλλαγών. Ζήτησαν την ανάκληση του διατάγματος της Συντακτικής Συνέλευσης που είχε αναγνωρίσει ότι το χρήμα είναι εμπορικό προϊόν και τη θανατική ποινή για τους χρηματομεσίτες.* [* Θα μπορούσε άραγε η κερδοσκοπία να επηρεάσει τις διακυμάνσεις στην αξία του χαρτονομίσματος; Αρκετοί ιστορικοί έχουν θέσει στον εαυτό τους αυτό το ερώτημα καταλήγοντας σε μια αρνητική απάντηση. Η υποτίμηση, είπαν, οφειλόταν στην πολύ μεγάλη ποσότητα των συναλλαγματικών μονάδων που είχαν τεθεί σε κυκλοφορία. Αυτό είναι αλήθεια. Όμως εκείνοι που έχουν παρακολουθήσει με προσοχή τις διακυμάνσεις στην τιμή, για παράδειγμα, του σιταριού στις διεθνείς αγορές, του βαμβακιού στο χρηματιστήριο του Λίβερπουλ ή των ρωσικών χαρτονομισμάτων στο χρηματιστήριο του Βερολίνου πριν από τριάντα περίπου χρόνια, δεν θα διστάσουν να αναγνωρίσουν ότι οι πρόγονοί μας σωστά θεωρούσαν τους χρηματομεσίτες ως τους κύριους υπεύθυνους για την υποτίμηση του χαρτονομίσματος. Ακόμα και σήμερα που οι χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις καλύπτουν έναν απείρως ευρύτερο τομέα σε σύγκριση με το 1793, το μόνιμο αποτέλεσμα των χρηματιστηριακών συναλλαγών είναι να μεγαλοποιούν δυσανάλογα το φαινόμενο της προσφοράς και της ζήτησης σε οποιαδήποτε στιγμή. Εάν, με τις σημερινές δυνατότητες στους τομείς των μεταφορών και των συναλλαγών οι χρηματομεσίτες δεν μπορούν να προκαλέσουν μια μόνιμη αύξηση στην τιμή ενός εμπορεύματος ή στην αξία κάποιων μετοχών, πάντα υπερβάλλουν τη φυσική αύξηση και διογκώνουν δυσανάλογα τις προσωρινές διακυμάνσεις στην τιμή, η οποίες οφείλονται είτε στην μεταβαλλόμενη παραγωγικότητα της εργασίας (για παράδειγμα στη συγκομιδή), είτε σε διακυμάνσεις στην προσφορά και τη ζήτηση.]

Όπως θα διαπιστώσουμε, αυτή ήταν μια εξέγερση των φτωχών ενάντια στις εύπορες τάξεις που είχαν όλα τα δυνατά πλεονεκτήματα από την Επανάσταση και τώρα ήταν αντίθετες με τον αρχικό τους στόχο για βοήθεια προς τους φτωχούς. Και αυτό επειδή όταν οι αιτούντες πληροφορήθηκαν ότι οι Ιακωβίνοι, συμπεριλαμβανομένου του Σεν-Ζιστ, είχαν αντιταχθεί στην έκκλησή τους από το φόβο ενός ξεσηκωμού των μεσαίων τάξεων, τους ανέφεραν σαν «εκείνους που δεν καταλαβαίνουν τους φτωχούς επειδή κάθε νύχτα τρώνε και πίνουν μια χαρά».* [* Jaurés, iv, σελ. 1023.]

Και ο Μαρά όμως έκανε προσπάθειες για να καταλαγιάσει η αναταραχή. Αποδοκίμασε την έκκληση και υπερασπίστηκε τους Ορεινούς και τους αντιπροσώπους του Παρισιού, εναντίον των οποίων είχαν επιτεθεί οι αιτούντες. Γνώριζε όμως καλά την εξαθλίωση και όταν άκουσε τις ικεσίες των εργαζόμενων γυναικών που προσήλθαν στη Συμβατική στις 24 Φεβρουαρίου εκλιπαρώντας την προστασία των νομοθετών ενάντια στους κερδοσκόπους, τάχθηκε αμέσως με το μέρος των φτωχών. Σε ένα φλογερό άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του στις 25 του μηνός, «όντας σε απόγνωση βλέποντας τους νομοθέτες να μην λαμβάνουν κανένα αποτελεσματικό μέτρο», κήρυξε «την ολοκληρωτική καταστροφή αυτής της καταραμένης φάρας» - «των καπιταλιστών, των χρηματομεσιτών, των μονοπωλητών, τους οποίους ενθαρρύνουν αυτοί οι άθλιοι αντιπρόσωποι του έθνους αφήνοντάς τους ανενόχλητους».

Στο εν λόγω άρθρο διαφαίνεται η λύσσα ενός οργισμένου όχλου και ο Μαρά αρχικά ζητά την παραπομπή των μεγάλων μονοπωλητών σε κρατικό δικαστήριο και κατόπιν συνηγορεί υπέρ των επαναστατικών ενεργειών, δηλώνοντας ότι «η λεηλασία μερικών καταστημάτων, στις πόρτες των οποίων θα έπρεπε να κρεμαστούν οι μονοπωλητές, σύντομα θα βάλει τέλος στις ειδικευμένες πράξεις που βυθίζουν στην απόγνωση είκοσι πέντε εκατομμύρια ανθρώπους και προκαλούν χιλιάδες θανάτους λόγω των στερήσεων».

Το πρωί της ίδιας μέρας ο λαός πράγματι λεηλάτησε μερικά καταστήματα, παίρνοντας ζάχαρη, σαπούνι κ.α., ενώ στα προάστια γίνονταν κουβέντες για επανάληψη των σφαγών του Σεπτεμβρίου ανάμεσα στους μονοπωλητές και στους χρηματομεσίτες, αλλά και, συνολικά, ανάμεσα στους πλούσιους.

Μπορεί να φανταστεί κανείς πώς οι Γιρονδίνοι χαρακτήρισαν αυτό το κίνημα που στο κάτω κάτω δεν ήταν παρά μια μικρή εξέγερση, θέλοντας να πείσουν τις επαρχίες ότι το Παρίσι ήταν ένα ανεξέλεγκτο καμίνι τρόμου όπου κανείς πλέον δεν ήταν ασφαλής. Χάρηκαν με την πρόταση του Μαρά για τις λεηλασίες στο προαναφερθέν άρθρο του κι έτσι άρχισαν να κατηγορούν το «Όρος» και, συνολικά, το λαό του Παρισιού, ότι σκόπευαν να δολοφονήσουν τους πλούσιους. Η Κομμούνα δεν τόλμησε να επιδοκίμασει την εξέγερση ενώ ακόμα και ο Μαρά αναγκάστηκε να διαψεύσει τον εαυτό του λέγοντας ότι την είχαν υποδαυλίσει οι μοναρχικοί. Ο δε Ροβεσπιέρος δεν έχασε την ευκαιρία να αποδώσει ολόκληρο το κίνημα στην επιρροή του ξένου χρήματος.

Εντούτοις, η εξέγερση προκάλεσε το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η Συμβατική αύξησε από τέσσερα σε επτά εκατομμύρια την προκαταβολή που έδωσε προς την Κομμούνα προκειμένου το ψωμί να κρατηθεί στα τρία μισόπενα η λίβρα και ο Σομέτ, ο πρόεδρος της Κομμούνας, ανέπτυξε ενώπιον της Συμβατικής την ιδέα που αργότερα συμπεριλήφθηκε στο «νόμο περί μέγιστης τιμής», σύμφωνα με την οποία το ζήτημα δεν ήταν μόνο η εξασφάλιση του ψωμιού σε μια λογική τιμή. Είτε ότι ήταν επίσης αναγκαία η πρόσβαση του λαού στα «αγαθά δευτερεύουσας ανάγκης». Δεν υπάρχει πλέον «κάποια δίκαιη αναλογία ανάμεσα στο μεροκάματο για μιας μέρας χειρωνακτική εργασία και στα εμπορεύματα δευτερεύουσας ανάγκης». «Οι φτωχοί έχουν κάνει για την Επανάσταση όσα και οι πλούσιοι, μπορεί και περισσότερα. Ολόκληρη η ζωή των πλουσίων έχει αλλάξει, ενώ η θέση των φτωχών έχει παραμείνει αμετάβλητη και το μόνο που έχουν κερδίσει μέσω της Επανάστασης είναι το δικαίωμα να διαμαρτύρονται για τη φτώχεια τους».* [* Ο Σομέτ, ένας οικονομολόγος πολύ πιο οξυδερκής από πολλούς επαγγελματίες οικονομολόγους και πολύ συμπαθής άνθρωπος, εντόπισε τη ρίζα του προβλήματος, επισημαίνοντας τους τρόπους με τους οποίους οι μονοπωλητές υπερέβαλαν τα αποτελέσματα των συνθηκών που είχαν δημιουργηθεί από τον πόλεμο και από τα επανειλημμένα προβλήματα που αφορούσαν το χαρτονόμισμα. «Ο πόλεμος στη θάλασσα», είπε, «οι καταστροφές στις αποικίες μας, οι απώλειες στη διαπραγματευτική αξία του χαρτονομίσματος και, πάνω απ' όλα, το γεγονός ότι οι ποσότητες των χαρτονομισμάτων που κυκλοφόρησαν δεν αντιστοιχούν πλέον στις ανάγκες των εμπορικών συναλλαγών, είναι μερικές από τις αιτίες για αυτή τη σημαντική αύξηση, για την οποία κλαιγόμαστε. Όμως, πόσο μεγάλη είναι η επιρροή τους, πόσο φοβερά και καταστροφικά είναι τα αποτελέσματά τους, όταν ανάμεσά μας υπάρχουν κακόβουλοι άνθρωποι, μονοπωλητές, όταν η δυστυχία του έθνους χρησιμοποιείται σαν βάση για την ιδιοτελή

κερδοσκοπία μιας πληθώρας καπιταλιστών που έχουν κερδίσει τεράστια χρηματικά ποσά στις πρόσφατες συναλλαγές και δεν ξέρουν τι να τα κάνουν.]

Στα τέλη Φεβρουαρίου, το κίνημα αυτό στο Παρίσι συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην πτώση των Γιρονδίνων. Ενώ ο Ροβεσπιέρος ήλπιζε ακόμα ότι θα εξουδετέρωνε το κόμμα της «Γιρόνδης» στη Συμβατική, οι Λυσσασμένοι αντιλαμβάνονταν ότι στο βαθμό που το συγκεκριμένο κόμμα είχε το πλεονέκτημα στη Συνέλευση, ήταν απίθανο να σημειωθεί κάποια πρόοδος ως προς τα οικονομικά. Τόλησαν μάλιστα να δηλώσουν ανοιχτά ότι η αριστοκρατία του χρήματος, των μεγάλων εμπόρων και των μεγαλοεπενδυτών, αναδυόταν μέσα από τα ερείπια της παλιάς αριστοκρατίας και ότι αυτή η νέα αριστοκρατία ήταν τόσο ισχυρή στη Συμβατική, ώστε εάν η συμμαχία των βασιλιάδων δεν θα είχε τολμήσει ποτέ να επιτεθεί στη Γαλλία χωρίς να υπολογίζει στην υποστήριξή τους. Είναι επίσης πολύ πιθανό ότι από εκείνη τη στιγμή ο Ροβεσπιέρος και οι πιστοί του Ιακωβίνοι πείστηκαν ότι όφειλαν να διασφαλίσουν τη συντριβή των Γιρονδίνων από τους Λυσσασμένους, αναβάλλοντας για αργότερα, ανάλογα με την τροπή των γεγονότων, το κατά πόσον θα ακολουθούσαν τους Λυσσασμένους ή θα τους πολεμούσαν.

Είναι βέβαιο ότι ιδέες όπως αυτές που υπερασπιζόταν ο Σομέτ έμελλε να αναπτυχθούν σιγά σιγά στη σκέψη των ανθρώπων σε όλες τις μεγάλες πόλεις. Οι φτωχοί ήταν εκείνοι που στην ουσία είχαν κάνει τα πάντα για την Επανάσταση και ενώ η μπουρζουαζία πλούτιζε εκείνοι δεν κέρδιζαν τίποτα. Ακόμα και στις πόλεις όπου δεν είχαν αναπτυχθεί κινήματα παρόμοια με εκείνα του Παρισιού και της Λυών, οι φτωχοί θα πρέπει να είχαν φανταστεί παρόμοιες εικόνες. Και παντού θα πρέπει να είχαν παρατηρήσει ότι οι Γιρονδίνοι ήταν ένας πυρήνας που γύρω του μπορούσε να συσπειρώσει όλους εκείνους που επιθυμούσαν να εμποδίσουν με κάθε κόστος τα όποια οφέλη της Επανάστασης προς τους φτωχούς.

Την ίδια πορεία ακολούθησε και ο αγώνας στη Λυών. Είναι βέβαιο ότι σε αυτή τη μεγάλη βιομηχανική πόλη, όπου οι εργάτες ζούσαν δίπλα σε μια βιομηχανία πολυτελείας η οποία αναπόφευκτα είχε πληγεί από την Επανάσταση, η φτώχεια ήταν φοβερή. Δεν υπήρχε δουλειά και το ψωμί πουλιόταν σε τιμές πείνας – τρεις πένες το μισόκιλο.

Όπως παντού, έτσι και στη Λυών υπήρχαν δυο κόμματα: το λαϊκό με επικεφαλής τον Λοσέλ και, κυρίως, τον Σαλιέ, και το κόμμα των εμπόρων της μεσαίας τάξης, το οποίο συσπειρωνόταν γύρω από τους Γιρονδίνους σαν ένα ενδιάμεσο βήμα πριν συμμαχήσει με τους Φεγιαντίνους. Ο δήμαρχος Νιβιέρ-Σολ, ένα Γιρονδίνο έμπορος, ήταν ο άνθρωπος του κόμματος των αστών.

Σε αυτή την πόλη κρύβονταν πολλοί ιερείς που είχαν αρνηθεί να ορκιστούν υπακοή στο Σύνταγμα. Ο πληθυσμός της ανέκαθεν είχε μια τάση προς το μυστικισμό, ενώ υπήρχαν πολλοί πράκτορες των εμικρέδων. Συνολικά η Λυών ήταν ένα κέντρο συνωμοτών που έρχονταν από τη Ζαλές* [* Τριακοστό πρώτο κεφάλαιο.], την Αβινιόν, τη Σαμπερί και το Τορίνο.

Απέναντι σε όλα αυτά ο λαός είχε μόνο την Κομμούνα, με δημοφιλέστερους εκφραστές της τον πρώην ιερέα και αποκρυφιστή κομμουνιστή Σαλιέ και τον επίσης πρώην ιερέα Λοσέλ. Οι φτωχοί λάτρευαν τον Σαλιέ, ο οποίος ουδέποτε έπαψε να κηρύσσει εναντίον των πλουσίων.

Είναι δύσκολο να ξεκαθαρίσουμε τα γεγονότα που συνέβησαν στη Λυών στη διάρκεια των πρώτων ημερών του Μαρτίου. Γνωρίζουμε μόνο ότι η ανεργία και οι στερήσεις ήταν φοβερές και ότι ανάμεσα στους εργάτες επικρατούσε μεγάλη αναταραχή. Ζητούσαν τη μέγιστη τιμή για τα σιτηρά αλλά και για τα προϊόντα εκείνα, τα οποία ο Σομέτ αποκαλούσε «προϊόντα δευτερεύουσας ανάγκης» (κρασί, ξυλεία, λάδι, σαπούνι, καφές, ζάχαρη κλπ). Ζητούσαν επίσης την απαγόρευση της κυκλοφορίας συναλλαγματικών μονάδων, είτε επρόκειτο για χαρτονομίσματα, είτε για χρυσά ή ασημένια νομίσματα, και εξέφρασαν την επιθυμία για την καθιέρωση ενός μισθολογικού δασμού. Οι φτωχοί συζήτησαν τη σκοπιμότητα της σφαγής ή της καρατόμησης των μονοπωλητών και η Κομμούνα της Λυών, ακολουθώντας το διάταγμα της 29 Αυγούστου 1792 της Νομοθετικής Συνέλευσης, διέταξε να πραγματοποιηθούν έρευνες σε ολόκληρη τη Λυών, παρόμοιες με εκείνες που είχαν πραγματοποιηθεί στο Παρίσι στις 29 Αυγούστου 1792 προκειμένου να εντοπιστούν οι πολυάριθμοι μοναρχικοί συνωμότες που διέμεναν στην πόλη. Όμως, οι μοναρχικοί και οι Γιρονδίνοι συσπειρώθηκαν γύρω από τον δήμαρχο Νιβιέρ-Σολ και αφού κατάφεραν να καταλάβουν το δήμο εισηγήθηκαν μια σκληρή στάση απέναντι στο λαό. Η Συμβατική όμως μεσολάβησε για να εμποδίσει τη σφαγή των «πατριωτών» και για αυτό το σκοπό έστειλε στη Λυών τρεις επιτρόπους. Με

τη βοήθειά τους οι επαναστάτες κατέλαβαν ξανά τα τμήματα που είχαν δεχτεί εισβολή από αντιδραστικούς. Ο Γιρονδίνος δήμαρχος αναγκάστηκε να παραιτηθεί και στις 9 Μαρτίου ένας φίλος του Σαλιέ εξελέγη στη θέση του Νιβιέρ-Σολ.

Ο αγώνας όμως δεν τελείωσε με αυτό και αργότερα θα ιαπιστώσουμε με ποιον τρόπο οι Γιρονδίνοι πήραν ξανά το πάνω χέρι στο τέλος Μαΐου και πώς ο λαός, οι «πατριώτες», σφαγιάστηκε. Προς το παρόν ας επισημάνουμε μόνο ότι όπως στο Παρίσι έτσι και στη Λυών οι Γιρονδίνοι λειτούργησαν σαν πόλος συσπείρωσης όχι μόνο για εκείνους που ήταν αντίθετοι στην Επανάσταση του λαού, αλλά και για όλους τους υποστηρικτές της απόλυτης μοναρχίας και τους συνταγματικούς Φεγιαντίνους, οι οποίοι δεν ήθελαν τη Δημοκρατία.* [* Στις 15 Απριλίου, η μπουρζουαζία της Λυών έστειλε στη Συμβατική μια αντιπροσωπεία των τμημάτων τα οποία που επηρέαζε, αναφέροντας ότι η πόλη στέναζε κάτω από την τυραννία ενός δημοτικού συμβουλίου των Ιακωβίνων που άπλωνε χέρι στην ιδιοκτησία των πλούσιων εμπόρων. Ζήτησε επίσης από την μπουρζουαζία του Παρισιού να καταλάβει τα τμήματα. Στο τέλος Φεβρουαρίου, ο δήμαρχος του Παρισιού Πετιόν δημοσίευσε μια «Επιστολή προς τους Παριζιάνους» καλώντας την μπουρζουαζία στα όπλα εναντίον του λαού: «Η ιδιοκτησία σας απειλείται και σεις κλείνετε τα μάτια μπροστά στον κίνδυνο... Υπόκειστε σε κάθε είδους επιτάξεις κι όμως υποφέρετε υπομονετικά». Αυτό ήταν μια άμεση έκκληση προς τους αστούς εναντίον του λαού.]

Εντούτοις, η ανάγκη για τη συντριβή της πολιτικής εξουσίας των Γιρονδίνων έγινε προφανέστερη όταν η προδοσία του Ντιμουριέ αποκάλυψε προς ποια κατεύθυνση θα κινείτο η πολιτική τους.

Τεσσαρακοστό τέταρτο κεφάλαιο – Η εξέγερση στη Βανδέα – Η προδοσία του Ντιμουριέ

Ανάγκη για εθελοντές – Εντολή επιστράτευσης – Ανάγκη για χρήματα – Έλλειψη αξιόπιστων στρατηγών – Ο Ντιμουριέ – Η σχέση του με τους Γιρονδίνους και τους Ορεινούς – Γαλλία και Αγγλία – Κήρυξη πολέμου – Η προδοσία του Ντιμουριέ – Το αντεπαναστατικό κίνημα στη Βρετανία – Η εξέγερση στη Βανδέα – Ο Δαντόν ανακαλείται από το Βέλγιο – Στρατολόγηση εθελοντών – Η κατάσταση είναι φοβερή – Το «Όρος» προσπαθεί να κατευνάσει τον πανικό – Ο Δαντόν προσπαθεί να ελέγξει τον Ντιμουριέ – Ο Ντιμουριέ στην παρανομία – Συγκροτείται η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας – Ο Δαντόν γίνεται ηγετικό πνεύμα – Η πτώση των Γιρονδίνων είναι πλέον αναπόφευκτη

Στο πρώτο μέρος του 1793 ο πόλεμος ξεκίνησε κάτω από πολύ δυσμενείς συνθήκες και έτσι τα όποια πλεονεκτήματα αποκτήθηκαν στη διάρκεια του προηγούμενου φθινοπώρου χάθηκαν. Χρειάζονταν πολλές ενισχύσεις προκειμένου ο στρατός να περάσει στην επίθεση και η εθελοντική κατάταξη απείχε πολύ από τους αναγκαίους αριθμούς.* [* Ασφαλώς ο λαός γνώριζε πώς οι επιτελικοί αξιωματικοί και οι στρατηγοί που στο σύνολό τους ήταν μοναρχικοί είχαν υποδεχτεί αυτούς τους εθελοντές. «Κανείς δεν τους ήθελε», αναφέρει ο Avenel, ο οποίος έχει συμβουλευτεί τα αρχεία του Υπουργείου Πολέμου. Οι εθελοντές αντιμετωπίστηκαν σαν «αποδιοργανωτές» και δειλοί, εκτελούνταν με την παραμικρή πρόκληση, και οι στρατιώτες υποκινήθηκαν εναντίον τους. (Lundis révolutionnaires).]

Τον Φεβρουάριο του 1793 υπολογίστηκε ότι θα χρειαζονταν τουλάχιστον τριακόσιες χιλιάδες άνδρες για να συμπληρώσουν τα κενά στο στρατό και να ανεβάσουν την αποτελεσματική του δύναμη στο μισό εκατομμύριο. Όμως οι εθελοντές δεν υπολογίζονταν πλέον. Ορισμένοι νομοί (Η Βαρ και η Γιρόνδη) έστειλαν πρόθυμα τα τάγματά τους – σχεδόν ολόκληρες στρατιές, αλλά κάποιοι άλλοι νομοί το απέφυγαν.

Έτσι, στις 24 Φεβρουαρίου, η Συμβατική αναγκάστηκε να διατάξει την υποχρεωτική στρατολόγηση τριακοσίων χιλιάδων ανδρών που θα συγκεντρώνονταν από όλους τους νομούς και ομό από τα διαμερίσματα και τις κοινότητες κάθε νομού. Οι κοινότητες έπρεπε να κάνουν πρώτα έκκληση για εθελοντές αλλά εάν η έκκλησή τους δεν συγκέντρωνε τον απαιτούμενο αριθμό ανδρών, έπρεπε να στρατολογήσουν τους υπόλοιπους με όποιον τρόπο θεωρούσαν καλύτερο – δηλαδή είτε με κλήρωση είτε με προσωπικό διορισμό, μολοντί και στις δυο περιπτώσεις είχαν δικαίωμα να βρουν αντικαταστάτες. Προκειμένου να πείσει, η Συμβατική υποσχέθηκε συντάξεις και φρόντισε να δώσει τη δυνατότητα στους

συνταξιούχους να αγοράσουν τμήματα της εθνικής κτηματικής περιουσίας υπό τον όρο να πληρώνουν κάθε χρόνο το ένα δέκατο του συνολικού κόστους της αγορασμένης γης. Για αυτό το σκοπό διατέθηκε κρατική γη αξίας τετρακοσίων εκατομμυρίων φράγκων.* [* Στο βαθμό που αυτό μπορεί να εξακριβωθεί, όλα αυτά παρέμειναν απλώς υποσχέσεις (Avenel, Biens nationaux, στο Lundis révolutionnaires).]

Στο μεταξύ υπήρχε άμεση ανάγκη για χρήματα και ο Καμπόν, ένας απολύτως έντιμος άνθρωπος που είχε σχεδόν την απόλυτη εξουσία στα οικονομικά, αναγκάστηκε να θέσει στην κυκλοφορία χαρτονομίσματα συνολικής αξίας οκτακοσίων εκατομμυρίων φράγκων. Όμως τα καλύτερα κτήματα του κλήρου (η εγγύηση για αυτά τα χαρτονομίσματα) είχαν ήδη πουληθεί, κάτι που ήταν δύσκολο να γίνει με τα κτήματα των εμικρέδων. Ο κόσμος δίσταζε να τα αγοράσει επειδή φοβόταν ότι αυτά τα κτήματα μπορεί να κατάσχονταν όταν οι εμικρέδες θα επέστρεφαν στη Γαλλία. Ως εκ τούτου, ο Καμπόν και το υπουργείο Οικονομικών δυσκολεύονταν όλο και περισσότερο να αντιμετωπίσουν τις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες του στρατεύματος.* [* Συνεπεία τούτου, μερικά επαναστατικά τμήματα του Παρισιού προσφέρθηκαν να βάλουν σε υποθήκη όλη την περιουσία τους σαν εγγύηση για αυτά τα χαρτονομίσματα. Η προσφορά αυτή απορρίφθηκε, αλλά η ιδέα ήταν πολύ έξυπνη. Όταν ένα έθνος βρίσκεται σε πόλεμο, οι ιδιοκτήτες πρέπει να φέρουν το βάρος του πολέμου εξίσου ή σε μεγαλύτερο βαθμό με εκείνους που ζουν μόνο από το μισθό τους.]

Ωστόσο, η μεγαλύτερη δυσκολία του πολέμου δεν ήταν αυτή αλλά το γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι στρατηγοί ήταν αντεπαναστάτες και ότι το σύστημα της εκλογής των αξιωματικών από τους ίδιους τους στρατιώτες, το οποίο μόλις είχε εγκαινιάσει η Συμβατική, μπορούσε να προμηθεύσει ανώτερους αξιωματικούς μόνο έπειτα από παρέλευση ορισμένου χρόνου. Προς το παρόν λοιπόν, οι στρατηγοί δεν ενέπνεαν καμία εμπιστοσύνη και στην ουσία την προδοσία του Λαφαγιέτ σύντομα ακολούθησε εκείνη του Ντιμουριέ.

Ο Michelet είχε απόλυτο δίκιο όταν έλεγε ότι μετά την αναχώρησή του από το Παρίσι μερικές ημέρες μετά την εκτέλεση του Λουδοβίκου προκειμένου να ενωθεί με ξανά με το στράτευμά του, ο Ντιμουριέ σκεφτόταν ήδη την προδοσία. Είχε δει το θρίαμβο του «Όρους» και ίσως είχε καταλάβει ότι η εκτέλεση του βασιλιά ήταν η αρχή μιας νέας φάσης για την Επανάσταση. Για τους επαναστάτες αισθανόταν μόνο μίσος και σίγουρα είχε προβλέψει ότι το όνειρό του για την επιστροφή της Γαλλίας στο Σύνταγμα του 1791 με τον δούκα της Ορλεάνης στο θρόνο, μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με τη βοήθεια της Αυστρίας. Εκείνη τη μέρα πρέπει να αποφάσισε για την προδοσία του.

Εκείνη τη στιγμή ο Ντιμουριέ διατηρούσε στενές σχέσεις με τους Γιρονδίνους και ακόμα πιο στενές με τον Ζανσόν, επικοινωνώντας μαζί του μέχρι τον Απρίλιο. Πάντως δεν διέκοψε τις σχέσεις του με τους Ορεινούς, οι οποίοι ήδη τον υποπτεύονταν – ο Μαρά τον μεταχειριζόταν ανοιχτά ως προδότη αλλά δεν αισθανόταν αρκετά ισχυρός για να του επιτεθεί. Οι νίκες στη Βαλμί και στη Ζεμάπ είχαν γνωρίσει πραγματική αποθέωση και τα πραγματικά γεγονότα για την υποχώρηση των Πρώσων ήταν τόσο λίγο γνωστά, ώστε οι στρατιώτες, ιδίως οι απλοί, λάτρευαν τον στρατηγό τους. Μια επίθεση σε βάρος του κάτω από αυτές τις περιστάσεις μπορεί να ξεσήκωνε το στρατό, τον οποίο ο Ντιμουριέ θα μπορούσε να οδηγήσει εναντίον του Παρισιού και της Επανάστασης. Συνεπώς, το μόνο που απέμενε στο «Όρος» ήταν να τηρεί στάση αναμονής και να παρακολουθεί.

Στο μεταξύ η Γαλλία έμπαινε σε πόλεμο με την Αγγλία. Μόλις μαθεύτηκε στο Λονδίνο η είδηση της εκτέλεσης του Λουδοβίκου, η αγγλική κυβέρνηση επέστρεψε στο Γάλλο πρέσβη το διαβατήριο και τα διαπιστευτήριά του και τον διέταξε να εγκαταλείψει το Ηνωμένο Βασίλειο. Περιττό να πούμε ότι η εκτέλεση του βασιλιά ήταν απλώς ένα πρόσχημα για τη διακοπή των σχέσεων με τη Γαλλία. Σήμερα γνωρίζουμε, μέσω του κόμη ντε Μερσί, ότι η αγγλική κυβέρνηση δεν αισθανόταν τίποτα για τους Γάλλους μοναρχικούς και ότι δεν ενδιαφερόταν να τους ενισχύσει με τη βοήθειά της. Η Αγγλία απλώς σκεφτόταν ότι αυτή ήταν η κατάλληλη στιγμή για να ξεφορτωθεί τον ανταγωνιστή της στη θάλασσα που είχε βοηθήσει τους Αμερικανούς να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους, για να αποσπάσει τις γαλλικές αποικίες και ίσως μερικά λιμάνια μεγάλης στρατιωτικής σημασίας – σε κάθε περίπτωση, να εξασθενήσει τη ναυτική του δύναμη. Η αγγλική κυβέρνηση προσπάθησε απλώς να εκμεταλλευτεί τις εντυπώσεις από την εκτέλεση του βασιλιά για να επισπεύσει τον πόλεμο.

Δυστυχώς όμως οι Γάλλοι πολιτικοί δεν αντιλαμβάνονταν πόσο αναπόφευκτος ήταν ο πόλεμος από την πλευρά των Άγγλων. Όχι μόνον οι Γιρονδίνοι – κυρίως ο Μπρισό, ο οποίος καυχόταν ότι γνώριζε την Αγγλία – αλλά και ο Δαντόν,

ήλπιζαν ότι οι Ουίγοι, μια μερίδα των οποίων ήταν ενθουσιώδεις υποστηρικτές των ιδεών της ελευθερίας, θα ανέτρεπαν τον Πιτ και θα απέτρεπαν τον πόλεμο. Στην πραγματικότητα, το μεγαλύτερο μέρος του αγγλικού έθνους σύντομα συσπειρώθηκε ως προς το ζήτημα του πολέμου μόλις έγιναν κατανοητά τα εμπορικά πλεονεκτήματα. Πρέπει επίσης να πούμε ότι οι Άγγλοι διπλωμάτες κατάφεραν να εκμεταλλευτούν πολύ έξυπνα τις φιλοδοξίες των Γάλλων πολιτικών. Έπεισαν τον Ντιμουριέ ότι ήταν για αυτούς ο κατάλληλος άνθρωπος – ο μόνος με τον οποίο μπορούσαν να διαπραγματευτούν – και του υποσχέθηκαν να τον υποστηρίξουν στην επάνοδο μιας συνταγματικής μοναρχίας. Έπεισαν τον Δαντόν για το ενδεχόμενο της επιστροφής των Ουίγων στην εξουσία και για σύναψη ειρήνης με τη Δημοκρατική Γαλλία.* [* Albert Sorel, L'Europe et la Révolution française (Παρίσι, 1891), βιβλίο I, κεφ. ii, σελ. 373 κ.ε. Avenel, όπ. παρ.]

Συνολικά, κατάφεραν να επιρρίψουν την ευθύνη στη Γαλλία όταν η Συνέλευση κήρυξε τον πόλεμο στη Μεγάλη Βρετανία την 1 Φεβρουαρίου.

Η κήρυξη αυτή άλλαξε συνολικά τη στρατιωτική κατάσταση. Η κατάληψη της Ολλανδίας και η αποτροπή μιας αγγλικής απόβασης εκεί κρίθηκε απολύτως αναγκαία. Όμως, αυτό ακριβώς δεν είχε κάνει στη διάρκεια του φθινοπώρου ο Ντιμουριέ, είτε επειδή δεν θεωρούσε τον εαυτό του αρκετά ισχυρό είτε επειδή δεν το είχε σκεφτεί, παρά τις προτροπές του Δαντόν. Τον Δεκέμβριο είχε εγκατασταθεί στο χειμερινό του κατάλυμα στο Βέλγιο και αυτό, όπως ήταν φυσικό, δεν προδιέθεσε θετικά τους Βέλγους υπέρ των Γάλλων εισβολέων. Η Λιέγη ήταν η κύρια στρατιωτική βάση του.

Μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει ακόμα γνωστές όλες οι λεπτομέρειες για την προδοσία του Ντιμουριέ. Σύμφωνα με τον Michelet, όταν στις 26 Ιανουαρίου επέστρεψε στο στράτευμά του, δεν αποκλείεται να είχε ήδη αποφασίσει να προδώσει. Η προέλασή του στο τέλος Φεβρουαρίου εναντίον της Ολλανδίας, όταν κατέλαβε την Μπρέντα και την Ζεντριντενμπέρζ, ήταν μάλλον ένας ελιγμός σε συμφωνία με τους Αυστριακούς. Σε κάθε περίπτωση, η προέλαση αυτή εξυηρέτησε θαυμάσια τους τελευταίους. Εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία για να εισβάλουν στο Βέλγιο την 1 Μαρτίου και να καταλάβουν τη Λιέγη, όπου οι κάτοικοι μάτια είχαν παρακαλέσει τον Ντιμουριέ για όπλα. Οι πατριώτες της Λιέγης αναγκάστηκαν να διαφύγουν και ο γαλλικός στρατός έπαθε κυριολεκτικά πανωλεθρία και διαλύθηκε. Οι στρατηγοί αρνήθηκαν να βοηθήσουν ο ένας τον άλλο, και ο Ντιμουριέ βρισκόταν μακριά, στην Ολλανδία. Δεν μπορούσε να υπάρξει καλύτερη εξέλιξη για τους Αυστριακούς.

Η είδηση προκάλεσε τεράστια εντύπωση στο Παρίσι, ιδίως όταν μαθεύτηκαν και άλλες ειδήσεις, εξίσου σοβαρές. Στις 3 Μαρτίου έγινε γνωστό ότι ένα αντεπαναστατικό κίνημα ήταν έτοιμο να ξεσπάσει στη Βρετανία. Ταυτόχρονα, τα αντιδραστικά τάγματα των fils de famille (εύπορων νέων ανδρών) στη Λυών, κινήθηκαν εναντίον της επαναστατικής Κομμούνας, την ίδια ακριβώς στιγμή που οι εμικρέδες, ήδη συγκεντρωμένοι σε μεγάλους αριθμούς στο Τορίνο, διέσχιζαν τα σύνορα και περνούσαν στη Γαλλία σε παράταξη μάχης με την υποστήριξη του βασιλιά της Σαρδηνίας. Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι στις 10 Μαρτίου ξεσηκώθηκε ο νομός της Βανδέας. Ήταν πλέον προφανές ότι τα διάφορα αυτά κινήματα ήταν, όπως το 1792, κομμάτια ενός ευρύτερου αντεπαναστατικού σχεδίου. Όλοι στο Παρίσι υποψιάζονταν ότι οι αντεπαναστάτες είχαν πάρει με το μέρος τους τον Ντιμουριέ και ότι εκείνος ενεργούσε προς όφελός τους.

Ο Δαντόν εκείνη την εποχή βρισκόταν στο Βέλγιο και ανακλήθηκε εσπευσμένα. Έφτασε στο Παρίσι στις 8 Μαρτίου και τον με πύρινο λόγο του έκανε έκκληση για ενότητα και πατριωτισμό – μια έκκληση που προκάλεσε ρίγη συγκίνησης σε ολόκληρη τη Γαλλία. Για άλλη μια φορά η Κομμούνα ύψωσε τη μαύρη σημαία και η πατρίδα κηρύχτηκε σε κατάσταση κινδύνου.

Εθελοντές έσπευσαν να καταταγούν και το βράδυ της 9 Μαρτίου, την παραμονή της αναχώρησής τους, οργανώθηκε μια γιορτή στους δρόμους με τη βοήθεια των λαϊκών μαζών. Αυτή τη φορά όμως έλειπε ο νεανικός ενθουσιασμός του 1792. Όλους τους κέντριζε μια δυσόιωνη ενέργεια. Μια υποβόσκουσα οργή κατέτρωγε την καρδιά των φτωχών στα προάστια βλέποντας τη Γαλλία να σπαράζεται από τις πολιτικές αντιπαραθέσεις. «Αυτό που χρειάζεται είναι μια εξέγερση στο Παρίσι», φημολογείται ότι δήλωσε ο Δαντόν και πράγματι αυτό χρειαζόταν για να ξυπνήσει ο λαός και τα τμήματα από τη νάρκη στην οποία βυθίζονταν.

Προκειμένου να ξεπεράσει τις φοβερές δυσκολίες που κύκλωναν την Επανάσταση, προκειμένου να προνοήσει για το τεράστιο κόστος που επέφεραν στη Γαλλία οι αντεπαναστατικές ενώσεις στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, η

Επανάσταση έπρεπε να εξασφαλίσει πόρους φορολογώντας τις περιουσίες που είχαν συγκεντρωθεί από τους αστούς χάρη σε αυτήν. Όμως αυτό ακριβώς απέφευγε να παραδεχτεί η άρχουσα τάξη αφενός λόγω αρχής, καθώς η συσσώρευση μεγάλων ιδιωτικών περιουσιών θεωρείτο σαν ένας τρόπος για να πλουτίσει το έθνος και αφετέρου εξαιτίας του φόβου που της ενέπνεε μια λίγο πολύ γενική εξέγερση στις μεγάλες πόλεις κατά των πλουσίων.

Η φρίκη των ημερών του Σεπτεμβρίου – ιδίως της 4 και της 5 του μηνός στη Σατελέ και στη Σαλπεντιέρ – ήταν ακόμα φρέσκια στη μνήμη της. Τι θα συνέβαινε εάν μια ολόκληρη τάξη ξεσηκωνόταν ενάντια στην άλλη – οι φτωχοί ενάντια στους πλούσιους, ενάντια σε όλους τους εύπορους; Σήμαινε εμφύλιο πόλεμο σε κάθε πόλη. Και όλα αυτά, με τη Βανδέα και τη Βρετάνη να ξεσηκώνονται στα δυτικά με την υποστήριξη της Αγγλίας, των εμικρέδων στο Τζέρσι, του πάπα και ολόκληρου του κλήρου, με τους Αυστριακούς στο βορρά και με το στρατό του Ντιμουριέ έτοιμο να ακολουθήσει το στρατηγό του και να προελάσει εναντίον του παρισινού λαού!

Κατά συνέπεια, οι ηγέτες του «Όρους» και της Κομμούνας έβαλαν τα δυνατά τους πρώτα απ' όλα να κατευνάσουν τον πανικό, υποκρινόμενοι ότι θεωρούσαν τον Ντιμουριέ έναν αξιόπιστο δημοκράτη. Με την υποστήριξη της Κομμούνας, ο Ροβεσπιέρος, ο Δαντόν και ο Μαρά που συνιστούσαν ένα είδος τριανδρίας ως προς τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, προέβησαν σε σχετικές ομιλίες και όλοι τους εργάστηκαν ταυτόχρονα για να εμπνεύσουν κουράγιο στο λαό ώστε να είναι σε θέση να απωθήσει την εισβολή που πλέον είχε πάρει πολύ σοβαρότερες διαστάσεις από ό,τι το 1792. Όλοι εργάστηκαν για αυτό το σκοπό εκτός από τους Γιρονδίνους που έβλεπαν μόνο ένα πράγμα – τους «αναρχικούς», οι οποίοι έπρεπε να συντριβούν και να εξολοθρευτούν!

Στις 10 Μαρτίου το Παρίσι φοβήθηκε μια επανάληψη των ημερών του Σεπτεμβρίου. Όμως αυτή τη φορά η οργή του κόσμου στράφηκε εναντίον των δημοσιογράφων φίλων του Ντιμουριέ και μια ομάδα εισέβαλε στο κύριο τυπογραφείο των Γιρονδίνων του Γκόρζα και του Φιέβ σπάζοντας τα πιεστήρια.

Αυτό που πραγματικά επιθυμούσε ο λαός αντλώντας έμπνευση από τον Βαρλέ, τον Ζακ Ρου, τον «Αμερικανό», τον Φουρνιέ και άλλους Λυσσασμένους, ήταν η εξυγίανση της Συμβατικής. Όμως το πιο κοινό αίτημα για ένα επαναστατικό δικαστήριο είχε αντικατασταθεί από αυτό σε όλα τα τμήματα. Στις 9 Μαρτίου, ο Πας και ο Σομέτ παρουσιάστηκαν στη Συμβατική για να ζητήσουν τη σύσταση ενός τέτοιου δικαστηρίου. Κατόπιν τούτου ο Καμπασέρ, ο μελλοντικός «αρχισύμβουλος» της Ναπολεόντειας Αυτοκρατορίας, πρότεινε ότι η Συμβατική έπρεπε να αποκηρύξει τις τρέχουσες ιδέες για το διαχωρισμό της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας και να καταλάβει και τη δεύτερη ώστε να είναι σε θέση να συγκροτήσει ένα ειδικό δικαστήριο για να δικάσει τους προδότες.

Ο Ρομπέρ Λιντέ, ένας δικηγόρος της παλιάς μοναρχικής σχολής, πρότεινε αργότερα τη σύσταση ενός δικαστηρίου με δικαστές διορισμένους από τη Συμβατική για να κρίνουν εκείνους που θα έστελνε ενώπιόν τους η Συμβατική. Επέμεινε στην απουσία ενόρκων από αυτό το δικαστήριο και μόνον έπειτα από παρατεταμένες συζητήσεις αποφασίστηκε η ενίσχυση των πέντε δικαστών που διορίστηκαν από τη Συμβατική με δώδεκα ενόρκους και τρεις βοηθούς από το νομό του Παρισίου και τους γειτονικούς νομούς, τους οποίους θα διόριζε κάθε μήνα η Συμβατική.

Έτσι, αντί για κατάλληλα μέτρα προκειμένου να μειωθεί η κερδοσκοπία και να γίνουν προσιτά στο λαό τα αναγκαία μέσα διαβίωσης, αντί για μια κάθαρση της Συμβατικής από εκείνα τα μέλη που ανέκαθεν ήταν αντίθετα με τα επαναστατικά μέτρα, αντί να ληφθούν οι αναγκαίες στρατιωτικές πρωτοβουλίες λόγω της σχεδόν επιβεβαιωμένης προδοσίας του Ντιμουριέ, η εξέγερση της 10 Μαΐου δεν πέτυχε τίποτα πέρα από τη συγκρότηση ενός επαναστατικού δικαστηρίου. Το δημιουργικό και εποικοδομητικό πνεύμα της λαϊκής επανάστασης που έψαχνε το δρόμο της βρισκονταν πλέον απέναντι στο πνεύμα της αστυνομικής διοίκησης, η οποία σύντομα θα το συνέτριβε.

Μετά το διορισμό του επαναστατικού δικαστηρίου η Συμβατική επρόκειτο να διακόψει τις εργασίες της. Τότε όμως ο Δαντόν επισκέφτηκε εσπευσμένα τον πρόεδρο και σταμάτησε τα μέλη καθώς αποχωρούσαν από την αίθουσα για να τους υπενθυμίσει ότι ο εχθρός βρισκόταν στα σύνορα της Γαλλίας και ότι δεν είχε γίνει ακόμα τίποτα για αυτό.

Την ίδια μέρα οι χωρικοί της Βανδέας, με προτροπή του κλήρου, εξεγέρθηκαν και άρχισαν να σφαγιάζουν τους Δημοκρατικούς. Η εξέγερση είχε προετοιμαστεί από καιρό, κυρίως από τους ιερείς και με την υποκίνηση της Ρώμης, ενώ είχε ήδη γίνει μια απόπειρα τον Αύγουστο του 1792, μετά την εισβολή των Πρώσων στη Γαλλία. Από τότε η Ανζέρ είχε γίνει

το πολιτικό κέντρο των δυσारेσθημένων ιερέων, των Αδελφών του Τάγματος Σαζές και άλλων που λειτουργούσαν σαν απεσταλμένοι εκκλησιών για εξέγερση και υποδαύλιζαν το φανατισμό με ιστορίες για υποτιθέμενα θαύματα.* [* Michelet, βιβλίο X, κεφ. v.] Η απόφαση της στρατολόγησης ανδρών για τον πόλεμο που δημοσιεύτηκε στις 10 Μαρτίου έδωσε το σύνθημα για γενική εξέγερση. Ο Κατελινό, ένας οικοδόμος και νωκορόρος στην ενορία του που είχε γίνει ένας από τους τολμηρότερους επικεφαλής των ομάδων, ζήτησε τη συγκρότηση συμβουλίου της εξέγερσης, όπου κυριάρχησαν οι κληρικοί με επικεφαλής τον ιερέα Μπερνιέ.

Στις 10 Μαρτίου η καμπάνα του συναγεμίου ήχησε σε αρκετές εκατοντάδες ενορίες και περίπου εκατό χιλιάδες άνθρωποι εγκατέλειψαν τις εργασίες τους για να αρχίσουν την καταδίωξη των δημοκρατικών και όσων ιερέων είχαν ορκιστεί πίστη στο Σύνταγμα. Ήταν ένα κανονικό κυνήγι αλεπούς, όπως αναφέρει ο Michelet, ένα κυνήγι εξολόθρευσης στη διάρκεια του οποίου οι αιχμάλωτοι υπέφεραν από τα χειρότερα βασανιστήρια: πέθαναν με αργό θάνατο ή τους πετσόκοψαν με ψαλίδια γυναικές και μικρά παιδιά παρατείνοντας το μαρτύριό τους. Και όλα αυτά υπό την καθοδήγηση των ιερέων που μιλούσαν για θαύματα προκειμένου να υποκινήσουν τους χωρικούς να σκοτώσουν ακόμα και τις συζύγους των δημοκρατικών. Οι ευγενείς, με τις μοναρχικές αμαζόνες τους κατέφθασαν αργότερα. Και όταν αυτός ο «έντμος κόσμος» αποφάσισε επιτέλους να διορίσει ένα δικαστήριο για να δικάσει τους κρατούμενους δημοκρατικούς, το δικαστήριο αυτό έστειλε 542 πατριώτες για εκτέλεση σε διάστημα έξι εβδομάδων.* [* «Η κάθε μέρα», έγραψε ένας μοναρχικός ιερέας, ο François Chevalier (το παραθέτει ο Chassin), «η κάθε μέρα χαρακτηριζόταν από αιματηρές επιχειρήσεις που προκαλούν φρίκη σε κάθε αξιοπρεπή άνθρωπο και μπορεί να δικαιολογηθούν μόνο υπό το φως της φιλοσοφίας». (Οι διαταγές δίνονταν από ιερείς στο όνομα της θρησκείας). «Τα πράγματα είχαν φτάσει πλέον σε τέτοιο σημείο που λεγόταν ανοιχτά ότι ήταν αναπόφευκτο και σημαντικό για την ειρήνη να μη μείνει ζωντανός ούτε ένας δημοκρατικός στη Γαλλία. Ήταν μάλιστα τέτοιο το λαϊκό μένος, ώστε αρκούσε για κάποιον να είχε παρακολουθήσει τη λειτουργία ενός από τους συνταγματικούς ιερείς για να φυλακιστεί και κατόπιν να βασανιστεί ή να εκτελεστεί με το πρόσχημα ότι οι φυλακές ήταν γεμάτες, όπως πράγματι ήταν στις 2 Σεπτεμβρίου». Στη Μασσεκούλ είχαν εκτελεστεί 524 δημοκρατικοί πολίτες, ενώ κάποιοι πρότειναν να σφαιγιαστούν και οι γυναίκες. Ο Σαρτέ παρότρυνε τους φανατισμένους χωρικούς του να το πράξουν.]

Για να αντισταθεί σε αυτή τη βάρβαρη εξέγερση η Δημοκρατία είχε στη διάθεσή της μόλις δυο χιλιάδες άνδρες διασκορπισμένους σε όλο το νότιο τμήμα της Βανδέας, από τη Νάντη μέχρι τη Λα Ροσέλ. Οι πρώτες οργανωμένες δυνάμεις της Δημοκρατίας έφτασαν μόλις στα τέλη Μαΐου και μέχρι τότε η Συμβατική είχε καταφέρει να εκδώσει μόνο διατάγματα: θανατική ποινή και κατάσχεση της περιουσία για τους ευγενείς και τους ιερείς που δεν θα εγκατέλειπαν τη Βανδέα μέχρι το τέλος της εβδομάδας! Ποιος όμως βρισκόταν εκεί με τις αναγκαίες δυνάμεις για να τα εφαρμόσει;

Η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη στην ανατολική Γαλλία όπου ο στρατός του Κουστέν υποχωρούσε, ενώ στο Βέλγιο ο Ντιμουριέ είχε στασιάσει κατά της Συμβατικής ήδη από τις 12 Μαρτίου. Της έστειλε μια επιστολή από το Λουβέν και τη δημοσιοποίησε αμέσως, κατακρίνοντας τη Γαλλία για το έγκλημα της προσάρτησης του Βελγίου, ότι δήθεν ήθελε να καταστρέψει αυτή τη χώρα καθιερώνοντας το χαρτονόμισμα και πουλώντας την εθνική της περιουσία. Έξι μέρες αργότερα επιτέθηκε στις ισχυρότερες δυνάμεις των Αυστριακών στο Νέερβινταν, επέτρεψε να τον νικήσουν, και στις 22 Μαρτίου, με την υποστήριξη του δούκα της Σαρτρ και μερικών Ορλεανιστών στρατηγών, ξεκίνησε απευθείας διαπραγματεύσεις με τον Αυστριακό συνταγματάρχη Μακ. Οι δυο αυτοί προδότες υποσχέθηκαν να εκκενώσουν το Βέλγιο χωρίς αντίσταση και να προελάσουν εναντίον του Παρισιού για να επαναφέρουν τη συνταγματική μοναρχία. Σε περίπτωση ανάγκης θα καλούσαν σε ενίσχυση τους Αυστριακούς. Στο μεταξύ οι Αυστριακοί κατέλαβαν την Κοντέ, ένα από τα γαλλικά οχυρά κοντά στα σύνορα, σαν εγγύηση.

Ο Δαντόν έπαιξε το κεφάλι του κορώνα γράμματα σπείδοντας στο στρατόπεδο του Ντιμουριέ για να αποτρέψει την προδοσία και να προσπαθήσει να επαναφέρει τον Ντιμουριέ στους κόλπους της Δημοκρατίας. Αφού απέτυχε να πείσει δυο Γρονδίνους, τον Ζενσόν, ένα φίλο του Ντιμουριέ, και τον Γκοντέ, να τον συνοδεύσουν έφυγε μόνος στις 16 του μηνός για το Βέλγιο, διατρέχοντας τον κίνδυνο να κατηγορηθεί και εκείνος για προδοσία. Βρήκε τον Ντιμουριέ σε πλήρη αποχώρηση μετά τη μάχη του Νέερβιντεν και τότε κατάλαβε ότι ο προδότης είχε ήδη πάρει την απόφασή του. Στην πραγματικότητα είχε ήδη δώσει το λόγο του στον συνταγματάρχη Μακ ότι θα εκκένωνε την Ολλανδία χωρίς μάχη.

Όταν ο Δαντόν επέστρεψε στις 29 του μηνός και η προδοσία του Ντιμουριέ επιβεβαιώθηκε, η οργή κατέλαβε το Παρίσι. Ο δημοκρατικός στρατός, ο οποίος από μόνος του θα μπορούσε να αποκρούσει την εισβολή, ίσως προέλαυνε εναντίον του Παρισίου για να αποκαταστήσει τη μοναρχία! Υπό αυτές τις συνθήκες, η Επιτροπή Εξέγερσης που συνεδρίαζε για μερικές ημέρες στο επισκοπικό μέγαρο υπό την ηγεσία των Λυσσασμένων, πήρε με το μέρος της την Κομμούνα. Τα τμήματα άρχισαν να εξοπλίζονται και να καταλαμβάνουν τα πυροβόλα. Ίσως μάλιστα να είχαν προελάσει εναντίον της Συμβατικής εάν δεν είχαν επικρατήσει άλλοι σύμβουλοι για να εμποδίσουν τον πανικό. Στις 3 Απριλίου, έφτασε η είδηση που επιβεβαίωνε την προδοσία του Ντιμουριέ. Είχε συλλάβει τους επιτρόπους που του είχε στείλει η Συμβατική. Ευτυχώς όμως ο στρατός του δεν τον ακολούθησε. Το διάταγμα της Συμβατικής που τον έθετε εκτός νόμου και διέτασσε τη σύλληψη του δούκα της Σαρτρ είχε φτάσει στα συντάγματα και ούτε ο Ντιμουριέ ούτε ο δούκας κατάφεραν να πάρουν τους στρατιώτες με το μέρος τους. Ο Ντιμουριέ αναγκάστηκε να διασχίσει τα σύνορα όπως ο Λαφαγιέτ και να ζητήσει καταφύγιο ανάμεσα στους Αυστριακούς.

Την επόμενη μέρα αυτός και οι στρατηγού του αυτοκράτορα εξέδωσαν μια διακήρυξη με την οποία ο δούκας του Κόμπουργκ ενημέρωνε τους Γάλλους ότι ερχόταν για να αποκαταστήσει στη Γαλλία το συνταγματικό μονάρχη της.

Στην κορύφωση αυτής της κρίσης, σε μια στιγμή που η αβεβαιότητα για τη στάση των στρατιωτών του Ντιμουριέ έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια της Δημοκρατίας, τα τρία σημαντικότερα μέλη του «Όρους» – ο Δαντόν, ο Ροβεσπιέρος και ο Μαρά – σε συμφωνία με την Κομμούνα των Πας, Εμπέρ και Σομέτ, ενήργησαν με απόλυτη ομοφωνία για να αποτρέψουν τον πανικό και τις ενδεχομένως θλιβερές συνέπειές του.

Ταυτόχρονα η Συμβατική ήθελε να αποφύγει την έλλειψη ενότητας που μέχρι τότε είχε σταθεί εμπόδιο στη διεύθυνση του πολέμου και αποφάσισε να πάρει στα χέρια της την εκτελεστική, τη νομοθετική και τη δικαστική εξουσία. Συγκρότησε μια Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας (Comité de Salut public) με πολύ διευρυμένες, σχεδόν δικτατορικές, αρμοδιότητες – ένα μέτρο το οποίο προφανώς είχε τεράστια σημασία για τη συνακόλουθη εξέλιξη της Επανάστασης.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, μετά τις 10 Αυγούστου είχε ιδρυθεί η Νομοθετική Συνέλευση με την ονομασία «Προσωρινό Εκτελεστικό Συμβούλιο» σαν ένα υπουργικό σώμα επενδυμένο με όλες τις αρμοδιότητες της εκτελεστικής εξουσίας. Εκτός αυτού, τον Ιανουάριο του 1793 η Συμβατική είχε συγκροτήσει μια «Επιτροπή Γενικής Άμυνας» και, καθώς εκείνη τη στιγμή το σημαντικότερο ήταν ο πόλεμος, η συγκεκριμένη επιτροπή ανέλαβε τον έλεγχο του Προσωρινού Εκτελεστικού Συμβουλίου και ως εκ τούτου έγινε ο κύριος μηχανισμός της κυβέρνησης. Κατόπιν, για να προσδώσει μεγαλύτερη ενότητα στην κυβέρνηση, η Συμβατική συγκρότησε την «Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας» που είχε εκλεγεί από τη συνέλευση και ανανεωνόταν κάθε δώδεκα μήνες. Η επιτροπή αυτή έμελλε να υποκαταστήσει την Επιτροπή Άμυνας και το Εκτελεστικό Συμβούλιο.

Στην πραγματικότητα η ίδια η Συμβατική είχε αντικαταστήσει την κυβέρνηση αλλά όπως ήταν αναμενόμενο η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας σιγά σιγά υπερίσχυσε της Συμβατικής και απέκτησε σε όλους τους τομείς της διακυβέρνησης μια εξουσία, την οποία μοιράστηκε μόνο με την Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας (Comité de Sûreté générale) που ανέλαβε τον έλεγχο της κρατικής αστυνομίας.

Εν μέσω της κρίσης που βρισκόταν σε εξέλιξη τον Απρίλιο του 1793, ο Δαντόν, ο οποίος μέχρι τότε είχε λάβει ενεργό μέρος στον πόλεμο, έγινε ο εμπνευστής της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας και διατήρησε την επιρροή του μέχρι τις 10 Ιουλίου 1793, όταν τελικά αποσύρθηκε.

Τέλος, η Συμβατική που από τον Σεπτέμβριο του 1792 είχε στείλει αρκετά μέλη της στις επαρχίες και στα στρατεύματα σαν «Εντεταλμένους Αντιπροσώπους» (Représentants en mission) και με πολύ διευρυμένες εξουσίες, αποφάσισε να στείλει άλλους ογδόντα για να ξεσηκώσουν τον ενθουσιασμό στις επαρχίες και να επιβλέψουν τη διεξαγωγή του πολέμου. Καθώς οι Γρονδίνιοι αρνήθηκαν να δεχτούν αυτή την αποστολή, συμφώνησαν πρόθυμα στο διορισμό μελών του «Όρους», πιστεύοντας μετά την αναχώρησή τους ίσως ασκούσαν μεγαλύτερη επιρροή στη Συμβατική.

Τα μέτρα για την αναδιοργάνωση της κυβέρνησης σίγουρα δεν ήταν αρκετά για να επιτρέψουν στην προδοσία του Ντιμουριέ να καταφέρει ένα ενδεχομένως καταστροφικό πλήγμα σε περίπτωση ο στρατός είχε ακολουθήσει τους στρατηγούς του. Η Επανάσταση ασκούσε μια γοητεία στο γαλλικό έθνος και του έδινε μια δύναμη που ένας στρατηγός θα

ήταν αδύνατο να συντριφεί. Απεναντίας, με την προδοσία αυτή ο πόλεμος απέκτησε ένα νέο χαρακτήρα – το χαρακτήρα ενός δημοφιλούς, δημοκρατικού πολέμου. Καθένας όμως καταλάβαινε ότι ο Ντιμουριέ δεν θα είχε τολμήσει από μόνος του να κάνει αυτό που έκανε. Προφανώς είχε ισχυρή υποστήριξη στο Παρίσι. Εκεί βρισκόταν η ρίζα της προδοσίας. «Η Συμβατική προδίδει», δήλωνε το κείμενο της Λέσχης των Ιακωβίνων, υπογεγραμμένο από τον Μαρά που προήδρευε εκείνη τη νύχτα.

Στο εφεξής, η πτώση των Γιρονδίνων και η απομάκρυνση των ηγετών τους από τη Συμβατική ήταν αναπόφευκτη. Η προδοσία του Ντιμουριέ ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι για την εξέγερση που ξέσπασε στις 31 Μαΐου.

Τεσσαρακοστό πέμπτο κεφάλαιο: Μια νέα εξέγερση είναι αναπόφευκτη

Η εξέγερση της 31 Μαΐου – Η σημασία της εξέγερσης – Η κατάσταση συνοπτικά – Η Συμβατική και ο Ντιμουριέ – Οι Γιρονδίνιοι ψηφίζουν υπέρ της σύλληψης του Μαρά – Ο λαός τάσσεται με το μέρος του – Ο χαρακτήρας του Μαρά – Η απαλλαγή του – Η πείνα στις μεγάλες πόλεις – Η επιβολή έκτακτου φόρου – Η αγανάκτηση των Γιρονδίνων – Διορίζεται η Επιτροπή των Δώδεκα – Ο Ερμπέ και ο Βαρλέ συλλαμβάνονται – Η απειλή του Ισνάρ – Τα τμήματα απαιτούν την αποπομπή των Γιρονδίνων από τη Συμβατική

Η 31 Μαΐου είναι μια από τις σημαντικές ημερομηνίες της Επανάστασης, σχεδόν εξίσου σημαντική με τη 14 Ιουλίου και την 5 Οκτωβρίου 1789, την 21 Ιουνίου 1791 και την 10 Αυγούστου 1792 – αλλά ίσως η τραγικότερη όλων. Εκείνη τη μέρα ο λαός του Παρισιού ξεσηκώθηκε για τρίτη φορά σε μια ύστατη προσπάθεια να προσδώσει στην Επανάσταση έναν πραγματικά λαϊκό χαρακτήρα. Για να γίνει αυτό έπρεπε να ορθώσει το ανάστημά του όχι εναντίον του βασιλιά και της Αυλής, αλλά εναντίον του ίδιου του τέκνου της Επανάστασης, της Εθνικής Συμβατικής Συνέλευσης, προκειμένου να αποκλείσει από αυτήν τους ηγέτες του κόμματος των Γιρονδίνων.

Η 21 Ιουνίου 1791, η μέρα της σύλληψης του βασιλιά στη Βαρέν, υπήρξε το τέλος μιας εποχής. Η πτώση των Γιρονδίνων στις 31 Μαΐου 1793 ήταν το τέλος μιας άλλης που την ίδια στιγμή έγινε σύμβολο για όλες τις μελλοντικές επαναστάσεις. Στο εφεξής και για ένα μεγάλο διάστημα καμία επανάσταση δεν θα είναι δυνατή εάν δεν κορυφώνεται στην 31 Μαΐου της. Στην επανάσταση θα υπάρξει μια μέρα κατά την οποία οι προλετάριοι θα διαχωρίσουν τη θέση τους από τους αστούς επαναστάτες και θα προχωρήσουν εκεί όπου οι άλλοι θα είναι αδύνατον να τους ακολουθήσουν χωρίς να αποποιηθούν την αστική καταγωγή τους. Ειδήλλως, εάν δεν συμβεί αυτός ο διαχωρισμός δεν θα υπάρξει επανάσταση.

Ακόμα και σήμερα αισθανόμαστε τον αντίκτυπο της τραγωδίας που προέκυψε στην Επανάσταση εκείνη την εποχή. Την παραμονή της 31 Μαΐου το ζήτημα ενός επίορκου, προδότη βασιλιά είχε πλέον πάψει να υπάρχει: οι επαναστάτες έπρεπε να προχωρήσουν εναντίον των συντρόφων τους στον αγώνα επειδή ήταν πλέον προφανές ότι, σε διαφορετική περίπτωση, η αντίδραση θα βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση ήδη από τον Ιούνιο του 1793, ενώ το κύριο έργο της Επανάστασης – η καταστροφή του φεουδαρχικού συστήματος και του «ελέω Θεού δικαιώματος της μοναρχίας» – θα παρέμενε ανολοκλήρωτο. Είχε προκύψει το εξής δίλημμα: ή η προγραφή των Γιρονδίνων δημοκρατικών, οι οποίοι μέχρι τότε είχαν αγωνιστεί γενναία εναντίον της τυραννίας αλλά τώρα έλεγαν στο λαό: «Μέχρι εδώ, όχι παραπέρα!», ή ένας λαϊκός ξεσηκωμός με στόχο την εξόντωσή τους και το πέρασμα πάνω από τα πτώματά τους σε μια προσπάθεια ολοκλήρωσης του σημαντικού έργου που είχε ξεκινήσει η Επανάσταση.

Η τραγική κατάσταση αποκαλύπτεται ξεκάθαρα στο φυλλάδιο του Μπρισό «Προς τους εκλογείς του», με ημερομηνία 26 Μαΐου, το οποίο ήδη έχουμε αναφέρει. Η αλήθεια είναι ότι είναι αδύνατον να διαβάσουμε εκείνες τις σελίδες χωρίς να αντιληφθούμε ότι αυτό που τίθεται είναι ένα ζήτημα ζωής ή θανάτου. Προφανώς ο Μπρισό διακινδύνευε τη ζωή του δημοσιεύοντας αυτό το φυλλάδιο και ζητώντας με αδιάλλακτο τρόπο την καρατόμηση εκείνων που ο ίδιος

αποκαλούσε «αναρχικούς». Μετά τη δημοσίευσή του παρέμεναν μόνο δυο ζητήματα: είτε οι «αναρχικοί» έπρεπε να επιτρέψουν την κατατόμησή τους από τους Γιρονδίνους, κάτι που θα άνοιγε την πόρτα στους μοναρχικούς, είτε οι Γιρονδίνοι έπρεπε να εκδιωχθούν από τη Συμβατική, πράγμα που θα σήμαινε τη δική τους εξόντωση.

Είναι προφανές ότι τα μέλη του «Όρους» δεν αποφάσισαν ελαφρά τη καρδία να καλέσουν το λαό σε εξέγερση προκειμένου να αναγκάσουν τη Συμβατική να αποβάλλει από τους κόλπους της τους επικεφαλής της Δεξιάς. Για περισσότερο από ένα εξάμηνο είχαν προσπαθήσει να καταλήξουν σε κάποια συμφωνία. Από την πλευρά του ο Ροβεσπιέρος προέβιανε σε διάφορες ενέργειες για να αποδυναμώσει «κοινοβουλευτικά» τους Γιρονδίνους, χωρίς να καταφύγει στη βία. Ο ίδιος ο Μαρά κατέπνιξε την οργή του προκειμένου να αποφύγει τον εμφύλιο πόλεμο. Με αυτό τον τρόπο κατάφεραν να καθυστερήσουν για αρκετούς μήνες τη ρήξη. Το τίμημα όμως ήταν μεγάλο. Η Επανάσταση είχε σταματήσει εντελώς. Δεν είχε γίνει τίποτα για να διασφαλίσει τα ήδη κερτημένα. Ζούσε από τη μια μέρα στην άλλη.

Στις επαρχίες το Παλαιό Καθεστώς είχε διατηρήσει μεγάλο μέρος της δύναμής του. Οι προνομιούχες τάξεις περίμεναν τη στιγμή για να ανακτήσουν τα πλούτη και τις θέσεις τους, για να αποκαταστήσουν τη μοναρχία και τα φεουδαρχικά δικαιώματα που δεν είχαν καταργηθεί ακόμα από το νόμο. Η πρώτη σοβαρή αναχαίτιση των στρατιών θα είχε επαναφέρει θριαμβευτικά το Παλαιό Καθεστώς. Στο νότο, στα νοτιοδυτικά και στα δυτικά της Γαλλίας, οι λαϊκές μάζες ήταν με τους ιερείς, με τον Πάπα και, διαμέσου αυτών, με τη μοναρχία. Είναι αλήθεια ότι μεγάλο μέρος της γης που είχε αποσπαστεί από τα χέρια του κλήρου και τους ευγενείς που είχαν εκδιωχθεί είχε ήδη περάσει στα χέρια των ανώτερων και των μεσαίων τάξεων και, έως κάποιο βαθμό, στα χέρια των χωρικών. Οι φεουδαρχικές εισφορές δεν είχαν εξαγοραστεί ούτε καταβληθεί. Όλα αυτά όμως ήταν απλώς προσωρινά. Κι αν ο λαός, εξαντλημένος από την πείνα, τη φτώχεια και τον πόλεμο, αποσυρόταν αύριο στις χαμοκέλες του επιτρέποντας στο Παλαιό Καθεστώς να δράσει ελεύθερα και να θριαμβεύσει παντού μέσα σε μερικούς μήνες;

Μετά την προδοσία του Ντιμουριέ η κατάσταση στη Συμβατική έγινε αφόρητη. Οι Γιρονδίνοι κατάλαβαν ότι η προδοσία του αγαπημένου τους στρατηγού τους είχε ενοχοποιήσει και έτσι διπλασίασαν τις αδιάλλακτες επιθέσεις τους εναντίον του «Όρους». Καθώς ήταν κατηγορούμενοι για συμπαιγνία με τον προδότη, η μόνη τους απάντηση ήταν η απαίτηση για τη δίωξη του Μαρά λόγω της έκκλησης που είχαν δημοσιεύσει οι Ιακωβίνοι στις 3 Απριλίου έπειτα από την είδηση για την προδοσία του Ντιμουριέ, την οποία είχε υπογράψει ο Μαρά σαν πρόεδρος της λέσχης για εκείνη την εβδομάδα.

Οι Γιρονδίνοι εκμεταλλεύτηκαν την απουσία πολλών μελών της Συμβατικής – κυρίως μελών του «Όρους» - τα οποία εκείνη την περίοδο ενεργούσαν σαν επίτροποι στα στρατεύματα και στους νομούς, και στις 12 Απριλίου απαίτησαν από τη Συμβατική να εκδώσει μια εντολή σε βάρος του Μαρά και στη συνέχεια ένα ένταλμα σύλληψης προκειμένου να παρουσιαστεί ενώπιον του κακουργδικείου κατηγορούμενος για συνηγορία σε δολοφονίες και λεηλασίες. Το διάταγμα για τη σύλληψή του τέθηκε σε ψηφοφορία στις 13 Απριλίου με 220 ψήφους υπέρ και 92 κατά, σε σύνολο 367 ψήφων – επτά αντιπρόσωποι ζήτησαν αναβολή και σαράντα οκτώ απείχαν της ψηφοφορίας.

Το χτύπημα ωστόσο εν πέτυχε το στόχο του. Ο λαός των προαστίων αγαπούσε πολύ τον Μαρά για να επιτρέψει την καταδίκη του. Οι φτωχοί αισθάνονταν ότι ο Μαρά ήταν ένας από το λαό και ότι δεν θα τους πρόδιδε ποτέ. Και όσο μελετά κανείς την Επανάσταση, τόσο μαθαίνει τι έκανε και τι έλεγε ο Μαρά και ανακαλύπτει πόσο άδικη ήταν η φήμη του μοχθηρού εξολοθρευτή, μια εικόνα που έχουν κατασκευάσει για λογαριασμό του οι ιστορικοί θαυμαστές των Γιρονδίνων αστών. Σχεδόν πάντα, από τις πρώτες κιόλας εβδομάδες της Σύγκλησης των Τάξεων και ιδιαίτερα σε κρίσιμες στιγμές, ο Μαρά έβλεπε πιο καθαρά και πιο σωστά από ότι οι άλλοι, πιο καθαρά και πιο σωστά ακόμα και από τους δυο άλλους μεγάλους επαναστάτες διαμορφωτές της κοινής γνώμης, τον Δαντόν και τον Ροβεσπιέρο.

Από τη μέρα που ο Μαρά συντάχθηκε με την Επανάσταση έδωσε όλο του τον εαυτό, έζησε μέσα σε απόλυτη ένδεια και κρυβόταν διαρκώς ενώ οι άλλοι αναρριχόντουσαν στην εξουσία. Μέχρι το θάνατό του και παρά τον πυρετό που τον τυραννούσε, ο Μαρά ουδέποτε άλλαξε τρόπο ζωής. Η πόρτα του ήταν πάντα ανοιχτή για τους ανθρώπους του λαού. Πίστευε ότι μια δικτατορία θα βοηθούσε την Επανάσταση να ξεπεράσει τις δυσκολίες της αλλά ποτέ δεν σκέφτηκε κάποιο δικτατορικό αξίωμα για τον εαυτό του.

Χρησιμοποιώντας αιμοδιψείς χαρακτηρισμούς για τους ανθρώπους της Αυλής – ιδίως στην αρχή της Επανάστασης, δηλώνοντας ότι εάν δεν έπεφταν χιλιάδες κεφάλια δεν θα γινόταν τύποτα και η Αυλή θα συνέτριβε την Επανάσταση – ανέκαθεν έτρεφε σεβασμό για εκείνους που ήταν αφοσιωμένοι στην Επανάσταση, ακόμα και όταν άρχισαν να μπαινούν εμπόδιο στην εξέλιξη του κινήματος. Μολονότι είχε διαπιστώσει εξαρχής ότι η Συμβατική δεν θα ήταν ποτέ σε θέση να ολοκληρώσει την αποστολή της έχοντας στους κόλπους της ένα ισχυρό κόμμα των Γιρονδίνων, στην αρχή προσπάθησε να αποφύγει την εξόντωση των Γιρονδίνων ηγετών με τη βία και απλώς έγινε υπέρμαχος και οργανωτής της όταν κατάλαβε ότι έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα στη «Γιρόνδη» και στην Επανάσταση. Εάν τελικά είχε ζησει ίσως η Τρομοκρατία να μην είχε λάβει τις διαστάσεις της Θηρωδίας που θα χαρακτήριζε τα μέλη της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας. Δεν θα τους είχε επιτραπεί να τη χρησιμοποιήσουν για να πλήξουν αφενός το νεωτεριστικό κόμμα – τους Εμπερτικούς – και, αφετέρου, τους υπέρμαχους της συμφιλίωσης όπως ο Δαντόν.* [* Ο Μαρά είχε δίκιο όταν έλεγε ότι τα έργα που είχε δημοσιεύσει στην αρχή της Επανάστασης, *Offrande à la Patrie*, *Plan de Constitution*, *Législation criminelle*, και τα πρώτα εκατό τεύχη του *Ami du Peuple*, ήταν γεμάτα τρυφερότητα, σύνεση, μετριοπάθεια, αγάπη για την ανθρωπότητα, την ελευθερία, τη δικαιοσύνη (*Chênvremont, Marat*, τόμ. ii. σελ. 215). Ο Jaurès, ο οποίος είχε διαβάσει προσεκτικά τον Μαρά, έχει κάνει πολλά για να τον παρουσιάσει όπως ήταν πραγματικά, ιδίως στον τέταρτο τόμο του έργου του *Histoire de la Révolution*.]

Όσο μεγάλωνε η αγάπη του λαού για τον Μαρά, τόσο μεγάλωνε και η απέχθεια των αστών απέναντί του στη Συμβατική. Για αυτό το λόγο οι Γιρονδίνιοι, θέλοντας να συντρίψουν το «Όρος», αποφάσισαν να αρχίσουν με αυτόν: θα είχε τη λιγότερη υπεράσπιση από κάθε άλλον Ορεινό.

Μόλις όμως το Παρίσι πληροφορήθηκε την ύπαρξη δικαστικού εντάλματος για τη σύλληψη του Μαρά ξέσπασε μεγάλη αναταραχή. Η εξέγερση θα είχε ξεσπάσει στις 14 Απριλίου εάν το «Όρος», συμπεριλαμβανομένων του Ροβεσπιέρου και του ίδιου του Μαρά, δεν είχε επιμείνει στη διατήρηση της ηρεμίας. Ο Μαρά απέφυγε να συλληφθεί αμέσως και εμφανίστηκε ενώπιον του δικαστηρίου στις 24 Απριλίου για να απαλλαγεί αβασάνιστα από τους ενόρκους. Στη συνέχεια μεταφέρθηκε θριαμβευτικά στη Συμβατική και από εκεί στους δρόμους πάνω στους ώμους των Αβράκωτων που τον έρριαν με άνθη.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η απόπειρα των Γιρονδίνων απέτυχε και αμέσως κατάλαβαν ότι δεν θα συνέρχονταν ποτέ από αυτό το πλήγμα. Ήταν μια «μέρα πένθους» για αυτούς, σύμφωνα με μια εφημερίδα τους, και ο Μπρισό άρχισε τη συγγραφή του τελευταίου του φυλλαδίου «Προς τους εκλογείς του», βάζοντας τα δυνατά του για να διεγείρει τα πάθη των εύπορων αστών εναντίον των «αναρχικών».

Κάτω από αυτές τις συνθήκες η Συμβατική, οι συνεδριάσεις της οποίας εξελίσσονταν σε λυσσασμένες αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα δυο κόμματα, έχασε το σεβασμό του λαού και όπως ήταν φυσικό η Κομμούνα του Παρισιού πήρε το προβάδισμα για την εισαγωγή επαναστατικών μέτρων.

Καθώς προχωρούσε ο χειμώνας του 1793 η πείνα στις μεγάλες πόλεις μεγάλωνε διαρκώς. Οι δημοτικές αρχές διαπίστωσαν ότι η μεγαλύτερη δυσκολία ήταν η εξασφάλιση του ψωμιού που καθημερινά αναλογούσε μόνο μια λίβρα ή ένα τέταρτο της λίβρας για κάθε κάτοικο. Για να αντισταθμίσουν την κατάσταση οι δημοτικές αρχές ιδίως του Παρισιού, έπρεπε να καταχρεωθούν.

Τότε η Κομμούνα του Παρισιού αποφάσισε την επιβολή ενός προοδευτικού φόρου εισοδήματος δώδεκα εκατομμυρίων λιβρών για τους πλούσιους, προκειμένου να καλυφθούν οι πολεμικές δαπάνες. Το εισόδημα των χιλίων πεντακοσίων λιβρών για τον επικεφαλής κάθε οικογένειας και των χιλίων λιβρών για κάθε άλλο μέλος, κρίθηκε «επιβεβλημένο» και ως εκ τούτου απαλλασσόταν από αυτή τη φορολογία. Οτιδήποτε όμως πάνω από αυτό το ποσό θεωρήθηκε σαν «πλεόνασμα» και έτσι έπρεπε να καταβληθεί ένας προοδευτικός φόρος: τριάντα λίβρες για πλεόνασμα δυο χιλιάδων λιβρών, πενήντα λίρες για πλεόνασμα από δυο έως τρεις χιλιάδες λίβρες και ούτω καθεξής μέχρι τις είκοσι χιλιάδες λίβρες για ένα πλεόνασμα πενήντα χιλιάδων λιβρών.

Για τη συντήρηση του πολέμου στον οποίο είχε εμπλακεί η Γαλλία εν μέσω μιας επανάστασης και ενός λιμού, ένας τέτοιος έκτακτος φόρος μόνο για το συγκεκριμένο έτος ήταν πράγματι συντηρητικός. Άγγιζε μόνο τα μεγάλα εισοδήματα, δεδομένου ότι μια εξαμελής οικογένεια με εισόδημα δέκα χιλιάδων λιβρών θα πλήρωνε λιγότερο από εκατό λίβρες. Οι

πλούσιοι όμως διαμαρτυρήθηκαν έντονα, ενώ ο Σομέτ, ο εμπνευστής του φόρου, τον οποίο οι Γιρονδίνοι ήθελαν να στρέψουν εναντίον του Μαρά, δήλωσε δικαιολογημένα: «Τίποτα δεν θα με κάνει να προδώσω τις αρχές μου. Ακόμα και με το λεπίδι στο σβέρκο μου θα συνεχίσω να διακηρύσσω ότι μέχρι σήμερα, οι φτωχοί έχουν κάνει τα πάντα. Τώρα είναι η σειρά των πλούσιων. Θα δηλώσω ότι οι ιδιοτελείς άνθρωποι, οι νέοι αργόσχολοι, πρέπει να γίνουν χρήσιμοι θέλοντας και μη, ενώ πρέπει να διασφαλιστούν κάποιες ελαφρύνσεις για τον χρήσιμο και έντιμο εργάτη».

Έπειτα από την πρόταση για μια τέτοια φορολογία, το μένος της Γιρόνδης εναντίον της Κομμούνας διπλασιάστηκε. Φαντάζεται κανείς τη γενικευμένη έκρηξη μίσους ανάμεσα στους αστούς όταν ο Καμπόν, με την υποστήριξη του κοινού από τους εξώστες, υπέβαλε πρόταση στη Συμβατική και έθεσε σε ψηφοφορία την εισπραξη αναγκαστικού δανείου ύψους ενός δισεκατομμυρίου από τους πλούσιους ολόκληρης της Γαλλίας, βασιζόμενος σχεδόν στις ίδιες αρχές με το φόρο της Κομμούνας – ένα δάνειο που αργότερα αποπληρώθηκε με χρήματα που συγκεντρώθηκαν από τη γη των εμικρέδων, ανάλογα με την εκποίησή της. Στις δύσκολες περιστάσεις που περνούσε η Επανάσταση ο μόνος τρόπος ήταν μια φορολογία τέτοιου είδους. Στη Συμβατική όμως οι υπέρμαχοι της ιδιοκτησίας ήταν έτοιμοι να σφαγιάσουν τους Ορεινούς, όταν οι τελευταίοι υποστήριξαν το σχέδιο για ένα αναγκαστικό δάνειο. Σχεδόν πιάστηκαν στα χέρια.

Εάν χρειάζονταν περεταίρω αποδείξεις για να διαπιστωθεί ότι δεν θα γινόταν τίποτα για τη σωτηρία της Επανάστασης, δεδομένου ότι οι Γιρονδίνοι παρέμεναν στη Συμβατική και ότι τα δυο κόμματα συνέχιζαν να αλληλοεξοντώνονται, οι συζητήσεις περί του δανείου θα ήταν η καλύτερη.

Αυτό όμως που κυρίως εξόργιζε το λαό του Παρισιού ήταν ότι προκειμένου να σταματήσουν την Επανάσταση, το θερμοκήπιο της οποίας ήταν μέχρι στιγμής το Παρίσι, οι Γιρονδίνοι έκαναν ότι μπορούσαν για να ξεσηκώσουν τους νομούς εναντίον της πρωτεύουσας, ενώ δεν δίστασαν μπροστά σε αυτή την αναγκαιότητα να συμβαδίσουν με τους μοναρχικούς. Προτιμούσαν τη μοναρχία από οποιοδήποτε βήμα προς την κοινωνική Δημοκρατία. Καλύτερα το Παρίσι να πνιγόταν στο αίμα και η καταραμένη πόλη να ισοπεδωνόταν, παρά να επιτρέψουν στο λαό και στην Κομμούνα του να ξεκινήσουν ένα κίνημα που θα απειλούσε τους αστούς ιδιοκτήτες. Συνεπώς διαπιστώνουμε ότι ο Θιέρσος και η Συνέλευση του Μπορντό του 1871 είχαν τους προγόνους τους το 1793.

Στις 19 Μαΐου, κατόπιν υπόδειξης του Μπαρέρ, οι Γιρονδίνοι αποφάσισαν τη συγκρότηση της Επιτροπής των Δώδεκα για να εξετάσει τις αποφάσεις της Κομμούνας. Η επιτροπή αυτή διορίστηκε στις 21 του μηνός και υπήρξε ο βασικός τροχός της κυβέρνησης. Δυο μέρες αργότερα πέτυχε τη σύλληψη του Εμπέρ, του αντιπροέδρου της Κομμούνας και ενός προσώπου αγαπητού στο λαό για τα ειλικρινή δημοκρατικά αισθήματα που εξέφραζε στην εφημερίδα του Pèrre Duchesne, και του Βαρλέ, του αγαπημένου των φτωχών του Παρισιού, ο οποίος θεωρούσε τη Συμβατική ένα «νομικίστικο μαγαζάκι» και κήρυξε την κοινωνική επανάσταση στους δρόμους. Οι συλλήψεις όμως δεν επρόκειτο να σταματήσουν εκεί. Η Επιτροπή των Δώδεκα πρότεινε επίσης τη δίωξη των τμημάτων. Απαίτησε την παράδοση των καταλόγων τους και πέτυχε τη σύλληψη του προέδρου και του γραμματέα του τμήματος της Πόλης επειδή αρνήθηκαν να τους παραδώσουν.

Από την πλευρά του, ο Γιρονδίνος Ισνάρ, ο πρόεδρος της Συμβατικής εκείνες τις μέρες και ένας δεσποτικός πρόγονος του Θιέρσου, έριξε λάδι στη φωτιά με τις απειλές του. Απειλήσε τους Παριζιάνους ότι με την παραμικρή επίθεσή τους εναντίον της εθνικής αντιπροσωπείας η πόλη θα καταστρεφόταν. «Σύντομα ο κόσμος θα ψάχνει στις όχθες του Σηκουάνα για να διαπιστώσει εάν το Παρίσι υπήρξε ποτέ». Εξαιτίας αυτών των ανόητων απειλών που θύμιζαν πολύ εκείνες που είχε εκστομίσει η Αυλή το 1791, η λαϊκή αγανάκτηση κορυφώθηκε. Στις 26 του μηνός ξέσπασαν μάχες σχεδόν σε κάθε τμήμα. Η εξέγερση έγινε αναπόφευκτη και την ίδια μέρα ο Ροβεσπιέρος, που μέχρι τότε την είχε αποτρέψει, επισκέφτηκε τους Ιακωβίνους για να δηλώσει ότι σε περίπτωση ανάγκης ήταν έτοιμος να υψώσει μόνος το ανάστημά του εναντίον των συνωμοτών και των προδοτών που κατείχαν έδρες στη Συμβατική.

Από τα τριάντα οκτώ τμήματα του Παρισιού, τα τριάντα πέντε είχαν ήδη κατονομάσει είκοσι δυο Γιρονδίνους αντιπροσώπους και είχαν ζητήσει από τη Συμβατική την αποβολή τους από τους κόλπους της. Τα τμήματα εξαγείρονταν πλέον προκειμένου να εξαναγκάσουν τη Συμβατική να υπακούσει στη θέληση του παρισινού λαού.

Οι προετοιμασίες για την εξέγερση – Η δραστηριότητα των τμημάτων – Η Επιτροπή των Δώδεκα – Έλλειψη ενότητας ανάμεσα στους επαναστάτες – Οι Λυσσασμένοι – Η νέα τάξη των αστών ιδιοκτητών – Η 31 Μαΐου – Η αποτυχία της εξέγερσης – Προετοιμασίες για νέα εξέγερση – Η 2 Ιουνίου – Η είδηση για τον ξεσηκωμό στη Λυών – Το μένος εναντίον της Γιρόνδης – Επιστολή προς τη Συμβατική – Η ομιλία του Μαρά στη Λέσχη των Ιακωβίνων – Η συμβατική κηρύσσει παράνομους τους Γιρονδίνους

Για άλλη μια φορά ο λαός στα τμήματά του ετοιμάστηκε για εξέγερση όπως στις 10 Αυγούστου. Στη διάρκεια εκείνων των ημερών οι Δαντόν, Ροβεσπιέρος και Μαρά πραγματοποίησαν συχνές διαβουλεύσεις μεταξύ τους. Επειδή όμως δίσταζαν, ανέλαβαν και πάλι δράση οι «άγνωστοι» που είχαν ιδρύσει μια επαναστατική λέσχη στην Επισκοπή και είχαν διορίσει μια Επιτροπή των «Εξη» για αυτό το σκοπό.

Τα τμήματα έλαβαν ενεργό μέρος στις προετοιμασίες. Το τμήμα της Κατρ Νασιόν είχε ήδη κηρυχτεί σε κατάσταση εξέγερσης από τον Μάρτιο και είχε εξουσιοδοτήσει την Επιτροπή Επαγρύπνησης του τμήματος να εκδώσει εντάλματα σύλληψης σε βάρος πολιτών που θεωρούνταν ύποπτοι για αντεπαναστατικές θέσεις, ενώ άλλα τμήματα, εκείνα της Μοκονσέλ και της Πουαζονιέρ, ζήτησαν ανοιχτά τη σύλληψη των αντιπροσώπων που υποστήριζαν τον Μπρισό. Τον επόμενο μήνα, στις 8 και 9 Απριλίου, μετά την προδοσία του Ντιμουριέ, τα τμήματα της Μπονοκονσέλ και της Αλ-ο-Μπλε επέμειναν στη δίωξη των συνενόχων του στρατηγού και στις 15 του μηνός τριάντα πέντε τμήματα δημοσίευσαν κατάλογο με τα ονόματα είκοσι δυο μελών της Γιρόνδης, ζητώντας την αποπομπή τους από τη Συμβατική.

Από τις αρχές Απριλίου τα τμήματα είχαν ήδη προσπαθήσει να συγκροτήσουν δική τους ομοσπονδία για δράση έξω από το Συμβούλιο της Κομμούνας και στις 2 Απριλίου το τμήμα της Γκραβιγιέ, πάντοτε στην πρωτοπορία, ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη δημιουργία μιας «Γενικής Επιτροπής». Η επιτροπή αυτή λειτούργησε μόνο περιοδικά αλλά ανασυστάθηκε με την εμφάνιση του κινδύνου στις 5 Μαΐου, και στις 29 του μηνός ανέλαβε τη διεύθυνση του κινήματος. Όσο για την επιρροή της Λέσχης των Ιακωβίνων, ουδέποτε υπήρξε ιδιαίτερα μεγάλη καθώς, όπως παραδέχονταν τα ίδια τα μέλη της, το επίκεντρο της δράσης βρισκόταν στα τμήματα.* [* Βλ. Aulard, Jacobins, τόμ. ν, σελ. 209.]

Στις 26 Μαΐου ο λαός πολιορκήσε τη Συμβατική με πολυάριθμες συγκεντρώσεις και πολύ σύντομα εισέβαλε στην αίθουσα. Βρίσκοντας συμπαράσταση από τους εξώστες οι εισβολείς απαίτησαν τη διάλυση της Επιτροπής των Δώδεκα. Η Συμβατική όμως αντιτάχθηκε στο αίτημα και μόνο μετά τα μεσάνυχτα υπέκυψε εξαντλημένη και διέλυσε την επιτροπή.

Αυτή η παραχώρηση όμως ήταν απλώς προσωρινή. Την επόμενη κιόλας μέρα, 27 Μαΐου, η «Γιρόνδη», με την υποστήριξη της «Πεδιάδας», εκμεταλλεύτηκε την πλειοψηφία της στη Συμβατική εξαιτίας της απουσίας πολλών Ορεινών που είχαν σταλεί σαν επίτροποι στις επαρχίες και αποκατέστησε την Επιτροπή των Δώδεκα. Ως εκ τούτου η εξέγερση δεν απέφερε κανένα αποτέλεσμα.

Η αδυναμία της εξέγερσης οφειλόταν κυρίως στις διαφωνίες των ίδιων των επαναστατών. Μια μερίδα των τμημάτων, αντλώντας έμπνευση από εκείνους που ήταν γνωστοί σαν «Λυσσασμένοι» (les Enragés), ζητούσε την επιβολή ενός μέτρου που θα τρομοκρατούσε τους αντεπαναστάτες. Ήθελαν, να θανατώσουν τους κυριότερους Γιρονδίνους ξεσηκώνοντας το λαό: μίλησαν μάλιστα για γενικευμένη σφαγή των αριστοκρατών στο Παρίσι.

Το σχέδιο αυτό όμως συνάντησε έντονη αντίδραση. Το κοινό στις συνεδριάσεις της Εθνικής Αντιπροσωπείας περιοριζόταν στο λαό του Παρισιού. Πώς λοιπόν θα μπορούσε η Συνέλευση να προδώσει την εμπιστοσύνη ολόκληρης της Γαλλίας; Ο Δαντόν, ο Ροβεσπιέρος και ο Μαρά ταχθηκαν εναντίον αυτής της ιδέας, ενώ το Συμβούλιο της Κομμούνας με τον Πας επίσης αρνήθηκε να συμφωνήσει με αυτό το σχέδιο. Ούτε οι Λαϊκές Εταιρείες θα το υποστήριζαν.

Έπρεπε όμως να ληφθεί επίσης υπόψη το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο οι αστοί ήταν ήδη πολυάριθμοι στο Παρίσι και επομένως τα τάγματα των εθνοφρουρών τους θα κατέστειλαν την εξέγερση προκειμένου να μη θιγεί η περιουσία τους. Ως εκ τούτου, έπρεπε να δοθούν εγγυήσεις ότι οι περιουσίες θα παρέμεναν άθικτες. Για αυτό το λόγο ο Ιακωβίνος Χάξενφρατς, ο οποίος διακήρυσε ότι δεν υπήρχε τίποτα κακό στη θεωρία της λεηλασίας των καθαρμάτων –

έτσι αποκαλούσε τους πλούσιους – προσπάθησε να αποτρέψει την κατάληξη της εξέγερσης σε λεηλασίες. «Υπάρχουν εκατόν εξήντα χιλιάδες ένοπλοι που κατοικούν στο Παρίσι και είναι έτοιμοι να καταστείλουν τις λεηλασίες. Είναι σαφές ότι μια επίθεση εναντίον της ιδιοκτησίας είναι απολύτως αδύνατη», είπε στους Ιακωβίνους και κάλεσε όλα τα μέλη της λέσχης να «δεσμευτούν ότι είναι προτιμότερο να πεθάνουν παρά να επιτρέψουν επιθέσεις σε βάρος της ιδιοκτησίας».

Παρόμοιο όρκο έδωσαν οι «Λυσσασμένοι» τη νύχτα της 31 Μαΐου στην Κομμούνα αλλά και στην Επισκοπή, με τα τμήματα να ακολουθούν.

Το γεγονός πάντως είναι ότι εκείνη την εποχή είχε ήδη κάνει την εμφάνισή της μια νέα τάξη αστών ιδιοκτητών – μια τάξη που αυξήθηκε δραματικά στη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα – και οι επαναστάτες αναγκάστηκαν να τη λάβουν σοβαρά υπόψη τους για να αποφύγουν μια σύγκρουση μαζί της.

Την παραμονή μιας εξέγερσης κανείς δεν μπορεί να είναι βέβαιος εάν θα ξεσηκωθεί ο λαός. Αυτή τη φορά υπήρχε και ο φόβος ότι οι Λυσσασμένοι θα προσπαθούσαν να σκοτώσουν τους Γιρονδίνους στη Συμβατική, εκθέτοντας με αυτό τον τρόπο το Παρίσι στους άλλους νομούς. Ως εκ τούτου, έπειτα από τριήμερες συσκέψεις επήλθε η συμφωνία ότι τη διεξαγωγή της εξέγερσης θα αναλάμβανε ένας συνδυασμός από διαφορετικά επαναστατικά στοιχεία – από το Συμβούλιο της Κομμούνας, το Συμβούλιο των Νομών και το Γενικό Επαναστατικό Συμβούλιο στην Επισκοπή. Αποφασίστηκε ότι δεν θα υπήρχε βία σε προσωπικό επίπεδο και ότι η ιδιοκτησία θα γινόταν σεβαστή. Έπρεπε να περιοριστούν σε μια ηθική εξέγερση και να ασκήσουν πίεση στη Συμβατική ώστε να την αναγκάσουν να παραπέμψει τους ενόχους αντιπροσώπους στο επαναστατικό δικαστήριο.

Αποχωρώντας από τη Συμβατική το βράδυ της 30 Μαΐου, ο Μαρά εξήγησε αυτή την απόφαση στην Επισκοπή και κατόπιν στην Κομμούνα. Προφανώς αφήφισε το νόμο που τιμωρούσε με θάνατο όποιον έκρουε την καμπάνα του συναγερμού και έδωσε την πρώτη κωδωνοκρουσία από το καμπαναριό του Οτέλ ντε Βιλ. Έτσι άρχισε η εξέγερση.

Οι αντιπρόσωποι που συνεδρίασαν στην Επισκοπή και που εκπροσωπούσαν το κέντρο του κινήματος, αρχικά καθαίρεσαν τον δήμαρχο και το συμβούλιο της Κομμούνας, όπως είχε συμβεί και στις 10 Αυγούστου. Αντί όμως να επιμείνουν στην καθαίρεση και να διορίσουν νέο συμβούλιο, τους αποκατέστησαν και τους δυο, αφού πρώτα τους ανάγκασαν να ορκιστούν ότι θα συμμετάσχουν στην εξέγερση. Το ίδιο έκαναν με το συμβούλιο του νομού και εκείνη τη νύχτα οι επαναστάτες από την Επισκοπή, το Νομό και την Κομμούνα συναντήθηκαν και συγκρότησαν ένα «Γενικό Επαναστατικό Συμβούλιο», το οποίο ανέλαβε τη διεύθυνση του κινήματος.

Το συμβούλιο αυτό διόρισε σαν γενικό διοικητή της Εθνοφρουράς τον Ενριό, τον διοικητή ενός από τα τάγματα του τμήματος των Αβράκωτων. Η καμπάνα ήχησε και τα τύμπανα άρχισαν να χτυπούν μεταδίδοντας το συναγερμό σε ολόκληρο το Παρίσι. Και σε αυτή την εξέγερση όμως το πιο αξιοσημείωτο ήταν η αναποφασιστικότητα. Ακόμα και όταν το κανόνι του συναγερμού στην Πον Νεφ άρχισε να ρίχνει γύρω στη μια το μεσημέρι, οι ένοπλοι που ξεχύθηκαν στους δρόμους από τα τμήματα έμοιαζαν να ενεργούν χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο. Δυο τάγματα πιστά στους Γιρονδίνους ήταν τα πρώτα που έσπευσαν στη Συμβατική και έλαβαν θέσεις μπροστά από τον Κεραμεικό. Ο Ενριό περικύκλωσε τον Κεραμεικό και την Αίθουσα της Συνέλευσης με σαράντα οκτώ κανόνια από τα τμήματα.

Πέρασαν ώρες χωρίς να συμβεί τίποτα. Όλο το Παρίσι βρισκόταν στο πόδι αλλά αυτό που ζητούσε η πλειοψηφία του κόσμου ήταν η άσκηση κάποιας πίεσης στη Συμβατική. Μόλις ο Γιρονδίνος Βερνιό διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε διάθεση για κάτι περισσότερο, έθεσε σε ισχύ ένα ψήφισμα που δήλωνε ότι τα τμήματα είχαν ωφελήσει τη χώρα. Δίχως αμφιβολία ήλπιζε ότι έτσι θα μετρίαζε τις εχθρικές διαθέσεις απέναντι στη «Γιρόνδη». Ενώ λοιπόν σχεδόν όλα έδειχναν ότι η μέρα είχε πάει χαμένη, το βράδυ εμφανίστηκαν πλήθη λαού που εισέβαλαν στην αίθουσα της Συμβατικής. Τότε οι Ορεινοί αισθάνθηκαν ενισχυμένοι και ο Ροβεσπιέρος απαίτησε τη διάλυση της Επιτροπής των Δώδεκα και τη προσαγωγή των μελών της σε δίκη, αλλά και τη δίωξη των βασιικών μελών της «Γιρόνδης», τα οποία αποκάλεσε «οι Είκοσι Δυο» και τα οποία δεν συμπεριλάμβαναν τους Δώδεκα.

Η πρόταση αυτή δεν συζητήθηκε. Αυτό που αποφάσισε η Συμβατική ήταν να διαλύσει για άλλη μια φορά την Επιτροπή των Δώδεκα και να τακτοποιήσει όλα τα έγγραφα της, ενώ ζήτησε από την Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας μια έκθεση για την επιτροπή εντός τριών ημερών. Όσο για τα υπόλοιπα, η Συμβατική ενέκρινε ψήφισμα της Κομμούνας

σύμφωνα με το οποίο οι εργάτες που παρέμεναν οπλισμένοι θα πληρώνονταν με σαράντα σόλδια τη μέρα έως ότου αποκατασταθεί η ηρεμία. Ως προς αυτό η Κομμούνα επέβαλε ένα φόρο για τους πλούσιους προκειμένου να πληρώσει τους εργάτες για τις τρεις πρώτες μέρες της εξέγερσης. Αποφασίστηκε επίσης ότι οι εξώστες της Συμβατικής έπρεπε να ανοίξουν για το λαό, χωρίς να χρειάζεται εισιτήριο για την είσοδο.

Όλα αυτά πάντως είχαν ελάχιστη σημασία. Η «Γιρόνδη» βρισκόταν ακόμα εκεί και εξακολουθούσε να πλειοψηφεί στη Συμβατική. Η εξέγερση είχε αποτύχει, αλλά επειδή ο λαός του Παρισιού κατάλαβε ότι δεν θα γινόταν τίποτα άρχισε να προετοιμάζεται για μια νέα εξέγερση για την επόμενη μέρα, 2 Ιουνίου.

Η επαναστατική επιτροπή που συγκροτήθηκε στους κόλπους του Γενικού Συμβουλίου της Κομμούνας έδωσε εντολή για τη σύλληψη του Ρολάν και της συζύγου του. Εκείνος είχε φύγει και έτσι συνελήφθη μόνο εκείνη. Επιπλέον, απαίτησε από τη Συμβατική να συλλάβει είκοσι επτά αντιπροσώπους των Γιρονδίνων. Το ίδιο βράδυ ήχησε η καμπάνα του συναγερμού και άρχισαν να αντηχούν πάλι οι ρυθμικές βολές του κανονιού.

Στις 2 Ιουνίου είχε ξεσηκωθεί όλο το Παρίσι, αυτή τη φορά για να βάλει τέλος στην κατάσταση. Περισσότεροι από εκατό χιλιάδες ένοπλοι άνδρες συγκεντρώθηκαν γύρω από τη Συμβατική. Είχαν μαζί τους εκατόν εξήντα τρία κανόνια και απαίτησαν την παραίτηση των Γιρονδίνων ηγετών ειδάλλως, εάν δεν συνέβαινε αυτό, την αποπομπή τους από τη Συμβατική.

Οι τραγικές ειδήσεις που έφτασαν εκείνη την ημέρα από τη Λυών ενίσχυσαν το λαϊκό ξεσηκωμό. Έγινε γνωστό ότι στις 29 Μαΐου ο πεινασμένος λαός της Λυών είχε ξεσηκωθεί αλλά οι αντεπαναστάτες, δηλαδή οι μοναρχικοί με την υποστήριξη των Γιρονδίνων, είχαν κερδίσει το πλεονέκτημα και είχαν αποκαταστήσει την τάξη δολοφονώντας οκτακόσιους πατριώτες!

Δυστυχώς αυτό ήταν αλήθεια και το μερίδιο της ευθύνης των Γιρονδίνων στην αντεπανάσταση ήταν πλέον προφανέστατο. Η είδηση ξεσήκωσε τη λαϊκή αγανάκτηση και αυτή ήταν η καταδίκη των Γιρονδίνων. Ο λαός που πολιορκούσε τη Συμβατική διακήρυξε ότι δεν θα άφηνε κανέναν να βγει έξω εάν δεν ανακοινωνόταν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο η αποπομπή των κυριότερων Γιρονδίνων.

Είναι γνωστό ότι τα μέλη της Συμβατικής, τουλάχιστον της Δεξιάς, της «Πεδιάδα» και μερίδας του «Όρους» διακήρυξαν ότι διασκέψεις της δεν ήταν πλέον ελεύθερες και προσπάθησαν να εξέλθουν ελπίζοντας να εμπνεύσουν δέος στο λαό και να ανοίξουν με αυτό τον τρόπο δρόμο ανάμεσα στο πλήθος. Ο Ενριό όμως έσυρε το σπαθί του και έδωσε την περίφημη εντολή: «Πυροβολητές, στα κανόνια σας!»

Έπειτα από αντίσταση τριών ημερών, η Συμβατική αναγκάστηκε τελικά να κάνει όπως την είχαν προστάξει. Ψήφισε την αποπομπή τριάντα ενός από τα μέλη των Γιρονδίνων και αμέσως μετά μια αντιπροσωπεία του λαού της παρέδωσε την ακόλουθη επιστολή:

«Πολίτες νομοθέτες, το σύνολο του λαού των τμημάτων του Παρισιού μας εξουσιοδότησε να σας ανακοινώσουμε ότι το διάταγμα που μόλις ψηφίσατε είναι η σωτηρία της Δημοκρατίας. Ερχόμαστε να προσφέρουμε ομήρους σε αριθμό αντίστοιχο εκείνων, τη σύλληψη των οποίων έχει διατάξει η συνέλευση, έτσι ώστε να λογοδοτήσουν στα τμήματά τους για την ασφάλειά τους».

Από την άλλη πλευρά, ο Μαρά απευθύνθηκε προς τους Ιακωβίνους στις 3 Ιουνίου για να διακηρύξει το δικαίωμα της ευημερίας για όλους συνοψίζοντας ως εξής το νόημα του κινήματος που μόλις είχε πραγματοποιηθεί:

«Έχουμε δώσει μεγάλη ώθηση στην Επανάσταση», δήλωσε, αναφερόμενος στην αποπομπή των τριάντα ενός Γιρονδίνων αντιπροσώπων. «Τώρα μένει στη Συμβατική να επικυρώσει τα θεμέλια της κοινής ευμάρειας. Ευχή μας είναι όλοι οι πολίτες που έχουν χαρακτηριστεί σαν Αβράκωτοι να απολαύσουν την ευημερία και την άνεση. Μακάρι οι πλούσιοι να βοηθήσουν αυτή τη χρήσιμη τάξη ανάλογα με τις δυνατότητές τους. Απευχόμαστε μια επίθεση εναντίον της ιδιοκτησίας. Ποια όμως είναι η ιερότερη περιουσία; Είναι εκείνη της ύπαρξης. Εμείς επιθυμούμε σεβασμό απέναντι σε αυτή την ιδιοκτησία...

»Μακάρι όλοι όσoι έχουν περιουσία λιγότερη των εκατό χιλιάδων λιβρών να δείξουν ενδιαφέρον για να διαφυλαχθεί το έργο μας. Όσο για εκείνους που διαθέτουν περισσότερες από εκατό χιλιάδες λίβρες, ας κλαψουρίζουν όσο θέλουν... Εμείς τους λέμε ένα πράγμα: Αναγνωρίστε ότι είμαστε πολλοί και ότι εάν δεν μας βοηθήσετε να γυρίσουμε τον τροχό θα σας αποβάλλουμε από τους κόλπους της Δημοκρατίας, θα κατάσχουμε την περιουσία σας και θα τη διανεμήσουμε ανάμεσα στους Αβράκωτους».

Κατόπιν πρόσθεσε μια άλλη ιδέα που σύντομα θα έμπαινε σε εφαρμογή:

«Ιακωβίνοι», συνέχισε, «έχω να σας ανακοινώσω μια αλήθεια. Γνωρίζετε ποιοί είναι οι πιο θανάσιμοι εχθροί σας; είναι οι συνταγματικοί ιερείς. Εκείνοι είναι που αγορεύουν στις επαρχίες εναντίον των αναρχικών, των αποδιοργανωτών, του Δαντονισμού, του Ροβεσπερισμού, του Ιακωβινισμού... Σταματήστε πια να λατρεύετε τις λαϊκές πλάνες. Ξεριζώστε τις δεισιδαιμονίες! Διακηρύξτε ανοιχτά ότι οι ιερείς είναι εχθροί σας».* [* Aulard, Jacobins, τόμ. ν, σελ. 227.]

Εκείνη τη στιγμή το Παρίσι δεν επιθυμούσε καθόλου το θάνατο των Γιρονδίνων αντιπροσώπων. Το μόνο που ήθελε ο λαός ήταν η ελευθερία δράσης των επαναστατικών μελών της Συμβατικής για την προώθηση της Επανάστασης. Οι συλληφθέντες αντιπρόσωποι δεν στάληκαν στη φυλακή Αμπαγιέ αλλά παρέμειναν φρουρούμενοι στα σπίτια τους. Η καταβολή του ημερομισθίου των δεκαοκτώ φράγκων που λάμβαναν σαν μέλη της Συμβατικής συνεχίστηκε και όλοι τους μπορούσαν να μετακινούνται μέσα στο Παρίσι συνοδευόμενοι από έναν χωροφύλακα, τον οποίο όμως έπρεπε να συντηρούν.

Εάν οι αντιπρόσωποι αυτοί, ενεργούσαν σύμφωνα με τις αρχές των παλιών πολιτικών δικαιωμάτων, όπως οι ίδιοι φρόντιζαν να διατυμπανίζουν, και αποσύρονταν από το δημόσιο βίο, είναι βέβαιο ότι θα τους είχαν αφήσει στην ησυχία τους. Αντί για αυτό όμως, εκείνοι έσπευσαν στα τμήματά τους για να τα ξεσηκώσουν εναντίον της Συμβατικής και μόλις διαπίστωσαν ότι προκειμένου να υποδουλήσουν την αντεπανάσταση και να ξεσηκώσουν τους νομούς εναντίον του Παρισίου θα έπρεπε να βαδίσουν στο πλευρό των μοναρχικών, προτίμησαν να συμμαχήσουν με αυτούς τους προδότες, παρά να εγκαταλείψουν τα σχέδιά τους. Μαζί με αυτούς τους προδότες βάδισαν εναντίον της Επανάστασης.

Τότε και μόνο τότε – τον Ιούλιο του 1793 – η Συμβατική τους κήρυξε παράνομους σαν στασιαστές.

Τεσσαρακοστό έβδομο κεφάλαιο: Η λαϊκή επανάσταση – Η αυθαίρετη φορολογία

Οι άμεσες συνέπειες από την αποπομπή των Γιρονδίνων – Η σημασία της περιόδου Μάιος 1793-Ιούλιος 1794 – Η πείνα συνεχίζεται – Ο πόλεμος ενάντια στο συνασπισμό – Οι δυσκολίες των Αβράκωτων – Το αναγκαστικό δάνειο κρίνεται απαραίτητο – Πλεονάζοντα και αναγκαία εισοδήματα – Αδυναμία είσπραξης του δανείου

Εάν κάποιος τρέφει αμφιβολίες για την αναγκαιότητα της Επανάστασης να αποπέμψει τα κυριότερα μέλη της «Γιρόνδης» από τη Συμβατική, ας ρίξει μια ματιά στο νομοθετικό έργο που άρχισε να ολοκληρώνεται δραστήρια από τη Συμβατική αμέσως μετά την κατάρρευση της Δεξιάς αντιπολίτευσης.

Η φορολόγηση των πλούσιων σαν συνεισφορά στα τεράστια έξοδα του πολέμου, η καθιέρωση μιας μέγιστης τιμής για όλα τα αγαθά, η επιστροφή στις κοινότητες της γης που είχε αρπαγεί από την αριστοκρατία από το 1669, η οριστική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση, ο νόμος περί κληρονομιάς με στόχο την εξάπλωση και την εξίσωση του πλούτου, το δημοκρατικό Σύνταγμα του 1793 – όλα αυτά ήταν μέτρα που ψηφίστηκαν γρήγορα το ένα μετά το άλλο μόλις αποπέμφθηκαν οι Γιρονδίνoι ηγέτες και αποδυναμώθηκε η Δεξιά.

Αυτή η περίοδος διήρκεσε από τις 31 Μαΐου 1793 έως τις 27 Ιουλίου 1794 (9 Θερμιδór του Δεύτερου Έτους της Δημοκρατίας) και αντιπροσωπεύει τη σημαντικότερη περίοδο όλης της Επανάστασης. Έπειτα από τέσσερα χρόνια αντίδρασης, οι μεγάλες αλλαγές στις σχέσεις ανάμεσα στους πολίτες και το πρόγραμμα που είχε σχεδιάσει η Συνέλευση

τη νύχτα της 4 Αυγούστου 1789, επιτέλους πραγματοποιήθηκαν με την κάθαρση της Συμβατικής κάτω από την πίεση της λαϊκής επανάστασης. Και ήταν ο λαός – οι Αβράκωτοι – εκείνος που όχι μόνον ανάγκασε τη Συμβατική να νομοθετήσει κατ’ αυτό τον τρόπο αφού την είχε εξουσιοδοτήσει να το κάνει μέσω της εξέγερσης της 31 Μαΐου, αλλά και εκείνος που έθεσε σε εφαρμογή αυτά τα μέτρα σε τοπικό επίπεδο μέσω των λαϊκών εταιρειών όπου απευθύνονταν τα εξουσιοδοτημένα μέλη της Συμβατικής κάθε φορά που έπρεπε να ασκήσουν την κατά τόπους εκτελεστική εξουσία.

Η πείνα όμως εξακολούθησε να βασιλεύει στη διάρκεια αυτής της περιόδου και ο πόλεμος που συντηρήθηκε από τη Δημοκρατία ενάντια το συνασπισμό του βασιλιά της Πρωσίας, του αυτοκράτορα της Αυστρίας, του βασιλιά της Σαρδηνίας και του βασιλιά της Ισπανίας, με την προτροπή και τη χρηματοδότηση της Αγγλίας, έλαβε τρομακτικές διαστάσεις. Οι απαιτήσεις του πολέμου ήταν κολοσσιαίες και γίνονται κατανοητές μόνον εφόσον επισημανθούν οι επουσιώδεις λεπτομέρειες που αναφέρονται στα έγγραφα της εποχής, προκειμένου να συλλάβουμε την πραγματική εξαθλίωση και την καταστροφή που μάστιζαν τη Γαλλία εξαιτίας της εισβολής. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όταν τα πάντα ήταν σε έλλειψη – το ψωμί, τα υποδήματα, τα υποζύγια, ο σίδηρος, ο μόλυβδος, το νιτρικό κάλιο – όταν τίποτα πλέον δεν μπορούσε να περάσει δια ξηράς ανάμεσα από τις τετρακόσιες χιλιάδες άνδρες εων συμμάχων βασιλιάδων που είχαν χιμήξει εναντίον της Γαλλίας, αλλά ούτε και δια θαλάσσης εξαιτίας του αποκλεισμού των αγγλικών πλοίων – κάτω από αυτές τις συνθήκες, λοιπόν, οι Αβράκωτοι πάλευαν να σώσουν μια επανάσταση που βρισκόταν στο χείλος της κατάρρευσης.

Ταυτόχρονα, όλοι εκείνοι που παρέμεναν πιστοί στην παλιά κατάσταση των πραγμάτων, όλοι εκείνοι που προηγουμένως κατείχαν προνομακικές θέσεις, και όλοι εκείνοι που ήλπιζαν είτε να ανακτήσουν αυτές τις θέσεις είτε να δημιουργήσουν νέες για τον εαυτό τους αμέσως μετά την αποκατάσταση της μοναρχίας – ο κλήρος, οι ευγενείς, οι αστοί που είχαν πλουτίσει από την Επανάσταση – όλοι αυτοί συνωμοτούσαν εναντίον της. Εκείνοι που παρέμεναν πιστοί σε αυτήν έπρεπε να αγωνιστούν ανάμεσα στον κλοιό των ξένων κανονιών και λογχών που τους κύκλωναν από παντού και εναντίον των συνωμοτών που προσπαθούσαν αν τους μαχαιρώσουν πισώπλατα.

Μόλις το διαπίστωσαν, οι Αβράκωτοι έσπευσαν να ενεργήσουν έτσι ώστε σε περίπτωση που η αντίδραση θα έπαιρνε το πάνω χέρι να έβρισκε μια νέα και αναγεννημένη Γαλλία: τους χωρικούς να κατέχουν τη γη, τους εργάτες της πόλης εξοικειωμένους με την ισότητα και τη δημοκρατία, την αριστοκρατία και τον κλήρο απογυμνωμένους από τα πλούτη που είχαν υπάρξει η πραγματική τους δύναμη. Αυτά τα πλούτη είχαν ήδη μοιραστεί και περάσει σε χιλιάδες άλλα χέρια, είχαν αλλάξει εντελώς εμφάνιση, είχαν γίνει αγνώριστα και ήταν αδύνατο να επανέλθουν στην προηγούμενη μορφή τους.

Η αληθινή ιστορία εκείνων των δεκατριών μηνών – από τον Ιούνιο του 1793 έως τον Ιούλιο του 1794 – δεν έχει γραφτεί ακόμα. Τα έγγραφα που κάποια μέρα θα χρησιμοποιηθούν για αυτό υπάρχουν στα επαρχιακά αρχεία, στις εκθέσεις και στις επιστολές των επιτρόπων της Συμβατικής, στα πρακτικά των δήμων και των λαϊκών εταιρειών. Ωστόσο δεν έχουν ακόμα συγκεντρωθεί με τη φροντίδα που έχει δοθεί στα έγγραφα που αφορούν το νομοθετικό έργο της Επανάστασης και που θα έπρεπε να αναζητηθούν επειδή εξαφανίζονται γρήγορα. Σίγουρα αυτό θα είναι έργο μιας ολόκληρης ζωής, ειδήλλως η ιστορία της Επανάστασης θα παραμείνει ημιτελής.* [* Προσφάτως στην Κλερβό καταστράφηκαν έγγραφα ανεκτίμητης αξίας. Έχουμε ανακαλύψει ίχνη τους και έχουμε ανασύρει μερικά αποσπάσματα της βιβλιοθήκης του «Pelagiu», η οποία είχε πουληθεί σε ένα μανάβη και έναν καπνοπώλη του χωριού.]

Αυτό που κυρίως έχουν μελετήσει για αυτή την περίοδο οι ιστορικοί είναι ο πόλεμος και η Τρομοκρατία. Και πάλι όμως αυτά δεν είναι τα πιο σημαντικά. Ο ουσιαστικός παράγοντας ήταν το τεράστιο έργο του καταμερισμού της εγγείου ιδιοκτησίας και το έργο του εκδημοκρατισμού και της αποχριστιανοποίησης της Γαλλίας, τα οποία επιτελέστηκαν στη διάρκεια εκείνων των δεκατριών μηνών. Η σύνδεση αυτού του τεράστιου έργου με όλους τους αγώνες τους οποίους γέννησε σε διαφορετικά μέρη, σε κάθε πόλη και χωριουδάκι της Γαλλίας, θα είναι έργο ενός μελλοντικού ιστορικού. Αυτό που έχουμε να κάνουμε σήμερα είναι να ανακαλέσουμε στη μνήμη μερικά από τα κύρια χαρακτηριστικά του.

Το πρώτο πραγματικά επαναστατικό μέτρο που ελήφθη μετά τις 31 Μαΐου ήταν το αναγκαστικό δάνειο από τους πλούσιους σαν επιχορήγηση για τις πολεμικές δαπάνες. Όπως έχουμε διαπιστώσει, η κατάσταση του υπουργείου Οικονομικών ήταν άθλια. Ο πόλεμος κατέτρωγε τεράστια χρηματικά ποσά. Το χαρτονόμισμα που κυκλοφορούσε σε μεγάλες ποσότητες είχε ήδη υποτιμηθεί και μια νέα φορολόγηση των φτωχών δεν θα κατέληγε πουθενά. Το μόνο που

απέμενε λοιπόν ήταν η φορολόγηση των πλούσιων. Και έτσι γεννήθηκε στο έθνος η ιδέα της επιβολής του αναγκαστικού δανείου ενός δισεκατομμυρίου λιβρών στους πλούσιους – μια ιδέα που είχε ήδη συζητηθεί επί υπουργίας Νεκέρ στην αρχή της Επανάστασης.

Όταν διαβάζουμε σήμερα τι έλεγαν για την κατάσταση της Γαλλίας οι άνθρωποι εκείνης της εποχής, τόσο οι αντιδραστικοί όσο και οι επαναστάτες, είναι αδύνατο να μη σκεφτούμε ότι κάθε δημοκρατικός, ανεξαρτήτως αντιλήψεων περί της ιδιοκτησίας, πρέπει να είχε συμφωνήσει με την επιβολή του αναγκαστικού δανείου. Όταν τέθηκε αυτό το ζήτημα στις 20 Μαΐου, ο μετριοπαθής Καμπόν ήταν εκείνος που υπέβαλε την πρόταση για τη σχετική φορολόγηση. Όμως οι Γρονδίνιοι επιτέθηκαν δριμύτατα εναντίον εκείνων που την είχαν προτείνει με, προκαλώντας μια επαισχυνη σκηνή μέσα στη Συμβατική.

Για το λόγο αυτό το μόνο που μπορούσε να γίνει τις 20 Μαΐου ήταν η αποδοχή της ιδέας του αναγκαστικού δανείου σε θεωρητικό επίπεδο. Όσο για τον τρόπο της επιβολής του, αυτό θα κουβεντιάζοταν αργότερα – ίσως και ποτέ, εάν οι Γρονδίνιοι κατάφερναν τελικά να στείλουν τους Ορεινούς στο ικρίωμα.

Την ίδια νύχτα μετά την αποπομπή των κυριότερων Γρονδίνων, η Κομμούνα του Παρισιού αποφάσισε ότι έπρεπε να εφαρμοστεί άμεσα το διάταγμα που καθόριζε τη μέγιστη τιμή για τα προϊόντα, ότι οι πολίτες έπρεπε να εξοπλιστούν αμέσως, ότι το αναγκαστικό δάνειο έπρεπε επιβληθεί, και ότι ο επαναστατικός στρατός έπρεπε να οργανωθεί και έπρεπε να συμπεριλάβει όλους τους καλούς πολίτες με εξαίρεση τους *ci-devants*, δηλαδή τους πρώην ευγενείς, τους «αριστοκράτες».

Η Συμβατική προέβη χωρίς καθυστέρηση σε μια παρόμοια ενέργεια και στις 22 Ιουνίου 1793 συζήτησε την έκθεση του Ρεάλ, ο οποίος πρότεινε τις εξής αρχές για το αναγκαστικό δάνειο: το απαραίτητο εισόδημα των τριών χιλιάδων λιβρών για τον πατέρα μιας οικογένειας και των χιλίων πεντακοσίων για έναν εργένη θα έμενε αφορολόγητο. Τα υπερβολικά εισοδήματα όμως θα συνέβαλαν προοδευτικά έως το εισόδημα των δέκα χιλιάδων λιβρών για έναν εργένη και των είκοσι χιλιάδων για τον πατέρα μιας οικογένειας. Εάν το εισόδημα υπερέβαινε αυτό το ποσό θα θεωρείτο πλεονασματικό και θα επιτασσόταν στο σύνολό του για το δάνειο. Αυτή η αρχή υιοθετήθηκε. Μόνο που η Συμβατική, με διάταγμα που εξέδωσε την ίδια μέρα, καθόρισε το αναγκαίο εισόδημα στις έξι χιλιάδες λίβρες για τους εργένηδες και στις δέκα χιλιάδες για τον πατέρα μιας οικογένειας.* [* Εδώ ακολουθώ το έργο του René Stourm *Les finances de l'ancien régime et la Révolution*, 1885, τόμ. ii. σελ. 369 κ.ε. Οι συζητήσεις στη Συμβατική είχαν μεγάλο ενδιαφέρον. Ο Καμπόν έθεσε το ζήτημα στις 20 Μαΐου 179, λέγοντας: «Θα την εισήγηση από τη Συμβατική ενός πολιτικού δανείου ύψους ενός δισεκατομμυρίου λιβρών που θα πρέπει να συγκεντρωθεί από τους πλούσιους και τους υδέτερους. Εσείς είστε πλούσιοι, εσείς έχετε μια άποψη που μας δημιουργεί δαπάνες. Θέλω να σας δεσμεύσω στην Επανάσταση είτε το θέλετε είτε όχι. Θέλω να δανείσετε τον πλούτο σας στη Δημοκρατία». Ο Μαρά, ο Θουριό και ο Ματιέ υποστήριξαν την πρόταση αλλά υπήρξε πολύ ισχυρή αντίδραση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι την πρωτοβουλία είχε αναλάβει ο νομός της Ερό δίνοντας το παράδειγμα ενός τέτοιου δανείου. Ο Καμπόν το ανέφερε στην ομιλία του. Ο Ζακ Ρου το είχε ήδη προτείνει στις 9 Μαρτίου στην Γκραβιγιέ.]

Τον Αύγουστο όμως προέβλεψαν ότι με αυτά τα ποσά δεν θα εξασφάλιζαν ούτε διακόσια εκατομμύρια από αυτό το δάνειο,*[* Stourm, σελ. 372, σημ.] και στις 3 Σεπτεμβρίου η Συμβατική αναγκάστηκε να επανέλθει στο διάταγμα της 22 Ιουνίου. Αυτό καθόριζε το αναγκαίο εισόδημα σε χίλιες λίβρες για τους εργένηδες και σε χίλιες πεντακόσιες για τους παντρεμένους, συν χίλιες λίβρες για κάθε μέλος της οικογένειάς τους. Τα πλεονάζοντα εισοδήματα φορολογήθηκαν σε αυξητική κλίμακα, από το δέκα έως το πενήντα τοις εκατό του εισοδήματος. Τα εισοδήματα άνω των εννέα χιλιάδων λιβρών φορολογήθηκαν έτσι ώστε να μην αφήνουν εισόδημα μεγαλύτερο των τεσσάρων χιλιάδων πεντακοσίων λιβρών συν το προαναφερθέν αναγκαίο, ανεξάρτητα από το εισόδημα ενός πλούσιου. Αυτό στόσο δεν εφαρμόστηκε σαν μόνιμος φόρος αλλά αν αναγκαστικό δάνειο που καθορίστηκε για μια περίοδο και κάτω από έκτακτες περιστάσεις.

Ένα εντυπωσιακό γεγονός που σναδεικνύει περίτρανα την αδυναμία των κοινοβουλίων, είναι ότι μολοντί ουδέποτε υπήρξε άλλη κυβέρνηση που να ενέπνευσε μεγαλύτερο τρόπο από τη Συμβατική κατά το Δεύτερο Έτος της Δημοκρατίας, ο νόμος που αφορούσε το αναγκαστικό δάνειο δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Οι πλούσιοι δεν τον κατέβαλαν. Η επιβολή του δανείου συνεπαγόταν τεράστια έξοδα. Πώς όμως ήταν δυνατόν να επιβληθεί σε πλούσιους που αρνούσανταν να πληρώσουν; Με κατάσχεση; Με εκποίηση; Για αυτό χρειαζόταν ένας σύνθετος πολιτικός μηχανισμός και ήδη υπήρχε

πολύ μεγάλο μέρος της εθνικής περιουσίας προς πώληση. Από υλικής άποψης το δάνειο υπήρξε αποτυχία. Όμως οι νεωτεριστές Ορεινοί ήθελαν να προετοιμάσουν τον κόσμο για την ιδέα της εξίσωσης όλου του πλούτου, ώστε με αυτό τον τρόπο να γίνει ένα ακόμα βήμα προς τα εμπρός. Και από αυτή την άποψη, πέτυχαν το στόχο τους.

Αργότερα – ακόμα και μετά την αντίδραση του Θερμιδώρα – το Διευθυντήριο κατέφυγε σε δυο απόπειρες προς την ίδια κατεύθυνση, το 1795 και το 1799. Η ιδέα του πλεονάζοντος και του αναγκαίου εισοδήματος έβρισκε το δρόμο της και γνωρίζουμε ότι η προσδευτική φορολογία αποτέλεσε μέρος του δημοκρατικού προγράμματος στη διάρκεια του αιώνα μετά την Επανάσταση. Εφαρμόστηκε σε αρκετές άλλες χώρες αλλά σε πολύ μετρημένες αναλογίες. Τόσο μετρημένες μάλιστα, ώστε δεν έμεινε παρά μονάχα το όνομα.

Τεσσαρακοστό όγδοο κεφάλαιο: Η Νομοθετική συνέλευση και η κοινοτική γη

Η ιστορία της κοινοτικής γης – Η ανέδειξη των χωρικών της μεσαίας τάξης – Οι αντιδράσεις προς τους φτωχότερους χωρικούς – Ενεργοί και παθητικοί πολίτες – Η απαλλοτρίωση της κοινοτικής γης από εύπορους χωρικούς – Η απραξία της Συνέλευσης – Η πρόταση του Μαλ απορρίπτεται – Το διάταγμα της Συνέλευσης – Το διάταγμα προκαλεί αγανάκτηση – Η δυσκολία της εφαρμογής του διατάγματος – Η Συνέλευση σχεδιάζει το νέο νόμο προς όφελος των «αρπακτικών»

Όπως διαπιστώσαμε, η επιστροφή της κοινοτικής γης στις κοινότητες των χωριών και η οριστική κατάργηση των φεουδαρχικών νόμων ήταν τα ζητήματα που κυριαρχούσαν όλων των άλλων στην αγροτική Γαλλία. Ήταν ζητήματα υψίστης σημασίας που ενδιέφεραν έντονα τα δυο τρίτα της Γαλλίας αλλά παρέμεναν σε εκκρεμότητα στο βαθμό που οι Γρονδίνιοι, οι «υπέρμαχοι της ιδιοκτησίας», κυριαρχούσαν στη Συμβατική.

Από την αρχή της Επανάστασης, ή μάλλον από το 1788, όταν μια ακτίνα ελπίδας είχε διεισδύσει στα χωριά, οι χωρικοί περίμεναν να ανακτήσουν την κοινοτική γη και μάλιστα είχαν προσπαθήσει να πάρουν πίσω αυτήν που οι ευγενείς, ο κλήρος και οι ανώτερες μεσαίες τάξεις είχαν καταπατήσει χάρη στο διάταγμα του 1669. Όποτε μπορούσαν οι χωρικοί έπαιρναν πίσω τη γη αυτή, παρά τη φοβερή καταστολή που πολύ συχνά ακολουθούσε τις απόπειρές τους για απαλλοτρίωση.

Μέχρι πρότινος το σύνολο της γης – χορτολιβαδικές, δασικές και άγονες εκτάσεις, και ξέφωτα – ανήκε στις κοινότητες των χωριών. Οι φεουδάρχες είχαν το δικαίωμα να απονέμουν δικαιοσύνη στους κατοίκους και οι περισσότεροι από αυτούς μπορούσαν να επιβάλουν διάφορους φόρους που εν γένει είχαν να κάνουν με τριήμερη εργασία και διάφορες εισφορές ή δώρα σε είδος. Σαν αντάλλαγμα οι άρχοντες δεσμεύονταν να διατηρούν ομάδες ενόπλων για την προστασία της περιοχής εναντίον εισβολών και επιδρομών είτε από άλλους άρχοντες, είτε από ξένους ή ντόπιους ληστές.

Σταδιακά όμως και με τη βοήθεια της στρατιωτικής εξουσίας που κατείχαν, με τη συμπαράσταση του κλήρου αλλά και με τους δικηγόρους που ήταν εξοικειωμένοι με το Ρωμαϊκό Δίκαιο και τους οποίους διατηρούσαν στα δικαστήριά τους, οι άρχοντες είχαν καταπατήσει σημαντικά κομμάτια γης σαν ιδιωτική περιουσία. Αυτή η καταπάτηση υπήρξε σταδιακή και πέρασαν αιώνες – ολόκληρος ο Μεσαίωνας – έως ότου τελικά ολοκληρωθεί προς το τέλος του δεκάτου έκτου αιώνα. Μέχρι εκείνη την εποχή οι άρχοντες κατείχαν μεγάλα κομμάτια αρδύσιμης γης και βοσκοτόπια. Και πάλι όμως δεν ήταν ευχαριστημένοι.

Με την αύξηση του πληθυσμού της Δυτικής Ευρώπης η γη απέκτησε μεγαλύτερη αξία και οι άρχοντες, έχοντας γίνει τιτλούχοι του βασιλιά καθώς είχαν την προστασία εκείνου αλλά και της εκκλησίας, άρχισαν να εποφθαλμιούν τη γη που ανήκε ακόμα στις κοινότητες των χωριών. Η απόκτησή της με χίλιους τρόπους και χίλια προσχήματα, είτε με τη βία είτε με νόμιμες απάτες, ήταν το σύνθημα κατά τον δέκατο έκτο και τον δέκατο έβδομο αιώνα. Στη συνέχεια, το 1669, υπογράφηκε το διάταγμα του Λουδοβίκου ΙΔ', του βασιλιά Ήλιου, που παρέιχε στους άρχοντες ένα νέο νομικό όπλο για την καταπάτηση της κοινοτικής γης.

Το όπλο αυτό ήταν το *triage* και επέτρεπε στον άρχοντα να καταπατά το ένα τρίτο της γης που ανήκε στις κοινότητες των χωριών και που προηγουμένως τελούσαν υπό τη δικαιοδοσία του. Οι άρχοντες εκμεταλλεύτηκαν αυτό το διάταγμα για να αρπάξουν τα καλύτερα εδάφη, κυρίως τα λιβάδια.

Κατά τη βασιλεία του Λουδοβίκου ΙΔ' και του Λουδοβίκου ΙΕ', οι ευγενείς και η εκκλησία συνέχισαν να κατάσχουν την κοινοτική γη με διάφορα προσχήματα. Στη μέση ενός παρθένου δάσους μπορεί να ιδρυόταν ένα μοναστήρι και τότε οι χωρικοί θα έδιναν από μόνοι τους στους μοναχούς τεράστια κομμάτια του δάσους, μια κατοχή που σύντομα γινόταν ιδιοκτησία. Άλλες φορές, ο άρχοντας θα εξασφάλιζε για το τίποτα το δικαίωμα της δημιουργίας ενός αγροκτήματος σε κοινοτική γη και στη μέση ακαλλιέργητων εδαφών, με αποτέλεσμα έπειτα από λίγο να διεκδικεί το δικαίωμα της ιδιοκτησίας σε όλα ενώ, σε περίπτωση ανάγκης, δεν δίσταζε να πλαστογραφήσει τίτλους ιδιοκτησίας. Σε άλλα μέρη οι άρχοντες εκμεταλλεύονταν το νόμο για την περιφραγή (*bornage*) και σε αρκετές επαρχίες ο άρχοντας που είχε τοποθετήσει φράκτες γύρω από την κοινοτική γη αυτοανακηρυσσόταν ιδιοκτήτης της και εξασφάλιζε την έγκριση του βασιλιά ή του κοινοβουλίου για τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας πάνω στα περιφραγμένα εδάφη. Καθώς η αντίσταση των κοινοτήτων σε αυτές τις καταπατήσεις αντιμετωπιζόταν σαν εξέγερση και οι άρχοντες προστατεύονταν από αυλικούς, η κλοπή της κοινοτικής γης σε μεγάλη και μικρή κλίμακα συνεχίστηκε σε ολόκληρο το βασίλειο.* [* Πριν από το 1789, αρκετές επαρχιακές συνελεύσεις είχαν προσπαθήσει να αναγκάσουν τις κοινότητες των χωριών να μοιράσουν τη γη τους είτε σε ίσα κατά κεφαλήν τεμάχια, είτε σε αναλογία προς τον προσωπικό έγγειο φόρο (*la taille*) που κατέβαλε το κάθε νοικοκυριό. Αρκετά τετράδια παραπόνων του 1789 ανέφεραν ένα παρόμοιο αίτημα. Από την άλλη πλευρά, κάποια άλλα εξέφραζαν παράπονα για τα περιφραγμένα εδάφη, για τα οποία ο βασιλιάς είχε δώσει την έγκρισή του σε ορισμένες επαρχίες το 1769 και το 1777.]

Εντούτοις, αμέσως μόλις οι χωρικοί συνειδητοποίησαν ότι πλησίαζε η Επανάσταση, άρχισαν να επιμένουν ότι όλες οι καταπατήσεις που είχαν γίνει από το 1669, σύμφωνα με το νόμο του *triage* ή με άλλο τρόπο, έπρεπε να κηρυχτούν παράνομες και ότι η γη, την οποία οι ίδιες οι κοινότητες των χωριών είχαν πειστεί με χίλια απατηλά μέσα να παραδώσουν σε συγκεκριμένα άτομα, έπρεπε να επιστραφεί. Σε ορισμένα μέρη, στη διάρκεια των εξεγέρσεων του 1789-1792, οι χωρικοί είχαν ήδη καταλάβει αυτή τη γη αλλά η αντίδραση μπορεί να ξεσπούσε από τη μια μέρα στην άλλη και εάν πετύχαινε τότε θα την ανακούσαν οι *ci-devants* – οι ευγενείς που είχαν εκδιωχθεί. Επομένως, ήταν αναγκαίο να γενικευτεί και να νομιμοποιηθεί η επιστροφή της γης, ένα μέτρο που προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση τόσο των δυο συνελεύσεων, της Συντακτικής και της Νομοθετικής, όσο και της Συμβατικής, για όσο διάστημα κυριαρχούσαν εκεί οι Γιρονδικοί.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η ιδέα για τη διανομή της κοινοτικής γης ανάμεσα στους κατοίκους της κοινότητας, την οποία συχνά πρότεινε η μπουρζουαζία του χωριού, έβρισκε αντίθετη τη μεγάλη μάζα των χωρικών, όπως δεν αρέσει σήμερα στους Ρώσους, στους Σέρβους, στους Άραβες, στους Καβύλους, στους Ινδούς ή σε όποιους άλλους χωρικούς, στους οποίους το αίσθημα της κοινότητας του χωριού εξακολουθεί να είναι ισχυρό. Στην ουσία γνωρίζουμε ότι κάθε φορά που σε μια χώρα όπου υπάρχει κοινοτική ιδιοκτησία υψώνεται μια φωνή για να ζητήσει τη διανομή της κοινοτικής γης, υψώνεται προς όφελος των ανθρώπων της μεσαίας τάξης του χωριού που έχουν πλουτίσει από μικρές επιχειρήσεις και ελπίζουν να καταπατήσουν τα στρέμματα των φτωχών αμέσως μετά τη διανομή της γης. Η μεγάλη μάζα των χωρικών είναι σχεδόν πάντα αντίθετη σε μια τέτοια διανομή.

Αυτό συνέβη και στη Γαλλία στη διάρκεια της Επανάστασης. Ανάμεσα στη μεγάλη μάζα που βυθιζόταν όλο και περισσότερο σε μια ζοφερή φτώχεια είχε αναπτυχθεί μια μεσαία τάξη χωρικών, η οποία αύξανε τον πλούτο της με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ενώ τα αιτήματά της ακούγονταν πιο εύκολα από μια επαναστατική κυβέρνηση αστικής προέλευσης με ανάλογα ερεθίσματα και αντιλήψεις. Αυτοί οι μπουρζουάδες χωρικοί συμφωνούσαν απόλυτα με την απαίτηση της μάζας των φτωχών χωρικών για την επιστροφή της κοινοτικής γης που είχαν αρπάξει οι άρχοντες από το 1669, αλλά στρέφονταν εναντίον της όταν αυτή ζητούσε την αυθαίρετη διανομή της συγκεκριμένης γης. Η αντίδραση των φτωχότερων χωρικών ήταν η μεγαλύτερη, εξαιτίας των διακρίσεων ανάμεσα στις δυο τάξεις των κατοίκων, οι οποίες είχαν εδραιωθεί με το πέρασμα των αιώνων τόσο στους αγροτικές όσο και στις αστικές κοινότητες. Υπήρχαν λίγο πολύ εύπορες οικογένειες που ήταν, ή ισχυριζόταν ότι ήταν, απόγονοι των ιδρυτών της κάθε κοινότητας. Αυτοχαρακτηριζόταν μπουρζουάδες, στην Αλσατία *die Bürger*, δηλαδή οι «πολίτες» ή, πιο απλά, «οι φαμίλιες». Υπήρχαν ωστόσο και εκείνοι που είχαν εγκατασταθεί αργότερα στην κοινότητα και που αποκαλούνταν «οι κάτοικοι», *les menants - die Ansässigen* στην Αλσατία και την Ελβετία.

Μόνον οι πρώτοι είχαν δικαιώματα στην κοινοτική αρόσιμη γη και μόνον εκείνοι μοιράζονταν σε πολλές περιπτώσεις το δικαίωμα της βοσκής και της ξυλείας, των ακαλλιέργητων εδαφών, των δασών κλπ., ενώ οι κάτοικοι, οι *menants*, οι *Ansässigen*, συχνά αποκλείονταν από κάθε δικαίωμα και σπάνια τους επέτρεπαν να βοσκήσουν τις κασίκες τους σε άγονο έδαφος ή να συγκεντρώσουν πεσμένα ξύλα και κάστανα.

Η κατάσταση τους επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο όταν η Εθνοσυνέλευση καθιέρωσε το μοιραίο διαχωρισμό ανάμεσα σε ενεργούς και παθητικούς πολίτες, όχι μόνο για πολιτικά δικαιώματα αλλά και για την εκλογή κοινοτικών συμβουλίων, αξιωματούχων και δικαστών. Τον Δεκέμβριο του 1789, με τον νόμο περί κοινοτήτων, η Συντακτική Συνέλευση είχε στην ουσία καταργήσει τη λαϊκή συνέλευση του χωριού, την οποία αποτελούσαν, όπως και τη ρωσική *mir*, όλοι οι επικεφαλής των οικογενειών που μέχρι τότε συνέχιζαν να συνεδριάζουν κάτω από μια φτελιά ή στη σκιά ενός καμπαναριού. Και αντί για γενική συνέλευση είχε εισηγηθεί μια δημαρχία που θα μπορούσε να εκλεγεί μόνο από τους ενεργούς πολίτες.

Από εκείνη την περίοδο οι καταπατήσεις της κοινοτικής γης από εύπορους χωρικούς και από κάθε λογής ανθρώπους αστικής καταγωγής πρέπει να είχαν προχωρήσει πολύ γρήγορα. Πράγματι, οι ενεργοί πολίτες μπορούσαν να συνεννοηθούν εύκολα μεταξύ τους για την αγορά των καλύτερων φιλέτων γης, στερώντας από τους φτωχούς της χρήση των κοινοτικών εδαφών που ίσως ήταν η μοναδική εγγύηση για η διαβίωσή τους. Αυτό πρέπει να απασχολούσε τη Βανδέα και αναμφίβολα ολόκληρη τη Βρετάνη όπου μέχρι τότε, όπως διαπιστώνεται από τους νόμους του 1793, οι χωρικοί απολάμβαναν εκτεταμένα δικαιώματα πάνω σε μεγάλες εκτάσεις ακαλλιέργητης και χέρσας γης, καθώς και δικαιώματα σε βοσκότοπους, τα οποία η μπουρζουαζία του χωριού είχε αρχίσει να αμφισβητεί μετά την κατάργηση του πατρογονικού εθίμου της κοινοτικής συνέλευσης με νόμο τον Δεκέμβριο του 1789.

Χάρη στους νόμους που είχε ψηφίσει η Συντακτική Συνέλευση, η μικρή μπουρζουαζία του χωριού άρχισε να επιμένει όλο και περισσότερο ότι η γη που είχε απαλλοτριωθεί σύμφωνα με το νόμο της *triage* θα μπορούσε να επιστραφεί στα χωριά, ενώ ταυτόχρονα θα έπρεπε να καθιερωθεί η διανομή της κοινοτικής γης. Αναμφίβολα ήταν σίγουρη ότι εάν η Εθνοσυνέλευση καθιέρωνε τη διανομή, τελικά θα ολοκληρωνόταν προς όφελος των εύπορων χωρικών. Οι φτωχοί, οι παθητικοί πολίτες, θα αποκλείονταν. Όμως ούτε η Συντακτική ούτε η Νομοθετική Συνέλευση έκαναν κάτι μέχρι το 1792. Και οι δυο ήταν αντίθετες με οποιαδήποτε λύση στο ζήτημα της γης που μπορεί να στρεφόταν σε βάρος των ευγενών και για αυτό το λόγο δεν ανέλαβαν καμία πρωτοβουλία.* [* Ο Ροβεσπιέρος είχε ήδη ζητήσει στη Συντακτική Συνέλευση την κατάργηση του διατάγματος του 1669 και την επιστροφή της κοινοτικής γης, την οποία «οι πόλεις, οι κωμοπόλεις και τα χωριά της Αρτουά κατείχαν από αμνημονεύτων χρόνων» και η διατήρηση της οποίας οφειλόταν στην αφθονία των βοοειδών και στην ευημερία της γεωργίας και της βιομηχανίας του λιναριού. Η γη αυτή είχε κατασχεθεί από τη Συνέλευση των Τάξεων της Αρτουά προς όφελος των διοικητικών αξιωματούχων και για διατεθεί στους ευγενείς. Ως εκ τούτου απαίτησε την κατάργηση του διατάγματος του 1669. (Motion de Robespierre su nom de la province d'Artois et des Provinces de Fiandre, d'Hainaut et de Cambrésis pour la restitution des biens nationaux envahis par les seigneurs. Imprimerie Nationale, 1791, Φυλλάδια Βρετανικού Μουσείου).]

Εντούτοις, μετά τις 10 Αυγούστου 1792, την παραμονή της διάλυσής της, η Νομοθετική Συνέλευση αισθάνθηκε την υποχρέωση να κάνει κάτι, αλλά αυτό που τελικά έκανε οφέλησε την μπουρζουαζία των χωριών. Όταν στις 25 Αυγούστου 1792 ο Μαλ παρουσίασε μια ολοκληρωμένη πρόταση για ένα διάταγμα που θα καταργούσε το περιεχόμενο του διατάγματος του 1669 και θα υποχρέωνε τους άρχοντες να επιστρέψουν την κοινοτική γη που είχαν καταπατήσει από τις κοινότητες των χωριών τα τελευταία διακόσια χρόνια, η πρότασή του απορρίφθηκε. Αντίθετα, ένδεκα μέρες νωρίτερα, στις 14 Αυγούστου, η Νομοθετική Συνέλευση, κατόπιν πρότασης του Φρανσουά ντε Νεφσατό, είχε ήδη αποφασίσει ως εξής: «Πρώτον, το τρέχον έτος, αμέσως μετά το θερισμό, όλη η κοινοτική γη και ο τρόπος χρήσης της εκτός από τα δάση [που σήμαινε ότι ακόμα και οι βοσκότοποι, οι οποίοι ανήκαν ακόμα στις κοινότητες, ανήκαν σε όλους τους κατοίκους] πρέπει να διανεμηθούν ανάμεσα στους πολίτες της κάθε κοινότητας. Δεύτερον, οι πολίτες εκείνοι θα απολαμβάνουν την πλήρη κυριότητα των αγροτεμαχίων που τους αντιστοιχούν. Τρίτον, η κοινοτική περιουσία που δεν ανήκει σε κανένα και είναι κενή, θα διανεμηθεί εξίσου ανάμεσα τους κατοίκους. Και, τέταρτον, προκειμένου να ρυθμιστεί η μέθοδος της διανομής, η Επιτροπή Γεωργίας θα πρέπει να υποβάλλει εντός τριών ημερών ένα σχέδιο προς ψήφιση». Με το ίδιο διάταγμα η Νομοθετική Συνέλευση κατήργησε τη συνυπευθυνότητα των απλών πολιτών για την καταβολή εισφορών και φόρων.

Πράγματι αυτό ήταν ένα ύπουλο πλήγμα όσον αφορά στην κοινοτική ιδιοκτησία. Το διάταγμα αυτό είχε σχεδιαστεί εσπευσμένα, με απίστευτη ασάφεια και απροσεξία, και μου φάνηκε τόσο εξωφρενικό ώστε για ένα διάστημα δεν μπορούσα να πιστέψω ότι το κείμενο, όπως το παραθέτει ο Dalloz, ήταν απλώς μια ημιτελής σύνοψη. Έτσι λοιπόν αναζήτησα ολόκληρο το διάταγμα και διαπίστωσα ότι ο Dalloz είχε παραθέσει το ακριβές και πλήρες κείμενο εκείνου του απίστευτου νόμου, ο οποίος κατήργησε μονομιάς την κοινοτική ιδιοκτησία στη Γαλλία και στέρησε από εκείνους που αποκαλούσε κατοίκους, ή Ansässigen, κάθε δικαίωμα πάνω στην κοινοτική γη.

Εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε την οργή που προκάλεσε αυτό το διάταγμα στους φτωχούς αγρότες σε ολόκληρη τη Γαλλία. Έγινε κατανοητό ότι επρόκειτο για μια εντολή που αφορούσε τη διανομή της κοινοτικής γης αποκλειστικά ανάμεσα στους ενεργούς πολίτες αποκλείοντας τους «κατοίκους» και τους φτωχούς. Ήταν μια λεηλασία προς όφελος της μπουρζουαζίας του χωριού, * [* Το διάταγμα πράγματι ερμηνεύτηκε έτσι από τα δικαστήρια (βλ. Dalloz, x, σελ. 265, No 2261, σημείωση.) και το συγκεκριμένο διάταγμα, με την τρίτη του παράγραφο, θα ήταν από μόνο του αρκετό για να ξεσηκώσει όλους τους χωρικούς της Βρετάνης εναντίον της Δημοκρατίας.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1793 αναγνώστηκε ενώπιον της Συνέλευσης μια έκθεση που δήλωνε ότι το συγκεκριμένο διάταγμα ήταν αδύνατον να εφαρμοστεί εξαιτίας της μεγάλης λαϊκής αντίδρασης. Ωστόσο δεν έγινε τύποτα. Η Νομοθετική Συνέλευση διαλύθηκε χωρίς να το ανακαλέσει, κάτι που συνέβη μόλις τον Οκτώβριο από τη Συμβατική.

Μόλις η Συμβατική διαπίστωσε τη δυσκολία στην εφαρμογή του διατάγματος, αποφάσισε με τα διατάγματα της 11-13 Οκτωβρίου 1792 ότι «μέχρι τη στιγμή του μερισμού της, η αρόσιμη κοινοτική γη θα εξακολουθήσει να οργώνεται και να θερίζεται όπως προηγουμένως σύμφωνα με τα τοπικά έθιμα, και οι πολίτες που θα έχουν πραγματοποιήσει το προαναφερθέν όργωμα και θερισμό θα απολαμβάνουν τη σοδειά αφού θα είναι προϊόν του μόχθου τους». * [* Στο ίδιο, ix, σελ. 186.]

Αυτό ήταν το καλύτερο που μπορούσε να γίνει για όσο διάστημα οι Γιρονδίνι κυριαρχούσαν στη Συμβατική. Είναι όμως πολύ πιθανό ότι οι χωρικοί – τουλάχιστον εκείνοι στους οποίους εξηγήθηκε η σημασία αυτών των αντι-διαταγμάτων – συνειδητοποίησαν ότι η προσπάθεια για τη διανομή της κοινοτικής γης προς το παρόν είχε αποτύχει. Ποιος όμως θα εκτιμήσει τη ζημιά που προκάλεσε στην Επανάσταση αυτή η απειλή απαλλοτρίωσης που κρεμόταν ακόμα πάνω από τις κοινότητες; Ποιος θα αναφερθεί στο μεγάλο μίσος που ξεσήκωσε σε αγροτικά διαμερίσματα ενάντια στους επαναστάτες των πόλεων.

Και δεν ήταν μόνο αυτό. Ανάμεσα στις 28 Αυγούστου και στις 14 Σεπτεμβρίου, τις παραμονές της διάλυσής της, η Νομοθετική Συνέλευση είχε δημοσιεύσει άλλο ένα διάταγμα που αφορούσε την κοινοτική γη, το οποίο εάν είχε εγκριθεί θα είχε καταλήξει απόλυτα προς όφελος των αρχόντων. Διακήρυξε με αρκετή δόση ειλικρίνειας ότι «η ελεύθερη και ακαλλιέργητη γη θα ανήκει στις κοινότητες των χωριών και θα κατακυρωθεί υπέρ τους από τα δικαστήρια». Εάν όμως ο άρχοντας είχε καταπατήσει αυτή τη γη ή μέρος της νωρίτερα από τα τελευταία σαράντα χρόνια και έκτοτε την κατείχε, αυτή η γη παρέμενε στην ιδιοκτησία του. * [* «Η γη αυτή πρέπει να επιστραφεί στις κοινότητες εκτός κι αν οι πρώην άρχοντες (ci-devant seigneurs) μπορούν να αποδείξουν με τίτλους ή με την αποκλειστική και διαρκή κατοχή για σαράντα έτη ότι έχουν ιδιοκτησιακά δικαιώματα».] Ο νόμος αυτός, όπως απέδειξε αργότερα ο Φαμπρ (ο αντιπρόσωπος για το νομό Ερό) σε έκθεσή του προς τη Συμβατική, ήταν μεγάλο πλεονέκτημα για τους άρχοντες επειδή «σχεδόν όλοι οι πρώην άρχοντες ήταν σε θέση να αποδείξουν την αναγκαία κατοχή των σαράντα ετών» και με αυτό τον τρόπο να ακυρώσουν τους όρους «του συγκεκριμένου διατάγματος που ήταν ευνοϊκοί προς τις κοινότητες». Ο Φαμπρ επισήμανε επίσης σε αυτό το διάταγμα την αδικία του Άρθρου 3, σύμφωνα με το οποίο η κοινότητα του χωριού ουδέποτε θα μπορούσε να ανακτήσει την κατοχή της γης της από τη στιγμή που ο άρχοντας είχε πουλήσει σε τρίτο πρόσωπο τα κεκτημένα ή υποτιθέμενα δικαιώματά του πάνω σε αυτήν. Επιπλέον, ο Dalloz έχει επισημάνει με σαφήνεια πόσο δύσκολο ήταν για τις κοινότητες να εξασφαλίσουν τις θετικές και αδιαφιλονίκητες αποδείξεις που απαιτούσαν από αυτές τα δικαστήρια προκειμένου να τους επιστραφεί η γη τους.

Ως εκ τούτου, ο νόμος του Αυγούστου του 1792 στρεφόταν πάντα προς όφελος των «αρπακτικών» της κοινοτικής περιουσίας. Το ζήτημα της κοινοτικής γης αναθεωρήθηκε τελικά με πιο ευνοϊκό τρόπο προς τη μάζα των χωρικών μόνο στη Συμβατική και μόνο μετά την εξέγερση της 31 Μαΐου και της 2 Ιουνίου, η οποία έληξε με την αποβολή των Γιρονδίνων.

Τεσσαρακοστό ένατο κεφάλαιο: Η επιστροφή της γης στις κοινότητες

Ο νόμος της 11 Ιουνίου 1793 – Τα εδάφη για επιστροφή – Οι δυσκολίες στον καταμερισμό – Οι λεπτομέρειες του διατάγματος – Διαφορές στις απόψεις των χωρικών – Η πλειοψηφία των κοινοτήτων καταλαμβάνει γρήγορα τη γη – Συνακόλουθη ιστορία της κοινοτικής γης

Λόγω της κυριαρχίας των Γιρονδίνων το ζήτημα της κοινοτικής γης παρέμενε ως είχε. Η Συμβατική δεν έκανε τίποτα για να περιορίσει τα επιζήμια αποτελέσματα των διαταγμάτων του Αυγούστου του 1792, πόσον μάλλον για να αποδεχτεί την πρόταση του Μαλ σχετικά με τα καταπατημένα κοινοτικά εδάφη.

Όμως αμέσως μετά τις 2 Ιουνίου, η Συμβατική επανεξέτασε το ζήτημα και στις 11 Ιουνίου 1793 ψήφισε ένα νόμο που σηματοδότησε μια ολόκληρη εποχή στη ζωή των χωριών της Γαλλίας και προκάλεσε πολλές συνέπειες – ίσως περισσότερες από κάθε άλλο νόμο στη γαλλική νομοθεσία.

Με το νόμο αυτό το σύνολο της γης που είχε αφαιρεθεί από τις κοινότητες στο διάστημα των δυο τελευταίων αιώνων μέσω του διατάγματος της triage του 1669, έπρεπε να επιστραφεί, όπως και όλη η γη που παρέμενε ελεύθερη, τα ακαλλιέργητα εδάφη, οι βοσκότοποι, τα έλη, οι χερσότοποι κλπ. που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είχαν αφαιρεθεί από τις κοινότητες των χωριών διάφορα άτομα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προστατεύονταν από το νόμο της Νομοθετικής Συνέλευσης περί της «τεσσαρακονταετούς» κατοχής.* [* Σύμφωνα με το νόμο της 10-11 Ιουνίου 1793, «Όλη εν γένει η κοινοτική γη που είναι γνωστή σε ολόκληρη τη Δημοκρατία με διάφορα ονόματα όπως κενή και ακαλλιέργητη γη κλπ. (gastes, garrigues, landes, pacages, pâtis, ajoncs, bruyères, bois communs, hermes, vacants, palus, marais, marécage, montagne), καθώς και με διάφορες άλλες ονομασίες, αποτελεί περιουσιακό στοιχείο και εκ φύσεως ανήκει στο γενικό σύνολο των κατοίκων, των μελών των κοινοτήτων, ή στα τμήματα των κοινοτήτων. Οι κοινότητες θα λάβουν εξουσιοδότηση προκειμένου να ζητήσουν την επιστροφή της». Η διάταξη 4 του Άρθρου 25 από το διάταγμα του 1669 σχετικά με τους «υδάτινους πόρους και τα δάση, καθώς και όλα τα άλλα διατάγματα, διακηρύξεις, ψηφίσματα συμβουλίων, τίτλοι ευγενείας που από εκείνη την εποχή έχουν εγκρίνει την triage, τον καταμερισμό, τη μερική διανομή ή το δικαίωμα εκμετάλλευσης της ξυλείας και των δασικών εκτάσεων σε βάρος των κοινοτικών δικαιωμάτων και χρήσεις ... και κατά συνέπεια όλες οι αποφάσεις που έχουν εκδοθεί και οι ενέργειες που έχουν πραγματοποιηθεί ανακαλούνται και από αυτή την άποψη παραμένουν άκυρες και άνευ ισχύος». «Η τεσσαρακονταετής κατοχή που σύμφωνα με το διάταγμα της 28 Αυγούστου 1792 κρίθηκε σαν επαρκής για την κατοχύρωση της ιδιοκτησίας ενός ατόμου, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να αντικαταστήσει το νόμιμο τίτλο, ο δε νόμιμος τίτλος δεν θα είναι αυτός που απορρέει από τη φεουδαρχική εξουσία».]

Εντούτοις, ψηφίζοντας αυτό το δίκαιο και αναγκαίο μέτρο, για την εξάλειψη των συνεπειών της λεηλασίας που είχε διαπραχθεί υπό το Παλιό Καθεστώς, η Συμβατική έκανε ένα εσφαλμένο βήμα ως προς τον καταμερισμό αυτής της γης. Σε αυτό το σημείο υπήρχαν δυο αντικρουόμενα ρεύματα ιδεών στη Συμβατική όπως και σε κάθε άλλο μέρος της Γαλλίας. Οι εύποροι χωρικοί ήθελαν τον καταμερισμό καθώς από καιρό εποφθαλιμούσαν την κοινοτική γη, τμήματα της οποίας σε πολλές περιπτώσεις είχαν δεσμεύσει. Γνώριζαν ότι έτσι θα μπορούσαν να αγοράσουν εύκολα και σύντομα από τους φτωχότερους χωρικούς τα αγροτεμάχια που θα τους κατανέμονταν. Όπως έχουμε διαπιστώσει, επιθυμούσαν αυτό τον καταμερισμό μόνον ανάμεσα στους «πολίτες» με τον αποκλεισμό των «κατοίκων», ακόμα και των φτωχότερων πολιτών – των παθητικών πολιτών του 1789. Αυτοί οι μπουρζουάδες χωρικοί βρήκαν δυναμικούς συνηγόρους στη Συμβατική, οι οποίοι ανέκαθεν έκαναν εκκλήσεις στο όνομα της ιδιοκτησίας, της δικαιοσύνης και της ισότητας μόλις επεσήμαναν την ανισότητα στην ιδιοκτησία που κατείχαν διάφορες κοινότητες – γεγονός που ωστόσο δεν τους εμπόδιζε να υπερασπίζονται τις ανισότητες στους κόλπους της κοινότητας. Αυτοί ήταν οι άνθρωποι που ήθελαν τον αναγκαστικό καταμερισμό,* [* Βλ. την ομιλία του Π. Λοζό σχετικά με την κοινοτική ιδιοκτησία που τυπώθηκε κατόπιν εντολής της Συμβατικής.] ενώ υπήρχαν ελάχιστοι, όπως ο Ζιλιάν Σουέ, οι οποίοι ζητούσαν τη διατήρηση της κοινοτικής ιδιοκτησίας.

Οι Γιρονδίνιοι ηγέτες όμως δεν βρίσκονταν πλέον εκεί για να στηρίξουν τους υπέρμαχους του καταμερισμού και η εκκαθαρισμένη πλέον Συμβατική, υπό την κυριαρχία των Ορεινών, δεν θα συμφωνούσε να διαιρέσει την κοινοτική γη μόνο ανάμεσα σε μια μερίδα των κατοίκων. Ταυτόχρονα όμως πίστευε ότι έκανε κάτι καλό και ότι ενεργούσε προς το συμφέρον της γεωργίας, εξουσιοδοτώντας τον καταμερισμό της γης ανάμεσα στους κατοίκους μεμονωμένα. Η ιδέα που παραπλάνησε τη Συμβατική ήταν ότι κανείς στη Γαλλία δεν θα μπορούσε να αρνηθεί ένα μερίδιο από τη γη της Δημοκρατίας και με βάση αυτή την ιδέα η Συμβατική ευνόησε, παρά επέτρεψε, τον καταμερισμό της κοινοτικής γης.

Σύμφωνα με το νόμο της 11 Ιουνίου 1793, ο καταμερισμός θα γινόταν μεταξύ όλων «κατοίκων μονίμου διαμονής, ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου απόντων ή παρόντων».* [* Παράγραφος ii, Άρθρο 1.] «Κάθε πολίτης που κατοικεί για ένα χρόνο στην κοινότητα, συμπεριλαμβανομένων των εργατών γης και του προσωπικού των αγροκτημάτων, θα έχει ίσο μερίδιο σε αυτόν τον καταμερισμό και για δέκα χρόνια η κοινοτική μοίρα που θα εκχωρηθεί σε κάθε πολίτη δεν θα κατάσχεται λόγω χρεών».* [* Παράγραφος iii, Άρθρο 1.]

Ο τεμαχισμός όμως έπρεπε να είναι προαιρετικός. Μια συνέλευση των κατοίκων με τη συμμετοχή όλων των ατόμων που είχαν συμφέρον στον καταμερισμό, ανεξαρτήτως φύλου και άνω των εικοσιενός ετών, θα συνεδρίαζε μια συγκεκριμένη Κυριακή και θα αποφάσιζε κατά πόσον έπρεπε να διαιρεθεί η κοινοτική ιδιοκτησία, είτε στο σύνολό της είτε μερικώς. Εάν το ένα τρίτο της συνέλευσης ψήφιζε υπέρ του καταμερισμού, η απόφαση αυτή θα ήταν αμετάκλητη.* [* Στο ίδιο, Άρθρο 2.]

Εύκολα μπορούμε να συλλάβουμε την τεράστια αλλαγή που συντελέστηκε στην οικονομική ζωή των χωριών χάρη σε αυτό το διάταγμα. Έτσι οι χωρικοί μπορούσαν να ανακτήσουν όλη την κοινοτική γη που είχε καταπατηθεί κατά τους δυο τελευταίους αιώνες μέσω της triage, των υποτιθέμενων χρεών και της εξαπάτησης. Η τεσσαρακονταετής κατοχή δεν συνιστούσε πλέον τίτλο ιδιοκτησίας και οι κοινότητες μπορούσαν να ανατρέξουν έως το 1669 για να διεκδικήσουν από τους ισχυρούς και τους επιτήδειους όσα κατείχαν μέχρι πρότινος. Και όλη η κοινοτική γη, συμπεριλαμβανομένων των εδαφών που είχαν επιστραφεί στους χωρικούς με το νόμο της 11 Ιουνίου, ανήκε πλέον σε όλους εκείνους που ζούσαν στην κοινότητα για ένα χρόνο, ανάλογα με τον αριθμό μελών της κάθε οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και των δυο φύλων καθώς και των ηλικιωμένων συγγενών. Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε πολίτες και κατοίκους καταργήθηκε και καθένας είχε δικαίωμα στη γη. Επρόκειτο για μια ολοκληρωμένη επανάσταση.

Ως προς το άλλο απόσπασμα του νόμου που θέσπιζε τον καταμερισμό και που θα εφαρμοζόταν έπειτα από απόφαση του ενός τρίτου των κατοίκων, αυτό εφαρμόστηκε μόνο σε ορισμένα μέρη της Γαλλίας και εκεί όχι παντού. Στο βορρά όπου δεν υπήρχαν πολλοί βοσκότοποι, οι χωρικοί διαίρεσαν πρόθυμα την κοινοτική γη. Στη Βανδέα και στη Βρετανή όμως αντέδρασαν βίαια στον καταμερισμό που είχε γίνει με απόφαση του ενός τρίτου των κατοίκων. Όλοι ήθελαν να διατηρήσουν άθικτο το δικαίωμα της νομής κλπ. σε ακαλλιέργητες εκτάσεις. Σε μερικά μέρη της Γαλλίας υπήρξαν πολυάριθμοι καταμερισμοί. Έτσι, στη Μοζέλ, μια οινοπαραγωγική περιοχή, 668 κοινότητες διαίρεσαν την κοινοτική ιδιοκτησία, 107 από αυτές κατά κεφαλήν και 579 ανά οικογένεια, και μόνο σε 119 από αυτές η γη παρέμεινε αδιαίρετη. Σε άλλους νομούς όμως, στην κεντρική και δυτική Γαλλία, η πλειοψηφία των κοινοτήτων διατήρησε άθικτη τη γη της.

Κατά κανόνα πάντως οι χωρικοί που γνώριζαν πολύ καλά ότι εάν η κοινοτική γη μοιραζόταν, οι φτωχότερες οικογένειες σύντομα θα μετατρέπονταν σε προλετάριους και θα φτώχαιναν όσο ποτέ, δεν βιάστηκαν να ψηφίσουν υπέρ του καταμερισμού.

Περιττό να πούμε ότι η Συμβατική, οι αστοί της οποίας μιλούσαν με τόσο πάθος για τις ανισότητες που θα προέκυπταν σε περίπτωση που οι κοινότητες απλώς έπαιρναν στην κατοχή τους τη γη, δεν έκανε καμία προσπάθεια να αντισταμίσει τα οφέλη του νόμου της 11 Ιουνίου απέναντι στις κοινότητες. Οι ομιλίες για τις φτωχές κοινότητες που δεν είχαν αποκτήσει τίποτα χρησιμοποιήθηκαν σαν ένα θαυμάσιο πρόσχημα για να μην κάνει τίποτα, αφήνοντας τα εδάφη που είχαν αποκτηθεί με ανέντιμα μέσα σε εκείνους που τα κατείχαν. Όταν όμως παρουσιάστηκε η ευκαιρία να ακουστούν προτάσεις που θα απέτρεπαν αυτή την «αδικία», δεν ακούστηκε καμία.* [* Στο σημείο αυτό πρέπει να εξαιρέσουμε τον Πιέρ Μπριντέ (Observation sur le décret du 28 août 1792, Παρίσι, 1793). Πρότεινε κάτι παρόμοιο με αυτό που σήμερα περιγράφεται σαν «εθνικοποίηση της γης». «Η κοινοτική γη», έγραψε ο Μπριντέ, «είναι εθνική περιουσία και επομένως είναι άδικο να επιτρέπεται σε ορισμένες κοινότητες να κατέχουν μεγάλο μέρος της, τη στιγμή που άλλες κατέχουν

ελάχιστη». Ως εκ τούτου, πρότεινε ότι το κράτος θα έπρεπε να πάρει στην κατοχή του όλη την κοινοτική γη και να την εκμισθώσει σε μικρούς κλήρους, εφόσον βρίσκονταν εκμισθωτές. Ειδώλλως σε μεγάλους, ελεύθερους για εκμετάλλευσή από κατοίκους άλλων γειτονικών περιοχών. Όλα αυτά έπρεπε να γίνουν από τα Διευθυντήρια των νομών, τα οποία όπως γνωρίζουμε ήταν άκρως αντιδραστικά σώματα και αντιπροσώπευαν τα συμφέροντα των πλούσιων. Ασφαλώς το σχέδιο αυτό δεν υιοθετήθηκε. Από τη στιγμή που στην πρώτη περίπτωση η γη που ανήκε σε κάθε κοινότητα θα εκμισθωνόταν από τις ίδιες τις κοινότητες (όπως ήδη συνέβαινε) στους ντόπιους χωρικούς, πλούσιους και φτωχούς, και μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις θα εκμισθωνόταν από κατοίκους γειτονικών περιοχών, το σχέδιο ισοδυναμούσε πρακτικά με το εξής: προκειμένου να επιτραπεί σε μερικούς έκτακτους αστούς να εκμισθώνουν γη που βρισκόταν σε άλλα διαμερίσματα και κοινότητες εκτός της δικής τους, θα παρενέβαινε το κράτος σαν αντικαταστάτης των κοινοτήτων στη διαχείριση της γης τους. Αυτό ακριβώς ήταν το νόημα του σχεδίου. Ασφαλώς η εισαγωγή του χρησιμοποιούσε εντυπωσιακή φρασεολογία περί δικαιοσύνης και ίσως αυτό να επηρέασε κατά κάποιον τρόπο ορισμένους αστούς με σοσιαλιστικές τάσεις, οι οποίοι ωστόσο αγνοούσαν το ζήτημα της γης και δεν μπορούσαν να αναλύσουν πιο εμπεριστατωμένα τη συγκεκριμένη φρασεολογία. Στην πραγματικότητα όμως το σχέδιο απλώς απέβλεπε στη δημιουργία πολλών νέων αδικιών, χειρότερων από τις παλιές, και στην εδραίωση πολυάριθμων περιπτώσεων αργομισθίας – όλων στο όνομα του κρατικού συντονισμού.]

Αυτό που μέχρι τότε έκαναν από μόνες τους οι κοινότητες επρόκειτο πλέον να εκχωρηθεί σε έμμισθους αξιωματούχους οι οποίοι, το πιθανότερο, θα ευνοούσαν τους πιο εύπορους επαρχιώτες προσφέροντάς τους τη δυνατότητα να πλουτίσουν σε βάρος των κοινοτήτων.

Οι κοινότητες που έσπευσαν να ανακτήσουν τη γη που τους ανήκε από τα πολύ παλιά χρόνια, φρόντισαν να την εξασφαλίσουν έτσι ώστε σε περίπτωση που η αντίδραση θα θριάμβευε και οι άρχοντες θα επέστρεφαν στην εξουσία, να μην μπορούσαν να κάνουν τίποτα για να ανακτήσουν ό,τι τους είχε αφαιρέσει ο νόμος και κατείχαν πλέον οι χωρικοί. Οι κοινότητες που δίστασαν δεν πήραν απολύτως τίποτα αφού, μόλις η αντίδραση υπερίσχυσε των επαναστατών, μόλις η εξέγερση των τελευταίων Ορεινών συντρίφτηκε την 1 Πριεριάλ του Τρίτου Έτους (20 Μαΐου 1795), το πρώτο μέλημα της αντιδραστικής Συμβατικής ήταν η ακύρωση των επαναστατικών διαταγμάτων της Συμβατικής των Ορεινών. Στις 21 Πριεριάλ του Τέταρτου Έτους (19 Ιουνίου 1796) δημοσιεύτηκε ένα διάταγμα που απαγόρευε την απόδοση της κοινοτικής γης στις κοινότητες.* [* «Δεδομένου ότι οι επιπτώσεις του νόμου της 10 Ιουνίου 1793 υπήρξαν αφορμή για αναριθμητές κινήσεις διεκδίκησης...», δεδομένου ότι θα χρειαζόταν χρόνος για την εξέταση των διαφιλονικούμενων θεμάτων, «και δεδομένου ότι οι ατυχείς συνέπειες της ακριβούς ερμηνείας του νόμου της 10 Ιουνίου 1793 πρέπει να ελεγχθούν κατεπειγόντως, καθώς ήδη γίνονται αισθητές σοβαρές οχλήσεις από αυτά ... όλες οι ενέργειες και οι διαδικασίες που απορρέουν από το συγκεκριμένο νόμο αναστέλλονται επί του παρόντος και όλοι οι σημερινοί κάτοχοι της προαναφερθείσας γης διατηρούν επί του παρόντος την κυριότητά τους» (Dalloz, ix, σελ. 195).]

Ένα χρόνο αργότερα, στις 21 Μαΐου 1797, ένα νέος νόμος απαγόρευσε στις κοινότητες των χωριών να μεταβιβάζουν ή να ανταλλάσσουν την ιδιοκτησία τους σύμφωνα με τους νόμους της 11 Ιουνίου και της 24 Αυγούστου 1793. Στο εφεξής, για κάθε συγκεκριμένη πράξη μεταβίβασης χρειαζόταν ειδική νομοθεσία. Ήταν σαφές ότι ο συγκεκριμένος νόμος απέβλεπε στον έλεγχο της σκανδαλώδους λεηλασίας της κοινοτικής περιουσίας που συνεχίστηκε μετά την Επανάσταση.

Αργότερα, την περίοδο της Αυτοκρατορίας, έγιναν αρκετές απόπειρες για την κατάργηση της νομοθεσίας που είχε θεσπίσει η Συμβατική. Όμως, όπως επισημαίνει ο κ. Sagnas, «οι διαδοχικές απόπειρες σε βάρος των νόμων της Συμβατικής απέτυχαν παταγωδώς». Από τη μεριά των χωρικών είχαν παγιωθεί πολλά συμφέροντα ώστε εκείνες οι επιθέσεις να έχουν κάποιο αποτέλεσμα.

Συνολικά, μπορούμε να πούμε ότι η πλειοψηφία των κοινοτήτων που είχαν ανακτήσει γη που τους είχαν αρπάξει από το 1669, διατήρησαν την κατοχή της, ενώ εκείνες που απέτυχαν να το κάνουν πριν τον Ιούνιο του 1796 δεν πήραν τίποτα. Σε μια επανάσταση αυτό που έχει τελικά σημασία είναι μόνο τα ολοκληρωμένα γεγονότα.

Πεντηκοστό κεφάλαιο: Η οριστική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων

Οι Γιρονδικοί εναντιώνονται στην κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων – Το διάταγμα της 17 Ιουλίου – Οι φεουδαρχικοί νόμοι καταργούνται μαζικά – Η αντίδραση δεν μπορεί να αποτρέψει το αποτέλεσμα του διατάγματος – Ο θρίαμβος της Επανάστασης

Αμέσως μετά την κατάργηση της μοναρχίας, στις πρώτες της συνεδριάσεις η Συμβατική έπρεπε να συζητήσει το ζήτημα των φεουδαρχικών δικαιωμάτων. Εντούτοις, καθώς οι Γιρονδικοί αντιδρούσαν στην κατάργησή τους χωρίς αποζημίωση, χωρίς ωστόσο να προτείνουν κάποιο σχέδιο εξαγοράς που θα δέσμευε τους άρχοντες, το όλο ζήτημα παρέμενε σε εκκρεμότητα. Αυτό όμως ήταν το κύριο ζήτημα που απασχολούσε περισσότερο από το μισό πληθυσμό της Γαλλίας, ο οποίος αναρωτιόταν με αγωνία: «Μα είναι δυνατόν ο χωρικός να πρέπει να υποκύψει στο ζυγό της φεουδαρχίας και να υπομείνει ξανά τη φρίκη της πείνας – αμέσως μετά το τέλος της επαναστατικής περιόδου;»

Όπως έχουμε διαπιστώσει, αμέσως μετά την αποπομπή των Γιρονδίνων ηγετών από τη Συμβατική, ψηφίστηκε το διάταγμα για την επιστροφή της κοινοτικής γης στις κοινότητες. Η Συμβατική όμως δίσταζε και πάλι να νομοθετήσει κάτι σχετικό με τα φεουδαρχικά δικαιώματα. Μόλις στις 17 Ιουλίου 1793 αποφάσισε επιτέλους να καταφέρει το μεγάλο πλήγμα και να σφραγίσει την Επανάσταση νομοποιώντας την επίτευξη του ενός από τους δυο αντικειμενικούς στόχους της – την ολοκληρωτική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων.

Η μοναρχία είχε καταργηθεί στις 24 Ιανουαρίου 1793 και τώρα, στις 17 Ιουλίου 1793, η γαλλική νομοθεσία έπαψε να αναγνωρίζει τα δικαιώματα των φεουδαρχών αρχόντων – δηλαδή, την υποδούλωση ανθρώπου από άνθρωπο.

Το διάταγμα της 17 Ιουλίου ήταν πολύ σαφές. Οι διαχωρισμοί που είχαν εδραιωθεί από τις δυο προηγούμενες Συνελεύσεις και αφορούσαν διαφορετικά φεουδαρχικά δικαιώματα με την ελπίδα διατήρησης μέρους τους, καταργήθηκαν. Κάθε δικαίωμα που ήταν βασισμένο στο φεουδαρχικό νόμο απλώς έπαψε να ισχύει.

«Όλες οι μέχρι πρότινος φεουδαρχικές εισφορές, τα φεουδαρχικά δικαιώματα, πάγια και περιστασιακά, ακόμα και εκείνα που είχαν διατηρηθεί σύμφωνα με το διάταγμα της 25 Αυγούστου, καταργούνται χωρίς αποζημίωση», ανέφερε το διάταγμα.* [* Άρθρο 1 του διατάγματος της 17 Ιουλίου 1793.] Δεν έγινε καμία εξαίρεση. Παρέμειναν μόνο τα ενοίκια και οι εργατικές εισφορές που καταβάλλονταν αποκλειστικά για τη γη και δεν είχαν φεουδαρχική προέλευση.* [* Άρθρο 4.]

Ως εκ τούτου, η απορρόφηση των φεουδαρχικών μισθωμάτων σε εδαφικά, η οποία είχε καθιερωθεί το 1789 και το 1790, εγκαταλείφθηκε τελείως. Εάν κάποιο μίσθωμα ή υποχρέωση είχε φεουδαρχική προέλευση, καταργήθηκε τελεσίδικα και χωρίς αποζημίωση. Ο νόμος του 1790 είχε διακηρύξει ότι εάν κάποιος μίσθωνε ένα κομμάτι γης μπορούσε να αγοράσει καταβάλλοντας ένα ποσό ίσο με είκοσι ή είκοσι πέντε φορές το ετήσιο μίσθωμα και αυτός ο όρος είχε γίνει δεκτός από τους χωρικούς. Ωστόσο, πρόσθετο ο νόμος, εάν εκτός από το εδαφικό μίσθωμα ο ιδιοκτήτης είχε επιβάλλει οποιαδήποτε εισφορά φεουδαρχικού χαρακτήρα – για παράδειγμα, ένα πρόστιμο σε όλες τις πωλήσεις και κληρονομίες, οποιοδήποτε είδος εχέγγυου ή φόρου, τα οποία αντιπροσώπευαν μια προσωπική υποχρέωση του αγρότη προς τον άρχοντα, όπως η υποχρέωση να χρησιμοποιεί το μύλο ή το σταφυλοπιεστήριο που ανήκε στον άρχοντα, ή έναν περιορισμό στο δικαίωμα της πώλησης των προϊόντων, ή ένα φόρο από τη σοδειά, ή ακόμα κάποια πληρωμή που θα γινόταν την εποχή της διάλυσης της μίσθωσης, ή όταν η γη άλλαζε ιδιοκτήτη – όλες αυτές οι εισφορές έπρεπε να εξοφληθούν ταυτόχρονα με το εδαφικό μίσθωμα.

Αυτή τη φορά όμως η Συμβατική κατέφερε ένα πραγματικά επαναστατικό πλήγμα που δεν θα περιλάμβανε καμία από εκείνες τις λεπτολογίες. Εάν ο αγρότης σου κατέχει αυτή τη γη σύμφωνα με κάποια δέσμευση φεουδαρχικού χαρακτήρα, όπως και εάν εσύ την αποκαλείς, αυτή ακυρώνεται χωρίς εξαγορά. Ή, μπορεί ο αγρότης να καταβάλλει ένα εδαφικό μίσθωμα που δεν εμπεριέχει καμία φεουδαρχική δέσμευση, αλλά πέρα από αυτό το μίσθωμα, να του έχει επιβάλλει ένα εχέγγυο ή ένα φόρο ή κάποιο είδος φεουδαρχικής εισφοράς. Σε αυτή την περίπτωση, ο αγρότης γίνεται ιδιοκτήτης της γης χωρίς να σου οφείλει απολύτως τίποτα.

Ο ιδιοκτήτης όμως μπορεί να απαντήσει ότι η δέσμευση αυτή ήταν απλώς ονομαστική. Τόσο το χειρότερο. Πρόθεσή σου ήταν να κάνεις τον αγρότη υποτελή σου. Συνεπώς είναι ελεύθερος και έχει την πλήρη κυριότητα γης με την οποία συνδεόταν η φεουδαρχική δέσμευση χωρίς να σου οφείλει οτιδήποτε. Σύμφωνα με τον κ. Sagnac, οι απλοί άνθρωποι «είτε από ματαιοδοξία είτε για εθμικούς λόγους χρησιμοποίησαν αυτή την απαγορευμένη διευθέτηση, και στις εκμίσθώσεις που χορήγησαν απαίτησαν κάποιο μικρό πρόστιμο ή φόρο στις αγοραπωλησίες». * [Πρβλ. Sagnac, όπ. παραπ., σελ. 147.] Εκείνοι όμως ήθελαν απλώς να παραστήσουν τον άρχοντα.

Τόσο το χειρότερο για αυτούς. Η Συμβατική δεν εξέταζε κατά πόσον ήθελαν να παραστήσουν τον άρχοντα ή να γίνουν πραγματικά άρχοντες. Γνώριζε ότι όλες οι φεουδαρχικές εισφορές στην αρχή είχαν υπάρξει μικρές και εθμικές μόνο και μόνο για να γίνουν δυσβάσταχτες με την πάροδο του χρόνου. Μια τέτοια συμφωνία είχε φεουδαρχική χροιά, όπως εκείνες που είχαν χρησιμοποιηθεί στους περασμένους αιώνες για να υποδουλώνουν τους χωρικούς. Σε αυτό η Συμβατική διαπίστωσε κάποια ένδειξη φεουδαρχικού χαρακτήρα και ως εκ τούτου έδωσε τη γη στο χωρικό, ο οποίος την εκμίσθωνε χωρίς να ζητήσει οποιαδήποτε αποζημίωση.

Και κάτι ακόμα: κατόπιν διαταγής της, «όλα τα συμβόλαια τίτλου που αναγνώριζαν τις καταργημένες πλέον εισφορές έπρεπε να καταστραφούν». * [Άρθρο 4.] Σε διάστημα τριών μηνών, όλοι οι άρχοντες, οι συμβολαιογράφοι και οι επίτροποι για τη γη έπρεπε να προσκομίσουν τα συμβόλαια που παρείχαν σε μια τάξη εξουσία πάνω σε άλλη στο μητρώο της δημαρχίας τους για να ριχτούν στο σωρό και να καούν. Αυτό που είχαν κάνει οι χωρικοί στη διάρκεια της εξέγερσής τους το 1789 κινδυνεύοντας να απαχονιστούν τώρα θα γινόταν εντελώς νόμιμο «Πέντε χρόνια φυλάκισης για κάθε λειτουργό που καταδικάζεται για απόκρυψη, αφαίρεση ή κατακράτηση αυθεντικών συμβολαίων ή αντιγράφων αυτών». Πολλές ανάλογες συμβολαιογραφικές πράξεις αποδείκνυαν το δικαίωμα της φεουδαρχικής κρατικής ιδιοκτησίας σε ορισμένη γη επειδή και το κράτος είχε προηγούμενως τους δουλοπάροικους τους και, αργότερα, τους υποτελείς του. Αυτό όμως δεν είχε σημασία. Τα φεουδαρχικά δικαιώματα πρέπει να εξαφανιστούν και θα εξαφανιστούν. Αυτό που είχε κάνει η Συντακτική Συνέλευση με τους φεουδαρχικούς τίτλους – πρίγκιπες, κόμηδες, μαρκήσιοι – τώρα το έκανε η Συμβατική με τα χρηματικά δικαιώματα της φεουδαρχίας.

Έξι μήνες αργότερα, στις 8 Πλουβιόζ του Δεύτερου Έτους (27 Ιανουαρίου 1794), απαντώντας σε πολυάριθμες διαμαρτυρίες κυρίως εκ μέρους των συμβολαιογράφων που είχαν εγγράψει στα ίδια βιβλία, συχνά μάλιστα στην ίδια σελίδα, τις εισφορές που συνδέονταν απλώς με τη γη και τις φεουδαρχικές εισφορές, η Συμβατική συναίνεσε να αναβάλλει την επεξεργασία του Άρθρου 6 και επέτρεψε στις δημοτικές αρχές να κρατήσουν τα ανάμεικτα συμβόλαια τίτλου στα αρχεία τους. Όμως ο νόμος της 17 Ιουλίου παρέμεινε άθικτος, και για άλλη μια φορά, στις 29 Φλορεάλ του Δεύτερου Έτους (18 Μαΐου 1794), η Συμβατική επικύρωσε το διάταγμα σύμφωνα με το οποίο όλες οι εκμίσθώσεις «με την ελάχιστη ένδειξη φεουδαρχικής υποχρέωσης» θα ακυρώνονταν χωρίς αποζημίωση.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι η αντίδραση που πήρε το πάνω χέρι από το 1794 ήταν εντελώς ανίκανη να καταργήσει το αποτέλεσμα αυτού του επαναστατικού μέτρου. Όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, ο γραπτός νόμος απέχει πολύ από την πραγματική εφαρμογή του. Συνεπώς, όπου οι χωρικοί δεν είχαν ξεγεραθεί εναντίον των αφεντάδων τους, όπου είχαν στραφεί εναντίον των Αβράκωτων, όπως στη Βανδέα, υπό την ηγεσία των αρχόντων και των ιερέων, όπου οι αρχές του χωριού τους παρέμεναν στα χέρια των ιερέων και των πλούσιων – εκεί τα διατάγματα της 11 Ιουνίου και της 17 Ιουλίου παρέμεναν ανεφάρμοστα. Σε αυτές τις περιοχές οι χωρικοί δεν ανέκτησαν την κατοχή της κοινοτικής γης τους. Δεν έγιναν κύριοι της γης που κατείχαν σύμφωνα με τη φεουδαρχική εκμίσθωση από τους πρώην φεουδάρχες αφέντες τους. Δεν έκαψαν τα φεουδαρχικά συμβόλαια τίτλου, ούτε καν αγόρασαν την εθνικοποιημένη γη επειδή φοβόντουσαν το ανάθεμα της Εκκλησίας.

Σε πολλά μέρη όμως – στους μισούς νομούς – οι χωρικοί αγόρασαν την εθνική γη. Εδώ κι εκεί ανάγκασαν ακόμα και τους διαχειριστές της να τους την πουλήσουν σε μικρούς κλήρους. Κατέλαβαν τη γη που εκμίσθωναν από τους πρώην αφέντες τους και, αφού φύτεψαν ένα δέντρο χόρεψαν γύρω του και έκαψαν όλα τα φεουδαρχικά έγγραφα. Στην πραγματικότητα, ανακατέλαβαν την κοινοτική γη τους από τους μοναχούς, την ντόπια μπουρζουαζία και τους άρχοντες – και όπου συνέβη αυτό, το κύμα της αντίδρασης που επέστρεψε δεν είχε κανένα λόγο στην οικονομική επανάσταση που είχε πραγματοποιηθεί στο ιδιοκτησιακό καθεστώς.

Η αντίδραση εδραιώθηκε στις 9 Θερμιδώρα και μαζί της άρχισε η «γαλάζια» Τρομοκρατία των μεσαίων τάξεων που είχαν πλουτίσει. Αργότερα ήρθαν το Διευθυντήριο, η Υπατεία, η Αυτοκρατορία, η Παλινόρθωση που σάρωσαν το μεγαλύτερο μέρος των δημοκρατικών θεσμών της Επανάστασης. Όμως αυτό το συγκεκριμένο έργο που επιτελέστηκε από την Επανάσταση τελικά διατηρήθηκε και αντιστάθηκε σε όλες τις επιθέσεις. Μολονότι η αντίδραση κατάφερε μέχρι ενός σημείου να καταστρέψει το πολιτικό έργο της Επανάστασης, το οικονομικό της έργο επιβίωσε, όπως και το νέο, μεταμορφωμένο έθνος που είχε σχηματιστεί στη διάρκεια της επαναστατικής αναταραχής και βάλθηκε να εργαστεί σκληρά.

Και κάτι ακόμα. Όταν μελετάμε τα οικονομικά αποτελέσματα της Μεγάλης Επανάστασης που πραγματοποιήθηκε στη Γαλλία, αντιλαμβανόμαστε την τεράστια διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στην κατάργηση της φεουδαρχίας που πραγματοποιήθηκε γραφειοκρατικά από το ίδιο το φεουδαρχικό κράτος, όπως συνέβη στην Πρωσία το 1848, ή στη Ρωσία το 1861, και στην κατάργησή της από μια λαϊκή επανάσταση. Στην Πρωσία και στη Ρωσία οι χωρικοί απελευθερώθηκαν από τις φεουδαρχικές εισφορές και τις αγγαρείες με αντίτιμο ένα σημαντικό μέρος της γης που κατείχαν και συναινώντας να πληρώσουν μια επαχθή αποζημίωση που τελικά τους κατέστρεψε. Φτώχυναν προκειμένου να γίνουν ελεύθεροι κάτοχοι ιδιοκτησίας, ενώ οι άρχοντες που αρχικά είχαν αντιδράσει στη μεταρρύθμιση κέρδισαν ανέλπιστα πλεονεκτήματα, τουλάχιστον στις πιο εύφορες περιοχές. Σχεδόν παντού στην Ευρώπη η μεταρρύθμιση που κατέργησε τη φεουδαρχική δουλεία ενίσχυσε τη δύναμη των αρχόντων.

Μόνο στη Γαλλία όπου το φεουδαρχικό σύστημα καταργήθηκε από μια επανάσταση, η αλλαγή έχει λειτουργήσει σε βάρος της πολιτικής και οικονομικής κλάσης των αρχόντων και προς όφελος της μεγάλης μάζας των χωρικών.

Πεντηκοστό πρώτο κεφάλαιο: Η εθνική κτηματική περιουσία

Η εθνική κτηματική περιουσία – Προηγούμενος υπήρχε μόνο προς όφελος των αστών – Δυσaréσκεια ανάμεσα στους χωρικούς – Η Συμβατική διατάζει τον καταμερισμό της γης – Το διάταγμα για τους κληρονόμους – Το αποτέλεσμα από την αναδιανομή της γης – Αλλαγές στη Γαλλία

Το κίνημα της 31 Μαΐου είχε το ίδιο ευεργετικό αποτέλεσμα ως προς την εκποίηση της εθνικής κτηματικής περιουσίας. Μέχρι τότε αυτές οι πωλήσεις είχαν υπέρξει επωφελείς κυρίως για τους αστούς. Τώρα οι Ορεινοί έλαβαν μέτρα για να καταστήσουν την αγορά της εθνικής κτηματικής περιουσίας προσιτή σε όσους φτωχούς ήθελαν να καλλιεργήσουν μόνοι τους τη γη.

Όταν η Επανάσταση κατάσχεσε τα κτήματα του κλήρου και, αργότερα, των εμικρέδων, και τα πρόσφερε προς εκποίηση, ένα μέρος τους διανεμήθηκε εξ αρχής σε μικρούς κλήρους και δόθηκε στους αγοραστές η ευκαιρία να εξοφλήσουν με δόσεις μέσα σε δώδεκα χρόνια. Αναλογικά όμως, καθώς η αντίδραση δυνάμωνε όλο και περισσότερο το 1790 και το 1791, και οι αστοί εδραίωναν την εξουσία τους, οι ευκαιρίες που προσφέρονταν στους φτωχούς για να αγοράσουν την κατασχεμένη γη γίνονταν όλο και λιγότερες. Επιπλέον, το κράτος είχε ανάγκη από μετρητά λόγω έλλειψης κεφαλαίων. Συνεπώς φάνηκε προτιμότερο να μην διαλυθούν οι μεγάλες κτηματικές περιουσίες και τα αγροκτήματα, αλλά να πουληθούν σε εκείνους που τα αγόραζαν με σκοπό την κερδοσκοπία. Πράγματι, σε ορισμένες περιοχές οι χωρικοί ενώθηκαν σε συνδικάτα για να αγοράσουν τα μεγαλύτερα κτήματα, αλλά επειδή οι νομοθέτες δεν ευνοούσαν τέτοιου είδους συνεργασίες ένα τεράστιο μέρος της γης κατέληξε στα χέρια κερδοσκόπων. Οι μικροί αγρότες, οι εργάτες στα κτήματα, οι τεχνίτες που ζούσαν στα χωριά και, γενικότερα, οι φτωχοί, παραπονέθηκαν, αλλά η Νομοθετική Συνέλευση δεν τους έδωσε καμία σημασία.* [* Βλ. Sagnac, La législation civile de la Révolution française, σελ. 177.]

Ήδη το 1789, σε πολλά τετράδια είχε εκφραστεί η επιθυμία για τον καταμερισμό της κτηματικής περιουσίας του Στέμματος και των απαλλοτριωμένων κτημάτων σε μικρά αγροκτήματα έκτασης από δεκαέξι έως είκοσι στρέμματα το

καθένα. Ο λαός της Αρτουά μάλιστα δεν θα είχε αγροκτήματα μεγαλύτερα από «χίλια διακόσια στρέμματα γης».* [* Στο ίδιο, σελ. 80.] Όμως, όπως ήδη έχει επισημάνει ο Avenel, «στις ομιλίες που εκφωνήθηκαν σχετικά με το θέμα και στα διατάγματα που ψηφίστηκαν δεν βρίσκουμε ούτε μια λέξη που να ευνοεί τους φτωχότερους άκληρους χωρικούς... Κανείς στη Συνέλευση δεν συνηγόρησε υπέρ της μεθόδευσης μιας λαϊκής πίστωσης έτσι ώστε να δοθεί στους χωρικούς που λιμοκτονούσαν η ευκαιρία να αγοράσουν με ευκολίες μικρούς κλήρους... Ούτε έδωσε κανείς σημασία στην επιθυμία ορισμένων εντύπων όπως η Moniteur που ζητούσαν τον καταμερισμό της μισής γης που προσφερόταν προς εκποίηση σε κλήρους αξίας πεντακοσίων φράγκων έκαστος, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας αριθμός μικροϊδιοκτητών χωρικών».* [* G. Avenel, *Lundis révolutionnaires* σελ. 30–40, και καθηγ. Καρέιεν, σελ. 519.]

Σαν αποτέλεσμα, η γη που εκποιήθηκε από το έθνος αγοράστηκε κυρίως από χωρικούς που ήδη διέθεταν κάποια ιδιοκτησία ή από αστούς – αυτό το τελευταίο προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια στα χωριά της Βρετάνης και της Βανδέας.

Αμέσως μετά ήρθε η 10 Αυγούστου. Υπό την απειλή των εξεγερμένων φτωχών, η Νομοθετική Συνέλευση προσπάθησε να κατευνάσει τη δυσαρέσκεια αποφασίζοντας ότι η κατασχεμένη γη των εμγκρέδων έπρεπε να πουληθεί σε μικρούς κλήρους οκτώ έως δεκαέξι στρεμμάτων που θα εξοφλούνταν στο διηνεκές σε χρήματα μέσω του ενοικίου. Εντούτοις, όσοι αγοραστές μπορούσαν να πληρώσουν σε μετρητά εξακολουθούσαν να έχουν προνομιακή μεταχείριση.

Στις 3 Ιουνίου 1793, αμέσως μετά την αποπομπή των Γιρονδίνων ηγετών από τη Συμβατική, η Εθνική Αντιπροσωπεία που τελούσε πλέον υπό την επιρροή των Ορεινών, υποσχέθηκε να δώσει τέσσερα στρέμματα ελεύθερης γης σε κάθε οικογένεια χωρικών προλεταριακής καταγωγής. Και πράγματι, μερικοί επίτροποι της Συμβατικής το έκαναν. διανέμοντας μικρά μερίδια στους φτωχότερους χωρικούς. Μόλις όμως στις 2 Φριμέρ του Δεύτερου Έτους (22 Νοεμβρίου 1793), η Συμβατική εξέδωσε διαταγές για τη διαίρεση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου μέρους από την εθνική κτηματική περιουσία που είχε προσφερθεί προς πώληση. Εκτός αυτού, παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες πληρωμής για τους αγοραστές της γης των εμγκρέδων που διατηρήθηκαν έως το 1796, όταν οι αντιδραστικοί επέστρεψαν στην εξουσία και τις κατάργησαν.

Εντούτοις, ας μην ξεχνάμε ότι όλο αυτό το διάστημα η οικονομική κατάσταση της Δημοκρατίας ήταν οικτρή. Η εισροή φόρων ήταν ακανόνιστη και ο πόλεμος απορροφούσε εκατομμύρια φράγκα. Το χαρτονομίσμα έχασε την αξία του και σε τέτοιες συνθήκες το σημαντικότερο ήταν η εξεύρεση μετρητών το συντομότερο δυνατόν, μέσω εκποίησης της εθνικής κτηματικής περιουσίας, έτσι ώστε να καταστραφεί μια σχετική ποσότητα χαρτονομισμάτων από τις προηγούμενες εκδόσεις. Αυτός είναι ο λόγος που οι Ορεινοί, όπως και ο Γιρονδίνος, ενδιαφέρονταν λιγότερο για τον μικρό γεωργό και περισσότερο για τα μέσα απόκτησης μεγάλων ποσοτήτων μετρητών το συντομότερο δυνατόν. Όποιος πλήρωνε σε μετρητά εξακολουθούσε να έχει προνομιακή μεταχείριση.

Εντούτοις, παρόλα αυτά και παρ' όλες τις υπεκφυγές και τις κερδοσκοπίες, σημαντικές ποσότητες γης πουλήθηκαν σε μικρούς κλήρους. Ενώ υπήρχαν πολλοί άνθρωποι της μεσαίας τάξης που από τη μια στιγμή στην άλλη απέκτησαν σκανδαλώδεις περιουσίες με τη συσσώρευση εθνικής περιουσίας, σημαντικές ποσότητες γης σε ορισμένες περιοχές της Γαλλίας και ιδίως στα ανατολικά (όπως έχει επισημάνει ο καθηγητής Luchitzky του Κιέβου), πέρασαν σαν μικροί κλήροι στα χέρια των φτωχότερων χωρικών. Στην περιοχή αυτή πραγματοποιήθηκε μια πραγματική επανάσταση ως προς τη διανομή της εγγείου ιδιοκτησίας.

Ταυτόχρονα, η ιδέα της Επανάστασης ήταν να καταφέρει ένα πλήγμα σε όλη την τάξη των μεγαλοκτηματιών και να διαλύσει ολοκληρωτικά όλες τις μεγάλες περιουσίες. Για αυτό το σκοπό το δικαίωμα της τεκνογονίας στην κληρονομιά καταργήθηκε από την επαναστατική νομοθεσία. Ήδη, στις 15 Μαρτίου 1790, η Νομοθετική Συνέλευση είχε καταργήσει τη φεουδαρχική μορφή κληρονομιάς, σύμφωνα με την οποία ο άρχοντας μεταβίβαζε την κτηματική περιουσία του σε ένα και μόνο κληρονόμο – εν γένει στον πρωτότοκο γιο του. Τον επόμενο χρόνο (νόμος 8-15 Απριλίου 1791) καταργήθηκαν όλες οι νόμιμες ανισότητες ανάμεσα στους διαφορετικούς κληρονόμους. «Όλοι οι κληρονόμοι ίσου βαθμού θα κληρονομούν ίσομερώς τις περιουσίες που τους εκχωρούνται δια νόμου», έλεγε το συγκεκριμένο διάταγμα. Κατόπιν, ο αριθμός των κληρονόμων αυξήθηκε – οι έμμεσοι συγγενείς και τα παρανόμως αποκτηθέντα τέκνα μπήκαν στην ίδια πλάστιγγα με τους άμεσους κληρονόμους. Τέλος, στις 7 Μαρτίου 1793, η Συμβατική κατήργησε όλα τα δικαιώματα «διάθεσης της περιουσίας

κάποιου είτε σε περίπτωση θανάτου είτε κάποιου που βρίσκεται ακόμα εν ζωή, διαμέσου συμφωνημένης δωρεάς σε μια άμεση γραμμή». «Όλοι οι απόγονοι θα έχουν ίσο μερίδιο στην περιουσία των αποθανόντων συγγενών τους (ascendants)».

Με αυτό τον τρόπο ο διαμοιρασμός της κτηματικής περιουσίας ίσχυσε υποχρεωτικά για όλους τους κληρονόμους.

Ποιες όμως ήταν οι συνέπειες αυτών των τριών σημαντικών μέτρων – της κατάργησης των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση, της επιστροφής της κοινοτικής γης στις κοινότητες και της εκποίησης της κτηματικής περιουσίας που είχε κατασχεθεί από τον κλήρο και τους εμγκρέδες; Πώς επηρέασαν τη διανομή της έγγειας ιδιοκτησίας; Το ερώτημα αυτό εξακολουθεί να συζητείται έως σήμερα και οι γνώμες εξακολουθούν να παραμένουν αντιφατικές. Μπορούμε ακόμα να πούμε ότι ποικίλουν σύμφωνα με τα μερίδια της Γαλλίας, τα οποία έχουν υπάρξει το κύριο αντικείμενο μελέτης από τον ένα ή τον άλλο ερευνητή.* [* Στην Κοτ-ντ'Ορ η κτηματική περιουσία του κλήρου αγοράστηκε κυρίως από τους αστούς παρά από τους χωρικούς. Το αντίθετο όμως συνέβη με την κτηματική περιουσία των εμγκρέδων η οποία, στην ίδια επαρχία, αγοράστηκε κυρίως από τους χωρικούς. Στη Λαονέ, οι αστοί αγόρασαν λιγότερα κτήματα του κλήρου από τους χωρικούς, ενώ η κτηματική περιουσία των εμγκρέδων διανεμήθηκε εξίσου ανάμεσα στις δυο τάξεις. Στο βορρά μικρές ενώσεις χωρικών αγόρασαν σημαντικές εκτάσεις γης (Sagnac, όπ. παρατ., σελ. 188).]

Με όλα αυτά, ένα γεγονός ξεχωρίζει πάνω από όλα τα άλλα. Η έγγεια ιδιοκτησία υποδιαιρέθηκε. Σε όλα τα μέρη της Γαλλίας όπου οι χωρικοί τάχθηκαν με την Επανάσταση ένα σημαντικό μέρος της γης πέρασε στα χέρια τους. Και παντού, η μαύρη εξαθλίωση – η ζοφερή δυστυχία του Παλαιού Καθεστώτος – άρχισε να εξαφανίζεται. Κατά τον δέκατο ένατο αιώνα εξαφανίστηκε η χρόνια πείνα που προηγούμενους μάστιζε κάθε χρόνο το ένα τρίτο και πλέον της Γαλλίας.

Πριν από την Επανάσταση μερικά μέρη της Γαλλίας υπέφεραν κάθε χρόνο από την πείνα. Οι γεωργικές συνθήκες ήταν ακριβώς όπως οι σημερινές στη Ρωσία. Ο χωρικός μπορεί να σκοτωνόταν στη δουλειά αλλά δεν θα είχε ποτέ αρκετό ψωμί από τη μια σοδειά στην άλλη. Το όργωμά του μπορεί να ήταν αποτυχημένο, η σπορά του κακή και τα λιγοστά ζωντανά του δεν μπορούσαν να του εξασφαλίσουν το αναγκαίο λίπασμα. Χρόνο με το χρόνο η σοδειά χειρότερη. «Όπως συμβαίνει σήμερα στη Ρωσία!» πρέπει να φωνάζει συνεχώς κάποιος όταν μελετά τα στοιχεία και τα έργα που αναφέρονται στις συνθήκες των Γάλλων χωρικών υπό το Παλαιό Καθεστώς.

Και τότε έρχεται η Επανάσταση. Η θύελλα είναι φοβερή. Τα δεινά που προκάλεσε η Επανάσταση και ιδίως ο πόλεμος είναι άνευ προηγουμένου, είναι πραγματικά τραγικά. Κάποιες στιγμές αισθάνεσαι να ανοίγει η άβυσσος που θα καταπιεί τη Γαλλία. Ακολουθεί το Διευθυντήριο και κατόπιν οι πόλεμοι της Ναπολεόντειας Αυτοκρατορίας. Τέλος, έρχεται η αντίδραση των Βουρβόνων, οι οποίοι το 1814 αντικαθίστανται στο θρόνο της Γαλλίας από το συνασπισμό βασιλιάδων και αυτοκρατόρων. Μαζί τους έρχεται η Λευκή Τρομοκρατία, ακόμα πιο φοβερή από την Κόκκινη Τρομοκρατία της Επανάστασης. Σε αυτό στηρίζονται όλοι οι επιπόλαιοι άνθρωποι και λένε θριαμβευτικά: «Όπως διαπιστώνετε, οι επαναστάσεις είναι άωφελες!»

Υπάρχουν ωστόσο δυο κληρονομίες της Μεγάλης Επανάστασης που η αντίδραση δεν μπόρεσε να ξεριζώσει. Με την Επανάσταση η Γαλλία μπήκε σε μια τέτοια δημοκρατική διαδικασία ώστε εκείνοι που γνωρίζουν τη χώρα αλλά διαμένουν σε άλλο μέρος της Ευρώπης λένε στον εαυτό τους: «Σε κάθε βήμα διαπιστώνεις ότι η Μεγάλη Επανάσταση δεν έχει περάσει από εδώ. Ο Γάλλος χωρικός έχει γίνει άνθρωπος. Δεν είναι πλέον το “άγριο ζώο” για το οποίο έγραψε ο Bruyère στο Caractères. Είναι ένα σκεπτόμενο ον. Και η ίδια η όψη της Γαλλίας έχει αλλάξει με την Επανάσταση. Η Γαλλία έχει γίνει μια χώρα με σχετικά εύπορους χωρικούς. Ούτε η Λευκή Τρομοκρατία δεν στάθηκε ικανή να ρίξει τον Γάλλο χωρικό πίσω στο ζυγό της εξαθλίωσης. Ασφαλώς υπάρχει ακόμα μεγάλη φτώχεια στα χωριά, στη Γαλλία όπως και αλλού. Αυτή η φτώχεια όμως είναι πλούτος σε σύγκριση με αυτό που ήταν πριν από εκατόν πενήντα χρόνια η Γαλλία και με αυτό που εξακολουθούμε να βλέπουμε σε όποια χώρα η Επανάσταση δεν έχει μεταφέρει ακόμα τον πυρσό της.

Πεντηκοστό δεύτερο κεφάλαιο: Ο αγώνας ενάντια στην πείνα – Η μέγιστη τιμή – Το χαρτονόμισμα

Δυσκολίες στην τροφοδοσία των μεγάλων πόλεων – Η δράση των κερδοσκόπων – Η κατάσταση στη Λυών – Απαίτηση για μέγιστη τιμή – Η συμβατική καθορίζει την τιμή του σιταριού και των τροφίμων – Ο κίνδυνος από τον καθορισμό των τιμών λιανικής – Οι αντιδρασμικοί καταργούν τη μέγιστη τιμή – Πτώση της αξίας του χαρτονομίσματος – Η χρεοκοπία απειλεί το κράτος – Ο Νεκέρ προσπαθεί να συγκεντρώσει χρήματα – Κατασκευή πλαστών σιναιάτων

Μια από τις μεγαλύτερες δυσκολίες σε κάθε Επανάσταση είναι η τροφοδοσία των μεγάλων πόλεων. Οι σύγχρονες μεγαλουπόλεις είναι κέντρα των διαφόρων βιομηχανιών που αναπτύσσονται κυρίως προς όφελος των πλούσιων βιομηχάνων ή των εξαγωγέων. Οι δυο αυτοί κλάδοι πλήττονται έντονα κάθε φορά που προκύπτει μια κρίση και τότε προκύπτει το ερώτημα πώς θα τραφούν αυτές οι μεγάλες αστικές μάζες.

Σε αυτή τη φάση είχε περάσει η Γαλλία. Η μετανάστευση και ο πόλεμος, ιδίως ο πόλεμος με την Αγγλία που εμπόδιζε τις εξαγωγές και όλο το ξένο εμπόριο μέσω του οποίου ζούσαν πόλεις όπως η Μασσαλία, η Λυών, η Νάντ και η Μπορντό, αλλά και η τάση των πλούσιων να αποφεύγουν οποιαδήποτε επίδειξη του πλούτου τους σε επαναστατική περίοδο, συνδύαστηκαν για να σταματήσουν τη βιομηχανία των ειδών πολυτελείας και το εμπόριο σε μεγάλη κλίμακα.

Οι χωρικοί, κυρίως εκείνοι που είχαν εξασφαλίσει την κατοχή της γης τους, εργάστηκαν σκληρά. Ο Michelet αναφέρει ότι η εργασία ουδέποτε υπήρξε τόσο επίμονη όσο το φθινόπωρο του 1791. Η σοδειά το 1791, το 1792 και το 1793 ήταν άφθονη και επομένως δεν έπρεπε να υπάρχει έλλειψη ψωμιού. Από το 1788 όμως, ολόκληρη η Ευρώπη, και ιδίως η Γαλλία, είχε περάσει από μια σειρά δύσκολων χρόνων – δριμείς χειμώνες και ανήλιαγα καλοκαίρια. Στην πραγματικότητα υπήρξε μόνο μια καλή σοδειά, το 1793, αλλά και τότε μόνο στους μισούς νομούς, όπου η σοδειά του σιταριού ήταν πλεονασματική. Όμως, μετά την επίταξη αυτού του πλεονάσματος αλλά και των μεταφορικών μέσων τον πόλεμο, υπήρξε ανεπάρκεια στη μισή και πλέον Γαλλία. Η τιμή ενός σακιού με σιτάρι που προηγουμένως στο Παρίσι κόστιζε μόνο 50 λίβρες, αυξήθηκε στις 60 λίβρες τον Φεβρουάριο του 1793 και στις 100 και 150 λίβρες τον Μάιο.

Το ψωμί που προηγουμένως κόστιζε τρία σόλδια το μισόκιλο, τώρα αυξήθηκε στα έξι ακόμα και στα οκτώ σόλδια στις κωμοπόλεις γύρω από το Παρίσι. Στο νότο πουλιόταν σε τιμές πείνας - δέκα και δώδεκα σόλδια το μισόκιλο. Στην Κλερμόν του νομού Πουί ντε Ντομ τον Ιούνιο του 1793, ένα μισόκιλο ψωμί κόστιζε δεκαέξι με δεκαοκτώ σόλδια. «Οι ορεινές περιοχές μας βιώνουν απίστευτη εξαθλίωση. Η κυβέρνηση διανέμει το ένα όγδοο ενός setier ανά άτομο και ο καθένας είναι υποχρεωμένος να περιμένει δυο μέρες για τη σειρά του», διαβάζουμε στην *Moniteur* της 15 Ιουνίου 1793.

Επειδή η Συμβατική δεν αναλάμβανε καμία πρωτοβουλία, υπήρξαν ταραχώδεις συγκεντρώσεις και εξεγέρσεις σε οκτώ νομούς και έτσι οι επίτροποι της Συμβατικής αναγκάστηκαν να καθορίσουν την τιμή των τροφίμων όπως ήθελε ο λαός. Εκείνη την εποχή το εμπόριο του *bladier* (κερδοσκοπία στο σιτάρι) έγινε ένα από τα πλέον επικίνδυνα.

Στο Παρίσι, το πρόβλημα της τροφοδοσίας εξακοσίων χιλιάδων ανθρώπων ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου επειδή εάν η τιμή του ψωμιού παρέμενε στα έξι σόλδια το μισόκιλο όπως ήταν τότε, η εξέγερση ήταν αναπόφευκτη και σε αυτή την περίπτωση οι βολές των κανονιών θα αρκούσαν για να αποτρέψουν λεηλασίες στις κατοικίες των πλούσιων. Ως εκ τούτου, η Κομμούνα βυθίστηκε ακόμα περισσότερο στο χρέος της προς το κράτος και δαπανούσε από 12.000 έως 75.000 λίβρες καθημερινά προκειμένου να εφοδιάζει τους αρτοποιούς με αλεύρι και να διατηρεί την τιμή του ψωμιού στα δώδεκα σόλδια για ένα καρβέλι δυο κιλών. Η κυβέρνηση από τη μεριά της καθόρισε την ποσότητα των σιτηρών που έπρεπε να στέλνει στο Παρίσι κάθε νομός και κάθε καντόνι. Οι δρόμοι όμως βρίσκονταν σε άσχημη κατάσταση και όλα τα υποζύγια είχαν επιταχθεί για τον πόλεμο. Οι τιμές όλων των προϊόντων είχαν αυξηθεί αναλογικά. Μισό κιλό κρέας που προηγουμένως κόστιζε πέντε ή έξι σόλδια, τώρα πουλιόταν προς είκοσι σόλδια. Το μισό κιλό ζάχαρη κόστιζε ενενήντα σόλδια και ένα κερί επτά.

Μολονότι οι κερδοσκόποι είχαν αντιμετωπιστεί πολύ αυστηρά, η κατάσταση δεν βελτιώθηκε. Έπειτα από την αποπομπή των Γιρονδίνων, η Κομμούνα είχε καταφέρει να πείσει τη Συμβατική να κλείσει το χρηματιστήριο ου Παρισιού στις 27 Ιουνίου 1793 αλλά η κερδοσκοπία συνεχίστηκε και οι κερδοσκόποι συγκεντρώνονταν στα ανάκτορα φορώντας μια ειδική κονκάρδα και οργανώνοντας πομπές με κοπέλες για να διακωμωδήσουν την εξαθλίωση του λαού.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1793, η Κομμούνα του Παρισιού βρισκόταν πλέον σε απόγνωση και σφράγισε τις κατοικίες των τραπεζιτών και των «εμπόρων του χρήματος». Η Συμβατική έστειλε τον Σεν-Ζιστ και τον Λεμπά σε αποστολή στον Κάτω Ρήνο και εκείνοι εξέδωσαν μια διαταγή προς το ποινικό δικαστήριο σύμφωνα με την οποία θα κατεδαφίζονταν η κατοικία οποιουδήποτε καταδικαζόταν για χρηματισμό. Η κερδοσκοπία όμως απλώς διοχετεύτηκε σε άλλα κανάλια.

Στη Λυών η κατάσταση ήταν χειρότερη από το Παρίσι επειδή η δημαρχία ήταν εν μέρει ταγμένη στο πλευρό των Γιρονδίνων και έτσι δεν έλαβε κανένα μέτρο για να αναπληρώσει τις ελλείψεις του λαού. «Αυτή τη στιγμή ο λαός της Λυών ανέρχεται σε τουλάχιστον εκατόν τριάντα χιλιάδες. Οι υπάρχουσες προμήθειες δεν επαρκούν ούτε για τρεις μέρες», έγραψε ο Κολό ντ'Ερμπούα προς τη συμβατική στις 7 Νοεμβρίου 1793. «Η κατάσταση μας όσον αφορά τα τρόφιμα είναι απελπιστική. Βρισκόμαστε στο χείλος της λιμοκτονίας...» Το ίδιο ίσχυε σε όλες τις μεγάλες πόλεις.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ανεπάρκειας υπήρξαν συγκινητικά περιστατικά αφοσίωσης. Διαβάζουμε, για παράδειγμα, πώς τα τμήματα της Μονμάρτης και της Λ' Ομ ντ' Αρμέ αποφάσισαν πολιτική νηστεία για έξι εβδομάδες.* [* Buchez και Roux, xxxvii, 12.] και ο Meillé έχει ανακαλύψει στην Εθνική Βιβλιοθήκη το διάταγμα του τμήματος της Ομπσερβατουάρ με ημερομηνία 1 Φεβρουαρίου 1792, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι εύποροι πολίτες του τμήματος δεσμεύτηκαν να μη χρησιμοποιούν ζάχαρη και καφέ έως ότου μια χαμηλότερη τιμή θα επέτρεπε στα πιο άτυχα αδέρφια τους να τα απολαύσουν.* [*Meillé, σελ. 302, σημ.] Αργότερα, κατά το Δεύτερο Έτος (Φεβρουάριος και Μάρτιος του 1794), όταν η τιμή του ψωμιού αυξήθηκε υπερβολικά, όλοι οι πατριώτες του Παρισιού αποφάσισαν να μην το καταναλώνουν.

Τέτοια πράγματα όμως μόνον ηθικό αποτέλεσμα μπορούσαν να έχουν εν μέσω τόσης ανεπάρκειας. Ήταν αναγκαίο ένα γενικό μέτρο. Στις 16 Απριλίου 1793, η διοίκηση του νομού του Παρισιού είχε απευθύνει μια έκκληση προς τη Συμβατική ζητώντας τον καθορισμό της μέγιστης τιμής για την πώληση των δημητριακών. Έπειτα από σοβαρή συζήτηση και παρά την ισχυρή αντίδραση, στις 3 Μαΐου 1793 η Συμβατική αποφάσισε να ορίσει μια μέγιστη τιμή για όλα τα δημητριακά.

Η γενική πρόθεση αυτού του διατάγματος ήταν να φέρει, όσο αυτό ήταν δυνατό, τον καταναλωτή σε άμεση επαφή με τον αγρότη στις αγορές έτσι ώστε να αποφεύγονται οι μεσάζοντες. Για αυτό το σκοπό κάθε έμπορος ή κάτοχος δημητριακών και αλεύρων δεσμεύτηκε να στείλει από τον τόπο της κατοικίας του προς τη δημαρχία μια δήλωση που αφορούσε την ποσότητα και τη φύση των δημητριακών που είχε στην κατοχή του. Το καλαμπόκι και το αλεύρι θα πωλούνταν πλέον μόνο στις λαϊκές αγορές που καθιερώθηκαν για αυτό το σκοπό, αλλά ο καταναλωτής μπορούσε να αποθηκεύει μηνιαίες προμήθειες απευθείας από τους εμπόρους ή τους γαιοκτήμονες του καντονιού του με ένα απλό πιστοποιητικό από το δήμο. Οι χαμηλότερες τιμές που κόστιζαν τα διάφορα είδη δημητριακών ανάμεσα στην 1 Ιανουαρίου και την 1 Μαΐου 1793, καθόρισαν τη μέγιστη τιμή πάνω από την οποία δεν μπορούσαν να πουληθούν τα δημητριακά. Οι τιμές αυτές θα αυξάνονταν ελαφρώς σταδιακά έως την 1 Σεπτεμβρίου. Εκείνοι που θα πουλούσαν ή θα αγόραζαν σε τιμές άνω της μέγιστης θα πλήρωναν πρόστιμο. Όσοι καταδικάζονταν επειδή εσκεμμένα ή λόγω μοχθηρίας νόθευαν ή έκρυβαν δημητριακά ή αλεύρα, κάτι που συνέβη ακόμα και στη διάρκεια της σιτοδείας, θα εκτελούνταν.

Τέσσερις μήνες αργότερα η εξίσωση της τιμής του σιταριού σε ολόκληρη τη Γαλλία φάνηκε ένα λογικό μέτρο και στις 4 Σεπτεμβρίου 1793 η Συμβατική καθόρισε για το Σεπτέμβριο την τιμή της καλύτερης ποιότητας σιταριού στις 14 λίβρες (πενήντα κιλά σε βάρος, 100 με τη μεζούρα). Αυτή ήταν η μέγιστη τιμή για την οποία είχαν ακουστεί τόσα και τόσα,* [* Συχνά θεωρείται ότι μια επανάσταση θα μπορούσε εύκολα να εξοικονομήσει χρήματα στην κυβέρνηση μειώνοντας τον αριθμό των αξιωματούχων. Οπωσδήποτε αυτό δεν συνέβη κατά την Επανάσταση του 1789-1793, η οποία χρόνο με το χρόνο διεύρυνε τις αρμοδιότητες του κράτους σε σχέση με την εκπαίδευση, τη συντήρηση ενός τεράστιου στρατεύματος, τους δικαστές που πληρώνονταν από το κράτος, τους διοικητικούς υπαλλήλους που πληρώνονταν από τους φόρους και τα λουιά.] μια απαίτηση της στιγμής, την οποία οι μοναρχικοί και οι Γιρονδίνιοι ανήγαγαν σε έγκλημα που το χρέωσαν στους Ορεινούς. Το έγκλημα ήταν κατά μείζονα λόγο ασυγχώρητο επειδή εκείνοι που αγαπούσαν το λαό δεν είχαν απαιτήσει μόνο τον καθορισμό της τιμής του σιταριού, αλλά και του ψημένου ψωμιού, καθώς επίσης και διαφόρων προϊόντων πρώτης και δεύτερης ανάγκης. Εάν η κοινωνία είχε αναλάβει να προστατεύσει τη ζωή του πολίτη θα έπρεπε, όπως δικαίως λέγεται, να την προστατεύσει και απέναντι σε εκείνους που έκαναν απόπειρες σε βάρος της συγκροτώντας συνασπισμούς προκειμένου να της στερήσουν τα απολύτως αναγκαία.

Παρ' όλα αυτά, η αντιπαράθεση πάνω σε αυτό το ζήτημα ήταν σφοδρή – πολλοί από τους Ορεινούς αλλά και τους Γιρονδίνους ήταν εντελώς αντίθετοι με την ιδέα του καθορισμού της τιμής των τροφίμων, επιμένοντας ότι ήταν «ασύνετο, ανεφάρμοστο και επικίνδυνο».* [* Βλ. τη συλλογή *Bibliothèque historique de la Révolution* στο Βρετανικό Μουσείο, η οποία περιέχει φυλλάδια για το Ζήτημα των Τροφίμων, σελ. 473, 474, 475.] Τελικά όμως επικράτησε η κοινή γνώμη και στις 29 Σεπτεμβρίου 1793 η Συμβατική αποφάσισε να καθορίσει τη μέγιστη τιμή για προϊόντα πρώτης και δεύτερης ανάγκης – κρέας, βοοειδή για την αγορά, λαρδί, βούτυρο, ελαιόλαδο, ψάρι, ξύδι, μπράντι και μπίρα.

Η λύση αυτή ήταν τόσο φυσιολογική ώστε το ζήτημα της απαγόρευσης της εξαγωγής δημητριακών, της κατασκευής σιταποθηκών και του καθορισμού μιας μέγιστης τιμής για τα σιτηρά και το κρέας είχαν ήδη συζητηθεί από πολιτικούς και επαναστάτες από το 1789. Ορισμένες πόλεις όπως η Γκρενόμπλ είχαν αποφασίσει από το Σεπτέμβριο του 1789 να αγοράζουν δημητριακά για την ίδια την πόλη και να αντιμετωπίζουν πολύ αυστηρά τους μονοπωλητές. Για το ζήτημα αυτό δημοσιεύτηκαν πολλά φυλλάδια.* [* Ο Μομορο έχει δημοσιεύσει ένα πολύ ενδιαφέρον φυλλάδιο για το θέμα αυτό, στο οποίο εξηγεί τις κομμουνιστικές αρχές. (*Opinion de Momoro... sur la fixation de maximum du prix des grains dans l'universalité de la République française.*)] Όταν συνεδρίασε η Συμβατική, τα αιτήματα για τον καθορισμό μιας μέγιστης τιμής έγιναν πιεστικά και το συμβούλιο του νομού του Παρισιού συναντήθηκε με τους δικαστές τους για να συζητήσουν το θέμα. Το αποτέλεσμα ήταν μία έκκληση η οποία, στο όνομα όλου του λαού που κατοικούσε στο νομό του Παρισιού, ζήτησε από τη Συμβατική να καθορίσει μια μέγιστη τιμή για ένα χρόνο. Η κατηγορία αυτή περιλάμβανε τα καύσιμα, τα κεριά, το λάδι για τους φανούς, το αλάτι, το σαπούνι, τη ζάχαρη, το μέλι, το λευκό χαρτί, τα μέταλλα, την κάνναβη, τα μάλλινα και τα βαμβακερά είδη, τα ξυλοπάπουτσα, τα υποδήματα, τον καπνό και τις πρώτες ύλες για τα εργοστάσια. Η μέγιστη τιμή στην οποία επιτρεπόταν η πώληση αυτών των αγαθών ήταν η τιμή που είχε το καθένα το 1790 και η οποία είχε καθοριστεί από τις Συνελεύσεις συν το ένα τρίτο – έκπτωση θα γινόταν για τους δημοσιονομικούς και άλλους δασμούς στους οποίους υπόκειντο τότε. Αυτό ήταν το διάταγμα της 29 Σεπτεμβρίου 1793.

Ταυτόχρονα όμως η Συμβατική νομοθέτησε σε βάρος των μισθωτών και εν γένει των φτωχών. Αποφάσισε ότι «οι μέγιστες ή ανώτερες τιμές των αμοιβών, των μισθών, του ημερομισθίου και της ημερήσιας εργασίας με το κομμάτι, που θα ισχύσουν αντίστοιχα από τον επόμενο Σεπτέμβριο θα οριστούν από τα Γενικά Συμβούλια της Κομμούνας και θα αντιστοιχούν στις τιμές του 1790, συν το ήμισυ αυτού του ποσού...»

Είναι σαφές ότι αυτό το σύστημα δεν μπορούσε να περιοριστεί. Από τη στιγμή που η Γαλλία είχε δείξει ότι δεν επιθυμούσε να παραμείνει υπό ένα σύστημα ελευθερίας στο εμπόριο – και, συνεπώς να υποστεί τις απάτες και την κερδοσκοπία που συνεπαγόταν αυτό – δεν μπορούσε να σταματήσει σε αυτά τα άτολμα πειράματα. Έπρεπε να προχωρήσει ακολουθώντας το δρόμο της κοινοκτημοσύνης του εμπορίου παρ' όλες τις αντιδράσεις απέναντι σε τέτοιες ιδέες. Σαν αποτέλεσμα, στις 11 Μπριμέρ (1 Νοεμβρίου 1793), η Συμβατική ανακάλυψε μέσω της έκθεσης του Μπαρέρ ότι ο καθορισμός της τιμής για την πώληση αγαθών από τους εμπόρους λιανικής σήμαινε ότι θα ζημιώνονταν οι μικρέμποροι προς όφελος των μεγαλύτερων και τους εργάτες προς όφελος των εργοστασιαρχών. Τότε προέκυψε η ιδέα ότι για την καθιέρωση της τιμής των εμπορικών προϊόντων που συμπεριλαμβάνονταν στο προαναφερθέν διάταγμα, έπρεπε να είναι γνωστή «η παραγωγική αξία του καθενός». Με την αύξηση του κέρδους κατά πέντε τοις εκατό για τον χονδρέμπορο και κατά πέντε τοις εκατό για τον έμπορο λιανικής, συν τα μεταφορικά, καθορίστηκε μια δίκαιη τιμή πώλησης για όλα τα αγαθά.

Ως εκ τούτου άρχισε μια εκτεταμένη συστηματική έρευνα για να εδραιωθεί ένας από τους παράγοντες της αξίας – το κόστος παραγωγής. Δυστυχώς όμως παρέμεινε ανολοκλήρωτη εξαιτίας του θριάμβου της αντίδρασης στις 9 Θερμιδór, όταν εγκαταλείφθηκαν όλες οι σχετικές πρωτοβουλίες. Στις 3 Νιβόζ του Τρίτου Έτους (23 Δεκεμβρίου 1794), έπειτα από μια θυελλώδη συζήτηση που άνοιξαν οι Θερμιδοριανοί στις 18 Μπριμέρ (8 Νοεμβρίου), τα διατάγματα που αφορούσαν τη μέγιστη τιμή ακυρώθηκαν. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα μια ανησυχητική πτώση στην αξία του χαρτονομίσματος: μόνο δεκαεννέα φράγκα δόθηκαν έναντι εκατό φράγκων σε χαρτονόμισμα. Έξι μήνες αργότερα η συναλλαγή ήταν δυο φράγκα έναντι εκατό και το Νοέμβριο του 1795 η αξία είχε βουλιαξει στα δεκαπέντε σόλδια. Στο μεταξύ ένα ζευγάρι υποδήματα κόστιζε εκατό λίβρες και μια διαδρομή με την άμαξα έξι χιλιάδες λίβρες.* [* Βλ. *Avenel, Lundis révolutionnaires*, κεφ. iii, σχετικά με τα αληθινά αίτια αυτής της αναπόφευκτης ακρίβειας.]

Έχει ήδη αναφερθεί πώς ο Νεκέρ είχε καταφύγει αρχικά σε δυο δάνεια, το ένα τριάντα και το άλλο ογδόντα εκατομμυρίων, προκειμένου να εξασφαλίσει τα μέσα διαβίωσης για το κράτος. Όταν όμως τα δάνεια αυτά απέτυχαν, είχε εξασφαλίσει από τη Συντακτική Συνέλευση μια ασυνήθιστη χορηγία του ενός τετάρτου από το εισόδημα κάθε ατόμου, πληρωτέου άπαξ. Η χρεοκοπία απειλούσε το κράτος και η Συνέλευση με πρωτοβουλία του Μιραμπό είχε ψηφίσει τη χορηγία που είχε ζητήσει ο Νεκέρ. Και αυτό όμως απέφερε ελάχιστα.* [* Κατά κανόνα, στη διάρκεια ολόκληρης της Επανάστασης δεν καταβλήθηκαν φόροι. Τον Φεβρουάριο του 1793 το υπουργείο Οικονομικών δεν είχε λάβει τίποτα από το φόρο που είχε επιβληθεί στην έγγελο και την ατομική περιουσία το 1792, ενώ από το φόρο που είχε επιβληθεί το 1792 είχαν εισπραχθεί μόλις τα μισά, περίπου 150 εκατομμύρια. Τα υπόλοιπα ακόμα αναμένονταν.] Τότε, όπως έχουμε διαπιστώσει, αναπτύχθηκε η ιδέα για την εκποίηση της εκκλησιαστικής γης και την έκδοση ασινιάτων (χαρτονομισμάτων), τα οποία θα ακυρώνονταν ανάλογα με τις πωλήσεις που θα έφερναν χρήμα, διαμορφώνοντας μια πηγή δημοσίων εσόδων. Η ποσότητα των χαρτονομισμάτων που εκδόθηκαν θα περιοριζόταν στην αξία της γης που κάθε φορά θα προσφερόταν προς πώληση. Τα ασινιάτα αυτά ήταν έντοκα και είχαν διογκωμένη αξία.

Αναμφίβολα, οι απάτες και η τοκογλυφία έτειναν να υποτιμούν συνεχώς την αξία των ασινιάτων: εντούτοις θα μπορούσε να διατηρηθεί λίγο πολύ στο βαθμό που οι δημοτικές αρχές είχαν καθορίσει τις μέγιστες τιμές των κύριων αγαθών και των ειδών πρώτης ανάγκης. Μόλις όμως η Θερμιδοριανή αντίδραση κατήργησε τη μέγιστη τιμή ακολούθησε ραγδαία υποτίμηση των ασινιάτων. Η εξαθλίωση που προκάλεσε αυτό ανάμεσα σε εκείνους που ζούσαν μεροδούλι μεροφάι ήταν αφάνταστη.

Οι αντιδραστικοί ιστορικοί είναι πάντα πρόθυμοι να συγκαλύψουν αυτό το θέμα, όπως και τόσα άλλα, μέσα στην ασάφεια και τη σύγχυση. Η αλήθεια όμως είναι ότι η μεγάλη υποτίμηση των ασινιάτων έγινε αισθητή μόνο έπειτα από το διάταγμα της 3 Νιβόζ του Τρίτου Έτους, το οποίο κατήργησε τη μέγιστη τιμή.

Ταυτόχρονα, η Συμβατική υπό τους Θερμιδοριανούς άρχισε να εκδίδει τεράστιες ποσότητες ασινιάτων, έτσι ώστε από τις εξακόσιες χιλιάδες τετρακόσια είκοσι εκατομμύρια που κυκλοφορούσαν στις 3 Μπριμέρ του Τρίτου Έτους (3 Νοεμβρίου 1794), εννέα μήνες αργότερα, δηλαδή στις 25 Μεσιντόρ του Τρίτου Έτους (13 Ιουλίου 1795), το ποσό είχε φτάσει τα δώδεκα δισεκατομμύρια.

Επιπλέον, με ένα διάταγμα της 20 Σεπτεμβρίου 1794 υπογεγραμμένο από τον κόμη Ζοζέφ ντε Πουιζέ και τον Σεβαλιέ ντε Τιντενιάκ, οι πρίγκιπες, και κυρίως ο κόμης ντ'Αρτουά, είχαν στήσει στην Αγγλία, «ένα εργοστάσιο ασινιάτων που θύμιζαν εκείνα που είχαν εκδοθεί ή επρόκειτο να εκδοθούν από την αποκαλούμενη Εθνική Συμβατική Συνέλευση». Σύντομα σε αυτό εργαζόνταν εβδομήντα εργάτες και ο κόμης ντε Πουιζέ έγραψε στην επιτροπή εξέγερσης της Βρετανίας: «Σύντομα θα έχετε ένα εκατομμύριο την ημέρα, κατόπιν δυο και αργότερα περισσότερα».

Τέλος, στις 21 Μαρτίου 1794, πραγματοποιήθηκε στην αγγλική Βουλή των Κοινοτήτων μια συζήτηση στη διάρκεια της οποίας ο περίφημος Σέρινταν κατήγγειλε την κατασκευή των πλαστών ασινιάτων που ο Πιτ είχε επιτρέψει να τυπωθούν στην Αγγλία, ενώ ο Τέιλορ διακήρυξε ότι είχε δει με τα ίδια του τα μάτια την κατασκευή των πλαστών χαρτονομισμάτων. Σημαντικές ποσότητες από αυτά τα ασινιάτα προσφέρθηκαν σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης για την πληρωμή συναλλαγματικών.* [* Βλ. Louis Blanc, Βιβλίο XIII, κεφ. iv, όπου περιγράφεται έξοχα η ιστορία της μέγιστης τιμής. Επίσης, Avenel, *Lundis révolutionnaires*.]

Μακάρι η αντίδραση να είχε περιοριστεί μόνο σε αυτές τις διαβόητες μυστικές δραστηριότητες, αλλά δυστυχώς εμφανίστηκε πιο αποτελεσματική στη συστηματική μονοπώληση των ειδών διατροφής μέσω της προκαταβολικής αγοράς της σοδειάς και της κερδοσκοπίας στα ασινιάτα.* [* Μερικές επιστολές που έστειλαν μοναρχικοί από την Αγγλία σε πράκτορές τους στη Γαλλία, αποκαλύπτουν τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι χρηματομεσίτες. Όπως διαβάζουμε σε μια από αυτές: «Ανεβάστε την συναλλαγή στις 200 λίβρες για μια λίρα στερλίνα. Πρέπει να δυσφημίσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο τα ασινιάτα και να απορρίψουμε όλα εκείνα που δεν φέρουν την εικόνα του βασιλιά. Ανεβάστε τις τιμές σε όλα τα προϊόντα. Δώστε εντολές στους εμπόρους σας να αγοράζουν όλα τα είδη πρώτης ανάγκης. Εάν μπορείτε, πείστε τον Κοτ...τι να αγοράσει το ζωικό λίπος και τα κεριά σε οποιαδήποτε τιμή, αναγκάστε τον κόσμο να πληρώνει πέντε φράγκα το μισόκιλο. Οι κύριός μου είναι πολύ ευχαριστημένοι από τον τρόπο που ενήργησε ο Μπ.τ.τζ (Μπαττζ). Ελπίζουμε ότι τα

assassinats (sic) θα διοχετευτούν προσεκτικά. Οι καλύτεροι για αυτή την αποστολή είναι οι μεταμφιεσμένοι ιερείς και οι γυναίκες». (S. Thiers, Histoire de la Révolution française, τόμ. iii. σελ 144–145, 1834.)]

Επιπροσθέτως, η κατάργηση της μέγιστης τιμής έδωσε το σύνθημα για μια αύξηση στην τιμή όλων των προϊόντων και αυτό εν μέσω φοβερής ανεπάρκειας. Μπορεί να αναρωτηθεί κανείς πώς η Γαλλία κατάφερε να περάσει μέσα από τέτοια φοβερή κρίση χωρίς να καταστραφεί τελείως. Το ίδιο αναρωτιούνται και οι περισσότεροι επαναστάτες συγγραφείς.

Πεντηκοστό τρίτο κεφάλαιο: Η αντεπανάσταση στη Βρετάνη – Δολοφονία του Μαρά

Οι Γιρονδίνιοι υποδαυλίζουν εμφύλιο πόλεμο – Ανακαλύπτεται συνωμοσία των μοναρχικών – Η Αγγλία ετοιμάζει εξέγερση στη Νορμανδία και στη Βρετάνη – Η εξέγερση αποτυγχάνει – Αδυναμία των δημοκρατικών δυνάμεων – Οι επίτροποι της Συμβατικής καταφέρνουν να ξεσηκώσουν πόλεις – Η Σαρλότ Κορντέ – Οι Γιρονδίνιοι εμπλέκονται στη συνωμοσία – Ο χαρακτήρας και το έργο του Μαρά

Η Γαλλία βρέθηκε στη μέγγενη μιας φοβερής κρίσης, καθώς δεχόταν επίθεση από το συνασπισμό των ευρωπαϊκών μοναρχιών εν μέσω του τεράστιου έργου ανοικοδόμησης που είχε αναλάβει. Για να κατανοήσουμε το μεγάλο έγκλημα που διέπραξαν οι αργόσχολες τάξεις όταν, προκειμένου να διατηρήσουν τα προνόμιά τους, δεν δίστασαν να εμπλέξουν τη Γαλλία στη φρίκη ενός εμφυλίου πολέμου και μιας ξένης εισβολής, πρέπει να μελετήσουμε λεπτομερικά αυτή την κρίση και να συνειδητοποιήσουμε τα δεινά που έπρεπε να υπομείνει ο λαός από τη μια μέρα στην άλλη.

Παρόλα αυτά, οι ηγέτες των Γιρονδίνων δεν συμμαζεύτηκαν έπειτα από την αποπομπή τους από τη Συμβατική στις 2 Ιουνίου 1793 και έφυγαν για τις επαρχίες προκειμένου, να ενισχύσουν τη φλόγα του εμφυλίου πολέμου με τη βοήθεια των μοναρχικών αλλά και των ξένων.

Ίσως θυμάστε ότι έπειτα από την αποβολή τριάντα ενός μελών των Γιρονδίνων από τους κόλπους της, η Συμβατική τους είχε θέσει σε κατ' οίκον περιορισμό παρέχοντάς τους το δικαίωμα να κυκλοφορούν στο Παρίσι αρκεί να συνοδεύονταν από ένα χωροφύλακα. Ο Βερνιό, ο Ζενσόν και ο Φονφρεντέ έμειναν στο Παρίσι και μόνο κάπου κάπου ο Βερνιό έστελνε στη Συμβατική επιστολές που έσταζαν δηλητήριο. Οι υπόλοιποι οι υπόλοιποι διέφυγαν για να ξεσηκώσουν τις επαρχίες. Οι μοναρχικοί δεν μπορούσαν να ελπίζουν σε κάτι καλύτερο. Αντεπαναστατικές εξεγέρσεις ξέσπασαν σε εξήντα νομούς – και το πιο ακραίο: οι Γιρονδίνιοι συνεργάζονταν αγαστά με τους μοναρχικούς.

Από το 1791 μια μοναρχική συνωμοσία εκκοιλιαγόταν στη Βρετάνη. Στόχος της ήταν η επιστροφή των Γενικών Τάξεων αυτής της επαρχίας και η παλιά διακυβέρνηση από τις τρεις άλλες. Οι εμικρέδες πρίγκιπες είχαν θέσει σαν επικεφαλής αυτής της συνωμοσίας τον Τουφέν, μαρκήσιο ντε λα Ρουερί-Ρεζιέρ. Όμως η συνωμοσία καταγγέλθηκε στον Δαντόν και εκείνος έστειλε έναν από τους μυστικούς του πράκτορες να παρακολουθεί την κατάσταση. Ο μαρκήσιος ντε λα Ρουερί-Ρεζιέρ αναγκάστηκε να κρυφτεί και τον Ιανουάριο του 1793 πέθανε στη Λα Γκιγιαμαρέ, στον πύργο ενός φίλου του όπου και ετάφη με μυστικότητα. Η εξέγερση πάντως ξέσπασε τελικά με την υποστήριξη των Άγγλων.

Με τη βοήθεια λαθρεμπόρων και των εμικρέδων που ζούσαν στο Τζέρσι και στο Λονδίνο, η αγγλική κυβέρνηση προετοίμασε μια φοβερή εξέγερση, η οποία θα καταλάμβανε τις οχυρές πόλεις Σεν Μαλό, Βρέστη, Χερβούργο και, ίσως, τη Νάντη και την Μπορντό. Έπειτα από την απόφαση της Συμβατικής για τη σύλληψη των περισσότερων σημαντικών Γιρονδίνων, ο Πετιόν, ο Γκοντέ, ο Μπρισό, ο Μπαρμπαρού, ο Λουβέ, ο Μπουζό και ο Λανζουινέ πήγαν στη Νορμανδία και τη Βρετάνη για να αναλάβουν εκεί την ηγεσία της εξέγερσης. Αμέσως μόλις έφτασαν στην Καέν οργάνωσαν τη Λίγκα των Ενωμένων Κομητειών με σκοπό να προελάσουν εναντίον του Παρισιού. Συνέλαβαν αντιπροσώπους της Συμβατικής και ξεσήκωσαν το λαϊκό αίσθημα εναντίον των Ορεινών. Ο διοικητής των δημοκρατικών στρατευμάτων στη Νορμανδία, στρατηγός Βίμπφεν τάχθηκε με τους στασιαστές χωρίς να κρύψει τις φιλομοναρχικές του θέσεις και την πρόθεσή του να ζητήσει βοήθεια από την Αγγλία. Εντούτοις, οι Γιρονδίνιοι ηγέτες δεν διέκοψαν τις σχέσεις μαζί του.

Ευτυχώς όμως ο λαός στη Νορμανδία και στη Βρετάνη δεν ακολούθησε τους μοναρχικούς και τον κλήρο. Οι πόλεις τάχθηκαν με το μέρος της Επανάστασης και η εξέγερση απέτυχε έπειτα από τη συντριβή της στη Βερνόν.

Η πορεία των Γιρονδίνων ηγετών μέσα από τη Βρετάνη και κατά μήκος των σκοτεινών, περιμαντρωμένων επαρχιακών σοκακιών αφού καθώς ήταν αναγκασμένοι να κρύβουν το πρόσωπό τους ακόμα και στις μικρότερες πόλεις όπου οι δημοκρατικοί θα τους είχαν συλλάβει, δείχνει πόσο λίγη συμπαράσταση βρήκαν ακόμα και στην ίδια τη Βρετάνη, όπου η Συμβατική δεν είχε κερδίσει την εύνοια των χωρικών και όπου η επιστράτευση για τον πόλεμο στο Ρήνο ασφαλώς προκαλούσε μεγάλη δυσανεμία. Όταν ο Βίμπφεν σκόπευε να βαδίσει εναντίον του Παρισιού, η Καέν του παρείχε μόνο μερικές δεκάδες εθελοντές.* [* «Ο πολιτικός ύμνος των Βρετόνων που βαδίζουν εναντίον της Αναρχίας», αυτός ήταν ο τίτλος του τραγουδιού των Γιρονδίνων, τον οποίο ο Γκοντέ παραθέτει στο *Mémoires of Buzot*, σελ. 68–69. Μερικοί στίχοι: Από ένα θρόνο στηριγμένο στα εγκλήματα του ο Ροβεσπιέρος, μεθυσμένος από το αίμα, δείχνει τα θύματά του με το δάχτυλο προς τους αλαλάζοντες αναρχικούς. Η Μασσαλιώτιδα των Γιρονδίνων ζητούσε το θάνατο του Δαντόν, του Πας και του Μαρά. Το ρεφρέν της ήταν: Πόλεμος και θάνατος στους τυράννους, θάνατος στους αποστόλους της σφαγής!. Την ίδια στιγμή βέβαια οι ίδιοι απαιτούσαν και προετοίμαζαν τη σφαγή των επαναστατών.] Σε ολόκληρη τη Νορμανδία και τη Βρετάνη κατατάχθηκαν μόνο πεντακόσιοι ή εξακόσιοι άνδρες αλλά ούτε εκείνοι πολέμησαν μόλις βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα μικρό στράτευμα που έφτασε από το Παρίσι.

Ωστόσο σε μερικές πόλεις, ιδίως στα λιμάνια Σεν Μαλό και Βρέστη, οι μοναρχικοί βρήκαν ένθερμους υποστηρικτές ανάμεσα στην τάξη των εμπόρων και οι δημοκρατικοί χρειάστηκε να κάνουν υπεράνθρωπη προσπάθεια προκειμένου να αποφύγουν την παράδοση της Σεν Μαλό στους Άγγλους, όπως συνέβη με την Τουλόν.

Πράγματι, πρέπει να διαβάσει κανείς τις επιστολές του νεαρού Ζιλιέν, ενός επιτρόπου τις Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, και του Ζανμπόν Σεν Αντρέ, ενός επιτρόπου της Συμβατικής, για να καταλάβει πόσο ανίσχυρες ήταν οι υλικές δυνάμεις της Δημοκρατίας, και με πόση προθυμία οι εύπορες τάξεις επρόκειτο να υποστηρίξουν τους ξένους εισβολείς.

Όλα είχαν προετοιμαστεί για την παράδοση της Σεν Μαλό στον αγγλικό στόλο που ήταν εξοπλισμένος με 123 κανόνια, 25 όλμους και μεγάλο απόθεμα από οβίδες, βόμβες και μπαρούτι. Μόνο χάρη στην άφιξη των επιτρόπων της Συμβατικής αναζωπυρώθηκε ο ζήλος των δημοκρατικών και αποτράπηκε η προδοσία.

Οι επίτροποι εκείνοι δεν βασίστηκαν στα τοπικά διοικητικά σώματα. Γνώριζαν ότι ήταν διαβρωμένα από το φιλομοναρχισμό και την κερδοσκοπική εκμετάλλευση. Επισκέφτηκαν αμέσως τη Λαϊκή Εταιρεία κάθε μικρής ή μεγάλης πόλης. Πρότειναν στις εταιρείες να προβούν σε «αυτοκάθαρση». Κάθε μέλος έπρεπε να δηλώσει ανοιχτά ενώπιον ολόκληρης της εταιρείας πού ανήκε πριν από το 1789, τι είχε κάνει έκτοτε, κατά πόσον είχε υπογράψει τις μοναρχικές αιτήσεις των 8.000 ή των 20.000, ποια ήταν η περιουσία του πριν το 1789 και ποια την παρούσα στιγμή. Εκείνοι που δεν ήταν σε θέση να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα αποπέμπονταν από τη Δημοκρατική Εταιρεία.

Έπειτα από αυτό η εταιρεία έγινε το αναγνωρισμένο όργανο της Συμβατικής. Με τη βοήθειά της, οι επίτροποι προχώρησαν σε ανάλογη εκκαθάριση των δημοτικών αρχών και απέκλεισαν από τους κόλπους τους τα φιλομοναρχικά στοιχεία και τους κερδοσκόπους (profiteurs). Κατόπιν, με την υποστήριξη της εταιρείας, ξεσήκωσαν τον ενθουσιασμό του πληθυσμού, ιδίως των Αβράκωτων. Διεύθυναν την κατάταξη εθελοντών και προέτρεψαν τους πατριώτες να κάνουν προσπάθειες, συχνά ηρωικές, για την άμυνα των ακτών. Οργάνωσαν δημοκρατικές γιορτές και εισήγαγαν το δημοκρατικό ημερολόγιο. Και όταν έφυγαν για να ολοκληρώσουν το έργο τους κάπου αλλού, ανέθεσαν στη νέα δημαρχία την αποστολή της λήψης όλων των αναγκαίων μέτρων για τη μεταφορά πυρομαχικών, προμηθειών και στρατευμάτων, όταν θα τους το ζητούσαν οι επίτροποι της Συμβατικής - πάντα υπό την επίβλεψη της τοπικής Λαϊκής Εταιρείας με την οποία διατηρούσαν τακτική αλληλογραφία.

Πολύ συχνά ο πόλεμος απαιτούσε ασυνήθιστες θυσίες. Σε κάθε πόλη όμως, στην Κιμπέρ αλλά και στην ίδια τη Σεν Μαλό, οι επίτροποι βρήκαν άνδρες αφοσιωμένους στην Επανάσταση και με τη βοήθειά τους οργάνωσαν την άμυνα. Οι εμπειρογέδες και τα βρετανικά πλοία δεν τόλμησαν καν να πλησιάσουν στη Σεν Μαλό ή στη Βρέστη.

Με αυτό τον τρόπο απέτυχε η εξέγερση στη Νορμανδία και στη Βρετάνη. Ωστόσο, η Σαρλότ Κορντέ ξεκίνησε από την Καέν για να δολοφονήσει τον Μαρά. Δίχως άλλο ήταν επηρεασμένη από όλα όσα είχε ακούσει σε βάρος της Δημοκρατίας των Αβράκωτων Ορεινών. Ίσως πάλι να είχε θαμπωθεί από τον εκλεπτυσμένο δημοκρατικό αέρα των

Γιρονδίνων που είχαν φτάσει στην Καέν, όπου η Κορντέ είχε συναντήσει τον Μπαρμπαρού. Έτσι έφτασε στο Παρίσι στις 11 Ιουλίου, αποφασισμένη να δολοφονήσει κάποιον από τους εξέχοντες επαναστάτες.

Οι Γιρονδίνιοι χρονοκογράφοι που μισούσαν τον Μαρά, τον κύριο οργανωτή της 31 Μαΐου, έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Σαρλότ Κορντέ είχε δημοκρατικές απόψεις. Αυτό όμως είναι πέρα για πέρα αναληθές. Η δεσποινίς Μαρί Σαρλότ Κορντέ ντ'Αρμόν ανήκε σε οικογένεια φανατικών μοναρχικών και οι δυο αδελφοί της είχαν μεταναστεύσει. Η ίδια είχε μεγαλώσει ένα γυναικείο μοναστήρι στην Καέν και τώρα ζούσε μαζί με μια συγγενή της, τη μαντάμ ντε Μπρετβίλ, η οποία μόνο από φόβο απέφευγε να εκδηλωθεί ανοιχτά υπέρ των φιλομοναρχικών της θέσεων. Το δήθεν «δημοκρατικό φρόνημα» της δεσποινίδας Κορντέ ντ'Αρμόν περιοριζόταν στο γεγονός ότι κάποτε είχε αρνηθεί να πει στην υγεία του βασιλιά και είχε εξηγήσει την άρνησή της λέγοντας ότι θα γινόταν δημοκρατική «εάν οι Γάλλοι άξιζαν μια Δημοκρατία». Επομένως, ήταν μια συνταγματική, πιθανόν μια «Φεγιαντίνα». Ο στρατηγός Βίμπφεν μάλιστα την είχε περιγράψει απλά σαν φιλομοναρχική.

Όλα τα στοιχεία πείθουν ότι η Σαρλότ Κορντέ ντ'Αρμόν δεν έδρασε μόνη της. Όπως έχουμε διαπιστώσει, η Καέν ήταν το κέντρο της Ομοσπονδίας των Ενωμένων Νομών που είχε οργανωθεί εναντίον της Συμβατικής των Ορεινών και δεν αποκλείεται να είχαν γίνει οι προετοιμασίες μιας συνωμοσίας για τις 14 ή 15 Ιουλίου με στόχο τη δολοφονία των «Δαντόν, Ροβεσπιέρου, Μαρά και Σία» εκείνη τη μέρα και ότι η Σαρλότ Κορντέ το γνώριζε. Η επίσκεψή της στον Γιρονδίνιο Ντυπερέ για να του παραδώσει μερικά φυλλάδια και μια επιστολή από τον Μπαρμπαρού –τότε βρισκόταν στην Καέν – που τον συμβούλευε να αποσυρθεί αμέσως στην Καέν, δείχνει ίσως ότι η Κορντέ ήταν όργανο μιας συνωμοσίας των Γιρονδίνων και των μοναρχικών στην Καέν.* [* Είναι μάλλον σαφές ότι υπήρχε μια συνωμοσία και ότι οι Γιρονδίνιοι τη γνώριζαν. Ως εκ τούτου, στο Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας του Παρισιού που συνεδρίασε στις 10 Ιουλίου αναγνώστηκε μια επιστολή από το δήμαρχο αυτής της πόλης η οποία αρχικά είχε σταλεί στο Στρασβούργο και κατόπιν στο Παρίσι συμπεριλαμβανοντας της ακόλουθες γραμμές: «Το Όρος, η Κομμούνα, η Λέσχη των Ιακωβίνων και όλη η συμμορία των παλιανθρώπων βρίσκονται μια ανάσα πριν από τον τάφο... Από τώρα μέχρι τις 15 Ιουλίου θα χορεύουμε! Εύχομαι να μη χυθεί άλλο αίμα πέρα από του Δαντόν, του Ροβεσπιέρου, του Μαρά και Σία» (Η παράθεση από τον Louis Blanc). Στις 11 και στις 12 Ιουλίου η εφημερίδα των Γιρονδίνων Chronique de Paris άφηνε ήδη υπαινιγμούς για το θάνατο του Μαρά.]

Το αρχικό σχέδιο της Σαρλότ Κορντέ ήταν όπως είπα, να σκοτώσει τον Μαρά στο Πεδίο του Άρεως στις 14 Ιουλίου, στη διάρκεια της γιορτής για την επέτειο της Επανάστασης. Εάν δεν τον έβρισκε εκεί θα το έκανε σε κάποια συνεδρίαση της Συμβατικής. Η γιορτή όμως είχε αναβληθεί, ο δε Μαρά ήταν άρρωστος, με αποτέλεσμα να μην παρίσταται στη Συμβατική.

Κατόπιν του έγραψε παρακαλώντας να τη δεχτεί και όταν δεν πήρε απάντηση ξανάγραψε, αυτή τη φορά εκμεταλλευόμενη την καλοσύνη του, για την οποία γνώριζε ή κάποιοι φίλοι της είχαν μιλήσει για αυτό. Στην επιστολή της έλεγε ότι ήταν δυστυχισμένη και διωκόμενη, σίγουρη ότι με τέτοιες συστάσεις θα γινόταν δεκτή.

Με αυτό το σημείωμα και με ένα μαχαίρι κρυμμένο στο μαντίλι της επισκέφθηκε τον Μαρά στις επτά το απόγευμα της 13 Ιουλίου. Η σύζυγός του, Κατρίν Εβράρ, έπειτα από κάποιο δισταγμό, τελικά επέτρεψε στη νεαρή κυρία να περάσει στο λιτό δωμάτιο του φίλου του λαού.

Ο Μαρά, εξαντλημένος από πυρετό δυο ή τριών μηνών και έχοντας ζήσει σαν κυνηγημένο θηρίο από το 1789, ήταν καθισμένος σε ένα κλειστό λουτρό, διορθώνοντας τα δοκιμαστικά κείμενα της εφημερίδας του πάνω σε ένα πίνακα ακουμπισμένο κατά μήκος του λουτρού. Εκεί η Σαρλότ Κορντέ ντ'Αρμόν μαχαίρωσε τον Φίλο του Λαού στο στήθος. Ο θάνατός του ήταν ακαριαίος.

Τρεις μέρες αργότερα, στις 16 του μηνός, άλλος ένας Φίλος του Λαού, ο Σαλιέ, εκτελέστηκε από τους Γιρονδίνους στη Λυών.

Στο πρόσωπο του Μαρά, ο λαός έχασε τον πιο αφοσιωμένο φίλο του. Οι υποστηρικτές των Γιρονδίνων τον έχουν παρουσιάσει αν έναν αιμοδιψή παράφρονα που δεν ήξερε καν τι ήθελε. Σήμερα όμως γνωρίζουμε πώς δημιουργούνται τέτοιες φήμες. Είναι γεγονός ότι στα σκοτεινά χρόνια του 1790 και του 1791, έχοντας διαπιστώσει ότι παρά τον ηρωισμό του ο λαός δεν είχε καταφέρει να συντρίψει τη βασιλική εξουσία, ο Μαρά άρχισε να αισθάνεται απόγνωση και έγραψε ότι

για να πετύχει η Επανάσταση έπρεπε να πέσουν μερικές χιλιάδες κεφάλια αριστοκρατών. Εντούτοις, κατά βάθος δεν ήταν καθόλου αιμοδιψής. Απλώς αγαπούσε το λαό και την ηρωική σύντροφό του, Κατρίν Εβράρ,* [* «Μια θεσπέσια γυναίκα που είχε συγκινηθεί βλέποντας τον Φίλο του Λαού να κρύβεται από υπόγειο σε υπόγειο κι έτσι τον δέχτηκε και τον έκρυψε. Σε εκείνον διέθεσε την περιουσία της και θυσιάσε την ψυχική της ηρεμία». Αυτά γράφει ο Michelet, παραθέτοντας τη γνώμη της Αλμπερτίν, της αδελφής του Μαρά, για την Κατρίν Εβράρ.] με μια αγάπη πολύ πιο βαθιά από κάθε άλλο εξέχοντος επαναστάτη. Σε αυτή την αγάπη παρέμεινε πιστός.

Από τη μέρα που άρχισε η Επανάσταση, ο Μαρά ζούσε στην κυριολεξία μόνο με ψωμί και νερό και όταν Φίλος του Λαού δολοφονήθηκε όλη του η περιουσία ήταν ένα χαρτονόμισμα των 25 λιβρών (φράγκων).

Με οδηγό την αγάπη του για το λαό ο Μαρά, ο οποίος ήταν μεγαλύτερος και πιο έμπειρος από τους περισσότερους επαναστάτες συντρόφους του, αντιλήφθηκε τις διάφορες φάσεις της Επανάστασης και προέβλεψε τι έμελλε να συμβεί με μεγαλύτερη οξυδέρκεια από κάθε άλλο σύγχρονό του. Μπορούμε να πούμε ότι ήταν ο μόνος από τους ηγέτες των επαναστατών με πλήρη αντίληψη των γεγονότων και της δύναμης να τα εκμεταλλευτούν συνολικά στην πολυσύνθετη εξέλιξή τους.* [* Με χαρά μου επισημαίνω ότι μια μελέτη για το έργο του Μαρά που μέχρι σήμερα είχε αγνοηθεί, οδήγησε τον Jaures να μιλήσει με σεβασμό για το συγκεκριμένο ποιητικό επίπεδο του δημοφιλούς ρήτορα.]

Μπορεί να ήταν αρκετά ματαιόδοξος αλλά αυτό εξηγείται ως ένα βαθμό από το γεγονός ότι ήταν μονίμως καταδικωμένος, ακόμα και στις σημαντικότερες μέρες της Επανάστασης, ενώ η κάθε φάση της Επανάστασης απλώς επιβεβαίωνε την ακρίβεια των προβλέψεών του. Αυτά όμως είναι απλές λεπτομέρειες. Το κύριο χαρακτηριστικό της σκέψης του ήταν αντιλαμβανόταν ότι ανά πάσα στιγμή τι έπρεπε να γίνει για το θρίαμβο της υπόθεσης του λαού – για το θρίαμβο της λαϊκής επανάστασης και όχι κάποιας αφηρημένης θεωρητικής επανάστασης.

Ωστόσο οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι όταν έπειτα από την κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων η Επανάσταση έπρεπε να κάνει ακόμα ένα βήμα για να εδραιώσει το έργο της – όταν έπρεπε να λάβει μέτρα προς όφελος των χαμηλότερων τάξεων, παρέχοντας σε όλους τη σιγουριά της εργασίας και του διαβίωσης – ο Μαρά δεν συνέλαβε πλήρως την αλήθεια στις ιδέες του Ζακ Ρου, του Βαρλέ, του Σαλιέ, του Λ'Ανζ και πολλών άλλων. Καθώς ο ίδιος δεν ήταν σε θέση να διατυπώσει τις βασικές ιδέες της ριζικής κομμουνιστικής αλλαγής που εκείνοι οι πρόδρομοι επεδίωκαν να εφαρμόσουν και, από την άλλη πλευρά, επειδή φοβόταν ότι η Γαλλία μπορεί να έχανε τις ελευθερίες που ήδη είχε κατακτήσει, δεν πρόσφερε σε κείνους τους κομμουνιστές την αναγκαία ψυχική υποστήριξη και την τεράστια επιρροή του. Δεν έγινε ο εκπρόσωπος του νέου κινήματος.

«Εάν είχε ζήσει ο αδελφός μου», ανέφερε η αδελφή του Μαρά, «δεν θα είχε κατατομηθεί ούτε ο Δαντόν, ούτε ο Ροβεσπιέρος, ούτε ο Καμίλ Ντεμουλέν». Ούτε καν οι Εμπερτικοί, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε.

Συνολικά, μολονότι ο Μαρά αντιλαμβανόταν τις απότομες εκρήξεις της λαϊκής οργής και μολονότι ορισμένες φορές τις θεωρούσε αναγκαίες, σίγουρα δεν υπήρξε υποστηρικτής της τρομοκρατίας όπως αυτή ασκήθηκε μετά τον Σεπτέμβριο του 1793.

Πεντηκοστό τέταρτο κεφάλαιο: Η Βανδέα – Λυών – Οι εξεγέρσεις στη νότια Γαλλία

Οι συνωμοσίες των μοναρχικών στο νότο – Εξεγέρσεις εναντίον της Συμβατικής – Η Τουλόν παραδίδεται στον αγγλικό και στον ισπανικό στόλο – Η δυσαρέσκεια των χωρικών – Η εχθρότητα των χωριών εναντίον πόλεων – Οι Γιρονδίνιοι βοηθούν την εξέγερση – Το σχέδιο των Βανδεανών – Καταλαμβάνουν τη Σομούρ και την Ανζέρ αλλά τελικά αναγκάζονται να αποσυρθούν στη Νάντη – Η εξολόθρευση των Βανδεανών – Εξεγέρσεις στην Προβηγκία και στη Λυών – Ο Σαλιέ – Η Μασσαλία και άλλες πόλεις του νότου ενώνονται με το κίνημα – Η ήττα των μοναρχικών – Πολιορκία και άλωση της Λυών – Η δράση των δημοκρατικών στη Λυών – Η Μπορντό παραδίδεται στη Συμβατική

Μολονότι η εξέγερση των μοναρχικών απέτυχε στη Νορμανδία και στη Βρετάνη, οι αντιδραστικοί γνώρισαν και άλλες επιτυχίες στην επαρχία Πουατί, στους νομούς Ντε Σεβρ, Βιέν και Βανδέα, στην Μπορντό, στη Λιμόζ και εν μέρει στην

ανατολική Γαλλία, όπου οι εξεγέρσεις εναντίον της Συμβατικής ξέσπασαν στη Μπεζανσόν, στη Ντιζόν και στη Μακόν. Όπως άλλωστε έχουμε διαπιστώσει, σε αυτά τα μέρη της Γαλλίας οι μεσαιές τάξεις είχαν αντιδράσει με αγριότητα εναντίον των εξεγερμένων χωρικών το 1789.

Εξεγέρσεις ξέσπασαν επίσης σε αρκετά μέρη του νότου όπου οι συνωμοσίες των μοναρχικών συνεχίζονταν για μεγάλο διάστημα. Η Μασσαλία έπεσε στα χέρια των αντεπαναστατών, Γιρονδίνων και μοναρχικών που εξέλεξαν προσωρινή κυβέρνηση με πρόθεση να βαδίσουν εναντίον του Παρισιού. Η Τουλούζ, η Γκρενόμπλ και η Νιμ επίσης εξεγέρθηκαν εναντίον της Συμβατικής.

Η Τουλόν παραδόθηκε στον αγγλικό και ισπανικό στόλο που κατέλαβαν αυτό το οχυρό στο όνομα του Λουδοβίκου ΙΖ΄. Η Μπορντό, μια πολύ σημαντική εμπορική πόλη, επίσης φαινόταν έτοιμη να ξεσηκωθεί στο κάλεσμα των Γιρονδίνων. Και η Λυών, όπου από τις 29 Μαΐου κυριαρχούσε η αστική τάξη των βιομηχάνων και των εμπόρων, εξεγέρθηκε ανοιχτά εναντίον της Συμβατικής και αντιστάθηκε σε μια παρατεταμένη πολιορκία. Οι δε Πεδεμοντιέζοι, αντλώντας οφέλη λόγω της αταξίας που επικρατούσε στο στρατό που είχε τη Λυών σαν επιχειρησιακή βάση, διέσχισαν τα σύνορα της Γαλλίας.

Μέχρι σήμερα δεν έχουν διευκρινιστεί τα πραγματικά αίτια για την εξέγερση στη Βανδέα. Ασφαλώς η αφοσίωση των χωρικών στους κληρικούς τους χάρη στην έξυπνη εκμετάλλευση της Ρώμης, βοήθησε πολύ στην υποδαύλιση του μίσους εναντίον της Επανάστασης. Οπωσδήποτε στα χωριά της Βανδέας υπήρχε κάποια προσήλωση στο βασιλιά και οι μοναρχικοί εύκολα κατάφεραν να προκαλέσουν τον οίκτο των χωρικών για «το δύστυχο βασιλιά που το μόνο του μέλημα ήταν το καλό του λαού και που είχε εκτελεστεί από το λαό του Παρισιού». Τότε οι γυναίκες έχυσαν πολλά δάκρυα για την τύχη του καμμένου παιδιού, του Δελφίνου, που βρισκόταν κλεισμένος σε κάποια φυλακή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι απεσταλμένοι που είχαν έρθει από τη Ρώμη, την Κόμπλεντς και την Αγγλία φέρνοντας μαζί τους παπικές βούλες, βασιλικά διατάγματα και χρυσό, ελεύθερο το πεδίο, και μάλιστα από τη στιγμή που είχαν την προστασία των αστών, των πρώην δουλεμπόρων της Νάντης, και των εμπόρων, τους οποίους οι Άγγλοι γέμιζαν υποσχέσεις για βοήθεια εναντίον των Αβράκωτων.

Τέλος ένας λόγος που από μόνος τους θα μπορούσε να ξεσηκώσει στα όπλα ολόκληρες επαρχίες ήταν η επιστράτευση τριακοσίων χιλιάδων ανδρών κατόπιν διαταγής της Συμβατικής. Στη Βανδέα η στρατολόγηση αυτή θεωρήθηκε σαν παραβίαση του ιερότερου δικαιώματος κάθε ανθρώπου – της παραμονής του στη γενέθλια γη του.

Ας μας επιτραπεί ωστόσο να θεωρούμε ότι υπήρχαν και άλλα αίτια για τον ξεσηκωμό των χωρικών της Βανδέας εναντίον της Επανάστασης. Όσο κάποιος μελετά τα διάφορα έγγραφα εκείνης της περιόδου συναντά συνεχώς τέτοια αίτια που οπωσδήποτε θα είχαν προκαλέσει ένα αίσθημα δυσαρέσκειας ανάμεσα στους χωρικούς εναντίον της Συντακτικής και της Νομοθετικής Συνέλευσης. Και μόνο το γεγονός ότι η πρώτη είχε καταργήσει μονομιάς τις συνελεύσεις των χωριών, οι οποίες υπήρχαν επί αιώνες μέχρι τον Δεκέμβριο του 1789, αλλά και το γεγονός ότι οι χωρικοί ήταν διαιρεμένοι σε δυο τάξεις – ενεργούς και παθητικούς – και ότι η διευθέτηση των κοινοτικών υποθέσεων είχε ανατεθεί σε άτομα που εκλέγονταν μόνο από τους πλούσιους – όλα αυτά τα γεγονότα ήταν αρκετά για να ξυπνήσουν τη δυσαρέσκεια των χωριών εναντίον της Επανάστασης και των πόλεων εν γένει, καθώς και εναντίον των μεσαιών τους τάξεων.

Είναι αλήθεια ότι στις 4 Αυγούστου η Επανάσταση είχε διακηρύξει την αρχή της κατάργησης των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και του αναπαλλοτρίωτου, αλλά όπως φαίνεται το τελευταίο δεν υπήρχε πλέον στα δυτικά και έτσι τα φεουδαρχικά δικαιώματα καταργήθηκαν μόνο στα χαρτιά. Καθώς οι εξεγέρσεις των χωριών δεν είχαν επεκταθεί στις δυτικές επαρχίες, οι χωρικοί των αυτών επαρχιών διαπίστωσαν ότι θα έπρεπε να εξακολουθήσουν να πληρώνουν φεουδαρχικές εισφορές όπως πριν.

Από την άλλη πλευρά – και αυτό ήταν υψίστης σημασίας για τα χωριά – η κρατική γη, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας, δηλαδή όλη η εκκλησιαστική γη, έπρεπε να επιστραφεί στους φτωχούς, τώρα αγοράζόταν από εύπορους κατοίκους των πόλεων και αυτό έτεινε να ενισχύει τη γενική δυσαρέσκεια των χωριών εναντίον των πόλεων. Σε αυτό πρέπει να προσθέσουμε τις κλοπές της κοινοτικής γης προς όφελος των μεσαιών τάξεων, οι οποίες αυξήθηκαν χάρη στα διατάγματα της Νομοθετικής Συνέλευσης.* [* Βλ. εικοστό έκτο κεφάλαιο.]

Ως εκ τούτου η Επανάσταση, ενώ επέβαλε νέα βάρη στους ώμους των χωρικών – νέους φόρους, στρατολόγηση και επιτάξεις – δεν είχε προσφέρει τίποτα στα χωριά μέχρι τον Αύγουστο του 1793, εκτός από την περίοδο που οι χωρικοί είχαν καταλάβει τη γη των ευγενών ή τη μεγάλη κτηματική περιουσία του κλήρου. Κατά συνέπεια, ένα βαθιά εδραιωμένο μίσος μεγάλωνε στα χωριά εναντίον των πόλεων και πράγματι διαπιστώνουμε ότι η εξέγερση στη Βανδέα ήταν ένας πόλεμος που είχαν κηρύξει τα χωριά εναντίον των πόλεων, ιδίως εναντίον των μεσαιών τάξεων των πόλεων.* [* Σύμφωνα με τον Avenel, ορισμένες ενδείξεις ενός χαρακτήρα της εξέγερσης στη Βανδέα βρίσκονται στο έργο του Antonin Proust (La justice révolutionnaire à Niort). Ήταν ένας πόλεμος των χωρικών εναντίον των μπουρζουάδων – οι χωρικοί που έστελναν τους αντιπροσώπους τους στους μπουρζουάδες πιστωτές «για να πάρουν τους τίτλους ιδιοκτησίας και να τους κάψουν». (Lundis révolutionnaires, σελ. 284).]

Με τη βοήθεια της Ρώμης η εξέγερση ξέσπασε άγρια και αιματηρή υπό την καθοδήγηση του κλήρου. Και το μόνο που μπορούσε να στείλει η Συμβατική εναντίον της ήταν μερικά ασήμαντα στρατεύματα, υπό τη διοίκηση στρατηγών είτε ανίκανων είτε με συμφέρον να παραταθεί ο πόλεμος. Οι Γιρονδίνιοι αντιπρόσωποι μάλιστα έβαλαν τα δυνατά τους για να βοηθήσουν την εξέγερση με επιστολές προς τη Νάντη και προς τις άλλες πόλεις. Όλες αυτές οι δυνάμεις που ενεργούσαν προς την ίδια κατεύθυνση, έδωσαν τη δυνατότητα στην εξέγερση να επεκταθεί και τελικά να γίνει τόσο απειλητική ώστε, προκειμένου να τη συντρίψει το «Όρος» κατέφυγε στα πιο αποκρουστικά μέτρα.

Το σχέδιο των Βανδεανών ήταν να καταλάβουν όλες τις πόλεις, να εξολοθρεύσουν τους δημοκρατικούς «πατριώτες», να μεταφέρουν την εξέγερση στις γειτονικές επαρχίες και, τέλος, να βαδίσουν εναντίον του Παρισιού.

Στις αρχές Ιουνίου του 1793, οι ηγέτες της Βανδέας Κατελινό, Λεσκίρ, Στοφλέ και Λα Ρος-Ζακλέν, επικεφαλής σαράντα χιλιάδων ανδρών, κατέλαβαν την πόλη Σομέρ, η οποία τους παρείχε τη δυνατότητα να εποπτεύουν τον Λίγηρα. Κατόπιν διέσχισαν τον ποταμό, κατέλαβαν την Ανζέρ (17 Ιουνίου) και αφού πραγματοποίησαν με επιτυχία μυστικούς ελιγμούς, προέλασαν αμέσως εναντίον της Νάντης, του λιμανιού του Λίγηρα, καθώς η κατάληψή της θα τους έφερνε σε άμεση επαφή με τον αγγλικό στόλο. Στις 29 και 30 Ιουνίου οι στρατιές τους συγκεντρώθηκαν μαζικά και επιτέθηκαν στη Νάντη. Στην επιχείρηση αυτή όμως οι δημοκρατικοί τους έτρεψαν σε φυγή. Έχασαν τον Κατελινό, τον γνήσιο και δημοκρατικό ηγέτη της εξέγερσης, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Σομέρ και τελικά αποσύρθηκαν στην αριστερή όχθη του Λίγηρα.

Η Δημοκρατία έκανε μια υπέρτατη προσπάθεια για να επιτεθεί στην ίδια τη Βανδέα. Ο πόλεμος έγινε ένας πόλεμος εξολόθρευσης και τελικά είκοσι έως τριάντα χιλιάδες Βανδεανοί με τις οικογένειές τους, αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στην Αγγλία διασχίζοντας τη Βρετάνη. Έτσι, διέσχισαν τον Λίγηρα από το νότο προς το βορρά και κατευθύνθηκαν βόρεια. Η Αγγλία όμως δεν είχε καμία διάθεση να δεχτεί τέτοιους μετανάστες, ενώ στη Βρετάνη η υποδοχή ήταν ψυχρή κυρίως επειδή οι Βρετόνοι πατριώτες είχαν αρχίσει να κυριαρχούν σε πόλεις και χωριά. Για αυτό το λόγο όλοι εκείνοι οι πεινασμένοι και κουρελιάρηδες άνδρες, μαζί με τα γυναικόπαιδα, οδηγήθηκαν πίσω προς τον Λίγηρα.

Έχουμε ήδη αναφέρει το φλογερό πάθος που κατέκλυζε τους Βανδεανούς στην αρχή της εξέγερσης με την ενθάρρυνση του κλήρου. Τώρα όμως ο πόλεμος γινόταν ένας πόλεμος αμοιβαίας εξολόθρευσης. Τον Οκτώβριο του 1793 – όπως γράφει η μαντάμ ντε λα Ρος-Ζακλέν – το σύνθημά τους ήταν «Κανένας οίκτος». Στις 20 Σεπτεμβρίου 1793, οι Βανδεανοί γέμισαν τα πηγάδια στη Μοντάν με πτώματα δημοκρατικών στρατιωτών, πολλοί από τους οποίους ήταν ακόμα ζωντανοί και απλώς ζαλισμένοι ή εξουδετερωμένοι από χτυπήματα. Στις 15 Οκτωβρίου ο Σαρέτ κατέλαβε τη Νουαρμουτιέ και εκτέλεσε όλους όσους είχαν παραδοθεί. Τους έθαψαν ζωντανούς μέχρι το λαϊμό και οι δεσμοφύλακές τους διασκέδασαν βασανίζοντας με ένα σωρό τρόπους τα κεφάλια που εξείχαν μέσα από το χώμα.* [* Βλ. Michelet, ο οποίος μελέτησε επιτόπου τον πόλεμο στη Βανδέα από έγγραφα της περιοχής. «Το θλιβερό ερώτημα για το ποιος ανέλαβε την πρωτοβουλία για εκείνες τις βάρβαρες πράξεις και ποια από τις δυο πλευρές διέπραξε τα περισσότερα εγκλήματα είναι συχνό θέμα συζήτησης», γράφει «Ενώ μιλούν συνεχώς για τους μαζικούς πνιγμούς Βανδεανών στο Λίγηρα από τον Καριέ, για ποιο λόγο πρέπει να σωπούν απέναντι στις μαζικές σφαγές του Σαρέτ; Παλιοί βετεράνοι της Βανδέας έχουν πει στο γιατρό τους, και εκείνος μου το έχει μεταφέρει, ότι ουδέποτε είχαν συλλάβει κάποιον στρατιώτη (ιδίως κάποιον από το στρατό που είχε έρθει από τη Μαγεντία) χωρίς να τον θανατώσουν έπειτα από βασανιστήρια, αρκεί να είχαν το χρόνο για αυτό. Και όταν τον Απρίλιο του 1793 οι άνδρες από τη Νάντη έφτασαν στη Σαλάν, είδαν καρφωμένο στην πόρτα κάτι που

έμοιαζε με μεγάλη νυχτερίδα: ήταν ένας δημοκρατικός στρατιώτης που είχε μείνει εκεί καρφωμένος για πολλές ώρες, υποφέροντας φριχτά χωρίς να πεθαίνει». (Michelet, History of the Revolution, Βιβλίο XI. κεφ. v.)]

Από την άλλη πλευρά, όταν όλη αυτή η μάζα ανδρών και γυναικόπαιδων που είχε οδηγηθεί πίσω στον Λίγηρα συνέρρευσε στη Νάντη, οι φυλακές της πόλης άρχισαν να γεμίζουν σε επικίνδυνο βαθμό. Σε εκείνες τις τρύπες όπου συνωστίζονταν ανθρώπινα πλάσματα, μαίνονταν ο τυφοειδής πυρετός και άλλες μεταδοτικές ασθένειες που σύντομα μεταδόθηκαν στην ήδη εξαντλημένη από την πολιορκία πόλη. Συν τους άλλους, όπως στο Παρίσι μετά τις 10 Αυγούστου, οι φυλακισμένοι μοναρχικοί απειλούσαν να βάλουν φωτιά στην πόλη και να δολοφονήσουν όλους τους Ιακωβίνους, έτσι και στη Νάντη οι φυλακισμένοι Βανδεανοί απειλούσαν να εξολοθρεύσουν όλους τους δημοκρατικούς μόλις ο «Βασιλικός Στρατός» των Βανδεανών πλησίαζε την πόλη. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι πατριώτες αριθμούσαν μόλις λίγες εκατοντάδες σε μια πόλη που είχε αποκτήσει τον πλούτο της με το δουλεμπόριο και την εργασία δούλων στον Άγιο Δομίνικο και που τώρα τον έχανε λόγω της κατάργησης της δουλείας. Συνεπώς, οι πατριώτες έπρεπε να επαγρυπνούν συνεχώς, πάντα έτοιμοι να εμποδίσουν την άλωση της Νάντης και τη σφαγή των δημοκρατικών από μια αιφνιδιαστική επίθεση του «Βασιλικού Στρατού». Οι προσπάθειες που κατέβαλαν ήταν τόσο έντονες, ώστε οι άνδρες των δημοκρατικών περιπόλων αισθάνονταν εντελώς εξαντλημένοι.

Τότε η κραυγή «Πνίξτε τους όλους», η οποία είχε ήδη ακουστεί το 1792, έγινε όλο και πιο απειλητική. Ένας πανικός που σύμφωνα με τον Michelet έμοιαζε με τον πανικό που καταλαμβάνει τον κόσμο σε μια πόλη, η οποία έχει πληγεί από την πανούκλα, κατέλαβε τους φτωχότερους ανάμεσα στον πληθυσμό της Νάντης και ο Καριέ, ο επίτροπος της Συμβατικής, ένας άνθρωπος με μια ιδιοσυγκρασία που τον έκανε πολύ ευάλωτο απέναντι σε ένα τέτοιο πανικό, τους επέτρεψε να κάνουν ό,τι θέλουν.

Ο λαός άρχισε να πνίγει τους ιερείς που είχαν συλληφθεί και στο τέλος εξολόθρευσε περισσότερους από δυο χιλιάδες άνδρες και γυναικόπαιδα που βρίσκονταν στις φυλακές της Νάντης.

Όσο για τη Βανδέα, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας (comité de Salut public), χωρίς να διερευνήσει σε βάθος τα αίτια που μπορεί να είχαν οδηγήσει μια ολόκληρη επαρχία σε εξέγερση και όντας ικανοποιημένη από μια κοινότοπη εξήγηση περί του «φανατισμού εκείνων των βάρβαρων χωρικών», χωρίς καν να προσπαθήσει να καταλάβει τους χωρικούς ή να τονώσει το ενδιαφέρον τους για τη Δημοκρατία, συνέλαβε την αποτρόπαια ιδέα της εξολόθρευσης των Βανδεανών και την ερήμωση του νομού.

Κατασκευάστηκαν δεκαέξι περιφραγμένα στρατόπεδα και δώδεκα «διαβολικές φάλαγγες» στάλθηκαν στην ύπαιθρο για να τη λεηλατήσουν, να κάψουν τις καλύβες των χωρικών και να εξολοθρεύσουν τους κατοίκους. Εύκολα μπορούμε να συλλάβουμε το αποτέλεσμα μιας τέτοιας μεθόδου. Η Βανδέα έγινε μια αιμορραγούσα πληγή της Δημοκρατίας και αυτή η αιμορραγία συνεχίστηκε για δυο χρόνια. Μια τεράστια επαρχία χάθηκε σε βάρος της Δημοκρατίας και η Βανδέα υπήρξε η αιτία για τα πιο οδυνηρά σχίσματα ανάμεσα στους Ορεινούς.

Οι εξεγέρσεις στην Προβηγκία και στη Λυών είχαν εξίσου μοιραία επίδραση για την πρόοδο της Επανάστασης. Εκείνη την εποχή η Λυών ήταν μια βιομηχανική πόλη για τους πλούσιους. Μεγάλοι αριθμοί τεχνιτών εργάζονταν στα σπίτια τους υφαίνοντας κομψά μετάρια και κατασκευάζοντας χρυσά και ασημένια κεντήματα.

Τώρα, το σύνολο αυτής της βιομηχανίας βρισκόταν σε στασιμότητα στη διάρκεια της Επανάστασης και ο πληθυσμός της Λυών διχάστηκε ανάμεσα σε δυο αντίπαλα στρατόπεδα. Οι αρχιτεχνίτες, οι μικροί εργοδότες και οι τάξεις τηςσχόλης, ανώτερες και μεσαίες, ήταν εναντίον της Επανάστασης, ενώ οι απλοί εργάτες, εκείνοι που εργάζονταν για μικρούς εργοδότες ή είχαν βρει δουλειά στις βιομηχανίες της υφαντουργίας, ήταν ολόψυχα δοσμένοι στην Επανάσταση και είχαν ήδη τροφοδοτήσει τους φάρους του σοσιαλισμού, οι οποίοι θα έκαιγαν δυνατά στη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα. Ακολούθησαν πρόθυμα τον Σαλιέ, έναν κομμουνιστή και αποκρυφιστή φίλο του Μαρά, έναν άνθρωπο με μεγάλη επιρροή στο δημοτικό συμβούλιο και με δημοκρατικές φιλοδοξίες που θύμιζαν εκείνες της Κομμούνας του Παρισιού. Μια ενεργή κομμουνιστική προπαγάνδα γινόταν και από τον Λ'Ανζ, ένα πρόδρομο του Fourier και των φίλων του.

Από την πλευρά τους, οι αστοί άκουσαν με προσοχή τους ευγενείς και πάνω απ' όλους τους ιερείς. Ο τοπικός κλήρος ανέκαθεν ασκούσε σημαντική επιρροή στη Λυών αλλά τώρα είχε ενισχυθεί από αρκετούς ιερείς που είχαν επιστρέψει από τη μετανάστευσή τους στη Σαβοΐα.

Όλα αυτά τα εκμεταλλεύτηκαν οι Γιρονδίνιοι της μεσαιάς τάξης, πίσω από τους οποίους κρύβονταν οι μοναρχικοί, και έτσι είχαν εισβάλλει στα τμήματα της Λυών, προετοιμάζοντας μια εξέγερση εναντίον των Ιακωβίνων.

Η σύγκρουση ξέσπασε στις 29 Μαΐου 1793. Υπήρξαν οδομαχίες και οι αστοί κέρδισαν το πλεονέκτημα. Ο Σαλιέ συνελήφθη και έπειτα από μια χλιαρή υπεράσπιση από τον Ροβεσπιέρο και τον Μαρά στο Παρίσι, εκτελέστηκε στις 16 Ιουλίου. Από εκείνη τη μέρα, η καταστολή από την πλευρά των αστών και των μοναρχικών απέκτησε φοβερές διαστάσεις. Οι εύποροι της Λυών, οι οποίοι μέχρι τότε ήταν με τους Γιρονδίνους, πήραν θάρρος από τις εξεγέρσεις στα δυτικά και συντάχθηκαν ανοιχτά μαζί με τους μοναρχικούς εμγκρέδες. Όπλισαν είκοσι χιλιάδες άνδρες και οχύρωσαν την πόλη εναντίον της Συμβατικής.

Στη Μασσαλία οι Γιρονδίνιοι είχαν εξεγερθεί στις 31 Μαΐου και σκόπευαν να υποστηρίξουν τη Λυών. Με εμπνευστή τον Γιρονδινό Ρεμπέκι που είχε έρθει από το Παρίσι, τα τμήματα της Μασσαλίας, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων ήταν στα χέρια των Γιρονδίνων, είχαν συγκεντρώσει ένα στρατό δέκα χιλιάδων ανδρών. Θα βιάζιζαν προς τη Λυών και κατόπιν στο Παρίσι για να πολεμήσουν εκεί τους Ορεινούς. Κι άλλες πόλεις του νότου όπως η Τουλόν, η Νιμς και η Μοντομπάν, προσχώρησαν στο κίνημα, το οποίο σύντομα απέκτησε όπως ήταν αναμενόμενο, ένα ανοιχτά μοναρχικό χαρακτήρα. Εντούτοις, σύντομα τα στρατεύματα της Δημοκρατίας υπό τον Καρτό κατατρόπωσαν το στρατό της Μασσαλίας και στις 25 Αυγούστου κατέλαβαν στην πόλη Μασσαλία.

Ο Ρεμπέκι αυτοκτόνησε αλλά μια ομάδα των ηττημένων μοναρχικών κατέφυγε στην Τουλόν και έτσι αυτό το μεγάλο στρατιωτικό λιμάνι παραδόθηκε στους Άγγλους. Ο Άγγλος ναύαρχος κατέλαβε την πόλη, ανακήρυξε τον Λουδοβίκο 17ο βασιλιά της Γαλλίας και μετέφερε ένα στρατό οκτώ χιλιάδων Ισπανών μέσω θαλάσσης για να υπερασπιστούν την Τουλόν και τα οχυρά της.

Στο μεταξύ, ένας στρατός είκοσι χιλιάδων ανδρών από το Πεδεμόντιο είχε εισβάλει στη Γαλλία για να σώσει τους μοναρχικούς στη Λυών και κατηφόριζε προς την πόλη μέσω των κοιλάδων Σαλάνς, Ταρεντέζ και Μοριέν.

Οι απόπειρες του Ντιμπούα-Κρανέ, ενός μέλους της Συμβατικής, να καταλάβει τη Λυών απέτυχαν επειδή το κίνημα είχε περάσει πλέον στα χέρια των μοναρχικών που δεν δέχονταν καμία προσφορά. Ο διοικητής Πρεσί, ο οποίος στις 10 Αυγούστου είχε πολεμήσει ανάμεσα στους Ελβετούς, ήταν ένας από τους πιστούς υποστηρικτές του Λουδοβίκου ΙΣΤ'. Πολλοί από τους εμγκρέδες επίσης είχαν φτάσει στη Λυών για να πολεμήσουν εναντίον της Δημοκρατίας και οι ηγέτες του μοναρχικού κόμματος συνωμοτούσαν με τον Ιμπέρ-Κολομέ, έναν πράκτορα του βασιλικού οίκου, προκειμένου να συνδέσουν την εξέγερση στη Λυών με τις επιχειρήσεις του στρατού του Πεδεμοντίου. Τέλος, το Συμβούλιο Κοινής Σωτηρίας για τη Λυών είχε σαν γραμματέα τον στρατηγό Ρομπιέ, έναν από τους «Πατέρες του Πρεκκλησιού», ενώ ο διοικητής Πρεσί βρισκόταν σε επαφή με τους πράκτορες του βασιλικού οίκου και του ζητούσε ενισχύσεις για το στρατό του Πεδεμοντίου και της Αυστρίας.

Σε αυτές τις περιστάσεις το μόνο που απέμενε ήταν η πολιορκία της Λυών που άρχισε στις 8 Αυγούστου από έμπειρα στρατεύματα, αποσπασμένα για αυτό το σκοπό από τη στρατιά των Άλπεων και με κανόνια από την Μπεζανσόν και την Γκρενόμπλ. Οι εργάτες της Λυών δεν είχαν καμία διάθεση για αυτό τον αντεπαναστατικό πόλεμο, αλλά δεν αισθάνονταν αρκετά ισχυροί για να ξεσηκωθούν. Διέφυγαν από την πολιορκημένη πόλη και ενώθηκαν με το στρατό των Αβράκωτων, ο οποίος, παρά την έλλειψη ψωμιού, το μοιράστηκε με τις είκοσι χιλιάδες πρόσφυγες.

Στο μεταξύ, το Σεπτέμβριο ο Κέλερμαν είχε καταφέρει να απωθήσει τους Πεδεμοντέζους. Ο Κουτόν και ο Μενιέ, δυο επίτροποι της Συμβατικής που είχαν συγκεντρώσει ένα στρατό από χωρικούς στην Οβέρν οπλισμένους με δρεπάνια, αξίνες και δίκρανα, έφτασε στις 2 Οκτωβρίου για να ενισχύσει τον Κέλερμαν. Επτά μέρες αργότερα οι στρατιές της Συμβατικής κατέλαβαν επιτέλους τη Λυών.

Όσο θλιβερό κι αν είναι για να το καταγράψουμε, η καταστολή από μέρους των δημοκρατικών υπήρξε φοβερή. Προφανώς ο Κουτόν ευνοούσε μια ειρηνευτική πολιτική, αλλά οι τρομοκράτες πήραν το πάνω χέρι στη Συμβατική. Πρότειναν να εφαρμοστεί στη Λυών η μέθοδος που είχαν προτείνει οι Γιρονδίνοι για το Παρίσι – δηλαδή, την καταστροφή της πόλης έτσι ώστε να μείνουν μόνο ερείπια με την ακόλουθη επιγραφή: «Η Λυών διεξήγαγε πόλεμο εναντίον της ελευθερίας – η Λυών δεν υπάρχει πια». Όμως αυτό το εξωφρενικό σχέδιο απορρίφθηκε και η Συμβατική αποφάσισε ότι οι κατοικίες των εύπορων θα καταστρέφονταν, ενώ των φτωχών θα έμεναν άθικτες. Το σχέδιο ανέλαβε να εκτελέσει ο Κολό ντ'Ερμπούα, και εάν τελικά δεν το έκανε ήταν επειδή η εφαρμογή του ήταν πρακτικά αδύνατη. Μια πόλη δεν είναι εύκολο να καταστραφεί έτσι απλά. Όμως, με ένα φοβερό αριθμό εκτελέσεων και τη μαζική σφαγή αιχμαλώτων, ο Κολό κατάφερε να ξεπεράσει ακόμα και τους Μαρσεγιέζους αντεπαναστάτες, προκαλώντας στην Επανάσταση μεγάλη ζημιά.

Οι Γιρονδίνοι έδιναν πολύ μεγάλη σημασία στην εξέγερση της Μπορντό. Πράγματι, μολονότι αυτή εμπορική πόλη ξεσηκώθηκε, η εξέγερση δεν είχε διάρκεια. Ο λαός δεν παρασύρθηκε. Δεν πίστευε στις κατηγορίες για «φίλομοναρχισμό και Ορλεανισμό» που εκτοξεύονταν σε βάρος του «Όρου» και όταν οι αντιπρόσωποι των Γιρονδίνων που είχαν διαφύγει από το Παρίσι έφτασαν στην Μπορντό, αναγκάστηκαν να κρυφτούνε μέσα στην πόλη, την οποία φαντάζονταν σαν κέντρο της εξέγερσής τους. Σύντομα η Μπορντό παραδόθηκε στους επιτρόπους της Συμβατικής.

Στην Τουλόν από καιρό δρούσαν Άγγλοι πράκτορες και όλοι οι αξιωματικοί του ναυτικού ήταν μοναρχικοί. Η πόλη παραδόθηκε σε μια αγγλική μοίρα. Οι ελάχιστοι δημοκρατικοί φυλακίστηκαν και καθώς οι Άγγλοι επάνδρωσαν αμέσως τα ήδη υπάρχοντα οχυρά και κατασκεύασαν καινούργια, για την ανακατάληψη της πόλης ήταν αναγκαία μια κανονική πολιορκία. Αυτό όμως έγινε μόλις τον επόμενο Δεκέμβρη.

Πεντηκοστό πέμπτο κεφάλαιο: Ο πόλεμος – Η εισβολή αναχαιτίζεται

Η αναδιοργάνωση του δημοκρατικού στρατού – Η φρίκη του πολέμου – Αντικατάσταση των Γιρονδίνων στρατηγών – Ο πόλεμος – Οι δυσκολίες των δημοκρατικών – Η κατάσταση της Γαλλίας – Οι ελπίδες των συμμάχων – Οι επιτυχίες και οι καθυστερήσεις τους – Οι δημοκρατικοί ανακτούν το θάρρος τους – Νίκη επί των Αυστριακών – Η παράδοση της Λυών – Ανακατάληψη της Τουλόν – Η εκδίκηση των δημοκρατικών

Μετά την προδοσία του Ντιμουριέ και τη σύλληψη των Γιρονδίνων ηγετών, η Δημοκρατία έπρεπε να ολοκληρώσει εκ νέου ολόκληρο το έργο της αναδιοργάνωσης του στρατού της σε δημοκρατική βάση και ήταν αναγκαίο να επανεκλέξει όλους τους ανώτερους αξιωματικούς προκειμένου να αντικαταστήσει τους Γιρονδίνους και μοναρχικούς στρατηγούς με δημοκρατικούς Ιακωβίνους.

Οι συνθήκες υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε αυτή η μεγάλη αλλαγή ήταν πολύ δύσκολες και μόνο η πεισματώδης ενέργεια ενός έθνους σε επανάσταση ήταν ικανή για να το οδηγήσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα ενώπιον της εισβολής, των εσωτερικών αναστατώσεων, και του υπονομευτικού έργου των συνωμοσιών που εξύφαιναν σε ολόκληρη τη Γαλλία οι πλούσιοι με σκοπό να λιμοκτονήσουν οι στρατιές των Αβράκωτων και να παραδοθούν στον εχθρό. Σχεδόν παντού η διοίκηση των νομών και των διαμερισμάτων είχε παραμείνει στα χέρια των Φεγιαντίνων και των Γιρονδίνων που έβαζαν τα δυνατά τους προκειμένου να εμποδίσουν πυρομαχικά και προμήθειες να φτάσουν στα στρατεύματα.

Χρειάστηκε όλο το ψυχικό σθένος της Επανάστασης και όλη η νεανική, παράλογη τόλμη ενός λαού που είχε ξυπνήσει από το μακροχρόνιο ύπνο του, όλη η πίστη των επαναστατών σε ένα μέλλον ισότητας για να επιμείνουν στον τιτάνιο αγώνα που διεξήγαγαν οι Αβράκωτοι εναντίον των εισβολέων και των προδοτών. Πόσες φορές όμως το εξαντλημένο έθνος δεν έφτασε σε σημείο να υποκύψει!

Καθώς στη σημερινή εποχή ο πόλεμος μπορεί να καταστρέψει και να ρημάξει ολόκληρες επαρχίες, μπορούμε να φανταστούμε τις καταστροφές του πολέμου πριν από εκατόν είκοσι χρόνια, ανάμεσα σε έναν πολύ φτωχότερο πληθυσμό. Στους νομούς που ήταν οι εστίες του πολέμου, η σοδειά συγκεντρώθηκε ως επί το πλείστον αγίνωτη σαν ζωοτροφή. Τα περισσότερα άλογα και τα άλλα υποζύγια χρησιμοποιήθηκαν καταναγκαστικά είτε επιτόπου είτε για κάποια από τις

δεκατέσσερις στρατιές της Δημοκρατίας. Οι στρατιώτες, όπως οι χωρικοί και οι φτωχοί στις πόλεις, δεν είχαν ψωμί. Όμως τους έλειπαν και όλα τα άλλα. Στη Βρετάνη και στην Αλσατία, οι επίτροποι της Συμβατικής ζήτησαν από τους πολίτες ορισμένων πόλεων όπως η Βρέστη ή το Στρασβούργο, να βγάλουν τις μπότες και τα παπούτσια τους και να τα στείλουν στους στρατιώτες. Όλο το δέρμα που μπορούσε να βρεθεί επιτάχθηκε, το ίδιο και οι τσαγκάρηδες για την κατασκευή υποδημάτων, αλλά επειδή ούτε αυτοί αρκούσαν, έπρεπε να διανεμηθούν ξυλοπάπουτσα στους στρατιώτες. Και το χειρότερο, κρίθηκε αναγκαίο να συγκροτηθούν επιτροπές για την επίταξη από κατοικίες «κουζινικά, καζάνια, τηγάνια, κουβάδες και άλλα αντικείμενα από μπρούτζο και κασσίτερο, καθώς επίσης και σπασμένα κομμάτια από μπρούτζο ή μόλυβδο». Αυτό έγινε στα διαμερίσματα του Στρασβούργου.

Στο Στρασβούργο, οι επίτροποι της Συμβατικής και το δημοτικό συμβούλιο υποχρεώθηκαν να ζητήσουν από τους κατοίκους είδη ρουχισμού, κάλτσες, μπότες, πουκάμισα, στρωσίδια και παλιά λινά υφάσματα προκειμένου να ντυθούν οι κουρελιασμένοι εθελοντές. Αναγκάστηκαν ακόμα να ζητήσουν κρεβάτια από κατοικίες για την περίθαλψη των τραυματιών.

Όλα αυτά όμως δεν αρκούσαν και κάπου κάπου οι επίτροποι της Συμβατικής έκριναν απαραίτητο να συγκεντρώνουν σημαντικούς επαναστατικούς φόρους, τους οποίους αποσπούσαν κυρίως από τους πλούσιους. Αυτό συνέβη εκτεταμένα στην Αλσατία, όπου οι μεγάλοι γαιοκτήμονες δεν είχαν εγκαταλείψει τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα, για την υπεράσπιση των οποίων η Αυστρία είχε πάρει τα όπλα. Στο νότο, στη Ναρμπόν, ένα από τα μέλη της Συμβατικής ζήτησε από όλους τους άνδρες και τις γυναίκες της πόλης να ξεφορτώσουν τις φορτηγίδες και να φορτώσουν τα κάρα που θα μετέφεραν προμήθειες για το στρατό.* [* Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι παρά τα όσα αναφέρουν οι αντιδραστικοί ιστορικοί για την Τρομοκρατία, διαπιστώνουμε από τα αρχεία ότι στην προκειμένη περίπτωση οι Αβράκωτοι και μερικοί νεαροί πολίτες ήταν οι μόνοι που ανταποκρίθηκαν σε αυτό το πατριωτικό κάλεσμα και ότι «ούτε μια μεταξωτή κάλτσα, ανδρική ή γυναικεία», δεν εμφανίστηκε στην αποβάθρα του καναλιού. Έπειτα από αυτό, ο επίτροπος περιορίστηκε να επιβάλλει στους πλούσιους «μια πατριωτική δωρεά» προς όφελος των φτωχών.]

Σιγά σιγά όμως, ο στρατός αναδιοργανώθηκε. Οι Γιρονδίνιοι στρατηγοί αποκλείστηκαν και αντικαταστάθηκαν από νεότερους άνδρες. Παντού εμφανίστηκαν νέοι άνθρωποι, για τους οποίους ο πόλεμος ουδέποτε είχε υπάρξει επάγγελμα και οι οποίοι κατατάχθηκαν με όλο το ζήλο των πολιτών ενός έθνους που συγκλονίζεται βαθιά από μια επανάσταση. Σύντομα δημιούργησαν νέες τακτικές που αργότερα αποδόθηκαν στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη: τις τακτικές των αστραπιαίων προελάσεων και τις μαζικές επιθέσεις για τη συντριβή διαφορετικών εχθρικών στρατιών, πριν βρουν την ευκαιρία να ενωθούν αποτελεσματικά.

Με άθλια περιβολή, συχνά φορώντας κουρέλια και ξυπόλητοι, πολλοί συχνά πεινασμένοι αλλά αντλώντας έμπνευση από την ιερή φλόγα της Επανάστασης για την Ισότητα, οι εθελοντές του 1793 νίκησαν αποτρέποντας μια βέβαιη ήττα.

Ταυτόχρονα, οι επίτροποι της Συμβατικής επέδειξαν φοβερή ενεργητικότητα στην εξεύρεση μέσων για να ταΐσουν, να ντύσουν και να κινητοποιήσουν τις στρατιές. Ως επί το πλείστον, η ισότητα ήταν η αρχή τους. Οπωσδήποτε ανάμεσα στους επιτρόπους υπήρχαν μερικά μαύρα πρόβατα, όπως ο Καμπασερέ, ένα μελλοντικός αξιωματούχος του Ναπολέοντα. Υπήρχαν ελάχιστοι επηρεασμένοι που έκαναν επίδειξη, κάτι που αργότερα έγινε αιτία για την πτώση του Βοναπάρτη, όπως υπήρχαν και κάποιιοι που χρηματιζόνταν. Όλα αυτά όμως ήταν σπάνιες εξαιρέσεις. Σχεδόν στο σύνολό τους, οι διακόσιοι επίτροποι μοιράστηκαν πραγματικά τις δυσκολίες και τους κινδύνους με τους στρατιώτες.

Οι προσπάθειες αυτές κατέληξαν σε επιτυχία και έπειτα από μια πολύ σκοτεινή περίοδο αντιξοοτήτων τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο, οι δημοκρατικές στρατιές πήραν το πάνω χέρι. Η παλίρροια της εισβολής ανακόπηκε στις αρχές του φθινοπώρου.

Τον Ιούνιο, έπειτα από την προδοσία του Ντιμουριέ, ο στρατός του βορρά τελούσε σε πλήρη αποδιοργάνωση. Οι στρατηγοί του ήταν έτοιμοι να πολεμήσουν μεταξύ τους και είχε να αντιμετωπίσει τέσσερις στρατιές συνολικής δύναμης εκατόν δεκαοκτώ χιλιάδων ανδρών από την Αγγλία, την Αυστρία, το Αννόβερο και την Ολλανδία. Η στρατιά αυτή αναγκάστηκε τελικά να εγκαταλείψει το οχυρωμένο στρατόπεδό της και να καταφύγει πίσω από τον Σαρπ, αφήνοντας τα οχυρά της Βαλανσιέν και της Κοντέ στα χέρια του εχθρού και το δρόμο προς το Παρίσι ανοιχτό.

Οι δυο στρατιές που υπερασπιζόνταν τον Μοζέλα και τον Ρήνο αριθμούσαν εξήντα χιλιάδες μάχιμους, απέναντι σε ογδόντα τρεις χιλιάδες Πρώσους και Αυστριακούς, μαζί με ένα ιππικό από περίπου έξι χιλιάδες εμιγκρέδες. Ο Κουστέν, η αφοσίωση του οποίου προς τη Δημοκρατία δεν ήταν καθόλου σίγουρη, εγκατέλειψε τις θέσεις που είχε καταλάβει το 1792 και επέτρεψε στους Γερμανούς να καταλάβουν το οχυρό της Μαγιάνς πάνω στο Ρήνο.

Στη Σαβοΐα και κοντά στη Νις, όπου θα κατευθύνονταν σαράντα χιλιάδες Πεδεμοντέζοι με την ενίσχυση οκτώ χιλιάδων Αυστριακών, υπήρχε μόνο η Στρατιά των Άλπεων και η Στρατιά των Παράκτιων Άλπεων που όμως στερούνταν όλα τα μεταφορικά μέσα εξαιτίας των μοναρχικών εξεγέρσεων στη Φορέζ, στη Λυών και στην Προβηγκία.

Στα Πυρηναία, είκοσι τρεις χιλιάδες Ισπανοί πέρασαν στη Γαλλία έχοντας απέναντί τους μόλις δέκα χιλιάδες άνδρες χωρίς κανόνια και χωρίς προμήθειες. Με τη βοήθεια των εμιγκρέδων, αυτός ο ισπανικός στρατός κατέλαβε αρκετά οχυρά, απειλώντας ολόκληρη της περιοχή της Ρουσιγιόν.

Όσο για την Αγγλία, το 1793 εγκαινίασε την τακτική που ακολούθησε αργότερα στη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων. Χωρίς να βγει πολύ μπροστά, προτίμησε να βοηθήσει τις συμμαχικές δυνάμεις και να κερδίσει από την αδυναμία της Γαλλίας, καταλαμβάνοντας τις αποικίες της και καταστρέφοντας το θαλάσσιο εμπόριό της. Τον Ιούνιο του 1793, η αγγλική κυβέρνηση ανακοίνωσε τον αποκλεισμό όλων των γαλλικών λιμανιών και αγγλικά πλοία, παραβιάζοντας το εθνικό διεθνές δίκαιο εκείνης της εποχής, άρχισε να καταλαμβάνει όλα τα ουδέτερα πλοία που μετέφεραν προμήθειες στη Γαλλία. Ταυτόχρονα, η Αγγλία βοήθησε τους εμιγκρέδες στέλνοντας κρυφά όπλα και φυλλάδια με διακηρύξεις για να ξεσηκώσει τη Βρετανία και τη Βανδέα, και ετοιμάστηκε να καταλάβει τα λιμάνια της Σεντ Μαλό, της Βρέστης, της Νάντης, της Μπορντό και της Τουλόν.

Οι εσωτερικές υποθέσεις της Γαλλίας δεν ήταν σε καλύτερη κατάσταση. Η Βρετανία βρισκόταν σε αναβρασμό χάρη στις δολοπλοκίες των εμιγκρέδων και των πρακτόρων της Αγγλίας. Στη Βανδέα, εκατό χιλιάδες φανατισμένοι χωρικοί βρίσκονταν σε ανοιχτή εξέγερση. Στις μεγάλες εμπορικές πόλεις όπως η Νάντη, η Μπορντό και η Μασσαλία, οι αστοί ήταν εξοργισμένοι επειδή οι επιχειρήσεις τους βρίσκονταν σε στασιμότητα. Η Λυών και η Προβηγκία βρίσκονταν σε πλήρη εξέγερση. Στη Φορέζ ο κλήρος και οι εμιγκρέδες έσπερναν συνεχώς τους σπόρους της διχόνοιας και στο ίδιο το Παρίσι όλοι εκείνοι που είχαν πλουτίσει από το 1789 και ανυπομονούσαν να δουν το τέλος της Επανάστασης, προετοιμάζαν μια λυσσαλέα επίθεση εναντίον της.

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι σύμμαχοι αισθάνονταν τόσο σίγουροι ότι σύντομα θα μπορούσαν να επαναφέρουν τη μοναρχία και να ενθρονίσουν τον Λουδοβίκο ΙΖ΄, ώστε το θεωρούσαν ζήτημα μόλις λίγων εβδομάδων. Ο Φερσέν, ο έμπιστος της Μαρίας Αντουανέτας, ήδη συζητούσε με φίλους για τα μέλη που θα συγκροτούσαν το Συμβούλιο της Αντιβασιλείας, ενώ το σχέδιο για την τοποθέτηση του κόμη ντ'Αρτουά σαν επικεφαλής των στασιαστών στη Βρετανία συμφωνήθηκε ανάμεσα στην Αγγλία, την Ισπανία και τη Ρωσία.* [* Επιστολή του βαρόνου de Stedincq από την Αγία Πετρούπολη, γραμμένη στις 26 Απριλίου.]

Εάν οι σύμμαχοι είχαν προελάσει κατευθείαν προς το Παρίσι είναι βέβαιο ότι θα είχαν προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στην Επανάσταση. Είτε όμως από το φόβο μιας δεύτερης 2 Σεπτεμβρίου είτε επειδή προτιμούσαν την κατοχή των οχυρών που είχαν κυριεύσει από τη Γαλλία από μια πολιορκία του Παρισιού, επέλεξαν να σταματήσουν την προέλασή τους για να καταλάβουν τη Βαλανσιέν και τη Μαγιάνς.

Η Μαγιάνς πάντως πολέμησε και παραδόθηκε μόλις στις 22 Ιουλίου. Το οχυρό της Κοντέ είχε παραδοθεί μερικές μέρες νωρίτερα, έπειτα από τετράμηνη πολιορκία. Τέλος, στις 26 Ιουλίου η Βαλανσιέν, έπειτα από μια επίθεση των συμμάχων, συνθηκολόγησε με τη σειρά της εν μέσω ενθουσιωδών εκδηλώσεων από τους αστούς οι οποίοι, στη διάρκεια της πολιορκίας βρισκόνταν σε στενή επικοινωνία με τον δούκα της Υόρκης. Η Αυστρία πήρε στην κατοχή της αυτές τις δυο οχυρές πόλεις.

Στο βορρά, ο δρόμος προς το Παρίσι είχε ανοίξει από τις 10 Αυγούστου 1793 και οι σύμμαχοι διέθεταν περισσότερους από τριακόσιες χιλιάδες άνδρες ανάμεσα στην Οστάνδη και στην Μπαλ. Τι ήταν όμως αυτό που για άλλη μια φορά συγκράτησε τους συμμάχους και τους εμπόδισε να προελάσουν εναντίον του Παρισιού για να ελευθερώσουν τη Μαρία Αντουανέτα και τον Δελφίνο; Μήπως η επιθυμία τους ήταν πρώτα να καταλάβουν αυτά τα οχυρά, τα οποία θα

παρέμεναν στην κατοχή τους, ανεξάρτητα από το τι θα συνέβαινε στη Γαλλία; Μήπως ήταν ο φόβος της λυσσαλέας αντίστασης που μπορεί να προέβαλε η δημοκρατική Γαλλία; Ή μήπως – και αυτό φαίνεται το πιο πιθανό – υπήρχαν σκοπιμότητες διπλωματικής φύσης; Καθώς τα έγγραφα που θα μπορούσαν να ρίξουν φως στη γαλλική διπλωματία εκείνης της περιόδου παραμένουν αδημοσίευτα, μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε. Γνωρίζουμε ωστόσο ότι το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1793, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας διαπραγματευόταν με την Αυστρία για την απελευθέρωση της Μαρίας Αντουανέτας, του Δελφίνου και της αδελφής του, καθώς και της θείας τους, μαντάμ Ελίζαμπεθ. Γνωρίζουμε επίσης ότι ο Δαντόν διεξήγαγε μυστικές διαπραγματεύσεις με τους Άγγλους Ουίγους μέχρι το 1794, για να τερματιστεί ο πόλεμος με την Αγγλία. Μέρα με τη μέρα ο λαός στην Αγγλία περίμενε να δει τον Φοξ, τον ηγέτη των Ουίγων, να ανατρέψει τον Πιτ, τον ηγέτη των Τόρις, και να αναλαμβάνει την εξουσία. Δυο φορές μάλιστα – στο τέλος Ιανουαρίου του 1794, στη διάρκεια της συζήτησης της απάντησης στην ομιλία του βασιλιά, και στις 16 Μαρτίου 1794 – διαφαινόταν η ελπίδα ότι το αγγλικό κοινοβούλιο θα τασόταν εναντίον ενός πολέμου με τη Γαλλία.* [* G. Avenel, *Lundis révolutionnaires*, σελ. 245. Ο Avenel μάλιστα αποδίδει την πώση του Δαντόν στην αποτυχία των διπλωματικών προσπαθειών του, που μονίμως έβρισκαν αντίθετους τον Ροβεσπιέρο και τον Μπαρέρ.]

Σε κάθε περίπτωση, παραμένει το γεγονός ότι έπειτα από τις πρώτες επιτυχίες τους οι σύμμαχοι δεν προήλασαν εναντίον του Παρισίου αλλά άρχισαν να πολιορκούν οχυρά. Ο δούκας της Υόρκης άρχισε την να πολιορκεί τη Δουνκέρκη και ο δούκας του Κόμπουργκ πολιορκήσε τη Λε Κενουά.

Αυτό πρόσφερε μια στιγμή ανάπαυλας στη Δημοκρατία και έδωσε στον υπουργό Πολέμου Μπουσόν, διάδοχο του Πας, χρόνο για να αναδιοργανώσει το στρατό που είχε ενισχυθεί με τη στρατολόγηση εξακοσίων χιλιάδων ανδρών και να βρει δημοκρατικούς αξιωματικούς. Ταυτόχρονα, στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, ο Καρό προσπάθησε να συντονίσει τη δράση των στρατηγών, ενώ οι επίτροποι της Συμβατικής μετέφεραν στα στρατεύματα τη φλόγα της Επανάστασης.

Έτσι πέρασε ο Αύγουστος, στη διάρκεια του οποίου οι αντιξοότητες στα σύνορα και στη Βανδέα ανανέωσαν τις ελπίδες των μοναρχικών και γέμισαν με απόγνωση πάρα πολλούς δημοκρατικούς. Εντούτοις, από τις πρώτες κιόλας μέρες του Σεπτεμβρίου του 1793, οι στρατιές της Δημοκρατίας, παρακινήμενες από την κοινή γνώμη, επιτέθηκαν στο βορρά, στο Ρήνο και στα Πυρηνάια. Αυτή η νέα κίνηση στέφθηκε με επιτυχία στο βορρά, όπου ο δούκας της Υόρκης δέχτηκε λυσσαλέα επίθεση από τους Γάλλους στη Χόντσοότε και αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πολιορκία της Δουνκέρκης. Αλλού όμως η κατάσταση ήταν αμφίροπη.

Η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας εκμεταλλεύτηκε αμέσως τις πρώτες στρατιωτικές επιτυχίες για να απαιτήσει και να εξασφαλίσει από τη Συμβατική σχεδόν δικτατορικές εξουσίες που θα διατηρούνταν «μέχρι την επίτευξη της ειρήνης». Αυτό όμως που κυρίως βοήθησε στην αναχαίτιση της εισβολής ήταν το γεγονός ότι οι στρατιώτες, έχοντας διαπιστώσει ότι παντού υπήρχαν γνήσια δημοκρατικοί νέοι ηγέτες από τις τάξεις τους που μέσα σε λίγες μέρες είχαν προαχθεί σε ανώτερους αξιωματικούς, και ότι οι επίτροποι της Συμβατικής βάδιζαν με το σπαθί στο χέρι σαν επικεφαλής των επιτιθέμενων φαλαγγιών, ανανέωσαν το θάρρος τους και πραγματοποίησαν ηρωικά κατορθώματα.

Στις 15 και 16 Οκτωβρίου, παρά τις βαρύτερες απώλειες, πέτυχαν την πρώτη τους μεγάλη νίκη επί των Αυστριακών στη Βατινί. Η νίκη αυτή κερδήθηκε, θα λέγαμε κυριολεκτικά, από τις ξιφολόγχες, καθώς στη διάρκεια της μάχης το χωριό Βατινί άλλαξε χέρια οκτώ φορές. Σαν αποτέλεσμα αυτής της ήττας, οι Αυστριακοί εγκατέλειψαν την πολιορκία της Μομπέζ και η νίκη στη Βατινί είχε την ίδια επίδραση στην εξέλιξη των γεγονότων με τη νίκη στη Βαλμί το 1792.

Όπως διαπιστώσαμε η Λυών αναγκάστηκε να παραδοθεί τον Οκτώβριο, ενώ τον Δεκέμβριο οι Άγγλοι έχασαν την Τουλόν, έπειτα από μια επίθεση που άρχισε στις 8 Φριμέρ του Δευτέρου Έτους (28 Νοεμβρίου 1793) και διήρκεσε μέχρι τις 26 Φριμέρ (16 Δεκεμβρίου), όταν το «αγγλικό μετερίζι» και τα οχυρά της Εγκλιέτ και της Μπαλιανιέρ καταλήφθηκαν έπειτα από επίθεση. Η αγγλική ναυτική μοίρα πυρπόλησε τα γαλλικά πλοία που ήταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι, καθώς και τα οπλοστάσια, τις αποβάθρες και τις αποθήκες πυρομαχικών. Αφού άφησαν το αραξοβόλι, οι Άγγλοι εγκατέλειψαν στο εκδικητικό μένος των δημοκρατικών τους μοναρχικούς, στους οποίους είχαν παραδώσει τη Τουλόν.

Δυστυχώς η εκδίκηση ήταν φοβερή και άφησε βαθιές ουλές μίσους σε πολλές καρδιές. Εκατόν πενήντα άτομα, ως επί το πλείστον αξιωματικοί του ναυτικού, εκτελέστηκαν ομαδικά για να ακολουθήσει η μεθοδευμένη εκδίκηση των επαναστατικών δικαστηρίων.

Στην Αλσατία και στο Ρήνο, όπου οι στρατιές της Δημοκρατίας έπρεπε να πολεμήσουν τους Πρώσους και τους Αυστριακούς, αναγκάστηκαν από την αρχή της εκστρατείας να εγκαταλείψουν την αμυντική γραμμή τους γύρω από το Βίσεμπουργκ. Αυτό άνοιξε το δρόμο για το Στρασβούργο, από όπου οι αστοί προσκαλούσαν πειστικά τους Αυστριακούς να έρθουν και να καταλάβουν την πόλη στο όνομα του Λουδοβίκου ΙΖ'. Οι Αυστριακοί όμως δεν είχαν καμία επιθυμία να ενισχύσουν τη μοναρχία στη Γαλλία και αυτό έδωσε το χρόνο στον Χος και στον Πισεγκρί, με τη βοήθεια των αντιπροσώπων της Συμβατικής Σεν-Ζιστ και Λε Μπας, να αναδιοργανώσουν το στρατό και να περάσουν με τη σειρά τους στην επίθεση.

Ωστόσο, ο χειμώνας πλησίαζε και έτσι η εκστρατεία του 1793 ολοκληρώθηκε χωρίς νέες επιτυχίες και από τις δυο πλευρές. Οι στρατιές από την Αυστρία, την Πρωσία, την Έσση, την Ολλανδία, το Πεδεμόντιο και την Ισπανία παρέμειναν στα γαλλικά σύνορα, αλλά η ορμή των συμμάχων είχε εξαντληθεί. Η Πρωσία μάλιστα ήθελε να αποσυρθεί από τη συμμαχία. Η Αγγλία αναγκάστηκε να δεσμευτεί στη Χάγη (28 Απριλίου 1794) ότι θα κατέβαλε στον Πρώσο βασιλιά ένα ποσό επτάμισι εκατομμυρίων φράγκων και ότι θα έστελνε ένα εκατομμύριο διακόσιες πενήντα χιλιάδες φράγκα το χρόνο, προκειμένου η Πρωσία να συμφωνήσει στη διατήρηση ενός στρατού 62.400 ανδρών για να πολεμήσει τη Γαλλία.

Συνεπώς, την επόμενη άνοιξη ο πόλεμος θα ξανάρχιζε, αλλά αυτή τη φορά η Δημοκρατία μπορούσε να αγωνιστεί με πολύ πιο ευνοϊκούς όρους σε σύγκριση με το 1792 και το 1793. Χάρη στον ενθουσιασμό που είχε εμπνεύσει στις φτωχότερες τάξεις, η Επανάσταση απελευθερώθηκε σιγά σιγά από τους εξωτερικούς εχθρούς, οι οποίοι είχαν επιδιώξει τη συντριβή της. Το τίμημα όμως ήταν μεγάλο, εάν σκεφτούμε τις θυσίες που συνεπαγόταν αυτό – τις εσωτερικές αναταραχές και την αλλοτρίωση της ελευθερίας που στο τέλος αφάνισε την ίδια την Επανάσταση και παρέδωσε τη Γαλλία στην τυραννία ενός στρατιωτικού «σωτήρα».

Πεντηκοστό έκτο κεφάλαιο: Το Σύνταγμα – Το επαναστατικό κίνημα

Συγκροτείται επιτροπή για τη μορφή του νέου Συντάγματος – Τα σχέδια των Γιρονδίνων – Ο αγώνας ανάμεσα σε Γιρονδίνους και Ορεινούς – Οι Γιρονδίνοι προσπαθούν να ενισχύσουν την εξουσία των Διευθυντηρίων – Το σχέδιο των Γιρονδίνων απορρίπτεται – Το Σύνταγμα των Ορεινών – Η Συμβατική το αποδέχεται – Η δικτατορία των Επιτροπών Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας

Είναι αναγκαίο να αφηγηθούμε κάπως εκτεταμένα τις αντεπαναστατικές εξεγέρσεις στη Γαλλία και τα διάφορα περιστατικά των πολέμων στα σύνορα, προτού επιστρέψουμε στη νομοθετική δραστηριότητα της Συμβατικής και στα γεγονότα που στη συνέχεια εκτυλίχθηκαν στο Παρίσι. Χωρίς κάποια ενημέρωση για το πρώτο, το δεύτερο θα ήταν ακατανόητο. Η αλήθεια είναι ότι ο πόλεμος κυριάρχησε στα πάντα. Απορροφούσε τις καλύτερες δυνάμεις του έθνους και παρέλυε κάθε προσπάθεια της Επανάστασης να αποκτήσει πλεονεκτικότερη θέση στις λαϊκές μάζες.

Ο βασικός σκοπός για τη σύγκληση της Συμβατικής ήταν η επεξεργασία ενός νέου δημοκρατικού Συντάγματος. Δεν μπορούσε να ισχύει πλέον το μοναρχικό Σύνταγμα του 1791 που είχε διχάσει τη χώρα σε δυο τάξεις, μια εκ των οποίων είχε στερηθεί όλα τα πολιτικά της δικαιώματα. Συνεπώς, μόλις η Συμβατική συνεδρίασε (21 Σεπτεμβρίου 1792), άρχισε να επεξεργάζεται ένα νέο Σύνταγμα και στις 11 Οκτωβρίου συγκροτήθηκε μια ειδική επιτροπή για αυτό το σκοπό. Όπως ήταν αναμενόμενο, την αποτελούσαν κυρίως Γιρονδίνοι (ο Σιεγιές, ο Άγγλος Τόμας Πέιν, ο Μπρισό, ο Πετιόν, ο Βερνιό, ο Ζανσόν, ο Κονκορντέ, ο Μπαρέρ και ο Δαντόν). Ο Γιρονδίνος Κονκορντέ, ένας διάσημος μαθηματικός και φιλόσοφος, ο οποίος από το 1774 συνεργαζόταν με τον Τριγκό πάνω σε πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και ήταν ένας από τους πρώτους, μετά τη φυγή στη Βαρέν, που είχε δηλώσει δημοκρατικός, ήταν ο βασικός συντάκτης του συνταγματικού σχεδίου, το οποίο η επιτροπή έθεσε ενώπιον της Συμβατικής, καθώς και μιας Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία συνόδευε αυτό το σχέδιο.

Είναι προφανές ότι σε ένα νομοθετικό σώμα από αντιπροσώπους, το πρώτο ερώτημα που προκύπτει στην οποιαδήποτε αναφορά ενός νέου Συντάγματος, είναι οι ζήτημα ποιο από τα δυο κόμματα που μάχονται για την εξουσία θα βγει ωφελημένο από την καινούργια νομοθεσία. Οι Γιρονδίνιοι επιθυμούσαν να τη μετατρέψουν σε εργαλείο που θα τους έδινε την ευκαιρία να αναχαιτίσουν την Επανάσταση έτσι ώστε να μην προχωρήσει πέρα από εκεί που είχε φτάσει στις 10 Αυγούστου, να συντρίψουν την εξουσία της επαναστατικής Κομμούνας του Παρισιού και των επαναστατικών κοινοτήτων της χώρας, και να συνθλίψει τους Ορεινούς. Από την πλευρά τους, οι δε Ορεινοί θεωρούσαν ότι το έργο της Επανάστασης δεν είχε ακόμα ολοκληρωθεί και επομένως έπρεπε να εμποδίσουν τους Γιρονδίνους προκειμένου να μην μετατρέψουν το Σύνταγμα σε εργαλείο αντίδρασης για την περαιτέρω εξέλιξη της Επανάστασης.

Πριν ακόμα καταδικαστεί ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄, οι Γιρονδίνιοι πίεζαν τη Συμβατική να αποδεχτεί το Σύνταγμά τους, ελπίζοντας ότι έτσι θα έσωζαν τον βασιλιά. Αργότερα μάλιστα, τον Απρίλιο του 1793, μόλις διαπίστωσαν ότι ανάμεσα στο λαό αναπτύσσονταν κομμουνιστικές τάσεις που κατευθύνονταν σε βάρος των πλουσίων, πίεσαν ακόμα περισσότερο τη Συμβατική προκειμένου να αποδεχτεί το σχέδιο του Κοντορσέ. Από την πλευρά τους, οι Ορεινοί έκαναν ό,τι μπορούσαν για να αναβάλλουν την τελική συζήτηση έως ότου κατάφεραν να παραλύσουν τους Γιρονδίνους και τους μοναρχικούς. Πρέπει να πούμε ακόμα ότι οι επαναστάτες είχαν ήδη χάσει το ενδιαφέρον τους για το Σύνταγμα, το οποίο είχε ξεσηκώσει τόσο μεγάλο ενθουσιασμό το 1789 και ιδίως από τότε που τα διατάγματα της 10 και της 11 Αυγούστου είχαν καταργήσει το διαχωρισμό ανάμεσα σε ενεργούς και παθητικούς πολίτες. Εάν οι Γιρονδίνιοι προσέδιδαν κάποια σημασία σε αυτό, ήταν «για να αποκαταστήσει την τάξη», να υποβαθμίσει, δηλαδή, την επιρροή που μπορεί να ασκούσαν οι επαναστάτες στις επαρχίες μέσω των δημοτικών συμβουλίων, αλλά και στο Παρίσι μέσω της Κομμούνας.

Ο νόμος περί δήμων που είχε ψηφιστεί τον Δεκέμβριο του 1789 είχε προσφέρει στις δημοτικές αρχές σημαντική εξουσία - τη μεγαλύτερη, καθώς οι εκπρόσωποι της κεντρικής εξουσίας στις επαρχίες είχαν καταργηθεί. Επίσης έχουμε διαπιστώσει με ποιο τρόπο τα τμήματα του Παρισιού, τα οποία ενεργούσαν σαν ανεξάρτητες δημοτικές αρχές, είχαν καταφέρει να κατακτήσουν διευρυμένα διοικητικά δικαιώματα όταν χρειάστηκε να απωθήσουν τους εισβολείς, να στρατολογήσουν εθελοντές, να εφοδιάσουν τα στρατεύματα, και να επαγρυπνούν για τις συνωμοσίες των μοναρχικών.

Στους δήμους και στα τμήματα η Επανάσταση του 1793 είχε βρει την καλύτερη υποστήριξη και εύκολα γίνεται κατανοητό ότι οι Ορεινοί είχαν βάλει τα δυνατά τους για να διατηρήσουν αυτό το ισχυρό όργανο επιρροής.* [* Όταν στις 7 Μαρτίου 1793 η Επιτροπή Άμυνας είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου για την απελπιστική κατάσταση της Γαλλίας ενώπιον της εισβολής, κάλεσε τους υπουργούς και την Κομμούνα του Παρισιού σε κοινή σύσκεψη. Συνοψίζοντας ό,τι είχε ήδη συμβεί, ο Μαρά τους είπε «ότι σε μια τέτοια κρίση, η εθνική κυριαρχία του λαού δεν ήταν αδιαίρετη: ότι κάθε κοινότητα ήταν κυρίαρχη στην περιοχή της και ότι ο λαός είχε δικαίωμα να λαμβάνει τέτοια μέτρα καθώς ήταν αναγκαία για την ευημερία του». (Mémoires de Thibaudeau, Michelet, Βιβλίο Χ, κεφ. ι).]

Αυτός είναι επίσης ο λόγος που οι Γιρονδίνιοι, ενώ σχεδίαζαν ένα νέο Σύνταγμα, την επιβολή του οποίου στη Γαλλία μόνο η εξέγερση της 31 Μαΐου είχε αποτρέψει, είχαν αναλάβει να καταστρέψουν τις κοινότητες, να καταστρέψουν την ανεξαρτησία τους και να ενισχύσουν την εξουσία των Διευθυντηρίων των νομών και των διαμερισμάτων που ήταν όργανα των γαιοκτημόνων και των μεσαίων τάξεων. Για το πετύχουν, οι Γιρονδίνιοι απαίτησαν την κατάργηση των μεγάλων κοινοτήτων και των επαρχιακών δήμων και τη δημιουργία μιας τρίτης και νέας σειράς γραφειοκρατικών σωμάτων – τα Διευθυντήρια των καντονιών, τα οποία οι ίδιοι περιέγραφαν σαν «δημοτικά καντόνια».

Εάν είχε υιοθετηθεί αυτό το σχέδιο, οι κοινότητες, οι οποίες δεν αντιπροσώπευαν απλώς τους τροχούς της διοίκησης αλλά ήταν σώματα με κοινόχρηστη γη, κτήρια, σχολεία κλπ. θα είχαν εξαφανιστεί και θα είχαν αντικατασταθεί καθαρά διοικητικά σώματα. Καθώς πολύ συχνά οι κοινοτικές αρχές των χωριών έπαιρναν το μέρος των χωρικών και οι δημοτικές αρχές των μεγάλων πόλεων και τα τμήματά τους συχνά υπερασπιζόνταν τα συμφέροντα των φτωχών πολιτών, οι Γιρονδίνιοι σκόπευαν να παραδώσουν την τοπική αυτοδιοίκηση στους αστούς και ήλπιζαν να πετύχουν το στόχο τους δημιουργώντας τα δημοτικά καντόνια, τα οποία θα ήταν πολύ περισσότερο εξαρτημένα από τα κατ' εξοχήν γραφειοκρατικά και αντιδραστικά Διευθυντήρια των νομών παρά από τις φτωχότερες λαϊκές τάξεις.

Σε αυτό το πολύ κρίσιμο σημείο, τα σχέδια Συντάγματος των Γιρονδίνων και των Ορεινών ήταν εκ διαμέτρου αντίθετα.

Μια άλλη πολύ σημαντική μεταβολή, την οποία οι Γιρονδίνοι προσπάθησαν να εισαγάγουν αλλά την απέρριψε η Συνταγματική Επιτροπή, ήταν η εγκαθίδρυση δυο κοινοβουλίων ή, εναλλακτικά, ο διαχωρισμός του νομοθετικού σώματος σε δυο τμήματα, όπως συνέβη αργότερα με το Σύνταγμα του Τρίτου Έτους (1795), όταν πλέον οι Γιρονδίνοι είχαν επιστρέψει στην εξουσία με το αντιδραστικό κίνημα του Θερμιδώρα.

Είναι αλήθεια ότι το σχέδιο των Γιρονδίνων για ένα Σύνταγμα έμοιαζε από ορισμένες πλευρές πολύ δημοκρατικό επειδή επέτρεπε στις πρωτοβάθμιες εκλεκτορικές συνελεύσεις όχι μόνο την εκλογή των αντιπροσώπων τους, αλλά και την επιλογή των αξιωματούχων του υπουργείου Οικονομικών, των δικαστηρίων (συμπεριλαμβανομένου του Ανώτατου Δικαστηρίου), αλλά και των υπουργών.* [* Κάθε πρωτοβάθμια συνέλευση έπρεπε να προτείνει επτά υπουργούς, και κατόπιν η διοίκηση των νομών θα κατάρτιζε ένα κατάλογο δεκατριών υποψηφίων για κάθε υπουργείο με αυτά τα ονόματα. Κατόπιν, οι πρωτοβάθμιες συνελεύσεις θα συνέρχονταν για δεύτερη φορά και θα εξέλεγαν τους υπουργούς από αυτούς τους καταλόγους.] και επειδή εισήγαγε το δημοψήφισμα, δηλαδή την άμεση νομοθεσία. Όμως, εάν το εκλεκτορικό σώμα πρότεινε τους υποψηφίους υπουργούς (δεδομένου ότι αυτό θα ήταν πρακτικά εφικτό), αυτό θα οδηγούσε τελικά στη δημιουργία δυο αντιμαχόμενων εξουσιών, της νομοθετικής και της εκτελεστικής, αμφότερων υποψηφίων της καθολικής ψήφου, ενώ το δημοψήφισμα υπόκειται σε πιο σύνθετους κανόνες που το έκαναν να φαίνεται ανέφικτο.* [* Μια έξοχη συνοπτική εικόνα των δυο Συναγμάτων, των Γιρονδίνων και των Ορεινών, και όλων όσων τα αφορούσαν, βρίσκεται στο *Histoire Politique*, 2ο μέρος, κεφ. iv του Aulard. Επιλέγω αυτή τη σύνοψη για τα στοιχεία, αλλά η ευθύνη για την εκτίμηση είναι δική μου. Επομένως, όπως διαπιστώνεται διαφωνώ με τον κ. Aulard στην εκτίμησή του για τα «δημοτικά καντόνια». Κατά τη γνώμη μου, το σχέδιο αυτό απείχε πολύ από τη «σοβαρή οργάνωση της κοινότητας» και έτεινε να την καταστρέψει έτσι ώστε να την αντικαταστήσει με ένα μάλλον γραφειοκρατικό παρά λαϊκό σώμα.]

Τέλος, σε σύγκριση με το Σύνταγμα του 1791, το συγκεκριμένο σχέδιο συνάγματος και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων, η οποία έπρεπε να προηγηθεί, εδραίωναν πιο σταθερά τα δικαιώματα των πολιτών, δηλαδή την ανεξίτηλησκή, την ελευθερία του τύπου και οποιοδήποτε άλλο τρόπο για να διαδίδουν τις ιδέες τους. Όσο για τις κομμουνιστικές ιδέες που εμφανίζονταν ανάμεσα στις μάζες, η Διακήρυξη των δικαιωμάτων περιορίστηκε να αναγνωρίσει ότι «η βοήθεια προς τους φτωχούς είναι ένα ιερό χρέος που η κοινωνία οφείλει, και ότι η κοινωνία οφείλει να παρέχει εξίσου σε όλα τα μέλη της το δικαίωμα στην εκπαίδευση».

Καθένας μπορεί να αντιληφθεί την ανησυχία που προκάλεσε αυτό το σχέδιο όταν τέθηκε ενώπιον της Συμβατικής στις 15 Φεβρουαρίου 1793. Η Συμβατική όμως, υπό την επιρροή των Ορεινών, επεδίωξε να καθυστερήσει όσο το δυνατόν περισσότερο την απόφασή της και ζήτησε να της στείλουν και άλλα σχέδια. Διόρισε επίσης μια νέα επιτροπή – την Επιτροπή των Έξι – για να αναλύσει τα διάφορα σχέδια που μπορεί να υποβάλλονταν και στις 17 Απριλίου, έπειτα από την έκθεση της νέας επιτροπής, άρχισε η συζήτηση στη συνέλευση. Όπως έχει επισημάνει ο κ. Aulard,* [* *Histoire Politique*, σελ. 291.] η ομιλία του Ροβεσπιέρου υπήρξε εκτεταμένη και οπωσδήποτε εμπεριείχε ψήγματα αυτού που σήμερα αποκαλούμε «σοσιαλισμό». «Πρέπει», είπε ο Ροβεσπιέρος, «να διακηρύξουμε ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας περιορίζεται, όπως όλα τα άλλα, από την υποχρέωση του σεβασμού των δικαιωμάτων των άλλων, ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας δεν πρέπει να είναι επιζήμιο για την ασφάλεια ή την ελευθερία ούτε για την ύπαρξη ή την περιουσία άλλων ανθρώπων, και ότι κάθε δοσοληψία που παραβιάζει αυτή την αρχή είναι στην ουσία παράνομη και ανήθικη». Απαίτησε επίσης να διακηρυχτεί το δικαίωμα στην εργασία, μολονότι σε μια πολύ μετριοπαθή μορφή. «Η κοινωνία», είπε «δεσμεύεται να φροντίζει για τη διαβίωση όλων των μελών της ή να εγγυάται τα μέσα διαβίωσης για τους ανίκανους προς εργασία».

Εκεί όμως που έγινε φανερό ότι οι ιδέες των Ορεινών διέφεραν εντελώς από εκείνες των Γιρονδίνων ήταν κατά τη συζήτηση της 22 Μαΐου για την κατάργηση των κοινοτικών αρχών και τη δημιουργία διοικητικών συμβουλίων στα καντόνια. Οι Ορεινοί ήταν κάθετα αντίθετοι στην κατάργησή τους, και μάλιστα τη στιγμή που οι Γιρονδίνοι επιθυμούσαν να διαλύσουν την ενότητα του Παρισιού και της Κομμούνας του. Έτσι ζήτησαν το χωρισμό κάθε πόλης άνω των πενήντα χιλιάδων κατοίκων σε αρκετούς δήμους. Ως προς αυτό, η Συμβατική υιοθέτησε τις απόψεις των Ορεινών και απέρριψε το σχέδιο των Γιρονδίνων για τα δημοτικά καντόνια.

Σύμφωνα με το Σύνταγμα των Ορεινών – και σε αυτό το σημείο βρίσκεται το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του – οι δήμοι παρέμεναν άθικτοι.

«Μπορούμε», είπε ο Ερό ντε Σεσέλ, «να εγκαταλείψουμε τους δήμους, ανεξάρτητα αν είναι πολλοί ή λίγοι; Η κατάργησή τους θα σήμαινε αγνωμοσύνη απέναντι στην Επανάσταση και έγκλημα σε βάρος της ελευθερίας. Μάλλον όχι, θα σήμαινε την απόλυτη διάλυση της λαϊκής κυβέρνησης». «Όχι», πρόσθεσε αφού είχε εκστομίσει μερικές συγκινητικές φράσεις, «όχι, η ιδέα της καταστολής των δήμων μπορεί να έχει γεννηθεί μόνο μέσα στο κεφάλι των αριστοκρατών και από εκεί διοχετεύεται στο κεφάλι των μετριοπαθών».* [* Αξίζει να σημειώσουμε ότι και στη Ρωσία, οι εχθροί της κοινότητας σήμερα είναι οι υπέρμαχοι του καντονιού (Vsessoslonnaya volost) και ότι είναι αντίθετοι με τις κοινότητες των χωριών, τη γη των οποίων εποφθαλιούν.]

Για το διορισμό των αντιπροσώπων, το Σύνταγμα των Ορεινών εισήγαγε την άμεση ψηφοφορία σε κάθε διαμέρισμα (πενήντα χιλιάδες κατοίκων). Για το διορισμό των διοικητών στους νομούς και στα διαμερίσματα, η ψηφοφορία θα γινόταν σε δυο βαθμίδες και ο διορισμός των είκοσι τεσσάρων μελών του Εκτελεστικού Συμβουλίου (υπουργικό συμβούλιο), τα μέλη του οποίου θα ανανεωνόταν κάθε χρόνο, σε τρεις. Η Νομοθετική Συνέλευση θα εκλεγόταν μόνο για ένα χρόνο και οι ενέργειές της θα χωρίζονταν σε δυο κατηγορίες: στα διατάγματα που θα εφαρμόζονταν αμέσως και στους νόμους, για τους οποίους ο λαός θα μπορούσε να ζητήσει δημοψήφισμα.

Εντούτοις, τόσο στο Σύνταγμα των Ορεινών όσο στο σχέδιο των Γιρονδίνων, το δικαίωμα του δημοψηφίσματος ήταν ουσιαστικά κενό γράμμα. Κατ' αρχήν, σχεδόν τα πάντα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέσω διαταγμάτων, εκτός από το δημοψήφισμα. Δεύτερον, για να πραγματοποιηθεί δημοψήφισμα έπρεπε «οι μισοί νομοί, συν το ένα δέκατο των πρωτοβάθμιων συνελεύσεων κάθε νομού στην κανονική τους σύνθεση, να δηλώσουν τις αντιρρήσεις του σε κάποιο καινούργιο νόμο εντός σαράντα ημερών από την ημερομηνία της δημοσίευσής του».

Τέλος, το Σύνταγμα εγγυόταν σε όλους τους Γάλλους «ισότητα, ελευθερία, ασφάλεια, το απαράβατο της ιδιοκτησίας, την ασφάλεια του εθνικού χρέους, ανεξίτηρη, δημόσια εκπαίδευση για όλους, δημόσια αρωγή, απεριόριστη ελευθερία του τύπου, το δικαίωμα της αίτησης, το δικαίωμα της συγκρότησης λαϊκών εταιρειών και την απόλυση όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου».

Όσο για τους κοινωνικούς νόμους, τους οποίους ο λαός περίμενε από το Σύνταγμα, ο Ερό ντε Σεσέλ υποσχέθηκε ότι θα ψηφίζονταν αργότερα. Πρώτα απ' όλα η τάξη: αργότερα θα έβλεπαν τι θα μπορούσαν να κάνουν για το λαό και ως προς αυτό η πλειοψηφία των Γιρονδίνων και των Ορεινών συμφωνούσε απόλυτα.

Στις 24 Ιουνίου 1793, το Σύνταγμα έγινε δεκτό από τη Συμβατική και υποβλήθηκε αμέσως στις πρωτοβάθμιες συνελεύσεις που τάχθηκαν υπέρ του σχεδόν ομόφωνα και με ενθουσιασμό. Την εποχή εκείνη τη Δημοκρατία συγκροτούσαν 4944 καντόνια και όταν έγιναν γνωστές οι ψήφοι των 4420 από αυτά φάνηκε ότι το Σύνταγμα είχε γίνει δεκτό με 1.8011.918 ψήφους υπέρ και 11.610 κατά.

Στις 10 Αυγούστου το Σύνταγμα ανακοινώθηκε με μεγάλη λαμπρότητα στο Παρίσι και στους νομούς έγινε ένα αποτελεσματικό μέσο για να παραλύσουν οι εξεγέρσεις των Γιρονδίνων. Δεν αποτελούσαν πλέον πρόσχημα, καθώς είχαν διαψευστεί οι συκοφαντίες που διέδιδαν παντού οι Γιρονδίνοι ότι δήθεν οι Ορεινοί επιθυμούσαν την παλινόρθωση της μοναρχίας με τον δούκα της Ορλεάνης στο θρόνο. Από την άλλη πλευρά, οι δημοκράτες δέχτηκαν τόσο ευνοϊκά το Σύνταγμα της 24 Ιουνίου 1793 που στη συνέχεια έγινε το σύμβολο της δημοκρατίας για σχεδόν έναν αιώνα.

Το μόνο που απέμενε πλέον στη Συμβατική που είχε συγκληθεί με ειδικό σκοπό να δώσει ένα δημοκρατικό Σύνταγμα στη Γαλλία, ήταν να παραδώσει τις εξουσίες της. Ήταν όμως προφανές ότι το Σύνταγμα δεν μπορούσε να εφαρμοστεί καθώς οι ειςβολείς κατείχαν μέρος της χώρας και ο πόλεμος έπρεπε να διεξαχθεί με ένα δυναμισμό, ο οποίος όμως ξεπερνούσε κατά πολύ τα μέσα που είχε στη διάθεσή της η Δημοκρατία. Συν τοις άλλοις, υπήρχαν οι εξεγέρσεις στη Βανδέα, στη Λυών, στην Προβηγκία και αλλού. Η Συμβατική δεν μπορούσε να διαλυθεί αφήνοντας τη Δημοκρατία μπροστά στον κίνδυνο νέων εκλογών.

Την επομένη της δημοσίευσης του Συντάγματος, ο Ροβεσπιέρος ανέπτυξε αυτή την ιδέα στη Λέσχη των Ιακωβίνων με τη γνώμη του ταυτίστηκαν οι αντιπρόσωποι που είχαν έρθει στο Παρίσι για να συμπαρασταθούν στη δημοσίευσή του. Στις 28 Αυγούστου, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας εξέφρασε την ίδια άποψη ενώπιον της Συμβατικής η οποία, έπειτα από διαταγμούς έξι εβδομάδων και αφού η δημοκρατική κυβέρνηση είχε πλέον εξασφαλίσει τις πρώτες επιτυχίες της στη Λυών

(δηλαδή, στις 10 Οκτωβρίου 1792) τελικά αποφάσισε, ότι η κυβέρνηση της Γαλλίας έπρεπε να παραμείνει «επαναστατική» μέχρι την επίτευξη της ειρήνης.

Αυτό στην ουσία, εάν όχι δικαιωματικά, σήμαινε τη διατήρηση των επιτροπών Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας, οι οποίες από τον Σεπτέμβριο είχαν ενισχυθεί από το νόμο περί υπόπτων και από το νόμο περί επαναστατικών επιτροπών.

Πεντηκοστό έβδομο κεφάλαιο: Το επαναστατικό πνεύμα εξαντλείται

Οι επαναστάτες ηγέτες φοβούνται να κινηθούν – Η Κομμούνα του Παρισιού – οι Ορεινοί – Η αδράνεια της Συμβατικής – Οι επίτροποι της Συμβατικής εργάζονται αποκλειστικά για να ενισχύσουν το καθεστώς των Ορεινών

Το κίνημα της 31 Μαΐου 1793 είχε δώσει στην Επανάσταση να ολοκληρώσει το έργο που ήταν και το κυριότερο επίτευγμά της: την οριστική κατάργηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων χωρίς αποζημίωση και την κατάργηση της μοναρχικής τυραννίας. Όμως, αφού έγινε αυτό, η Επανάσταση πέρασε σε περίοδο στασιμότητας. Η μάζα του λαού ήταν πρόθυμη να προχωρήσει παραπέρα, αλλά εκείνοι τους οποίους η Επανάσταση είχε φέρει στην κεφαλή του κινήματος δεν το τόλμησαν. Δεν ήθελαν η Επανάσταση να απλώσει χέρι στον πλούτο των μεσαίων τάξεων, όπως είχε συμβεί με τους ευγενείς και τον κλήρο, και έβαλαν όλη τους τη δύναμη για να μετριάσουν, να ανακόψουν και, τελικά, να συντρίψουν το κίνημα που εμφανιζόταν προς αυτή την κατεύθυνση. Ακόμα και οι πιο νεωτεριστές και ευλικρινείς ανάμεσά τους, όσο περισσότερο πλησίαζαν στην εξουσία, άρχισαν να τρέφουν μεγάλη υπόληψη απέναντι στους αστούς μολονότι τους μισούσαν. Αποθάρρυναν τις φιλοδοξίες τους προς την ισότητα και μάλιστα σκέφτονταν τι μπορεί να έλεγαν για αυτές οι Άγγλοι αστοί. Με τη σειρά τους έγιναν «πολιτικοί» και εργάστηκαν για να δημιουργήσουν μια ισχυρή συγκεντρωτική κυβέρνηση, τα συνθετικά στοιχεία της οποίας έπρεπε να τους υπακούουν τυφλά. Κατέφεραν να χτίσουν αυτή την εξουσία πάνω στα πτώματα εκείνων τους οποίους είχαν θεωρήσει πολύ νεωτεριστές, αλλά συνειδητοποίησαν, όταν τελικά και οι ίδιοι οδηγήθηκαν στο ικρίωμα, ότι καταστρέφοντας το νεωτεριστικό κόμμα είχαν σκοτώσει την Επανάσταση.

Αφού επικυρώθηκε με νόμο αυτό που οι χωρικοί ζητούσαν τα τέσσερα τελευταία χρόνια και είχαν επιτύχει σε διάφορα μέρη, η Συμβατική στάθηκε ανίκανη να αναλάβει οποιαδήποτε άλλη σημαντική πρωτοβουλία. Εκτός από τα θέματα της εθνικής άμυνας και της παιδείας, στο εφεξής το έργο της υπήρξε άγονο. Η αλήθεια είναι ότι οι νομοθέτες θέσπισαν τη συγκρότηση επαναστατικών επιτροπών και αποφάσισαν να πληρώσουν εκείνους από τους φτωχούς Αβράκωτους που είχαν αφιερώσει χρόνο υπηρετώντας στα τμήματα και στις επιτροπές. Αυτά όμως τα προφανώς πολύ δημοκρατικά μέτρα δεν μπορούσαν να προκαλέσουν μια επαναστατική καταστροφή ή δημιουργία. Ήταν απλώς μέτρα για την οργάνωση της κρατικής εξουσίας.

Μόνο έξω από τη Συμβατική και τη Λέσχη των Ιακωβίνων, δηλαδή στην Κομμούνα του Παρισιού και σε ορισμένα τμήματα της πρωτεύουσας και των επαρχιών, μπορούσαν να βρεθούν μερικοί άνθρωποι που αντιλαμβάνονταν ότι για διασφαλιστούν τα κεκτημένα των νικών έπρεπε να προχωρήσουν παραπέρα και, ως εκ τούτου, να προσπαθήσουν να διατυπώσουν τις φιλοδοξίες ενός κοινωνικού χαρακτήρα, οι οποίες άρχιζαν να εμφανίζονται ανάμεσα στις μάζες.

Έκαναν μια τολμηρή προσπάθεια να οργανώσουν τη Γαλλία σαν ένα σύνολο σαράντα χιλιάδων κοινοτήτων που θα αλληλογραφούσαν τακτικά μεταξύ τους και που αντιπροσώπευαν πολλά κέντρα ακραίας δημοκρατίας.* [* Η λειτουργία των δήμων ήταν «η τελευταία έκφραση της Επανάστασης», όπως έγραψε πολύ εύστοχα ο Mignet (Histoire de la Révolution française, 19η έκδοση, τόμ. ii. σελ. 31). «Σε αντίθεση με τους σκοπούς της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, στη θέση μιας συνηθισμένης δικτατορίας επιθυμούσε την πιο ακραία τοπική δημοκρατία, και στη θέση των δογμάτων τον καθαγιασμό της πλέον ακραίας δυσπιστίας. Αναρχία στην πολιτική και αθεϊσμός στις θρησκευτικές υποθέσεις – αυτά ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού του κόμματος και των μέσων με τα οποία υπολόγιζε να εδραιώσει την εξουσία της». Πρέπει, ωστόσο, να σχολιάσουμε, ότι μόνο ένα μέρος των «αναρχικών» ακολούθησαν τον Εμπέρ στην εκστρατεία του κατά της θρησκείας, ενώ πολλοί τον εγκατέλειψαν μόλις συνειδητοποίησαν τη δύναμη του θρησκευτικού πνεύματος στα χωριά.] η

οποία έπρεπε να εργάζεται για να εγκαθιδρύσει την πραγματική ισότητα - l'égali-té de fait, όπως έλεγαν τότε – δηλαδή, την «εξίσωση των εισοδημάτων». Επιδίωξή τους ήταν η ανάπτυξη των σπόρων του κοινοτικού κομμουνισμού, τον οποίο είχε αναγνωρίσει ο νόμος περί μέγιστης τιμής. Ήταν υπέρμαχοι της εθνικοποίησης του εμπορίου στα κύρια αγαθά σαν το καλύτερο μέσο για την καταπολέμηση των μονοπωλητών και των κερδοσκόπων. Τέλος, προσπάθησαν να αποτρέψουν το σχηματισμό μεγάλων περιουσιών και να διανείμουν εκείνες που είχαν ήδη συγκεντρωθεί. Όμως, μόλις βρέθηκαν στην εξουσία, οι επαναστάτες της αστικής τάξης εκμεταλλεύτηκαν τη δύναμη που είχε συγκεντρωθεί στα χέρια των επιτροπών Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας, η εξουσία των οποίων αύξανε τους κινδύνους του πολέμου, και συνέτριψαν εκείνους που αποκαλούσαν Λυσσασμένους – μόνο και μόνο για να υποκύψουν τελικά και εκείνοι με τη σειρά τους στις επιθέσεις των αντεπαναστατικών μεσαίων τάξεων κατά το μήνα Θερμιδώρ.

Στο βαθμό που οι Ορεινοί έπρεπε να αγωνιστούν εναντίον των Γιρονδίνων, επεδίωξαν την υποστήριξη των επαναστατών από τα λαϊκά στρώματα. Τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1793, εμφανίστηκαν έτοιμοι να προχωρήσουν παραπέρα μαζί με τους προλετάριους. Επειδή όμως είχαν εισχωρήσει στην εξουσία, οι περισσότεροι από αυτούς σκέφτονταν απλώς να εγκαθιδρύσουν ένα «μεσαίο» κόμμα ανάμεσα στους Λυσσασμένους και τους αντεπαναστάτες και αντιμετώπιζαν σαν εχθρούς εκείνους που είχαν υπερασπιστεί τις φιλοδοξίες του λαού προς την ισότητα. Τους συνέτριψαν μπαταιώνοντας όλες τις προσπάθειές τους να οργανωθούν στα τμήματα και στις κομμούνες.

Είναι γεγονός ότι οι Ορεινοί, με μια ή δυο εξαίρεσεις, δεν είχαν καμία αντίληψη για τις λαϊκές ανάγκες που ήταν αναγκαίες για τη συγκρότηση ενός κόμματος δημοκρατικής επανάστασης. Δεν κατανοούσαν τον προλετάριο και τα προβλήματά του, την πείνα που συχνά μαστίζε την οικογένειά του, και τις φιλοδοξίες του μετά την ισότητα που βρίσκονταν ακόμα σε εμβρυικό στάδιο. Εκείνο που τους ενδιέφερε ήταν το άτομο με την αφηρημένη έννοια, η ενότητα μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Με εξαίρεση ελάχιστων προοδευτικών Ορεινών, όταν ένας επίτροπος της συμβατικής έφτανε σε κάποια επαρχιακή πόλη, δεν τον ενδιέφεραν τα ζητήματα της απασχόλησης και της ευημερίας στους κόλπους της Δημοκρατίας ούτε η απόλαυση των διαθέσιμων αγαθών εξ ίσου από όλους. Η αποστολή του ήταν να οργανώσει την αντίσταση στην εισβολή και να ξεσηκώσει τον πατριωτισμό. Επομένως ενεργούσε σαν ένας δημοκρατικός αξιωματούχος που θεωρούσε το λαό το εργαλείο μέσω του οποίου θα έθετε σε εφαρμογή τα σχέδια της κυβέρνησης.

Ο μόνος λόγος που παρουσιαζόταν στην τοπική Λαϊκή Εταιρεία ήταν επειδή θα τον βοηθούσε να «εκκαθαρίσει το δήμο» με σκοπό να οργανώσει την εθνική άμυνα και να συλλάβει τους προδότες, καθώς η δημαρχία ήταν «σκοροφαγωμένη από την αριστοκρατία».

Ο μόνος λόγος που επέβαλε φόρους, συχνά μάλιστα επαχθείς, στους πλούσιους, ήταν επειδή οι πλούσιοι, «σκοροφαγωμένοι από την εμπορευματοποίηση» καθώς ήταν, διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τους Φεγιαντίνους και τους Φεντεραλιστές και βοηθούσαν τον εχθρό. Ένας άλλος λόγος που το έκαναν ήταν επειδή με τη φορολόγηση των πλουσίων οι στρατιές προμηθεύονταν τρόφιμα και είδη ρουχισμού.

Εάν ανακήρυσσε την ισότητα σε κάποια πόλη, εάν απαγόρευε το ψήσιμο άσπρου ψωμιού και έκανε συστάσεις προς τους κατοίκους να τρώνε μόνο μαύρο ψωμί ή φασουλόψωμο, το έκανε μόνο και μόνο για τη σίτιση των στρατιωτών. Και όταν κάποιος εκπρόσωπος της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας οργάνωνε κάποια λαϊκή γιορτή και κατόπιν έγραφε στον Ροβεσπιέρο ότι είχε ενώσει με τα δεσμά του γάμου αρκετές νεαρές γυναίκες με νεαρούς πατριώτες, αυτό ήταν ένα ακόμα περιστατικό στρατιωτικού πατριωτισμού. Ως εκ τούτου, όταν σήμερα διαβάζουμε τις επιστολές των επιτροπών προς τη Συμβατική ή την Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, είναι αξιοσημείωτο ότι ανάμεσά τους δεν βρίσκουμε το παραμικρό σχετικά με τα ζητήματα που τόσο ενδιέφεραν τότε τους χωρικούς και τους εργαζόμενους.* [* Οι επιστολές αυτές μπορεί να βρεθούν στο Recueil des Actes du Comité de Salut Public, που δημοσιεύτηκε από τον T. Aulard (Παρίσι, 1889 και τα επόμενα χρόνια). Επίσης στο La Révolution telle qu'elle est: Correspondance du Comité de Salut Public avec ses généraux, του Legros (2 τόμοι, Παρίσι, 1837.) Όπως είναι φυσικό, στην αλληλογραφία αυτή τον πρώτο λόγο είχαν τα στρατιωτικά ζητήματα, καθώς και ο ανεφοδιασμός των στρατιών. Σε μια εποχή επανάστασης όμως, οι επίτροποι θα πρέπει να αντιμετώπιζαν διαρκώς ζητήματα υψίστης σημασίας για την Επανάσταση – όταν μάλιστα στις επιστολές τους αναφέρονται στο δημόσιο αίσθημα, στην υποδοχή της Συμβατικής των Ορεινών και του Συντάγματος από το λαό, στις δυσκολίες ανεφοδιασμού των στρατιών

και στην έλλειψη των διαθέσιμων μέσων διαβίωσης. Κι όμως, όπως φαίνεται, τα μεγάλα οικονομικά ζητήματα, τα οποία είχαν τόσο μεγάλη σημασία για τους φτωχούς, ενδιέφεραν μόνο τρεις ή τέσσερις επιτρόπους.

Η Συμβατική είχε επιτέλους καταργήσει τα φεουδαρχικά δικαιώματα και είχε διατάξει το κάψιμο των τίτλων ιδιοκτησίας – μια επιχείρηση που δεν εκτελέστηκε με μεγάλη προθυμία. Είχε επίσης εξουσιοδοτήσει τις κοινότητες των χωριών να ανακτήσουν τη γη που τους είχαν αφαιρέσει με διάφορα προσχήματα, στη διάρκεια των τελευταίων διακοσίων χρόνων. Είναι προφανές ότι η εφαρμογή, και μάλιστα άμεσα, αυτών των μέτρων θα ήταν το μέσον που θα ξεσήκωνε τον ενθουσιασμό των μαζών υπέρ της Επανάστασης. Στις επιστολές όμως των επιτρόπων γίνονται ελάχιστες αναφορές για το θέμα.* [* Οι επιστολές που έχουν δημοσιευτεί στη συλλογή του Aulard ή του Legros έχουν από κάθε άποψη μεγάλο ενδιαφέρον. Μάταια όμως έχω αναζητήσει ίχνη για τη δραστηριότητα των επιτρόπων προ αυτή την κατεύθυνση. Μόνο οι Ζανμπόν Σεν-Αντρέ, Κολό ντ'Ερμπούα, Φουσέ και Ντιμπούα Κρανσέ θίγουν μερικές φορές τα μεγάλα ζητήματα που ενδιέφεραν τους χωρικούς και τους προλετάριους στις πόλεις. Μπορεί να υπάρχουν και άλλες επιστολές επιτρόπων τις οποίες αγνώω, αλλά θεωρώ βέβαιο ότι στην πλειοψηφία τους οι επιτροπείς έδειξαν ελάχιστο ενδιαφέρον για αυτά τα θέματα.] Ο νεότερος Ζιλιέν, στις πιο ενδιαφέρουσες επιστολές του προς την Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας και προς το φίλο και προστάτη του Ροβεσπιέρο, μόνο μια φορά αναφέρει ότι είχε κάψει φεουδαρχικούς τίτλους ιδιοκτησίας.* [* Une Mission en Vandée.] Με τον ίδιο τρόπο, ο Κολό ντ'Ερμπούα κάνει μια πολύ σύντομη αναφορά σε αυτό το θέμα.* [* Aulard, Recueil des Actes du Comité de Salut Public, τόμ. v. σελ. 505.]

Ακόμα και όταν οι επιτροπείς αναφέρονται σε προμήθειες σε τρόφιμα – και το κάνουν συχνά – δεν εμβαθύνουν στη ρίζα του προβλήματος. Μόνο μια επιστολή του Ζανμπόν Σεν Αντρέ με ημερομηνία 26 Μαρτίου 1793, αποτελεί εξαίρεση, αλλά ακόμα και αυτή προηγείται του κινήματος της 31 Μαΐου: αργότερα και εκείνος στράφηκε με τη σειρά του εναντίον των προοδευτικών επαναστατών.* [* Την επιστολή αυτή υπογράφουν δυο επιτροπείς, ο Ζανμπόν και ο Λακόστ, οι οποίοι είχαν σταλεί σε αυτό το νομό, αλλά ο γραφικός χαρακτήρας είναι του πρώτου.]

Γράφοντας από τη Λοτ ετ Γκαρόν, έναν από τους νομούς που συμπαθούσαν την Επανάσταση, ο Ζανμπόν ικέτευε του συνεργάτες του στην επιτροπή να μην κλείνουν τα μάτια απέναντι στους κινδύνους που εγκυμονούσε η κατάσταση: «Είναι τέτοια», έγραψε, «ώστε εάν το κουράγιο μας δεν αποδώσει ένα από εκείνα τα ασυνήθιστα γεγονότα που ξεσηκώνουν τη κοινή γνώμη στη Γαλλία και δεν του δώσει καινούργια ώθηση, δεν υπάρχει πλέον καμία ελπίδα. Οι ταραχές στη Βανδέα και στους γειτονικούς νομούς σίγουρα προκαλούν ανησυχία, αλλά στην ουσία είναι επικίνδυνες μόνο και μόνο επειδή ο ιερός ενθουσιασμός για ελευθερία έχει στραγγαλιστεί μέσα σε κάθε καρδιά. Παντού οι άνθρωποι αισθάνονται εξαντλημένοι από την Επανάσταση. Οι πλούσιοι τη μισούν, οι φτωχοί δεν έχουν ψωμί...» και «όλοι εκείνοι που μέχρι τώρα χαρακτηρίζονταν “μετριοπαθείς”, που κατά κάποιο τρόπο τάχθηκαν με τους δημοκρατικούς, και που τουλάχιστον επιθυμούσαν κάποιο είδος επανάστασης, σήμερα δεν το επιθυμούν... Ας το ομολογήσουμε ανοιχτά: επιθυμούν μια αντεπανάσταση. Εάν ήταν να συγκροτηθεί μια νέα Συμβατική, ο γαλλικός λαός είτε θα αρνιόταν να την ψηφίσει, είτε θα ψήφισε μια εντελώς αντίθετη προς τις αρχές της ελευθερίας. Ακόμα και τα δημοτικά συμβούλια είναι αδύναμα ή διεφθαρμένα». Αυτή, τουλάχιστον, ήταν η κατάσταση σε όλα τα διαμερίσματα, τα οποία είχαν επισκεφθεί οι δυο αντιπρόσωποι.

Ως εκ τούτου, ο Ζανμπόν απαιτούσε τη λήψη εκτεταμένων και αυστηρών μέτρων μέτρα. Στο τέλος, μάλιστα, της επιστολής του αναφέρθηκε ξανά στο θέμα σε ένα υστερόγραφο. «Ο φτωχός», έγραψε, «δεν έχει ψωμί. Μολονότι υπάρχει επάρκεια σε δημητριακά, τα έχουν κρύψει. Εάν επιθυμείτε τη βοήθεια των φτωχών για την υπεράσπιση της Επανάστασης, επιβάλλεται να τους να βοηθήσετε να ζήσουν ... Νομίζουμε ότι ένα διάταγμα που θα επιβάλλει ένα γενικό φόρο σε όλα τα είδη δημητριακών θα ήταν πολύ καλό, ιδίως εάν συμπεριλάμβανε έναν όρο για την ίδρυση δημόσιων σιταποθηκών που θα γεμίσουν με το πλεονασματικό απόθεμα ιδιωτών». Ο Ζανμπόν Σεν Αντρέ εκλιτάρησε τον Μπαρέρ να αναλάβει πρωτοβουλία ως προς αυτά τα θέματα.* [* Actes du Comité de Salut Public. Δημοσιεύτηκε από τον Aulard, τόμ. iii, σελ. 533-534.] Πώς όμως ήταν δυνατόν να αφυπνίσει το ενδιαφέρον της Συμβατικής για τέτοια ζητήματα;

Αυτό που πάνω απ' όλα ενδιέφερε του επιτρόπου ήταν η ενίσχυση του καθεστώτος των Ορεινών. Εντούτοις, όπως όλοι οι πολιτικοί που είχαν προηγηθεί και όπως όλοι που θα τους διαδέχονταν, δεν αναζητούσαν κάποιο θεμέλιο για τη γενική ευημερία και ευτυχία της μεγάλης μάζας του λαού. Μέλημά τους ήταν η εξασθένιση και, στην ανάγκη, η

εξολόθρευση των εχθρών αυτού του καθεστώτος. Σύντομα θα υποδέχονταν την Τρομοκρατία σαν μέσο για τη συντριβή των εχθρών της Δημοκρατίας, αλλά δεν τους βλέπουμε ποτέ να υποδέχονται τα εκτεταμένα μέτρα μιας μεγάλης οικονομικής αλλαγής, ούτε καν εκείνα τα οποία οι ίδιοι είχαν ψηφίσει υπό την πίεση των περιστάσεων.

Πεντηκοστό όγδοο κεφάλαιο: Το κομμουνιστικό κίνημα

Egalité de fait – Σοσιαλιστικά προβλήματα – Η πρόταση του Μπιγιό-Βαρέν – Το κίνημα της κοινοκτημοσύνης – Τα μέσα διαβίωσης και το ζήτημα της γης – Οι πρώτοι απόστολοι του κομμουνισμού – Ζακ Ρου – Λεκλέρ – Βαρλέ – Μπουασέλ – Μπαμπιέφ

Στα τετράδια παραπόνων του 1789 βρίσκονταν ήδη ιδέες οι οποίες, όπως έχει επισημάνει ο Chassin, σήμερα θα χαρακτηρίζονταν σοσιαλιστικές. Ο Ρουσό, ο Ελβέτιος, ο Μαλμπι, ο Ντιντερό και άλλοι είχαν ήδη καταπιαστεί με τις ανισότητες στην περιουσία και με τη συσσώρευση πλεονασματικού πλούτου στα χέρια λίγων, και τα θεωρούσαν σαν το μεγάλο εμπόδιο για την εγκαθίδρυση της δημοκρατικής ελευθερίας. Στη διάρκεια των πρώτων ωρών της Επανάστασης, οι ιδέες αυτές εμφανίστηκαν για άλλη μια φορά στο προσκήνιο.

Ο Ο Τιργκό, ο Σιεγιέ και ο Κοντορσέ διατράνωσαν ότι η ισότητα στα πολιτικά δικαιώματα δεν σήμαινε τίποτα χωρίς πραγματική ισότητα (égalité de fait)! Αυτό, είχε δηλώσει ο Κοντορσέ, ήταν ο «τελικός στόχος της ιδεώδους κοινωνίας, τη στιγμή που η ανισότητα στον πλούτο, στο κράτος και στην παιδεία είναι η κύρια αιτία όλων των κακών».* [* Ήδη ο Cabet, στο Παράρτημα του έργου Voyage en Icarie (έκδοση του 1842), είχε επισημάνει σε παραπομπές αυτό το χαρακτηριστικό των στοχαστών του δεκάτου ογδόου αιώνα. Από τα σύγχρονα έργα, βλ. Το Le Socialisme et la Révolution française (Παρίσι, 1899) του Andre Lichtenberger.] Οι ίδιες ιδέες βρέθηκαν σαν απόηχος σε αρκετά τετράδια των εκλεκτόρων το 1789, ζητώντας το καθολικό δικαίωμα στην κατοχή της γης ή «την εξίσωση του πλούτου».

Μπορούμε ακόμα να πούμε ότι το παρισινό προλεταριάτο είχε ήδη διαμορφώσει κάποια άποψη περί των ταξικών συμφερόντων του και είχε βρει ανθρώπους για να την εκφράζουν σωστά. Η ιδέα των ξεχωριστών τάξεων με αντίθετα συμφέροντα δηλώνεται με σαφήνεια στο cahiers des raunres του διαμερίσματος Σεν Ετιέν ντι Μοντ από κάποιον Λαμπέρ, «ένα φίλο εκείνων που δεν έχουν τίποτα». Παραγωγικό έργο, επαρκείς μισθοί (ο ζωντανός μισθός των σύγχρονων Άγγλων σοσιαλιστών), ο αγώνας εναντίον του laisser faire των οικονομολόγων της μεσαιάς τάξης, και ένας σαφής διαχωρισμός που εντοπιζόταν ανάμεσα στο σοσιαλιστικό και το πολιτικό ζήτημα – όλα αυτά βρίσκονται στο συγκεκριμένο cahier des raunres.* [* Ουδέποτε υπήρξαν και ουδέποτε πρόκειται να υπάρξουν άλλες τάξεις εκτός από τις δυο ξεχωριστές τάξεις, τους κατόχους περιουσίας και εκείνους που δεν κατέχουν περιουσία – από τους οποίους οι πρώτοι έχουν τα πάντα και οι δεύτεροι τίποτα», αυτά γράφονταν στο cahier des raunres. «Τι νόημα θα έχει ένα συνετό Σύνταγμα για ένα έθνος αποσκελετωμένο από την πείνα;» ρωτούσε ο συγγραφέας του Quatre cris d'un patriote. (Chassin, Le Génie de la Révolution, Παρίσι, 1863, τόμ. i. σελ. 287, 289.)]

Οι ιδέες αυτές όμως άρχισαν να διαδίδονται κυρίως μετά την άλωση του Κεραμεικού και ακόμα περισσότερο μετά την εκτέλεση του βασιλιά – τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 1793. Θα φαινόταν μάλιστα – αυτό τουλάχιστον αναφέρει ο Baudot – ότι οι Γιρονδίνιοι εμφανίστηκαν σαν παθιασμένοι υπέρμαχοι της ιδιοκτησίας επειδή φοβούνταν την αυξανόμενη επιρροή της προπαγάνδα υπέρ της ισότητας και του κομμουνισμού στο Παρίσι. [* Στο Notes historiques sur la Convention nationale, le Directoire, l'Empire et l'exil des votants, του κ. A. Baudot, (σε επιμέλεια της κ. Edgar Quinet, Παρίσι, 1893), υπάρχει μια πολύ ενδιαφέρουσα σημείωση που αναφέρει ότι η άποψη του Ingram, σύμφωνα με την οποία το σύστημα της «κοινοκτημοσύνης» (κομμουνισμός), όπως το διατύπωσε ο Buonarroti, «αναπτύχθηκε λίγο πριν τα γεγονότα της 20 Ιουνίου και ότι τα γεγονότα εκείνα διαμορφώθηκαν μέσα από αυτό το πνεύμα συνεργασίας» (σελ. 10-11). Λέγεται ότι ο Πετιόν είχε προειδοποιήσει πολλούς αντιπροσώπους για αυτό. «Όπως φαίνεται», συνεχίζει ο Baudot, «οι Γιρονδίνιοι έριξαν πολύ φαρμάκι στην τακτική τους από φόβο μήπως δουν να κυριαρχεί το δόγμα των κομμουνιστών». Αργότερα, ορισμένα μέλη της Συμβατικής υιοθέτησαν αυτές τις ιδέες και προσχώρησαν στη συνωμοσία του Μπαμπιέφ.]

Ελάχιστα Γιρονδίνιοι, ιδίως ο Ραμπό ντε Σεν Ετιέν και ο Κοντορσέ, επηρεάστηκαν από αυτό το κίνημα. Από το νεκροκρέβατό του, ο Κοντορσέ επεξεργαζόταν το σχέδιο μιας «αμοιβαιότητας» (mutualité), δηλαδή μιας αμοιβαίας

ασφαλιστικής ένωσης μεταξύ των πολιτών, απέναντι στο ενδεχόμενο της υποβάθμισης των ευκατάστατων εργατών σε συνθήκες υπό τις οποίες θα αναγκάζονταν να πουλήσουν όσο όσο την εργασία τους. Ο δε Ραμπό απαίτησε την κατάσχεση των μεγάλων περιουσιών από τους πλούσιους, είτε μέσω μιας κλιμακούμενης φορολόγησης είτε με ένα νόμο μέσω του οποίου ο πλεονάζων πλούτος των πλουσίων θα διοχετευόταν «σε ιδρύματα κοινής ωφέλειας». «Ο μεγάλος πλούτος αποτελεί μειονέκτημα για την ελευθερία», έγραψε, επαναλαμβάνοντας μια δημοφιλή ρήση της εποχής. Ακόμα και ο Μπρισό κάποτε προσπάθησε να συμβιβαστεί κάπως με αυτή τη δημοφιλή θεωρία – στην οποία πολύ σύντομα επιτέθηκε με σφοδρότητα.* [* Καλύτερα να αντιταχθούμε «στην αναδιανομή της γης που προτείνουν οι αναρχικοί ή, αλλιώς, οι Κομπλετζιανοί» (ένας υπαινιγμός του Μπρισό εναντίον των κομμουνιστών, τον οποίο αργότερα υιοθέτησε ο Ροβεσπιέρος και τον έκανε δικό του), διακήρυξε ο Μπρισό τον Δεκέμβριο του 1792, διότι η ισότητα των δικαιωμάτων των πολιτών θα έμενε απλή φαντασίωση εάν οι νόμοι δεν καταργούσαν και δεν απέτρεπαν τις πολύ μεγάλες πραγματικές ανισότητες ανάμεσα στους πολίτες. Τέτοιοι θεσμοί όμως που ευνοούν την «ισότητα», πρόσθεσε ο Μπρισό, «πρέπει να λέγονται χωρίς μεγάλη αναστάτωση, χωρίς βία, αλλά με σεβασμό απέναντι στο πρώτιστο κοινωνικό δικαίωμα, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας».

Ελάχιστοι Ορεινοί προχώρησαν παραπέρα. Ως εκ τούτου, ο Μπιγιό-Βαρέν, σε ένα φυλλάδιο που δημοσιεύτηκε το 1793, επιτέθηκε ανοιχτά στο μεγάλο πλούτο. Απέριψε την ιδέα του Βολταίρου σύμφωνα με την οποία η πείνα εξωθεί τον εργάτη στην εργασία, και ζήτησε να διακηρυχτεί ότι στο εφεξής κανένας πολίτης δεν θα μπορούσε να κατέχει περισσότερο από ένα συγκεκριμένο κομμάτι γης και ότι κανένας δεν θα μπορούσε να κληρονομεί περισσότερες από 20.000-25.000 λίβρες.* [* Αναφερόμενος στην ιδιοκτησία, χρησιμοποίησε την εξής ενδιαφέρουσα επίφαση. «Η ιδιοκτησία», είπε, «είναι ο κύριος μοχλός των κοινωνικών σχέσεων. Είναι πολύ γνωστό ότι, ιδίως σε μια μεγάλη αυτοκρατορία, η ισορροπία των περιουσιών δεν μπορεί να είναι ακριβής και ακίνητη και ότι η ανάπτυξη του εμπορίου σε τεράστια κλίμακα, με τη βοήθεια μιας εκτεταμένης βιομηχανίας και του γεωργικά παραγόμενου πλούτου, την κρατά διαρκώς αιωρούμενη. Όμως, η ισορροπία δεν θα πρέπει να γέρνει καθοριστικά προς καμία πλευρά». (Les éléments de républicanisme, Παρίσι, 1793, σελ. 57. Φυλλάδια του Βρετανικού Μουσείου, τόμ. F, 1097.] Αντιλαμβάνονταν ότι η κύρια αιτία των κοινωνικών δεινών βρισκόταν στο γεγονός ότι υπήρχαν άνθρωποι, οι οποίοι «εξαρτιόντουσαν άμεσα αλλά όχι αμοιβαία από κάποιον άλλο. Αυτός είναι ο πρώτος κρίκος στην αλυσίδα της δουλείας». Χλεύασε τη μικρή επαρχιακή ιδιοκτησία που κάποιοι ήθελαν να εισηγηθούν για τους φτωχούς, «η διαβίωση των οποίων κάτω από τέτοιες συνθήκες θα είναι πάντα επισφαλής και άθλια». Παρακάτω (σελ. 129) έγραφε ότι ακούγεται μια κραυγή: «Πόλεμος στους πύργους, ειρήνη στις καλύβες. Εμείς ως προσθέσουμε σε αυτό την καθάγιαση αυτού του θεμελιώδους κανόνα: Ας μην υπάρχει πολιτής δίχως απασχόληση, ας μην υπάρχει πολιτής που να μην μπορεί να μάθει και να ασκεί μια τέχνη».

Όπως είναι γνωστό, η Διεθνής Ένωση Εργατών υιοθέτησε την πρόταση του Μπιγιό-Βαρέν σχετικά με την κληρονομιά στο συνέδριό της που πραγματοποιήθηκε στη Βασιλεία το 1869. Πρέπει ωστόσο να πούμε ότι ο Μπιγιό-Βαρέν ήταν από τους πιο προοδευτικούς Ορεινούς. Μερικοί, όπως για παράδειγμα ο Λεπελετιέ, περιορίστηκαν να ρωτήσουν τι εννοούσε η Διεθνής όταν μιλούσε για «ολοκληρωμένη εκπαίδευση» - δηλαδή, την εκμάθηση μιας τέχνης σε κάθε νέο άνθρωπο. Κάποιοι άλλοι περιορίστηκαν να ζητήσουν «την επαναστατική αποκατάσταση των περιουσιών» ή τον περιορισμό του δικαιώματος της ιδιοκτησίας.

Εντούτοις, εκεί που πρέπει να αναζητήσει κανείς τους υπέρμαχους των κομμουνιστικών και κομμουνιστικών κινημάτων του 1793 και του 1794 είναι έξω από τη Συμβατική, ανάμεσα στο λαό, σε ορισμένα τμήματα, όπως αυτό της Γκραβιγιέ, και στη Λέσχη των Κορδελιέρων – σίγουρα πάντως όχι ανάμεσα στους Ιακωβίνους. Έγινε μάλιστα και μια προσπάθεια για την ελεύθερη οργάνωση εκείνων που τότε ήταν γνωστοί σαν Λυσσασμένοι – δηλαδή, οι εξτρεμιστές – εκείνων που στόχευαν σε μια επανάσταση με τάσεις προς την ισότητα. Μετά τις 10 Αυγούστου 1792 είχε ιδρυθεί – προφανώς κατόπιν υπόδειξης των ομόσπονδων που είχαν έρθει στο Παρίσι – κάποιο είδος ένωσης ανάμεσα στους αντιπροσώπους των σαράντα οκτώ τμημάτων του Παρισιού, του Γενικού Συμβουλίου της Κομμούνας και των «Ενωμένων Υπερασπιστών των ογδόντα τεσσάρων νομών». Και όταν τον Φεβρουάριο του 1793 ξέσπασαν τα κινήματα εναντίον των χρηματομιστών για τα οποία έχουμε ήδη μιλήσει,* [* Κεφ. xliii.] οι αντιπρόσωποι αυτής της ένωσης ζήτησαν στις 3 Φεβρουαρίου από τη Συμβατική να λάβει δυναμικά μέτρα εναντίον των χρηματομιστών. Στην ομιλία τους ήδη διακρίνεται κάποιο σπέρμα της ιδέας που αργότερα θα αποτελούσε τη βάση για τον Μουτουαλισμό του Προυντόν και την Τράπεζα

του Λαού: η ιδέα ότι το σύνολο του κέρδους που προκύπτει από τις τραπεζικές συναλλαγές, εάν υπάρχει κάποιο κέρδος, θα έπρεπε να επιστρέφεται σε ολόκληρο το έθνος και όχι σε μεμονωμένα άτομα, εφόσον παράγεται χάρη στην κοινή εμπιστοσύνη όλων σε όλους.

Η γνώση μας για τα διαφορετικά κινήματα που προέκυπταν ανάμεσα στο λαό του Παρισιού και των μεγάλων πόλεων το 1793 και το 1794 παραμένει ατελής. Μόλις τώρα μελετώνται. Δεν χωράει όμως αμφιβολία ότι το κομμουνιστικό κίνημα που εκπροσωπούσαν οι Ζακ Ρου, Βαρλέ, Ντολιβιέ, Σαλιέ, Λεκλέρκ, Λανζ, Ροζ Λακόμπ, Μπουασέλ και μερικοί άλλοι, είχε ένα βάθος που στην αρχή δεν έγινε αντιληπτό, μολονότι ο Michelet το είχε ήδη μαντέψει.* [* Είναι πιθανόν ότι εκτός από την υπεράσπιση του κομμουνισμού στα τμήματα και στις Λαϊκές Εταιρείες, από τις 10 Αυγούστου 1792 είχαν γίνει προσπάθειες για τη συγκρότηση μυστικών κομμουνιστικών εταιρειών, οι οποίες αργότερα, το 1795, επεκτάθηκαν από τον Μπουοναρότι και τον Μπαμπιέφ, και από τις οποίες, μετά την επανάσταση του Ιουλίου του 1830, γεννήθηκαν οι μυστικές εταιρείες των Μπλακκιστών.]

Είναι προφανές ότι το 1793 ο κομμουνισμός δεν εμφανίστηκε τόσο ολοκληρωμένος σαν ένα δόγμα ανάλογο με εκείνο που απαντάται στους Γάλλους οπαδούς του Φουριέ και του Σεν Σιμόν, και ιδίως του Κονσιντεράν – ακόμα και του Βιντάλ. Το 1793 οι κομμουνιστικές ιδέες δεν είχαν μελετηθεί λεπτομερώς μέσα στο ήσυχο περιβάλλον ενός ιδιωτικού μελετητηρίου αλλά είχαν γεννηθεί μέσα από τις ανάγκες της στιγμής. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το κοινωνικό πρόβλημα εμφανίστηκε στη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης, ιδίως με τη μορφή ενός ζητήματος σχετικού με τα μέσα διαβίωσης και ενός ζητήματος σχετικού με τη γη. Εκεί όμως βρίσκεται αυτό που κάνει τον κομμουνισμό της Μεγάλης Επανάστασης σημαντικότερο από το σοσιαλισμό του 1848 και των μεταγενέστερων μορφών του. Στόχευσε κατευθείαν στη ρίζα, εξαπολύοντας επίθεση στη διανομή των προϊόντων.

Οπωσδήποτε αυτός ο κομμουνισμός εμφανίζεται σε εμάς αποσπασματικός, ιδίως στο βαθμό που οι υπέρμαχοί του τονίζουν τις διαφορετικές, ξεχωριστές όψεις του. Και πάντα παρέμεινε σε αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε μερικό κομμουνισμό. Δέχτηκε την ατομική κατοχή πλάι πλάι με την κοινή περιουσία, και μολονότι διακήρυξε το δικαίωμα όλων στο σύνολο των καρπών της παραγωγής, αναγνώρισε ένα ατομικό δικαίωμα στο «πλεόνασμα» πλάι στο δικαίωμα όλων στα προϊόντα «πρώτης και δεύτερης ανάγκης». Παρόλα αυτά, οι τρεις βασικές διαστάσεις του κομμουνισμού βρίσκονται ήδη στα διδάγματα του 1793: κομμουνισμός στη γη, βιομηχανικός κομμουνισμός, και κομμουνισμός στο εμπόριο και στην πίστωση. Και αυτή η αντίληψη το 1793 ήταν πιο διευρυμένη από την αντίστοιχη του 1848. Διότι, μολονότι καθένας από τους αγκιτάτορες του 1793 συνήθως τόνιζε μια από αυτές τις τρεις διαστάσεις περισσότερο από τις άλλες, οι τρεις αυτές διαστάσεις δεν αποκλείουν η μια την άλλη. Απεναντίας, όντας γεννημένες από την ίδια αντίληψη περί ισότητας, συμπληρώνουν η μια την άλλη. Ταυτόχρονα, οι αγκιτάτορες της Μεγάλης Επανάστασης προσπάθησαν να επιτύχουν την πρακτική εφαρμογή της υλοποιώντας την ιδέα τους μέσω της δράσης τοπικών δυνάμεων, μέσω της άμεσης πρακτικής πραγμάτωσης, ενώ την ίδια στιγμή προσπάθησαν να ενώσουν με κάποιο τρόπο τις σαράντα χιλιάδες κοινότητες. Στον Σιλβάν Μαρεσάλ βρίσκει κανείς μάλιστα μια ασαφή προσδοκία προς αυτό που σήμερα περιγράφουμε σαν αναρχοκομμουνισμό – διατυπωμένο, ασφαλώς, με μεγάλη προσοχή, επειδή εάν κάποιος χρησιμοποίησε μια τόσο ελικρινή γλώσσα, σίγουρα έπαιζε το κεφάλι του κορώνα γράμματα.

Η ιδέα της πραγμάτωσης του κομμουνισμού μέσω των συνωμοτικών προσπαθειών μιας μυστικής εταιρείας, η οποία θα πάρει στα χέρια της τα ηνία της διακυβέρνησης – μια ιδέα, απόστολος της οποίας έγινε ο Μπαμπιέφ – διατυπώθηκε αργότερα, το 1794 και το 1795, όταν η αντίδραση του Θερμιδώρ είχε πλέον συντρίψει το ανερχόμενο κίνημα της Μεγάλης Επανάστασης. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της απώλειας δύναμης και όχι αποτέλεσμα της αυξανόμενης εξουσίας των χρόνων 1789-1793.

Ασφαλώς στα κηρύγματα των λαϊκών κομμουνιστών υπάρχουν πολλά στοιχεία δημαγωγικού χαρακτήρα. Ήταν επίσης μια μόδα της εποχής, μια μόδα την οποία και οι σημερινοί μας ρήτορες τιμούν δεόντως. Αυτά όμως που γνωρίζουμε για τους κομμουνιστές της Μεγάλης Επανάστασης τείνουν να τους παρουσιάζουν σαν ανθρώπους βαθιά αφοσιωμένους στις ιδέες τους.

Ο Ζακ Ρου υπήρξε ιερέας. Ήταν πάμφτωχος και ζούσε σε ένα καταθλιπτικό σπίτι στο κέντρο του Παρισιού σχεδόν αποκλειστικά από το εισόδημά του που ήταν διακόσιες λίβρες (φράγκα), με μόνη του συντροφιά ένα σκύλο,* [* Jaurés, La

Convention, σελ. 1069 (σημειώσεις του Bernard Lazar).] κηρύσσοντας τον κομμουνισμό στις εργατικές συνοικίες. Ήταν πολύ δημοφιλής στο τμήμα της Γκραβιγέ όπου ανήκε, και ασκούσε μεγάλη επιρροή στη Λέσχη των Κορδελιέρων έως τα τέλη Ιουνίου του 1793, όταν η επιρροή του εκμηδενίστηκε από την παρέμβαση του Ροβεσπιέρου. Όσο για τον Σαλιέ, γνωρίζουμε μέσω του Michelet ότι αυτός ο μυστικιστής κομμουνιστής ήταν ένας αξιόλογος άνθρωπος – περισσότερο «φίλος του λαού» από τον Μαρά. Οι μαθητές του τον λάτρευαν κυριολεκτικά. Μετά το θάνατό του, ο φίλος του Λεκλέρ ήρθε στο Παρίσι και συνέχισε την προπαγάνδα του κομμουνισμού μαζί με τον Βαρλέ, (ΓΙΑ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: αναφέρει στο βιβλίο και τον Roux αλλά αυτός είχε πεθάνει ήδη, μάλλον λάθος) ένα νεαρό Παριζιάνο εργάτη, και τη Ροζ Λακόμπ, μια ηγέτιδα των επαναστατημένων γυναικών. Το μόνο που γνωρίζουμε για τον Βαρλέ είναι ότι ήταν πολύ δημοφιλής ανάμεσα στους φτωχούς του Παρισιού. Το φυλλάδιό του, Déclaration solennelle des droits de l'homme dans l'état social, δημοσιεύτηκε το 1793 και ήταν πολύ μετριοπαθές ως προς το ύφος.* [*Σε αυτή τη διακήρυξη περιορίστηκε να ζητήσει περιορισμό του δικαιώματος στην κατοχή γης, την κατάργηση της τεράστιας ανισότητας των περιουσιών «με δίκαιο τρόπο», έτσι ώστε οι φτωχοί να μπορούν να προστατευτούν από την καταπίεση των πλούσιων και δήλωνε ότι «τα κεκτημένα σε βάρος του δημοσίου μέσω κλοπής, χρηματομεσιτείας, μονοπωλίου κλπ. Έπρεπε να γίνουν εθνική περιουσία αμέσως μόλις η κοινωνία εξασφαλίσει αδιάψευστες και αξιόπιστες αποδείξεις κατάχρησης». (Φυλλάδια στο Βρετανικό Μουσείο, F. 499). Σε ένα άλλο φυλλάδιο, το Vaux formés par des français libres, ζητούσε την επιβολή αυστηρής νομοθεσίας σε βάρος των μονοπωλητών (ίδια συλλογή, F.65.)] Πρέπει πάντως να θυμόμαστε ότι με το διάταγμα της 10 Μαρτίου 1793 να κρέμεται πάνω από το κεφάλι τους, οι επαναστάτες δεν τολμούσαν να διατυπώσουν εντύπως καμία από τις σκέψεις τους.

Οι κομμουνιστές είχαν και τους θεωρητικούς τους όπως ο Μπουασέλ, ο οποίος δημοσίευσε το Catéchisme du genre humain τις πρώτες μέρες της επανάστασης και μια δεύτερη έκδοση του ίδιου έργου το 1791, ο ανώνυμος συγγραφέας ενός έργου που επίσης δημοσιεύτηκε το 1791 με τίτλο De la propriété, ou la cause du pauvre plaidée au tribunal de la Raison, de la Justice et de la Vérité, και ο Πιέρ Ντολιβιέ, ιερέας στη Μοσάμπ, το αξιόλογο έργο του οποίου Essai sur la justice primitive pour servir de principe générateur au seul ordre social qui peut assurer a l'homme tous ses droits et tous ses moyens de bonheur, δημοσιεύτηκε στα τέλη Ιουλίου 1793 από τους πολίτες της Κομμούνας της Ανβέρ, ενός διαμερίσματος της Ετάμπ.* [* Στο Discours sur les moyens de sauver la France et la liberté, που διανεμήθηκε την περίοδο των εκλογών για τη Συμβατική (το εν λόγω φυλλάδιο μπορεί να βρεθεί στη γαλλική Εθνική Βιβλιοθήκη), ο Ζακ Ρου υποστήριξε ότι μια παρατεταμένη δικτατορία σημαίνει το θάνατο της ελευθερίας και εξέφρασε την άποψη (σελ. 42 και 43) ότι οι μεγάλοι γαιοκτήμονες έπρεπε να πουλούν υποχρεωτικά τη σοδεία τους μόνο σε ενδεδειγμένες αγορές των αντίστοιχων διαμερισμάτων τους. «Ιδρύστε», είπε, «σε όλες τις μεγάλες πόλεις και τις μεγάλες εμπορικές πόλεις δημόσια καταστήματα, όπου η τιμή των αγαθών θα καθορίζεται μέσω ανοιχτής δημοπρασίας (au concours)». Ο Michelet, ο οποίος το έχει ήδη αναφέρει στο Discours (Βιβλίο XV, κεφ. vi), πρόσθεσε ότι το δόγμα του Ρου ήταν πολύ δημοφιλές στη Γκραβιγέ, στην Αρσίς και σε άλλα τμήματα του κέντρου του Παρισιού.]

Υπήρχε επίσης ο Λανζ που, όπως είχε ήδη επισημάνει ο Michelet, ήταν ένας γνήσιος προπομπός του Φουριέ. Αλλά και ο Μπαμπέφ βρισκόταν στο Παρίσι το 1793. Εργαζόταν υπό την προστασία του Σιλβάν Μαρεσάλ στη διαχείριση των μέσων διαβίωσης και έκανε μυστική κομμουνιστική προπαγάνδα. Καθώς έπρεπε να παραμένει κρυμμένος από τους αστούς λόγω της δίωξής του για υποτιθέμενη πλαστογραφία – αδικώς όπως έχει αποδείξει ο Deville, ο οποίος έχει βρει τα αυθεντικά πρακτικά της δίκης,* [* Thermidor et Directoire, 1794–1799 (Histoire socialiste, τόμ. v. σελ. 14 κ.ε.)] – ήταν αναγκασμένος να κινείται πολύ διακριτικά.* [* Στο Catéchisme, ο Μπουασέλ ήδη ανέπτυξε τις ιδέες που προς το 1848 έγιναν επίκαιρες ανάμεσα στους σοσιαλιστές. Ως εκ τούτου, στο ερώτημα «Ποιοι είναι οι κύριοι θεσμοί αυτού του μισοφορικού, ανθρωποκτόνου, αντικοινωνικού κράτους;» απαντά, «Η ιδιοκτησία, ο γάμος και οι θρησκείες είναι αυτά που έχουν επινοήσει, επιβάλλει και καθιερώνει οι άνθρωποι για να νομιμοποιούν τις απάτες τους». Για να γίνει μάλιστα πιο συγκεκριμένος σχετικά με τους ανθρώπους που έχουν διευρύνει τα περιουσιακά τους δικαιώματα, γράφει: «Είναι όλα εκείνα τα πράγματα που θεωρούν αναγκαίο να κατέχουν ή που έχουν πείσει ους άλλους ότι κατέχουν, όπως η γη, οι γυναίκες, ακόμα και οι άνδρες, η θάλασσα, τα ποτάμια και τα βουνά, ο ουρανός, ο Άλλος Κόσμος, ακόμα και οι ίδιοι οι θεοί. Από όλα αυτά συσσωρεύαν και εξακολουθούν να συσσωρεύουν κεφάλαιο». Υπήρξε αυστηρός ακόμα και ως προς τους νόμους: «Είναι οι υποχρεώσεις που έχουν επιβάλλει στους πιο αδύναμους οι ισχυροί, οι πιο έξυπνοι, οι πιο πονηροί, προκειμένου να διατηρούν τους καταστροφικούς θεσμούς τους ή να εμποδίζουν τις δυσάρεστες συνέπειες αυτών των θεσμών, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατόν». Οι ορισμοί του περί εξουσίας και δικαιοσύνης θα μπορούσαν να γίνουν

αποδεκτές από τους σύγχρονους αναρχικούς. Βλ. Le Catéchisme du genre humain pour l'établissement essentiel et indispensable du véritable ordre moral et de l'éducation sociale des hommes. (Παρίσι 1789), σελ. 132. Φυλλάδια του Βρετανικού Μουσείου, F. 513 (3).]

Αργότερα ο κομμουνισμός συνδέθηκε με τη συνωμοσία του Μπαμπέφ. Το 1793 όμως, ο Μπαμπέφ ήταν απλώς ένας ομοιοταξιστής του κομμουνισμού, στο βαθμό που μπορεί να κριθεί από τα γραπτά και τις επιστολές του. Οι αντιλήψεις του, καθώς επίσης και τα μέσα δράσης που υποστήριζε, υποτιμούσαν την ιδέα. Ενώ υπήρχαν πολλοί που κατανοούσαν ότι ένα κίνημα με κομμουνιστική τάση θα ήταν ο μόνος τρόπος για να διασφαλιστούν οι νίκες της δημοκρατίας, ο Μπαμπέφ, όπως πολύ σωστά το έθεσε ένας από τους απολογητές του εκείνη την εποχή, επεδίωκε να ολισθήσει τον κομμουνισμό προς τη δημοκρατία (glisser le communisme dans le démocratie). Ενώ είχε γίνει προφανές ότι εάν ο λαός δεν έμπαινε στην αρένα με τις απαιτήσεις και τα ιδεώδη του η δημοκρατία θα έχανε τις κατακτήσεις της, ο Μπαμπέφ ήθελε πρώτα δημοκρατία και κατόπιν τη σταδιακή εισαγωγή του κομμουνισμού σε αυτήν.* [* Έτσι, για παράδειγμα, σπλισμένοι με ένα δημοκρατικό Σύνταγμα, ο λαός θα ασκούσε βέτο σε όλους τους νόμους, έως ότου τα μέσα διαβίωσης όλων των πολιτών να εξασφαλίζονται από τη νομοθεσία!]

Από κάθε άποψη, η αντίληψη του Μπαμπέφ για τον κομμουνισμό ήταν τόσο στενή, τόσο εξωπραγματική, ώστε θεωρούσε δυνατόν ότι θα φτάναμε στον κομμουνισμό από τη δράση λίγων ατόμων, τα οποία θα έπαιρναν στα χέρια τους την κυβέρνηση μέσω της συνωμοσίας μιας μυστικής εταιρείας. Μάλιστα προχώρησε τόσο, ώστε ήταν πρόθυμος να εμπιστευτεί ακόμα και ένα μόνο άτομο, αρκεί να είχε αρκετά ισχυρή θέληση για να καθιερώσει τον κομμουνισμό και με αυτό τον τρόπο να σώσει τον κόσμο! Μια θλιβερή ψευδαισθήση που έστρωσε το δρόμο για τον Βοναπάρτη και, όντας η προτίμηση πολλών σοσιαλιστών στη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα, μας έδωσε τον Καισαρισμό – την πίστη σε έναν Ναπολέοντα ή σε έναν Ντιοράέλι – την πίστη σε ένα σωτήρα, η οποία υπάρχει ακόμα και σήμερα.

Πεντηκοστό ένατο κεφάλαιο: Σχέδια για την κοινωνικοποίηση της γης, των βιομηχανιών, των μέσων διαβίωσης και των συναλλαγών

Το κομμουνιστικό κίνημα και η γη – Η οικονομική σημασία της γης – Αγροτικές προτάσεις – Η άποψη του Ντιλιβιέ – Βιομηχανικά ζητήματα – Οι προτάσεις του Λανζ – Το πρόβλημα των μέσων διαβίωσης – Το ζήτημα της ανταλλαγής γεωργικών προϊόντων – Σύνοψη της κατάστασης – Τα δεινά της καταστολής

Η κυρίαρχη ιδέα του κομμουνιστικού κινήματος του 1793 ήταν ότι η γη έπρεπε να θεωρείται ως κοινή κληρονομιά ολόκληρου του έθνους, ότι κάθε πολίτης έπρεπε να έχει δικαίωμα στη γη, και ότι τα μέσα διαβίωσης έπρεπε να είναι εγγυημένα για τον καθένα, έτσι ώστε κανείς να μην είναι αναγκασμένος να πουλά την εργασία του υπό την απειλή της λιμοκτονίας. Η «πραγματική ισότητα» (l'égalité de fait), για την οποία είχε γίνει τόση κουβέντα κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα, τώρα ερμηνευόταν σαν η επιβεβαίωση ενός ίσου δικαιώματος όλων στη γη. Και η μεγάλη μεταβίβαση της γης, η οποία γινόταν μέσω της εκποίησης της κρατικής γης αφύπνισε μια ελπίδα για την πρακτική εφαρμογή αυτής της ιδέας.

Θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι σε μια εποχή, όταν οι μεγάλες βιομηχανίες μόλις άρχιζαν να αναπτύσσονται, η γη ήταν ο κύριος μοχλός εκμετάλλευσης. Μέσω της γης ο γαιοκτήμονας είχε στο χέρι τους χωρικούς και επειδή ήταν αδύνατον να αποκτήσουν ένα κομμάτι γης εκείνοι αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν στις πόλεις, όπου γίνονταν βορά των εργοστασιαρχών και των χρηματομεσιτών.

Υπό αυτές τις περιστάσεις, η σκέψη των κομμουνιστών στράφηκε αναγκαστικά προς αυτό που τότε περιέγραφαν σαν «αγροτικό νόμο», δηλαδή, στον περιορισμό της έγγειας ιδιοκτησίας σε κάποια μέγιστη έκταση, και προς την αναγνώριση του δικαιώματος στη γη όλων για όλους τους κατοίκους. Η αρπαγή της γης από κερδοσκόπους στη διάρκεια της εκποίησης των εθνικών εκτάσεων δεν μπορούσε παρά να ενισχύσει αυτή την ιδέα. Και ενώ μερικοί υποστήριζαν ότι κάθε πολίτης που επιθυμούσε να καλλιεργεί τη γη έπρεπε να δικαιούται μερίδιο στην εθνική περιουσία, ή τουλάχιστον να αγοράζει ένα μέρος της με ευκολίες πληρωμής, κάποιοι άλλοι κοιτούσαν πολύ πιο μπροστά και υποστήριζαν ότι όλη η γη

έπρεπε να ξαναγίνει κοινοτική και ότι κάθε κάτοχος έπρεπε να δικαιούται μόνο προσωρινά την κατοχή της γης που καλλιεργούσε και μόνον εφόσον την καλλιεργούσε.

Συνεπώς ο Μπαμπιέφ, ίσως επειδή φοβόταν μήπως συμβιβαστεί πάρα πολύ, απαίτησε τον ίσο καταμερισμό της κοινοτικής γης. Ήθελε όμως και την «αναπαλλοτρίωση» της γης, δηλαδή τη διατήρηση των δικαιωμάτων της κοινότητας ή του έθνους στη γη: την κατοχή της από μεμονωμένα άτομα και όχι την κυριότητά της.

Από την άλλη πλευρά, στη διάρκεια της συζήτησης στη Συμβατική για το νόμο, ο οποίος αφορούσε τον τεμαχισμό της κοινοτικής γης, ο Ζυλιέν Σουέ στάθηκε αντίθετος με τον τελικό τεμαχισμό που είχε προτείνει η Αγροτική Επιτροπή και είναι βέβαιο ότι είχε με το μέρος του εκατομμύρια φτωχούς χωρικούς. Υποστήριξε ότι ο καταμερισμός της κοινοτικής γης σε ίσα αγροτεμάχια έπρεπε, μεταξύ άλλων, να είναι μόνο προσωρινός και ότι η γη αυτή έπρεπε να αναδιανέμεται μετά από ορισμένη χρονική περίοδο. Στην προκειμένη περίπτωση, η χρήση και μόνον αυτή θα αναγνωριζόταν για να ξεχωρίζει τα άτομα, όπως συμβαίνει με το ρωσικό Μίρ.

Ο Ντολιβιέ, ένας ιερέας της Μοσάμ ακολούθησε παρόμοιο σκεπτικό και το διατύπωσε στο έργο του *Essai sur la justice primitive* με «δύο αμετάβλητες αρχές: σύμφωνα με την πρώτη, η γη ανήκει σε όλους γενικά και σε κανέναν συγκεκριμένα, ενώ σύμφωνα με τη δεύτερη, καθένας έχει το αποκλειστικό δικαίωμα στα προϊόντα της εργασίας του». Καθώς όμως εκείνη την περίοδο το ζήτημα της γης κυριαρχούσε όλων των άλλων, προτίμησε να επιμείνει περισσότερο στην πρώτη από τις δυο προτάσεις.

«Η γη, συνολικά», είπε, «πρέπει να θεωρείται ως η μεγάλη κοινόχρηστη γη της φύσης» - η κοινή περιουσία όλων. «Καθένας πρέπει να έχει δικαίωμα στη διανομή της μεγάλης κοινόχρηστης γης (au grand communal). Η μια γενιά δεν έχει δικαίωμα να φτιάχνει νόμους για την επόμενη ή να ακυρώνει τα κυριαρχικά της δικαιώματα. Επομένως, ο λόγος για τη μη ακύρωση της κληρονομιάς είναι πολύ ισχυρός!» Και πιο κάτω: «Μόνο τα έθνη, με την υποδιαίρεση των κοινοτήτων, είναι οι πραγματικοί ιδιοκτήτες της γης τους.* [* Καθώς το συγκεκριμένο έργο του Ντολιβιέ δεν βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο, παραθέτω από τον Jaurès. Το άλλο του έργο, *Le vœu national, ou système politique propre à organiser la nation dans toutes ses parties* (Παρίσι, 1790), έχει ενδιαφέρον μόνο και μόνο για την ιδέα της οργάνωσης του έθνους από τη βάση προς την κορυφή – Φυλλάδια του Βρετανικού Μουσείου, F. 514 (4).]

Στην ουσία ο Ντολιβιέ αναγνώριζε ένα δικαίωμα στην ιδιοκτησία, κληρονομικά μεταβιβάσιμο μόνο στην περίπτωση της κινητής περιουσίας. Όσο για τη γη, κανείς δεν έπρεπε να κατέχει κάποιο κομμάτι της κοινής ιδιοκτησίας, εκτός από αυτό που μπορούσε να καλλιεργεί με την οικογένειά του – αλλά και τότε η κυριότητα θα ήταν προσωρινή. Αυτό, ασφαλώς, δεν θα εμπόδιζε την κοινή καλλιέργεια από την κοινότητα δίπλα στα αγροκτήματα που θα καλλιεργούνταν ατομικά. Ο Ντολιβιέ όμως ήξερε καλά τη ζωή στα χωριά και αντιπαθούσε τόσο τους αγρότες όσο και τους μεγάλους γαιοκτήμονες. Ζήτησε «την πλήρη υποδιαίρεση των μεγάλων αγροκτημάτων», «τη μέγιστη διαίρεση της γης ανάμεσα σε όλους τους πολίτες που δεν είχαν καθόλου ή δεν είχαν αρκετή. Αυτό είναι το μόνο επαρκές μέτρο που μπορεί να δώσει πνοή στα χωριά μας και να ανακουφίσει όλες τις οικογένειες που τώρα στενάζουν από την εξαθλίωση λόγω έλλειψης των μέσων για μια αποδοτική εργασία. «Η γη», πρόσθεσε, «θα καλλιεργείται καλύτερα, οι οικιακές πηγές θα είναι περισσότερες, και κατά συνέπεια οι αγορές θα εφοδιάζονται καλύτερα. Θα ξεφορτωθούμε την πιο αποτρόπαια αριστοκρατία, εκείνη των γαιοκτημόνων». Προέβλεψε ότι με αυτό τον τρόπο η γεωργική ανάπτυξη θα ήταν μεγαλύτερη και ότι ποτέ πια δεν θα υπήρχε ανάγκη για καθορισμό των τιμών στα μέσα διαβίωσης χάρη στους νόμους οι οποίοι, «μπορεί να είναι αναγκαίοι υπό τις παρούσες συνθήκες, αλλά παρόλα αυτά είναι πάντα απρόσφοροι».

Αλλά και κοινωνικοποίηση των βιομηχανιών βρήκε υπέρμαχο, ιδίως στην περιοχή της Λυών. Οι εργάτες της πόλης ζήτησαν καθορισμό των μισθών από την κοινότητα σε ένα ποσό ικανό ώστε να εγγυάται τη διαβίωσή τους. Ήταν ο «ζωντανός μισθός» των σημερινών Άγγλων σοσιαλιστών. Συν τοις άλλοις, ζήτησαν την εθνικοποίηση ορισμένων βιομηχανιών, όπως της εξόρυξης των μεταλλευμάτων. Τέθηκε επίσης μια πρόταση σύμφωνα με την οποία οι κοινότητες έπρεπε να καταλάβουν τις βιομηχανικές επιχειρήσεις που είχαν εγκαταλείψει οι αντεπαναστάτες και να τις εκμεταλλευτούν προς ίδιον όφελος. Συνολικά, η ιδέα της κοινότητας σαν παραγωγού κάθε είδους αγαθών ήταν πολύ δημοφιλής το 1793. Η ιδέα της χρήσης μεγάλων τεμαχίων ακαλλιεργητής γης στα πάρκα των πλούσιων για την κοινοτική αναγορά, ήταν πολύ διαδεδομένη στο Παρίσι και ο Σομέτ την υπερασπίστηκε.

Είναι προφανές ότι την εποχή εκείνη ο κόσμος έδινε περισσότερη σημασία στην γεωργία παρά στη βιομηχανία. Ωστόσο ο Κουσέ, ένας έμπορος εκλεγμένος από τη Λυών στη Συμβατική, μιλούσε ήδη για την εθνικοποίηση των βιομηχανιών και ο Λ'Ανζ επεξεργάστηκε ένα σχέδιο για κάποιο είδος «αυτόνομης κοινότητας», όπου η βιομηχανία θα συνδυαζόταν με τη γεωργία. Από το 1790 ο Λανζ προπαγάνδιζε τον κομμουνισμό στη Λυών και σε ένα φυλλάδιο του 1790 διατύπωσε τις ακόλουθες ιδέες: «Η Επανάσταση», έγραψε, «προορίζεται να είναι μια ευεργετική αλλαγή αλλά στη συνέχεια κηλιδώθηκε από μια αλλαγή ιδεών μέσω της πλέον αποτρόπαιης κατάχρησης του πλούτου. Ο κυρίαρχος (δηλαδή, ο λαός) έχει μετασηματιστεί. «Ο χρυσός», έγραφε παρακάτω, «είναι χρήσιμος και ευεργετικός στα εργατικά χέρια, αλλά γίνεται επικίνδυνος όταν συσσωρεύεται στα χρηματοκιβώτια των καπιταλιστών. Παντού, κύριε, όπου και να γυρίσει το μάτι της η μεγαλειότητά σας, θα δει τη γη να καλλιεργείται, αλλά από εμάς. Εμείς είμαστε εκείνοι που την καλλιεργούμε, που υπήρξαμε οι πρώτοι ιδιοκτήτες της, οι πρώτοι και οι τελευταίοι αποτελεσματικοί κάτοχοί της. Το μόνο που μπορούν να κάνουν οι αργόσχολοι που αυτοαποκαλούνται γαιοκτήμονες είναι να συγκεντρώνουν το πλεόνασμα της διαβίωσής μας. Αυτό αποδεικνύει τουλάχιστον τα δικαιώματά μας στη συνιδιοκτησία. Εάν όμως είμαστε συνιδιοκτήτες και ο μόνος λόγος οποιουδήποτε εισοδήματος, τότε το δικαίωμα στον περιορισμό της κατανάλωσής μας και της στέρησής μας από το πλεόνασμα, είναι το δικαίωμα ενός πλατιστολόγου». Όταν το σκέφτομαι, πρόκειται για μια πολύ συγκεκριμένη αντίληψη της «υπεραξίας». * [*Plaintes et représentations d'un citoyen décrété passif, aux citoyens décrétés actifs, του M. L'Ange, Λυών, 1790, σελ. 15 (Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού). Για τις λίγο πολύ σοσιαλιστικές ιδέες του Cercle Social που ιδρύθηκε από τον αβάντ Φοσέ με επίσημο όργανο την La Bouche de fer sec, βλ. A. Lichtenberger, Le Socialisme et la Révolution française, κεφ. iii. σελ. 69.]

Σταθμίζοντας πάντα από τα γεγονότα, δηλ. από την κρίση στα μέσα διαβίωσης την οποία περνούσε η Γαλλία, πρότεινε ένα σύστημα συνδρομής όλων των επιδοξων καταναλωτών που θα τους παρείχε το δικαίωμα να αγοράζουν σε καθορισμένες τιμές το σύνολο της σοδειάς, και όλα αυτά μέσω της ελεύθερης συνεργασίας που σταδιακά θα γινόταν καθολική. Οραματιζόταν επίσης κοινόχρηστα καταστήματα, όπου όλοι οι καλλιεργητές θα μπορούσαν να μεταφέρουν τα προϊόντα τους προς πώληση. Όπως διαπιστώνουμε, επρόκειτο για ένα σύστημα που απέφευγε τόσο το ατομικό μονοπώλιο όσο και το υποχρεωτικό κρατικό σύστημα της Επανάστασης στο εμπόριο των αγαθών. Ήταν ο προάγγελος του σημερινού συστήματος των συνεργατικών γαλακτοπωλείων που έχουν ενωθεί για να πωλούν την παραγωγή μιας ολόκληρης επαρχίας, όπως την περίπτωση του Καναδά, ή ενός ολόκληρου έθνους, όπως στην περίπτωση της Δανίας.

Συνολικά, αυτό που κυρίως απασχολούσε τους κομμουνιστές το 1793 ήταν το πρόβλημα των μέσων διαβίωσης και αυτό τελικά τους οδήγησε να αναγκάσουν τη Συμβατική να ψηφίσει το νόμο περί μέγιστης τιμής και να διατυπώσει τη μεγάλη αρχή της κοινωνικοποίησης στην ανταλλαγή προϊόντων – την εκμετάλλευση του εμπορίου σε κοινοτικό επίπεδο.

Στην ουσία, το ζήτημα των δημητριακών ήταν το βασικότερο στη Γαλλία. «Η πλήρης απελευθέρωση του εμπορίου των σιτηρών είναι ασύμβατο με την ύπαρξη της Δημοκρατίας μας», δήλωσαν οι εκλέκτορες της Σεν ετ Ουάζ ενώπιον της Συμβατικής τον Νοέμβριο του 1792. «Αυτό το εμπόριο διεξάγεται από μια μειοψηφία που στοχεύει στον πλουτισμό της, μια μειοψηφία που διαρκώς προσπαθεί να προκαλέσει τεχνητές αυξήσεις στις τιμές, οι οποίες μονίμως κάνουν τον καταναλωτή να υποφέρει. Όλα τα επί μέρους μέτρα ενάντια σε αυτή την κερδοσκοπία είναι επικίνδυνα και ανίσχυρα», δήλωσαν οι συγκεκριμένοι εκλέκτορες. «Αυτά τα ημίμετρα είναι που θα μας καταστρέψουν». Όλο το εμπόριο των δημητριακών και του συνόλου των προμηθειών, πρέπει να διεξάγεται μόνο από τη Δημοκρατία, η οποία θα καθιερώσει «μια δίκαιη αναλογία ανάμεσα στην τιμή του ψωμιού και στην τιμή του μεροκάματου». Καθώς η εκποίηση της εθνικής γης είχε προκαλέσει την αύξηση μιας συγερής κερδοσκοπίας από την πλευρά εκείνων που αγόραζαν αυτή τη γη, οι εκλέκτορες της Σεν ετ Ουάζ ζήτησαν τον περιορισμό στην έκταση των αγροκτημάτων και την εθνικοποίηση τους.

«Δώστε εντολή», είπαν, «ότι κανείς δεν θα επιτρέπεται να αναλαμβάνει καλλιέργεια γης άνω των 120 arpents,* [* Περίπου 38,5 στρέμματα.] ότι κανείς κτηματίας δεν θα επιτρέπεται να καλλιεργεί περισσότερα από ένα τέτοιο αγρόκτημα, και ότι θα είναι υποχρεωμένος να εκμισθώνει όσα άλλα μπορεί να έχει στην κατοχή του». Και πρόσθεσαν: «Επιπλέον, αναθέστε το καθήκον του εφοδιασμού με τα αναγκαία είδη διατροφής για κάθε περιοχή της Δημοκρατίας στα χέρια μιας κεντρικής διοίκησης εκλεγμένης από το λαό, και θα διαπιστώσετε ότι η αφθονία των δημητριακών και η δίκαιη αναλογία ανάμεσα στην τιμή τους και στο μεροκάματο θα αποκαταστήσει την ειρήνη, την ευτυχία και τη διαβίωση σε όλους τους πολίτες».

Είναι προφανές ότι αυτές οι ιδέες δεν ανήκαν σε έναν Τυγκό ή σε έναν Νεκέρ. Είχαν γεννηθεί μέσα από την ίδια τη ζωή.

Έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι οι συγκεκριμένες ιδέες έγιναν δεκτές από τις επιτροπές Γεωργίας και Εμπορίου και αναπτύχθηκαν στην έκθεσή τους για τα μέσα διαβίωσης που κατατέθηκε ενώπιον της Συμβατικής.* [* «Έκθεση και σχέδιο ενός διατάγματος για τα μέσα διαβίωσης»: παρουσιάστηκε από τον κ. Φαμπρ, αντιπρόσωπο του νομού της Ερό.] Στην ουσία, εφαρμόστηκαν, κατ' απαίτηση του λαού, σε αρκετούς νομούς της Μπερί και της Ορλεανέ. Στις 3 Δεκεμβρίου 1792, ο λαός παραλίγο να σκοτώσει τους επιτρόπους της Συμβατικής στο νομό Ερ-ετ-Λουάρ, διακηρύσσοντας ότι «Οι μεσαίες τάξεις έχουν αρκετά, τώρα είναι η σειρά των φτωχών εργατών».

Αργότερα, η Μπεφρουά (Εν) υπερασπίστηκε έντονα παρόμοιους νόμους και η Συμβατική, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει σχετικά με το νόμο περί «μέγιστης τιμής»,* [* Πεντηκοστό δεύτερο κεφάλαιο.] προσπάθησε να κοινωνικοποιήσει σε τεράστια κλίμακα όλο το εμπόριο αντικειμένων πρώτης και δεύτερης ανάγκης για ολόκληρη τη Γαλλία, μέσω κρατικών καταστημάτων και καθιερώνοντας σε κάθε νομό εξακριβωμένα «δικαιες» τιμές για όλα τα προϊόντα.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι κατά την εξέλιξη της Επανάστασης αναπτύσσεται μια ιδέα, σύμφωνα με την οποία το εμπόριο ήταν ένας κοινωνικός μηχανισμός που έπρεπε να κοινωνικοποιηθεί, όπως η γη και οι βιομηχανίες. Την ίδια ιδέα θα επεξεργάζονταν αργότερα ο Φουριέ, ο Όουεν, ο Πруντόν και οι κομμουνιστές της δεκαετίας του 1840.

Διακρίνουμε όμως και άλλα πράγματα. Είναι σαφές ότι ο Ζακ Ρου, ο Βαρλέ, ο Ντολιβιέ, ο Λανζ και χιλιάδες κάτοικοι των πόλεων και της υπαίθρου, γεωργοί και τεχνίτες, αντιλαμβάνονταν από πρακτική άποψη το πρόβλημα των μέσων διαβίωσης απειρώς καλύτερα από ότι η Συμβατική. Καταλάβαιναν ότι μόνο με τη φορολογία και χωρίς την κοινωνικοποίηση της γης, των βιομηχανιών και του εμπορίου, το έθνος θα παρέμενε νεκρό γράμμα ακόμα και εάν στηριζόταν σε ένα πλήθος κατασταλτικών νόμων και στο επαναστατικό δικαστήριο.

Αυτό που είχε δημιουργήσει όλους εκείνους τους πλούσιους κτηματίες, τους οποίους ο Ντολιβιέ πολύ σωστά θεωρούσε σαν τη χειρίστη μορφή αριστοκρατίας, ήταν το σύστημα της εκποίησης της κρατικής γης που είχαν υιοθετήσει η Συντακτική, η Νομοθετική και η Συμβατική Συνέλευση. Μόλις το 1794 η Συμβατική άρχισε να δίνει σημασία σε αυτό, αλλά τότε το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να συλλαμβάνει εκατοντάδες χωρικούς και να τους στέλνει στη λαιμητόμο σαν μονοπωλητές (accapareurs). Εντούτοις, το μόνο αποτέλεσμα όλων αυτών των δρακόντειων νόμων εναντίον του μονοπωλίου (όπως ο νόμος της 26 Ιουλίου 1793, ο οποίος υπαγόρευε την έρευνα όλων των παταριών, των υπογείων και των αχυρώνων που ανήκαν σε κτηματίες), ήταν να διασπείρει στα χωριά το μίσος εναντίον των πόλεων και ιδιαίτερα εναντίον του Παρισιού.

Το επαναστατικό δικαστήριο και η λαιμητόμος δεν μπορούσαν να ισοσκελίσουν την έλλειψη μιας εποικοδομητικής κομμουνιστικής θεωρίας.

Εξηκοστό κεφάλαιο: Το τέλος του κομμουνιστικού κινήματος

Ορεινοί και κομμουνιστές – Η στάση του Εμπέρ – Η στάση του Μπιγιό-Βαρέν – Εμπόδια στον κομμουνισμό – Συνελεύσεις και γη – Η κοινοτική γη παραδίδεται σε εύπορους χωρικούς – Ζακ Ρου και Ροβεσπιέρος – Η δίωξη του Ρου – Η απάντηση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας στον κομμουνισμό – Ψηφίσματα των κομμουνιστών – Η Συμβατική υπερασπίζεται τις μεσαίες τάξεις και καταστέλλει τον κομμουνισμό.

Πριν τις 31 Μαΐου, όταν με την αντίδραση των Γιρονδίνων οι Ορεινοί διαπίστωσαν τη στασιμότητα της Επανάστασης, επεδίωξαν να υποστηρίξουν τους κομμουνιστές και εν γένει τους Λυσσασμένους. Εκείνες τις μέρες, στην προτεινόμενη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων που είχε αναγνώσει ενώπιον της Συμβατικής στις 21 Απριλίου 1793, ο Ροβεσπιέρος υπερασπίστηκε τον περιορισμό των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, ενώ ο Ζανμπόν Σεν Αντρέ, ο Κολό ντ'Ερμουά, ο Μπιγιό-Βαρέν και αρκετοί άλλοι προσπάθησαν να έρθουν σε συνεννόηση με τους κομμουνιστές. Εάν ο Μπρισό, στις λυσσαλέες επιθέσεις του εναντίον των Ορεινών, τους περιέγραφε συνολικά σαν «αναρχικούς» και «καταστροφείς της ιδιοκτησίας», το έκανε μόνο και μόνο επειδή εκείνη την εποχή οι Ορεινοί δεν είχαν προσπαθήσει ακόμα να διαχωρίσουν οριστικά τη θέση τους από τους Λυσσασμένους και τους κομμουνιστές.

Εντούτοις, αμέσως μετά τις ταραχές τον Φεβρουάριο του 1793, η Συμβατική υιοθέτησε μια απειλητική στάση απέναντι στους κομμουνιστές. Στις 18 Μαρτίου 1793, με βάση μια έκθεση του Μπαρέρ, στην οποία ήδη παρουσίαζε τον κομμουνιστικό αναβρασμό σαν έργο του κλήρου και των εμικρέδων, και παρά την αντίδραση του Μαρά, η Συμβατική ψήφισε με ενθουσιασμό «τη θανατική ποινή για όποιον προτείνει έναν αγροτικό νόμο ή την υπονόμηση της έγγειας ιδιοκτησίας, κοινοτικής ή ατομικής».

Και πάλι όμως αναγκάστηκε να κατευνάσει τους Λυσσασμένους, επειδή χρειαζόταν τη στήριξη του παρισινού λαού εναντίον των Γιρονδίνων και οι Λυσσασμένοι ήταν πολύ δημοφιλείς στα πιο δραστήρια τμήματα του Παρισιού. Από τη στιγμή όμως που ανατράπηκαν οι Γιρονδίνοι, οι Ορεινοί στράφηκαν εναντίον εκείνων που επιθυμούσαν την «Επανάσταση στην πράξη, εφόσον ως σκέψη είχε ολοκληρωθεί» και τους σύντριψαν με τη σειρά τους.

Είναι λυπηρό που κανείς ανάμεσα στους μορφωμένους ανθρώπους της εποχής δεν κατάφερε να διατυπώσει τις κομμουνιστικές ιδέες σε μια ολοκληρωμένη και περιεκτική μορφή, και να ακουστεί. Ίσως να το έκανε ο Μαρά, εάν τον άφηναν να ζήσει, αλλά εκείνος είχε δολοφονηθεί στις 13 Ιουλίου. Όσο για τον Εμπέρ, αυτός ήταν πολύ καλόβολος για να αναλάβει μια αποστολή τέτοιας φύσης: ανήκε στο κύκλο των εύθυμων μεσοαστών της σχολής του Χόλμπαχ σε υπερβολικό βαθμό ώστε να γίνει ένας υπέρμαχος του αναρχοκομμουνισμού που ξεφύτρωνε ανάμεσα στις μάζες. Σίγουρα μπορούσε να υιοθετήσει τη γλώσσα των Αβράκωτων, όπως οι Γιρονδίνοι είχαν υιοθετήσει το μάλλινο σκούφο των φτωχών και τον ενικό αντί για τον πληθυντικό στις συνομιλίες τους, αλλά όπως αυτοί έτσι και ο Εμπέρ έτρεφε λίγη συμπάθεια απέναντι στο λαό ώστε να κατανοήσει και να διατυπώσει τις λαϊκές φιλοδοξίες. Στην ουσία, συμμαχισε με το «Όρος» προκειμένου να συντρίψουν τον Ζακ Ρου και τους Λυσσασμένους.

Ο Μπιγιό-Βαρέν έδειχνε να αντιλαμβάνεται την ανάγκη για ριζικές αλλαγές προς μια κομμουνιστική κατεύθυνση καλύτερα από τους Ορεινούς. Κάποια στιγμή κατάλαβε ότι η κοινωνική επανάσταση έπρεπε να προχωρήσει παράπλευρα με την πολιτική επανάσταση. Ούτε εκείνος όμως είχε το θάρρος να συμμετάσχει σε αυτή την υπόθεση. Συμμετείχε στην κυβέρνηση και στο τέλος έκανε ό,τι και οι άλλοι Ορεινοί, όταν δήλωναν: «Πρώτα η Δημοκρατία και αργότερα τα κοινωνικά μέτρα». Στην πορεία όμως εξόκειλαν και μαζί τους εξόκειλε και η Δημοκρατία.

Το γεγονός πάντως είναι ότι η Επανάσταση, με τα πρώτα μέτρα της, είχε μεγάλα συμφέροντα και μεγάλη επιθυμία για να επιτρέψει την ανάπτυξη του κομμουνισμού. Οι κομμουνιστικές ιδέες για την έγγειο ιδιοκτησία ήταν αντίθετες προς τα εκτεταμένα συμφέροντα των μεσαίων τάξεων που είχαν αγοράσει εθνική γη ή κερδοσκοπούσαν ξέφρενα πάνω σε αυτήν.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι νομοθέτες της Συντακτικής και της Νομοθετικής Συνέλευσης θεωρούσαν τις πωλήσεις γης σαν ένα μέσον για τον πλουτισμό των μεσαίων τάξεων σε βάρος του κλήρου και των ευγενών. Όσο για τις λαϊκές μάζες, δεν τους έδιναν και μεγάλη σημασία. Το θησαυροφυλάκιο χρειαζόταν απαραίτητως μετρητά, ενώ το 1790 και το 1791 η κρατική γη πουλιόταν απερίσκεπτα, *avec future*, όπως αναφέρει ο Avenel, στις μεσαίες τάξεις ή στους πλούσιους χωρικούς – ακόμα και σε αγγλικές και δανέζικες εταιρείες, που αγόραζαν με στόχο την κερδοσκοπία. Και όταν οι αγοραστές που πλήρωναν μόνο το 20% ή ακόμα και το 12% της συνολικής τιμής τη στιγμή της αγοράς έπρεπε να πληρώσουν την επόμενη δόση, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να το αποφύγουν – και πολύ συχνά το κατάφερναν.

Εντούτοις, παρά τα έντονα παράπονα των χωρικών που δεν είχαν καταφέρει να αποκτήσουν μέρος αυτής της γης, η Συμβατική, σύμφωνα με την απόφαση της Νομοθετικής Συνέλευσης τον Αύγουστο του 1790 και, αργότερα, με το διάταγμα της 11 Ιουνίου 1793* [*Βλ. Τεσσαρακοστό όγδοο κεφάλαιο] παρέδωσε βορά στους πιο εύπορους χωρικούς την κοινοτική γη, την μοναδική ελπίδα των φτωχότερων χωρικών.* [* Η εκτίμηση των περισσότερων ιστορικών είναι ότι αυτό μέτρο ήταν θετικό για τους χωρικούς. Στην πραγματικότητα όμως στερούσε από τους φτωχότερους το μοναδικό κληρονομικό δικαίωμα που τους απέμενε. Για αυτό το λόγο το μέτρο συνάντησε πολλές αντιδράσεις κατά την εφαρμογή του]. Η Συμβατική υποσχέθηκε επίσης ότι η γη που είχε κατασχεθεί από τους εμικρέδες έπρεπε να μοιραστεί σε μικρούς κλήρους από τέσσερα έως δεκαέξι στρέμματα, προκειμένου να πουληθεί στους φτωχούς έναντι ενός διαρκούς ενοικίου που θα πληρωνόταν σε χρήμα και εξοφλητέο ανά πάσα στιγμή. Προς το τέλος του 1792 μάλιστα αποφασίστηκε ότι κρατική γη αξίας ενός εκατομμυρίου λιβρών θα έπρεπε να κρατηθεί για τους Αβράκωτους εθελοντές, οι οποίοι είχαν καταταγεί στο

στρατό, και να πουληθεί σε αυτούς υπό ευνοϊκούς όρους. Τίποτα όμως από όλα αυτά δεν έγινε. Το διάταγμα παρέμεινε νεκρό γράμμα, όπως και εκατοντάδες άλλα διατάγματα εκείνης της εποχής.

Όταν μάλιστα ο Ζακ Ρου μίλησε ενώπιον της Συμβατικής στις 25 Ιουνίου 1793 – ούτε τέσσερις εβδομάδες μετά την εξέγερση της 31 Μαΐου – καταγγέλλοντας τη χρηματομεσιτεία και ζητώντας νόμους ενάντια στους κερδοσκόπους, η ομιλία του έγινε δεκτή με οργισμένες κραυγές, ενώ ο ίδιος ο Ρου αποχώρησε εν μέσω αποδοκμασιών από τη Συμβατική.* [* «Οι πλούσιοι», είπε ο Ζακ Ρου, «είναι εκείνοι που τα τέσσερα τελευταία χρόνια έχουν δρέψει τους καρπούς των Επαναστάσεων. Εκείνη που μας καταπιέζει και δεν βλέπουμε κανένα όριο στους εκβιασμούς της επειδή οι τιμές των αγαθών αυξάνονται σε ανησυχητικό βαθμό, είναι η αριστοκρατία των εμπόρων που είναι χειρότερη από την αριστοκρατία των ευγενών. Καιρός να μπει τέλος στη θανάσιμη πάλη ανάμεσα στην τάξη των ιδιοτελών και στην τάξη των σκληρά εργαζόμενων... Μήπως οι περιουσίες των απατεώνων είναι ιερότερες από την ανθρώπινη ζωή; Τα αναγκαία για τη διαβίωση πρέπει να είναι στη διάθεση των διοικητικών σωμάτων, όπως είναι οι ένοπλες δυνάμεις». Ο Ρου επέκρινε τη Συμβατική επειδή δεν είχε καταβάλει από τους τραπεζίτες και τους μονοπωλητές τις περιουσίες που είχαν αποκτηθεί μετά την Επανάσταση και δήλωσε ότι ένα η Συμβατική, αποφάσισε «την επιβολή αναγκαστικού δανείου ενός δισεκατομμυρίου λιβρών στους πλούσιους, την επόμενη μέρα οι καπιταλιστές και οι έμποροι θα πάρουν αυτό το ποσό από τους Αβράκωτους χάρη στα μονοπώλια, ενώ οι δυνάμεις των εκβιαστών θα διατηρηθούν εάν δεν καταστραφούν τα εμπορικά μονοπώλια». Ο Ρου έβλεπε ξεκάθαρα πόσο επικίνδυνες ήταν αυτές οι συνθήκες για την Επανάσταση όταν δήλωνε: «Οι χρηματομεσιτές παίρνουν στην κατοχή τους τα εργοστάσια, τα λιμάνια, όλους τους κλάδους του εμπορίου, όλα τα γεωργικά προϊόντα και αναγκάζουν τους φίλους της δικαιοσύνης να πεθαίνουν από την πείνα, τη δίψα και τις κακουχίες, ή τους αναγκάζουν να πέφτουν στα χέρια της τυραννίας». (Παραθέτω από το κείμενο της ομιλίας του Ρου που βρέθηκε από τον Bernard Lazare και στάλθηκε στον Jaurès.)] Πέραν τούτου, επειδή με τις ομιλίες του έκανε επιθέσεις εναντίον του «Όρους» και ασκούσε σημαντική επιρροή στο δικό του τμήμα, της Γκραβιγιέ, αλλά και στη Λέσχη των Κορδελιέρων, ο Ροβεσπιέρος, μολοντί ουδέποτε είχε πλησιάσει κοντά σε αυτή τη λέσχη, την επισκέφθηκε τη νύχτα της 30 Ιουνίου, έπειτα από τις ταραχές της 25 και 27 του μηνός, συνοδευόμενος από μια αντιπροσωπεία της Λέσχης των Ιακωβίνων που περιλάμβανε τον Εμπέρ, τον Κολό ντ'Ερμπουά και αρκετούς άλλους, και διέγραψε από τον κατάλογο μελών της Λέσχης των Κορδελιέρων τον Ρου και τον φίλο του, τον Βαρλέ,.

Από εκείνη τη μέρα ο Ροβεσπιέρος δεν έπαψε να συκοφαντεί τον Ζακ Ρου. Καθώς αυτός ο Κορδελιέρος-κομμουνιστής ασκούσε δριμύτατη κριτική στην Επανάσταση επειδή μέχρι τότε δεν είχε κάνει τίποτα για το λαό, και καθώς συχνά στις επικρίσεις του έλεγε – όπως κάνουν τόσο συχνά οι σοσιαλιστές στην εποχή μας – ότι ο λαός υπέφερε περισσότερο από τη Δημοκρατία παρά από τη μοναρχία, κάθε φορά που ο Ροβεσπιέρος μιλούσε για τον Ρου, τον περιέγραφε σαν έναν «ποταπό ιερέα» που είχε πουληθεί στους ξένους, έναν «κανάγια» που «προσπαθούσε να προκαλέσει καταστροφικές ταραχές για να βλάψει τη Δημοκρατία».

Από τον Ιούνιο του 1793 ο Ζακ Ρου ίσως θεωρούσε τον εαυτό του καταδικασμένο. Αρχικά κατηγορήθηκε σαν υποκινητή των ταραχών σε βάρος των σαπουνεμπόρων. Αργότερα, τον Αύγουστο, όταν δημοσίευσε μαζί με τον Λεκλέρ ένα έγγραφο με τίτλο *L'Ombre de Marat*, η χήρα του Μαρά πείστηκε να του υποβάλλει μήνυση με αφορμή τον τίτλο. Τέλος, κατηγορήθηκε για υπεξαίρεση μιας μικρής επιταγής, την οποία είχε λάβει από τη Λέσχη των Κορδελιέρων, ενώ ήταν απολύτως βέβαιο, όπως έχει γράψει ο Michelet, ότι «η αδιαφορία ήταν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό εκείνων των φανατικών» και ότι ανάμεσα σε όλους τους γνωστούς επαναστάτες, ο Ρου, ο Βαρλέ και ο Λεκλέρ διακρίνονταν σαν πρότυπα εντιμότητας». Το τμήμα του Ρου στη Γκραβιγιέ μάταια απαίτησε από την Κομμούνα την ανάκληση αυτών των διώξεων, υποδεικνύοντας ότι τα μέλη της έπρεπε να εγγυηθούν την ασφάλειά του. Το ίδιο έκαναν και οι γυναίκες επαναστάτριες και τότε η Κομμούνα κατέστειλε τη λέσχη τους. Τελικά ο Ρου αφέθηκε ελεύθερος, χωρίς ωστόσο να ανακληθεί η μήνυση.

Ο Ρου και οι φίλοι του αγανάκτησαν από τις επίμονες διώξεις και το απόγευμα της 19 Αυγούστου επισκέφθηκαν το τμήμα της Γκραβιγιέ στο οποίο ανήκαν και καθαίρεσαν τον πρόεδρο και τους γραμματείς από τα αξιώματά τους. Ο Ρου διορίστηκε πρόεδρος. Σχετικά με αυτό, ο Εμπέρ κατήγγειλε τον Ρου ενώπιον της Λέσχης των Ιακωβίνων στις 21 του μηνός και όταν το θέμα τέθηκε ενώπιον του Συμβουλίου της Κομμούνας, ο Σομέτ τον κατηγορήσε για «απόπειρα σε βάρος της λαϊκής κυριαρχίας» και μίλησε για θανατική ποινή. Ο Ρου συνελήφθη αλλά το τμήμα του εξασφάλισε από την Κομμούνα

την απελευθέρωσή τους στις 25 Αυγούστου. Η ανάκριση πάντως συνεχίστηκε και ανακινήθηκε η κατηγορία της κλοπής. Έτσι, στις 14 Ιανουαρίου 1794 (23 Νιβόζ), ο Ρου παρουσιάστηκε ενώπιον του ππαισματοδικείου.

Το δικαστήριο αποφάσισε ότι δεν μπορούσε να απαγγείλει ετυμηγορία σε τόσο σοβαρές κατηγορίες εναντίον του Ρου – εννοώντας την υπόθεση του τμήματος της Γκραβιγιέ – και τον διέταξε να παρουσιαστεί ενώπιον του επαναστατικού δικαστηρίου. Ο Ρου γνώριζε καλά τι σήμαινε αυτό και έτσι μαχαίρωσε τρεις φορές τον εαυτό του με ένα μαχαίρι μέσα στο δικαστήριο. Ο πρόεδρος έσπευσε να τον βοηθήσει και υπήρξε ιδιαίτερα φιλικός απέναντί του. Μάλιστα, του έδωσε ένα αδελφικό φιλί προτού τον μεταφέρουν στη φυλακή Μπισιέρ. Στο θεραπευτήριο της φυλακής ο Ρου «προσπάθησε να εξαντλήσει τις δυνάμεις του» ανοίγοντας τις πληγές του, όπως ενημέρωσαν τον αντιπρόσωπο του Επαναστατικού Δικαστηρίου Φουκιέ-Τινβίλ. Τελικά κατάφερε να μαχαίρωσει άλλη μια φορά τον εαυτό του στον πνεύμονα, αυτή τη φορά θανάσιμα. Το πιστοποιητικό της νεκροψίας έχει ημερομηνία «1 Βαντόζ», δηλαδή 19 Φεβρουαρίου 1794.* [* Jaurès, Histoire socialiste, La Convention, σελ. 1698 and 1699.]

Ο λαός του Παρισιού, ιδίως στα τμήματα του κέντρου, κατάλαβε πλέον ότι οι ελπίδες τους για «ισότητα στην πράξη» είχαν στερέψει. Τρεις εβδομάδες αργότερα ο Γκαϊγιάρ, ένας φίλος του Σαλιέ που στη διάρκεια της πολιορκίας της Λυών είχε φυλακιστεί από τους Γιρονδίνους στην πόλη και που μετά την άλωσή της από τους Ορεινούς είχε έρθει στο Παρίσι, επίσης αυτοκτόνησε όταν πληροφορήθηκε ότι ο Λεκλέρ είχε συλληφθεί μαζί με τον Σομέτ και τους Εμπερτικούς.

Στις 21 Βαντόζ (11 Μαρτίου 1794), η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας αντέδρασε σε όλα αυτά τα αιτήματα για κομμουνισμό και βλέποντας τις μάζες να εγκαταλείπουν την Επανάσταση μετά τη διαπίστωση ότι τα αιτήματά τους τύχαιναν ελάχιστης προσοχής, εξέδωσε μια εγκύκλιο σε πομπώδες ύφος και απευθύνθηκε στους επιτρόπους της Συμβατικής που βρίσκονταν στις επαρχίες. Ωστόσο, τόσο τα συμπεράσματα αυτής της εξεζητημένης εγκυκλίου, όσο και η περίφημη ομιλία του Σεν-Ζιστ δυο μέρες αργότερα (23 Βαντόζ), ήταν πενιχρά. Το μόνο που πρόσφερε η Συμβατική μια ελάχιστη ελεημοσύνη του κράτους προς τους φτωχούς.

«Για την ανατροπή της αριστοκρατίας ήταν αναγκαίο ένα μεγάλο χτύπημα», ανέφερε η εγκύκλιος. «Η Συμβατική το έχει καταφέρει. Η ενάρετη φτωχολογία πρέπει να ανακτήσει την περιουσία που της άρπαξαν οι εγκληματίες... Είναι αναγκαίο η τρομοκρατία και η δικαιοσύνη να χτυπήσουν ταυτόχρονα προς κάθε κατεύθυνση. Η Επανάσταση είναι το έργο του λαού. Είναι καιρός ο λαός να απολαύσει τους καρπούς της»... Και πάει λέγοντας. Στην πραγματικότητα όμως η Συμβατική δεν έκανε τίποτα προς αυτή την κατεύθυνση. Το διάταγμα της 12 Βαντόζ του Δεύτερου Έτους (3 Φεβρουαρίου 1794), για το οποίο ο Σεν Ζιστ είχε μιλήσει χρησιμοποιώντας πομπώδεις όρους, σήμαινε τα εξής: Κάθε κοινότητα θα κατάρτιζε έναν κατάλογο των φτωχών «πατριωτών» της και αργότερα η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας θα συνέτασσε μια έκθεση προς τη Συμβατική για τα μέσα που θα τους πρόσφεραν κάποια αποζημίωση από την κτηματική περιουσία των εχθρών της Επανάστασης. Καθένας θα είχε την πλήρη κυριότητα σε περίπου τέσσερα στρέμματα. [* Ένα argent – μια μονάδα μέτρησης που διαφέρει από περιοχή σε περιοχή της Γαλλίας από τέσσερα έως τέσσερα και ένα τέταρτο στρέμματα.] Όσο για τους ηλικιωμένους και τους ασθενικούς, στις 22 Φλορεάλ (11 Μαΐου) η Συμβατική αποφάσισε να ανοίξει για αυτούς ένα Βιβλίο Εθνικής Αρωγής, όπου θα καταγράφονταν οι ηλικιωμένοι ή οι ασθενικοί χωρικοί για την καταβολή ενός ετήσιου επιδόματος εκατόν εξήντα λιβρών (φράγκων), οι ηλικιωμένοι ή ασθενικοί τεχνίτες για εκατόν είκοσι λίβρες και οι ηλικιωμένες μητέρες και χήρες για ογδόντα και εξήντα λίβρες αντίστοιχα.

Περιττό να πούμε ότι η συγκεκριμένη υπόσχεση για κάποια στρέμματα γης ακούστηκε σαν κοροϊδία στα αυτιά των χωρικών. Επιπλέον, εκτός από μερικές περιοχές, το διάταγμα ουδέποτε εφαρμόστηκε. Όσοι δεν είχαν κατάσχει τίποτα, δεν πήραν τίποτα.

Πρέπει ωστόσο να προσθέσουμε ότι το 1793 ορισμένοι Επίτροποι της Συμβατικής όπως ο Αλμπίτ, ο Κολό ντ'Ερμπούα και ο Φουσε στη Λυών, ο Ζανμπόν Σεν Αντρέ στη Βρέστη και στην Τουλόν, ο Ρομέ στην Σαράν, είχαν φανερώσει κάποια τάση προς την κοινωνικοποίηση διαφόρων αγαθών. Και όταν στις 16 Νιβόζ του Δεύτερου Έτους (5 Ιανουαρίου 1794), η Συμβατική αποφάσισε ότι στις πόλεις που είτε πολιορκούνταν είτε ήταν αποκλεισμένες ή περικυκλωμένες από τον εχθρό, όλα τα υλικά, τα αγαθά και τα μέσα διαβίωσης κάθε είδους έπρεπε να μοιράζονται από κοινού - «υπήρξε μια τάση», όπως αναφέρει ο κ. Aulard, «να εφαρμοστεί αυτός ο νόμος και σε πόλεις που ούτε ήταν πολιορκημένες, ούτε αποκλεισμένες, ούτε περικυκλωμένες».* [* Histoire politique, κεφ. viii. ii.]

Η Συμβατική ή, πιο σωστά, οι επιτροπές Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας, σίγουρα πέτυχαν να καταστείλουν τις κομμουνιστικές εκδηλώσεις το 1794. Όμως, το πνεύμα της επανάστασης έστρεψε το γαλλικό έθνος προς την επιβολή τέτοιων μέτρων. Έτσι, υπό την πίεση των γεγονότων, ένα μεγάλο έργο ισοπέδωσης και μια καταφανής επίδειξη κομμουνιστικού πνεύματος, έλαβε χώρα λίγο πολύ σε ολόκληρη τη Γαλλία στη διάρκεια του Δεύτερου Έτους της Δημοκρατίας.* [* «Για αυτό το λόγο», έγραψε ο Aulard, «μάταια αναζητά κανείς την εμφάνιση σοσιαλιστικών θεωριών σε εκείνη τη στιγμή άγριας καταστολής. Όμως, το σύνολο των επί μέρους και εμπειρικών μέτρων που λαμβάνονται, των νόμων που ψηφίζονται υπό την πίεση της στιγμής και των προσωρινών θεσμών που εγκαινιάζονται από την επαναστατική κυβέρνηση, δημιουργεί μια κατάσταση, η οποία προετοιμάζει τη σκέψη των ανθρώπων για μια κοινωνική επανάσταση, έστω κι αν δεν ακούγεται η φωνή των σοσιαλιστών, και τότε αρχίζει μια επί μέρους ολοκλήρωσή της».]

Ως εκ τούτου, στις 24 Μπριμέρ του Δεύτερου Έτους (14 Νοεμβρίου 1793), οι αντιπρόσωποι της Συμβατικής στη Λυών, Αλμπιτ, Κολό ντ'Ερμπούα και Φουσέ, εξέδωσαν ένα ψήφισμα, το οποίο μάλιστα άρχισε να εφαρμόζεται. Σύμφωνα με αυτό, οι ασθενικοί, οι ηλικιωμένοι, τα ορφανά και οι φτωχοί πολίτες έπρεπε να «βρίσκουν κατάλυμα, να ντύνονται και να τρέφονται σε βάρος των πλούσιων στα αντίστοιχα καντόνια τους». Επιπλέον, «η εργασία, καθώς επίσης και τα εργαλεία των επαγγελματιών τους, έπρεπε να εξασφαλίζονται για όσους πολίτες είναι ικανοί για εργασία». Τα προϊόντα που ήταν στη διάθεση των διαφόρων πολιτών – υπογράμμισαν οι επίτροποι στις εγκυκλίους τους – έπρεπε να είναι ανάλογα της εργασίας, της φιλοπονίας και του πάθους που θα επιδείκνυαν υπηρετώντας τη μητέρα πατρίδα. Πολλοί επίτροποι της Συμβατικής εξέδωσαν παρόμοια ψηφίσματα. Ως εκ τούτου, ο Φουσέ επέβαλε φόρους στους πλούσιους για να τραφούν οι φτωχοί. Είναι επίσης βέβαιο – όπως αναφέρει ο κ. Aulard – ότι πολλοί επίτροποι είχαν αρχίσει να εξασκούν τον κολεκτιβισμό ή, θα λέγαμε, τον κοινοτικό κομμουνισμό.* [* Observations sur Maximilien Robespierre, in La Fraternité, journal mensuel exposant la doctrine de la communauté, No. 17, Σεπτέμβριος 1842.]

Η ιδέα ότι το κράτος όφειλε να αναλάβει τα εργοστάσια που είχαν εγκαταλειφθεί από τους ιδιοκτήτες τους και να τα θέσει σε λειτουργία διατυπώθηκε αρκετές φορές. Ο Σομέτ την είχε αναπτύξει τον Οκτώβριο του 1793, όταν παρουσίασε τα βλαβερά αποτελέσματα του νόμου περί της ανώτατης τιμής σε ορισμένες βιομηχανίες, ενώ ο Ζανμπόν Σεν Αντρέ είχε καταλάβει για λογαριασμό της κυβέρνησης ένα συγκεκριμένο ορυχείο Στη Σαρσέ της Βρετάνης, προκειμένου να εξασφαλίσει τα αναγκαία για τη διαβίωση των εργατών.

Εντούτοις, εάν το 1793 και το 1794 ορισμένοι αντιπρόσωποι της Συμβατικής στις επαρχίες έλαβαν πράγματι εξισωτικά μέτρα αντλώντας έμπνευση από την ιδέα για τον «περιορισμό των εισοδημάτων», η ίδια η Συμβατική παρέμεινε υπέρμαχος των συμφερόντων των μεσαίων τάξεων και πρέπει να υπάρχει κάποια αλήθεια στην επισήμανση του Μπουοναρότι, ο οποίος το 1842 έγραψε ότι ο φόβος της Συμβατικής μήπως ο Ροβεσπιέρος και η ομάδα του άρχιζαν να λαμβάνουν μέτρα που θα τόνωναν τα εξισωτικά ένστικτα του λαού, συνέβαλε στην πτώση της συγκεκριμένης ομάδας στις 9 Θερμιδór.

Εξηκοστό πρώτο κεφάλαιο: Η Συγκρότηση της Κεντρικής Κυβέρνησης – Τα αντίποινα

Οι επιτροπές Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας – Η κατάσταση στο Παρίσι – Οι μεσαίες τάξεις αντίθετες με την Επανάσταση – Η Συμβατική απαγορεύει το χαρτονόμισμα – Η αποδυνάμωση της Κομμούνας – Η Συμβατική και τα τμήματα – Ο «νόμος περί υπόπτων» - Οι Ιακωβίνοι στην εξουσία – Ο Ροβεσπιέρος και οι εκδιωχθέντες Γιρονδίνιοι – Η έκθεση του Σεν Ζιστ – Η ίδρυση της Κεντρικής Κυβέρνησης – Η πολεμική κατάσταση – Οι ατυχίες των Δημοκρατικών – Σφαγές Δημοκρατικών – Απόπειρες για τη σωτηρία της Μαρίας Αντουανέτας – Ορίζεται η δίκη της αλλά τελικά αναβάλλεται – Η εκτέλεσή της – Η καταδίκη των συλληφθέντων Γιρονδίνων – Έπονται κι άλλοι – Η αρχή της Τρομοκρατίας

Από τις 31 Μαΐου και από τη σύλληψη των βασικών μελών των Γιρονδίνων, το «Όρος» είχε εργαστεί με υπομονή όλο το καλοκαίρι του 1793 για τη συγκρότηση μιας ισχυρής κυβέρνησης που θα ήταν συγκεντρωμένη στο Παρίσι και θα ήταν ικανή να αντιμετωπίσει την ξένη εισβολή, τις εξεγέρσεις στις επαρχίες, και κάθε λαϊκό ξεσηκωμό που ενδεχομένως θα ξεσπούσε στο Παρίσι υπό την καθοδήγηση των Λυσσασμένων και των κομμουνιστών.

Όπως έχουμε διαπιστώσει, τον Απρίλιο η Συμβατική είχε εμπιστευτεί την κεντρική εξουσία σε μια Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας και μετά τις 31 Μαΐου συνέχισε να την ενισχύει με νέα στοιχεία από τους Ορεινούς. * [* Η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, όπου αρχικά ασκούσαν επιρροή οι υποστηρικτές του Δαντόν, μετά τις 31 Μαΐου στρέφονταν όλο και περισσότερο προς τον Ροβεσπιέρο. Ο Σεν Ζιστ και ο Κουτόν είχαν γίνει μέλη της από τις 30 Μαΐου, ενώ στις 12 Ιουνίου προσχώρησε σε αυτήν ο Ζανμπόν Σεν Αντρέ. Ο Ροβεσπιέρος έγινε μέλος στις 27 Ιουλίου. Ο Καρνό και ο Πριέρ (από την Κοτ ντ'Ορ) έγιναν δεκτοί στις 14 Αυγούστου και ο Κολό ντ'Ερμουά και ο Μπιγιό-Βαρέν στις 6 Σεπτεμβρίου, μετά την εξέγερση της 4 και της 5 του ίδιου μήνα. Στην επιτροπή ξεχώριζαν τρεις ομάδες: οι «τρομοκράτες» (Κολό ντ'Ερμουά και Μπιγιό-Βαρέν), οι εργάτες (ο Καρό για τον πόλεμο, ο Πριέρ για το μηχανικό του στρατού και τον στρατιωτικό εξοπλισμό και ο Λιντέ για τον ανεφοδιασμό του στρατού) και οι «άνθρωποι της δράσης» (Ροβεσπιέρος, Σεν Ζιστ και Κουτόν). Την Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας, η οποία αντιπροσώπευε την κρατική αστυνομία, αποτελούσαν κυρίως αξιωματούχοι του Παλαιού Καθεστώτος. Θα μιλάναμε στον πειρασμό να ρωτήσουμε κατά πόσον πολλοί από αυτούς τους ανθρώπους είχαν διατηρήσει τις παλιές τους συμπάθειες. Ο δημόσιος κατήγορος του επαναστατικού δικαστηρίου Φουκιέ-Τινβίλ ήταν απόλυτα υποταγμένος στην Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας, τις εντολές της οποίας κατέληξε να δέχεται κάθε βράδυ.] Όταν τελικά η εφαρμογή του νέου Συντάγματος αναβλήθηκε μέχρι τη λήξη του πολέμου, οι δυο επιτροπές – Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας – συνέχισαν να συγκεντρώνουν εξουσία στα χέρια τους, επιδιώκοντας μια μετριοπαθή πολιτική σαν ενδιάμεσοι φορείς ανάμεσα στους νεωτεριστές των Λυσσασμένων και της Κομμούνας του Παρισιού και στους υποστηρικτές του Δαντόν, πίσω από τους οποίους βρίσκονταν οι Γιρονδίνιοι.

Στο έργο τους για τη συγκέντρωση εξουσίας, οι δυο επιτροπές είχαν την αμέριστη συμπαράσταση των Ιακωβίνων, οι οποίοι επέκτειναν τη σφαίρα δράσης τους στις επαρχίες και συσπειρώνονταν. Από οκτακόσιες το 1791, το 1793 ο αριθμός των εταιρειών που συνδέονταν με τη Λέσχη των Ιακωβίνων του Παρισιού αυξήθηκε σε οκτώ χιλιάδες και κάθε μια από αυτές έγινε υπέρμαχος των δημοκρατικών μεσαίων τάξεων. Υπήρξαν επίσης φυτώρια όπου συνέρρεαν οι πολυάριθμοι αξιωματούχοι της νέας γραφειοκρατίας, καθώς και αστυνομικά κέντρα, τα οποία η κυβέρνηση χρησιμοποίησε για την ανακάλυψη και την εξόντωση των εχθρών της.

Συν τοις άλλοις, σαράντα χιλιάδες επαναστατικές επιτροπές σχηματίστηκαν στις πόλεις και στις κοινότητες των χωριών, καθώς και στα τμήματα. Σύμφωνα η Συμβατική υπήγαγε όλες αυτές τις κοινότητες, στις οποίες ηγούνταν κυρίως μορφωμένοι άνθρωποι από τις μεσαίες τάξεις (πολύ συχνά αξιωματούχοι του Παλαιού Καθεστώτος) στην Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας, ενώ τα τμήματα και οι Λαϊκές Εταιρείες μετασχηματίστηκαν γρήγορα σε όργανα της κεντρικής κυβέρνησης και τελικά κατέληξαν απλοί κλάδοι της δημοκρατικής ιεραρχίας.

Στο μεταξύ η κατάσταση στο Παρίσι ήταν πολύ ανησυχητική. Οι πιο δραστήριοι, οι καλύτεροι επαναστάτες, είχαν καταταγεί στο στρατό το 1792 και το 1793, και είχαν μεταβεί στα σύνορα ή στη Βανδέα, ενώ οι μοναρχικοί άρχιζαν να σηκώνουν κεφάλι. Εκμεταλλεύτηκαν τη χαλάρωση της επαγρύπνησης των τμημάτων και επέστρεψαν σε μεγάλους αριθμούς στο Παρίσι. Τον Αύγουστο έκανε ξαφνικά την επανεμφάνισή της η υπερβολική πολυτέλεια του Παλαιού Καθεστώτος. Οι δημόσιοι κήποι και τα θέατρα ήταν γεμάτα από «muscadins».* [* Υποκοριστικό για τους κομψευόμενους δανδήδες των μεσαίων τάξεων.] Στα θέατρα οι παραστάσεις με φιλομοναρχικό περιεχόμενο γίνονταν δεκτές με επευφημίες, ενώ οι δημοκρατικές με σφυρίγματα αποδοκιμασίας. Μια από τις πρώτες είχε σαν θέμα τη φυλακή του Ναού και τη σωτηρία της βασιλίσσας, η απόδραση της οποίας δεν απείχε πολύ από το να γίνει πράξη.

Γιρονδίνιοι και μοναρχικοί αντεπαναστάτες κατέκλυσαν τα τμήματα. Και όταν οι νεαροί εργάτες και τεχνίτες, εξαντλημένοι από την πολύωρη εργασία τους, συγκεντρώνονταν στις γενικές συνελεύσεις, οι νεαροί από τις μεσαίες τάξεις, οπλισμένοι με ρόπαλα εισέβαλαν μέσα και επηρέαζαν την ψηφοφορία σύμφωνα με τη θέλησή τους.

Ασφαλώς τα τμήματα θα είχαν αντισταθεί σε αυτές τις επιδρομές όπως κατά το παρελθόν, βοηθώντας καθένα τα γειτονικά τμήματα, αλλά οι Ιακωβίνοι φθονούσαν την εξουσία των τμημάτων και θα εκμεταλλεύονταν την πρώτη ευκαιρία για να τα παραλύσουν. Και η ευκαιρία αυτή δεν θα αργούσε να παρουσιαστεί.

Στο Παρίσι το ψωμί εξακολουθούσε να σπανίζει και να πωλείται σε υψηλές τιμές, και στις 4 Σεπτεμβρίου πλήθη άρχισαν να συγκεντρώνονται γύρω από το Οτέλ ντε Βιλ κραυγάζοντας «Θέλουμε ψωμί!»* [* Είναι πολύ πιθανόν ότι οι μοναρχικοί επίσης εργάζονταν στα τμήματα για να υποθάψουν αυτό το κίνημα. Ήταν ένα παλιό κόλπο των

αντεπαναστατών. Το να λέμε όμως ότι αυτό το κίνημα ήταν έργο των αντιδραστικών είναι τόσο παράλογο και ιησουίτικο είναι σαν να λέμε ότι, για παράδειγμα, τα κινήματα του 1789 ήταν έργο του δούκα της Ορλεάνης.] Οι κραυγές αυτές γίνονταν απειλητικές και ο Σομέτ, ο προσφιλέστερος ρήτορας των φτωχών του Παρισιού, αναγκάστηκε να επιστρατεύσει όλη του τη δημοτικότητα και το πνεύμα του για να εξευμενίσει το πλήθος. Υποσχέθηκε να προμηθεύσει την πόλη με ψωμί και να συλλάβει τους υπεύθυνους για τον εφοδιασμό του Παρισιού. Με αυτές τις υποσχέσεις απέτρεψε μια εξέγερση και την επόμενη μέρα ο λαός απλώς έστειλε αντιπροσωπείες στη Συμβατική.

Παρόλα αυτά, η Συμβατική ούτε γνώριζε ούτε επιθυμούσε να ασχοληθεί με τις αληθινές αιτίες του κινήματος. Το μόνο που έκανε ήταν να απειλήσει τους αντεπαναστάτες με δραστικά μέτρα και να ενισχύει την κεντρική κυβέρνηση. Στην πραγματικότητα, ούτε η Συμβατική ούτε η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, αλλά ούτε καν η Κομμούνα – την ύπαρξη της οποίας, οφείλουμε να πούμε, ήδη απειλούσε η επιτροπή – φάνηκαν ικανές να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Δεν υπήρχε κανείς για να διατυπώσει τις κομμουνιστικές ιδέες που αναπτύσσονταν ανάμεσα στο λαό με την ίδια δύναμη, με την ίδια τόλμη και επιμονή που είχαν εμπνεύσει τον Δαντόν, τον Ροβεσπιέρο, τον Μπαρέρ και τόσους άλλους να διατυπώσουν τις φιλοδοξίες των πρώτων ημερών της Επανάστασης. Οι συνήγοροι της «ισχυρής κυβέρνησης» - μετριότητες από τις μεσαίες τάξεις με λίγο πολύ δημοκρατικές αντιλήψεις – κέρδιζαν σταθερά έδαφος.

Η αλήθεια είναι ότι το Παλαιό Καθεστώς διατηρούσε ακόμα τεράστια επιρροή που αργότερα ενισχύθηκε χάρη στην υποστήριξη εκείνων στους οποίους η Επανάσταση είχε απονεμίσει απλόχερα τα δώρα της. Για τη συντριβή αυτής της επιρροής χρειαζόταν μια νέα, λαϊκή και εξισωτική επανάσταση, μόνο που οι περισσότεροι επαναστάτες του 1789-1792 δεν επιθυμούσαν κάτι τέτοιο. Η πλειοψηφία των αστών που είχαν ενστερνιστεί τις δημοκρατικές απόψεις το 1789-1792, τώρα θεωρούσαν ότι η Επανάσταση τραβούσε πολύ μακριά. Μήπως αυτή η Επανάσταση έπρεπε να είναι ικανή να εμποδίσει τους «αναρχικούς» να «εξισώσουν τον πλούτο»; Μήπως αυτό θα έκανε τους χωρικούς να αισθανθούν πολύ άνετα, μάλιστα τόσο άνετα ώστε να αρνηθούν να εργαστούν για τους αγοραστές της εθνικής γης; Πού, λοιπόν, θα έβρισκαν τους εργάτες προκειμένου να αποφέρουν κέρδος τα κτήματά τους; Διότι, εάν οι αγοραστές είχαν καταχωσιάσει εκατομμύρια στα κρατικά θησαυροφυλάκια, σίγουρα το είχαν κάνει με στόχο να κερδίσουν από αυτά. Εξάλλου, τι θα συνέβαινε εάν στα χωριά δεν υπήρχαν πλέον άνεργοι προλετάριοι;

Επομένως, το κόμμα της Αυλής και της αριστοκρατίας είχε σαν συμμάχους μια ολόκληρη τάξη ανθρώπων που είχαν αγοράσει κρατική γη. Υπήρχαν ολόκληρες στρατιές από τις αποκαλούμενες «μαύρες συμμορίες» (les bandes noires) που κερδοσκοπούσαν στην αγορά και εκποίηση της κρατικής γης, πλήθη από εργολάβους που κερδοσκοπούσαν στα εφόδια για το στρατό, και από πολυάριθμους χρηματομεσίτες που κερδοσκοπούσαν στο χαρτονόμισμα και σε όλα τα αναγκαία προϊόντα διαβίωσης. Όλοι αυτοί είχαν κάνει περιουσίες και τώρα ανυπομονούσαν να τις απολαύσουν ελεύθερα – να βάλουν ένα τέλος στην Επανάσταση, αλλά υπό ένα όρο: ότι οι ιδιοκτησίες που είχαν αγοράσει και οι περιουσίες που είχαν συγκεντρώσει θα παρέμεναν στην κατοχή τους. Σύμμαχός τους ήταν ένα νέο πλήθος μικρομεσαίων που τους υποστήριζαν στα χωριά. Όλοι αυτοί αδιαφορούσαν για το είδος της κυβέρνησης, αρκεί αυτή να ήταν ισχυρή, να συγκρατούσε τους Αβράκωτους και να αντιστεκόταν στην Αγγλία, την Αυστρία και την Πρωσία οι οποίες, εάν νικούσαν μπορεί να επέστρεφαν στους προηγούμενους ιδιοκτήτες τις περιουσίες που είχε πάρει η Επανάσταση από τον κλήρο και από τους μοναρχικούς εμγκρέδες.

Όταν λοιπόν η Συμβατική και η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας διαπίστωσαν ότι η εξουσία τους κινδύνευε από την Κομμούνα και τα τμήματα, είχαν πλέον όλα τα μέσα για να εκμεταλλευτούν την έλλειψη συνοχής στο κίνημα των πρώτων ημερών του Σεπτεμβρίου και να παραχωρήσουν νέες εξουσίες στην κεντρική κυβέρνηση.

Είναι αλήθεια ότι η Συμβατική προσπάθησε να σταματήσει τις συναλλαγές σε χαρτονόμισμα, απαγορεύοντάς την με την ποινή του θανάτου. Ο Εμπειριστής Ρονσάν οργάνωσε έναν «επαναστατικό στρατό» από έξι χιλιάδες άνδρες με σκοπό να εμποδίσει τους αντεπαναστάτες και να επιτάξει τα τρόφιμα των χωριών προκειμένου να τραφεί το Παρίσι. Καθώς όμως αυτό το μέτρο δεν το ακολούθησε κάποια αποτελεσματική ενέργεια που θα έδινε τη γη σε όποιους επιθυμούσαν να την καλλιεργήσουν ή θα τους βοηθούσε να την καλλιεργήσουν, οι επιτάξεις του επαναστατικού στρατού έγιναν άλλη μια αιτία μίσους των χωριών απέναντι στο Παρίσι και το μόνο αποτέλεσμα που είχαν ήταν η αύξηση των δυσχερειών στον ανεφοδιασμό της πρωτεύουσας με είδη διατροφής.

Όσο για τα υπόλοιπα, η Συμβατική δεν προχώρησε πέρα από κάποιες απειλές για «Τρομοκρατία» και την παραχώρηση νέων εξουσιών στην κυβέρνηση. Ο Δαντόν μίλησε για ένα «ένοπλο έθνος» και απείλησε τους μοναρχικούς. «Καθημερινά», είπε, «κάποιοι αριστοκράτες, κάποιοι αχρείοι, πρέπει να πληρώνει με το κεφάλι του για τα εγκλήματά του». Η Λέσχη των Ιακωβίνων απαιτούσε την παραπομπή των συλληφθέντων Γιρονδίνων. Ο Ερμπέ έκανε λόγο για μια «περιοδεύουσα λαμητρόμο». Το επαναστατικό δικαστήριο θα λειτουργούσε πιο αποτελεσματικά, ενώ επετράπησαν οι κατ' οίκον έρευνες, ακόμα και τη νύχτα.

Ταυτόχρονα, ενώ το έθνος τελούσε υπό την απειλή της τρομοκρατίας, ελήφθησαν μέτρα για την αποδυνάμωση της Κομμούνας. Καθώς οι επαναστατικές επιτροπές των τμημάτων, οι οποίες είχαν εξουσίες δικαστικής αστυνομίας, συν το δικαίωμα της σύλληψης, είχαν κατηγορηθεί για διάφορες παραβιάσεις αυτών των εξουσιών, ο Σομέτ κατάφερε να τις θέσει υπό την εποπτεία της Κομμούνας και να τις αναγκάσει να αποβάλλουν τα πιο αναξιόπιστα μέλη τους. Δώδεκα μέρες αργότερα όμως, στις 17 Σεπτεμβρίου 1793, η Συμβατική ανησύχησε από την αυξανόμενη δύναμη της Κομμούνας αφαίρεσε αυτό το δικαίωμα από τον ανταγωνιστή της, και έθεσε τις επαναστατικές επιτροπές υπό την άμεση εποπτεία της Επιτροπής Γενικής Ασφάλειας – εκείνης της μοχθηρής μυστικής αστυνομίας που ενισχυόταν πάλι στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, απειλώντας να την απορροφήσει σύντομα.

Όσο για τα τμήματα, με το πρόσχημα της εισβολής αντεπαναστατών, στις 9 Σεπτεμβρίου η Συμβατική αποφάσισε ότι ο αριθμός των γενικών τους συνελεύσεων έπρεπε να μειωθεί σε δυο την εβδομάδα. Και για να χρυσώσει το χάπι, κατέβαλε στους Αβράκωτους που ζούσαν μόνο από τη χειρωνακτική τους εργασία και που ήθελαν να παρακολουθούν τις συνελεύσεις δυο φράγκα για κάθε συνέλευση – ένα μέτρο, το οποίο συχνά έχει προβληθεί σαν πολύ επαναστατικό, μόνο που τα τμήματα το έκριναν διαφορετικά. Ελάχιστα από αυτά (όπως το Κοινωνικό Συμβόλαιο, η Κεντρική Σιταποθήκη, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, υπό την επιρροή του Βαρλέ) αρνήθηκαν αυτή την αποζημίωση και κατήγγειλαν την αρχή, ενώ άλλα, όπως έχει επισημάνει ο Ernest Mellié, έκαναν πολύ μετρημένη χρήση αυτού του επιδόματος.

Στις 19 Σεπτεμβρίου, η Συμβατική ενίσχυσε το οπλοστάσιο των κατασταλτικών νόμων ψηφίζοντας τον φοβερό «νόμο περί υπόπτων». Ο νόμος αυτός εξουσιοδοτούσε τη σύλληψη ως υπόπτων όλων των ci-devants (των εκδιωχθέντων ευγενών), όλων εκείνων που μπορεί να εκδηλώνονταν σαν «θιασώτες της τυραννίας ή του φεντεραλισμού», όλων εκείνων που «δεν εκπληρώνουν τα πολιτικά τους καθήκοντα» - δηλαδή, οποιοδήποτε δεν εξέφραζε συνεχώς την αφοσίωσή του προς την Επανάσταση. Ο Louis Blanc και όλοι οι θαυμαστές του κράτους περιγράφουν αυτό το νόμο σα ένα μέτρο «δεινής πολιτικής» (formidable politique), ενώ στην πραγματικότητα απλώς αποκάλυπτε την ανικανότητα της Συμβατικής να συνεχίσει προς το δρόμο που είχε ανοίξει και χαράξει η Επανάσταση. Προετοίμασε επίσης το δρόμο για το φοβερό συνωστισμό στις φυλακές, κάτι που αργότερα οδήγησε στον πνιγμό κρατουμένων από τον Καριέ στη Νάντη, στις ομαδικές εκτελέσεις από τον Κολότ στη Λυών, στις «φουρνιές» (fournées) τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1794 στο Παρίσι. Πάνω απ' όλα όμως προετοίμασε την πτώση του καθεστώτος των Ορεινών.

Καθώς με αυτό τον τρόπο στο Παρίσι θέρριε μια φοβερή κυβέρνηση, ήταν φυσικό να ξεσπάσουν τρομεροί αγώνες ανάμεσα στα διάφορα πολιτικά κόμματα, προκειμένου να αποφασιστεί σε ποια χέρια έπρεπε να παραδοθεί αυτό το πανίσχυρο όπλο. Στις 25 Σεπτεμβρίου ξέσπασε έντονος καυγάς στη Συμβατική ανάμεσα σε όλα τα κόμματα, με νικητές εκείνους που αντιπροσώπευαν τους μετριοπαθείς επαναστάτες – με τους Ιακωβίνους και τον Ροβεσπιέρο σαν πιστούς εκπροσώπους τους. Χάρη στη δική τους επιρροή, το επαναστατικό δικαστήριο συγκροτήθηκε από τους υποψηφίους τους.

Η νέα εξουσία επιβλήθηκε οκτώ μέρες αργότερα, στις 3 Οκτωβρίου. Εκείνη τη μέρα ο Αμάρ, ένα μέλος της Επιτροπής Γενικής Ασφάλειας, αναγκάστηκε έπειτα από αρκετούς διαταγμούς να υποβάλλει την έκθεσή του για τους Γιρονδίνους που είχαν εκδιωχθεί από τη Συμβατική στις 2 Ιουνίου. Στην έκθεσή του ζητούσε να οδηγηθούν ενώπιον του επαναστατικού δικαστηρίου. Είτε από φόβο είτε για κάποιο άλλο λόγο, διαφοροποίησε τη θέση του και απαιτούσε, εκτός από τους τριάντα ένα κατηγορούμενους, τη δίωξη άλλων εβδομήντα τριών Γιρονδίνων αντιπροσώπων, οι οποίοι τον Ιούνιο είχαν διαμαρτυρηθεί για την παραβίαση της εθνικής αντιπροσώπευσης στη Συμβατική, αλλά συνέχιζαν να παρίστανται στις συνεδριάσεις της. Προς μεγάλη έκπληξη όλων, ο Ροβεσπιέρος αντιτάχθηκε έντονα σε αυτή την πρόταση. Όπως εξήγησε, δεν έπρεπε να τιμωρηθεί η βάση – αρκούσε η τιμωρία των ηγετών της. Με την υποστήριξη της Δεξιάς και των

Ιακωβίνων, μετέφερε την άποψή του στη Συμβατική και με αυτό τον τρόπο κέρδισε το φωτοστέφανο ενός συμφιλιωτή, ο οποίος ήταν ικανός να κυριαρχεί τόσο στη Συμβατική όσο και στις δυο επιτροπές.

Μερικές μέρες αργότερα ο φίλος του, ο Σεν-Ζιστ, διάβασε ενώπιον της Συμβατικής μια έκθεση στην οποία, αφού διαμαρτυρόταν για τη διαφθορά και την τυραννία της νέας γραφειοκρατίας, άφηνε υπαινιγμούς για την Κομμούνα του Παρισιού – για τον Σομέτ και το κόμμα του – και ολοκλήρωνε με την άποψη ότι «η επαναστατική κυβέρνηση πρέπει να διατηρηθεί μέχρι την επίτευξη της ειρήνης».

Η Συμβατική δέχτηκε τα συμπεράσματά του και έτσι η κεντρική κυβέρνηση σχηματίστηκε τελεσίδικα.

Ενώ στο Παρίσι εκτυλίσσονταν αυτές οι αντιπαραθέσεις, οι εκτιμήσεις για την πολεμική στρατιωτική ήταν πράγματι ζοφερή. Τον Αύγουστο είχε εκδοθεί μια διαταγή για στρατολόγηση και ο Δαντόν, ο οποίος είχε ανακτήσει την ενεργητικότητά του και την ικανότητα να διεισδύσει στη σκέψη του λαού, είχε τη θαυμάσια έμπνευση να μην αναθέσει το συνολικό έργο της κατάταξης στην επαναστατική γραφειοκρατία, αλλά στους οκτακόσιους ομόσπονδους που είχαν σταλεί στο Παρίσι από τις πρωτοβάθμιες εκλογικές συνελεύσεις για δηλώσουν την αποδοχή του Συντάγματος. Το σχέδιο αυτό υιοθετήθηκε στις 25 Αυγούστου.

Ωστόσο, η στρατολόγηση προχώρησε με αργούς ρυθμούς, καθώς η μισή Γαλλία δεν επιθυμούσε τον πόλεμο. Υπήρχαν ελλείψεις σε όπλα και πυρομαχικά.

Στην αρχή υπήρξε μια σειρά από αντιξοότητες, τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο. Η Τουλόν βρισκόταν στα χέρια των Άγγλων, ενώ η Μασσαλία και η Προβηγκία είχαν εξεγερθεί εναντίον της Συμβατικής. Η πολιορκία της Λυών συνεχιζόταν – και συνεχίστηκε μέχρι τις 8 Οκτωβρίου – και στη Βανδέα δεν υπήρχε καμία βελτίωση της κατάστασης. Μόλις στις 16 Οκτωβρίου οι δυνάμεις της Δημοκρατίας πέτυχαν την πρώτη τους νίκη στο Βατινιέ και στις 18 του μηνός οι Βανδεανοί, μετά την ήττα τους στη Σολέ, διέσχισαν τον Λίγηρα για να προελάσουν βόρεια. Ωστόσο, οι σφαγές των δημοκρατικών συνεχίστηκαν και στη Νουαρμουτιέ ο Σαρτέτ εκτέλεσε όλους όσους παραδόθηκαν.

Εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε ότι στη θέα όλης αυτής της αματοχυσίας, των υπεράνθρωπων προσπαθειών της Γαλλίας για να απελευθερώσει την επικράτειά της από τους εισβολείς, και των απίστευτων δεινών που υπέφερε η μεγάλη μάζα του γαλλικού λαού, η κραυγή «Χτυπήστε τους εχθρούς της Επανάστασης όπου τους βρείτε!» προήλθε από την καρδιά των επαναστατών. Ένα έθνος δεν μπορεί να καταπιέζεται πέρα από τα όριά του, χωρίς να αφυπνίσει μια εξέγερση.

Στις 3 Οκτωβρίου το επαναστατικό δικαστήριο έλαβε εντολή για τη δίκη της Μαρίας Αντουανέτας. Από τον Φεβρουάριο υπήρχαν συνεχείς συζητήσεις για απόπειρες να σωθεί η βασίλισσα. Όπως γνωρίζουμε σήμερα, αρκετές από αυτές παραλίγο να πετύχουν. Οι υποστηρικτές της βασιλικής οικογένειας συνεχώς επηρέαζαν τους αξιωματούχους της δημαρχίας που ήταν υπεύθυνοι για το Ναό. Ανάμεσά τους ήταν ο Φουλόν, ο Μπρουνό, ο Μοέλ, ο Βενσάν και ο Μισονέ. Ο Λεπέτρ, ένας φλογερός μοναρχικός, ήταν στην υπηρεσία της Κομμούνας και είχε τραβήξει την προσοχή των τμημάτων με τις προχωρημένες απόψεις του. Ο Μπολτ είχε εξασφαλίσει τη θέση του δεσμοφύλακα στη φυλακή Κονσιερζερί, όπου βρισκόταν τώρα φυλακισμένη η βασίλισσα. Στη διάρκεια του Φεβρουαρίου είχε αποτύχει μια απόπειρα απόδρασης. Μια άλλη όμως, οργανωμένη από τον Μισονέ και τον βαρόνο ντε Μπατζ, παραλίγο να πετύχει. Μετά την αποκάλυψη αυτής της απόπειρας (11 Ιουλίου), η Μαρία Αντουανέτα αρχικά χωρίστηκε από το γιο της, ο οποίος τέθηκε υπό την επίβλεψη του υποδηματοποιού Σιμόν. Στη συνέχεια, η βασίλισσα μεταφέρθηκε στην Κονσιερζερί (8 Αυγούστου). Παρόλα αυτά οι προσπάθειες για τη σωτηρία της συνεχίστηκαν και ο Ρουζβίλ, ένας Ιππότης του Αγίου Λουδοβίκου, κόντεψε να φτάσει κοντά της, ενώ ο Μπολτ διατηρούσε τις επαφές της με τον έξω κόσμο σαν δεσμοφύλακάς της. Κάθε σχέδιο για την απελευθέρωσή της προκαλούσε μεγάλη έξαψη ανάμεσα στους μοναρχικούς, οι οποίοι απειλούσαν με πραξικόπημα, και με άμεση σφαγή των υποστηρικτών της Συμβατικής και, εν γένει, όλων των πατριωτών.

Είναι πολύ πιθανό ότι η Συμβατική δεν θα είχε αναβάλει τη δίκη της Μαρίας Αντουανέτας μέχρι τον Οκτώβριο εάν δεν ήλπιζε να σταματήσει την εισβολή του συνασπισμού των βασιλιάδων σαν προϋπόθεση για την απελευθέρωση της

βασίλισσας. Πράγματι, είναι γνωστό ότι η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας είχε δώσει (τον Ιούλιο) σχετικές οδηγίες στους επιτρόπους Σομονβίλ και Μαρέ, οι οποίοι είχαν συλληφθεί στην Ιταλία από τον κυβερνήτη του Μιλάνου. Είναι επίσης γνωστό ότι οι διαπραγματεύσεις για την απελευθέρωση της θυγατέρας του βασιλιά [σημ για επιμελητή. Στο αγγλικό κείμενο αναφέρει crown princess, αλλά στο οριζοντιο γαλλικό αναφέρεται στην κορη του βασιλιά (la fille du roi) που είναι το σωστό] πραγματοποιήθηκαν πολύ αργότερα.

Οι προσπάθειες της Μαρίας Αντουανέτας να καλέσει στη Γαλλία μια γερμανική εισβολή και οι προδοσίες της προκειμένου να διευκολύνει τη νίκη του εχθρού, είναι πολύ γνωστά – τώρα μάλιστα που έχει δημοσιευτεί η αλληλογραφία της με τον Φέρσεν – και έτσι καταρρίπτονται οι μύθοι των σύγχρονων υπερασπιστών της που επιθυμούν να την παρουσιάσουν σαν αγία. Το 1793 η κοινή γνώμη είχε δίκιο όταν υποστήριζε ότι η θυγατέρα της Μαρίας Θηρεσίας ήταν περισσότερο ένοχη από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ'. Πέθανε στο ικρίωμα στις 16 Οκτωβρίου.

Σύντομα την ακολούθησαν οι Γιρονδίνιοι. Θυμόμαστε ότι όταν οι τριάντα ένα από αυτούς συνελήφθησαν στις 2 Ιουνίου, τους είχε επιτραπεί η ελεύθερη μετακίνηση στο Παρίσι με τον όρο να συνοδεύονται από ένα χωροφύλακα. Ακόμα δεν υπήρχε η σκέψη να τους σκοτώσουν - μάλιστα αρκετοί γνωστοί Ορεινοί προσφέρθηκαν να πάνε στους νομούς των συλληφθέντων Γιρονδίνων και να κρατηθούν εκεί σαν όμηροι. Οι περισσότεροι όμως από τους συλληφθέντες Γιρονδίνους είχαν διαφύγει από το Παρίσι και είχαν μεταβεί στις επαρχίες για να κηρύξουν τον εμφύλιο πόλεμο. Μερικοί ξεσήκωσαν τη Νορμανδία και τη Βρετάνη, κάποιοι άλλοι παρότρυναν σε εξέγερση την Μπορντό, τη Μασσαλία και την Προβηγκία, ενώ παντού συμάχησαν με τους μοναρχικούς.

Αυτή τη φορά, από τους τριάντα ένα που είχαν συλληφθεί στις 2 Ιουνίου, μόνο δώδεκα παρέμεναν στο Παρίσι. Σε αυτούς προστέθηκαν άλλοι δέκα Γιρονδίνιοι και η υπόθεσή τους εκδικάστηκε στις 3 Μπριμέρ (22 Οκτωβρίου). Οι Γιρονδίνιοι υπερασπίστηκαν τον εαυτό τους με σθένος και καθώς οι απολογίες τους φάνηκαν να επηρεάζουν ακόμα και τους επιλεγμένους ενόρκους του επαναστατικού δικαστηρίου, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας εξασφάλισε εσπευσμένα από τη Συμβατική ένα νόμο για την «επιτάχυνση της διαδικασίας» στο δικαστήριο. Στις 9 Μπριμέρ (29 Οκτωβρίου), ο Φουκιέ-Τινβίλ ανέγνωσε τον καινούργιο νόμο ενώπιον του δικαστηρίου, η υπόθεση έκλεισε, και οι είκοσι δύο Γιρονδίνιοι καταδικάστηκαν. Ο Βαλαζέ αυτοκτόνησε και οι υπόλοιποι εκτελέστηκαν την επόμενη μέρα.

Η μαντάμ Ρολάν, ο πραγματικός εμπνευστής του κόμματος των Γιρονδίνων, εκτελέστηκε στις 18 Μπριμέρ (8 Νοεμβρίου). Σύντομα ακολούθησε ο Μπειγί, ο πρώην δήμαρχος του Παρισιού, η συνενοχή του οποίου μαζί με τον Λαφαγέ στη σφαγή της 17 Ιουλίου 1791 ήταν πέραν πάσης αμφιβολίας, ο Ζιρέι-Ντιπρί από τη Λυών, και ο Φεγιαντίνος Μπαρνάβ, τον οποίο η βασίλισσα είχε πάρει με το μέρος της ενώ τη συνόδευε από τη Βαρέν στο Παρίσι. Τον Δεκέμβριο οι Γιρονδίνιοι Κερσέν και Ραμπό Σεν-Ετιέν ανέβηκαν στο ικρίωμα, όπως και η διαβόητη ερωμένη του Λουδοβίκου, μαντάμ Ντιμπαρί. Ο Ρολάν και ο Κοντορσέ αυτοκτόνησαν.

Έτσι άρχισε η Τρομοκρατία και από τη στιγμή που άρχισε έπρεπε να ακολουθήσει την αναπόφευκτη εξελικτική της πορεία.

Εξηκοστό δεύτερο κεφάλαιο: Η εκπαίδευση – Το μετρικό σύστημα – Το αντιθρησκευτικό κίνημα

Η εκπαίδευση – Το σύστημα των τριών βαθμίδων – Το μετρικό σύστημα - Η σημασία του – Το δημοκρατικό ημερολόγιο – Η σχέση του με την Εκκλησία – Αυστηροί νόμοι σε βάρος των ιερών – Πρώτες απόπειρες για αποχριστιανοποίησης – Η Συμβατική τις ενθαρρύνει – Η αποκήρυξη του επισκόπου Γκομπέλ – Ενθουσιασμός στη Συνέλευση – Το κίνημα εξαπλώνεται – Η γιορτή Ελευθερίας και Λόγου – Η αντίδραση του Ρομπ-Πιέρ – Η στάση του Δαντόν – Ροβεσπιέρος και Δαντόν – Ο θρίαμβος του καθολικισμού – Η γιορτή του Υπέρτατου Όντος – Προοίμιο για την 9 Θερμιδώρ

Εν μέσω όλων αυτών των αγώνων, οι επαναστάτες είχαν πάντα στραμμένο το βλέμμα στο σημαντικό ζήτημα της εθνικής εκπαίδευσης και προσπάθησαν να το θεμελιώσουν πάνω στις αρχές της ισότητας. Πράγματι, όπως διαπιστώνεται από τα έγγραφα της Επιτροπής για τη Δημόσια Εκπαίδευση που δημοσιεύτηκε πρόσφατα, έγινε πολύ μεγάλο έργο προς αυτή την κατεύθυνση.* [* Τα Procès-verbaux du Comité d'instruction publique de l'Assemblée législative και Procès-verbaux du

Comité d'instruction publique de la Convention nationale, δημοσιεύτηκαν με σημειώσεις και πρόλογο του James Guillaume (Παρίσι, 1889–1907), 7 τόμοι.] Η έξοχη έκθεση του Μισέλ Λεπελετιέ για την εκπαίδευση που βρέθηκε μετά το θάνατό του, αναγνώστηκε ενώπιον της Συμβατικής και υιοθετήθηκε μια σειρά μέτρων για ένα εκπαιδευτικό σύστημα τριών βαθμίδων – πρωτοβάθμια σχολεία, σχολεία μέσης εκπαίδευσης, και ειδικά σχολεία.

Όμως, το σημαντικότερο πνευματικό επίτευγμα σε αυτή την περίοδο της Επανάστασης ήταν το μετρικό σύστημα. Το σύστημα αυτό εισήγαγε στις υποδιαίρεσεις των μέτρων του μήκους, της επιφάνειας, του όγκου και του βάρους, αλλά και το δεκαδικό σύστημα, το οποίο είναι η βάση της αριθμότητάς μας και το οποίο από μόνο του απλοποίησε τη διδασκαλία των μαθηματικών και βοήθησε στην εξέλιξη της μαθηματικής σκέψης. Όρισε επίσης το μήκος του μέτρου, της κύριας μονάδας μέτρησης (το ένα τεσσαρακοστό εκατομμυριοστό του μεσημβρινού της γης), το οποίο θα μπορούσε πάντα να επανεκτιμηθεί με πολύ μεγάλη ακρίβεια, στην περίπτωση που οι μονάδες μέτρησής μας θα χάνονταν στο μέλλον, όπως είχαν χαθεί εκείνες των παλαιότερων πολιτισμών. Αυτό το γεγονός άνοιξε νέους ορίζοντες για τη σκέψη. Συν τοις άλλοις, με την καθιέρωση μιας απλής αναλογίας ανάμεσα στις μονάδες μήκους, επιφάνειας, όγκου και βάρους, το μετρικό σύστημα προετοίμασε τη σκέψη της επόμενης γενιάς για τη μεγάλη νίκη της επιστήμης κατά τον δέκατο ένατο αιώνα – τη βεβαιότητά της σε σχέση με την ενότητα των φυσικών δυνάμεων και την ενότητα της Φύσης.

Το νέο δημοκρατικό ημερολόγιο ήταν η λογική απόρροια του μετρικού συστήματος. Το υιοθέτησε η Συμβατική έπειτα από δυο εκθέσεις του Ρομ που αναγνώστηκαν στις 20 Σεπτεμβρίου και στις 5 Οκτωβρίου, και μια έκθεση του Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν που αναγνώστηκε στις 24 Νοεμβρίου 1793.* [* Το δημοκρατικό έτος χωρίστηκε σε δώδεκα μήνες από τριάντα μέρες ο καθένας, τα ονόματα των οποίων σκέφτηκε ο Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν: Vendémiaire (Τρυγητής), Brumaire (Ομιχλώδης) και Frimaire (Παχνώδης) για το φθινόπωρο, από τις 22 Σεπτεμβρίου μέχρι τις 20 Δεκεμβρίου, Nivôse (Χιονώδης), Pluviôse (Βροχώδης) και Ventôse (Ανεμώδης) για το χειμώνα, από 21 Δεκεμβρίου μέχρι 20 Μαρτίου, Germinal (Βλασταίος), Floréal (Ανθώδης) και Prairial (Λειβάδιος) για την άνοιξη, από 21 Μαρτίου μέχρι 18 Ιουνίου, και Messidor (Θεριστής), Thermidor (Θερμός) και Fructidor (Οπωρώδης) για το καλοκαίρι, από 19 Ιουνίου μέχρι 16 Σεπτεμβρίου. Το έτος ολοκληρώναν πέντε επιπλέον μέρες που ονομάστηκαν Αβράκωτες, οι 17, 18, 19, 20 και 21 Σεπτεμβρίου. Κάθε μήνας χωρίστηκε σε τρία δεκαήμερα και οι μέρες ονομάστηκαν primidi, duodi, tridi, κ.ο.κ., ενώ η μέρα της ανάπαυσης ήταν η δέκατη μέρα, η decadi.] Το νέο ημερολόγιο εγκαίνιασε επίσης μια νέα εποχή στον υπολογισμό των ετών, τα οποία θα άρχιζαν με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας στη Γαλλία, στις 22 Σεπτεμβρίου 1792, τη φθινοπωρινή ισημερία. Η χριστιανική εβδομάδα εγκαταλείφθηκε. Η Κυριακή καταργήθηκε και σαν μέρα ανάπαυσης ορίστηκε κάθε δέκατη μέρα, η decadi.* [* Η ιδέα για την καθιέρωση του νέου ημερολογίου πάνω σε μια αστρονομική αντίληψη οπωσδήποτε ήταν έξοχη (ενώ η ιδέα της πρόσθεσης των πέντε επιπλέον ημερών στο τέλος του έτους δεν ήταν τόσο καλή) και τα ονόματα των μηνών ήταν πολύ εύστοχα επιλεγμένα. Πέρα όμως από όλες τις αντιρρήσεις που θα υπήρχαν σε βάρος του ημερολογίου αυτού επειδή εξυμνούσε την Επανάσταση, είναι επίσης πολύ πιθανό ότι η ιδέα για την αντικατάσταση της εβδομάδας των επτά ημερών (το ένα τέταρτο ενός σεληνιακού μήνα) από μια άλλη δέκα ημερών, πολύ παρατεταμένη για τις συνήθειές μας, ήταν και θα εξακολουθούσε να είναι ένα εμπόδιο στη γενική αποδοχή της.]

Η απόφαση της Συμβατικής, η οποία ακύρωνε το χριστιανικό ημερολόγιο από την καθημερινή μας ζωή, ενθάρρυνε αναγκαστικά εκείνους που θεωρούσαν την χριστιανική εκκλησία και τους λειτουργούς της σαν τα κύρια στηρίγματα της δουλείας. Η εμπειρία που είχαν αποκτήσει με τους κληρικούς, οι οποίοι είχαν ορκιστεί πίστη στο Σύνταγμα, είχε αποδείξει ότι η επιστροφή της Εκκλησίας στην υπόθεση της προόδου ήταν αδύνατη. Κατά συνέπεια, προέκυψαν αναγκαστικά τα ζητήματα της κατάρτησης της πληρωμής των κληρικών από το κράτος και της συντήρησης των ιερέων των διαφόρων θρησκευμάτων μόνον από τους πιστούς. Ο Καμπόν τα είχε ήδη θέσει ενώπιον της Συμβατικής τον Νοέμβριο του 1792. Όμως, σε τρεις διαφορετικές περιπτώσεις η Συμβατική αποφάσισε τελικά να διατηρήσει μια εθνική Εκκλησία που θα υπαγόταν στο κράτος και θα πληρωνόταν από αυτό, ενώ αντιμετώπισε τους ανυπότακτους ιερείς (οι οποίοι δεν είχαν πάρει τον όρκο) με μεγάλη αυστηρότητα.

Σε βάρος αυτών των ιερέων ψηφίστηκαν πολύ αυστηροί νόμοι: εκτόπιση για όσους δεν είχαν ορκιστεί και, από τις 18 Μαρτίου 1793, θανατική ποινή για όσους συμμετείχαν σε ταραχές που αφορούσαν την επιστροφή και για όσους θα εντοπιζόνταν στην επικράτεια της Δημοκρατίας έχοντας καταδικαστεί σε εκτόπιση. Στις 21 Οκτωβρίου 1793 ψηφίστηκαν ακόμα ταχύτεροι νόμοι και η εκτόπιση εφαρμόστηκε και για τους συνταγματικούς ιερείς που είχαν πάρει τον όρκο, αρκεί

να είχαν κατηγορηθεί για «αφιλοπατρία» από έξι πολίτες από το καντόνι τους. Αυτό ήταν μια απόδειξη για την ανάπτυξη της πεποίθησης στη Γαλλία ότι οι *jureurs* (οι ιερείς που είχαν πάρει τον όρκο) συχνά ήταν εξίσου επικίνδυνοι με τους *non-jureurs* ή τους παπιστές.

Οι πρώτες προσπάθειες «αποχριστιανοποίησης» πραγματοποιήθηκαν στην Αμπεβίλ και στη Νεβέρ.* [* Στο σημείο αυτό ακολουθώ την έξοχη μονογραφία του καθηγητού Aulard, *Le Culte de la Raison et le Culte de l'Être suprême*, 2η έκδοση (Παρίσι, 1904). Μια σύνοψη του έργου αυτού βρίσκεται επίσης στο έργο του ιδίου, *Historie politique*, 2η έκδοση, σελ. 469 κ.ε.] Στις 26 Σεπτεμβρίου 1793, ο επίτροπος της Συμβατικής Φουσέ που βρισκόταν στη Νεβέρ και που δίχως αμφιβολία ενεργούσε σε συμφωνία και ίσως υπό την επιρροή του Σομέτ, τον οποίο είχε συναντήσει σε αυτή την πόλη, κήρυξε πόλεμο «εναντίον κάθε δεισιδαιμονίας και υποκριτικής λατρείας» και εξέφρασε την επιθυμία να τα αντικαταστήσει με «μια λατρεία της Δημοκρατίας και της φυσικής ηθικής».* [* Εξέδωσε επίσης μια διαταγή σύμφωνα με την οποία «κάθε λειτουργός οποιασδήποτε λατρείας ή ιερέας που πληρώνεται από το κράτος, δεσμεύεται να παντρεύεται ή να υιοθετεί ένα παιδί ή να συντηρεί κάποιον ανήμπορο ηλικιωμένο επί ποινή στέρησης των αξιωμαίων και της αμοιβής του» (Aulard, *Culte de la Raison*, σελ. 27).] Μερικές μέρες μετά την καθέρωση του νέου ημερολογίου, στις 10 Οκτωβρίου, εξέδωσε και νέα διαταγή, σύμφωνα με την οποία οι τελετές των διαφόρων δογμάτων έπρεπε να τελούνται μέσα στους αντίστοιχους ναούς τους. Όλα «τα θρησκευτικά εμβλήματα στους μεγάλους δρόμους» κλπ. θα καταστρέφονταν, οι ιερείς θα φορούσαν τα άμφιά τους μόνο μέσα στους ναούς τους και, τέλος, οι ενταφιασμοί έπρεπε να πραγματοποιούνται χωρίς καμία θρησκευτική τελετή σε δεντροφυτεμένους αγρούς, «κάτω από τη σκιά των οποίων θα ανεγερθεί άγαλμα που θα αναπαριστά τον Ύπνο. Κάθε άλλο έμβλημα θα καταστραφεί» και «οι πύλες σε αυτούς τους αγρούς που θα είναι αφιερωμένοι με θρησκευτική ευλάβεια στις σκιές των νεκρών, θα φέρουν την εξής επιγραφή: 'Ο θάνατος είναι ο αιώνιος ύπνος'». Εξήγησε μάλιστα το νόημα αυτών των διαταγμάτων στο λαό μέσω διαλέξεων υλιστικού περιεχομένου.

Ταυτόχρονα ο Λαϊνελό, ένας άλλος επίτροπος της Συμβατικής, διαμόρφωσε τον ενοριακό ναό της Ροσφόρ σε Ναό της Αλήθειας, όπου στις 31 Οκτωβρίου 1793 εννέα καθολικοί ιερείς και ένας προτεστάντης συνήλθαν για να «αποκηρύξουν» τις αδελφότητές τους. Στο Παρίσι, στις 14 Οκτωβρίου, κατόπιν προτροπής του Σομέτ, απαγορεύτηκαν οι θρησκευτικές τελετές και δυο μέρες αργότερα η Κομμούνα υιοθέτησε τη διαταγή που εξέδωσε ο Φουσέ σχετικά με τις ταφές.

Είναι αυταπόδεικτο γεγονός ότι η κίνηση αυτή δεν προκάλεσε έκπληξη και ότι η ίδια η Επανάσταση και οι προπομποί της είχαν προετοιμάσει τη σκέψη των ανθρώπων για αυτό. Παίρνοντας θάρρος από τις ενέργειες της Συμβατικής, οι επαρχίες υποστήριξαν με ενθουσιασμό το κίνημα της αποχριστιανοποίησης. Με πρώτο τον δήμο της Ρεσ-Ορανζέ, ολόκληρο το διαμέρισμα της Κορμπέλ αποκήρυξε το χριστιανισμό, μια πρωτοβουλία που επιδοκιμάστηκε από τη Συμβατική, όταν στις 30 Οκτωβρίου αντιπρόσωποι από το διαμέρισμα έφτασαν για να εξηγήσουν τι είχε συμβεί.

Έξι μέρες αργότερα, αντιπρόσωποι από την κοινότητα της Μενεσί παρουσιάστηκαν στη Συμβατική φορώντας μανδύες. Επίσης έγιναν δεκτοί με ικανοποίηση και η Συμβατική αναγνώρισε το «δικαίωμα όλων των πολιτών να υιοθετούν όποιο είδος λατρείας τους ταιριάζει καλύτερα και να καταστέλλουν τις τελετές που τους προκαλούν δυσαρέσκεια». Μια αντιπροσωπεία από τη Σεν-ετ-Ουάζ επίσης έγινε δεκτή με τιμές, όταν ζήτησε να μην αντικατασταθεί ο επίσκοπος των Βερσαλλιών, ο οποίος είχε πεθάνει.

Η Συμβατική ενθάρρυνε το κίνημα εναντίον του χριστιανισμού όχι μόνο με τη στάση της απέναντι στην αποχριστιανοποίηση, αλλά και με τρόπο που χρησιμοποίησε τους εκκλησιαστικούς θησαυρούς που της έφεραν οι κάτοικοι – ανάμεσά τους και τη λειψανοθήκη του ναού της Σεν-Ζενεβιέβ, η οποία κατόπιν διαταγής μεταφέρθηκε στο Νομισματοκοπείο.* [* Ας μην ξεχνάμε ότι η Συντακτική Συνέλευση είχε ήδη λάβει παρόμοιες αποφάσεις.]

Ενθαρρυμένοι από τη στάση της κυβέρνησης, ο Ανάχαρσις Κλότς και ο Σομέτ έκαναν άλλο ένα βήμα μπροστά. Ο Κλότς, ένας Πρώσος βαρόνος που είχε ασπαστεί ολόθερμα την υπόθεση της Επανάστασης συνηγορώντας με θάρρος και ειλικρίνεια υπέρ μιας Διεθνούς Ομοσπονδίας όλων των λαών, και ο πρόεδρος της Κομμούνας Σομέτ, ένας γνήσιος εκπρόσωπος των εργαζόμενων του Παρισιού, έπεισαν τον Γκομπέλ, τον επίσκοπο του Παρισιού, να εγκαταλείψει τα εκκλησιαστικά του καθήκοντα. Στις 17 Μπριμέρ (7 Νοεμβρίου 1793), κατόπιν έγκρισης του Επισκοπικού Συμβουλίου και αφού ανακοίνωσε την απόφασή του στο τμήμα και στην Κομμούνα, ο Γκομπέλ παρουσιάστηκε ενώπιον της Συμβατικής

συνοδευόμενος από ένδεκα εφημέριους και ακολουθούμενος από τον δήμαρχο Πασέ, τον πρόεδρο Σομέτ, και δυο μέλη τους τμήματος, τον Μομορό και τον Λιλιέρ, για να δηλώσει ανοιχτά την παραίτησή του από τους τίτλους και τα προνόμια του.

Στην περίπτωση αυτή, η ομιλία του ήταν αξιοπεπλεγμένη. Με σεβασμό προς «τις αιώνιες αρχές της ισότητας και της ηθικής, τα αναγκαία θεμέλια κάθε γνήσιας δημοκρατικής κυβέρνησης», υπάκουε πλέον στη φωνή του λαού και αποκήρυξε την πρακτική «των υπηρεσιών ενός ιερέα της καθολικής πίστης». Αφού παρέδωσε το δαχτυλίδι και το σταυρό του, δέχτηκε να φορέσει τον κόκκινο σκούφο που του έδωσε ένα από τα μέλη.

Αμέσως μετά η Συμβατική κατακλύστηκε από έναν ενθουσιασμό αντίστοιχο με εκείνον της νύχτας της 4 Αυγούστου. Δυο άλλοι επίσκοποι, ο Τομάς Λιντέ και ο Γκέ-Βερνόν, και μερικά άλλα εκκλησιαστικά μέλη της Συμβατικής, έσπευσαν στο δήμαρχο ακολουθώντας το παράδειγμα του Γκομπέλ. Ο αβάς Γκρεγκουάρ όμως αρνήθηκε να τους συνοδεύσει. Όσο για τον Σιεγιές, εκείνος διακήρυξε ότι είχε εγκαταλείψει όλα τα εκκλησιαστικά τυπικά από πολλά χρόνια, ότι πίστευε μόνο στην ελευθερία και στην ισότητα, και ότι από καιρό στις προσευχές του ζητούσε το θρίαμβο της λογικής πάνω στη δεισιδαιμονία και το φανατισμό.

Το επακόλουθο αυτής της σκηνής στη Συμβατική ήταν συγκλονιστικό. Το πληροφορήθηκε ολόκληρη η Γαλλία και όλα τα γειτονικά έθνη. Και παντού ανάμεσα στις κυβερνώσες τάξεις ξεχείλισε ένας ποταμός μίσους εναντίον της Δημοκρατίας.

Στη Γαλλία το κίνημα εξαπλώθηκε ραγδαία στις επαρχίες. Σε μερικές μέρες αρκετοί επίσκοποι και μεγάλος αριθμός ιερών παραίτηθηκαν από τους τίτλους τους και μερικές φορές η παραίτησή τους υπήρξε αφορμή για εντυπωσιακές σκηνές. Πράγματι, είναι συγκινητικό όταν, για παράδειγμα, διαβάζουμε την ακόλουθη περιγραφή της παραίτησης των κληρικών στη Μπουρζ, την οποία εντόπισα σε ένα τοπικό φυλλάδιο της περιόδου.* [*Extraits du registre de la Société populaire de Bourges. Séance du quintidi 25 brumaire de l'an deuxième de la République française, une et indivisible (15 Νοεμβρίου 1793).]

Αφού αναφέρει τον ιερέα Ζ. Μπατίστ Πατέν και τον Ζυλιέντ-Ντιέ, ένα μέλος του Τάγματος των Βενεδικτίνων που είχαν προσέλθει προκειμένου να δηλώσουν παραίτηση από τα εκκλησιαστικά τους προνόμια, ο συγγραφέας του φυλλαδίου συνεχίζει: «Οι Πριβάτ, Μπρισόν, Πατρού, Ρουέν και Σαμπιόν, όλοι μητροπολιτικοί πρώην βοηθοί εφημέριου, δεν ήταν οι τελευταίοι που πάτησαν το πόδι τους στην αρένα. Τους ακολούθησαν ο Επισκόπος και οι Καλέντ, Ντιμαντιέ, Βεϊρετόν, πρώην Βενεδικτίνος, ο Ροσόν και ο Κολαρντό. Ο πρώην κληρικός Ντεζορμό και ο συνεργάτης του, Ντιμπουά, σκυφτοί από το βάρος της ηλικίας, τους ακολουθούσαν με αργά βήματα όταν ο Λεφράνκ φώναξε: «Κάψτε, κάψτε τα πιστοποιητικά της ιεροσύνης μας και είθε η μνήμη της παρελθούσης κατάστασής μας να χαθεί μέσα στις φλόγες που θα τα καταπιούν. Αφήνω πάνω στο βωμό της πατρίδας μας αυτό το ασημένιο μενταγιόν. Φέρει την εικόνα του τελευταίου από τους τυράννους εκείνους που λόγω της συνωμοτικής φιλοδοξίας του κλήρου, αποκαλείτο «ο χριστιανικότερος όλων». Όλα τα έγγραφα που αφορούσαν την ιεροσύνη κάηκαν σε ένα σωρό και χιλιάδες κραυγές υψώθηκαν στον ουρανό: «Ας ξεχαστούν για πάντα οι ιερείς! Ας ξεχαστούν για πάντα οι χριστιανικές δεισιδαιμονίες. Ζήτω η ανυπέβλητη θρησκεία της Φύσης!» Στη συνέχεια, το φυλλάδιο απαριθμεί τα πατριωτικά δώρα και αυτός ο κατάλογος είναι πράγματι συγκινητικός. Τα λινά και οι ασημένιες αγκράφες υποδημάτων είναι πολυάριθμα. Οι πατριώτες και οι «αδελφοί» ήταν φτωχοί. Έδωσαν ό,τι μπορούσαν.

Συνολικά, το αντι-καθολικό συναίσθημα, στο οποίο «μια θρησκεία της Φύσης» αναμείχθηκε με πατριωτικές αντιλήψεις, φαίνεται να ήταν βαθύτερο από ότι θα πίστευε κανείς πριν συμβουλευτεί τα έγγραφα της περιόδου. Η Επανάσταση είχε ακονίσει το μυαλό των ανθρώπων και είχε ενθαρρύνει τις σκέψεις τους.

Στο μεταξύ, ο νομός και η Κομμούνα του Παρισιού αποφάσισαν να γιορτάσουν την επόμενη *decadi*, στις 20 Μπριμέρ (10 Νοεμβρίου) στην Παναγία των Παρισίων και να οργανώσουν μια Γιορτή Ελευθερίας και Λόγου, στη διάρκεια της οποίας θα ακούγονταν πατριωτικοί ύμνοι μπροστά από το άγαλμα της Ελευθερίας. Ο Κλόοτς, ο Μομορό, ο Εμπέρ και ο Σομέτ φρόντισαν να το διαδώσουν στις λαϊκές εταιρείες και η γιορτή υπήρξε άκρως επιτυχημένη. Έχει περιγραφεί τόσες πολλές φορές που δεν χρειάζεται να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες. Πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε ότι για την

αναπαράσταση της «Ελευθερίας», ένα ζωντανό πλάσμα ήταν προτιμότερο από ένα άγαλμα επειδή, όπως δήλωσε ο Σομέτ, «Ένα άγαλμα θα μπορούσε να είναι ένα βήμα προς την ειδωλολατρία». Όπως ήδη έχει επισημάνει ο Michelet, οι ιδρυτές της νέας θρησκείας συνέστησαν «για την ενσάρκωση ενός τόσο μεγαλόπρεπου ρόλου την επιλογή κάποιου ατόμου με άμεμπτο χαρακτήρα και ομορφιά, οι αυστηρές συνήθειες του οποίου δεν θα έδιναν αφορμή για πρόστυχα σχόλια». Αντί να αποδειχτεί μια εύθυμη παρωδία, η γιορτή ήταν μάλλον μια «λιτή τελετή, χωρίς ζητωκραυγές, ανιαρή και αδιάφορη», σύμφωνα με τον Michelet,* [* Βιβλίο XIV, κεφ. iii.] ο οποίος ως γνωστόν ήταν ευνοϊκά διακείμενος απέναντι στο κίνημα της αποχριστιανοποίησης του 1793. Η Επανάσταση όμως, έγραψε, ήταν ήδη «παλιά και εξαντλημένη, πολύ παλιά για να δημιουργήσει κάτι καινούργιο». Η προσπάθεια του 1793 δεν γεννήθηκε από τον πύρινο ενθουσιασμό της Επανάστασης, «αλλά από τις διαλεκτικές σχολές της εποχής των Εγκυκλοπαιδιστών». Πράγματι, θύμιζε πολύ το κίνημα των σύγχρονων Ηθικών Εταιριών, το οποίο επίσης παραμένει εκτός επαφής με τις μάζες.

Αυτό που κυρίως μας εντυπωσιάζει σήμερα είναι ότι η Συμβατική, παρά τα αιτήματα από όλες τις συνοικίες, αρνήθηκε να θίξει το μεγάλο ζήτημα, την κατάργηση των μισθών για τους ιερείς που πληρώνονταν από το κράτος. Απεναντίας, η Κομμούνα του Παρισιού και τα τμήματά της εφάρμοσαν στην πράξη και ανοιχτά την αποχριστιανοποίηση. Σε κάθε τμήμα μια εκκλησία αφιερώθηκε στη λατρεία του Λόγου. Το Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας μάλιστα διακινδύνευσε την επίτευξη των γεγονότων. Στις 3 Φριμέρ (23 Νοεμβρίου), το Συμβούλιο της Κομμούνας ανταποκρίθηκε σε μια ομιλία θρησκευτικού περιεχομένου που είχε εκφωνήσει ο Ροβεσπιέρος την 1 Φριμέρ,* [* Βλ. παρακάτω.] και κατόπιν επιμονής του Σομέτ εξέδωσε εντολή για το κλείσιμο των εκκλησιών και των ναών όλων των θρησκειών στο Παρίσι. Ο κλήρος θεωρήθηκε μεμονωμένα υπεύθυνος για τις ταραχές θρησκευτικού χαρακτήρα και εκδόθηκε ένα ψήφισμα που ζητούσε από τη Συμβατική να αποκλείει τους κληρικούς από κάθε μορφής δημόσια υπηρεσία. Ταυτόχρονα καθιερώθηκε μια σειρά από διαλέξεις «περί ηθικής» σαν προετοιμασία των κληρικών για τη νέα λατρεία. Αποφασίστηκε επίσης η καταστροφή των καμπαριών, ενώ διάφορα τμήματα οργάνωσαν γιορτές, στη διάρκεια των οποίων γελοιοποιήθηκε το καθολικό δόγμα. Ένα τμήμα έκαψε μερικά συναζάρια, ενώ ο Ερμπέ έκαψε μερικά λείψανα στην Κομμούνα.

Σύμφωνα με τον Aulard, σχεδόν όλες οι πόλεις στις επαρχίες, ιδίως στα νοτιοδυτικά, φάνηκε να συσπειρώνονται γύρω από τη νέα ορθολογική πίστη.

Εντούτοις η κυβέρνηση, δηλαδή, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, αντέδρασε εξαρχής κατηγορηματικά σε αυτό το κίνημα. Ο Ροβεσπιέρος το πολέμησε ανοιχτά και όταν ο Κλότς τον επισκέφτηκε για να του μιλήσει με ενθουσιασμό για την παραίτηση του Γκομπέλ, εκδήλωσε έντονα τη δυσαρέσκειά του, ρωτώντας τι θα έλεγαν οι Βέλγοι, την ένωση των οποίων με τη Γαλλία επιθυμούσε ο Κλότς.

Για μερικές μέρες ωστόσο παρέμεινε σιωπηλός. Στις 20 Νοεμβρίου όμως ο Δαντόν επέστρεψε στο Παρίσι έπειτα από μια παρατεταμένη διαμονή στην Αρσί-σιρ-Ομπ, όπου είχε αποσυρθεί με τη νεαρή σύζυγό του, την οποία είχε παντρευτεί σε εκκλησία αμέσως μετά το θάνατο της πρώτης του συζύγου. Την επόμενη μέρα, 1 Φριμέρ (21 Νοεμβρίου), ο Ροβεσπιέρος εκφώνησε στη Λέσχη των Ιακωβίνων την πρώτη και σφοδρότατη ομιλία του εναντίον της λατρείας της Λογικής. Η Συμβατική, είτε, δεν θα αναλάμβανε ποτέ την εσπευσμένη πρωτοβουλία να καταργήσει την άσκηση της καθολικής πίστης. Η θρησκευτική ελευθερία θα παρέμενε και η δίωξη των φιλήσυχων ιερέων θα απαγορευόταν. Τη συνέχεια επεσήμανε ότι η πίστη σε ένα «υπέρτατο Ον που παρακολουθεί τους καταπιεσμένους αθώους και τιμωρεί το έγκλημα» ήταν πολύ δημοφιλής και κατηγορήσε τους αποχριστιανιστές σαν προδότες και σαν πράκτορες των εχθρών της Γαλλίας που ήθελαν να απομακρύνουν τους ξένους, τους οποίους η υπόθεση της ανθρωπότητας και το κοινό συμφέρον έλκυαν προς τη Δημοκρατία.

Πέντε μέρες αργότερα ο Δαντόν μίλησε σχεδόν με το ίδιο αποτέλεσμα στη Συμβατική. Επιτέθηκε στις αντιθρησκευτικές διαδηλώσεις και ζήτησε να τεθεί ένας περιορισμός σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις.

Τι είχε συμβεί όμως στη διάρκεια εκείνων των ημερών που ένωσε τον Ροβεσπιέρο και τον Ροβεσπιέρο; Ποιοι συνδυασμοί, συγκερασμοί ή κάτι άλλο, παρουσιάστηκαν εκείνη τη στιγμή ώστε να επιστρέψει ο Δαντόν στο Παρίσι προκειμένου να αντιταχθεί στο κίνημα της αποχριστιανοποίησης, τη στιγμή που ήταν ένας γνήσιος μαθητής του Ντιντερό και ενώ δεν έπαψε ποτέ να διατρανώνει τον υλιστικό αθεϊσμό του ακόμα και από το ικρίωμα; Η κίνηση αυτή του Δαντόν είναι πολύ εντυπωσιακή επειδή κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Φριμέρ η Συμβατική συνέχιζε να αντιμετωπίζει ευνοϊκά

τους αποχριστιανιστές.* [*Aulard, Histoire politique, σελ. 475.] Στις 14 Φριμέρ (4 Δεκεμβρίου), ο «ροβεσπιεριστής» Κουτόν είχε εκθέσει μερικά ακόμα λείψανα από το βήμα της Συμβατικής και τα είχε χλευάσει.

Εγείρεται, επομένως, το ερώτημα κατά πόσον ο Ροβεσπιέρος έκανε μια νέα στροφή στις διαπραγματεύσεις με την Αγγλία για να επηρεάσει τον Δαντόν και για να εκφράσει ελεύθερα τις θρησκευτικές του απόψεις, οι οποίες παρέμεναν προσφυλείς σε αυτόν τον θεϊστή μαθητή του Ρουσό;

Προς τα μέσα του μήνα ο Ροβεσπιέρος, με την υποστήριξη του Δαντόν, αποφάσισε να δράσει και στις 16 Φριμέρ (6 Δεκεμβρίου) η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας εμφανίστηκε ενώπιον της Συμβατικής για να ζητήσει επιτακτικά ένα διάταγμα υπέρ της ανεξιθρησκείας, το πρώτο άρθρο του οποίου θα απαγόρευε «κάθε είδους βία και μέτρα σε βάρος της ελευθερίας των θρησκειών». Κατά πόσον αυτό το μέτρο είχε υπαγορευτεί από το φόβο μιας εξέγερσης στα χωριά που συνήθως αντιδρούσαν αρνητικά στο κλείσιμο των ναών,* [* Αυτό αναφέρεται σε αρκετές επιστολές επιτρόπων. Οι περισσότερες από αυτές όμως, όπως των Νταριγκογιέ, Λεφιδό, Φιεζέρ και Γκαρνιέ, είναι μεταγενέστερες του διατάγματος. (Actes du Comité de Salut Public, δημοσιεύεται από τον Aulard, τόμ. ix., σελ. 385, 759, 780.)] ή κατά πόσον υπήρχαν άλλοι λόγοι, άγνωστοι σε εμάς – σε κάθε περίπτωση παραμένει το γεγονός ότι από εκείνη τη μέρα ο καθολικισμός θριάμβευσε. Η κυβέρνηση του Ροβεσπιέρου τον πήρε υπό την προστασία της και για άλλη μια φορά το καθολικό δόγμα έγινε η επίσημη θρησκεία του κράτους.* [* Καθώς αρκετοί επιτροπιοί της Συμβατικής είχαν λάβει πολύ αυστηρά μέτρα εναντίον της καθολικής θρησκείας, η Συμβατική πρόσθεσε μια παράγραφο στο εν λόγω διάταγμα για να ξεκαθαρίσει ότι δεν σκόπευε να επικρίνει τις ενέργειες των αντιπροσώπων της μέχρι εκείνη τη μέρα.]

Αργότερα την άνοιξη, ο Ροβεσπιέρος και οι υποστηρικτές του προχώρησαν ακόμα περισσότερο: αποπειράθηκαν να αντισταθούν στη λατρεία του Λόγου μια νέα λατρεία, εκείνη του Υπέρτατου Όντος, η οποία είχε αναδυθεί μέσα από το Vicaire savoyard του Ρουσό. Αυτή η λατρεία όμως, παρά την στήριξή της από την κυβέρνηση και το ενδεχόμενο της λαμνητόμου για τους αντιπάλους της, μπλέχτηκε με τη λατρεία του Λόγου, μολονότι ονομάστηκε λατρεία του Υπέρτατου Όντος και με αυτό το όνομα – σύμφωνα με τον Aulard – μια ημιθειστική και ημι-ορθολογιστική λατρεία συνέχισε να εξαπλώνεται μέχρι την εποχή που η αντίδραση του Θερμιδόρ πήρε την κατάσταση στα χέρια της.

Όσο για τη γιορτή του Υπέρτατου Όντος, η οποία πραγματοποιήθηκε με πομπώδεις εκδηλώσεις στο Παρίσι στις 20 Πρεριάλ (8 Ιουνίου 1794) και στην οποία ο Ροβεσπιέρος, φηγουράροντας αν ο ιδρυτής μιας νέας κρατικής θρησκείας που θα καταπολεμούσε τον αθεϊσμό, απέδιδε μεγάλη σημασία, πρέπει να ήταν τόσο όμορφη όσο μια λαϊκή θεατρική παράσταση, χωρίς ωστόσο να προκαλέσει κάποια ιδιαίτερη αίσθηση στο λαό. Σύμφωνα με την επιθυμία της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, η γιορτή ήταν πανηγυρική (λίγο αργότερα η ίδια επιτροπή θα εκτελούσε για τις αντιθρησκευτικές απόψεις τους τον Σομέτ και τον Γκομπέλ, οι οποίοι είχαν όλη τη συμπάθεια του λαού) και είχε το χαρακτήρα ενός αιματηρού θριάμβου της κυβέρνησης των Ιακωβίνων σε βάρος του προοδευτικού πνεύματος του λαού και της Κομμούνας, χωρίς ωστόσο να διεγείρει το λαϊκό ενθουσιασμό. Και λόγω της καθαρά εχθρικής στάσης αρκετών μελών της Συμβατικής προς τον Ροβεσπιέρο, στη διάρκεια της ίδιας της γιορτής, έγινε το προανάκρουσμα της 9 Θερμιδόρ – το πρελούδιο του μεγάλου φινάλε.

Εξηκοστό τρίτο κεφάλαιο: Η καταστολή των Τμημάτων

Η θέση των τμημάτων – Οι «Λαϊκές εταιρείες» - Η αντιπολίτευση των Ιακωβίνων – Η στάση του Ροβεσπιέρου – Τα τμήματα σταδιακά στεροούνται τις εξουσίες τους – Ο αστυνομικός έλεγχος– Οι επαναστατικές επιτροπές υποτελείς στην Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας – Το κράτος απορροφά τα τμήματα – Η Επανάσταση είναι καταδικασμένη

Προς το τέλος του 1793, δυο αντίπαλες δυνάμεις βρίσκονταν αντιμέτωπες: οι δυο επιτροπές – η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας και η Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας – οι οποίες κυριαρχούσαν στη Συνέλευση και στην Κομμούνα του Παρισιού. Ωστόσο, η αληθινή δύναμη της Κομμούνας δεν βρισκόταν στα χέρια του άκρως δημοφιλούς δημάρχου Πας ούτε στον εξίσου δημοφιλή πρόεδρο Σομέτ, ούτε στον αντιπρόεδρο Ερμπέ, ούτε καν στο Γενικό Συμβούλιό της. Βρισκόταν στα τμήματα. Και ως εκ τούτου, η κεντρική κυβέρνηση προσπαθούσε σταθερά να υποτάξει τα τμήματα στην εξουσία της.

Όταν η Συμβατική απέσυρε τη «μονιμότητα» των τμημάτων του Παρισιού, δηλαδή το δικαίωμά τους να συγκαλούν τις γενικές συνελεύσεις τους όσο συχνά το επέλεγαν, τα τμήματα άρχισαν να ιδρύουν «λαϊκές εταιρείες» ή «εταιρείες των τμημάτων». Οι εταιρείες αυτές όμως δεν αντιμετωπιζόνταν καθόλου ευνοϊκά από τους Ιακωβίνους οι οποίοι, με τη σειρά τους, μετατρέπονταν σε «κυβερνητικά πρόσωπα». Ως εκ τούτου, στο τέλος του 1793 και τον Ιανουάριο του 1794, στη Λέσχη των Ιακωβίνων γίνονταν πολλές συζητήσεις εναντίον αυτών των εταιρειών – πόσον μάλλον όταν οι μοναρχικοί έκαναν μια ενιαία προσπάθεια να εισβάλουν και να τα καταλάβουν. «Μέσα από το πτώμα της μοναρχίας», είπε ο Σιμόντ, ένας από τους Ιακωβίνους, «γεννήθηκε ένας απεριόριστος αριθμός δηλητηριωδών εντόμων, τα οποία δεν είναι τόσο ανόητα για να το αναστήσουν, αλλά παρόλα αυτά προσπαθούν να παρατείνουν τους σπασμούς του πολιτικού σώματος».* [* Jacobins, τόμ. ν, σελ. 623.] Ιδιαίτερα στις επαρχίες, τα «έντομα» αυτά γνώριζαν επιτυχία. Ένας τεράστιος αριθμός εμικρέδων, συνέχισε ο Σιμόντ, «δικηγόροι, χρηματομεσίτες, πράκτορες του παλαιού καθεστώτος», λυμαίνονταν τη χώρα, εισέβαλαν στις λαϊκές εταιρείες και γίνονταν πρόεδροι και γραμματείς τους.

Είναι προφανές ότι οι λαϊκές εταιρείες, οι οποίες στο Παρίσι ήταν απλώς τα ίδια τμήματα με διαφορετικό όνομα,* [* Για παράδειγμα, βλ. στο έργο του Ernest Mellié τα ψηφίσματα της λαϊκής εταιρείας που είχε οργανωθεί από το τμήμα της Πουασονιέ.] θα είχαν προβεί σε αυτοκάθαρση αποβάλλοντας τους κρυφούς μοναρχικούς από τους κόλπους τους και κατόπιν θα συνέχιζαν το έργο των τμημάτων. Το σύνολο των δραστηριοτήτων τους όμως δυσαρέστησε τους Ιακωβίνους που φθονούσαν την επιρροή αυτών των «νεοαφιχθέντων», οι οποίοι «τους συναγωνίζονταν σε πατριωτισμό». «Εάν κάποιος τους πίστευε», είπε ο Σιμόντ, «οι πατριώτες του 1789 ... δεν είναι τίποτα άλλο παρά εξαντλημένα υποζύγια που έπρεπε να είχαν σφαγιαστεί επειδή δεν μπορούν πλέον να ακολουθήσουν τις καινοτομίες της πολιτικής ζωής της Επανάστασης». Αποκάλυψε μάλιστα τους φόβους των Ιακωβίνων της μεσαιας τάξης, όταν αναφέρθηκε στο «τέταρτο νομοθετικό σώμα», τη σύγκληση του οποίου θα επιθυμούσαν οι νεοαφιχθέντες, προκειμένου να προχωρήσουν πιο πέρα από τη Συμβατική. «Οι μεγαλύτεροι εχθροί μας», πρόσθεσε ο Ζανμπόν Σεν-Αντρέ, «δεν βρίσκονται απ έξω. Τους βλέπουμε, βρίσκονται ανάμεσά μας. Θέλουν να εφαρμόσουν επαναστατικά μέτρα πέρα από τα δικά μας».* [* Jacobins, τόμ. ν, σελ. 624, 625.] Αμέσως μετά ο Ντιφουρνέ καταφέρθηκε εναντίον όλων των εταιρειών και ο Ντισάν τις αποκάλεσε μικρές Βανδέες (petit Vendées).

Ο δε Ροβεσπιέρος έσπευσε να προβάλλει το προσφιλές του επιχείρημα – τις ξένες δολοπλοκίες. «Οι υποψίες μου», είπε, «ήταν πέρα για πέρα αληθινές. Όπως διαπιστώνετε, στις εταιρείες κυριαρχούν οι υποκριτές αντεπαναστάτες. Με αυτό τον τρόπο, Πρώσοι, Άγγλοι και Αυστριακοί πράκτορες θέλουν να εξολοθρεύσουν την εξουσία της Συμβατικής και την πατριωτική ισχύ της Εταιρείας των Ιακωβίνων».* [* Jacobins, συνεδρίαση της 26 Δεκεμβρίου 1793, τόμ. σελ. 578. Ο Μομορό, ένα μέλος της Λέσχης των Κορδελιέρων είχε αμφισβητήσει πολλές φορές το δικαίωμα της Συμβατικής να απαγορεύει τη συγκρότηση λαϊκών εταιρειών, εφόσον «το δικαίωμα του συνέρχεσθαι σε λαϊκές εταιρείες είναι ιερό». Ο Ροβεσπιέρος του απάντησε κοφτά: «Όλα όσα απαιτεί η κοινή ευημερία ασφαλώς είναι δίκαια».]

Η εχθρότητα των Ιακωβίνων εναντίον των λαϊκών εταιρειών προφανώς δεν ήταν τίποτα άλλο πέρα από εχθρότητα εναντίον των παρισινών τμημάτων και εναντίον όλων των παρόμοιων οργανώσεων στις επαρχίες, και η εχθρότητα αυτή απλώς εξέφραζε ένα παρόμοιο συναίσθημα της κεντρικής κυβέρνησης. Συνεπώς, μόλις η Επαναστατική Κυβέρνηση εγκαθιδρύθηκε με το διάταγμα της 14 Φριμέρ (4 Δεκεμβρίου 1793), το δικαίωμα ης εκλογής ειρηνοδικών και των γραμματέων τους – ένα προνόμιο που τα τμήματα απολάμβαναν από το 1789 – αφαιρέθηκε από τα τμήματα. Οι δικαστές και οι γραμματείς τους στο εφεξής θα διορίζονταν από το Γενικό Συμβούλιο του νομού.* [* Ψηφίσματα της 18 Νιβόζ (28 Δεκεμβρίου 1793) και της 23 Φλορεάλ (12 Μαΐου 1794).] Τον Δεκέμβριο του 1793 μάλιστα αφαιρέθηκε από τα τμήματα το δικαίωμα να διορίζουν τις επιτροπές αρωγής τους και από εκείνες να οργανώνουν το επικουρικό τους έργο, το οποίο, όπως διαπιστώσαμε, έκαναν πολύ καλά, και δόθηκε στις Επιτροπές Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας. Ως εκ τούτου, η λαϊκή οργάνωση της Επανάστασης επλήγη στην ίδια της τη ρίζα.

Εκεί όμως που η βασική ιδέα της κυβέρνησης των Ιακωβίνων εμφανίζεται στην πλήρη μορφή της, είναι η συγκέντρωση των αστυνομικών υπηρεσιών. Έχουμε διαπιστώσει τη σημασία των τμημάτων σαν ένα κομμάτι της ζωής του Παρισιού, τόσο σε δημοτικό όσο και σε επαναστατικό επίπεδο.* [* Κεφ. xxiv.] Γνωρίζουμε ότι αυτό που έκαναν για τον εφοδιασμό της πρωτεύουσας, για τη στρατολόγηση εθελοντών, για τη συγκέντρωση οπλισμού και την αποστολή συνταγμάτων από εθελοντές, για την κατασκευή νιτρικού καλίου, για την οργάνωση της εργασίας, για τη μέριμνα των

φτωχών κλπ. Εκτός όμως από αυτές τις λειτουργίες, τα τμήματα του Παρισιού και οι επαρχιακές λαϊκές εταιρείες εκτελούσαν και αστυνομικά καθήκοντα. Αυτό προσδιοριζόταν χρονικά στο Παρίσι από τις 14 Ιουλίου 1789 όταν, με δική τους πρωτοβουλία, οι πολίτες είχαν συγκροτήσει τις περιφερειακές επιτροπές τους προκειμένου να αναλάβουν αστυνομικά καθήκοντα. Αργότερα, με το νόμο της 6 Σεπτεμβρίου 1789, τα εδραίωσαν με την εκπλήρωση αυτών των καθηκόντων, και τον επόμενο Οκτώβριο ο δήμος του Παρισιού, όντας ακόμα ένα προσωρινό σώμα εκείνη την περίοδο, ίδρυσε τη μυστική αστυνομία του με την ονομασία «Επιτροπή Ερευνών». Με αυτό τον τρόπο λοιπόν, η δημοτική αρχή που ξεπήδησε μέσα από την Επανάσταση, αναβίωσε μια από τις χειρότερες παραδόσεις του Παλαιού Καθεστώτος.

Μετά τις 10 Αυγούστου, η Νομοθετική Συνέλευση αποφάσισε ότι όλα τα αστυνομικά καθήκοντα «γενικής ασφάλειας» έπρεπε να ανατεθούν στα συμβούλια των νομών, των διαμερισμάτων και των δημοτικών αρχών, και για αυτό το λόγο συγκροτήθηκε μια Επιτροπή Εποπτείας με τις υφιστάμενες επιτροπές της σε κάθε τμήμα. Βαθμιαία όμως, καθώς ο αγώνας ανάμεσα στους επαναστάτες και στους εχθρούς τους εντάθηκε, οι επιτροπές αυτές κατακλύστηκαν από φόρτο εργασίας και στις 21 Μαρτίου 1793 νέες επαναστατικές δωδεκαμελείς επιτροπές συγκροτήθηκαν σε κάθε κοινότητα και σε κάθε τμήμα των κοινοτήτων στις μεγάλες πόλεις, οι οποίες, όπως το Παρίσι, ήταν χωρισμένες σε τμήματα.* [* Βλ. τα δικαιώματα που έδωσε το τμήμα του Πανθέου στην επιτροπή τους, όπως τα παραθέτει ο Ernest Mellié, όπ. παραπ., σελ 185.]

Με αυτό τον τρόπο τα τμήματα, μέσω των επαναστατικών επιτροπών τους, έγιναν αστυνομικά γραφεία. Η αλήθεια είναι ότι τα καθήκοντα αυτών των επιτροπών ήταν περιορισμένα και υπό την εποπτεία ξένων, σύντομα όμως απέκτησαν εκτεταμένα δικαιώματα, όπως η μυστική αστυνομία των μοναρχιών. Ταυτόχρονα, μπορεί να διαπιστώσει κανείς πώς τα τμήματα, τα οποία, πρώτα απ' όλα, είχαν υπάρξει όργανα της δημοκρατικής επανάστασης, σταδιακά απορροφήθηκαν από τις αστυνομικές λειτουργίες των επιτροπών τους και πώς αργότερα αυτές έχασαν σιγά σιγά την ιδιότητά τους σαν δημοτικά σώματα και άλλαξαν σε απλούς αξιωματούχους, υφιστάμενους στην κεντρική αστυνομία, η οποία με τη σειρά της ήταν υπόλογος στην Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας.* [* Βλ. το έργο του Ernest Mellié, σελ. 189 κ.ε. για τις άκρως ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες σχετικά με την «Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας του νομού του Παρισιού» - ένα όργανο της μυστικής αστυνομίας - και άλλες παρόμοιες πληροφορίες.]

Οι δυο επιτροπές - Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας - διαχώριζαν όλο και περισσότερο τις επαναστατικές επιτροπές από τον ανταγωνιστή τους, την Κομμούνα, με αποτέλεσμα να την αποδυναμώνουν και καθώς τις υποχρέωναν σε υποταγή, τις μεταμόρφωναν σε μηχανισμό του κράτους. Τέλος, με το πρόσημα των κατασταλτικών καταχρήσεων, η Συμβατική τις μεταμόρφωσε σε φορείς από μισθωτούς αξιωματούχους, ενώ ταυτόχρονα υπέταξε τις σαράντα χιλιάδες επαναστατικές επιτροπές στην Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας, την οποία μάλιστα εξουσιοδότησε να τις «εξαγνίσει», διορίζοντας ακόμα και τα μέλη τους.

Η επιδίωξη του κράτους να συγκεντρώσει τα πάντα υπό τον έλεγχό του, όπως είχε κάνει η μοναρχία κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα, και να στερήσει από τις λαϊκές οργανώσεις δικαιώματα όπως ο διορισμός των δικαστών και η διαχείριση του κοινωφελούς έργου τους, καθώς επίσης και όλες τις άλλες διοικητικές λειτουργίες, προκειμένου να τις υποτάξει τελικά στο γραφειοκρατικό μηχανισμό του ως προς τα ζητήματα αστυνόμευσης, σήμαινε το οριστικό τέλος των τμημάτων και των επαναστατικών συμβουλίων.

Αφού πραγματοποιήθηκαν αυτές οι αλλαγές, τα τμήματα του Παρισιού και οι λαϊκές εταιρείες στις επαρχίες στην ουσία νεκρώθηκαν. Το κράτος τα είχε καταβροχθίσει. Και ο θάνατός τους ήταν ο θάνατος της Επανάστασης. Σύμφωνα με τον Michelet, από τον Ιανουάριο του 1794, ο δημόσιος βίος στο Παρίσι είχε καταστραφεί. «Οι γενικές συνελεύσεις των τμημάτων ήταν αδρανείς και όλες οι εξουσίες τους είχαν περάσει στις επαναστατικές επιτροπές, που με τη σειρά τους δεν ήταν πλέον εκλεγμένα σώματα αλλά όμιλοι αξιωματούχων διορισμένων από τις αρχές, των οποίων ο χρόνος επίσης τελείωνε».

Τώρα πλέον, όποια στιγμή η κυβέρνηση ήθελε να συντρίψει την Κομμούνα του Παρισιού μπορούσε να το κάνει χωρίς να φοβάται την ανατροπή της. Και πράγματι, αυτό έκανε τον Μάρτιο του 1794 (Βαντόζ του Δεύτερου Έτους).

Εξηκοστό τέταρτο κεφάλαιο: Ο αγώνας εναντίον των Εμπερτιστών

Ο Ροβεσπιέρος προβλέπει το τέλος της Επανάστασης – Τα αίτια του τερματισμού της – Ο Εμπέρ – Ο Σομέτ και οι Εμπερτικοί – Οι αυξημένες εξουσίες των Επιτροπών Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας – Ο αγώνας για την εξουσία – Ροβεσπιέρος και Δαντόν – Καμίλ Ντεμουλέν – Ο Ροβεσπιέρος επιτίθεται στον Κλότς – Κατάσταση εξέγερσης στη νότια Γαλλία – Φαμπρ ντ'Εγκλαντέν και Βουρμπον – Προσπάθεια για να στραφεί η Συμβατική εναντίον της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας – Ο Φαμπρ ντ'Εγκλαντέν απαιτεί τη σύλληψη τριών Εμπερτιστών – Οι Κορδελιέροι συντάσσονται με τους Εμπερτικούς – Η ανακατάληψη της Τουλόν – Σειρά επιτυχιών για τους δημοκρατικούς – Η εξουσία της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας αποκαθίσταται – Η σύλληψη του Φαμπρ ντ'Εγκλαντέν – Ψευδείς κατηγορίες σε βάρος του – Η εκτέλεσή του – Ο αγώνας ανάμεσα στις επαναστατικές φράξιες συνεχίζεται – Η επιρροή των μασονικών στοών στην Επανάσταση

Από τον Δεκέμβριο του 1793, ο Ροβεσπιέρος μιλούσε για το επερχόμενο τέλος της επαναστατικής Δημοκρατίας - «Ας έχουμε το νου μας», είπε, «γιατί δεν απέχουμε πολύ από το θάνατο της πατρίδας μας».* [*Séances du club des Jacobins, σε επιμέλεια του καθηγητού Aulard. Συνεδρίαση της 12 Δεκεμβρίου 1793, τόμ. ν, σελ. 557.] Ούτε ήταν ο μόνος που το προέβλεπε. Η ίδια ιδέα προέκυπτε συχνά στις ομιλίες και στις επιστολές των επαναστατών.

Είναι γεγονός ότι μια επανάσταση που δεν ολοκληρώνεται σύντομα ηττάται και στο τέλος του 1793 η Επανάσταση στη Γαλλία, έχοντας ανακοπεί κατά την εξέλιξή της, τώρα αποδυναμωνόταν από εσωτερικούς αγώνες σε μια προσπάθεια, μάταιη όσο και ασύνητη, να εξοντώσει τους εχθρούς ενώ παράλληλα διαφύλασσε τις περιουσίες τους.* [* Ο Michelet το είχε αντιληφθεί πολύ καλά όταν έγραψε μερικές γραμμές γεμάτες θλίψη (Βιβλίο XIV, κεφ. i), ενθυμούμενος τα λόγια του Duport, «Οργώστε βαθύτερα», και ανέφερε ότι η Επανάσταση ήταν καταδικασμένη να αποτύχει επειδή τόσο οι Γιρονδίνιοι όσο και οι Ιακωβίνοι ήταν επαναστάτες της πολιτικής που οριοθετούσαν «δυο διαφορετικές βαθμίδες ακολουθώντας την ίδια γραμμή». Ο πιο προοδευτικός από αυτούς, ο Σεν-Ζιστ, προσθέτει, ουδέποτε προσπάθησε να επιτεθεί στη θρησκεία ή στην εκπαίδευση, ή να φτάσει στη ρίζα των κοινωνικών προβλημάτων. Οι απόψεις του για την ιδιοκτησία είναι δυσδιάκριτες. «Επομένως, η Επανάσταση», έγραψε ο Michelet, «απέτυχε να λάβει το χαρακτήρα μιας θρησκευτικής ή μιας κοινωνικής επανάστασης, η οποία θα την είχε ενισχύει παρέχοντάς της στήριξη, σφρίγος και βάθος».]

Η ορμή των γεγονότων μετατόπιζε τη Γαλλία προς ένα κίνημα διαποτισμένο από ένα κομμουνιστικό πνεύμα. Η Επανάσταση όμως είχε επιτρέψει τη συγκρότηση μιας «ισχυρής κυβέρνησης» αλλά η κυβέρνηση αυτή είχε συντρίψει τους Λυσσασμένους και είχε φμύσει εκείνους που τολμούσαν να έχουν παρόμοιες απόψεις.

Όσο για τους Εμπερτικούς που κυριαρχούσαν στη Λέσχη των Κορδελιέρων και στην Κομμούνα και είχαν καταφέρει, μέσω του υπουργού Πολέμου Μουσότ, να διεισδύσουν στα γραφεία του υπουργείου του, οι ιδέες τους για τη διακυβέρνηση τους είχαν οδηγήσει μακριά από την οικονομική επανάσταση. Είναι αλήθεια κάποιες φορές ότι ο Ερμπέ είχε εκφράσει φιλοκομμουνιστικά αισθήματα στην εφημερίδα του,* [* Ο Tridon έχει παραθέσει μερικά τέτοια αποσπάσματα στο περίγραμμα του Les Hébertistes (Œuvres diverses de G. Tridon, Παρίσι, 1891, σελ. 86–90).] αλλά το να τρομοκρατήσει τους εχθρούς της Επανάστασης και να καταλάβει με το κόμμα του την εξουσία, του φαινόταν πολύ πιο σημαντικό από την επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος ή του ζητήματος της γης και της οργανωμένης εργασίας. Η Κομμούνα του 1871 επίσης παρήγαγε αυτό το είδος του επαναστάτη.

Σε ό,τι αφορούσε τον Σομέτ, με τις συμπάθειές του ανάμεσα στο λαό και με τον τρόπο ζωής του, σχεδόν θα μπορούσε να συνταχθεί με τους κομμουνιστές, και κάποια στιγμή επηρεάστηκε πράγματι από αυτούς. Ήταν όμως στενά συνδεδεμένος με το κόμμα των εμπερτιστών και το κόμμα αυτό σίγουρα δεν έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια απέναντι στον κομμουνισμό. Δεν προσπάθησε ποτέ να αφυπνίσει μια δυναμική εκδήλωση της κοινωνικής θέλησης του λαού. Η ιδέα του ήταν να φτάσει στην εξουσία μέσω μιας νέας «εκκαθάρισης» της Συμβατικής: να ξεφορτωθεί τα «εξαντλημένα, θρυμματισμένα μέλη της Επανάστασης», όπως συνήθιζε να λέει ο Μομορό, και να αναγκάσει τη Συμβατική να υποταχθεί στην Κομμούνα του Παρισιού μέσω μιας νέας 31 Μαΐου, αυτή τη φορά με την υποστήριξη της στρατιωτικής ισχύος του «επαναστατικού στρατού». Αργότερα θα έβλεπε τι έπρεπε να γίνει.

Ως προς αυτό όμως, οι Εμπερτικοί είχαν υπολογίσει λάθος. Δεν συνειδητοποίησαν ότι είχαν πλέον να αντιμετωπίσουν δυο σοβαρούς αντιπάλους: μια Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, η οποία στη διάρκεια των έξι τελευταίων μηνών είχε αποκτήσει επιρροή στην κυβέρνηση και είχε κερδίσει τη γενική αποδοχή για τον επιδέξιο τρόπο με τον οποίο είχε διευθύνει τον πόλεμο, και μια Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας, η οποία σταδιακά είχε αποκτήσει μεγάλη δύναμη, έχοντας συγκεντρώσει στα χέρια της ένα ευρύ σύστημα αστυνόμευσης και, κατά συνέπεια, έχοντας τη δικαιοδοσία να στέλνει όποιον επιθυμούσε στη λαϊμητόμο. Εκτός αυτού, οι Εμπερτικοί είχαν αρχίσει να αγωνίζονται σε ένα πεδίο όπου ήταν καταδικασμένοι να ηττηθούν – στο πεδίο της Τρομοκρατίας. Εδώ έπρεπε να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό ενός ολόκληρου κόσμου κυβερνητικών αξιωματούχων, ακόμα και εκείνων που, όπως ο Καμπόν, θεωρούσαν την Τρομοκρατία αναγκαία για τη διεξαγωγή του πολέμου. Η Τρομοκρατία είναι πάντα ένα όπλο της κυβέρνησης και η κυβέρνηση εκείνης της εποχής το έστρεψε εναντίον τους.

Θα ήταν κουραστικό να αφηγηθούμε στο σημείο αυτό όλες τις δολοπλοκίες των διαφόρων κομμάτων που πάλευαν για την εξουσία στη διάρκεια του Δεκεμβρίου του 1793 και κατά τους πρώτους μήνες του 1794. Αρκεί να πούμε ότι τότε υπήρχαν τέσσερις ομάδες ή κόμματα: Η ομάδα των υποστηρικτών του Ροβεσπιέρου, με τον Ροβεσπιέρο, τον Σεν-Ζιστ, τον Κουτόν και τους φίλους τους, το κόμμα των «εξαντλημένων» των πολιτικών που είχαν συσπειρωθεί γύρω από τον Δαντόν (Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν, Φελιτό, Μπουρντόν, Καμίλ Ντεμουλέν και άλλοι)· η Κομμούνα, η οποία βρισκόταν σε συμφωνία με τους Εμπερτικούς· και, τέλος, τα μέλη της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας (Μπιγιό-Βαρέν και Κολό ντ'Ερμπουά) που ήταν γνωστά σαν τρομοκράτες, γύρω από τους οποίους συσπειρώνονταν άνδρες που δεν επιθυμούσαν να δουν την Επανάσταση να παραδίνεται, ούτε όμως και την Κομμούνα και τους Εμπερτικούς να παίρνουν το πάνω χέρι.

Μολονότι στα μάτια των επαναστατών ο Δαντόν ήταν ένας εντελώς εξαντλημένος άνθρωπος, στο πρόσωπό του έβλεπαν έναν πραγματικό κίνδυνο, από τη στιγμή που πίσω του στέκονταν οι Γρονδίνιοι και προωθούνταν υπό την κάλυψη της μεγάλης του δημοτικότητας. Στο τέλος Νοεμβρίου όμως βλέπουμε τον Ροβεσπιέρο να βαδίζει χέρι-χέρι με τον Δαντόν ενάντια στο αντιθρησκευτικό κίνημα. Και όταν ήρθε η σειρά του Δαντόν να εκθέσει δημόσια τον βίο του ενώπιον της Λέσχης των Ιακωβίνων που τότε προέβαινε σε «αυτοκάθαρση», ο Ροβεσπιέρος στάθηκε και πάλι στο πλευρό του. Έκανε μάλιστα ένα ακόμα βήμα: ταυτίστηκε με τον Δαντόν.

Από την άλλη πλευρά, όταν στις 15 και 20 Φριμέρ (5 και 10 Δεκεμβρίου) ο Καμίλ Ντεμουλέν, ένας δημοσιογράφος δεξιότηνης στις συκοφαντίες, εξέδωσε τα δυο πρώτα τεύχη του *Vieux Cordelier* για να επιτεθεί με χυδαιότατο τρόπο στον Εμπέρ και στον Σομέτ, εγκαινιάζοντας μια εκστρατεία για να περιοριστούν οι διώξεις των εχθρών της Επανάστασης, ο Ροβεσπιέρος διάβασε και τα δυο πριν δώσει την έγκρισή του για τη δημοσίευσή τους. Υποστήριξε, επίσης, τον Ντεμουλέν όταν η Λέσχη των Ιακωβίνων εξέτασε τον τρόπο ζωής του. Αυτό προς στιγμήν σήμαινε ότι ήταν έτοιμος να προβεί σε ορισμένες παραχωρήσεις προς τους υποστηρικτές του Δαντόν αρκεί να τον βοηθούσαν να επιτεθεί στο κόμμα της Αριστεράς – στους Εμπερτικούς.

Και αυτό έκαναν πρόθυμα και χωρίς να πιεστούν ιδιαίτερα, μέσω της πέννας του Ντεμουλέν στον *Vieux Cordelier*, και μέσω του οργάνου του Φελιτό και της Λέσχης των Ιακωβίνων, όπου ο τελευταίος επέκρινε σφοδρά τη στάση των στρατηγών στη Βανδέα. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνταν και ο Ροβεσπιέρος εναντίον του Ανάχαρις Κλότς, ενός Εμπερτιστή με επιρροή, τον οποίο μάλιστα οι Ιακωβίνοι εκείνη τη στιγμή είχαν εκλέξει πρόεδρο, και του επιτέθηκε σχεδόν με θρησκευτικό φανατισμό. Όταν ήρθε η σειρά του Κλότς να εκθέσει τον βίο του, ο Ροβεσπιέρος μίλησε με φαρμακερά λόγια εναντίον του, παρουσιάζοντας σαν προδότη αυτόν τον αγνό ιδεαλιστή και λάτρη της Επανάστασης, αυτόν τον εμπνευσμένο προπαγανδιστή της διεθνούς ένωσης όλων των Αβράκωτων, κυρίως επειδή είχε επιχειρηματικές σχέσεις με τους τραπεζίτες Βαντενιβέρ και είχε εκδηλώσει κάποιο ενδιαφέρον για αυτούς όταν είχαν συλληφθεί αν ύποπτοι. Ο Κλότς αποπέμφθηκε από τη Λέσχη των Ιακωβίνων στις 22 Φριμέρ (12 Δεκεμβρίου) και έτσι έγινε ένα στοχοποιημένο θύμα για το ικρίωμα. Πράγματι, συνελήφθη ένα δεκαπενθήμερο αργότερα.

Στο μεταξύ η εξέγερση στη νότια Γαλλία συνεχιζόταν και η Τουλόν παρέμενε στα χέρια των Άγγλων. Για αυτό το λόγο η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας κατηγορήθηκε για ανικανότητα και μάλιστα κυκλοφόρησαν φήμες ότι σκόπευε να παραδώσει τη νότια Γαλλία στην αντεπανάσταση. Υπήρξαν μέρες που η Επιτροπή κινδύνεψε να ανατραπεί, «να σταλεί στο

ικρίωμα» - κάτι που θα σήμαινε νίκη τόσο για τους Γιρονδίνους όσο και για τους «μετριοπαθείς», δηλαδή για τους αντεπαναστάτες.

Η ψυχή της εκστρατείας που διεξήχθη στους πολιτικούς κύκλους εναντίον της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας ήταν ο Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν, ένας από τους «μετριοπαθείς», με την ενθάρρυνση του δαντονιστή Μπουρντόν (από την Ουάζ). Ανάμεσα στις 22 και 27 Φριμέρ (12-17 Δεκεμβρίου) έκανε μια σοβαρή απόπειρα για να αφυπνίσει τη Συμβατική εναντίον της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας.

Εντούτοις, μολονότι οι Δαντονικοί συνωμοτούσαν εναντίον των υποστηρικτών του Ροβεσπιέρου, τα δυο κόμματα ενώθηκαν για να επιτεθούν στους Εμπερτικούς. Στις 27 Φριμέρ (17 Δεκεμβρίου) ο Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν υπέβαλε στη Συμβατική μια έκθεση απαιτώντας τη σύλληψη τριών Εμπερτιστών: του Ρονσάν, ενός στρατηγού του «επαναστατικού στρατού» στο Παρίσι, του Βενσάν, γενικού γραμματέα του υπουργείου Πολέμου, και του Μαϊγιάρ, ο οποίος είχε οδηγήσει τις γυναικές στις Βερσαλλίες στις 5 Οκτωβρίου 1789. Αυτή ήταν η πρώτη απόπειρα του «κόμματος της επιείκειας» για ένα πραξικόπημα προς όφελος των Γιρονδίνων και για το σχηματισμό μιας μετριοπαθέστερης κυβέρνησης. Όλοι όσοι είχαν κάνει περιουσίες από την Επανάσταση τώρα έσπευδαν, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, να επανέλθουν σε μια κατάσταση «τάξης» και για να φτάσουν σε αυτό το στόχο ήταν έτοιμοι να θυσιάσουν τη Δημοκρατία, εφόσον παρίστατο ανάγκη, και να εγκαθιδρύσουν μια συνταγματική μοναρχία. Πολλοί, όπως ο Δαντόν, αισθάνονταν εξαντλημένοι από τους ανθρώπους και έλεγαν στον εαυτό τους: «Καιρός να μπει ένα τέλος σε όλα αυτά». Άλλοι, πάλι, οι πιο επικίνδυνοι σε όλες τις επαναστάσεις, – είχαν χάσει την πίστη τους στην Επανάσταση και ήταν σχεδόν έτοιμοι να δεχτούν την αντίδραση που έβλεπαν ήδη να πλησιάζει.

Η Συμβατική θα μπορούσε χωρίς καμιά δυσκολία να εξουσιοδοτήσει τη σύλληψη των τριών Εμπερτιστών, αλλά δεν το έκανε από φόβο μήπως ξυπνήσει μνήμες της σύλληψης του Εμπέρ το 1793.* [* Βλ. τριακοστό ένατο κεφάλαιο.] Θα γινόταν προφανές ότι ετοιμαζόταν ένα πραξικόπημα προς όφελος των Γιρονδίνων οι οποίοι, με τη σειρά, τους θα χρησίμευαν σαν ένα σκαλοπάτι προς την αντίδραση. Η δημοσίευση του τρίτου τεύχους του *Vieux Cordelier*, στο οποίο ο Ντεμουλέν δανείστηκε ονόματα από τη ρωμαϊκή ιστορία για να καταγγείλει συνολικά την επαναστατική κυβέρνηση, βοήθησε στην αποκάλυψη της ραδιουργίας επειδή όταν οι αντεπαναστάτες στο Παρίσι διάβασαν το συγκεκριμένο τεύχος σήκωσαν ξαφνικά κεφάλι, και προέβλεψε το γρήγορο τέλος της Επανάστασης.

Οι Κορδελιέροι τάχθηκαν αμέσως υπέρ των Εμπερτιστών αλλά δεν είχαν άλλη βάση για μια έκκληση προς το λαό πέρα από την αναγκαιότητα για πιο αποφασιστική δράση εναντίον των εχθρών της Επανάστασης. Είχαν κι εκείνοι ταυτίσει την Επανάσταση με την Τρομοκρατία. Μετέφεραν το κεφάλι του Σαλιέ στους δρόμους του Παρισιού και άρχισαν να προετοιμάζουν το λαό για μια νέα 31 Μαΐου, με στόχο να προκαλέσουν νέα «κάθαρση» της Συμβατικής και να απομακρύνουν τα «εξαντλημένα και τσακισμένα μέλη της». Ωστόσο δεν αναφέρθηκε το παραμικρό για τις προθέσεις τους όταν θα έπαιρναν την εξουσία – προς ποια κατεύθυνση, δηλαδή, θα προσπαθούσαν να οδηγήσουν την Επανάσταση.

Όταν λοιπόν ο αγώνας ξεκίνησε σε τέτοιες συνθήκες, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας μπορούσε εύκολα να αποκρούσει το χτύπημα. Δεν είχε καμία αντίρρηση για την Τρομοκρατία σαν εργαλείο της κυβέρνησης. Στην πραγματικότητα, στις 5 Νιβόζ (25 Δεκεμβρίου), ο Ροβεσπιέρος είχε υποβάλλει την έκθεσή του στην επαναστατική κυβέρνηση και εάν το αντικείμενο αυτής της έκθεσης ήταν η αναγκαιότητα της διατήρησης μιας ισορροπίας ανάμεσα στα πολύ προοδευτικά και στα πολύ μετριοπαθή κόμματα, το τελικό της συμπέρασμα ήταν θάνατος στους εχθρούς του λαού! Επιπλέον, την επόμενη μέρα ζήτησε την επίτευξη της ανακοίνωσης των ποινών από το επαναστατικό δικαστήριο.

Την ίδια περίπου εποχή (στις 4 Νιβόζ – 24 Δεκεμβρίου) έγινε γνωστή στο Παρίσι η ανακατάληψη της Λυόν από τα χέρια των Αγγλων. Στις 5 και 6 του ίδιου μήνα (25 και 26 Δεκεμβρίου) μαθεύτηκε η συντριβή της Βανδέας στο Σαβενέ, στις 10 η ανακατάληψη των γραμμών του Βίσεμπουργκ από τον εχθρό έπειτα από επίθεση της στρατιάς του Ρήνου, και στις 12 Νιβόζ (1 Ιανουαρίου 1794) η άρση του αποκλεισμού της Λαντό και ότι ο γερμανικός στρατός είχε διασχίσει ξανά το Ρήνο.

Με αυτό τον τρόπο υπήρξε μια ολόκληρη σειρά από καθοριστικές νίκες που ενίσχυσαν τη Δημοκρατία. Αποκατέστησαν επίσης την εξουσία της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας. Στο πέμπτο τεύχος ο Καμίλ Ντεμουλέν έσπευσε να αναθεωρήσει τα πρόσφατα άρθρα του αλλά εξακολούθησε τις βίαιες επιθέσεις σε βάρος του Εμπέρ, μια διαδικασία η

οποία κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Νιβόζ (από τις 31 Δεκεμβρίου 1793 έως τις 10 Ιανουαρίου 1794) μετέτρεψε τις συνελεύσεις στη Λέσχη των Ιακωβίνων σε προσωπικές επιθέσεις που κατέληγαν σε ομηρικούς καβγάδες. Στις 10 Ιανουαρίου οι Ιακωβίνοι πέρασαν ένα ψήφισμα για την αποβολή του Ντεμουλέν από τη Λέσχη τους, αλλά τελικά η Λέσχη πείστηκε να μην το επικυρώσει χάρη στη μεγάλη δημοτικότητα του Ροβεσπιέρου.

Στις 24 Νιβόζ (13 Ιανουαρίου) οι επιτροπές αποφάσισαν να καταφέρουν ένα πλήγμα στους επικριτές τους και να τρομοκρατήσουν το στρατόπέδό τους διατάσσοντας τη σύλληψη του Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν. Το πρόσχημα ήταν μια κατηγορία για πλαστογραφία και τότε ανακοινώθηκε παντού ότι οι επιτροπές είχαν καταφέρει να ανακαλύψουν μια μεγάλη συνωμοσία με στόχο τη δυσφήμιση των αντιπροσώπων του έθνους.

Είναι γνωστό ότι η κατηγορία που χρησίμευσε σαν πρόσχημα για τη σύλληψη του Φαμπρ – η πλαστογράφηση μιας απόφασης της Συμβατικής προς όφελος της πανίσχυρης Εταιρείας των Ινδιών – ήταν ψευδής. Η απόφαση που είχε σχέση με την Εταιρεία των Ινδιών είχε πράγματι πλαστογραφηθεί, αλλά από τον Ντελονέ, ένα άλλο μέλος της Συμβατικής. Το έγγραφο βρίσκεται ακόμα στα αρχεία και μετά την ανακάλυψή του από τον Michelet, έχει αποδειχθεί ότι ο γραφικός χαρακτήρας στην πλαστογράφηση ήταν του Ντελονέ. Την εποχή της σύλληψης του Φαμπρ όμως, ο Φουκιέ-Τινβίλ, ο δημόσιος κατήγορος του επαναστατικού δικαστηρίου και της Επιτροπής Γενικής Ασφάλειας, δεν επέτρεψε την εμφάνιση του εγγράφου, τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της δίκης. Έτσι ο Φαμπρ καταδικάστηκε σαν πλαστογράφος επειδή, πολύ απλά, η κυβέρνηση ήθελε να ξεφορτωθεί έναν επικίνδυνο εχθρό. Ο Ροβεσπιέρος φρόντισε να μην ανακατευτεί.* [* Η υπόθεση ήταν πολύπλοκη. Οι μοναρχικοί είχαν στην υπηρεσία τους έναν πολύ έξυπνο άνθρωπο, τον βαρόνο ντε Μπατζ, ο οποίος χάρη στο κουράγιο και στις ικανότητές του να διαφεύγει της καταδίωξης, είχε γίνει κάτι σαν θρύλος. Ο βαρόνος αυτός, αφού ασχολήθηκε για μεγάλο διάστημα με την απόδραση της Μαρίας Αντουανέτας, ανέλαβε να παρακινήσει ορισμένα μέλη της Συμβατικής να αποκτήσουν μεγάλες περιουσίες μέσω της χρηματομεστίας, με χρήματα που έπρεπε να εξασφαλιστούν για εκείνες τις επιχειρήσεις από τον αβά Εσπανιάκ. Για αυτό το σκοπό, μια μέρα ο βαρόνος ντε Μπατζ κάλεσε στο σπίτι του τον Ζιλιέν (της Τουλούζ), τον Ντελονέ και τον Μπαζίρ (έναν Δαντονιστή). Στη συντροφιά παραβρέθηκαν επίσης ο τραπεζίτης Μπενουά, ο ποιητής Λαχάρπ, η κοντέσα ντε Μποφόρ (η ερωμένη του Ζιλιέν) και ο Σαμπό (ο αποσηματισμένος ιερέας και πάλαι ποτέ ευνοούμενος του λαού, που έκτοτε είχε παντρευτεί μια Αυστριακή κυρία, αδελφή του τραπεζίτη Φρέι). Εκτός αυτού, ο ίδιος άνθρωπος προσπάθησε να προσεγγίσει τον Φαμπρ και στην ουσία μετέπεισε τον Ντελονέ προς όφελος της Εταιρείας των Ινδιών. Η εταιρεία αυτή έγινε στόχος επίθεσης στη Συμβατική, η οποία διέταξε την άμεση ρευστοποίησή της από ειδικούς επιτρόπους. Η διατύπωση του συγκεκριμένου διατάγματος έπρεπε να γραφτεί από τον Ντελονέ, ο οποίος πράγματι συνέταξε ένα προσχέδιο του διατάγματος που τελικά υπογράφηκε από τον Φαμπρ, αφού πρώτα έκανε μερικές τροποποιήσεις με μολύβι. Στη συνέχεια όμως ο Ντελονέ έκανε επιπλέον τροποποιήσεις με μελάνι πάνω στο ίδιο προσχέδιο προς όφελος της εταιρείας, και τελικά το προσχέδιο πέρασε σαν κανονικό ψήφισμα χωρίς να υποβληθεί ποτέ στη Συμβατική.]

Τρεις μήνες αργότερα εκτελέστηκε ο Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν, καθώς και ο Σαμπό, ο Ντελονέ, ο αβάς ντ'Εσπανιάκ και οι δυο αδελφοί Φρέι, οι Αυστριακοί τραπεζίτες.

Έτσι λουπόν συνεχίστηκε η διαμάχη ανάμεσα στις διαφορετικές φατρίες του επαναστατικού κόμματος και εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η ξένη εισβολή και όλη η φρίκη του εμφυλίου πολέμου στις επαρχίες θα έκαναν αυτό τον αγώνα όλο και πιο βίαιο και αιματηρό. Εντούτοις, προκύπτει ένα αναγκαίο ερώτημα: τι ήταν αυτό που εμπόδισε τη διαμάχη ανάμεσα στα κόμματα να πάρει τον ίδιο αιματηρό χαρακτήρα στην αρχή της Επανάστασης; Πώς και άνδρες, οι πολιτικές απόψεις των οποίων ήταν τόσο διαφορετικές όπως εκείνες των Γιρονδίνων, του Δαντόν, του Ροβεσπιέρου και του Μαρά, είχαν καταφέρει να ενεργήσουν από κοινού εναντίον της μοναρχικής τυραννίας;

Φαίνεται πολύ πιθανό ότι οι στενές και αδελφικές σχέσεις που είχαν καθιερωθεί με το πλησίασμα της Επανάστασης στις μασονικές στοές του Παρισιού και των επαρχιών ανάμεσα στις ηγετικές προσωπικότητες της εποχής, πρέπει να είχαν συμβάλει στην κατάληξη μιας τέτοιας συνεννόησης. Πράγματι, από τον Louis Blanc, τον Henri Martin και την έξοχη μονογραφία του καθηγητού Ernest Nys* [* Ernest Nys, *Idées modernes: Droit International et Franc-maçonnerie*. Βρυξέλλες, 1908.] είναι γνωστό ότι σχεδόν όλοι οι διάσημοι επαναστάτες ήταν ελευθεροτέκτονες. Ο Μιραμπό, ο Μπαγί, ο Ροβεσπιέρος, ο Μαρά, ο Κοντορσέ, ο Μπρισό, ο Λαλάντ και πολλοί άλλοι ήταν αδελφοί στους κόλπους των μασόνων, ενώ

ο δούκας της Ορλεάνης (Φιλίπ-Εγκαλιτέ) παρέμεινε Μέγας Διδάσκαλος της γαλλικής στοάς μέχρι τις 13 Μαΐου 1793. Από την άλλη πλευρά, είναι επίσης γνωστό ότι ο Ροβεσπιέρος, ο Μιραμπό, ο Λαβουαζιέ και πιθανόν αρκετοί άλλοι, ανήκαν στις στοές των Πεφωτισμένων που είχε ιδρύσει ο Weishaupt με στόχο «να ελευθερώσουν τα έθνη από την τυραννία των ηγεμόνων και των ιερών και, σαν πρώτο βήμα, να ελευθερώσουν τους χωρικούς και τους εργαζόμενους από τη δουλεία, την καταναγκαστική εργασία και τις συντεχνίες».

Είναι σχεδόν βέβαιο, για να παραθέσουμε τον κ. Nys, ότι «με τις ανθρωπιστικές του τάσεις, τη σταθερή του πίστη στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου, και τις αρχές του περί ελευθερίας, ισότητας και αδελφότητας», ο ελευθεροτεκτονισμός είχε βοηθήσει πάρα πολύ στη διοχέτευση των νέων ιδεών στην κοινή γνώμη. Χάρη σε αυτόν, σε κάθε γωνιά της Γαλλίας οργανώνονταν συναντήσεις όπου αναπτύσσονταν και επιδοκιμάζονταν προοδευτικές ιδέες. Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι οι άνθρωποι μάθαιναν να συζητούν και να ψηφίζουν. «Η ένωση των Τριών Τάξεων τον Ιούνιο του 1789 και το κίνημα της νύχτας της 4 Αυγούστου είχαν πιθανότατα προετοιμαστεί μέσα στις μασονικές στοές».* [* E. Nys, όπ. παραπ. σελ. 82, 83.]

Αυτό το προκαταρκτικό έργο πρέπει επίσης να είχε συσφίξει τις προσωπικές σχέσεις και τον αμοιβαίο ανάμεσα στους ανθρώπους της δράσης, πέρα από τα στενά κομματικά συμφέροντα και αυτό βοήθησε τους επαναστάτες με διαφορετικές γνώμες να δράσουν ενωμένοι για τέσσερα χρόνια, στοχεύοντας στην κατάργηση της τυραννίας. Οι δεσμοί αυτοί κόπηκαν μόνον αργότερα, προς το τέλος της Επανάστασης, όταν οι προσωπικές τους σχέσεις δοκιμάστηκαν σκληρά – ιδίως μετά τη διάσπαση των ιδίων των ελευθεροτεκτόνων πάνω στο ζήτημα της μοναρχίας. Και έπειτα, λίγο πριν την πτώση των Ορεινών, οι διαμάχες αυτές άρχισαν να αποκτούν βιαιότατο χαρακτήρα.

Εξηκοστό πέμπτο κεφάλαιο: Η πώση των Εμπερτιστών – Η εκτέλεση του Δαντόν

Οι αγώνες ανάμεσα στους επαναστάτες και τους αντεπαναστάτες συνεχίζονται – Ο Ροβεσπιέρος και οι επιτρόποι της Συμβατικής – Ο θρίαμβος των Εμπερτιστών – Η βαρυσήμαντη ομιλία του Σεν-Ζιστ – Συνηγορεί υπέρ της Τρομοκρατίας – Επιτίθεται στους Δαντονικούς – Η δράση των Κορδελιέρων – Η σύλληψη των Εμπερτιστών ηγετών – Συλλήψεις των Σομέτ, Πας, Κλόοτς και Λεκλέρ – Η επιτυχία της κυβέρνησης – Εκτελέσεις των Εμπερτιστών και άλλων – Οι μοναρχικοί χαιρόνται – Τέλος του αγώνα ανάμεσα στις επιτροπές και στην Κομμούνα – Οι επιτροπές συλλαμβάνουν τους Δαντόν, Ντεμουλέν, Πιλιπό και Λακρούά – Η εκτέλεσή τους – Ο αντίκτυπος των εκτελέσεων στο Παρίσι – Το τέλος της Επανάστασης είναι πλέον ορατό

Έτσι πέρασε ο χειμώνας, με συγκαλυμμένους αγώνες ανάμεσα στους επαναστάτες και στους αντεπαναστάτες, οι οποίοι κάθε μέρα γίνονταν όλο και πιο τολμηροί.

Στις αρχές Φεβρουαρίου ο Ροβεσπιέρος έγινε ο εκφραστής μιας κίνησης εναντίον ορισμένων επιτρόπων της Συμβατικής που είχαν ενεργήσει, όπως ο Καριέ στη Νάντη και ο Φουσέ στη Λυών, με πρωτοφανή μανία εναντίον των εξεγερμένων πόλεων, και που δεν είχαν κάνει διακρίσεις ανάμεσα στους υποκινητές των εξεγέρσεων και στους ανθρώπους από το λαό που είχαν παρασυρθεί σε αυτές.* [* Είναι γνωστό ότι ο νεαρός Ζιλιέν του είχε γράψει με ειλικρίνεια για τις ακρότητες ορισμένων επιτρόπων, ιδίως του Καριέ (βλ. Une mission en Vendée).] Μολονότι απαίτησε την ανάκληση εκείνων των επιτρόπων και τους απείλησε με δίωξη, η κίνηση αυτή δεν είχε κανένα αποτέλεσμα. Στις 5 Βαντόζ (23 Φεβρουαρίου), η Συμβατική χορήγησε αμνηστία στον Καριέ, αλλά καθώς αυτός είχε υπάρξει ο σκληρότερος από όλους, ήταν αναμενόμενο ότι τα ολισθήματα όλων των άλλων επιτρόπων, όποια κι αν ήταν αυτά, θα συγχωρούνταν. Οι Εμπερτικοί θριάμβευαν. Ο Ροβεσπιέρος και ο Κουτόν ήταν άρρωστοι και δεν εμφανίστηκαν για μερικές εβδομάδες.

Στο μεταξύ, στις 8 Βαντόζ (26 Φεβρουαρίου), ο Σεν-Ζιστ, ο οποίος είχε επιστρέψει από μια επίσκεψη στα στρατεύματά του, εκφώνησε ενώπιον της Συμβατικής μια βαρυσήμαντη ομιλία που προκάλεσε ζωνή εντύπωση και περιέπλεξε ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Αντί να μιλήσει για επιείκεια, ο Σεν-Ζιστ υιοθέτησε το πρόγραμμα της Τρομοκρατίας των Εμπερτιστών. Και εκείνος απείλησε τους εχθρούς της Δημοκρατίας, και μάλιστα ακόμα πιο έντονα από ό,τι οι Εμπερτικοί. Υποσχέθηκε να διευθύνει την επίθεση εναντίον του «εξαντλημένου κόμματος» και υπέδειξε σαν τα επόμενα θύματα της λαϊμητόμου τους Δαντονικούς - «το πολιτικό κόμμα που πάντα συστήνει αργά βήματα, εξαπατά όλα

τα κόμματα, και προετοιμάζει την επιστροφή της αντίδρασης. Είναι το κόμμα που μιλά για επιείκεια επειδή τα μέλη του γνωρίζουν ότι δεν είναι τόσο ενάρετα ώστε να εμπνέουν το φόβο». Από τη στιγμή που υποστήριξε αυτή τη δημοκρατική εντιμότητα, ο Σεν-Ζιστ μπορούσε πλέον να μιλάει με κύρος, ενώ οι Εμπερτικοί, οι οποίοι – τουλάχιστον στα λόγια – χλεύαζαν την εντιμότητα, έδωσαν στους εχθρούς τους τη δυνατότητα να τους ταυτίσουν με το πλήθος των «κερδοσκόπων» (profiteurs), εκείνων που ενδιαφέρονταν για την Επανάσταση μόνο και μόνο για τον προσωπικό τους πλουτισμό. Όσο για τα οικονομικά ζητήματα, οι τακτικές που υιοθέτησε ο Σεν-Ζιστ στην έκθεσή του της 8 Βαντόζ, μολονότι πολύ ακαθόριστα, ήταν η αποδοχή μερικών από τις ιδέες των Λυσσασμένων. Ομολόγησε ότι μέχρι τότε δεν είχε σκεφτεί αυτά τα ζητήματα. «Η δύναμη των περιστάσεων», είπε, «ίσως μας οδηγήσει σε συμπεράσματα, τα οποία δεν έχουμε σκεφτεί». Τώρα όμως που τα σκεφτόταν, ακόμα δεν ήθελε να αγνίζει τις μεγάλες περιουσίες: απλώς τις αποδοκίμαζε μόνο και μόνο επειδή βρίσκονταν στα χέρια των εχθρών της Επανάστασης. «Οι περιουσίες των πατριωτών είναι ιερές», είπε, «αλλά η γη των συνωμοτών βρίσκεται εκεί για τους φτωχούς». Και πάλι διατύπωσε κάποιες ιδέες που αφορούσαν την έγγειο ιδιοκτησία. Κατά την άποψή του, η γη έπρεπε να ανήκει σε εκείνους που την καλλιεργούσαν: η γη έπρεπε να αφαιρεθεί από εκείνους που την είχαν αφήσει ακαλλιέργητη για είκοσι ή πενήντα χρόνια. Το όραμά του ήταν μια δημοκρατία ενάρετων μικροϊδιοκτητών που θα ζούσαν με σχετική άνεση, και ζήτησε την κατάσχεση της γης των συνωμοτών και την απόδοσή της στους φτωχούς. Δεν μπορεί να υπάρξει ελευθερία εφόσον υπάρχουν επαίτες και φτωχοί, και εφόσον οι πολιτικές (εννοεί τις οικονομικές) σχέσεις στην κοινωνία παράγουν επιθυμίες αντίθετες με την καθιερωμένη μορφή διακυβέρνησης. «Σας προκαλώ», είπε, «να εδραιώσετε την ελευθερία εφόσον οι φτωχοί μπορούν να ξεσηκώνονται εναντίον της νέας τάξης πραγμάτων, και σας προκαλώ να εξαλείψετε τη φτώχεια, εφόσον έχουμε δώσει τη δυνατότητα στον καθένα να έχει τη δική του γη... Η απαιτεία πρέπει να καταργηθεί με τη διανομή της εθνικής γης στους φτωχούς». Έκανε επίσης λόγο για ένα είδος εθνικού ασφαλιστικού προγράμματος: για έναν «εθνικό δημόσιο φορέα, ο οποίος θα ιδρυθεί για την διόρθωση των συμφορών που μπορεί να τύχουν στο κοινωνικό σώμα». Ο δημόσιος τομέας θα φρόντιζε για την ανταμοιβή της αρετής, για τη διόρθωση των ατομικών συμφορών και για την παιδεία».

Όλα αυτά συνδυάζονταν με μεγάλες δόσεις Τρομοκρατίας. Ήταν η Τρομοκρατία των Εμπερτιστών με κάποια επίφαση σοσιαλισμού. Αυτός ο σοσιαλισμός όμως δεν βασιζόταν σε κάποια ακλόνητα θεμέλια. Βασιζόταν περισσότερο στα λόγια και λιγότερο σε νομοθετικά προγράμματα. Επιπλέον, είναι προφανές ότι στόχος του Σεν-Ζιστ ήταν κυρίως να αποδείξει, όπως άλλωστε δήλωσε και ο ίδιος, «ότι το 'Όρος' παραμένει ακόμα η ακρώρεια της Επανάστασης». Δεν θα επέτρεπε σε άλλους να το ξεπεράσουν. Μολονότι θα εκτελούσε τους Λυσσασμένους και τους Εμπερτικούς, κάτι μπορούσε να δανειστεί από αυτούς.

Μέσω αυτής της έκθεσης ο Σεν-Ζιστ απέσπασε δυο διατάγματα από τη Συμβατική. Το ένα απαντούσε σε εκείνους που ζητούσαν επιείκεια: η Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας εξουσιοδοτήθηκε να απελευθερώνει τους «κρατούμενους πατριώτες». Το άλλο διάταγμα δήλωνε ότι σκόπευαν να προχωρήσουν περισσότερο από όσο σκόπευαν να προχωρήσουν οι Εμπερτικοί ενώ ταυτόχρονα καθιστούσε τους αγοραστές κρατικής γης. Οι κτηματικές περιουσίες των πατριωτών θα ήταν ιερές, αλλά οι περιουσίες των εχθρών της Επανάστασης θα κατάσχονταν προς όφελος της Δημοκρατίας. Όσο για τους ίδιους τους εχθρούς, θα έμεναν υπό κράτηση μέχρι την εδραίωση της ειρήνης και κατόπιν θα εξορίζονταν. Με αυτό τον τρόπο ξεγελάστηκαν όσοι θεωρούσαν ότι η πορεία της Επανάστασης έπρεπε να στραφεί προς μια κοινωνική κατεύθυνση. Από την ομιλία αυτή τελικά παρέμειναν μόνο τα λόγια.

Συνεπεία τούτου, οι Κορδελιέροι αποφάσισαν να δράσουν. Στις 14 Βαντόζ (4 Μαρτίου) κάλυψαν με ένα μαύρο πέπλο τον πίνακα όπου αναγράφονταν τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και ήταν κρεμασμένος στη λέσχη τους. Ο Βενσάν αναφέρθηκε στη λαϊμητόμο και ο Εμπέρ μίλησε εναντίον του Αμάρ, ενός μέλους της Επιτροπής Γενικής Ασφάλειας, ο οποίος δίσταζε να παραπέμψει εξήντα έναν Γιρονδίνους ενώπιον του επαναστατικού δικαστηρίου. Με διφορούμενες φράσεις μάλιστα άφησε υπονοούμενα για τον Ροβεσπιέρο – όχι σαν ένα εμπόδιο σε σοβαρές αλλαγές, αλλά σαν ένα συνήγορο των φίλων του Ντεμουλέν. Αυτό σήμαινε ότι η μόνη λύση για όλα τα δεινά ήταν Τρομοκρατία. Ο Καριέ μάλιστα επέτρεψε να του ξεφύγει η λέξη «ανταρσία».

Όμως ο λαός του Παρισιού δεν ξεσηκώθηκε και η Κομμούνα αρνήθηκε να εισακούσει την έκκληση των Εμπερτιστών Κορδελιέρων. Τότε, τη νύχτα της 23 Βαντόζ (13 Μαρτίου) συνελήφθησαν οι Εμπερτικοί ηγέτες Εμπέρ, Μομορό, Βενσάν, Ρονσάν, Ντικροκέ και Λομέρ. Μέσω των πρακτόρων του Μπιγιό-Βαρέν διαδόθηκαν κάθε λογής μύθοι

και συκοφαντίες. Ο Μπιγιό είπε ότι σκόπευαν να σφαγιάσουν όλους τους μοναρχικούς κρατούμενους, να λεηλατήσουν το Νομισματοκοπείο, και ότι είχαν θάψει τρόφιμα στο χώμα προκειμένου να λιμοκτονήσει το Παρίσι!

Στις 28 Βαντόζ (18 Μαρτίου), συνελήφθη και ο πρόεδρος της Κομμούνας Σομέτ, τον οποίο την προηγούμενη μέρα είχε απολύσει η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας και τον είχε αντικαταστήσει με τον Σελιέ. Η ίδια επιτροπή απέλυσε και τον δήμαρχο Πας. Στις 8 Νιβόζ (28 Δεκεμβρίου) είχε ήδη συλληφθεί ο Ανάχαρσις Κλότς κατηγορούμενος ότι είχε ζητήσει πληροφορίες για κάποια κυρία που ενδεχομένως συμπεριλαμβανόταν στον κατάλογο των υπόπτων. Την ίδια κατηγορία αντιμετώπισε και ο Λεκλέρ, ένας φίλος του Σαλιέ που είχε έρθει από τη Λυών και είχε συνεργαστεί με τον Ζακ Ρου.

Η κυβέρνηση είχε θριαμβεύσει.

Οι αληθινοί λόγοι για εκείνες τις συλλήψεις ανάμεσα στα μέλη του προοδευτικού κόμματος μας είναι ακόμα άγνωστοι. Μήπως είχαν σχεδιάσει κάποια συνωμοσία σκοπεύοντας να καταλάβουν την εξουσία με τη βοήθεια του «επαναστατικού στρατού» του Ρονσάν; Δεν αποκλείεται, αλλά μέχρι σήμερα δεν γνωρίζουμε τίποτα για αυτή την υπόθεση.

Οι Εμπειρτικοί παρουσιάστηκαν ενώπιον του επαναστατικού δικαστηρίου και οι επιτροπές είχαν την ευτέλεια να συνθέσουν αυτό που τότε έγινε γνωστό σαν «αμάλαγμα». Στην ίδια «φουρνιά» συμπεριλήφθηκαν τραπεζίτες και Γερμανοί πράκτορες, μαζί με τον Μομορό ο οποίος είχε γίνει γνωστός για τις κομμουνιστικές ιδέες του από το 1790 και ο οποίος είχε δώσει όλα του τα υπάρχοντα στην Επανάσταση, και μαζί με τον Λεκλέρ, τον φίλο του Σαλιέ, και τον Ανάχαρσις Κλότς, τον «ρήτορα της ανθρωπότητας» (orateur du genre humain), ο οποίος από το 1793 είχε προβλέψει την Πανανθρώπινη Δημοκρατία και είχε το θάρρος να μιλήσει για αυτήν.

Όλοι εκτελέστηκαν στις 4 Ζερμινάλ (24 Μαρτίου), έπειτα από μια καθαρά τυπική τριήμερη διαδικασία.

Εύκολα μπορούμε να φανταστούμε τη χαρά που θα ένιωσαν εκείνη τη μέρα οι μοναρχικοί, οι οποίοι είχαν κατακλύσει το Παρίσι. Οι δρόμοι ήταν πλημμυρισμένοι από δανδήδες ντυμένους με πανάκριβα ρούχα που έβριζαν τα καταδικασμένα θύματα, καθώς μεταφέρονταν πάνω σε κάρα προς την Πλατεία της Επανάστασης. Οι πλούσιοι πλήρωναν εξωφρενικά ποσά για μια θέση κοντά στη λαϊμητόμο προκειμένου να απολαύσουν το θάνατο του εκδότη της Père Duchesne. «Η πλατεία μετατράπηκε σε θέατρο», αναφέρει ο Michelet, «και γύρω από τα Ηλύσια Πεδία είχε στηθεί κάτι σαν πανηγύρι, όπου χαρούμενα πλήθη κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους πάγκους και στις σκηνές». Ο λαός δεν εμφανίστηκε εκείνη τη μέρα. Σκυθρωποί και με βαριά καρδιά, οι φτωχοί παρέμεναν στις φτωχογειτονίες τους. Ήξεραν ότι αυτοί που δολοφονούνταν ήταν φίλοι τους.

Μερικές μέρες αργότερα, στις 24 Ζερμινάλ (13 Απριλίου) ο Σομέτ κατατομήθηκε μαζί με τον Γκομπέλ, τον επίσκοπο του Παρισιού, ο οποίος είχε παραιτηθεί από την επισκοπή του. Αμφότεροι είχαν κατηγορηθεί για ασέβεια. Η χήρα του Ντεμουλέν και η χήρα του Εμπέρ ήταν ανάμεσα στην ίδια «φουρνιά». Ο Πας γλίτωσε τη ζωή του, αλλά αντικαταστάθηκε στη δημαρχία από τον Φλεριό-Λεσκό, έναν ασήμαντο άνθρωπο, ενώ ο πρόεδρος Σομέτ αρχικά αντικαταστάθηκε από τον Σελιέ και κατόπιν από τον Κλοντ Παγιάν, έναν άνθρωπο αφοσιωμένο στον Ροβεσπιέρο, ο οποίος ενδιαφερόταν περισσότερο για το Υπέρτατο Ον παρά για το λαό του Παρισιού.* [* Ο νόμος της 14 Φριμέρ (4 Δεκεμβρίου) που είχε θεσμοθετήσει την «Επαναστατική Κυβέρνηση», είχε αντικαταστήσει τους εκλεγμένους προέδρους των κοινοτήτων με κρατικούς πράκτορες, διορισμένους από την Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας. Ο Σομέτ είχε εδραιώσει τη θέση του από την επιτροπή και, ως εκ τούτου, έγινε «κρατικός πράκτορας». Έπειτα, τη μέρα της σύλληψης των Εμπειριστών, δηλαδή στις 23 Βαντόζ (13 Μαρτίου), η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας εξασφάλισε από τη Συμβατική ένα νέο νόμο που της επέτρεπε να αντικαθιστά προσωρινά τους αξιωματούχους που είχαν εκλεγεί από τις κοινότητες και τους οποίους ήθελε να ξεφορτωθεί. Συνεπεία του νόμου αυτού η επιτροπή, έχοντας καθαίρει τον Πας, τον δήμαρχο του Παρισιού, διόρισε στη θέση του τον Φλεριό-Λεσκό.]

Οι δυο επιτροπές – Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας – είχαν κατατροπώσει τον κυριότερο ανταγωνιστή τους, την Κομμούνα του Παρισιού. Ο παρατεταμένος αγώνας που είχε υπομείνει αυτό το κέντρο επαναστατικών πρωτοβουλιών από τις 9 Αυγούστου 1792 εναντίον των επίσημων αντιπροσώπων της Επανάστασης, είχε φτάσει στο τέλος του. Η Κομμούνα που για δεκαεννέα μήνες είχε λειτουργήσει σαν φάρος για την επαναστατημένη Γαλλία, τώρα κόντευε να καταντήσει ένα απλό συστατικό του κρατικού μηχανισμού. Μετά από αυτό το τέλος βρισκόταν ήδη πολύ κοντά.* [* Με

τον Πας και τον Σομέτ χάθηκαν οι δυο άνδρες που συμβόλιζαν με τον καλύτερο τρόπο τη λαϊκή επανάσταση στη σκέψη των ανθρώπων. Σύμφωνα με τον Avenel, όταν οι αντιπρόσωποι που είχαν σταλεί από τους νομούς έφτασαν στο Παρίσι για να δηλώσουν ότι αποδέχονται το Σύνταγμα, τα έχασαν διαπιστώνοντας ότι στην πρωτεύουσα κυριαρχούσε μια πολύ δημοκρατική ατμόσφαιρα (Anacharsis Cloots, τόμ. ii. σελ. 168–169). Ο δήμαρχος Πας είχε έρθει από την ύπαιθρο με ένα καρβέλι ψωμί στην τσέπη. Ο Σομέτ, ο πρόεδρος της Κομμούνας, «ζει σε ένα δωμάτιο με τη σύζυγό του που του μπαλώνει παλιά ρούχα. “Περάστε μέσα”, απαντούν σε όποιον χτυπάει την πόρτα τους – όπως και ο Μαρά». Ο αβάς Ντισάν, ο «ρήτορας της ανθρωπότητας» - όλοι αυτοί οι άνθρωποι ήταν εξίσου προσιτοί. Και τώρα αυτούς τους ανθρώπους τους έπαιρναν μακριά από το λαό...]

Εντούτοις, μετά από αυτές τις εκτελέσεις οι πανηγυρισμοί των μοναρχικών ήταν τόσο έντονοι που η επιτροπή αισθάνθηκε σαν να είχε κάνει κάποιο δώρο στους αντεπαναστάτες. Τώρα ήταν η σειρά τους να ανέβουν στο ικρίωμα – το τόσο προσφιλέ στον Μπρισό. Ο Ντεμουλέν, η συμπεριφορά του οποίου τη μέρα της εκτέλεσης του Εμπέρ ήταν αηδιαστική (εξάλλου, το έχει παραδεχτεί και ο ίδιος), εξέδωσε το έβδομο τεύχος του *Vieux Cordelier*, αφιερωμένο εξ ολοκλήρου εναντίον του επαναστατικού καθεστώτος. Οι μοναρχικοί παραδόθηκαν σε ανόητες εκδηλώσεις χαράς και παρότρυναν τον Δαντόν να επιτεθεί στις επιτροπές. Το πλήθος των Γιρονδίνων που είχε καλυφθεί πίσω από τον Δαντόν, εκμεταλλευόταν την απουσία των Εμπεριστών για να πραγματοποιήσει ένα πραξικόπημα – και αυτό θα σήμαινε τη λαίμητόμο για τον Ροβεσπιέρο, τον Κουτόν, τον Σεν-Ζιστ, τον Μπιγιό-Βαρέν, τον Κολό ντ’Ερμπουά και όλους τους επιφανείς Ορεινούς. Την άνοιξη του 1794 η αντεπανάσταση μπορεί να είχε ήδη νικήσει, αλλά η επιτροπές αποφάσισαν να καταφέρουν ένα πλήγμα στη Δεξιά και να θυσιάσουν τον Δαντόν.

Στη διάρκεια της νύχτας της 30 Μαρτίου (9 Ζερμινάλ), το Παρίσι έμεινε άναυδο μαθαίνοντας τη σύλληψη των Δαντόν, Ντεμουλέν, Φιλίπο και Λακρουά. Η Συμβατική ενήργησε με βάση μια έκθεση του Σεν-Ζιστ (πάνω σε ένα προσχέδιο που του είχε δώσει ο Ροβεσπιέρος και που σώζεται μέχρι σήμερα) και έδωσε αμέσως εντολή να ασκηθεί δίωξη σε βάρος του Δαντόν και να συλληφθεί. Το «Έλος» ψήφισε πειθήνια, όπως του είχαν υποδείξει να ψηφίσει.

Οι επιτροπές έκαναν και πάλι ένα «αμάλαμα» - ή «φουρνιά» - προκειμένου να προκαλέσουν σύγχυση στην κοινή γνώμη, και προσήγαγαν ενώπιον του επαναστατικού δικαστηρίου τον Δαντόν μαζί με τον Ντεμουλέν, τον Μπαζίρ (το όνομα του οποίου βλέπουμε ανάμεσα στους επισκέπτες του βαρόνου ντε Μπατζ), τον Φαμπρ (κατηγορούμενο για πλαστογραφία), τον Λακρουά (κατηγορούμενο για ληστεία), τον Σαμπό, ο οποίος ομολόγησε ότι είχε λάβει (χωρίς να τα έχει ξοδέψει) εκατό χιλιάδες φράγκα από τους μοναρχικούς για κάποια άγνωστη υπόθεση, τον παραχαράκτη Ντελονέ, και τον Ζιλιέν (από την Τουλούζ), τον ενδιάμεσο της συνωμοσίας του ντε Μπατζ.

Οι απολογίες ενώπιον του δικαστηρίου απαγορεύτηκαν. Όταν ο δυναμικός συνήγορος του Δαντόν απείλησε να προκαλέσει λαϊκή εξέγερση, οι δικαστές δεν επέτρεψαν σε αυτόν ή στους άλλους να μιλήσουν και απλώς ανακοίνωσαν τις θανατικές καταδίκες.

Όλοι εκτελέστηκαν στις 16 Ζερμινάλ (5 Απριλίου).

Εύκολα αντιλαμβάνεται κάποιος τον αντίκτυπο που προκάλεσε στο λαό του Παρισιού και, γενικά, στους επαναστάτες η πτώση της επαναστατικής Κομμούνας του Παρισιού και η εκτέλεση ανδρών όπως ο Λεκλέρ, ο Μομορό, ο Εμπέρ και ο Κλότς, για να ακολουθήσουν ο Δαντόν και ο Καμίλ Ντεμουλέν και, τέλος, ο Σομέτ. Στο Παρίσι και στις επαρχίες οι εκτελέσεις αυτές θεωρήθηκαν αν το τέλος της Επανάστασης. Διάφοροι πολιτικοί κύκλοι θεωρούσαν τον Δαντόν έναν πόλο συσπείρωσης των αντεπαναστατών. Γενικά όμως για τη Γαλλία παρέμενε ο επαναστάτης που βρισκόταν πάντα στην πρώτη γραμμή όλων των λαϊκών κινημάτων. «Εάν αυτοί οι άνδρες είναι προδότες, τότε ποιους θα εμπιστευτούμε;» αναρωτιόταν ο λαός. «Μα στ’ αλήθεια είναι προδότες;» ρωτούσαν κάποιοι άλλοι. «Αυτή δεν είναι μια σίγουρη ένδειξη ότι η Επανάσταση πλησιάζει στο τέλος της;»

Ασφαλώς και ήταν μια τέτοια ένδειξη. Από τη στιγμή που ανακόπηκε η ανοδική κίνηση της Επανάστασης, από τη στιγμή που μπορούσε να βρεθεί μια δύναμη ικανή να πει «Ως εδώ», και αυτό σε μια στιγμή που τα κρισιμότερα προβλήματα του λαού ζητούσαν τρόπο έκφρασης – από τη στιγμή που η δύναμη αυτή είχε καταφέρει να συντρίψει εκείνους που είχαν προσπαθήσει να εκφράσουν τις επιδιώξεις των μαζών, οι αληθινοί επαναστάτες αντιλαμβάνονταν πολύ

καλά ότι αυτός ήταν ο επιθανάτιος ρόγχος της Επανάστασης. Δεν εξαπατήθηκαν από τον Σεν-Ζιστ που τους έλεγε ότι και ο ίδιος έφτανε να σκέφτεται όπως εκείνοι, τους οποίους είχε στείλει στο ικρίωμα. Καταλάβαιναν ότι αυτή ήταν η αρχή του τέλους.

Στην πραγματικότητα, ο θρίαμβος των επιτροπών επί της Κομμούνας του Παρισιού ήταν ο θρίαμβος της τάξης και στη διάρκεια μιας επανάστασης ο θρίαμβος της τάξης σημαίνει το τέλος της επαναστατικής περιόδου. Μπορεί να υπήρχαν ακόμα μερικοί σπασμοί, αλλά η Επανάσταση βρισκόταν στο τέλος της.

Και, τελικά, ο λαός που είχε πραγματοποιήσει την Επανάσταση έχασε κάθε ενδιαφέρον γι' αυτήν.

Εξηκοστό έκτο κεφάλαιο: Ο Ροβεσπιέρος και η ομάδα του

Η στάση και η επιρροή του Ροβεσπιέρου – Οι αιτίες για τη επιρροή του – Η ακεραιότητά του – Ο φανατισμός του – Η κατηγορία του σε βάρος του Φαμπρ – Ο χαρακτήρας και η τακτική του

Συχνά ο Ροβεσπιέρος έχει χαρακτηριστεί σαν δικτάτορας. Οι εχθροί του στη Συμβατική τον αποκαλούσαν «τύραννο» και είναι αλήθεια ότι, καθώς η Επανάσταση πλησίαζε στο τέλος της, ο Ροβεσπιέρος απέκτησε πολύ μεγάλη επιρροή και κατέληξε να θεωρείται ο σημαντικότερος άνθρωπος στη Δημοκρατία, τόσο στη Γαλλία όσο και στο εξωτερικό.

Παρόλα αυτά θα ήταν λάθος να παρουσιάζεται σαν δικτάτορας, μολοντί πολλοί από τους θαυμαστές του επιθυμούσαν να επιβάλλει μια δικτατορία.* [* Το Notes historiques sur la Convention nationale, του Marc Antoine Baudot (Παρίσι, 1893), μπορεί να μην έχει μεγάλη αξία, αλλά η πρόταση του Σεν-Ζιστ για το διορισμό του Ροβεσπιέρου σαν δικτάτορα προκειμένου να σωθεί η Δημοκρατία, την οποία αναφέρει ο Baudot (σελ. 13) δεν είναι καθόλου απίθανη. Ο Βιοναροττί το αναφέρει σαν ένα γνωστό γεγονός.] Πράγματι, γνωρίζουμε ότι ο Καμπόν άσκησε σημαντική εξουσία μέσα στον ειδικό τομέα αρμοδιοτήτων του, την Επιτροπή Οικονομικών, και ότι ο Καρνό άσκησε εκτεταμένες εξουσίες σε θέματα που αφορούσαν τον πόλεμο, παρά την κακεντρέχεια του Ροβεσπιέρου και του Σεν-Ζιστ σε βάρος του. Όμως η Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας ήθελε με κάθε τρόπο να διατηρήσει τον έλεγχο της εξουσίας και επομένως σίγουρα θα είχε αντιταχθεί σε μια δικτατορία, πέρα από το γεγονός ότι ορισμένα μέλη της απεχθάνονταν τον Ροβεσπιέρο. Επιπλέον, ακόμα κι αν στη Συμβατική υπήρχαν μερικοί που δεν εναντιώνονταν στη δεσπόμενη επιρροή του Ροβεσπιέρου, θα ήταν απρόθυμοι να υποταχθούν στη δικτατορία ενός Ορεινού με τόσο άτεγκτες αρχές. Σχεδόν όλοι οι εχθροί του, αλλά και οι θαυμαστές του, είχαν την αίσθηση ότι η εξαφάνιση του κόμματός του από το στίβο της πολιτικής θα σήμαινε, όπως τελικά αποδείχτηκε, το θρίαμβο της αντίδρασης.

Πώς λοιπόν μπορεί να εξηγηθεί η επιρροή του Ροβεσπιέρου και της ομάδας του; Πρώτα απ' όλα, ο Ροβεσπιέρος ήταν αδιάφορος εν μέσω ενός πλήθους ανθρώπων που είχαν υποκύψει εύκολα στα θέλητρα του πλούτου και της εξουσίας, και αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό σε μια επαναστατική περίοδο. Ενώ η πλειοψηφία των ανθρώπων από τις μεσαίες τάξεις γύρω του μοιράζονταν τα λάφυρα από την κρατική γη που η Επανάσταση είχε διαθέσει προς εκποίηση, και συμμετείχαν στον χορό της χρηματομεσιτείας, ενώ χιλιάδες Ιακωβίνοι εξασφάλιζαν κυβερνητικές θέσεις για τον εαυτό τους, ο Ροβεσπιέρος παρέμεινε ένας ακέραος κριτής που τους υπενθύμιζε σταθερά τις ανώτερες αρχές της δημοκρατίας και απειλούσε με τη λαιμητόμο όσους παρασύρονταν σε λαφυραγώγηση.

Ακόμα και σήμερα μας προκαλούν αίσθηση όλα όσα είπε και έπραξε στη διάρκεια εκείνων των πέντε ταραγμένων χρόνων της επανάστασης, και οι σύγχρονοί του θα πρέπει να είχαν αισθανθεί ακόμα περισσότερο ότι ήταν από τους ελάχιστους πολιτικούς της εποχής που παρέμειναν ακλόνητοι στις επαναστατικές τους πεποιθήσεις και στην αγάπη τους για τη Δημοκρατία. Από αυτή την άποψη ο Ροβεσπιέρος υπήρξε μια πραγματική δύναμη και εάν οι κομμουνιστές είχαν καταφέρει να του αντιτάξουν μια άλλη δύναμη, εξίσου σημαντική όσο η δική του ως προς τη δύναμη της θέλησης και την ευφυΐα, σίγουρα θα είχαν αφήσει ένα πολύ πιο βαθύ αποτύπωμα των ιδεών τους στη Μεγάλη Επανάσταση.

Μολοντί ακόμα και οι εχθροί του αναγνώρισαν στον Ροβεσπιέρο αυτές τις αρετές, σίγουρα δεν θα αρκούσαν από μόνες τους για να εξηγήσουν την τεράστια εξουσία που κατείχε προς το τέλος της Επανάστασης. Είναι γεγονός ότι ο

φανατισμός του πήγαζε από την αγνότητα των προθέσεων του και τον διατήρησε αδιάφθορο εν μέσω μιας εκτεταμένης διαφθοράς. Ταυτόχρονα πάλευε να εδραιώσει την επιρροή του στη σκέψη των ανθρώπων και για να το πετύχει ήταν έτοιμος να πατήσει πάνω στα πτώματα των αντιπάλων του, εάν το έκρινε αναγκαίο. Στο έργο για την εδραίωση της εξουσίας του είχε τη δυναμική βοήθεια των αναπτυσσόμενων μεσαίων τάξεων, αμέσως μόλις τον αναγνώρισαν σαν το «ευτυχές μέσον» - σε ίσες αποστάσεις από τους εξτρεμιστές και τους μετριοπαθείς – τον άνθρωπο που τους πρόσφερε τις καλύτερες εγγυήσεις απέναντι στις «ακρότητες» του λαού.

Η μπουρζουαζία αισθανόταν πως ήταν ένας άνθρωπος που χάρη στο σεβασμό που ενέπνεε στο λαό, στη μετριοπάθεια των στόχων του και στη λαχτάρα του για εξουσία, ήταν ο πιο κατάλληλος για να εγκαθιδρύσει μια ισχυρή κυβέρνηση και έτσι να βάλει τέλος στην επαναστατική περίοδο. Επομένως, εφόσον οι μεσαίες τάξεις φοβόντουσαν τα προοδευτικά κόμματα, απέφυγαν κάθε παρέμβαση στο έργο του Ροβεσπιέρου για να εδραιώσει την εξουσία της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας και της ομάδας του στη Συμβατική. Όταν όμως ο Ροβεσπιέρος τις βοήθησε να συντρίψουν αυτά τα κόμματα, εκείνες με τη σειρά τους συνέτριψαν εκείνον, προκειμένου οι Γιρονδίνιοι από την αστική τάξη να αποκαταστήσουν την εξουσία τους στη Συμβατική, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί σε όλη της την έκταση η αντίδραση του Θερμιδώρα.

Η σκέψη του Ροβεσπιέρου ταίριαζε θαυμάσια για το ρόλο που έπρεπε να διαδραματίσει. Για να πειστεί κανείς για αυτό, αρκεί να διαβάσει το προσχέδιο του κατηγορητηρίου σε βάρος του Φαμπρ ντ'Εγκλαντίν και της ομάδας του Σαμπό που γράφτηκε από τον ίδιο τον Ροβεσπιέρο και βρέθηκε ανάμεσα στα έγγραφα του μετά τις 9 Θερμιδώρα. Το έγγραφο αυτό χαρακτηρίζει τον άνθρωπο καλύτερα από κάθε άλλη αντιπαράθεση επιχειρημάτων.* [* Ο Ροβεσπιέρος ήταν εκείνος που ετοίμασε το προσχέδιο με τις κατηγορίες σε βάρος αυτής της ομάδας, αλλά χρησιμοποίησε σαν φερέφώνό του τον Σεν-Ζιστ. Βλ. *Papiers inédits trouvés chez Robespierre, Saint-Just, Payan, &c., supprimés ou omis par Courtois, précédé du rapport de ce dernier a la Convention nationale*, τόμ. i., σελ. 21 κ.ε. Παρίσι, 1828.]

«Το γεγονός ότι δυο συνασπισμοί καβγαδίζουν εδώ και κάμποσο καιρό αποτελεί δημόσιο σκάνδαλο», άρχιζε. «Ο ένας από αυτούς τείνει προς τη μετριοπάθεια και ο άλλος προς τα άκρα, ενώ στην ουσία εργάζονται σε βάρος της Επανάστασης. Ο ένας κηρύσσει τον πόλεμο εναντίον όλων των δυναμικών πατριωτών και ζητά επιείκεια για τους συνωμότες και ο άλλος συκοφαντεί επιδέξια τους υπέρμαχους της ελευθερίας και θα συνέτριβε έναν έναν όλους τους άμεμπτους πατριώτες, ενώ ταυτόχρονα θα εθελουφλούσε απέναντι στις εγκληματικές συνωμοσίες των πλέον επικίνδυνων εχθρών μας... Ο ένας προσπαθεί να καταχραστεί την αξιοπιστία του με την παρουσία του στην Εθνική Συμβατική (το κόμμα του Δαντόν) και ο άλλος εκμεταλλεύεται εσφαλμένα την επιρροή του στις λαϊκές εταιρείες (η Κομμούνα και οι Λυσσασμένοι). Ο ένας θέλει να αποσπάσει επικίνδυνα διατάγματα από τη Συμβατική και κατασταλτικά μέτρα σε βάρος των αντιπάλων του και ο άλλος χρησιμοποιεί επικίνδυνη γλώσσα στις δημόσιες συναθροίσεις... Ο θρίαμβος του ενός ή του άλλου θα είναι εξίσου μοιραίος για την ελευθερία και την κρατική εξουσία...» Και ο Ροβεσπιέρος συνέχισε λέγοντας πως τα δυο κόμματα είχαν επιτεθεί στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας από το σχηματισμό της.

Αφού κατηγορήσε τον Φαμπρ ότι διακήρυσσε την επιείκεια προκειμένου να συγκαλύψει τα δικά του εγκλήματα, πρόσθεσε: «Δίχως αμφιβολία αυτή η στιγμή ήταν ευνοϊκή για το κήρυγμα ενός χαμερπούς και άνανδρου δόγματος ακόμα και σε φιλικά διακείμενους ανθρώπους, όταν στην άλλη πλευρά όλοι οι εχθροί της ελευθερίας κατέβαλαν υπέρμετρες προσπάθειες, όταν μια ιδιοτελής φιλοσοφία, εκφυλισμένη από την τυραννία, περιφρονούσε θρόνους έναντι βωμών, αντέτασσε θρησκεία έναντι πατριωτισμού,* [* Στο *Le Culte de la Raison et le Culte de l'Être suprême* του Aulard διαπιστώνουμε πως, απεναντίας, το κίνημα εναντίον του χριστιανισμού συνδέθηκε με τον πατριωτισμό.] έκανε την ηθική να αντικρούει τον εαυτό της, μπερδεύε την υπόθεση της θρησκείας με εκείνη της τυραννίας, τους Καθολικούς με τους συνωμότες, και προσπάθησε να εξαναγκάσει το λαό να δει στην Επανάσταση το θρίαμβο της αθεΐας και όχι το θρίαμβο της αρετής – την καταστροφή των ηθικών και θρησκευτικών ιδεών και όχι την πηγή της ευτυχίας».

Από αυτά τα αποσπάσματα διαπιστώνεται ξεκάθαρα ότι ακόμα κι αν ο Ροβεσπιέρος δεν διέθετε το εύρος των απόψεων και την τόλμη της σκέψης που ήταν αναγκαία για τον ηγέτη ενός κόμματος στη διάρκεια μιας επανάστασης, κατείχε τέλεια την τέχνη για να υποκινεί μια συνέλευση εναντίον του ενός ή του άλλου προσώπου. Κάθε φράση του σε αυτό το κατηγορητήριο είναι ένα δηλητηριασμένο βέλος που πετυχαίνει το στόχο του.

Το πιο εντυπωσιακό σε όλα αυτά είναι το γεγονός ότι ο Ροβεσπιέρος και οι φίλοι του δεν είχαν συνειδητοποιήσει το ρόλο που τους έβριζαν να παίζουν οι «Μετριοπαθείς», μέχρι να έρθει η στιγμή και για τη δική τους ανατροπή. «Υπάρχει σχέδιο υποκίνησης του λαού να ισοπεδώσει τα πάντα», του γράφει ο αδελφός του από τη Λυών. «Εάν δεν ληφθούν μέτρα, θα υπάρξει πλήρης αποδιοργάνωση». Ούτε όμως ο Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος μπορούσε να δει μακρύτερα από τον αδελφό του. Στις προσπάθειες του προοδευτικού κόμματος, το μόνο που έβλεπε ήταν επιθέσεις εναντίον της κυβέρνησης, της οποίας ήταν μέλος. Όπως ο Μπρισό, το κατηγορήσε ότι ήταν όργανο των κυβερνήσεων του Λονδίνου και της Βιέννης. Για εκείνον, οι προσπάθειες των κομμουνιστών σήμαιναν απλώς «αποδιοργάνωση». Ήταν ανάγκη να «ληφθούν μέτρα» για αυτούς – έπρεπε να συντριβούν από την Τρομοκρατία.

«Ποια είναι τα μέσα για τη λήξη του εμφυλίου πολέμου;» αναρωτιέται σε ένα σημείωμα. Και απαντά: «Η τιμωρία των προδοτών και των συνωμοτών, ιδίως των ενόχων αντιπροσώπων και αξιωματούχων... Η αποστολή πατριωτικών δυνάμεων με πατριώτες επικεφαλής για την υποταγή των αριστοκρατών της Λυών, της Μασσαλίας, της Τουλόν, της Βανδέας, της Ιούρας και κάθε άλλης περιοχής όπου έχει υψωθεί το λάβαρο της εξέγερσης και του μοναρχισμού. Και να γίνουν παράδειγμα όλα τα καθάρματα που έχουν προσβάλει την ελευθερία και έχουν χύσει το αίμα των πατριωτών.* [* Papiers inédits, τόμ. ii, σελ. 14.]

Δεν μιλά ένας επαναστάτης αλλά ένα μέλος μιας κυβέρνησης που χρησιμοποιεί τη γλώσσα όλων των κυβερνήσεων. Για αυτό το λόγο ολόκληρη η στρατηγική του Ροβεσπιέρου μετά την πτώση της Κομμούνας μέχρι τις 9 Θερμιδór παρέμεινε εντελώς στείρα. Δεν έκανε τίποτα για να εμποδίσει την επικείμενη καταστροφή και έκανε πολλά για να την επιταχύνει. Δεν έκανε τίποτα για να αποφύγει τα σιλέτα που τροχίζονταν κρυφά για να πλήξουν την Επανάσταση, αλλά έκανε τα πάντα ώστε το πλήγμα να είναι θανάσιμο.

Εξηκοστό έβδομο κεφάλαιο: Η Τρομοκρατία

Οι πρωτοβουλίες των επιτροπών για να ενισχύσουν την εξουσία τους – Ο πόλεμος με την Αγγλία – Η κατάσταση στις επαρχίες – Η πυρπόληση της Μπεντουέν – Η συγκρότηση ειδικής επιτροπής για την αντιμετώπιση των συλληφθέντων πολιτών – Ο νόμος του Ροβεσπιέρου της 22 Πρεριάλ – Οι συνέπειες του νόμου – Ο στόχος του Ροβεσπιέρου – Οι απόπειρες κατά της ζωής του – Συλλήψεις και εκτελέσεις – Η Τρομοκρατία – Το μίσος της κυβέρνησης των Ιακωβίνων

Μετά την πτώση των εχθρών της Αριστεράς και της Δεξιάς, οι επιτροπές συνέχισαν να συγκεντρώνουν όλο και μεγαλύτερες εξουσίες στα χέρια τους. Μέχρι τότε υπήρχαν έξι κυβερνητικά υπουργεία, τα οποία υπόκειντο έμμεσα στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, μέσω της Εκτελεστικής Επιτροπής που την αποτελούσαν έξι υπουργοί. Στις 12 Ζερμινάλ (1 Απριλίου) τα κρατικά υπουργεία διαλύθηκαν και αντικαταστάθηκαν από δώδεκα Εκτελεστικές Επιτροπές, κάθε μια από τις οποίες τελούσε υπό την εποπτεία ενός τμήματος της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας.* [* Όπως έχει επισημάνει ο James Guillaume, η πλειοψηφία αυτών των επιτροπών είχε ήδη σχηματιστεί από τον Οκτώβριο του 1793. Procès-verbaux du comité d'instruction publique de la Convention, τόμ. iv, Εισαγωγή, σελ. 11, 12.] Επιπλέον, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας εξασφάλισε το δικαίωμα της ανάκλησης των επιτρόπων της Συνέλευσης. Τέλος, αποφασίστηκε ότι το ανώτατο επαναστατικό δικαστήριο έπρεπε να εδρεύει στο Παρίσι υπό την εποπτεία των επιτροπών. Οι κατηγορούμενοι για συνωμοσία σε οποιοδήποτε μέρος της Γαλλίας θα μεταφέρονταν στο Παρίσι για να δικαστούν. Ταυτόχρονα, λήφθηκαν μέτρα για την εκκαθάριση του Παρισιού από όλα τα επικίνδυνα στοιχεία. Όλοι οι ci-devants (οι εκδιωχθέντες ευγενείς) και όλοι οι ξένοι χωρών σε εμπόλεμη κατάσταση με τη Γαλλία, με ελάχιστες αναγκαίες εξαιρέσεις, θα εξορίζονταν από το Παρίσι.* [* Διάταγμα της 26 και 27 Ζερμινάλ.]

Η άλλη σοβαρή έγνοια της κυβέρνησης ήταν ο πόλεμος. Τον Ιανουάριο του 1794 υπήρχε ακόμα ελπίδα ότι το αντιπολιτευόμενο κόμμα στο αγγλικό κοινοβούλιο, με την υποστήριξη ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων στο Λονδίνο και αρκετών σημαντικών μελών της Βουλής των Λόρδων, θα εμπόδιζε τον πρωθυπουργό Πιτ να συνεχίσει τον πόλεμο. Ο Δαντόν πρέπει να μοιραζόταν αυτή την ψευδαίσθηση – και αυτό ήταν ένα από τα εγκλήματα που του προσήψαν. Ο Πιτ όμως πήρε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία με το μέρος του εναντίον του «ανίερου έθνους» και από τις αρχές της άνοιξης η Αγγλία και η Πρωσία, την οποία επιχορηγούσε, ενέτειναν τις πολεμικές τους προσπάθειες. Σύντομα στα σύνορα της

Γαλλίας συγκεντρώθηκαν τέσσερις στρατιές δύναμης 315.000 ανδρών για να αντιμετωπίσουν τις τέσσερις στρατιές της Δημοκρατίας που αριθμούσαν μόνον 294.000. Αυτή τη φορά όμως οι στρατιές της Γαλλία ήταν δημοκρατικές, είχαν εκδημοκρατιστεί, είχαν επεξεργαστεί δικές τους τακτικές και πολύ σύντομα απέκτησαν το πλεονέκτημα σε βάρος των συμμαχικών Δυνάμεων.

Το πιο σκοτεινό σημείο όμως ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στις επαρχίες, ιδίως στο νότο. Η γενικευμένη εξόντωση όλων των αντεπαναστατών – τόσο των ηγετών όσο και των αναξιόπιστων υποστηρικτών τους – στην οποία είχαν καταφύγει οι κατά τόπους Ιακωβίνοι και οι επίτροποι της Συμβατικής μετά το θρίαμβο του κόμματός τους, προκάλεσε τέτοιο μίσος ώστε παντού ο πόλεμος διεξαγόταν μέχρις εσχάτων. Και για να γίνουν ακόμα πιο δύσκολα τα πράγματα, στο Παρίσι δεν υπήρχε κανένας σε θέση να προτείνει κάποια άλλη λύση πέρα από ακραία κατασταλτικά μέτρα. Παραθέτω ένα σχετικό παράδειγμα.

Ο νομός της Βοκλιζ ήταν ανέκαθεν γεμάτος μοναρχικούς και ιερείς. Και στη Μπεντουέν, ένα από τα απομακρυσμένα χωριά στους πρόποδες του όρους Βεντού, το οποίο δεν είχε λησμονήσει ποτέ το Παλαιό Καθεστώς ούτε και το έκρυβε, «η παράβαση του νόμου ήταν σκανδαλώδης». Την 1 Μαΐου, το «Δέντρο της Ελευθερίας» κόπηκε και «τα διατάγματα της Συμβατικής τσαλαπατήθηκαν στη λάσπη». Ο Σουσέ, ο τοπικός στρατιωτικός διοικητής, ο οποίος λίγο αργότερα θα γινόταν οπαδός του ναπολεόντειου ιμπεριαλισμού, ήθελε να δώσει ένα φοβερό παράδειγμα και έτσι διέταξε την καταστροφή του χωριού. Όμως ο Μενιέ, ο επίτροπος της Συμβατικής, δίστασε και ζήτησε οδηγίες από το Παρίσι. Η απάντηση ήταν «αυστηρότατη τιμωρία» και έτσι ο Σουσέ πυρπόλησε το χωριό και 433 κατοικίες έγιναν ακατοίκητες. Με ένα τέτοιο σύστημα εύκολα μπορεί να φανταστεί κανείς ότι η «αυστηρότατη τιμωρία» ήταν η μόνη επιλογή.

Και πράγματι έτσι ήταν. Μερικές μέρες αργότερα διαπιστώθηκε ότι η μεταφορά όλων των συλληφθέντων πολιτών στο Παρίσι ήταν αδύνατη επειδή, σύμφωνα με τον Μενιέ, για να γίνει αυτό θα χρειαζόταν ένας στρατός και μια ολόκληρη επιμελητεία, ο Κουτόν πρότεινε μια ειδική επιτροπή για να ασχοληθεί μαζί τους. Η επιτροπή αυτή θα ήταν πενταμελής με έδρα την Οράνζ και θα δίκασε τους εχθρούς της Επανάστασης στους νομούς Βοκλιζ και Μπους-ντι-Ρον. Οι δυο επιτροπές συμφώνησαν με την πρόταση.* [* Στο σημείο αυτό ακολουθώ την αφήγηση του Louis Blanc (Βιβλίο XII, κεφ. xiii.) Ο Ροβεσπιέρος έγραψε ιδιχειρώς τις οδηγίες προς την επιτροπή και αυτές αμέσως χρησίμευσαν σαν πρότυπο του νόμου περί Τρομοκρατίας που εκδόθηκε στις 22 Πρεριάλ.* [* «Οι εχθροί της Επανάστασης», ανέφερε η οδηγία αυτή, «είναι εκείνοι που με κάθε τρόπο και ανεξαρτήτως προσχήματος έχουν προσπαθήσει να ανακόψουν την πρόοδό της και να αποτρέψουν την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας. Η δέουσα ποινή για αυτό το έγκλημα είναι η θανατική. Οι αποδείξεις που απαιτούνται για την καταδίκη είναι οποιαδήποτε πληροφορία, ανεξαρτήτως είδους, που μπορεί να πείσει ένα λογικό άνθρωπο και ένα φίλο της ελευθερίας. Ο οδηγός για τις καταδικαστικές αποφάσεις εναπόκειται στη συνείδηση του δικαστή ο οποίος φωτίζεται από την αγάπη για το δίκαιο και την πατρίδα του, και στόχος τους είναι η κοινή σωτηρία και η καταστροφή των εχθρών της πατρίδας».]

Μερικές μέρες αργότερα, ο Ροβεσπιέρος ανέπτυξε διεξοδικά αυτές τις αρχές ενώπιον της Συμβατικής, λέγοντας ότι μέχρι τώρα είχαν δείξει υπερβολικό ενδιαφέρον για τους εχθρούς της ελευθερίας και ότι έπρεπε πλέον να κοιτάξουν πέρα από τους δικανικούς τύπους και να τους απλοποιήσουν.* [* Επιθυμούν να ελέγχουν τις επαναστάσεις με δικανικά τερτίλια. Οι συνωμοσίες σε βάρος της Δημοκρατίας αντιμετωπίζονται σαν να επρόκειτο για ενέργειες μεταξύ μεμονωμένων ατόμων. Η τυραννία σφαγιάζει και η ελευθερία δικαιολογείται! Και ο Κώδικας που έφτιαξαν οι συνωμότες είναι ο νόμος, στη βάση του οποίου δικάζουμε!...» «Η τιμωρία των εχθρών της πατρίδας πρέπει να καθυστερεί μόνο για όσο διάστημα απαιτείται μέχρι την αποκάλυψή τους; δεν πρόκειται τόσο για ζήτημα τιμωρίας όσο για την εξόντωσή τους».] Δυο μέρες μετά τη Γιορτή του Υπέρτατου Όντος πρότεινε, με τη συναίνεση των συνεργατών του στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, τον περίφημο νόμο της 22 Πρεριάλ (10 Ιουνίου) για την αναδιοργάνωση του επαναστατικού δικαστηρίου. Συνεπεία του νόμου αυτού, το δικαστήριο θα χωριζόταν σε τμήματα, και σε καθένα από αυτά θα δίκασαν τρεις δικαστές και εννέα ένορκοι. Για τη λήψη αποφάσεων αρκούσε ο συνδυασμός επτά από αυτούς. Οι κανόνες για την αναγγελία της ποινής ήταν εκείνοι που περιγράψαμε προηγουμένως στις οδηγίες προς την επιτροπή της Οράνζ, μόνο που ανάμεσα στα εγκλήματα που επέσυραν τη θανατική ποινή ήταν η διάδοση ψευδών ειδήσεων με στόχο το διχασμό ή την υποκίνηση του λαού, η υπονόμηση του ηθικού και η διαφθορά της κοινής συνείδησης.

Είναι φανερό ότι η ψήφιση ενός τέτοιου νόμου σήμαινε την χρεοκοπία της επαναστατικής κυβέρνησης. Σήμαινε ότι με το πρόσχημα της νομιμότητας θα γινόταν αυτό που είχε κάνει ο λαός του Παρισιού σε μια εξέγερση και σε μια στιγμή πανικού και απόγνωσης στη διάρκεια των ημερών του Σεπτεμβρίου. Ξαν αποτέλεσμα του νόμου της 22 Πρεριάλ, η αντεπανάσταση κατέρρευσε μέσα σε έξι εβδομάδες.

Μήπως με το σχεδιασμό αυτού του νόμου ο Ροβεσπιέρος ήθελε απλώς να πλήξει τα μέλη της Συμβατικής που θεωρούσε τα πιο επιζήμια για την Επανάσταση, όπως έχουν προσπαθήσει να αποδείξουν μερικοί ιστορικοί; Η απόσυρσή του από τις κυβερνητικές υποθέσεις, όταν οι συζητήσεις στη Συμβατική είχαν αποδείξει ότι η Συνέλευση δεν θα επέτρεπε στον εαυτό της να αιμορραγήσει από την επιτροπή χωρίς να υπερασπιστεί τα μέλη της, δίνει κάποιες πιθανότητες σε αυτή την υπόθεση. Όμως το αποδεδειγμένο γεγονός ότι οι οδηγίες προς την επιτροπή της Οράνζ επίσης προερχόταν από τον Ροβεσπιέρο, ανατρέπει αυτή τη θεωρία. Το πιθανότερο είναι ότι ο Ροβεσπιέρος απλώς ακολουθούσε το ρεύμα της στιγμής και ότι εκείνος, ο Κουτόν και ο Σεν Ζιστ, σε συμφωνία με πολλούς άλλους, όπως ο Καμπόν, ήθελαν να χρησιμοποιήσουν την Τρομοκρατία σαν ένα γενικό εργαλείο πολέμου αλλά και σαν απειλή προς ορισμένα μέλη της Συμβατικής. Στην πραγματικότητα, χωρίς να αναφέρουμε τον Εμπέρ, διερευνούσαν σταθερά αυτό το νόμο μέσω των διαταγμάτων της 19 Φλοεράλ (8 Μαΐου) και της 9 Πρεριάλ (28 Μαΐου), τα οποία αφορούσαν τη συγκέντρωση της εξουσίας. Είναι επίσης πολύ πιθανό ότι η απόπειρα του Λαντιμράλ να δολοφονήσει τον Κολό ντ'Ερμπούα και η παράξενη υπόθεση της Σεσίλ Ρενό βοήθησαν να διασφαλιστεί η αποδοχή του νόμου της 22 Πρεριάλ.

Προς το τέλος του Απριλίου υπήρξε μια σειρά από εκτελέσεις στο Παρίσι που πρέπει να κέντρισαν σε μεγάλο βαθμό το μίσος από την πλευρά των μοναρχικών. Έπειτα από τη «φουρνιά» που κατατομήθηκε στις 24 Ζερμινάλ (13 Απριλίου) και που περιλάμβανε τον Σομέτ, τον Γκομπέλ, τη Λουσιλ Ντεμουλέν, τη χήρα του Εμπέρ και δεκαπέντε άλλους, είχαν εκτελέσει τους ντ'Επρελμενσίλ και λε Σαπελιέ, Θουρέ, τον ηλικιωμένο Μαλζέρμπ (συνήγορο του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ στη δίκη του), τον σπουδαίο χημικό και καλό δημοκράτη Λαβουαζιέ, και την αδελφή του Λουδοβίκου, μαντάμ Ελίζαμπεθ, την οποία θα μπορούσαν να έχουν απελευθερώσει ταυτόχρονα με την ανιψιά της, χωρίς τον παραμικρό κίνδυνο για τη Δημοκρατία.

Αυτό εξόργισε τους μοναρχικούς και στις 7 Πρεριάλ (25 Μαΐου), κάποιος Λαντιμράλ, ένας πενηντάχρονος θυρωρός, πήγε στη Συμβατική με πρόθεση να σκοτώσει τον Ροβεσπιέρο. Ο Λαντιμράλ, ωστόσο, αποκοιμήθηκε στη διάρκεια μιας ομιλίας του Μπαρέρ και έτσι έχασε τον «τύραννο». Αντί αυτού πυροβόλησε τον Κολό ντ'Ερμπούα τη στιγμή που ανέβαινε τη σκάλα για την κατοικία του. Ακολούθησε πάλη ανάμεσα στους δυο άνδρες και τελικά ο Κολό αφόπλισε τον Λαντιμράλ.

Την ίδια μέρα η εικοσάχρονη Σεσίλ Ρενό, κόρη ενός μοναρχικού χαρτοπώλη, μπήκε στο προαύλιο της κατοικίας όπου ο Ροβεσπιέρος διέμενε με τους Ντυπλέ και επέμεινε να τον δει. Υποψιάστηκαν όμως τις προθέσεις της και τη συνέλαβαν. Στην τσέπη της βρέθηκαν δυο μικρά μαχαίρια και εξαιτίας των ασυνάρτητων απαντήσεών θεώρησαν ότι σκόπευε να πραγματοποιήσει δολοφονική απόπειρα σε βάρος της ζωής του Ροβεσπιέρου. Εάν πράγματι ίσχυε αυτό, τότε ολόκληρη η υπόθεση ήταν πολύ παιδαριώδης. Οι δυο αυτές απόπειρες όμως ενδέχεται να χρησίμευσαν σαν επιχείρημα προς όφελος του Τρομοκρατικού Νόμου.

Σε κάθε περίπτωση οι επιτροπές εκμεταλλεύτηκαν και τα δυο περιστατικά για να κάνουν ένα εκτεταμένο «αμάλαγμα». Συνέλαβαν τον πατέρα και τον αδελφό της κοπέλας και αρκετά πρόσωπα που το μόνο τους έγκλημα ήταν η λίγο πολύ στενή γνωριμία τους με τον Λαντιμράλ. Στην ίδια «φουρνιά» συμπεριέλαβαν την μαντάμ Σεν-Αμαράντ, την ιδιοκτήτρια μιας χαρτοπαικτικής λέσχης με πολλούς επισκέπτες λόγω της μαντάμ ντε Σαρτέν, της όμορφης θυγατέρας της. Καθώς στη λέσχη σύχναζαν κάθε λογής άτομα, μεταξύ άλλων ο Σαμπό, ο Ντεσφιέ, ο Ερόλ ντε Σεσέλ, ενώ φαίνεται ότι την επισκεπτόταν ο Δαντόν και προφανώς ένας μικρότερος αδελφός του Ροβεσπιέρου, η υπόθεση παρουσιάστηκε σαν μια συνωμοσία των μοναρχικών, στην οποία είχε γίνει προσπάθεια να εμπλέξουν τον ίδιο τον Ροβεσπιέρο. Συνέλαβαν επίσης τον ηλικιωμένο Σομπρέλ, τον οποίο είχε σώσει ο Μαγιάρ στη διάρκεια των σφαγών του Σεπτεμβρίου, την ηθοποιό Γκραν-Μεζόν, μια ερωμένη του βαρόνου ντε Μπατζ, τον Σαρτινό, «έναν υπόπτη του εγχειριδίου» και, μαζί με αυτά τα διακεκριμένα πρόσωπα, τη Νικόλ, μια δύσμοιρη αθώα δεκαεπτάχρονη ράφτρα.

Σύμφωνα με το νέο νόμο της 22 Πρεριάλ, η δίκη είχε σύντομη διάρκεια. Αυτή τη φορά η «φουρνιά» αριθμούσε πενήντα τέσσερα πρόσωπα που όλα ανέβηκαν στο κρίωμα φορώντας τις κόκκινες πουκαμίες των πατροκτόνων. Η

εκτέλεση διήρκεσε δυο ώρες. Αυτό ήταν το πρώτο αποτέλεσμα του νέου νόμου, του νόμου του Ροβεσπιέρου, όπως τον αποκαλούσαν όλοι, και από την πρώτη κιόλας στιγμή ολόκληρο το Παρίσι αισθάνθηκε απέχθεια για τους Τρομοκράτες.

Μπορεί να φανταστεί κανείς την ψυχολογία εκείνων που είχαν συλληφθεί σαν «ύποπτοι» και ρίχνονταν στις φυλακές της πρωτεύουσας, μόλις πληροφορήθηκαν τις διατάξεις του νέου νόμου και την εφαρμογή του στην περίπτωση των πενήντα τεσσάρων με τις κόκκινες πουκαμίες (les chemises rouges). Επειδή ήταν αναμενόμενη μια γενικευμένη σφαγή για την αποσυμφόρηση των φυλακών, όπως στη Νάντη και στη Λυών, οι κρατούμενοι προετοιμάστηκαν να αντισταθούν. Δεν αποκλείεται μάλιστα να υπήρχε κάποιο σχέδιο για εξέγερση.* [* Σε μια έρευνα που έγινε στις φυλακές κατασχέθηκαν από τους φυλακισμένους υπόπτους χρηματικά ποσά ύψους 846.000 λιβρών και κοσμήματα, η συνολική αξία των οποίων ανερχόταν περίπου σε 1.200.000 λίβρες.] Ο αριθμός των κατηγορούμενων που δικάζονταν κάποια στιγμή έφτασε στους εκατόν πενήντα και όλοι τους εκτελέστηκαν σε τρεις «φουρνιές» - κατάδικοι και μοναρχικοί ανέβηκαν μαζί στο ικρίωμα.

Είναι περιττό να επιμεινουμε περισσότερο σε αυτές τις εκτελέσεις. Αρκεί να πούμε ότι από τις 17 Απριλίου 1793, όταν συνεδρίασε για πρώτη φορά το Επαναστατικό Δικαστήριο, έως τις 22 Πρεριάλ του Δεύτερου Έτους (10 Ιουνίου 1794), δηλαδή μέσα σε διάστημα δεκατεσσάρων μηνών, το δικαστήριο είχε στείλει στο ικρίωμα 2607 άτομα προκειμένου να καρατομηθούν. Έπειτα όμως από την ψήφιση του νέου νόμου, σε διάστημα σαράντα έξι ημερών, από τις 22 Πρεριάλ έως τις 9 Θερμιδór (27 Ιουλίου 1794), το ίδιο δικαστήριο έστειλε στο θάνατο 1351 άτομα.

Σύντομα όμως ο λαός του Παρισιού αηδίασε από τη φρίκη βλέποντας τα κάρα να μεταφέρουν τους καταδικασμένους στη βάση της λαμητόμου και τους πέντε δημίους που τα άδειαζαν κάθε μέρα. Στα κοιμητήρια δεν υπήρχε πλέον χώρος για την ταφή των θυμάτων και κάθε φορά που ένα νέο κοιμητήριο άνοιγε σε κάποια συνοικία, υπήρχαν έντονες αντιδράσεις. Τώρα η συμπάθεια του εργαζόμενου λαού στράφηκε προς τα θύματα της λαμητόμου κατά μείζονα λόγο επειδή εκείνοι που καρατομούνταν ανήκαν κυρίως στις φτωχότερες τάξεις – οι πλούσιοι είχαν μεταναστεύσει ή κρύβονταν. Και ένα στοιχείο: όπως διαπίστωσε ο Luis Blanc, από τα 2750 άτομα που καρατομήθηκαν μόνο 650 ανήκαν στις εύπορες τάξεις. Κυκλοφόρησε μάλιστα η φήμη ότι ένα μέλος της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας ήταν μοναρχικός, ένας πράκτορας του βαρόνου ντε Μπατζ ο οποίος ενθάρρυνε τις εκτελέσεις προκειμένου ο λαός να μισήσει τη Δημοκρατία.

Ένα πράγμα είναι βέβαιο: κάθε νέα «φουρνιά» αυτού του είδους επέσπευδε την πτώση της κυβέρνησης των Ιακωβίνων. Η Τρομοκρατία είχε πάψει να τρομοκρατεί, κάτι το οποίο οι πολιτικοί αδυνατούν να καταλάβουν.

Εξηκοστό όγδοο κεφάλαιο: Η 9 Θερμιδór – Ο θρίαμβος της αντίδρασης

Τα αίτια της ανατροπής του Ροβεσπιέρου – Τα προβλήματα από τη μεταβίβαση της γης – Οι επιτυχίες των Δημοκρατικών στο εξωτερικό – Η Τρομοκρατία συνεχίζεται – Δαντονικοί, Γρονδίνιοι και «Έλος» ενώνονται για να ανατρέψουν τον Ροβεσπιέρο – Η αντιδημοτικότητα της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας – Ο Ροβεσπιέρος επιτίθεται στους Μπαρέρ και Φουσέ – Η ομιλία του στη Συμβατική – Το αποτέλεσμα της ομιλίας – Η 9 Θερμιδór – Η σύλληψη του Ροβεσπιέρου και των συνεργατών του. Οι προσπάθειες της Κομμούνας – Η κατάληψη του Οτέλ ντε Βιλ – Η Εκτέλεση του Ροβεσπιέρου και των Τρομοκρατών – Το τέλος της Επανάστασης – Οι αντιδραστικοί συνεχίζουν τις εκτελέσεις – Απόπειρα εργατικής εξέγερσης – η εκτέλεση των τελευταίων Ορεινών – Ο θρίαμβος της αστικής τάξης – Οι εκδηλώσεις των μοναρχικών – Σφαγές των επαναστατών – Το Διευθυντήριο διαδέχεται την αντίδραση – Η ύστατη προσπάθεια των επαναστατών. Ο Ναπολέων αυτοαναγορεύεται αυτοκράτορας

Μπορεί ο Ροβεσπιέρος να είχε πολλούς θαυμαστές που τον λάτρευαν, αλλά είχε και πάρα πολλούς εχθρούς που τον απεχθάνονταν και δεν έχαναν ευκαιρία να τον δυσφημίζουν, επιρρίπτοντας σε αυτόν την ευθύνη για τη φρίκη της Τρομοκρατίας. Δεν παρέλειπαν μάλιστα να τον γελοιοποιούν συνδέοντάς τον με τις πράξεις μιας τρελής ηλικιωμένης αποκρυφίστριας, της Κατρίν Τεότ, η οποία αποκαλούσε τον εαυτό της «Θεομήτωρ».

Και πάλι όμως είναι προφανές ότι ο Ροβεσπιέρος δεν ανατράπηκε από προσωπικές έχθρες. Η πτώση του ήταν αναπόφευκτη επειδή εκπροσωπούσε ένα καθεστώς που παρέπαιε. Αφού η Επανάσταση είχε περάσει την ανοδική φάση

της, η οποία είχε διαρκέσει μέχρι τον Αύγουστο ή τον Σεπτέμβριο του 1793, πέρασε σε μια φάση καθόδου. Τώρα περνούσε μέσα από το καθεστώς των Ιακωβίνων που σαν υπέρτατο εκφραστή του είχε τον Ροβεσπιέρο. Με τη σειρά του, το καθεστώς αυτό παραχωρούσε τη θέση του στους άνδρες της «έννομης τάξης», οι οποίοι ανυπομονούσαν να βάλουν τέλος στην αναταραχή της επανάστασης και απλώς περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να ανατρέψουν τους Τρομοκράτες του «Όρους» χωρίς να προκαλέσουν εξέγερση στο Παρίσι.

Δεν μπορούμε να υπερεκτιμήσουμε όλα τα δεινά που προέκυψαν από το γεγονός ότι στα οικονομικά ζητήματα η Επανάσταση βασιζόταν στο προσωπικό όφελος. Μια επανάσταση πρέπει να περιλαμβάνει την ευημερία για όλους, ειδάλως είναι βέβαιο ότι θα τη συντρίψουν τα ίδια εκείνα άτομα που τους έχει δώσει την ευκαιρία να πλουτίσουν σε βάρος του έθνους. Κάθε φορά που ο πλούτος μεταπορίζεται από μια επανάσταση, δεν πρέπει ποτέ να γίνεται προς το ατομικό συμφέρον αλλά προς το συμφέρον των κοινοτήτων. Και σε αυτό ακριβώς το σημείο η Μεγάλη Επανάσταση έκανε το μοιραίο σφάλμα.

Η κτηματική περιουσία που είχε κατασχεθεί από την εκκλησία και τους ευγενείς δόθηκε σε μεμονωμένα άτομα ενώ, εφόσον προηγουμένως ανήκε στο λαό, θα έπρεπε να έχει επιστραφεί στα χωριά και στις κωμοπόλεις – όντας η γη από την οποία είχαν γαντζωθεί κάποια άτομα υπό την προστασία του φεουδαρχικού συστήματος. Ουδέποτε είχαν υπάρξει καλλιεργούμενα εδάφη φεουδαρχικής ή εκκλησιαστικής προέλευσης. Πέρα από μερικές μοναστηριακές κοινότητες, οι άρχοντες και οι ιερείς δεν είχαν καθαρίσει με τα χέρια τους ούτε ένα στρέμμα. Ο λαός, εκείνους που αποκαλούσαν *villains* ή *manants*, είχε καθαρίσει κάθε τετραγωνικό μέτρο καλλιεργούμενης γης και εκείνος ήταν που την είχε κάνει προσβάσιμη, κατοικήσιμη και της είχε δώσει αξία. Σε εκείνον, λοιπόν, έπρεπε να επιστραφεί.

Όμως, καθώς ενεργούσαν προς το συμφέρον ενός αστικού κράτους, η Συντακτική και η Νομοθετική Συνέλευση, ακόμα και η Συμβατική, αναγνώρισαν τις νομικές διεκδικήσεις αρχόντων, μοναστηριών, καθεδρικών και ναών σε εκτάσεις, τις οποίες παλιότερα είχαν σφετεριστεί εκείνοι που στήριζαν ο τότε αναπτυσσόμενο κράτος. Έτσι όταν κατέλαβαν αυτή τη γη, την πούλησαν κυρίως στις μεσαίες τάξεις.

Μπορεί να φανταστεί κανείς τον αγώνα που έγινε για ένα μερίδιο σε αυτό το λάφυρο, όταν τα κτήματα συνολικής αξίας δέκα έως δεκαπέντε δισεκατομμυρίων φράγκων πουλιόντουσαν για αρκετά χρόνια υπό όρους εξαιρετικά ευνοϊκούς για τους αγοραστές – όρους που θα μπορούσαν να γίνουν ακόμα ευνοϊκότεροι με διάφορες εξυπηρετήσεις προς τις τοπικές αρχές. Με αυτό τον τρόπο στις επαρχίες σχηματίστηκαν οι περίφημες «μαύρες συμμορίες», απέναντι στις οποίες όλες οι προσπάθειες των επιτρόπων της Συμβατικής ήταν ανίσχυρες.

Η ολέθρια επιρροή αυτών των μικροαπατεώνων που ενισχύονταν από τους χρηματομεσίτες και τους εργολάβους του στρατού, εξαπλώθηκε βαθμηδόν και στην ίδια τη Συμβατική, ενώ οι έντιμοι άνθρωποι ανάμεσα στους Ορεινούς βρέθηκαν απέναντι σε κερδοσκόπους, τους οποίους δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν. Τι υπήρχε για να τους αντισταθεί; Μετά τη συντριβή των Λυσοασμένων και την παράλυση των τμημάτων του Παρισιού – τι είχε απομείνει στη Συμβατική εκτός από το «Έλος»;

Η νίκη στο Φλερίς στις 26 Ιουνίου (8 Μεσιντόρ) εναντίον των συνασπισμένων δυνάμεων της Αυστρίας και της Αγγλίας – μια νίκη που ολοκλήρωσε την εκστρατεία στο βορρά για εκείνη τη χρονιά – και οι επιτυχίες των δημοκρατικών δυνάμεων στα Πυρηνάια, στις Άλπεις και στο Ρήνο, καθώς και η άφιξη ενός μεταγωγικού πλοίου φορτωμένου με σιτάρι από την Αμερική, με απώλειες, είναι αλήθεια, αρκετών πολεμικών πλοίων – όλες αυτές οι επιτυχίες χρησιμοποιήθηκαν σαν καταλυτικά επιχειρήματα από τους «μετριοπαθείς», οι οποίοι ανυπομονούσαν να αποκαταστήσουν την τάξη. «Τι νόημα έχει μια επαναστατική κυβέρνηση τώρα που ο πόλεμος έχει σχεδόν τελειώσει;» ρωτούσαν. «Καιρός να επιστρέψουμε στη νομιμότητα και να βάλουμε τέλος στην κυβέρνηση των επαναστατικών επιτροπών και των πατριωτικών εταιρειών στις επαρχίες. Καιρός να αποκαταστήσουμε την τάξη και να κλείσουμε την περίοδο της επανάστασης!»

Όμως η Τρομοκρατία που τόσο γενικόλογα αποδίδεται στον Ροβεσπιέρο, αντί να χαλαρώσει παρέμενε ως είχε. Στις 3 Μεσιντόρ (21 Ιουνίου), ο Ερμάν, ένας κυβερνητικός αξιωματούχος, «*commissaire des administrations civiles, police et tribunaux*», και ένας άνθρωπος κοντά στον Ροβεσπιέρο, έστειλε μια δήλωση στην Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας, ζητώντας άδεια για να ερευνηθεί συνομωσίες μεταξύ των κρατούμενων και υπαινισσόμενος ότι «μπορεί να είναι αναγκαία η

εκκαθάριση των φυλακών χωρίς άλλη καθυστέρηση». Η επιτροπή τον εξουσιοδότησε να διεξάγει την έρευνα και άρχισε αμέσως να στέλνει στη λαϊμητόμο «φουρνιές» ανδρών και γυναικών, ένα θέαμα που για τους Παριζιάνους ήταν πολύ πιο αποτρόπαιο από ό,τι οι σφαγές του Σεπτεμβρίου. Οι εκτελέσεις αυτές ήταν πολύ πιο απεχθείς, επειδή κανείς δεν γνώριζε πότε θα τελείωναν και επειδή συνεχίζονταν εν μέσω χοροεσπερίδων, συναυλιών και άλλων εκδηλώσεων οργανωμένων από την τάξη που είχε πλουτίσει πολύ πρόσφατα, και εν μέσω της χλεύης της jeunesse dorée (χρυσής νεολαίας) των μοναρχικών που καθημερινά εκδήλωνε όλο και πιο επιθετικές διαθέσεις.

Όλοι πρέπει να αισθάνονταν ότι αυτή η κατάσταση δεν μπορούσε να διαρκέσει και αυτό το εκμεταλλεύτηκαν οι μετριοπαθείς στη Συμβατική. Οι Δαντονικοί, οι Γιρονδίνιοι και τα μέλη του «Έλους» κατέληξαν σε συνεννόηση και ένωσαν τις δυνάμεις τους για την ανατροπή του Ροβεσπιέρου, σαν ένα πρώτο εμπόδιο που έπρεπε να υπερβούν. Η κατάσταση στο Παρίσι ευνοούσε τα σχέδιά τους αφού η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας είχε καταφέρει την πλήρη αποδυνάμωση των τμημάτων – των αληθινών κέντρων των λαϊκών κινημάτων.

Στις 5 Θερμιδór (23 Ιουλίου) το γενικό συμβούλιο της Κομμούνας, στο οποίο κυριαρχούσε ο Παγιάν, ένας στενός φίλος του Ροβεσπιέρου, έκανε ό,τι μπορούσε για να βλάψει τη δημοτικότητα της εκδίδοντας ένα διάταγμα απολύτως άδικο για τους εργατές. Το συμβούλιο έδωσε εντολή και στα σαράντα οκτώ τμήματα να εξαγγείλουν τη μέγιστη τιμή, η οποία θα καθόριζε το βασικό μισθό. Όπως έχουμε διαπιστώσει, η Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας είχε ήδη χάσει τη δημοτικότητά της στα τμήματα, καταστρέφοντας την αυτονομία τους και επιβάλλοντας το διορισμό αρκετών μελών στις επιτροπές τους.

Ως εκ τούτου, οι συνθήκες ήταν ώριμες για μια απόπειρα πραξικοπήματος.

Στις 21 Μεσιντόρ (9 Ιουλίου), ο Ροβεσπιέρος είχε τελικά αποφασίσει να επιτεθεί στους εχθρούς του. Οκτώ μέρες νωρίτερα είχε παραπονεθεί στη Λέσχη των Ιακωβίνων για τον προσωπικό πόλεμο εναντίον του. Τώρα προχωρούσε σε λεπτομέρειες και άφησε μερικούς υπαινιγμούς για τον Μπαρέρ – τον ίδιο Μπαρέρ που μέχρι τότε ήταν το πιο ευεπηρεάστο όργανο του κόμματός του, κάθε φορά που χρειαζόταν ένα ισχυρό πλήγμα στη Συμβατική. Δυο μέρες αργότερα, και πάλι στη Λέσχη των Ιακωβίνων, πρόβη σε άμεση επίθεση εναντίον του Φουσέ για τις ακρότητες στη Λυών και πέτυχε την επιστροφή του προκειμένου να δώσει εξηγήσεις ενώπιον της Λέσχης.

Στις 26 Μεσιντόρ (14 Ιουλίου) κηρύχθηκε πόλεμος, καθώς ο Φουσέ αρνήθηκε να εμφανιστεί ενώπιον των Ιακωβίνων. Η δε επίθεση σε βάρος του Μπαρέρ σήμαινε επίθεση εναντίον του Κολό ντ'Ερμπούα και τους Μπιγιό-Βαρέν, καθώς επίσης και των δυο πανίσχυρων μελών της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, Βαντιέ και Βουλλάντ, οι οποίοι συχνά συσκέπτονταν με τον Μπαρέρ και είχαν συνεργαστεί μαζί του στην υπόθεση των συνωμοσιών στις φυλακές.

Όσοι από την Αριστερά αισθάνονταν ότι απειλούνταν – ο Ταλιέν, ο Μπαρέρ, ο Βαντιέ, ο Βουγιό, ο Μπιγιό-Βαρέν, ο Κολό ντ'Ερμπούα, ο Φουσέ – ενώθηκαν εναντίον της «τριανδρίας» των Ροβεσπιέρου, Σεν-Ζιστ και Κουτόν. Μετριοπαθείς όπως ο Μπαράς, ο Ροβέρ, ο Τιριόν, ο Κουρτουά, ο Μπουρντόν και οι υπόλοιποι οι οποίοι, από την πλευρά τους, θα ήθελαν να δουν την πτώση όλου του «Όρους», συμπεριλαμβανομένων των Κολό ντ'Ερμπούα, Μπιγιό-Βαρέν, Μπαρέρ, Βαντιέ και των άλλων, σίγουρα θα είπαν στον εαυτό τους ότι ήταν καλύτερα να αρχίσουν με επίθεση εναντίον της ομάδας του Ροβεσπιέρου καθώς, εφόσον την ανέτρεπαν, τα υπόλοιπα θα ήταν εύκολα.

Η θύελλα ξέσπασε στη Συμβατική στις 8 Θερμιδór (26 Ιουλίου 1794). Πρέπει πάντως να ήταν αναμενόμενη γιατί στην αίθουσα επικρατούσε συνωστισμός. Ο Ροβεσπιέρος επιτέθηκε στην Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας με μια καλά προετοιμασμένη ομιλία και την κατηγορήσε ότι συνωμοτούσε εναντίον της Συμβατικής. Η παρουσία του εκεί, είπε, ήταν για να υπερασπιστεί τη Συμβατική και τον εαυτό του εναντίον των συκοφαντιών. Υπερασπίστηκε επίσης τον εαυτό του απέναντι στην κατηγορία για δικτατορικές τάσεις και δεν προσπάθησε να φανεί συμφιλιωτικός προς τους αντιπάλους του – ούτε προς τον Καμπόν, για τον οποίο μίλησε, όπως και για τον Μαλαρμέ και τον Ραμέλ, με όρους δανεικούς από τους Λυσσασμένους, αποκαλώντας τους «Φεγιαντίνους, αριστοκράτες και κανάγιες».

Του επέτρεψαν να ολοκληρώσει επειδή ο λαός ανυπομονούσε να μάθει τα συμπεράσματά του, και όταν τα εξέθεσε έγινε αντιληπτό ότι στην πραγματικότητα ζητούσε ενίσχυση της εξουσίας για αυτόν και την ομάδα του. Στην ομιλία του δεν ακούστηκαν νέες απόψεις ούτε κάποιο νέο πρόγραμμα. Ήταν απλώς η απαίτηση ενός μέλους της κυβέρνησης για περισσότερη εξουσία – ακόμα μεγαλύτερη, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για κατασταλτικούς σκοπούς.

«Ποιο είναι το φάρμακο για το κακό;» είπε καταλήγοντας. «Η τιμωρία των προδοτών, η πλήρης αναδιοργάνωση της Επιτροπής Γενικής Ασφάλειας, η εκκαθάριση της εν λόγω επιτροπής και η υπαγωγή της στην Επιτροπή κοινής Σωτηρίας, η εκκαθάριση της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας, και η ενότητα της κυβέρνησης υπό την εξουσία της Εθνικής Συμβατικής Συνέλευσης, η οποία ήταν το κέντρο και ο κριτής».

Τότε έγινε πλέον κατανοητό ότι περιοριζόταν να ζητήσει μεγαλύτερη εξουσία για την τριανδρία του, προκειμένου να τη στρέψει εναντίον του Κολό και των Μπιγιό, Ταλιέν και Μπαρέρ, των Καμπόν και Καρνό, των Βαντιέ και Βουλάντ. Οι συνωμότες της Δεξιιάς θα έτριβαν τα χέρια τους. Το μόνο που είχαν να κάνουν ήταν να περιμένουν την αντίδραση του Ταλιέν, του Μπιγιό-Βαρέν και των άλλων Ορεινών.

Το βράδυ της ίδιας μέρας η Λέσχη των Ιακωβίνων χαιρέτησε ενθουσιωδώς την ομιλία του Ροβεσπιέρου και πραγματοποίησε μια δυναμική διαδήλωση εναντίον του Κολό ντ'Ερμπούα και του Μπιγιό-Βαρέν. Έγινε μάλιστα μια πρόταση για πορεία εναντίον των δυο επιτροπών. Όλα αυτά όμως ήταν μόνο λόγια. Η Λέσχη των Ιακωβίνων ουδέποτε υπήρξε κέντρο πραγματικής δράσης.

Στη διάρκεια της νύχτας, ο Μπουρντόν και ο Ταλιέν εξασφάλισαν την υποστήριξη των δεξιών μελών της Συμβατικής και προφανώς συμφώνησαν για το σχέδιο που θα εμπόδιζε τον Ροβεσπιέρο και τον Σεν-Ζιστ να μιλήσουν.

Την επόμενη μέρα, 9 Θερμιδór, μόλις ο Σεν-Ζιστ σηκώθηκε για να διαβάσει τη δήλωσή του – η οποία, με την ευκαιρία, ήταν πολύ μετριωπαθής επειδή το μόνο που ζητούσε ήταν μια αναθεώρηση της κυβερνητικής διαδικασίας – ο Μπιγιό-Βαρέν και ο Ταλιέν δεν του το επέτρεψαν. Ζήτησαν τη σύλληψη του «τυράννου», εννοώντας τον Ροβεσπιέρο και η κραυγή «Κάτω ο τύραννος!» επαναλήφθηκε από σύσσωμο το «Έλος». Ο Ροβεσπιέρος προσπάθησε να μιλήσει αλλά τον εμπόδισαν κι εκείνον. Δόθηκε εντολή για τη δίωξή του, καθώς και του αδελφού του, του Σεν-Ζιστ, του Κουτόν και του Λεμπά, οι οποίοι συνελήφθησαν αμέσως και οδηγήθηκαν σε διαφορετικές φυλακές.

Στο μεταξύ ο Ανριό, ο επικεφαλής της Εθνοφρουράς, ακολουθούμενος από δυο υπασπιστές και μερικούς χωροφύλακες, διέσχισε καλύπτοντας τους δρόμους προς την κατεύθυνση της Συμβατικής. Τότε, δυο μέλη της συνέλευσης τον είδαν να διασχίζει την οδό Σεν-Ονορέ και διέταξαν τους έξι χωροφύλακες της συνοδείας του να τον συλλάβουν.

Το Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας συνεδρίασε μόλις στις έξι το απόγευμα. Κατόπιν εξέδωσε μια έκκληση προς το λαό καλώντας τον να ξεσηκωθεί ενάντια στους Μπαρέρ, Κολό, Μπουρντόν και Αμάρα. Ο Κοφινάλ στάλθηκε για να απελευθερώσει τον Ροβεσπιέρο και τους φίλους του οι οποίοι, όπως νόμιζαν, ήταν κρατούμενοι στο κτήριο που είχε καταλάβει η Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας. Εκεί όμως ο Κοφινάλ βρήκε μόνο τον Ανριό, τον οποίο απελευθέρωσε. Όσο για τον Ροβεσπιέρο, είχε οδηγηθεί αρχικά στη φυλακή Λιζενμπέργκ αλλά οι αξιωματούχοι της είχαν αρνηθεί να τον κρατήσουν και έτσι, αντί να πάει κατευθείαν στην Κομμούνα και να συνταχθεί με τους εξεγερμένους, πήγε στο αστυνομικό τμήμα στην Κε ντεζ Ορφέβρ και εκεί παρέμεινε άπραγος. Μόλις ο Σεν-Ζιστ και ο Λεμπά απελευθερώθηκαν πήγαν αμέσως στην Κομμούνα, ενώ ο Κοφινάλ που είχε σταλεί ξανά από το Συμβούλιο για να αναζητήσει τον Ροβεσπιέρο, χρησιμοποίησε βία προκειμένου να τον αναγκάσει να πάει στο Οτέλ ντε Βιλ, όπου έφτασε κατά τις οκτώ.

Το Συμβούλιο της Κομμούνας άρχισε να προετοιμάζει μια εξέγερση, αλλά ήταν ξεκάθαρο ότι τα τμήματα δεν ενδιαφέρονταν να ξεσηκωθούν εναντίον της Συμβατικής προς όφελος εκείνων που τους κατηγορούσαν ότι είχαν καταρρομήσει τον Σομέτ και τον Εμπέρ, είχαν σκοτώσει τον Ζακ Ρου, είχαν καθαιρέσει τον Πας από το αξίωμά του, και είχαν καταστρέψει την αυτονομία των τμημάτων. Εκτός αυτού, το Παρίσι πρέπει να κατάλαβε ότι η Επανάσταση έπνεε τα λoίσθια και ότι ο άνθρωπος για τον οποίο το Συμβούλιο της Κομμούνας καλούσε το λαό να ξεσηκωθεί ουδόλως εκπροσωπούσε την υπόθεση του λαού.

Τα μεσάνυχτα τα τμήματα δεν είχαν δώσει ενδείξεις ξεσηκωμού. Ο Louis Blanc αναφέρει ότι ήταν διχασμένα και ότι οι πολιτικές επιτροπές τους δεν μπορούσαν να καταλήξουν σε συμφωνία με τις επαναστατικές επιτροπές και τις γενικές συνελεύσεις. Τα δεκατέσσερα τμήματα που υπάκουαν στην Κομμούνα σε πρώτη φάση παρέμειναν αδρανή, ενώ δεκαοκτώ ήταν εχθρικά, και από αυτά τα έξη γειτνιάζαν με το Οτέλ ντε Βιλ. Οι άνδρες της Γκραβιγέ, του τμήματος του Ζακ Ρου, συγκρότησαν μάλιστα τον πρώτο πυρήνα μιας από τις δυο φάλαγγες που προέλασαν προς το Οτέλ ντε Βιλ κατόπιν εντολής της Συμβατικής.* [* Σύμφωνα με τον κ. Ernest Mellié, τα τμήματα δεν πήραν καμία πρωτοβουλία, αλλά ακολούθησαν

πειθήνια τις επιτροπές τους, τα μέλη των οποίων εξαρτιόντουσαν από τις Επιτροπές Κοινής Σωτηρίας και Γενικής Ασφάλειας. Δεν συμμετείχαν στα πολιτικά πράγματα... Μάλιστα είχαν απαγορεύσει να αποκαλούνται «πρωτοβάθμιες συνελεύσεις». Στις 20 Φλορεάλ του Δεύτερου Έτους (9 Μαΐου 1794), ο Παγιάν, ο εθνικός πράκτορας για την Κομμούνα που είχε αντικαταστήσει τον Σομέτ, προειδοποίησε ότι σε μια επαναστατική κυβέρνηση δεν θα υπήρχαν πρωτοβάθμιες συνελεύσεις... Αυτό ήταν για να τους υπενθυμίσει ότι η παραίτησή τους ήταν τελειωτική (σελ. 151, 152). Αφού απαριθμεί τις διαδοχικές εκκαθαρίσεις στις οποίες είχαν υποβληθεί τα τμήματα για να γίνουν αρεστά στους Ιακωβίνους (σελ. 153), ο κ. Mellié τελειώνει με τις εξής λέξεις: «Επομένως ο Michelet είχε δίκιο όταν έλεγε ότι αυτή τη φορά οι συνελεύσεις των τμημάτων ήταν νεκρωμένες και ότι όλη η εξουσία είχε περάσει στις επαναστατικές επιτροπές που, όντας διορισμένες από την κυβέρνηση, επίσης δεν φανέρωναν κάποια κινητικότητα» (σελ. 154, 155). Στις 9 Θερμιδór (και για αυτό ο κ. Mellié έχει βρει αποδείξεις στα αρχεία), σε όλα σχεδόν τα τμήματα οι επαναστατικές επιτροπές συγκεντρώθηκαν περιμένοντας τις εντολές της κυβέρνησης (σελ. 169). Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα τμήματα δεν ανέλαβαν καμία δράση εναντίον των Θερμιδοριανών.]

Στο μεταξύ, η Συμβατική κήρυσσε παράνομους τους στασιαστές και την Κομμούνα και όταν αυτή η δήλωση αναγνώστηκε στην Πλας ντε Γκρεβ, οι άνδρες του πυροβολικού του Ανριό, οι οποίοι είχαν τοποθετηθεί εκεί χωρίς να κάνουν τίποτα, ξεγλήστρησαν ο ένας μετά τον άλλο. Η πλατεία ήταν τελείως άδεια όταν λίγο αργότερα φάλαγγες από τη Γκραβιγέ και την Αρσίζ εισέβαλαν το Οτέλ ντε Βιλ. Ένας νεαρός χωροφύλακας, ο πρώτος που μπήκε στο δωμάτιο όπου βρισκόταν ο Ροβεσπιέρος και οι φίλοι του, πυροβόλησε, και το βόλι έσπασε το σαγόνι του Ροβεσπιέρου. Με αυτό τον τρόπο καταλήφθηκε το Οτέλ ντε Βιλ, το κέντρο της αντίστασης, χωρίς να υπάρξει η παραμικρή αντίδραση. Αμέσως μετά ο Λεμπά αυτοκτόνησε και το ίδιο αποπειράθηκε να κάνει ο αδελφός του Ροβεσπιέρου πηδώντας από το παράθυρο του τρίτου ορόφου. Ο Κοφινάλ συνέλαβε τον Ανριό, τον κατηγορήσε ότι είχε προδώσει την υπόθεσή τους, και τον εκπαράθωσε. Οι Σεν-Ζιστ και Κουτόν συνελήφθησαν χωρίς να προβάλλουν καμία αντίσταση.

Το επόμενο πρωί, έπειτα από μια απλή ταυτοποίηση στοιχείων, εκτελέστηκαν όλοι – συνολικά είκοσι ένα άτομα. Οδηγήθηκαν προς το θάνατο στην Πλατεία της Επανάστασης ακολουθώντας μια μακρά διαδρομή εν μέσω ύβρεων από πλήθη αντεπαναστατών. Οι κομψοτυπήμενοι άνθρωποι που είχαν σπεύσει να απολαύσουν το θέαμα, ήταν πιο εκδηλωτικοί και από τη μέρα της εκτέλεσης των Εμπερτικών. Παράθυρα νοικιάζονταν σε εξωφρενικές τιμές και οι κυρίες που κάθονταν σε αυτά ήταν ντυμένες στην πένα. Η αντίδραση θριάμβευε. Η Επανάσταση είχε φτάσει στο τέλος της.

Στο σημείο αυτό ας κάνουμε μια παύση, χωρίς να αφηγηθούμε τις λεπτομέρειες των οργίων της Λευκής τρομοκρατίας, η οποία άρχισε με τον Θερμιδór, ή τις δυο απόπειρες εξέγερσης εναντίον του νέου καθεστώτος: το κίνημα του Πρεριάλ του Τρίτου Έτους και τη συνωμοσία του Μπαμπιέφ κατά το Τέταρτο Έτος.

Οι αντίπαλοι της Τρομοκρατίας που ανέκαθεν μιλούσαν για επιείκεια, την ήθελαν τελικά μόνο για τον εαυτό τους και τους φίλους τους. Το πρώτο που έκαναν όταν ήρθαν στην εξουσία ήταν να εκτελέσουν όλους τους υποστηρικτές των Ορεινών που είχαν ανατρέψει. Μέσα σε τρεις μέρες, στις 10, 11 και 12 Θερμιδór (28, 29 και 30 Ιουλίου) εκτελέστηκαν εκατόν τρία άτομα. Οι καταγγελίες έρρεαν σαν ποτάμι από τις μεσαίες τάξεις, και η λαϊμητόμος λειτουργούσε ασταμάτητα – αυτή τη φορά όμως στην πλευρά της αντίδρασης. Από τις 9 Θερμιδór έως την 1 Πρεριάλ, μέσα σε λιγότερο από δέκα μήνες, εβδομήντα τρεις Ορεινοί αντιπρόσωποι καταδικάστηκαν σε θάνατο ή φυλάκιση, ενώ εβδομήντα τρεις Γιρονδίνιοι επανήλθαν στη Συμβατική.

Τώρα ήταν η σειρά των αληθινών «πολιτικών». Η «μέγιστη τιμή» στα προϊόντα καταργήθηκε τάχιστα με αποτέλεσμα να προκληθεί μια βίαιη κρίση, στη διάρκεια της οποίας η χρηματομεσιτεία και η κερδοσκοπία προσέλαβαν γιγαντιαίες διαστάσεις. Οι αστοί οργάνωσαν μεγάλες γιορτές, όπως έκαναν αργότερα μετά τον Ιούνιο του 1848 και τον Μάιο του 1871. Η χρυσή νεολαία που είχε οργανωθεί από τον Φρεόν κυριάρχησε στο Παρίσι, ενώ οι εργάτες, έχοντας διαπιστώσει την ήττα της Επανάστασης, σύρθηκαν πίσω στις καλύβες τους για να εξετάσουν τα ενδεχόμενα της επόμενης έκρηξης.

Προσπάθησαν να ξεγεγηθούν στις 12 Ζερμινάλ του Τρίτου Έτους (1 Απριλίου 1795) και ξανά την 1 Πρεριάλ (20 Μαΐου) ζητώντας ψωμί και το Σύνταγμα του 1793. Στην περίπτωση αυτή οι συνοικίες επέδειξαν μεγάλο κουράγιο, αλλά οι αστοί είχαν τον χρόνο να οργανώσουν τις δυνάμεις τους. Το επαναστατικό δικαστήριο είχε καταργηθεί κι έτσι οι τελευταίοι

Ορεινοί – Ρομ, Μπουρμπότ, Ντουρουά, Σουμπρανσί, Γκουζόν και Ντουκενουά – καταδικάστηκαν σε θάνατο από στρατιωτική επιτροπή και εκτελέστηκαν.

Έκτοτε οι αστοί παρέμειναν κυρίαρχοι της Επανάστασης και η καθοδική φάση συνεχίστηκε. Σύντομα η αντίδραση έγινε ολοφάνερα μοναρχική. Ο χρυσός θίασος (troupe dorée) βγήκε από την κρυψώνα του, φορούσε ελεύθερα το γκριζοπαλτό με το πράσινο ή το μπλε χρώμα των Chouans* [* Οι μοναρχικοί της Βρετανίας.] και κακομεταχειριζόταν όλους όσους ήταν γνωστοί σαν «τρομοκράτες» - δηλαδή, όλους τους δημοκρατικούς. Υπήρξαν ομαδικές και μεμονωμένες διώξεις. Όποιος είχε βοηθήσει με οποιονδήποτε τρόπο στην εκτέλεση του βασιλιά – ή στη σύλληψή του έπειτα από τη φυγή του στη Βαρέν – όποιος είχε συμμετάσχει στην επίθεση εναντίον του Κεραμεικού, γινόταν στόχος των μοναρχικών που του έκαναν το βίο αβίωτο.

Στα τμήματα, κυρίως στο νότο, οι «Ομίλοι του Ιησού», οι «Ομίλοι του Ήλιου», και άλλες οργανώσεις μοναρχικών, εφάρμοζαν μαζικά αντίποινα. Στις φυλακές της Λυών, της Εξ και της Μασσαλίας θανάτωσαν όλους εκείνους που είχαν λάβει μέρος στην προηγούμενη κυβέρνηση. Σύμφωνα με τον Mignet: «Σχεδόν κάθε γωνιά του νότου βίωσε τις 2 του Σεπτεμβρίου της» και αυτό, ασφαλώς, σημαίνει τις 2 του Σεπτεμβρίου των μοναρχικών. Εκτός από εκείνες τις μαζικές σφαγές, τα μέλη των προαναφερθέντων εταιρειών του Ιησού και του Ήλιου οργάνωσαν μεμονωμένα ανθρωποκυνηγητά. Στη Λυών, όποτε έβρισκαν κάποιον επαναστάτη που είχε γλιτώσει από τις σφαγές τους, τον σκότωναν και πετούσαν το πτώμα στον Ροδανό, χωρίς την παραμικρή πρόφαση δίκης. Παρόμοιες πράξεις έγιναν και στην Ταρασκόν.

Η αντίδραση μεγάλωσε μέχρι τη διάλυση της Συμβατικής στις 4 Μπριμέρ του Τέταρτου Έτους (26 Οκτωβρίου 1795). Το Διευθυντήριο το κατάφερε και προετοίμασε το δρόμο αρχικά για την Υπατεία και κατόπιν για την Αυτοκρατορία. Το Διευθυντήριο ήταν ένα απίστευτο όργιο των μεσαιών τάξεων, όπου οι περιουσίες που είχαν αποκτηθεί στη διάρκεια της Επανάστασης, ιδίως στη διάρκεια της θερμιδοριανής αντίδρασης, σπαταλήθηκαν μέσα σε αχαλίνωτη πολυτέλεια. Επειδή, εάν η Επανάσταση είχε θέσει σε κυκλοφορία οκτώ δισεκατομμύρια χαρτονομίσματα, η θερμιδοριανή αντίδραση κινήθηκε δέκα φορές προς αυτή την κατεύθυνση, θέτοντας σε κυκλοφορία το ασύλληπτο ποσόν των τριάντα δισεκατομμυρίων σε διάστημα δεκαπέντε μηνών. Από αυτό μπορούμε να υπολογίσουμε το μέγεθος των περιουσιών που είχαν συγκεντρωθεί από τους «κερδοσκόπους», χάρη σε εκείνη την ακραία κυκλοφορία χαρτονομισμάτων.

Τον Μάιο του 1796 οι επαναστάτες κομμουνιστές υπό τον Μπαμπέφ προσπάθησαν για άλλη μια φορά να προκαλέσουν μια εξέγερση μέσω της μυστικής εταιρείας τους, αλλά συνελήφθησαν πριν ωριμάσουν οι συνθήκες. Μια προσπάθεια για τον ξεσηκωμό του στρατοπέδου της Γκρενέλ τη νύχτα της 23 Φρουκτιδώρ του Τέταρτου Έτους (9 Σεπτεμβρίου 1796) επίσης απέτυχε. Ο Μπαμπέφ και ο Νταρτέ καταδικάστηκαν σε θάνατο και αυτοκτόνησαν με ξιφίδιο στις 7 Πρεριάλ του Πέμπτου Έτους. Όμως και οι μοναρχικοί είχαν την αποτυχία τους στις 18 Φρουκτιδώρ του Πέμπτου Έτους (4 Σεπτεμβρίου 1797), ενώ το Διευθυντήριο διήρκεσε έως τις 18 Μπριμέρ του Όγδοου Έτους (9 Νοεμβρίου 1799).

Εκείνη τη μέρα ο Ναπολέων Βοναπάρτης πραγματοποίησε το πραξικόπημά του και η εθνική αντιπροσωπία υποτάχθηκε απόλυτα από τον πρώην Αβράκωτο που είχε με το μέρος του το στρατό.

Ως εκ τούτου, έπειτα από επτά χρόνια ο πόλεμος έφτασε στο τέλος του. Στις 28 Φλορεάλ του Δωδέκατου Έτους (18 Μαΐου 1804), ο Ναπολέων αυτοαναγορεύτηκε αυτοκράτορας και έτσι ξέσπασε πάλι πόλεμος, ο οποίος, με σύντομα διαλείμματα, διήρκεσε μέχρι το 1815.

Εξηκοστό ένατο κεφάλαιο: Συμπέρασμα

Όταν βλέπει κανείς τη φοβερή και πανίσχυρη Συμβατική να αυτοκαταστρέφεται το 1794-1975, εκείνη την περήφανη και ισχυρή Δημοκρατία να εξαφανίζεται, και τη Γαλλία, έπειτα από το διεφθαρμένο καθεστώς του Διευθυντηρίου, να υποτάσσεται στο στρατιωτικό ζυγό του Βοναπάρτη, αισθάνεται την ανάγκη να ρωτήσει: «Ποιο το όφελος της Επανάστασης αφού το έθνος αναγκάστηκε να επιστρέψει σε ένα τυραννικό καθεστώς;» Αυτό το ερώτημα υποβλήθηκε σταθερά στη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα και το έχουν χρησιμοποιήσει οι άτολμοι και οι συντηρητικοί σαν ένα επιχειρήμα εναντίον των επαναστάσεων γενικότερα.

Η απάντηση περιλαμβάνεται στις προηγούμενες σελίδες. Μόνον εκείνοι που έχουν διαπιστώσει στην Επανάσταση απλώς μια αλλαγή στην κυβέρνηση, εκείνοι που αγνοούν το οικονομικό και το εκπαιδευτικό της έργο, θα μπορούσαν να θέσουν ένα τέτοιο ερώτημα

Η Γαλλία που βλέπουμε τις τελευταίες μέρες του δεκάτου ογδόου αιώνα, τη στιγμή του πραξικοπήματος της 18 Μπριμέρ, δεν είναι η Γαλλία που υπήρχε πριν το 1789. Θα μπορούσε άραγε η παλιά Γαλλία, οικονομικά εξαθλιωμένη και με το ένα τρίτο του πληθυσμού της να μαστιζείται κάθε χρόνο από την πείνα, να είχε συντηρήσει τους Ναπολεόντειους Πολέμους που ξέσπασαν τόσο σύντομα, έπειτα από τους φοβερούς πολέμους της Δημοκρατίας ανάμεσα στο 1792 και το 1799, όταν δεχόταν επιθέσεις από ολόκληρη την Ευρώπη;

Είναι γεγονός ότι το 1792-1793 είχε σχηματιστεί μια νέα Γαλλία. Πολλοί νομοί υπέφεραν από σιτοδεία και το φρικιαστικό της πρόσωπο της έγινε ιδιαίτερα αισθητό μετά το πραξικόπημα του Θερμιδόρ, όταν καταργήθηκε η μέγιστη τιμή για όλα τα διατροφικά προϊόντα. Υπήρχαν επίσης μερικοί νομοί που δεν παρήγαγαν αρκετά για να θρέψουν τους ανθρώπους τους, και καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν και όλα τα μεταφορικά μέσα είχαν επιταχθεί για τις ανάγκες του, οι συγκεκριμένοι νομοί υπέφεραν από τις ελλείψεις. Όλα όμως τείνουν να αποδείξουν ότι, ακόμα και τότε, η Γαλλία παρήγαγε περισσότερα από κάθε είδους αναγκαία για τη διαβίωση σε σύγκριση με το 1789.

Σύμφωνα με τον Michelet, για πρώτη φορά στη Γαλλία το όργωμα υπήρξε τόσο εντατικό όσο το 1792, όταν ο χωρικός όργωνε τη γη που είχε πάρει πίσω από τους άρχοντες, τα μοναστήρια, τους ναούς, και κέντριζε το βόδι του κραυγάζοντας «Allons Prusse! Allons Autriche!». Για πρώτη φορά ξεχερώθηκε τόση γη – ακόμα και μοναρχικοί συγγραφείς το παραδέχονται – όσο σε εκείνα τα χρόνια της Επανάστασης. Η πρώτη καλή σοδειά το 1794 ανακούφισε τα δυο τρίτα της Γαλλίας – τουλάχιστον στα χωριά, γιατί σε όλο αυτό το διάστημα οι πόλεις απειλούνταν από έλλειψη τροφίμων. Όχι επειδή έλειπαν συνολικά στη Γαλλία, ή ότι οι κατά τόπους αρχές των Αβράκωτων είχαν αμελήσει να λάβουν μέτρα για να θρέψουν εκείνους που δεν μπορούσαν να βρουν εργασία, αλλά επειδή όλα τα υποζύγια που δεν χρησιμοποιούνταν στο όργωμα είχαν επιταχθεί για να μεταφέρουν τρόφιμα και πολεμοφόδια στις δεκατέσσερις στρατιές της Δημοκρατίας. Εκείνες τις μέρες δεν υπήρχαν σιδηρόδρομοι και όλοι οι δρόμοι, εκτός από τους κύριους, βρίσκονταν στην κατάσταση των δρόμων της σημερινής Ρωσίας – ήταν σχεδόν αδιάβατοι.

Στη διάρκεια των τεσσάρων εκείνων χρόνων της επανάστασης γεννήθηκε μια νέα Γαλλία. Για πρώτη φορά έπειτα από αιώνες ο χωρικός γέμιζε το στομάχι του, όρθωνε το ανάστημά του και τολμούσε να μιλήσει έξω από τα δόντια. Αρκεί να διαβάσουμε τις λεπτομερείς εκθέσεις σχετικά με την επιστροφή του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ στο Παρίσι, όταν οι χωρικοί τον μετέφεραν αιχμάλωτο από τη Βαρέν τον Ιούνιο του 1791 για να αναρωτηθούμε: «Ένα τέτοιο πράγμα, ένα τόσο μεγάλο ενδιαφέρον για την κοινή ευημερία, μια τόσο μεγάλη αφοσίωση σε αυτό και μια τέτοια ανεξαρτησία κρίσης και δράσης – όλα αυτά θα ήταν δυνατά πριν το 1789;» Στο ενδιάμεσο διάστημα είχε γεννηθεί ένα νέο έθνος, όπως το βλέπουμε να γεννιέται σήμερα στη Ρωσία και στην Τουρκία.

Λόγω αυτής της νέας γέννησης η Γαλλία κατάφερε να συντηρήσει τους πολέμους της υπό τη Δημοκρατία και τον Ναπολέοντα και να μεταλαμπαδεύσει τις αρχές της Μεγάλης Επανάστασης στην Ελβετία, στην Ιταλία, στην Ισπανία, στο Βέλγιο, στην Ολλανδία, στη Γερμανία, ακόμα και στα σύνορα της Ρωσίας. Και όταν το 1815, έπειτα από όλους εκείνους τους πολέμους και αφού ακολουθήσουμε νοερά τις γαλλικές στρατιές μέχρι την Αίγυπτο και τη Μόσχα, θα περιμέναμε να δούμε τη Γαλλία εξαθλιωμένη σε απίστευτο βαθμό και με τη γη της κατεστραμμένη, διαπιστώνουμε απεναντίας ότι ακόμα και στις ανατολικότερες περιοχές της και στην Ιούρα, η χώρα ευημερούσε σε σύγκριση με την εποχή που ο Πετιόν, έδειξε στον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ τις πλούσιες όχθες του Μάρνη και τον ρώτησε εάν υπήρχε πουθενά αλλού στον κόσμο ένα βασίλειο πιο όμορφο από εκείνο που τελικά ο βασιλιάς δεν θέλησε να διατηρήσει.

Η δύναμη της αυτοδυναμίας στα χωριά που αναζωογονήθηκαν από την Επανάσταση ήταν τέτοια, που μέσα σε μερικά χρόνια η Γαλλία έγινε μια χώρα από εύπορους χωρικούς και σύντομα οι εχθροί της ανακάλυψαν ότι, παρόλο το αίμα που είχε χύσει και τις απώλειες που είχε υποστεί, η Γαλλία, όσον αφορά στην παραγωγικότητά της, ήταν η πλουσιότερη χώρα στην Ευρώπη. Στην πραγματικότητα, δεν αντιλούσε τον πλούτο της από τις Ινδίες ή από το εξωτερικό της εμπόριο, αλλά από το έδαφός της, από την αγάπη της για αυτό, από τις ικανότητες και τη βιομηχανία της. Είναι η

πλουσιότερη χώρα λόγω του καταμερισμού του πλούτου της και είναι ακόμα πλουσιότερη λόγω των δυνατοτήτων που προσφέρει για το μέλλον.

Τέτοια ήταν η επίδραση της Επανάστασης. Και εάν ο περιστασιακός παρατηρητής στη Γαλλία του Ναπολέοντα διαπιστώνει μόνο την αγάπη για δόξα, ο ιστορικός συνειδητοποιεί ότι ακόμα και οι πόλεμοι που διεξήγαγε η Γαλλία εκείνη την περίοδο έγιναν για τη διαφύλαξη των καρπών της Επανάστασης – για να διατηρηθεί η γη που είχε ανακτηθεί από τους άρχοντες, τους ιερείς και τους πλούσιους, για να διατηρηθούν οι ελευθερίες που είχαν κατακτηθεί από την τυραννία και την Αυλή. Εάν εκείνα τα χρόνια η Γαλλία ήταν πρόθυμη να ματώσει μέχρι θανάτου μόνο και μόνο για να εμποδίσει Γερμανούς, Άγγλους και Ρώσους να της επιβάλλουν έναν Λουδοβίκο ΙΗ΄, ήταν επειδή δεν ήθελε η επιστροφή των εμγκρέδων ευγενών να σημαίνει ότι οι ci-devants θα έπαιρναν πίσω τη γη τους, η οποία ήταν ήδη ποτισμένη με τον ιδρώτα του χωρικού, ούτε ότι θα έχανε τις ελευθερίες που είχαν καθιαιαστεί με το αίμα των πατριωτών. Και για είκοσι τρία χρόνια η Γαλλία πολέμησε τόσο καλά, ώστε όταν αναγκάστηκε τελικά επιτρέψει την επιστροφή των Βουρβόνων, εκείνη ήταν που τους επέβαλε τους όρους της. Μπορεί να κυβερνούσαν οι Βουρβόννοι, αλλά η γη θα παρέμενε σε εκείνους που την είχαν πάρει από τους φεουδάρχες άρχοντες, Έτσι, ακόμα και στη διάρκεια της Λευκής Τρομοκρατίας των Βουρβόννων δεν τόλμησαν να αγγίξουν αυτή τη γη. Το Παλαιό Καθεστώς δεν μπορούσε να παλινρθωθεί.

Αυτές είναι οι κατακτήσεις όταν πραγματοποιείται μια επανάσταση.

Υπάρχουν όμως κι άλλα που αξίζουν επισήμανσης. Στην ιστορία όλων των εθνών έρχεται κάποια στιγμή που σε ολόκληρη τη ζωή του έθνους συμβαίνουν θεμελιώδεις αλλαγές. Η τυραννία του βασιλιά και η φεουδαρχία πέθαιναν το 1789. Ήταν αδύνατον να κρατηθούν στη ζωή. Έπρεπε να τελειώνουν.

Τότε όμως δυο δρόμοι άνοιξαν μπροστά στη Γαλλία: μεταρρύθμιση ή επανάσταση.

Σε τέτοιες εποχές υπάρχει πάντα μια στιγμή όπου η μεταρρύθμιση είναι ακόμα εφικτή. Εάν όμως δεν υπάρξει εκμετάλλευση εκείνης της στιγμής, εάν μια επίμονη αντίσταση σταθεί απέναντι στις απαιτήσεις της νέας ζωής σε σημείο που το αίμα να κυλά στους δρόμους, όπως κύλησε στις 14 Ιουλίου 1789, τότε πρέπει να γίνει Επανάσταση. Και από τη στιγμή που θα έχει αρχίσει η Επανάσταση, πρέπει απαραίτητως να φτάσει μέχρι τέλους – δηλαδή, μέχρι το ανώτερο σημείο που μπορεί να κατακτήσει – και να αφουγκραστεί την κοινή γνώμη εκείνη τη δεδομένη στιγμή.

Εάν αναπαραστήσουμε την αργή πρόοδο μιας εξελικτικής περιόδου με μια γραμμή σχεδιασμένη σε χαρτί, θα διαπιστώσουμε ότι η γραμμή αυτή σταδιακά ακολουθεί ανοδική πορεία, έστω και αργά. Ακολουθεί μια Επανάσταση και ξαφνικά η γραμμή εκτοξεύεται προς τα πάνω. Στην Αγγλία η γραμμή θα εμφανιζόταν ανοδικά στην Πουριτανική Δημοκρατία του Κρόμγουελ, ενώ στη Γαλλία ανεβαίνει κατά την περίοδο της Δημοκρατίας των Αβράκωτων του 1793. Εντούτοις, σε αυτό το ύψος η πρόοδος δεν μπορεί να διατηρηθεί. Όλες οι εχθρικές δυνάμεις συνασπίζονται εναντίον της και η Δημοκρατία καταρρέει. Η γραμμή μας, αφού έχει φτάσει σε αυτό το ύψος, υποχωρεί και ακολουθεί η αντίδραση. Για την πολιτική ζωή της Γαλλίας η γραμμή πέφτει πολύ χαμηλά, αλλά βαθμηδόν ανεβαίνει ξανά και, όταν το 1815 αποκαθίσταται η ειρήνη στη Γαλλία, και το 1668 στην Αγγλία, και οι δυο χώρες βρίσκονται σε ένα επίπεδο πολύ πιο ψηλό σε σχέση με εκείνο της προεπαναστατικής περιόδου.

Μετά από αυτό, η εξέλιξη επαναλαμβάνεται: η γραμμή μας αρχίζει και πάλι να ανεβαίνει αργά. Όμως, πέρα από το να καταλαμβάνει θέση σε πολύ ψηλότερο επίπεδο, σχεδόν σε κάθε περίπτωση η άνοδος της γραμμής θα είναι πιο γρήγορη από ό,τι πριν την περίοδο της αναταραχής.

Αυτός είναι ένας νόμος της προόδου των ανθρώπων αλλά και ένας νόμος της προόδου του ατόμου. Ο νόμος αυτός επιβεβαιώνεται από την πιο πρόσφατη ιστορία της Γαλλίας και δηλώνει πόσο αναγκαίο ήταν να περάσει μέσα από την Κομμούνα για να φτάσει τελικά στην Τρίτη Δημοκρατία.

Το έργο της Γαλλικής Επανάστασης δεν περιορίζεται μόνο σε αυτά που αποκόμισε και σε όσα κεκτημένα της διατήρησε η Γαλλία. Βρίσκεται επίσης στις αρχές που κληροδότησε στον επόμενο αιώνα – στη γραμμή της κατεύθυνσης που χάραξε για το μέλλον.

Μια μεταρρύθμιση είναι πάντα ένας συμβιβασμός με το παρελθόν, αλλά η πρόοδος που πραγματοποιείται μέσω της επανάστασης είναι πάντα μια υπόσχεση για μελλοντική πρόοδο. Εάν η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση υπήρξε η σύνοψη της εξέλιξης ενός αιώνα, σημάδεψε με τη σειρά της το εξελικτικό πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε στην πορεία του δεκάτου ενάτου αιώνα.

Είναι νόμος στην παγκόσμια ιστορία ότι η περίοδος εκατό ή εκατόν τριάντα ετών, λίγο πολύ, ανάμεσα σε δυο μεγάλες επαναστάσεις, προσλαμβάνει το χαρακτήρα της από την επανάσταση με την οποία αρχίζει αυτή η περίοδος. Τα έθνη μέσω των θεσμών τους προσπαθούν να συνειδητοποιήσουν την κληρονομιά που τους άφησε η τελευταία επανάσταση. Όλα όσα δεν θα μπορούσε ακόμα να εφαρμόσει στην πράξη, όλες οι μεγάλες ιδέες που διαδόθηκαν στη διάρκεια της αναστάτωσης, όλες οι προσπάθειες για την κοινωνιολογική αναδόμηση που γεννιούνται στη διάρκεια της επανάστασης, θα σχηματίσουν την ουσία της εξέλιξης στη διάρκεια της εποχής που έπεται της επανάστασης, με την προσθήκη των νέων ιδεών που θα γεννήσει αυτή η εξέλιξη στην προσπάθειά της να εφαρμόσει στην πράξη το πρόγραμμα που έχει χαραχτεί από την τελευταία αναταραχή. Τότε, μια νέα επανάσταση θα ξεσπάσει σε κάποιο άλλο έθνος που με τη σειρά του θα θέσει τα ζητήματα για τον επόμενο αιώνα. Μέχρι στιγμής αυτή ήταν η τάση της ιστορίας.

Στην πραγματικότητα, δυο μεγάλες κατακτήσεις χαρακτηρίζουν τα εκατό χρόνια που πέρασαν από το 1789-1793. Και οι δυο προέρχονται από τη Γαλλική Επανάσταση, η οποία είχε συνεχίσει το έργο της Αγγλικής, μεγεθύνοντάς το και δίνοντάς του νέα πνοή με όλη την πρόοδο που είχε γίνει από τότε που οι αγγλικές μεσαιές τάξεις αποκεφάλισαν τον βασιλιά τους και μετέφεραν τις εξουσίες του στο Κοινοβούλιο. Οι δυο αυτοί μεγάλοι θρίαμβοι είναι η κατάργηση της δουλοπαροικίας και η κατάργηση της απολυταρχίας, διαμέσου των οποίων ο άνθρωπος απέκτησε προσωπικές ελευθερίες που δεν φανταζόντουσαν ούτε οι δουλοπάροικοι ούτε οι υποτελείς το απόλυτου μονάρχη, ενώ ταυτόχρονα έχουν συμβάλει στην ανάπτυξη της αστικής τάξης και του καπιταλισμού.

Αυτά τα δυο επιτεύγματα αντιπροσωπεύουν το κύριο έργο του δεκάτου ενάτου αιώνα που άρχισε στη Γαλλία το 1789 και σιγά σιγά εξαπλώθηκε πάνω από την Ευρώπη στην πορεία εκείνου του αιώνα.

Το έργο της απαλλαγής από τη δουλεία που εγκαινίασαν οι Γάλλοι χωρικοί το 1789, συνεχίστηκε στην Ισπανία, στην Ιταλία, στην Ελβετία, στην Γερμανία και στην Αυστρία από τις στρατιές των Αβράκωτων. Δυστυχώς, το έργο αυτό μόλις και μετά βίας διείσδυσε στην Πολωνία, ενώ δεν άγγιξε καθόλου τη Ρωσία.

Η κατάργηση της δουλοπαροικίας στην Ευρώπη θα είχε ήδη ολοκληρωθεί στο πρώτο μισό του δεκάτου ενάτου αιώνα, εάν η γαλλική μπουρζουαζία που ήρθε στην εξουσία το 1794 πατώντας στα άψυχα κορμιά των αναρχικών, των Κορδελιέρων και των Ιακωβίνων, δεν είχε ανακόψει την επαναστατική ορμή, δεν είχε αποκαταστήσει τη μοναρχία και δεν είχε παραδώσει τη Γαλλία στον πρώτο Ναπολέοντα, τον καιροσκόπο αυτοκράτορα. Αυτός ο πρώην Αβράκωτος και τώρα πια στρατηγός των Αβράκωτων, άρχισε πολύ γρήγορα να υποστηρίζει την αριστοκρατία, όμως η ώθηση είχε πλέον δοθεί και ο θεσμός της δουλοπαροικίας είχε ήδη δεχτεί ένα θανάσιμο πλήγμα. Καταργήθηκε στην Ισπανία και στην Ιταλία, παρά τον προσωρινό θρίαμβο της αντίδρασης. Μετά το 1811 επέμεινε στη Γερμανία και εξαφανίστηκε οριστικά σε αυτή τη χώρα το 1848. Το 1861 η Ρωσία αναγκάστηκε να χειραφετήσει τους δουλοπάροικους της και ο πόλεμος του 1878 έβαλε τέλος στη δουλοπαροικία στη Βαλκανική Χερσόνησο.

Ο κύκλος αυτός τώρα ολοκληρώνεται. Το δικαίωμα του άρχοντα πάνω στο χωρικό δεν υπάρχει πλέον στην Ευρώπη, ακόμα και σε εκείνες τις χώρες όπου οι φεουδαρχικές εισφορές εξακολουθούν να εξοφλούνται.

Οι ιστορικοί δεν έχουν εκτιμήσει επαρκώς αυτό το γεγονός. Καθώς είναι απορροφημένοι σε πολιτικά ζητήματα, δεν αντιλαμβάνονται τη σημασία της κατάργησης της δουλοπαροικίας η οποία, εντούτοις, είναι το ουσιώδες χαρακτηριστικό του δεκάτου ενάτου αιώνα. Οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα έθνη και οι πόλεμοι που έχουν προκύψει από αυτές, οι πολιτικές των Μεγάλων Δυνάμεων που αποσπούν στο μέγιστο βαθμό την προσοχή των ιστορικών, πηγάζουν από το μοναδικό σημαντικό γεγονός – την κατάργηση της δουλοπαροικίας και την ανάπτυξη του συστήματος των μισθών που την έχει αντικαταστήσει.

Με αυτό τον τρόπο ο Γάλλος χωρικός εξεγέρθηκε πριν από εκατόν είκοσι χρόνια ενάντια στον άρχοντα που τον ανάγκαζε να χτυπά τις λιμνούλες μήπως οι βάτραχοι ενοχλήσουν τον ύπνο του αφέντη του, έχει απελευθερώσει τους

χωρικούς ολόκληρης της Ευρώπης. Μέσα σε τέσσερα χρόνια, καίγοντας έγγραφα που δήλωναν την υποταγή του, πυρπολώνοντας πύργους και εκτελώντας τους ιδιοκτήτες εκείνων που αρνούνταν να αναγνωρίσουν το δικαίωμά του ως άνθρωπο, ο Γάλλος χωρικός ξεσήκωσε ολόκληρη την Ευρώπη που σήμερα είναι ελεύθερη από τον εξευτελιστικό θεσμό της δουλοπαροικίας.

Από την άλλη πλευρά, η κατάργηση της απολυταρχίας χρειάστηκε λίγο περισσότερο από εκατό χρόνια για να κάνει το γύρο της Ευρώπης. Μετά την επίθεση που δέχτηκε στην Αγγλία το 1648 και μετά την ήττα της στη Γαλλία το 1789, η βασιλική εξουσία που ήταν χτισμένη πάνω στο δικαίωμα ελέω Θεού, ασκείται πλέον μόνο στη Ρωσία αλλά και εκεί πνέει τα λοίσθια. Ακόμα και τα μικρά βαλκανικά κράτη και η Τουρκία σήμερα έχουν αντιπροσωπευτικές συνελεύσεις, ενώ στον ίδιο κύκλο μπαίνει και η Ρωσία.

Από αυτή την άποψη η Επανάσταση του 1789-1793 έχει επιτελέσει το έργο της. Σήμερα η ισότητα απέναντι στο νόμο και η αντιπροσωπευτική κυβέρνηση περιλαμβάνονται σχεδόν σε όλους τους νομοθετικούς κώδικες της Ευρώπης. Στη θεωρία τουλάχιστον, οι νόμοι δεν κάνουν διαχωρισμούς ανάμεσα στους ανθρώπους και καθένας έχει δικαίωμα να συμμετέχει, λίγο πολύ, στην κυβέρνηση.

Ο απόλυτος μονάρχης των υπηκόων του – και ο αφέντης της γης των χωρικών στη βάση κληρονομικού δικαιώματος – έχει εξαφανιστεί. Σήμερα την Ευρώπη κυβερνά η αστική τάξη.

Ταυτόχρονα όμως η Μεγάλη Επανάσταση έχει κληροδοτήσει μερικές άλλες αρχές πολύ μεγαλύτερης σημασίας – τις αρχές του κομμουνισμού. Όπως έχουμε διαπιστώσει, η κομμουνιστική ιδέα συνέχιζε να εμφανίζεται στο προσκήνιο σε όλη τη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης και μετά την πτώση των Γιρονδίνων έγιναν πολυάριθμες μικρές αλλά και μερικές μεγάλες απόπειρες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι ιδέες του Φουριέ προέρχονται απευθείας αφενός από τον Λανζ και αφετέρου από τον Σαλιέ. Ο Μπαμπέφ είναι ο απευθείας απόγονος ιδεών, οι οποίες ξεσήκωσαν τον ενθουσιασμό των μαζών το 1793. Εκείνος, ο Μπουοναρότι και ο Σιλβέν Μαρεσάλ απλώς τις συστηματοποίησαν κάπως ή τις διατύπωσαν σε λογοτεχνική μορφή. Όμως οι μυστικές εταιρείες που οργανώθηκαν από τον Μπαμπέφ και τον Μπουοναρότι υπήρξαν η πηγή των κομμουνιστικών υλιστικών μυστικών εταιρειών, μέσω των οποίων ο Μπλανκί και ο Μπαρμπς εξύψωσαν συνωμοσίες κατά την περίοδο της αστικής μοναρχίας του Λουδοβίκου-Φιλίππου. Αργότερα πάλι, το 1866, η Διεθνής Ένωση Εργαζομένων εμφανίστηκε σαν απευθείας απόγονος αυτών των εταιρειών. Όσο για το «σοσιαλισμό», σήμερα γνωρίζουμε ότι αυτός ο όρος που είναι της μόδας αποφεύγει τον όρο «κομμουνισμός», ο οποίος κάποτε ήταν επικίνδυνος, επειδή οι μυστικές κομμουνιστικές εταιρείες πέρασαν στη δράση και γνώρισαν τη βίαιη καταστολή των μπουρζουάδων που τότε βρίσκονταν στην εξουσία.

Συνεπώς, υπάρχει ένας απευθείας δεσμός από τους Λυσσασμένους του 1793 και τη συνωμοσία του Μπαμπέφ το 1795 μέχρι τη Διεθνή Ένωση Εργαζομένων του 1866-1878.

Υπάρχει επίσης μια απευθείας καταγωγή ιδεών. Μέχρι τώρα ο σύγχρονος σοσιαλισμός δεν έχει προσθέσει απολύτως τίποτα στις ιδέες που κυκλοφορούσαν ανάμεσα στο γαλλικό λαό το 1789-1794 και που έγιναν προσπάθειες να εφαρμοστούν στην πράξη το Δεύτερο Έτος της Δημοκρατίας. Το μόνο που έχει κάνει ο σύγχρονος σοσιαλισμός είναι να συστηματοποιήσει εκείνες τις ιδέες και να βρει επιχειρήματα υπέρ τους, είτε στρεφόμενος εναντίον των αστών οικονομολόγων που είναι περιχαρακωμένοι στους δικούς τους ορισμούς, είτε γενικεύοντας ορισμένα γεγονότα που παρατηρούνται στην εξέλιξη του βιομηχανικού καπιταλισμού, κατά την πορεία του δεκάτου ενάτου αιώνα.

Επιτρέπω ωστόσο στον εαυτό μου να ισχυριστώ ότι, όσο ασαφής κι αν ήταν, όσο μικρή υποστήριξη κι αν κατάφερε να αντλήσει από επιχειρήματα συγκαλυμμένα με τον επιστημονικό μανδύα, και όσο λίγο κι αν χρησιμοποίησε την ψευδο-επιστημονική ορολογία των οικονομολόγων της μεσαίας τάξης, ο λαϊκός κομμουνισμός των δυο πρώτων χρόνων της Δημοκρατίας έβλεπε πολύ πιο καθαρά και προχώρησε σε πολύ βαθύτερες αναλύσεις από ό,τι ο σύγχρονος σοσιαλισμός.

Πρώτα απ' όλα, ήταν κομμουνισμός ως προς την κατανάλωση των αναγκών για τη διαβίωση – και όχι μόνο ως προς την παραγωγή. Υπήρξε η κοινοκτημοσύνη και η εθνικοποίηση αυτού που οι οικονομολόγοι γνωρίζουν σαν κατανάλωση και εκεί οι αυστηροί δημοκράτες του 1793 έστρεψαν κυρίως την προσοχή τους, όταν προσπάθησαν να ιδρύσουν δικά τους καταστήματα δημητριακών και προμηθειών σε κάθε κοινότητα, όταν ξεκίνησαν μια γιγαντιαία έρευνα

για να βρουν και να καθορίσουν την πραγματική τιμή των αγαθών πρώτης και δεύτερης ανάγκης, και όταν ενέπνευσαν τον Ροβεσπιέρο να διακηρύξει ότι μόνο τα πλεονάσματα των ειδών διατροφής θα γίνουν αντικείμενα εμπορίου και ότι τα αναγκαία ανήκουν σε όλους.

Ο κομμουνισμός του 1793 γεννήθηκε μέσα από τις πιεστικές ανάγκες εκείνων των ταραγμένων χρόνων, επισφραγίζοντας το δικαίωμα όλων στα μέσα διαβίωσης και στην καλλιέργεια της γης, απαγορεύοντας σε κάποιον να κατέχει περισσότερη γη από εκείνη που θα μπορούσε να καλλιεργήσει εκείνος και η οικογένειά του, και προσπαθώντας να κοινωνικοποιήσει όλο το εμπόριο και τη βιομηχανία, προχώρησε μέχρι τον πυρήνα των πραγμάτων, περισσότερο από όλα τα μίνιμουμ προγράμματα της εποχής μας, ακόμα και από τις πιο αισιόδοξες διακηρύξεις των προγραμμάτων αυτών.

Σε κάθε περίπτωση, αυτό που διδασκόμαστε σήμερα από τη μελέτη της Μεγάλης Επανάστασης είναι ότι υπήρξε η πηγή όλων των σημερινών κομμουνιστικών, αναρχικών και σοσιαλιστικών ιδεών. Δεν έχουμε αντιληφθεί σωστά την κοινή μας καταγωγή, αλλά σήμερα την έχουμε ξαναβρεί εν μέσω των Αβράκωτων και διαπιστώνουμε ότι έχουμε να μάθουμε πολλά από αυτήν.

Η ανθρωπότητα προοδεύει σε στάδια και αυτά τα στάδια έχουν χαραχτεί εδώ και αρκετές εκατοντάδες χρόνια από μεγάλες επαναστάσεις. Μετά την Ολλανδία ήρθε η σειρά της Αγγλίας με την επανάστασή της το 1648-1657, για να ακολουθήσει η Γαλλία. Εκτός αυτού, κάθε μεγάλη επανάσταση περιέχει κάτι ιδιαίτερο και αυθεντικό. Η Αγγλία και η Γαλλία κατέρησαν την απολυταρχική μοναρχία. Στην Αγγλία όμως αυτό είχε να κάνει κυρίως με τα προσωπικά δικαιώματα του ατόμου, ιδίως πάνω σε θρησκευτικά ζητήματα, καθώς επίσης και με τα τοπικά δικαιώματα κάθε ενορίας και κάθε κοινότητας. Όσο για τη Γαλλία, εκείνη έστρεψε κυρίως την προσοχή της στο ζήτημα της γης και, πλήττοντας θανάσιμα το φεουδαρχικό σύστημα, έπληξε και τις μεγάλες περιουσίες και μεταλαμπάδευσε στον κόσμο την ιδέα της εθνικοποίησης της γης και της κοινωνικοποίησης του εμπορίου και των βασικών βιομηχανιών.

Ποιο από τα έθνη θα αναλάβει τη δύσκολη αλλά ένδοξη αποστολή της επόμενης μεγάλης επανάστασης; Για ένα διάστημα θα σκεφτόταν κανείς τη Ρωσία. Όμως, πόσο μακριά θα μπορούσε να φτάσει εάν ωθήσει την επανάστασή της πέρα από το απλό όριο της αυτοκρατορικής εξουσίας, εάν θίξει το ζήτημα της γης με επαναστατικό πνεύμα; Θα μπορέσει άραγε να αποφύγει τα λάθη των γαλλικών συνελεύσεων και να κοινωνικοποιήσει τη γη, δίνοντάς την μόνο σε εκείνους που θέλουν να την καλλιεργούν με τα ίδια τους τα χέρια; Δεν το γνωρίζουμε: η όποια απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα ανήκει στη σφαίρα των προφητειών.

Το βέβαιο είναι ότι όποιο έθνος ακολουθήσει σήμερα το μονοπάτι της επανάστασης, θα είναι ο κληρονόμος όλων όσων πραγματοποίησαν οι προπάτορές μας στη Γαλλία. Το αίμα που έχυσαν χύθηκε για την ανθρωπότητα – τα βάσανα που υπέφεραν, τα υπέφεραν για όλο το ανθρωπινό γένος. Οι αγώνες τους, οι ιδέες που έδωσαν στον κόσμο, ο αντίκτυπος από αυτές, όλα αυτά περιλαμβάνονται στην κληρονομιά της ανθρωπότητας. Όλα έχουν αποφέρει καρπούς και θα αποφέρουν ακόμα περισσότερους, ακόμα καλύτερους, καθώς προχωράμε προς εκείνους τους πλατιούς ορίζοντες που ανοίγονται μπροστά μας σαν ένας μεγάλος φάρος που φωτίζει το δρόμο με πύρινα γράμματα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΙΣΟΤΗΤΑ, ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ.

Γλωσσάρι

Αβράκωτοι (*sans culottes*) Όρος για τα λιγότερο εύπορα μέλη της Τρίτης Τάξης, μικροϊδιοκτήτες και τεχνίτες, που διακρίνονταν για τα μακριά παντελόνια τους αντί για τα κοντοβράκια που προτιμούσαν οι ευγενείς και οι αστοί. Από το 1792 ο όρος περιέγραφε εν γένει τη ριζοσπαστική εργατική τάξη του Παρισιού.

Ανασταλτικό βέτο Μορφή εκτελεστικού βέτο που προτάθηκε το 1791. Ο βασιλιάς είχε δικαίωμα να ασκεί βέτο σε νόμους αλλά το βέτο αυτό θα μπορούσε να ανατραπεί αργότερα σε συνεδριάσεις του νομοθετικού σώματος.

Αντίδραση του Θερμιδόρ Φάση της Επανάστασης που εγκαινιάστηκε με την αποπομπή του Ροβεσπιέρου τον Ιούλιο του 1794 και έληξε με τη διάλυση της Συμβατικής και το σχηματισμό του Διευθυντηρίου τον Νοέμβριο του 1795. Χαρακτηρίστηκε από τη χαλάρωση της Τρομοκρατίας, την καταστολή των Ιακωβίνων, την αναβίωση των οικονομικών τακτικών της αστικής τάξης και την αποκατάσταση των θρησκευτικών ελευθεριών.

Ασινιάτο (assignat) Τίτλος ιδιοκτησίας, αρχικά της εκκλησιαστικής γης, που εθνικοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 1789 για να εξελιχθεί σε χαρτονόμισμα χωρίς να στηρίζεται στην ανταλλάξιμη αξία του σε γη.

Βαστίλη Φρούριο του 14^{ου} αιώνα στο ανατολικό Παρίσι που είχε ανεγερθεί για την άμυνα της πόλης. Όταν ξέσπασε η Επανάσταση ήταν οπλοστάσιο και φυλακή για επιλεγμένους κρατούμενους.

Βανδέα Επαρχία στη δυτική Γαλλία με ακτογραμμή στον Ατλαντικό Ωκεανό. Συντηρητική και βαθιά καθολική, αντιστάθηκε στην Επανάσταση προκαλώντας εμφύλιο πόλεμο την άνοιξη του 1793.

Βερσαλιές Το ανάκτορο των Βουρβόνων, 19 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του Παρισιού, ένα από τα μεγαλύτερα μέγαρα της Ευρώπης με περισσότερα από 2000 δωμάτια που απασχολούσε 4000 υπηρέτες.

[Βέτο Δικαίωμα του βασιλιά που του επέτρεπε να εμποδίζει, να αναστέλλει ή να απορρίπτει νόμους που ψηφίζονταν από το νομοθετικό σώμα.](#)

Γενικές Τάξεις (Etats Generaux) Συνέλευση αντιπροσώπων των Τριών Τάξεων που συγκαλούσε ο βασιλιάς. Ο ρόλος της ήταν να παρέχει πληροφορίες και συμβουλές προς το στέμμα, συνήθως πάνω σε πιεστικά ζητήματα. Δεν

είχε εκτελεστική ή νομοθετική εξουσία. Πριν από το 1789 οι Γενικές Τάξεις είχαν συγκληθεί για τελευταία φορά το 1614.

Γιορτή της Ομοσπονδίας (*Fete de la Federation*) Εορταστικές εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε ολόκληρη τη Γαλλία στις 14 Ιουλίου 1790, κατά την πρώτη επέτειο από την πτώση της Βασίλισ με στόχο την επιτυχή κορύφωση της Επανάστασης.

Δεκάτη (*dîme*) Αναγκαστική εισφορά προς την εκκλησία, συνήθως το ένα δέκατο του εισοδήματος ή της παραγωγής με στόχο τη χρηματοδότηση των κατά τόπους ενοριών, μολονότι τα χρήματα ή τα προϊόντα κατέληγαν αλλού στην εκκλησία.

Δελφίνος (**Dauphin**) Ο πρωτότοκος γιος του Γάλλου βασιλιά και διάδοχος του γαλλικού θρόνου.

Δεύτερη Τάξη (*Deuxieme Etat*) Η κοινωνική τάξη που περιλάμβανε όλα τα πρόσωπα με αριστοκρατικούς τίτλους.

Διαφωτισμός Η περίοδος επιστημονικής, φιλοσοφικής και πνευματικής αναζήτησης που άρχισε στα μέσα του 1600 και συνέβαλε σε επαναστατικές ιδέες, ιδίως στην ανάπτυξη φιλελεύθερων και δημοκρατικών πολιτικών θεωριών.

Διευθυντήριο Πενταμελές εκτελεστικό συμβούλιο που συγκροτήθηκε από το Σύνταγμα του 1795.

Έγγειος φορολογία (*Faillage*) Φόρος που είχε επιβληθεί στα μέλη της Τρίτης Τάξης με βάση την κτηματική τους περιουσία.

Formatted: Font: Not Bold, Greek

Εθνική Συμβατική Η συνέλευση που κυβέρνησε τη Γαλλία από τον Σεπτέμβριο του 1792 μέχρι τον Αύγουστο του 1795, αντικαθιστώντας τη Νομοθετική Συνέλευση, για να κατασταλεί τελικά από το Διευθυντήριο.

Εθνοσυνέλευση (ή Εθνική Συντακτική Συνέλευση) Η συνέλευση που κυβέρνησε τη Γαλλία τα δυο πρώτα χρόνια της Επανάστασης. Συγκροτήθηκε κατά τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων τον Ιούνιο του 1789, τον επόμενο μήνα μετονομάστηκε σε Εθνική Συντακτική Συνέλευση και διαλύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1791..

Εθνοφρουρά (*La Garde Nationale*) Επαναστατικές πολιτοφυλακές που συγκροτήθηκαν σε γαλλικές πόλεις τον Ιούλιο του 1789 με στόχο την αποκατάσταση της τάξης, την αποτροπή των λεηλασιών και την προστασία των κεκτημένων της Επανάστασης.

Εικοστές (*vingtièmes*) Φόρος ακίνητης περιουσίας και εισοδήματος έμμισθων υπηρεσιών για όλους τους Γάλλους πολίτες που καταργήθηκε από τη Συντακτική. Το 5% του φορολογητέου εισοδήματος.

Εμπερτιστές (*Hébertists*) Υποστηρικτές του Ζακ Ερμπέ που έδρασαν την περίοδο 1793-1794 Υπήρξαν η πιο ριζοσπαστική αριστερή ομάδα της Επανάστασης, συνήγοροι του ελέγχου των τιμών, του επαναστατικού πολέμου και της αποχριστιανοποίησης της Γαλλίας.

Ενεργοί πολίτες (*citoyens actifs*) Οι Γάλλοι πολίτες που είχαν δικαίωμα να ψηφίζουν και να συμμετέχουν σε εκλογές, όπως είχε καθοριστεί από την Εθνοσυνέλευση και το Σύνταγμα του 1791. Για να ασκούν αυτό το δικαίωμα οι πολίτες αυτοί έπρεπε να καταβάλουν ετήσιους φόρους αντίστοιχους με τι μισθό τριών εργασιμων ημερών.

Επαναστατικό Δικαστήριο Δικαστήριο του Παρισιού που καθιερώθηκε από την Εθνοσυνέλευση τον Μάρτιο του 1793 για την αντιμετώπιση των αντεπαναστατών και άλλων που αποτελούσαν απειλή για την Επανάσταση. Οι διαδικασίες ήταν γρήγορες και οι ποινές εκτελούνταν χωρίς καθυστέρηση ή δικαίωμα έφεσης.

Επαρχιακές Συνελεύσεις Αντιπροσωπευτικά σώματα τοπικών δημογερόντων που θεσμοθετήθηκαν στο Μπαρί από τον Νεκέρ το 1778 και επεκτάθηκαν από τους διαδόχους του.

Επιτροπή Γενικής Ασφάλειας (*Comité de Sûreté Générale*) Επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης που συγκροτήθηκε στα τέλη του 1792 και ήταν υπεύθυνη για την αστυνόμευση και την επίβλεψη της πολεμικής προσπάθειας. Αργότερα συνέβαλε στην περίοδο της Τρομοκρατίας.

Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας (*Comité de Salut Public*) Δωδεκαμελής επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης που συγκροτήθηκε τον Απρίλιο του 1791 με εκτεταμένες αρμοδιότητες για να διασφαλίζει την ασφάλεια.

Επιτροπές Επαγρύπνησης Τοπικές επαναστατικές επιτροπές που συγκροτήθηκαν με διάταγμα της 21 Μαρτίου 1793 με σκοπό τη διασφάλιση της επιβολής της επαναστατικής νομοθεσίας στη διάρκεια της Τρομοκρατίας.

Θεσμοθετημένη αγγαρεία (*corvée*) Φεουδαρχική υποχρέωση που απαιτούσε από τα μέλη της Τρίτης Τάξης εκτελούν ορισμένη εργασία δίχως να πληρώνονται.

Ιακωβίνοι Πολιτική λέσχη που συγκροτήθηκε στις Βερσαλλίες στη διάρκεια της σύγκλησης των Τάξεων το 1789. Αρχικά ήταν γνωστή ως Λέσχη των Βρετόνων, ανθρώπων μετριοπαθών με επικεφαλής τον Μιραμπό, τον Μπαρνάβ και τον Σιεγιές. Στα τέλη του 1789 μετέφεραν την έδρα τους στο Παρίσι και τα μετριοπαθέστερα μέλη τους αποχώρησαν για να σχηματίσουν άλλες ομάδες όπως οι Φεγιαντίνοι. Το 1791 είχαν γίνει δημοκράτες ζητώντας την εκθρόνιση του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄. Παρέμειναν ριζοσπάστες μέχρι την περίοδο της Τρομοκρατίας. Η παρακμή της λέσχης άρχισε μετά την Αντίδραση του Θερμιδór και το παρισινό τμήμα της έκλεισε το 1794 για να ακολουθήσουν τα παραρτήματά της σε όλες τις γαλλικές επαρχίες τον επόμενο χρόνο.

Καντόνι Διοικητική υποδιαίρεση των νομών

Κεφαλικός φόρος Φόρος που κατέβαλε κάθε ενήλικας Γάλλος πολίτης από το 1695.

Κομμούνα του Παρισιού Το τοπικό συμβούλιο που κυβέρνησε το Παρίσι από τον Ιούλιο του 1789.

Κορδελιέροι Δημοκρατική πολιτική λέσχη που ιδρύθηκε από τον Δαντόν, τον Μαρά και τον Ντεμουλέν τον Μάιο του 1790 με βάση τα παρισινά προάστια και με έδρα το μοναστήρι των Κορδελιέρων. Ήταν ανοιχτή σε όλες τις τάξεις και στη διάρκεια της Επανάστασης υπήρξε η πιο ριζοσπαστική πολιτική λέσχη. Το 1794 ο Ροβεσπιέρος στράφηκε εναντίον της και τελικά η λέσχη διαλύθηκε οριστικά το 1975.

Λατρεία της Λογικής (*Culte de la Raison.*) Αθεϊστικό κίνημα που εμφανίστηκε στη Γαλλία στα τέλη του 1792 με επικεφαλής τον Ζακ Ερμπέ και άλλους πέρριπτε την ύπαρξη του Θεού και εστιαζόταν στην αλήθεια, στη λογική και στην ορθολογιστική σκέψη.

Λατρεία του Υπέρτατου Όντος (*Culte de l'Être Supreme*) Ημι-θρησκευτικό κίνημα κυρίως πάνω σε μια ιδέα του Ροβεσπιέρου που διατήρησε την πίστη στο Θεό και στην αθανασία της ψυχής, προάγοντας την αρετή και την αφοσίωση στο κράτος.

Λίβρα (*livre*) Νομισματική μονάδα του Παλαιού Καθεστώτος. Μια λίβρα αντιστοιχούσε σε 20 σους.

Λυσσασμένοι (*enrages*) Ριζοσπαστική πολιτική ομάδα που έδρασε την περίοδο 1791-1793 απαιτώντας αυστηρό έλεγχο στις τιμές, προοδευτική φορολογία και την εξόντωση όλων των αντεπαναστατών. Απαιτούσαν κοινωνικά και οικονομικά μέτρα για τους φτωχούς και τη θανάτωση των κερδοσκόπων. Ο Ροβεσπιέρος τους συνέλαβε τον Σεπτέμβριο του 1793.

Formatted: Greek

Μασσαλιώτιδα (Marseillaise) Γραμμένο από τον Rouget de l'Isle, αρχικά με τίτλο *Chant de guerre pour l'armée du Rhin*, (1792), το τραγούδι έγινε εθνικός ύμνος της Γαλλίας στις 14 Ιουλίου 1795.

Νομοθετική Συνέλευση Η συνέλευση που κυβέρνησε τη Γαλλία από τον Οκτώβριο του 1791 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1792 αντικαθιστώντας την Εθνοσυνέλευση. Τον Σεπτέμβριο του 1792 αντικαταστάθηκε από τη Συμβατική

Ομόσπονδοι (féderés) Μέλη της Εθνοφρουράς και εθελοντές υπέρ μιας γαλλικής Δημοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, στις τάξεις τους ανήκαν κυρίως εκείνοι που είχαν στρατολογηθεί στη διάρκεια ή μετά τον Αύγουστο του 1792.

Ορλεανιστές (Orléanistes) Μοναρχικοί, οπαδοί του Δούκα της Ορλεάνης.

Όρος, Ορεινοί (Montagne, Montagnards). Ριζοσπάστες αντιπρόσωποι της Αριστεράς στους κόλπους της Συμβατικής, αντίπαλοι των Γιρονδίνων, οι οποίοι συσπειρώνονταν στους κόλπους της Λέσχη των Ιακωβίνων με επικεφαλής τους Δαντόν και Ροβεσπιέρο. Οι αντιπρόσωποι του Όρους καταλάμβαναν τα επάνω αριστερά έδρανα της Συμβατικής.

Οτέλ ντε Βιλ. Το Δημαρχείο του Παρισιού και έδρα της Κομμούνας.

Παθητικοί πολίτες (citoyens passives) Οι πολίτες που δεν είχαν δικαίωμα ψήφου επειδή κατέβαλαν ανεπαρκείς φόρους, σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1791.

Παλιό Καθεστώς (ancien regime) Το μοναρχικό και αριστοκρατικό κοινωνικοπολιτικό σύστημα διακυβέρνησης στη Γαλλία πριν από την Επανάσταση.

Παρλαμέντα (parlements) Ανώτατα επαρχιακά δικαστήρια του Παλαιού Καθεστώτος που λειτουργούσαν εν είδη εφετείου. Το 1789 ήταν δεκατρία, με σημαντικότερο το Παρλαμέντο του Παρισιού.

Πεδιάδα (ή Βάλτος) (plaine ή marais) Οι βουλευτές της Συμβατικής που αρνούταν να υποστηρίξουν κάποια συγκεκριμένη πολιτική παράταξη. Αρχικά υποστήριζαν τους Γιρονδίνους, κατόπιν τάχθηκαν υπέρ των Ορεινών στο ζήτημα της εκτέλεσης του Λουδοβίκου και τέλος συμμετείχαν ενεργά στην Αντίδραση του Θερμιδώρα.

Πρώτη Τάξη (Premier Etat) Ο καθολικός κλήρος στην προεπαναστατική Γαλλία που περιλάμβανε πρόσωπα όλων των βαθμίδων του κλήρου.

Σους (sous) Νομισματικές μονάδες του Παλαιού Καθεστώτος, μικρής αξίας.

Τετράδια παραπόνων (cahiers de doléance) Χειρόγραφα που συνόψιζαν τη δημόσια δυσαρέσκεια τη γνώμη και τις συστάσεις του κόσμου, τα οποία παρουσιάστηκαν στις Γενικές Τάξεις το 1789.

Τμήματα Διοικητικές μονάδες του Παρισιού. Στη διάρκεια της Επανάστασης τα τμήματα αναφέρονταν στις 48 προαστιακές συνελεύσεις που συνεδρίαζαν τακτικά από το 1792 και αποτέλεσαν σημαντική πηγή του ριζοσπαστισμού των Αβράκωτων.

Τρίτη Τάξη (Tiers Etat) Οι απλοί πολίτες της Γαλλίας, όλοι όσοι δεν κατείχαν τίτλο ευγενείας ή δεν ανήκαν σε κάποιο θρησκευτικό τάγμα στην Τρίτη Τάξη ανήκε το 97% και πλέον του γαλλικού πληθυσμού. The commoners of France: all persons not holding a noble title or belonging to a religious order. More than 97 per cent of the population belonged to the Third Estate, whose numbers

Τρομοκρατία (*Règne de la Terreur*) Η περίοδος πολιτικής υστερίας, διώξεων, κρατικής βίας και μαζικών εκτελέσεων ανάμεσα στον Σεπτέμβριο του 1793 και τον Ιούλιο του 1794, στη διάρκεια της οποίας καρατομήθηκαν περισσότερα από σαράντα χιλιάδες άτομα ως εχθροί της Επανάστασης.

Φεγιαντίνοι (*Feuillants*) Πολιτική λέσχη με επικεφαλής τον Αντουάν Μπαρνάβ, η οποία συγκροτήθηκε στα μέσα του 1791 έπειτα από διάσπαση των Ιακωβίνων που ακολούθησε τη φυγή του βασιλιά στη Βαρέν. Οι Φεγιαντίνοι απέρριπταν τις ριζοσπαστικές δημοκρατικές αντιλήψεις των Ιακωβίνων και τάσσονταν υπέρ μιας συνταγματικής μοναρχίας. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε υποτιμητικά από τα τέλη του 1791 χαρακτηρίζοντας του μετριοπαθείς και τους μοναρχικούς.

Φεντεραλισμός Ομόσπονδο πολιτικό σύστημα που ευνοούσαν οι Γιρονδίνοι αντιπρόσωποι στη Συμβατική

Φεουδαρχία

Μεσαιωνικό πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που καθόριζε τις τάξεις και τις ταξικές σχέσεις, με βάση την ιδέα ότι οι ευγενείς κατέχουν γη για να την νοικιάζουν σε επίμορτους αγρότες με αντάλλαγμα την αφοσίωση, την υπακοή και την απλήρωτη εργασία.

Φεουδαρχική δεκάτη (*champart*) Εισφορά στη γη που κατέβαλαν οι αγρότες στον φεουδάρχη ανάλογα με την παραγωγή ή τα κέρδη τους από την εκμετάλλευση της γης.

Φόρος Άλατος (*gabelle*) Ο έλεγχος του βασιλικού θησαυροφυλακίου στην εκμετάλλευση και πώληση του αλατιού.